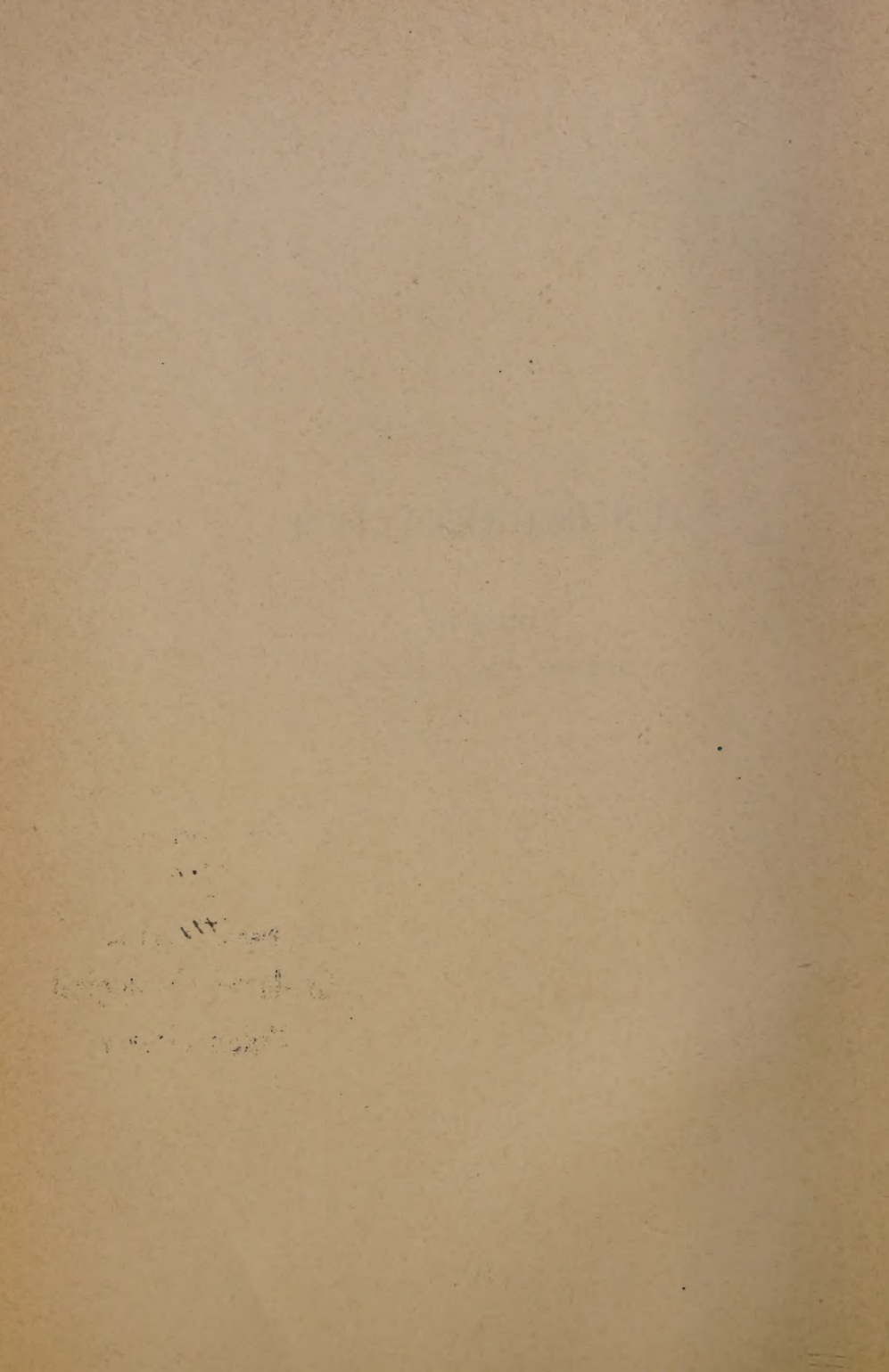

IUS DECRE TAL IUM

TOMUS IV.

PARS SECUNDA

WERNZ FRANZ XAVER

IUS DECRETALIUM

AD USUM

PRAELECTIONUM IN SCHOLIS TEXTUS CANONICI
SIVE IURIS DECRETALIUM

AUCTORE

FRANCISCO XAV. WERNZ S. I.

TOMUS IV.

IUS MATRIMONIALE ECCLES. CATHOLICAE

PARS SECUNDA

ALTERA EDITIO EMENDATA ET AUCTA

Property of
CLGA
Please return to
Graduate Theological
Union Library

PRATI

EX OFFICINA LIBRARIA GIACHETTI, FILII ET SOC.

1912

4055

INDEX ANALYTICUS

PARS QUARTA.

DE IMPEDIMENTIS MATRIMONII.

Prooemium. De impedimentis matrimonii in genere. *Pag.* 1

SECTIO I.

DE IMPEDIMENTIS DIRIMENTIBUS MATRIMONII.

CAPUT I.

DE IMPEDIMENTIS DIRIMENTIBUS MATRIMONII EX DEFECTU CONSENSUS.

TITULUS IV.

DE IMPEDIMENTO ERRORIS PERSONAE.

Praenotiones.	"	12
§ 1. De origine et ambitu impedimenti erroris personae	"	17
§ 2. De dispensatione et ablatione impedimenti erroris	"	22
§ 3. De iure accusandi matrimonium ob impedimentum erroris irritum	"	23

TITULUS V.

DE IMPEDIMENTO ERRORIS CONDITIONIS SERVILIS.

Praenotiones.	"	25
§ 1. De coniugio servorum inter se	"	29
§ 2. De coniugio personae servilis cum parte ingenua	"	31

TITULUS VI.

DE PROLE EX MATRIMONIO DISPARIS CONDITIONIS.

Historia et disciplina vigens.	"	35

TITULUS VII.

DE CONIUGIO LEPROSORUM.

Historia et disciplina vigens.	"	38
<i>Scholion</i>	"	40

TITULUS VIII.

DE IMPEDIMENTO VIS ET METUS.

Praenotiones.	Pag.	42
§ 1. De ambitu et origine impedimenti vis et metus	"	47
§ 2. De dispensatione et cessatione impedimenti vis et metus	"	53
§ 3. De iure accusandi matrimonium propter impedimentum vis et metus	"	57
§ 4. De poenis in violatores libertatis matrimonii	"	59

TITULUS IX.

DE IMPEDIMENTO RAPTUS.

Praenotiones.	"	62
§ 1. De origine et ambitu impedimenti raptus	"	68
§ 2. De dispensatione et cessatione impedimenti raptus	"	76
§ 3. De iure accusandi matrimonium propter impedimentum raptus.	"	78
§ 4. De poenis raptus mulieris matrimonii ineundi causa com- missi	"	79

TITULUS X.

DE IMPEDIMENTO CONDITIONIS APPOSITAE.

Praenotiones.	"	81
§ 1. De conditione honesta et possibili contractui sponsalitie et matrimoniali apposita.	"	86
§ 2. De conditione turpi et impossibili contractui sponsalitie vel matrimoniali apposita	"	91

CAPUT II.

DE IMPEDIMENTIS DIRIMENTIBUS MATRIMONII
EX DEFECTU FORMAE.

TITULUS XI.

DE IMPEDIMENTO CLANDESTINITATIS.

Praenotiones. (Remissive).	"	102

CAPUT III.

DE IMPEDIMENTIS DIRIMENTIBUS MATRIMONII
EX INHABILITATE ABSOLUTA VEL RELATIVA PERSONARUM

TITULUS XII.

DE IMPEDIMENTO AETATIS.

Praenotiones.	"	105
§ 1. De impedimento aetatis in sponsalibus.	"	110

§ 2. De impedimento aetatis in matrimonio.	Pag. 115
§ 3. De impedimento dissensus parentum in sponsalibus et matrimoniois	" 124

TITULUS XIII.

DE IMPEDIMENTO IMPOTENTIAE.

Praenotiones.	" 136
§ 1. De origine et ambitu impedimenti impotentiae	" 145
§ 2. De procedura canonica in declaranda nullitate propter impedimentum impotentiae	" 152

TITULUS XIV.

DE IMPEDIMENTO LIGAMINIS.

Praenotiones.	" 162
§ 1. De vi et origine impedimenti ligaminis.	" 168
§ 2. De effectibus impedimenti ligaminis atque de poenis attentatae polygamiae	" 172
§ 3. De dispensatione et cessatione impedimenti ligaminis	" 175
§ 4. De iure accusandi matrimonium propter impedimentum ligaminis.	" 176

TITULUS XV.

DE IMPEDIMENTO PROFESSIONIS RELIGIOSAE.

Praenotiones.	" 186
§ 1. De origine et ambitu impedimenti professionis religiosae	" 197
§ 2. De dispensatione et cessatione impedimenti professionis religiosae	" 201
§ 3. De poenis statutis contra violatores impedimenti professionis religiosae	" 207

TITULUS XVI.

DE IMPEDIMENTO ORDINIS SACRI.

Praenotiones.	" 210
§ 1. De origine et ambitu impedimenti ordinis sacri	" 218
§ 2. De dispensatione et cessatione impedimenti ordinis sacri.	" 232
§ 3. De poenis statutis contra violatores impedimenti ordinis sacri	" 236

TITULUS XVII.

DE IMPEDIMENTO CONSANGUINITATIS.

Praenotiones.	" 241
§ 1. De origine et ambitu impedimenti consanguinitatis	" 258
§ 2. De convenientia impedimenti consanguinitatis	" 265
§ 3. De dispensatione in impedimento consanguinitatis	" 267
§ 4. De poenis statutis contra consanguineos attentantes matrimonia.	" 268
§ 5. De accusatione et probatione consanguinitatis	" 271

TITULUS XVIII.

DE IMPEDIMENTO AFFINITATIS.

Praenotiones.	Pag. 277
§ 1. De antecedente affinitate contracta ex matrimonio consummato vel fornicatione.	285
§ 2. De affinitate supervenienti matrimonio vel sponsalibus.	297

TITULUS XIX.

DE IMPEDIMENTO PUBLICAE HONESTATIS.

Praenotiones.	303
§ 1. De impedimento publicae honestatis orto ex sponsalibus.	307
§ 2. De impedimento publicae honestatis orto ex matrimonio rato	315
§ 3. De cessatione et dispensatione impedimenti publicae honestatis	324
§ 4. De accusatione et probatione impedimenti publicae honestatis	327

TITULUS XX.

DE IMPEDIMENTO COGNATIONIS LEGALIS.

Praenotiones.	329
§ 1. De origine impedimenti cognationis legalis	338
§ 2. De ambitu impedimenti cognationis legalis	345
§ 3. De cessatione et dispensatione impedimenti cognationis legalis	347
§ 4. De accusatione matrimonii ob impedimentum cognationis legalis.	348

TITULUS XXI.

DE IMPEDIMENTO COGNATIONIS SPIRITUALIS.

Praenotiones.	352
§ 1. De origine et ambitu cognationis spiritualis	359
§ 2. De cognitionibus requisitis ad contrahendam cognationem spiritualem.	361
§ 3. De cessatione et dispensatione impedimenti cognationis spiritualis.	369

TITULUS XXII.

DE IMPEDIMENTO DISPARITATIS CULTUS.

Praenotiones.	374
§ 1. De origine et ambitu impedimenti disparitatis cultus	378
§ 2. De cessatione et dispensatione impedimenti disparitatis cultus.	386

TITULUS XXIII.

DE IMPEDIMENTO CRIMINIS.

Praenotiones.	<i>Pag.</i> 396
§ 1. De origine, convenientia, ambitu, vi impedimenti criminis.	" 401
§ 2. De impedimento criminis orto ex adulterio et promissione vel attentatione matrimonii	" 403
§ 3. De impedimento criminis orto ex solo coniugicidio mutua complicum machinatione patrato	" 407
§ 4. De impedimento criminis orto ex adulterio et coniugicidio ab uno ex adulteris patrato	" 410
§ 5. De cessatione et dispensatione impedimenti criminis	" 412
§ 6. De poenis statutis in reos impedimenti criminis	" 413

SECTIO II.

DE IMPEDIMENTIS PROHIBENTIBUS MATRIMONIUM.

TITULUS XXIV.

DE IMPEDIMENTO TEMPORIS CLAUSI.

Praenotiones.	" 416
§ 1. De origine et convenientia et vi impedimenti temporis clausi	" 420
§ 2. De dispensatione super impedimento temporis clausi	" 422

TITULUS XXV.

DE IMPEDIMENTO SPONSALIIUM.

Praenotiones.	" 424
§ 1. De origine et ambitu impedimenti sponsalium	" ib.
§ 2. De cessatione et dispensatione impedimenti sponsalium	" 425
§ 3. De iure accusandi matrimonium eum tertia persona contrahendum	" 426

TITULUS XXVI.

DE IMPEDIMENTO VOTI.

Praenotiones.	" 427
§ 1. De origine et vi impedimenti voti	" 428
§ 2. De cessatione et dispensatione impedimenti voti	" 430

TITULUS XXVII.

DE IMPEDIMENTO MIXTAE RELIGIONIS.

Praenotiones.	" 433
§ 1. De origine et convenientia et ambitu impedimenti mixtae religionis	" 437
§ 2. De cessatione et dispensatione impedimenti mixtae religionis	" 441

TITULUS XXVIII.

DE VETITO ECCLESIAE.

Praenotiones.	<i>Pag.</i> 461
§ 1. De subiecto et causis vetiti Ecclesiae	464
§ 2. De vi et effectibus vetiti Ecclesiae	466
§ 3. De cessatione vetiti Ecclesiae	467

SECTIO III.

DE DISPENSATIONIBUS IMPEDIMENTORUM MATRIMONIALIUM
ET CONVALIDATIONE MATRIMONII.

TITULUS XXIX.

DE DISPENSATIONIBUS IMPEDIMENTORUM MATRIMONIALIUM.

Praenotiones.	469
§ 1. De subiecto et ambitu potestatis dispensandi super impedimentis matrimonialibus	477
I. De potestate dispensandi R. Pontificis	ib.
A. Competentia pro dispensationibus matrimonialibus per Constit. « Sapienti consilio » inducta	480
B. Competentia pro dispensationibus matrimonialibus ante Constit. Pii X. « Sapienti consilio »	482
II. De potestate dispensandi Episcoporum	489
III. De potestate dispensandi Vicarii capitularis et generalis	512
§ 2. De causis dispensationum matrimonialium	515
§ 3. De petitione dispensationum matrimonialium	520
§ 4. De concessione et executione dispensationum matrimonialium	532

TITULUS XXX.

DE CONVALIDATIONE MATRIMONII.

Praenotiones.	547
§ 1. De convalidatione matrimonii invalide contracti ex defectu consensus vel formae ecclesiasticae	548
§ 2. De convalidatione ordinaria matrimonii invalide contracti ex inhabilitate personarum	550
§ 3. De sanatione matrimonii invalidi in radice	552
I. Notio, divisio, historia sanationis in radice	ib.
II. De potestate sanandi matrimonia in radice	557
III. De conditionibus requisitis ad sanationem matrimonii in radice	561
IV. De petitione et executione sanationis matrimonii in radice	569
V. De effectibus sanationis matrimonii in radice	570
§ 4. De ratificatione matrimonii illicite contracti	573

PARS QUINTA.

DE EFFECTIBUS MATRIMONII CONTRACTI.

TITULUS XXXI.

DE IURIBUS ET OFFICIIS CONIUGUM.

Praenotiones.	<i>Pag.</i> 576
§ 1. De iuribus et officiis communibus coniugum	" 577
§ 2. De iuribus et officiis singularibus coniugum.	" 582

TITULUS XXXII.

DE FILIIS LEGITIMIS ET LEGITIMATIS.

Praenotiones.	" 585
§ 1. De filiis legitimis ex matrimonio vere vel putative iusto	" 590
§ 2. De filiis legitimatis per subsequens matrimonium vel rescriptum R. Pontificis	" 594

TITULUS XXXIII.

DE EFFECTIBUS MATRIMONII IN BONA TEMPORALIA CONIUGUM ET PROLIS.

Praenotiones. (Remissive)	" 600

PARS SEXTA.

DE DIVORTIIS ET SECUNDIS NUPTIIS.

TITULUS XXXIV.

DE DIVORTIIS.

Praenotiones.	" 603
§ 1. De dissolutione vinculi matrimonii	" 614
I. De dissolutione vinculi sacramenti matrimonii fidelium	" ib.
II. De dissolutione vinculi contractus matrimonialis infidelium	" 630
§ 2. De separatione a thoro et cohabitatione	" 656
I. De separatione perpetua a thoro et cohabitatione.	" ib.
II. De separatione temporanea a thoro et cohabitatione	" 660

TITULUS XXXV.

DE SECUNDIS NUPTIIS.

Praenotiones.	" 665
§ 1. De valore et liceitate secundarum nuptiarum	" 669
§ 2. De conditionibus requisitis ad valorem et liceitatem secundarum nuptiarum	" 670
§ 3. De benedictione secundarum nuptiarum	" 671

PARS SEPTIMA.
DE IUDICIIS IN CAUSIS MATRIMONIALIBUS.

TITULUS XXXVI.

DE IUDICIO CANONICO IN CAUSIS MATRIMONIALIBUS.

Praenotiones.	<i>Pag.</i> 675
§ 1. De ordinatione et competentia tribunalium matrimonialium in foro ecclesiastico.	" 678
§ 2. De processu canonico in causis matrimonialibus	" 686
I. De mediis vitandi vel impediendi processum matrimonialem	" ib.
II. De processu matrimoniali.	" 688
<i>Scholion.</i> De iudicio saeculari in causis matrimonialibus.	" 696

Approbatio ecclesiastica operis.

Imprimi potest

AUGUSTUS SPINETTI S. I.
Praepositus Provinciae Romanae

Romae, die 3 Decembris 1911.

IMPRIMATUR

Fr. ALBERTUS LEPIDI Ord. Praed. S. P. A. Magister.

IMPRIMATUR

IOSEPHUS CEPPETELLI Patriarcha Constantinop. Vicesgerens

IMPRIMATUR

Prati, die 3 Decembris 1911. Can. AEMIDIUS LUMINI, Vic. Gen.

PARS QUARTA

DE IMPEDIMENTIS MATRIMONII

Prooemium.

DE IMPEDIMENTIS MATRIMONII IN GENERE.

214. Connexio materiae. Post finitam disputationem de celebratione matrimonii *ordinarie* impedimento non irretita, sed generatim permissa (1), notionibus quibusdam de impedimentis *in genere* praemissis agendum est de *singulis* impedimentis (2), quibus matrimonia quaedam *particularia* sive iure di-

(1) Cap. 23. X. de spons. IV. 1.: « *Cum prohibitorium sit edictum de matrimonio contrahendo, ut quicumque non prohibetur, per consequentiam admittatur..., videtur, quod si talis velit contrahere, sibi non possit vel debeat denegari.* » (Innocent. III. ad Arclat. Archiep. a. 1198.). Quare minus accurate *Sanguineti* docet Ecclesiam sua potestate iurisdictionis *conferre* fidelibus capacitatem ineundi matrimonium. Profecto sacerdos vi ordinationis non iam habet potestatem *iurisdictionis* pro sacramento poenitentiae, nisi ei *positive per iniunctionem* ab Ecclesia concedatur; at fideles ipso baptismo et absque *positiva* concessione Ecclesiae habent capacitatem ineundi *sacramentum* matrimonii, nisi obstet impedimentum canonicum, ut recte tenet *Gasparri* l. c. n. 245. — *Bernard. Pap.*, Summa de matrimonio p. 287. « *Videamus igitur, quid sit matrimonium, quid faciat matrimonium, et quid impediat.* »

(2) *Bernard. Pap.* l. c. p. 287. sq.; *S. Raymund.*, Summa lib. IV. tit. 1. 2. 3. sq.; commentatores iuris Decretal. de impedim. matrim. in genere atque *nonnullis* in specie, qui proprium titulum non habent, non raro agere solent in fine lib. IV. tit. 1. de sponsal. ad instar appendicis. Cfr. v. g. *Schmalzgr.* lib. IV. tit. 1. n. 96. sq. n. 354. sq. atque eod. tit. *Pirhing* n. 147. sq. et *Reiffenstuel* n. 325. sq.; *Zallinger* l. c. §§ 23. sq.; *De Angelis* l. c. n. 15. sq.; *Santi* l. c. n. 99. sq.; *Grandclaude* (sive Maschat) l. c. sect. 3.; *Giovine* l. c. t. I. p. 241. sq.; *Feije* l. c. n. 76. sq.; *Van de Burgt* l. c. p. 58. sq.; *Mansella* l. c. p. 1. sq.; *Schulte* l. c. §§ 6. 16. sq.; *Devoti*, Inst. can. lib. II. tit. 2. sect. 9. 19.; *Leitner* l. c. p. 92. sq.; *Gasparri* l. c. n. 244. sq.; *Rosset* l. c. n. 1205. sq.; *Scherer* l. c. §§ 114. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 223. sq.; *Allègre*, Impedimentorum matrimonial. synopsis; *Sanchez* l. c. l. VII. sq.; *Moy* l. c. p. 48. sq. 273.; *Freisen* l. c. p. 220. sq.; *Esmein* l. c. t. I. p. 203. sq. t. II. p. 130. sq. 240. sq.; *Wernz* l. c. t. IV. n. 54. sq.; *D'Annibale*, Summula P. I. n. 428. sq.

vino sive iure canonico a generali permissione eximantur et districtè interdicantur (3).

215. Definitio. Impedimentum matrimonii in genere est circumstantia in consensu vel solemnitate sive forma vel personis contrahentibus, *propter quam ex iure* divino vel humano *valida* aut *licita* contractus matrimonialis celebratio *prohibetur*. Qua ex definitione generali rite explicata facile iam patet, quid sit impedimentum *canonicum* matrimonii. Quamvis enim *omnes homines* subiiciantur impedimentis iuris divini sive *naturalis* sive *positivi*, tamen soli *fideles*, non infideles directe obstringuntur impedimentis iuris *ecclesiastici*; at infideles ligari quoque possunt impedimentis matrimonialibus iuris *civilis*, a quibus *fideles* omnino sunt immunes. Praeterea in impedimentis *canonicis* sedulo expendendum est, utrum statuta sint per *simplicem* legem *prohibentem*, an cum clausula *irritante*, an etiam per modum *poenae* v. g. in impedimento criminis vel cum speciali quadam sanctione poenali v. g. excommunicationis, si forte fuerint neglecta. Quae sanctio poenalis regulariter solet esse statuta contra violationem impedimentorum iuris *civilis* (4).

216. Divisio. Impedimenta canonica matrimonii dividuntur:

I. Ratione *fontis* sive originis sive subiecti activi in impedimenta *iuris divini* sive *naturalis* (5) sive *positivi* velut im-

(3) S. Thomas, Summa theol. P. III. Supplem. q. 50. sq.; Sanchez l. c. lib. III. IV. V. VII. sq.; Pesch, Praelect. dogm. t. VII. n. 840. sq. 874. sq.

(4) R. I. 64. in Sext. iunct. cap. 16. X. de reg. III. 31.; Sanchez l. c. l. VII. disp. 2.; Suarez, De leg. l. II. cap. 12. l. V. cap. 19. sq. 25. sq.; Gasparri l. c. n. 246. sq.; Scherer l. c. p. 259. not. 6. sq. 25.; Wernz l. c. t. I. n. 50. 89. t. IV. n. 60. Cfr. cap. unic. de consang. IV. 1. in Clem. iunct. Pii IX. Const. « Apost. Sed. »; cod. crim. Germ. § 170., Austr. § 507.

(5) Sanchez l. c. l. VII. disp. 52.; Suarez l. c. l. II. cap. 12.; Bened. XIV., De Synod. dioec. l. XIII. cap. 21. n. 9.; Gasparri l. c. n. 246. not. 1.; Scherer l. c. p. 260. sq., ubi not. 13. pro matrimoniis in infidelitate contractis cum impedimento, quod ex iure canonico est dirimens, post conversionem asserit aliquam generalem dispensationem et sanationem in radice, quae omnino non existit neque ullo modo est necessaria; nam matrimonium infidelium, quibus non obstat dirimens impedimentum « iuris naturalis vel divini » (vel civilis) sunt indubitanter valida. Cfr. cap. 15. X. qui fil. IV. 17.; cap. 8. X. de divort. IV. 19.; S. Poenit. 21. Sept. 1816.; S. C. Inq. 2 Maii 1866. 10. Dec. 1885. 18. Maii. 1892. 4. Febr. 1891. (« iure naturae ») in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1381. 1384. 2184. 1304.; Instr. C. R. § 23. Quodsi Scherer l. c. not. 15. exinde videtur in dubium vocare existentiam *naturalis iuris* matrimonialis, quod *ambitus* impedimentorum iuris *naturalis* passim sit controversus, certe allegat rationem inefficacem. Nam omissa disquisi-

pedimentum *erroris* substantialis de persona alterius partis, et in impedimenta *iuris ecclesiastici* v. g. cognationis spiritualis vel legalis.

II. Ratione *effectus* in impedimenta *dirimentia* v. g. impotentiae (6), quae valori contractus matrimonialis obstant, et in impedimenta mere *prohibentia* v. g. mixtae religionis, quae illius honestatem sive liceitatem tantum impediunt.

III. Ratione *ambitus* in *absoluta* et in *relativa*. Illa matrimonia cum *qualicunque* persona impediunt v. g. impedimentum *absolutae* impotentiae, haec cum *certis* tantum personis v. g. cum consanguineis matrimonium non permittunt.

IV. Ratione *durationis* (7) in *temporanea*, quae post aliquod

tione de consequentia *logica* huius argumenti, plura impedimenta etiam dirimentia ex solo iure naturali sunt certissima neque oppugnationibus quorundam scriptorum fiunt dubia vereque controversa v. g. impedimentum erroris substantialis de persona, vis absoluta, defectus consensus, impotentia, ligamen, consanguinitas primi gradus lineae rectae. Cfr. cit. decr. S. C. Inq. in Collect. S. C. de Pr. F.; Syllab. prop. 67.; *Santi* l. IV. t. 1. n. 116. sq. Neque firmior est altera ratio, si *Scherer* l. c. putat cum theoria iuris naturalis (in impedimentis matrimonialibus) non conciliari cap. 9. X. de divort. IV. 19. et cap. 4. X. de consang. IV. 14., secundum quae pro matrimoniis infidelium non leges ecclesiasticae, sed leges veteris testamenti resp. traditiones populi sint normae decretoriae. Nam omisso denuo examine de consequentia *logica* illius rationis, cuicumque legenti duo allegata capita statim patet nequaquam ibidem doceri omnes leges veteris testamenti (de impedimentis matrimonii) pro infidelibus esse normas decretorias atque de traditionibus populi nihil inveniri, nisi forte vestigium quoddam in verbis illis cit. cap. 9. « *secundum opinionem illorum* » ab ipso auctore in not. 13. reprehensis. At re accuratius inspecta allegationes clar. canonistae potius serviunt ad corroborandam theoriam iuris naturalis. Nam si in *nonnullis* impedimentis veteris testamenti, ut aperte docet Concilium Trid. Sess. XXIV. can. 3. de ref. matr., Ecclesia dispensare potest, satis insinuat, id in *aliis* fieri non posse. Porro aliae illae leges in novo testamento certe non amplius obligant *vi promulgationis sinaiticae*; ergo si nihilominus obligant, id imprimis repetendum est *ex iure naturali*, quo impedimenta quaedam veteris testamenti *pariter* innitebantur. Quod ius naturale a Christo Domino non est sublatum. Cfr. *Suarez*, De leg. l. IX. cap. 11. n. 3. l. X. cap. 2.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 52. n. 1. 2. 3. sq. Traditiones vero populi, ad quas provocatur, sunt partim *manifestationes* ipsius iuris naturalis aut *consuetudines* receptae iuris civilis.

(6) Conc. Trid. Sess. XXIV. can. 3. cap. 4. de ref. matr.; infra h. tit. n. 217. de historia terminologiae; *Feije* l. c. n. 77.; *Schulte* l. c. § 6.

(7) Impedimenta ratione *temporis*, quo oriuntur et existunt, a multis scriptoribus dividuntur in *antecedentia* et *supervenientia*. Sane impedimenta supervenientia i. e., quae superveniunt matrimonio iam *valide* contracto sensu proprio impedimenta non sunt. Etenim *vera* impedimenta

tempus tolluntur vel ipso facto cessant v. g. impedimentum *aetatis*, et in *perpetua*, quae de se usque ad finem vitae non tolluntur v. g. consanguinitatis.

V. Ratione *notitiae* in *publica* et in *occulta* (8). *Publica* dicuntur, quae aut *sua natura* pro publicis habentur, quia nituntur facto de se publico (9), aut propter *circumstantias* sunt vere notoria vel famosa, aut saltem a *tot* personis cognoscuntur, ut *probabile* sit periculum divulgationis atque possibilis probatio in foro externo. *Simpliciter occulta* appellantur, quae tantum paucis discretisque personis pro qualitate loci v. g. quinque vel sex, octo vel decem sunt nota, ut divulgationis periculum non adsit. *Omnino occulta* sunt, quae praeter partes et confessarium nemini nota sunt, saltem si agatur de matrimonio *contrahendo*, at in matrimoniis *contractis* impedimenta censentur esse omnino occulta, si insuper ab *una* persona cognoscuntur. Nam in foro externo si causa agitur de matrimonio *contrahendo*, depositio unius testis sufficit ad im-

matrimonii dicuntur illa, quae obstant matrimonio *in fieri* sive *validae* vel *licitae* matrimonii *celebrationi*, ideoque per se omnia sunt antecedentia. Impedimenta vero supervenientia sunt ordinarie tantum impedimenta secundum quid i. e. in ordine ad *usum* matrimonii, quem impediunt, at nunquam ipsis vis inest dissolvendi vinculum christiani matrimonii, valide iam contracti et consummati. Acrius tamen hanc divisionem carpit *Schulte* l. c. § 6., praesertim si ratio habeatur solemnitis professionis dissolventis matrimonium ratum et privilegii Paulini, quo vel ipsa matrimonia in infidelitate legitime contracta et consummata dissolvuntur. Cfr. *Feije* l. c. n. 84.; *Scherer* l. c. p. 262. not. 20.

(8) *Feije* l. c. n. 86. sq.; *Gasparri* l. c. n. 251. sq.; *Rosset* l. c. n. 2729. sq.; *Putzer* l. c. n. 23.

(9) *Feije* l. c. n. 97.; *Gasparri* l. c. n. 252.; *Schnitzer* l. c. p. 225.; *Putzer* l. c. n. 22. Quibus impedimentis *natura* sua publicis, sed de facto quandoque per accidens occultis adnumerantur consanguinitas, affinitas ex copula licita, cognatio spiritualis et legalis, disparitas cultus, ordo sacer, votum solemne, honestas publica *saltem* ex matrimonio *rato* in *facie Ecclesiae* contracto aut ex sponsalibus *publicis*. Aliter *Scherer* l. c. p. 261. not. 17., qui putat *Feije* l. c. errare, si illa impedimenta dicat *natura* sua publica, sed in singulis casibus omnia pendere a factis. Cui opinioni obstat ratio interna, quod impedimenta recensita nitantur factis de se publicis, et praeterea *Feije* in suum favorem merito provocare potest ad praxim Curiae Romanae, dummodo excipias impedimentum publicae honestatis ultra terminos supra statutos; nam illi praxis Datariae non favet. Et revera difficulter intelligitur, quomodo publica honestas ex sponsalibus *omnino occultis* orta possit dici impedimentum *natura* sua publicum. Sponsalia autem in forma ecclesiastica inita, quae nunc sola impedimentum efficiunt, semper *natura* sua sunt publica. Cfr. *Gasparri* et *Putzer* l. c.; *Leitner* l. c. p. 410. not. 4.

pediendam matrimonii celebrationem, ut vitetur peccatum et matrimonii nullitas; sed ad *dissolvendum* matrimonium *contractum* duo testes in iudicio requiruntur, ut impedimentum plene probari possit. Cfr. *Benedict. XIV.*, Inst. eccl. 87. iunct. decis. S. C. Concil. 29. Ianuar 1889. in Act. S. Sed. vol. XIV. p. 155. sq. (10).

VI. Ratione *possibilitatis dispensandi* in *dispensabilia* et *indispensabilia*; illis accensentur ea impedimenta, super quibus a competente auctoritate ecclesiastica dispensari *potest* et *de facto* sive passim sive saltem interdum dispensatur; haec vero dicuntur impedimenta, in quibus Ecclesia non *potest* dispensare aut saltem *de facto* non dispensat (11).

VII. Ratione praesertim *iuris accusandi* vinculum matrimoniale in impedimenta *iuris privati* et in impedimenta *iuris publici* (12). Priora sunt illa, quae *principaliter*, at non exclusive ob *privatam* utilitatem constituta sunt. Quare iudex ecclesiasticus regulariter tantum ad instantiam *partium contractantium* propter impedimentum iuris privati contra matrimonium invalide contractum procedit, non vero *ex officio* sive ad instantiam promotoris fiscalis. Huc spectant impedimenta erroris substantialis personae vel conditionis servilis,

(10) In controversia cum illa causa connexa tenendum est impedimentum quoddam esse publicum, si *materialiter* ut factum, non *formaliter* ut impedimentum sit publicum. Quare v. g. si *factum* criminis ut criminis est notorium, et populus forte ignorat illi adnexam esse *inhabilitatem* ad matrimonium cum complice, impedimentum criminis, licet tantum materialiter publicum, sed *formaliter occultum*, omnino ut publicum est habendum; at si populus factum v. g. *homicidii* cognoscat, omnes autem putant *fortuito* esse patratum, profecto factum *ut criminosum* esset occultum, atque ideo etiam impedimentum ut impedimentum maneret occultum. Cfr. S. Poenit. a. 1875. iunct. Bened. XIV., Inst. eccl. 87. n. 48.; *Feije* l. c. n. 94.; *Gasparri* l. c. n. 251.; *Rosset* loc. cit. n. 2736. sq.; *Santi* l. c. append. ad. l. IV. n. 18.; *Scherer* l. c. p. 264. not. 17.; paulo aliter ed. Act. S. Sed. vol. XIV. p. 167.; *Putzer* l. c. n. 23. alique; imo *Schnitzer* l. c. p. 225. not. 2. putat S. C. C. in allegata caus. 29. Ian. 1881. controversiam contra Benedict. XIV. diremisce; at id certe in illa causa non est factum, cum S. C. C. etiam *alias* rationes habuerit, propter quas respondere potuit: *Non constare de matrimonii nullitate*. Cfr. Act. S. Sed. l. c. p. 155. not. 1.; *Leitner* l. c. p. 413. not. 2. Quare quae supra t. II. edit. 1. n. 108. not. 78. dicta sunt, corrigi atque accuratius exprimi debent.

(11) *Giovine* l. c. p. 242. 243.; *Van de Burgt*, De dispensat. matr. p. 1. sq. 5. sq.; *Zitelli*, De dispensationib. matr. p. 54.

(12) Quae divisio a compluribus recentioribus adoptata sane etiam sensum sinistram admittit, qui utique non est probandus. Cfr. *Schulte* l. c. § 6.; *Feije* l. c. n. 85.

vis et metus, defectus conditionis appositae, impotentiae occultae. Iuris *publici* impedimenta dicuntur omnia reliqua, quae *principaliter* instituta sunt propter bonum commune atque *publicam* matrimonii honestatem et sanctitatem. Hinc ius accusandi matrimonium ex tali impedimento invalidum nequaquam solis coniugibus est reservatum, sed contra illud etiam iudex ex officio suo vel promotor fiscalis alique actores legitimi per accusationem procedere valent.

VIII. Ratione gradus *cognitionis* in *certa* et *dubia*, quatenus dubium prudens aut excluditur aut admittitur (13). Quod dubium potest esse dubium iuris *tantum* aut facti *tantum* aut *iuris et facti*, atque dubium iuris versari potest de iure *divino* aut de iure *humano* sive *ecclesiastico* sive *civili*.

IX. Ratione *causae*, ex qua *invaliditas* matrimonii sequitur, aliae leges irritantes statuunt impedimenta, quibus proxime et directe *consensus* matrimonialis irritatur velut impedimentum erroris vel vis et metus, aliae immediate attingunt *formam* sive solemnitates, aliae directe *personas* contrahentes efficiunt *inhabiles*, et *consequenter* consensus a contrahentibus sponsis v. g. a consanguineis datus vel forma sive solemnitas legitime servata carent *valore* (14). Quae divisio etiam ad im-

(13) Si de impedimento existat *tantum dubium iuris* mere ecclesiastici, *generatim* applicari potest axioma: Impedimentum *dubium est impedimentum nullum*. Quod axioma ad impedimenta iuris mere ecclesiastici in dubio *facti tantum* simpliciter extendi nequit, sed potius dispensatio est petenda. Cfr. S. C. Inq. 9. Dec. 1874. et S. C. C. 8. Sept. 1852. Si dubium facti concurrat cum dubio iuris mere ecclesiastici, citatum axioma a fortiori valet, et standum est pro validitate et licetate matrimonii. Cfr. Gasparri l. c. n. 253. sq.; Putzer l. c. n. 24. 101. Quibus principiis *eadem* ratione non potest insisteri, si agitur de iure *divino* praesertim in ordine ad matrimonia *contrahenda*. In praxi dubia *iuris* de impedimentis *iuris naturalis* solent esse sublata per leges canonicas (pro fidelibus) et civiles (pro non baptizatis). In dubio *facti* de impedimento ligaminis vel consanguinitatis primi gradus non potest iniri contractus matrimonialis, et in casibus difficilioribus certe ad Sedem Apostolicam est recurrendum; at in dubio *facti* de *impotentia* matrimonium non solet impediri. Cfr. Gasparri l. c. n. 261. sq. 678. sq.; Rosset l. c. n. 2426. sq. n. 2324. sq. 2378. sq.; D' Annibale. Summula P. III. n. 447. 478. sq. 429. atque de matrimoniis in infidelitate *dubie* vel *certo* contractis: Wernz l. c. t. IV. n. 188.

(14) Van de Burgt, De matrim. p. 62.; Feije l. c. n. 99. 82.; praesertim Suarez, De legib. lib. V. cap. 19. n. 4.; Bellarmin., De sacram. matrim. lib. unic. cap. 18.; S. Thomas l. c. Supplem. q. 50. art. 1.; Gasparri l. c. n. 248. 1125. sq. 770. sq.; Rosset l. c. n. 1246.

Divisio illa est optima, quae in *disputationibus scholasticis* adhibeatur: omnia enim impedimenta dirimentia aptissime ad tres classes revocantur:

pedimenta prohibentia aliquo modo applicari potest. Sunt enim impedimenta impediencia, quae statuta sunt propter defectum in *solemnitatibus* accidentalibus v. g. in proclamatione bannorum vel in ritibus sacris, aut ob *inhabilitatem* quandam *personarum* v. g. ex voto simplici castitatis vel ex mixta religione.

217. **Notae historicae.** I. Primis saeculis accurata illa terminologia et distinctio inter impedimentum dirimens atque impediens nondum occurrit; res autem hisce verbis significata iam satis fuit nota (15). At propter defectum certae stabilisque terminologiae nequaquam semper in singulis casibus

I. Ratione *vitii* substantialis in *consensu*, ubi comprehenduntur impedimenta *erroris*, *vis* et *metus*, *raplus* vel defectus cuiusvis consensus substantialis v. g. simulatio, appositio, conditionis contra substantiam matrimonii.

II. Ratione *defectus formae* sive *solemnitatis substantialis*, ad quam classem unice spectat impedimentum clandestinitatis a Concilio Tridentino institutum.

III. Ratione *inhabilitatis* substantialis *personarum* **aut** *absolutae* sive *physicae* vel *naturalis* (impotentia et aetas) sive saltem remote *voluntariae* (ligamen, votum solemne, ordo sacer) **aut** *relativae* sive ob nimiam *coniunctionem* (cognatio, affinitas, honestas publica) sive ob nimiam *discrepantiam* (disparitas cultus) sive propter delictum (crimen) omnia reliqua impedimenta dirimentia subsumuntur.

Quodsi Gasparri l. c. n. 248. cum D' Annibale aliisque v. g. Scherer l. c. p. 263. tantum inhabilitates ex parte *personae*, non ex parte *consensus* vel *formae* videtur *sensu stricto* dicere *impedimenta dirimentia*, hic *modus loquendi* per se admitti potest, sed simul attendenda est *explicatio* per *intrinsecas rationes*, quam tradit Suarez l. c. n. 4. Quodsi Freisen l. c. p. 220. sq. dividit impedimenta in *impropria* (iuris natur. ?.) v. g. erroris, vis, impotentiae, ligaminis et *propria* (iuris hum.) v. g. consanguinitatis, affinitatis, videtur proponere *terminologiam* parum aptam et divisionem rei minus accuratam; v. g. impedimentum consanguinitatis primi gradus lineae rectae certe non nititur *positiva lege humana*. Leitner l. c. p. 94. sq. dividit impedimenta in tres species scilicet ratione defectus in *consensu*, ubi novum quoddam impedimentum "*ignorantiae status matrimonialis*" inducit melius sub alio impedimento v. g. aetatis vel erroris subsumendum, aut in *obiecto* contractus matrimonialis (impotentia), aut in *personis*. At impotentia melius refertur ad *inhabilitatem personae*, formaliter vero ut *obiectum* contractus potius spectat ad consensum. Solemnitas ecclesiastica non servata quamvis ad inhabilitatem personae reduci possit, tamen *in se* et *principaliter* non est impedimentum quoddam ex *defectu consensus* vel ex inhabilitate personae. Cfr. Schneider in Arch. f. k. K. t. 82. p. 423.; Gasparri l. c. n. 723. sq. Quare antiquior tripartitio videtur esse praefereenda.

(15) Cfr. c. 61. Synod. Agath. (a. 506.) = c. 30. Synod. Epaon. (a. 517.) = c. 5. C. XXV. q. 2. et 3.; c. 1. Synodi Vermer. (a. 753.-756.); c. 1.-3. 4. 6. 7. 10. Conc. Comp. (a. 757.).

constat, utrum impedimentum a sacris canonibus constitutum sit dirimens, an solummodo impediens. Cuius rei celeberrimum exemplum est impedimentum *ordinis sacri*, quod nonnisi ex tempore Concilii Lateranensis I. (a. 1123.) et II. (a. 1139.) (16) disertis verbis omne dubium excludentibus impedimentum dirimens esse declaratum est. Ipse magister Gratianus, licet discrimen inter impedimentum dirimens et impediens bene perspectum habeat (17), tamen magna utitur verborum varietate ad significandam differentiam inter utrumque impedimentum. Post Gratianum frequentius iam adhibentur verba "*impedimenti* „ vel "*obstaculi* „ et praesertim ex tempore *Rolandi* l. c. p. 113. 118. atque *Bernardi Papiensis* l. c. p. 288. stabilis fit illa formula: "*Impedit matrimonium contrahendum et dirimit contractum* „. Alexander III. (Rolandus) eundem modum loquendi cap. 4. X. qui clerici vel vov. IV. 6. in decreti scripta inter an. 1159.-1181. est secutus, atque exinde ille terminus communiter in iure est receptus. Cfr. cap. 6. X. eod. (Coelst. III. 1191.-1198.); cap. 1. de cogn. spir. IV. 3. in Sext.; Extravag. Ioann. XXII. tit. 6. de vot. cap. unic.; Concil. Trident. Sess. XXIV. can. 3. cap. 4. de ref. matr. Quae accurata terminologia eo magis fuit necessaria, quod Ecclesia etiam in iure matrimoniali non adoptarit generalem regulam iuris Romani de nullitate actorum, quae contra ius gesta sint (18).

II. Primis saeculis ut *sacramentorum* vel *irregularitatum* non illico habetur completa quaedam enumeratio, ita etiam perfecta *impedimentorum matrimonialium* collectio non existit, sed sparsim reperiuntur impedimenta (19). Prima vestigia catalogi impedimentorum minusque completi inveniuntur in anathematismis Gregor. II. in Synod. Roman. a. 721. publicatis. Item in antiquis Ritualibus ad usum parochorum impedimenta certo quodam ordine fuerunt inserta (20). Catalogum perfectionem suppeditant Exceptiones Petri (I. 29.) atque enumerationes Petri Lombardi (lib. IV. dist. 34.). Quae collectio impedimentorum matrimonii etiam illud effecit, ut singula brevibus conceptisque verbis denotarentur. Hinc iam

(16) *Laurin*, D. Coelib. p. 157. sq.

(17) Dict. Grat. post c. 6. 8. C. XXX. q. 5.; *Freisen* l. c. p. 221. sq.

(18) *Esmein* l. c. t. I. p. 75. 203. sq.; *Wernz* l. c. h. tit. not. 4.

(19) Cfr. canones antiquor. libror. poenitentialium, quos recenset *Schmitz*, D. Bussbuecher v. v. Ehe, Ehehind.

(20) *Binterim*, Denkwuerd. t. VI. P. II. p. 335.

Rolandus (21) scribit : " Circa quam multa considerantur : Votum, ligatio.... ". Inde paulatim ea, quae nunc utimur, accurata terminologia orta est, brevibusque versiculis memoriae iuvandae causa omnia impedimenta comprehensa sunt. Post factam collectionem, in qua singulis impedimentis propria artis vocabula tributa fuerunt, facile eo pervenerunt canonistae, ut, quot essent impedimenta, distinctius indicarent.

At mirabile dictu et tempore medii aevi et nostra aetate theologi et canonistae in numero impedimentorum omnino non concordant, etiamsi ratio habeatur impedimentorum, quae iampridem abrogata aut per Concilium Tridentinum denuo statuta sunt. Antiquiores quidem scriptores ut plurimum enumerant 14 ut *Rufinus*, impedimenta *dirimentia*, alii vero modo 11 v. g. *Rolandus*, modo 16 quem numerum *Stephanus Tornacensis* refert, vel 17, imo 19 impedimenta recensent (22). Porro impedimenta *impedientia* alii putant esse duo vel quatuor vel quinque vel sex, alii novem vel undecim (23). Ita v. g. *Van de Burgt* l. c. p. 63. sq. enumerat 20-24 impedimenta *dirimentia* atque p. 269. sq. 9. impedimenta *impedientia* (24) *scil. Ecclesiae vetitum* (quod est *praeceptum*, non

(21) *Summa* p. 114. sq.; *Freisen* l. c. p. 225.

(22) *Bernard. Pap.*, *Summa de matrimonio* p. 287. : " Sunt autem, quae matrimonium impediunt. XIV. : Votum, ordo, habitus, dispar cultus, error personae, conditio, cognatio, ligatio, enormitas delicti, impossibilitas coeundi, coactio, publicae honestatis iustitia, tempus feriarum et interdictum ecclesiae "; *Rolandus* l. c. p. 114. sq. *Sententiae* p. 272. *Rufinus*, ed. *Singer*, p. 434. *Tancredus*, *Summa* p. 17.; *Stephanus Tarnacensis* ed. *Schulte* p. 232.; *S. Raymund.*, *Summa* lib. IV. tit. 2. § 16.; *Glossa ad princ. C. XXVII. q. 1.*; *Schmalzgr.* lib. IV. tit. 1. n. 355. 356.; *Scherer* l. c. p. 263. sq.; *Freisen* l. c. p. 225. sq.

(23) *Scriptores cit. h. tit. not. 29.*; *Giovine* l. c. t. I. p. 332. 356. sq. 668. sq.; *Feije* l. c. n. 79. 548.; *Rosset* l. c. n. 1206.; *Bened. XIV.*, De Syn. dioec. lib. VIII. cap. 14. n. 2. " *Fulcitur haec opinio* (i. e. ignorantiam doctr. chr. non esse imped. imp. matr.) *quorundam theologorum auctoritate, qui cum ignorantiam doctrinae christianae non invenerint in vulgatis versiculis., (id) asserere., non dubitarunt.* "

(24) Profecto si omnes et singulae species impedimentorum *dirimentium* recensendae sint, facile quis saltem 24 impedimenta *dirimentia* enumerare poterit; at si impedimenta *dirimentia* rectius secundum genera legum irritantium ordinantur, nec illa excluduntur, quae proveniunt ex defectu substantiali consensus vel formae, omnia commode ad 14 revocari possunt *scil. error, vis et metus, raptus, clandestinitas, aetas, impotentia, ligamen, votum solemne, ordo sacer, cognatio, affinitas, publica honestas, cultus disparitas, crimen.*

Impedimenta impedientia, quae nituntur legibus mere prohibentibus,

lex, et potest esse simpliciter *prohibens* vel etiam *irritans*, si a R. Pontifice imponatur), tempus feriatum, sponsalia, votum simplex, haeresis aut schisma in altera parte, ignorantia doctrinae christianae, dissensus parentum, defectus certitudinis de morte prioris coniugis, status peccati mortalis et censura.

218. Cum supra h. tom. IV. n. 54. sq. iam fuse disputatum sit de *potestate* Ecclesiae vel principum civilium in matrimonia fidelium vel infidelium, hoc loco non denuo proponenda sunt *principia generalia* de *potestate legifera* statuendi impedimenta dirimentia vel prohibentia eiusque *subiecto activo* vel *passivo*, *forma* et *ambitu*. Neque in genere iterum inquirendum videtur, quomodo impedimenta matrimonialia sive dirimentia sive impediencia vel potius *leges irritantes* et prohibentes de talibus impedimentis *aut generaliter* cessent vel *abrogentur* vel *derogentur* sive per expressam competentis legislatoris *revocationem* sive per consuetudinem *aut specialiter* tollantur in casibus particularibus sive per *epikeiam* sive per *dispensationem*. Cfr. supra h. tom. IV. n. 55. 60. 66. i. f. At disquisitio *ex professo* de dispensationibus matrimonialibus melius videtur differenda ad titulum proprium post explicationem singulorum impedimentorum matrimonialium (25).

219. *Scholion*. Quae de impedimentis canonicis in genere hucusque fuerunt disputata, saltem magna ex parte ob oculos habenda sunt in examinandis impediencia matrimonii civilis. Porro admissio *iure* potestatis civilis statuendi impedimenta etiam dirimentia pro matrimoniis subditorum non baptizatorum, haud levis *de facto* superesse potest difficultas, utrum principes civiles tulerint legem *vere irritantem*, an solummodo legem prohibentem gravi *sanctione poenali* munitam, imo forte legem mere poenalem. Quae quaestio *iuris* et

potissimum quatuor sunt enumeranda scilicet sponsalia, votum simplex, mixta religio, tempus feriatum. Non repugno, si *Van de Burgt* l. c. etiam ex disciplina vigenti *novem* impediencia matrimonii enumerat, inter quae recenset *vetitum* Ecclesiae, et alii addunt omissionem trium bannorum nuptialium et clandestinitatem in locis, ubi forma *substantialis* ecclesiastica non viget; at impedimentis iuris civilis minus apte vindicatur vis prohib. imped. *eccles.* Cfr. *Santi* l. c. lib. IV. tit. 1. n. 131. 132.; *Heiner* l. c. p. 56.; *Scherer* l. c. p. 263., ubi propter *iuridicam* rei considerationem putat *statum peccati mortalis* non recte recenseri inter impedimenta prohibentia matrimonii; at contraria opinio v. g. a *Van de Burgt* etiam in foro *externo* Ecclesiae legitimam vereque iuridicam accipit interpretationem.

(25) *Gasparri* l. c. n. 303. sq.

facti evidenter est praeiudicialis, si in foro ecclesiastico iudicium sit ferendum de valore matrimonii ante conversionem in infidelitate contracti. Quodsi leges civiles generatim divisionem in impedimenta dirimentia et *mere prohibentia* admittunt, tamen alias divisiones repellunt et a legibus ecclesiasticis non raro variis modis discrepant; v. g. quandoque impedimenta *mere prohibentia* vel reiecta iuris ecclesiastici statuunt esse dirimentia v. g. defectum proclamationis banorum, lucidum intervallum in amente, aut vicissim impedimenta dirimentia Ecclesiae omnino respuunt vel iisdem relinquunt vim *mere prohibentem* vel limitant vel extendunt ultra terminos ab Ecclesia definitos v. g. impedimenta aetatis, affinitatis illegitimae, adoptionis, ut in singulis impedimentis canonicis erit insinuandum. Deinde per novam distinctionem inter declarationem nullitatis et impugnationem cum effectu retroactivo v. g. in cod. civ. German. §§ 1323. sq. introductus est modus quidam procedendi partim in se non rationabilis et a foro ecclesiastico alienus partim iuri divino i. e. indissolubilitati matrimonii aperte contrarius (26). Denique cum ius civile de matrimonio conditum sit nationale, non levis difficultas et differentia est de matrimoniis civium extraneorum intra aliquam civitatem vel civium priorum in aliena republica, quatenus magis vel minus urgetur obligatio *personalis* aut *localis* impedimentorum civilium (27).

(26) *Hollweck*, D. Civileher. p. 96. sq. 112. sq. 196. sq.; *Lehmkuhl*, D. b. Gesetzb. d. d. R. ad §§ 1303. sq. 1323. sq.; *Friedberg-Ruffini* l. c. §§ 140. sq.; *Scherer* l. c. p. 263. sq. 429. sq.

(27) Cod. civ. Ital. art. 55. 100. 368. sq., German. art. 13. 40., Gall. art. 170. sq. 191. sq.; *Scherer* l. c. p. 444. sq.; *Friedberg-Ruffini* l. c. § 140. not. 3.; *Allègre* l. c. ad art. 3. 170. sq.; *Boeckenhoff* l. c. p. 42. sq.; *Hirschel* in Arch. f. k. K. t. 41. p. 383. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 303.; *Aichner* l. c. § 194.

SECTIO I.

DE IMPEDIMENTIS DIRIMENTIBUS MATRIMONII.

CAPUT I.

DE IMPEDIMENTIS DIRIMENTIBUS MATRIMONII EX DEFECTU CONSENSUS.

TITULUS IV.

DE IMPEDIMENTO ERRORIS PERSONAE.

(*Lib. IV. tit. 1. de spons. et matr.*).

220. **Fontes**: C. XXIX. q. 1. (1) — Cap. 18. 26. X. de spons. IV. 1.; — Concil. Trid. ed. *Richt.* p. 244. sq. — Instr. Card. R. §§ 14. 111. — Act. S. Sed. vol. I. p. 257. sq. 371. sq. vol. XIV. p. 155. 466. 493.

Scriptores: Commentat. iur. Decret. in lib. IV. tit. 1. v. g. *Schmalzgrueber* n. 433. sq.; *Devoti*, Instit. can. lib. II. tit. 2. § 142.; *Aichner*, Comp. iur. eccl. § 167.; *Scherer* l. c. t. II. p. 179. sq. — *Bernard Pap.*, Summa de matr. p. 292. sq.; *S. Raymund.*, Summa lib. IV. tit. 3. de errore personae; *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 18. sq. *Ferraris* l. c. v. g. matrimonium art. 5. n. 12. sq.; *Feije* l. c. n. 105. sq.; *Leitner* l. c. p. 111. sq.; *Van de Burgt* l. c. p. 90. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 304. sq.; *Schulte*, Eher. § 19.; *Rosset* l. c. n. 1247. sq.; *Gasparr* l. c. n. 782. sq.; *Daller*, D. Irrthum als trennend. Ehehind. — *Moy de Sons* l. c. p. 53. sq.; *Freisen* l. c. p. 276. sq. *Esmein* l. c. t. I. p. 311. sq.; t. II. p. 343. — *Allègre* l. c. t. I. p. 97. sq. 146. sq.; *Hollweck*, D. Civileher. p. 112. sq. 117. sq.; *Gerigh*, Irrtum u. Betrug als Ehehindernis, 1898.; Id. Der Irrtum beim Ehevertrag, 1903.; *Gaugusch*, Der Irrtum als Ehehindernis 1899; *Thaener*, Die Persönlichkeit in der Eheschliessung, 1900.; *Friedberg-Ruffini* l. c. § 141.; *Zhishman* l. c. p. 609. sq.

Praenotiones.

221. **Connexio materiae.** Primo proponenda est doctrina canonica de impedimentis dirimentibus, quae ex defectu quodam in *consensu* voluntatis (2) matrimonium reddunt nullum. Qui consensus voluntatis cum in radice suoque fundamento vitietur, si in *intellectu* sit error vel alius defectus substantialis in usu rationis, apte ab impedimento erroris (etiam in

(1) Dig. XXII. 6. de iuris et facti ignorantia; Cod. I. 18. eod.; cod. civ. Gall. art. 180. 181., Austr. §§ 57. 58. 59., Ital. art. 105., Hisp. art. 88. 101. 102., German. §§ 1332. sq. Cfr. *Arndts-Serafini* l. c. §§ 62. 237. sq.; *Vering*, Gesch. u. Pand. § 80.

(2) Cap. 26. X. de sponsal. IV. 1.; Pius VI. in epist. ad Episc. Agriens. 11. Iul. 1789.; *Wernz* l. c. t. IV. n. 36. sq.; *Gasparr* l. c. n. 770. sq.

“vulgatis versiculis „ primo loco semper posito) pro more *S. Raymundi* aliorumque scriptorum sub *propria* rubrica, non per modum appendicis ad titulum primum explicatio impedimentorum est inchoanda (3).

222. Definitio. Error (*ἡ πλάνη, τὸ σφάλμα*) generatim est apprehensio rei falsa sive aestimatio unius pro alio, in qua non habetur conformitas intellectus cum re. Hinc dum ignorantia est mera *carentia* sive negatio scientiae, error est iudicium positivum, sed falsum de obiecto, quo voluntas movetur. Unversim igitur in matrimonio contrahendo error est falsum iudicium saltem unius ex nupturientibus circa obiectum, in quod voluntas per consensum maritalem fertur v. g. circa *personam*, quae sive quoad *substantiam* sive quoad *qualitatem* est *alia*, quam intellectus repraesentat, atque voluntas appetit. Qui error potest esse multiplex in celebrando matrimonio; at hoc loco potissimum disserendum est de illo errore, qui constituit impedimentum dirimens sive consensum voluntatis reddit inefficacem (4).

223. Divisio. Error in celebratione matrimonii potest esse:

I. Error *iuris* aut de principali *obiecto* contractus matrimonialis i. e. de potestate in corpus alterius partis in ordine ad generandam prolem, aut de essentialibus *bonis* et *qualitatibus* v. g. perpetuitatis, unitatis, fidelitatis, sacramentalitatis matrimonii, aut de *valore* ipsius (5), et error *facti* sive substantialis de ipsa *persona determinata*, quacum quis vult contrahere, sive *accidentalibus* circa meram *qualitatem* eiusdem personae. Posteriori errori adnumeratur error *fortune* et *conditionis servilis*, ad priorem reducitur error, qui vocatur “*redundans in personam* „ et consistit in errore circa qualitatem a) plane *individualement* personae, v. g. primogenitae filiae principis Monacensis, b) ab errante directe et *exclusive tantum* (non solummodo *principaliter*) ratione illius qualitatis individualis (non *etiam* sub alio respectu) expetitae sive intentae (6).

(3) *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 18. n. 1. sq.; *Rosset* l. c. n. 1247. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 304. sq.; *Ballerini-Palmieri*, Opus theol. mor. t. VI. p. 446. sq.; *Zhishman* l. c.

(4) *S. Thomas*, Summa theol. P. III. Suppl. q. 51. art. 1.; c. 6. (S. August.) C. XXII. q. 2.; *Sanchez* l. c. n. 1. sq.

(5) *Bened. XIV.*, De Synod. lib. XIII. cap. 22. n. 3. 4.; *Sanchez* l. c. n. 3. sq.; *Gasparri* l. c. n. 791. sq.; *Hollweck* l. c. p. 118. sq.

(6) *S. Thom.* l. c. q. 51. art. 2. ad 5.; *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 18.

II. Error *antecedens* sive dans causam contractui atque error incidens sive *concomitans*. Prior error habetur, si quis eo animo est comparatus, ut illo errore ante nuptias detecto

n. 23. sq. et praesertim n. 28.; *Schmalzgr.* lib. IV. tit. 1. n. 445. 451. sq.; *Feije* l. c. n. 112. sq.; *Rosset* l. c. n. 1248. sq.

Qui casus erroris de qualitate *individuali* redundantis in personam est evidenter diversus ab altero, quo quis in celebrando matrimonio qualitatem quandam *genericam* v. g. virginitatis, nobilitatis, divitiarum apponit ut *conditionem*, sine qua non vult dare *consensum* maritalem. Cfr. *Feije* l. c. n. 115. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 451. sq. Profecto filia *primogenita* principis Monacensis illa *qualitate individuali* est certo determinata sicuti per *nomen* et *cognomen*. At complures filiae eiusdem patris possunt esse *virgines*, *nobiles*, *divites*; illae igitur qualitates non determinant *unam* personam in *individuo*, et si forte una ex iisdem qualitatibus in matrimonio contracto cum certa et determinata persona desit, matrimonium non irritatur, nisi apposita fuerit ut *conditio*, sine qua non. Cfr. S. C. C. 9. Februarii 1732.; *Rosset* l. c. n. 1248.

Quare si quis *procuratori* mandaret, ut suo nomine *matrimonium* iniret cum filia *primogenita* principis Monacensis, tale mandatum esset *speciale* de determinata persona, prout ex cap. 9. de procur. l. 19. in Sext. requiritur. Quodsi procurator cum *secundogenita* eiusdem principis celebraret nuptias manifeste nullum esset matrimonium; nam procurator excederet limites mandati, et voluntas decisiva mandantis consentiret in *personam plane diversam*. Similiter si quis per litteras vel nuntios tractasset de conciliandis nuptiis cum eadem filia *primogenita* hucusque *sibi personaliter ignota*, et die nuptiarum per *fraudem* et *dolum* sese sponso *praesentaret* filia *secundogenita* vel alia mulier ut *primogenita*, sane consensus sponsi ferretur denuo in *personam diversam* ab illa, quacum extrinsecus, sed invalide celebrat matrimonium.

Auctores ad errorem redundantem in personam communiter exigunt, ut illa persona alteri parti ex una qualitate *individuali*, non *personaliter* etiam ex *aliis* qualitatibus *individuantes* sit cognita; hinc passim putant istum errorem tantum posse intervenire, si matrimonium celebretur *aut per procuratorem* cum parte absente et alias ignota *aut* forte cum falsa persona *praesente*, postquam de nuptiis cum vera sponsa praevis per litteras vel nuntios tantum fuerit tractatum. Cfr. Grat. C. XXIX. q. 1. Quae assertiones sane demonstrant, quam rari sint in praxi casus erroris redundantis in personam, cuius explicatio theoretica et practica iam per saecula occupatos tenet viros doctos. Cfr. *Ballerini-Palmieri* l. c. Nam si matrimonia per procuratorem contracta iam nunc sunt rarissima, multo difficilius celebrantur per mandata procuratoribus data cum personis certo tantum notis ex aliqua *individuali qualitate*, non ex aliis (?). Quodsi quis *sine procuratore* ineat matrimonium, error redundans in alteram personam praesentem solummodo intelligi potest, si unus confus hucusque *personaliter* fuerit *ignotus*, et *fraus* supra indicata obtineat, et consensus *illi qualitati individuali* sit maneatque alligatus. Cfr. *Aichner* l. c. not. 5.; *Gasparri* l. c. n. 784. 785. cum *D'Annibale* et *Lehmkuhl*; *Schnitzer* l. c. p. 309.; aliter *Scherer* l. c. p. 180., ubi falso ex communi doctrina deducit istum errorem tantum posse locum habere in matrimonio *per procurato-*

sive facto cognito matrimonium non celebrasset; alter vero in hoc consistit, ut *etiam* cognito errore nihilominus a celebratione matrimonii non recessisset. Quae divisio neque in theoria neque in praxi est seponenda (7).

III. Error *vincibilis* et *invincibilis*.

IV. Error ex fraude et dolo (ὁ δόλος κακός, ἡ ἀπάτη) vel *sine malitia* productus.

Scholion. Ex tempore *Savigny* quamplurimi iuristae in Germania adoptarunt divisionem erroris in *proprium* et *improprium* (echter u. unechter Irrtum). Ille dicitur esse error circa *motiva*, qui actum voluntatis non reddit ipso facto nullum, sed tantum rescindibilem. Alter error habetur, si de natura negotii erratur, v. g. locatio operae confunditur cum matrimonio, vel contrarium illius declaratur (*si pro no*), quod quis intendit; inde actus voluntatis plane *deficit* atque non solum rescindibilis, sed ipso facto omnino nullus existit. Quae divisio a *Freisen* l. c. p. 301. sq. aliisque scriptoribus ad impedimentum erroris explicandum in ius matrimoniale est inducta; at cum neque claritate neque soliditate commendetur, iam in loco suae originis a canonistis catholicis exiguo favore fuit recepta. Cfr. *Scherer* l. c. p. 179. not. 68.; *Hollweck* l. c. p. 118. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 307. not. 1. Quare multo minus ista novitas verborum in aliis regionibus est attendenda praesertim in divisione rei cum disputationibus philosophicis, theologicis, canonicis intime connexa et iam pridem a scriptoribus catholicis solide tractata. Cfr. *Lugo*, De iust. disp. 22. n. 67. sq.

224. Notae historicae. Cum impedimentum erroris substantialis evidenter *iure naturali* nitatur, et in ipso iure Romano cautum fuerit: “*Quid enim tam contrarium consensui est quam error, qui imperitiam detegit*”, (L. 15. D. de iurisd. II. 1.) (8), primis saeculis canones de illo impedimento non reperiuntur (9). *Gratianus* in longo “*dicto*”, C. XXIX. q. 1. et *Petrus Lombardus*, Sent. l. IV. d. 30. primi fuerunt, qui in foro ec-

rem celebrato; nam v. g. *Aichner* l. c. alique aperte etiam *aliud* casum de persona praesente recensent, qui difficilior est, cum v. g. sponsus nunc *aliis* qualitatibus individuandis allici possit, ut praecise cum persona praesente matrimonium contrahere velit.

(7) *Rosset* l. c. n. 1250. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 446. alique; aliter *Scherer* l. c. p. 181. not. 78. cum *Schulte*.

(8) L. 116. D. de R. I. L. 17.; L. 8. 9. C. de iur. et facti ignor. I. 18.; *Arndts-Serafini* l. c.

(9) *Moy* l. c.; *Freisen* l. c. p. 277.

clesiastico accuratiorem quandam doctrinam de impedimento erroris proponerent (10). At *Gratianus* licet cum P. Lombardo quadruplicem distinguat errorem scl. personae, fortunae, conditionis, qualitatis, tamen canones antiquos neque de errore *personae* neque de errore “*fortunae*”, vel “*qualitatis*”, (11) potest allegare, neque singularis illius erroris *redundantis* in personam facit *expressam* mentionem, sed quoad rem ante “dictum”, l. c. illum commemorat. Cuius notionis vel potius artis vocabuli, si non inventor, saltem principalis promotor fuit *S. Thomas* (12). In collectionibus Decretalium proprius quidem titulus habetur de impedimento erroris *conditionis servilis* (cfr. tit. sq.), sed impedimentum erroris substantialis personae ibidem potius supponitur (cfr. cap. 18. 26. X. de spon. IV. 1.) quam expressis legibus confirmatur.

Ecclesia quamvis impedimentum erroris de conditione servili etiam ad aequae graves aut graviores errores de qualitatibus extendere posset (13), tamen de facto huiusmodi extensionem nunquam approbavit canone *universali*, neque *dolum*, qui non produxit errorem personae vel conditionis servilis, recepit ut proprium quoddam impedimentum dirimens matrimonii (14). Qua in re vel ipsi novi quidam legislatores civiles de matrimonio Ecclesiam secuti sunt (cfr. cod. civ. Gall. et Ital. l. c.), cum alii (15) per errorem de certis *qualitatibus* praesertim per *dolum* inductum v. g. de defectu virginitatis vel de epilepsia matrimonium irritari perperam decernunt. Neque defuerunt antiquiores quidam canonistae etiam catholici v. g. *Walter*, *Kirchenr.* § 305., qui in eundem inciderent errorem (16).

(10) *Freisen* l. c. p. 288. sq.; *Esmein* l. c. t. I. p. 311. sq., qui Petro Lombardo etiam ob rationes internas prioritatem illius terminologiae vindicat.

(11) Cfr. c. 10. Conc. Comp. (a. 757.) atque *Freisen* l. c. p. 279. et *Hefele*, *Conciliengesch.* t. III. p. 59.

(12) *Summa theol.* P. III. Suppl. q. 51. art. 1. ad 5.; *Tancred.* l. c. p. 18. sq.

(13) Gloss. v. Quod autem C. XXIX. q. 1.; *S. Raym.*, *Summa* l. IV. tit. 4.; *Sanchez* l. c. n. 9.; *Scherer* l. c. p. 183. not. 82.

(14) Cfr. not. 10. h. tit.; Gloss. v. Cogantur. ad c. 5. C. XX. p. 3.; *Freisen* l. c. p. 299. sq.; *Sanchez* l. c. n. 17. sq.; *Scherer* l. c. p. 181. not. 79.

(15) Cfr. v. g. cod. civ. Germ. §§ 1333. sq.; *Friedberg-Ruffini* l. c. § 142. not. 13. sq.; *Schulle* l. c. p. 516. sq.; *Lehmkuhl*, D. b. Gesetzb. d. d. R. ad cit. §§ 1333. sq.; *Holleweck* l. c. p. 119. sq.

(16) Recte Grat. C. XXIX. q. 1. § 5.; *Feije* l. c. n. 109.; *Scherer* l. c. p. 182. not. 80.; *Rosset* l. c. n. 1261.

§ 1. DE ORIGINE ET AMBITU IMPEDIMENTI ERRORIS PERSONAE.

225. *Error substantialis* de persona sive antecedens sive concomitans, vincibilis vel invincibilis, ex dolo vel sine fraude ortus, inculpabilis vel culpabilis sive ob defectum sponsi errantis sive alterius non errantis, *ex iure naturae*, non ex mera constitutione Ecclesiae constituit impedimentum dirimens matrimonii; hinc hominum *baptizatorum* et *non baptizatorum* (etiam sine lege civili) matrimonia pari ratione irritat v. g. Iacobi et Liae. Cfr. Genes. XXIX. 24. Nam ad valorem matrimonii essentialiter requiritur *mutuus consensus maritalis duarum personarum* in *individuo* sufficienter determinatarum (17); sed per errorem *substantialem de persona* alterius sponsi in errante sponso omnino impeditur mutuus consensus maritalis, quoniam consensus errantis sponsi fertur in *tertiam* personam ab altera parte contrahente omnino diversam; ergo ex iure naturae per huiusmodi errorem valor matrimonii omnino impeditur, ut Gratiano duce l. c. atque S. Thoma magistro l. c. Suppl. q. 51. art. 1. 2. canonistae atque theologi catholici unanimiter tradunt (18).

(17) Cfr. c. 2. C. XXVII. q. 2.; cap. 26. X. de spons. IV. 1.; Decret. pro Armenis (*Denzinger*, Enchirid. n. 597.); Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 1. de ref. matrim.; Instr. Card. R. § 14. Quae sufficiens determinatio personae non deest, si solummodo intercedat error de e mentito *nomine* vel *cognomine* vel *titulo* personae aliunde notae. Cfr. cit. cap. 26. X. IV. 1.; S. C. C. 9. Aug. 1817. 27. Maii 1820. in ed. *Rich. C. Tr.* p. 244. n. 84. et S. C. Conc. 29. Dec. 1862. in Act. S. Sed. vol. I. p. 257. sq. iunct. p. 371. sq.

(18) *Huguccio*, impedimentum erroris iuri naturali tribuit; ad C. 29. q. 2. princ. « Sed quid de errore personae? Numquid impediret matrimonium cessante ecclesiae constitutione i. e. si ecclesia hoc non constituisset? Utique; quia iste error consensum coniugii (« non » quod cod. Vatican. 2280. omittit) excludit; sed consensus facti est: unde ipso cessante nihil agitur. Unde dico praecise, quod si ecclesia statueret in contrarium sc. ut talis error non impediret matrimonium, non tamen ibi esset matrimonium. » (Cl. *Gillmann* textum contulit). *Tancred.* l. c. p. 18. « Quod (imped. error.) ex sui natura, non ex constitutione Ecclesiae... matrimoniale consensum excludit »; *Sanchez* l. c. n. 11. sq.; *Schmalzgr.* l. c. n. 439. sq.; *Gasparri* l. c. n. 784.; *Rosset* l. c. n. 1251. sq.; *Schulte* l. c. § 19.; *Scherer* l. c. p. 183. not. 82; *Pesch* l. c. t. VII. n. 851.; *Ballerini-Palmieri* l. c. t. VI. p. 447.; *Schiffini*, Disput. phil. mor. n. 383.; *Cathrein*, Moralph. t. II. p. 408.; aliter *Freisen* l. c. p. 302. sq., qui innixus divisioni erroris in proprium et improprium in casu erroris proprii impedimentum dirimens matrimonii putat ex sola constitutione Ecclesiae esse repetendum, ut falso iam tenuit Gloss. v. Quod autem C. XXIX. q. 1.

226. *Error de qualitate personae redundans in personam*, cum revera sit error substantialis de ipsa persona, pariter iure naturae ob defectum mutui consensus dirimit matrimonium (19).

227. *Error antecedens vel concomitans circa qualitatem* mere accidentalem *personae*, quamvis ex iure naturae *licitae* matrimonii celebrationi obstat, si alteri parti iniuria vel damnum inferatur (20), tamen *valorem* matrimonii neque *ex lege naturae* neque ex iure canonico impedit, sive vincibilis est sive invincibilis, etiam dolo et fraude inductus. Nam error de sola qualitate personae, quae non redundat in personam, *consensum voluntatis* quoad *substantiam* non tollit, sed tantum secundum quid. Porro gravissima sequerentur incommoda, si matrimonium, quo status vitae *irrevocabiliter* suscipitur, propter accidentales errores faciles et frequentes nullum et irritum existeret (21). Denique voluntas eo modo fertur in obiectum, prout ipsi ab intellectu proponitur; sed intellectus proponit obiectum absolute, non conditionate, ut supponitur, ergo eadem ratione absoluta etiam voluntas illud appetit. Quae lex generalis *ex iure canonico* solummodo exceptionem habet, si error versatur circa conditionem *servilem alterius partis*. Praeterea ex *iure naturae* is casus est excipiendus, quo qualitas tanquam *conditio sine qua* non contractui matrimoniali esset appositae; etenim deficiente conditione deficit ipse consensus substantialis conditioni alligatus (22).

228. *Error theoreticus* sive *iuris* etiam de bonis et proprietatibus substantialibus matrimonii i. e. de unitate, indissolubilitate, fidelitate, (sacramentalitate), non ut *error*, sed tantum ut *conditio sine qua* non *in pactum* deducta propter defectum

(19) *S. Thom.* l. c. Suppl. q. 51. art. 2. ad 5.; *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 18. n. 23. sq.; *Instr. Card. R.* l. c.; *Synod. Mont. Lib.* (a. 1736.) in *Collect. Lac.* t. II. col. 161.; *Concil. prov. Alba-lul.* (a. 1872.) p. 96.; *Cfr. supra* h. tit. not. 6.

(20) *Gury-Ballerini* l. c. t. II. n. 732.

(21) *C. XXIX.* q. 1.; cap. 18. X. de sponsal. IV. 1.; *S. C. C.* in cit. c. *Rom.* 9. Aug. 1817. et 27. Maii 1820., in c. *Frising.* 7. et 28. Aug. 1745., in c. *Novar.* 24. Febr. 1720., in c. *Valachien.* 29. Dec. 1862., 11. Sept. 1880., 29. Sept. 1893.; *Act. S. Sed.* vol. I. p. 257. sq. 371. sq. vol. XIV. p. 148. sq. vol. XXV. p. 335. sq.; ed. *Richt C. Tr.* p. 244. sq. n. 83. 84. 87.; *S. Thom.* l. c. art. 2.; *Lugo*, De iust. 22. n. 67. 88.; *Rosset* l. c. n. 1261.; *Gasparri* l. c. n. 786. sq.

(22) *Cfr. l. IV.* t. 5. de cond. app. X.; *S. C. C.* 9. Febr. 1732. et *Rosset* l. c. n. 1248. 1266.; *S. C. C.* 11. Sept. 1880. in *Act. S. Sedis* vol. XIV. p. 148. sq.; *Pirhing* l. IV. t. 1. n. 143.

consensus irritat matrimonium. Nam partes nupturientes solent habere *intentionem* contrahendi matrimonium *iuxta Dei et Christi institutionem*, et non obstantibus suis *erroribus theorecticis positiva* sua voluntate non necessario *excludunt* proprietatem essentialem matrimonii. Id profecto infideles aut acatholici haud raro *facerent*, si explicitè de illis proprietatibus *cogilarent* vel *interrogarentur*: at in celebratione matrimonii non quaeritur, quid sponsi *facerent*, si interrogarentur, sed quam *intentionem voluntatis de facto* habeant. Quare matrimonia infidelium, haereticorum, schismaticorum, qui erroneas tenent doctrinas v. g. de libello repudii, de permissa infidelitate et polygamia, de contractu matrimonii etiam inter fideles sacramentalitate destituto dicenda sunt valida, nisi *positivam* illam voluntatem in contrarium habeant et extrinsecus manifestent. Quae voluntas positiva excludendi proprietatem essentialem matrimonii, cum consistat *in facto*, non tantum asserenda, sed in causa *favorabili* matrimonii concludenter probanda est. Id quod fit, si revera talis conditio expresse vel tacite contractui matrimoniali fuerit apposita, ut quandoque accidit atque ex *formula* celebrandi nuptias aliisque *adiunctis* proximis et remotis colligi potest (23).

Quodsi quis *errat de natura* contractus matrimonialis, et vult inire *societatem* mere *amicalem*, neque quidquam cogitat et intendit de potestate tradenda in *corpus ad generandam prolem*, is profecto invalidum contraheret matrimonium, quemadmodum accideret in eo, qui velit inire contractum *locationis* vel *concubinatum*, non matrimonium. Nam prorsus deficit consensus in obiectum essentialè contractus matrimonialis. At de facto talis error vel ignorantia post pubertatem saltem in foro externo non admittitur, nam natura ipsa homines de his rebus instruit et in intentione celebrandi matrimonium pro more aliorum atque filios procreandi implicite etiam continetur intentio tradendi ius ad medium i. e. ad copulam carnalem (24).

(23) Cap. 7. X. de divort. IV. 19.; Gregor. XVI. 30. Apr. 1841. ad Episc. Hungar. apud *Denzinger* l. c. ed. 7. n. 1485.; Instr. S. C. Inq. 28. Mart. 1860. aliaeque in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1299. 1297. sq.; S. Congr. Inq. 18. Maii 1892. 25. Maii 1898.; *Pirhing* l. c. n. 74.; *Gasparri* l. c. n. 792.; *Bened.* XIV., De Synod. dioec. l. XIII. cap. 22. n. 1. sq.; *Leitner* l. c. p. 105. sq.

(24) S. C. C. 18. Dec. 1869. 28. Maii 1870., 16. Aug. 1881.; Act. S. Sed. vol. V. p. 551. sq.; *Gasparri* l. c. n. 791.; *Hollweck* l. c. p. 119.; *Leitner* l. c. p. 108. sq.

Denique *error iuris* de *valore* matrimonii haberi potest, si unus vel uterque sponsus *falso* existimat suis nuptiis valide celebrandis obstande impedimentum dirimens. Quo in casu si partes contrahentes consensum praestare volunt, quantum possunt (ut communiter praesumitur), matrimonium est *validum*; secus si solummodo intendunt concubinatum vel meram caeremoniam civilem, indubitanter est nullum et irritum. Nam in priore suppositione verus adest consensus, cuius efficaciae obiective impedimentum non obstat, in altera consensus in verum matrimonium plane deest (25).

229. Scholion. In foro *externo*, nisi apertissime constet, personae qualitatem fuisse principaliter intentam, locus non datur solutioni matrimonii. Quare in controversia inter Pignatellum atque Pitonium ea sententia videtur praefenda, quae (cfr. *Bened. XIV.*, De Synod. dioec. l. XIII. cp. 22. n. 10.), tenet, saltem in foro *externo* *valorem* matrimonii praesumendum esse, *nisi conditio* (non verificata) *expresse* fuerit addita in *ipsa* matrimonii celebratione, aut licet *antea* sit addita nec in actu celebrationis nuptiarum expressa et iterata, tamen omnibus *praecedentibus* et *subsequentibus* simul iunctis nullus sit locus suspicandi coniuges a conditione praevie apposita recessisse sive revocasse consensum conditionatum. Cfr. vot. canonist. in c. Bugellen. S. C. C. 19. Sept. 1893. in Act. S. Sed. vol. XXVI. p. 339. sq. Imo etiam in foro *interno* non facile videtur iudicandum pro matrimonii *nullitate*, si quis praetendat se *ante* matrimonii celebrationem apposuisse conditionem.

Profecto *Pignatello* omnino adstipulandum est, si quatuor rationes principales pro contraria sententia allatas non admittit. Nam nullibi in iure cautum est ad *valorem* requiri, ut conditiones *per scripturam* apponantur. Nec vim probandi habent duae posteriores rationes, quae in eo conveniunt, quod quis censeatur *recessisse* a conditione, nisi conditio in *ipsa* celebratione matrimonii exprimat. Etenim ut tandem fatetur ipse *Pitoni*, adversarius *Pignatelli*, in causa a se defensa et a *Benedicto XIV.* l. c. allegata, eae possunt esse circumstantiae

(25) S. C. C. in c. Smyrnensi 9. Sept. 1752. in ed. *Richt.* C. Tr. p. 254. n. 92.; S. C. de Prop. F. 1. Oct. 1785. in Collect. eiusd. S. C. n. 1517.; *Schmalzgr.* l. IV. t. 1. n. 455. sq.; *Sanchez* l. c. l. II. disp. 35.; *Gasparri* l. c. n. 793.; *Rosset* l. c. n. 1257. sq.; *Benedict. XIV.* l. c. n. 3. contra *Navarrum* aliosque.

antecedentes et consequentes, ut etiam in foro externo de conditione antea apposita et in celebratione nuptiarum perdurante certo constet. Cfr. Act. S. Sed. vol. IV. p. 75. Porro nequit in casu simpliciter applicari principium: *In dubio standum pro valore matrimonii*. Id enim verissimum est, si inquisitione facta *dubium maneat*: at gratis omnino supponitur *in omnibus casibus* rem manere *dubiam*, nisi in ipso actu celebrationis conditio exprimatur. Denique non obstat *forma ecclesiastica*, nam etiamsi conditio ipsi formae non apponatur, tamen ex circumstantiis antecedentibus et subsequentibus certo probari potest praevia appositio conditionis et perseverantia voluntatis, ut evidenter demonstratur ex causa illa per Pitonium propaginata, ubi in ipsa celebratione matrimonii iuxta formam Tridentinam facta conditio antea apposita non fuit repetita et denuo expressa. At illuc omnino Pitonio est concedendum in foro externo probationem esse difficilem, nisi conditio in celebratione nuptiarum coram paroco et testibus exprimatur. Inde fit, ut huiusmodi causae in foro externo saepe naufragium patiantur. Cuius assertionis palmare exemplum est allegata causa Bugellen. 9. Sept. 1893. (Act. S. Sed. vol. XXVI. p. 339.), ubi canonista *theoriam Pitonii* de exprimenda conditione in contractu matrimoniali non admisit, sed *probationem* actoris in causa de conditione apposita ut plane insufficientem reprobavit. Quam sententiam S. C. C. in cit. c. ratam habuit. Neque quidquam mirum est, quod etiam in foro *interno* ob condiciones appositas *non facile* sit standum pro *nullitate* matrimonii. Etenim postquam nuptiae infelicem exitum habuerunt, sponsi facile sibi faciunt fucum atque confundentes *errorem* de qualitate *accidentali* et *spem delusam* cum *vera conditione* apposita sub praetextu nullitatis quaerunt excussionem legitimi oneris. Quibus ex animadversionibus videtur posse deduci, quod inter sententiam *Pignatelli* et *theoriam Pitonii* rite explicatam saltem in praxi vix ulla sit differentia. Cfr. S. C. C. in cit. c. Frising. 7. 28. Aug. 1745.; Instr. C. R. § 55.; Act. S. Sed. vol. IV. p. 75. vol. XIV. p. 148. sq. vol. XXVI. p. 335. sq.; *Mansella* l. c. p. 4.; *Gasparri* l. c. n. 868.; *Rosset* l. c. n. 1248.; *Aichner* l. c. § 167. not. 5.; *Scherer* l. c. p. 191. not. 120. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 308. not. 2. p. 322. sq. 316. not. 4.

§ 2. DE DISPENSATIONE ET ABLATIONE IMPEDIMENTI ERRORIS.

230. Impedimentum erroris substantialis de persona, cum *ex natura rei* etiam sine ulla Ecclesiae constitutione matrimonium dirimat, dispensatione Romani Pontificis tolli non potest. Nam sicut Ecclesia nequit ferre legem generalem, vi cuius error substantialis non amplius est impedimentum dirimens matrimonii (26), ita in casibus particularibus efficere non potest, ut matrimonium subsistat *sine consensu* per errorem substantialem penitus ablato (27).

231. Quare hoc impedimentum auferri tantum potest per consensum partis errantis expressum vel tacitum sive per copulam cum affectu maritali sive per diuturniorem cohabitationem (28) denuo *legitime* datum, *postquam illa errorem suum certo detexit*. Quodsi error fuerit *publicus*, secundum paritatem cum impedimento vis et metus matrimonii decreto “ Ne temere „ subiecti convalidatio coram paroco proprio et duobus testibus fieri *debet* (29). Quae solemnitas non requiritur, si impedimentum fuerit *occultum*, neque pars errans ante suam consensus renovationem cum *altero* coniuge debet *communicare* nullitatem matrimonii prius contracti (30). At permanente errore si coniuges *confirmant* consensum in matrimonium, quod falso validum esse existimant, matrimonii convalidationem non efficiunt. Nam *dispositio* ad consensum non sufficit, sed *verus* consensus requiritur de praesenti. At qui *ratificat* matrimonium, quod putat esse validum, is non vult *denuo* contrahere matrimonium; ratificatio autem cum

(26) S. Raymund., Summa l. IV. t. 4.

(27) Sanchez l. c. l. VII. disp. 18. n. 15.

(28) Dict. Grat. C. XXIX. q. 1. § 3.; S. C. C. in cit. c. Frising., Rom., Valach.; Schmalzgr. l. IV. t. 1. n. 455. sq.

(29) Sanchez l. c. l. II. disp. 37. n. 11.; Schmalzgr. l. IV. t. 3. n. 118. sq.; Feije l. c. n. 760. sq.; Gasparri l. c. n. 144.; Schnitzer l. c. p. 306.

(30) Instr. C. R. § 93.; S. Thom. l. c. Suppl. q. 47. a. 4.; Gasparri l. c. n. 1141. sq.; Rosset l. c. n. 2980.; Schnitzer l. c. not. 5.; Ballerini-Palmieri l. c. p. 691. sq.; aliter Scherer l. c. p. 503. not. 19., qui opinatur Instr. C. R. § 93. continere doctrinam non accuratam et provocat ad auctoritatem Sanchez l. c. l. II. disp. 35. et Benedict. XIV., Inst. eccl. 87. n. 69. At *ex natura rei* renovatio consensus in parte errante sufficit, dummodo in altero coniuge consensus perseveret; *clausula* vero dispensationis in aliis impedimentis perperam applicatur ad convalidandum matrimonium per errorem contractum.

versetur circa potestatem *nulliter* traditam, nihil plane efficit. Multo minus stante errore matrimonium *tractu temporis* convalidatur. Etenim ex reg. iur. 18. in Sext.: “*Non firmatur tractu temporis, quod de iure ab initio non subsistit*”, atque iura coniugalia *praescriptione* et absque *mutuo consensu* obtineri non possunt. Cfr. quoque cap. 8. X. de consanguin. IV. 14.

Quamdiu coniux, qui errori fuerat obnoxius, consensum non renovat, utraque pars, utpote vinculo matrimoniali nondum ligata, *valide* ad novas nuptias transire potest. Aliter *Freisen* l. c. p. 276. Pars vero errans ad renovandum consensum ex iuris obligatione certe non tenetur, neque altera pars, si a culpa doloque est immunis, iure resiliendi caret. Quae facultas resiliendi eidem est neganda, si pars errans malitia alterius partis fuerit inducta in errorem, ipsa convalidationem matrimonii exigat, neque alia supersit via gravem iniuriam parti innocenti illatam *totaliter* reparandi. Nam pars dolosa sane non tenetur ex contractu matrimonii absolute *invalido* neque ex nuptiis celebratis ad instar contractus *claudicantis*, in quo uni parti incumbit obligatio, alteri manet potestas rescindendi; nam ex natura matrimonii *indissolubilis par* in utraque parte debet esse obligatio; at ratione *iniuriae illatae* in suppositione facta resilire prohibetur: Etenim per dissolutionem matrimonii nulliter contracti *pars iniuriae* tollitur; at *tota* iniuria cum suis damnis et pravis effectibus compensari non *solet*. Cfr. cap. 1. X. de eo, qui dux. IV. 7.; *Lugo*, De iust. disp. 22. n. 79. 80. 116.; *Rosset* l. c. 1339. sq.; *Scherer* l. c. p. 181. 178. not. 61.; infra h. tom. IV. n. 243.; paulo aliter *Schmalzgr.* l. IV. t. 1. n. 422. sq. aliique.

§ 3. DE IURE ACCUSANDI MATRIMONIUM OB IMPEDIMENTUM ERRORIS IRRITUM.

232. Impedimentum erroris est impedimentum iuris *privati* in favorem errantis partis constitutum. Hinc ex *iure communi* *is tantum* coniux matrimonium accusare et nullitatis declarationem postulare potest, qui de persona alterius erravit (31); at saltem *ex indulto apostolico* etiam alter coniux potest obtinere ius accusandi, dummodo ipse non fuerit *causa*

(31) Cfr. lib. IV. tit. 18. qui matrim. accusare tit. 19. de divortiis; Instr. Card. R. §§ 93. 116. 205.; *Schmalzgr.* l. IV. t. 18. n. 15.; *Feijc* l. c. n. 118. 578. sq. 584. sq.; *Scherer* l. c. p. 528. sq.; *Gasparri* l. c. n. 1182.

culpabilis erroris in comparte, vel *dolose* non sit usus errore in altera parte a *tertia* persona excitato.

Cui iuri accusandi adnexum est *onus probandi*. Quodsi actor probationem iudicalem (satis difficilem) afferre non possit, in foro externo sententia est ferenda in favorem vinculi matrimonialis.

233. Iure suo accusandi pars errans excidit, si errore detecto debitum coniugale scienter atque libere praestitit, vel etiamsi consummatio matrimonii probari non possit, coniugale vitae consortium per aliquod tempus scienter et libere continuavit. At etiam in his casibus, qui *erravit* ab accusatione non repellitur, si convalidatio matrimonii fieri non possit, nisi in renovatione consensus servetur forma ecclesiastica. Quamdiu illa cohabitatio libera post detectum errorem durare debeat, ut inde tacita matrimonii ratificatio praesumi possit, iure communi non reperitur definitum; prudenti igitur arbitrio iudicis ecclesiastici in singulis casibus attento etiam modo cohabitationis est determinandum. V. g. Instruct. Card. R. § 116. cum Glossa ad cap. 21. X. de sponsal. IV. 1. requirit tantum cohabitationem per *sex menses*. Quodsi cit. cap. 21. X. de sponsal. coniuges *per annum et dimidium* dicuntur cohabitasse, istud *exemplum in specie facti* non constituit *ius sive normam generalem* (32).

TITULUS V.

DE IMPEDIMENTO ERRORIS CONDITIONIS SERVILIS.

(*Lib. IV. tit. 9. de coniugio servor.*).

234. **Fontes** : C. XXIX. q. 1. 2. ; c. 11. 12. C. XXXII. q. 2. (1) — Compl. I. IV. t. 9. de coniugio servor. vel disparis conditionis ; compl. III. I. IV. t. 7. de coniug. serv. et dispari conditione. — Decretales Greg. IX. I. IV. tit. 9. de coniug. servor., I. I. t. 18. de servis non ordin. et eorum manum. — Collect. S. C. de Prop. F. n. 2100. sq. ; Instr. Card. R. § 15. ; litterae pastor. Conc. prov. Baltimor. (a. 1858.) in Collect. Lac. t. III. col. 1202. ; Synod. dioec. Bahiens. (a. 1707.) in Collect. Lac. t. I. col. 852. ; Act. S. Sed. vol. XIII. p. 444.

Scriptores : Comment. iur. Decretal. in h. t. — *Devoti* I. c. § 143. ; Scherer I. c. p. 183. sq. ; Ballerini-Palmieri, Op. th. mor. t. VI. p. 455. sq.

(32) *Schnitzer* I. c. p. 306. not. 4. ; *Périès*, Cod. de proc. can. dans les caus. matr. p. 157. sq. 164. sq.

(1) Inst. lib. I. tit. 2. de iure naturali, gentium et civili, tit. 3. de iure personarum, tit. 4. de ingenuis, tit. 5. de libertinis, tit. 10. de nuptiis ; Novell. 22. cap. 10. sq.

— *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 19.; *Rosset* l. c. n. 1515. sq.; *Feije* l. c. n. 119. sq.; *Gasparri* l. c. n. 635. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 310. sq.; *Benedictus XIV.*, De Synod. dioec. lib. IX. cap. 11. n. 3. — *Moy* l. c. p. 53. sq. 153. sq. 316. sq.; *Freisen* l. c. p. 279. sq. (2); *Esmein* l. c. t. I. p. 317. sq.; *Zhishman* l. c. p. 637. sq.

Praenotiones.

235. Connexio materiae. Quod non raro fit in iure Decretalium, ut finita disputatione generali de materia titulo cuidam propria specialis quaestio titulo novo reservetur, id quoque accidit in explicatione impedimenti erroris personae, cui iam ab ipso *S. Raymundo* in Summa lib. IV. titulus 4. “*de impedimento conditionis*”, subiungitur. Quem morem vulgati versiculi multique auctores sequuntur. Ipsa denique verba rubricae *de coniugio servorum* satis enuntiant cum disquisitione de impedimento erroris conditionis servilis alia coniungi quaesita de matrimonio servorum.

236. Definitio. *Servus* hoc titulo non intelligitur generice de famulo domestico vel operario, qui ut homo *liber* praestat operas suas honestas ex pacta mercede in *utilitatem* alterius, sed sumitur *specifice* de servo *perfecto*. Is dicitur homo, qui contra naturalem libertatem alteri ex dominio proprietatis quoad omnes suas operas honestas pro sola sustentatione in perpetuum praestandas ita subiicitur, ut etiam vendi aliisque modis *alienari* possit. Quae perfecta servitus etiam inter christianos olim recepta (cfr. cap. 2. 4. X. h. t.) ad impedimentum conditionis sufficit, neque requiritur illa apud Romanos aliosque populos *paganos contra ius naturae* vigens, qua servus non fuit *persona* vel *subiectum iuris*, sed potius *mera res*, de qua dominus etiam posthabitis iuribus et obligationibus *essentialibus pleno arbitrio* potuit disponere (3).

(2) *Vering*, Gesch. u. Pand. §§ 43. sq.; *Waller*, Gesch. d. r. R. n. 466. sq. 217. sq.; *Waller*, Deutsche Rechtsg. n. 68. sq. 384. sq.; *Accarias*, Précis de droit romain t. I. p. 82. sq.

(3) *S. Thom.*, Summa theol. P. I. q. 96. a. 4.; *Schiffini*, Disput. phil. mor. n. 309. sq. 399. sq. 405. sq.; *Meyer*, Inst. iur. nat. t. II. n. 119. sq.; *Cathrein*, Philosophia moral. n. 461. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 1.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 19. n. 1.; *Lugo*, De iust. disp. 2. n. 1. sq. Cfr. quoque § 3. Inst. de iure personar. l. 3. “*Servitus autem est constitutio iuris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subiicitur*”; *Maschal*, Praecursus iur. canon l. I. t. 3. sq.; *Arndts-Serafini* l. c. § 28.; *Vering* l. c.; *Hinschius* l. c. t. V. p. 117. 561. iunct. *Schmalzgr.* l. c. de longo usu servitutis etiam inter christianos atque in ipso foro ecclesiastico; *Leitner* l. c. p. 120. not. 2.

Impedimentum conditionis servilis non est *inhabilitas* quaedam *personalis* ipsius servi, qua a contrahendo valido matrimonio sive cum alio servo sive cum parte ingenua prohibeatur, sed potius consistit in *errore* partis *ingenuae* de perfecta servitute alterius sponsi, ob quem matrimonium irritatur.

237. Divisio. In imperio Romano praeter servos proprie dictos sive publicos sive privatos sive poenae addictos exstiterunt *adscriptitii* sive *coloni* (4), qui glebae vel fundo in perpetuum ita fuerunt addicti, ut invito domino possessiones derelinquere non potuerint atque annuo canone domino soluto colere debuerunt. *Originarii* dicebantur, qui ex adscriptitiis sive colonis originem duxerunt. Singularis quaedam species colonorum fuerunt "*laeti* „ in Gallia, qui in Italia superiore dicebantur "*gentiles* „. Pariter apud populos germanicos inter liberos (ingenuos, rachimburos, bonos viros) et servos vero dominio subiectos exstitit media illa classis "*litorum* „, qui pro varietate regionum et populorum etiam leti vel lazzi sive lassi vel aldi et aldiones (5) audiebant. A communibus hominibus liberis ("*frilingis* „) distinguebantur nobiles sive "*edlingi* „.

238. Notae historicae. Populus Hebraeorum ut singulari Dei favore in vetere testamento veram religionem coluit, cum reliquae nationes in idololatriam delapsae essent, ita inter omnes populos antiquos de matrimoniis servorum optimas habuit leges pro dignitate hominis latas (6). Quare ex iure Hebraeorum vera matrimonia servis erant permessa.

Durior fuit conditio servorum apud Romanos. Etenim *ex iure Romano* iustae legitimaeque nuptiae cum omnibus effectibus iuris civilis solummodo exstiterunt inter *cives Romanos*. Ipsi quoque *Latini* et *peregrini* "*connubium* „ non habuerunt, quamvis naturales contractus matrimoniales inter se atque cum civibus Romanis inire possent. *Servis* vero, utpote

(4) Cod. XI. 47. de agricolis, 50. de colonis Palaestinis, tit. aliis sq.; Vering l. c. § 49.; Walter, Gesch. d. r. R. n. 351. sq.; Maschat l. c. I. I. t. 3. n. 7. 8. de divisione servorum et liberorum.

(5) "*Aldiones vel aldianae ad ius publicum pertinentes ea lege vivunt in Italia in servitute dominorum suorum, qua fiscalini vel lites vivunt in Francia* „ (Capit. Ticin. (a. 801.) c. 6.); Walter, D. Rechtsg. n. 419.; Ballerini-Palmieri l. c. p. 455. sq., ubi allegationes de adscriptis in Germania et Polonia nunc sunt penitus antiquatae. Cfr. quoque cod. civ. German. § 624.; Walter, Deutsche Rechtsg. n. 406.

(6) Exod. XXI. 3. sq.; Schegg l. c. p. 653. sq.; Freisen l. c. p. 279. sq.

incapacibus omnis iuris civilis, legitima matrimonia fuerunt sublata meraque “*contubernia*”, permissa, prohibitis tamen istis coniunctionibus maritalibus, quarum vel ipsi ingenui propter pudorem erant incapaces (7). Denique vel misera servorum contubernia arbitrio dominorum ita erant subiecta, ut sine illorum consensu haberentur irrita vel rescissioni obnoxia, nisi a benignioribus dominis mitius tractarentur (8). Multo minus inter hominem *liberum* et *ancillam* vel adscriptitiam aut vicissim inter servum vel *adscriptitiam* et ingenuam matrimonium sive connubium existere potuit, sed solummodo contubernium (9). Quodsi ingenua cum servo alieno nuptias celebravit, usque ad Iustinianum in servitutem domini sui coniugis redacta est (10), atque unio maritalis servi vel adscriptitii cum ingenua invito domino facta potuit separari, nisi dominus dolose egisset (11).

Servi licet secundum antiquum *ius populorum germanicorum* more ingenuorum matrimonium solemne sive legitimum contrahere non possent, tamen matrimonium naturale inter sese inire non fuerunt prohibiti. Quod matrimonium ut in suo valore consisteret, cum consensu domini vel utriusque domini fuit celebrandum et a domino denuo potuit solvi; nam servi etiam apud Germanos animalibus et rebus, non personis iurium capacibus aequiparabantur. At summo cum rigore gravissimisque statutis poenis v. g. mortis vel servitutis leges Francorum, Saxonum, Burgundionum, Longobardorum, Visigothorum aliorumque populorum germanicorum matrimonium partis *ingenuae* cum altera *servilis* vel etiam adscriptitiae conditionis interdixerunt (12).

Ecclesia catholica cum in imperio Romano magis magisque propagaretur multosque servos Christo lucrificeret, servitutem nequaquam damnavit ut rem *in se* malam, sed imprimis ad iustos limites reduxit atque paulatim abrogare

(7) Walter, Gesch. d. r. R. n. 517. 521. 468.; Vering l. c. § 43.; Moy l. c.

(8) L. 35. D. de aedil. edict. XXI. 1.

(9) L. 3. Cod. de incest. et inut. nupt. V. 5.; L. 3. Cod. soluto matr. V. 18.; L. un. C. de senat. VII. 24.; Novell. 22. cap. 10. 11.; Scherer l. c. p. 183. 438. sq.; Zhishman l. c. p. 637. sq.

(10) L. un. C. de senatuscons. VII. 24.; Walter l. c. n. 476.

(11) L. 24. C. de agric. censit. et colonis XI. 47.; Novell. 22. cap. 11. 12. 17.

(12) Walter, D. Rechtsg. n. 394. sq.; Freisen l. c. p. 280. sq.

studuit (13). Minorem profecto nacta est difficultatem apud Israelitas, cum numero essent pauci, qui religionem christianam amplecterentur, et ius ipsorum de servis constitutum aequitati naturali magis esset conforme.

Maior fuit necessitas et difficultas reformandi ius *Romanum* de contuberniis servorum. Qua in re Callixtus I. (a. 218.-222.), qui ipse olim fuerat *servus*, ob gravissimam temporum necessitatem suum celeberrimum publicavit edictum, quo non obstantibus contrariis legibus Romanis etiam matrimonia disparis conditionis *filiarum senatorum* cum *libertinis* (cfr. L. 16. D. de rit. nuptiar. XXIII. 2.) atque cum ipsis *servis* vera validaque matrimonia (concubinatus legitimos) esse declaravit (14). Hinc a fortiori Ecclesia matrimonia inter ipsos servos celebrata vera validaque et indissolubilia habuit, quamvis leges Romanae illis denegarent *effectus civiles* matrimonii *legitimi* (15). Verum quod leges civiles praesertim iuris germanici statuerunt de *necessitate consensus* domini, id non pauci Praelati in Ecclesia orientali et occidentali (16) ratum habuerunt summisque curis efficere studuerunt, ut saltem matrimonia servorum iam contracta sive inter se sive cum ingenuis non ignorantibus (17) conditionem servilem alterius partis valida et indissolubilia (18) existerent. Inde ex saeculo octavo paulatim mutata est disciplina, et tandem saeculo 12. Hadrianus IV. intra a. 1154.-1159. (cap. 1. X. h. t.) solemniter

(13) S. Paul. ad Galat. III. 28., ad Philemon.; S. Gregor. M. in ep. VI. 12. innot. Leon. XIII. Encycl. « *Catholicae Eccl.* » 20. Nov. 1890.; Freisen I. c. p. 282. sq.; Zhishman I. c. p. 637. sq.

(14) Cfr. Philosophumena I. IX. cap. 12.; Doellinger, Hippolytus u. Kallistus, in quo libro ante lapsum scripto generatim bene disserit de controversia inter Callixtum et Hip.; Jungmann, Dissert. select. in hist. Eccl. t. I. p. 179. sq.

(15) Cfr. c. 11. 12. C. XXXII. q. 2. (Leo M. ad Rust. Narbon. a. 458.) innot. c. 6. C. XXIX. q. 2. (Gregor. M. a. 596.) et c. 1. 2. (Pseudoisidor,) ead. C. q. 2.; Scherer I. c. p. 184. sq.

(16) S. Basil. in canonica epist. II. ad Amphilochem c. 40. 42. Cfr. *Pitra*, Iur. ecclesiast. Graecor. hist. et monum. t. I. p. 592. 593.; c. 24. Concil. Aurel. IV. (a. 541.); c. 30. Conc. Cabilon. (a. 813.); Bened. XIV., De Synod. dioec. lib. IX. cap. 11. n. 2. sq.; Rosset I. c. n. 1539. sq.

(17) Synod. Vermer. (a. 753. vel 756.) c. 6. 13.; c. 7. 8. Conc. Comp. (a. 757.-758.); c. 10. Synod. Dingolfing. (a. 769.-771.); Theodor. Cantuar. (a. 668.-690.), Poenitent.; c. 4. 5. C. XXIX. q. 2. Cfr. Schmitz I. c. p. 510. sq. 548. 277.; Freisen I. c. p. 283. sq.

(18) Cfr. c. 19. cit. Synod. Vermer.; c. 30. cit. Concil. Cabil.; c. 7. C. XXIX. q. 2.; Freisen I. c. p. 285.

declaravit *valorem* matrimoniorum servorum *non pendere* a *consensu* nutuque eorum, sub quorum *dominio* et *potestate* essent constituti. Denique Ecclesiae ex omnibus antiquis legibus et consuetudinibus illam solam in suo foro adoptavit, ut nullum irritumque esset matrimonium inter partem ingenuam et servili conditioni deditam, *si* prior conditionem servilem alterius *ignoraret* (19). Cfr. *Grat.* l. c. et cap. 2. 3. 4. X. h. t. Quare Ecclesia nequaquam *ipsam* conditionem servilem ut *inhabilitatem personae* constituit impedimentum, sed tantum in favorem ingenui *errantis* de conditione servili (non servi errantis de statu libero alterius partis) directe denegavit *consensui* ingenui ex natura rei sufficienti veram *efficaciam* ad validum matrimonium contrahendum (20).

239. Inde a compilatione Gregorii IX. non iam facta est ulla immutatio legum ecclesiasticarum de coniugio servorum. Quae cum servitus sit nunc multum limitata, at nondum ubique abrogata, practica sua utilitate non carent. Cfr. *Feije* l. c. n. 124.; *Leitner* l. c. p. 121. not. 1.

§ 1. DE CONIUGIO SERVORUM INTER SE.

240. Ex disciplina etiam nunc in Ecclesia vigente *servi* proprie dicti multoque magis *adscriptitii* vel *coloni* cum persona paris conditionis etiam contradicentibus et invitis dominis matrimonia per verum mutuumque *consensum*, non mero mandato domini *valide* contrahunt (21), imo etiam li-

(19) *Si servitus unius partis supervenit* matrimonio legitime contracto, solutio matrimonii ab Ecclesia universali constanter fuit reprobata. Cfr. c. 6. 7. C. XXIX. q. 2.; c. 10. cit. Synod. Dingolfing.; *Grat.* ad cit. c. 6. C. XXIX. q. 2.; *Freisen* l. c. p. 285.; *Sanchez* l. c. lib. VII.; *Schmitz* l. c. p. 285. 649.

(20) *Schmalzgr.* h. t. n. 16. 19. 27.; *Devoti* l. c. contra arbitrarias assertiones *Van Espen*; *Gasparri* l. c. n. 635. sq., ubi disserit de hoc impedimento inter illa, quae constituunt *inhabilitatem personae*; *Ballerini-Palmieri* l. c. t. VI. p. 695. sq. 456. n. 950.

(21) S. C. Inq. 12. Sept. 1855. in Collect. S. C. d. Pr. F. n. 1293.; *Bened. XIV.*, De Synod. dioec. l. IX. cap. 11. n. 2. sq. et supra h. tit. not. hist.; *Zallinger* h. t. § 116.; *Rosset* l. c. n. 1533. sq.; Synod. dioec. Bahiensis in Brasilia, a. 1707. celebr. l. c. in Collect. Lac., ubi declaratur: Matrimonium servorum iure divino et humano validum esse, neque heros aut illud aut eius usum *impedire* ullo modo posse; quod si fecerint, vel iniqua tractatione vel coniugum separatione peccare mortaliter suasque conscientias peccatis servorum onerare; quare ne tale quid audeant, precibus obsecrantur. Sacerdotes autem admonentur, ut servos matrimonium inire

cite, si sine notabili praeiudicio domini et alterius partis et salvis consuetis servitiis nuptias celebrent. Nam servitus *ex sese* non totaliter adversatur bonis *substantialibus* matrimonii, secus inter servos etiam *cognita* utriusque partis servitute nullum omnino matrimonium existere posset. Id, quod evidenter nimium falsumque est. Etenim in contractu matrimoniali non agitur de tradendo iure in corpus semper et ubique exercendo, sed solummodo, quoties legitimum impedimentum non obstat. Praeterea ius domini in consueta et debita *servitia* sive *operas personales* servorum nequaquam etiam importat *potestatem* in servos in iis, quae spectant *ad prolis generationem* sive ad matrimonium, quod vel ab ipso *consensu domini* independens est. Nam matrimonium iure naturali homini concessum est ad *propagandum genus humanum* mutuumque adiutorium et in remedium concupiscentiae. At huiusmodi ius *privata potestate* dominorum auferri vel impediri nequit; etenim in his rebus servi domino non subiiciuntur, neque si iure suo usi sunt, coniuges perperam a dominis separari possunt (22).

241. Scholion. Hinc facile efficitur in foro ecclesiastico omnino reiciendam esse illam praxim legibus quibusdam civilibus innixam, *pauperibus, militibus* coactis non permittendi matrimonia sine consensu quodam *politico* a syndico vel simili magistratu ante celebrationem nuptiarum dato. Quod ius *ipsis servis* Ecclesia vindicavit, ut sine consensu domino-

cupientes diligenter et sollicite instituant in doctrina et vita christiana et in huius conditionis officiis. Servos porro recenter ad fidem conversos, quamvis suspicio sit, eos in patria iam matrimonio fuisse ligatos, secundum Bullam Gregor. XIII. datam 25. Ianuarii 1585. a prioris matrimonii vinculo solvi posse.

(22) Cap. 1. X. h. t.; S. C. Inq. 20. Mart. 1686. ad 9., 20. Iun. 1866.; Leon. XIII. Litt. Apost. 5. Maii 1888. ad Ep. Bras. et Encycl. « *Rerum novarum* » 15. Maii 1891.: « *Ius coniugii naturale ac primigenium homini adimere... quoquo modo circumscribere, lex hominum nulla potest* »; Bernard Pap., Summa-Decretal. p. 153. sq.; S. Thomas l. c. Supplem. q. 52. art. 2.; Sanchez l. c. lib. VII. disp. 21. sq.; Schmalzgr. h. t. n. 6. sq.; c. 1. 8. C. XXIX. q. 2.; cap. 1. X. h. t.; Ballerini-Palmieri l. c. p. 457. sq., ubi recte matrimonium servi cum serva non solum *probabilius* (cum S. Alphonso), sed *certo* (cum Schmalzgr.) dicit esse *validum*, non irritum, ut Busenbaum falso putavit; Schnitzer l. c. p. 314. not. 2.; Scherer l. c. p. 185. not. 93. p. 439. sq. Quare v. g. Hollweck l. c. p. 119. sq. not. 5. aliiq. v. g. Schulte nimium asserunt, si putant *individuum vitae consuetudinem* esse *impossibilem*, si vel unus ex coniugibus sit servus, ideoque errorem hac in re de facto attingere *essentiam* matrimonii et esse *substantialem*.

rum suorum matrimonia contrahere possent, id nostra aetate pauperibus et liberis civibus non denegat; imo paupertas partium contrahentium potest esse motivum facilius concedendi dispensationem. Cfr. L. 7. C. de incest. V. 5. (de pauperibus ingenuis). Quare leges illae civiles de necessitate consensus cuiusdem politici statuentes *novum quoddam impedimentum matrimonii christiani ab Ecclesia nequaquam approbatum* iam propter incompetentiam potestatis civilis sunt *nullae* atque *irritae*, et praeterea legitimam libertatem matrimonii iure divino et canonico concessam graviter laedunt. Cfr. quoque Concil. Trident. Sess. XXIV. cap. 9. de reform. matr.; Leo XIII. l. c. in not. 22. h. t.; Aichner l. c. § 185.; Scherer l. c. p. 440. sq. not. 50. sq.; Wernz l. c. tom. IV. n. 82.

§ 2. DE CONIUGIO PERSONAE SERVILIS CUM PARTE INGENUA.

242. *Conditio servilis proprie dicta, non adscriptio glebae vel colonatus neque condemnatio ad carcerem perpetuum (23) unius ex contrahentibus, si circa illam ab altera parte ingenua tempore celebrationis matrimonii actu erretur (24) sive*

(23) Gloss. v. Secunda C. XXIX. q. 2.; Bernard. Pap., Summa de matr. p. 293. sq.; Sanchez l. c. l. VII. disp. 19. n. 9.; Benedict. XIV., De Synod. dioec. l. IX. cap. 11. n. 5.; Feije l. c. n. 120. sq.; Scherer l. c. p. 185. not. 93; Freisen l. c. p. 294; aliter Walter, Kirchenr. § 305. not. 11., qui ob *quandam paritatem* inter servos et colonos tempore medii aevi (cfr. Walter, Deutsche Rechtsg. n. 384. sq.) praecunte iam Paludano impedimentum conditionis servilis ad adscriptitios extendit; imo Clericatus, Decis. 20. de sacram. matr. n. 12. cum Mastrio etiam damnatos in perpetuum ad carcerem comprehensos esse voluit. Quare hac in re Ecclesia rigorem antiquorum Romanorum et Germanorum quoad colonos vel adscriptitios non admisit. Cfr. supra h. tit. n. 239. Quodsi *dubium* sit de conditione servili vel adscriptitia vel libera unius ex coniugibus, in huiusmodi quaestione praecudiciali ius civile est attendendum; nam v. g. quilibet servus per accessum ad imperium Austriae fit eo ipso liber. Cfr. Arch. f. k. K. t. I. p. 242.; cod. civ. Austr. § 16.; Aichner l. c. § 167. not. 3.; Scherer l. c. p. 230. 186.; Bernard. Pap. l. c. p. 155. sq., si ex lege provinciae v. g. Longobardorum proles nata ex patre servo et matre libera secuta est *peiores manum* i. e. mansit in conditione servili; Walter, Deutsche Rechtsg. n. 407. sq. et Gesch. d. r. R. n. 476. sq.

(24) Sanchez l. c. l. VII. disp. 19. n. 4. aliique v. g. Schmalzgr. h. t. n. 21. 38. (saltem probabile) putant matrimonium partis liberae cum parte servilis conditionis non obstante errore *statim a momento celebrationis* valere, si pars servilis intra *breve tempus* i. e. saltem intra sex menses libertatem consequatur. Quare ex eadem sententia pars ingenua post de-

vincibili sive invincibili, culpabili vel inculpabili vel fraudu-

teum errorem prorsus caret iure accusandi matrimonium a se contractum; nam evidenter matrimonium *validum* nequit impugnari. Cui sententiae saltem eatenus calculum adiecit Scherer l. c. p. 185. sq. not. 96., quatenus « *ex evolutione historica* » huius impedimenti deducit non requiri *convalidationem* talis matrimonii, si interim status servitutis in altera parte *cessarit*, atque adeo optimo iure parti liberae ius accusandi negari, si conditio servilis compartis brevi tempore tollatur. At neutra sententia solidis innititur rationibus canonicis, ut recte tenent: Schulte, Eher. p. 117. not. 25.; Feije l. c. n. 123.; Zitelli, Appar. iur. eccl. p. 375.; Schnitzer l. c. p. 313. not. 5.; Rosset l. c. n. 1530. sq. Etenim impedimentum erroris conditionis servilis in iure *ecclesiastico* statutum est *absolute*; ergo privata industria nequit arbitrarie apponi clausula: « *Nisi intra sex menses servitus cesset* ». Frustra quoque provocatur ad *evolutionem historicam*. Parum enim refert, num ex iure antiquo Romanorum et Germanorum conditio servilis fuerit *inhabilitas* personae, cum potius quaeratur, quid *Ecclesia suo iure nunc vigente* statuerit. At ius ecclesiasticum non admittit conditionem servilem ut impedimentum matrimonii propter *inhabilitatem personae*, sed solummodo ratione *erroris* in parte *libera*, cuius *consensus* ab Ecclesia directe redditur *iuridice inefficax*. Vi quoque destitutum est argumentum ex *analogia* impotentiae petatum, quae ut impedimentum allegari non possit, si actu quidem adsit, post aliquod vero tempus certo cesset. Nam huiusmodi probatio iam propter meram analogiam est debilis. Praeterea est manifesta disparitas, quoniam impotentia est impedimentum ob *inhabilitatem personae*, non propter errorem in intellectu unius ex contrahentibus. Denique in casu allegato v. g. pueri quindecim annorum actu nondum potentis ad generandum ex clara iuris interpretatione nullo modo habetur impedimentum impotentiae; ergo valor matrimonii ex obvia ratione accusari nequit. Si illa quoque « *analogia* » adducitur, quod servitus *superveniens* unius coniugis non sit ratio matrimonium iam contractum annullandi vel dissolvendi, haec sunt adeo *disparata*, ut omnino non faciant ad rem.

Recte quoque Zitelli l. c. alique docent non *ipso facto* matrimonium convalescere, si post matrimonium invalide contractum pars servilis fiat libera, *antequam* pars libera suum cognoverit errorem. Nam prior consensus partis liberae propter errorem manet iuridice inefficax; *novus* igitur consensus partis errantis requiritur, qui haberi non potest, nisi postquam illa errorem suum cognovit. Cfr. Feije l. c. n. 761.

At valor matrimonii in dubium vocari nequit, si sponsus huc usque conditionis servilis per ipsam matrimonii celebrationem sive ex iuris dispositione sive ex concessione domini consequatur libertatem. Nam in casu error non habet *obiectum rationabile*, et prioritas illa *naturae* in iure non videtur attendi, si eodem temporis momento habetur libertas et matrimonium. Cfr. Schmalzgr. l. c. d. 21. 36. sq.; Gasparri l. c. n. 637.; Sanchez l. c. l. VII. disp. 20. n. 12. sq.; Schnitzer l. c. p. 313. Si pars libera scienter contrahat cum parte serva vel cum parte libera, quam servam esse putat, aut vicissim pars serva cum serva putans illam esse liberam vel sine consensu domini, illa matrimonia indubitanter valent, nisi aliud obstat impedimentum canonicum. Cfr. Feije l. c. n. 123.; Wernz l. c. t. IV. n. 228.

lenter inducto errore (25), *ex sola constitutione Ecclesiae* (26), non ex iure naturae (27) etiamnunc dirimit matrimonium.

(25) *Schmalzgr.* h. t. n. 15. sq.; *Rosset* l. c. n. 1523. sq.

(26) Cfr. c. 4. 5. 6. 7. C. XXIX. q. 2.; cap. 2. 3. 4. X. h. t.; *Schmalzgrueber* h. t. n. 29. sq.

(27) Profecto si a parte *libera* immunitas a conditione servili in altera parte apponatur ut *conditio* sine qua non contractui matrimoniali, ex iure naturali nullum et irritum est matrimonium, si conditio appositae non verificetur; at eo in casu nullitas matrimonii non oritur *ex errore*, sed ex absoluto *defectu consensus*. Quodsi status liber alterius partis ab ingenuo non apponatur ut conditio sine qua non, error de conditione servili, cum sit solummodo error *accidentalis* de qualitate personae, ex natura rei sive solo iure naturae matrimonium non irritat. Quare nullitas ista matrimonii inter *fideles* unice ab Ecclesiae constitutione est repetenda. Ita iam *Huguccio* ad c. 29. q. 2. princ.: « Error et ecclesiae constitutio, quae vigorem dedit impedimento, faciunt, ne sit ibi matrimonium i. e. constitutio ecclesiae facta de tali errore propter praedictam causam (sc. in favorem liberorum). Quid ergo si ecclesia hoc non constitueret? Credo, quod talis error non impediret matrimonium plus quam error fortunae vel qualitatis non impedit. (Textum cl. Gillmann ad fidem codicis contulit). *S. Thomas* l. c. Supplem. q. 52. art. 1. ad 2.; *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 19. n. 11. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 25. sq.; *Giraldi*, Exposit. iur. pont. P. I. sect. 700.; *Van de Burgt*, l. c. p. 98. sq.; *De Angelis* l. c. h. t. n. 2.; *Rosset* l. c. n. 1516. sq.; *Gasparri* l. c. n. 639.; *Feije* l. c. n. 121. sq. Si antiquiores quidam doctores (v. g. *Reiffenst.* h. t. n. 3. alique) atque recentiores (v. g. *Santi* h. t. n. 10.; *Schulte* l. c. § 19. i. f.) hoc impedimentum potius *ex iure divino* derivant, confundunt *rationem* naturalem legis cum *lege* naturali, errorem *substantialem* cum errore *accidentali*, defectum *substantialis* consensus cum defectu consensus *secundum quid*, impedimentum erroris conditionis servilis cum impedimento ex absoluto consensus defectu vel cum impedimento erroris substantialis de persona vel redundantis in personam.

Impedimentum erroris conditionis servilis cum non nitatur iure naturali, consequenter *infideles* non ligat, nisi forte *iure civili* eadem inhabilitas pro hominibus non baptizatis sit statuta. Si *fidelis liber* ducat partem *infidelem*, cuius conditionem servilem ignorat, certe matrimonium invalidum est *etiam* propter impedimentum erroris conditionis servilis. At si *infidelis liber* ignoranter celebret nuptias cum *fideli servo* a compluribus auctoribus dicitur *praecisione facta ab impedimento disparitatis cultus* (et a fortiori per *dispensationem* sublato, ut patet ex n. 40. VII. h. tom. IV.) saltem impedimentum erroris conditionis servilis valori matrimonii non obstat, eo quod latum sit in *favorem fidelium*, et *infideles* impedimentis *iuris ecclesiastici* non ligentur. Cfr. *Gasparri* l. c. n. 640.; *Rosset* l. c. p. 1522. Quae argumentatio non est omnino persuasiva. Cfr. *Wernz* l. c. t. IV. n. 65. not. 175. Nam Ecclesia licet *directe* suis legibus matrimonialibus ligare non possit *infideles*, tamen id efficere valet *indirecte* ratione partis *fidelis*. Cfr. *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 695. Porro si lex ista irritans dicitur *lata in favorem fidelium*, in ipso iuris textu talis distinctio quoad partem *errantem* non reperitur. Neque ulla videtur esse solida ratio, ob quam Ecclesia legem suam irritantem vere tollat *in favorem fidelium*

243. Quod impedimentum erroris conditionis servilis, cum sit iuris tantum ecclesiastici, per se etiam Ecclesiae *dispensatione* vel sanatione in radice tolli potest. Cfr. *Van de Burgt*, De dispens. matr. n. 3. At ex communiter contingentibus huiusmodi matrimonium invalide contractum convalescit (cfr. c. 2. 4. X. h. t.), si pars ingenua *postquam* certo intellexit conditionem servilem alterius partis, in forma legitima consensum expressum vel tacitum in matrimonium v. g. per copulam maritalem vel longiorem cohabitationem denuo praestet. Quae renovatio consensus eo facilius est, si coniux servili conditioni addictus interim libertatem adeptus est; at etiam eo in casu omnino requiritur, nec sola liberatione partis servilis matrimonium convalescit, ut constat ex not. 24. h. tit., nisi obtineatur sanatio in radice. Praeterea de renovatione consensus saltem per partem errantem, de servanda forma ecclesiastica, si impedimentum fuerit *publicum*, de *obligatione* partis servae in casu *doli* consentiendi in matrimonii convallationem, eadem valent, quae supra h. tom. IV. n. 231. de errore personae fuerunt exposita. Quae obligatio parti servili, quae *bona fide* et *absque dolo* nuptias celebravit cum parte libera, non videtur esse imponenda. Nam matrimonium certe pro utraque parte est *invalidum* neque ob *iniuriam* reparandam in suppositione data iniri debet; ergo ius valide et licite resiliendi etiam parti servili in casu non est negandum (28).

244. Pars *ingenua* si post detectum errorem consensum renovare detrectet, ex iure communi ius habet privativum accusandi matrimonium et implorandi coram *solo* iudice ecclesiastico competente declarationem nullitatis matrimonii invalide ab initio contracti (29); interim vero privata aucto-

(cfr. infra h. tit. not. 29.) *servorum fraudulentorum*, ut isti etiam *dolo* et *malis artibus* cum *infideli ignorante* *validum* matrimonium inire possint. Id multo magis valet, si quis teneat potestatem *civilem* in ordine ad matrimonia *fidelium* cum *infidelibus* non posse statuere impedimenta dirimentia, uniceque in hisce matrimoniis potestatem legiferam et iudicalem Ecclesiae esse attendendam. Cfr. *Wernz* l. c. t. IV. n. 60. schol. Quodsi praeferatur sententia a *Gasparri* l. c. n. 297. cum *D'Annibale* propugnata, pars infidelis, quae intuitu istius erroris *iure civili* facta esset inhabilis, pariter validum matrimonium cum parte fideli contrahere non posset; etenim ad valorem nuptiarum requiritur *habilitas utriusque* partis.

(28) *Feije* l. c. n. 123.; *Gasparri* l. c. n. 638.; *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 461. sq. 691. sq.

(29) Cap. 2. 3. 4. X. h. t. Cfr. supra h. tom. IV. n. 245. iunct. n. 232.

ritate potest separationem efficere a thoro, at nonnisi interveniente auctoritate ecclesiastica a *cohabitatione* coniugali publice suscepta (30). Quae nullitatis declaratio ab Ecclesia pronuntiatur, si *factum duplex conditionis servilis in uno coniuge* atque *ignorantiae illius in altero coniuge* libero legitime fuerit probatum. Onus probandi allegatam conditionem *servilem* compartis incumbit libero actori; idem tenetur etiam demonstrare *ignorantiam propriam* conditionis servilis alterius coniugis, si illa loco et tempore celebrationis matrimonii *communiter* fuisset nota; secus *servus* debet probare scientiam partis liberae (31).

TITULUS VI.

DE PROLE EX MATRIMONIO DISPARIS CONDITIONIS.

(*Lib. IV. tit. 10. de natis ex libero ventre.*)

(245) **Fontes** : C. 15. C. XXXII. q. 4. — Compl. I. lib. IV. tit. 10. de natis ex l. v.

Scriptores : Commentatores iur. Dec. in h. t.; *Bernard. Pap.*, Summa Decretal. p. 156. sq.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 24.; *Freisen* l. c. p. 291. sq.; *Schmitz* l. c. p. 277. sq.; *Scherer* l. c. p. 186. 438. sq.; *Zhishman* l. c. p. 642. sq.

246. Titulus iste sese habet ut appendix ad titulum praecedentem de coniugio servorum, cum oporteat scire, quis liber sit vel servus. Dubium non fuit, quin *proles* nata ex

de *servo*, qui *bona fide* contraxit matrimonium cum *libera* parte errante atque saltem ex indulto apostolico potest postulare ut actor declarationem nullitatis. Quae causa *nullitatis*, etiamsi una pars sit *infidelis*, semper agitata est in foro ecclesiastico. Cfr. *Wernz* l. c. iunct. disp. de privilegio Paulino, unde constat partem *fidelem* non posse uti privilegio illo, si cum *infideli* ex dispensatione Ecclesiae celebravit matrimonium, et infidelis postea discedat. Cfr. de causa praeciudiciali et incidente, si v. g. *reus* contra actorem excepiat se ex iuris *civilis* dispositione tempore contracti matrimonii non amplius fuisse servum; *Bernard. Pap.* l. c. p. 155. sq.; *Waller* l. c.; *Scherer* l. c. p. 186. not. 97. iunct. c. 6. XXIX. q. 2. de actione contra clericum.

(30) Cap. 3. X. de divortiis IV. 19.; *Schmalzgr.* h. t. n. 39. sq.

(31) Cfr. c. 6. C. XXIX. q. 2. (S. Gregor.); cap. 3. X. h. t.; R. I. 47. in Sext. • Praesumitur ignorantia, ubi scientia non probatur, : at ista ignorantia facilius probatur in facto alieno, quam in facto proprio; *Bernard. Papiens.* l. c. p. 155. sq. 295.; *Schmalzgr.* h. t. n. 42. sq.; *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 19. n. 8.; *Pirhing* et *Reiffenstuel* in cit. R. I. 47.; *Freisen* l. c. p. 295.; *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 461. sq.; *Scherer* l. c. p. 186.; *Rosset* l. c. n. 1561. sq.

matrimonio, in quo *uterque* coniux conditione servili fuit ligatus, eandem sequeretur conditionem (1), nisi speciali iure contrarium cautum esset (2); unica igitur difficultas exstitit de prole nata ex matrimonio *disparis* conditionis. *Legitimi* sane fuerunt *natales* filiorum, qui a parentibus *disparis* conditionis ex valido matrimonio geniti sunt. At conditio *libera* vel *servilis* prolis natae potius *effectibus temporalibus* et *civilibus* matrimonii est adnumeranda. Hinc Ecclesia salvo iure proprio de servis *ecclesiasticis* disponendi (3) pro sua potestate perfecta, leges atque consuetudines legitimas de hac re in foro saeculari a competente auctoritate civili constitutas etiam a sanctionibus iuris Romani diversas omnino ratas habuit (4).

247. In iure Romano receptum fuit principium: "*Partus sequitur ventrem* „. Quare si *mater* in dispari matrimonio fuit *ingenua*, *libera* quoque fuit *proles*, quamvis *pater* esset *servus*, et non obstante libero statu *patris* proles sequebatur conditionem servilem matris. Quod ius Ecclesia in suo foro adoptavit (5).

248. Apud populos *germanicos* vigeat iuris adagium, prolem natam ex dispari coniugio semper sequi "*manum peiorem* „ i. e. partem *servilem*, sive pater sit sive mater (6). Hinc postquam Gratianus c. 15. C. XXXII. q. 4. secutus Isidorum statuit: "*Nam filii ex libero et ancilla servilis conditionis sunt. Semper enim, qui nascitur, deteriorem partem sumit* „,

(1) § 4. Inst. I. 3. de iure personar.: "*Servi autem nascuntur aut fiunt. Nascuntur ex ancillis nostris* „; Walter, Deutsche Rechtsg. n. 407. sq. et Gesch. d. r. R. n. 476. sq.

(2) Sanchez l. c. lib. VII. disp. 20. n. 12.; Walter l. c.

(3) Hefele l. c. t. II. p. 652. 658.; c. 7. 46. Concil. Agath. (a. 506.); c. 11. sq. Concil. Tolet. IX. (a. 655.); c. 67. sq. Concil. Tolet. IV. (a. 633.); cap. unic. h. t.; Walter, D. Rechtsg. n. 402. sq. - Benedict. VIII. in Conc. Ticin. (a. 1018.) c. 1. sub poena depositionis presbyteris, diaconis, subdiaconis omnibusque clericis uxores vel concubinas habere prohibuit. Qui si c. 3. eiusdem Concilii decrevit omnes filios vel filias clericorum sive cum liberis vel ancillis sive cum uxoribus vel concubinis genitos esse servos Ecclesiae nec posse manumitti, evidenter condidit legem specialem de clericis atque adeo constituit sanctionem poenalem, quae ad alia matrimonia extendi non potuit. Cfr. Laurin, D. Coelibat d. G. p. 121. sq. 82.; Hinschius l. c. t. V. p. 117. not. 18. p. 561. not. 10.

(4) Bernard. Pap. l. c. p. 155. sq.

(5) Inst. I. 4. de ingenuis; cap. unic. X. h. t.; cap. 8. X. de serv. non ordin. l. 18.

(6) Walter, D. Rechtsg. n. 407. sq.

in Glossa ad v. deter. part. subiungitur: "*Hoc verum est secundum legem Longobardorum et Theutonicorum, nam secundum leges Romanorum secus* „; sed nullum existit vestigium Ecclesiam istud adagium de manu peiore reprobasse (7).

249. Multo facilius Ecclesia in controversiis definiendis de conditione servili unius coniugis admisit illas *leges provinciae vel consuetudines particulares*, secundum quas natus ex patre libero atque ancilla conditionem *patris* sequebatur (8).

250. Antiquae leges civiles non raro matrimonia inter solas personas aequales v. g. ingenuas permittentes etiam gravissimis poenis proscripserunt nuptias hominum disparis conditionis v. g. diversae nationis, tribus vel gentis, inferioris vel superioris gradus socialis. Qua ratione leges Romanae (9) severe vetuerunt civibus imperii connubia cum barbaris, senatoribus cum libertis, ingenuis cum libertis. Nostra aetate cum in plerisque regionibus *servitus* sit sublata, et perfecta vigeat aequalitas civium quoad ius connubii (10), sanctiones iuris antiqui non amplius solent habere practicam utilitatem. Nihilominus vestigia quaedam veteris iuris de manu peiore remanserunt in matrimoniis *morganaticis* nondum ubique abrogatis, cum usque ad nostra tempora viri ex certis familiis superioris nobilitatis atque praesertim principum regnantium matrimonia *plene* legitima inire non possint, nisi cum personis ex iure singulari parvis conditionis. Quare licet mater et proles in ordinariis matrimoniis sequantur nomen et dignitatem *mariti* et *patris*, id in matrimonio *morganatico* sive in *disparagio* non obtinet, sed proles nata potius *matris* nomen et dignitatem consequitur (11). Ecclesia *validae* et *licitae* celebrationi matrimonii inter personas liberas propter istam disparitatem nationis vel nobilitatis etc. sese non opposuit (12) neque proli inde natae denegavit *legitimitatem*. Nam etiamsi aliqua aequalitas conditionis regulariter in coniugibus sum-

(7) *Bernard. Pap.*, Summa Decretal. p. 155. sq.: *S. Thom.* l. c. Suppl. q. 52. art. 4.; *Freisen* l. c. p. 291. sq.

(8) Cap. 3. X. de coniug. serv. IV. 9.; *Walter*, D. Rechtsg. n. 407.

(9) L. un. Cod. Theod. de nupt. gentil. III. 14.; Dig. XXIII. 2. de rit. nupt.; *Walter*, Gesch. d. r. R. n. 521. u. D. Rechtsg. n. 465.; *Scherer* l. c. p. 438. sq.

(10) Arch. f. k. K. t. 29. p. 314.; cfr. codices civ. Stat. foeder. Amer. sept. de prohibitis matrimoniis inter homines *albos* et *nigros*!

(11) *Schmalzgr.* l. IV. t. 1. n. 237. sq.; *Walter* l. c. n. 452. sq. 502. 465.

(12) Cfr. 12. C. XXXII. q. 2. (*S. Leo* a. 458.); cap. 1. X. de sponsal. IV. = c. 39. Conc. Tribur. (a. 895.).

mopere expediat, tamen nimia cura vitandi omnem disparitatem a mente *Ecclesiae* catholicae est aliena, quae potius universos homines quasi in unam familiam patris coelestis coadunare studet.

TITULUS VII.

DE CONIUGIO LEPROSORUM.

(*Lib. IV. tit. 8. de coniugio leprosor.*)

251. **Fontes** : C. 18. 25. C. XXXII. q. 7.; c. 17. 18. C. XXXII. q. 5. — Compil. I. lib. IV. tit. 8. de coniug. leprosi.

Scriptores : Comment. iur. Decretal. in h. tit.; *Bernard. Pap.*, Summa Decretal. p. 152. sq.; *Goffred. de Trano*, Summa h. tit.; *Schulte* l. c. p. 518. sq.

252. Postquam in praecedentibus titulis demonstratum est errorem *substantialem* de persona vel saltem de *conditione servili* alterius partis dirimere matrimonium, hoc titulo inquiritur, num *error de lepra* vel simili morbo *irritet matrimonium contrahendum*, vel *causa* legitima existat rescindendi *sponsalia* vel *matrimonium* iam *contractum* saltem quoad *thorum* et *cohabitationem*.

253. *Lepra* hoc titulo, in quo *nigrum* latius patet quam *rubrum* (cfr. quoque lib. IV. tit. 7. de eo, qui duxit), non tantum intelligitur vera et proprie dicta lepra et omnis morbus horridus et contagiosus velut epilepsia, syphilis, sed etiam (cfr. cap. 2. X. h. t.) quaelibet gravis infirmitas (non transiens) *perpetua* et *vix curabilis*, qua saltem una pars est detenta. Pariter vocabulum *coniugii* in rubrica, quamvis per se verum tantum *matrimonium* significet, tamen attento cap. 3. X. h. t. etiam ad *sponsalia* applicatur.

254. *Lepra* sensu illo lato accepta potest esse *antecedens* vel *superveniens* sponsalibus et matrimonio, *ignorata* vel *non ignorata* ante sponsalia vel matrimonium.

Interdum unus ex coniugibus morbo afficitur *ante* matrimonii celebrationem plane ignoto, quod matrimonium alteri parti pene inutile reddit; similis quoque morbus matrimonio contracto *supervenire* potest (1). Hinc orta est difficultas, num huiusmodi error *antecedens* vel calamitas *superveniens* irritet

(1) S. C. Inq. 12. Febr. 1851. In Collect. (Paris.) Const. S. Sedis n. 1002.

vel rescindibilem efficiat contractum matrimoniale. Et sane si unus ex coniugibus repertus est *impotens*, non directe propter errorem de persona, sed ob absolutam vel relativam *inhabilitatem personae* antecedentem et perpetuam, nullum atque irritum est matrimonium (cfr. c. 17. Synod. Vermer. (a. 753.); c. 20. Synod. Comp. (a. 757.-758.); c. 15. Synod. Salisburg. (a. 799.-800.); c. 18. C. XXXII. q. 7.), non propter supervenientem infirmitatem. Cfr. c. 25. C. XXXII. q. 7. Quodsi propter lepram unius coniugis c. 17. Synod. Comp. (a. 757.-758.) parti non infectae conceduntur novae nuptiae, Ecclesia *universalis* huiusmodi statutum particulare nunquam probavit, atque etiam nostra aetate leges civiles, quae ob detectum *horridum morbum post* matrimonium contractum illius rescissionem concedunt, omnino reiicit. Cfr. *Schulte* l. c. p. 519.

255. Lepra vel similis infirmitas antecedens et ignorata unius *sponsi* alteri iustam praebet causam resiliendi a sponsalibus; at si sufficienter cognita fuit, neque distincta existit causa resolutionis sponsalium, etiam pars immunis a lepra iure recedendi a contractu sponsalitie *per se* excidit. Quodsi *superveniat sponsalibus* de futuro iam contractis, quamvis illa ipso iure non dissolvat, tamen certe parti tali morbo non detentae subministrat legitimam causam recedendi a sponsalibus. Cfr. cap. 3. X. h. t. Sunt auctores (cfr. *Schmalzgr.* h. tit. n. 1.), qui putant *leprosum* in rigore iuris promissis stare *debere*, si altera pars postulet executionem contractus sponsalitie. At ipsorum ratio ex R. I. 61. in Sext. petita: "*Quod ob gratiam alicui conceditur* (i. e. sano, non leproso, ut arguunt), *non est in eius dispendium retorquendum* „, est nequaquam concludens. Et revera *etiam leprosus* ipso morbo tantam subit *mutationem*, ut a matrimonio contrahendo optimo iure absteat.

256. Lepra vel quaelibet gravis infirmitas ei aequiparata etiam *antecedens et ignorata* matrimonium contrahendum neque *impedit* neque *dirimit* (2). Quodsi *superveniat* matrimonii celebrationi, vinculum matrimonii contracti, etsi rati tantum, *ipso iure* non dissolvit (3). At quoad *cohabitationem* et multo

(2) Cap. 2. X. h. t. iunct. cap. 23. X. de sponsal. IV. 1.; Instr. Card. R. § 12.; *Schmalzgr.* h. t. n. 5. sq.; *Scherer* l. c. p. 258. not. 1.

(3) Cfr. c. 25. C. XXXII. q. 7.; cap. 1. X. h. t.; *Schmalzgr.* h. t. n. 6. sq.; *Giovine* l. c. t. I. p. 472., ubi cum *Sanchez* aliisque inter causas, ob quas R. Pontifex posset dissolvere matrimonium *ratum* certoque non consummatum, recte recensent etiam lepram.

magis quoad *thorum* est ratio sufficiens, ob quam separatio institui *possit*, quamdiu lepra illa vel infirmitas *contagiosa* perdurat, et dummodo uterque altero vivente continentiam servet. Secus iudicandum est praesertim quoad *cohabitationem* dissolvendam, si neque contagium sit timendum, neque magnum horrorem iniciat infirmitas (4). Quodsi pars sana etiam in casu, quo *possit* divertere ex amore coniugali in diuturno morbo *velit* cohabitare, id sane licet atque est insigne opus caritatis.

257. *Scholion.* Error *personae* cum ipso iure naturali evidenter lumine rationis manifestato constituat impedimentum matrimonii, etiam in codicibus modernis inter impedimenta matrimonii civilis recensetur; at error conditionis *servilis* ibidem omitti solet; nam servitus nunc plerumque est abrogata. Praeterea iidem codices aliqua de impedimento erroris quandoque expresse addunt, quae in iure canonico non reprobantur, sed tanquam luce meridiana clariora supponuntur (5). Profecto liquet v. g. matrimonium non valere, si v. g. saltem unus ex coniugibus loco *matrimonii* voluit celebrare contractum *locationis* operarum vel per errorem manifestavit consensum in matrimonium, quem omnino *noluit* manifestare. Penitus vero discrepant non pauci codices civiles a iure canonico latamque viam aperiunt *divortiis*, si propter errores de *qualitatibus accidentalibus* et *personalibus* alterius partis statuunt matrimonia esse *invalida* vel saltem *rescindibilia*; praesertim vero si *dolum*, quo in uno ex coniugibus sive ab altera parte sive a tertia persona introductus est error de *qualitatibus personalibus* aliisque circumstantiis (at non de bonis temporalibus) *causam contractui matrimoniali* dantibus, tanquam proprium impedimentum introducunt (6).

(4) Cap. 1. 2. X. h. t.; *Capellmann*, Medicina pastoralis p. 155.; *Maschat* h. t. n. 4. sq.; *Schmalzgr.* h. tit. n. 11. sq.; *Ph. Hergenroether*, Lehrb. d. k. K. p. 480.; *Aichner* l. c. § 199. not. 15.

(5) Cfr. v. g. cod. civ. German. §§ 1332. 116. 177. iunct. *Lehmkuhl*, D. b. Gesetz. d. d. R. in cit. paragr.; *Hollweck*, D. Civileher. p. 117. sq. 183. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 321. not. 1. iunct. *Lehmkuhl* l. c. in §§ 116. 117., ubi recte relictis dispositionem, quod matrimonio simulate vel iocose contracto §§ 116. 177. non possint applicari.

(6) Cfr. cod. civ. Germ. §§ 1333. sq.; *Lehmkuhl* l. c.; *Hollweck* l. c.; *Friedberg-Ruffini* l. c. § 142. not. 13. sq. Quae ampliaciones impedimenti erroris in aliis codicibus civilibus sapienter fuerunt omissae, atque unice retinetur error de *persona* v. g. in cod. civ. *Ital.* art. 105., *Gall.* art. 180., *Hispan.* art. 101. Cfr. *Allègre* l. c. ad art. 180.; *Friedberg-Ruffini* l. c. not. 16.

Denique quoad *convalidationem* matrimonii atque *ius accusandi*, licet aliquot quidem codices magis accedant ad ius canonicum, alii partim rigidiores sunt v. g. in terminis exigendis partim laxiores; concedunt enim accusationem vel convalidationem in casibus ab Ecclesia reprobatis (7).

TITULUS VIII.

DE IMPEDIMENTO VIS ET METUS.

(*Lib. IV. tit. 1. de spons. et matr.*)

258. **Fontes:** C. XXXI. q. 2. (1). Proprius tit. de imped. vis et met. in collect. authent. non existit. Quare potissimum sunt consulendi: Lib. I. tit. 40. de his, quae vi metusve causa fiunt in Decretal. Greg. IX.; cap. 14. 15. 21. 28. X. de spons. IV. 1.; cap. 9. X. de despons. imp. IV. 2.; cap. 2. X. de eo, qui duxit, IV. 7.; cap. 4. X. qui matr. accus. IV. 18. — Concil. Trid. Sess. XXIV. cap. 9. de ref. matr. — Instr. S. C. Inquis. 20. Iun. 1883. et S. C. de Prop. F. a. 1883. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1572. sq.; Instr. Card. R. §§ 18. 116. — Decis. S. Cong. C. in Act. S. Sed. vol. II. p. 19. III. 227. 513., VII. 66., XI. 142. 347., XX. 441. 442. et in ed. *Richt. C. Trid.* p. 238. sq.; cit. Collect. n. 1416. sq. et *Analect. eccl. v. Matrimon.*

Scriptores: Comment. iur. Decretal. in lib. IV. tit. 1. v. g. *Schmalzgrueb.* n. 384. sq.; *Santi* n. 141. sq.; *Fagnan.*, Comment. in cap. 28. 30. X. IV. 1. — *Devoti* l. c. § 144.; *Zech.* l. c. § 324.; *Scherer* l. c. p. 173. sq.; *Aichner* l. c. § 168. — *S. Raym.*, Summa lib. IV. tit. 11. de imped. vio-

(7) Cfr. cod. civ. Ital. art. 105.: *Quando vi fu errore nella persona, l'azione di nullità può essere promossa da quello degli sposi, che fu indotto in errore*; art. 106.: *Non è più ammissibile la domanda di nullità per le cause espresse nell'articolo precedente, se vi fu coabitazione continuata per un mese dopo che lo sposo ha riacquistata la sua piena libertà o conosciuto l'errore*. At actio nullitatis in cod. civ. Galliae art. 181. et Germ. § 1330. post sex menses, in Helvetia iam *tribus* mensibus elapsis non amplius admittitur. Porro ex § 58. cod. civ. Austr. accusatio matrimonii sponso est concessa, si is reperiat sponsam tempore celebrationis nuptiarum fuisse gravidam ab alio viro, nisi viduam duxerit ante lapsum legitimi temporis. Codex civilis Germaniae §§ 1323. sq., secundum principia laxa de errore et dolo adoptata in permittenda quoque actione *nullitatis* vel *impugnationis* sive rescissionis laxiores continet normas. Cfr. *Lehmkuhl* l. c. ad §§ 1323. sq., ubi iusto iudicio perstringit exorbitantes theorias iuridicas ibidem applicatas; *Hollweck* l. c. 117. sq. 122. sq., qui pariter cit. paragraph. severum legitimumque agit censore; *Scherer* l. c. § 112. not. 80. 286. sq., ubi etiam refertur mirabile postulatam de approbando impedimento erroris iuxta cit. § 58 cod. civ. Austriae.

(1) L. 22. D. de ritu nuptiar. XXIII. 2.; L. 14. Cod. de nupt. V. 4.; cod. civil. Ital. art. 105. 106.; cod. civ. Gall. 180. 181.; cod. civil. Austr. § 55.; cod. civ. German. § 1335.; cod. civil. Hisp. art. 83. 101. 102. Cfr. *Arndts-Serafini* l. c. § 61.; *Vering* l. c. § 80.

lenticiae sive metus; *Bernard. Pap.*, Summa de matr. in ed. cit. p. 303.; *S. Thomas* l. c. Supplem. q. 47 de consensu coacto et conditionato; *Lugo*, De iustit. et iure disp. 22. n. 110. sq. 120.; *Van de Burgt* l. c. p. 99. sq.; *Sanchez* l. c. lib. IV. de consensu coacto; *Bened. XIV.*, Inst. eccles. 87.; *Mansella* l. c. p. 12. sq.; *Ferraris* l. c. v. Matrimon. art. 5. n. 118. sq.; *Feije* l. c. n. 125. sq.; *Schulte* l. c. § 20; *Gasparri* l. c. n. 805. sq.; *Rosset* l. c. n. 1267. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 325. sq.; *Leitner* l. c. p. 137. sq.; *Moy* l. c. p. 57. sq. 324 sq.; *Freisen* l. c. p. 257. sq.; *Esmein* l. c. t. I. p. 309. sq. — *Allègre* l. c. t. I. p. 97. sq.; *Hollweck* l. c. p. 125. sq.; *Zhishmann* l. c. p. 607. sq.; *Friedberg-Ruffini* l. c. § 142.

Praenotiones.

259. Connexio materiae. Post explicata impedimenta, quae ex errore intellectus aliisque mentis defectibus oriuntur, inquirendum iam est, utrum ex defectu quodam in voluntate consensus matrimonialis irritari possit, nec ne. Qua in disputatione principem locum occupat quaestio de metu per vim incusso.

260. Definitio. Vis et metus (*ἡ βία καὶ ὁ φόβος*) sunt termini connexi. Vis enim tanquam causa efficiens existit in eo, qui per impulsum externum incutit metum atque definitur: *Maioris rei impetus* (exterior), qui repelli non potest (2) (cfr. L. 1. 2. D. quod metus causa IV. 2.); metus vero est effectus in eo, qui vim patitur et dicitur: *Mentis trepidatio instantis vel futuri periculi vel damni causa*. Cfr. cit. L. 1. Quae trepidatio mentis diversos potest habere gradus.

261. Divisio. I. Vis dividitur in absolutam sive physicam et in conditionalem (cfr. cap. 1. X. de his, quae vi. l. 40. “sub tali conditione”) sive causativam sive compulsivam sive moralem. Prior liberum consensum omnino tollit, et est coactio tantum corpori reluctantis illata, quae cadit in actus externos repellique nequit et cum pleno voluntatis dissensu in actum externum est coniuncta, vel eum gradum trepidationis in animo producit, ut usus rationis tollatur, atque omnis actus vere humanus fiat impossibilis. Altera liberum consensum tantum minuit et sive minis aliisque modis in hominem reluctantem ita exercita, ut proxime et directe metus sive trepidatio in animo agentis excitetur, qua mediante verus con-

(2) A theologis vis definitur: “Motio, cuius principium est extra, in contrarium nitente eo, qui vim patitur”. Cfr. *Ballerini-Palmieri* l. c. t. VI. p. 563. Utraque definitio sensu stricto convenit soli vi absolutae et tantum sensu latiori vi conditionali. Cfr. *Schmalzgr.* l. IV. t. 1. n. 384.; *Rosset* l. c. n. 1267.; *Arndts-Serafini* l. c.; *Vering* l. c.

sensus *internus liberae voluntatis* in actum externum *quoad substantiam* obtinetur, quamvis secundum quid libertas consensus minuatur. Quae vis intentato mali periculo cadit in *voluntatem*. De vi absoluta et physica vel de ea trepidatione animi, quae usum rationis penitus tollit, hic non est multum disserendum. Nam aut consensus omnino *deest*, aut vices perfecti consensus tenet *plenus dissensus*; at matrimonium sine *ullo* positivo consensu voluntatis valide celebrari nequit (3). Restat igitur sola inquisitio de *vi causativa* metus, qui liberum consensum quoad substantiam non tollit, sed tantum minuit, quoniam relinquit optionem sive *electionem* inter malum intentatum et actum vi exactum. Qua *restricta* significatione vis et metus praesertim hoc titulo non raro ut verba synonyma confunduntur, at apte quoque *distinguuntur* ut termini *correlativi*, cum inter illos sit habitudo causae et effectus (4).

II. *Metus* distinguitur (5) a) *ratione causae efficientis* in

(3) Cap. 5. X. de his, quae vi l. 40. Quae *vis absoluta* difficulter locum habere potest in celebratione matrimonii *christiani*, saltem si servetur forma ecclesiastica et ritus consuetus Ecclesiae, quo consensus *regulariter* exprimitur per *verba* de praesenti extrinsecae extorsioni non obnoxia. Nihilominus extrinseca violentia non est penitus exclusa, si concurrat *raptus*, vel matrimonium per *signa, epistolam, nuntium* vel *procuratorem* cum mandato contrahatur. At etiam hisce in casibus v. g. muti, cui ab alio in signum consensus caput inclinatur, circumstantiae sedulo sunt expendendae. Certe S. C. de Prop. F. cum in caus. Constantinopol. haec species facti proposita fuisset; « *Nel celebrare i matrimonii dopo la triplicata interrogazione sopra il consenso, la sposa non risponde, ma standole una donna dietro, le mette la mano in capo e glielo fa chinare, quasi che consenta violentemente* », 4. Febr. 1664. respondit: « *Quoad abusum de consensu in matrimoniis* (de quo agitur), *videtur tolerandum, cum non valeat inde inferri defectus consensus* ». Cfr. Collect. S. C. de Pr. F. n. 1416.; Gasparri l. c. n. 805. 806. In contrahendo matrimonio *civili* ob singulares formalitates pariter vis absoluta in sponso vix intervenire potest.

(4) Cfr. rubricam l. l. t. 40. X. de his, quae *vi metusve* causa fiunt iunct. cap. 2. 3. eiusdem tituli; Schmalzgr. l. IV. tit. 1. n. 384.; Bernard. Pap. l. c. p. 303., ubi distinguit coactionem *violentam* sive corporalem « *puta per verbera, per captionem...* » et *non violentam* « *puta per minas verborum* »; illi tribuit *vim dirimentem* matrimonii, huic negat; at prior illa coactio non est vis *absoluta*, ut patet ex allatis exemplis, sed mere *compulsiva*; ergo Bernardus coactionem *non violentam* videtur intelligere illam, quae non sufficiat ad *gravem* metum incutiendum, ut fit cap. 6. X. de his, quae vi l. 40.; Ballerini-Palmieri l. c. et Scherer l. c. p. 173. not. 41., qui ex parte paulo aliter disserunt.

(5) Cap. 5. 6. X. de his, quae vi l. 40.; cap. 6. X. de sponsal. IV. 1.; Lugo l. c. disp. 22. n. 135.; Schmalzgr. l. c. n. 385.; Rossel l. c. n. 1268. sq.; Gasparri l. c. n. 813. sq.

metum *ab extrinseco* aut *intrinseco*, quatenus originem ducit a causa externa sive *libera* i. e. ab alio homine sive necessaria v. g. a naufragio aut a causa interna et necessaria v. g. a morbo; *b)* *ratione modi* in *iustum* et *iniustum*, prout stricto *iure* aut vera *iniuria* incutitur ab eo, qui vim infert; *c)* *ratione gradus* sive *qualitatis* in metum *perturbantem usum rationis*, in metum *gravem*, qui relicto usu rationis cadit in virum constantem, sive qui absolute vel *relative* aptus est *vehementer* perturbare hominem *constantem*, in metum *levem*, qui tantum conturbare potest hominem inconstantem. Ad metum de se *levem* reducitur metus *reverentialis*, quo subditus propter vitandam offensionem et contristationem et indignationem Superioris, a qua tanquam a re *sibi periculosa* abhorret, ad contrahendum matrimonium inducitur, licet *aliae graves* minae v. g. verberationes, privatio haereditatis non accedant. Qui metus si *sola* nitatur *reverentia* erga Superiores sine formidine alicuius *periculi*, ne metus quidem verus dici potest; is enim fundatur *periculo* vel *damno imminente*.

262. Notae historicae. De impedimento vis et metus primis saeculis canones non reperiuntur, nisi excipias leges poenales ab Ecclesia latas contra *raptos* mulierum atque puellarum (6). Quo tempore non tanta fuit necessitas condendi canones speciales de vi et metu, cum Ecclesia quasi contineretur finibus imperii Romani. Etenim iure Romano statutum fuerat: “*Libera matrimonia esse antiquitus placuit* „, ut dicitur L. 2. Cod. de inutil. stipul. VIII. 39. (7). Quae leges Romanae licet vim et metum inter impedimenta *dirimentia* matrimonii non recensuerint, tamen admissa actione vel exceptione “*quod metus causa* „ rescissionem contractus matrimonialis coacte initi permiserunt (8). Quae rescissio iuri Romanorum omnino fuit conformis, cum moribus legibusque ipsorum *indissolubi-*

(6) Cfr. c. 67. Apostol.; c. 11. Conc. Ancy. (a. 314.); S. Basil. in cit. secunda epist. canonic. ad Amphiloeh. c. 22. 30.; c. 27. Concil. Chalced. (a. 451.).

(7) L. 4. 6. 8. 11. 12. 13. D. de spons. XXIII. 1.; L. 2. de ritu nuptiar. XXIII. 2.; R. I. 30. D. L. 17.; Vering l. c. § 80.; Arndts-Serafini l. c. § 61.

(8) L. 22. De ritu nupt. XXIII. 1. “*Si patre cogente ducit uxorem, quam non duceret, si sui arbitrii esset, contraxit tamen matrimonium; quod inter invitos non contrahitur, maluisse hoc videtur* „. Cui legi non obstat L. 14. C. de nupt. V. 4., ut recte tenent Freisen l. c. p. 259. et Schnitzer l. c. p. 326. not. 2. contra Dernburg. Cfr. quoque Scherer l. c. p. 174. sq. not. 45. 54.

litas matrimonii non esset statuta. At in foro ecclesiastico ista iuris Romani doctrina adoptari non potuit (9). Nam matrimonium christianum valide contractum *rescissioni* ad instar aliorum contractuum non est obnoxium. Quare contractus matrimonialis propter vim et metum celebratus *aut* ipso iure ab Ecclesia declarandus fuit irritus, *aut* si valide esset initus, rescissioni non amplius potuit esse locus. Deficientibus igitur canonibus nullitas matrimonii propter metum incussum *aut* ex iure *naturali* *aut* ex iure *consuetudinario* primis saeculis esset explicanda. Cfr. c. 22. C. XXII. q. 4.

Graves exstiterunt abusus iam in ipso imperio Romano, ubi ab Imperatoribus per rescripta obreptione obtenta nuptiae cum certis puellis expetebantur (10). Multo gravior fuit similis corruptela apud populos germanicos; etenim optimates ipsique reges sibi per summam iniustitiam vindicarunt potestatem proprios subditos etiam invitos et contra voluntatem parentum matrimonio coniungendi (11). Qui abusus ex ipsis legibus civilibus, quibus medela fuit afferenda, luculenter comprobatur. Etenim denegata *inferioribus dominis* et optimatibus ista facultate ipsis *regibus* apud Visigothos et Francos non adimitur, sed potius reservatur (12).

Ecclesia catholica contra illas iniurias optimatum et regum omni vi libertatem matrimonii defendit. Id, quod imprimis factum est a Patribus Concil. Aurelian. IV. (a. 541.) c. 22., quos mox secuti sunt Episcopi in Concil. Parisiensi III. congregati a. 557. c. 6. = c. 6. C. XXXVI. q. 2. Quae prohibitio postquam interim etiam legibus regum Francorum v. g. edicto Clotari II. (a. 614.) fuit corroborata, a Concilio Turonensi II. (a. 567.) c. 20. et Conc. Remensi (a. 625.) c. 23. denuo innovata est; impudentia enim eo processerat, ut sub praetextu licentiae regis etiam virgines et viduae Deo consecratae cogentur ad nuptias.

In *Hispania* quoque Concilium Toletanum III. (a. 589.) c. 10. libertatem matrimonii et virginitatis contra iniustam coactionem eadem constantia inter *Visigothos* custodivit (13)

(9) Act. Sanct. Febr. t. II. p. 874. de vi, qua Eulesius filiam suam Iulianam coegit ad nuptias.

(10) L. 1. C. Theod. si nupt. III. 10. (Honor. a. 409.); L. 1. Cod. si nuptiae V. 8.; c. 18. Concil. Carthag. a. 418.

(11) *Freisen* l. c. p. 253. sq.; *Esmein* l. c. t. II. p. 255. sq.

(12) *Moy* l. c. p. 328. sq.

(13) Cfr. de vestigiis veteris usurpationis regiae in cap. 7. X. qui cler. vel vov. IV. 6. = epist. Innoc. III. ad Ep. Ulisbon. et Colimbr. (a. 1199.).

atque Episcopi in regno Francorum. Vim et metum matrimonii valorem excludere satis insinuat in responsione Nicolai M. Lothario regi a. 863. data, verum clare aperteque id rescripsit et decrevit Urbanus II. (a. 1088.-1099.). Qui nequaquam sese rem *novam* statuere hisce verbis declaravit: “ *Canonum ac legum scita sequentes deinceps non prohibemus, quin alii viro, si voluerit, praedicta filia* (i. e. quae ad matrim. coacta fuerat) *eius tantum in Domino nubat* „ (14).

Inde a Gratiano et Alexandro III. (a. 1159.-1181.), ut patet ex cap. 15. X. de sponsal. aliisque capitibus in fontibus citatis, dirimens impedimentum vis et metus accurate definitum et circumscriptum in iure Decretalium exhibetur, quamvis S. Raymundus in collectione authentica Gregorii IX. huic impedimento non assignarit proprium titulum. Apud *scriptores* medii aevi est sane diversitas *terminologiae* (15), et controversia de *origine* huius impedimenti ne nostra quidem aetate perfecta concordia a doctoribus catholicis est soluta.

At si *Freisen* l. c. p. 273. 276. antiquos et recentiores doctores etiam scholasticos theologos passim “ *confusionis et contradictionum* „ accusat in disputationibus de impedimento vis et metus, solidis argumentis gravem accusationem non probat.

Ius antiquum usque ad Concilium Tridentinum hac in re mutationem non subiit; sed in Sess. XXIV. cap. 6. de ref. matr. eiusdem Concilii impedimentum *raptus* antea ab impedimento vis non distinctum denuo institutum est tamdiu duraturum, quamdiu pars rapta in loco tuto et libero non sit collocata. Cui decreto cap. 9. accessit novum statutum contra abusum antiquum, quo *domini temporales et magistratus libertatem* matrimonii violarunt (16).

(14) Cfr. c. 1. C. XXXI. q. 2.; c. 3. *ibid.*

(15) *Bernard. Papien.* l. c. p. 135. sq. 26. 303.; *S. Thomas* l. c. q. 47. artic. 1.

(16) *Freisen* l. c. p. 272. reiicit sententiam *Scheurl*, quasi Concilium Tridentinum solummodo *innovasset antiquum* quoddam impedimentum *raptus*, quod iam tempore Tancredi fuisset sublatum; aliter *Gasparri* l. c. not. 538; *Scherer* l. c. § 124. not. 14. iunct. *Wernz* l. c. t. IV. num. 278. not. 21. Cfr. quoque *Esmein* l. c. t. II. p. 257. sq. de abusibus dominorum temporalium etiam post Concilium Tridentinum in Gallia usque ad revolutionem (a. 1789.) perdurantibus.

§ 1. DE AMBITU ET ORIGINE IMPEDIMENTI VIS ET METUS.

263. *Metus levis* etiamsi iniuste in ordine ad extorquendum consensum coniugalem fuerit incussus, matrimonium *non* dirimit; nam censetur provenire a vi exigua, quae *facile* superari potest neque bonis substantialibus matrimonii obstat. Deinde ille metus non sufficit ad declarandam matrimonii *nullitatem*, qui non potuit cadere in *virum constantem*: at iste metus est levis, consequenter etiam ab initio matrimonium non potuit irritare. Praeterea si metus levis, qui *saepe* in nuptiis celebrandis intervenire potest, *irritaret* matrimonium, cum gravissimo damno honestatis publicae et pacis familiarum *facile et frequens* esset *divortium*. Quare ipsum ius naturae exigit, ne ob metum *levem* dissolvantur matrimonia, eique consonat ius positivum (17).

(17) Cap. 6. 15. 28. X. de sponsal. IV. 1.; cap. 6. X. de his, quae vi l. 40.; Sanchez l. c. l. IV. disp. 17.; Schmalzgr. l. c. n. 387.; Gasparri l. c. n. 817.; Rosset l. c. n. 1274. sq. Sunt scriptores, qui ultro quidem concedunt per metum levem iniuste incussum non dirimi matrimonium *in foro externo*, quia Ecclesia *praesumat* consensum datum ex *levi* metu esse *spontaneum*: at simul contendunt metum levem *dirimere* matrimonium *in foro interno*, si iste metus *reapse causa* fuit contractus matrimonialis, et absque illo nuptiae non fuissent celebratae. Et revera Lugo l. c. disp. 22. n. 141. haec docet: « Nos autem addimus votum esse irritum ex metu *levi iniusto*, quoties sine tali metu votum non fieret, quod etiam **de matrimonio** concedimus cum aliis multis, quos refert Sanchez.... lib. 4. de matrim. disp. 17. num. 2. (et) quorum sententiam probabilem esse fatetur ipse et Lessius.... Ratio autem in nostris principiis est, quia tunc vere fiunt ex metu, cum potuerit, qui metum incussit impedire, ne fierent, siquidem ablato metu et iniuria vere non fuissent facta ». Quae sententia praeter Sanchez et Lessium etiam ab aliis antiquioribus adversariis v. g. Pirhing l. IV. t. 1. n. 117. 118. habetur probabilis; at merito Gasparri et Rosset l. c. illi solidam probabilitatem negant et potius sententiam contrariam defendunt ut *certam*. Nam imprimis tota illa distinctio de valore in foro *interno* et *externo* in fontibus iuris canonici et *praxi* Ecclesiae nullum habet fundamentum. Ecclesia enim *simpliciter* et *indiscriminatim* matrimonia declarat nulla propter *solum* metum *gravem* atque eiusmodi declarationem ob metum *levem* omnino respuit (cfr. cit. cap. 6. 15. 28. X. IV. 1.), neque in suis legibus et sententiis ullo modo insinuat se tantum procedere ex *praesumptione* atque *non includere* casum, quo metus levis dedit causam contractui matrimoniali. Porro ex natura rei contractus ex solo metu levi celebrati non sunt ipso facto irriti; solida vero ratio non affertur, ob quam exceptio de matrimonio sit statuenda; imo argumenta supra in textu allata talem exceptionem etiam ut periculosam efficaciter excludunt. Quodsi *perfecta libertas* in matrimonio celebrando recte requiritur, *exaggerata* et *irrationabilis libertas*, qua perturbatio et incertitudo de *valore* matrimoniorum inducitur, non est defendenda.

264. *Metus quoque reverentialis* matrimonii valorem non impedit (18), nisi *aliis* concurrentibus circumstantiis fiat *gravis*, et *reliquae* conditiones adsint, ob quas metus gravis irritat matrimonium. Nam metus reverentialis aut omnino non est metus aut per se est tantum levis, qui matrimonium non irritat. Quodsi *accedant* aliae minae, timor perpetuae indignationis, preces importunae et constantes atque similes circumstantiae, metus reverentialis ex natura rei fit qualificatus vereque *gravis* atque idcirco dirimit matrimonium (19). Quae sententia *directe* quoque comprobatur ex frequentibus declarationibus in foro ecclesiastico (20) v. g. S. C. C. 8. Iun. 1720., 17. Iul. 1745., 26. Mart. 1768., 22. Iun. 1833., 22. Maii 1875., *indirecte* vero confirmatur *ex paritate cum professione religiosa*, quae iterum iterumque declarata est nulla, si de gravi metu a *parentibus* incusso fides facta est iudici ecclesiastico (21).

265. *Metus*, qui sufficientem quidem relinquit usum rationis (cfr. supra h. tit. not. 3. 4.) ad actum vere deliberatum et quoad substantiam voluntarium, si sit : I. *Gravis* (22) ; II.

(18) S. C. C. 16. Iun. 1888., 5. Mart. 1892. in Act. S. Sed. vol. XXI. p. 226. sq. vol. XXIV. p. 595. sq. ; S. C. C. 25. Ian. 1902. in Anal. eccl. t. X. p. 55. sq. ; *Sanchez* l. c. l. IV. disp. 6. n. 4. sq. 7. ; *Gasparri* l. c. n. 815. ; *Santi*, Votum in caus. Tolentinat. dec. a S. C. C. 17. Apr. 1869. ; Acta S. Sed. vol. XXII. p. 93. ; *Rosset* l. c. n. 1278. sq. ; *Schnitzer* l. c. p. 330. ; aliter complures auctores antiqui v. g. *Navarrus*, *Pontius* aliique, qui metum reverentialem falso aequipararunt metui *gravi*.

(19) *Sanchez* l. c. disp. 6. n. 7. 9. sq. 20. sq. disp. 7. n. 1. sq. 7. sq. ; *Pirhing* l. IV. t. 1. n. 119. ; *Gasparri* l. c. ; *Santi* l. c. l. IV. t. 1. n. 144. ; *Rosset* l. c. n. 1285. sq. ; *Schnitzer* l. c. p. 330. sq. ; Act. S. Sed. passim in disceptat. caus. S. C. C. v. g. vol. XIX. p. 489. XXII. p. 93. XXVI. p. 678. sq. ; paulo aliter *Scherer* l. c. p. 177. not. 54.

(20) Cap. 21. X. de sponsal. IV. 1. ; cap. 9. 11. X. de desp. IV. 2. iunct. decis. rel. in Act. S. Sed. v. g. vol. XII. p. 403. sq. et in Anal. eccl. v. g. t. VII. p. 16. sq., *Scherer* l. c. not. 55. —

(21) Conc. Trid. Sess. XXV. cap. 19. de reg. ; S. C. C. in ed. *Richt. C. Tr.* p. 423. sq.

(22) Quae gravitas metus pendet tum ab ipsa *natura minarum* tum a *qualitate* eorum, a quibus *procedunt*, vel illorum, qui *eas patiuntur*. Cap. 6. 15. 28. X. h. t. ; Instruct. S. C. Inq. 20. Iun. 1883. n. 35. sq. et S. C. de Prop. F. eiusdem anni n. 36. sq. ; Instr. C. R. § 18. ; Act. S. Sed., ubi quamplurima exempla afferuntur de verberationibus, de periculis amittendi haereditatem paternam etc. v. g. vol. VIII. p. 581. sq. ; vol. XVIII. p. 379. sq. ; Analect. eccl. v. Matrimonium v. g. t. VII. p. 16. sq. ; *Sanchez* l. c. lib. IV. disp. 1 sq. ; *Van de Burt* l. c. p. 101. sq. ; *Feije* l. c. n. 129. sq. ; *Rosset* l. c. p. 1292. sq. ; *Gasparri* l. c. n. 813. sq. ; *Scherer* l. c. p. 175. ; *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 564. 570. sq.

iniustus ex parte personae vim inferentis sive publicae sive privatae, sive quoad substantiam sive saltem quoad modum (23); III. *incussus ab extrinseco* per causam liberam (24): IV. *consultus* i. e. *in ordine* ad extorquendum consensum matrimonialem (25) sive cum determinata persona sive cum una ex

(23) Qui iure suo recte utitur, non infert iniuriam neque iniuriam patitur, qui *stricto iure* omnino caret. Hinc Superior ecclesiasticus, si cogat pro suo iure sponsum infidelem ad celebrandas nuptias (cfr. cap. 10. X. de sponsal. IV. 1.) non *incurrit* metum iniustum, neque sponsus patitur vim iniustam, qui non accipit donum liberale *nullo iuris titulo* sibi debitum. Cfr. S. C. C. 26. Iul. 1879. et 16. Dec. 1882. in Act. S. Sed. vol. XIII. p. 206. sq. iunct. Gasparri l. c. n. 824. Quibus principiis stabilitis facile iam casus particulares solvi possunt, praesertim si attendatur non quamlibet actionem *inhonestam* v. g. contra caritatem esse simul veram *iniustitiam* v. g. in aliquo medico, qui ex titulo *iustitiae* ad operam suam praestandam non tenetur. Cfr. decis. S. C. C. in ed. Richt. Conc. Tr. p. 239. n. 73. sq.; Lugo l. c. disp. 22. n. 152. sq. 158. sq. 163. 164. Ibidem Lugo metum *iniuste* incussum non restringit ad *substantiam*, ut D'Annibale loc. cit. P. III. n. 445. not. 19. et Gasparri loc. cit. n. 820. ipsi tribuunt, sed etiam *extendit* ad *modum*, v. g. si competens iudex absque probationibus et forma canonica non servata vel per poenas exorbitantes sine ulla *moderatione* vel sine competentia iuxta allegata et probata sponsum *infidelem* cogat ad servandam promissionem sponsalitiam vere valideque datam nec legitime ablatam. Quibus in casibus *obiectum substantiale* coactionis est *iniustum*, at modus et forma sunt contra iustitiam. Porro si iudex competens servato iuris ordine secundum allegata et probata cogat sponsum innocentem et liberum, vis quoad *modum* est *iusta*, at quoad *substantiam* manet iniusta ideoque irritat matrimonium. Nam tum ille dicitur iniuste agere, qui per metum gravem id *exigit*, ad quod ius non habet v. g. matrimonium, tum is, qui, licet habeat ius exigendi aliquam rem, tamen *mediis iniustis* utitur v. g. minis, ad quas ius non habet. Cfr. S. C. C. 26. Iun. et 14. Dec. 1869. in Act. S. Sed. vol. V. p. 348. sq. 354. not. 1.; Sanchez l. c. disp. 12. 13.; Van de Burgt l. c. p. 106. sq.; Feije l. c. n. 133.; Rosset l. c. n. 1293. sq.

(24) Cap. 15. X. de sponsal.; Sanchez l. c. disp. 12. n. 2. sq.; Schulte l. c. § 20. not. 13.; Lugo l. c. disp. 22. n. 117. sq.; Gasparri l. c. n. 818. sq.

(25) S. C. C. in ed. Richt. C. Tr. p. 242. n. 77.; communiter doctores v. g. Sanchez l. c. disp. 12. n. 4. 5.; Feije l. c. n. 134.; Van de Burgt l. c. p. 108. sq.; Gasparri l. c. n. 821.; Rosset l. c. n. 1304. sq.; Santi l. c. lib. IV. tit. 1. n. 148.; Aichner l. c. § 168.; aliter Schmalzgr. lib. IV. tit. 1. n. 398. 399.; Lugo l. c. n. 174. sq. alique. Quae sententia Lugonis nostra aetate non amplius videtur solide probabilis. Nam iuris textus v. g. cap. X. de sponsal. IV. 1. v. g. cap. 15. 28., non excepto cap. 14. constanter referuntur ad coactionem in ordine ad matrimonium, neque adversarii ullam possunt allegare causam, in qua SS. CC. ipsorum sententiam adoptarint. Praeterea argumentum a paritate cum *professione religiosa* ex cap. 1. X. de his, quae vi l. 40. petitum potius contra adversarios retorqueri potest. Nam S. C. C. 24. Febr. 1720. et 9. Febr. 1726. etiam ad declarandam nullitatem professionis ex capite metus omnino requisivit, ut

compluribus eligenda (26) impedit valorem matrimonii christianorum (27) saltem ex iure ecclesiastico (28) in utroque foro tum interno conscientiae tum externo et contentioso (29).

probaretur metum fuisse incussum in ordine ad extorquendam professionem neque ullo modo in contrarium sensum interpretata est causa allegatum cap. 1. X. de his, quae vi. Denique huiusmodi metus non est *efficax*, sed potius *occasio*, qua pars patiens sese ipsa per liberam electionem determinat ad consensum matrimonialem. Cfr. S. C. C. 10. Maii 1890. in Act. S. Sed. vol. XXIII. p. 140. sq.

(26) Sanchez l. c. disp. 12. n. 20.; Schmalzgr. l. c. n. 396. sq.; Gasparri l. c. n. 809.; Schnitzer l. c. p. 329.; in discept. caus. Mutin. S. C. Conc. 9. Iun. 1725. in ed. Richt. C. Tr. p. 241. § Fundamento.

(27) Infideles impedimento dirimente vis et metus ligantur *si* illud saltem iure *civili* fuerit statutum, et a fortiori *absolute* atque *universaliter* obstringuntur in sententia virorum doctorum, qui originem huius impedimenti repetunt *ex iure naturali*. Quodsi quis istam sententiam neget, consequenter deficientibus legibus *civilibus* concedere debet matrimonia infidelium *inter se* non obstante vi et metu esse valida. At fideles cum directe subiiciantur legibus *ecclesiasticis*, in *eadem* opinione a *valido* matrimonio cum infidele celebrando ob consensum iuridice inefficacem impediuntur *etiam* ex capite vis et metus, si in partem *christianam* cadat metus. Vicissim si vis inferatur *parti infideli*, et impedimentum disparitatis cultus per dispensationem iam sublatum sit, Gasparri c. n. 812. alique putant matrimonium esse validum, eo quod potestas ecclesiastica sese non extendat ad *infidelium* consensum irritandum. Quae opinio certe non potest admitti ab iis, qui impedimentum vis et metus dicunt niti *iure naturali*, cui fideles et infideles pari ratione subiiciuntur; imo etiam in contraria suppositione non liquet. Nam Ecclesia licet *directe* infideles suis legibus ligare non possit, tamen id valet *indirecte* per vinculum fidelibus impositum, quo a valido contractu matrimoniali arecentur; is enim requirit habilitatem in *utroque* parte. Praeterea impedimentum vis et metus non solum institutum est in *odium alterius partis metum incutientis*, sed potissimum in favorem *libertatis* matrimonii cum gravissimis damnis pro utroque coniuge a *tertia* quadam persona in discrimen vocatae. At leges ecclesiasticae *parti fideli*, quae forte iniuste coegit partem infidelem ad nuptias, in praemium nequitiae non videntur concedere *valorem* matrimonii malitiose contracti, neque propter nequissimam coactionem a *tertia* persona in *infidelem* exercitam obiciere utrumque coniugem etiam *fidelem* gravissimis damnis et periculis matrimonii sine *plena libertate* celebrati. Cfr. Gasparri l. c. n. 562., ubi de *raptu* eandem tenet doctrinam.

(28) C. XXI. q. 2.; cap. 6. 13. 14. 15. 28. X. de sponsal. IV. 1.; cap. 2. X. de eo, qui dux. IV. 7.

(29) Cap. 2. X. de eo, qui dux. IV. 7.; Sanchez l. c. disp. 12. n. 18.; Schmalzgr. l. c. n. 408. sq.; Ballerini-Palmieri l. c. p. 565. cum S. Thoma, qui reticitis nominibus tradit quosdam docuisse matrimonium metu contractum in foro *interno* coram Deo esse validum at non in foro *externo* Ecclesiae. Quae sententia fingit aliquam oppositionem inter forum *externum* et *internum* iam ex *natura rei* prorsus improbabilem praesertim in sententia illorum, qui tenent originem *divinam* huius impedimenti. Deinde falso supponit impedimentum vis in foro *externo* niti *praesumptione* Ec-

266. Scholion. Inter theologos et canonistas iam inde ex medio aevo agitur controversia de origine *divina* vel *humana* impediendi matrimonialis vis et metus. Qua in re nemo unquam in dubium vocavit laudatum impedimentum propter *rationes congruas* ex natura rei petitas *iuri naturali* esse omnino conveniens atque *conforme*. Universa quoque disputatio limitanda est ad *substantiam* talis impediendi neque versatur de ipsius *extensione* forte ab Ecclesia facta ad perfectiorem quendam *gradum libertatis* solo iure naturali non requisitum, quemadmodum impedimentum iuris naturalis ex errore substantiali personae *extensum* fuit ad errorem accidentalem de conditione *servili*. Quare unice quaeritur, num *lex quaedam irritans in iure naturali* contineatur, qua *independenter a lege civili* vel *ecclesiastica* omnia matrimonia sive *infidelium* sive *fidelium* sint *invalida*, si iisdem obstat impedimentum vis et metus supra definitum.

Non desunt multi et graves auctores (30), qui huic quaestioni ob rationes haud spernendas, sed non peremptorias dant *negativum* responsum. Nam si arguunt ex *generica* illa ratione, quod metus etiam gravis et iniustus non irritet reliquos contractus, non videntur uti efficaci argumentatione. Nam quod statutum est *de genere*, nequit applicari *speciei plane singulari*; at matrimonium non est contractus qualiscunque reliquis aequiparatus, sed *sui generis, plane singularis* et *indissolubilis*.

Porro si provocant ad *paritatem cum dolo* non dirimente matrimonium, dummodo error substantialis non introducatur, allegant paritatem imperfectam. Nam *dolus* directe afficit *intellectum*, *metus* vero immediate et intrinsece movet *voluntatem*. Ipse *Lugo* l. c. disp. 22. n. 173. candide fatetur, quod *metus* magis immediate et intrinsece opponatur consensui quam *dolus*: “*Nam dolus, qui non versatur circa substantiam*

clesiae, quod pars metuens *nullum* omnino dederit consensum; at Ecclesia non *praesumit* rem malam i. e. externam fictionem et simulationem consensus, *potius declarat* aut *decernit* consensum *vere existentem* esse *iuridice inefficacem*. Tandem cit. cap. 2. X. de eo, qui dux. Alexander III. permittit secundum matrimonium non obstante primo matrimonio ex metu contracto et etiam per iuramentum confirmato. Quae facultas a R. Pontifice dari non potuisset, nisi primum matrimonium prorsus fuisset invalidum.

(30) V. g. *Sanchez* l. c. l. IV. disp. 14. n. 2.; *Lugo* l. c. disp. 22. n. 115. 120. 121.; *Schmalzgr.* l. c. n. 405. sq.; *Feije* l. c. n. 136. sq.; *Gasparri* l. c. n. 811; *Schnitzer* l. c. p. 331. cum *Pirhing*, *Billuart*, *Pichler* aliisque.

rei, videtur esse aliquid antecedens et occasio, qua deceptione posita contrahens plane vult rem, cui consentit, ita ut in ipso met consensu nulla debilitas vel infirmitas appareat, sed totum vitium sit in errore antecedente dante causam consensui. Metus autem non solum se habet extrinsece impellens ad consensum, sed postea etiam refundit defectum intrinsecum in ipsum consensum, qui enim ex metu consentit, praestat consensum, non omnino plenum, sed debilem et infirmum, quippe qui repugnans et quasi nolens consentit, ex quo capite magis deficit a ratione voluntarii et liberi; ideoque quando metus iniuste incutitur, voluit lex subvenire magis metum patienti quam dolum „

Deinde nequaquam inextricabilem proponunt difficultatem, quod secus etiam metui iuste et ab intrinseco eadem vis irritandi tribui debeat. Nam cum duplex illa species metus ab ea, de qua agitur, omnino differat, perperam idem effectus iuridicus per falsam quandam paritatem asseritur. Neque firmitior est ultima ratio, quam repetunt ex paritate cum baptismo et iuramento, nam ut iam exposuit S. Thomas, illi actus manifeste et multipliciter discrepant a matrimonio (31).

At alii auctores duce S. Thoma (32) responso affirmativo calculum adiiciunt. Quae sententia quamvis interdum defendatur nonnullis argumentis minus firmis (33), tamen generatim melius fundata esse videtur. Etenim *R. Pontifices* si in capitibus iuris Decretalium v. g. cap. 14. X. de sponsal. matrimonia metu contracta declarant invalida, non supponunt positivum ius quoddam antiquum sive scriptum sive consuetudinarium, ut arbitrantur *Sanchez* aliique, sed potius ad rationes ex defectu consensus et natura rei petitas recurrunt. Deinde aequitas naturalis exigit, ut pars, quae ab altero co-

(31) *Rosset* l. c. n. 1318.

(32) *S. Thom.* l. c. Suppl. q. 47. a. 3.; cfr. *Tancredus* l. c. p. 46. *Reiffenstuel* l. I. t. 40. n. 47. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 570.; *Aichner* l. c. § 168. i. f.; *Rosset* l. c. n. 1313. sq.; *Scherer* l. c. p. 174. not. 45.; *Schiffini*, Disput. philos. mor. n. 383.; *Cathrein*, Moralphil. t. II. p. 408.

(33) Cfr. *Reiffenstuel* et *Rosset* l. c. Quae v. g. allegantur ex unione *Christi* et *Ecclesiae* vel ex testibus quibusdam sacrae scripturae, certe non probant naturalem quandam legem irritantem matrimonii. Alia nimium probant v. g.; si *Ballerini-Palmieri* l. c. et *Zallinger* l. IV. t. 1. §. 46. eodem argumento volunt probare etiam sponsalia ipso iure naturae esse invalida, si ex metu gravi et iniusto contrahantur. Nec cum *Scherer* sufficit recurrere ad defectum consensus, nam consensus propter metum simpliciter non deficit, et utrum imminutio voluntarii per metum facta sit defectus quidam substantialis, an mere accidentalis in celebratione matrimonii, id, a quo solutio pendet, aliunde demonstrandum est.

niuge vel a tertia persona vim passa est, in integrum restituitur. Quae restitutio fieri nequit, si matrimonium fuerit validum; obstat enim *indissolubilitas* vinculi contracti; ergo ut consulatur parti laesae, ab initio nuptiae invalidae sint oportet. Tandem lex quaedam *naturalis* est *irritans* (34), si versetur de actibus, qui non tantum transeuntem, sed perpetuam turpitudinem continent. At si matrimonium ex metu isto gravi contrahatur, non solum in actu transeunte celebrationis, sed postea quoque perdurante metu suam turpitudinem *radicalem* non amittit. Mala enim, quae contra triplex bonum matrimonii ex metu proveniunt, suum fontem habent in ipso consensu ab initio dato (35). Quae doctrina a S. C. Inq. 15. Febr. 1901. in Instr. ad Episc. Alban. (Anal. eccl. t. IX. p. 98. sq.) hisce verbis insinuat: “(Quod impedimentum vis et metus) *in ipso iure naturali fundamentum habet....* super quo, “*quoties adsit, nullus dispensationi sit locus*”.

§ 2. DE DISPENSATIONE ET CESSATIONE IMPEDIMENTI VIS ET METUS.

267. Impedimentum vis et metus, si propter violentiam *absolutam* vel *perfectam* perturbationem *usus rationis* desit consensus substantialis, ne Romani quidem Pontificis dispensatione tolli potest. Nam ex ipso iure naturali ad valorem matrimonii evidenter requiritur verus et substantialis consensus a partibus contrahentibus libere datus; at Romanus Pontifex sua dispensatione non potest supplere consensum contrahentium coniugum, qui in suppositione facta plane deest. Quodsi metus cum solummodo gradum attingat, ut non obstante sua gravitate et iniustitia consensum substantialiter liberum non impediat, in sententia doctorum repetentium originem etiam huius impedimenti ex iure *naturali* manifeste omnem dispensationem vel ipsius Rom. Pontificis excludit;

(34) Suarez, De leg. l. II. cap. 12. n. 5.; Schmalzgr. in dissert. prooem. n. 71. sq.

(35) Rosset l. c. n. 1318. Qui auctor l. c. n. 1319. sq. exponit quaestionem potius moralem, quomodo peccent ii, qui in contrahendo matrimonio metum *incutiunt* vel *patiuntur*, atque n. 1321. sq. tradit discrimen inter consensum *factum* vel *simulatum* et verum consensum metu extortum, sed invalidum in matrimonii celebratione, in quo contractus *validus* est materia et forma sacramenti. Cfr. quoque Gasparri l. c. n. 794. sq.

nulla enim auctoritas humana in iure naturali valet dispensare. At in altera quoque sententia de origine huius impedimenti facile patet, cur Ecclesia super vi et metu nunquam dispenset etiam *post* contractum matrimonium christianum. Nam cum controversia nondum sit dirempta, Romanus Pontifex sese exponeret periculo violandi ius naturale, in quo dispensare nequit. Praeterea si metus incussus fuit ab altero coniuge, is per dispensationem obtineret praemium suae iniquitatis. At nemo ex iniquitate sua debet reportare commodum, et metum comprobare contra bonos mores est. Quodsi vis originem ducat a *tertia* persona, profecto alter coniux est innocens, sed data dispensatione violaretur *libertas* matrimonii partis metum passae, in cuius favorem impedimentum est constitutum (36).

268. Pars, quae metum passa est, matrimonium per consensum *novum* vel expressum vel tacitum per copulam cum affectu maritali vel diuturniorem cohabitationem legitime datum potest convalidare, dummodo cessante metu certo sciat primum matrimonium fuisse nullum, et altera pars suum consensum interim de facto non revocarit (37). Quodsi matrimonium cum impedimento *publico* vis et metus fuerit celebratum, formae ab Ecclesia praescriptae subest, etiam purgato metu per liberam cohabitationem vel per carnalem copulam sponte et affectu maritali admissam convalidatio matrimonii fieri non potest, nisi *coniuges denuo in forma ecclesiastica* celebrent matrimonium (38). Quae forma eccle-

(36) Instr. S. C. Inq. 15. Febr. 1901. in Anal. eccles. t. IX. p. 98. sq.; *De Angelis* l. c. lib. IV. tit. 1. n. 20. i. f.; *Zitelli*, De disp. matrim. p. 51; *Gasparri* l. c. n. 812; *Rosset* l. c. n. 1333.

(37) Cap. 21. 28. X. de sponsal. IV. 1.; cap. 4. X. qui matr. IV. 18.; S. C. C. 10. Maii 1890. in Act. S. Sed. vol. XXIII. p. 140. sq.; Instr. cit. S. C. Inq. 20. Iun. 1883. n. 35.; S. C. Conc. 10. Maii 1884. in Act. S. Sed. vol. XVII. p. 271. sq.; *Bernard. Pap.* l. c. p. 139. de matrimonio *claudicante*; *Sanchez* l. c. l. IV. disp. 18.; *Schmalzgr.* l. c. n. 414. sq.; *Rosset* l. c. n. 1334. sq.; *Wernz* l. c. t. IV. n. 231.; *Gasparri* l. c. n. 794. sq.; *Scherer* l. c. p. 178. sq.; aliter *Freisen* l. c. p. 273. sq. in nonnullis quaestionibus incidentibus.

(38) Declaratio S. Poenit. ex auctorit. Pii V. data et indubitanter authentica, quam refert. Bened. XIV., Quaest. can. 317. et Inst. eccl. 87, n. 62 sq. iunct. *Fagnan.*, Comment. in cap. 30. X. de sponsal. IV. 1. n. 14.; S. C. C. in iteratis decisi. v. g. in C. Hispal. 20. Iun. 1609., in c. Constantinop. 16. Dec. 1634. aliisque in ed. *Richt. C. Tr.* p. 243. n. 80. sq.; Act. S. Sed. vol. I. p. 23. vol. II. p. 52. sq. 56. vol. XX. p. 442. vol. XXI. p. 235. 231. sq.; *Sanchez* l. c. l. IV. disp. 18. n. 11. sq.; *Schmalzgr.* l. IV. t. 1. n. 430. sq.; *Rosset* l. c. n. 1334.

siastica in convalidando matrimonio non est servanda, quotiescunque impedimentum vis et metus est *occultum*, aut decret. “ *Ne temere* „ in illa regione ac pro tali matrimonio *non* viget; at impedimentum non censetur occultum, si parochus et duobus testibus notum est, aut saltem per duos testes omni exceptione maiores in foro externo potest probari (39).

Quod impedimentum vis et metus nullo modo cessat, neque matrimonium convalidatur, si contractus matrimonialis *iuramento* adiecto confirmetur (40). Id aperte deducitur ex cap. 2. X. de eo, qui dux. IV. 7., ubi non obstante primo matrimonio ex metu contracto et iuramento firmato secundum matrimonium declaratur validum. Porro iuramentum sequitur naturam actus, cui apponitur; at matrimonia coacta sunt invalida, non propter meram utilitatem *privatam*, sed etiam ob bonum *publicum*, privati vero pactis et iuramentis ius *publicum* mutare *seseque* denuo *habiles* reddere nequeunt. Quae conclusio a fortiori admitti debet, si impedimentum metus ex iure *naturae* repetatur. Denique qui cogere potest ad matrimonium contrahendum, is facile etiam valet compellere ad iuramentum *adiiciendum*; hinc universa illa lex irritans sive a Deo sive ab Ecclesia lata facile fieret illusoria neque ullum remedium afferret parti metum passae. Qua in libertate tuenda consistit finis principalis huius impedimenti.

Cum fieri possit, ut per gravem metum praeter celebrationem nuptiarum etiam *copula carnalis* extorqueatur, inde nequaquam matrimonium convalidatur. Nam quod una via prohibetur alicui, ad id alia non debet admitti, ut traditur in R. I. 84. in Sext.; at si matrimonium convaleretur per copulam vi extortam, lex Ecclesiae de impedimento metus indiscriminatim et sine exceptione data fieret plane inefficax, sicut in praecedenti casu expositum est. Deinde praesumptio non potest plus operari quam veritas; sed consensus per verba de praesenti expressus et vi extortus nequit efficere validum matrimonium; hinc consensus mere praesumptus in copula carnali, ad quam quis metu gravi compellitur eundem effectum producere non potest. Tandem quemadmodum

(39) *Schmalzgr.* l. c. n. 420.; *Feije* l. c. n. 143. 144.; Act. S. Sed. vol. XII. p. 422. vol. XX. p. 442.

(40) *Sanchez* l. c. l. IV. disp. 20. n. 11. sq.; *Schmalzgr.* l. c. n. 411. sq.; *Scherer* l. c. p. 174. not. 45. alique communiter contra aliquos scriptores antiquiores.

iuramentum adiectum non convalidat matrimonium ex metu celebratum, ita perdurante priore metu etiam copula carnalis metu extorta vim convalidandi nequit habere (41).

Consequenter hoc impedimentum in casibus particularibus non cessat, si valde onerosum et potius damnosum sit *parti contrahenti*, quod illa v. g. ad mortem evitandam non possit *licite* et valide *contrahere* et *consummare* matrimonium (42). Nam lex irritans contra matrimonia coacta principaliter est lata propter favorem *publicum*, non ob solam utilitatem *privatam* contrahentium sponsorum. Cui favori *publico* pactis privatorum renunciari non potest. Neque quidquam in contrarium probant capita iuris Decretalium ab adversariis allata, quippe quae agunt de copula *libere* admissa. Multo minus matrimonia ex metu nulliter contracta solo *lapsu temporis* sive per *praescriptionem* convalidantur; nam absque consensu valido matrimonium consistere nequit. Cfr. supra h. tom IV. n. 231, de errore. Denique pars, quae ipsa comparti metum iniuste incussit, certe a matrimonio resilire non potest, saltem si aliter damnum reparare nequit, et altera pars matrimonii convalidationem exigit. Quodsi pars iniusta nihilominus de facto resiliat suumque revocet consensum, *antequam* pars laesa per novum consensum legitimum convalidavit matrimonium, prior contractus matrimonialis manet irritus, atque secundus cum tertia persona forte initus valet, nisi aliud obstet impedimentum canonicum (43).

(41) Sanchez l. c. disp. 18. n. 13. sq.; Reiffenstuel l. IV. t. 1. n. 334. sq.; Schmalzgr. l. c. n. 416.; Rosset l. c. n. 1325. sq.

(42) Cfr. scriptores alleg. in not. praec.; aliter D'Annibale l. c. P. III. n. 445.; Gasparri l. c. n. 807.; Lehmkuhl, Theolog. mor. t. II. n. 738. sq. cum aliis scriptoribus antiquioribus. Cuius sententiae probabilitatem admittit etiam Schmalzgr. l. c. n. 417. cum Sanchez aliisque. Fatendum quoque est Rosset l. c. n. 1328. contra adversarios suos saltem ex parte uti argumentatione inefficaci. Illi enim tenent propter rationes a se allatas in casu saltem extremae necessitatis *impedimentum metus cessare* (non comprehendendi); ergo ratio ex peccato per *consummationem* invalidi matrimonii commisso urgeri solummodo potest, si *aliunde* probetur impedimentum vis et metus in suppositione facta *non cessare*, ideoque matrimonium *valide contrahi* non posse; secus ipse Rosset posset accusari de petitione principii. Cfr. Lehmkuhl, Casus conse. t. II. n. 940.; Schmalzgr. l. c. At ipsi doctores benigniores concedunt certo revalidationem matrimonii in casu allegato fieri non posse, si *praeter* metum *aliud* impedimentum iuris publici obstet. Cfr. quoque Rosset l. c. n. 1332.

(43) Rosset l. c. n. 1339. sq.; Scherer l. c. p. 178. not. 61.; supra h. tom. IV. n. 231.; paulo aliter Sanchez l. c. l. IV. disp. 15. n. 5. sq.; Schmalzgr. l. c. n. 422. sq. Cfr. cap. 1. X. de eo, qui dux. IV. 7.

§ 3. DE IURE ACCUSANDI MATRIMONIUM
PROPTER IMPEDIMENTUM VIS ET METUS.

269. Matrimonium, cui obstat impedimentum vis et metus, non solum *invalidè contrahitur*, sed etiam tamdiu *irritum manet*, quamdiu metus perdurat, aut coniux, cui vis illata est, propter *ignorantiam* sui iuris atque nullitatis matrimonii declarationem forte per multos annos postulare omittit (44). Quod ius accusandi matrimonium ex iure *communi* solummodo illi coniugi competit, cui per gravem et iniustam vim consensus matrimonialis extortus est, non *alteri* coniugi absque vi et metu in matrimonium consentienti (45). Si metus a *tertia persona* fuerit incussus, compars prorsus *inculpabilis* et *doli* expers *saltem* ex indulto vel tolerantia Sedis Apostolicae ut actor potest admitti ad postulandam nullitatem matrimonii, v. g. si mulier in scio viro a parentibus ad matrimonium vi compulsa discedat et ex ignorantia vel malitia matrimonii valorem non impugnet (46).

Qui iure accusandi pollet, is etiam habet *onus probandi* (47).

(44) Congr. spec. Cardinalium in caus. matrim. ducissae Mariae Hamilton decisa 17. Maii 1879. et 3. Febr. 1880. in Act. S. Sed. vol. XII. p. 403. sq.; S. C. C. in c. Trid. 14. Maii 1746. in ed. *Richt.* C. Tr. p. 242. n. 79.; S. C. C. 4. Maii 1889. in Act. S. Sed. vol. XXII. p. 85. sq. iunct. decis. eiusdem S. C. C. vol. II. p. 6. sq.; vol. XI. p. 336. sq.; *Sanchez* l. c. l. IV. disp. 18. n. 7. sq. 12. sq.; *Scherer* l. c. p. 179. not. 66.

(45) Cap. 21. 28. X. de sponsal.; cap. 4. X. qui matr. accus. IV. 18.; Instr. cit. S. C. Inq. 20. Iun. 1883. n. 35; sq.; Instr. Card. R. § 116.; *Schmalzgr.* l. c. n. 429. sq.; *Feije* l. c. n. 143.; *Schulte* l. c. § 20. i. f.; *Scherer* l. c. p. 178.; *Schnitzer* l. c. p. 331. sq.; *Périès* l. c. p. 177. sq.

(46) *Sanchez* l. c. l. IV. disp. 15. n. 3. Maritus quidam inculpabilis cum ipsius uxor ad matrimonium *per parentes* coacta aufugisset et derelicto matrimonio lascivam duceret vitam, tanquam actor contra valorem matrimonii non fuit admissus a proprio Ordinario provocante ad cit. Instr. S. C. de Prop. F. (a. 1883.). At supplice libello ad SS. Dom. transmissio obtinuit, ut acta in Curia Ordinarii essent conficienda et tandem a S. C. C. 1. Sept. 1894. corroboratis primis probationibus in secunda causae propositione sententia nullitatis pronuntiaretur. Cfr. quoque S. C. C. 23. Iul. 1892. 1. Sept. 1894. 25. Iun. 1895. in Act. S. Sed. vol. XXV. p. 194. sq. vol. XXVII. p. 522. sq. vol. XXVIII. p. 353. sq.; *Scherer* l. c. p. 529. not. 58.

(47) Cap. 28. X. de sponsal. IV. 1.; cit. Inst. S. C. Inq. 20. Iun. 1883. n. 35. sq.; *Schmalzgr.* l. c. n. 429. sq.; *Sanchez* l. c. l. IV. disp. 27.; *Schnitzer* l. c.; *Rosset* l. c. n. 1337. Quae probatio potissimum fieri debet per *testes idoneos*. Qua in re duo testes omni exceptione maiores, qui de vi et coactione i. e. de facto sensibili deponunt, plus valent quam complures testes de spontanea voluntate i. e. de facto in animo recondito te-

Qua in probatione existentiae et qualitatis metus si deficiat, in *favorem vinculi* matrimonialis sententia est ferenda (48). Nam ut dicitur cap. 47. X. de testib. II. 20.: *Tolerabilius est enim aliquos contra statuta hominum dimittere copulatos, quam coniunctos legitime contra statuta Domini separare.* Quae regula communiter admittitur etiam in impedimento vis et metus, si *dubium* manserit factum, num metus fuerit *gravis* aut *iniustus* aut in *ordine* ad matrimonium *extortus*. Neque ab illa cum nonnullis (49) videtur esse recedendum, si *post* matrimonium contractum moveatur *dubium iuris*, v. g. num requiratur metus incussus *in ordine* ad matrimonium; etenim *de illo requisito* attentis iuris textibus et constantibus decisionibus iudicialibus solidum quoddam *dubium* existere nequit.

270. Ipsa quoque pars, quae metum passa est, iure suo accusandi matrimonium excidit, si *post* cessationem metus consecuta sit libertatem et opportunitatem reclamandi, et nihilominus conscia nullitatis matrimonii *sponte* aut in coniugali domo saltem cohabitationem continuet aut debitum coniugale praestet (50). Quam *longa* debeat esse illa *spontanea* continuatio cohabitationis et consortii coniugalis, ut ius accusandi cesset, in foro *externo* prudenti iudicis arbitrio est definendum (51). Quod enim cap. 21. X. de sponsal. dicitur *de anno et dimidio*, pertinet potius ad narrationem facti et praesump-

stimonium ferentes. Porro sedulo examinandae sunt *natura* minarum, *qualitas* personarum, quae metum incutiunt vel patiuntur, *circumstantiae* matrimonii *praeecedentes, concomitantes, subsequentes*. Cfr. Benediet. XIV. Const. « *Nimiam licentiam* » 18. Maii 1753. de examine sponsorum per parochum; exempla declar. nullit. S. C. C. ex capite vis et metus in Act. S. Sed. vel Anal. Eccles. v. Matrimonium.

(48) *Schmalzgr.* l. c. n. 432., ubi agit de dubia gravitate metus iniusti: *Rosset* l. c. n. 1337.; *Gasparri* l. c. n. 219. 812. 821. Cfr. Act. S. Sed. vol. XXI. pag. 226. sq. vol. XXIV. p. 595. sq.

(49) V. g. *Schmalzgr.* l. c. n. 401. a *regula generali simpliciter* excipit matrimonium *dubie validum* propter *metum*, contra quod putat esse pronuntiandum. Quae assertio adeo generalis non est connexa cum doctrina eiusdem auctoris l. c. n. 432. propugnata; rationes vero allatae *nimum* probant i. e. etiam in dubio *facti* de metu valorem matrimonii *non* esse sustinendum, quod omnes reiiciunt. Cfr. quoque *Gasparri* l. c.

(50) Cap. 4. X. qui matr. accus. IV. 18.; cap. 21. X. de sponsal. IV. 1.; cit. Instr. S. C. Inq. 20 Iun. 1883. n. 35.; *Schmalzgr.* l. c. n. 414. sq. 419. sq.

(51) *Rosset* l. c. n. 1338. 1334. sq.; *Schmalzgr.* l. c. n. 421.; *Reiffenstuel* l. IV. t. 1. n. 339.

tionem in causa particulari, non ad *generalem* et absolutam iuris dispositionem (52). Certe in foro *interno* determinatum tempus ad convalidandum matrimonium non requiritur, sed quamprimum consensus fuit legitime renovatus, matrimonium statim valet. At in foro *externo* continuatio cohabitationis *sine copula* non *praesumitur* facta ex affectu maritali, nisi fuerit *diuturna*. Quae cohabitatio etiam diuturna in foro *interno* nihil operatur, si vere defuit animus convalidandi matrimonium (53).

§ 4. DE POENIS IN VOLATORES LIBERTATIS MATRIMONII.

271. Concilium Tridentinum Sess. XXIV. cap. 9 de reform. praecipit *omnibus temporalibus dominis ac magistratibus*, cuiuscumque gradus dignitatis et conditionis existant, sub anathematis poena, quam *ipso facto* incurrant, ne quovis modo *directe* i. e. ipsos sponsores vel *indirecte* (v. g. eorum parentes) subditos suos vel quoscunque alios (ex potestate quadam *publica* iurisdictionis fori externi, vi gravi et iniusta) cogant (non *impediant*), quominus *libere* matrimonium contrahant cum *determinatis* personis. Quae censura cum ab ipso Con-

(52) Quod caput aliter ab aliis explicatur. Profecto in allegato capite R. Pontifex statuit: « *Quia* (puella undecim annorum) *postmodum per annum e. dimidium* (i. e. *post* pubertatem per sex menses) *sibi cohabitans consensisse videtur, ad ipsum est cogenda redire, nec de caetero recipiendi sunt testes...*, cum mora tanti temporis huiusmodi probationem excludat ». Nihil igitur mirum, quod complures scriptores cum Glossa (cfr. *Schmalzgr.* l. c. n. 419.), laudata verba intellexerint de praesumptione iuris et de iure, quae probationem in contrarium non admittit, nisi res sit evidens. Porro *Tancredus* l. c. p. 48. *absolute docet*: « *Si stetit mulier cum marito per annum et dimidium vel si consentit in carnalem copulam, non debet postea audiri, si alleget metum vel violentiam* ». Denique alii (cfr. *Scherer* l. c. p. 178. not. 63.) putarunt R. Pontificem cit. cap. solummodo dedisse iudici delegato instructionem in causa particulari. Certe in praxi nunc ea sententia est recepta, quae nequaquam *ex solo lapsu temporis praesumit* convalidationem matrimonii (cfr. S. C. C. 8. Iun. 1720. in ed. *Richt. C. Trid.* p. 239. n. 72.), neque tenet tempus etiam unius anni cum dimidio *ex sese et neglectis* aliis circumstantiis constituere praesumptionem iuris et de iure exclusa qualibet probatione in contrarium. Qua ratione videtur etiam intelligenda Instr. C. R. § 116., si post cohabitationem *per sex menses voluntarie* etiam *sine copula* continuatam statuit ius accusandi cessare dummodo etiam aliae conditiones verificentur. Cfr. *Sanchez* l. c. l. IV. disp. 18. n. 6.; *Reiffenstuel* l. c. n. 339. sq.; *Schmalzgr.* l. c. n. 421.; *Freisen* l. c. p. 269. sq. 275. not. 49.

(53) *Sanchez* l. c.; *Reiffenstuel* l. c.; *Schmalzgr.* l. c.

cilio Tridentino *non innovata*, sed *denuo* statuta sit, Pii IX. Const. "*Apostolicae Sedis*," non est abrogata, sed inter censuras *nemini reservatas* etiam ex disciplina vigenti retinetur iuxta ambitum verbis Concilii Tridentini expressum.

Quae censura certe non afficit *imperatores et reges*, cum iidem in textu Tridentino non exprimantur. Neque *parentes* aliaeque personae *mere privatae* ligantur, quippe quae nomine dominorum temporalium et magistratuum non comprehenduntur in lege criminali strictae interpretationi obnoxia, ut expresse S. C. C. declaravit. Immunes quoque sunt *Praelati ecclesiastici*, si forte sua iurisdictione *spirituali* abutantur; eadem enim valet ratio. At ne censura Tridentina nimium limitetur, praeter magistratus publicos videntur fuisse comprehensi etiam illi *domini temporales*, sive optimates vel magnates, qui in suos colonos etc. aliquam saltem *patrimoniale iurisdictionem* exercebant (54).

272. Qui *iniuste* cogit alterum ad matrimonium, tenetur *reparare damnum* iniuste illatum. Quodsi is, qui vim iniuste intulit, non sit tertia quaedam persona, sed *unus* ex coniugibus, et pars altera matrimonium inire sive convalidare cupiat, ut patet ex praecedentibus, matrimonium inire tenetur, dummodo alia ratione damnum illatum reparare non possit. Cfr. *Sanchez* l. c. l. IV. disp. 15. iunct. *Lehmkuhl*, D. b. Gestzb. d. d. R. ad §§ 1345. sq.

273. **Scholion.** Impedimentum vis et metus, quod ex ipsa natura rei suadetur, imo secundum sententiam magis fundatam nititur naturali lege irritante, etiam in modernis codicibus civilibus quoad matrimonium civile passim eodem fere ambitu et modo retinetur atque in foro ecclesiastico (55).

(54) *Barbosa*, Collectanea doctorum in Conc. Trid. cit. cap.; *Sanchez* l. c. lib. IV. disp. 22. lib. II. disp. 27; *Thesaurus*, De poen. eccles. v. Matrimon. cap. 7; *Esmein* l. c. t. II. p. 255 sq.; *Bucceroni*, Commentar. de Constit. Apost. Sed. n. 89.; *Schulte* l. c. § 39. not. 1.; *Pennacchi*, Comment. in Const. Ap. Sed. t. II. p. 257. sq.; *Feije* l. c. 144.; *Hollweck*, D. k. Strafsg. p. 260. sq.; *Gasparri*, l. c. n. 826.; paulo aliter quoad *personas* comprehensas: *Suarez*, De censur. disp. 23. sect. 7. n. 6.; *Hinschius* l. c. t. V. p. 767. alique, sed sine sufficiente ratione ex verbis "*cuiuscunque gradus* etc." petita. At ex iure communi nihil obstat, quominus etiam nunc *Episcopi* pro more complurium Conciliorum provincialium saeculi decimi sexti et iuxta declarationem S. C. C. in c. Roma. 20. Oct. 1721. decernant iure particulari poenas in *parentes* aliasque personas *privatas cogentes* filios vel filias ad nuptias.

(55) Cfr. supra h. tit. not. 1. et h. tom. IV. n. 257.

At in nonnullis dispositionibus particularibus interdum non levis est discrepantia utriusque iuris. V. g. in codice civili Austriae § 55. expresse non distinguitur inter vim *iustam* et *iniustam*; ideo ibidem impedimentum civile saltem in theoria latius pateret quam impedimentum canonicum, et licet huiusmodi extensio impedimenti forte theoretice non sustineatur, tamen in praxi fori civilis illa distinctio non semper videtur attendi (56).

Praeterea codex civilis Germaniae § 1335. statuit matrimonium vi contractum non esse *ipso iure* irritum, sed ita *impugnabile*, ut sententia iudicis cum mira quadam vi retro-activa reddat matrimonium tanquam ab initio invalide celebratum (57).

Alii codices civiles v. g. Italiae, Galliae, Hispaniae matrimonium ex metu gravi et iniusto contractum ipso facto declarant esse invalidum, nec singulares istas continent distinctiones codicis civilis Germaniae (58).

Denique leges civiles quoad *cessationem* et *dispensabilitatem* huius impedimenti cum legibus ecclesiasticis generatim conveniunt. Quodsi agatur de *convalidatione* vel *accusatione* matrimonii ex metu invalide contracti, saltem in aliquibus notanda est differentia utriusque fori. V. g. cod. civ. German. § 1325. admittit convalidationem matrimonii ex ipsa iuris dispositione tanquam *ab initio valide* contracti sine nova *solemnitate* civili (59). Deinde quandoque in determinando *tempore*, intra quod *post* sublatam vim et continuatum vitae coniugalis consortium nullitas matrimonii in foro civili sit postulanda, diversae sunt legum civilium sanctiones (60). V. g. *olim* in Borussia *tantum* intra sex hebdomadas, in Saxonia intra annum, in Hollandia et in Helvetia intra tres menses, in Gallia et in Germania intra *sex menses*, in Hispania

(56) Schnitzer l. c. p. 333. sq.; Scherer l. c. p. 229. not. 285.; Aichner l. c. § 168. not. 7.

(57) Lehmkühl, D. b. Gesetz. d. d. R. p. 351. sq. et ad §§ 1328. 1335. sq.; Hollweck, D. Civileher. d. b. G. p. 125.

(58) Allègre l. c. ad art. 146. 180. 181.

(59) Lehmkühl l. c. §§ 1325. 1337. 1339.; Hollweck l. c. p. 183. sq. 187. sq.

(60) Cfr. v. g. cod. civ. Gall. art. 181., Italiae art. 105., German. § 1339., Hispan. art. 102.; Lehmkühl l. c. §§ 1339. sq.; Hollweck l. c. p. 188. sq. 199. sq.; Allègre l. c.; Friedberg-Ruffini l. c. § 142. not. 7. sq.; ubi tamen falso asserit in iure canonico stabilitum esse terminum *legitimum unius anni cum dimidio*.

intra sex hebdomadas, in Italia intra mensem ex capite vis et metus impugnatio matrimonii regulariter *solī* parti vi coactae est permissa; at in Austria pars non laesa ab accusatione non excluditur, si ipsa inscia alter coniux a *tertia* persona iniuste ad matrimonium fuit compulsus. Quo tempore elapso cum ex iuris civilis praesumptione ratihabitio matrimonii facta esse censeatur, actio iudicialis repellitur, nisi actor per *legitimam exceptionem* elidere valeat *iuris praesumptionem*. Quare etiam in foro civili tempus illud assignatum non inducit absolutam quandam *praescriptionem* actionis nullitatis vel praesumptionem *iuris et de iure*.

TITULUS IX.

DE IMPEDIMENTO RAPTUS.

(*Lib. IV. tit. de sponsal. et matr.: lib. V. tit. 17. de raptor.*)

274. **Fontes:** C. XXVII. q. 2.; C. XXXVI. 1. 2. (1) - Cp. I. L. V. t. 14. de raptoribus; cpl. III. l. V. t. 9. de raptorib. - Decretal. Gregor. IX. lib. V. tit. 17. de rapt. - Concil. Trid. Sess. XXIV. cap. 6. de ref. matr. - Decretal. Clem. Pap. VIII. ed. *Sentis* p. 170. - Instr. S. C. de Prop. Fid. 17. Apr. 1784. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1418.; Instr. S. C. Inq. 15. Feb. 1901. ad Episc. Alban. in Anal. eccl. t. IX. p. 98. sq.; S. C. Conc. in Act. S. Sed. vol. I. p. 15. sq. 54. sq. et in ed. *Richt. C. Tr.* p. 252. sq. - Instr. Card. Rauscher §§ 19. 173.

Scriptores: Comment. iur. Decretal. in lib. IV. tit. 1. de sponsal. et in lib. V. t. 17. de raptorib. - *S. Raym.*, Summa libr. II. t. 5. de raptorib. - *Aichner* l. c. § 176.; *Devoti* l. c. § 124.; *Scherer* l. c. § 124. - *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 12. 13. 14.; *Giraldi*, Expos. iur. pont. P. I. sect. 840.; *Van de Burgt.* l. c. p. 114. sq.; *Feije* l. c. n. 145 sq.; *Mansella* l. c. p. 16. sq.; *Gasparri* l. c. n. 537. sq.; *Rosset* l. c. n. 1344. sq. *Schnitzer* l. c. p. 338. sq.; *Leitner* l. c. p. 146. sq.; Arch. f. k. K. t. 3. p. 170. sq. t. 7. p. 109. sq. t. 66. p. 108. sq. t. 75. p. 329. sq. - *Moy* l. c. tit. praec. et praesert. p. 324. sq.; *Freisen* l. c. p. 587. sq.; *Schmitz* l. c. p. 44. 270. aliisque in loc.; *Esmein* l. c. t. I. p. 391. s. q. t. II. p. 169. 250. sq.

Praenotiones.

275. Connexio materiae. Impedimentum dirimens raptus iure Decretalium (2) ab impedimento vis et metus *non* fuit di-

(1) Cod. Theod. IX. 24. de rapt. virg. vel vid., 25. de raptu vel matrim. sanctimon.; Cod. IX. 13. de raptu virginum seu viduarum necnon sanctimonialum; Novell. 143. 150.; cod. civ. Austr. § 56., Hispan. art. 101.; *Zhishman* l. c. p. 561. sq.; *Friedberg-Ruffini* l. c. § 143.; *Schulle*, Eher. p. 550. sq.

(2) Cfr. cap. 7. X. (Innoc. III. a. 1200.) de raptor. V. 17.

stinctum; at a Concilio Tridentino “*tum ex praesumptione non consensus cum in odium tanti facinoris* (3) „ ad tuendam

(3) Quae verba desumpta sunt ex cit. Instr. S. C. Inq. 15. Feb. 1901. Cfr. *Suarez*, De leg. l. V. cap. 19. n. 4. Inde iam patet modum loquendi recentiorum quorundam canonistarum v. g. *Santi*, De *Angelis*, *Sebastianelli* aliorumque de praesumptione vis et metus in impedimento raptus non posse reprehendi, nisi controversia reducatur aut ad litem *de voce* (cfr. *Suarez*, De leg. leg. l. V. cap. 24. n. 8.) aut iisdem canonistis tribuatur sententia, quam minime tenent. Etenim nemo serio defendit impedimentum raptus niti *praesumptione facti particularis* vis et metus, qua sublata cesset impedimentum raptus. Id enim esset manifeste falsum. Nam etiamsi in *casu particulari* mulier rapta sub potestate raptoris adhuc constituta nec loco tuto et libero reddita vere libereque consentiret in matrimonium cum rapto, nihilominus contractus matrimonialis esset invalidus, quia deest conditio lege Tridentina absolute et essentialiter requisita. At longe alio modo res sese habet, si quis dicat legem Tridentinam de raptus impedimento niti saltem principaliter *certa scientia communis periculi vis et metus*. Quod commune periculum in raptu plane certum nemo profecto negabit; at aequè indubitatum est efficaciam legis in *generali* certaque ratione vitandi *communis periculi fundatam* non cessare, si forte per accidens in *casu particulari* illud periculum non verificetur. Cfr. *De Angelis* l. IV. t. 1. n. 20.; *Suarez*, De leg. l. V. cap. 24. n. 4. sq. Quare sententia citata recentiorum canonistarum solummodo impugnari potest, si *lex cum motivo* principali legis confundatur, atque praesumptio *facti particularis* non satis distinguatur a praesumptione generali vel potius a certa scientia *communis periculi* (praesumptione sensu latiore). Cfr. *Nasoni*, Comp. iur. can. P. II. p. 99. not. 5.; *Gasparri*, l. c. n. 1135., 541. 560. ubi pariter praesumptionem quandam admittit hisee verbis: “*Hoc impedimentum (raptus), posito vero mulieris consensu contra iuris praesumptionem, est iuris ecclesiastici tantum* „; *Suarez* l. c. cap. 24. n. 8.

Porro si Patres Tridentini dicuntur in impedimento raptus reddidisse personam mulieris raptae *inhabilem* “*ad sic contrahendum* „ i. e. in loco non tuto (cfr. *Rosset* l. c. n. 1344.; *Gasparri* l. c. n. 541. iunct. *Suarez* l. c. cap. 19. n. 4. cap. 24. n. 4. 7.), huiusmodi sententia denuo potius reducit ad modum loquendi. Nam ut scite observat *Suarez* l. c. *persona* tandem aliquando solummodo fit *inhabilis*, quatenus ipsius voluntas redditur inhabilis ad ponendum *actum iuridice efficacem*, et vicissim *actus* vel *voluntas* non potest reddi inefficax, nisi eo ipso *persona* reddatur *inhabilis*. Quare etiam dici potest Concilium Tridentinum in *actu* sive in *voluntate* mulieris raptae ad *valorem* contractus matrimonialis requisivisse talem *gradum libertatis*, qui ex natura rei et antiquo iure Decretalium non fuit necessarius. Hinc *perfectae libertatis* tutela fuit scopus principalis huius novi impedimenti.

Quod in cit. Instr. S. C. Inq. 15. Febr. 1901. etiam, “*odium tanti facinoris* „ allegatur tamquam *ratio* legis, id sane verissimum est; at non eo rigore haec verba sunt intelligenda, quasi impedimentum raptus ad instar impedimenti criminis habeat sensu stricto rationem *perpetuae poenae vindictivae*. Id enim admitti nequit. Nam quamprimum mulier rapta in loco tuto et libero est constituta, impedimentum per se cessat. Hinc Tridentina lex solummodo *sensu latiore* habet vim *irritantis* legis in *poenam* delicti,

libertatem matrimonii tanquam proprium distinctumque impedimentum est institutum. Qui antiquus *nexus* utriusque impedimenti atque *ratio*, qua novum impedimentum raptus nititur, satis demonstrant, hoc loco, ubi de impedimentis consensus *liberi* in matrimonium disputatur, non libro quinto (4) sive in iure *criminali* de impedimento raptus esse agendum. Qua ratione vel ipsa *sede* materiae apte insinuatur discrimen a *delicto* raptus et stupro violento, ab *impedimento* raptus *iuris Romani* (5) et alio quodam impedimento *impediente* raptus antiquo iure canonico in *poenam vindicativam* raptus consituto sive cum *rapta* sive *qualicunque muliere* (6).

276. Definitio. *Raptus* (*ἡ ἀρπαγή*), qui nunc constituit *impedimentum dirimens* matrimonii, dicitur: Abductio violenta mulieris de loco tuto in alium locum saltem moraliter diversum, ubi ipsa sub potestate raptoris detineatur, matrimonii ineundi causa; at ut *crimen* in genere *luxuriae* est: Virginis vel alterius solutae vel ligatae, *honestae* tamen mulieris (aut etiam *masculi*) violenta abductio de loco tuto in alium locum saltem moraliter diversum libidinis exercendae vel etiam coniugii ineundi causa (7).

licet *aliae* poenae raptoris fuerint additae. Nemo enim in dubium vocabit raptorem novo impedimento efficacius retrahi a raptu. Cfr. *Suarez* l. c. cap. 19. n. 7. sq.; *Gasparri* l. c. n. 540. 541. Quae ratio evidenter non sufficit, ut raptus inter dirimentia impedimenta *poenalia* ob *delictum* ex disciplina *canonica* nunc vigente recenseatur.

Omnibus igitur attentis disputatio de impedimento raptus, etsi ab impedimento vis vere *distincto*, cum *Rosset* l. c. n. 1344. sq.; *Feije* l. c. n. 145. sq. *Schnitzer* l. c. p. 338. sq. aliisque non est penitus *separanda* a praecedente titulo de impedimento vis et metus. Cfr. quoque *Gasparri* l. c. n. 537. 541.; *Scherer* l. c. § 124. not. 18. aliosque, qui ex parte aliter opinantur et in alia sede de hoc impedimento disserunt, quod non spectet ad impedimenta *ex defectu consensus*. Qua ratione id dici possit vel non, supra satis fuit explicatum.

(4) *Schmalzgr.* l. V. t. 17. de raptor.; *Muenchen*, D. kan. Gerichtsverf. t. II. p. 451. sq.; *Thesaurus*, De poenis eccl. v. Raptus mulier.; *Hollweck*, D. k. Strafg. p. 273.; *Hinschius*, l. c. t. V. p. 822. sq.

(5) *Leg. cit.* in font praesertim L. un. § 2. C. de raptu IX. 13; *Zhishman* l. c. p. 561. sq.

(6) *Schmalzgr.* l. c. n. 14. 16.; *Giovine* l. c. t. I. p. 688. sq.; *Feije* l. c. n. 548.; *Ballerini-Palmieri* l. c. t. IV. p. 419.; *Moy* l. c. p. 325. sq.; *Freisen* l. c. p. 585. sq. 595. sq.; c. 65. sq. Conc. Melden. (a. 845.); c. 8. Conc. Trosleian. (a. 909.); cap. 22. sq. Synod. Aquisgran. (a. 817.); c. 33. 34. C. XXVII. q. 2.

(7) *Schmalzgr.* l. c. n. 1. sq.; *Rosset* l. c. n. 1345. sq.; *Gasparri* 541. sq.; *Feije* l. c. n. 146. Cfr. v. g. cod. crimin. Ital. art. 340.: *Chiunque con violenza, minaccia o inganno sottrae o ritiene per fine di libidine o di matri-*

277. Divisio. Raptus ut plurimum dividitur in raptum *violentie* atque in raptum *seductionis*. Prior habetur, 1) si mulier *tempore abductionis* plane *invita* neque *raptui* neque *matrimonio* consentiens de loco tuto in alium locum non tutum violenter abducitur *matrimonii* ineundi causa et ibidem detinetur sive vi physica sive morali i. e. metu vel dolo, qui vi aequiparatur (8); 2) si mulier *blanditiis* et *fraudibus* et *dolo* seducta, consentiat quidem ob *alium* finem in suam *abductionem* de loco in locum, ubi postea vi vel dolo, qui aequiparatur vi, detinetur (9); at in *matrimonium a raptore* intentum consensum non praestat, aut quamvis vi praecedentium *sponsalium* in *matrimonium* futurum consenserit, tamen in *violentam suam abductionem* non consentit. Alter habetur, si mulier (10) sive sui iuris sive praesertim puella minor et in *fugam* et in *matrimonium* aut omnino libere aut blanditiis aliisque modis *sine vi* seducta consentiens a viro abducatur in alium locum *matrimonii* contrahendi causa, at *insciis* et *inivitis* parentibus vel tutoribus, sub quorum potestate forte adhuc constituta est (11).

278. Notae historicae. Raptus mulierum etiam penes populos antiquos nequaquam constituit *formam primitivam* unionis matrimonialis inter virum et uxorem, in cuius locum deinde ex opinione quorundam virorum doctorum *emptio* uxorum fuisset substituta secundum mores usque ad nostram aetatem inter gentes barbaras receptos (12). Multo minus iure Hebraeorum fuit permissum, quod vir per raptum sibi copularet uxorem. Quodsi contra violentos *stupratores* virginum desponsatarum gravissimae statutae fuerant poenae, id a fortiori

monio una donna maggiore di età o emancipata, è punito con la reclusione da sei mesi a cinque anni, iunct. art. 343. de poena minore permissa, si raptus fiat solo intuitu matrimonii.

(8) *Feije* l. c. n. 147. 157. sq.; *Schmalzgr.* l. c. n. 46. 47.

(9) S. C. C. in caus. Paris. 15. Iun. et 27. Aug. 1864.; Act. S. Sed. vol. I. p. 15. sq. p. 54; *Feije* l. c. n. 159.; *Gasparri* l. c. n. 554. sq. 556. cum decis. Rotae Rom. 18. Iun. 1666. 11. Mart. 1671.; Instr. Card. R. §§ 19. 173.

(10) Cap. 6. X. (Lucius III. a. 1181.-1185.) de raptor. V. 17.; S. C. C. in caus. alleg. in Act. S. Sed. l. c. 56. sq. 64; Instr. Card. R. § 19. i. f.; *Feije* l. c. n. 162.

(11) *Feije* l. c. n. 161. 162.; *De Angelis* lib. IV. tit. 1. n. 20. Cfr. cod. crimin. Ital. art. 341.

(12) Cfr. contra huiusmodi somnia historica: *Scherer* l. c. § 113. not. 1. § 124.; *Cathrein*, *Moralphil.* t. II. p. 281. sq. iunct. S. C. Inq. 3. Apr. 1889. in Collect. S. C. de Pr. F. n. 1301. de mulieribus *mere emptis*.

obtenuit in *raptoribus*. Nec certe immunes abierunt *raptiores* virginum *non* desponsatarum, si attendantur poenae stupratorum earundem virginum (13).

Cum religio christiana divulgaretur, et primis tribus saeculis haec libertatis matrimonii violatio inter christianos sine dubio rarius occurreret, teste ipso S. Basilio (14) *canones antiqui de raptu* non inveniuntur. Qui canones etiam ob illam rationem non fuerunt adeo necessarii, quod vel ipsi Imperatores Romani saec. secundo et tertio statuissent poenam capitalem in raptores (15). At crescente hominum audacia ex saeculo quarto crimen raptus saepius est perpetratum. Quare et canonibus Ecclesiae (16) et legibus Imperatorum Romanorum severae statutae sunt *poenae* in raptores mulierum; imo leges Romanae matrimonium inter raptorem et raptam *absolute* declararunt *invalidum* (17).

Ex iure saeculari populorum *germanicorum* medii aevi delictum raptus mulieris non desponsatae vel sponsae regulariter multis sive *compositionibus pecuniariis* puniebatur, atque rarius v. g. apud Visigothos occurrunt graviore sanctiones iuris Romani; compositione vero peracta cum parentibus vel tutoribus vel sponsis, nihil obstabat matrimonio raptoris cum rapta libere contrahendo (18). Quare mirum non est, quod

(13) Deuter. XXII. 22. sq.; c. 8. 9. C. XXXVI. q. 2.; Schegg, Bibl. Archacol. p. 643. sq.

(14) Cfr. cit. epistol. canon. secund. ad Amphiloeh. c. 22. 30.

(15) L. 5. § 2. D. XLVIII. 6.; Zhishman l. c. p. 563.

(16) Conc. Aneyr. (a. 314.) c. 11.; Conc. Chaleed. (a. 451.) c. 27.; c. 2. (Gelas. a. 496.) C. XXXVI. q. 1. Cfr. de can. 67. Apost.: Zhishman l. c. p. 562., qui illum cum commentatoribus graecis melius intelligit de *stupratoribus violentis*, non de raptoribus; aliter Freisen l. c. p. 595.

(17) L. 1. Cod. Theod. de raptu virg. IX. 24. (Constantin. a. 320.) • *Si quis nihil cum parentibus puellae ante depactus, invitam eam rapuerit vel volentem abduxerit, patrocinium ex eius responsione sperans quam propter vitium levitatis et sexus mobilitatem atque consilii a postulationibus et testimoniis omnibusque rebus iudiciariis antiqui penitus arcuerunt, nihil ei secundum ius vetus prosit puellae responsio, sed ipsa puella potius societate criminis obligetur* •. L. 54. Cod. de Episcopis l. 3.; L. un. Cod. de rapt. virg. IX. 13.; Novell. 143. 150.; Zhishman l. c. p. 574. sq.; Scherer l. c. p. 377.; Freisen l. c. p. 587. sq.

Qua in re certe • *vetus ius* • Romanorum, quod Constantinus M. cit. Lib. 1. Cod. Theod. IX. 24. abrogavit, fuit minus rigidum; nam si rapta mulier consensit, raptor illam retinere potuit uxorem. Cfr. Zhishman l. c. p. 561. not. 4.; Sanchez l. c. l. VII. disp. 12. n. 41.; Schmalzgr. l. c. n. 14. sq.; Esmein l. c. t. I. p. 391.

(18) Cfr. v. g. leges Alamann., Baiuvar., Saxon., Salic. et Ripuar. (Franc.), Burgund., Rotharis (Longob.), Visigoth.; Walter, D. Rechtsg. n. 479. 741.; Scherer l. c. p. 377, not. 4. sq. p. 384. sq.

attenta illa iuris benignitate etiam in hisce regionibus et praesertim in regno Francorum paulatim tum ab Ecclesia tum a regibus severae fuerint conditae leges contra raptos mulierum (19). Denique in Ecclesia *occidentali* saltem ex saeculo nono matrimonium *raptoris* cum *rapta* atque adeo cum qualicumque muliere in perpetuum fuit interdictum (20), quamvis *valor* matrimonii non obstante prohibitione forte celebrati saltem *ab Ecclesia* nequaquam ubique in dubium vocaretur (21). Mitio rem disciplinam in praxi et apud Gra-

(19) Cfr. c. 2. Conc. Aurel. I. (a. 511.), et Symmach. ad Caesar. cap. 4. (a. 513.) et c. 6. Conc. Paris. III. (a. 557.) - c. 3. 2. 6. C. XXXVI. q. 2.; c. 20. Conc. Turon. II. (a. 567.); decret. Childeberti II. (a. 596.) c. 4.; c. 10. 11. Synod. Roman. (a. 721.)! *Freisen* l. c. p. 592. sq.

(20) Cfr. cap. 23. Synod. Aquisgran. (a. 817.) - c. 4. C. XXXVI. q. 2., ubi Gratianus falso canonem illum adseribit Concil. Cabilon.; cap. 6. Synod. in palat. Verno (a. 844.); c. 64. sq. Conc. Meldens. (a. 845.) = c. 17. C. I. q. 7. et c. 10. 11. C. XXXVI. q. 2. cum dictis Gratiani; cap. 24. Synod. Aquisgr. (a. 817.) - c. 33. 34. C. XXVII. q. 2.; c. 10. Conc. Ticin. (a. 850.); c. 8. Conc. Trosleian. (a. 909.); *Freisen* l. c. p. 596. sq., ubi connexionem impedimenti raptus cum *poenitentia* publica fusius exponit atque p. 599. sq. recte cum Antiquis Glossatoribus non admittit explicationem c. 65. Conc. Meldens. (a. 845.) a Gratiano in dicto post c. 10. C. XXXVI. q. 2. datam, quod raptor post poenitentiam tantum cum tertia persona, non cum rapta potuerit inire matrimonium; nam rapta nequaquam in *omnibus* casibus fuit *culpabilis* et pariter poenitentiae subiecta et a matrimonio cum qualicumque viro exclusa.

(21) Cfr. c. 92. Conc. Trullan. (a. 692.); c. 10. 11. Synod. Roman. (a. 721.) = c. 5. C. XXXVI. q. 2.; c. 64. sq. Concil. Meld. (a. 845.); Ioann. VIII. in epist. ad Rostann., Episc. Arel. ser. a 873.-882. = c. 47. C. XXVII. q. 2. - Antiquiores scriptores satis communiter ex c. 4. 10. 11. C. XXXVI. q. 2. deduxerunt matrimonium inter raptorem et raptam in perpetuum non solum declaratum fuisse *illicitum*, sed etiam *invalidum*, etiamsi mulier in loco tuto dedisset liberum consensum. Cfr. *Gasparri* l. c. n. 538. At iam *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 12. n. 41., cui consentit v. g. *Schmalzgr.* l. c. n. 16., recte est contrarius, quod illis canonibus « *tale matrimonium denotetur fuisse irritum* »; nam verba canonum sane *prohibitionem*, at nullo modo *irritationem* insinuant. *Freisen* l. c. p. 596. sq. licet candide fateatur in compluribus canonibus v. g. c. 11. Synod. Roman. (a. 721.) = c. 5. C. XXXVI. q. 2. contineri *poenam*, non *irritationem* huiusmodi matrimonii, tamen cit. cap. 23. Synod. Aquisgran. (a. 817.) = c. 4. C. XXXVI. q. 2. nullitatem putat esse statutam. Verumtamen nullitas ista in cit. c. 4. *clare* nulla ratione indicatur, et verba quoque cap. 24. cit. Synod. Aquisgr. = c. 33. 54. C. XXVII. q. 2.: « *Sine spe coniugii maneat* », profecto denotant prohibitionem, non irritationem. Cf. clausulam nunc quoque in dispensationibus appositam; *Gasparri* l. c. n. 561. Tandem etiamsi quis ex illis canonibus invaliditatem colligere vellet, solummodo demonstrasset illis quoddam *particulare Ecclesiae Gallicanae*, a qua Ecclesia Romana certe fuit aliena. Cfr. *Leitner* l. c. p. 146.

In Ecclesia quoque orientali, ut patet ex alleg. c. 92. Conc. Trull.,

tianum iam praeformatam (22) Innocentius III. approbavit matrimoniumque inter raptorem raptamque etiam ut *licitum* permisit, “*si prior dissensio transisset in consensum* „, i. e. si libere consentiat illa quoque pars, cui per raptum metus fuerat incussus. Cfr. cap. 7. X. de raptoribus V. 17. Quare raptus fuit reductus ad terminos impediendi *vis* et *metus* et usque ad Concilium Tridentinum eatenus constituit impedimentum *dirimens*, quatenus fuit *unus ex multis modis* per vim gravem et iniustam extorquendi matrimoniale consensum. Ob gravissimos abusus ab Episcopis et legatis regiis Galliae postulata est in Concilio Tridentino legum ecclesiasticarum de raptu reformatio. Cui postulato (23) satisfactum est cap. 6. Sess. XXIV. de reform. matr. Etenim antiqua illa lex prohibens matrimonium inter raptorem et raptam ea ratione sapienter transmutata est in legem irritantem, ut raptus abrogata concessione Innocentii III. tamdiu impediret valorem illius matrimonii, quamdiu rapta non sit separata a rapto atque in loco tuto et libero constituta. Cui decreto de novo matrimonii impedimento novae quoque et severae additae sunt *poenae* contra raptores. Quae disciplina cit. cap. 6. Concilii Tridentini de impedimento raptus statuta etiam nunc viget.

§ 1. DE ORIGINE ET AMBITU IMPEDIMENTI RAPTUS.

279. Raptus ut impedimentum quoddam dirimens ab impedimento vis et metus distinctum tum ad libertatem et dignitatem sacramenti matrimonii magis defendendam tum in odium tanti criminis, ne raptores spe consensus ad tantum scelus contra publicam securitatem et morum honestatem facilius excitarentur, immediate a Concilio Tridentino l. c. institutum est absque promulgatione in singulis parochiis peragenda (24). Quare hoc impedimentum cum nitatur *iure*

sane ex antiquo iure *canonico* nulla irritatio fuit statuta. Id, quod concedit etiam *Zhishman* l. c. p. 576. sq., qui nonnisi ex sacculo decimo repetit immutationem disciplinae.

(22) Cfr. c. 68. 69. Conc. Melden. (a. 845.); c. 7. 8. 9. C. XXXVI. q. 2.; Poenitent. Arundel. c. 65. (*Schmitz*. l. c. p. 455.); *Bernard. Papiens*. l. c. p. 335. 300. 301. 230. sq.; *Tancred*. l. c. p. 42.; *Freisen* l. c. p. 607. sq.; *Scherer* l. c. p. 378.

(23) *Theiner* l. c. t. II. p. 337. sq.; *Pallavicino* l. c. l. 22. c. 1. sq.; *Esmein* l. c. t. II. p. 249.; *Riganti*, Comment. in Reg. Canc. Apost. 49. n. 52. Cfr. quoque *Berner*, *Lehrb. d. d. Strafr.* p. 518. sq.

(24) Ita recte *Scherer* l. c. p. 380. not. 15. contra *Bangen*, qui ius spe-

mere ecclesiastico, infideles inter se non ligat, nisi principes *civiles* pro hominibus non baptizatis eandem condiderint legem irritantem. Quodsi raptor sit infidelis atque rapta mulier fidelis aut viceversa, in utroque casu etiam seposito impedimento disparitatis cultus matrimonium est invalidum, nisi conditio *legis Tridentinae* impleatur. Nam si raptor sit fidelis, certe propter odium in tantum facinus ab Ecclesia “*ad sic contrahendum*,” factus est *inhabilis*; hinc cum in impedimento raptus non vigeat *communicatio immunitatis*, propter inhabilitatem vel *unius* partis contractus matrimonialis est irritus. Si accidat, ut raptor sit *infidelis*, sane in *favorem libertatis* rapta mulier fidelis a iure Tridentino est *inhabilis* ad contrahendum validum matrimonium, antequam in loco tuto sit constituta; unde denuo consequitur nuptias *aliter* celebratas esse irritas, quippe quae requirunt habilitatem *utriusque* partis contrahentis. Hinc liquet in utroque casu partem fidelem *directe* ligari lege irritante Concilii Tridentini, partem vero infidelem *indirecte* (25).

280. Ut raptus inducat impedimentum dirimens matrimonii, hae requiruntur conditiones:

I. *Abductio* debet esse vere *violenta* i. e. *repugnantis* mulieris de loco tuto in alium locum non tutum et moraliter di-

ciale capitis Tametsi de forma Tridentina falso applicat capiti 6. de impedimento raptus. Qui raptus inter impedimenta dirimentia matrimonii Ecclesiae orientalis recensetur in Synod. Mont. Liban. a. 1736. (Collect. Lac. t. II. col. 167. sq.) et in Synod. Sciarfensi Syror. (a. 1888.) p. 181. sq.

(25) Gasparri l. c. n. 562.; Wernz l. c. tom. IV. n. 40. 65.; aliter Van de Burt l. c. p. 55.: “*Quodsi infidelis a fidei raptus fuerit, ... non videtur iure ecclesiastico matrimonium viribus destitui; infidelis enim inhabilis est, quominus directe fruatur bonis seu privilegiis Ecclesiae; insuper impedimentum directe afficeret non baptizatum, cuius pariter incapax est. — De clandestinitate opinor, non dirimere eam nuptias inter fidelem et infidelem, quemadmodum suo loco observabimus*.” Quae argumentatio non est efficax. Nam cl. auctor, quae de *sola forma Tridentina* ex iure speciali statuta sunt, ut pars immunis communiceet suam immunitatem cum altera parte per se ligata, perperam *extendit* ad alia impedimenta v. g. raptus. Porro Ecclesia in casu minime infidelibus directe concedit privilegia, sed potius *suis facinorosis* subditis fidelibus directe *negat* favorem vel privilegium i. e. *habilitatem* in praemium nequitiae cum infideli parte innocente celebrandi validas nuptias. Deinde licet Ecclesia *directe* infideles suis impedimentis dirimentibus ligare non possit, id *indirecte* omnino valet, ut patet ex impedimento disparitatis cultus. Etenim praecise ob *individuitatem* contractus matrimonialis ad *valorem* actus requiritur *habilitas utriusque* partis contrahentis. Cfr. quoque Bockenhoff l. c. p. 5. sq. 9. sq. 33. sq.

versum (26) a raptore sive per se sive per alium aliquem (27) facta. At non requiritur, ut abductio fiat vi *absoluta*, sed sufficit, ut mulier vi conditionali sive metu gravi vel *fraudibus*, non meris blanditiis, precibus importunis, non solo metu reverentiali, a loco tuto in locum non tutum *dolose* abducatur et ibidem pariter vi vel metu vel dolo penes raptorem vel alios sub raptoris potestate detineatur (28). Quare si mulier *libere* et sine dolo accedat ad locum violenterque detineatur, non certo constat de raptu, cum videatur esse potius mera sequestratio vel coactio per vim et metum. Nam licet habeatur *mutatio* loci, tamen non fit *violenta abductio* a loco sive quoad terminum *a quo* (29). Aliud indubitanter est dicendum, si mulier ex loco, ad quem *libere* et sine fraude accessit, *violenter* exinde abducitur in *alium* locum. Similiter raptus verificatur, si mulier *ab initio violenter* abducatur et *postea* consentiat; nam in delictis initium spectatur; hinc raptus non

(26) *Schmalzgr.* l. c. n. 4.; *Van del Berg.* l. c. p. 116.; *Gasparri* l. c. n. 549.; *Pennacchi* l. c. t. II. p. 246. sq. 251. sq.; *Rosset* l. c. n. 1340.; *Schnitzer* l. c. p. 342. not. 1.; *Scherer* l. c. p. 381.; aliter Clericatus, Bangen aliique. Qui auctores non satis distinguunt *sequestrationem* a *vero raptu*, de quo Concilium Tridentinum *unice* loquitur. At salva vera *diversitate* minus urgenda est *distantia* utriusque loci; nam etiam v. g. in *diversa* contiguatione eiusdem domus iam sufficiens potest haberi *distantia*, ut raptus sit abductio in locum *vere diversum* nec tutum.

(27) Quo in casu solus *raptor mandans*, pro quo rapitur, incurrit *impedimentum* dirimens ad ducendam raptam, non *alii*, qui forte raptori praestiterunt *auxilium* vel favorem. Cfr. R. I. 72. in Sext.; *Schmalzgr.* l. c. n. 20.; *Rosset* l. c. n. 1347.

(28) S. C. C. in caus. Paris. 27. Aug. 1864.; Instruct. Card. R. § 19.; *Riganti*, Comment. in Reg. C. Ap. 49. n. 85.; *Giovine* l. c. t. II. p. 54.; *Feije* l. c. n. 159.; Act. S. Sed. vol. I. p. 15. sq. 54. sq.; *Rosset* l. c. n. 1348.; *Gasparri* l. c. n. 555.; paulo aliter *D'Annibale* l. c. P. III. n. 446. not. 29., ubi cum *Sanchez* l. c. I. VII. disp. 13. n. 12.; *Schmalzgr.* l. c. n. 28. sq. aliisque putat raptum non verificari, si mulier « *dolo aut blanditiis fuerit abducta* ». Quae sententia, ut recte notant *Rosset* et *Gasparri* l. c., post resp. S. C. C. in cit. c. Paris. a. 1864. quoad *dolosam* abductionem non amplius sustineri potest; nam iste *dolus* aequiparatur *violentiae*, si puella *inscia* fuit, quo res tenderent, nec fraudibus illis consensit. Cfr. *Pennacchi* l. c. p. 249. sq.

(29) Ita *D'Annibale* l. c. not. 34. contra ed. Act. S. Sed. vol. I. p. 23. sq., qui videntur insistere datae decisioni in cit. c. Paris., ubi species facti fuit *diversa*, quia puella *dolo* fuit deducta; *Scherer* l. c. p. 381. et *Pennacchi* l. c. p. 251. sq. et *Périès* l. c. p. 816. a sententia textus non videntur esse alieni; *Gasparri* l. c. n. 557. « *litem sub iudice* » relinquit; *Feije* l. c. n. 157. sq. aliique videntur esse contrarii.

habetur si mulier ab initio libere et sine violentia abducitur et deinceps dissentit in abductionem (30).

II. *Mulier* sive honesta sive inhonesta (31), sponsa propria (32) sive quaelibet alia femina a viro est rapienda, non

(30) *Schmalzgr.* l. c. n. 46. sq.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 13. n. 9. 10.; *Gasparri* n. 557.

(31) *Lex Tridentina*, quae unice in *impedimento* matrimonii christiani attendi debet, non *lex Romana*, est generalis nec distinguit, eiusque ratio de tutela *libertatis* etiam valet de mulieribus *inhonestis*. Cfr. *Schmalzgr.* l. c. n. 48. sq.; *Gasparri* l. c. n. 547.

At poenae saltem ordinariae ob raptum *libidinis causa* patratum non incurruntur, si rapiatur meretrix vel mulier inhonestae vitae nec emendata vel coniugata, sed a proprio marito prostituta. Cfr. *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 12. n. 22. sq., *Schmalzgr.* l. c. n. 5. 50.; *Muenchen*, l. c.; *Hinschius* l. c. t. V. p. 823. sq.; aliter *Scherer* l. c. p. 385. not. 38., ubi etiam *Sanchezio* l. c. n. 18. minus accurate tribuit opinionem ad speciem facti criminis raptus requiri copulam carnalem. Nam nisi probetur exceptio, ius canonicum sese in his rebus accommodavit iuri Romano; at ex L. un. C. IX. 13. raptus crimen tantum in mulierem honestam committitur. Porro sacri canones licet *expresse* idem non statuunt, tamen iis utuntur verbis, quae magis insinuant mulierem honestam. Hinc cum accedat communis sententia, ab hac interpretatione in praxi criminali nequit recedi.

(32) Quae sententia tantum defendi potest, si sponsa propria sit *repugnans raptui* vereque *invita*, non si *libere* in raptum consentiat, ut patet ex cap. 6. X. de raptor. V. 17. Contrariam opinionem iam tenuerunt: *Lessius*, De iust. et iure lib. IV. cap. 3. n. 70.; *Barbosa*, *Collectanea doctor.* in cit. cap. 6. C. Trid. n. 6. alique. Sunt quoque recentiores scriptores, qui eidem opinioni adhaerent v. g. edit. Act. S. Sed. l. c. p. 64. l.; *Scherer* l. c. p. 381. sq. not. 23. 24.; *Freisen* l. c. p. 612. not. 59.; *Lehmkuhl*, *Casus conscient.* t. II. n. 783. sq. At melius et communius ut vera defenditur sententia, quae iuxta explicationem datam *affirmat* in casu impedimentum raptus. Ita recte: *Schmalzgr.* l. c. n. 37.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 13. n. 13. 15.; *Pirhing* l. V. tit. 17. de raptorib. n. 7. 28.; *Feije* l. c. n. 185.; *Schulie* l. c. § 34.; *Gasparri* l. c. n. 348.; *Rosset* l. c. n. 1349. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 343. not. 3.; *Thesaurus* l. c. v. Raptus mul.; *Pennacchi* l. c. p. 255.; *Hinschius* l. c. t. V. p. 823.

Quae sententia serio in dubium vocari non potest si sponsa iam *ante* raptum habuerit *iustam causam resiliendi* a sponsalibus vel illorum executionem *differendi*. Nam eo in casu sponsus caret iure ad nuptias saltem tempore abductionis ideoque sponsae infert *vim iniustam*. Quodsi sponsalia in suo valore permanent, et sponsa ad eadem prompte servanda teneatur, nihilominus raptus saltem quoad modum agendi manet violentia iniusta. Nam nulla sponsa obligatur, ut per vim *privatam* et *violentam abductionem* v. g. e domo paterna *cogatur ad nuptias*; imo huiusmodi violentia pro sponsa est *iusta causa recedendi* a sponsalibus. Cfr. *Zhishman* l. c. p. 571. Et revera sponsus in casu solummodo habet ius *recurrendi* ad *tribunal ecclesiasticum*, quod sua auctoritate *publica* sane sponsam *iuste compellere potest*, ut stet promissis. Quae auctoritas publica penes sponsum non est neque vi privata suppleri potest. Cfr. S. C. C. 18. Iun. 1859. in

vir a muliere; v. g. nullibi in iure reperitur forma generalis; *Si quis sibi rapiat coniugem* (33).

III. Necesse est, ut ab initio *motivum* raptus sit *matrimonii celebratio*, non v. g. *vindicta* vel *libido* (34).

Act. S. Sed. vol. I. p. 61.; at S. C. de Prop. Fide 17. Ap. 1784. in Collect. eiusd. S. C. n. 1418. saltem a *poena excommunicationis* videtur eximere, qui post *valida sponsalia rapiunt* suas *sponsas nolentes et invitae*. Ipso iure Romano (cfr. L. un. C. de raptu virg. IX. 13. iunct. *Salman* in Arch. f. k. K. t. 66. p. 118. not. I.; ed. recent. corp. iur. civ. in not. ad cit. L. un. Cod.; *Gasparri* l. c. n. 548. et *Zhishman* l. c. p. 571.) insigni rigore fuit punitus. Quem rigorem Ecclesia saltem ad casum *libere consentientis sponsae* non extendit, ut patet ex c. 2. C. XXXVI. q. 1. et c. 11. Synod. Rom. (a. 721.) et insinuatur cit. cap. 6. X. de rapt. V. 17. Quo in capite cum R. Pontifex *unice* a raptu excipiat mulierem *libere consentientem*, sane indirecte, etsi non expresse (aliter *Dilloo* in Arch. f. k. K. t. 75. p. 334.) raptum sponsae *invitae* in foro ecclesiastico crimini raptus adnumerat. Cfr. *Schmalzgr.* l. c. n. 39. Denique si quis perpendat *scopum* principalem Concilii Tridentini in novo impedimento raptus esse tutelam *libertatis* mulierum, facile admittet in *generali* locutione *inter raptorem et raptam*, etiam sponsam propriam, sed *invitam* comprehendendi.

Quae adversarii ex iure antiquo (cfr. v. g. Gelas. in c. 2. C. XXXVI. q. 1. et Synod. Rom. c. 11. (a. 721.) in c. 5. C. XXXVI. q. 2.) allegant, non sunt ad rem; nam ibidem agitur de *crimine* raptus, non de impedimento iuris Tridentini. Praeterea si raptus propriae sponsae illis canonibus non videtur comprehendendi, sane nullibi *expresse* hoc statuitur de *invita* sponsa *violenter* abducta, sed potius restringitur ad sponsam *libere consentientem*, licet parentes sint *inviti*, ut satis indicatur cit. cap. 6. X. de raptor. V. 17. Quare recte notat *Sanchez* l. c. n. 15. per Concilium Tridentinum non fuisse mutatum ius antiquum, quo raptus non habebatur, si *reclamantibus parentibus* sponsa propria *volens* fuisset abducta. Nequaquam enim *Sanchez* l. c. ius antiquum intelligit de propria sponsa *nolente*. Multo minus quidquam probant recentiores decisiones S. C. C. a *Scherer* l. c. p. 382. not. 24. allatae; unice enim demonstrant raptum vel potius fugam non constituere impedimentum, si sponsa propria in fugam *libere* consensit. At nulla decisio S. C. C. allegatur, qua raptus propriae sponsae *invitae* declaratur exemptus a generali decreto Concilii Tridentini de *impedimento* dirimente.

(33) Non defuerunt viri docti v. g. *De Iustis* et antiquiores quidam scriptores, qui putarent legem Tridentinam etiam extendi ad *mulieres*, quae pro se raperent viros. At melius *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 12. n. 24. 25. disp. 13. n. 16.; *Schmalzgr.* l. c. n. 23. sq.; *Feije* l. c. n. 156.; *Schulle* l. c. § 34.; *Gasparri* l. c. n. 544.; *Rosset* l. c. n. 1363. sq.; *Scherer* l. c. p. 380.; *Schnitzer* l. c. p. 341.; *D'Annibale* l. c. P. III. n. 446. alique communiter hanc doctrinam negant. Nam in iure antiquo solus vir comprehenditur nomine raptoris, nec Concilium Tridentinum extensivam huius nominis interpretationem adoptavit; etenim non utitur generalibus verbis, sed constanter agit de solo raptore.

(34) S. C. C. declaravit 23. Ian. 1586. raptum ex *alia* quam matrimonii ineundi causa non comprehendendi decreto Tridentino. Cfr. quoque S. C. C.

IV. Violentia vera sive physica sive moralis *ipsi mulieri* est inferenda (35), non *solis parentibus* vel *tutoribus* mulieris raptae.

281. Quare raptus *violentiae* quoad *utramque* speciem in praenotionibus definitam inducit impedimentum dirimens raptus, quoniam etiam in secunda specie omnes essentielles *conditiones* veri raptus verificantur, ut patet ex cit. decis. S. C. C. in caus. Parisiensi 27. Aug. 1864. (36).

282. Quodsi mulier *sui iuris* praemissis veris sponsalibus vel saltem tractatibus de matrimonio plane libere vel etiam blanditiis aliisque modis, sed sine vi seducta in suam *abductionem* et in *matrimonii* celebrationem *consentiens* a viro in alium locum transferatur etiam insciis vel invitis parentibus, impedimentum raptus non oritur. Etenim huiusmodi abductio, cum nullam contineat vim neque formalem neque acqui-

in caus. Brugnat. 14. Nov. 1648.; *Riganti* l. c. n. 54. Quae interpretatio plane *certa* recte deducitur ex *scopo* Concilii Tridentini tuendi *libertatem* *matrimonii* atque ex *ratione legis* scilicet communi periculo vis et metus; praeterea comprobatur constanti praxi Sedis Apostolicae adiungendi dispensationibus super aliis impedimentis clausulam: « *Dummodo mulier propter hoc* (i. e. matrimonium) *rapta non fuerit* », neque ullius momenti sunt rationes in contrarium allatae. Cfr. *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 13. n. 4. sq.; *Schmalzgr.* l. c. n. 41. sq.; *Feije* l. c. n. 148. sq.; *Gasparri* l. c. n. 545.; *Rosset* l. c. n. 1353.; Act. S. Sed. vol. XXVII. p. 457. sq. 460. sq. Quod si *dubium* sit, quanam ex causa raptus sit patratus, ad *circumstantias* facinoris et ad *praesumptiones* est recurrendum. Cfr. Instruct. Card. R. § 173.; *Feije* l. c. n. 151.; *Scherer* l. c. p. 380. sq. Quare Azor, Bonacina, Carrière alique pauci scriptores existimantes *decreto Tridentino* induci *impedimentum*, etiamsi raptus mulieris ob *alias* rationes factus sit, tenent doctrinam nunc omni probabilitate destitutam. Si *Rosset* l. c. n. 1354. cum *Krimer* aliisque putat raptorem ligari impedimento raptus, postquam mulierem *ab initio libidinis causa* raptam deinceps *inuitu* *matrimonii* vi retineat, haud sine fundamento ista opinio impugnatur a *Schmalzgr.* l. c. n. 44. et *Schnitzer* l. c. p. 341. aliisque. Nam in delictis initium spectatur, et in iure non attenduntur, quae fiunt per accidens. Cfr. quoque *Gasparri* l. c. n. 545. 546.

(35) Cap. 6. X. de raptor. V. 17.; *Schmalzgr.* l. c. n. 2. 35. sq.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 13. n. 12. sq. 35. sq.; *Santi* l. c. n. 155.; *De Angelis* l. c. n. 20. pr.; *Pennacchi* l. c. t. II. p. 253.; *Hinschius* l. c. p. 823. Cfr. de interpretatione cit. cap. 6. X. de raptor.: Arch. f. k. K. t. 66. p. 108. sq. t. 75. p. 329. sq., ubi duo commentatores sese impugnant. Quodsi attendatur species *facti* in parte *decisa*, certe *desponsatio* locum habuit *post* raptum mulieris consentientis in abductionem; ergo non abducta fuit aliqua *sponsa*, sed potius desponsatio quaedam de praesenti facta est ante consummationem. Cfr. *Salman* in Arch. f. k. K. t. 66. p. 110. sq.; *Hinschius* l. c. p. 824. not. 3.; *Scherer* l. c. p. 381. n. 23.

(36) *Santi* l. c. n. 158.; *Rosset* l. c. n. 1348.; *De Angelis* l. c. n. 20.

valentem, raptus dici non potest. At si vir *non praemissis* veris *sponsalibus* vel saltem *tractatibus* de matrimonio talem mulierem abduxerit, contra virum in foro externo stat aliqua praesumptio mulierem violenter fuisse abductam vel retentam, nisi aliunde efficacibus argumentis probet liberum consensum mulieris et in raptum et in *matrimonium* (37).

283. Si puella, quae *sui iuris nondum est*, sed sub potestate parentum vel tutorum adhuc reperitur constituta, aut libere et sponte aut blanditiis vel similibus modis non violentis seducta praemissis sponsalibus vel tractatibus consentiat in abductionem *matrimonii celebrandi causa* per virum factam etiam insciis vel invitis parentibus aut tutoribus, *impedimentum* raptus ex iure Tridentino non inducitur, at committitur *crimen raptus* propter gravissimam iniuriam parentibus illatam, si sponsalia *non* praecesserunt (38). Quare raptus in parentes vel raptus, qui dicitur *seductionis*, neque ex iure Tridentino neque ex legitima quadam consuetudine Ecclesiae Gallicanae constituunt impedimentum dirimens.

Nam consensus *parentum* ad valorem matrimoniorum filiorum familias non requiritur, sed sufficit consensus *sponsorum* libere datus; iam vero si certo constat de *sponsalibus praevis* et de *spontaneo consensu* in abductionem *matrimonii ineundi causa* factam, nullum existere dubium potest de libero consensu et de absentia violentiae vel veri raptus; ergo iniuria parentibus illata valorem matrimonii non impedit, nisi quis sustineat damnatam a Concilio Tridentino doctrinam (Sess. XXIV. cap. 1. de refo. matr.) *matrimonia a filiis familias sine consensu parentum contracta irrita esse* (39). Quod si

(37) Cfr. iteratas decisiones S. C. C. v. g. in c. Mediol. 20. Aug. 1661., in c. Olmucensi 14. Mart. 1772. (Act. S. Sed. vol. I. p. 56. sq.) iunct. aliis decisionibus in eisdem Act. vol. IX. p. 519. sq. vol. XXI. p. 593. sq. vol. XXIII. p. 451. sq. vol. XXVII. p. 457. sq.; quibus manifeste constat impedimentum raptus non existere, si sponsa propria in abductionem sive raptum et in matrimonium contrahendum libere consenserit; Sanchez l. c. l. VII. disp. 12. n. 6. 11., cui Scherer l. c. p. 382. not. 27. minus accurate obiecit contradictionem; nam Sanchez l. c. disp. 12. n. 13. 36. disp. 13. n. 13. evidenter eandem tenet doctrinam; Schmalzgr. l. c. n. 28. sq. 46. sq.; Feije l. c. n. 166. 171. sq. 177. 185.; Gasparri l. c. n. 543. 551. sq. 555.; Act. S. Sed. vol. XXVII. p. 469.

(38) Cap. 6. X. de raptor. V. 17.; S. C. C. 24. Ian. 1608.; Schmalzgr. l. c. n. 32. sq.; Rosset l. c. n. 1355. sq.; Gasparri l. c. n. 543. 556., ubi scite explicat decisionem S. C. Cone. 24. Ian. 1608. et alteram 24. Maii 1681. ab aliis allegatam de consensu in *solum raptum*, non in *matrimonium*.

(39) S. C. C. in caus. allegatis in not. 37. h. tit.; Pius VII. in epist. ad Napoleon. l. 26. Iul. 1805.; Thesaurus, De poenis eccl. P. II. v. Raptus mul.; Giraldi, Exp. iur. pont. P. I. sect. 840.; Rosset l. c. n. 1355. sq.

sponsalia vel tractatus de matrimonio *non* praecesserunt abductionem, in foro externo contra virum stat aliqua *praesumptio*, quod mulier, quamvis *in raptum* consenserit, tamen non consenserit *in matrimonium*. Quae praesumptio *maxime* procedit in puella sub potestate parentum vel tutorum constituta. Nequaquam vero huiusmodi praesumptio magis praxi cuidam et doctrinae quam expresso iuris decreto fundata ita est exaggeranda, ut commutetur in praesumptionem iuris et de iure, multo minus *obiectivae* et certae *veritati* liberi consensus mulieris in *solum* abductionem, non etiam in matrimonium arbitrarie est substituenda (40). At licet constet de *praevis sponsalibus* vel *tractatibus*, sed *liber* consensus puellae in *raptum* sive in abductionem *non* haberetur, potius constaret de impedimento raptus (41).

284. Scholion. Sunt scriptores (42), qui videntur impedimentum raptus repetere ex solo raptu quodam *in parentes* vel *tutores* puellae minoris commisso, multasque afferunt decisiones Rotae Rom. et S. C. C., ut suam probent sententiam; at frustra in congerendis illis textibus laborarunt. Nam facile ostendi potest, aut sententiam adversariorum non ut *rationem* decisionis datae assignari posse, sed potius doctrinam supra expositam ex iisdem causis confirmari (43). Quinimo si adversarii verum fateri velint, omnis difficultas tandem aliquando reducitur ad duas declarationes S. C. C. scilicet 24. Maii 1681. et praesertim 24. Ianuar. 1608., in quibus decernitur existere impedimentum raptus “ *etiam in muliere volente, dum tamen sit raptus iuxta terminos iuris civilis* „. Atqui subiungunt adversarii iuxta terminos iuris civilis (Romani) raptus committitur, etiamsi puella *consentiens*, sed *in vitis* parentibus rapitur. Cfr. L. un. § 2. Cod. de raptu virg. IX. 13. iunct. c. 6. Synod. Ravennat. (a. 877.) et dict. Grat. ad c. 2. 3. C. XXXVI. q. 1. (de iure populor. german.). Verumtamen ab adversariis duabus

(40) Rota Roman. 18. Iun. 1666.; *Feije* l. c. n. 167.; *Gasparri* l. c. n. 556. 551. i. f.; Act. S. Sed. vol. XXVII. p. 469., ubi canonista in c. Panorm. recte rigidam sententiam *Feije* de praesumptione emollire studet; idem optimo consilio facit *Scherer* l. c. § 124. not. 18. 33.

(41) Cfr. disceptationes in alleg. caus. S. C. Conc. not. 37. h. tit.; *Wernz* l. c. h. tit. n. 280. not. 32.; *Feije* l. c. n. 185.

(42) *Fessler* in Arch. f. k. K. t. VII. p. 109. sq.; Instruct. Card. Rauscher § 19. cum litteris eiusdem Card. 21. Dec. 1856.; *Feije* l. c. n. 162. not. 2., ubi alios scriptores refert; *Riganti*, Comment. in Reg. Cane. Ap. 49. n. 68. sq.; *Scherer* l. c. p. 382. sq. not. 27. sq. 31.

(43) *Feije* l. c. n. 175. sq.

illis decisionibus S. C. C. ante duo vel tria fere saecula datis iam ex sese nimia vis tribuitur; nam S. C. C. interdum iam *recessit* a suis antiquis declarationibus (44). Porro subsumptio adversariorum evidenter *nimum* probat; secus iis quoque in casibus impedimentum canonicum raptus esset admittendum quos ipsi adversarii recte reiiciunt, v. g. si raptus puellae fieret *libidinis* causa. Deinde verbis S. C. C. in laudata decisione abunde satisfacit, si dicatur, etiam in foro canonico contra raptorem stare aliquam praesumptionem ad tramites iuris Rom. i. e. L. un. §§ 2. 3. Cod. de raptor. IX. 13. i. e. mulierem sive sui iuris sive sub potestate parentum constitutam libere *saltem in matrimonium* non consensisse, si sponsalia vel tractatus de matrimonio non praecesserunt, salva tamen probatione, qua aliis argumentis ista praesumptio elidatur.

Denique licet vix negari possit verba limitantia S. C. C. in cit. c. a. 1608.: “*Dum tamen sit raptus iuxta terminos iuris civilis* i. e. Romani esse vere difficilia et obscura, si *in se* considerantur, tamen obviam et facilem accipiunt interpretationem ex *volo coniuncto*. Nam ibidem stabilitur distinctio inter consensum *etiam* in matrimonium, atque tantum eo in casu admittitur impedimentum raptus, si puella minor abducta consenserit in *solum raptum*, non in matrimonium. Qua explicatione attenta liquet assertum impedimentum raptus *in parentes* ex cit. decis. S. C. C. non posse probari (45).

§ 2. DE DISPENSATIONE ET CESSATIONE IMPEDIMENTI RAP- TUS.

285. Impedimentum raptus, quamvis solo iure ecclesiastico constitutum sit, de facto *per dispensationem* Ecclesiae auferri *non solet*. Imo in facultatibus generalibus et amplissimis dispensandi super *aliis* impedimentis vel in dispensationibus particularibus ordinarie additur clausula his fere verbis concepta: “*Dummodo mulier propter hoc* (i. e. matrimonium) *rapta non sit* „ (46). Vel in pleniore forma: *Dummodo mulier rapta non fuerit, vel si rapta fuerit, in potestate raptoris non existat*. Gasparri, l. c. n. 560. Scherer, l. c. pag. 485.

(44) *De Angelis* l. c. n. 20.; *Santi* l. c. n. 165.; *Rosset* l. c. n. 1362.

(45) *De Angelis* l. c.; *Gasparri* l. c. n. 543. 551. sq.; *Act. S. Sed.* vol. I. p. 54. sq. Unde patet, quis sit sensus genuinus Instr. C. R. § 19.

(46) S. C. C. 1. Dec. 1583. et 6. Apr. 1606. iunct. *Riganti* l. c. n. 46. 96.; S. C. de Prop. F. 11. Febr. 1804. 26. Ian. 1877. in *Collect. S. C. de Prop.* Fide n. 1484. 1494.; *Giovine* l. c. t. II. p. 54. sq. 139. sq.; *Gasparri* l. c. n. 560. sq. 1135.

At non desunt exempla, quibus Sedes Apostolica dedit facultatem dispensandi ab impedimento raptus, quamvis mulier rapta loco tuto nondum esset reddita, dummodo libere in matrimonium consentiret (47). In novissima quoque Instr. S. C. Inq. 16. Febr. 1901. ad Episcopos Albaniae generalis derogatio decreti Tridentini negatur, etiamsi mulier rapta nec loco tuto reddita iuramento affirmet se libere in matrimonium cum raptore consentire; sed mox additur: "*Haec tamen omnia de normali atque, ut ita dicam, theoretica legi Tridentinae derogatione intelligantur: quod enim ad casus practicos attinet, nihil prohibet, quominus, si et de raptae vere libero consensu quomodocumque certo constet, et sufficientia ad dispensandum motiva praesto sint, eidem per dispensationem succurratur. At in re tanti momenti, praesertim ne ex nimia huiusmodi dispensationis facilitate sanctissima lex Tridentina vilescat, iudicium S. Sedi omnino reservari convenit, ad quam proinde toties quoties, cum omnibus casus adiunctis, Amplitudines Vestrae recursum habere non dedignabuntur*". Porro inter facultates extraordinarias Episcopis 20. Febr. 1888. concessas dispensandi urgente mortis periculo cum concubinariis super non paucis publicis impedimentis dirimentibus matrimonii, si ad Sedem Apostolicam recurri non possit, impedimentum raptus non reperitur exceptum.

Quantopere vero Ecclesiae raptus displiceat, inde patet, quod etiam in dispensationibus super aliis impedimentis sub poena nullitatis rescripti necessario exprimendum sit, num raptus intervenerit. Qui si revera locum habuit, rescripto additur clausula prohibens: "*Quodsi dictus vir praefatae mulieri supervixerit, absque spe coniugii remaneat*". At ista prohibitio magis ad instar minarum apposita facile dispensatione tollitur. Cfr. *Leitner* l. c. p. 151.

286. *Durat* impedimentum raptus, quamdiu mulier rapta in potestate raptoris manet. Quodsi ipsa a raptore separata in loco tuto et libero constituatur, quamvis poenae raptus maneant, tamen ipso facto et sine ulla dispensatione impedimentum raptus (48) cessat; nam raptus in foro ecclesiastico

(47) S. C. de Prop. F. 31. Ian. 1796. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1268. Cfr. quoque *Riganti* l. c. n. 98. sq.; *Kutschker*, Eher. t. V. p. 227.; *Scherer* l. c. p. 487. not. 161.

(48) Non obstante cessatione impedimenti dirimentis raptus, Episcopus iure particulari sibi reservare potest authenticum iudicium (licentiam), num satisfactum sit conditionibus a Concilio Tridentino requisitis, ante-

non est impedimentum absolutum et perpetuum. Hinc per *copulam* carnalem *sponte* admissam vel *liberam cohabitationem* etiam in locis formae ecclesiasticae non subiectis matrimonium propter raptum invalide contractum convalidari nequit. Nam mulier rapta per cohabitationem manet iugiter sub potestate raptoris. Ubi vero cap. "*Ne temere*," viget, mulier postquam e potestate raptoris liberata est, si illum in virum habere consenserit, nonnisi forma ecclesiastica servata validum contrahere potest matrimonium; raptus enim adnumeratur *impedimentis publicis, non occultis*.

§ 3. DE IURE ACCUSANDI MATRIMONIUM
PROPTER IMPEDIMENTUM RAPTUS.

287. Propter impedimentum raptus *raptor* adversus matrimonium reclamare nequit. Rapta, quae raptui consensit suo iure matrimonium accusandi *in exordio* libertatis plenae recuperatae uti debet; alias non amplius auditur. Quodsi mulier rapta etiam per *longius* tempus ex rationabili causa taceret vel sine causa rationabili non *illico* matrimonii sui valorem impugnaret, sine dubio in foro externo esset admitenda ad matrimonii accusationem. Etenim in iure *certum* determinatumque *tempus* mulieri raptae non est statutum, quo elapso ab accusatione repellatur, sed declaratio nullitatis unice pendet a solutione quaestionis praepiudicialis, num mulier rapta *post* verificatam conditionem Concilii Tridentini de loco tuto in *forma legitima*, praesertim ubi cap. "*Ne temere*" viget, *denuo* in matrimonium libere consenserit. Quare mulier vere rapta, si post recuperatam in loco tuto libertatem iterum matrimonium legitime libereque contraxit cum raptore atque deinde cum illo diu cohabitavit, certe pro suo iure matrimonium contractum non amplius accusare potest. Paritas quaedam impedimenti raptus cum vi et metu, si in praecedentibus fuit admissa, non adeo est extendenda, ut propter raptum accusatio matrimonii publica sive *ex officio* excludatur; nam quamdiu rapta manet sub potestate raptoris, raptus adnumeratur *impedimentis iuris publici* (49).

quam ad *licitam* matrimonii celebrationem procedatur. Quae reservatio ipso iure *communi* non est statuta. Qua animadversione sententiae diversae videntur posse conciliari. Cfr. *Feije* l. c. n. 186.; *Giovine* l. c. p. 140.; *Schulte* l. c. § 34. i. f.; *Laemmer*, Institution. d. k. K. § 152.; *Scherer* l. c. P-380. not. 16.; *Gasparri* l. c. n. 559. 1135.; *Périès* l. c. p. 88.

(49) Instr. Card. R. §§ 120. 122. 173.; *Gasparri* l. c. n. 1182. 1184.; *Périès*

§ 4. DE POENIS RAPTUS MULIERIS
MATRIMONII INEUNDI CAUSA COMMISSI (50).

288. Raptor ipse ac omnes illi consilium, auxilium, favorem praebentes ad raptum (completum, non mere attentatum) patrandum sunt *ipso iure excommunicati* (51) ac perpetuo *infames* (52) omniumque dignitatum *incapaces* (53), et si clerici fuerint, de proprio gradu *decidant* i. e. deponantur, non degradentur (54). Tenetur praeterea raptor mulierem raptam, sive eam uxorem duxerit sive non duxerit, decenter *arbitrio iudicis dotare* (55). Quae poenae *vindicativae* in foro ecclesiastico incurruntur saltem post sententiam declaratoriam.

289. **Scholion.** Recentiores codices civiles non solent commemorare impedimentum raptus, quod obstat matrimonio

l. c. p. 81. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 344.; *Scherer* l. c. p. 383. sq. 529. Cfr. de iure accusandi in foro civili propter delictum raptus v. g. cod. crim. Ital. art. 344., German. §§ 236. sq.

(50) De poenis raptus ob alium finem commissi consulendus est lib. V. tit. 17. de raptoribus. Cfr. *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 12. n. 1. sq.; *Schmalzgr.* l. c. n. 1. sq.; *Muenchen* l. c. t. II. p. 451.; *Schmitz* l. c. (de poenitentibus); *Scherer* l. c. p. 384. sq.; *Hinschius* l. c. t. V. p. 317. 822. sq. At sicut raptus ad alium scopum patratus non inducit *impedimentum dirimens* cap. 6. Conc. Trid. conditum, ita etiam *poenae illius capituli* ob vindicandam *libertatem* matrimonii statutae ad *alias raptus species* non sunt extendendae. Contrariam sententiam, quam tenent v. g. *Giraldi*, Expos. iur. pont. P. II. sect. 123. alique recte impugnant: *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 13. n. 3. sq.; *Schmalzgr.* l. c. n. 41.; *Reiffenstuel* l. V. t. 17. n. 10.; *Giovine* l. c. t. II. p. 54. alique. Cfr. quoque *Feije* l. c. n. 153. 149. 151.

(51) Iure antiquo *excommunicatio* illa tantum fuit *ferendae* sententiae (cfr. c. 1. 5. C. XXXVI. q. 1.; *Schmalzgr.* l. c. n. 19.), at ex iure Tridentino de novo est statuta et a Pio IX. Const. « *Apost. Sedis* », non sublata *ipso facto* incurritur, sed per se est *nemini* reservata. Qui raptus est completus, etsi non sequatur *copula carnalis*. Parochus, qui matrimonio raptoris et raptae mere assistit, non incurrit illam excommunicationem, nisi *favorem* raptui praestitisset v. g. praevia promissione suae assistentiae. Cfr. *Schmalzgr.* l. c. n. 6. 20. sq. 51.; *Feije* l. c. n. 152. 187.; *Pennacchi* l. c. t. II. p. 246. sq.; *Hinschius* l. c. t. V. p. 822. sq.

(52) *Thesaurus*, De poenis eccl. P. I. cap. 33.; *Hollweck*, D. k. Strafg. p. 258.

(53) *Thesaurus* l. c. cap. 28. et P. II. v. Raptus mulier.; *Schmalzgr.* l. c. n. 21.; *Barbosa*, Collectanea doct. in cit. cap. 6. Conc. Tr.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 13. n. 1. sq.

(54) *Thesaurus* l. c. P. I. cap. 28. et P. II. l. c.; *Schmalzgr.* l. c. n. 21.; *Hollweck* l. c.; paulo aliter *Hinschius* l. c. p. 823. not. 10.; *Leitner* l. c. p. 151.

(55) *Sanchez* l. c.; *Schmalzgr.* l. c. n. 22.; *Giovine* l. c. t. II. p. 54. sq. 138. sq.; *Riganti*, Com. in Reg. C. A. 49. n. 92. sq.; *Rossel* l. c. n. 1372. sq.

civili. Quare in hisce codicibus raptus ut *species* subsumitur sub *genere vis et metus* neque ad tramites iuris canonici proprium distinctumque constituit impedimentum dirimens matrimonii, nisi excipias codices civiles Austriae et Hispaniae. Imo cum in foro ecclesiastico raptus recuperata libertate per se cesset esse impedimentum, in *Austria* saltem penes iuristas viget studium transformandi raptum ultra terminos iure canonico statutos in impedimentum quoddam *absolutum* et *perpetuum*, ita ut persona rapta et libertati nondum restituta ne cum *tertia* quidem persona validum matrimonium inire possit (56).

Delictum raptus mulierum in foro civili nunc secundum codices criminales singularum civitatum punitur (57).

TITULUS X.

DE IMPEDIMENTO CONDITIONIS APPOSITAE.

(*Lib. IV. tit. 5. De conditionib. apposis in desponsatione vel (in) aliis (1) contractib.*)

290. **Fontes :** Decr. Grat. C. XXVII. q. 2. (c. 7. 8.); C. XXXII. q. 2. (2) — Compl. I. lib. IV. tit. 5. de cond. app. in desp. vel al. contr.; compl. III. lib. IV. tit. 4. de cond. app. in desp. — Decretal. Greg. IX. lib. IV. tit. 5. d. c. app. i. d. vel. in al. contr. — Instr. Card. R. §§ 51. sq. — Collect. S. C. de Prop. F. n. 1290. 1299. 1302.

(56) Cod. civ. Austr. §§ 56. 94. iunct. Arch. f. k. K. t. 69. p. 98. sq., ubi refertur sententia iudicialis primae instantiae 20. Nov. 1891., qua raptus seductionis reiicitur. Cfr. *Schnitzer* l. c. p. 345.; *Scherer* l. c. § 124. not. 33. 41.; *Aichner* l. c. § 176. not. 6.

(57) L. un. C. de raptu virg. IX. 13.; Novell. 143. 150. 123. cap. 43.; cod. crimin. Ital. art. 340. sq., Galliae art. 354. sq., Austriae §§ 96. sq., German. §§ 236. sq.; *Berner*, Lehrb. d. d. Strafg. p. 518. sq.; *Scherer* l. c. § 124. not. 39., ubi minus accurate *Sanchez* l. c. disp. 12. n. 27. sq. dicitur iuri Romano in hac re tribuere vim iuris canonici.

(1) Dig. XXXV. 1. de conditionib.; Inst. III. 5. de verb. oblig.; *Arndts-Serafini* l. c. §§ 66. sq.; *Vering.*, Gesch. u. Pand. § 86.; *Odoard. Ruggieri*, De obligationib. p. 146. sq.; cap. 2. 4. X. h. t.; R. I. 50. in Sext. et L. 77. D. de R. I. L. 17. iunct. *Arndts-Serafini* l. c. § 68. not. 1.; *Scherer* l. c. § 112. n. 109.

(2) Cod. civ. Austr. § 59. aliaque iura moderna v. g. cod. civ. German. § 1317. (cfr. *Hollweck*, D. Civileher. p. 152.) conditionatam celebrationem matrimonii omnino non admittunt. Cfr. cod. civil. Hisp. art. 93. 94. de matrimonio conditionato; *Schulte* l. c. p. 516. sq.; *Freisen* l. c. p. 257.; *Scherer* l. c. § 112. i. f. et not. 122., ubi refert gubernium Austriae frustra a Sede Apostolica petiisse, ut *generatim* conditionata matrimonii celebratio non amplius admitteretur.

Scriptores : Glossa in c. 6. C. XXXII. q. 2. ; Comment. iur. Decret. in h. tit. praesert. *Fagnan.*, Comment. in cap. h. t. — *Leitner* l. c. p. 127. sq. ; *Aichner* l. c. § 169. ; *Devoti* l. c. § 146. ; *Scherer* l. c. § 110. IV., § 112. VIII. *Sanchez* l. c. lib. V. de consensu conditionato ; *Van de Burgt* l. c. p. 65. sq. ; *Schulte* l. c. § 21. ; *Gasparri* l. c. n. 47. sq. 841. sq. ; *Rosset* l. c. n. 170. sq. ; *Schnitzer* l. c. p. 314. sq. ; *Freisen* l. c. p. 232. sq. ; *Moy* l. c. p. 60. 166 329. ; *Esmein* l. c. t. I. p. 171. sq. t. II. p. 216. sq. ; *Max von Hussarek*, Die bedingte Eheschliessung, 1892.

Praenotiones.

291. Connexio materiae. Post explicata impedimenta consensus matrimonialis, quae oriuntur ex errore et metu, de impedimento conditionis appositae apte disseritur. Quae quae-stio cum disputatione de impedimentis ex parte consensus evidenter est connexa; etenim voluntatis consensus plane deficit, si alligatus sit conditioni non impletae, aut substantialiter vitiatur, si contractui matrimoniali apponatur conditio contra substantiam matrimonii. Conditio vero apponi solet in externa manifestatione sive forma consensus, ideoque disquisitio de consensu conditionato intime quoque cohaeret cum ultima huius sectionis parte, in qua disserendum est de impedimentis consensus matrimonialis ortis ex defectu quodam in forma externa sive solemnitate consensus matrimonialis.

292. Definitio. Conditio (3) (*ἡ αἰρεσις*) late sumpta est circumstantia (" si „) actui legitimo (v. g. contractui, testamento) adiecta, ex qua consensus pendet i. e. valor actus legitimi

(3) « *Modus* », qui insinuat particula « *ut* », est onus actui legitimo adiectum, ad quod una pars alteram obligat ex iustitia post perfectum actum legitimum. Conditio igitur et *modus* in hoc differunt, quod illa ut plurimum *valorem* dispositionis suspendit, hic actum legitimum nec suspendit nec revocat, sed ad illum *accedit* eumque iam perfectum esse *susponit*. Quare ut in praxi discrimen cognoscatur, attendendum est, utrum partes *statim* voluerint actum esse *validum*, an nonnisi *onere impleto*. In priore casu potius habetur *modus*, in altero *conditio* *suspensiva*. Si res maneat dubia, magis standum est pro modo quam pro conditione. Conditio igitur est in genere **adiectionis** (Zusatz, Nebenbestimmung); at non omnis adiectio imponit *obligationem* v. g. causa; nec omnis *adiectio obligatoria* v. g. *modus* est *conditio*; nec *conditio* solis *contractibus* apponitur, sed generatim actibus legitimis v. g. etiam testamentis, quae non sunt contractus. « *Causa* » apponitur actui legitimo, quando verbo « *quia* » exprimitur *ratio* sive *motivum* consensus; « *demonstratio* » vero sive voce « *quae* » determinatur *persona* vel *qualitas personae* alterius contrahentis. Cfr. *Schmalzgr.* h. t. n. 1. sq. ; *Reiffenstuel* h. t. n. 2. sq. et lib. III. tit. 26. de testam. n. 656. ; *Gasparri* l. c. n. 53. sq. ; *Rosset* l. c. n. 170. sq. ; *Ballerini-Palmieri*, Opus theol. mor. t. VI. p. 216. sq.

suspenditur aut rescinditur; sensu stricto est circumstantia actui legitimo adiecta, quae illius valorem in tempus futurum et incertum *suspendit*. At toto hoc titulo conditio *sensu lato* accipitur de conditione *suspensiva* et *resolutiva* sive de qualibet circumstantia actui legitimo adiecta, quae illius valorem aut in eventum *futurum* et *incertum* *suspendit* aut *dependenter* ab eo *resolvit*.

293. Divisio. Conditio dividitur: I. In conditionem *de praeterito*, *de praesenti* (4), *de futuro*, quatenus circumstantia, a qua pendet *valor* et *obligatio* actus legitimi, est aut praeterita aut praesens aut futura.

II. In *possibilem* et *impossibilem*. Illa est circumstantia, quae secundum rerum naturalem ordinem aut necessario existit aut contingenter existere potest; haec vero est circumstantia, quae secundum naturalem rerum ordinem vires agentis aut absolute aut saltem physice vel moraliter superat. Hinc *possibilis* conditio denuo subdividitur in conditionem *necessariam* (5) et *contingentem*. Ipsa vero conditio *contingens* alia est *potestativa* sive arbitraria, quae pendet a *sola voluntate libera*, alia dicitur *casualis*, si pendet a futuro et incerto eventu, alia est *mixta*, quae partim ab incerto futuro eventu partim a libera voluntate pendet (6).

III. In *honestam*, quae conformis est legibus divinis et humanis, atque in *turpem*, quae eisdem legibus adversatur.

IV. In conditionem sive honesta sit sive turpis, quae aut repugnat *substantiae* actus legitimi aut illam non afficit.

V. In *suspensivam*, quae *valorem* actus usque ad eventum *futurum* et *incertum* suspendit, et in *resolutoriam*, quae non suspenso valore actus efficit, ut actus in sese validus postea verificato eventu futuro et incerto rescindatur.

VI. In *affirmativam*, si positivus quidam eventus est expectandus, et in *negativam*, qua a facto non futuro negotium pendet, et in *expressam* vel *tacitam*.

(4) Quae conditiones cum valorem actus non suspendant, sensu stricto et proprio conditiones non sunt (cfr. § 6. Inst. de obl. verbor. III. 15.); at *improprie* ratione *ignorantiae* vel *dubii*, num *obiective* sint verificateae, conditionibus suspensivis vel resolutivis adnumerari possunt. Nam licet *existentia* sive *valor* actus non suspendatur, tamen *certa cognitio* de valore actus interim non habetur.

(5) L. 9. § 1. D. de novat. et deleg. XLVI. 2. « Qui sub conditione stipulatur, quae omnimodo exstitura est, pure videtur stipulari ».

(6) L. 11. § 1. D. de cond. XXXV. 1. (κοινὰ αἰσέσεις).

294. Notae historicae. Appositio conditionis in celebrando contractu matrimoniali, cum ex natura rei matrimonio et sponsalibus tanquam veris contractibus non repugnet iurisque Romani generalibus principiis (7) fuerit conformis, primis saeculis religionis christianae disertis expressisque Ecclesiae legibus neque reprobata neque approbata reperitur (8).

Prima vice de matrimonio conditionato in duabus paleis (9) postea decreto Gratiani insertis fit mentio. Prior simpliciter decernit: "*Quod conditio interposita non valeat, ex Concilio Africano probatur* „; altera refert canonem, qui in nullo Concilio Africano reperitur et propter suam obscuritatem varias interpretationes interdum potius divinationibus similes nactus est (10).

Etsi nonnulli Glossatores et iuris interpretes de conditione consensui sive contractui matrimoniali apposita aut silent aut illam nullam habere videntur, tamen nequaquam haec fuit doctrina passim recepta, ut opinatur *Freisen* loc. cit.

(7) LL. cit. in not. l. h. tit. Apud Romanos *antiquitus* conditiones solummodo *ultimis voluntatibus* videntur fuisse appositae. Quae praxis nonnisi postea ad actus legitimos inter vivos fuit extensa; at textus quidam expressus de *matrimonio conditionate* celebrando in antiquo iure Romano non habetur. Cfr. *Zhishman* l. c. p. 612.; *Freisen* l. c. p. 247. sq.

(8) *Moy* l. c. Illud silentium facile explicatur, quod conditio in matrimonio contrahendo parum convenienter apponatur, quippe qui optimo iure potius iis videatur esse adnumerandus actibus legitimis, "*qui non recipiunt... conditionem* „. Cfr. L. 77. D. de R. I. L. 17. iunct. *Arndts-Serafini* l. c. § 68. not. 1.; *Pirhing* in R. I. 50. in Sext.

(9) Cfr. c. 7. 8. C. XXVII. q. 2.; *Freisen* l. c. p. 232. sq.; *Scherer* l. c. § 110. not. 99.

(10) *Gonzalez Tellez*, Commentaria in cap. 1. X. h. t. n. 8.; *Freisen* l. c. p. 234, 241. Sane voci "*conditionis* „ non arbitraria ratione substituendum est verbum "*modi* „, neque sine solido fundamento in textu adiiciendum vocabulum "*turpis* „ vel "*inhonestae* „ (ut fit in summario h. c.) vel "*resolutoriae* „, "*postquam iure contractum est* „. Quare iste canon, prout reperitur in Decretalibus Gregorii IX., duobus modis videtur posse explicari. Nam aut cum Instr. Card. R. § 54. *valor* matrimonii conditionate celebrati est omnino sustinendus, si quis "*postea* „ i. e. post vitam conjugalem inchoatam matrimonium impugnare ausus fuerit, quoniam matrimonii consummatione censetur *recessisse* a conditione apposita, aut si quis aliquam mulierem conditionate desponsatam arbitrarie relinquere voluit, id saltem *illicite fecisse* dicendus est ob *violationem* conditionis appositae. Ideo desponsatio facta omnino observanda et sustinenda est. Quae secunda interpretatio videtur minus recedere a verbis atque rationabilem exhibere sensum. Neque cum *Scherer* l. c. not. 112. cap. 1. X. h. t. in eum sensum videtur esse accipiendum, quasi non solum *licitam*, sed etiam *validam* revocationem consensus excludat.

p. 232. sq. (11). In ipso vero iure Decretalium prima vice cap. 5. X. h. t. Urbanus III. (a. 1185-1187.) tradit expresse “ *conditionem ipsam canonica non (improbare) instituta* „; at illo capite, ut evidenter patet ex contextu et ex summario, agitur de conditione *contractui matrimoniali*, non contractui sponsalizio addita (12). Mirum igitur esset, si Romanus Pontifex allegaret “ *canonica instituta* „ ad comprobendam doctrinam antea *ignotam* atque adeo *reiectam*. Idem efficitur ex cap. 6. X. h. t. iuncto parti decisae, ubi Innocentius III. appositionem conditionis in contractu matrimoniali sive in sponsalibus de praesenti non reprehendit, quamvis supponat sponsos per subsecutam copulam carnalem a conditione *recessisse*. Neque aliam doctrinam adoptavit Glossa ordinaria in cap. 6. X. h. t.; recte vero tenet celebrationem conditionatam matrimonii non eum habere valorem perfectum, ut secundum matrimonium *pendente conditione* initum sit invalidum.

(11) *Vincentius Hispanus* (init. saec. 13.) atque Glossa in Summam Stephani Tornacensis composita circa fin. saec. 12. Cfr. *Freisen* l. c. p. 233. sq. Silentium in re per se rara est ex natura sua argumentum debile, neque ex paucissimis illis scriptoribus, qui pro contraria sententia allegantur, tam generales conclusiones deducere fas est. *Bernardus Pap.* l. c. p. 140. sq. et *Roland* l. c. p. 146. sane adhibent *generalem vocem* „ *desponsationis* „, expresse agunt de sponsalibus *de futuro*, sed nullibi disertis verbis conditionatam *matrimonii* celebrationem excludunt. Glossae vero si bene expendantur v. g. Glossae ab ipso *Freisen* p. 234. 239. 244. allegatae, conditionatum matrimonii consensum omnino admittunt. Imo Gloss. v. Nolint ad c. 6. C. XXXII. q. 2. doctrinam de matrimonio conditionato succincte tradit, quam *Freisen* l. c. p. 240. nonnisi per erroneam interpretationem, ut *Scherer* quoque l. c. not. 99. fatetur, ita explicat, quasi iuxta illam Glossam conditio honesta nullam vim in matrimonium exserat. *Goffredus de Trano*, qui fuit unus ex primis commentatoribus Decretal. Gregorii IX., et cuius Summa ut liber textus in scholis catholicis multum fuit divulgata, h. t. haec scribit n. 2. “ *Est itaque in sponsalibus vel matrimonio conditio honesta vel inhonesta* „ et n. 3. “ *Ut igitur ex praemissis apparet, contrahitur matrimonium sub conditione maxime honesta* „.

(12) Quare solido fundamento videtur carere, si *Scherer* l. c. not. 99. docet Urbanum III. cit. cap. 5. X. h. t. *tantum* pro sponsalibus de futuro admittere possibilitatem conditionum; nam etiamsi illo capite de sponsalibus de futuro ageretur, certe *limitatio* appositionis conditionis ad *sola* sponsalia de futuro inde colligi non posset. Cfr. de interpretatione cap. 5. X. h. t.: *Sanchez* l. c. l. V. disp. 8. n. 5.; *Schmalzgrueber* h. t. n. 38., a quarum interpretatione differt illa, quam *Lugo*, De iust. et iure disp. 22. n. 393. proponit, sed tandem in eandem thesim confirmandam conspirat. Cfr. *Gasparri* l. c. n. 845.

Theologi scholastici ducibus S. Thoma atque S. Bonaventura (13) clavis conceptisque verbis genuina principia de conditione contractui matrimoniali apposita tenuerunt, neque dici potest doctrinam de matrimoniis conditionate initis usque ad saeculum decimum quintum fuisse rem maximae confusionis (14). Concilium Tridentinum ius Decretalium quoad matrimonia conditionata non immutavit (15), quamvis concedendum sit huiusmodi conditionalam matrimoniorum celebrationem ex disciplina nunc in Ecclesia vigente non esse usitatam, imo ordinarie sine gravi causa ne licitam quidem existere. Quare nostra aetate optimo iure Episcopi sibi reservant iudicium authenticum, num conditionata matrimonii celebratio sit permittenda (16). In Ecclesia vero orientali ca-

(13) Summa theol. P. III. Suppl. q. 47. art. 5., ubi profecto rectissime docet consensum matrimonialem pendente conditione futura et contingente « *non facere matrimonium* », neque hac in re quidquam est mirum aut falsum, ut videtur insinuare Scherer l. c. not. 99. Cfr. quoque Schulte l. c. not. 2. contra falsas assertiones a Stahl propugnatas.

S. Bonav., Comm. in l. IV. sent. dist. 28. q. 3.

(14) Ita opinatur Freisen l. c. p. 254., qui insuper putat nostram aetatem in antiquam confusionem recidisse. Quae assertio generalis solidis argumentis non probatur; v. g. ex confusione reperta in libris duorum iuristarum protestantium saltem quoad doctores catholicos nihil inferre licet. Quodsi idem auctor iterum iterumque monet non existere *matrimonia conditionata* (quoad vinculum), sed *conditionatam matrimoniorum celebrationem*, distinctionem scite urget, quam ante tria fere saecula Sanchez l. c. l. V. disp. 1. n. 5. his verbis planis et indubiis enuntiat. « *Matrimonium ipsum conditionem non recipit, bene tamen eius consensus. Hoc est consensus praestitus ad matrimonium potest ex conditione pendere, at matrimonium ipsum minime. Quia quamdiu conditio pendet, matrimonium (quoad vinculum) non est* ». Imo ipse S. Thomas l. c. ante sex circiter saecula eodem modo loquitur. Cfr. quoque Instr. Card. R. § 51.; Schnitzer l. c. p. 315. not. 3.; Reiffenstuel h. t. n. 15. docet: « *Contractus conditionalis nec valet nec obligat, cum Pichler h. t. n. 3. teneat: Matrimonium sub conditione honesta, extrinseca, de futuro contingente... valet quidem, sed ante eventum conditionis non absolute* ». Quae diversitas terminologiae videtur posse conciliari, si quis distinguat consensum *verum* et *revocabilem* a consensu *efficaci* et *irrevocabili*. Profecto consensus conditionatus est consensus *verus*, sed nondum *irrevocabilis* et *efficax* ad producendum effectum *principalem* i. e. *vinculum* matrimonii ante verificatum eventum; at inde non sequitur, quod ab initio careat *omni efficacia*: etenim illico producit saltem *veram*, non *quasi obligationem expectandi* eventum. Cfr. Pichler l. c. n. 5. ad 3.; Gasparri l. c. n. 845.; Leitner l. c. p. 131.

(15) Quare erravit Eichhorn. Cfr. Schulte l. c.

(16) Instr. C. R. § 55.; Scherer l. c. not. 122.

tholica et schismatica, item apud Protestantes conditionata matrimonii celebratio usu non est recepta (17).

§ 1. DE CONDITIOE HONESTA ET POSSIBILI
CONTRACTUI SPONSALITIO VEL MATRIMONIALI APPOSITA.

295. *Conditiones honestae et possibiles de praesenti et de praeterito et quae ipsis aequiparantur v. g. de futuro necessario contractui sponsalitia vel matrimoniali appositae, valorem illius non suspendunt, sed tum sponsalia tum matrimonium illico valida aut invalida sunt, quamprimum conditio apposita obiective est impleta aut deficit, licet partes contrahentes cognitionem illius eventus aut defectus nondum habeant* (18). Hinc sponsi, qui tali conditione apposita *matrimonium* contraxerunt, tamdiu ab usu matrimonii abstinere debent, quamdiu de purificata conditione *certam notitiam* non habent (19). Porro matrimonium, utpote *absolute nullum*, ex iuris praesumptione non convalescit conditione de *praesenti* vel *praeterito non impleta*, si ante istam notitiam subsequatur copula carnalis sive in loco a forma ecclesiastica exempto (20) sive eidem subiecto (21).

(17) *Papp-Szilagyi* l. c. p. 449.; *Zhishman* l. c. p. 612.; *Hollweck* l. c. p. 152. not. 6.

(18) Cfr. § 6. Inst. de V. O. III. 15.; L. 37. D. de reb. creditis XII. 1.; S. C. C. in c. Bugell. 9. Sept. 1893. in Act. S. Sed. vol. XVI. p. 335. sq.; S. C. C. in ed. *Richt. C. Tr.* p. 245. n. 85. sq.; R. I. 85. in Sext.; Instr. C. R. §§ 51. 52.; S. Thom., Comment. in 4. l. dist. 29. q. unic. art. 3. quaestiu. 3.; *Sanchez* l. c. l. V. disp. 6. n. 1.; *Schmalzgr. h. t. n. 19. sq.*; *Reiffenstuel* h. t. n. 10. sq.; *Rosset* l. c. n. 177.

(19) *Fagnan.* l. c. in cap. 7. X. h. t. n. 13. 24. sq.

(20) *Schulte* l. c. § 21. p. 140. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 219. 105. sq.

(21) S. C. C. in c. Messin. a. 1573., Mart. 1587., in c. Gerac. 1589., 8. Mart. 1595., 15. Iul. 1593. Cfr. ed. *Richt. C. Tr.* p. 222. 226.; *Bened. XIV.*, Instit. eccl. 46. n. 23.; *Fagnan.* l. c.; *Reiffenstuel* h. t. n. 14.; *Schmalzgr. h. t. n. 21. sq. 54. sq.*; *Schnitzer* l. c. p. 319. not. 3.; *Gasparri* l. c. n. 843. 867.

Quae sententia sel. tantum *pendente conditione* ex copula subsecuta a iure praesumi renuntiationem conditionis appositae est inter canonistas catholicos multo communius recepta. Cfr. quoque Instr. C. R. § 54. Quodsi *Scherer* l. c. not. 118. praecuntibus *Schulte* l. c. p. 139. et *Aichner* communioem illam sententiam impugnatur, efficacibus argumentis non utitur atque confundit ea, quae absoluto et novo omnino consensu legitime dato *per se* fieri possunt, cum iis, quae a iure merito praesumuntur. Quae doctrina a *Scherer* impugnata multo magis nunc suadet, cum ex Leonis XIII. Const. « *Consensus mutuus* » 15. Febr. 1892. vel ipsa *sponsalia*

296. *Conditio honesta et possibilis de futuro contingente, quae contractum sponsalitium vel matrimonialem suspendat, valide etiam consensui matrimoniali apponi potest (22), modo ne substantiae matrimonii sit contraria. Cfr. cap. 7. X. h. t. Resolutoria vero conditio privato partium arbitrio appositae in sponsalibus quidem est permissa, in celebratione autem matrimonialis contractus omnino repugnat (23), nisi sit de iis conditionibus resolutoriis, quae ex iuris dispositione contractui matrimoniali insunt; v. g. matrimonium ratum solemnii professione religiosa vel dispensatione R. P. solvi potest. Quare expressa conditio sive pactio de facultate ingrediendi religionem ante matrimonii consummationem non repugnat, sed pactio de obligatorio ingressu in ordinem religiosum est saltem dubii valoris, cum auctores inter se dissentiant. Cfr.*

valida de futuro ex praesumptione iuris et de iure non amplius per subsequentem copulam carnalem reputantur transire in matrimonium. Hinc extensio eiusdem iuris ad matrimonium conditionatum statim ab initio invalidum ob conditionem de praesenti vel de praeterito non impletam videtur esse minus fundata. Cfr. *Palmieri-Ballerini* l. c. t. VI. p. 241.

(22) *Ex natura contractus, cuius essentia in sponsalibus et matrimonio reperitur, id evidenter patet atque luculenter deducitur ex cap. 5. 7. X. h. t. et Instr. C. R. §§ 51. 52. Quibus capitibus non obstant R. I. 50. in Sext. (cfr. R. I. 7. D. L. 17. et Arndts-Serafini l. c. § 68. not. 1.) aliaeque rationes internae. Cfr. Schmalzgr. h. t. n. 13. sq.; Feije l. c. n. 647.; Van de Burgt p. 75. sq.; Scherer l. c. § 112. not. 109.; Schnitzer l. c. p. 315. sq.*

Si sponsalia celebrentur cum *conditione* de futuro honesta et possibili, *antequam* per impletam conditionem fiant *valida*, non producunt impedimentum publicae honestatis, ut patet ex cap. un. § 1. de sponsal. IV. 1. in Sext. et Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 3. de ref. matr. Cfr. *Aichner* l. c. § 161. not. 1. 6. Num conditio sponsalibus appositae: « *Si Papa dispensarit* », sit honesta et possibilis valorique contraria, nisi consensus post obtentam dispensationem renovetur, supra h. tom. IV. n. 95. sq. iam fuit examinatum.

(23) Cap. 7. X. h. t.; relatio in caus. Conimbric. a S. C. C. 3. Apr. 1734. decisa; *Scherer* l. c. § 112. not. 100., ubi recte reiecit sententiam *Schulte* et *Meurer*, qui putarunt matrimonio posse apponi conditionem *resolutoriam*, quae vim suam exsequi posset usque ad consummationem matrimonii. Qui viri docti non attenderunt matrimonium etiam *ratum mutuo privatoque* coniugum consensu (interne) non esse solubile, sed solummodo auctoritate publica R. Pontificis ex causa canonica. *Freisen* quoque l. c. p. 256. nimis subtiliter philosophatur de *future possibilitate* et antiquo iure coniugum ex mutuo consensu et cum licentia R. Pontificis matrimonio rato apponendi conditionem vere resolutoriam; similiter a vero alienus est, si generaliter asserit « *etiam ex iure vigente* » appositionem conditionis *resolutoriae* in celebrandis nuptiis non esse contra substantiam matrimonii.

Rosset l. c. n. 203.; *Van de Burgt* l. c. p. 69. 72.; *Wernz* infra h. tit. not. 41.

297. *Conditio suspendens* valorem, ne forte *sponsalibus* apponatur, *nullo iure scripto vel consuetudinario prohibetur* (24), at contractui matrimoniali licite apponi nequit, nisi gravis adsit causa, quae saltem ordinarie ab Episcopo est approbanda (25); etenim forma conditionata celebrationis matrimonii aliena est a Rituali Romano et consueta praxi Ecclesiae. Quodsi revera conditionate celebratur matrimonium, conditio aut in ipsa celebratione matrimonii coram parochio et testibus aut *ante* illam certo modo, qui in foro *externo* concludenter *probari* potest, est *exprimenda* et ab utraque parte acceptanda nec revocanda (26). Conditione vero impleta ex natura rei (27), et nisi speciali iure positivo aliter cau-

(24) Cap. 1. de procur. l. 19. in Sext.; *Reiffenstuel* h. tit. n. 21.

(25) Instr. Card. R. § 55.; *Reiffenstuel* l. c. n. 22.; *Schmalzgr.* h. t. n. 59.; *Aichner* l. c. § 169.; relatio Secretarii S. C. C. (*Prosp. Lambertini*, qui postea fuit Bened. XIV.) in caus. Ulyssobon. 18. Iul. 1724.; *De Angelis* h. t. n. 3.; *Santi* h. t. n. 8.; *Scherer* l. c. § 112. not. 122.; *Schulte* l. c. § 21. i. f.; *Rosset* l. c. n. 179.; *Gasparri* l. c. n. 867.

(26) Glossa ad cap. 26. X. de sponsal. IV. 1. v. Mulierem; cap. 3. 5. 6. X. h. t.; *Sanchez* l. c. lib. II. disp. 45. n. 21.; relatio in cit. caus. Ulyssobon., relatio in causa Brachinon. a S. C. C. 23. Apr. 1735. decisa; S. C. C. in caus. Novariensi 24. Febr. 1720., in caus. Rom. 23. Ian. 1669., in caus. 17. Nov. 1708., in caus. Bugellen. 9. Sept. 1893. in Act. S. Sed. vol. XXVI. p. 335. sq.; *Bened. XIV.*, De Synod. dioec. lib. XIII. cap. 22. n. 10.; C. Trid. ed. *Richt.* p. 245. sq.; *Schulte* l. c. § 21. V.; *Wernz* l. c. t. IV. n. 229. Quibus ex allegationibus patet sponso in *probanda* conditione asserta facile deficere in foro externo, neque unicum ipsorum testimonium ob periculum collusionis haberi sufficiens argumentum. At ad valorem matrimonii non requiritur, ut parochus et testes intersint *impletioni* conditionis, vel *ipsis intimetur* eventus conditionis. Summopere vero expedit, ut de purificatione vel deficientia conditionis authentica notitia detur parochio, qui illam libro matrimoniorum inserere possit ad vitandas lites de valore contracti matrimonii. Cfr. *Schmalzgr.* h. t. n. 42. sq.; *Fagnan.* l. c. in cap. 5. X. h. t.; *Sanchez* l. c. lib. V. disp. 8. n. 23. sq. disp. 13. n. 3. 5.; *Gasparri* l. c. n. 868.; *Scherer* l. c. § 112. not. 120.; Act. S. Sed. vol. IV. p. 75.; *Rosset* l. c. n. 184. sq.

(27) Qua de re nullum dubium est, quin renovatio consensus in sponsalibus *conditionate* initis, salva exceptione supra indicata, non sit necessaria. Id enim facile eruitur ex natura contractus et ex cap. unic. de sponsal. IV. 1. in Sext. Cfr. *Reiffenstuel* h. t. n. 16. Quodsi de matrimonio agatur, non pauci theologi et canonistae contra multos alios theologos et canonistas (non enim cum *Fagnano* l. c. et *Santi* h. t. n. 10. 11. et *Leitner* l. c. p. 130. inter *theologos* et *canonistas* fingenda est oppositio) sine solido fundamento etiam ordinarie a personis *habilibus* requirunt consensus renovationem. Cfr. *Sanchez* l. c. lib. V. disp. 8. n. 5.; *Lugo* l. c. disp. 22.

tum sit, v. g. si matrimonium celebretur cum conditione: „*Si Romanus Pontifex dispensaverit* „ (cfr. *Feije* l. c. n. 647.; *Gasparri* l. c. n. 851. aliique; aliter *Reiffenstuel* h. t. n. 25. sq.; *Rosset* l. c. n. 188. sq. cum aliis) matrimonialis consensus *renovatio* non requiritur, si antea a neutro coniuge prior consensus fuit revocatus. Multoque minus celebrato conditionate matrimonio in forma ecclesiastica *post* (28) impletam conditionem coram paracho et testibus renovandus est consensus, nisi in casibus a iure exceptis. Cfr. *Fagnan.* l. c. in cap. 5. X. h. t. et in cap. 7. X. h. t. n. 24. 25. 26.; *Scherer* l. c. § 112. not. 113.; *Rosset* l. c. n. 184. sq.

298. Qui ante conditionem de futuro impletam matrimonium per copulam libere admissam consummat, conditioni eoipso renuntiassae praesumitur praesumptione iuris et de iure. Cfr. cap. 3. 5. 6. X. h. t.; *Fagnan.* l. c. in cap. 7. X. h. t. n. 21.; *Gasparri* l. c. n. 237. 847.; *Scherer* l. c. § 112. p. 190.;

n. 387.; *Schmalzgr.* h. t. n. 36.; *Reiffenstuel* h. t. n. 17.; *Fagnan.* l. c., qui allegat declar. S. C. C.; *Van de Burt* l. c. p. 77. sq.; *Gasparri* l. c. n. 849. sq.; *Rosset* l. c. n. 180. sq.; *Scherer* l. c. § 112. p. 189.

(28) Si coniuges, qui publice *conditionatum* celebraverant matrimonium, *non expectata* purificatione conditionis velint pure et absolute contrahere, etiam in locis formae ecclesiasticae non subiectis omnino curandum est, ut publice *certainque* constet, quod coniuges saltem mutuo consensu *expresse* vel *facile* a conditione recesserint et absolute consenserint in matrimonium. Cfr. *Gasparri* l. c. n. 846. sq., qui in *suppositione facta* eum *Schmalzgr.* l. c. n. 24. 25. et *Ballerini-Palmieri* l. c. t. VI. p. 219. insitit simpliciter *novae* matrimonii celebrationi certe tutiori, eo quod agatur de contractu a priori *distincto*. Quae distinctio *adaequata* esse non videtur; nam *ab initio* *verus* datus est consensus *maritalis*, cuius *efficaciae* tantum obstat *conditio* appositae. Quae *conditio* cum per *revocationem* sicuti per *impletionem* cesset, consensus primus suam plenariam consequitur efficaciam nec *novus* requiritur. Eius enim *valor* ab initio fuit *suspensus*, non absolute *nullus*. Porro si forma ecclesiastica est servanda in *declarando* consensu conditionato matrimonii, denuo *post impletam* conditionem, etiam post *recessum* a conditione videtur sufficere, ut de illo certo constet, et paracho *conveniens* detur *notitia*; at forma ecclesiastica non videtur iterum adhibenda. Matrimonium enim *contrahitur*, quando coram paracho et testibus consensus *conditionatus declaratur*, non quando *conditio verificatur*. Quare licet matrimonium *conditionatum* eo demum momento sit vere *validum*, quo *conditio purificatur*, tamen per *fictionem* iuris censetur esse contractum a momento celebrationis coram paracho et testibus. Quae doctrina est etiam applicanda ad *recessum* a conditione *ante* illius purificationem; matrimonium enim fit *validum ipso momento recessus*, sed censetur esse deinde iure celebratum ab initio. Cfr. *Pichler* h. t. n. 5. ad 5.; *Gasparri* l. c. n. 845.; *Schnitzer* l. c. p. 316. not. 10.; *Leitner* in Arch. f. k. K. t. 76. p. 260. sq.

Schnitzer l. c. p. 316. sq. Aliter *Ballerini-Palmieri* l. c. t. VI. p. 219., ubi putat propter Leonis XIII. Const. “ *Consensus mutuus* „ 15. Febr. 1892. *abrogationem praesumptionis iuris et de iure* (imo etiam simplicis praesumptionis iuris) etiam huic matrimonio conditionato esse applicandam, licet fateatur etiam nunc extra territorium Tridentinum copula aliisque signis externis consensum maritalem exprimi posse. Quae extensio abrogationis in Const. “ *Consensus mutuus* „ non habet solidum fundamentum; nam *expresse tantum* abrogatur praesumptio iuris et de iure, qua sponsalia de *futuro valide* inita per copulam carnalem subsequentem censebantur transire in verum matrimonium. Cfr. *Leitner* in Arch. f. k. K. t. 76. p. 261. sq.; *Scherer* l. c. § 134. not. 12. Si matrimonium cum conditione suspensiva celebretur, fieri potest, ut unus coniux ante verificatam conditionem incidat in perpetuam amentiam et postea conditio potest verificari, quin altera pars suum consensum retractaret, quia de amentia prioris nihil scivit. Num tale matrimonium factum est validum ipso momento verificatae conditionis? Videtur negandum, quia in amente consensus est extinctus, licet altera pars consensum non retractavit; ergo non habetur consensus ex utraque parte.

At quamvis coniuges pendente conditione matrimonio apposita *licite* pro suo arbitrio ante conditionis eventum recedere non possint (cfr. *Sanchez* l. c. lib. V. disp. 6. n. 8.), tamen *valide* ante purificatam conditionem consensum ita revocare valent, ut eveniente postea conditione *matrimonium* conditionate celebratum nequaquam verum validumque fiat (cfr. *Sanchez* l. c. lib. V. disp. 8. n. 1.). Quare errat *Scherer* l. c. § 112. not. 112., si putat *Sanchez* duobus locis allegatis contradictoria asserere. Inde praeterea efficitur *pendente* conditione coniuges nondum actu veros esse coniuges vinculo matrimoniali ligatos, et ipsos ante purificatam conditionem cum *tertia* persona saltem *validum* inire posse matrimonium, nisi aliud obstat impedimentum canonicum. Quodsi v. g. maritus post unum matrimonium conditionatum celebret secundum pariter cum conditione apposita, illud matrimonium prius absolute valet, cuius conditio prius est verificata; si simul utraque conditio verificaretur, neutrum matrimonium valeret, cum nemo simul valide duabus uxoribus ligatus esse possit. Cfr. *Sanchez* l. c. disp. 8. n. 12.; *Gasparri* l. c. n. 845.

299. Matrimonium propter conditionem *certo* (29) appositam et non impletam ab eo tantum coniuge *accusari* potest, qui conditionem appositam adesse falso non asseveravit, aut non adesse dolo non reticuit neque sua culpa impedit, quominus conditio impleretur. Excidit quoque iure accusandi matrimonium, qui expresse vel tacite conditioni appositae renuntiavit. Cfr. Instr. Card. R. §§ 54, 117.; *Pèriès* l. c. p. 191. sq.

§ 2. DE CONDITIONE TURPI ET IMPOSSIBILI
CONTRACTUI SPONSALITIO VEL MATRIMONIALI APPOSITA.

300. Conditiones *impossibiles* sive *de futuro* sive *de praesenti* sive *de praeterito* (30) atque conditiones *turpes saltem de futuro* (31), quae ad peccandum excitant, sed *substantiae*

(29) Quae appositio conditionis cum sit contra ordinariam formam celebrandi matrimonium, legitime est probanda. Cfr. cap. 5. X. de eo, qui cogn. IV. 13.; S. C. C. in caus. alleg. in ed. *Richt.* Conc. Tr. p. 245. sq. v. g. n. 87. 89.

(30) Cap. 7. X. h. t.; L. 3. 6. D. de cond. XXXV. 1.; *Schmalzgr.* h. t. n. 72. sq.; *Reiffenstuel* h. t. n. 46. 47.; *Sanchez* l. c. l. V. disp. 4. n. 3.; *Gasparri* l. c. n. 844. 865., quibus immerito contradicunt alii v. g. *Scherer* l. c. not. 103. restringentes cap. 7. X. h. t. ad solas conditiones *de futuro*. Cfr. quoque L. 5. D. de haeredib. inst. XXVIII. 5.

(31) Ita communius assertionem cum *S. Thoma* limitant: *Lugo* l. c. disp. 22. n. 372.; *Schmalzgr.* h. t. n. 96. sq.; *Reiffenstuel* h. t. n. 45.; *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 225.; *Sanchez* l. c. disp. 15. n. 5.; *Schnitzer* l. c.; *Gasparri* l. c. n. 853. 876. At v. g. *Victoria*, *Schulte*, *Riedler* etiam ad conditiones turpes *de praesenti vel de praeterito*, v. g. si fidem abiurasti, extendunt ius cap. 7. X. h. t. constitutum. Quae opinio *Victoriae* ab ipso *Schmalzgr.* h. t. n. 74. recte vocatur *valde probabilis*. Nam ubi lex non distinguit, neque nos debemus distinguere; at cap. 7. X. h. t. *eodem modo* loquitur de conditionibus impossibilibus atque de turpibus; ergo etiam conditiones turpes *de praesenti* et *praeterito* pariter habendae sunt pro non adiectis, nec arbitrarie statuenda est *disparitas*. Nam ratio disparitatis v. g. a *Schmalzgr.* l. c. aliisque excogitata magis est subtilis quam vera, quae vix movit legislatorem. Etenim dicunt conditiones impossibiles haberi pro non adiectis, non quod illae ad aliquid impossibile *obligent*, sed *praeise* quod sint *impossibiles*; id autem verificari etiam in conditionibus impossibilibus *de praesenti* et *de praeterito*; e contra conditionem *turpem* haberi pro non adiecta, quod *inducat ad peccatum*, sed solummodo conditionem *de futuro* inducere ad peccatum. At ratio ista legis restrictiva imprimis ab ipso *legislatore in lege* non exprimitur de conditionibus turpibus, sed a scriptoribus est inventa. Quodsi ratio legis etiam expressa non semper est indubium medium interpretationis, id praesertim valet, si legislator rationem specialem non assignat. Insuper conditio turpis *de praesenti* et *de praeterito*, quamvis non *eodem modo* inducat ad

matrimonii non sunt contrariae, ex simplice praesumptione iuris, quae admittit probationem in contrarium, non ex praesumptione iuris et de iure in casu *dubio* ab Ecclesia habentur *pro non adiectis* contractui matrimoniali (32). Quae praesumptio Ecclesiae cessat, si sponsi vel saltem unus ex eis in matrimonii celebratione attentis omnibus circumstantiis *serio* et *ex animo* impossibilem vel turpem circumstantiam apponant ut conditionem *sine qua non*, sive in signum firmioris dissensus vel displicentiae matrimonii, quasi quis diceret, quam parum haec conditio est possibilis, tam parum volo contrahere matrimonium cum hac persona, v. g. cum paupere puella, nisi mihi afferat dotem centum millium aureorum. Qua in hypothese cum frequenter *conditio* non videatur esse ioci causa apposita, sed potius *totus contractus matrimonialis* habeatur simulatus vel *nugatorius*, matrimonium ob *defectum consensus* est invalidum (33).

Non desunt complures doctores (34), qui praeterea *duos*

malum atque conditio de futuro, tamen saltem illud efficit, ut peccatum praeteritum vel praesens laudetur, commendetur, confirmetur. Id, quod certe a malo non est alienum, ideoque *ratio* ab ipsis patronis contrariae sententiae allegata in turpibus quoque conditionibus de praesenti et praeterito saltem ex parte verificatur. Si adversarii deinde illud urgent, quod nonnisi conditiones de futuro sint *verae conditiones*, parum cohaerenter disputant; nam conditionibus *impossibilibus* istam theoriam non applicant, sed ob favorem *rei* (i. e. matrimonii), de qua lex statuatur, et *rationem legis*, conditionem potius sensu *lato* quam *stricto* merito accipiunt (*Schmalzgr.* l. c.); ergo idem argumentum procedat necesse est de conditionibus turpibus de praesenti et de praeterito.

(32) Quae praesumptio iuris *mere positivi* (cfr. *Schmalzgr.* h. t. n. 66. sq.; *Sanchez* l. c. lib. V. disp. 3. n. 19.) et *specialis*, quo contractus matrimonialis et testamenta reguntur, *aliis contractibus* in genere nequit applicari. Cfr. *Reiffenstuel* h. t. n. 51. Ecclesia tulit legem illam praesumptionis propter singularem favorem, quo contractum matrimoniale custodit atque protegit. Cfr. cap. 47. i. f. X. de testib. II. 20.; cap. 26. X. de sentent. et re II. 27.; cap. 39. X. de appel. II. 28. Quare voluntatem contrahentium ita *interpretatur*, quod isti non *serio* voluerint sacramenti valorem a re turpi atque negotium gravissimum ab eventu impossibili vel verius ridiculo dependere, sed potius *ioci causa* vel ad instar *meri modi* (utique non obligantis) apposuerint huiusmodi conditiones. Cfr. *Lugo*, De iust. et iure disp. 22. n. 340. sq.; *Reiffenstuel* h. t. n. 42. sq.; *Rosset* l. c. n. 174.; *Schnitzer* l. c. p. 319. not. 2. 3.

(33) *Pichler* h. t. n. 8. 10.; *Gasparri* l. c. n. 844. 797. sq.; paulo aliter magis verbis quam re: *Schulte* l. c. p. 148.; *Scherer* l. c. not. 104.

(34) *Sanchez* l. c. l. V. disp. 3. n. 8. sq.; *Schmalzgr.* l. c. n. 60. 62. sq. 92. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 222. 224. sq.; *Rosset* l. c. n. 174.

alios casus ab illa iuris praesumptione excipiunt sel., si uterque vel unus ex contrahentibus per errorem putavit conditionem de se impossibilem vel turpem esse possibilem vel honestam, aut si partes contrahentes ignorant ius cap. 7. X. h. t. constitutum. At neutra limitatio sive exceptio videtur esse satis fundata (35). Nam iura loquuntur *universaliter* nec commemorant *distinctionem* inter impossibilitatem et turpitudinem cognitam vel ignoratam. Praeterea ex generali iuris regula ignorantia *iuris* non excusat, neque ulla est ratio in subiecta materia ab illo principio recedendi, praesertim cum in sententia Sanchezii tandem totum cap. 7. X. h. t. ob ignorantiam divulgatam iuris fiat illusorium. At interpretatio, quae legem practice tollit et superfluum reddit, non potest sustineri.

Sublata praesumptione contractus matrimonialis, si conditio apposita esset *impossibilis*, ob defectum consensus in *utroque* foro haberetur nullus atque irritus: nam Ecclesia defectum consensus supplere nequit. At si conditio de futuro esset *turpis*, valor contractus matrimonialis saltem *suspendetur* usque ad *eventum* conditionis, quem expectandi nulla esset *obligatio*. Cfr. *Reiffenstuel* h. t. n. 44.

301. Conditio *impossibilis* (36) vel *turpis* (37) contractui *sponsalitis* apposita, quae matrimonii *substantiae* non adversatur, etiam in casu *dubio* habetur *pro adiecta*. Quam ob causam, si conditio sit *impossibilis*, sponsalia propter absolutum defectum consensus sunt *invalida*. Conditio vero *turpis* id efficit, ut valorem consensus usque ad eventum conditionis *suspendat*, sed illum expectandi nulla est obligatio. Nam ius

(35) *Lugo* l. c. n. 343. sq. 355. sq. 374.; *Pichler* l. c. n. 8. 9. 10. 11. cum *Krimer* aliisque; *Scherer* l. c. not. 104. saltem quoad ignorantiam iuris; aliter *Rosset* l. c. n. 174., qui putat *Lugoni* hac in re applicandum esse adagium: *Quandoque dormitat bonus Homerus*, sed argumenta efficacia in suum favorem non affert, nec omnia et singula *Lugonis* argumenta solvit. Facilius cum *Gasparri* l. c. n. 844. 853. ad *Lugonis* sententiam animadverti potest, quod praesumptio iuris « *de ioco* » minus certum habeat fundamentum, si quis cap. 7. X. h. t. ignoravit vel conditionem appositam falso putavit honestam vel possibilem. Nam iis in casibus illa ignorantia iuncta aliis *adminiculis* poterit suppeditare probationem, quod eidem conditioni consensus vere fuerit alligatus.

(36) § 11. Inst. de inut. stip. III. 19.; L. 7. D. de V. O. XLV. 1.

(37) L. 26. 27. 123. D. de V. O.; cap. 8. X. de pact. I. 35.: « *Pactum rei turpis aut impossibilis de iure vel de facto nullam obligationem inducit* ».

speciale de contractu *sponsalitie* hac in re non reperitur, et sine ullo fundamento, quod in singularem favorem *matrimonii* constitutum est, per analogiam quandam ad sponsalia extenditur; ergo sponsalibus quoque est applicandum ius *generale* de conditionibus turpibus et impossibilibus in contractibus apposis (38). Accedit, quod speciatim in dubio de sponsalium valore standum sit *pro libertate*. Ita *Schmalzgr.* h. t. n. 100. aliique v. g. *Scherer* l. c. § 110. not. 28. recte tenent contra *Tancred.* l. c. p. 6.; *Sanchez* l. c. lib. V. disp. 17. n. 2., qui fatetur rationes pro opposita sententia "*urgentes esse*", atque nonnisi propter confictam quandam "*concordem omnium doctorum sententiam*" secutus est opinionem etiam a *Rosset* l. c. n. 901. sq. propugnatam.

§ 3. DE CONDITIONIBUS CONTRA SUBSTANTIAM MATRIMONII
CONTRACTUI SPONSALITIO VEL MATRIMONIALI APPOSITIS.

302. Si conditiones *de futuro* (39) contra substantiam matrimonii i. e. contra ius mutuuum et maritale coniugum in corpus vel *proprietaem essentialem* matrimonii velut contra

(38) Cfr. text. cit. in not. 36. 37. h. tit.

(39) Hinc ad veras conditiones *de praeterito* et *de praesenti*, quae non attingunt matrimonium in *futurum*, sive non resolvuntur in conditionem obligatoriam *de futuro*, haec assertio non est *extendenda*, ut recte docent *Sanchez* l. c. l. V. disp. 9. n. 6. 7.; *Schmalzgr.* h. t. n. 115. sq. 134.; *Pirhing* h. t. n. 14.; *Reiffenstuel* h. t. n. 40.; *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 226.; *Gasparr* l. c. n. 866. aliique, quos frustra impugnant *Schulte* l. c. § 21. not. 22. et *Schnitzer* l. c. p. 317. not. 4. cum *Riedler*, eo quod etiam in istis casibus desit necessarius consensus in matrimonium. Nam turpes conditiones praeteritae vel praesentes matrimonio appositae, quae *ante* celebrationem nuptiarum *supponuntur* ut *factum iam completum* et *praecedens*, non *inducunt* ad peccatum, neque imponunt *vinculum* quoddam *iniquitatis*, v. g. si sponsus dicat: *Contraho tecum, si sumpsisti venena sterilitatis* vel *passa es extirpationem utriusque ovarii aut operationem Porro* „ A qua formula evidenter differt altera, „ *dummodo venena sterilitatis sumas vel patiaris unam ex duabus illis operationibus chirurgicis* „ At conditiones, quae non inducunt ad peccatum neque imponunt *obligationem* bonis *substantialibus* matrimonii repugnantem, non adversantur substantiae contractus matrimonialis; nihil enim in consensu dato excluditur *ab obiecto substantiali* matrimonii, sed forte tantum intenditur *executio* contra obligationem. Denique cap. 7. X. h. t. unice agitur de *futuris* conditionibus turpibus contra substantiam matrimonii; perperam igitur fit extensio ad conditiones praeteritas et praesentes. Cfr. *Lugo* l. c. n. 361. 367.; *Pichler* l. c. n. 10. 12.

bonum physicum (40) prolis (41), [ad quaestionem de valore matrimonii contracti cum conditione scripta utriusque partis,

(40) Quamvis omnes doctores conveniant *pactum*, quod adversetur bono *physico* sive naturali prolis v. g. de occisione vel abiectioe prolis, irritum efficere matrimonium, tamen dissentiunt, num conditio apposita, quae repugnet *spirituali* educationi prolis, dirimat matrimonium. Cfr. *Van de Burgt* l. c. p. 66. sq. Qua in controversia nequit teneri illa distinctio, quam *Haringer, Weber, Steyart, Dens* defenderunt, quod conditio in pactum deducta educandi filios in *infidelitate* v. g. in *Iudaismo* ipso iure naturali irritet matrimonium, at eadem conditio educandi prolem in *haeresi* (vel schismate vel aliis delictis) matrimonium *non* reddat invalidum. Nam utraque conditio est *turpis* atque maior *gradus* turpitudinis, si proles in infidelitate sit educanda non constituit differentiam essentialem; ergo etiam in altero casu educationis in haeresi matrimonium dicendum est aut cum *Schmier* aliisque paucis *invalidum* aut in utroque casu cum aliis *validum*. At cum *neutra* conditio sit *contra substantiam matrimonii*, ideo in foro *externo* tanquam *simpliciter turpis* non obligat et habetur pro non adiecta, quae *valorem* matrimonii *non* impedit, nisi ponatur ut conditio sine qua non. Cfr. supra h. t. n. 300. Qui valor multo magis est sustinendus, si huiusmodi pacta de educanda prole in haeresi, sane in se impia et irrita, ex communiter contingentibus adiciantur ad instar *modorum*, sed veri *modi* etiam contra substantiam adiecti, cum supponant matrimonium iam valide celebratum, eius valorem non destruunt. Cfr. *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 72. n. 6.; *Pichler* l. IV. t. I. n. 131., qui novam sententiam *Schmier* solide impugnavit; *Reiffenstuel* l. IV. t. I. n. 371.; *Maschal* l. IV. t. I. n. 76.; *Feije*, Dissert. de matr. mixt. p. 163. sq.; Act. theol. Oenip. t. IX. p. 170. t. XIV. p. 535.; *Lehmkuhl* l. c. t. II. n. 689. not. 1.; *Scherer* l. c. § 112. not. 101. 108.; *Schnitzer* l. c. p. 319. not. 1. *Van de Burgt* l. c. p. 67. sq.; *Gasparri* l. c. n. 859.; aliter *Schmier*, De spons. et matr. tr. III. cap. 5. n. 57. alique scriptores supra citati, qui potissimum insistent illi rationi, quod *finis* principalis matrimonii non solum sit generatio prolis, sed eius educatio in vera religione ad cultum divinum.

At contraria sententia non solum comprobatur auctoritate communis opinionis doctorum, sed etiam constanti *praxi Ecclesiae*, quae ista pacta de totali vel partiali educatione *in haeresi vel infidelitate* semper reprobavit, at nullibi statuit propterea nuptias viribus carere. Denique adversarii logica necessitate compellerentur, ut etiam ob pacta educandi prolem *in aliis delictis* matrimonia haberent invalida; sed si excipias *Boeckhn*, omnes id reiiciunt.

(41) Quodsi contractus matrimonialis ita celebretur, ut ne ipsum quidem *ius* mutuum in corpus in ordine ad generandam prolem concedatur, aut conditio nunquam consummandi matrimonium ad instar cuiusdam conditionis *suspensivae* vel *resolutoriae* principali contractui matrimoniali apponatur, huiusmodi matrimonium certissime non est validum. Nam si agatur de primo casu non concessi mutui iuris, nullitas matrimonii ab omnibus conceditur, ut patet ex natura contractus matrimonialis. In secundo casu conditionis *suspensivae*: « *Dummodo ab usu matrimonii abstineas* », matrimonium *pendente* illa conditione negativa et potestativa usque ad horam mortis nunquam fieret *validum* cum perpetua occasione proxima peccandi, et si copula haberetur, propter verificatam conditionem,

nunquam utendi matrimonio, S. C. Concilii 27. Iulii 1907. re-

ipso facto deficeret consensus et nullum existeret matrimonium. Cfr. defens. matr. in c. S. C. C. 20. Mart. 1880. in Act. S. Sed. vol. XIII. p. 454. sq. Denique si quis in tertio casu vere vellet contrahere matrimonium statim validum, sed cum conditione *resolutoria*, quamprimum consummatio matrimonii attentaretur, evidenter invalidas celebraret nuptias; nam conditio apposita esset contra substantiale bonum indissolubilitatis matrimonii. Cfr. S. C. C. in caus. Ulyssobon. 18. Iul. 1724. una cum relat. Secret.; *Bened. XIV.*, Quaest. can. 386., De Synod. dioec. lib. XIII. cap. 22. n. 10. sq.; *Pichler* l. IV. t. 1. n. 80. ad 3.; *Rosset* l. c. n. 212. At si conditio improprie dicta de praesenti: *Contraho tecum, si nunc te obligas ad perpetuam castitatem servandam contractui matrimoniali adiciatur*, qua concessio vero et mutuo iure (?) maritali in corpora coniuges renuntiant tantum *licito usui* illius iuris, sane multi et graves auctores duce S. Thoma etiam talem appositionem conditionis de praesenti quantumvis de re in se honesta factam, repugnare substantiae matrimonii opinantur, velut *Sanchez* l. c. l. V. disp. 10.; *Schmalzgr.* h. t. n. 119. sq. cum *Pirhing*, *Reiffenstuel* aliisque antiquioribus doctoribus; *Van de Burgt* l. c. p. 69. sq.; *Rosset* l. c. n. 192. sq.; *Scherer* l. c. not. 102.; *Schnitzer* l. c. p. 317. sq.; *D'Annibale* l. c. P. III. n. 443. not. 4. At contraria sententia, quam non pauci ex doctoribus recensitis saltem probabilem esse putant, et cui « *multum probabilitatis* » inesse fatetur *Bened. XIV.* l. c. cap. 22. n. 12., ab aliis viris doctis sustinetur v. g. *Pichler* l. IV. t. 1. n. 79. sq. cum compluribus antiquis doctoribus v. g. *Kugler*, *Krimer*, *Schmier*; *Gasparri* l. c. n. 857. sq.; *Lehmkuhl*, Theolog. mor. t. II. n. 690.; *Ballerini-Palmieri*, Opus theol. mor. t. VI. p. 182. sq. Cfr. quoque *Nilles* in Act. theol. Oenip. t. XXV. p. 763. sq. (de matrimonio, quod vulgo a S. Iosepho nuncupatur).

Qua in controversia haud levis est momenti, ut ea seponantur, quae sunt indubitata, et ut status quaestionis accurate circumscribatur, ne in aequivoca suppositione universa innitatur disputatio. Itaque *valor* matrimonii a nemine in dubium vocatur, si *utraque pars* habeat *propositum* vel *votum* iam emissum perpetuo servandi continentiam in matrimonio contracto. Cfr. *Benedict. XIV.*, De Synod. dioec. l. XIII. cap. 22. n. 11.; *Rosset* l. c. n. 192. Quare universa disputatio reducitur ad quaestionem, num *conditio* de servanda castitate a coniugibus *in pactum* deducta, *promissio* rite data et acceptata adversetur substantiae matrimonii. Recte igitur monet *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 188. quaestionem a scriptoribus quibusdam forte bene fuisse intellectam, sed hisce verbis minus accurate *expressam*: « *Utrum conditio contraria bonis matrimonii, si honesta sit, illud vitiet* ». Nam nullus contractus potest esse validus, si desit *substantiale* requisitum, sive honesta sive turpis sit *causa*, ex qua defectus iste proveniat.

Reducta quoque universa disputatione ad *pactionem* non diffitendum est pactionem duplici ratione posse fieri aut per adiectionem *conditionis* aut per *stipulationem secundariam veri modi*. Qua distinctione insinuata iterum liquet ex praecedentibus conditionem appositam non esse intelligendam de conditione de futuro sive *suspensiva* sive *resolutoria*, sed unice de *conditione de praesenti*. Cfr. supra h. not. 41. pr.; *Pichler* l. c. n. 80. ad 3. At hisce distinctionibus et limitationibus admissis non levis restat aequivocationis causa. Etenim non raro viri docti penitus confundunt *mo-*

spondit non directe de nullitate, sed praetulit dispensationem

dum cum conditione. Quam praxim recte reprehendit Scherer l. c. § 112. not. 106., quia inter veram *conditionem* et *modum* i. e. stipulationem distinctam et ad *perfectum* contractum adiectam est *essentiale* discrimen. Cfr. *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 216. 244.; *Schnitzer* l. c. p. 320. not. 2.; *Schmalzgr.* h. t. n. 143. sq.

Inde fit, ut doctores quidam *absque discrimine* facto dent solutionem quaestionis, imo potius in sola suppositione *adiecti modi*. At nemo non videt ita difficultatem potius vitari quam solvi. Qua ratione v. g. *Pichler* l. c. n. 79. ita ad dubium respondet, * *Probabilius valet matrimonium sub conditione vel potius sub modo servandi perpetuam castitatem vel ingrediendi religionem ante consummationem vel nunquam petendi vel reddendi debitum coniugale* *. Deinde idem auctor l. c. n. 80. ad 3. de formula: Si castitatem perpetuam mecum servaveris, scribit: * *Conditio (est) improprie dicta et de praesenti, scilicet habet hunc sensum: Si velis et te obliges ad servandam castitatem perpetuam, vel potius est modus quam conditio, quod insinuavi in assertione. Imo in tali matrimonio reperitur et conditio et modus; conditio in contractus initio, quatenus neutra pars vult se alteri obligare, nisi sub conditione castitatis servandae; modus vero post contractum iam completum, quatenus utraque pars adstringitur ad onus castitatis servandae adiectum* *. Quae ultima animadversio insignis canonistae, de conditione et modo in eodem contractu matrimoniali magis videtur esse subtilis quam vera. Nam conditio et modus sunt res plane distinctae, consensus enim a conditione praevia dependet, modus vero sequitur post contractum iam completum. Porro si conditio *ab initio* valide contractui fuit adiecta, modus accedens est plane superfluous, nisi quis *obligationem* ab initio in conditione susceptam cum eius *executione* confundere velit. Cfr. *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 226. sq. Denique si adiecta conditio ab initio irritaret contractum, modus subsequens accederet ad contractum *invalidum* ideoque pariter esset invalidus, quia supponit validum matrimonium. Hinc ista praxis uniendi *modum cum conditione*, quamdiu viget controversia de *valore* matrimonii ob *conditionem* illam appositam, certe etiam ob rationes prudentiae non est commendanda.

Quodsi iam universa disputatio restringatur ad appositionem *veri* strictique *modi* iuxta formulam *promissionis, de valore* talis matrimonii solidum quoddam dubium non videtur posse moveri. Nam omnes auctores concedunt coniuges *post* matrimonium valide contractum posse inire pactum, quo mutuo renuntiant suo iuri ad usum matrimonii. Cfr. *Rosset* l. c. n. 193. 198.; *Ballerini-Palmieri* l. c. At *modus* ex natura sua apponitur *post* contractum *valide* initum; ergo eius adiectio nullam habet difficultatem nec obstat valori matrimonii. Porro etiamsi iste modus vere esset contra substantiam contractus matrimonialis, nuptiae non essent *invalidae*, quia, ut patet, ex n. 304. h. tit., modus appositus contra substantiam matrimonii vere non impedit ipsius valorem. Deinde in matrimoniis clausulae de continentia servanda videntur apponi sicut in similibus casibus de cohabitatione, de educanda universa prole matrimonii mixti in religione catholica servanda. Quae clausulae solent habere vim *modorum, non conditionum*; hinc saltem in casu dubii tanquam *simplices modi* videntur esse explicandi.

Tandem cardo difficultatis est, num in unico contractu matrimoniali,

super matrimonio rato non consummato. Monit. eccl, XIX, 1907, pag. 253. X] si porro conditiones contra bonum fidei coniugalis (42), contra bonum indissolubilitatis (43) matrimonii contractui matrimoniali saltem ab uno (44) e contrahen-

qui consistit in *traditione*, apponi possit *conditio de praesenti* ab utraque parte: *Contraho tecum, si te ad continentiam obligas*. Qua in re sane *ius* ab *usu* iuris distingui potest, et *iuri* complures manent *effectus*, licet de facto *usus* matrimonii non adsit. At distinctio inter dominium et ius ad usum huic disquisitioni parum prodest, quoniam in contractu matrimoniali non traditur mutuum *dominium* in corpus, sed essentialiter ex iure divino solum *ius ad usum* et in ordine ad generationem, non ad qualemvisque usum.

Quare videtur esse contradictio in matrimonii *celebratione*, si uno *eademque consensu* tradatur *ius ad usum* matrimonii et simul imponatur alteri parti *obligatio* ex iustitia non utendi *iure tradito*. Cfr. Billot, De Eccl. sacram. t. II. p. 315. ad 1.; Rosset l. c. n. 197. sq. Praeterea cap. 7. X. h. t. non distinguitur, utrum honesto, an inhonesto modo generatio prolis *evitetur*. Denique in exemplis allatis peremptorio modo non probatur *factum* revera intervenisse *pactionem* cum stricta *conditione de praesenti* v. g. in matrimonio B. Mariae Virginis vel S. Puleheriae, vel S. Cunigundae. Cfr. *Kreutzwald* in Kirchenlex. v. Iosephsehe; *Schnitzer* l. c. Insuper facta illa, ut patet ex praecedentibus, aliam quoque admittunt explicationem et praesertim in matrimonio B. V. M. ad salvandum *valorem* veri matrimonii cum S. Iosepho celebrati ad istam *pactionem* non est necessario recurrendum. Cfr. Rosset l. c. n. 256. sq. de matrimonio B. V. M., ubi tamen *Freisen*, sacerdotem catholicum, falso vocat, « *protestantem* ». Quodsi *Leitner* l. c. p. 136. matrimonium B. V. Mariae et S. Ioseph appellat « *matrimonium putativum* » sive « *matrimonium verum in foro externo* » i. e. tantum in foro externo, videtur uti *verbis* obscuris et a communi modo loquendi *alienis*, aut secundum sensum obvium asserit doctrinam, cui theologi communiter calculum merito non adiciunt. Nam matrimonium *putativum* vere et obiective coram Deo est *invalidum*; at matrimonium B. V. M. et S. Ioseph fuit *verum validumque* matrimonium *ratum*, sed utique nunquam consummatum. Cfr. l. c. *Pesch* n. 732. sq.

(42) S. C. C. 2. Maii et 29. Aug. 1868. in Act. S. Sed. vol. IV. p. 65. sq.; Instr. C. R. § 53.; *Sanchez* l. c. l. V. disp. 12. de polygamia in pactum deducta.

(43) S. C. C. 21. Iun. 1732.; S. C. Inq. 1. Aug. 1748.; Instr. S. C. Inq. 18. Dec. 1872. 9. Dec. 1874. a. 1877. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1300. sq. iunct. n. 1290. sq. 1525. 2184. 2185.; *Bened. XIV.*, De Synod. dioec. l. XIII. cap. 22. n. 4. sq.; Rosset l. c. n. 204. sq. de facultate repudii a Iudaeo ut conditio apposita.

(44) S. C. Inquisit. 20. Maii 1754. et 22. Iul. 1840. 6. Apr. 1843. in cit. Collect. n. 1290. sq.; *Van de Burgt* l. c. p. 74.; *Gasparri* l. c. n. 854. sq. 864.; *Sanchez* l. c. l. V. disp. 13.; *Fagnan.* l. c. in cap. 7. X. h. t. n. 34.; *Schmalzgr.* l. c. n. 116. sq. Quare si *una* pars talem conditionem apponat, et altera pars *expresse contradicat* vel *taceat* per se ob *dissensum* utriusque partis matrimonium ex natura rei est invalidum, ut recte tenent *Sanchez* l. c. n. 3. 5. 6. et *Scherer* l. c. not. 120., nisi ex circumstantiis colligi possit, priorem partem ob contradictionem vel taciturnitatem alterius a

tibus ita apponantur, ut deducantur in *pactum* tanquam pars constitutiva contractus, v. g. (45) *contraho tecum*, si generationem evites, vel donec inveniam aliam honore vel facultatibus digniorem, aut si pro quaestu adulterandam te tradas, matrimonialis contractus quantumcunque sit favorabilis, caret effectu ipsoque iure naturali et divino est nullus et irritus. Nam consensus voluntatis, qui continet manifestam contradictionem circa obiectum substantiale contractus matrimonialis, non est consensus validus; at qui per *conditionem* appositam *tollit* consensum in obiectum substantiale matrimonii, in quod consentire videbatur, is ponit evidentem contradictionem, qua idem obiectum substantiale simul vult et non vult (46). Quodsi coniuges versentur in *errore theoretico* de substantialibus bonis matrimonii v. g. de indissolubilitate, sed *neuter* det consensum voluntatis *dependentem ab illo errore theoretico*, matrimonium est validum, nisi aliud obstat impedimentum canonicum (47). Quae doctrina cum nitatur iure

sua conditione *recessisse*. Id, quod in casu *dubii* ob favorem matrimonii *praesumendum* est, si *postea* utraque pars *absolute* in matrimonium consensit. Quodsi *quis* cum *intentione* virtuali aut implicita contra substantialia matrimonii celebret nuptias, licet talem intentionem *ut conditionem non deducat in pactum* v. g. prolem impediendi, complures auctores tale matrimonium *indiscriminatim* dixerunt esse invalidum. At alii melius distinguunt *intentionem a conditione* in pactum deducta, porro intentionem contra bonum *prolis* et *fidei* ab intentione contra bonum *sacramenti* sive indissolubilitatis, denique intentionem sese *vere obligandi* ab animo *non implendi* sive exequendi obligationem susceptam: Inde facile patet matrimonium esse validum, si v. g. unus ex sponsis habeat *intentionem non implendi* obligationem quoad bonum *prolis* vel *fidei*. At cum *intentione* vel unius partis celebrandi solummodo matrimonium ad *tempus* sive separabile contra bonum sacramenti etiam sine pacto valor nuptiarum non consistit. Cfr. S. C. C. 31. Ian. 1891. in Act. S. Sed. vol. XXIII. p. 711. sq.; cum *S. Thoma*: *Sanchez* l. c. I. II. disp. 29. n. 11. 12. 13. I. V. disp. 9. n. 1. 14.; *Rosset* l. c. n. 206. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 198.; Act. S. Sed. vol. XVIII. p. 27. sq. 31. sq. Num ista intentio adfuerit, *praesertim* cognosci potest ex *formulis ritus moribusque* receptis, quibus ad tempus matrimonia solubilia iniri satis indicatur. Cfr. cit. Instr. S. C. Inq. 6. Apr. 1843., 9. Dec. 1874., a. 1877., 18. Maii 1892.

(45) Gregor. IX. cap. 7. X. h. t. *tres* illas conditiones *exempli causa* sive indicative, non *taxative* refert. Cfr. *Bened. XIV.* l. c. n. 6.; *Schmalzgr.* l. c. n. 123. sq.; *Gasparri* l. c. n. 854. sq.; *Rosset* l. c. n. 199. sq., ubi alia exempla referunt, v. g. si duo sponsi baptizati contrahant matrimonium cum *conditione* nullo modo conficiendi *sacramentum*.

(46) Cap. 7. X. h. t.; S. C. Inq. l. c. in not. 43. 44. h. tit.; *Sanchez* l. c. I. V. disp. 9. sq.

(47) S. C. C. 15. Ian. 13. Apr. 1724. apud *Bened. XIV.* l. c. n. 4.; S. C. Inq. 6. Apr. 1843. l. c. not. 44. h. tit.; Act. S. Sed. vol. XXIII. p. 723. sq. 736.

naturali, etiam *infidelibus* non baptizatis est applicanda (48).

303. *Conditio* substantialibus bonis matrimonii contraria, si ita apponatur *sponsalitia* contractui, ut *post initum matrimonium* sit implenda, ipsa quoque sponsalia reddit nulla et irrita. Quodsi *conditio* illa *ante* celebrationem matrimonii impleri debet, certe sponsalia sunt invalida, si *conditio* sit contraria bono prolis, quod per futurum matrimonium intenditur, v. g. *contraham tecum*, si *venenum sterilitatis* invenias ad utendum; attingit enim huiusmodi *conditio* futurum matrimonium atque in conditionem de futuro resolvitur. At si adversatur bono *indissolubilitatis*, v. g. *contraham tecum*, nisi *ante* matrimonium ditioem invenero, valor sponsalium non vitatur; etenim sponsalia ex natura sua sunt *solubilia* ideoque cum conditione *resolutoria* iniri possunt (49). Denique *conditio* si sit contra *fidem sponsalitiā*, v. g. *contraham tecum*, si ante nuptias *fornicationem* permittas, cum *turpis* sit, sponsalia non efficit simpliciter irrita, sed si sit *de futuro*, usque ad eventum conditionis contractum sponsalitiū *suspendit*, at nulla est obligatio expectandi illum eventum (50).

304. **Scholion I.** Conditionata matrimonia cum in Ecclesia catholica de facto vix celebrentur, multo rariores sunt actiones iudiciales, quibus in foro ecclesiastico matrimonia conditionata impetuntur. Quod si fiat, Instr. C. R. § 117. hisce verbis sapientem subministrat regulam: “ *Quando matrimonium sub conditione contrahere per exceptionem concedatur, matrimonium propter conditionem non impletam ab eo coniuge tantum accusari potest, qui neque factum in conditionem positum adesse falso asseveraverit, aut quod haud existat, dolo reticuerit, neque ne conditio impleatur, sua culpa impederit. Renuntians conditioni accusandi iure se exiit* „ Cfr. supra h. tit. not. 28.; *Lega*, De iudiciis eccl. vol. IV. p. 482. sq.

Scholion II. Cum disputatione de *conditione* contractui matrimoniali apposita affinis est inquisitio de *modo*, demonstra-

(48) Cap. 7. X. h. t. iunct. cit. Instr. S. C. Inq. v. g. 9. Dec. 1874.; S. C. Inq. 18. Maii 1892. in cit. Collect. n. 2185.; *Sanchez* l. c. l. V. disp. 9. n. 4.; *Rosset* l. c. n. 204. sq.

(49) *Sanchez* l. c. l. V. disp. 14. n. 3.; *Schmalzgr.* l. c. n. 131. sq. 99. sq.; *Scherer* l. c. § 110. not. 28.; aliter *Tancredus* l. c. p. 6.; *Reiffenstuel* h. t. n. 57. alique, qui nimis *generaliter* et absque *distinctione* defendunt in casu *nullitatem* sponsalium.

(50) *Schmalzgr.* l. c. n. 99. 133.; *Reiffenstuel* l. c. n. 58.; *Wernz* supra h. tit. n. 301.; aliter *Sanchez* l. c. l. V. disp. 17. n. 2.; ex parte quoque dissentit *Gasparri* l. c. n. 48.

tionem, causam, diem certam vel incertam. Et *modus* quidem honestus et possibilis, si matrimoniali contractui adiiciatur, illum non vitiat vel suspendit (51), sed servandus est. *Modus turpis* vel impossibilis pro non adiecto habetur (52). Si *modus* sit contrarius *substantiae* matrimonii, compluribus scriptoribus videtur irritare matrimonium (53). Cui sententiae facile *in praxi* standum est, quoniam onus in forma modi contractui matrimoniali adiectum, re et intentione contrahentium saepe potest esse nihil aliud quam *simulata conditio* in pactum deducta. At *theoretice verus modus* pro natura sua oneris adiecti ad contractum iam perfectum non irritat contractum matrimonialem, etiamsi sit contra substantiam matrimonii (54).

Causa vel *demonstratio* qualiscunque sive vera sive falsa, honesta vel turpis et substantiae matrimonii contraria vel non contraria non vitiat vel suspendit matrimonium, nisi reducatur ad errorem personae et conditionis servilis aut transeat in veram *conditionem*. Nam consensus matrimonialis non datur *dependenter* a causa vel demonstratione, sed sese habet concomitanter ad illas. Denique *dies certa* vel *incerta*, si apponatur matrimonio ut terminus *a quo*, habet vim conditionis *suspensivae*, si ut terminus *ad quem*, aequiparatur conditioni *resolutivae*, quae matrimonio apponi non potest (55).

305. Scholion. Cum hoc titulo in rubrica sive in rubro addantur verba “ *et in aliis contractibus* „ et “ *in nigro* „ cap. 2. X. h. t. agatur de *manumissione servi* conditionata et cap. 4. X. h. t. de *donatione Ecclesiae cum conditione* vel sub *modo* facta, materia non limitatur ad solum ius constitutum de conditionibus apposis in *desponsatione* sive in contractu sponsalizio vel matrimoniali. At vix negari potest quaestionem omnino generalem de *conditionibus*, quae actibus legitimis *universim* spectatis inserantur, esse rem satis alienam a iure matrimoniali et etiam ab hoc titulo. Quodsi disqui-

(51) Sanchez l. c. lib. V. disp. 19. n. 9.; Pirhing h. t. n. 18.; Schmalzgr. h. t. n. 140. 149.; Reiffenstuel h. t. n. 63.

(52) Pirhing h. t. n. 31.; Schmalzgr. h. t. n. 141. 142.

(53) Ita Sanchez l. c. n. 5. aliique velut Pirhing h. t. n. 2.; Santi h. t. n. 39.; De Angelis h. t. n. 7.

(54) Reiffenstuel h. t. n. 64.; Schmalzgr. l. c. n. 143. 144.; Soglia l. c. § 168.; Scherer l. c. § 112. not. 105. 106.; Gasparri l. c. n. 841.; Rosset l. c. n. 209. sq.

(55) Rosset l. c. n. 173.

sitio restringatur ad solos contractus proprie dictos, potius lib. I. titulo 31. de pactis videtur esse propria sedes materiae; singularia vero illa dubia de *manumissione* et *donatione* conditionata vel sub *modo* convenienter titulo de testamentis III. 26. aut de donationibus III. 24. aut de servis non ordinandis et eorum manumissione l. 18. reservantur. Quare Innocentius III. in tertia compilatione, quam ut authenticam promulgavit, illa verba “*vel in aliis contractibus*”, huic rubricae non addidit, atque saepe commentatores iuris Decretalium “*de aliis contractibus*”, hoc titulo omnino non agunt v. g. *Schmalzgr.* n. 145. aut nonnisi incidenter simul cum contractu sponsalitio vel matrimoniali disserunt v. g. *Reiffenstuel* h. t. Solus *Pirhing* ex professo sub propria paragrapho h. t. n. 33. sq. de altera parte rubricae agit vel potius explicationem supeditat cap. 2. 4. X. h. t.

306. Scholion. Cum iuxta modernos codices civiles matrimonium civile ne *valide* quidem in forma *conditionata* celebrari possit, ordinationes civiles de conditionato matrimonio civili non possunt ex professo tractari. Cfr. cod. civ. Austr. § 59., German. §§ 1319. 1324. At inde quoque consequitur, quod ex *defectu conditionis* appositae v. g. formae religiosae postea servandae in foro *civili* valor matrimonii civilis non ubique felici cum exitu impugnari potest. Cfr. *Hollweck*, D. Civileher. p. 152. 124. 222. 262.; *Scherer* l. c. p. 230. not. 287. p. 573. not. 96.

CAPUT II.

DE IMPEDIMENTIS DIRIMENTIBUS MATRIMONII EX DEFECTU FORMAE.

TITULUS XI.

DE IMPEDIMENTO CLANDESTINITATIS.

(*Lib. IV. tit. 3. de clandest. desponsat.*)

307. Explanatis impedimentis, quibus irritatur *consensus matrimonialis* ex defectu quodam in *intellectu* aut in *voluntate*, transeundum iam esset ad disquisitionem de impedimentis ortis ex defectu *manifestationis externae consensus* in matrimonium (1). Etenim cum matrimonium habeat rationem

(1) *Gasparri* l. c. n. 827. sq. de expressione consensus matrimonialis; *Scherer* l. c. § 112.; *Rosset* l. c. n. 2069. sq.

contractus (2) verique sacramenti novae legis, praeter consensum *internum* ad ipsum valorem matrimonii requiruntur *signa externa* (3), quibus consensus matrimonialis sufficienter exprimitur alterique parti intimetur. Usque ad Concilium Tridentinum Ecclesia valida habuit matrimonia clandestina (4), dummodo consensus matrimonialis *extrinsecus* esset manifestatus secundum normas *ipso iure naturali et divino* statutas. At inde a Concilio Tridentino Ecclesia, ubi cap. “*Tametsi*”, vigeat, non solum ad *licitam*, sed etiam ad *validam* matrimonii celebrationem perfectionem magisque solemnem consensus manifestationem requirebat. Quod decretum Tridentinum directe constituat *formam solemnitatis* substantialis matrimonio et per consecutionem irritabat contractum matrimoniale sine tali forma factum (5). Nam Synodus Tridentina fideles, qui *aliter* quam in forma a se praescripta matrimonium contrahere attentarent, *ad sic contrahendum omnino inhabiles reddidit* et huiusmodi contractus nullos et irritos esse decrevit.

Pius X. legi Tridentinae solemnitatem in celebrandis matrimoniis servandam atque in decreto S. C. Concilii “Ne temere”, 2 August. 1907. praescriptam substituit.

Quae forma solemnitatis supra tit. 3. de celebratione matrimonii tam plene fuit explicata, ut de ratione illa consecutiva irritationis sive impedimenti, nisi acta agere velimus. hoc titulo nihil iam sit disserendum. Quare haec notasse sufficiat, ut rerum ordo pateat atque connexio titulorum (6).

(2) *Lugo*, De iust. et iure disp. 22. n. 15. sq.

(3) *Schmalzgr.* lib. IV. tit. 1. n. 273. sq. 280. 281.; *Sanchez* l. c. lib. II. disp. 30. n. 1. sq. lib. III. de consensu clandest.

(4) Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. *Tametsi* 1. de ref. matr.; sed matrimonia clandestina etiam ex iure antiquo ordinarie illicita fuerunt. Cfr. *Schmalzgr.* lib. IV. tit. 3. n. 104. Quod impedimentum *impediens* clandestinitatis nostra quoque aetate in locis, ubi ius novum Tridentinum vel Pianum nondum viget, matrimoniorum celebrationi obstat. Cfr. Conc. Trid. l. c.; *Santi* l. c. lib. IV. tit. 1. n. 131. Cfr. de stricta notione clandestinitatis: S. C. C. in caus. Hierac. (a. 1587.).

(5) *Suarez*, De legib. lib. V. cap. 19. n. 4.; *Lehmkuhl*, Theolog. mor. t. II. n. 773.; *Wernz*, Votum in c. Parisiensi 28. Ian. 1899. a. S. C. C. decisa n. 51. sq. in Anal. eccl. t. VII. p. 194. sq.; *Esmein* l. c. t. II. p. 163. sq., ubi Patres Tridentini utramque quaestionem de directa *inhabilitatione personarum* et *irritatione consensus* discusserunt, atque in schemate *irritatio consensus deducitur* (“*propterea*”) ex inhabilitate personarum, sed in textu authentico etiam *directe* statuitur.

(6) *Aichner* l. c. § 192.; *Devoti*, Inst. canonic. l. c. § 186.; *Scherer* l. c. § 112. not. 149.

Scholion. Impedimentum clandestinitatis adnumerandum est impedimentis *iuris publici*. Quare late patet *ius accusandi*. Cfr. Instr. C. R. §§ 115. 122.; Instr. S. C. Inq. 20. Iun. 1883. n. 1. Cum vero in servanda solemnitate Tridentina non raro interveniret defectus quidam substantialis minus manifestus, frequenter nullitas matrimonii *publice in facie Ecclesiae* celebrati cum gravi admiratione fuit declaranda. Summopere igitur a parochis curandum erat, ne legitimas investigationes v. g. de *domicilio* sponsorum, de propria competentia assistendi etc. omitterent; secus lex Tridentina contra matrimonia *clandestina* lata facile facta est *illusoria*, si *matrimonia publica* propter *occultum* quoddam *vitium* formae saepe declaranda erant invalida. Cfr. S. C. C. in c. Paris. 28. Ian. 1899. in not. 5. h. tit.; S. Cong. Inq. 5. Iun. 1889.; *Périès* loc. cit. p. 201. seq.; *Scherer* l. c. § 135. not. 48. recte contra *Schulte* et *Leinz: Hollweck*, D. Civileher, p. 188. sq. Cum Decretum *Pii X.* valorem matrimonii non iam a domicilio vel quasi-domicilio alterutrius nupturientis intra limites parochiae parochi assistentis, sed dependentem faciat a facto, ut parochus intra suam parochiam assistentiam matrimonio praestet, quaestiones et dubia de matrimoniis publice in facie ecclesiae celebratis non iam adeo facile oriuntur. Denique animadvertendum est impedimentum clandestinitatis ex decreto S. C. Inq. 3. Iun. 1889. iis impedimentis dirimentibus adnumerari, in quibus ad declarandam nullitatem matrimonii sententia unius instantiae sufficiat, neque "*opus sit secunda instantia* „, si de huiusmodi impedimento *evidenter* constet.

CAPUT III.

DE IMPEDIMENTIS DIRIMENTIBUS MATRIMONII
EX INHABILITATE ABSOLUTA
VEL RELATIVA PERSONARUM.

TITULUS XII.

DE IMPEDIMENTO AETATIS.

(Lib. IV. tit. 2. de desponsat. impuber.)

308. **Fontes:** C. XXX. q. 2. (c. unic.); c. 2. C. XXXI. q. 2.; c. 2. C. XXVII. q. 2. (1) — Compl. I. lib. IV. tit. 2. de desp. imp.; compl. II. et III. eod. — Decretales Greg. IX. l. IV. t. 2.; Decretales Bonif. VIII. eod. — Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 1. pr. de ref. matr. — Bened. XIV. Const. « *Nimiam licentiam* » 18. Maii 1743. § 10., Const. « *Paucis abhinc* » 19. Mart. 1758., Const. « *Magnae nobis* » 29. Iun. 1748. — S. C. C. in caus. Bisuntin. 14. Iun. 1691., in caus. Vilnen. 21. Iun. 1732. in ed. *Richt.* C. Tr. p. 256. sq.; S. C. Inq. 20. Ian. 1880., 10. Dec. 1885., 6. Aug. 1886. et S. C. de Prop. Fid. 25. Ian. 1886., S. C. Inq. 28. Iun. 1865., 17. Apr. 1839.; Collect. S. C. de Prop. F. n. 1212. sq. 1379. sq.; Instr. Card. R. §§ 17. 72. De sponsalib. impub. et infant. consuli quoque possunt: Instr. S. C. Inq. 20. Iun. 1883. n. 33. 34.; Instr. S. C. de Prop. F. 1883. n. 35. in Act. S. Sed. vol. XVIII. p. 355. sq. p. 378. vel in cit. Collect. n. 1572. sq.; S. C. Inq. 18. Mart. 1903. in Act. S. Sed. vol. 36. p. 116. sq.

Scriptores: Comment. iur. Decretal. in h. t.; — *Aichner* l. c. § 171.; *Devoli* l. c. § 125. — *S. Raymund.*, Summa lib. IV. tit. 16. de impot. coeundi. — *Bernard. Pap.*, Summa de matrimonio, Summa decretal. p. 301. sq. 135. 138. sq.; *Paucapalea* l. c. p. 121.; *Roland.*, Summa p. 145. sq. 157. 169.; *Tancred.* l. c. p. 4. sq. tit. 4. qua aet. contrahi poss. sponsal.; *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 92. n. 21. (de matr. sen.) disp. 104.; *Feije* l. c. n. 531. sq.; *Van de Burgt* l. c. p. 113. sq.; *Mansella* l. c. p. 21. sq.; *Giovine* l. c. t. I. p. 541. sq.; *Schulte* l. c. § 17.; *Gasparri* l. c. n. 491. sq.; *Scherer* l. c. § 110. IV. § 115. VIII. sq.; *Rosset* l. c. n. 1494. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 368. sq.; *Leitner* l. c. p. 99. sq. et 97. sq. 121. sq. — *Moy* l. c. p. 51. sq. 152. 312. sq.; *Freisen* l. c. p. 323. sq. *Hoermann*, Die desponsatio impuberum; *Esmein* l. c. t. I. p. 211. sq. — *Eschbach*, Disputationes physiologico-theologiae p. 102. sq. de influxu aetatis; *Zacchias*, Quaestionum medico-legal. t. I. lib. I. tit. 1. q. 1. sq. lib. III. tit. 1. q. 2.

Praenotiones.

309. Connexio materiae. Absoluta universa disputatione de impedimentis ex defectu consensus reliquum est, ut inquira-

(1) Instit. pr. I. 20. de nuptiis; L. 2. 4. D. de ritu nuptiar. XXIII. 2.; L. 24. C. de nupt. V. 4.; L. 3. quando tut. V. 60.; *Zhishman* l. c. p. 195. sq.

tur de impedimentis ex *inhabilitate personae*. Qua in re seposito ordine vulgarium versiculorum ab impedimentis *absolutis* (2), quae fundantur in *naturali* quadam inhabilitate ipsius personae, disquisitio est inchoanda. Id, quod fit aptissime, si primo loco impedimentum aetatis (*ἡλικία ἐντελής*) explicetur; nititur enim praesumpta quadam *imperfectione consensus* atque inhabilitate *actuali* personae ad generandum. Quare hoc impedimentum est quasi annulus inter duplicem speciem impedimentorum et in ipsis collectionibus authenticis inter omnia impedimenta tanquam primum sub propria rubrica proponitur.

310. Definitio. Impedimentum aetatis est defectus aetatis legitimae, vi cuius viri et feminae nondum pollentes *pleno* usu rationis *et actuali* potentia generandi a matrimonio valide celebrando arcentur.

311. Divisio. Varii gradus aetatis (3) etiam in iure matrimoniali sunt distinguendi:

I. *Infantes* dicuntur, qui *fari* nequeunt cum consilio et ratione atque actus legitimi vel delicti sunt incapaces, idque ex iure Romano (4) ab Ecclesia quoque saltem quoad substantiam adoptato usque ad completum annum septimum. *Infantiae proximus* dicitur is, qui septennio completo ob usum rationis minus perfectum infantibus adnumeratur (5).

II. *Impuberes* sunt omnes infantia maiores usuque rationis praediti, sed *actu* impotentes ad generandum. Ex *iuris praesumptione* sive legaliter secundum *communiter* contingentia pueri usque ad completum annum decimum quartum, puellae vero usque ad annum duodecimum completum impuberibus accensentur (6), etsi forte in casibus *particularibus naturaliter* iam sunt puberes.

616. sq. — Cod. civ. Ital. 55. 61. 63. sq., Gall. art. 144. sq., German. § 1303., Austr. §§ 49. sq., Hispan. art. 83., 45. 46. 47. 50.; *Schulte* l. c. p. 555. sq.; *Friedberg-Ruffini* l. c. §§ 141. 153.; *Allègre* l. c. t. I. p. 82. sq.; *Hollweck* l. c. p. 97. sq.

(2) *S. Thomas* l. c. Supplem. q. 50. art. 1.; *Gasparri* l. c. n. 248.

(3) Cap. 3. de iudic. II. 1. in Sext.; cap. 5. de procur. I. 19. in Sext.

(4) L. 18. Cod. de iure deliber. VI. 30.; L. 14. D. de spons. XXIII. 1.; cap. 4. X. h. t.; *Arndts-Serafini* l. c. §§ 35. 36.

(5) § 10. Inst. de inutil. stip. III. 19.

(6) Cap. 3. (S. Isid.) 2. 5. X. h. t.: " *Districtius inhihemus, ne aliqui, quorum uterque vel aller ad aetatem legibus (i. e. Romanis) vel canonibus determinatam non pervenerit, coniungantur* (Nicolaus I. ?); *Bernard. Pap.* l. c. p. 139.; *Kekule* in Arch. f. k. K. t. 73. p. 369. sq.

Pubertas naturalis multum differre potest a pubertate legali; etenim

III. *Puberes* dicuntur a signis externis ii, qui sufficienti instructi sunt discretionem ad consensum coniugalem et *actuali* potentia ad generandum. *Pubertati proximus* (7) appellatur, qui annos pubertatis nondum adeptus plenum iam habet usum rationis et actualem potentiam generandi, ut puberi aequiparetur. *Pubertas plena* acquiritur a viro post completum an. 18., a femina post annum 14. completum (8). *Puberes minores* dicuntur adulescentes et puellae, qui annos pubertatis adepti nondum *maiores* sive sui iuris facti sunt v. g. per expletum annum 25. (9) vel alium v. g. 21. in Gallia, Germania, Italia, 23. in Hispania pro diversitate regionum (10) constitutum (11).

312. Notae historicae. Ecclesia primis saeculis apud Iudaeos, Romanos, Graecos populosque germanicos reperit multiplices leges et consuetudines de *aetate* matrimoniis praescripta. In ipsa lege *Mosaica* de aetate, qua matrimonium esset ineundum, praecepta non existunt; verum consuetudine introductum fuit, ut puellae non ante annum 12. completum, pueri vero non ante annum 13. completum, dummodo generandi facultate pollerent, matrimonio coniungerentur (12). Apud *Athenienses* annus decimus octavus pro pueris, pro puellis

citius adest in *civitate* quam *ruri*, in hominibus *studiis* deditis quam in operariis laboribus *corporalibus* occupatis, in regionibus *meridionalibus* quam in septentrionalibus. V. g. media aetas pubertatis naturalis in Laplandia sunt 18. anni, Hafniae in Dania 16. anni et 9. menses, Monachii in Bavaria 16. anni et 5. menses, Viennae 15. anni et 8. menses, in insula Coreyrensi (Corfù) 14. anni, in civitate Calcuttensi 12. anni et 6. menses, in Aegypto 10. anni.

(7) § 18. Inst. de oblig. ex delict. IV. 1.

(8) L. 40. § 1. D. de adopt. I. 7.; L. 14. § 1. D. de aliment. XXXIV. 1.

(9) L. 1. D. de minorib. IV. 4.; cap. 3. de iudic. II. 1. in Sext.; Arndts-Serafini l. c.

(10) Schulte l. c. p. 555. sq.; Gury-Ferreres l. c. t. I. n. 762.

(11) Praeter has distinctiones haud abs re est, si pro diversitate regionum distinguatur tempus *pubertatis absolutae*, *pubertatis perfectae*, *maturae nubilitatis*. Non enim putandum est vere obtemperanti legali pubertate *absoluta* sive initiali (14. 12. ann.) vel etiam *perfecta* (18. 14. ann.) ex mente Ecclesiae, quae ultra aetatem canonibus definitam non amplius prohibet vel irritat contractum matrimonialem, *illico expedire*, ut matrimonium celebretur; expectanda est potius aetas maturae nubilitatis; secus coniuges facile sibi et *proli suae* nocent. Qua maturitate (circiter inter ann. 20. et 24.) obtemperanti per se etiam abstinendum est a *nimia* matrimonii *dilatione* et ab excessiva *inaequalitate aetatis* inter sponsores. Cfr. Instr. Card. R. § 72.; Eschbach l. c.; Lehmkühl l. c. t. II. n. 748.; Gasparri l. c. n. 493.; Scherer l. c. § 115. not. 119. 120.; Leitner l. c. p. 99. sq.

(12) Moy l. c. p. 52.; Freisen l. c. p. 323.

annus decimus quintus videtur fuisse aetas legitima ad nuptias celebrandas (13), *Iure Romano* masculi quidem puberes, feminae autem viri potentes a contrahendo matrimonio non arcebantur. Controversiam inter iuristas Romanos i. e. Casianos, Sabinianos, Proculianos, agitatam, quomodo constaret de pubertate marium, reiecta inspectione corporis indecenti Imperator Iustinianus cum Proculianis potius in favorem praesumptionis iuris *et de iure* ita diremit, ut “*quemadmodum feminae post impletos duodecim annos omnimodo pubescere iudicentur, ita et mares post excessum quatuordecim annorum puberes existimentur*” (14). Apud populos germanicos pro moribus receptis, qui matrimonia contrahebant, saepe iam maturioris erant aetatis (15). Qui populi duplicem quandam gradum aetatis ita distinguebant, ut quis diceretur aut nondum pervenisse “*ad suos annos*”, i. e. ad completum an. 12., aut “*ad suos dies*”, i. e. ad aetatem maiorem 21 annorum completorum; attamen speciales leges de certa quadam aetate *nuptiis* praescripta ordinarie in antiquis collectionibus iuris germanici non reperiuntur. Sane in legibus Visigothorum rex Recesvindus (a. 652.-672.), ut matrimonia inter *feminas adultas* et *puerulos* impediret, statuit, ne vir iunior esset quam femina (16). Item Luitprandus, rex Longobardorum, ob graves abusus mundualdorum tribus legibus iuxta sanctiones iuris Romani impuberibus pueris puellisque matrimonia interdixit (17). Quae apud Anglos et Saxones de aetate ad statum religiosum amplectendum fuerunt statuta, etiam matrimonio sunt applicata (18).

Legibus atque consuetudinibus rationabilibus Ecclesia sese ut plurimum facile accommodavit (19), ut eruitur ex

(13) *Zhishman* l. c. p. 201.

(14) *Pr. Inst. de nuptiis* l. 10.; *L. 24. C. de nupt. V. 4.*; *L. 3. C. quando tutor. V. 60.*; *Kekule* l. c. p. 370. sq.; *Scherer* l. c. § 115. not. 97. *Ex L. 14. D. de nupt. XXIII. 2.* ad sponsalia requiritur, ne sint sponsi “*minores quam septem annis*”; *Zhishman* l. c. p. 202. 195. sq.; *Accarias*, *Précis de droit romain* t. I. n. 82.

(15) *Moy* l. c. p. 312. sq.; *Waller*, *Deutsche Rechtsg.* n. 484. 514.; *Gerber* l. c. §§ 35. 244.

(16) *Hefele* l. c. t. III. p. 98. 113.; *Freisen* l. c. p. 444.; *Scherer* l. c. § 115. not. 131.

(17) *Moy* l. c. p. 313.; *Freisen* l. c. p. 324.

(18) *Moy* l. c. p. 314.; *Freisen* l. c. p. 324. sq.; *Theodor. Cantuar.*, *Poenitential. lib. II. 12. n. 35. 36. lib. I. 8. n. 14.* iuxt. ed. *Schmitz* l. c. p. 548. 532.

(19) *Kraus*, *Real-Encykl. t. I. p. 385.*

praxi primorum christianorum. S. Basilius firmæ professioni virginitatis illam aetatem propriam esse dixit, "*quae solet apta nuptiis deputari* „, professiones autem ab eo tempore admisit, quo puella supra sexdecim vel septemdecim annos nata fuerit (20). Concil. Hippon. (a. 393.) c. 18. statuit: "*Lectores cum ad annos pubertatis (perfectae) pervenerint, cogantur aut uxores ducere aut continentiam profiteri* „ (21).

At singularem nacta est Ecclesia difficultatem in moribus populorum mediæ aevi, penes quos vigeat praxis, ut ipsi parentes proprios filios in tenera aetate, imo in incunabulis desponsarent sive per sponsalia de futuro sive etiam de praesenti. Qui rigor praesertim capitibus h. t. ad iustos limites fuit reductus, ut salva esset libertas atque natura contractus consensualis sponsalium et matrimonii, simulque per praesumptiones iuris pro conditione illorum temporum statuta sunt, quae a nostris moribus nunc magis sunt aliena. Qua in re Ecclesia suis expressis legibus rata habuit, quae consuetudine legitima et virorum doctorum theoriis iam antea fuerant praeformata.

V. g. *Gratianus* (c. unic. C. XXX. q. 2. = cum additione quadam cap. 2. X. h. t.) non distinguens inter sponsalia de praesenti et de futuro in dicto can. cit. praemisso simpliciter asserit: "*Sponsalia ante septennium contrahi non possunt* „. Neque in *palea* c. 2. C. XXXI. q. 2. = cap. 1. X. h. t. disertis verbis aetas certorum annorum exprimitur. *Paucapalea* l. c. p. 121. manifeste docet sponsalia de futuro iuxta *leges* a sacris canonibus approbatas contrahi "*in septennio et post septennium* „. *Rolandus* vero l. c. p. 145. "*Legibus sponsalia septennio licite contrahuntur, ante non; canonibus vero ante tempus consentiendi sponsalia minime contrahenda iubentur* „. Postquam iam *S. Isidorus* (cap. 3. X. h. t.) testatus est quosdam ex annis pubertatem aestimare, inde a *Decretalibus Alexandri III.* a. 1159.-1181. (22) (cap. 4. sq. X. h. t.) accura-

(20) In epistol. canon. secund. ad Amphiloch. c. 18. apud *Pitra* l. c. t. I. p. 587.

(21) Cfr. c. 9. Concil. Forumiul. (a. 796.): c. 22. Concil. Papien. (Ticin.) (a. 850.).

(22) Cfr. c. unic. C. XXX. q. 2. (cap. incert.), cap. 1. 4. 15. X. h. t.; cap. unic. pr. § 1. h. t. in Sext.; Bened. XIV. Const. "*Probe* „ 15. Dec. 1751. § 6. iunct. *Kekule* l. c. p. 393., cuius deductionibus passim calculum adicere non possum; *Scherer* l. c. § 110. not. 51. sq. § 115. not. 100. sq. § 131. not. 3. sq. 17. sq.

tior facta est distinctio vel potius clarius est expressa (23) inter aetatem legitimam (24) *sponsalium* atque *matrimonii* (25).

Bonifacius VIII. cap. unic. h. t. in Sext. magis explicavit cap. 1. X. h. t. Inde ab hoc tempore nulla quoad aetatem facta est immutatio iuris Decretalium, quamvis in Concilio Tridentino (26) et etiam nostra aetate (27) viri catholici fuissent, qui huius impedimenti canonici correctionem (huc usque frustra) postularent. Quin imo Concilium Tridentinum postulatum novi cuiusdam impedimenti "*aetatis minoris* „ atque "*dissensus parentum* „ quoad matrimonium *et sponsalia* respuat. Cfr. cap. *Tametsi*.

Cum religio catholica in India atque imperio Sinensi inde ex saeculo decimo sexto propagari coepta esset, ex singularibus moribus illorum populorum in desponsatione impuberum et interventione *parentum* novae ortae sunt difficultates, ad quas solvendas Ecclesia novum ius non condidit, sed ius constitutum prudenter applicavit et authentice explicavit v. g. de anno lunari. Cfr. Collect. S. C. de Prop. F. l. c. n. 1212. 1380. sq.

§ 1. DE IMPEDIMENTO AETATIS IN SPONSALIBUS.

313. Ad sponsalia licite valideque ineunda requiritur et absolute sufficit septennium iuxta computationem annorum *solarium*, non *lunarium*, ut apud Sinenses. Nam *ius naturae* ad contractum sponsalium requirit in utroque contrahente sufficientem usum rationis, qui ex iuris canonici dispositione (28) praeexistentibus legibus Romanis (29) secundum com-

(23) Cap. 11. h. t. in compil. I.; cap. 4. 9. X. h. t.; *Bernard. Pap.* l. c. p. 302. 341.; *Freisen* l. c. p. 326.

(24) At Ecclesia saltem quoad aetatem nuptiis aptam haud sine *immolatione* quadam ius Romanum adoptavit. Cfr. cap. 6. 14. X. h. t. Praeterea illud singulare statuit, ut sponsalia de praesenti ab *impuberibus* contracta haberent ex iuris praesumptione *vim sponsalium de futuro*. Cfr. cap. 8. 11. 14. X. h. t.; cap. unic. § 1. h. t. in Sext.

(25) *Rolandus* l. c. p. 114. 4.; *S. Thomas*, Comment. in 4. lib. sent. d. 36. art. 5. i. f.; *Bernard. Pap.* l. c. p. 301. sq.; *Freisen* l. c. p. 328.

(26) *De Augustinis* l. c. p. 652. sq.; *Binterim* l. c. t. VI. P. II. p. 488.; *Theiner*, Acta genuin. S. C. Cone. oec. Trid. t. II. p. 313. 314. Cfr. quoque iudic. critic. de hac edit. per *Card. Hergenroether* in Arch. f. k. K. t. 35. p. 189. sq.; *Esmein* l. c. t. II. p. 165. sq.

(27) Arch. f. k. K. t. 23. p. 166. sq. 324. sq.

(28) Cfr. cap. 4. 5. 13. X. h. t.; cap. unic. h. t. in Sext.; instr. S. C. Inquisit. 15. Febr. 1779. et 7. Maii 1890. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1212. 1385.

(29) L. 14. D. de sponsal. XXIII. 1.; *Freisen* l. c. p. 327.

munitur *contingentia praesumitur* in masculis et in feminis *septennio completo*. Neque ulla iuris positiva sanctione *perfectior* quaedam aetas reperitur praescripta (30).

314. Quod septennium ad sponsalia requisitum, *saltem si non constat malitiam supplere aetatem*, non tantum *moraliter*, sed *vere* (31) *completum* sit necesse est. Nam in cap. 4. 5. X. h. t. adhibentur verba "*compleasset* ", "*compleverat* ".

Quare si auctores quidam putant *legi* satisfactum esse, etiamsi *integer dies*, duo vel tres dies, integra hebdomada, imo sex menses desint, haec ipsa varietas opinionum satis probat computationem illam *moralem* niti arbitraria fictione. Porro si lex ex *iuris* praesumptione praescribit *certum tempus*, praesumptio *privata* non habet locum, et verba legis accipienda sunt sensu *proprio* et in *iure* recepto, sed annus sensu proprio et iuridico non est completus, si desit integer dies, hebdomada etc. Quodsi complures canonistae (32) annos infantiae completos esse existimant, si ex computatione quadam iuris Romani (cfr. L. 5. D. qui testamenta fac. poss. XXVIII. 1.) iunct. L. 134. D. de V. S. L. 16.) *ultima* dies septennii sit *inchoata*, haec sententia est solide probabilis. Nam Ecclesia generatim in huiusmodi rebus v. g. de domicilio, de aetate *adoptavit ius Romanum*, nisi suo iure speciali de contrario caverit v. g. de anno novitiatus; lex autem *specialis* Ecclesiae in contrarium hac in re non videtur existere, imo Ecclesia

(30) *Schmalzgr.* h. t. n. 1. sq. ; *Rosset* l. c. n. 851. sq. 854. sq. n. 856. sq., ubi recte refutat sententiam *Gasparri* l. c. n. 17. ed. 3. n. 68. requirentis aetatem *pubertatis* ad sponsalia valide celebranda. Nam ex natura rei certe uterque contractus tum sponsalitiis tum matrimonialis versatur circa idem *obiectum* i. e. matrimonium, ideoque in partibus contrahentibus requiritur aliqua matrimonii cognitio; at inde non sequitur cognitionem illam eodem *gradu* perfectionis in *utroque* contractu esse necessariam. Etenim contractus sponsalitiis est contractus *promissorius* de futuro et natura sua rescindibilis, matrimonium vero est contractus *traditionis* de praesenti et *indissolubilis*; ergo evidenter in sponsalibus *minor gradus cognitionis* sufficit. Praeterea haec sententia cum textibus iuris Decretalium et decisionibus S. Off. et communi opinione doctorum nequit conciliari, quia manifeste supponitur ab impuberibus post completum septennium *posse valida* sponsalia celebrari. Cfr. e. unie. C. XXX. q. 2.; cap. 5. X. h. t.; cap. unie. h. t. in Sext.; Instr. S. C. Inq. 20. Iun. 1883. n. 32. sq.

(31) *Sanchez* l. c. l. I. disp. 16. n. 4.; *Schmalzgr.* h. t. n. 19.; *Reifenstuel* h. t. n. 12.; *Passerin.*, Commentar. in cap. unie. h. t. in Sext. n. 7.

(32) *Sanchez* l. c. n. 2.; *Schulte* l. c. § 17. i. f. § 33. not. 8.; *Pirhing* h. t. n. 2.; *Bened. XIV.*, Quaest. can. 197.; *Rosset* l. c. n. 1506.; *Scherer* l. c. § 115. not. 119.

nos pari ratione remittit ad *leges* i. e. Romanas et ad *canones* v. g. Nicol. I. cap. 2. X. h. t. At si agatur de sponsalibus non *contractis*, sed *contrahendis*, certe ex disciplina vigente altera sententia est *tutior*, quae requirit aetatem etiam quoad *ultimum* diem *physice* completum (33).

315. Si in casu quodam extraordinario malitia aetatem suppleat, i. e. usus rationis ad sponsalia sufficiens septimum annum completum praecedat, *iure naturali*, imo ex communiori canonistarum opinione *etiam* ex iure canonico sponsalia quocunque tempore ante completum septennium contracta et licita et valida sunt (34). Quae opinio communior, quatenus *etiam* ex iure canonico liceitatem et validitatem sponsalium in casu sustinet, in fontibus iuris canonici sufficiens fundamentum non habet neque rationum pondere fulcitur atque iam a *Panormitano* aliisque canonistis praesertim a *Pichler* solidis argumentis fuit impugnata (35).

Nam exceptio de *malitia nullibi* in iure circa sponsalia statuitur, sicuti cap. 9. h. t. disertis verbis exprimitur de matrimonio. Nec valet ratio petita ex *paritate* sponsalium cum matrimonio. Paritas enim illa ut regula *generalis* est falsa, ut patet v. g. ex impedimento vis, *speciali* vero *lege* circa aetatem in iure non est statuta, et ex *natura rei* potius est *dispar* ratio in sponsalibus ante septennium, quo periculum fornicationis propter pubertatem corporalem nondum imminet, et generalis praesumptio iuris, non hominis de defectu consensus fortius urget; etenim fatente ipso *Pirhing* h. t. n. 2. *saepe* etiam *post* septennium usus rationis deest. Frustra quoque adversarii provocant ad cap. 3. X. de sponsal. IV. 1. Nam in capite illo aliquantulum obscuro imprimis ius conditur de *matrimonio* contracto, quod evidenter fuit *nullum*, non de *sponsalibus validis*. Praeterea si quis contendat matrimonium illud nullum saltem fuisse sponsalia praesumpta propter impedimentum publicae honestatis a R. Pontifice deductum,

(33) *Schmalzgr.* h. t. n. 23. sq.; *Passerini* l. c. n. 7.; *Rosset* l. c. Cfr. cit. resp. S. C. Inq. 7. Maii 1890.

(34) *Schmalzgr.* h. t. n. 8. 9. 10. sq.; *Pirhing* h. t. n. 2. 12.; *Sanchez* l. c. n. 8. sq.; *Rosset* l. c. n. 858. sq., qui perperam insistit *communi* sententiae.

(35) Cfr. c. unic. C. XXX. q. 2. cum dict. Grat.; cap. 4. 5. X. h. t.; cap. unic. h. t. in Sext.; Instr. S. C. Inq. 20. Iun. 1883. n. 33.; *Abbas Panormitan.*, Comment. in cap. 3. de sponsal. IV. 1. n. 4. sq.; *Engel* h. t. § 1.; *Pichler* h. t. n. 3. sq.; *Schulle* l. c. § 33. not. 9.; *Scherer* l. c. § 110. not. n. 51. alique.

nondum demonstrasset *validitatem* illorum sponsalium. Etenim ex iure antiquo ante Concilium Tridentinum vigente sponsalia etiam *invalida* prodixerunt impedimentum publicae honestatis, dummodo nullitas non proveniret *ex defectu consensus*; ergo adversarii ex illo impedimento non recte concludunt ad *valorem* sponsalium; defectum vero consensus ipsi admittere nequeunt, secus arguerent R. Pontificem erroris in decisione de publica honestate, et propriae sententiae de *praeveniente malitia* subducerent fundamentum. Cfr. Gasparri l. c. n. 711. sq. 723.; De Angelis l. IV. t. 4. n. 7. sq. (de defectu consensus).

316. Si infantes (36) ad invicem vel *unus maior septennio* et *alter minor* sponsalia contraxerint ipsi *vel parentes pro eis*, nisi per scriptam ratificationem in forma per decretum "Ne temere", indicata peractam liquido appareat, eosdem in eadem voluntate factos *maiores septennio* perdurare (37), sponsalia huiusmodi, quae ab initio *nulla* erant, per lapsum dicti temporis minime convalescunt, et ideo cum sint *nulla*, non amplius inducunt impedimentum publicae honestatis (38).

317. Ex sponsalibus, quae *parentes* i. e. pater vel mater, non *aliae* personae v. g. tutor vel frater, pro filiis *pueribus* vel *impueribus* sive legitimis sive illegitimis contrahunt, ipsi filii, si *expresse* per scriptum ab ipsis et parochio vel duobus testibus subsignatum, consenserint, tunc tandem *obligantur*. Et est idem, si filii tempore sponsaliorum *absentes* et etiam *ignorantes* eadem sponsalia post *scientes* ratificaverunt *expresse* per scriptum. Alias ex sponsalibus contractis a parentibus pro filiis nec ipsi filii obligantur, nec publicae honestatis iustitia inde surgit (39). Quae *praesumptio iuris*, qua ex

(36) Cfr. cap. unic. pr. § 2. h. t. in Sext.; Schmalzgr. h. t. n. 4. sq.; Passerini l. c. n. 1. sq. 12. sq. 21. sq.

(37) Praeterea sponsi notitiam habeant necesse est sponsalium tempore infantiae contractorum, et ante ratificationem *scire* debent illa fuisse *nulla*. Cfr. Sanchez l. c. lib. 1. disp. 16. n. 7.

(38) Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 3. de ref. matr.

(39) Cap. un. § 2. h. t. in Sext.; at cap. 1. X. h. t. = c. 2. C. XXXI. q. 2. (Pseudo-Hormisd.) cum Bened. XIV. Const. "Probe" 15. Dec. 1751. § 6. et Vering, Lehrb. d. k. K. § 225. not. 8. non est necessario accipiendum de *rigorosa obligatione* filiorum implendi sponsalia a parentibus pro ipsis contracta, quae demum a Bonifacio VIII. cit. cap. unic. h. t. in Sext. fuerit abrogata. Cfr. Fagnan. in c. 1. X. h. t. n. 7.; Passerini l. c. n. 21. sq.; Santi h. t. 1. n. 3.; Freisen l. c. p. 319.; Scherer l. c. § 110. not. 54. § 131. not. 21.; Glossa in cap. 1. X. h. t. v. Debet, quae verbum "Debet" intel-

taciturnitate filiorum colligitur *verus consensus*, etiam in foro externo cedere debet veritati, si sufficienter probetur filios potius vere dissensisse vel sese habuisse mere negative. Ambiguitates de tacito consensu per legem *Pii X.* circa formam scriptam sponsalium eliminatae sunt. Cfr. *Sanchez* l. c. l. I. disp. 33. n. 7.; *Schmalzgrueb.* l. IV. t. I. n. 58. sq.; *Gasparri* l. c. n. 31.

318. A sponsalibus contractis per *impuberem*, qui *nondum* fuit septennnis, etiam cum impubere septennio maiore, vel per eum, qui septennio maior nondum obtinuit usum rationis, semper licite recedi potest. Nam talia sponsalia cum propter defectum consensus ab initio sint irrita, neque obligationem producunt neque impedimentum publicae honestatis neque per lapsum temporis conualescunt, nisi scripto liquido appareat contrahentes in eadem voluntate factos maiores septennio perdurare; sola igitur taciturnitate vel mero silentio non ratificantur (40). Quodsi sponsalia vera fuerunt contracta ab *impuberibus*, qui septennium iam *compleverant* usumque rationis attigerant, neuter quamdiu impubes est, ne mutuo quidem consensu a sponsalibus resilire potest (41), ne propter aetatis inconstantiam saepe contrahant atque dissolvant sponsalia. At unusquisque postquam pubertatem adeptus est, *statim* (42) i. e. a die adeptae pubertatis et *cognito* iure resiliendi sine *alia* ratione et alterius pubertate non expectata con-

ligit de debito *honestatis*, non *necessitatis*; paulo aliter *Kekule* in Arch. f. k. K. t. 73. p. 369. sq., qui cit. c. 2. C. XXXI. q. 2. ob rationes inefficaces putat *authenticum* esse textum *Hormisdæ* atque adeo usque ad saeculum *nonum* ex iure antiquo *liberum consensum sponsorum* non fuisse necessarium? Cui scriptori autem facile est adstipulandum, si existimat canonem illum *eo sensu* in collectionem *Gregori IX.* fuisse translatum, quo iam illo tempore a scriptoribus in mitiorem partem est explicatus. Cfr. *Hollweck*, D. Civileher. p. 89., unde patet in foro civili ad tramites cit. cap. unic. h. t. in Sext. parentes non habere ius pro suis filiis etiam minoribus contrahendi sponsalia, nisi legitimum acceperint mandatum. Etenim potestas patria de *persona* et *bonis* liberorum non censetur se extendere ad eorundem *desponsationem*. Ab anno autem 1908. sponsalia canonica a mandatario iam nequeunt fieri. Cfr. v. g. cod. civ. German. §§ 1627. 1630.

(40) Cap. unic. pr. h. t. in Sext.; *Schmalzgr.* h. t. n. 1. sq.; *Passerin.* l. c. n. 1. sq.

(41) Cap. 7. 8. X. h. t.; *Rosset* l. c. n. 975.

(42) Illam vocem « *statim* » de solo « *triduo* » intelligendam esse certis argumentis non probatur. Cfr. *Schmalzgr.* h. t. n. 32.; *De Angelis* h. t. n. 2. i. f.; *Schulle* l. c. § 33. not. 10.; *Scherer* l. c. § 110. not. 55.; *Rosset* l. c. n. 978.

tractum sponsalitium dissolvere nullo iure prohibetur, ne approbare (43) cogatur, quod in infirma aetate cum maturo consilio non fecerat, nisi (44) sponsalia sint *iurata* (45), utpote maiore consideratione et religionis studio facta. Denique si *pubes* cum *impubere* septennio maiore *sponsalia* contraxit, is resilire nequit, si impubes post adeptos annos pubertatis sponsalium executionem postulet; ipsi vero impuberi eo in casu recessus est permissus (cfr. cap. 7. X. h. t.), neque denegatur *puberi*, si aliam iustam causam habeat. Cfr. cap. 11. X. h. t. Verum licet sponsalia impuberum *iuramento* firmata ita sponsos obligent, ut neutri parti altera invita propter *solum* causam adeptae pubertatis resilire liceat, tamen mutuo consensu aut ex alia iusta causa id facere non est prohibitum (46).

§ 2. DE IMPEDIMENTO AETATIS IN MATRIMONIO.

I. De notione et origine et ambitu impedimenti aetatis.

319. Impedimentum *canonicum* aetatis in celebrando matrimonio (47) est duplex defectus scilicet *discretionis iudicii* ad consensum coniugalem et *potentiae actualis* ad generandum *a iure* in pueris ante annum decimum quartum *completum*, in puellis vero ante annum duodecimum completum simpliciter *praesumptus* (48), non *generaliter* praesumptione *iuris* et de *iure*.

(43) Cum sponsalia illa fuerint *valida*, ad dissolutionem *positivus* requiritur dissensus extrinsece manifestatus; hinc *sola taciturnitate* censentur ratificata. Cfr. *Sanchez* l. c. l. I. disp. 51. n. 14.; *Schmalzgr.* h. t. n. 34. sq.

(44) Alia exceptio cap. 8. X. h. t. statuta propter abrogatum a Leone XIII. matrimonium praesumptum ex sponsalibus cum copula secuta non iam valet. Cfr. *Rosset* l. c. n. 976.

(45) Cap. 10. X. IV. 1.; *Wernz* l. c. t. IV. n. 110.; *Pirhing* h. t. n. 8.; *Scherer* l. c. § 110. not. 56. alique; aliter *Rosset* l. c. n. 977.; *Gasparri* l. c. n. 76. alique, qui hanc exceptionem de sponsalibus *iuratis* non admittunt.

(46) Cap. 10. X. de sponsal. IV. 1.; *Schmalzgr.* h. t. n. 39. sq.; *De Angelis* h. t. n. 3.; *Schulte* l. c. § 33. I.; *Wernz* l. c.

(47) Cap. 2. 3. 6. 10. 11. 14. X. h. t.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 104.; *Rosset* l. c. n. 1494. sq.; *Gasparri* l. c. n. 1491. sq.

(48) *Schmalzgr.* h. t. n. 45. sq.; *Reiffenstuel* h. t. n. 8.; *Gonzalez* l. c. in cap. 3. X. h. t. n. 3.; *Olfers*, *Pastoralmedizin* p. 14. 60. Cfr. quoque *Bernard. Pap.*, Summ. de matr. l. c. p. 301. sq.

320. Quodsi vel in *uno* ex contrahentibus *discretio iudicii* deest, ex *iure naturae* propter defectum consensus valor matrimonii impeditur tum in hominibus baptizatis tum in hominibus *non baptizatis* (49). Alter defectus potentiae actualis ad generandum saltem unius coniugis, non vi legis *naturalis*, sed ex *iure ecclesiastico* (50) irritat matrimonia *baptizatorum*, non infidelium.

321. Utraque conditio i. e. discretio sufficiens intellectus et potentia actualis ad generandum ex *iure ecclesiastico* ad licitam (51) validamque (52) matrimonii celebrationem praesumitur adesse in masculis demum anno solari, non lunari 14., in feminis anno 12. vere completo etiam quoad ultimam diem, a die *nativitatis*, non baptismatis usque ad *diem* celebrationis matrimonii (53). At si prior conditio de discretione iudicii vel in *uno* ex contrahentibus etiam *completa* aetate legitima de facto desit, non obstante iuris positivi praesumptione secundum veritatem iuris naturalis illicitum et invalidum est

(49) S. C. Inq. 17. Apr. 1839. 2. Maii 1866. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1380. 1381.

(50) Iure divino quamvis praeter *consensum* corpora quoque requirantur habilia ad valorem matrimonii, tamen non *actu* et *proxime*, sed *tantum suo tempore* habilia sint necesse est. Cfr. Bened. XIV. Const. cit. « *Magnae nobis* »; S. C. Inq. 10. Dec. 1885. 6. Aug. 1886. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1288. 1384. et S. C. Inq. 18. Mart. 1903. in Act. S. Sed. vol. 36. p. 116. sq.; S. Thom. l. c. in 4. lib. sent. dist. 36. q. 1. art. 5.; Schmalzgr. h. t. n. 48. sq.; Feije l. c. n. 531.; Gasparri l. c. n. 493. 494.; Rosset l. c. n. 1499. sq.

(51) Cap. 2. X. h. t.; Schmalzgr. h. t. n. 67. sq.; Feije l. c. n. 536.; Fagnan. l. c. in cap. 2. X. h. t. n. 11. 12.; Suarez, De leg. lib. V. cap. 3. n. 6.

(52) Cap. 6. 10. 11. 14. X. h. t.

(53) Cap. 11. X. h. t.; S. C. C. 14. Iun. 1691. in ed. Richt. C. Tr. p. 257.; Feije l. c. n. 532.; Reiffenstuel h. t. n. 13.; at in controversia de complemento physico *ultimae* diei idem est tenendum, quod supra h. t. § 1. de sponsalibus explicatum est. Cfr. S. C. Inq. 7. Maii 1890., ubi quoad morem imperii Sinensis computandi annos respondit: « *Anni requisiti a sacris canonibus pro validitate matrimonii sunt solares atque computandi a die ad diem* i. e. *a die nativitatis ad diem in qua celebratur matrimonium. Quodsi fieri non potest, computetur aetas secundum annum lunarem adiecto mense* ». Cfr. Collect. S. C. de Prop. F. n. 1385.; Gasparri l. c. n. 495.; Rosset l. c. n. 1506.; Benedict. XIV., Quaest. can. 197.: « *Ita ut aetas praedicta tam in viro quam in femina debeat esse completa, ut colligitur ex allegatis iuribus et ad summum valeat matrimonium, si ultima dies anni duodecimi in femina et decimi quarti in viro sit incepta iuxta late firmata per Sanchez, de matrim. lib. VIII. disp. 104. n. 2. et 3.* »; Scherer l. c. § 115. not. 109.

matrimonium (54). Si altera tantum conditio potentiae actualis ad generandum annis legitimis expletis in uno ex contrahentibus aut in utroque desit, licitum et validum est matrimonium (55), sed *usus* matrimonii usque ad pubertatem ab utroque actu obtentam omnino est interdictus (56).

322. Quodsi malitia sive prudentia suppleat aetatem i. e. *utraque* illa conditio in *utroque* sponso *copulative* (57) et *certo* (58) existat *ante* legitimum tempus pubertatis a iure praesumptae, facultas contrahendi matrimonium ipsa canonum dispositione est concessa (59), neque specialis venia Superioris ecclesiastici ad *validam* matrimonii celebrationem in hoc casu est necessaria (60). At ut sponsi *licite* matrimonium contrahere possint, *Episcopi* aut pro maiore actus *solemnitate Romani Pontificis* sententia *declaratoria* requiritur (61) certo constare de casu a iure excepto sive de duplice illa aptitudine animi et corporis ante annos legitimos pubertatis. Quae sententia mere declaratoria evidenter versatur de *solo facto*.

(54) S. C. C. in c. Ventimilliensi 19. Maii 1888. (cfr. Act. S. Sed. vol. XXI. p. 162. sq.) matrimonium a puella 12 annorum et 9 mensium contractum declaravit invalidum, quoniam illa puella fuit adeo tardi ingenii, ut, quid esset matrimonium, nondum intelligeret; *Fagnan.* in cap. 9. X. h. t. n. 14. sq. 27. sq.

(55) Cap. 2. X. de frig. IV. 15.; *Schmalzgr.* h. t. n. 51.; *Pirhing* h. t. n. 35.; *Reiffenstuel* h. t. n. 7.; *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 104. n. 15.; *Feije* l. c. n. 531. Quare erravit *Freisen* l. c. p. 32., si opinatus est matrimonium post adeptam aetatem legitimam contractum esse nullum, si unus ex contrahentibus nondum sit *pubes* sive actu potens ad generandum, aut si p. 329. docet impedimentum aetatis non habere propriam quandam rationem ab *actuali* impotentia *distinctam*. Cfr. *Santi* l. c. h. t. n. 12. 13. Similiter *Vering* l. c. § 237. not. 2. non recte excipit casum *impotentiae* temporaneae ibidem allegatum a regula generali, neque ad comprobendam suam doctrinam potest allegare *Schmalzgr.* l. c. lib. IV. tit. 15. de frig. n. 80. 86., ut patet legenti laudatos n. 80. et 86. et h. t. n. 51. Cfr. quoque *Olfers* l. c. p. 60.; *Lehmkuhl* l. c. t. II. n. 748.

(56) S. C. Inq. 2. Maii 1866. in cit. Collectan. n. 1481.; *Rosset* l. c. n. 1511. Cfr. de moribus antiquis: Synod. Ticin. (a. 850.) c. 24.; *Hefele* l. c. t. V. p. 597.

(57) Cap. 9. 14. X. h. t.; S. C. Inq. 28. Iun. 1865. in Collect. (Paris.) Const. S. Sed. n. 974.; *Feije* l. c. n. 533.; *Fagnan.* l. c. in cap. 9. X. h. t. n. 47.

(58) *Giovine* l. c. tit. I. p. 549.; *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 104. n. 20. sq. 41.

(59) Bened. XIV. Const. cit. « *Magnae nobis* »; *Giovine* l. c. p. 543.; *Feije* l. c.

(60) *Schmalzgr.* h. t. n. 55. sq.

(61) Benediet. XIV. Const. « *Magnae nobis* » 29. Iun. 1748.; S. C. C. 16. Aug. 1902.; S. C. Inq. 18. Mart. 1902.; Instr. C. R. §§ 17. 72.; *Gasparri* l. c. n. 497. 501.; *Schnitzer* l. c. p. 372. not. 1.

II. De dispensatione et cessatione impedimenti aetatis.

323. Cum sola conditio de sufficienti iudicii discretionem ex iure naturali ad contractum matrimoniale requiratur, altera vero de potentia actuali ad generandum nitatur solo iure canonico, Rom. Pontifex, qui est supra ius canonicum, non in prior conditione (62), sed tantum super altera cum *fidelibus* baptizatis potest dispensare. Quod *ius vere dispensandi* ex Benedict. XIV. Const. "*Magnae nobis* „ est ius *privativum* Sedis Apostolicae (63); Episcopis (64), non parochis tantum concessum est ius *ordinarium* et *cumulativum* cum Sede Apostolica *declarandi* (65), num malitia *de facto* certo suppleat aetatem, minime vero ius *dispensandi*.

(62) *Giovine* l. c. p. 542.; *Fagnan.* l. c. in cap. 9. X. h. t. n. 26. sq.

(63) *Rosset* l. c. n. 1510., ubi affert exempla dispensationum Pii V., Clementis VIII.; Gregorii XV.; *Giovine* l. c. p. 542. sq.; *Hefele* l. c. t. V. p. 597. de mira dispensatione concessa a Legatis Sed. Ap. a. 1160., ut septennis puer cum trienni puella *solemnnes* celebrare posset nuptias. *Saegmueller* dispensationem hanc explicat ex concessione ad ius nationum illarum facta, quod voluntati patris potestatem tribuit supplendi voluntatem infantis filii filiaeve obligatorio modo etiam quoad contractum matrimoniale. Contra ius nationum paulatim ius romanum et ecclesiasticum obtinuit, atque consensus personalis utriusque contrahentis ad valorem matrimonii habitus est necessarius. Act. theol. Tubing. t. 86. 1904. p. 556. sq.

(64) Benedictus XIV. l. c. Qua Constitutione antiquam illam controversiam, num Episcopi possent *vere dispensare* saltem in casu dubio ex urgentissima necessitate pro bono pacis super hoc impedimento (cfr. *Fagn.* l. c. n. 32. 33.) contra Episcopos *diremit*. Quare magni ponderis non est illa ratio, qua ad vindicandum huiusmodi ius Episcopis citantur antiqui iuris textus v. g. cap. 2. X. h. t. et antiqui scriptores v. g. *Schmalzgr.*, *Reiffenstuel*, *Barbosa*, *Gonzalez*, *Suarez* alique, qui ante Benedictum XIV. scripserunt. Neque efficax quoddam argumentum repeti potest ex Synod. Montis Libani a. 1736. (cfr. Collect. Lae. t. II. col. 169. et *Mansella* l. c. p. 24. sq.). Nam illa Synodus constituit ius tantum *particulare*, deinde impedimentum aetatis recenset inter impedimenta mere *impedientia*, tandem ob adiunctam clausulam "*attenta sponzorū temperamento et capacitate* „ dispensationi Episcopi magis videtur tribuere vim *declarationis*. Cfr. Instr. C. R. § 17.; *De Angelis* h. t. n. 5.; *Santi* h. t. n. 13.; *Giovine* l. c. p. 549.; *Périès*, l. c. p. 62.; *Gasparri* l. c. n. 503. 507.; *Rosset* l. c. n. 1513. sq.; *Scherer* l. c. § 115. not. 112. 117.; aliter *Mansella* l. c.; *Schnitzer* l. c. p. 371.

(65) De illo iure *declarandi* Episcopi nullum existere potest dubium (cfr. cap. 2. X. h. t.; Concil. Trid. Sess. XXIV. cap. 20. de ref.; Bened. XIV. l. c.), ut iam *Fagnan.* l. c. n. 22. sq. optime probavit; at in inquisitione de hac re instituenda ab Episcopo sive ordinaria sive delegata potestate procedat, forma canonica accurate est servanda. Quae forma *strictè iudi-*

Quodsi *impubes* ante adeptam aetatem legitimam velit contrahere matrimonium et praetendat se *naturaliter* iam esse puberem, *ipsi* incumbit onus *probandi* in se verificari exceptionem a iure statutam de malitia supplente aetatem. Cfr. *Leuren.*, Forum eccl. l. IV. t. 2. q. 137. A quo onere probandi non liberatur, etiamsi pubertati iam sit *proximus*; nullibi enim in iure in favorem istorum impuberum expressa est praesumptio *iuris pro pubertate*, ita ut onus probandi in eum reiiciatur, qui matrimonium saltem propter defectum potentiae actualis et proximae *imvedere* velit. At de facto in aliqua regione gravissima potest esse praesumptio in favorem pubertatis *ex communiter contingentibus* v. g. in *India* post completum undecimum annum puellae. Cfr. S. C. Inq. 28. Iun. 1865. in Collect. (Paris.) Const. S. Sed. n. 974.; *Olfers* l. c. p. 14.; *Gasparri* l. c. n. 502. Porro episcopus de triplice *obiecto* indaget necesse est, etiamsi ex delegatione Sedis Apostolicae forte ad *sola conficienda acta* procedat, i. e. de debita mentis discretionem, de legitima libertate, de actuali capacitate ad generandum. De qua capacitate naturali generandi facile constat illis in casibus, quibus declaratio petitur ad salvandum honorem sponsae iam a sponso defloratae, secus recurrendum est ad alia signa naturalia pubertatis ab auctoribus assignata (cfr. *Olfers* l. c.) et ad depositiones peritorum medicorum, qui media *honestas* ad hunc scopum necessaria vel utilia v. g. inspectionem corporalem adhibere non prohibentur. Cfr. *Périers* l. c. p. 61. 62.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 104. n. 1. sq. 24. sq.; *Scherer* l. c. § 115. not. 111. sq. Postquam *vere et legitime* constiterit de malitia supplente aetatem, Episcopus sive ex potestate ordinaria sive forte ex auctoritate apostolica concedit *licentiam* (non dispensationem) ad nuptias celebrandas.

324. Impedimentum aetatis *solo* temporis legitimi *lapsu* non cessat, nisi saltem praesumptio iuris de defectu discretionis iudicii post adeptos annos pubertatis in utroque designat habere fundamentum, cessat vero *ipso iure* sine speciali declaratione Superioris ecclesiastici, quam primum sponsi legitimam aetatem pubertatis attigerunt, et nullum est dubium de sufficienti discretionem iudicii, quamvis forte uterque sponsus vel unus ex eis actualem potentiam generandi nondum acquisiverit. Cfr. *Sanchez* l. c. n. 14. sq.

cialis esse non debet, nisi propter exceptiones legitime factas valor probationum in forma iudiciaria sit disceptandus et definiendus. Cfr. *Giovine* l. c.

325. Matrimonium si propter impedimentum aetatis *invalidè* contractum est, solo temporis lapsu ipsoque momento pubertatis legitimae adeptae *non convalescit*, nisi aliter vere approbetur (66). Imo ubi forma ecclesiastica ad valorem requiritur, oportet iterum contrahi matrimonium coram parcho et testibus, si impedimentum ex defectu aetatis promans sit *publicum* (67).

326. **Scholion.** Matrimonium ab impuberibus inter se vel cum pubere *servata forma Tridentina* celebratum, quamvis ob impedimentum aetatis invalidum existeret, tamen ex sola iuris interpretatione censebatur habere *vim sponsalium*, quae inducebant impedimentum *publicae honestatis* etiam post Concilium Tridentinum (68). Quodsi impuberes ad formam Tridentinam *adstricti* non obstante impedimento aetatis *clandestine* contraxerint matrimonium, contractus iste matrimonialis ex duplici impedimento irritus, nihilominus ex communi doctorum sententia, qui responsis quoque S. C. C. suam opinionem muniebant, dicebatur habere *vim sponsalium*, nisi forte contrahentes sua intentione *expresse* exclusissent sponsalia (69).

(66) Cap. unic. § 1. h. t. in Sext.; S. C. Inq. 28. Iun. 1865. l. c.

(67) S. C. C. in caus. Vilnen. 21. Iun. 1732.; *Giraldi*, Exp. iur. pont. P. I. sect. 672.; *Giovine* l. c. p. 550. sq.

(68) Cap. 8. 11. 14. X. h. t.; cap. unic. § 1. h. t. in Sext. iunct. Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 3. de ref. matr.; S. C. C. in caus. Viterb. m. Iul. 1587., in c. Nullius 27. Mart. 1596.; *Reiffenstuel* h. t. n. 18.; *Passerin*. l. c. in hoc cap. unic. in Sext. n. 18.; *Feije* l. c. n. 534.; *Gasparri* l. c. n. 504. 722. Qui effectus publicae honestatis ab huiusmodi sponsalibus *ex iuris interpretatione* inductus videtur difficulter componi posse cum decreto Concilii Tridentini Sess. XXIV. cap. 3. de ref. matr. ubi *sponsalibus quacumque ex causa invalidis* negatur vis inducendi impedimentum publicae honestatis, valida autem sponsalia non sunt, si desit *intentio* et *expressio* de futuro matrimonio. At in casu certe *expressio* est de praesenti, idemque saltem ex communiter contingentibus obtinet de *intentione*. Quare illa iuris interpretatio non versatur de *expressione dubia*, ut accidit cap. 14. X. h. t., sed de re omnino *certa*. Porro *Benedict. XIV.*, Inst. eccl. 46. n. 22. sq. innixus decisionibus S. C. C. omnino negat contractum per *verba de praesenti* posse esse *sponsalia*, licet *intentio* fuerit de futuro, imo contrariam sententiam appellat insanam et falsam. Hinc effectus ille canonicus publicae honestatis in casu non est necessario repetendus *ex obiectivo valore sponsalium*, sed *ex iuris canonici dispositione*, quae *pactis privatis* mutari nequit et etiam actui invalido certos effectus canonicos tribuere potest. Veteri igitur regulae: „*Actus nullus nullum producit effectum* „ adiungi solet clausula „*Nisi speciali iure de contrario caveatur* „, Cfr. R. l. 52. in Sext.; *Gasparri* l. c. n. 724.; *Leitner* l. c. p. 102. Quae clausula in casu verificabatur.

(69) *Fagnan*. l. c. in cap. 9. X. h. t. n. 48., ubi allegat declarationem

At contraria sententia, quae *hisce* matrimoniis *clandestinis* vim sponsalium negabat, erat omnino praeferenda (70). Nam allegata a nonnullis auctoribus decisio S. C. C. 4. Dec. 1597., quae aperte probat hanc sententiam, est indubitanter authentica. Cfr. Act. theol. Oenipont. t. XVI. p. 355. sq. Aliae quoque declarationes S. C. C. (cfr. Thesaur. resol. S. C. C. t. 138. p. 165.) et rationes intrinsecae ex *absoluta nullitate* matrimoniorum clandestinorum eidem doctrinae omnino favent. In territoriis vero capiti *Tametsi* non subiectis antiquum ius de invalidis matrimoniis ob defectum *aetatis* usque nunc valebat quoad *publicam honestatem* inducendam, salva tamen limitatione ad primum gradum a Conc. Trid. l. c. statuta (71).

Sponsalia praesumpta inter contrahentes matrimonium ob impedimentum aetatis invalidum per decretum „Ne temere „ abrogata sunt. Ea enim tantum sponsalia in decreto dicuntur valida et canonicos sortiri effectus, quae iuxta normam indicatam contracta fuerint. Cfr. *Aloys. Desmet*, De spons. et matrim. n. 8.

III. De iure accusandi matrimonium ob impedimentum aetatis.

327. In *valorem* matrimonii, cui impedimentum impubertatis obstat, *pubertate impleta*, super eius tantum, qui matrimonii contracti tempore *impuber* fuerat, coniugis petitione inquirendum est. Cfr. Instr. C. R. § 119. Qui impuber hoc iure accusandi matrimonium *privatur*, si per carnis copulam subsecutam vel aliquem modum alium evidenter constiterit eosdem contrahentes cum eiusdem voluntatis perseverantia ad pubertatis tempora pervenisse. Is quoque ab accusando matrimonio

S. C. C.; *Schmalzgr* l. c. lib. IV. tit. 3. n. 61. sq.; *Passerin. et Giraldu* l. c.; *Reiffenstuel* l. c. n. 19.; *Feije* l. c. n. 282.; Act. S. Sed. vol. II. p. 396. sq.; *Scherer* l. c. § 115. not. 113.; *Schnitzer* l. c. p. 372. not. 3.; *De Angelis* h. t. n. 6.

(70) *Feije* l. c. n. 282. 398. 400.; Act. S. Sed. vol. II. p. 399.; *Heiner*, *Eherecht* p. 85.; *Gasparri* l. c. n. 722.; *Sanchez* l. c. l. I. disp. 21. n. 1. sq. 4. sq.

(71) Cfr. declar. S. C. C. 13. Mart. 1879. a Leone XIII. 17. Mart. 7. Apr. 1879. approbatam, quod *matrimonium civile* non producat impedimentum *publicae honestatis* in locis formae Tridentinae subiectis; Leon. XIII. decret. „*Consensus mutuus* „ 15. Febr. 1892., quo etiam in locis a cap. *Tametsi* immunibus *sponsalia* per subsecutam copulam carnalem ex praesumptione iuris et de iure non amplius transeunt in matrimonium. Quae dispositiones post decretum „Ne temere „ potiore iure valent.

recte repellitur, qui cum brevi quidem tempore *ante* aetatem legitimam nuptias celebrasset, *certo* iam naturaliter fuit pubes. Cfr. S. C. C. 30. Apr. 1695. iunct. decisionibus eiusdem S. C. 4. Iun. 1763. 16. Mart. 1771. 29. Aug. 1772. 23. Ian. 1773. At ubi forma ecclesiastica non servata obstat validitati matrimonii, *etiam pars pubes* alique omnes matrimonium accusare possunt (72).

328. *Ante* adeptam pubertatem contra matrimonium propter impedimentum aetatis nullum atque irritum *etiam ex officio* procedendum est, cum impedimentum aetatis impedimentis iuris *publici* adnumeretur. Cfr. Instr. C. R. § 122. Quicumque accusat matrimonium *post celebratas nuptias* propter defectum pubertatis saltem naturalis, ipsi onus incumbit *probandi* nullitatem matrimonii. Cfr. S. C. Inq. 18. Mart. 1903. In Act. S. Sed. vol. 36. p. 116. sq.

329. Scholion. Ius antiquum Romanorum, quod viros sexagenarios et mulieres quinquagenarias matrimonia celebrantes poenis coelibatus et orbitatis subiecit, ab Imperatore Iustiniano abrogatum est. Cfr. L. 27. Cod. de nupt. V. 4. Porro quamvis proportionata quaedam *aequalitas* sponsorum non solum quoad *conditionem vitae* (cfr. S. Leon. M. in c. 12. C. XXXII. q. 2.), sed etiam quoad *aetatem* sit desideranda (cfr. c. 9. Synod. Foriul. a. 796.), tamen Ecclesia illas leges civiles v. g. Visigothorum vel Longobardorum vel modernorum Statuum (cfr. supra h. tit. not. 15. 16.) nunquam ratas habuit, quibus *virii iuniores* a matrimoniis cum mulieribus aetate multo provectoribus impedirentur. Neque unquam Ecclesia catholica *certam* quandam *aetatem* constituit, qua *adepta senes* a matrimonio contrahendo prohiberet (73).

330. Scholion. Leges civiles Statuum unitorum Americae Septentrionalis matrimonia impuberum invalida habent. Konings-Putzer, Commentarium in facultates Apostolicas, ed. 5. 1898. num. 131. Codices civiles autem in determinanda aetate matrimonii civilis celebrationem requisita *generatim* (74)

(72) Cap. 7. 8. X. h. t.; cap. 3. 4. X. qui matrim. accusare. IV. 18.; cap. unic. § 1. h. t. in Sext.; Gasparri l. c. n. 502. 1182.; Périès l. c. p. 60. sq.; Scherer l. c. § 115. not. 107. § 135. not. 58.

(73) Sanchez l. c. lib. VII. disp. 12. n. 19. sq.; Schmalzgr. l. c. lib. IV. tit. 1. n. 241.; Lehmkühl, Theolog. mor. vol. II. n. 748.; Olfers l. c. p. 14.; Freisen l. c. p. 361.; Schulte l. c. § 18. i. f. not. 63.; Moy l. c. p. 313. sq.; Zhishman l. c. p. 205. sq.; Eschbach l. c. p. 172. 202. sq.

(74) In Hispania (cod. civ. art. 75. 83.), Anglia, Lusitania, Graecia, exceptis insulis Ionicis, ubi pro pueris 16., in puellis 14. anni completi sunt necessarii, viget *aetas canonica*. Cfr. quoque Gasparri l. c. n. 496.

exigunt aetatem *maiores* quam iure canonico vel legibus Romanis statutum est, salva tamen quandoque facultate *dispensandi* (75), neque (directe et expresse) admittere solent *limitationem* in foro ecclesiastico receptam de *malitia* vel prudentia *supplente aetatem*, quae potius *absolute* in iure Romano et recentioribus legibus civilibus est definita. At in decernendo *numero* annorum ad aetatem legitimam in contrahendo matrimonio requisitam magna est *varietas* in legibus civilibus nunc vigentibus. V. g. aetas legitima in *Austria* (cod. civ. §§ 21. 48.) pro utroque sexu sunt quatuordecim anni completi, atque Sedes Apostolica in concordato a. 1855., non obstante postulatione gubernii austriaci, aetatem canonicam ad tramites legum civilium Austriae non immutavit. In *Gallia* (cod. civ. art. 144. 145.), *Italia* (cod. civ. art. 55.), *Belgio*, *Romania* exiguntur ad valorem matrimonii in viris duodeviginti, in feminis quindecim anni completi. In *Germania* ex novo cod. civ. § 1303. viri ante aetatem maiorem (21. annor. completor.) vel legitimam emancipationem, quae completo anno decimo octavo fieri potest, feminae vero ante annum decimum sextum completum nequeunt contrahere matrimonium. At mirabile dictu idem codex tantum permittit, ut *dispensatio* ab impedimento aetatis *feminis*, non *viris* per singula gubernia foederata concedi possit. Porro defectus aetatis (legitimae) ex eodem codice non est impedimentum ipso iure dirimens, sed impediens, propter quod matrimonium nonnisi ob alias circumstantias concurrentes fit *impugnabile*, non *irritum* pro singulari ista distinctione huic codici propria. In *Hollandia*, *Helvetia*, *Russia*, *Hungaria* pro diversitate sexus aetas legitima habetur post duodeviginti et sedecim annos completos, excepto *Caucaso*, ubi viget norma 15. et 13. annorum. In *Dania* pro pueris et puellis statuta est aetas viginti et sedecim annorum completorum.

Pariter magna est diversitas in modernis codicibus civilibus de *iure accusandi* matrimonium propter impedimentum aetatis (76). V. g. in *Helvetia* ex lege de matr. civ. art. 27. matrimonium ante aetatem legitimam contractum ex officio im-

(75) Quae dispensatio expresse est permissa in *Gallia*, *Italia*, *Belgio*, *Hollandia*, *Romania*, *Russia*, *Hungaria*. Cfr. *Friedberg-Ruffini* l. c. § 145. not. 4.

(76) *Allègre* l. c. t. I. p. 82. sq. ad art. 144. 145. sq. *Hollweck*, D. Civileher. p. 97. sq.; *Lehmkuhl*, D. bürgerl. Gesetzb. § 1303.; *Scherer* l. c. p. 290. sq.; *Rosset* l. c. n. 2310.

pugnari non potest. In cod. civ. *Italiae* (art. 104. 110. 111.) larga data est potestas accusandi tum *publico* procuratori tum *sponsis aliisque* personis, at salvis quibusdam limitationibus, v. g. si sex menses elapsi sint post adeptam legitimam aetatem, vel *ante* sex illos menses elapsos mulier concepit, vel expressa facta sit ratihabitio cum perfecto consensu, actio iudicialis negatur. Similes, sed non omnino aequales sanctiones atque in Italia reperiuntur in cod. civ. *Galliae* art. 184. sq. In *Hungaria* secundum novam legem (a. 1894.) §§ 56. sq. matrimonium impuberis ante legitimam aetatem celebratum *ex officio* impugnandum est, quamdiu defectus pubertatis durat. Quo defectu sublato sola pars antea impubes, nisi matrimonium tacite ratificare praeferat, illud intra annum impugnare potest. In cod. civ. *Hisp.* licet art. 102. promotori fiscali, sponsis aliisque personis interesse habentibus detur facultas satis ampla accusandi matrimonia, tamen ex art. 83. matrimonia impuberum dicuntur ipso facto convalidata, si coniuges post adeptam pubertatem per unum diem pacifice cohabitarint, aut uxor ante aetatem legitimam vel ante matrimonii accusationem prolem conceperit. In *Germania* cum defectus aetatis non constituat impedimentum ipso facto dirimens, *ius quoque impugnandi* valorem matrimonii solummodo conceditur, si aliae circumstantiae concurrant v. g. defectus consensus parentum vel tutorum (cfr. cod. civ. §§ 1303. 1304. 1330. sq. 1339. 1340.) (77). Quibus exemplis patet, quod etiam codices moderni iuris civilis exceptionem canonicam de malitia supplente aetatem non penitus reiiciant, sed indirecte aliquo modo admittant. Praeterea dispensationibus liberaliter concessis (v. g. in Germania intra 15. annos 20000 puellis) rigor theoreticus iuris civilis in praxi relaxatur.

§ 3. DE IMPEDIMENTO DISSENSUS PARENTUM IN SPONSALIBUS ET MATRIMONIIS.

I. De impedimento dissensus parentum in sponsalibus.

331. Sponsalia a filiisfamilias insciis parentibus contracta, si *prudenter* putant parentes non esse *rationabiliter* invitos, neque ullum timeatur scandalum aut gravis infamia ex spon-

(77) *Friedberg-Ruffini* l. c. § 145, not. 5. sq.; *Allègre* l. c. ad art. 184. sq.; *Hollweck* l. c. p. 98, not. 1. 188. sq.; *Lehmkuhl* l. c. §§ 1303. 1304. 1330. sq.; *Rosset* l. c. n. 2303.

salibus oritura, *valida* existunt. Nam *obiectum* promissionis ex sese illicitum non est, neque defectus quidam in *modo* promissionis nullum et irritum efficit contractum promissorium (78). At ordinarie ad *licitam* celebrationem *sponsalium* filii ex *pietate* et *reverentia*, non propter *obedientiam* in his debitam *praevis* requirere *tenentur consilium* parentum, quamvis illud nequaquam *sequi debeant* (79).

332. Dubium esse non potest, quin *sponsalia* a filiisfamilias sive minoribus sive maioribus, parentibus quidem consultis, sed *irrationabiliter invitis* et dissentientibus contracta, omnino *valida* sint habenda. Idem quoque obtinet, si matrimonium *pro iis* circumstantiis promittitur ineundum, in quibus nulla causa iure divino vel canonico probata *licitae* celebrationi matrimonii ex parte *obiecti* promissi obstat, etiamsi forte in *modo* promissionis defectus quidem intercedat. Cfr. *Feije* l. c. n. 174. 537..

333. Quodsi promissioni sponsalitiae filiorum vel filiarum parentes ob causam *perpetuam* iure divino et canonico probatam *iuste* contradicant, non solum *illicita*, sed etiam *invalida* sunt sponsalia, quamvis iuramento sint confirmata. Etenim promissio rei illicitae ex natura sua est irrita, ideoque in casu rescissio proprie dicta locum habere non potest, sed tantum *declaratio nullitatis*.

Porro celebratis sponsalibus absque praevis consilio vel consensu parentum vel tutorum *superveniens* eorundem contradictio nequaquam per se *sola* sufficiens est causa recedendi a sponsalibus, nisi sit *iusta*, vel *aliae* rationes accedant. Si sponsalibus vero valide atque licite contractis *nova superveniat causa*, ob quam parentes vel tutores *iuste* executioni sponsalium contradicant, vel iustam quidem contradicendi causam *non* habeant, sed *gravia* filiis minentur *damna* v. g. exhaereditationem ope forte iniustarum legum civilium facile exequendam (cfr. *Benedict. XIV.*, Quaest. 318.), filiifamilias legitime a sponsalibus recedunt; at cum *valida* solvantur

(78) Cfr. text. iur. cit. supra h. tom. IV. n. 99. not. 86. sq.; *Sanchez* l. c. l. I. disp. 23.; *Schmalzgr.* h. t. n. 81. sq.; *Giovine* l. c. t. I. p. 316. sq.; *Van de Burgt* l. c. p. 314. sq. 291. sq.; *Bened. XIV.*, Inst. eccl. 46.; *Scherer* l. c. § 110. IV.; *Gasparri* l. c. n. 31.; *Rosset* l. c. n. 158. 1064. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 94. sq.; *Esmein* l. c. t. II. p. 165. sq.

(79) S. C. C. 24. Ian. 1885. in Act. S. Sed. vol. XVII. p. 585. sq.; *Reiffenstuel* l. c. lib. IV. tit. 1. n. 24.; Act. S. S. vol. XIII. p. 441. vol. XIV. p. 457.; *Rosset* l. c. n. 160. sq. 874. sq.

sponsalia, ab impedimento publicae honestatis non liberantur. Cfr. Bened. XIV. in Brevi ad Episcop. Monaster. 19. Iul. 1755.; S. C. C. 24. August. 1723. 19. Aug. 1730. 21. Apr. 1731. in ed. Richt. C. Tr. p. 223. n. 21. sq.; Inst. C. R. §§ 5. 68.; Rosset l. c. n. 1064. sq.; Feije l. c. n. 558.; Cosci, De sponsal. filiorumfam. p. 1. sq.

Scholion. Moderni codices civiles cum non amplius admittere soleant obligationem ex sponsalibus ortam ad celebrandas nuptias, etiam in ordine ad hunc finem consensui vel dissensui parentum in sponsalibus filiorumfamilias vim iuridicam non iam tribuunt. At iidem codices actionem quoque iudicalem ad reparationem damni reiiciunt, nisi sponsalia cum debitis solemnitatibus fuerint inita. Quas inter solemnitates ad promissionem matrimonii saltem a minoribus in aetate minore celebrandi non raro iure particulari requiritur consensus parentum vel tutorum tacitus vel expressus. Cfr. Hollweck l. c. p. 89. not. 4.; Schnitzer l. c. p. 107. sq.; Friedberg-Ruffini loc. cit. §. 158. not. 1. sq.

II. De impedimento dissensus parentum in matrimoniis.

334. Cum patria potestas apud antiquos populos non raro esset exorbitans, mirum non est, quod pater etiam de matrimoniis suorum filiorum et praesertim filiarum maiore disponderet libertate. Quae parentum auctoritas nunquam efficere potuit, ut matrimonium quoddam esset valide contractum sine consensu sponsorum, neque defectus consensus genitorum ex natura rei potuit reddere irritum consensum matrimonialem filiorum (80). At quoniam summopere convenit, ut gravissimum negotium nuptiarum mutua concordia parentum et filiorum expediatur, inde ab antiquissimis temporibus moderata quaedam et rationabilis interventio parentum nunquam fuit reprobata. Qua ratione apud Hebraeos parentes quasi complentes educationem domesticam pro suis filiis nuptias

(80) Bellarmin., De sacram. matr. lib. unic. cap. 19.; Sanchez l. c. lib. IV. disp. 22. sq. lib. III. disp. 47.; Schmalzgr. h. t. n. 71. sq.; Bened. XIV., De Synod. dioec. lib. IX. cap. 11. et lib. VI. cap. 3. (de oblatiis monasterior.); Giovine l. c. t. I. p. 242., ubi scribit contra Analect. iur. pont.; Feije l. c. n. 537.; Schulte l. c. §§ 37. 38. p. 320. sq.; Gasparri l. c. n. 485. sq.; Rosset l. c. n. 134. sq.; Schnitzer l. c. p. 288. sq.; Scherer l. c. § 131. p. 430. sq.; Moy l. c. p. 55. sq. 316.; Freisen l. c. p. 307. sq.; Zhisman l. c. p. 616. sq.

conciliare studuerunt. Id, quod potissimum obtinebat de filiabus: non enim videbatur esse "*virginalis pudoris sibi eligere maritum* „ (81). *Graeci* similibus utebantur moribus; unde pater filio elegit sponsam et cum ipsius parentibus causam transegit. Antiquo iure *Romano* matrimonia a filiisfamilias contracta sine consensu patris saltem tacito, in cuius potestate erant constituti, generatim *omni valore* caruerunt (82), nisi agebatur de casibus exceptis. V. g. liberi patris mente capti vel per triennium non redeuntis potuerunt libere nuptias legitimas inire et contra irrationabilem dissensum postulare, ut iudex suam auctoritatem iudiciumque interponat et suppleat consensum. Cfr. L. 9. 10. 19. D. de ritu nupt. XXIII. 2.; L. 18. 25. C. de nupt. V. 4.

Profecto multo minor fuit patris potestas ex iure antiquo populorum *germanicorum* quoad matrimonia illorum, qui ad ipsius *mundium* pertinebant. At *minores* filiisfamilias et etiam filiae maiores, quae semper sub *mundio* manserunt constitutae, sine consensu patris nuptias saltem *legitimas* celebrare non potuerunt. Quodsi eas nihilominus attentarunt, multis quibusdam et privationibus pecuniariis castigabantur; attamen universaliter certoque ipsorum matrimonia non fuerunt *irrita* (83).

Ecclesia catholica quamvis inde a primis temporibus multum urgeret, ut fideles matrimonia contraherent cum consensu parentum (84), tamen in antiquo iure suo rigorem legum Romanarum universaliter non adoptavit. Et revera si excipias v. g. c. 40. 42. epist. can. secund. *S. Basilii* ad Amphi-

(81) *S. Ambros.* in c. 13. C. XXXII. q. 2. iunct. c. 8. C. XXXVI. q. 2. (cap. incert.); *Schegg* l. c. p. 636.; *Freisen* l. c. p. 307. sq.; *Rosset* l. c. n. 941. iuxta *Bened. XIV.* Const. „ *Postremo* „ 28. Febr. 1747. n. 62. sq.

(82) Pr. Inst. de nupt. l. 10.; L. 2. 18. D. de ritu nuptiar. XXIII. 2.; L. 5. Cod. de nuptis V. 4.; L. 11. D. l. 5.; cap. 3. X. qui matrim. IV. 18.; *Bened. XIV.*, De Synod. dioec. lib. IX. cap. 11.; *Schmalzgr.* h. t. n. 72. 73.; *Esmein* l. c. t. I. p. 153.; *Friedberg-Ruffini* l. c. § 141.; *Freisen* l. c. p. 308. sq.; *Rosset* l. c. n. 141. sq. Aliter antiquiores et recentiores quidam scriptores v. g. *Cuiacius*, *Gonzalez*, *Scherer* potissimum innixi auctoritati *Pauli*, Sentent. II. 19. § 2. opinantur matrimonia filiorum sine consensu patris fuisse *illegitima*, sed *valida*; at ipsorum rationes non sunt efficaces.

(83) *Moy* l. c. p. 316. sq.; *Schulte* l. c. § 37.; *Freisen* l. c. 310. sq.

(84) *Tertullian.*, Ad uxor. l. II. c. 8.; c. 22. Conc. Aurel. IV. (a. 541.); *Pelagius* (a. 555.-560.) in c. un. C. XXXII. q. 3.; *Nicol. M.* in resp. ad cons. Bulgar. (a. 866.) c. 3. = c. 3. C. XXX. q. 5.; c. 1. ibid. (Evarist., cap. Pseudoisidor.); *Esmein* l. c. t. I. p. 154. sq.

loch. (85), certis argumentis probari nequit Ecclesiam *universalem* unquam in suo foro matrimonia filiorumfamilias propter dissensum parentum *invalida* habuisse (86).

In iure Decretalium *necessitas* consensus dominorum vel parentum ad *valorem* matrimonii partim directe partim indirecte reiicitur (87), nisi forte a partibus ille consensus ut *conditio* sine qua non deducta fuerit in pactum. Cfr. cap. 5. 6. X. de cond. IV. 5. Denique Ecclesia in Concilio Tridentino (88) pseudoreformatorum *doctrinam* de potestate parentum in matrimonia liberorum damnavit atque reiecit postulata regis Galliae aliorumque introducendi novum impedimentum dirimens pro filiisfamilias certae aetatis v. g. 20. et 18. vel 18. et 16. ann. ex *defectu consensus parentum*, licet adderetur clausula, quod parentibus Episcopi iudicio *inique* renuentibus filiisfamilias de eiusdem Episcopi licentia nuptias celebrare possent. Qua in re Patres Tridentini gravissimi ducti fuerunt rationibus, ut latius exponit *Pallavicinus*, Hist. C. Tr. l. XXII. cap. 4.; etenim salvam voluerunt esse *libertatem* filiorumfamilias eligendi *statum*, contrahendi *matrimonium*, recipiendi *sacramentum*. Denique Ecclesia nunquam rata habuit modernorum legislatorum civilium placita de multiplici quodam consensu parentum, tutorum etc. requiringdo (89).

(85) *Card. Pitra* l. c. t. I. 592. 593.; *Zhishman* l. c.

(86) *Nicol. M.* l. c. in c. 2. C. XXVII. q. 2. cum dict. *Grat*; *S. Ambros.* in c. 8. C. XXX. q. 5. cum dict. *Grat.*; *Schulte* l. c. § 35. not. 5. sq.; *Freisen* l. c. p. 311. sq.; *Scherer* l. c. p. 236. not. 21. p. 432. not. 16. 20.; paulo aliter magis verbis quam re: *Bened. XIV.*, De Synod. dioec. l. IX. cap. 11. n. 3.; *Rosset* l. c. n. 144. sq. alique; ipsorum enim argumenta partim non sunt ad rem v. g. c. 22. cit. Conc. Aurel. partim probant ius mere particulare.

(87) Cap. 1. X. de coniug. servor. IV. 9.; cap. 14. X. de sponsal. IV. 1.; cap. 3. 5. X. de spons. duor. IV. 4.; cap. 3. X. qui matrim. IV. 18. et *Innocent. IV.* in hoc cap. 3.; cap. 3. de iudic. II. 1. in Sext.; *Roland.* l. c. p. 151. 169.

(88) Sess. XXIV. cap. 1. de reform. matr. et Act. S. Sed. vol. XIII. p. 144. not. 1.; *Bellarmin.* l. c.; *Bened. XIV.*, De Synod. dioec. lib. IX. cap. 11. n. 5.; *Esmein* l. c. t. I. p. 159. sq. t. II. p. 154. sq. 169. sq.; *Scherer* l. c. p. 433., ubi tamen *definitionem doctrinae* catholicae ab *initio* capitis *Tametsi* datam falso dicit esse tantum « *iuris dispositionem* » sub anathemate ita statutam, et ideo perperam *theologos* accusat *confusionis*. Cfr. *Esmein* l. c. p. 155. 165. sq.; *Rosset* l. c. n. 147.

(89) Singulare omnino est exemplum concessionis, quod refert *Vering.* *Lehrb. d. k. K.* § 44. not. 84., vi cuius Sedes Apostolica in seereta et conditionata clausula Archiepiscopo Friburgensi deditur dedisse facultatem declarandi dissensum parentum pro catholicis subditis Magni Ducis Badensis

335. Ex disciplina vigente matrimonia liberorum etiam *minorum* insciis atque adeo invitis parentibus contracta omnino sunt *valida*, dummodo vero mutuoque *consensu* sponsorum fuerint contracta (90). Qui consensus ut in sua *efficacia* a consensu vel dissensu parentum est independens, ita pactione parentum nunquam potest *suppleri* vel ex *sola taciturnitate sponsae* sufficienter colligi vel ex *praesumptione iuris* derivari, ut in simili casu sponsalium ex iure decretalium fieri potuit (cfr. supra h. t. n. 317.); recte enim *Schmalzgr.* l. IV. t. 1. n. 246. sq. cum aliis contra non paucos auctores (cfr. *Sanchez* l. c. I. II. disp. 23.; *Gasparri* l. c. 831.) tenet hac in re *paritatem* matrimonii cum sponsalibus neque in iuris textu neque natura matrimonii solidum habere fundamentum.

At liberi *illicite* agunt, si *absque rationabili causa* ante nuptias non exquirunt *consilium* parentum, quamvis illud *sequi* non teneantur. Nam quamvis liberi in contrahendis matrimoniis *mandato* parentum *obedire* non obligentur, tamen *pietas* et *reverentia* iisdem debita exigit, ut parentes, qui ipsis a natura consilarii dati sunt, in hoc gravissimo negotio non negligant, nisi agatur de casibus merito excipiendis. Porro cum consilium ex sese non inducat obligationem, et parentes forte nullam habeant iustam causam contradicendi, liberis salva maneat necesse est naturalis libertas in electione status et celebratione matrimonii.

Multo magis liberi etiam graviter peccant, si non solum *absque consensu* parentum, sed ipsis ob *iustam* et *gravem causam* (non arbitrarie!) *contradicentibus* matrimonia contrahunt. Quae obligatio liberorum ultra debitum *iuris naturalis* maiore rigore ab Ecclesia non est extensa v. g. ad filios *minores*; quare *dispensatio* proprie dicta vel suppletio consensus

esse impedimentum dirimens. Conditione non impleta facultas ista, si revera data est, practicam utilitatem nunquam habuit; imo de authenticitate talis indulti apostolici valde singularis merito dubitatur, donec textus genuinus legitime publicetur. Cfr. quoque *Scherer* l. c. p. 433.

(90) Cfr. supra h. tit. not. 84. sq.; cap. *Tametsi*, ubi proxime et expresse matrimonia *clandestina* et nonnisi secundario et minus clare matrimonia sine consensu parentum celebrata damnantur; *Esmein* l. c. t. II. p. 168.; *Rosset* l. c. n. 155. contra *Ballerini* iunct. *Scherer* l. c. § 131. not. 21.; *S. C. Inq.* 17. Nov. 1835. in Collect. *S. C. de Pr. F.* n. 1448.; *Roland.* l. c. p. 234. 169.; *Bernard. Pap.*, Summa de matr. l. c. p. 301.; *S. Thom.* l. c. in 4. l. sent. dist. 28. q. 1. art. 3.; *Sanchez* l. c. I. IV. disp. 23.; *Schmalzgr.* h. t. n. 77. sq.; *Van de Burgt* l. c. p. 291. sq.; *Feije* l. c. n. 537.; *Gasparri* l. c. n. 485. sq.; *Rosset* l. c. 148. sq. 154. sq.

non conceditur, sed tantum *declaratio* (licentia) v. g. per Episcopum *validae* et *licitae* celebrationi matrimonii nihil obstare (91). Quare iuxta Catech. Rom. P. II. cap. 8. n. 32. parochi merito *hortantur* filiosfamilias, ut invitis parentibus matrimonia non ineant. Neque quidquam obstat, quominus *Episcopi* parochis *praecipiant*, ne ad matrimonii cuiusdam solemnizationem *inconsulto Ordinario* procedant, cui parentes contradicunt. Nam eo in casu Episcopi minime propter defectum consensus parentum absolute et iniuste *prohibent* matrimonium, sed *sibi* solummodo reservant *iudicium*, utrum parentes iniuste matrimonio sese opponant, an ex causa iusta et canonica. Cfr. *Feije* l. c. n. 537.

336. Parentes vero graviter laedunt iura liberorum, si illos invitos aut a statu matrimoniali *avocant* aut ad eundem statum *cogunt*, derelicto statu perfectiore (92), aut ad matrimonium cum certa persona contrahendum inducere moliuntur. Nam laedunt *ius* filiorum in libera status electione atque celebratione nuptiarum.

Quodsi in familiis supremorum principum more receptum est, ut caput familiae det consensum ad nuptias a singulis familiae membris celebrandis, defectus illius consensus in foro ecclesiastico non constituit impedimentum dirimens, ut late discussum est in causa (a. 1635. sq.) *Gastonis*, fratris Ludovici XIII., qui contra consuetudinem regni Galliae absque regis consensu inierat matrimonium (93).

337. Liberi si *ante* matrimonii celebrationem ob *iustam causam consilium* parentum non exquisiverunt aut ipsi *iniuste* contradicentibus matrimonium contraxerunt, a parentibus licite puniri aut ab universa haereditate excludi non possunt (94). Quodsi liberi iustas et graves exceptiones parentum in iure *divino* et *canonico* fundatas atque *ab Ecclesia*

(91) Bened. XIV. Const. cit. « *Nimiam licentiam* » § 10., Const. cit. « *Paucis abhinc* »; S. C. Inq. 17. Nov. 1835.; Instr. C. R. § 68.; Collect. Lac. t. I. col. 551. t. VI. col. 520. sq.; *Giovine* l. c. p. 242. not. 1. 2.; Act. S. S. vol. XIII. p. 440. sq. vol. XIV. p. 455. sq. vol. XVII. p. 455. sq. practica referunt exempla, in quibus S. C. C. dissensum parentum vel consanguineorum tanquam *irrationabilem* reprobavit; *Rosset* l. c. n. 161. Cfr. quoque decis. S. C. C. in ed. *Richt.* C. Tr. p. 270. sq. n. 585. sq.

(92) Cap. 13. X. de sponsal. IV. 1.; cap. 12. X. de regular. III. 31.; *Schmalzgr.* h. t. n. 86. sq.; *Rosset* l. c. n. 151.; *Schnitzer* l. c. p. 290. sq.

(93) Cap. 1. X. de sponsal. IV. 1.; *Bauduin*, De consuet. p. 200. sq.; *Analect. iur. pont.* t. XII. col. 937. sq.

(94) *Schmalzgr.* h. t. n. 93. sq.

approbatas (95) temere spreverint, iure suo utuntur parentes, si salvis legibus iuris naturalis et civilis de alimentis praestandis et parte legitima, huiusmodi liberos quoad reliqua bona haereditate paterna privant. Quae exceptiones parentum vel consanguineorum *ex disparitate conditionis* petita in foro ecclesiastico felicem exitum habere non solent. Cfr. S. C. C. in c. Florent. 12. Ian. 1726., in c. Urbinat. 10. Maii 1732., ubi a R. Pontifice solummodo *ad cautelam* data fuit derogatio testamenti, in quo pater sub poena haereditatis amittendae (salva parte legitima) prohibuit filio ducere puellam ignobilem, in c. Tridentin. 7. Sept. 1793. in ed. *Richt.* C. Tr. p. 270. sq. n. 115. 116. 118.

338. Scholion. Leges civiles (96) non raro ad licitam vel validam celebrationem matrimonii christianorum Superiorum militarium aut civilium aut municipalium praescribunt *consensum* ante obtinendum. Quae leges, quatenus *directe* et *absolute* statuunt vera impedimenta dirimentia vel impediencia pro matrimoniis christianorum, propter defectum competentiae in legislatore civili sunt irritae, naturalem matrimonii *libertatem* laedunt, veroque bono Status civilis non

(95) Quare sicut *legislatio* de hae re non spectat ad potestatem *civilem* (cfr. *Bened.* XIV., Quaest. can. 318.), ita etiam ad *iudicium* de iustitia dissensus parentum iudex civilis non est competens. Hinc iam *Panormitanus* in cap. 1. X. de sponsal. n. 8. cum *Ioanne Andreae* tradit, « *quod talia statuta non teneant* », quibus velut in civitate Senensi contrahentes matrimonium cum puella infra 25. ann. sine consensu duorum agnatorum plectantur certa *poena*. Id, quod recte repetit ex *libertate matrimonii* atque ex *incompetentia laicorum* aliquid disponendi circa sacramenta. Quae *Schmalzgr.* h. t. n. 100. sq. cum aliis v. g. *Rosset* l. c. n. 163. sq. huic sententiae etiam a *Sanchez* l. c. l. IV. disp. 25. n. 5. defensae opponit, consuetudine perspicuitate atque soliditate non commendantur. Cfr. *Van de Burgt* l. c. p. 317.; *Scherer* l. c. § 131. not. 34. de antiquis statutis in Austria. Cum consilium « *reformantiae* » in civitate Maceratensi 24. Apr. 1756. indixisset poenam eiectionis ab ordine nobilium, qui decus propriae nobilitatis vilibus abiectisque coniugiis essent commaculaturi, de validitate huius statuti propterea dubitatum fuit, quod matrimonii libertati esset contrarium; attamen S. C. C. 16. Ian. 1761. in ed. *Richt.* C. Tr. p. 271. censuit illud non obstare libertati matrimonii. Cfr. quoque matrimonia *morganatica*, quibus ex iure civili effectus quidam a validitate et licetate matrimonii *separabiles* legitime negantur, non per modum *poenae*, sed conditionis appositae et non verificatae. Cfr. *Wernz*, lus Decretal. t. IV. n. 29.; *Scherer* l. c. § 131. not. 40. sq. 43.; *Rosset* l. c. n. 167.

(96) *Schulte* l. c. p. 555. sq.; *Scherer* l. c. § 131. not. 4. sq. 49. sq.; *Biederlack* in Act. theol. Oenip. t. XVII. p. 645. sq.; *Aichner* l. c. §§ 184. 185.; *Rosset* l. c. n. 2293. sq. 2307. sq.; *Friedberg-Ruffini* l. c. § 141. not. 17. sq. 46. sq.

requiruntur, sed contra dignitatem sacramenti matrimonii et morum honestatem potius utilitatem quamdam mere temporalem et rationes pecuniarias intendunt (97).

Illis quoque legibus civilibus *valor* non est tribuendus, quae matrimonio celebrato sine huiusmodi consensu v. g. parentum *omnes effectus civiles* (98) indiscriminatim sive separabiliter sive inseparabiliter cum honestate et validitate matrimonii coniunctos omnino denegant (99). Etenim potestas civilis sibi usurpat potestatem nativam et propriam puniendi celebrationem matrimonii, licet nullo modo competens sit ad irritandum vel prohibendum matrimonium. Hinc neglectis istis legibus civilibus interdum non tantum *potest*, sed *debet* contrahi matrimonium (100).

339. Scholion. Quodsi ad particulares codices modernos sit

(97) Concil. Trid. Sess. XXIV. doct. d. sacr. matr. can. 12.; S. C. C. in resp. dat. Episc. Brixinens. an. 1804. in ed. *Richt.* C. Tr. p. 270.; *Wernz*, Ius Decretal. t. IV. n. 67. sq. 82. sq.; *Scherer* l. c., ubi not. 54. recte miratur, quod viri politici e statu clericali facti sint ardentis patroni « *consensus politici* » ad nuptiarum celebrationem.

(98) Hinc patet, quid sit iudicandum de antiquis edictis regum Gallicae, quibus v. g. Henricus II. a. 1556. in matrimonia filiorum familias sine consensu parentum contracta statuit poenam exhaereditationis et nullitatis pactorum dotalium, Henricus III. a. 1570. parochum tali matrimonio assistentem subiecit poenis complicum in crimine raptus, imo Ludovicus XIII. a. 1629. et 1639. tandem processit ad ipsam irritationem huiusmodi matrimoniorum. Quae decreta regia ut conciliarentur cum iure Tridentino, per duplicem theoriam explicata sunt. Una theoria theologos praesertim gallicanos habuit auctores, qui edicta regia limitarunt ad nullitatem pactorum dotalium et effectus civiles. Alteram theoriam secuti sunt iuristae, qui per falsam interpretationem Concilii Tridentini excogitarunt impedimentum *raptus seductionis*. Cfr. *Bened. XIV.*, De Synod. dioec. lib. IX. cap. 11. n. 5.; *Riganti*, Comment. in Reg. Canc. Apost., in Reg. 49. n. 113. sq.; Confer. ecclès. de Paris t. III. p. 458.: « *Son mariage peut être seulement cassé quant aux effets civils par défaut du consentement de la personne qui lui a été donnée pour conseil; mais son mariage est bon et légitime, pourvu qu'il soit contracté selon les formes prescrites par l'Eglise et (?) par l'Etat (?), il ne peut être cassé quant à la substance du Sacrement* »; *Schulte* l. c. § 38. not. 3.; *Esmein* l. c. t. II. p. 168. sq.; *Scherer* l. c. § 131. not. 24. de Gallia et not. 34. refert similes leges civiles in *Austria* olim latas a Ferdinando I. (a. 1550.), a Matthia I. (a. 1614.), a Leopoldo I. (a. 1703.), a Maria Theresia (a. 1754.).

(99) *Giovine* l. c. t. I. p. 38.; *Wernz* l. c. n. 82. sq. Id., quod potissimum valet de denegatione *legilimitatis* prolis. Quae legitimitas est effectus *naturalis* et *necessarius* matrimonii *validi*; ista vero denegatio praeter iniuriam illatam proli plane innocenti indirecte involvit usurpationem potestatis in ipsum *vinculum* matrimonii.

(100) *Schulte* l. c. § 38. i. f.

descendendum, alii requirunt consensum parentum potissimum ob dependentiam a *potestate* et cura *paterna*, alii magis propter *reverentiam* et *pietatem* parentibus debitam. Inde fit, ut codices quidam civiles intuitu prioris motivi post adeptam aetatem *maiorem* non amplius exigant consensum parentum; sed qui magis insistunt alteri rationi, quae etiam in liberis maioribus remanet, non obstante aetate maiore filiosfamilias non illico eximunt a petendo consensu parentum vel saltem ab exhibendo actu *reverentiae*. Qua ratione v. g. in cod. civ. *Austriae* §§ 49. sq. iunct. §§ 172. 1222. 1231. viget impedimentum *dirimens minorennitatis*, vi cuius omnes minores ante completum ann. 24. nec emancipati, et qui ipsis aequiparantur v. g. prodigi a iudice declarati, ad *validum* matrimonium celebrandum sunt incapaces, nisi *legitimi patris vel tutoris* et instantiae iudicialis *consensum* in forma legali impetraverint. Quodsi minores sint *illegitime nati*, consensus tutoris et iudicis requiritur. Qui consensus si a patre vel tutore ob causas illegitimas negetur, a iudice suppleri potest, cuius officium partes implorare possunt. Ad legitimam vero illius consensus probationem leges *Austriae* requirunt, ut consensus a patre detur personaliter coram parcho et duobus testibus aut per scripturam validam riteque legitimatam. Imo si filii vel filiae etiam *maiores* insciis aut invitis parentibus matrimonium contrahant, parentes licet postea consentiant, iisdem dotem dare non tenentur, si iudex causam denegati consensus iustam fuisse declaraverit. Similes leges de consensu parentum vel tutorum existunt in *Hungaria* ex lege a. 1894. de matrimonio civili lata (101).

In *Gallia* (102) ex codice civili art. 148. sq. filius ante 25. annum completum et filia ante exactum 21. annum non possunt inire matrimonium sine consensu *patris et matris*; at si mater dissentiat, consensus patris sufficit. Pariter consensus unius ex genitoribus sufficit, si alter mortuus sit vel consensum suum praestare nequeat v. g. amens vel civiliter mortuus. Si pater et mater mortui sunt vel inhabiles ad dandum consensum, in eorum locum succedunt avi et aviae, non tutores. Si dissentiant avus et aviae eiusdem lineae, sufficit consensus avi; si utraque linea dissentit, ille dissensus aequiparatur consensui. Hisce omnibus deficientibus usque ad

(101) *Aichner* l. c. § 184.; *Scherer* l. c. § 131.

(102) *Rosset* l. c. n. 2307.; *Allègre* l. c. t. I. p. 84. sq. ad art. 148. sq.

21. annum sive pro *viris* sive pro *feminis* requiritur consensus consilii familiae. Filii naturales *legaliter agniti* indigent consensu *parentum*, non avorum, quia tantum a patre et matre agnosci possunt; si non sint legaliter agniti vel pater et mater inhabiles sint ad dandum consensum, nequeunt ante completum 21. annum contrahere matrimonium, nisi obtineant consensum *tutoris ad hoc specialiter constituti*.

Ascendentes atque saltem probabilius etiam *consilium familiae* ex art. 176. iunct. art. 160. 182. cod. civ. non tenentur allegare *motiva* sui dissensus, ut ex intentione legislatoris civilis eo maiore gaudeant *libertate*. At maior ista libertas parentum non sufficienter tuetur *iura* liberorum, quae ob rationes plane ineptas graviter violari possunt (103).

Filii *maiores* antequam celebrent nuptias, debent ex art. 151. 152. per actus obsequiosos (actes respectueux) petere consilium parentum vel avorum scl. *ter* (nunc ex an. 1896. tantum semel) per tres menses, si *vir* nondum exigit 30. annum, et mulier non complevit 25. annum. Qua aetate adepta sufficit una vice petere illud consilium; sed matrimonium celebrari nequit, nisi postquam a die ultimae petitionis integer mensis effluxerit. Solemnitates recensitae a iure civili Galliae ad instar impedimentorum *dirimentium* sub poena *nullitatis* sunt statutae exceptis actibus obsequiosis, quorum ommissio constituit *impedimentum impediens*.

Cum codice civili Galliae *generatim* concordant codices civ. *Belgii* et *Italiae* art. 63. sq.; actus vero obsequiosi in Italia et ex a. 1887. in Belgio non requiruntur. Iuxta codicem civilem *Hispaniae* art. 45. sq. *minores* sine differentia sexus usque ad 23. annum indigent *consensu*, maiores vero *consilio* parentum; secus matrimonia eorum per tres menses differri debent. Quae solemnitates neglectae, ex eodem codice *non*

(103) *Hollweck* l. c. p. 100., ubi etiam in novo codice civili Germaniae recte reprehendit exorbitantem dependentiam liberorum a dissensu *parentum*, qui forte omnino insufficientibus iniustisque innititur causis v. g. in avaritia et ambitione. Pariter codices civiles v. g. *Hollandiae*, *Helvetiae*, *Hispaniae* non requirunt, ut *parentes* sui dissensus *reddant motiva*, cum alii codices dissensum istum solummodo admittant, si *legitimae* afferantur causae vel prudenti arbitrio iudicis approbatae, cuius officium filiifamilias ad supplendum consensum parentum iniuste negatum implorare possunt. Cfr. v. g. cod. civ. *Austriae* § 55., *Italiae* art. 67.; *Friedberg-Ruffini* § 241. At in *Helvetia* saltem contra negatum dissensum *tutoris* filiis minoribus competit recursus ad consilium pupillorum, ut ipsorum libertati consulatur.

inducunt nullitatem contractus matrimonialis, sed poenas quasdam et damna civilia.

In *Germania* ex novo codice civili §§ 1304. sq. (104) usque ad completum annum 21. legitimi liberi ad contrahendum matrimonium indigent consensu solius patris, *illegitimi* tantum debent habere consensum matris. In locum patris *defuncti* succedit mater et praeterea in liberis *minoribus* debet accedere consensus tutoris, qui a iudice pupillorum suppleri potest. Filiis *adoptivis* necessarius est consensus patris vel matris adoptantis non parentum naturalium (105). Qui defectus consensus *parentum* est impedimentum mere impediens, non dirimens; at cum in *minoribus* liberis i. e. ante annum 21. completum defectus legitimi *curatoris* (patris, matris, tutoris) sit impedimentum *dirimens*, ista distinctio in quamplurimis casibus non est practici momenti.

Quoniam moderni codices civiles non conveniunt, utrum defectus consensus *parentum* vel *tutorum* (106) sit impedimentum *dirimens*, an *impediens*, etiam multum discrepant de *iure accusandi* matrimonii *valorem*. Qua in re codices quidam civiles, qui propter defectum legitimi consensus tertiae cuiusdam personae statuunt absolutam vel relativam nullitatem matrimonii, perveniunt ad consequentiam iuri divino contrariam, ut in negotio matrimonii quam maxime *personali* contra voluntatem partium contrahentium *etiam tertiis personis* cedant ius agendi pro nullitate vel solutione matrimonii iure canonico *validi* et *indissolubilis*. Cfr. v. g. cod. civ. *German.* art. 1331. 1336., *Gall.* art. 182. sq., *Ital.* art. 108. sq., ubi illa additur limitatio, quod *filiusfamilias* matrimonium post completum annum 21. sine consensu patris etc. contractum non amplius impugnare possit, *Austr.* § 96., quae *soli patri legitimo*, non iudici pupillorum tribuit ius agendi saltem ad *rescindenda* matrimonia liberorum *minorum* absque suo consensu contracta, *Hungariae* legem de matr. civili (a. 1894.) (107).

(104) *Lehmkuhl* D. b. Gesetzb. ad §§ 1303. sq.; *Hollweck* l. c. p. 98. sq. 115. sq. 196. sq.

(105) Ex art. 63. cod. civ. *Italiae* ad matrimonium filii *adoptivi* ante completum ann. 21. necessarius est *praeter* consensum genitorum naturalium etiam consensus adoptantis.

(106) *Leges Romanae* (cfr. L. 20. D. de rit. nupt. XXIII. 2.; L. 8. C. de nupt. V. 4.) consensum curatoris vel cognatorum vel affinium ad nuptias minorum non habuerunt necessarium, nisi in casu L. 20. Cod. V. 4. magis specie quam re excepto; *Friedberg-Ruffini* l. c. § 141. not. 31. sq.

(107) *Hollweck* l. c. p. 196. sq.; *Allègre* l. c. t. I. ad art. 182. 183.; *Lehmkuhl* l. c. ad §§ 1336. sq.; *Scherer* l. c. § 131. not. 34. sq.; *Gasparri* l. c. n. 1213.

TITULUS XIII.

DE IMPEDIMENTO IMPOTENTIAE.

(*Lib. IV. tit. 15. de frigidis et maleficiatis et impotentia coeundi.*)

340. **Fontes:** C. XXXIII. q. 1.; c. 29. C. XXVII. q. 2.; c. 27. C. XXXII. q. 7. (1). — Compl. I. lib. IV. tit. 16. de frig. et mal. et imp. coeundi.; cpl. II. lib. IV. tit. 9. de frig. et malef.; cpl. III. lib. IV. tit. 11. de impotentia coeundi.; cpl. V. lib. IV. tit. 2. de frig. et malef. — Decretal. Gregor. IX. lib. IV. tit. 15. de frig. et mal. et imp. coeundi. — Sixt. V. Constit. * *Cum frequenter* * 22. Iun. 1587.; Gregor. XV. Const. * *Omnipotentis* * 20. Mart. 1623. § 2. — Instr. S. C. Inq. et S. C. de Prop. F. (a. 1883.) in Act. S. Sed. vol. XVIII. p. 365. sq. 386.; Instr. S. C. C. 22. Aug. 1840.; Instr. S. C. Inq. a. 1858. data et Sept. 1890. confirmata et cum novis animadversionibus ad Ep. Myssur. transmissa; Collect. S. C. de Prop. F. n. 1414. 1415. — Instr. Card. R. §§ 16. 118. 174. 175. 198. — Caus. decis. a. S. C. C. in Act. S. Sed. v. g. vol. VII. p. 491. sq. et in indic. gen. v. Matrimon. et in ed. *Richt.* Conc. Trid. p. 258. sq.; Instr. S. C. Inquisit. 12. Febr. 1851. pro singulari plane casu in Collect. (Paris.) Const. S. Sed. n. 1002.

Scriptores: Comment. iur. Decretal. in h. t. — *Devoti*, Inst. can. l. c. §§ 126. 127.; *Aichner* l. c. § 170.; *Scherer* l. c. § 115. — *Paucapalea* l. c. p. 130. sq.; *Roland* l. c. p. 130. 188. sq.; *Rufinus* ed. Singer p. 496.; *Stephan. Tornac.* l. c. p. 245. sq.; *Bernard. Pap.*, Summa de matrim. p. 301.; Summa decretal. p. 175. sq.; *Tancredi*, Summa de matrim. tit. 30. 12.; *S. Raymundus*, Summa lib. IV. tit. 16. de impotentia coeundi. — *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 92. sq.; *Van de Burgt* l. c. p. 180. sq.; *Schulte* l. c. § 18.; *Feije* l. c. n. 538. sq.; *Giovine* l. c. p. 490. sq.; *Mansella* l. c. p. 25. sq.; *Gasparri* l. c. n. 510. sq.; *Rosset* l. c. n. 1377. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 347. sq.; *Leitner* l. c. p. 152. sq.; *Ballerini-Palmieri*, Opus theol. mor. t. VI. p. 638. sq. — *Moy* l. c. p. 60. 166. 330.; *Freisen* l. c. p. 330. sq.; *Esmein* l. c. t. I. p. 232. sq. t. II. p. 273. sq.; *Zhishman* l. c. p. 207. sq.; *Zacchias*, Quaestionum medico-legal. t. I. lib. III. tit. 1.; *Capellmann*, Medicina pastoralis p. 159. sq.; *Eschbach*, Disputationes physiologico-theolog. p. 121. sq.; *Antonelli*, De conceptu impot. et steril., Pro conceptu imp. et ster., De mulier. excis. impot.

Praenotiones.

341. **Connexio materiae.** Inter impedimenta dirimentia, quibus homines ratione solius *inhabilitatis* naturalis sive physicae personarum contrahentium, non ex defectu quodam in consensu a matrimonio prohibentur, principem locum occupat impo-

(1) Cod. IV. 42. de eunuchis; *Vering*, Gesch. u. Pandekt. § 221.; *Zhishman* l. c. p. 207. sq.; cod. civ. Ital. art. 107., Austr. § 60., Hispan. art. 83.; *Friedberg-Ruffini* l. c. § 145.

lencia coeundi. Quare ex natura rei et more antiquorum et recentiorum scriptorum post explicatum impedimentum naturale et absolutum *aetatis* aptissime subiungitur alterum impedimentum, quod unice in hoc genere restat, de physica incapacitate coeundi. “*Examinatur igitur hic, ut verbis Maschat h. t. pr. utar, molestum impedimentum impotentiae* „. Molestum enim procul dubio est hoc impedimentum tum ob rei foeditatem, cuius studium nemo nisi necessitate officii compulsus opeque divina invocata in se suscipiet, tum propter difficiles causas non raro in tribunalibus ecclesiasticis definiendas.

342. Definitio. Impotentia (*ἀνικανότης*) in genere est incapacitas viri *vel* mulieris ad *copulam* perfectam *vel* generandam prolem. Porro illa copula dicitur perfecta, quae *de se* est apta ad generandam prolem, quamvis *per accidens* prolis generationem *de facto* non producat v. g. in mulieribus iam gravidis vel in viris vel feminis sterilibus v. g. ob provectam aetatem.

Denique copula *de se* apta ad generationem prolis, qua conjuges fiunt una caro *vereque consummant* matrimonium *valide* contractum, necessario requirit *duplex* elementum constitutivum scilicet perforationem completam vaginae mulieris potens per erectum membrum virile *naturali* modo factam (2), effusionem *veri* seminis virilis *intra* eandem *vaginam*. Hinc copula perfecta non habetur, quotiescumque *vir* sive ob propriam sive mulieris inhabilitatem nequit complete *perforare* vas femineum, sed tantum *extrinsecus* ad orificium vaginae valet verum semen suum applicare vel arte in vas mulieris introducere, *aut* vicissim potens quidem est ad illam perforationem *mulieris habilis*, v. g. si in aetate adulta utroque testiculo fuerit privatus, at prorsus incapax est, ut intra vaginam effundat *verum* semen virile i. e. in testiculis elaboratum, etsi forte *per accidens non foecundum* sive prolificum.

Mulier vero, ut sit potens, non solum careat arcitudine

(2) S. C. C. 26. Ian. 1876. 20. Iul. 1878. in Act. S. Sed. vol. XI. p. 427. sq. 435. n. III. et caus. coram S. C. C. 11. Sept. 1880. et 29. Ian. 1881. disceptata et relata in Act. S. Sed. vol. XIV. p. 58. sq. p. 68. n. I. II.; Noldin, Summa theol. moral., De matrimonio n. 82.: “*Qui ex causa qualicunque copulam cum penetratione vasis feminei habere non possunt, dicendi sunt impotentes, quia inhabiles sunt ad praestanda ea, quae ad copulam naturalem essentialiter requiruntur* „. Cfr. quoque Analecta ecclesiastica (a. 1899.) p. 380.

absoluta vel relativa vaginae, sed etiam *per se capax* sit ad *seminationem* feminis propriam (ovulationem), unde per *com-mixtionem* seminum (ovuli feminei et seminis virilis) cum viro possit fieri una caro atque constituere adaequatum et completum principium generationis prolis ex *utraque* parte (3).

Distinguenda igitur est *impotentia coeundi* ab *impotentia generandi*, quae vocatur *sterilitas* (4). Illa est vitium naturale

(3) Cap. 6. X. h. t. (de arcitudine mulieris); Sixti V. Const. « *Cum frequenter* » (contra matrimonia eunuchorum): S. C. Inq. 24. Mart. 1897., ubi damnatur artificialis foecundatio mulieris, qua semen virile absque co-pula naturali in vaginam arte introducitur; *Eschbach*, Disp. cit. p. 190. sq.; *Leitner* l. c. p. 156. sq.; *Pichler* l. IV. t. 13. n. 2.; *Antonelli*, De conceptu n. 3. sq. 16. sq. 37. 47., De mul. excis. n. 34. p. 41. n. 43. p. 55. sq.; *Rosset* l. c. n. 1409. sq.

(4) In ipsa definitione *impotentiae coeundi* et *sterilitatis* non omnino conveniunt antiqui et recentiores quidam scriptores. Cfr. *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 92. n. 7. 17., disp. 99. n. 37.; *Pirhing* h. t. n. 2. 3.; *Scherer* l. c. p. 272. not. 37. l. c.; *Gasparri* l. c. n. 510. At aegre videtur posse admitti minus accuratas aut saltem dubias habendas esse definitiones, quibus communiter theologi aut canonistae *impotentiam* describunt. Cfr. *Pirhing* l. c. n. 3.; *Sanchez* l. c.; *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 659. sq.; *Zac-chias* l. c. t. 1. q. 1. n. 1. sq. Cfr. quoque *Gasparri* l. c. n. 530. de sententia unanimi moralistarum et canonistarum attendenda. Profecto alias defini-tiones dare debent *impotentiae coeundi* vel *sterilitatis*, qui tenent ad eo-pulam perfectam vel matrimonii consummationem sufficere, ut semen virile absque penetratione vaginae « *quacumque arte* » in vas mulieris introdu-catur. Revera *Sanchez* l. c. l. II. disp. 21. n. 2. 5. et l. VII. disp. 99. n. 37. pr., ubi ex professo agit de *consummatione matrimonii valide* a personis **vere habilibus** contracti, opinatur « *cum omnibus* » huiusmodi matrimonium vere fieri *consummatum* et absolute *indissolubile*, si semen virile absque *penetratione* in vas naturale « a daemone vel *quacumque arte* » introduca-tur. At cum *Sanchez* pervenit ad *alteram* quaestionem *plane distinctam*, (unde parum accurate a nonnullis v. g. *Scherer* et *Schnitzer* accusatur con-tradictionis), num matrimonium esset *valide* celebratum, si propter impe-dimentum *perpetuum* et *incurabile* viri vel feminae semen virile, non per naturalem penetrationem, sed aliqua arte v. g. vase vitreo *intra* vaginam mulieris effundi posset, *valorem* illarum nuptiarum l. VII. disp. 92. n. 7. sq. et disp. 99. n. 37. propter impedimentum *impotentiae coeundi* omnino negat. Qua in re reducta priore sententia *Sanchezii* de *consummatione* matri-monii « *quacumque arte* » ad legitimos terminos (cfr. *Eschbach* l. c. p. 133. sq. 190. sq. 193. sq.), certe altera, qua *impotentiam coeundi* defendit, si solummodo *artificialis* foecundatio sit possibilis, retineri plane debet, ut patet ex allegato resp. S. C. Inq. 24. Mart. 1897. Imo eidem etiam adstipulandum est, si tenet *potentiam coeundi non existere*, si semen solummodo extrinsecus ad vaginam *applicari possit*, unde per attractionem in interiora vasis muliebris introduceatur. Cfr. *Rosset* l. c. n. 1413. sq.; *Scherer* l. c. p. 267. 270. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 353. sq. cum aliis antiquioribus et recentioribus scriptoribus; paulo aliter *Gasparri* l. c. n. 510. 530., ubi videtur suppo-nere meram applicationem extrinsecam seminis esse *medium licitum*; id

vel accidentale maris vel feminae impediens copulam de se aptam ad generationem prolis i. e. completam perforationem vaginae mulieris potentis per erectum membrum viri cum effusione veri seminis virilis *intra* vaginam naturali modo factam. Altera vero i. e. sterilitas est vitium naturale vel accidentale viri vel mulieris per accidens impediens, quominus ex habita copula vere perfecta sequatur prolis *generatio*.

Impotentia *coeundi*, ut constituit *impedimentum dirimens* matrimonii contrahendi, definiri potest: Incapacitas perpetua et antecedens sive absoluta sive relativa viri vel mulieris perficiendi naturali modo *copulam* de se aptam ad generationem prolis.

343. Divisio. Impotentia coeundi dividitur: I. In *certam* et *dubiam* (5).

quod recte negant *Rosset* l. c. n. 1418. aliique, cum iste modus seminandi non sit *modus naturalis* ab auctore naturae institutus. Quare quemadmodum teste ipso *Gasparri* l. c. n. 533. 1065. matrimonium nec *valide celebratur* nec *vere consummatur*, si inter coniuges solummodo possible sit *artificialis foecundatio*, ex qua forte per accidens de facto sequatur *conceptio prolis*, ita a pari nihil absurdi vel absoni habetur, ut putant *Gasparri* l. c. n. 530. et *Leitner* l. c. p. 157., si matrimonium dicatur *invalidè* celebratum, in quo inter coniuges copula *naturalis* fieri *non potuit*, sed solummodo locum habuit extrinseca applicatio seminis virilis, ex quo de facto per accidens secuta est generatio prolis. Nam ut matrimonium quoddam sit *vere consummatum*, imprimis debet esse *valide contractum*. At *vinculum* matrimoniale, quod constat mutuis *iuribus* et *obligationibus* ad *copulam naturalem*, nequit *oriri* in ordine ad actum in se et *perpetuo turpem*. Cfr. *Suarez*, De leg. l. II. cap. 12. Hinc proles illa per accidens de facto nata, non in *valido* matrimonio, sed ex turpissima *fornicatione* est genita. Cfr. *Eschbach*, Disp. cit. p. 190. sq.; *Rosset* l. c. n. 1916.

Denique mirae quoque sunt *notiones*, quas recentiores quidam medici tradunt, si inhabilitatem ad *foecundationem* dividunt in *manifestam* et in *latentem*. *Latens* ista impotentia ad *foecundationem*, quae *ignoratur* et *probari* non potest, vel constat in accidentali quodam et momentaneo generationis impedimento, ab ipsis appellatur *sterilitas*, quae matrimonium non dirimat, *manifesta* vero impotentia habetur *impedimentum dirimens*. At istae notiones plane falso discrimen inter sterilitatem et impotentiam repetunt ex elemento mere *subiectivo* scientiae vel ignorantiae et perperam insinuant *causam* sterilitatis non posse esse *obiectivam* vereque *perpetuam*. Cfr. *Eschbach*, Disput. cit. p. 60. sq. 125. sq. 154. sq. 179. sq. 190. sq. et in *Analect. eccles.* t. X. p. 85. sq. Qui auctor si impugnatur notiones sterilitatis et impotentiae ad contrahendum matrimonium propugnatas ab *Antonelli*, De conceptu impotentiae et sterilitatis, videtur proficisci a suppositione per adversarium suum non admissa. Cfr. *Antonelli*, Pro conceptu n. 1. sq. 22. sq. 27.

(5) *Schmalzgr.* h. t. n. 9. sq. 56. sq.; *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 103.; *Act. S. Sed.* vol. XVII. p. 3. sq., ubi refertur caus. *Seinen*. 16. Febr. 1884. a S. C. C. decisa.

II. In *antecedentem*, quae (certo vel dubie) existit ante matrimonii celebrationem, et in *subsequentem*, quae (certo vel dubie) supervenit matrimonio valide contracto (6).

III. In *perpetuam*, quae sine *miraculo* aut medio *illicito* aut sine *probabili vitae periculo* tolli nequit, et in *temporalem*, quae ipso tempore, ut in impuberibus, aut mediis *honestis* et *sine probabili vitae periculo* per ordinaria medicae artis subsidia, licet cum *gravi* quodam incommodo, aut per media spiritualia absque miraculo cessat (7).

IV. In *naturalem* et *accidentalem*. Illa oritur ex vitio quodam naturali et intrinseco ipsius corporis (8); haec repetenda est ex causa quadam extrinseca velut ex facto hominis vel ex infortunio vel ex influxu quodam directo daemonis sive ex maleficio (9).

(6) S. C. Inq. 12. Febr. 1851. in Collect. (Paris.) Const. S. Sed. n. 1002.; Gasparri l. c. n. 516.; Scherer l. c. § 115. not. 61. 73., unde constat ex variis praesumptionibus, non in iure statutis, sed ab auctoribus privatis allegatis illam esse doctrinae capit. 1. et 5. X. h. t. conformiorem, quae innititur distinctioni, utrum dubium *brevi tempore*, an *longo intervallo post* matrimonium celebratum moveatur. Nam certe in secundo casu contra potentem partem allegantem impotentiam alterius militat praesumptio, ideoque eidem merito imponitur onus probandi impotentiam allegatam; contrarium vero obtinet in primo casu, cum homo a natura factus sit potens nec brevi tempore censeatur transire ad impotentiam; hinc potius partis impotentis erit probare potentiam sibi negatam.

(7) Cap. 3. 6. X. h. t.; Sanchez l. c. lib. VII. disp. 93. n. 16. sq.; Schulte l. c. § 18. p. 89. sq.; Gasparri l. c. n. 517.; Rosset l. c. n. 1379., qui recte docent impotentiam perpetuam non existere, quae v. g. *gravi* quidem operatione chirurgica, at *sine probabili vitae periculo* tolli potest. Cfr. quoque Eschbach, Disput. cit. p. 151. sq.; Capellmann l. c. p. 163.; Olfers l. c. p. 55. atque de convalidatione matrimonii post operationem chirurgicam cum *vitae periculo* feliciter peractam: Sanchez l. c. l. VII. disp. 93. n. 8. sq.; Schmalzgr. h. t. n. 99. sq. 43. sq.; Gasparri l. c. n. 1140.; Rosset l. c. n. 1393.; aliter Scherer l. c. § 115. not. 19. 89., qui ob rationes inefficaces ex cap. 6. X. h. t. petitas vocal communem et certam sententiam veterum et antiquorum doctorum male fundatam, secundum quam matrimonium propter impotentiam *legitime declaratum* irritum, nequaquam restaurari debet, si postea *miraculo* vel actione *inhonesta* vel *periculosa* operatione chirurgica impotentia cessavit. Cfr. quoque S. C. C. in c. Bonar. 23. Iun. 1900. in Anal. eccl. t. VIII. p. 291. sq.

(8) Quatenam sint illa vitia naturalia, quibus vera impotentia coeundi constituitur, non mera sterilitas, auctores et antiquiores et recentiores non omnino inter se conveniunt. Cfr. Zacchias l. c. lib. III. tit. 1. q. 1. n. 22.; Eschbach, l. c. p. 145. sq.; Gasparri l. c. n. 511. sq.; Capellmann l. c. p. 159. sq.; Olfers l. c. p. 54. sq.; Antonelli, De conceptu n. 16. sq. 92., Pro conceptu n. 27.

(9) De ista causa impotentiae longe lateque agunt veteres scriptores usque ad ultimum fere saeculum. Cfr. v. g. Hincmar. Remens. in c. 4.

V. In *absolutam*, quatenus incapacitas coeundi existit cum omnibus personis alterius sexus, et in *relativam*, quae carnalem copulam perfectam tantum cum persona *certae complexionis*, non cum *omnibus* aliis personis excludit (10).

344. Notae historicae. Impedimentum impotentiae cum nitatur lege naturali (11), iuris mere humani mutationes et vicissitudines non subiit. Hinc potius inquirendum est, qua ra-

C. XXXIII. q. 1.; *Tancred.* l. c. p. 61. 63. sq.; *S. Thom.*; Summa theol. P. III. Suppl. q. 58. art. 2.; *Goffred. de Trano*, Summa h. t. n. 1. sq.; *Hostiensis*, Summa h. t. n. 9.; *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 94. sq.; *Zacchias* l. c. lib. III. tit. 1. q. 5. n. 42. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 14. 20. sq. innot. *Rosset* l. c. n. 1457. sq. Quamvis negari nequeat Deum *posse* diabolo permittere, ut hac in re suam vim in homines exerceat (cfr. Tob. VI. 14. sq. VII. 11. sq.; cap. 2. X. h. t. in parte decisa; Gregor. XV. Const. « *Omni-potentis Dei* » 20. Mart. 1623.), tamen *de facto* nequaquam quibuslibet historiunculis de sagis et maleficiis quondam relatis fides est habenda. Non pauca quoque, quae veteres scriptores vi diabolicae tribuerunt, ex causis naturalibus facile explicantur. Cfr. *Eschbach* l. c. 147. sq.; *Leitner* l. c. p. 155. Denique non obstante contradictione veterum scriptorum non intelligitur, quomodo impotentia quaedam ex maleficio *sit et probetur* antecedens et *perpetua*, si nulla laesio in organis corporalibus locum habuit. Cfr. *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 107. n. 8. 9.; *Eschbach* l. c.; *Feije* l. c. n. 538.; *Diefenbach*, D. Hexenwahn et D. Zauberglaube d. sechzehnt. lahrh. *Duhr* in Act. theol. Oenipont. t. XII. p. 132. sq. Quodsi *Scherer* l. c. § 115. not. 23. 45. vel ipsam *doctrinam* de *possibilitate* maleficii hac in re amandat ad superstitiosam credulitatem, certe iustam viam mediam egreditur. Cfr. *Feije* l. c.; *Leitner* l. c. p. 155. et in ed. *Santi* l. IV. t. 15. n. 2.; *Gasparri* l. c. n. 519.; *Hofmann* in Act. theol. Oenipont. t. XXV. p. 127. Propter rationes diversas *Innocentius* IV. in comment. ad cap. 7. X. h. t. n. 2. cum « *quibusdam doctoribus* » tenuit: « *Melius videtur, quod propter maleficium nullum matrimonium separandum sit* », cui *Hostiensis* l. c. alique vehementer sese opposuerunt. Cfr. *Esmein* l. c. t. I. p. 243. sq. At ipse *Hostiensis* non videtur fuisse omnino convictus de sua opinione circa perpetuitatem maleficii; secus non optasset, ut R. Pontifex hac in re duas *novas daret Decretales*, quibus matrimonia ex capite maleficii in duobus casibus declararentur invalida. Cfr. *Ioann. Andreae*, Novella commentaria l. IV. t. 15. X. cap. 6. n. 25. cap. 7. n. 15.; *Decisiones* capellae Tolosan. apud *Esmein* l. c. p. 244. n. 4.; *Gasparri* l. c. n. 1140.

(10) Optimo consilio *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 93. refutat illorum doctorum sententiam, qui tenuerunt impotentiam *perpetuam* mereque *respectivam* non existere, at in praxi non facile admittenda est impotentia *relativa* tanquam *perpetua*, eo quod saepe per artem medicam curari possit. Cfr. *Capellmann*, Medicina pastor. p. 164.; caus. Warsav. coram S. C. C. 27. Aug. 1892. disceptata in Act. S. Sed. vol. XXV. p. 542. sq.

(11) Fuerunt doctores, qui putarunt impotentiam coeundi etiam *perpetuam* et antecedentem *solo iure canonico* dirimere matrimonium v. g. *Pontius* alique. Cfr. *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 98. n. 1. disp. 97. n. 1.; *Schmalzgr.* h. t. n. 65.; *Leitner* l. c. p. 164. sq.; *Santi* h. t. n. 7. sq.; *Rosset* l. c. n. 1419.; *Freisen* l. c. p. 350. sq.

tione Ecclesia illud impedimentum successu temporis magis *declararit* et causas matrimoniales de impotentia coeundi in suo foro examinatas legitime definierit. Sua quoque utilitate non caret, si breviter exponatur, quae fuerint de isto impedimento pro diversitate temporum *canonistarum opiniones et praxes receptae*.

Primis saeculis canones ecclesiastici, quibus impedimentum impotentiae proponatur, non reperiuntur. Cuius silentii praeter singularem indolem huius impedimenti ab ipsa *natura* traditi nec ab Hebraeis alieni (12) etiam ea assignari potest ratio, quod Ecclesia generatim leges Romanas de impedimento impotentiae tacite approbarit (13) reiectis erroribus iuris Romani et Talmudici de permissa dissolutione matrimonii propter *solam sterilitatem* (14).

Prima vice impotentia quaedam *mulieris* videtur commemorari in responsione Gregorii II. (a. 726.) S. Bonifacio data—c. 18. C. XXXII. q. 7. (15). Probatum quoque est hoc impedimentum canonibus Conciliorum Francorum (16) atque li-

(12) Cfr. Levit. XXII. 24.; Deuter. XXIII. 1. iunct. *Freisen* l. c. p. 330.

(13) Ex L. 39. § 1. D. de iure dotium XXIII. 3. solummodo *spadones* perfecte *castrati* sive fractione sive sectione sive compressione testiculorum fuerunt *inhabiles* ad *validum* matrimonium celebrandum, alii autem *natura* spadones et impotentes ad generandum (cfr. L. 2. § 1. D. de adopt. I. 7.; L. 128. D. de V. S. L. 16.; Novell. 117. cap. 12.) absque ulla sanctione poenali *validum*, sed *solubile* potuerunt contrahere matrimonium. Cfr. *Benedict. XIV.*, De Synod. dioec. I. IX. cap. 10. n. 2.; *Freisen* l. c. p. 330. sq.; *Scherer* l. c. § 115. not. 1. 76.; *Schnitzer* l. c. p. 348.; *Zhishman* l. c. p. 207. sq.; aliter *Sehling*, D. Wirkungen der Geschlechtsgemeinsch. p. 1. sq., qui opinatur iure Romano *castratorum* quoque matrimonium non fuisse prohibitum. Imperator Iustinianus postquam L. 10. de repudiis V. 17. permisit, ut possit mulier vel ejus parentes sine periculo dotis amittendae repudium marito mittere, si is uxori ab initio matrimonii usque ad *duos annos* continuos computandos coire minime propter naturalem imbecillitatem valeat; deinde Novell. 22. cap. 6. (a. 536.) biennium produxit ad triennium. Cfr. *Esmein* l. c. t. I. p. 232. sq.

(14) L. 60. D. de donationib. XXIV. 1.; S. *Augustin.* in c. 18. C. XXXII. q. 5.; c. 27. C. XXXII. q. 7.; *Zhishman* l. c. p. 759.

(15) Frequentius in antiquis canonibus impotentia *viri* commemoratur, canon vero in textu allegatus congrua interpretatione de impotentia perpetua et antecedente *mulieris* est intelligendus, neque ad alias interpretationes plus minusve contortas et difficiles est confugiendum. Cfr. *Moy* l. c. p. 510., ubi rem bene explicat; *Palmieri* l. c. p. 109.; aliter saltem ex parte *Freisen* l. c. p. 331.; *Scherer* in Arch. f. k. K. t. 65. p. 371. sq., ubi putat canonem non esse intelligendum de *impotentia* sensu stricto, sed de *infirmitate* uxoris, quae ensummationem matrimonii reddidit *impossibilem*: *Schnitzer* l. c. p. 348. not. 5., ubi dubius videtur haesitare.

(16) Cfr. c. 17. Conc. Vermer. (a. 753.), ubi mulieri *potenti*, non *viro*

bris poenitentialibus anglicis et germanicis saeculi 8. vel 9. (17). Neque desunt documenta, quibus impotentia non solum ex *naturali impossibilitate* coeundi, sed etiam ex *diabolica* repetitur operatione. Cfr. c. 4. C. XXXIII. q. 1. Quam doctrinam canonibus confirmatam in suo quoque Decreto tradit *Gratianus*, cui consentiunt: *Rolandus, Tancredus, Bernardus Papiensis, Hostiensis*. Illud singulare est in illis scriptoribus, quod impotentiam ex *naturali* frigidity potius habuerint impedimentum quoddam *absolutum*, ex *maleficio* vero solummodo *relativum*. Cfr. *Freisen* l. c. p. 337. sq.

Ecclesia Romana usque ad finem saeculi duodecimi querebris partis *potentis* contra *valorem* matrimonii non facile admissis cohabitationem coniugum tamquam fratris et sororis declarationi nullitatis praetulit (18). Cfr. cap. 4. X. de frigidis et maleficiatis VI. 15. (19). Quae disciplina cum non

impotenti ad copulam novae nuptiae permittuntur, si impotentia viri « *legitime* » fuerit probata (« *exant inde ad crucem* »); c. 20. Conc. Compend. (a. 757.) = c. 3. C. XXXIII. q. 1.; c. 15. Synod. Salisburg. (a. 799.-800.). De auctoribus, qui a medio saec. XII. impotentiae ex parte mulieris mentionem faciunt, cfr. *F. Gillmann*, Arch. f. k. Kirchenrecht 89. 1909. p. 772.

(17) Poenitentialia *Theodori Cantuar.* († a. 690.) (falso adscriptum apud *Schmitz* l. c. p. 547. c. 32. iunct. p. 517. c. 29. ex ep. Rabani ad Heribald. a. 853.) C. XXVII. q. 2.; *Esmein* l. c. t. I. p. 234. sq.

(18) In Gallia et Germania alia obtinuit praxis, ut patet ex canonib. supra allegatis et ex can., quem *Hinem. Remens.* citat. ex Conc. *Litfin.* (a. 745.) (cfr. *Hefele* l. c. t. III. p. 504.) et ex parte decisa cap. 2. X. h. t. (Alexandri III. a. 1170.-1171.) et c. 1. 2. C. XXXIII. q. 1. cum dict. — *Scherer* in Arch. f. k. K. t. 65. p. 372. et in suo manuali iur. eccl. § 115. not. 6. sq. cum aliis putat in antiquis illis canonibus impotentiam potius haberi *causam solvendi* matrimonium valide contractum quam *impedimentum dirimens* statim ab initio matrimonii *valorem*. Quae distinctio magis subtiliter est inventa quam solide ex fontibus probat. Illa enim « *separatio* » (cfr. v. g. c. 4. C. XXXIII. q. 4. iunct. c. 1. 2. ibid.) multo naturalius ita explicatur, quod coniuges *ideo* fuerint separandi, *quia* inter ipsos matrimonium *omnino non existit*. Cfr. *Rosset* l. c. n. 1402.

(19) Cfr. de antiquiore praxi Ecclesiae Roman. etiam cap. 2. (Alexandri III. a. 1159.-1181.) (« *Taliter respondemus, quod diversa sunt inde decreta et diversae sententiae, sed consuetudo est Romanae Ecclesiae in similibus taliter tenere, quod si non potest eam sicut uxorem habere, ipsam habeat sicut sororem* ») et cap. 4. (Clem. III. a. 1190.-1191.) de frigid. IV. 16. in Compl. I. (« *Super quo Sedis Apostolicae litteras recepisti, in quibus continebatur, quod de Romanae Ecclesiae consuetudine non erat talium matrimonium separandum....* »). « **Mandamus**, quatenus pro memoratis occasionibus non dimittas, quin praedictos virum et uxorem (qui a quinquennio fuerunt matrimonio iuncti et per tres menses in eodem lecto dormierunt, et vir maleficio dicitur fuisse impeditus a debito coniugali) per censuram ecclesiasticam insinul habitare compellas ». Quae duo capita in

paucis videretur esse severior (20) et paulatim plurima afferret incommoda, a Rom. Pontificibus inde ab Alexandro III. (a. 1159. - 1181.) (21) est immutata. Instituto processu de nullitate matrimonii propter impedimentum impotentiae ex iure Romano (22) Ecclesia adoptavit saltem ex parte experimentum de triennali cohabitatione (23), atque processus germanici solemnitate iuramenti *credulitatis* septimae manus (24) potissimum in hac materia a suo foro non duxit esse repellendam, neque respuit aspectum corporis per peritos (25).

Inde a iure Decretalium (26) potissimum notandum est

compilationem authenticam Gregorii IX. *non fuerunt recepta*. Scherer l. c. § 115. not. 9. putat *Rolandum* (postea Alexandrum III.) in sua Summa (canonica) adhuc dubium haesisse, utrum impotentia esset impedimentum dirimens, an causa separationis, et nonnisi in suis Sententiis (theologicis) postea publicatis omnino claris verbis impotentiam proponere ut impedimentum dirimens. At *Rolandus* scribit in Summa p. 114.: « *Idoneitas personarum valde est necessaria, sine qua consensus et pactio penitus probantur iocunia*. Nisi enim personae fuerint idoneae ad matrimonium inter se contrahendum, consensus et pactio eorum **nullius erunt momenti**. Circa quam nulla considerantur: Votum, ligatio, dissimilitudo fidei, error, condilio, spiritalis proximitas, aetas, enormitas delicti, **impossibilitas coeundi**..... »; p. 130. haec leguntur: « *Si quis acceperit uxorem, cui carnaliter concordari non possit, si uterque eorum idem asseverat, divertere ab invicem atque aliis copulari licebit* », unde Gregorius: « *Quod autem interrogasti* » etc. **Quod eis non liceret, si inter eos matrimonii vinculum existeret**. Quae verba videntur esse adeo clara, ut dubiae haesitationis nullum sit vestigium. Sägmüller Lehrbuch d. k. Kirchenrechts, 2. ed. 1909. p. 594.

Si *Schnitzer* l. c. p. 348. not. 5. provocans ad cap. 2. 4. X. h. t.; *Freisen* l. c. p. 345. sq.; *Scherer* in Arch. f. k. K. t. 65. p. 371. sq. docet: « *certum est ex consuetudine Romana impotentiam non impedivisse validum matrimonium* », tenet sententiam certo non fundatam; confundit enim *deneqationem* separationis et novarum nuptiarum cum *validitate* matrimonii. Imo sola permissio cohabitandi uti *frater* et *soror* potius demonstrat matrimonium antea contractum habitum fuisse *invalidum*.

(20) *Tancred.* l. c. p. 63.; *Bernard. Pap.*, Summa p. 180.; *Hostiensis*, Summa l. c.

(21) Cap. 2. 3. 4. (quod est Alexandri III., non Lucii III., ut legitur in dit. corp. iur. can.) X. IV. 15.

(22) Novell. 22. cap. 6. Cfr. supra h. tit. not. 13.

(23) Cap. 2. (Coelestin. III. a. 1191.-1198.), cap. 7. (Honor. III. a. 1216.-1227.) X. h. t.

(24) Cfr. c. 2. C. XXXIII. q. 1.; cap. 5. 7. X. h. t.

(25) Gloss. ad c. 1. C. XXXIII. q. 1. et ad c. 29. C. XXVII. q. 2.; cap. 3. (Alexandri III.), cap. 6. (Innoc. III. a. 1206.) X. h. t.; *Bernard. Pap.* l. c. p. 177. sq.; *Esmein* l. c. t. I. 250. sq.

(26) *Goffred. de Trano*, Summa h. t.; *Hostiens.*, Summa h. t.; *Ioann. Andreae*, Nov. comment. l. IV. t. 15. X.; *Panormitan.*, Commentar. in l. IV.

Sixti V. Const. "*Cum frequenter* „ 22. Iunii 1587. ad Nuntium Apostolicum in Hispania, ubi doctrinam catholicam de natura et origine huius impedimenti quoad eunuchos "*et spadones, qui utroque testiculo carent* „ clarius definivit, et etiam huiusmodi coniuges, sive scientes sive ignorantes illum defectum matrimonia contraxerint, separandos esse decrevit. Celeberrima Benedicti XIV. Constit. "*Dei miseratione* „ etiam processui de hoc impedimento novam formam constituit, et Instr. SS. CC. supra citatis praesertim S. C. C. 22. Aug. 1840. singulae ordinis iudicarii solemnitates in istis causis matrimonialibus magis in specie sunt determinatae. Fatendum tamen est aliquas ex illis formalitatibus iuris antiqui et iuris novi secundum disciplinam nunc in Ecclesia vigentem non iam adeo rigore observari. Cfr. Acta S. Sed. vol. IV. p. 198. vol. VI. p. 515. 518.; Instr. Card. R. I. c.; Rosset I. c. n. 1476. sq.; Esmein I. c. t. II. p. 275. sq.

§ 1. DE ORIGINE ET AMBITU IMPEDIMENTI IMPOTENTIAE.

345. Viri(27) vel mulieris(28) impotentia perfecte coeundi(29),

t. 15. X.; Freisen I. c. p. 362. sq., cuius tamen opinionibus passim calculus adici non potest. Cfr. Sanchez I. c. I. VII. disp. 92. n. 3. 4. disp. 97. n. 1. sq. disp. 98. n. 1. sq.; Schmalzgr. h. t. n. 59. sq.; Scherer I. c. § 115. not. 25. 26. Tempore medii aevi iam occurrunt vestigia illius doctrinae in compluribus codicibus v. g. Galliae, Germaniae nunc receptae, quod *impotentia coeundi* non constituat proprium et independens impedimentum dirimens ex inhabilitate personae, sed reducat ad impedimentum *erroris* et aequiparetur impedimento erroris de conditione servili. Quae sententia tribuitur imprimis Petro Lombardo, Sentent. I. IV. disp. 34. aliisque non paucis v. g. Petro Paludano, S. Antonino, imo ipsi S. Thomae. Cfr. Panormit. I. c. in cap. 4. X. h. t. addit. a.; Sanchez I. c.; Rosset I. c. n. 1420. 1424. sq.; Wernz infra h. tit. § 1. not. 32.

(27) Perfecta in his est paritas inter virum et mulierem. Cfr. c. 29. C. XXVII. q. 2.; c. 1. C. XXXIII. q. 1.; cap. 1. 7. X. h. t.

(28) Cfr. c. 18. 25. C. XXXII. q. 7.; cap. 3. 7. X. h. t.

(29) Cfr. c. 27. C. XXXIII. q. 7.; cap. 2. X. h. t.; S. Thom., Comment. in 4. I. sent. dist. 34. q. unie. art. 2.; Schmalzgr. h. t. n. 31. sq.; Eschbach, Disp. cit. p. 142. sq.; Sanchez I. c. I. VII. disp. 92. Quare impedimentum dirimens matrimonii contrahendi non oritur ex *sterilitate* velut in senibus (cfr. S. C. C. in caus. Tudertin. 7. Sept. 1793.) aut in adolescentibus nondum *perfectam* et maturam pubertatem attingentibus v. g. post ann. 14. et ante ann. 18., aut in *mulieribus* post aetatem criticam 45. vel 50. annorum aut semen virile *retinere* non valentibus. Cfr. Sanchez I. c. lib. VII. disp. 92. n. 11. 45. sq.; Scherer I. c. p. 271. sq.; Gasparri I. c. n. 510. sq.; Eschbach I. c. p. 155. sq., ubi varias causas *sterilitatis virorum* et mulierum recenset, e quibus Antonelli, Pro conceptu p. 111. et De

non generandi, antecedens (30) et perpetua (31), sive cognita sive ignorata (32) a partibus contractum matrimoniale inter se celebrantibus, naturalis (33) vel accidentalis ex quacumque

mul. excis. imp. p. 83. 120. 139. aliquas tacite videtur admittere, alias in dubium vocat, alias praesertim in mulieribus haud sine fundamento reiecit atque melioribus substituit.

(30) Cap. 1. 2. 3. 6. X. h. t.; Rosset l. c. n. 1402. sq.

(31) Cap. 3. 6. X. h. t.; Instr. S. C. Inq. 20. Iun. 1883. n. 45.; Sanchez l. c.; Schmalzgr. h. t. n. 39. sq.; Gasparri l. c. n. 517.; supra h. tit. not. 7.

(32) Doctores quidam catholici etiam finito medio aevo v. g. Pontius, De matrim. l. VII. cap. 53. sq. cum Petro Soto, Vasquez, Gotti aliisque opinati sunt, impotentiam utrinque cognitam non dirimere matrimonium, sicuti servilis conditio alterius partis cognita non irritat contractum matrimoniale. Ipse quoque S. Thomas, qui in Comment. in lib. IV. sent. disp. 34. q. unic. art. 2. ad quart. et dist. 36. q. unic. art. 1. in corp. difficiliores quasdam habet locutiones, inter patronos huius sententiae recensetur. Cfr. Sanchez l. c. lib. VII. disp. 92. n. 3. 4. disp. 97. n. 1.; Schmalzgr. h. t. n. 62. sq.; Rosset l. c. n. 1383. sq.; Schnitzer l. c. p. 357. At contraria sententia supra in textu asserta est vera et certa, et evidenter deducitur ex notissima iuris regula: *Impossibile nullum est obligatio*, sed contractus matrimonialis est essentialiter mutua traditio iuris ad copulam carnalem, quod a parte impotente ad coeundum tradi omnino non potest; ergo deficiente materia contractus ipse est nullus. Porro idem suadetur ex cap. 4. X. h. t., ubi matrimonium cum *supposita scientia* impotentiae celebratum dicitur invalidum. Denique Sixtus V. in cit. Const. « *Cum frequenter coniugia* sive matrimonia per eunuchos et spadones utroque testiculo carentes cum quibilibet defectum illum sive *ignorantibus* sive *scientibus* contracta declaravit nulla et irrita. Profecto Sanchez l. c. l. VII. disp. 97. n. 13. opinatur virum et feminam cognita ab initio impotentia non posse quidem *vero matrimonio* copulari, sed *alio quodam contractu civili*, quo simul habitantes mulier sese obliget ad *servitia* praestanda et vir ad ministranda alimenta, dummodo periculum incontinentiae non subsit. Cfr. Schmalzgr. h. t. n. 62. sq. Quare Scherer l. c. t. II. p. II. p. 277. not. 64. minus accurate Sanchezio opinionem tribuit, quod istae personae possint *matrimonium inire* vel potius simulare (sich ehelichen, Simulation), ideoque perperam provocat ad cit. Sixti V. Const., ubi *matrimonium*, non qualiscunque contractus civilis inter tales personas damnatur. At recte Sanchez monet « *huiusmodi confoederationem* » non esse facile permittendam. Imo in iis, quae Sanchez arguit ex permissis aliis contractibus civilibus, non valet paritas, et codices civiles non solent permittere pacta de servitiis praestandis cum obligatione *absolute perpetua*. Cfr. cod. civ. German. § 624.

(33) Rubrica huius tituli: De frigidis et maleficiatis et impotentia coeundi continet tria membra, e quibus duo priora ratione causae denotant duas determinatas species impotentiae; tertium vero membrum sese habet ad instar *clausulae generalis* et aliis verbis ita enuntiari posset: « *Et aliis impotentibus ad coeundum* » v. g. castratis. Cfr. Panormit. l. c. l. IV. t. 15. X. pr. Quid veteres scriptores intellexerint nomine *malefactorum*, patet ex praecedentibus (cfr. supra h. tit. not. 9.); *frigidos* vero

causa orta (34), fidelis vel infidelis matrimonium contrahen-

appellarunt eos viros, qui necessario calore fuerunt destituti, ut erigerent membrum, mulierem perforarent atque seminarent intra vaginam. Cfr. Antonelli, De conceptu p. 58. 67. sq. Quibus frigidis opponebantur nimis calidi, qui extra vas mulieris effundebant semen. Cfr. S. Thom. l. c. l. IV. sent. dist. 34. q. un. a. 2.; Gasparri l. c. n. 524. 531. sq. At nostra aetate antequam propter impotentiam coeundi ex frigidityte vel caliditate nullitas matrimonii declaretur, sedulo inquirendum est, num revera illius impotentiae coeundi adsit causa perpetua et incurabilis. Cfr. S. C. C. 24. Jan. 1871. iunct. 9. Maii 1874.; Gasparri l. c. n. 532. 534.; Eschbach l. c. p. 145. sq. Quibus causis certe adnumerari debent in viro: Carentia membri virilis, privatio vel perfecta atrophia utriusque testiculi, absolutus defectus conductionis seminis; in muliere: carentia, clausura, arctitudo absoluta vel relativa vaginae. Cfr. Rosset l. c. n. 1389. sq. n. 1406.; Capellmann l. c. p. 159. sq.; Antonelli l. c. p. 78. sq., ubi alias refert causas impotentiae mulierum.

(34) Qua accidentali impotentia coeundi certo laborant viri castrati (eunuchi) per ablationem totalem virgae (οἱ ἔκτομοι, carsamalia) vel utriusque testiculi quacunque operatione factam, i. e. vel fractione (θλάω) vel compressione (θλίβω) vel evulsione sive sectione (σπάω, σπάζω), unde thlasiae vel thladiæ, thlibiæ, spadones (sensu stricto) appellantur. Cfr. cit. Sixti V. Const. « Cum frequenter »; Eschbach l. c. p. 149. sq.; Gasparri l. c. n. 531. sq.; Scherer in Kirchenlex. v. Eunuchen. Nam huiusmodi ἔκτομοι (excisi) non possunt naturali modo introducere semen verum in vaginam mulieris; castrati vero in utroque testiculo licet quandoque legitimum vas muliebre perforare valeant, tamen verum semen virile non amplius conficere possunt; ergo in utraque specie istorum eunuchorum deest saltem unum ex elementis essentialibus ad capacitatem coeundi.

Mulieres, quibus aut utrumque ovarium aut uterus aut uterus cum ovariis congenita non sunt vel arte extracta sunt (cfr. Eschbach l. c. p. 159. sq. 197. sq. 369. sq.) ex opinione complurium doctorum dicendae sunt impotentes ad validum matrimonium contrahendum. Cfr. v. g. Antonelli l. c.; Leitner l. c. p. 153. sq.; Rosset l. c. n. 1406. sq. cum aliis v. g. Noldin.

Cui sententiae alii auctores v. g. Eschbach l. c.; Gasparri l. c. n. 513. sq.; Scherer l. c. § 115. not. 37. alique v. g. Berardi contradicunt et valorem matrimonii a tali muliere cum viro potente celebrati sustinent.

Prior sententia est praefenda, dummodo de perfecta carentia illorum organorum mulieris certo constet. Etenim 1) impotentia viri vel mulieris ex certa definitione a canonistis et theologis per modum principii inconcussi communiter admissa est inhabilitas ad copulam de se aptam ad generationem: sed mulieres perfecte certoque carentes recensitis organis absolute et in perpetuum sunt inhabiles ad copulam de se aptam ad generationem, impotentes igitur sunt dicendae. 2) Mulier potens debet esse capax, ut per seminationem feminis propriam concurrere possit ad commixtionem sanguinum in copula de se apta ad generationem. Qua capacitate mulier, cui allegata organa perfecte certoque desunt, absolute et in perpetuum est destituta, ideoque laborat impedimento impotentiae. 3) Cui sententiae favent quatuor declarationes nullitatis a S. C. C. latae; quae

dum (35) cum omnibus personis, si sit *absoluta*, cum certis

ex sese maiorem habent auctoritatem, cum a Cardinalibus non ferantur, nisi praehabitis *certis* probationibus *factorum* et *iuris* sive *canonici* sive *divini*. Quibus in decisionibus iudicialibus Cardinales S. C. C., quamvis pro more recepto non publicarint *motiva* suarum declarationum, tamen attentis actis aliisque circumstantiis in causis illis occurrentibus videtur *applicasse* theoriā iuris supra assertam. 4) Non obstant huic doctrinae duo responsa S. C. Inq. in casibus particularibus data. Illa enim sepositis aliis interpretationibus accipiunt sufficientem explicationem, si dicatur in iisdem nequaquam applicatam fuisse illam *theoriā*, secundum quam *perfecta certa*que carentia organorum recensitorum non constituit impedimentum impotentiae, sed potius *alterā* doctrinam *plane certam*, vi cuius propter impotentiam *dubiam* matrimonium non est impediendum si aliunde ex testimonio medicorum de illa *perfecta* carentia non *certo* constat. Quae explicatio videtur singulari modo confirmari ex novo responso S. C. Inq. a. 1902. dato atque mihi ab Agente episcopali in Urbe communicato. Et enim cum novus iste casus excisionis ovariorum in S. C. Inq. propositus fuisset, antequam responsum daretur, a medico expetitur fuit, quam ratione illa excisio facta esset. Qui cum respondisset de *perfecta* carentia organorum non *certo* constare, tum demum prodiit responsum: Matrimonium in casu non esse impediendum. Haecenus de quaestione theoreticae spectata. Cfr. *Pichler* l. IV. t. 13. n. 2; *Antonelli* in tribus opusculis citatis, ubi ad superabundantiam allegantur et examinantur auctores. Quodsi res in *praxi* spectetur, certe responsa data per S. C. Inq. sufficienter probant, quanta circumspectione in hisce causis sit procedendum atque nequaquam *temere* matrimonium *contrahendum* esse impediendum, vel *contrahat dissolvendum* et in *usu* suo legitimo *interdicendum*, si ex testimonio probatorum medicorum impotentia mulieris sit *dubia* sive de *perfecta* carentia illorum organorum *certo* non constet. Quae responsa S. C. Inq. sane non sunt definitiones ex cathedra et praeterea ad casus plane *disperatos* perperam applicantur; at cum ex altera parte certe non data fuerint de casibus metaphysicis, nihil obstat, quominus a S. C. Inq. in iisdem circumstantiis etiam futuro tempore *eadem* prodeant responsa. Pro casu practico ac singulari responsum quoque S. C. de disc. Sacrament. 2. Apr. 1909. datum est, quod referens decisionem S. Off. 23. Iul. 1890., cfr. Coll. S. C. d. P. F. ed. 1907. n. 1733., non impediendum dicit matrimonium ob exsecta organa muliebria. *J. B. Ferreres*, Razón y Fe, t. XXVI. 1910. p. 101. sq. Cfr. cap. 19. X. de sentent. II. 27. At *supremum* iudicium, num in *aliis* casibus particularibus *eadem* vel diversae circumstantiae verificentur, spectat ad S. C. Inq.; optimum igitur consilium est, si ferventibus disputationibus theoreticis virorum doctorum casus particulares forte in praxi occurrentes expositis omnibus *facti* circumstantiis cum attestationibus proborum et peritorum medicorum in S. C. Inq. proponantur. Hinc quoque patet, ad quosnam terminos *limilanda* sint exempla h. tom. IV. n. 302. not. 39. allata.

(35) *Schmalzgr.* h. t. n. 56. sq. cum *Sanchez* l. c. I. VII. disp. 103. n. 10. aliisque tenet partem positive *dubitantem* de sua potentia non posse licite matrimonium contrahere, *antequam* ipsa diligenter re investigata *dubium* *deponat*. Cfr. quoque *Leitner* l. c. p. 160. Cui sententiae sane non est contradicendum, quatenus certe temerarium esset ante serii dubii *positivi*

tantum personis determinatae complexionis, si sit *relativa*, ipso *iure naturae*, non iure mere ecclesiastico irritat (36).

Nam quamvis *Paludanus*, *Pontius* aliique opinati sint impotentiam coeundi solo iure positivo Ecclesiae irritare matrimonium contrahendum, haec sententia solido vereque probabili fundamento est omnino destituta, et cum *S. Thoma* (37), *Sanchez* (38) atque omnibus fere doctoribus catholicis (39) contraria sententia tanquam certa et indubitata est tenenda. Nam contractus matrimonialis essentialiter consistit in mutua traditione iuris in corpus ad exercendos actus suapte natura idoneos ad generationem; iam vero qui laborat illa impotentia antecedente et perpetua huiusmodi ius alteri parti tradere omnino non potest; ergo ex natura rei, cum impossibile nulla sit obligatio, contractus matrimonialis a tali impotenti celebratus est nullus et irritus. Quae ratio etiam

diligentem *discussionem* properare ad nuptias forte certo invalidas, et in super altera parte de dubio per iniustam deceptionem *non certiorata*. At dubio positivo etiam post investigationem *perdurante* sive ex iudicio medicorum sive ex positivis indiciis et experimentis, pars, quae ita positive dubitat, et alteram partem de suo dubio praemonet, a matrimonio licite contrahendo non prohibetur, ut recte defendunt *Gasparri* l. c. n. 262. 526.; *Rosset* l. c. n. 1436. sq. 2829. sq. cum *S. Alphonso* aliisque et etiam benignius *Scherer* l. c. t. II. p. 277. not. 65. Nam *ius naturale* ad matrimonium est in *possessione*, donec de contrario certo constet. Nec iusta gravisque causa deest, cur stante dubio talis sacramenti matrimonii celebratio permittatur; secus enim is, qui ita dubitat de sua potentia, ad perpetuum cogeretur coelibatum et cum gravi dispendio salutis aeternae careret remedio contra concupiscentiam. Cfr. *S. C. C.* in c. *Tudert.* 7. Sept. 1793. in ed. *Richt. C.* Tr. p. 271. n. 118.

(36) Cap. 5. 6. 7. X. h. t.; *S. C. C.* 15. Dec. 1877. in Act. S. Sed. vol. XI. p. 134. sq.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 93.; *Schmalzgr.* h. t. n. 39. sq.; *Rosset* l. c. n. 1398. sq.; *Scherer* l. c. t. II. § 115. not. 22. 85. aliique communiter contra paucos antiquiores et recentiores scriptores, inter quos *Uhrig.* *Eher.* p. 319. ob cap. 6. X. h. t. impotentiam *relativam* perperam restringit ad solas mulieres.

(37) *S. Thomas*, Comm. l. c. dist. 34. q. unic. art. 2. ad prim. Quare *S. Thomas* l. c. supra in not. 32. h. tit., ne manifestae arguatur contradictionis, alio modo est explicandus; videtur enim *S. Doctor* loqui, non de obligatione ex *valido* matrimonio orta, sed de *alia* obligatione sel. cohabitandi ut frater et soror aut saltem alimenta suppeditandi coniugi ob impotentiam relictas, si quis *scienter* cum parte impotente contraxit. Cfr. *Schmalzgr.* h. t. n. 42.; *Gasparri* l. c. n. 526.

(38) *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 98.

(39) *Schmalzgr.* h. t. n. 66.; *Santi* h. t. n. 7. sq.; *De Angelis* h. t. n. 3.; *Feije* l. c. n. 539.; *Gasparri* l. c. n. 526. 527.; *Leitner* l. c. p. 158. sq.; *Rosset* l. c. n. 1419.

procedit, si de sola impotentia *relativa* agatur; etenim matrimonium est essentialiter contractus inter duas determinatas personas; ergo si una ex illis saltem relative sit impotens, principale obiectum contractus tradere nequit, ideoque ex natura rei saltem *iste* contractus matrimonialis est invalidus. Quae argumentatio ex natura rei petita comprobatur cit. Const. Sixti V. “*Cum frequenter* „, neque ulla ratione obstat *comparatio* inter puerum et impotentem cap. 2. X. h. t. adhibita, cum non procedat de *iure*, quo nullitas matrimonii in utroque casu oritur. Inde efficitur *infideles* quoque omnesque homines non baptizatos hoc impedimento ligari, neque ullam in eo a R. Pontifice posse concedi dispensationem.

346. Impotentia vero coeundi *antecedens* et *temporalis*, sive absoluta sit sive relativa, cognita vel ignorata, naturalis vel accidentalis matrimonium contrahendum *non irritat*, nisi in casibus a iure exceptis iuxta ambitum ab Ecclesia statutum velut in impedimento aetatis. Cfr. cap. 6. X. h. t.; *Schmalzgr.* h. t. n. 38.; *Lehmkuhl*, Teolog. moral. t. II. n. 743.; *Gasparri* l. c. n. 521. sq.

Denique impotentia coeundi *temporalis* vel *perpetua* qualiscunque matrimonio sive consummato sive etiam rato *supervenienti* matrimonium ab initio *valide* contractum *non* dirimit. Quodsi matrimonium certo mansit ratum, impotentia superveniens unius partis potest esse ratio sufficiens petendi et obtinendi a R. Pontifice *dispensationem* super matrimonio rato (40).

At quamprimum impotentia superveniens certo est cognita, et actus solummodo separatus unius coniugis meraque pol-lutio, non vera copula fieri potest, illius matrimonii etiam valide initi usus tamdiu omnino redditur illicitus (41), quamdiu impotentia *certo* perdurat. Quodsi demum post contractum bona fide matrimonium impotentia *antecedens* et *perpetua* sive absoluta sive relativa saltem unius coniugis certo de-tegatur, matrimonii istius, utpote omnino irriti, omnis usus est interdictus. Quo in casu coniuges secluso incontinentiae

(40) *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 102. n. 1. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 45. 46.; *Gasparri* l. c. n. 520.; *Feije* l. c. n. 439.; *Eschbach*, Disp. p. 143. sq.; c. 25. (ex interpret. ad Pauli sentent.) C. XXXII. q. 7.; *Rosset* l. c. n. 1402. sq. 1446. sq.; *Freisen* l. c. p. 178. 333. 810. sq.

(41) *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 102. n. 5. sq. l. IX. disp. 17. n. 20.; *Schmalzgr.* h. t. n. 48. sq.; *Eschbach* l. c. p. 69. sq.; *Scherer* l. c. t. II. p. 275. sq.; *Gasparri* l. c. n. 1061.

periculo, quod exceptis forte senibus fere semper adest, *interdum* tanquam frater et soror in eadem domo cohabitationem continuare *possunt*, sed non debent, ideoque in praxi ista cohabitatio ordinarie non est facile permittenda (42). Verum si ex officio procedatur contra matrimonii valorem propter *notoriam* impotentiam coeundi v. g. in notoriis castratis vel post sententiam nullitatis ex capite impotentiae prolatam, etiam quoad cohabitationem separandi essent (43), nisi forte lex civilis obstet separationi, et desit periculum incontinentiae (44).

347. Scholion. Coronidis loco duplex quaedam quaestio est solvenda. Hucusque canonistae unanimiter admiserunt impotentiam absolutam sive saltem relativam mulieris, quae vaginam habet adeo arctam, ut membrum genitale aut nullius viri aut certe mariti in illam ad seminandum ingredi non possit, atque insuper non est sperandum, fore, ut *arctitudo* illa sine vitae periculo curetur. Quam sententiam difficiliorem reddidit nova opinio medicorum, qua foecundatio dicitur fieri posse, si vir saltem ad orificium vaginae semen applicare valet. Cfr. *Eschbach* l. c. p. 68. sq.; *Antonelli*, De conceptu p. 52. Hinc *potentia* mulieris (vel viri) videtur esse asserenda, etiamsi vir in vaginam (arctam) mulieris penetrare nequeat, ut videntur admittere: *D'Annibale* l. c. P. III. 431. not. 10.; *Scherer* l. c. t. II. p. 273. sq. alique. Cui opinioni obstat cap. 6. X. h. t., quo evidenter impotentiae impedimentum existere declaratur, si vir vaginam mulieris ad seminandum penetrare non potest. Porro praxis Ecclesiae accurate inquirendi de *arctitudine*, latitudine, proportionem vaginae in sententia ista nullum amplius haberet sensum. Praesertim vero impotentia *relativa* vix iam esset admittenda (id, quod attenta praxi et doctrina Ecclesiae est omnino reiiciendum); nam applicatio seminis ad orificium vaginae semper fieri posset. Deinde in hac *materia* unanimes sententia canonistarum et moralista-

(42) Cap. 2. (in parte decisa) 3. 4. 5. X. h. t.; S. C. Inq. 8. Mart. 1900.; *Bened. XIV.*, De Synod. dioec. lib. IX. cap. 10. n. 2.; *Giraldi*, Expos. iur. pontif. P. I. sect. 724. sq.; *Gasparri* l. c. n. 535.; *Feije* l. c. n. 541.; *De Angelis* h. t. n. 4.; *Rosset* l. c. n. 1485. sq.; *Santi* h. t. n. 12. sq., ubi rationes allegantur antiquae consuetudinis Ecclesiae Romanae atque immutationis disciplinae; at quaestiones quaedam historicae l. c. a *Santi* minus accurate solvuntur.

(43) Sixti V. Constit. « *Cum frequenter* »; *Giraldi* l. c.; *Scherer* l. c. t. II. p. 277.

(44) S. C. C. 15. Dec. 1877. in Act. S. Sed. vol. X. p. 504. sq.

rum suum retinet pondus. Tandem idem probat ratio interna; nam potentia ad consummationem requiritur iuxta *modum* a natura institutum, nec valor matrimonii pendere potest a casibus *fortuitis*. Quare si peracto experimento copulae per triennium nulla consummatio sequatur, per se sententia pro *nullitate* matrimonii ex impotentia absoluta vel relativa potest ferri, vel potius omisso triennali experimento peti dispensatio matrimonii rati. Cfr. *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 93. n. 15.; *Schmalzgr.* h. t. n. 44.; *Tarquini* in cit. vol. caus. Salernit. n. 15.; *Gasparri* l. c. n. 530.; *Rosset* l. c. n. 1413. sq.; *Leitner* l. c. p. 156. sq. Quodsi iste modus habendae copulae in officio vaginae ad constituendam potentiam mulieris est omnino reiiciendus, multo minus sufficit foecundatio *plane artificialis*, qua semen virile in vaginam mulieris arte, non per copulam *naturalem* et perfectam inducitur. Nam ista foecundatio habetur contra modum *a natura* statutum et per media omnino *inhonesta* i. e. per onanisticam sive solitariam pollutionem. Quare S. C. Inq. ad quaesitum: “ *An adhiberi possit artificialis foecundatio* „ 24. Mart. 1897. respondit: “ *Non licere* „. Cfr. *Eschbach* l. c. p. 70. sq.; *Gasparri* l. c. n. 533. 1065.; *Leitner* l. c.; *Scherer* l. c. not. 47.

§ 2. DE PROCEDURA CANONICA IN DECLARANDA
NULLITATE MATRIMONII PROPTER IMPEDIMENTUM IMPOTENTIAE.

348. Coniux potens etiamsi *certus* sit de impotentia alterius coniugis, *propria auctoritate* matrimonium dissolvere et a coniuge impotente recedere non potest, sed iudicis ecclesiastici auctoritas interveniat necesse est, saltem si agatur de perfecta dissolutione vitae coniugalís etiam quoad *cohabitationem* (45). Nam si *certa* est impotentia, iam *ante* iudicis sententiam *privata* coniugum auctoritate separatio *a thoro* fieri *potest*, imo *debet*, cum scandalum et admirationem in populo non producat *et* sit medium moraliter necessarium ad vitandum periculum incontinentiae.

349. Coniuges *soli* (46), tum pars potens tum pars impo-

(45) Cap. 3. X. de divort. IV. 19.; *Schmalzgr.* h. t. n. 69 sq.; *Feije* l. c. n. 540.; *Schulte* l. c. § 18. p. 94. sq.; *Gasparri* l. c. n. 1197.; *Rosset* l. c. n. 1473.; *Esmein* l. c. t. I. p. 250. sq. t. II. p. 275. sq.

(46) Cap. 1. 5. X. h. t.; Instr. S. C. C. Inq. 20. Iun. 1883. n. 45.; Instr. S. C. de Prop. F. cod. ann. n. 46. in Act. S. Sed. vol. XVIII. p. 365. 386.; Instr. Card. R. § 118.; *Schmalzgr.* h. t. n. 71. sq.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 114.; *Rosset* l. c. n. 1474. sq. 1433.; *Périers* l. c. p. 63. sq.

tens, matrimonii valorem saltem *bona fide* contracti in foro externo Ecclesiae coram iudice ecclesiastico competente **accusare possunt** propter impotentiam coeundi *propriam* vel *alterius partis*, nisi impotentia sit *notoria*. Quo in casu *notorietatis* etiam *ex officio* a iudice ecclesiastico (vel promotore fiscali) contra matrimonium procedi potest et debet (47).

Si unus ex coniugibus conscius impotentiae suae vel alterius coniugis matrimonium mala fide contraxit, non desunt antiqui et recentiores scriptores, qui ipsi proprie dictum ius accusandi matrimonium negant, cum dolus nemini debeat patrocinari, et cap. 1. de eo, qui dux. IV. 7. ex *paritate*, imo cap. 4. X. h. t. idem directe videatur probari. At paritas perfecta cum cap. 1. X. IV. 7. non habetur, cum matrimonium secundum in illo casu post mortem prioris coniugis *potuerit convalidari*, id quod propter *impotentiam* unius coniugis fieri plane nequit. Porro *obligatio* sive praeceptum retinendi partem impotentem tanquam fratrem vel sororem non potest ex cap. 4. X. IV. 7. demonstrari, ut perperam fit a non paucis doctoribus, qui nimium insistent antiquae praxi Ecclesiae Romanae et facto in summario h. cap. 4. relato. Denique cum huiusmodi matrimonium sit indubitanter *nullum*, et in praxi ex cohabitatione vix non semper sit periculum incontinentiae, et onus perpetui coelibatus cum dispendio salutis aeternae non possit imponi, certe etiam pars dolosa saltem iudicem ecclesiasticum adire potest, ut is *ex officio* contra tale matrimonium procedat feratque sententiam nullitatis atque ulteriorem cohabitationem *prohibeat* (48).

Iure accusandi propter impotentiam coeundi coniuges nullo *lapsu temporis* v. g. etiam 10 vel 13 annorum excidunt, nisi accusationem matrimonii *diu* sustulissent *et* signa impotentiae *dubia* existerent (49).

(47) Instr. Card. R. § 118.; Sixt. V. Const. « *Cum frequenter* », 22. Iun. 1587.; Scherer l. c. p. 276. sq.; Leitner l. c. p. 159. sq., nec alii v. g. Reiffenstuel h. t. n. 63. quoad rem contradicunt.

(48) V. g. severi sunt: Bernard. Pap. l. c. p. 180.; Reiffenstuel h. t. n. 61.; mitius optimo iure iudicant: Sanchez l. c. l. VII. disp. 97. n. 2. sq. 5. 9. sq. iunct. disp. 114. n. 4. 5.; Schmalzgr. h. t. n. 42. 59. sq.; Scherer l. c. § 115. not. 25. 62.; Schnitzer l. c. p. 358. sq.

(49) Cap. 6. 7. X. h. t., quibus capitibus non contradicit cap. 1. X. h. t., ut explicant Pirhing h. t. n. 31.; Schmalzgr. h. t. n. 73. sq.; R. I. 18. in Sext.; S. C. C. 18. Mart. 1893. in Act. S. Sed. vol. XXV. p. 726. sq.; Schnitzer l. c. p. 359. not. 1.; Cfr. quoque Instr. S. C. C. 22. Aug. 1840. et S. C. Inq. 20. Iun. 1883., ubi tempus accusationi non praefigitur.

Quodsi duo puberes mox post obtentam *aetatem legitimam* pubertatis celebrent nuptias et *actu* potentiam generandi nondum habeant, ad accusandum matrimonii valorem propter impotentiam admitti nequeunt, nisi completis annis 14. et 18. iam pervenerint ad plenam *pubertatem* vel ex inspectione corporali *aliunde* v. g. ex carentia utriusque testiculi evidens sit saltem unius partis impotentia. Nam illa impotentia *actualis*, quae etiam post *aetatem* legitimam pubertatis 12 vel 14 annorum saepe adest, ex communiter contingentibus non est perpetua, sed temporanea valorique matrimonii non obstat (50).

350. *Iudex* causae impotentiae in prima instantia ex iure *ordinario* est Episcopus vel Vicarius capitularis vel Vicarius generalis, vel ex iure delegato, qui legitime fuerit deputatus v. g. saltem ad conficienda acta. Cui iudici competenti assistant necesse est *cancellarius* atque *defensor* vinculi matrimonialis, nec assessores prohibentur. Partes quoque suos possunt constituere *procuratores* vel *advocatos*, atque adeo in isto processu canonico *actor* etiam admittitur ut *testis* (51).

351. Admissa *accusatione* matrimonii in *scriptis* porrecta, ut certo et in forma legitima constet de antecedente et perpetua impotentia coeundi sive absoluta sive relativa, non solum *solemnitates* saltem *processus summarii* (52) et Bened. XIV., Cost. " *Dei miseratione* „ 3. Novemb. 1741. de omnibus causis vinculi matrimonialis severe praescriptae sedulo sunt servandae, sed quae ad eruendam veritatem de hoc impedimento sive iure communi (53) sive iure particulari (cfr.

(50) Sanchez l. c. l. VII. disp. 104. n. 16. sq. disp. 110. n. 10.; Scherer l. c. p. 276. not. 60.

(51) S. C. C. in c. Warsav. 16. Iun. 1894.; Instr. C. R. §§ 97. sq.; Instr. S. C. Inq. ad Episc. orient. 20. Iun. 1883. n. 46.

(52) Cap. 2. de iudiciis II. 1. in Clem.: cap. 2. de V. S. V. 11. in Clem.; Instr. S. C. C. 22. Aug. 1840.; Instr. S. C. Inq. 20. Iun. 1883.; Feije l. c. n. 597., ubi recte reiecit nimis rigidam sententiam Bonix argumentorum vi non munitam de necessitate *processus sollemnis* in causis matrimonialibus. Cfr. Sanchez l. c. l. VII. disp. 107. sq.; Santi h. t. n. 17. sq.; Schulte Ehepr. § 4.; Périès l. c.; Scherer l. c. p. 278. sq.; Schnitzer l. c. p. 358. sq.; Leitner l. c. p. 159. sq.; Sagnori, Exemplar actor.

(53) Matrimonium non potest declarari *invalidum*, nisi nullitas *certo* probetur. Cfr. cit. Instr. S. C. C. pr. Quod principium *Ecclesia* etiam in *difficili* causa nullitatis matrimonii ex capite impotentiae constanter retinuit neque unquam sola *probabilitate* vel mero testimonio credulitatis fuit contenta; paulo aliter Scherer l. c. p. 278. 281. not. 80. Quare acta iudicialia in hoc processu summa cum cura formaque legitima sunt conficienda, ut veritas non qualicunque ratione, sed certo et iudicialiter pateat. Cfr. cit.

Instr. Card. R. §§ 174. 175.) speciatim praescribuntur, nequeunt arbitraria ratione omitti.

Instr. S. C. Inq. n. 45.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 107. n. 1. Qui scopus ut obtineatur, *fria* sunt praestanda:

I. *Examen accuratum ipsorum coniugum iuratorum requiritur*, quorum tamen confessiones *sola*e, etiamsi iuratae fuerint, propter collusionis periculum ad declarandam nullitatem *non sufficiunt*. Cfr. cap. 1. X. h. t.; cit. Instr. S. C. Inq. n. 46.; *Roland.*, Summa l. c. pag. 130. iunct. not. 0. ibid.; *Pirhing* h. t. n. 14.; *Périès* l. c. p. 67. sq.

II. *Testes iurati* a partibus inducti examini subiici debent. Qui partim ut testes de *visu* vel *auditu* directe de *factis* deponunt v. g. domestici, pharmacistae, medici, partim ut testes *credulitatis* sive *septimae manus*, qui deponunt se coniuges tamquam religiosos et honestos cognoscere ideoque verisimiliter *credere* illos coniuges verum dixisse atque iuramento confirmasse. Cfr. c. 5. 7. X. q. t.; cit. Instr. S. C. C.; cit. Instr. S. C. Inq. n. 47. 48.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 108. n. 7. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 89. sq. Qui testes credulitatis sive septimae manus per se requiruntur in solis causis *nullitatis* matrimonii ex capite *impotentiae* vel *dispensationis* super matrimonio rato « *ad corroborandam* » *confessionem iurata*m coniugum *quoad inconsummationem matrimonii*, non in causis nullitatis matrimonii ex *alio* titulo coram iudice ecclesiastico agitatis. Cfr. S. C. C. 16. Iun. 1894.; *Leitner* l. c. p. 570.

III. *Inspectio ocularis* corporis coniugum modis licitis facta medium est maximi momenti ad probandam impotentiam. Quodsi de *vir*i impotentia agatur, inspectio fiat *saltem* a duobus peritis et honestis *medicis* per iudicem ecclesiasticum designatis nec a partibus vel defensore vinculi merito reiectis; si de *mulieris* potentia quaeratur, exploratio mulieris immediata *saltem* duobus *obstetricibus* peritis et bonae famae similiter electis est committenda, servata in omnibus *forma* a iure praescripta. Cfr. cap. 4. 6. 7. X. h. t.; cap. 14. X. de prob. II. 19.; Instr. S. C. C. 22. Aug. 1840. iunct. Instr. S. C. Inq. (a. 1858.) et Instr. S. C. Inq. ad Ep. orient. 20. Iun. 1883. n. 48. 49. et S. C. de Prop. F. (a. 1883.) n. 46. Quae Instructiones in nonnullis rebus secundariis v. g. de maiore *numero* medicorum, chirurgorum, obstetricum non perfecte inter se conveniunt. Quare praxes quaedam plurimum dioecesium a cit. Instr. S. C. C. (a. 1840.) aliquantulum diversae nec a S. C. C. in casibus particularibus reprobatae, imo cit. Instructionibus S. C. Inq. a. 1858. et a. 1883. conformes tuto videntur posse retineri. Cfr. Instr. Card. R. §§ 174. 175.; *Périès* l. c. p. 68. sq.; *Leitner* l. c. p. 161.; *Schnitzer* l. c. p. 360.; *Scherer* l. c. t. II. p. 279. sq. Id, quod valet etiam de *septem* testibus credulitatis, qui in Instr. S. C. Inq. 20. Iun. 1883. et Instr. C. R. non amplius commemorantur. Nam quamvis etiam nunc testes credulitatis optimo iure (aliter *Schnitzer* l. c. p. 359. not. 10. nimium insistent meris deductionibus iuris in causis particularibus) non penitus negligantur, « *ut iudicari possit fides coniugibus habenda* » (cfr. Instr. S. C. Inq. 20. Iun. 1883. n. 42.; Cone. plen. Amer. lat. a. 1899. n. 948.), tamen ad hunc scopum duo vel tres testes omni exceptione maiores abunde sufficere possunt. Hinc ipsa S. C. C. tanto rigore non iam insistit isti *septenario* numero testium (cfr. Act. S. Sed. vol. XI. p. 135. 142. vol. XXIII. p. 475.), neque quidquam obstat, quominus etiam inferiores iudices (Ordinarius loci) saltem in casu necessitatis duobus vel tribus testibus credu-

352. Coniux, cuius matrimonium propter impotentiam antecedentem et perpetuam et absolutam alterius partis per du-

litalis sint contenti vel quandoque ab iisdem citandis omnino abstineant. Cfr. v. g. Gloss. v. Septima ad c. 2. C. XXXIII. q. 1.; Instr. C. R. §§ 174. 175. iunct. Act. S. Sed. vol. XI. p. 135.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 108. n. 12.; *Scherer* l. c. p. 280. not. 74.; *Leitner* l. c. p. 570.

Finitis probationibus et defensionibus aliisque de iure requisitis iudex ecclesiasticus ad *sententiam* de impotentia absoluta vel relativa in prima instantia *rile* ferendam procedit. Cfr. S. C. C. 15. Dec. 1877. in Act. S. Sed. vol. XI. p. 134. sq. Quodsi ex oculari inspectione impotentia omnino certa et evidens est per signa visibilia v. g. ex amputatione virilium, carentia utriusque testiculi, defectu vel nimia aretitudine vaginae, statim etiam per se sine iuramento partium vel septimae manus sententia nullitatis matrimonii ferri potest. Cfr. S. C. C. in Act. S. Sed. vol. XI. p. 134. sq. vol. XXIII. p. 465. sq.; *Sanchez* l. c. disp. 107. n. 3. 5. sq.

Quodsi impotentiae signa, non physice, sed *moraliter* tantum *vereque* sunt *certa* accedente coniugum iuramento cum septima manu propinquorum et vicinorum ac etiam adstipulante *concordi* peritorum iudicio, sine mora ac citra novae cohabitationis experimentum itidem dissolvitur matrimonium. Cfr. *Sanchez* l. c. n. 4.; *Schmalzgr.* h. t. n. 78. sq.; *Scherer* l. c. p. 279. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 360. not. 4. i. f.

Denique si aut periti non sint concordēs, aut aliter *dubia* sint argumenta impotentiae, a sententia nullitatis proferenda est abstinendum (cfr. cit. Instr. S. C. Inq. a. 1883. n. 50.), et per se ex iure *antiquo prius* adhiberi debuit experimentum *triennalis cohabitationis*. Cfr. cap. 5. 7. X. h. t. iunct. Novell. 22. cap. 6. et *Benedict.* XIV., De Synod. dioec. l. IX. cap. 10. n. 2. et *Scherer* l. c. § 115. not. 76.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 108.-112.; *Schmalzgr.* h. t. n. 80. sq. At penitus condemnandum est experimentum "*congressus*", quod saecul. 16. et 17. a tribunalibus Galliae fuit iniunctum. Cfr. *Esmein* l. c. t. II. p. 275. sq.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 109. n. 15.; *Périès* l. c. p. 74.; *Scherer* l. c. n. 82. Cuius turpissimae praxis vestigia vel in ipsis actis causae Castrimaris 6. Maii 1893. a S. C. C. decisae occurrunt. Cfr. Act. S. Sed. vol. XXVI. p. 85. sq. Experimentum triennalis cohabitationis saeculo 18. adhuc in praxi S. C. C. retentum (cfr. ed. *Richt.* C. Tr. p. 258. sq.) postquam a. 1817. ultima vice applicatum fuit (cfr. *Périès* l. c.), in Instr. S. C. Inq. 20. Maii 1883. non amplius commemoratur et a disciplina nunc in Ecclesia vigente videtur esse alienum, quamvis formaliter et expresse nondum sit abrogatum. Nam propter malam fidem coniugum facile non amplius est medium *honestum* et *utile*. Cfr. *Santi* h. t. n. 50.; *Leitner* l. c. p. 162.; *Périès* l. c. p. 75.; *Scherer* l. c. n. not. 93.; *Feije* l. c. n. 544. sq.; *Esmein* l. c. t. II. p. 285. sq. Nihil igitur mirum, quod S. C. C. contra experimentum triennalis cohabitationis ab inferioribus iudiciis impositum admittat recursum. Cfr. S. C. C. 1. Sept. 1883. et 9. Aug. 1890. in Act. S. Sed. vol. XVI. p. 215. sq. et vol. XXIII. p. 215. sq.; at Synod. Sciarf. (a. 1888.) refert experimentum triennii ut vigens.

Profecto in casu *dubiae impotentiae* omnino ferenda est sententia: "*non constare de nullitate matrimonii*" (cfr. S. C. C. 16. Febr. 1883., 16. Dec. 1893. in Act. S. Sed. vol. XVII. p. 3. sq. et vol. XXVI. p. 470. sq.) omnique solido fundamento caret opinio ab advocatis quibusdam in nonnullis causis coram S. C. C. ob veterum quorundam scriptorum auctori-

plicem et conformem sententiam tribunalium ecclesiasticorum appellatione ad tertiam vel quartam instantiam non suspensam declaratum est nullum et irritum, ad alias nuptias celebrandas admitti potest (54), alteri vero coniugi impotenti novi matrimonii celebratio non est permissa. Quodsi impo-

tatem propugnata, sed ab eadem S. C. non approbata (cfr. Act. S. Sed. vol. XXII. p. 266. vol. XXIII. p. 473. vol. XXIV. p. 335.) sel. « *in dubio (de impotentia) standum esse pro exclusionem matrimonii* ». At cum tristis et periculosa sit conditio coniugum praesertim partis potentis, in quos talis sententia lata est, *stante vero dubio* de impotentia coniugis *et accedente certa* probatione inconsummationis matrimonii et sufficientiae causarum (cfr. Act. S. Sed. vol. XXIV. p. 424. 733.), Sedes Apostolica coniugum felicitati temporali et spirituali consulere solet per solutionem matrimonii *rati*. Cfr. S. C. C. 20. Ian. 1894. in Act. S. Sed. vol. XXVI. p. 585. sq. 600.; *Scherer* l. c. p. 284. sq.; *Feije* l. c. p. 829.

Porro difficilis est probatio impotentiae, et magna quoque adhibita diligentia intervenire potest *error*, ut constat v. g. ex sententia in prima instantia a Curia episcopali pro nullitate matrimonii ex capite impotentiae data et 24. Ian. 1871. a S. C. C. confirmata, attamen ab eadem S. C. C. 9. Maii 1874. in aliam decisionem commutata. Cfr. *Gasparri* l. c. n. 532. 534.; *Mansella* l. c. p. 349. sq.; Act S. Sed. vol. VII. p. 498. Quare casus declarationis *nullitatis* matrimonii propter impotentiam in Rom. Cong. nunc rariores sunt. Cfr. decis. S. C. C. in c. *Castrimaris* 6. Maii 1893. in Act. S. Sed. vol. XXVI. p. 85. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 362. not. 6.; *Antonelli* l. c. De conceptu p. 50. sq., De mul. excis. p. 137. sq.

(54) Cap. 5. 7. X. h. t.; S. C. C. 15. Dec. 1877. ad 1. in Act. S. Sed. vol. X. p. 504. sq. de duplici sent. conformi iunct. declar. S. C. Inq. 5. Iun. 1889., ubi impedimentum *impotentiae* non recensetur inter illa, ob quae in casibus *evidentis* probationis nullitas matrimonii declarari possit; « *quin opus sit secunda sententia* »; S. C. Inq. 16. Febr. 1894. et 27 Martii 1901.; Concil. plen. Amer. lat. (an. 1899.) n. 959.; *Schmalzgr. h. t.* n. 92. sq.; *Feije* l. c. n. 546.; *Leitner* l. c. p. 574. Si matrimonium ratum per dispensationem Rom. Pontificis propter impotentiam saltem *probabilem* dissolvatur, S. C. C. concessionem factae adiungere solet clausulam, ut parti probabiliter impotenti « *non liceat transire ad alias nuptias, nisi petita prius et obtenta venia ab Apostolica Sede* ». Quae clausula cum decreto irritante careat, vim habet simplicis *prohibitionis*, non impedimenti *dirimentis*. Cfr. Act. Sed. vol. IV. p. 196. 198. sq. vol. VI. p. 518. vol. XI. p. 594. 595. vol. XVIII. p. 409. sq. vol. XXIV. p. 181.; *Feije* l. c. n. 545.; *Giovine* l. c. t. I. p. 468. sq.; *Scherer* l. c. § 115. not. 63. Imo non desunt exempla, in quibus S. C. C. illam clausulam apposuerit etiam sententiae *nullitatis* matrimonii ex capite *impotentiae*. Cfr. S. C. C. 6. Maii 1893. in Act. S. Sed. vol. XXVI. p. 97. Quae clausula a S. C. quandoque saltem post solutionem matrimonii remittitur, ita ut matrimonium non solum « *cum vidua* », sed etiam cum *virgine* denuo celebrari possit. Cfr. S. C. C. in c. *Olinden*. 18. Sept. 1886. in Act. S. Sed. vol. XIX. p. 497. sq. At ista relaxatio clausulae post sententiam *nullitatis* ob impotentiam *absolutam*, non mere *relativam* eadem ratione fieri nequit; denuo enim incidit difficultas de *valore prioris* matrimonii.

tentia tantum fuisset *relativa*, post duplicem conformem sententiam de nullitate matrimonii latam neque appellatione suspensam, *neutra* pars a novo matrimonio cum persona *sibi* convenienti prohibetur. Denique cum causae vinculi matrimonialis nunquam transeant in rem iudicatam, si non obstante duplici conformi sententia postea detegatur partem impotentem ad matrimonium primum consummandum vere habilem fuisse, *redintegrandum* est illud matrimonium, quod propter impotentiam sive absolutam sive relativam falso declaratum fuerat invalidum, et *dissolvenda* sunt matrimonia *secunda* forte a coniugibus denuo celebrata (55). In praxi vero videntum est, num secundum matrimonium convalidari non possit, si primum matrimonium forte *de facto* mansit ratum, quod per solemnem professionem religiosam alterius partis iam est solum vel propter legitimas causas accedentes per dispensationem Romani Pontificis solvi potest (56).

353. Scholion. I. Cum canonistae disputant (57) de valore et liceitate matrimonii, quod ab *hermaphrodito* i. e. ab homine duplici sexu (saltem apparenter) instructo celebratur, in Glossa ad c. 3. § 22. C. IV. q. 2. et 3. recte videtur esse scriptum: “ *De monstro possunt fieri monstrosae quaestiones* „. Quae quaestiones cum in raris quibusdam casibus de facto sint solvendae (58), quid in facto et in iure tenendum sit, breviter est enucleandum.

II. Antiqui poetae somniarunt de homine a Mercurio et Venere nato, qui *utriusque sexus particeps* a suis genitoribus

(55) Cap. 5. 6. X. h. t.; cap. 7. X. de sentent. et re iud. II. 27.; *Pirhing* h. t. n. 13. sq.; *Schmalzgr* h. t. n. 95. sq.; Instr. Card. R. § 198.

(56) Instr. S. C. Inq. 20. Iun. 1783. n. 50.; Act. S. Sed. vol. X. p. 504. sq.

(57) *Sanchez* l. c. VII. disp. 106.; *Schmalzgr.* h. t. n. 52. sq.; *Benedict.* XIV. Quaest. can. 236. 245.; *Van de Burgt* l. c. p. 183.; *Schulte* l. c. § 18. i. f.; *Rosset* l. c. n. 1441. sq.; *Gasparri* l. c. n. 536.; *Scherer* l. c. p. 274. sq.; *Leitner* l. c. p. 166. sq.

(58) Act. S. Sed. Vol XXI. p. 480. sq., ubi in c. Ferent S. C. C. 24. Mart. et 18. Aug. 1888. declaravit constare de nullitate matrimonii, in quo *asserita* uxor ex testimonio optimorum medicorum revera praedita fuit sexu *masculino* et certe *ut femina* laborabat perpetua et insanabili *impotentia* ad consummandum matrimonium. S. C. C. in c. Camerac. 18. Mart. 1893. (Act. S. Sed. vol XXVI. p. 223. sq.) confirmavit sententiam primae instantiae sel. non constare de nullitate matrimonii in casu i. e. mulieris, quae hermaphroditus dicebatur, sed inspectionem medicorum noluit subire; *Wernz* l. c. tom. II. n. 80. de ordinatione hermaphroditi; *Bened.* XIV. l. c. de professione religiosa monialium (hermaphrod.).

(Ἐρμῆς, Ἀφροδίτη) nomen hermaphroditi nactus esset. Nec defuerunt veteres et recentiores scriptores, qui putarent non paucos homines fuisse hermaphroditos sive androgynos.

Quodsi quaeratur de *perfectis* hermaphroditis i. e. hominibus, qui tum masculinis tum femininis genitalibus ita *perfecte* et complete ad generationem instructi sint, ut pro lubitu in perficiendo generationis actu unius vel alterius sexus officium *efficaciter* obire possint, plerique viri docti *tales* hermaphroditos unquam exstitisse vel existere posse omnino negant.

At hermaphroditi *imperfecti* certo reperiuntur i. e. homines, qui praeter organa *unius* sexus *perfecta* etiam aliquid ex *essentialibus* organis alterius sexus v. g. ex ovariis vel testiculis bilateraliter vel unilateraliter possident, aut qui *utriusque* sexus organa ita incomplete et monstruose donati sunt, ut ad neutrius actus coniugalis aliquid *valeant*. Quare non raro vel ipsi medici in cognoscendo *vero* sexu istorum hermaphroditorum dubii haerent atque discordes sunt.

Denique hermaphroditi *apparentes* sunt illi, qui hominibus in arte medica non peritis *videntur* duplici sexu instructi, at ex testimonio medicorum sunt indubitanter aut exclusive viri aut feminae, v. g. si testiculi in abdomine sint latentes (59).

III. Si dubium incidat, qui homines sint hermaphroditi, id non solum in admissione ad statum clericalem vel religiosum, sed etiam in contrahendo matrimonio et quandoque aliis actibus legitimis praevia investigatione est sedulo examinandum. Quo in examine ius Romanum (cfr. L. 10. D. de statu homin. l. 5.) hanc normam statuit: *Hermaphroditum... eius sexus* (esse) *aestimandum, qui in eo praevalet* „ Quae norma ab antiquioribus et recentioribus scriptoribus usque ad nostra fere tempora vel in ipso matrimonio contrahendo fuit retenta, ea tamen adiecta clausula, quod alterius sexus munia naturalia tali hermaphrodito exercere non liceret (60). Quodsi *neuter* sexus *praevaleat*, sed uterque aequalis sit, inde a Glossatoribus putarunt veteres scriptores, imo etiam recentiores quidam doctores hermaphrodito adulto ius esse ita sibi eli-

(59) Act. S. Sed. vol. XXVI. p. 228.; *Eschbach*, Disput. cit. p. 52. sq.; *Capellmann*, Medicina pastor. p. 164. sq.; *Olfers* l. c. p. 58.; *Zacchias* l. c. t. II. l. VII. tit. 1. q. 8.; *Scherer* l. c. p. 274. sq.; *Rosset* l. c. n. 1442.

(60) *Hostiensis*, Summa lib. II. tit. 20. de testib. n. 2.; *Sanchez* l. c. n. 1. 4. 5.; *Pirhing* h. t. n. 3.; *Schmalzgr.* h. t. n. 53. sq.; *Freisen* l. c. p. 343. sq.; *Eschbach* l. c. p. 54.; Act. S. Sed. vol. XXI. p. 491. sq. 495. 501. vol. XXVI. p. 229. sq. 233. in votis consultorum.

gendi sexum etiam in ordine ad contrahendum matrimonium, ut sexum semel electum ex promissione iuramento firmata constanter servare teneatur, cum indecens valde esset, ut modo uno modo altero sexu uteretur (61).

Quae normae sane facili negotio applicari possunt, ubi de ordinanda vita mere *externa* et *sociali* agitur v. g. de gestandis vestibis mulierum vel virorum, de testimonio dando in testamentis, de iure instituendi haeredem (62).

At maior est difficultas, si *matrimonium* ab hermaphrodito sit contrahendum. Qua in re certissime hermaphroditus *validum* contrahit matrimonium, si quoad sexum, *secundum quem* contrahit, non sit aliunde *impotens*, ideoque nequaquam in antecessum ab omni matrimonio sit excludendus (63). Omnis igitur difficultas tandem in eo est, *secundum quem sexum potens* vel *impotens* sit ad celebrandum matrimonium. Quodsi quis ex testimonio peritorum medicorum et iudicio Ordinarii, qui omnino antea consulendi sunt, reperiatur hermaphroditus mere *apparens certoque sexu perfecto* et *vera potentia* instructus a matrimonio secundum illum praevalentem sexum contrahendo non est prohibitus, salvo iuribus alterius partis forte deceptae (64). At hermaphroditi *imperfecti*, in quibus *neuter* sexus praevalet et utriusque sexus incompleta et monstrosa organa aequaliter habentur, a nuptiis celebrandis sunt arcendi. Nam solummodo vir et femina validum contractum matrimoniale inire possunt; hisce autem hominibus obstat *incertitudo* sexus saltem unius partis con-

(61) Sanchez l. c. l. VII. disp. 106. n. 3. 6. sq.; Schmalzgr. h. t. n. 52. 53. 54., cui consentit consultor in Act. S. Sed. vol. XXI. p. 491. sq. sel. hermaphroditum relicto sexu in se praevalente *etiam quoad sexum imbecilliorum, dummodo idoneum* (?) ad copulam perfectam posse licite et valide contrahere matrimonium. Cui sententiae Rosset l. c. n. 1444. sq. cum S. Alphonso aliisque contradicit. At melius in hac controversia videtur negandum *suppositum* sel. existere homines, qui secundum *duplicem* sexum etiam imbecilliorum, *vere potentes* sint ad habendam copulam *perfectam* et prolem generandam, ut Rosset l. c. n. 1445. i. f. recte urget, et tandem allegatus consultor in Act. S. Sed. l. c. p. 493. votum pariter dedit in favorem *nullitatis* matrimonii ab hermaphrodito cum viro contracti etiam propter *impotentiam muliebrem*.

(62) L. 15. D. de testib. XXII. 5.; L. 6. § 2. D. de liberis et posthum. XXVIII. 2.; c. 3. § 22. C. IV. q. 2. et 3.; Vering, Gesch. u. Pand. § 55.; Scherer l. c. § 115. not. 50.; Eschbach l. c. p. 54. not. 1.

(63) Schmalzgr. h. t. n. 52.; Act. S. Sed. vol. XXI. et XXVI. l. c.

(64) Eschbach l. c. p. 54.; Leitner l. c. p. 167.; Scherer l. c. p. 275. not. 54.; Act. S. Sed. l. c.

trahentis. Praeterea isti hermaphroditi ad *neutrius* actus coniugalibus videntur esse capaces, unde etiam ex capite *impotentiae*, non merae sterilitatis a matrimonio impediri debent (65). Paritas quoque non videtur existere inter *incertitudinem sexus* et *dubiam illam impotentiam*, in qua *diversitas* sexuum utriusque partis contrahentis est omnino *certa* (66).

354. Scholion. Leges civiles nostra aetate in plerisque regionibus v. g. in Gallia, Germania, Helvetia, Hungaria non admittunt proprium quoddam impedimentum impotentiae secundum sanctiones iuris naturalis et canonici. Pronuntiata igitur sententia nullitatis matrimonii in foro ecclesiastico ex capite impotentiae ibidem in foro civili ex alio quodam titulo v. g. propter errorem declaratio nullitatis est imploranda (67).

At vicissim v. g. in Austria (cod. civ. § 60.), in Italia (cod. civ. art. 107.), in Hispan. (cod. civ. art. 83.) impedimentum impotentiae admittitur. Hinc fieri potest, ut in processu civili legitime instituto matrimonium per iudices *saeculares* declaretur *invalidum* ex capite impotentiae. Quae acta iudicialia cum ab incompetente iudice sint confecta, certe in foro ecclesiastico valore carent. Nihilominus eae possunt esse circumstantiae, ut saltem actus quidam iudiciales fori civilis v. g. depositiones peritorum in foro ecclesiastico ex venia *Sedis Apostolicae* opportune adhibeantur. Cfr. v. g. S. C. C. 15. Decemb. 1877. et 23. Mart. 1878. in causa austriaca iunct. c. Tarnov. 19. Sept. 1885., c. Veron. 24. Iul. 1886., c. Neapol. 18. Aug. 1888., c. Mediol. 9. Aug. 1890., c. Castrimaris 29. Aprilis 1893. in Act. S. Sed. vol. XI. p. 134. sq. vol. XVIII. p. 242. sq. vol. XIX. p. 272. sq. vol. XXI. p. 453. sq. vol. XXIII. p. 465. vol. XXVI. p. 85. sq. praesertim Instr. S. C. Inq. 20. Iun. 1883. n. 43. 44.

(65) Eschbach l. c.; Leitner l. c.; Scherer l. c. p. 275.

(66) Sanchez l. c. n. 6. sq.; Schmalzgr. h. t. n. 55. aliique, si etiam in casu dubio de *praevalentia* sexus hermaphroditi optioni permittunt, quo sexu velit celebrare matrimonium, nimium videntur fidere *proprio testimonio* hermaphroditi; eius enim depositio tum de *sexu* tum de *potentia* exiguum habet valorem. At fatendum est Sanchez l. c. n. 10. ob rationes satis obvias boni *publici* negare *paritatem* matrimonii cum ordine sacro et professione religiosa hermaphroditi, quas Scherer l. c. p. 275. not. 53. immerito vocat insufficientes. Cfr. quoque Leitner. l. c.

(67) Cod. civ. Germ. § 1333.; lex Hungar. de matr. civ. § 54.; Feije l. c. n. 547.; Schulte, Eher. p. 514.; Hollweck, D. Civileher. p. 120. not. 1.; Allègre l. c. t. II. p. 230. sq. ad art. 312. 313. cod. civ. Gall.; Scherer l. c. t. II. p. 291. not. 126. sq.

TITULUS XIV.

DE IMPEDIMENTO LIGAMINIS.

(*Lib. IV. tit. 4. de sponsa duorum (et e converso),
tit. 19. de divort., tit. 21. de secund. nupt.*)

355. **Fontes** : C. XXVII. q. 2. ; C. XXVIII. ; CXXXII. q. 7. ; C. XXXIV. (1). — Compl. I. lib. IV. tit. 4. de sponsa duor. et e converso ; compl. III. lib. IV. tit. 3. de sponsa duorum. — Decretal. Gregor. IX. lib. IV. tit. 4. d. sp. d. — Concil. Trid. Sess. XXIV. doct. de sacram. matr. can. 2. et decis. S. C. C. in ed. *Richt.* C. Tr. p. 253. sq. ; Collect. S. C. de Prop. F. n. 1280 sq.

Scriptores : Commentat. iur. Decretal. in h. t. — *Aichner* l. c. § 173. ; *Devoti* l. c. § 130. ; *Scherer* l. c. § 112. — *S. Raym.*, Summa lib. IV. tit. 13. de impedimento ligationis, (tit. 14. de imped. publ. honest. iustitia) ; *Bernard. Pap.* l. c. p. 298. sq. ; *Tancred.* l. c. p. 48. sq. tit. 27. de impedimento ligationis alteri. — *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 80. ; *Feije* l. c. n. 438 ; sq. ; *Van de Burt* l. c. p. 17. sq. 130. ; *Schulte*, Eher. § 27. ; Arch. f. k. K. t. 31. p. 396. sq. t. 48. p. 53. sq. ; *Gasparri* l. c. n. 625. sq. ; *Rosset* l. c. n. 457. sq. 1697. sq. ; *Leitner* l. c. p. 168. sq. — *Esmein* l. c. t. I. p. 267. sq. 406. t. II. p. 337. sq. ; *Moy* l. c. p. 10. sq. 106. sq. 120. sq. 224. sq. 273. sq. ; *Freisen* l. c. p. 364. ; *Zhishman* l. c. p. 373. sq. Praeterea consulendi sunt theologi dogmatici, ubi agunt de *unitate* atque *indissolubilitate* matrimonii velut *S. Thomas*, Summ. th. P. III. Suppl. q. 65. ; *Perrone* l. c. t. III. p. 5. sq. ; *Palmieri* l. c. p. 97. sq. 125. ; *De Augustinis* l. c. t. II. p. 655. sq. 675. sq. ; *Pesch* l. c. t. VII. n. 761. sq. ; *Billot* l. c. t. II. p. 363. sq.

Praenotiones.

356. **Connexio materiae.** Expositis impedimentis matrimonii *absolutis*, quae oriuntur ex inhabilitate naturali et *corporali* personarum contrahentium, unice restat disputatio de impedimentis absolutis inductis ex inhabilitate *iuridica* propter *vinculum* voluntarie susceptum (2). Inter tria illa vincula scilicet *ligaminis*, *voli*, *ordinis sacri* principem locum occupat im-

(1) L. 1. 13. D. de his, qui notantur infamia. III. 2. ; L. 11. § 12. D. ad leg. Iul. XLVIII. 5. ; L. 2. Cod. de incest. et inut. nupt. V. 5. ; L. 18. Cod. ad leg. Iul. de adult. IX. 9. ; cod. civ. Ital. art. 52. 104. ; cod. civ. Gall. art. 147. 184. 188. 189. ; cod. crim. Gall. art. 340. ; cod. civ. Germ. §§ 1326. 1309. ; cod. crimin. Germ. § 171. ; cod. civ. Hisp. art. 31. 52. 83. 104. ; *Friedberg-Ruffini* l. c. § 144. ; *Allègre* l. c. t. I. p. 76. ; *Hollweck*, D. Civileher. p. 128. sq. ; *Vering*, Gesch. u. Pandekt. § 221.

(2) *S. Thom.* l. c. Suppl. q. 50. art. 1 in corpor. ; *Bellarmin*, De Sacram. matr. lib. unic. cap. 18. ; *Leitner* l. c. p. 168.

pedimentum ligaminis ex priore matrimonio valide contracto (3).

357. Definitio. Impedimentum *ligaminis* (ὁ γάμος νόμιμος καὶ ἔννομος) est vinculum matrimoniale ex *valido* matrimonio ortum, quo unus coniux sive vir sive femina alteri ita alligatur, ut eo vinculo durante sive vere non soluto, etiamsi matrimonium manserit ratum, cum tertia persona valide nuptias celebrare non possit (4).

358. Divisio. Impedimentum ligaminis sive ligationis (5) constitutum est, ut servetur *unitas* matrimonii sive *monogamia*, quae sita est in legitima coniunctione maritali unius cum una. Quae unitas est *perfecta*, si neuter coniux etiam post legitimam matrimonii prioris dissolutionem secundas nuptias celebrat, *imperfecta* vero dicitur, si saltem unus ex coniugibus dissoluto priore matrimonio ad secunda vota transit. Unitati matrimonii sive monogamiae opponitur polygamia, quae denuo subdividitur in *polygamiam* et *polyandriam* et in *simultaneam* et *successivam*. Polygamia *simultanea* consistit in coniunctione maritali *unius* viri cum compluribus simul feminis (polygynia sive plerumque simpliciter polygamia) aut unius feminae simul cum compluribus viris (polyandria). Polygamia vero *successiva* habetur, cum vir vel femina legitime soluto vinculo prioris matrimonii novas nuptias celebrat (6).

359. Notae historicae. Deus in ipsa creatione protoparentum unitatem matrimonii iure *naturali* iam constitutam et commendatam, *positiva* quoque lege *irritante* praecepit (7). A pri-

(3) Universa disputatio de imped. ligaminis intime connexa est cum titulo de impedimento publicae honestatis (cfr. *S. Raym.* l. c.) atque cum tit. 19. de divortiis et tit 21. de secundis nuptiis.

(4) Cfr. infra h. tit. n. 360.

(5) *Rolandus* l. c. p. 114.; *Bernard. Pap.* l. c. p. 134. 287.; *Freisen* l. c. p. 367. sq. 225. sq.

(6) Cfr. c. 11. (S. Hieron.) C. XXX. q. 1.; *Palmieri* l. p. 107.; *Schmitz* l. c. p. 535. 44.; *Freisen* l. c. p. 669.

(7) Qua in re *Gasparri* l. c. n. 630. opinatur unitatem uxoris ex lege naturae esse tantum de consilio, non de praecepto; at concedit iam in ipsa primitiva matrimonii institutione illam ex *positiva* lege divina esse praeceptam. In eadem fere opinione est *Schnitzer* l. c. p. 10. sq., imo p. 12. existimat vel ipsi *polyandriae* saltem legem naturalem non ob stare. Recte longe aliter *Leitner* l. c. p. 170. sq. alique. Nonnulli theologi hanc assertionem de iure positivo negant (cfr. *Perrone* l. c. t. III. p. 34. sq.), at non recte. Quae quaestio nequaquam habenda est ut mere critica et historica; agitur enim de verbo Dei scripto rite interpretando. Qua in interpreta-

migenia institutione divina, quamvis iam Lamech de facto recesserit (8), cum duas sibi copularet uxores, tamen usque ad diluvium dispensationem a Deo fuisse concessam minime constat. Post diluvium ad celeriolem et maiorem propagationem *populi electi*, saltem inde ab antiquis patriarchis i. e. Abraham etc. polygamia quaedam *moderata* populo Iudaeorum unice fuit divina concessione permessa (9). Denique in legislatione Mosaica polygamia disertis verbis probatur (10). Nusquam vero a Deo polyandriam concessam esse legitur.

Cum venisset plenitudo temporis, Christus Dominus abrogata permissione veteris testamenti matrimonium ad primitivam unitatem ut verus legislator omnium hominum divina sua auctoritate revocavit pro toto genere humano (11), ideoque denuo viget etiam positiva prohibitio polygamiae iuris divini primigenii.

Quae revocatio eo minorem nacta est difficultatem, cum tempore adventus Christi polygamia a moribus Iudaeorum

tione a Decretalibus Romanorum Pontific. (cfr. Nicol. M. in respons. ad consult. Bulgar. c. 51.); cap. 8. (Innoc. III. a 1201) X. de divortii IV. 19. et declaratione Concilii Trident. Sess. XXIV. doct. de sacr. matrim. cap. unic. et communi sententia theologorum (cfr. *Bellarmin.* l. c. cap. 11.) non est recedendum. Cfr. *S. Thom.* l. c. Suppl. q. 65. art. 2.; *Benedict.* XIV. De Synod. dioec. lib. XIII. cap. 21. n. 8.; *Palmieri* l. c. p. 115. sq.; *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 80. n. 14.; *Rosset* l. c. n. 503. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 9. At non est confugiendum ad illud argumentum, quod *infideles* ante susceptum baptismum lege positiva Christi non ligentur. Id sane verissimum est de lege canonica ab *Ecclesia* lata, sed non est extendendum ad Christum Dominum, *divinum* legislatorem *universi generis humani* Cfr. *Suarez*, De legib. l. IX. cap. 21. n. 8. l. X. cap. 1. sq. c. 4. n. 3.; *Gasparri* l. c. n. 630. 631.

(8) Genes. IV. 23.; at Nicol. M. l. c.; Innocent. III. l. c. alique facinus *Lamech* reprehendunt. Cfr. *Palmieri* l. c. p. 118. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 10. sq.; *Leitner* l. c. p. 32. sq.

(9) Innoc. III. cap. 8. X. IV. 19.; *Rosset* l. c. n. 510. sq. 723. sq. cum aliis v. g. *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 80. n. 13.; *Wernz* l. c. h. tom. IV. n. 30. Quam permissionem alii auctores statim post diluvium Noe ita datam fuisse putant, ut illa deinceps saltem *indirecte* ad gentes quoque *infideles* extenderetur. Ita *Bellarmin.*, De matrim. cap. 11. cum aliis v. g. *Pontio*, *Wiestner*. Cfr. quoque *Schnitzer* l. c. p. 13.; *Leitner* l. c. p. 32. sq. 170.; *Billot* l. c. p. 372. sq.

(10) Deuter. XXV. 5. sq.; Ruth. IV.; *Tirin.*, Comment. in cit. loc. s. script.; *Schnitzer* l. c. p. 13., quem severius reprehendit *Leitner* l. c. p. 170. gratuitae assertionis de matrimonio leviratus, in quo Deus ipse polygamiam causavit. Nam ubi lex non distinguit, neque nos debemus distinguere. Quare potius *Leitner* sine sufficiente ratione videtur fratrem iam *uxoratum* *excludere* a matrimonio leviratus. Cfr. *Palmieri* l. c. p. 111. sq.; paulo aliter *Scherer* l. c. § 108. not. 4. 6. § 136. V.

(11) *Suarez* l. c. l. IX. cap. 21. n. 8.

et Graecorum esset aliena, et in ipso imperio Romano legibus quoque civilibus et antiquissima Romanorum praxi prohiberetur. Quae prohibitio gravissimis poenis v. g. infamiae fuit munita. Inter populos germanicos saltem viri nobiles et divites duxerunt complures uxores (12).

Matrimonii unitatem a Christo restauratam Ecclesia sua doctrina et praxi constanter vindicavit proscripsitque uxorum pluralitatem (13). At quoniam vel ipsae leges civiles Romanorum polygamiam prohiberent, atque adeo primis saeculis polygamia *successiva* apud christianos et Ecclesiae pastores non esset accepta, raro inveniuntur clari expressique canones contra polygamiam (14). Quare lex divina unitatis matrimonii praesertim fuit practici momenti, cum infideles *plures* uxores habentes ad fidem catholicam converterentur (15), aut perversi christiani sprete lege *indissolubilitatis* matrimonii et repudiata legitima uxore secundam sibi copulare attentarunt (16). Historica igitur disquisitio de isto impedimento maxima ex parte coincidit cum historia *indissolubilitatis* matrimonii, de qua in titulo de divortiis est agendum.

(12) Cfr. L. cit. in not. 1. h. tit.; Tacitus. Germania cap. 18.; Perrone l. c. t. III. p. 65. sq. de fabula edicti Valentiniani; Freisen l. c. p. 364. sq.; Scherer l. c. p. 352. sq.; Zhishman l. c. p. 373. sq. Imo Constant. M. a. 320. L. 1. C. de concub. V. 26. statuit: « Nemini licentia concedatur constante matrimonio concubinam penes se habere ».

(13) Clem. Alex., Strom. l. III. c. 12.; Perrone l. c. t. III. p. 57. sq.

(14) Cfr. c. 4. (c. 17. Conc. Tolet. a. 400.) 5. (S. Isid.) D. 34.; c. 9. Syn. Rom. (a. 402.); Concil. Rom. (a. 826.) c. 37.; Nicolaus M. l. c. c. 51. Item Gregorius II. in sua authentica responsione a. 726. S. Bonifacio data non permisit polygamiam, ut patet ex interpretatione illius c. 18. C. XXXII. q. 7. supra titul. de imped. impotentiae not. 15. exhibita. Neque recurrendum est ad interpretationem Sebast. Berard. (cfr. Palmieri l. c. p. 109.) aut theoriam a Freisen l. c. p. 331. sq. olim propugnatam et nunc retractatam. Concedendum vero est Coelestinum III. cap. 5. X. IV. 15. huius epistol. Gregor. II. non dare interpretationem, cum « decretum Gregorii » ibidem citatum sit c. 1. C. XXXIII. q. 1. a Gratiano falso Gregorio M. attributus.

(15) Cfr. cit. cap. 8. X. de divort. IV. 19. Quibus infidelibus etiam Iudaei sunt adnumerandi; qui iure talmudico a quatuor uxoribus ducendis non impediuntur, atque synedrium a. 1807. Parisiis congregatum declaravit polygamiam *ibidem* Iudaeis esse prohibitam, *ubi moribus regionis* non esset recepta. Cfr. Rosset l. c. n. 521. sq. de casibus quibusdam particularibus toleratae polygamiae Hebraeorum infidelium in Statu pontificio sub Martino V., Paulo IV., Gregorio XV.

(16) Cfr. tit. de divort.; Grat. C. XXVIII. q. 2.; C. XXXII. q. 7.; C. XXXIV. q. 1.

Gratianus aliique Glossatores licet non semper vocabulo artis "*ligaminis* ", uterentur, rem ipsam recte explicarunt et genuinam defenderunt doctrinam (17). Mentio potius facienda est singularis doctrinae quorundam doctorum saeculi XII., quam commemorat et refutat *Petrus Lombardus* (18) scl. matrimonium ante copulam carnalem non consistere (19). Cuius doctrinae falsum consecrarium fuit illa theoria doctorum et praxis nonnullarum ecclesiarum particularium ab *Alexandro III.* et *Innocentio III.* proscripta, secundum quam matrimonium ratum dicebatur dissolvi per *subsequens* matrimonium consummatum (20). Quae rescripta Rom. Pontif. saltem

(17) *Freisen* l. c. p. 367.

(18) Cfr. l. IV. sentent. dist. 27.; *Feije* l. c. n. 439.

(19) *Freisen* l. c. p. 368. 151. sq. 164. sq.

(20) *Alex. III.* in compl. l. cap. 6. 7. 8. de sponsa duor. et e converso IV. 4.; cap. 3. (*Alex. III.*) cap. 5. (*Innocent. III.* a. 1200.) X. h. t. At ex paucis et obscuris verbis cap. 3. X. h. t. erui non potest ullum ex praedecessoribus *Alexandri III.* ex cathedra approbasse doctrinam a successoribus damnatam, quaecumque tandem ex tribus interpretationibus illius capituli acceptetur.

Imprimis cum *Sanchez* l. c. l. II. disp. 14. n. 4.; *Bellarmino*, *Cano* aliisque v. g. *Rosset* l. c. n. 1699. sq. verba illa *Alexandri III.*: "*Quamvis aliter a quibusdam praedecessoribus nostris sit aliquando iudicatum* ", possunt intelligi de decisionibus iudicialibus in causis particularibus, quae vere *erroneae* fuerunt. Idem insinuant vocabula "*sit* (non videatur) *aliter* (non apparet) *iudicatum* " (pro more illius aetatis, qua Rom. Pontifices etiam personaliter partes iudicis in causis particularibus susceperunt). At huiusmodi particulares sententiae et responsiones Rom. Pontificum non sunt definitiones ex cathedra et normae generales. Quare mirum non est, quod illa *iudicia* in nulla collectione reperiantur. Nec obiici potest cum *Santi* h. t. n. 11. sq. indissolubilitatem matrimonii constanter agnitam fuisse in Ecclesia Romana. Nam quaestio illa, num subsequente matrimonio consummato dissolveretur prius matrimonium ratum, fuit plane *specialis* atque *ante Alexandrum III.* non adeo clare dirempta, ut patet ex ipso modo loquendi *Alexandri III.* in rescripto originali, unde cit. caput 3. desumptum est, et ex iteratis *quaesitis* Sedi Apostolicae propositis et *controversis* virorum doctorum. Multo minus *De Angelis* aliquid evincit, si hanc explicationem cum infallibilitate R. Pontificis componi non posse autumat; gratuito enim supponit illa iudicia sive rescripta particularia fuisse definitiones ex cathedra. Cfr. *Rosset* l. c. n. 1703.; *Schmalzgr.* h. t. n. 25. Cfr. *Scherer* l. c. p. 549. sq. et speciatim de hac quaestione p. 551. not. 31. *Fahrner*, *Geschichte der Ehescheidung*, 1903. p. 169. sq. Et revera si *Innocentius III.* cap. 7. X. de divort. IV. 19. scribit: "*Licet quidam praedecessores nostri sensisse aliter videantur* ", id passim auctores intelligunt saltem de *erroneo* rescripto particulari *Coelestini III.* (a. 1191.-1198.) in parte *decisa* cap. 1. X. de convers. infid. III. 33., quod nequaquam est definitio ex cathedra. Cfr. *Gonzalez* in cap. 7. X. de divort. III. 33.; *Leitner* l. c.

ex parte in hunc titulum compilat. Greg. IX. (21) fuerunt recepta. Tempore reformationis contra duos extremos errores sana doctrina catholica fuit defendenda. Cum *Calvinus* polygamiam adeo rigore iure naturae prohibitam esse con-

p. 598. 590. Quare omnibus attentis primae explicationi saltem solida probabilitas negari nequit.

Altera explicatio a *Wagnereck*, *Schmier* proposita, quam etiam *Schmalzgrueber* l. c. non respuit, eo reducitur, quod praedecessores illi *Alexandri III.* ex plenitudine potestatis *solverint* prius matrimonium *ratum* et deinde in *radice* sanarint alterum matrimonium consummatum. Quae explicatio a priori est mere conficta et non cohaeret cum verbis textus « *aliter iudicatum* ». Praeterea gratis illo tempore iam supponitur iteratus usus potestatis pontificiae solvendi matrimonia rata, de quo hucusque nullum habetur vestigium. Denique Rom. Pontifices *veram* sanationem in *radice* omnino non concedunt, si sanandum sit matrimonium, cui obstat impedimentum iuris *divini*. Hinc ista opinio non est vere probabilis.

Tertia explicatio datur a *Santi* h. t. n. 18., cui consentiunt *De Angelis*, *Gasparri* alique sel. *Alexandrum III.* inseruisse illa verba propter aliquam *difficultatem* forte ab Archiepiscopo Salernitano allegatam, cui nonnulli Rom. Pontifices videbantur secundum matrimonium consummatum vere praetulisse priori matrimonio rato, cum non satis perspectas haberet circumstantias facti et rationes decidendi v. g. difficultatem *probandi* prius matrimonium in foro externo. Quae explicatio a priori est possibilis et ingeniose excogitata; at ista *difficultas* Archiepiscopi est mere conficta, de qua nullo documento constat. Praeterea responsio *Alexandri III.* ad illam difficultatem fictam vere esset inepta; simpliciter enim respondit: « *Aliter iudicatum est* », non *videntur* aliter iudicasse, sed non *vere*. Tertia igitur explicatio, nisi melioribus argumentis positivis corroboretur, non videtur sustinenda.

(21) Inde etiam patet absurditas illius fabulae Gregorium IX. a. 1240. i. e. sex annis elapsis post promulgationem compilationis suae authenticae dedisse dispensationem comiti *Gleichen*, retenta prima uxore ducendi secundam. Qui comes, ut fert fabula, postquam cruce signatus cum Landgravo Thuringiae a. 1227. in terram sanctam ad bellum profectus est, incidit in captivitatem Saracenorum, ex qua ope filiae Sultani liberatus aufergit et in praemium audacis facinoris consentiente Rom. Pontifice Gregorio IX. liberatricem suam duxit secundam uxorem. Ista narratio a. 1584. prima vice publicata purum est figmentum atque originem duxisse videtur a phantastica interpretatione alicuius monumenti, in quo comes *Gleichen* († a. 1494.) inter duas mulieres repraesentatur, unam vestibus germanicis, alteram vestibus turcicis vestitam, ut fusius exponit *Doellinger*, *Papstfabeln* p. 34. sq.

Imo illo saeculo 13. *Clemens IV.* a. 1266. et 1267. eadem fortitudine apostolica restitit regi Aragoniae polygamiae cupido, qua postea *Urbanus V.* etiam in difficiliore conditione *Carolo V.*, regi christianissimo Galliae, pluralitatem uxorum denegavit. Quibus praeclare gestis Rom. Pontificum non obstant, quae *Martinus V.*, *Paulus IV.*, *Gregorius XV.* ut principes civiles tolerarunt in nonnullis Hebraeis Status pontificii, ut latius exponit *Rosset* l. c. n. 521. sq.

tenderet, ut vel ipsos sanctos patriarchas veteris testamenti propter pluralitatem uxorum diceret adulterii reos, *Lutherus* polygamiam simultaneam neque praeceptam neque prohibitam esse arbitratus est (22). Quam doctrinam Anabaptistae practice secuti sunt, atque ipse *Lutherus Philippo, Landgrafio Hassiae*, ut retenta priore uxore secundam sibi duceret, cum consensu septem aliorum theologorum protestanticorum 4. Mart. 1540. benigne indulsit. Quod exemplum inter Protestantes non est unicum (23), atque etiam post *Lutherum* polygamia suos nacta est defensores et patronos (24). Praesertim vero *Mormones* polygamiam, quam licitam esse theoretice sustinuerunt, cum Turcis et paganis practice diu exercuerunt, donec a. 1862. et multo magis a 1878. legibus latis a comitiis generalibus Americae septentrionalis saltem ex parte impedirentur. Socialistae ne a polyandria quidem abhorrent (25).

§ 1. DE VI ET ORIGINE IMPEDIMENTI LIGAMINIS.

360. Ad inducendum impedimentum ligaminis, quod obstat *valori novi matrimonii* tria requiruntur:

(22) De his quaestionibus consulendi sunt theologi dogmatici veluti *Perrone* l. c. t. III. p. 50. sq.; *Palmieri* l. c. p. 121. de fallaciis *De Dominis* quoad concubinatum olim permissum; *Pesch* l. c. n. 832. sq.; *Rosset* l. c. n. 466. sq.

(23) *Leitner* l. c. p. 169. not. 6.; *Scherer* l. c. p. 359. not. 50., ubi allegantur *Carolus Ludovicus, Elector Palatinus*, deinde *Eberhardus Ludovicus, dux Wuerttembergiae*, et *Frider. Guilelmus II., rex Borussiae*, qui vivente legitima uxore sibi copularunt secundam.

(24) *Schulte* l. c. § 27. not. 1.; *Friedberg-Ruffini* l. c. § 144. not. 1. Verrum fabulis quoque adnumerandum est Pium VI. viro nobili in Helvetia indulsisse per Breve Poenitentiariae dispensationem, ut non obstante matrimonio priore cum femina catholica secundas nuptias celebraret. Fictio ista historica evidenter refutatur ex testimonio authentico Card. Antonelli, Poenitentiarii maioris, dato in epist. 25. Maii 1807.

(25) Illorum spurcicias iam recensuit *Perrone* l. c. t. III. p. 7. sq. Nostra aetate socialista *Bebel* scripsit abominabilem librum: *Die Frau* (La donna).

Quibus erroribus socialistarum, ut omnino concedendum est, viam paraverant viri quidam docti, inter quos *Schopenhauer*, mirus ille philosophus, (Parerga u. Paralipomena t. II. p. 647.) patrocinium polygamiae tanquam *formae naturalis matrimonii* in se suscepit. Quodsi idem auctor eo progressus est, ut *polygamiam pro sexu femineo generalim* diceret esse *beneficium*, vel ab ipso *Bebel* refutatur. Cfr. *Cathrein, Moralphilosophie* t. II. p. 397. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 15. n. 4.

I. Matrimonium *praecedens* in se et obiective debet esse *validum*, non irritum sive ob defectum consensus sive propter aliud etiam occultum impedimentum iuris divini vel humani (26). At probata *nullitas* prioris matrimonii quamvis *valori* novarum nuptiarum sive *bona* sive *mala* fide contractarum non obstat, tamen minime impedit, quominus ex priore illo matrimonio *invalido alia* oriantur impedimenta v. g. publicae honestatis vel affinitatis, quae secundas nuptias saltem *cum determinata* persona omnino reddant invalidas (27).

II. Matrimonium prius initum saltem *ratum* sit oportet, nec requiritur, ut sit consummatum; quare ex *sponsalibus de futuro* impedimentum ligaminis non oritur (28).

III. Vinculum prioris matrimonii *consummati* morte vel privilegio Paulino, matrimonii vero *rati etiam* solemnii professione religiosa vel dispensatione R. Pontificis tempore celebrationis secundi matrimonii *vere et obiective non sit solum*. Hinc si forte partes contrahentes *solutionem* prioris matrimonii penitus *ignorent* v. g. propter errorem de morte alterius coniugis, *valor* novi matrimonii non impeditur (29).

361. *Polyandria* et *polygamia* simultanea iure divino et naturali et positivo absolute per modum legis *irritantis* interdicta est non solum omnibus *christianis*, sed etiam omnibus hominibus *non baptizatis* saltem inde a lege nova per Christum promulgata; hinc vinculum sive ligamen ex priore matrimonio ortum nec legitime dissolutum ex eodem iure divino tum naturali tum positivo constituit impedimentum irritans valorem secundi matrimonii forte attentati.

(26) Cap. 2. X. h. t.; R. I. 52. in Sext.; Conc. Trid. Sess. XXIV. de ref. matr. cap. 2.; Instr. S. C. Inq. 20. Iun. 1883. n. 40. sq.; Instr. C. R. § 20.; *Schmalzgr.* h. t. n. 1. sq. Quodsi agatur de matrimonio infidelium *ante* conversionem contracto, forte etiam incidit dubium, num *valori* illius contractus matrimonialis nullo iure divino sive naturali sive positivo irritati saltem obstitit impedimentum *dirimens* iuris *civilis*. Cfr. cit. Instr. S. C. Inq. n. 43. sq. iunct. supra h. tom. IV. n. 80. sq.; S. C. C. in ed. *Richt.* C. Tr. p. 285. n. 151. sq.

(27) Cap. 6. 10. X. de probat. II. 19.; cit. Instr. S. C. Inq. n. 44. sq.; *Rosset* l. c. n. 1697.; *Feije* l. c. n. 370. sq.

(28) Cap. 3. 4. (pars decisa) 5. X. h. t.; cap. 1. X. h. t. et cap. 31. X. de sponsal. IV. 1.

(29) Cap. 19. de sponsal. IV. 1.; cap. 2. X. de secund. nupt. IV. 21.; S. C. C. in c. Smyrnensi 9. Sept. 1752. in ed. *Richt.* Conc. Trid. p. 254. sq. n. 92.; *Sanchez* l. c. I. II. disp. 33.; *Schmalzgr.* l. IV. tit. 21. n. 4. sq. 24. 30. sq.

Qua in re de *polyandria* quidem *simultanea* nullum dubium esse potest, quin ex lege *naturali* prohibente et irritante sit illicita et invalida; repugnat enim non solum *fini principali*, sed etiam *secundariis* finibus matrimonii. Nam graviter damnificat proles generationem et *ignoto* patre etiam *moralem* educationem; deinde destruit mutuam pacem et concordiam familiae, cui plures viri *praesunt*; nec in remedium est concupiscentiae, cum una mulier pluribus viris satisfacere non possit, nisi cum gravi damno atque vitae abbreviatione (30). Porro ut eruitur ex doctrina S. Pauli ad Rom. VII. 3. et Cor. I. ad VII. 39., lex quoque evangelica eandem illicitem atque irritationem polyandriae simultaneae ratam habet. Cfr. quoque Confess. Michael. Palaeologi apud Denzinger, Enchirid. n. 388.

Polygamia vero *simultanea* tum disertis textibus librorum sacrorum novi testamenti v. g. Matth. V. 2. 8. XIX. 4. sq. et I. Cor. VII. 10. 11., tum authentica interpretatione sacrorum canonum tanquam legi evangelicae contraria reprobatur et irritatur. Relicta theologis (31) uberiore expositione probationis ex sacra scriptura et S. Patribus sufficiat allegare verba ex epistola Nicolai M. ad consult. Bulgar. c. 51.: “*Duas tempore uno habere uxores, nec ipsa origo humanae conditionis admittit, nec lex christianorum ulla permittit* „ Neque minus peremptoria est argumentatio et decisio Innocentii III. (32), quae citata confessione Michaelis Palaeologi, maxime vero authentica declaratione Concilii Tridentini Sess. XXIV. doct. de sacr. matr. can. 2. solemniter confirmata est.

Praeterea polygamia sive polygynia simultanea quamvis non adversetur *primario iuri naturali* (33), tamen *secundario*

(30) S. Thom. I. c. Suppl. q. 65. a. 1. ad 8.; Cathrein, Moralphil. t. II. p. 397. sq.; Rosset I. c. n. 457.; Leitner I. c. p. 172. cum communi doctorum catholicorum sententia; Schnitzer I. c. p. 12. not. 2., ubi tenet matrimonium polyandricum esse infimam quidem formam matrimonii, nihilominus *matrimonium* esse habendum. Cfr. de controversia, num ipse Deus polyandriam concedere possit: Benedict. XIV., De Synod. dioec. I. XIII. cap. 21. n. 9. et Rosset I. c. n. 523. sq. Quae controversia quamvis in iure canonico non habeat utilitatem practicam, tamen ex argumentis in favorem sententiae *negantis* allatis denuo solide confirmatur repugnancia polyandriae cum iure naturali.

(31) Pesch I. c. t. VII. n. 821. sq.; Rosset I. c. n. 481. sq.

(32) Cap. 8. X. de divort. IV. 19.

(33) Calvinus praecurrentibus Manichaeis aliisque consentientibus docuit polygamiam absolute iuri naturae esse contrariam. Cfr. Rosset I. c. n. 466. iunct. n. 470. sq.

iuri naturali omnino est contraria (34); sententia vero illorum doctorum etiam catholicorum, qui polygyniam iuri naturali solummodo *minus congruere*, non stricte repugnare opinantur (35), simpliciter improbabilis est dicenda. Quare unumquodque matrimonium a viro post primum validum connubium nondum solutum cum alia quadam muliere attentatum, *ex iure naturae* non solum est minus conveniens, sed vere illicitum atque irritum.

Nam polygamia simultanea non reddit assecutionem *primarii finis* matrimonii *impossibilem*, sed solummodo valde *difficilem* ideoque *primariis* principiis iuris naturalis (36) non repugnat. At difficultas illa gravis obtinendi finem principalem matrimonii iuncta seriae difficultati etiam consequendi fines secundarios polygamiam simultaneam constituit talem *perpetuam turpitudinem*, ut ipsa *secundariis* principiis iuris naturalis sit non solum contraria et illicita, sed etiam inva-

(34) S. Thomas l. c., quem saltem *communius* philosophi et theologi et canonistae catholici sequuntur v. g. Bellarminus, Sanchez, Schmalzgr, Kugler, Benedictus XIV., Van de Burgt, Billot aliique, ut fatetur Schnitzer l. c. p. 12. Cfr. Cathrein l. c. t. II. p. 398. sq. t. I. p. 372.; Rosset l. c. n. 469. 474. sq.; Leitner l. c. p. 170. sq.

(35) Quae sententia duce Durando defenditur a Maldonato, Collet, Schwarz aliisque antiquioribus, nostra vero aetate a Perrone l. c. t. III. p. 26. 29.; De Angelis h. t. n. 4.; Santi h. t. n. 7.; Gasparri l. c. n. 630.; Schnitzer l. c. p. 12. sq. aliisque. Qui scriptores catholici profecto non negant prohibitionem *positivi* iuris divini a Christo promulgati atque a difficultate ex *praxi* antiquorum Patriarcharum, Iudaeorum ipsorumque populorum infidelium facile sese expediunt, quod illi *dispensatione* non indigerint. Quomodo cum verbis Innocentii III. cap. 8. X. de divort. IV. 19. conciliari possit, viris istis doctis enucleandum relinquimus. Cfr. Rosset l. c. n. 503. sq.

(36) S. Thomas l. c.; Bellarminus l. c. cap. 11.; Rosset l. c. n. 470. sq.; Billot l. c. p. 369. sq.; Cathrein l. c. in not. 34. h. tit. At Leitner l. c. p. 33. et 170. minus accurate disserit de *dispensatione* a Deo in vetere testamento data. Etenim confundit *dispensationem* cum casu in lege naturali *omnino non contento*. Quare exemplum de furto in extrema necessitate non est ad rem. Praeterea non satis distinguere videtur *strictam dispensationem* in lege a dispensatione *sensu latiore* accepta. Cfr. Wenz l. c. t. I. n. 122.; Cathrein l. c. Quodsi tandem Leitner l. c. p. 33. putat praxim antiquorum Patriarcharum *absque licentia divina* explicari posse per "*peccatum materiale*" et p. 170. *dispensationem Dei* in dubium vocat vel ad meram *tolerantiam* sive dissimulationem divinam, (quae *licitatem* polygamiae in populo Hebraeorum excludat?), deprimit, defendit propositiones theologiae non satis fundatas. (Cfr. Rosset l. c. n. 492. sq.; Billot l. c. p. 371. sq. iunct. cap. 8. X. de divort.; c. 1. 2. 7. (S. August.) 3. (S. Ambros.) C. XXXII. q. 4.

lida (37). In his enim rebus attendenda sunt damna, quae ex *communiter contingentibus* imminet, si *universo generi humano* polygamia *simpliciter* permittatur, non sola incommoda, quae per accidens in *casibus particularibus* vitari possunt. Et profecto polygamia non servat *paritatem* inter virum et mulierem in *contractu* matrimoniali, obstat *paci et concordiae* familiarum, imo tertio fini matrimonii, quo nuptiae ordinantur in remedium *concupiscentiae*. Quare sicut Deus pari fere numero divisit viros et mulieres, ita ipsa natura duce monogamia est instituta (38).

Eadem doctrina comprobatur extrinseca auctoritate tot doctorum, inter quos potissimum allegandus est *Benedictus XIV.*, De Synod. dioec. l. XIII. cap. 21. n. 9., ubi haec leguntur: “*Docent quidem Durandus et Abulensis, iuri naturae polygamiam non repugnare. Quamvis autem singularis haec eorum opinio dici non possit a Trid. Concilio fuisse proscripta, cum in eo damnata unice fuerit eorum sententia, qui polygamiam iure divino vetitam non esse contenderent, sicuti in allato Concilii canone aperte conspicitur: censuram tamen non fugit doctrinae improbabilis et alienae a communi sententia aliorum theologorum docentium polygamiam divino aequae ac naturali iuri eo modo, quem supra innuimus, esse contrariam* „ Denique S. C. Inq. 20. Iun. 1866. (in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1354.) declaravit matrimonium vivente prima uxore cum secunda femina contractum “*nullum et irritum esse tum lege divina tum naturali* „.

§ 2. DE EFFECTIBUS IMPEDIMENTI LIGAMINIS
ATQUE DE POENIS ATTENTATAE POLYGAMIAE.

362. Effectus impedimenti ligaminis *obiective existentis* vere *primarius* ipsoque iure divino inductus eo consistit, ut omne matrimonium denuo contractum *dirimat*. Quare si quis cum duabus feminis matrimonium contraxit, ei omnino adhaerere debet, quam prius duxit in uxorem, quamvis illam nondum carnaliter cognoverit. Imo etiamsi secundam uxorem prius

(37) *Suarez*, De leg. l. II. cap. 12. n. 3. sq.; *Schmalzgr.* in dissertatione proem. n. 70. sq. 77.*

(38) *Rosset* l. c. n. 474. sq. 480.; *Leitner* l. c. p. 172. sq.; *Cathrein* l. c. t. II. p. 398. sq. Si *Schopenhauer* et *Hellwald* docente *natura* virum ad polygamiam, mulierem ad polyandriam esse *formatos*, ab ipsis peritis-
simis medicis v. g. *Ribbing* omnino refutantur.

carnaliter cognovisset, atque adeo prima uxor propter morbum vel impotentiam supervenientem vel sterilitatem vel absentiam diuturnam aliamve ob causam ipsi facta esset inutilis, nihilominus „*quod prius de iure factum fuerat, non poterit irritari* „ (39). Pendente vero causa nullitatis prioris matrimonii saltem *illicita* est secundarum nuptiarum celebratio, et generatim ad secundum matrimonium quis ne licite quidem transire potest, nisi *certo* et in forma legitima constet primum matrimonium *aut* invalide fuisse contractum *aut* legitime quoad vinculum solutum (40).

363. Effectus *secundarii* et *poenae* bigamiae simultaneae ex iure canonico sunt: I. *Impedimentum criminis*, quo coniuges *mala fide* secundum matrimonium attentantes et consummantes ita ligantur, ut etiam post mortem prioris coniugis sine dispensatione ad validum matrimonium contrahendum inhabiles sint (41).

II. *Irregularitas* (bigamiae), quo *vir* afficitur, si aliam superinduxit uxorem et cum eistente priore coniugio *consummat* matrimonium (42).

III. *Infamia iuris*, quae etiam ex directa legum ecclesiasticarum sanctione in coniuges polygamos statuta est (43).

IV. *Excommunicatio*, quae ex iure communi est *ferendae* sententiae (44), nisi forte concurrat delictum *haereseos*, vel ex iure *particulari* (45) *ipso facto* incurratur.

(39) Cfr. textus cit. supra h. tit. not. 28. 29. et praesertim decs. S. C. C. in cit. c. Smyrncensi de casu *erroris* circa existentiam impedimenti ligaminis; Rosset l. c. n. 1698.

(40) Cap. 4. X. h. t.; cap. 19. X. de sponsal. IV. 1.; cap. 2. X. de secund. nupt. IV. 21.; *Benedict. XIV.*, Const. „*Dei miseratione* „ Instr. S. C. Inq. 20. Iun. 1883. n. 42. i. f.; *Pirhing* h. t. n. 9. 10.; *Gasparri* l. c. n. 633. sq.; *Van de Burgt* l. c. p. 295. sq. de impedimento impediens „*defectus certitudinis de morte prioris coniugis* „; Rosset l. c. n. 1708. sq.

(41) Cap. 2. X. h. t.; cap. 8. X. de eo, qui dux. IV. 7. (de imp. criminis); *Schmalzgr.* h. t. n. 6. sq.; *Scherer* l. c. p. 358.

(42) Cap. 4. X. de bigam. I. 21.; *Suarez*, De cens. disp. 49. sect. 2. n. 6. 10.; *Thesaurus*, De poen. eccles. v. Matrimon. cap. 3. n. 4.; *Wernz* l. c. t. II. n. 20. sq.; *Leitner* l. c. p. 178.; *Hollweck*, D. k. Strafg. p. 266. sq. Cfr. quoque de bigamis clericis *minorum ordinum*: Cap. unic. I. 12. in Sext. iunct. *Passerin.* in h. cap.

(43) Cap. 4. X. de bigam. I. 21. iunct. L. 1. D. de his, qui not. infam. III. 2.; *Gasparri*, De sacr. ordin. n. 293.

(44) Cfr. c. 1. C. XXXIV. q. 1. et 2.; *Thesaur.* l. c. n. 7.; *Hinschius*, System d. k. K. t. V. p. 170. 814.

(45) Conc. plenar. Baltimor. III. (a. 1884.) n. 124., ubi excommuni-

V. Polygami cum sint *publici peccatores* (46), etiam nostra aetate (47) arcendi sunt a *sacramentis, iuribus honorificis, benedictionibus* Ecclesiae. v. g. si mulier superinducta post partum petat benedictionem puerperae, tandem etiam ab *ecclesiastica sepultura*, si sine poenitentia decedant.

364. Causae polygamiae simultaneae fidelium, quae cum quaestione de valore vinculi prioris matrimonii connexae sunt, ad solum forum ecclesiasticum pertinent, quatenus spectant *punitionem criminis*, per se sunt *mixti fori* (48). Et revera potestas civilis etiam nunc delictum polygamiae impunitum (49) non relinquit. At propter conflictum inter ius Ecclesiae et leges civiles non raro vigentem *veri polygami*, qui in foro divino et canonico nefandi huius sceleris rei sunt, in foro civili plane immunes a poena abeunt, dum alii, qui ex legibus divinis et canonicis ad secunda vota *legitime* transeunt, tanquam polygami castigantur et ad *fornicariam* coniunctionem redire vi *compelluntur* v. g. in Gallia, Germania, Helvetia, Hungaria.

catio ipso facto incurrenda Ordinario reservatur, si qui fideles postquam divortium *civile* obtinuerunt, novum matrimonium attentare audent. Cfr. quoque Collect. Lac. t. II. col. 44. 166. 176. de praxi Ecclesiae orientalis.

(46) Gasparri, De matrim. n. 632.; Hollweck l. c.; Leitner l. c.

(47) Si cap. 2. X. h. t. publica poenitentia septem annorum cum carena i. e. ieiunio quadraginta dierum in pane et aqua polygamiis fuit imposita, huiusmodi poena iam pridem non amplius est in usu. Cfr. Schmalzgrueber h. t. n. 7. Urbanus VIII. Const. « *Magnum* » 20. Iun. 1637. eos, qui non obstante vinculo prioris matrimonii secundas nuptias attentarunt tanquam *suspectos de haeresi* S. C. Inq. iussit *denuntiari* aliisque gravissimis poenis fustigationis perpetuaeque reclusionis in trireribus subicere atque tandem brachio tradere saeculari. Cfr. quoque Synod. Ruthen. (a. 1720.) et Synod. Mont. Liban. (a. 1736). in Collect. Lac. t. II. col. 44. 166. 176.; Thesaur. l. c. cap. 3. At Bened. XIV., De Synod. dioec. l. IX. cap. 6. n. 8., licet in sua Const., « *Dei miseratione* » § 9. poenas canonicas in polygamos renovarit, aperte fatetur Urbani VIII. Constitutionem « *Magnum* » « *ad terrorem potissimum editam fuisse* ». Hinc iam a. 1647. S. C. Inq. respondit Archiepiscopo Beneventano in praxi mitiores poenas temporaneas trirerium esse receptas, quae pariter a foro ecclesiastico vel in ipso Statu pontificio iam pridem recesserunt. Cfr. quoque Hinschius l. c. t. V. 814. 859.

(48) Cap. 2. X. h. t.; Nussi, Conventiones p. 171. 178., ubi ex concordato cum regno utriusque Siciliae (a. 1741.) inito cognitio et punitio delicti polygamiae pertinet ad solam potestatem ecclesiasticam.

(49) Cod. crim. Ital. art. 359. 360., German. § 171., Gall. art. 19. 340. iunct. not. 1. h. tit.

§ 3. DE DISPENSATIONE ET CESSATIONE
IMPEDIMENTI LIGAMINIS.

365. Impedimentum ligaminis, cum nitatur iure divino et naturali et positivo, a nulla auctoritate *humana* atque ne a Romano quidem Pontifice dispensatione in casibus particularebus tolli potest, neque unquam *de facto* ab ullo Romano Pontifice huiusmodi dispensatio est attentata. Cui assertioni non obstat, si Rom. Pontifices matrimonia *rata* ex legitimis causis dissolvere solent; vere enim vinculum prioris coniugii rescindunt. Qua rescissione facta per secundas nuptias non committitur crimen *simultaneae* polygamiae (50).

366. Quodsi vinculum matrimoniale ex legitimis nuptiis ortum sit, non cessat *privato* coniugum arbitrio, si post consummationem prioris matrimonii novum matrimonium attentent copulaque carnali consummare studeant (51), nisi ex privilegio divino a S. Paulo promulgato vinculum prioris coniugii contractu matrimoniali a parte conversa legitime celebrato penitus salvatur (52).

Cessatio quoque huius impedimenti non est asserenda, si priore matrimonio *rato* manente secundum quoddam matrimonium contrahatur et *consummetur* (53). Etenim primo matrimonio rato unaquaeque pars solo consensu mutuo alteri *totum* ius in corpus iam tradit, ita ut neuter coniux ius in proprium corpus retineat; at exhausto iure sublataque penitus potestate omnis nova corporis traditio ex natura rei est nulla et irrita; etenim in consummatione matrimonii non traditur ius, sed *pleni iuris* iam *acquisiti* tantum sit *usus* (54).

367. Quin imo recte omnino defenditur sententia Romanum Pontificem *ne posse quidem* ulla lege generali statuere, ut matrimonium ratum et non consummatum dirimatur per subsequens matrimonium copula carnali consummatum. Nam prius matrimonium ratum ex ipsa lege naturali praefertur secundo isti matrimonio consummato, sed in lege naturali Rom.

(50) Cap. 8. de divort. IV. 19.; S. Thom., Comment. 1. IV. sent. dist. 33. q. 1. art. 2.; Schmalzgr. h. t. n. 28.

(51) Schmalzgr. h. t. n. 24.

(52) Cap. 8. i. f. X. de divort.

(53) Cap. 3. 5. X. h. t. Cfr. supra h. tit. n. 359. not. 17. sq.

(54) Goffred. de Trano, Summa h. t. n. 2.; Hostliensis, Summa h. t. n. 3.; Schmalzgr. h. t. n. 24. sq.; Arch. f. k. K. t. 65. p. 358. sq.

Pontifex directe dispensare nequit, ergo lege quadam generali indiscriminatim efficere non potest, ut matrimonium ratum dissolvatur per subsequens matrimonium consummatum vel potius irriti et attentati matrimonii consummationem.

Unicus enim modus, quo id explicari posset, in hoc consisteret, ut matrimonium consummatum ad instar solemnis professionis religiosae ex vi iuridica sibi ex lege Rom. Pontificis indita dissolveret praecedens matrimonium ratum. At iste modus explicationis omnino est reiiciendus. Nam Rom. Pontifex *valide* matrimonium ratum dissolvere non potest, nisi *iusta* subsit *causa*. Quae iusta causa non est *delictum* contra legem naturalem commissum, cui Rom. Pontifex lege sua universali tanquam in *praemium* concederet solutionem matrimonii, imo *antecedenti* sua concessione generali potius ad delictum illud *patrandum excitaret* (55).

368. Nulla demum *consuetudine* vel *praescriptione* (56) impedimentum ligaminis tolli potest, neque unquam *legi* unitatis matrimonii iure consuetudinario derogari potuit. Omnis enim consuetudo ex natura sua est ius *humanum*, quod iuri *divino* naturali et positivo sancienti unitatem matrimonii praevalere nequit. Quare polygamia moribus sive consuetudine apud populum etiam electum recepta, non propter morem vel consuetudinem facta est licita, sed consuetudines istae iuridicum fundamentum habuerunt in *dispensatione* divina *ad tempus* concessa. “ *Nec ulli unquam* inquit Innoc. III. cap. 8. X. de divort. *licuit insimul plures uxores habere, nisi cui fuit divina revelatione concessum* „.

§ 4. DE IURE ACCUSANDI MATRIMONIUM PROPTER IMPEDIMENTUM LIGAMINIS.

369. Cum impedimentum ligaminis etiam in foro ecclesiastico sit impedimentum dirimens iuris *publici*, contra matrimonium secundum propter ligamen prioris matrimonii irritum etiam *ex officio* a iudice ecclesiastico vel promotore fiscali procedi potest et debet (57).

(55) *Schmalz-gr.* h. t. n. 26.; *Pirhing* h. t. n. 6.; *Rosset* l. c. n. 1706. sq. aliique communiter cum *Sanchez* l. c. l. II. disp. 14. n. 3. sq. contra non paucos antiquiores doctores.

(56) Cap. 11. X. de consuet. l. 4.; cap. X. de sponsal. IV. 1. cum Glossa; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 80. n. 10.; *Schmalz-gr.* h. t. n. 27.

(57) S. C. C. in cit. c. Smyrn. 9. Sept. 1752. supra h. tit. not. 29.;

370. Quodsi quis *scienter* vivente uxore cum secunda hoc *factum* bona fide *ignorante* matrimonium putativum contrahit, prima uxore mortua *ad sui petitionem* non separatur a secunda. Nam dignum non est, ut vir, “*qui scienter contra canones venerat, lucrum de suo dolo reportet* „; at si mulier petat divortium in hoc casu, illius actio a iudice ecclesiastico est admittenda. Si iste vir *post mortem primae* uxoris, antequam consensum cum secunda uxore legitime renovavit, non obstante repulsa suae actionis iudicialis (cfr. quoque cap. 34. X. de iureiur. II. 24.) duceret tertiam uxorem, novum matrimonium esset *validum*. At secundum matrimonium invalide contractum per *solan* mortem primae uxoris non fit validum (cfr. R. I. 18. in Sext.), nisi novus legitimusque interveniat consensus; hinc vir pro suo *debito* ad continuationem vitae coniugalis cum secunda uxore bonae fidei in coniugio remanere *volente* omnino tenetur renovare consensum.

Si mulier quoque scivit uxorem priorem viri sui adulteri vivere, illi dolosi coniuges, quantocunque tempore *cohabita-verint*, ob contractum impedimentum criminis etiam post obitum prioris uxoris sunt separandi. Cfr. c. 5. X. de eo, qui dux. IV. 7. Quae sententia separationis a neutro ex coniugibus in mala fide tempore attentati secundi matrimonii constitutis implorari potest, si *post* obitum prioris coniugis ob impedimentum criminis non plene verificatum v. g. non interveniente *copula carnali* nihil iam valori secundi matrimonii obstaret (58). Cfr. cap. 8. X. eod. IV. 7.

Quibus in casibus, ut vix opus est animadvertere, vir et mulier pari utuntur iure, si in bona vel mala fide sint constituti (59); at nostra aetate etiam attendendum est, num in regione contrahendi matrimonii vigeat forma ecclesiastica.

Instr. C. R. § 122.; Synod. Mont. Liban. (a. 1736.) in Collect. Lac. t. II. col. 176.; Schulte, Eher. § 27. pr.; Schnitzer l. c. p. 440.; Périès, Code de proced. can. dans les caus. matrim. p. 98. sq.

(58) Cap. 1. (Alexand. III.) X. de eo, qui dux. IV. 7., de qua decisione Alexandri III. Freisen l. c. p. 370. non fert verum iustumque iudicium; Instr. C. R. § 121. iunct. cap. *Tametsi* Concil. Trident.; Schmalzgr. l. IV. t. 7. n. 37. sq. iunct. n. 11.; Schnitzer l. c. p. 441.; Scherer l. c. p. 358. 178.; Lehmkühl, D. buerg. Ges. d. d. R. ad §§ 1312. 1343. sq. 1323. sq. 1348. sq.

(59) Veteres auctores v. g. Schmalzgr. h. t. n. 29. sq. etiam disputare solent de concursu *duorum sponsalium de futuro*. Quae quaestio hoc loco est omittenda, cum partim h. tom. IV. tit. 2. de sponsal. n. 114. iam sit expedita, partim tit. XXV. de imped. sponsal. denuo tractetur.

371. Quicumque praetendit se propter *nullitatem* sui prioris matrimonii licite et valide posse transire ad novas nuptias, omnino habet *onus probandi* a tribunalibus ecclesiasticis ad tramites Benedicti XIV. Const. “*Dei miseratione*”, et Instructionum S. C. Inq. et S. C. C. primum matrimonium per *duplicem* sententiam *conformem* certo declaratum fuisse invalidum (60), nisi agatur de *iis* impedimentis dirimentibus *evidenter* probatis, in quibus *unica* sententia nullitatis sufficit. Imo si appellatione a prima sententia pendente vel etiam nulla interposita ob malitiam vel oscitantiam vel collusionem defensoris et partium, unus vel uterque coniux novas nuptias celebrare ausus fuerit, poenas incurrit contra violatores *vetili* ecclesiastici et in *polygamos* statutas (61).

Quare sententiae de nullitate prioris matrimonii, quam pronuntiant tribunalia *civilia* vel conventus *haeretici* vel *schismatici*, in Ecclesia non eam habent vim, ut *fidelis* neglecta auctoritate tribunalium ecclesiasticorum licite novum matrimonium celebrare possit (62).

Porro etiamsi a competente iudice ecclesiastico lata sit sententia: *Non constare in casu de nullitate matrimonii*, coniux in causa succumbens ad novas nuptias in *foro externo* non est admittendus, licet ex iudicio suo privato videatur esse certus matrimonium prius contractum esse invalidum.

Assertio coniugis se fide tantum in matrimonium consensisse, quamquam possit vera esse, in foro tamen externo non respicitur neque ut ratio declarationis nullitatis matrimonii admittitur, nisi fictio ita probetur, ut in foro externo de ea constet. Probationes eiusmodi nonnumquam adsunt, ex quibus

(60) Instr. S. C. C. 22. Aug. 1840. et Instr. S. C. Inq. 20. Iun. 1883. et S. C. de Prop. F. a. 1883. iunct. Wernz l. c. t. IV. tit. XXXVI.; Gasparri l. c. n. 125. 633. 1162. sq.; Périès, Code de proced. p. 1. sq. 43. sq. 98. sq.; Leitner l. c. p. 568. sq.; Schulte, Ehepr. p. 1. sq. 113. sq. 157. sq.; Rosset l. c. n. 3709. sq.

(61) S. C. Inq. 5. Ian. 1889. et 16. Febr. 1894. et 27. Mart. 1901.; Leitner l. c. p. 574. Cfr. quoque Benedict. XIV. Const. “*Dei miseratione*” § 9.; Henschius l. c. t. V. p. 814. not. 8.

(62) Instr. S. C. Inq. 20. Iun. 1883. n. 40. sq. 43. 44.; Scherer l. c. t. II. 354. sq. Quodsi sententia nullitatis ab illis tribunalibus lata sit ex titulo etiam a iure canonico recognito, non vetatur, imo quandoque expedit, ut acta iudicialia istorum tribunalium expetantur et in foro *ecclesiastico* adhibeantur ut *subsidium* cognoscendae veritatis, non *unicum fundamentum iudicii*.

vel de fictione vel de adiecta conditione contra substantiam matrimonii constat (63).

Si pars ad novas nuptias adspirans contendat se liberum esse propter *solutionem prioris* matrimonii *rati* iam factam per solemnem professionem religiosam alterius coniugis vel dispensationem R. Pontificis, aut cum esse casum, quo sibi ex privilegio Paulino ius competat ad novum matrimonium ineundum, omnes illae assertiones a partibus *authenticis* instrumentis sunt certo probandae (64). Quae probationes certae praesertim sunt practici momenti et omnino necessariae in casibus illis *ordinariis*, quibus *per mortem* unius coniugis matrimonium dicitur solutum. Alii modi solutionis inter a catholicos *contra ius divinum* recepti in foro ecclesiastico a *limine* repelluntur (65).

Cum non raro fieri possit, ut ex productis a parte **authenticis documentis** obitus debita legalitate munitis de morte prioris coniugis *evidenter* constet v. g. ex registis paroeciae vel militiae vel etiam ex testimonio gubernii *civilis* loci, in quo coniux obiit, si ab auctoritate ecclesiastica documentum haberi nequit (66), non amplius videtur recurrendum esse ad Ordinarium loci, ut processu canonico instituto maior quaedam certitudo quaeratur. Nam ex R. I. 31. in Sext.: “*Eum, qui certus est, certiorari ulterius non oportet*.” Quare saltem *hisc* in casibus oblatus authenticus documenti obitus nihil videtur obstare, quominus parochus *absque licentia Ordinarii* permittat novi matrimonii celebrationem (67). At *aliis in casibus*, prae-

(63) Cap. 34. X. de iureiur. II. 24.; Benedict. XIV. Const. “*Dei miseratione*” § 9.; S. C. Conc. 29. Aug. 1868.; apud Rossi, *Analecta eccl.* XVIII. 1910. p. 361.; Gasparri l. c. n. 633. et Périès l. c. p. 101. not. 16. (de foro interno, si *primum* matrimonium *certo* nullum est et in loco *novi* matrimonii ignoratur).

(64) Leitner l. c. p. 537.; Gasparri l. c. n. 125.; Périès l. c. p. 101.

(65) Conc. Trid. Sess. XXIV. doctr. d. s. matr. can. 5. 7.; Pius VII. in ep. ad Arch. Mog. 8. Oct. 1803.; Instr. S. C. Inq. 20. Iun. 1883. n. 43. 44.; Inst. C. R. § 122.; Périès l. c. p. 110. sq.

(66) Clementis X. Instr. 21. Aug. 1670. n. 14. iunct. Instr. S. C. Inq. a. 1868. n. 2. Quae *legalitas* rigorosius est exigenda, si agatur de documento obitus *extra dioecesim* et praesertim in remotis regionibus confecto. Cfr. S. C. Inq. 24. Febr. 1847. ad 1.; Scherer l. c. t. II. p. 144. sq. 354. not. 16.; Schnitzer l. c. p. 438. not. 7.; Leitner l. c. p. 175.

(67) Qua in re Reiffenstuel l. IV. t. 21. n. 10. sq. 19. 20. et Schmalzgr. l. IV. t. 21. n. 19. alique nimia liberalitate universum hoc negotium in *omnibus* casibus, quibus certitudo moralis qualicunque ratione v. g. etiam per examen testium haberi potest, *iudicio parochi* relinquunt, nisi agatur

sertim si mors sit dubia, et documentum obitus difficultatibus non careat, et ad *alias* probationes *legitimas* v. g. ad examen *testium* sit deveniendum, summario quodam processu canonico opus est, qui a paroco nec propria auctoritate confici nec per sententiam terminari potest. Quare universa causa ad Ordinarium loci deferatur necesse est, ut is tanquam ordinarius iudex primae instantiae prae oculis habitis Instructionibus S. Sedis rem rite examinet atque sententia iudiciali definiat. *Nequaquam* igitur *necessarium* est, imo ad vitandas inutiles et periculosas dilationes regulariter *ne expedit quidem*, ut huiusmodi causae iudicio *Sedis Apostolicae* subiiciantur, nisi agatur de casibus *extraordinariis* in ipsis Instructionibus SS. CC. *exceptis* (68). Cui processui de morte alterius coniugis *defensor vinculi ex iure communi* non *debet* necessario intervenire, sed si ex iure particulari interveniat et iuret et *appellet* ad formam Const. “*Dei miseratione* „, id servari *potest* (69). Porro ad ferendam sententiam in favorem status liberi, eae procurandae sunt probationes, quae iuxta Instructiones a Sede Apostolica datas *strictam certitudinem moralem* mortis iudici suppeditant i. e. omne *dubium prudens* excludunt. Hinc quamvis certitudo *metaphysica* vel *physica* non requiratur, tamen *mera probabilitas* etiam magna, quae ad *omne dubium prudens* excludendum non pertingat, nullo modo suf-

de casibus *dubiis*. Quae sententia certe Instructionibus S. Sedis non est conformis, in quibus inquisitio et iudicium hac de re constanter *Ordinario* loci vel personis insignioribus ab eo specialiter deputatis, non parochis reservatur. Cfr. cit. Instr. Clem. X. a. 1670. iunct. resp. S. C. Inq. 24. Februarii 1847. ad 7. et 30. Nov. 1898. cum Instr. 1. Febr. 1865. et Collect. Lac. t. II. col. 44. et Scherer l. c. p. 354. not. 16., ubi haece sententia aliaeque laxiores opiniones recte reprobantur; nequaquam enim ex antiquo iure Decretalium *privato* iudicio *partium* fuit commissum, ut sufficientem sibi procurarent certitudinem de morte prioris coniugis. Cfr. cap. 5. § 4. ut lite II. 6.; cap. 19. X. de sponsal. IV. 1.; cap. 3. X. de cland. desp. IV. 3.; cap. 8. X. qui fil. IV. 17.; cap. 2. X. de secund. nupt. IV. 21.; Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 7. de ref. matr. (de vagis). At ex altera parte *Giraldi*, Exposit. iur. pontif. P. I. sect. 656. nimis *universaliter* in *omnibus* casibus videtur pro parochis urgere *obligationem* petendi praeviam *licentiam Ordinarii*. Cfr. *Gasparri* l. c. n. 633.

(68) Instr. S. C. Inq. a. 1868. pr. n. 1. 2. 3. sq.; resp. S. C. Inquisit. 18. Iul. 1900.; Instr. S. C. Inq. 1. Febr. 1865. iunct. resp. 30. Nov. 1898. in Anal. eccles. t. VII. p. 8. sq.

(69) S. C. C. in c. Wratislav. 14. Dec. 1889.; Instr. S. C. Inq. 22. Aug. 1890. et resp. eiusdem S. C. 6. Maii 1891. in Act. S. Sed. vol. XXIV. p. 747. sq. iunct. Instr. C. R. §§ 246. 247.; *Périès* l. c. p. 102.

ficit (70). Inde sequitur mitiores praxes quarundam dioecesium in observandis formalitatibus a Sede Apostolica praescriptis nunquam eo usque tolerari posse, ut probationes *ex natura rei* ad *plenam certitudinem* moralem requisitae omitantur (71).

Duplex sententia conformis in hisce processibus de morte prioris coniugis non exigitur, *neque* defensori vinculi, qui

(70) Cfr. Instr. et resp. S. C. Inq. cit. not. 69. h. t.; resp. S. C. Inq. 25. Iul. 1898.; *Leitner* l. c. p. 183. not. 2.; saltem diversa terminologia utuntur: *Scherer* l. c. p. 355. et editores *Monit. eccl.* X. 2. p. 145. et *Anal. eccl.* t. VI. p. 387. et *Gury-Ferreres* l. c. t. II. n. 789. A quo principio in textu propugnato S. C. Inq. 20. Iul. 1898. (cfr. *Act. S. Sed.* vol. XXXI. p. 252.) non recessit, cum uxoribus militum italicorum, qui *certo* interfuerunt pugnae apud Aduam et attentis omnibus circumstantiis merito mortui reputabantur, secundas permetteret nuptias. Eo enim in casu *declaratio* R. Pontificis non *supplevit* defectum certitudinis. Nam R. Pontifex sua declaratione non potest supplere, quod *iure divino* requiritur, atque nequit reddere certum, quod tantum est probabile. Hinc si revera permittit secundas nuptias, potius *signum* habetur veram adfuisse moralem certitudinem, quae dubium prudens excluserit. Porro licet S. C. Inq. in Instr. a. 1868. n. 6. *maximam probabilitatem* mortis videatur admittere ut sufficientem ad permittendas novas nuptias, tamen mox illam ita explicat, ut habeat vim *moralis certitudinis*. Similiter eadem S. C. in resp. dato 6. Maii 1891. ad 1. et 2. evidenter requirit, ut ex illis *« alii probationibus »* omnino *« certo »* de morte constet.

(71) *Aichner* l. c. § 191. not. 9.; *Leitner* l. c. p. 175.; *Scherer* l. c. t. II. p. 144.; *Wernz* l. c. t. IV. n. 133. i. f.

In matrimonio *prima vice* contrahendo interdum dubia non incidunt de *priore* matrimonio *certissime* contracto et *forte morte* unius coniugis soluto, sed *generatim* res non liquet de *statu libero* saltem unius partis contrahentis ab *aliquo* impedimento canonico. Quo in casu ex *solo indulto apostolico* huiusmodi sponsi ad *iuramentum suppletorium* admitti possunt, servatis tamen conditionibus ab eadem Sede Apostolica praescriptis. Cfr. S. C. Inq. 2. Apr. 1873. ad 3. et 4. et 9. Dec. 1874. in *Collect. S. C. de Prop.* F. n. 1374. 1375. iunct. S. C. Inq. 30. Nov. 1898. cum Instr. 1. Febr. 1865. in *Anal. eccles.* t. VII. p. 8. sq. et *Collect. Lac.* t. II. col. 44. 176. Quo iuramento suppletorio coniux praesens, qui ad novas nuptias transire cupit, nequit *probare mortem* prioris coniugis absentis, atque haud difficulter patet differentia inter iuramentum de statu libero et iuramentum de morte prioris coniugis. Nam in priore casu libertas et ius ad matrimonium sunt in possessione, neque quis ob rationes dubias a matrimonio in perpetuum potest repelli; at in altero casu matrimonii olim certo contracti ipsum matrimonium est in possessione, a qua non deturbatur, si mors prioris coniugis maneat dubia. Nihilominus si coniux praesens eiusque nova compars ab *Ordinario* compellantur *iurare*, quod nec sciant nec credant priorem coniugem adhuc in vivis esse, huiusmodi iuramentum saltem inseruire potest ad probandam ignorantiam sive bonam fidem nupturientium. Cfr. *Reiffenstuel* l. IV. t. 21. n. 21.; *Scherer* l. c. § 111. not. 26. § 121. not. 26.

forte intervenit, *semper* incumbit *obligatio* appellandi ad *secundam* instantiam (72). At pars, quae interesse habet et in causa cecidit, non prohibetur, quominus per appellationem ad secundam instantiam Metropolitanus vel etiam ad Sedem Apostolicam obtineat *declarationem*: *Constare de morte prioris coniugis*. Ordinariis quoque est permissum, ut in casibus *implicatis ipsi* per *relationem* ad S. Sedem pelant dubiorum solutionem (73).

Quodsi duo sponsi non expectata decisione Ecclesiae de morte serio, non *leviter* dubia prioris coniugis saltem unius ex contrahentibus ad novas nuptias *mala fide* properant, non solum seipsos quoad vitam conjugalem in tristem et periculosam conditionem coniiciunt (74), sed *etiam nova* compars a matrimonio cum qualicunque *tertia* persona impeditur. Nam *stante dubio* de morte prioris coniugis *dubius* quoque est *valor secundi* matrimonii. Quare *utraque* pars a novo matrimonio est omnino arcenda (75).

372. Scholion. Nationes etiam nunc aliqua ratione *christianae* non obstante matrimonio civili in codicibus statuto omnibus *civibus* praescribunt *monogamiam*, relicta Turcis atque civitatibus infidelium abominabili praxi polygamiae simultaneae, atque etiam *peregrinos* et *vagos* in suis territoriis a polygamis nuptiis celebrandis et retinendis penitus arcent (76). At pro perversis principiis iuris moderni, quibus ius *divinum* et *naturale* posthabetur, polygamia a matrimonio civili non est necessario excludenda, imo de facto quoque permittitur, cum in non paucis casibus vinculo prioris matrimonii *nondum vere soluto* contra *divini iuris* sanctiones novum matrimonium concedatur (77).

(72) Cfr. decis. S. C. C. et S. C. Inq. in not. 73. h. t.; *Périès* l. c. p. 102.; *Scherer* l. c. § 121. p. 356.; aliter *Heiner* et *Laemmer*.

(73) Cit. resp. S. C. Inq. 6. Maii 1891. ad 3.; S. C. C. in c. Wratislav. 14. Dec. 1889. funct. resp. S. C. Inq. 18. Iul. 1900. in Anal. eccl. t. VIII. p. 489. sq.

(74) Cap. 44. X. de sent. excom. V. 39.; cap. 2. X. de secund. nupt. IV. 21.; *Schmalzgr.* l. IV. t. 21. n. 21. sq.; *Leitner* l. c. p. 477. sq.; doctores theol. mor. de debito coniugali legitime exigendo vel praestando.

(75) S. C. Inq. 22. Mart. 1865. et 21. Nov. 1866. in Collectan. S. C. de Prop. F. n. 1369. 1371.; *Schmalzgr.* l. c. n. 24.; *Gasparri* l. c. n. 634.

(76) Cfr. supra h. tit. not. 1.; *Scherer* l. c. t. II. p. 360. sq. 444. sq. 567. sq.; *Lehmkuhl* l. c. ad § 1326.; *Allègre* l. c. ad art. 3. 147.

(77) *Hollweck*, D. Civilcher. p. 128. sq. 109. sq. 129. sq.; ubi non paucos errores novi cod. civ. Germ. recenset; *Lehmkuhl*, D. buerg. Ges. d. d. R. ad §§ 1309. 1312. 1326. 1343. sq. 1348. sq.; *Allègre* l. c. t. I. p. 164. sq. 192. sq.

Quodsi impedimentum ligaminis ex matrimonio quoque civili dicatur *indispensabile* et iuris *publici* et *ex officio* vindicandum, frequenter ista indispensabilitas, si *res ipsa* consideretur, non existit atque *privato* arbitrio relinquitur (78). Profecto nova matrimonii celebratio legibus quoque civilibus non est *licita*, nisi *prius* matrimonium in *forma* ex iure civili legitima fuerit declaratum invalidum *aut* solutum (79). At declaratio illa nullitatis iudicum civilium si data sit de matrimonio coniugis *christiani*, propter defectum *competentiae* iam *formaliter* est irrita et nullius momenti in foro ecclesiastico; imo non raro *materialiter* quoque spectata prorsus est *invalida*, etsi ordo iudiciarius fori civilis summa cum cura fuerit observatus. Nam ius civile quandoque statuit impedimenta *dirimentia* etiam matrimonii christiani v. g. defectum proclamationum in Austria, quae in foro Ecclesiae non admittuntur (80). *Solutio* vero prioris matrimonii saepe non solum *declaratur probata* ob rationes insufficientes, quae veram certitudinem non praestant v. g. de morte alterius coniugis ex longa absentia et lapsu annorum (81), sed etiam omnino

(78) V. g. in cod. civ. Gall. art. 139. *solummodo coniugi* post absentiam redeunti datur ius accusandi matrimonium secundum ab altero coniuge durante absentia contractum. Item ex cod. civ. German. §§ 1348 sq. si quis coniux *post declarationem mortis* (cfr. cit. cod. §§ 13. 14.) etiam *erroneam* alterius coniugis, qua prius matrimonium per se non solvitur, novas celebret nuptias, ad analogiam privilegii Paulini hiisec demum secundis nuptiis primum matrimonium solvitur et secundum *valide*, sed *reindubiler* (cfr. cit. cod. § 1350.) inquit, nisi ambo coniuges scivissent tempore contracti novi matrimonii priorem coniugem adhuc esse superstitem. Cfr. *Lehmkuhl* l. c. post § 1349.; *Hollweck* l. c. p. 109. sq. 128. sq. *Scherer* l. c. t. II. p. 361. sq.

(79) Cuius formalitatis sive impedimenti prohibentis temeraria violatio in cod. crim. Germ. art. 171. adeo rigore castigatur, ut etiam tum *poenae bigamiae* incurrantur, cum secundum matrimonium revera *valide* fuerit celebratum v. g. propter *mortem* prioris coniugis vere iam secutam. At in aliis regionibus v. g. in Austria ex cod. crim. §§ 206. 207. ad constituendam *speciem facti delicti bigamiae* omnino requiritur, ut secundum matrimonium fuerit mere *attentatum* sive *invalidum*. Cfr. *Leitner* l. c. p. 180.; *Hollweck* l. c.; *Scherer* l. c.; supra h. tit. n. 371. n. 61. de modo agendi in foro ecclesiastico.

(80) Instr. S. C. Inq. 20. Iun. 1883. n. 43. 44.; *Rosset* l. c. n. 752. sq. 2293. sq. 2304.

(81) Cfr. Instr. S. C. Inq. (a. 1868.) n. 1. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1372.; Collect. Lac. t. II. col. 44. 176. V. g. in cod. civ. Germ. §§ 13. 14. sq. *declaratio mortis* permittitur *etiam in ordine ad secundum matrimonium* celebrandum, quae innititur *meris praesumptionibus*, non *vere certis*. Cfr. quoque cod. civ. Austr. § 24. et leg. matr. Hungar. (a. 1894.)

arbitrarie contra ius divinum *decernitur* (82), vel vicissim *reprobatur*, si per privilegium Paulinum vel solemnem professionem religiosam vel dispensationem R. Pontificis legitime facta sit (83).

Praeterea interdum potestas civilis quoad subditos *catholicos* matrimonia mixta contrahentes condidit alias leges (v. g. in Austria, ubi viget impedimentum catholicismi), quam pro *acatholicis*. Quare in praxi non leves occurrere possunt difficultates, si acatholici quidam convertantur ad fidem catholicam, vel vicissim catholici a fide catholica deficiant, ut non obstante ligamine iuris divini et in fraudem legum civilium patriae secundam sibi copulent uxorem (84).

Tandem in Hispania et Italia vel ipsum matrimonium *civile* huc usque habetur absolute indissolubile (85). At cum in Italia vigeat obligatorium matrimonium civile, cui matri-

§§ 22. 73. 132. iunct. Instr. C. R. §§ 22. 246. sq. et leg. civ. Austr. 8. Oct. 1856. § 23. sq.; *Gerber*, System d. d. Privatr. § 34.; L. 6. D. de divort. XXIV. 2. iunct. Novell. 117. cap. 11.; *Gasparri* l. c. n. 633.; S. C. Inq. 28. Iun. 1865. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1370. de lege anglica in India *praesumende* morali certitudine mortem post lapsum septennii cum frustranea publicatione in diariis.

(82) Cod. Civ. Gall. art. 227., ubi per condemnationem definitivam unius coniugis ad poenam *mortis civilis* (nunc ex lege 31. Maii. 1854. ablatæ) matrimonium (civile) declaratur solutum. Cfr. *Esméin* l. c. t. I. p. 269.; *Allègre* l. c. ad art. 227. Porro quamvis in iure civili Galliae non reperiatur declaratio mortis in ordine ad matrimonium, tamen ex art. 139. cod. civ. soli coniugi post absentiam redeunti datur ius accusandi matrimonium secundum ab altero coniuge contractum. At ex cod. civ. Germ. §§ 1348. sq. et ex nova lege matrim. Hungar. (a. 1894.) §§ 74. 54. per *erroneam* declarationem mortis factam prius matrimonium *solvi* potest per secundum etiam *bona fide* contractum; aliter ex iure civili Austriae, vi cuius secundum matrimonium etiam *bona fide* initum numquam solvit primum, si *erronea* declaratio mortis intercessit. Cfr. supra h. tit. not. 78. Praeterea *Lehmkuhl* l. c. ad art. 1331. sq. et *Hollweck* l. c. p. 100. sq. et p. 198. sq. recte disputant contra alias erroneas et praesertim catholicis iniurias dispositiones nov. cod. civ. Germ.; v. g. si parentibus vel tutoribus datur ius ad *dissolvendum* matrimonium filiorum sine legitimo ipsorum consensu celebratum, licet ex principiis catholicis sit omnino *validum* et *indissolubile*.

(83) *Rosset* l. c. n. 2293. sq.; *Scherer* l. c. t. II. p. 576. not. 111. de dispensationibus ab impedimento *ligaminis* per Imperatorem in Austria concessis.

(84) Cod. civ. Austr. § 111. iunct. *Scherer* l. c. t. II. p. 362. sq. 446. 576. sq. not. 110. sq.; *Leitner* l. c. p. 182.

(85) Cod. civ. Hisp. art. 52. 105., Ital. art. 148., qui iam diu a nonnullis impugnatur et nunc lege ferenda proponitur abrogandus. Cfr. *Friedberg-Ruffini* l. c. § 159. not. 44.

monii religiosa celebratio non est necessario praemittenda, imminet illud periculum tristibus factis comprobatum, quod quis inito iam valido legitimoque coniugio in foro *ecclesiastico*, alterum matrimonium attentet in foro *civili* atque ita *polygamiae* vel *polyandriae* delictum committat.

TITULUS XV.

DE IMPEDIMENTO PROFESSIONIS RELIGIOSAE.

(*Lib. IV. tit. 6. qui clerici vel voventes matrim. contrahere possunt.*)

373. **Fontes** : Dist. 27. 28. 30. ; C. XVII. q. 1. 2. ; C. XXVII. q. 1. — Compl. I. lib. IV. tit. 6. q. cl. vel. vov. mat. con. p. ; compl. II. lib. IV. tit. 4. eod. — Decretal. Greg. IX. lib. IV. tit. 6. eod. (1). — Conc. Trid. Sess. XXIV. doct. de sacram. matr. can. 6. 9. — Bened. XIV. Const. * *Si datam* * 4. Mart. 1748. — Pii IX. decreta varia de statu regular. praesertim Litteras encycl. S. C. sup. stat. reg. 19. Mart. 1857. apud *Sentis*, Decretal. Clem. P. VIII. p. 81. sq. ; *Bizzarri*, Collectanea ; Arch. f. k. K. t. IX. p. 435. sq. t. XVI. p. 332. sq. — Causae decisae a S. C. C. referuntur in ed. *Richt.* C. Tr. p. 255. sq. et in Act. S. Sed. vol. III. 125. 126. vol. I. 31. sq. 483. vol. VIII. 48. sq. — Synod. Mont. Liban. (a. 1736.) in Collect. Lac. t. II. col. 162. 182. ; Synod. Sciarf. (a. 1888.) p. 177. (2).

Scriptores : Commentator. iur. Decretal. in cit. tit. — *Devoti* I. c. §§. 128. 129. ; *Aichner* I. c. § 174. ; *Scherer* I. c. § 122. — *Rolandus*, Summa

(1) Propter materiae connexionem praeterea consulantur necesse est in iure Decretal. : lib. III. tit. 32. X. de convers. coniugat., tit. 34. X. de vot., tit. 15. de vot. in Sext. ; lib. IV. tit. 19. X. de divort., tit. unic. de consang. in Clem. *Rosset* I. c. n. 3914. sq. de divortio propter statum perfectiorem.

(2) Novell. 5. cap. 8. ; Novell. 123. cap. 43. ; L. 5. C. de Episc. I. 3. ; c. 6. D. I. de poenit. ; c. 3. C. XXXVI. q. 2. ; *Zhishmann* I. c. p. 142. sq. Moderni codices civiles v. g. Galliae, Germaniae, Italiae, Helvetiae alique passim professionem religiosam inter impedimenta dirimentia vel prohibentia non admittunt ; at cod. civ. Austr. § 63. et cod. civ. Hispaniae (a. 1889.) art. 83. *solemnem* professionem religiosam (in rigore iuris non simplicem professionem etiam in societate Iesu) omnino retinent ut *absoluta* impedimenta dirimentia matrimonii etiam *civilis* suorum subditorum cum quibuscumque personis, licet *extra* fines regni vel post defectionem a statu religioso vel fide catholica contracti. Quod impedimentum canonicum a lege Hungariae (a. 1868.) solummodo fuit recognitum, *quandiu* professi votorum solemnium vel clerici maiores *manserunt catholici* ; multo magis autem antiqua disciplina nunc est derelicta in nova lege de matrimonio civili (a. 1894.), qua solummodo formalitas quaedam prohibitoria et inefficax retinetur. Cfr. tit. sq. not. 1. ; *Rosset* I. c. n. 2297. de antiquo et novo iure civili Galliae.

p. 115. sq.; *S. Raymund.*, Summa lib. IV. tit. 5. de impedim. voti: *Bernard. Pap.*, Summa p. 149. sq. 287. sq.; *Tancred.*, Summa de matrim. tit. 18. de voto et quod vot. separet matr., tit. 19. qua aetate possit solemnizari vot. p. 20. sq.; *Bellarmin.* l. c. cap. 21.; *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 25. sq.; *Suarez*, De relig. tract. VI. de voto, tract. VII. de statu perf. et relig.; *Schulte* l. c. §§ 29. 30.; *Van de Burgt* l. c. p. 120. sq.; *Feije* l. c. n. 514. sq.; *Giovine* l. c. t. I. p. 426. sq.; *Mansella* l. c. p. 84. sq.; *Gasparri* l. c. n. 564. sq.; *Rosset* l. c. n. 1673. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 445. sq.; *Leitner* l. c. p. 183. sq.; *Ballerini-Palmieri*, Opus theol. vol. VI. p. 463. sq.; *Laurin*, D. Coelibat. — *Moy* l. c. p. 61. sq. 167. sq. 331. sq.; *Freisen* l. c. p. 676. sq.; *Thomassin.*, Vet. et nov. Eccl. discipl. P. I. lib. 3. cap. 42. 51. incl.; — *Wilpert* in Act. theol. Oenip. t. XIII. p. 362. sq.; *Esmein* l. c. t. I. p. 269. sq. t. II. p. 240. sq. (3). *Weckesser* in Arch. f. k. K. t. 76. p. 83. sq.; *Schwieltz* in Arch. f. k. K. t. 78. p. 3. sq. 14. sq.; *Duchesne*, Origines du culte chrétien p. 404. sq. *A. Scharnagl*, Das feierliche Gelübde als Ebehindernis, Strassburger theol. Studien, IX. 1908.

Praenotiones.

374. Connexio materiae. Quodsi quis libere legitimeque celebravit matrimonium, ex ipsa lege divina irritante valori secundi matrimonii obstat impedimentum *ligaminis*. Inter reliqua impedimenta propter vinculum voluntaria quadam ratione susceptum principem locum occupat *votum continentiae*. Nemo enim ad votum illud emittendum cogitur neque ab ulla potestate humana cogi potest. At si votum castitatis libere fuit emissum, ex ipsa natura rei *iureque* divino matrimonii celebratio est *illicita*, sicuti ex natura rei et iure divino cum libera susceptione status religiosi praeter duo alia vota substantialia paupertatis et obedientiae tanquam tertium coniungendum est votum perfectae castitatis (4). Quae *illicita* matrimonii celebratio non obstante voto continentiae facta, ut eo *efficacius* ab Ecclesia *impediretur*, legi *divinae prohibenti*

(3) De imped. ordinis et prof. rel., si consulantur *S. Thom.*, Commentum in IV. lib. sent. dist. 37. q. 1. de dist. 38. vel Summa theol. IIa. Hae. q. 88. a 7. 11. et Suppl. q. 53. aliique scriptores medii aevi, sedulo attendenda est magna *varietas* in definienda *solemnitate voti*, quemadmodum quatuor vel sex circumferebantur significationes *clandestinitatis* matrimonii (cfr. *Hostiens.*, Summa l. IV. t. 3. de cland. n. 1.), quibus in Concil. Tridentino cap. *Tametsi* septima accessit. Cfr. *Freisen* l. c. p. 676. sq.; *Wernz*, Ius Decret. t. III. n. 572. not. 23.

(4) Innoc. III. in cap. 6. X. de stat. monach. III. 35.; *Rosset* l. c. n. 1685.; *Wernz* l. c. t. III. n. 590.; paulo aliter *Ballerini-Palmieri*, Op. theol. mor. vol. IV. p. 19. n. 36. sq., ubi cum *Suaresio* putant votum castitatis *coniungalis* in antiquioribus quibusdam ordinibus militaribus fuisse sufficiens ad constituendum *statum religiosum*. Cfr. *Esmein* l. c. t. I. p. 281. sq.

addi potuit lex canonica irritans. Id, quod de facto ex iure constituto imprimis obtinet in voto castitatis emisso cum *solemni* professione religiosa (5).

375. Definitio. Impedimentum professionis religiosae dicitur illa inhabilitas absoluta viri religiosi vel monialis ad contrahendum valide matrimonium *propter votum perfectae castitatis*, quod solemnizatum est per solemnem professionem rite factam alicui de religionibus a Sede Apostolica approbatis (6).

376. Divisio. Professio *religiosa* ex disciplina nunc in Ecclesia vigente dividitur in professionem votorum *solemnium* et in professionem votorum *simplicium* (7). Quae divisio alibi (8) iam fusius explicata praesertim h. t. est practici momenti.

(5) Sanchez l. c. t. VII. disp. 27. n. 9. 17. disp. 28. n. 8. sq.; Nilles in Act. theol. Oenip. t. X. p. 248. sq.

(6) Cap. unic. de voto III. 15. in Sext.; Suarez, De relig. tract. VII. l. 2. cap. 6. sq.; Feije l. c. n. 315.; Ballerini-Palmieri l. c. t. VI. p. 463. n. 967.

(7) Litterae encycl. S. C. super stat. reg. 19. Mart. 1857.; Pii IX. Const. « *Ad universalis* » 7. Febr. 1862. apud Bizzarri l. c. p. 904. sq.; decret. S. C. Ep. et Reg. 3. Maii 1902. et 28. Iul. 1902. in Act. S. Sed. vol. XXXV. p. 31. sq.; Wernz l. c. t. III. n. 572. 641., ubi *aliae* referuntur divisiones votorum et professionis hoc loco attendendae.

Quae Pius IX. in allegatis Litt. encycl. 19. Mart. 1857. et Const. « *Ad universalis* » 7. Febr. 1862. « *cum subsecutis declarationibus* » statuit pro religiosis *virorum* familiis de professione votorum *simplicium* post novitiatum facienda, quam nonnisi elapso *triennio* professio *solemnis* sequatur, Leo XIII. per cit. decret. S. C. Ep. et Reg. 3. Maii 1902. etiam ad monasteria *monialium*, in quibus *solemnia* vota nuncupantur, congrua ratione *extendit*. Quare *lacita* professio *solemnis* nunc pro *monialibus* quoque videtur indubitanter abrogata, cum Pius IX. inter « *subsecutas declarationes* » 12. Iun. 1862. illam saltem pro viris omnino abrogarit, neque ulla sit ratio admittendi differentiam quoad *expressam* et *tacitam* professionem inter *viros* regulares et *moniales*. Pariter attentata iterata illa et totali abrogatione *solemnis* professionis *lacitae* et considerata disciplina vigente etiam *lacita* professio votorum *simplicium*, quae in iure communi numquam commemoratur, videtur esse penitus sublata, licet *expressa* quaedam lex scripta desit. Cfr. Ballerini-Palmieri, Op. theol. vol. IV. p. 35. n. 62. sq.

(8) Wernz l. c. t. III. n. 572. 641. iunct. n. 652. 653. et praesertim 654. Profecto si hac in re solummodo *verbum* solemnitatis attendatur, non paucae professiones religiosae possunt dici *solemnis*, quae *revera* et *quoad substantiam* *solemnis non sunt*. Nam cum *solemnia* vel potius *sollemnia* (sollus-totus et annus) dicantur *sacra*, quae *statis anni temporibus* celebrantur, etiam renovatio votorum *simplicium* bis in anno peracta potest appellari *professio sollemnis*. Cfr. Georges, Lexicon lat. v. Solemnis. Porro

377. Notae historicae. Christus Dominus solemnibus verbis

solemnitas etiam designat *festivitatem*; professio vero *simplex* non raro praesertim apud moniales fit inter Missarum solemnias et magna cum festivitate, unde merito *solemnis* vocatur. Cfr. *Weckesser* l. c. p. 91. 191.

Deinde solemnitas dicitur *forma substantialis* v. g. capitis *Tamelsi* in matrimonio, quae in iure Romano vel legibus Ecclesiae necessario requiritur ad *valorem*, non ad meram *licitatem* vel *probationem* actus *legitimi*. Cfr. *Arndts-Serafini* l. c. § 64.; *Suarez*, De leg. l. V. cap. 19. n. 4. cap. 20. n. 2. Quae *solemnitas* optimo iure etiam ipsi professioni votorum *simplicium* vindicantur, nam in illa quoque *formalitates* quaedam ex iure canonico requiruntur ad *valorem* actus (Cfr. *Suarez*, De virt. et stat. relig. tract. VII. l. 2. cap. 6. n. 13. 15.), sicut in *testamentis* vel *contractibus* « *solemnibus* » *forma legitima* est necessaria ad *valorem*. Quare evidenter in hac *solemnitate* sive forma solemnitis nequit consistere differentia *realis* inter professionem *solemnem* et *simplicem*; nam *utrique* professioni *eadem* forma solemnitis potest esse communis. Cfr. *Weckesser* l. c. p. 86. sq.

Leitner l. c. p. 186. not. 3. recte monet vota solemnias non esse confundenda cum votis extrinseca solemnitate sive festivitate emissis; at si addit vota solemnias, quatenus opponuntur simplicibus, esse iuridica sive *legitima* i. e. ab Ecclesia in foro externo *recognita* et *effectibus iuridicis donata*, *differentiam* utriusque professionis clare accurateque non definiuit. Nam professio votorum simplicium etiam in quamplurimis congregationibus recentioribus est *vere iuridica* sive legitima et ab Ecclesia in foro externo *recognita*, *nomine Ecclesia acceptata* tanquam *publica*, non mere *privata* nuncupatio votorum religiosorum, *effectibus iuridicis donata*. Illis enim votis professionis simplicis, ut alios effectus canonicos omittam, aliquis *vere* constituitur in *statu religioso*, imo in societate Iesu fit *vere regularis* atque incapax ad matrimonii celebrationem. Quibus non obstantibus huiusmodi professiones non sunt solemnes. Cfr. *Benedict*. XIV. Const. « *Quamvis iusto* » 30. Apr. 1749. § 18. (de virginibus anglicanis) et decret. S. C. Ep. et Reg. 11. Iun. 1889. (de votis privatis et *publicis nomine Ecclesiae* acceptatis in recentioribus congregationibus) a Leone XIII. 11. Aug. eiusd. a. approbatum in Arch. f. k. k. t. 66. p. 159. sq.

Nec *De Buck* in cit. opere de solemnitate votorum felicior fuisse videtur, si vehementer impugnat *Suaresii* opinionem de solemnitate voti castitatis atque existimat cum nonnullis antiquis doctoribus illam potius « *consistere in interventu Ecclesiae eadem* (vota) *singulariter auctoritate sua confirmante* ». Quae sententia ab auctore magna cum securitate et ad scopum quemdam practicum (non ab omnibus approbatum) de solemnii voto *paupertatis* propugnata, etiam nonnullis recentioribus scriptoribus placuit v. g. *Nilles* in Act. theol. Oenip. t. X. p. 267. sq. t. XIII. p. 270. sq.; *Ballerini-Palmieri*, Op. th. mor. t. II. p. 445. sq. (editor.); *Vermeersch*, De relig. inst. t. I. n. 84. t. II. p. 11. sq.; at aliis merito displicuit v. g. *Weckesser* l. c. p. 86. sq.; *Scherer* l. c. p. 805. 828. sq.; *Wernz* l. c. aliisque v. g. *Bucceroni*, licet *historia* ab ipsis non fuerit neglecta. Quae praesertim *Vermeersch* l. c. recentissime subtiliter et erudite disputat, non videntur theoriam *De Buck* efficaciter probare nec solide sententiam *Suaresii* refutare.

Nam ut per transennam hoc loco pauca insinuem, haec theoria etiam

ad sectanda tria consilia evangelica et imprimis ad obser-

sub alia forma propugnata laborat imprimis incommodo *novae illius terminologiae*, qua vota simplicia et solemnia professorum religiosorum dicuntur aequivalere votis *semiplene* et *plene authenticis*. Quae terminologia in ipsis fontibus et usu communi loquendi doctorum non habet fundamentum et inducit periculum *singularis* notionis solemnitatis votorum, ut iam Suarez l. c. tract. VII. l. 2. cap. 6. n. 11: 17. notavit contra Vasquez.

Quodsi deinde doctrina illa positive commendatur a sua *simplicitate*, vehementer dubito, num collato obscuriore textu R. P. Vermeersch l. c. p. 14. cum limpida expositione solemnitatis votorum apud Suaresium v. g. l. c. l. 9. cap. 21. n. 1. doctor eximius, si controversia ex simplicitate esset solvenda, communi virorum doctorum suffragio victus succumbat.

Quae argumenta illico subiunguntur ex significatione verbi solemnitatis petita pro magna *varietate* sensus illius vocabuli antiquo et novo tempore recepta (cfr. Scherer l. c. t. II. p. 365. sq.), exiguum habent vim probandi, atque generatim istae rationes philologicae in rebus canonicis parum iuvant, ut in hac controversia recte animadvertit Suarez l. c. l. 2. cap. 6. n. 12. 13. 14.

Ex duabus aliis rationibus prior non satis distinguit *formam solemnitatis* ad *valorem* actus necessariam, quae etiam reperitur in ipsa professione votorum *simplicium* (cfr. Suarez l. c. n. 13. 15.) a substantiali solemnitate votorum. Quare haec ratio non est efficax. Altera vero, qua arguitur in favorem substantialis solemnitatis ex *plena fide* vel *authentia*, universam quaestionem transfert in campum plane alienum. Nam etiamsi novitii sua vota devotionis vel scholastici societatis Iesu professionem votorum simplicium v. g. Romae emitterent coram duobus vel tribus Protonotariis Apostolicis, confecto etiam *authentico instrumento*, certe in ipso foro externo essent *plene authentica* atque *plenissimam* haberent *fidem*; at nihilominus illa manerent vota devotionis, haec simplicia, certe non fierent vere *solemnia* eo sensu stricto, quo inter canonistas solemnitas votorum solet intelligi.

Alia iam in praecedentibus sunt expedita. Quodsi tandem ad verba S. Poenitentiariae provocatur: " *Votum solenne illud esse, quod ab Ecclesia ut tale acceptatur* ", profecto hisce verbis continetur *practicum* quoddam *principium cognitionis*, ut scite observavit Nilles in Act. theol. Oenip. t. X. p. 260. At nisi quis velit incidere in meram tautologiam, ista formula *principia constitutiva* solemnitatis voti non explicat.

Quae R. P. contra Suaresium profert, brevi indigent responsione, cum vix non omnia iam a Suaresio sint praecoccupata et soluta, aut reducuntur ad litem de verbis v. g. si p. 17. Suaresio obicitur falsa descriptio voti simplicis! At si p. 16. Suaresius inducitur tanquam assertor sententiae, quae *nullo positivo argumento fulciatur*, vix mihi persuadere possum R. P. multos credulos lectores esse inventurum. Nam ipse mox fateri debet in sententia Suaresii omnino declarari posse solemnitatem voti paupertatis et castitatis. Et profecto nimis evidentia haec in re sunt argumenta *positiva*. Nec ullo solido argumento infringit explicationem Suaresii de solemnitate voti obedientiae, quam parum accurate dicit Suaresium l. c. l. 2. cap. 13. n. 3. 4. ex propria confessione *primum excogitasse*. Nam eximius doctor l. c. n. 4. solummodo concedit *modernos auctores* suo tempore dif-

vandam virginitatem suos discipulos exhortatus est (9). Neque minore vi S. Paulus, fidelis praeco doctrinae revelatae in novo testamento, divinum consilium de virginitate colenda primis christianis promulgavit (10). Mox in Ecclesia et divinus Magister et Apostolus Paulus dociles nacti sunt discipulos, multique christiani utriusque sexus non solum *privatim*, sed etiam *publice* in facie Ecclesiae voto castitatis sese Deo consecrarunt (11). Imo saeculo tertio iam duplex repe-

fiultati n. 3. a se motae non respondere nec huic voto peculiarem effectum moralem tribuere. Quam responsionem Suarez deinde suppeditat atque in eius confirmationem allegat complures *antiquos* scriptores v. g. Innocentium IV. ipsosque iuris textus; longe igitur alienus fuit a nova inventione.

Vim quoque non habent, quae Suaresio opponuntur ex *aliis votis* « *solemnibus* ». Nam R. P. non satis distinxit solemnitatem quandam popularem vel latam a stricta solemnitate; praeterea non sufficienter attendit *quarta* illa vota solemnia in religionibus non niti *iure communi* et reduci ad *specialem* quandam materiam voti obedientiae. Inde quoque colligitur, quod ex iure communi illorum explicatio non sit petenda, et cur *nunc* Sedes Apostolica multiplicandis istis votis in voto obedientiae aliquo modo iam contentis sit contraria.

Tandem si R. P. l. c. p. 18. concedit « *simplicia vota religiosorum* » non posse amandari ad *privata*, hanc concessionem laetus accepto, sed non videtur sufficienter considerasse revera esse auctores, qui vota simplicis professionis in privata amandant. Cfr. v. g. Arch. f. k. K. t. XVII. p. 25. sq.; Biederlack, De iure regularium p. 67. Imo antesignanus novus in hac theoria, P. V. de Buck l. c. p. 68. sq. eo procedit, ut vel ipsa vota coadiutorum formatorum in societate Iesu neget *Ecclesiae auctoritate confirmari*, et mox denuo provocat ad aequiparatam differentiam in *testamenta* « *simplicia aut privata et solemnia* ». Quare argumentum allatum (Ius Decret. t. III. p. 721.) contra istos adversarios in suo pleno robore manet; contra alios vero procedit ratio l. c. p. 720. insinuata. Illa enim *acceptatio et tutela* Ecclesiae, quae in votis simplicis et solemnibus professionis habetur, quoad *specificam differentiam re*, non *verbis* in concreto est explicanda. Id, quod optime fit a Suaresio, non ab adversariis. Quare theoria P. V. de Buck, quae « *praecipue* » solemnibus voto paupertatis applicata indubitanter fuit erronea, etiam generaliter et sub nova forma proposita non videtur subministrare probatam explicationem solemnitatis votorum religiosorum atque speciatim solemnibus voti religiosi castitatis, de quo hoc titulo agitur. Cfr. quoque Suarez l. c. l. 2. cap. 8. n. 8.; Freisen l. c. p. 695. 627. sq.

(9) Matth. XVI. 24. XIX. 11. 12. 21.; Suarez, De relig. tract. VII. lib. 3. cap. 1. 2. 3.

(10) I. Cor. VII. 7. 8. 25. sq.

(11) I. Timoth. V. 2. 11. 16.; S. Clem. I. in epist. ad Corinth. cap. 38.; S. Ignat. in epist. ad Polycarp. cap. 5.; Athenagor., Legatio pro christian. cap. 33.; Justin., Apol. I. pro christ. cap. 15.; S. Cypr. in ep. ser. a. 249. c. 4. C. XXVII. q. 1.; c. 13. Conc. Illiberit. (a. 300.-306.) et c. 19. Concil.

ritur *ordo virginum et ascetarum sive confessorum* a laicis et clericis distinctus. Porro inter virgines, quae publice in facie Ecclesiae castitatem professae sunt, saltem saeculo quarto duo exstiterunt gradus; distinguebantur enim virgines *velatae* sive *consecratae*, quae *publico testimonio professae a sacerdote prece fusa velamen benedictionis acceperunt*, et virgines *sacrae non velatae* sive *canonicae* et sine solemnī consecratione soli canonī ecclesiastico inscriptae. Denique fuerunt virgines voto *privato* vel *occulto* ligatae, quae sibi *soli et Deo* erant *notae* (12).

Si qui fideles publico voto castitatis obstricti nuptias celebrarunt, profecto ipsorum matrimonia habita sunt graviter *illicita* (13), condignis *poenis* castiganda (14) atque adeo *separanda* (15). Etenim fidem Deo in facie Ecclesiae datam cum

Ancyrr. (a. 314.) = c. 27. et 24. C. XXVII. q. 1.; S. Basil. in epist. canonic. I. ad Amphiloeh. (circ. a. 375.) c. 6.; Thomassin. l. c.; Wilpert l. c.; Weckesser l. c.; Schiwietz l. c.; Duchesne l. c. in fontibus; Vermeersch, De religiosis instit. t. II. p. 3. sq.

(12) Tertullian., De veland. virginib. cap. 14. 15.; Siricii epist. 10. (?); Innoc. I. epist. ad Vietr. cap. 13. 14. (a. 404.); c. 1. 2. Synod. Rom. (a. 402.?) iunct. Hefele l. c. t. II. p. 87.; Freisen l. c. p. 679.; Devoti, Inst. can. l. c. § 129. not. 1.; Wilpert l. c. p. 316. sq.; Zhishman l. c. p. 482. sq. 502. sq.; Ballay in Arch. f. k. K. t. XVII. p. 3. sq. Quae distinctio virginum *velatarum* et *canonicarum* quamvis illis antiquis temporibus sit *indubitata*, tamen nequaquam quoad *rem* est confundenda cum distinctione *nunc* recepta inter moniales ligatas voto *solemni* vel *simplice* castitatis, ut patebit ex sequentibus. Cfr. quoque Suarez l. c. tract. VII. l. 2. cap. 6. n. 12., ubi recte monet hac in re ex ancipite usu *verborum* non posse colligi argumenta canonica; Schnitzer l. c. p. 446. not. 2.; paulo aliter Ballay l. c. p. 3. sq. et, ut videtur, etiam Vermeersch, De religiosis. instit. t. II. p. 11. sq.

(13) I. Timoth. V. 11. 12.; S. Cypr. in cit. c. 4. C. XXVII. q. 1.; S. August. in c. unic. C. XXXII. q. 8.; Gelasius (a. 494.) in c. 42. C. XXVII. q. 1.

(14) Quae castigationes fuerunt *poenitentiae publicae* atque in casu *contumaciae* etiam perpetua *excommunicatio*. Cfr. S. Cypr. c. 4. 5. C. XXVII. q. 1.; c. 13. Conc. Illiber. (a. 300.-306.) = c. 25. ead. C.; c. 19. Conc. Ancyrr. (a. 314.) = c. 24. ead. C. iunct. Hefele l. c. t. I. p. 161. 339.; Innocent. I. in cit. ep. ad Vietric. (a. 404.) in c. 9. 10. ead. C.; c. 16. Conc. Tolet. (a. 400.) = c. 27. ead. C.; c. 27. 28. Conc. Arausic. (a. 441.) = c. 35. ead. C.; S. Leo in epist. ad Rustic. Narbon. (a. 458.-459.) = c. 8. C. XX. q. 1. et c. 1. C. XX. q. 3.; Gelasius in ep. ad Ep. Luc. (a. 494.) c. 20. 21. = c. 14. 42. ead. C.; c. 16. Conc. Chalced. (a. 451.) = c. 12. (ubi falso tribuitur Conc. Tribur.) 22. ead. C. iunct. Hefele l. c. t. II. p. 520.; c. 19. Conc. Aurel. V. (a. 549.); c. 3. Synod. Rom. (a. 721.).

(15) Cfr. c. 15. Conc. Turon. (a. 567.), ubi monachus, qui uxorem duxerat, non solum dicitur *excommunicandus*, sed etiam *separandus* ab uxore, adhibito auxilio brachii secularis, si opus fuerit. Quae *separatio* tempore S. Gregorii M. iterum iterumque severissimis verbis fuit incul-

scandalo populi christiani fregerunt et connubio *spirituali* cum Christo inito ad *instar* bigamorum substituerunt *adulterinam* quandam coniunctionem.

cata, atque monachi vel moniales virginesque Deo sacratae a sacrilegis nuptiis in monasteria fuerunt revocandi et ibidem reeludendi. Cfr. c. 15. 28. 29. 39. (S. Gregor. M.) 17. (c. 23. Conc. Tribur. a. 895.) C. XXVII. q. 1.; c. 11. Conc. Foriul. (a. 796.); Capit. iudicior. cap. XI. n. 1. apud Schmitz l. c. p. 662. Concedendum est illam separationem omnino probare *rigorem* disciplinae summopere esse auctum, ut etiam fatetur *Esmein* l. c. t. 1. p. 271. sq., nihilominus *ex se solo* nondum *certo* demonstrare *nullitatem* matrimonii contracti. Nam non obstante valore matrimonii per se separatio coniugum statui potuit, quia nuptiae cum impedimento saltem *impediente* sacrilege fuerunt celebratae et voto non sublato in usu prohibita. Praeterea in *poenam criminis* etiam parti voto *non ligatae* v. g. viro, qui duxerat monialem, cum qualicumque persona matrimonium simpliciter et in perpetuum potuit prohiberi. Cfr. c. 13. C. XXXII. q. 1.; cap. 2. X. de poenit. V. 38.; *Gasparri* l. c. n. 432.; *Suarez*, De relig. tract. VII. l. 9. cap. 21. n. 11.

Quae praxis *separandi* coniuges sine dubio esset efficacissimum argumentum *nullitatis* matrimonii, si saltem parti voto non ligatae, imo forte bona fide ignorant conditionem alterius *novae* nuptiae cum *tertia* persona fuissent permissae. Id enim fieri non potuisset, nisi prius matrimonium consummatum *certo* fuisset *invalidum*. At de tali concessione secundarum nuptiarum ex claris exemplis vel canonibus antiquorum temporum *certo* non constat. Sane *Suarez* l. c. n. 12. docet: „*Augustinus lib. de bono coniugali cap. 10. agens de simili separatione dicit illam separationem ita fuisse solitam fieri, ut is, qui votum continentiae non habebat, liber maneret ad contrahendum cum alia; et quamvis ipse hoc non probet in particulari casu, in quo ibi loquitur, nihilominus satis significat separationem in hac materia intelligi quoad vinculum; non quia vinculum, quod antea erat validum dissolvatur, sed quia nullum fuisse supponitur*.. At S. August. loco citato a *Suarez* l. c. et *Weckesser* l. c. p. 199. nihil hac de re habet, nec lib. de bono viduit. cap. 10. docet a viris *licite* et *valide* novas nuptias post separationem fuisse celebratas, sed tantum *de facto*. Facile vero illud admitti potest, quod rigor in separandis huiusmodi coniugibus ipsam irritationem matrimonii efficaciter saltem *praeparavit*. Imo separatio ista, quatenus absoluta et in *perpetuum*, non tantum *ad tempus* pro poenitentia agenda fuit imposita, secundum sensum obvium magisque naturalem potius insinuat et supponit *nullitatem* matrimonii contracti *praesertim* monachorum et monialium sensu *stricto* i. e. in vero statu religioso cum tribus votis substantialibus constitutorum, qui probe distinguendi sunt (quod passim non sufficienter fit a *Weckesser* l. c. in sua dissert.) ab adolescentibus et virginibus, *saecularibus* (cfr. c. 19. Conc. Ancyra. a 314. iunct. *Hefele* l. c. p. 338. sq.; *Zhishman* l. c. p. 484. sq.). Quae conclusio ex separatione gravibus, etsi non omnino certis argumentis deducitur a *Suarez* l. c. n. 11. 12.; *Weckesser* l. c. p. 193. 199. sq.; *De Buck*, De solemn. vot. p. 125. sq.; *Zhishman* l. c. p. 503. sq. Qui auctores optimo iure insistunt *paritati* cum *reliquis* impedimentis, in quibus *separatio* perpetua significat vim *irritandi* matrimonium contractum. Insuper impedimentum professionis religiosae in *catalogis* simpliciter aliis

Quodsi virgines saltem *non velatae* celebrarunt matrimonia, non solum *mitioribus poenis* (16) fuerunt subiectae quam virgines consecratae, sed etiam *valor* nuptiarum non est in dubium vocatus, imo quandoque *expresse* (17) admissus.

impedimentis vere *dirimentibus aequiparatur*, et *pari* ratione separatio pro *omnibus* statuitur; ergo vis irritandi non est neganda soli professioni religiosae.

Deinde teste S. Augustino (cfr. c. 41. C. XXVII. et c. 2. C. XVII. 2.) talis separatio coniugum est disciplina severa et periculosa, et potissimum a duritia quadam excusari non posset, ut recte urget Suarez l. c., si *stante vinculo* pars noxia votoque ligata in monasterio *recludatur*, altera pars forte a voto immunis et propter ignorantiam de conditione sui coniugis in bona fide constituta ad *perpetuum* cogeretur coelibatum.

(16) *Innocentii I.* cit. epist. ad Victric. (a. 404. in c. 9. 10. C. XXVII. q. 1.; c. 1. 2. cit. Synod. Rom. (a. 402.); S. Leo in ep. cit. ad Rust. Narbon. in not. 14. h. t.; *Gelasii* cit. epist. ad Ep. Lucan. (a. 494.) in c. 14. 42. ead. C. Cfr. Suarez l. c. l. 9. cap. 4. n. 4. sq.

(17) In poenitentiali Valicell. l. apud Schmitz l. c. p. 328. iunct. p. 662. legitur: *Si quis vel si quae virginitatem promittit, postea adiungitur uxori, non dimittat eam, sed frangenda sunt vota stulta* (i. e. incaute a coniugibus *post* contractum matrimonium emissa, ut recte exponit *Freisen* l. c. p. 690.; aliter *Schmitz* l. c.) *et tres annos in pane et aqua poeniteat*. Cfr. c. 3. D. 27. ex poenitentiali Theodori depromptum.

At S. August. (cfr. c. 2. D. 27. et c. 41. C. XXVII. q. 2.) aperte docet in operibus certo genuinis matrimonia a sacris virginibus contracta esse illicita, sed valida et impugnat sententiam illorum, qui tales nuptias *invalidas* et separandas esse dixerunt; sed S. Doctor *expresse* non *distinguit* inter virgines *consecratas* et *non velatas*. Cfr. Suarez l. c. n. 4.; *De Buck* l. c. p. 119. sq.; *Weckesser* l. c. p. 195. sq., qui restringit doctrinam S. Augustini ad solas virgines *non velatas*. Minus ad rem sunt, quae S. Augustinus tradit c. 2. C. XVII. q. 2., ubi profecto matrimonii *valorem* in epistola ad Bonifacium sustinet; sed agitur de marito, qui tantum sibi *proposuerat* transire ad vitam monasticam, actu vero nondum fuit monachus nec *votum* emiserat amplectendi statum religiosum. Ipse quoque S. *Cyprianus* (cfr. c. 4. 5. C. XXVII. q. 1.) quamvis videatur stare pro valore nuptiarum a virginibus *sacris* celebratarum, tamen potius videtur dare consilium illud nubendi virginibus *nondum consecratis*; nam consecratas virgines *absolute* iubet *separare* a maritis et in casu contumaciae *excommunicare*. Cfr. Suarez l. c. l. 9. cap. 2. n. 10. cap. 4. n. 15.; *Weckesser* l. c. p. 191. sq. Quodsi *Schnitzer* l. c. p. 446. not. 2. iunct. p. 455. not. 8. ad probandam *validitatem* matrimonii etiam a monacho celebrati cum *Zhishman* remittit ad S. Athanasium et S. Epiphanium, prius testimonium iam pridem a *Bellarmino*, De monachis cap. 34. refutatum est. S. *Athanasius* in epistola ad Dracontium ait: « Sunt quoque ex episcopis multi qui numquam nupserint, monachi autem reperiuntur qui filios susceperunt, quemadmodum vicissim episcopi filiorum parentes, monachos vere nullam posteritatem habuisse cernimus ». *Migne* P. G. XXV. 534. Nihil mirum est, quod noverit Episcopos et monachos, qui filios genuerint, utique non necessario ex matrimonio *post* monachatum vel Episco-

Quinimo de nullitate matrimoniorum, quae ab ipsis virginibus *consecratis* attentata fuerunt, cum plena certitudine *universim* non constat. Nam accurata terminologia illo tempore deest, et verba allegata per se etiam minus rigidam significationem habere possunt (18). Profecto *Freisen* l. c. p. 680. sq. magna cum vi defendit valorem illorum matrimoniorum; at logica consequentia ipsi ad summam hanc permittit conclusionem, quod *certo* de nullitate non constet; verba enim, quibus iam S. Basilius (19) et Innocentius I. (20) matrimonia attentata a virginibus consecratis notant, potius nullitatem quam valorem saltem probabiliter suadere videntur.

Inde ex saeculo quinto incertitudo de *nullitate* matrimoniorum monachorum et virginum consecratarum atque sanctimonialium nondum est penitus sublata. Nam canones licet semper graviores statuunt *poenas*, tamen sub *propriis terminis* huiusmodi matrimonia non irritant (21). Nihilominus in du-

patum susceptum. S. Epiphanius vero in haeresi 61. exponit, quomodo nuptiae virginum sacrarum sint *illicitae*; cfr. *Migne* P. G. XLI. 1050.

(18) Cfr. c. 19. Conc. Ancyrr. (a. 314.) iunct. *Hefele* c. t. I. p. 239. et *Weckesser* l. c. p. 334. sq., qui illum canonem recte exponunt de *validitate* matrimonii contracti a virginibus vel adolescentibus publice castitatem profitentibus; *Suarez* l. c. cap. 21. n. 25. 26. sq.; * *In genere fuleor mihi non satis constare, quid in hoc servatum fuerit in universa Ecclesia ante tempora Basilii et Chrysostomi, Innocentii et Ambrosii..... Quare etiam verisimile est fuisse in hoc varias consuetudines in Ecclesia, donec Ecclesia Romana generalem de hoc legem dedit*; *De Buck* l. c. p. 118. sq.; *Wilpert* l. c. p. 316.

(19) S. Basil. in epist. ad Amphilocho. c. 6.: * *Canonicarum fornicatio matrimonium non reputetur, sed earum coniunctio omnino divellatur* *; c. 18. 19. iunct. c. 24. 60. et solummodo c. 20. virgines, quae *inter haereticos* professae sunt virginitatem, non damnat, si postea matrimonium contrahere volunt. Cfr. *Laurin*, D. Coelib. p. 137.; *Weckesser* l. c. p. 339. sq.; *Zhishman* l. c. p. 487. sq. 503. sq.; *Suarez* l. c. n. 14. sq.

(20) Si *Freisen* l. c. v. g. p. 684. sq. complures textus allegatos ita esset interpretatus, quod in ipsis *nullitas* matrimonii aut nullo modo aut saltem non clare contineretur, ei omnino adstipulandum esset; at si ulterius procedit atque v. g. in ipso textu Innocentii I. *validitatem* matrimonii etiam virginis consecratae *clare enuntiari* putat, limites merarum assertionum atque debiliū argumentorum non egreditur. Nam Innocentius huiusmodi nuptias vocat *incestas*, porro dicit viro isti *adultero nomen mariti imponi* atque sponsam Christi *dici coniugem hominis*. Quae verba, nisi quis ludere velit verbis, non *clare* insinuant *validitatem*, sed potius, etsi non certo, *nullitatem* actus. Cfr. *Weckesser* l. c. p. 92. sq. 97. sq. 187. sq.

(21) Cfr. c. 16. Chalced. (a. 451.), qui impedimentum *dirimens* professionis religiosae sane claris expressisque verbis non statuit: nec *We-*

bium vocari vix potest, quin iam *ante* Concilium Lateranense I. (a. 1123.) matrimonia sive a monachis sive a monialibus sacrilege celebrata tum in Ecclesia occidentali tum in Ecclesia orientali habita fuerint *illicita et invalida* (22). Tandem potius *declaratione* quam *novo* iuris statuto Concilium Lateranense I. (a. 1123.) c. 21. -c. 8. D. 27. satis aperte pronuntiavit matrimonia monachorum esse nulla et irrita. Id. quod a Concilio Lateranensi II. (a. 1139.) c. 7. 8. -c. 40. C. XXVII. q. 1. etiam cum expressa mentione monialium et tanta perspicuitate factum est, ut omne dubium rationabile sit plane exclusum (23). Quae disciplina sapienter statuta est.

Nam ita *volo* castitatis, quo religiosus se publice obstrinxerat, maior *firmitas* et *stabilitas* accessit, atque efficax inventum fuit subsidium, ne religiosi pro suo lubitu ex statu religioso discederent et violata fide Deo et hominibus data cum gravissimo populi scandalo *saltem valide* ad statum imperfectiorem matrimonii convolarent. Cfr. *Schmalzgr.* h. t. n. 48. sq.

Postquam distinctio inter votum *simplex* atque votum *solemne* per *Gratianum* iam praeformata in scholis fuit invecta

ckesser l. c. p. 347. sq. id certis argumentis probat. At ex altera parte, si *Hefele* l. c. t. II. p. 250. cum Van Espen docet in cit. canone *supponi validitatem* matrimonii virginis sacrae vel monachi, non utitur demonstratione concludente. Illa enim *benignitas* Episcopo loci permissa nequaquam necessario intelligenda est de admissio *valore matrimonii*, sed accipi potest de moderatione *poenae statutae*, ut vel ipsi canonistae schismatici (cfr. *Zhishman* l. c. p. 502.) istum canonem interpretantur. Cfr. quoque c. 44. Conc. Trull. (a. 692.) iunct. *Zhishman* l. c. p. 500. sq.; c. 27. Conc. Arausic. I. (a. 441.); c. 6. Conc. Turon. (a. 461.); *Weckesser* l. c. p. 321. sq., qui tamen nimis facile ex quibusdam decretis videtur deducere probationem nullitatis.

(22) Cfr. c. 14. Conc. Paris. (a. 615.); c. 2. 3. Conc. Rom. (a. 721.); c. 5. Conc. Rom. (a. 743.); c. 8. Conc. Trosi. (a. 909.); *De Buck* l. c. p. 125. sq.; *Weckesser* l. c. p. 200. sq.; *Zhishman* l. c. p. 503. sq. Quae *nullitas* eo facilius paulatim potuit apertius declarari, quod saeculares virgines canonicæ vel consecratae aut ascetae a veris monialibus vel monachis distincti semper rarius occurrerent. Cfr. *S. Basil.* in epist. ad Amphiloeh. can. 19.; c. 28. Conc. Agath. (a. 506.); c. 20. Conc. Turon. (a. 567.); *Freisen* l. c. p. 687. sq.; *Zhishman* l. c. p. 485. sq. Quare principalis difficultas exstitit de monachis et virginibus verum *statum religiosum* profitentibus.

Ipsae quoque leges civiles magis magisque iis utuntur verbis, quae potius nullitatem quam validitatem matrimonii significant. Cfr. *Esmein* l. c. p. 272. sq.; *Zhishman* l. c. p. 504. sq.

(23) *Suarez* l. c. n. 8. 9. sq.; aliter *Freisen* l. c. p. 693. sq. innixus argumentis inefficacibus, ut videtur fateri etiam *Scherer* l. c. p. 366. not. 15.

et propagata diversisque modis a scriptoribus explicata, magis magisque recepta est illa sententia, quae votum solemne saltem *professioni religiosae* adnexum irritare matrimonium contrahendum docuit (24). Qua de re omne dubium sublatum est, cum distinctiones illae votorum ab ipsis Rom. Pontificibus quoad diversam efficaciam irritandi matrimonia approbarentur. Cfr. cap. 3. 4. 5. (Alex. III. a 1159.—1181.), cap. 6. (Coelest. III. a. 1191.-1198.), cap. 7. (Innoc. III. a. 1199.) X. h. t. *Hugotius* ($\frac{1}{4}$ a. 1210.) illam distinctionem a Rom. Pontificibus approbatam audacter quidem negavit, sed in excogitandis novis distinctionibus voti castitatis secundum analogiam sponsalium de praesenti et futuro parum consuluit scientiae canonicae et praxi. Cfr. *Freisen* l. c. p. 709. sq.; *Scherer* l. c. p. 365. At non obstante declaratione Concilii Lateranensis II. dubium mansit de vi irritandi aliorum votorum castitatis *extra* ordines religiosos emissorum, et in casibus particularibus non levis quoque exstitit difficultas, num vera validaque professio religiosa facta esset. Cfr. cap. 4. 7. X. h. t.; cap. 9. X. de convers. coniug. III. 32. Quibus incommodis remedium allatum est partim cap. 13. Conc. Later. IV. (a. 1215.) = cap. 9. X. de relig. domib. III. 36. et cap. 23. Conc. Lugdun. II. (a. 1274.) = cap. unic. de religios. dom. III. 17. in Sext. partim per Bonifacium VIII. Is enim cap. unic. de vot. III. 15. in Sext. vim *solemnizandi* votum castitatis “*quantum ad post contractum matrimonium dirimendum*”, restrinxit ad solam susceptionem ordinis sacri et ad “*professionem expressam vel tacitam factam alicui de religionibus per Sedem Apostolicam approbatis*” (25).

Quae disciplina in Clementinis (26) confirmata et ab ipso Concilio Tridentino Sess. XXIV. doct. d. s. matr. cap. 9. generatim retenta non levem immutationem passa est, postquam S. Ignatius in societate Iesu a se fundata approbantibus Rom. Pontificibus Paulo III. (27) et Iulio III. (28) ipsoque Concilio Tridentino (29) praeter *religiosam* professionem votorum so-

(24) Gratian. ad c. 8. D. 27. et c. 43. C. XXVII. q. 1.; *Petr. Lombard.* l. IV. sent. dist. 38.; *Rolandus* l. c. p. 116. sq. 124.; *Bernard. Pap.* l. c. p. 113. sq.; *Tancred.* l. c. p. 20. sq.; *Freisen* l. c. p. 694. sq.; *Esmein* l. c. p. 275. sq.; *Scherer* l. c. p. 365. sq.; *Wernz* supra h. tit. not. 3. 8.

(25) *Suarez* l. c. cap. 21. n. 6. sq.

(26) Cap. unic. de consang. IV. unic. in Clem.

(27) Const. “*Regimini militantis*”, 27. Sept. 1540.

(28) Const. “*Exposcit*”, 21. Iul. 1550.

(29) Sess. XXV. cap. 16. de regular.

lemnium huc usque *unice* receptam introduxit etiam professionem votorum *simplicium*. Quae professio votorum simplicium cum saeculo decimo sexto a theologis quibusdam antiquae disciplinae tenacius et subtilius inhaerentibus acriter esset impugnata, ab aliis viris doctis egregie fuit vindicata et denuo a Gregorio XIII. iterum iterumque confirmata (30). Nova illa disciplina nunc eo maiorem habet practicam utilitatem, quod Sedes Apostolica iam pridem a severa illa sanctione iuris antiqui de congregationibus religiosis recesserit (31). Denique in omnibus aliis religiosis ordinibus virorum per Pium IX. anno 1857. et 1862. introducta est praxis immediate post novitiatum faciendi professionem votorum simplicium in eaque perseverandi saltem per triennium, antequam professio *solemnis valide* emittatur. Quae praxis a Leone XIII. a. 1902. etiam ad moniales votorum solemnium fuit extensa (32).

§ 1. DE ORIGINE ET AMBITU IMPEDIMENTI PROFESSIONIS RELIGIOSAE.

378. *Regulares* (33), viri et mulieres (34), qui in vero ordine religioso (religione formali) per Sedem Apostolicam approbato (35) *solemnem* professionem trium votorum substantialium (36) status religiosi valide (37) emis(er)unt, in Ecclesia

(30) Cfr. infra h. tit. not. 44.

(31) *Suarez*, De relig. tract. VII. lib. 2. cap. 15. 16. 17.; *Bouix*, De iure regul. t. I. 186. sq.; *Nilles* in Act. theol. Oenip. t. X. p. 245. sq.; *Schels*, D. neuern religioesen Frauengenossensch. (a. 1857.) multa utilia offert, quae spectant ad historiam iuris recentior. congreg. relig.

(32) Decr. S. C. Ep. et Reg. 3. Maii et 28. Iul. 1902.

(33) *Lucidi*, De visit. sacr. lim. vol. II. n. 174.; *Suarez*, De relig. tract. X. lib. 3. cap. 5.; *Bizzarri*, Collectanea; Act. theol. Oenip. t. X. p. 250. sq. (*Nilles*).

(34) Concil. Later. II. (a. 1139.) cap. 7. 8.; cap. 7. X. h. t.; cap. unic. de consang. IV. unic. in Clem.; Concil. Trid. Sess. XXV. cap. 19. de regul.; Bened. XIV. Const. « *Si datam* » 4. Mart. 1748.

(35) Cap. 9. X. de relig. domib. III. 36.; cap. unic. de relig. dom. III. 17. in Sext.; cap. unic. cod. tit. 7. in Extravag. Ioann. XXII.; Benedict. XIV. Const. « *Quamvis iusto* » 30. Apr. 1749. § 13.; *Nilles* l. c. p. 256.; *Bizzarri*, Method. etc. in Act. f. k. K. t. XV. p. 412. sq.

(36) *Sanchez* l. c. I. VII. disp. 25. n. 21. 22. 23.; *Bened. XIV.*, De Synod. dioec. lib. VI. cap. 3. n. 3. lib. XIII. cap. 12. n. 9.; Const. « *Biennium* » 13. Oct. 1745. § 6.; S. C. C. in caus. Canar. 26. Mart. et 19. Apr. 1718.; *Nilles* l. c. p. 248.; *Feije* l. c. n. 515.; *Giovine* l. c. t. 1. p. 427. sq.

(37) Concil. Trid. Sess. XXV. cap. 15. 19. de reg. et decr. S. C. C. in ed. *Richt. C. Tr.* p. 417. sq. 423. sq.; Bened. XIV. Const. « *Si datam* »;

occidentali (38) et orientali (39) ad matrimonium *valide* contrahendum, non *vi voti castitatis* aut *traditionis* in professione factae iure divino sive naturali sive positivo, sed ex *constitutione Ecclesiae* sive propter *solemnitatem* solo iure ecclesiastico constitutum *inhabiles sunt* (40). Etenim nullus homo *privata* sua voluntate *sese inhabilem* ad matrimonium reddere potest, sed *publica* auctoritas intercedat necesse est. Quodsi quis votum castitatis emittat, promissio illa Deo facta sane impedit *licitam* matrimonii celebrationem, sed *validam* traditionem iuris in corpus per contractum matrimoniale factam ex natura sua impedire nequit. At votum simplex et solemne *intrinseca ratione* voti non differunt; ergo votum

S. C. C. in caus. Colon. 22. Ian. et 12. Febr. 1746.; cap. 18. X. de sponsal. IV. 1.; Schulte l. c. § 29. i. f.; Schmalz-gr. h. t. n. 57. 59. 60.

(38) Cap. 3. 7. X. h. t.; cap. unic. de vot. III. 15. in Sext.; cap. unic. de consang. IV. unic. in Clem.; Conc. Trid. Sess. XXIV. doctr. de sacr. matr. can. 9.

(39) Cfr. c. 44. Conc. Trullan. (a. 692.); Synod. Montis Liban. (a. 1736.) in Collect. Lac. t. II. col. 162.; Conc. prov. Alba-Iuliens. (a. 1872.) p. 96.; Synod. Sciarf. (a. 1888.) p. 177.; Papp-Szilagyi, Enchiridion p. 435.; Mansella l. c. p. 96. sq.; Laurin l. c. p. 137. sq.; Zhishman l. c. p. 493.; Milas, D. Kirchenr. d. morg. K. p. 518.

(40) Suarez l. c. tract. VII. l. 2. cap. 7. sq. 10. sq.; Schmalz-gr. h. t. n. 47. sq.; Pirhing h. t. n. 15.; Gasparri l. c. n. 567. et Ballerini-Palmieri l. c. n. 968. 969., ubi disserunt de quibusdam assertionibus S. Alphonsi et S. Thomae (cfr. Rosset l. c. n. 1693.), quae videntur esse in se difficiles nec facile cum aliis opinionibus eorumdem doctorum conciliandae; Leitner l. c. p. 186. sq.; Schnitzer l. c. p. 452.; Scherer l. c. p. 369. cum aliis multis antiquioribus et recentioribus scriptoribus v. g. Scoto, Hostiensi, Panormitano, Suarez, Sanchez, De Angelis, Lehmkuhl, Mansella. Longe aliter Rosset l. c. n. 1676., ubi praesertim veteres quosdam doctores secutus hanc statuit propositionem: „*Votum solemne professionis religiosae tum vi sua seu iure naturali tum iure divino habet vim dirimendi matrimonium contrahendum secluso quocunque iure ecclesiastico*“. Quam sententiam defendit ut probabiliorum atque in eius favorem praeter S. Thomam, S. Bonaventuram, Capreolum, Molinam, Barbosam, Billuart etc. etiam allegat Sanchez, cuius textum adulteratum esse putat. Qua in re Rosset evidenter errat; nam Sanchez aperte stat pro sententia, quae ex solo iure ecclesiastico repetit vim dirimendi matrimonium contrahendum solemnii professioni religiosae propriam, ut patebit cuicumque legenti Sanchez l. c. l. VII. disp. 26. n. 2. 4. i. f. l. VIII. cap. 8. n. 4. 6. sq. At propositio a Rosset propugnata sane nostra aetate iam diu opinionibus improbabilibus et obsoletis est adnumeranda. Cfr. Suarez l. c. Insuper Rosset si l. c. n. 1685. sq. recte defendit ut certam sententiam, quae Romano Pontifici tribuit ius dispensandi super *solemni voto castitatis in professione religiosa* emisso, sibi contradicit asseritque res non connexas. Nam certe R. Pontifex in *divinis* legibus irritantibus nequit dispensare. Cfr. Suarez l. c. l. 9. cap. 26. n. 1. sq.

simplex eandem haberet vim irritandi matrimonium. Id, quod manifeste est falsum et a nemine admittitur. Cfr. cap. 6. X. h. t. (41).

Traditio quoque absoluta et perfecte bilateralis, quae in solemnī professione religiosa fit inter ordinem religiosum et professum certe natura sua inhabilitatem ad matrimonium valide in eundem in regularibus efficere non potest. Nam contractus ille bilateralis sine interventione auctoritatis *publicae* huius effectus producendi prorsus impar est (42); quatenus vero eadem *traditio* dicatur ita facta, ut ipse *Deus* acquirat *dominium* quoddam particulare in corpus professi, quod ex natura sua valide alteri homini tradi non possit, fictio quaedam vel divinatio statuitur omni fundamento dogmatico et canonico destituta (43) atque declarationibus Bonifacii VIII. et Gregorii XIII. manifeste contraria. Illi enim Rom. Pontifices *solemnitatem* propriam et essentialē voti castitatis in solemnī professione religiosa emissi, cui vis inhabilitandi ad matrimonium coniuncta est, ex *sola constitutione Ecclesiae*, non ex *iure* quodam *divino* derivant (44).

Tandem contraria sententia de origine divina huius impedimenti cum antiquissima praxi Ecclesiae de *valore* illorum matrimoniorum et iteratis *dispensationibus* super hoc impedimento concessis omnino conciliari non potest atque exinde peremptorie refutatur (45).

379. *Professio* trium *votorum simplicium* status religiosi sive a viris sive a mulieribus in religione formali vel in congregatione religiosa facta ex natura rei iureque divino *licitam* matrimonii celebrationem impedit, sed ex *iure communi* non *dirimit* matrimonium contrahendum (46). Quare si in societate Iesu vel ipsa professio *votorum simplicium*, quam biennio novitatus elapso faciunt scholares approbati et coadiutores temporales nondum formati, constituit impedimentum *diri-*

(41) Suarez l. c. tract. VII. lib. 2. cap. 9. 6. 7. 8.; Sanchez l. c. lib. VII. disp. 25. 26.; Ballerini-Palmieri l. c. n. 968.

(42) Suarez l. c. cap. 7. 8. 9. n. 10.; Sanchez l. c. disp. 25. n. 7. i. f. 24. disp. 26. n. 4. i. f.

(43) Suarez l. c. cap. 7. n. 4. 11. 12.; Sanchez l. c. disp. 25. n. 13. 17.

(44) Cap. unic. de vot. III. 15. in Sext.; Gregor. XIII. Constit. « *Quanto fructuosius* » 1. Febr. 1583., Const. « *Ascendente Domino* » 25. Maii 1584.; Suarez l. c. cap. 8.; Sanchez l. c. disp. 25. n. 2. sq. disp. 26. n. 2.

(45) Cfr. infra h. tit. n. 381. sq.

(46) Cap. 4. 6. X. h. t.; S. C. C. in caus. Canar. 26. Mart. 9. Apr. 1718. in ed. Richt. C. Tr. p. 225. n. 93.; deer. S. C. Ep. et Reg. 3. Maii 1902.

mens matrimonii contrahendi, id ex speciali privilegio Sedis Apostolicae etiam nunc vigente (47) est repetendum. Quod privilegium per *communicationem* privilegiorum cum aliis religionibus virorum etiam post introductum triennium votorum simplicium *ob clausulam* (48) de non communicando *non potest* communicari, neque hucusque speciali quodam indulto Rom. Pontificis illis *directe* fuit concessum (49), neque in novo decreto S. C. Ep. et Reg. 3. Maii 1902. reperitur, quomoniales votorum solemnium iubentur praemittere professionem votorum simplicium.

380. *Votum castitatis perpetuum* (50), quod emittitur a coniuge sene et non suspecto in saeculo (51), dum alter coniux cum prioris consensu post consummationem matrimonii (52) migrat ad religionem, neque ex actionum inter coniuges communicatione (53) neque statuto ecclesiastico ullo unquam tempore solemnizatur. Hinc si *post mortem* coniugis, qui religionem professus fuerat, alter coniux in saeculo superstes ad secundum matrimonium transit, *illicite* quidem propter *votum perpetuum castitatis*, sed *valide* nuptias celebrat. Benedictus XIV., De Synod. dioec. lib. XIII. cap. 12. n. 16. de valore talis matrimonii dubitanter loquitur, licet pro more suo haud raro servato propriam sententiam reticeat. Nihilominus

(47) Gregor. XIII. Const. « *Ascendente Dom.* » 25. Maii 1584. i. f. § 22.; Synod. Sciarf. (a. 1888.) p. 177.; *Suarez*, De relig. tract. X. l. 3. cap. 5.; *Feije* l. c. n. 515.; *De Angelis* h. t. n. 5. i. f.; *Santi* h. t. n. 7. Quodsi de vigore huius privilegii etiam post restitutam a Pio VII. societatem Iesu (a. 1814.) ullum dubium rationabile existere potuisset (cfr. *Van de Burgt* l. c. p. 122.), id profecto per Leon. XIII. Constit. « *Dilemus* » 13. Iul. 1886. penitus sublatum est.

(48) Cit. Const. « *Ascendente Domino* » i. f. .

(49) *Feije* l. c.; Instr. Archiep. Pragense. 15. Nov. 1876. approb. a S. C. Ep. et Reg. in Arch. f. k. K. t. 39. p. 366. sq.; *Ballay* in Arch. f. k. K. t. 17. p. 29.; *Gasparri* l. c. n. 574.; *Leitner* l. c. p. 187.

(50) Cap. 13. 18. X. de convers. coniugat. III. 32.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 32. n. 5.; *Schmalzgr.* l. III. t. 32. n. 19. sq.; *Feije* l. c. n. 521. sq.

(51) Cap. 4. 18. X. de conv. coniug. III. 32.; *Sanchez* l. c. n. 2. 4. 9.

(52) Cap. 7. X. de conv. coniug.; *Schmalzgrueber* h. t. n. 46. 52. sq. 61. sq. 65.

(53) *Goffred. de Trano*, Summ. cit. tit. de conv. coniug. n. 2. 9.; *Hostiens.*, Summa eod. tit. n. 3. alique ex iusta actionum i. c. votorum (!) *communicatione* atque ex *analogia* cum vidua clerici in sacris ordinibus constituti falso inhabilitatem contrahendi matrimonium etiam post mortem coniugis *professi* repetunt. Quos auctores recte refutant: *Sanchez* l. c. n. 6. 7. 8.; *Schmalzgr.* h. t. n. 66. 67. 68. alique v. g. *Scherer* l. c. p. 368. sq.; *Rosset* l. c. n. 3952. 3958. sq.

rationes dubitandi a *Benedicto XIV.* l. c. tanquam a doctore privato ex analogia et paritate petita nihil novi atque peremptorii continent, quod ab antiquioribus scriptoribus sufficienti responsione non sit solutum. Quare saltem post matrimonium contractum in favorem valoris matrimonii ferenda est sententia: ante matrimonium contrahendum certe requiritur dispensatio a *voto castitatis*, quae etiam propter rei singularitatem et dubia mota de valore matrimonii immediate a Sede Apostolica esset petenda. Cfr. *Gasparri* l. c. n. 576.

§ 2. DE DISPENSATIONE ET CESSATIONE IMPEDIMENTI PROFESSIONIS RELIGIOSAE.

381. Solus Romanus Pontifex ab impedimento sollemnis professionis religiosae dispensare potest, ut dici solet, *in sensu diviso* (54), i. e. efficere valet, ut religiosus *desinat* esse religiosus et deinde sublato statu religioso licite valideque contrahat matrimonium (55).

(54) *In sensu composito* R. Pontifex non potest dispensare a solenni voto religioso castitatis; nequit enim efficere, ut quis *maneat* in statu religioso et *simul* valide et *licite* celebret nuptias. Nam licet *solemnitas* votorum non requiratur ad essentiam status religiosi, tamen tria vota substantialia, inter quae recensendum est votum castitatis perfectae, non mere coniugalis, statui religioso sunt adeo essentialia et intrinseca, ut is sine illis votis consistere non possit. Cfr. cap. 6. i. f. X. de stat. monach. III. 35.; *Rosset* l. c. n. 1685. Quodsi *Suarez* l. c. l. 9. cap. 26. n. 7. sq. cum *Navarro* ulterius progrediatur atque existimet ex *dispensatione* R. Pontificis castitatem coniugalem esse compatibilem cum statu religioso, utitur argumentis parum persuasivis. Nam castitas, quae v. g. cit. cap. 6. X. de stat. monach. *simpliciter* requiritur ad statum religiosum, secundum sensum obvium et communiter receptum intelligitur *castitas perfecta*, non coniugalis. Praeterea si ordinibus quibusdam militaribus in Hispania antiquitus concessa fuit commutatio castitatis perfectae in castitatem coniugalem, inde non sequitur, quod iidem ordines militares etiam quoad rem et substantiam manserint veri ordines religiosi, sed partem prioris perfectionis retinentes suis *privilegiis* non fuerunt spoliati, verumtamen post obtentam istam disciplinae relaxationem per *privilegium* et extrinsecam denominationem, non per intrinseca et completa status religiosi constitutiva ordinibus religiosis potuerunt adnumerari. Cfr. *Wernz* l. c. tom. III. n. 588. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 45. 57.

(55) *Sanchez* l. c. l. VIII. disp. 8. n. 6. sq.; *Suarez* l. c. tract. VI. l. 6. cap. 9. 10. tract. VII. l. 6. cap. 15. 16. 17. 18. l. 9. cap. 11. 26. n. 1. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 13. 49.; *Giovine* l. c. t. I. p. 426. sq.; *Rosset* l. c. n. 1685. sq.; *Leitner* l. c. p. 188.; *Scherer* l. c. p. 369. 462. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 452.; *Piatius Mont.*, Praelect. iur. regular. t. I. p. 172. sq.; *Gasparri* l. c. n. 568.

Quae potestas dispensandi R. Pontificis diversa ratione exerceri potest et debet quoad *ipsum votum* perpetuum castitatis in professione solemnii emissum et iure divino saltem licitae matrimonii celebrationi omnino contrarium, et quoad *solemnitatem* religiosi voti castitatis sive inhabilitatem ad contrahendum matrimonium *sola* constitutione Ecclesiae inventam. Nam *obligatio* in Deum ex *voto* orta nititur *divino* iure naturali, ideoque sine legitima *causa* a R. Pontifice nec licite nec valide auferri potest, et dispensatio solemnitatis, cum versetur de iure mere ecclesiastico, etiamsi sine legitima causa data certe sit *illicita*, tamen valida existit. Quo in casu nihil obstaret *valori* matrimonii contrahendi, licet reliquae obligationes ex *votis* ortae per invalidam dispensationem non essent sublatae (56). R. Pontifex sua potestate dispensandi tum in

Quibusnam in casibus R. Pontifices *saeculis elapsis* revera usi sint sua potestate dispensandi, non est eruendum ex catalogis dispensationum a compluribus scriptoribus parum accurate compositis (cfr. *Ferraris* l. c. v. Matrim. art. 7. n. 4. v. *Votum* art. 3. n. 68.; *Bouix*, De iure reg. t. II. p. 454.) sed iuxta novam recensionem criticam a *Nilles* in Arch. f. k. K. t. 61. p. 331. sq. solleter factam est diiudicandum.

(56) *Suarez* l. c. tract. VII. l. 9. cap. 26. n. 6. Quo in loco n. 3. sq. *Suarez* etiam docet « *moraliter loquendo* » non posse saltem *licite* in *solemnitate* huius voti castitatis dispensari, quin in *voto ipso* dispensetur. Nam ut opinatur, ex parte *potestatis* pontificiae et *obiecti* nihil obstat, quominus sollemnis professio religiosa ita relaxetur, ut sublatis duobus *aliis votis* in persona dispensata solummodo maneat sollemne votum castitatis cum inhabilitate ad contrahendum matrimonium *aut* sola obligatio voti simplicis castitatis sine ulla inhabilitate celebrandi validas nuptias. Nihilominus practice et moraliter loquendo putat talem dispensationem et communicationem *ex defectu causae legitimae* vix posse habere locum. Cuius assertionis eam affert rationem, quod votum sine legitima causa dispensari non possit; at unicam causam legitimam ad dispensationem super professione religiosa, qua religiosus desinat esse religiosus, existimat esse illam, ut talis persona v. g. propter bonum publicum **contrahat matrimonium**, cum in omnibus aliis casibus, qui excoGITARI possint, *absque mutatione status religiosi* per *alias* dispensationes (cfr. S. C. Ep. et Reg. 1. Iul. 1898.; *Suarez* l. c. n. 5.) sufficiens remedium possit afferri. Hinc tandem aliquando concludit: « *Ergo repugnantia est dicere intervenire causam sufficientem ad dispensandum cum religioso, ut religiosus non sit cum obligatione perpetuo servandi continentiam; nam haec obligatio vel destruit legitimam causam vel impedit remedium eius* ».

Qua in disquisitione profecto *Suaresio* concedendum est Sedem Apostolicam saltem ordinarie non dispensare a sollemni voto castitatis in professione religiosa emisso, nisi ex legitimis causis in ordine *ad matrimonium contrahendum*. Cfr. infra h. tit. not. 61. Quodsi *Suaresius* praeterea teneat non posse excoGITARE *alias causas*, ob quas cum religioso dispensetur in reliquis, sed salvo coelibatu, ipse l. c. n. 5. tales videtur afferre

viris regularibus tum in monialibus solemniter professis ad matrimonium valide contrahendum sane licite et valide uti *potest* ob *urgentissimam* causam, quae *immediate* bonum *publicum* (57) concernat, at nequaquam ad talem causam *restringitur*, sed etiam propter gravissimas causas bonum *privatum* oratorum respicientes eandem dispensationem concedere valet

causas, quibus non obstante impugnatione tandem in fine *absolute* vim non videtur negare. Porro congregationibus religiosis virorum et monialium a Sede Apostolica approbatis, in quibus tria vota substantialia, publica, perpetua, sed simplicia emittuntur, certe essentia status religiosi propria est. Quibus non obstantibus, si quis ex tali congregatione legitime dimittatur, non in actu dimissionis ipso facto vota solvuntur, sed ad Sedem Apostolicam pro dispensatione a votis sive perpetuis sive temporaneis est recurrendum. Cfr. S. C. Ep. et Reg. 10. Ian. 1896.; Leon. XIII. Const. « *Conditae* », 8. Dec. 1900. P. II. n. 1. 2. iunct. P. I. n. 8. (de institutis dioecesanis); Normae S. C. Ep. et Reg. 28. Iun. 1901. n. 192. 193. 194. sq. 201.; *Battandier*, Guide canonique n. 121. sq. 331. sq. Quae dispensatio a votis religiosis ita concedi solet, ut saltem post primam supplicationem in rescripto gratiae, relaxatis votis paupertatis et obedientiae *firmiter* retineatur votum perpetuum castitatis. Cfr. S. C. Ep. et Reg. 4. Iul. 1898.; *Battandier* l. c. n. 332. i. f. Quae dispensatio attentata doctrina per *Suaresium* l. c. n. 2. propugnata non raro potius habebit vim *authenticae declarationis* quam *strictae dispensationis*. Nam *Suarez* l. c. ita arguit: « *Votum illud non fuit emissum, nisi ut adnexum tali professioni et statui: ergo ablato statu et professionis vinculo consequenter aufertur votum* »; at in fine suae assertioni vel de ipsa professione invalida hanc addit limitationem etiam disciplinae vigenti omnino conformem: « *Nisi vel aliud constet de intentione votantis in iure, vel aliud sit in aliquo speciali casu expressum* ». Cfr. cit. decret. S. C. Ep. et Reg.; *Battandier* l. c.; *Piatius* Mont., Prael. iur. reg. t. I. p. 150. sq.

(57) *Sanchez* l. c. n. 8.; *Giovine* l. c. p. 430. sq. alique scriptores antiqui et recentiores satis communiter tenuerunt ad talem dispensationem omnino *requiri* causam *urgentissimam* boni *publici* nec sufficere causam boni *privati*, saltem ut gratia dispensationis *licite* concedatur. Cui opinioni ex antiquis scriptoribus non faverunt *Richardus* et *Caitanus* et recte ex recentioribus doctoribus cum *Carrière* contradicunt: *Rosset* l. c. n. 1692. alique v. g. *Scherer* l. c. p. 462. not. 38.; *Schnitzer* l. c. p. 452. not. 4.; *Leitner* l. c. p. 188.; *Gasparri* l. c. n. 568. Nam potestas R. Pontificis neque *ex natura rei*, sive *votum* castitatis sive *solemnitas* voti attendatur, neque *positiva Christi voluntate* ad solas causas boni *publici* est restricta. Quare adversarii praxim quandam Ecclesiae *de facto* antiquitus servatam confundunt cum disciplina *unice possibili*. Neque efficax est ipsorum argumentum ex detrimento ordinum religiosorum, cui soli insistent. Nam ista ratio per experientiam non comprobatur et solummodo procedit contra dispensationes nimis *faciles* et ob *leves* causas datas, non contra praxim nunc aliquantulum mitiorem, quae alia via denuo redundat in bonum *publicum*. Etenim per liberationem faciliorem a membris putridis vel discolis, reformationi, puritati, bonae famae ordinum religiosorum nostra aetate melius consulitur.

et ex disciplina vigente etiam de facto indulget. Id, quod evidenter patet ex dispensationibus a S. C. Inq. nunc non adeo raro concessis (58) atque ex indulto Sedis Apostolicae (S. C. Inq. 20. Febr. 1888.) (59). Episcopis dato quoad concubinos moribundos, in quo vel ipsa potestas dispensandi Ordinariorum non limitatur ad causam urgentissimam boni publici. Multo autem facilius obtinetur dispensatio, si magis conceditur *ad cautelam*, cum professio sollemnis v. g. ex capite metus ob gravissimas rationes forte non *plena certitudine* probatas videatur esse *invalida* (60).

Denique etiamsi a R. Pontifice solvatur vinculum, quo quis ordini suo religioso fuit alligatus, atque adeo vota *pau-pertatis* et *obedientiae* penitus relaxentur vel saltem commutentur (61), tamen solemne votum *castitatis* solummodo ita *commutari* solet, ut religiosus dispensatus a voto castitatis non totaliter liberetur, sed etiam contra votum castitatis peccet, si extra licitum matrimonii usum delinquat. Praeterea

(58) Cfr. v. g. dispensationes a Pio VI. et Pio VII. in Gallia concessas; S. C. Inq. 12. Ian. 1888. in Arch. f. k. K. t. 69. p. 135. et in aliis casibus recentioribus. Quibus in rescriptis dispensationum non solum graves imponuntur poenitentiae statim peragenda, sed etiam gravia alia onera in perpetuum portanda v. g. recitatio rosarii, frequens susceptio sacramentorum, ieiunia.

(59) Cfr. quoque S. C. Inq. 9. Ian. 1889. 23. Apr. 1890. Quo in indulto 20. Febr. 1888. facultas *cumulandi* i. e. etiam dispensandi, si impedimentum impediens v. g. mixtae religionis concurrat, non est contenta, sed novo indulto opus est, quod a Sede Apostolica obtineri potest et de facto nonnullis Ordinariis v. g. pro dioecesi Pineroliensi iam est concessum. Cfr. S. C. Inq. 18. Mart. 1891. 12. Apr. 1899. 18. Aug. 1897.; *Leitner* l. c. p. 490. sq.

(60) S. C. Inq. 20. Sept. 1865. apud *Giovine* l. c. t. II. p. 160. sq.

(61) Sedes Apostolica procul dubio etiam a duobus illis votis plene dispensare *potest*; at utrum *de facto* totaliter dispensarit, an solummodo salvis votis concesserit aliquas *facultates* (cfr. *Suarez* l. c. n. 4. 5.) ex tenore rescriptorum est eruendum. Cfr. *Rosset* l. c. n. 1692. Nam in formulis receptis dispensatio haece verbis quandoque enunciat. « *SSmus D. N.... benigne remisit preces prudenti arbitrio et conscientiae R. P. D. Ordinarii NN., qui.... dispensare valeat oratorem NN. super votis sollemnibus ab eo emissis in ordine, de quo in precibus, eum in finem, ut matrimonium valide, licite ac legitime contrahere possit cum muliere catholica* ». At in aliis formulis haec specialis reperitur clausula dispensationis vel potius commutationi sollemnis voti religiosi castitatis adiuncta: « *Viro religioso iniungatur obligatio reliqua sollemnia vota in regulari professione emissa servandi, quantum prudenti iudicio Ordinarii in eo statu commode fieri possit, ac aliquod pium opus in professsa religione fieri solitum ab eodem praescribendum quotidie peragendi* ».

in rescriptis dispensationis facultas celebrandi legitimas nuptias restringitur ad *unum* matrimonium contrahendum. Quare coniux dispensatus si alteri parti supervivat, ad alias nuptias licite valideque celebrandas transire nequit, nisi novum consequatur indultum apostolicum (62).

382. *Professi votorum simplicium* in ordinibus religiosis virorum ex gravibus et urgentibus causis per *proprie dictam dispensationem a solo Romano Pontifice* vinculo votorum simplicium liberari possunt. Quae simplicia vota etiam solvuntur in actu *legitimae dimissionis* professorum votorum simplicium. Qua dimissione data huiusmodi professi ab omni dictorum votorum vinculo et obligatione eo ipso liberi fiunt (63). Hinc post *legitimam* dimissionem neque *licitae* neque *validae* celebrationi matrimonii quidquam obstat professis votorum simplicium etiam societatis Iesu (64), nisi iidem legitimo titulo interveniente ad sacros ordines iam fuissent promoti. Quo

(62) Cfr. tenorem rescriptorum in dispensationibus concessis. v. g. a Pio VII. 22. Ian. 1802. comiti de Mervelt, equiti professo ordinis teutonici, et a Pio IX. 16. Mart. 1866. per S. C. Ep. et Reg. equiti professo ordinis Melitensis apud Nilles l. c. in Arch. f. k. K. p. 329. sq.; supra h. tit. not. 58.; Rosset l. c.

(63) Declar. S. C. super stat. regul. 12. Iun. 1862. n. 1. 2. 3. 4. 5.; Ballay in Arch. f. k. K. t. XVII. p. 36. sq.; cit. Instr. Arch. Pragen. supra h. tit. not. 49.

Postquam S. C. Ep. et Reg. decreto 3. Maii 1902. n. 1. 2. sancivit etiam in omnibus et singulis monasteriis monialium, in quibus *solemnia* vota emittuntur, novitiatu legitime peracto professionem votorum simplicium esse faciendam, atque tales moniales professas alias dignas non nisi expleto triennio a die simplicis professionis computando, ad vota *solemnia* esse admittendas, pariter *dispensatio* super iisdem votis simplicibus ex cit. deer. n. 5. *solī R. Pontifici reservatur*. Ad *dimittendas* vero e monasteriis praefatas moniales professas votorum simplicium in *singulis casibus* exponendo causas graves ex cit. deer. n. 12. ad Sedem Apostolicam est recurrendum, quae deinde simul cum *dimissione* per *totalem* vel *partialem dispensationem* a votis (v. g. firmo manente voto perpetuo castitatis) consulet necessitati oratorum. Cfr. in materia connexa: Battandier l. c. n. 121. 326. sq. 331. sq.; Vermeersch, De relig. instit. n. 67. 99. sq.

(64) Gregor. XIII. Const. « *Ascendente Domino* »; Suarez l. c. tract. X. l. 3. cap. 9.; Ballay l. c. p. 39.; S. C. super statu reg. 20. Ianuar. 1860. ad 4. in respons. dat. Archiep. Mexicano in Arch. f. k. K. t. XVI. p. 376. sq. Quodsi dimissio fuerit *illegitima* et *invalida* v. g. in casu apostasiae, facile patet discrimen inter professum votorum simplicium societatis Iesu et sordalem eiusdem professionis aliarum religionum etiam monialium. Nam votis in neutro sublati ille *manet* inhabilis ad *validum* matrimonium contrahendum, alter solummodo a nuptiis *licite* celebrandis prohibetur. Cfr. cit. Instr. Pragensem.

in casu cessantibus reliquis votis illi viri regulares dimissi manent obstricti solemni voto castitatis in ordinatione subdiaconatus emissio sive impedimento dirimente ordinis sacri.

Quae doctrina de votis *simplicis* professionis ipso actu dimissionis ex *religione formali* virorum solutis nequit ex disciplina nunc vigente applicari ad congregationes religiosas cum votis simplicibus sive virorum sive mulierum, ut patet ex decretis S. C. Ep. et Reg. in not. 55. h. tit. allegatis. Etenim in illis sodalis etiam post legitimam *dimissionem* debet recurrere ad Sedem Apostolicam v. g. ad S. C. de Religiosis vel S. C. de Prop. F. vel pro re nata ad S. C. Inq., ut obtineat dispensationem a simplicibus votis religiosis sive perpetuis sive temporaneis; secus *valide* quidem, sed *illicite* celebraret nuptias, salvo insuper iure *speciali* pro iis, qui post ordines *sacros* iam receptos ex aliqua congregatione religiosa dimittuntur (65).

383. Quodsi professio votorum solemniurn per duas sententias conformes in foro ecclesiastico declaratur nulla et irrita, proprie non *cessat* impedimentum professionis religiosae, sed potius *authentice constat* personam regularem illo impedimento *nunquam* fuisse ligatam. “*Liberum* (vero) *professo non* (est), ut statuit Benedictus XIV. Const. “*Si datam* „ 4. Mart. 1748., *a religione migrare, nisi duas saltem obtinuerit sententias conformes, quibus ab eo emissa professio nulla et irrita declarata fuerit* „ (66).

At si persona religiosa forte *pendente causa* aut post *primam* sententiam de nullitate suae professionis solemnis conuolet ad nuptias, certe *illicite* ageret; nihilominus *valor* matrimonii non esset in dubium vocandus, si professio solemnis *revera* fuisset invalida et postea legitime declarata; nam illa prohibitio non transeundi ad nuptias lite pendente non habet adiunctam clausulam irritantem. Qua querela *nullitatis* professionis solemnis reiecta certe standum esset pro nullitate *matrimonii antea contracti* (67).

(65) Normae cit. S. C. Ep. et Reg. 28. Iun. 1901. not. 1. et n. 201. et decret. eiusd. S. C. 4. Nov. 1892.; *Ballandier* l. c. n. 331. sq.; *Vermeersch* l. c.; *Lega*, De iud. eccles. t. IV. p. 524. sq.

(66) Conc. Trid. Sess. XXV. cap. 19. de regular. et declar. S. C. C. in ed. *Richt. C. Tr.* p. 423. sq.; Act. S. Sed. vol. VIII. p. 39. sq.; *Wernz* l. c. t. III. n. 668. sq.; *Lega*, De iudic. eccl. t. IV. p. 525. sq. n. 513. sq.; *Piatius Mont.* l. c. t. I. p. 154. sq.

(67) S. C. C. in c. Rom. 19. Ian. 1805. in ed. *Richt. C. Tr.* p. 256. n. 94., ubi indemnitati mulieris deceptae per adhibitos falsos testes de

§ 3. DE POENIS STATUTIS CONTRA VIOLATORES
IMPEDIMENTI SOLEMNIS PROFESSIONIS RELIGIOSAE.

384. Regulares viri vel moniales, post *solemnem* (68) professionem religiosam valide emissam, licet dimissi vel eieci fuerint ex ordine religioso vel apostatae existant, matrimonium etiam civile in locis capiti *Tametsi* Concilii Tridentini ac nunc decreto “*Ne temere*” subiectis (69) *contrahere praesumentes* (70) nec non *omnes* (71), quae cum aliqua ex praedictis personis matrimonium contrahere praesumunt, *ipso facto* in

statu libero sponsi consultum est per concessionem iuris consequendi alimmenta ex pensione reservata viro illi regulari matrimonium pendente causa attentanti et postea in querela nullitatis reiecto.

(68) Cap. unic. de consang. IV. un. in Clem. iunct. Pii IX. Const. “*Apost. Sed.*” Professi votorum simplicium in societate Iesu cum vota *vera solemnia* non emittant, illa censura Pii IX. in casu *attentati* matrimonii non ligantur, nisi aliunde ratione proprii *ordinis sacri* vel *professionis sollemnis* alterius partis excommunicatione plectantur. Cfr. Sanchez l. c. l. VII. disp. 48. n. 1. sq. 17. sq.; Gasparri l. c. n. 574.; Pennacchi, Comment. in Const. *Apost. Sed.* t. II. p. 6. sq.; Hinschius l. c. t. V. p. 818. sq.; Hollweck, D. k. Strafg. p. 300.; Rosset l. c. n. 2809. sq.

(69) Inde efficitur ad excommunicationem istam incurrendam non sufficere *concubinatum* vel *sponsalia*, sed requiri *matrimonii* temerariam attestationem per *verum utriusque consensum* i. e. sine errore substantiali, metu gravi, fictione, etiam *consummatione* non secuta. Quae attentatio matrimonii habetur, si solummodo *civile* matrimonium quocumque in loco celebretur, ut constat ex declaratione S. C. Inq. 22. Nov. 1880. Praeterea saltem post responsum S. C. Inq. 13. Ian. 1892. dubium (cfr. Pennacchi l. c. p. 9. sq.) non amplius existit, quin (clericus in sacris constitutus) vel regularis aut monialis hanc excommunicationem *unice*, sed *vere* incurrant, si *praeter* impedimentum *voti sollemnis* castitatis *alia* habeant impedimenta v. g. consanguinitatis vel affinitatis. Cfr. Lehmkühl, Theol. mor. t. II. n. 969.; Rosset l. c. 2811. sq.; Sanchez l. c. n. 14., ubi nequaquam contrariae adhaesit sententiae; Hinschius l. c. p. 819.

(70) Cum *praesumptio* requiratur, *metus gravis* per vim iniustam incussus et *ignorantia* crassa vel supina vel affectata ab ista *censura* excusant. Cfr. Pennacchi l. c. p. 22. sq.; Sanchez l. c. n. 10. sq. 12. 19.; Hinschius l. c. p. 819. not. 3. i. f.; Hollweck l. c.; Gasparri l. c. n. 570.

(71) Qua in re Pius IX. l. c. *auxil* rigorem iuris in Clementinis statuti atque etiam *mulieres a monialibus distinctas* cum clericis maiorum ordinum vel viris regularibus sollemnis professionis matrimonia attentantes excommunicationi subiecit (cfr. Pennacchi l. c. p. 7.; Hinschius l. c. p. 820.), a qua tamen mulieres propter *ignorantiam* censurae vel *voti sollemnis* in altera parte facilius sunt immunes. At *alii* complices v. g. mandantes, consulentes, adiuvantes, assistentes in antiquo iure et novo Const. Pii IX. hac censura non innodantur.

excommunicationem incidunt per R. Pontificem nunc *Ordinariis* reservatam (72).

385. Praeterea regulares si post solemne votum castitatis matrimonium attentatum consummarint, *viri* quidem incurrun-
t irregularitatem ex bigamia similitudinaria (73), *moniales*
vero quamvis irregularitatis sint incapaces, tamen tamquam
bigamae (74) excluduntur ab iis officiis, ad quae solae mo-
niales virgines assumi possunt (75).

Si *quis* in ordine regulari professus post unicam senten-
tiam favore nullitatis professionis pronuntiatam sive pendente
sive omissa culpabiliter appellatione e claustris exire, a re-
ligione discedere habitumque regularem abiicere praesum-
pserit, omnibus *poenis* atque *censuris* contra *apostas* latis
est obnoxius (76).

Praeterea viri regulares et moniales post solemnem pro-
fessionem attentantes matrimonium sunt *suspecti de haeresi* et
idecirco ut tales per se S. Inquisitioni denuntiandi, atque contra
illos Inquisitor procedere potest; quodsi huiusmodi delictum
patrarint cum *formali haeresi* contra definitionem Concilii
Tridentini Sess. XXIV. can. 9. de matr. externe manifestata
etiam *poenas haeticorum* incurrunt (77).

(72) Cum censura in Clementinis inflicta post impletam conditionem
humilis poenitentiae et separationis *nemini* esset reservata, Pius IX. l. c.
reservavit absolutionem etiam verificata conditione ipsis Episcopis sive
Ordinariis. Cfr. *Gasparri* l. c. n. 570.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 970. atque
speciatim de interpretatione cap. un. de consang. IV. un. in Clem.: *Gi-
raldi*, Expos. iur. pont. P. 1. sect. 686.; *Kober*, D. Kirchenb. p. 447. sq.
471. sq.

(73) Synod. Ancy. (a. 314.) c. 9. = c. 24. C. XXVII. q. 1.; c. 32.
C. XXVII. q. 1. = c. 20. 21. Synod. Aurel. (a. 511.); Synod. Sciarf. (a. 1888.)
p. 158. sq.; *Pirhing* l. I. t. 21. n. 21.; *Boenningh.*, De irreg. fasc. II.
p. 102. sq.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 84. n. 6. disp. 85. n. 10. l. IX. disp. 32.
n. 20; *Suarez*, De censur. disp. 49. sect. 4. n. 2.; *Wernz* l. c. t. II. n. 121.;
Hollweck l. c. p. 301.; *Leitner* l. c. p. 190.; *Gasparri* l. c. n. 572., ubi hanc
irregularitatem putat omnino non existere, quod in iure non reperiatur
expressa. Cfr. quoque c. 25. Conc. Arelat. II. (a. 443. vel 452.) = c. 69.
D. 50.; cap. 6. X. de apost. V. 9.

(74) *Giraldi*, Expos. iur. pont. P. I. sect. 686.; Arch. f. k. K. t. 46.
p. 265. sq.

(75) *Thesaurus*, De poenis eccl. v. Matrimonium cap. 4. 5.; *Leitner*
loc. cit.

(76) Bened. XIV. Const. « *Si datam* »; *Thesaurus* l. c. v. Apostasia
cap. 2. 4.; *Hollweck* l. c. p. 299. sq.; *Lega*, De iud. eccles. t. III. p. 414. sq.
iunct. *Wernz* l. c. t. III. n. 674.

(77) *Thesaur.* l. c. v. Matrim. cap. 4. n. 4.; *Piatius Mont.* l. c. t. I.
p. 577. sq.

Qui si de eodem delicto per sententiam iudicalem aut notorietatem facti fuerint convicti, etiam incurrunt *infamiam facti*, non *iuris*, cum illa nullo textu iuris canonici reperitur statuta (78).

386. Scholion. Declaratio nullitatis matrimonii propter impedimentum professionis solemnus, quae forte imploratur ex officio vel a parte decepta, facili iudicio expeditur, quamprimum *de facto validae professionis solemnus evidenter constat*. At multo difficilior est processus canonicus de *nullitate matrimonii*, si quaestio praeiudicialis de *valore* solemnus professionis religiosae sit *controversa* et antea per disceptationes et sententias iudiciales definienda ad tramites Const. “*Si datam* „ 4. Martii 1745. Quae causae matrimoniales implicatae ista quaestione praeiudiciali, cum conditiones Concilii Tridentini facile non verificentur, ideoque *restitutio in integrum* a R. Pontifice sit obtinenda, et quandoque aliae circumstantiae concurrant, ex disciplina nunc vigente statim in *prima instantia* saltem pro sententia *definitiva* erunt ad Sedem Apostolicam deferendae (79).

Quare mirum non est, quod in Instr. S. C. Inq. ad Ep. rit. orient. 20. Iun. 1883. i. f. haec “*annotatio specialis* „ reperitur: “*Quoties tractanda occurrerit causa matrimonialis, in qua de impedimento solemnus voti castitatis vel ordinis sacri cum adnexa castitatis lege agatur, ea integra post processum informatorium ad necessaria documenta et motiva colligenda institutum a R. mis Patriarchis aliisque Ordinariis ad Sedem Apostolicam deferatur* „.

(78) *Lega* l. c. t. III. p. 347. sq. t. IV. p. 82. sq.; *Wernz* l. c. t. II. n. 129. sq.; aliter *Hollweck* l. c. p. 178. sq. 209., qui innixus textibus iuris canonici non accuratis nec efficaciter probantibus videtur stare etiam pro infamia *iuris*. Cfr. *Leitner* l. c. p. 189. not. 1. Antiquitus in foro quoque *civili* gravissimae poenae erant statutae, si quis *monachus* matrimonium celebravit; imo legibus Romanis is, qui matrimonium cum *moniali* tentaverat, poena capitali est plectendus. Cfr. Novell. 5. cap. 8.; Novell. 123. cap. 43. L. 5. C. de Episc. l. 3. = c. 6. D. I. de poenit. Quae poena capitalis etiam antiquis legibus Francorum fuit sancita, in cuius locum postea mitior poena muletiae pecuniariae successit. Cfr. *Schmalzgr.* l. V. t. 16. n. 107. sq.; *Scherer* l. c. p. 370.; *Hinschius* l. c. t. V. p. 818. sq. Quae *sanctiones criminales* etiam *mitiores* iam diu a foro saeculari sunt alienae, cum moderni codices civiles ordinarie impedimentum dirimens professionis religiosae respuant. Cfr. not. 1. h. tit.

(79) S. C. C. in c. Canarien. 26. Mart. 9. Apr. 1718, et in c. Roman. 19. Ian. 1805, in ed. *Richtl.* C. Tr. p. 93. sq.; *Périès* l. c. p. 88. sq. 95.; *Feije* l. c. n. 507.

TITULUS XVI.

DE IMPEDIMENTO ORDINIS SACRI.

(*Lib. IV. tit. 6. qui clerici vel voventes.*)

387. **Fontes:** Cfr. tit. praeced. n. 373. iunct. l. I. t. 11. de t. o. et qualit. ordinand., t. 21. de bigam.; l. III. t. 3. de cler. coniug.; Syllab. prop. 72.; Instruct. S. C. C. a. 1838. super nullit. subdiae. ex causa vis et metus apud *Sentis* l. c. p. 41. sq.; decis. S. C. C. in Act. S. Sed. vol. I. p. 335. et in ed. *Richtl.* C. Tr. p. 201. sq.

De ecclesiae orientalis iure in hac materia speciatim consulendae sunt Constitut. Benedict. XIV. « *Etsi pastoralis* », 26. Maii 1742., Const. « *Eo quamvis* », 4. Maii 1745., Const. « *Anno vertente* », 19. Iun. 1750.; Synod. Ruthenor. a. 1720., Synod. Mont. Lib. a 1736. in Collect. Lac. t. II. col. 507. sq. 45. 166.; Synod. Sciarf. (a. 1888.) p. 177. (1).

Scriptores: Comm. iur. Decretal. in h. t. — *Devoti*, *Aichner*, *Scherer* l. c. tit. praec.; *Vering*, *Lehrb.* d. k. K. § 242.; *Papp-Szilagyi*, *Enchirid.* iur. Eccl. orient. cath. p. 322. 430. sq. — *Roland.*, *Summa* p. 115. sq.; *Bernard. Pap.*, *Summa* p. 149. sq. 288. sq.; *Taucred.*, *Summa de matr.* tit. 26. qui ordines impediunt matr. p. 48. sq.; *S. Raym.* l. c. lib. IV. tit. 12. de imped. ordinis; *Bellarmin.* l. c. tit. pr.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 27. sq.; *Schulte*, *Eher.* § 28.; *Feije* l. c. n. 504. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 454. sq.; *Leitner* l. c. p. 197. sq.; *Rosset* l. c. n. 1564. sq.; *Van de Burgt* l. c. p. 112. sq.; *Mansella* l. c. p. 92. sq.; *Giovine* l. c. t. I. p. 435. sq.; *Gasparrini* l. c. n. 577. sq.; *Laemmer* in *Arch. f. k. K. t. X.* p. 242. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 1143. sq.; *Laurin*, *D. Coelibat* p. 137. sq. 154. sq. — *Moy* l. c. p. 68. sq. 189. sq. 336. sq.; *Freisen* l. c. p. 719. sq.; *Mittermueller* in *Arch. f. k. K. t. XVI.* p. 1. sq.; *Esmein* l. c. t. I. p. 280. sq. t. II. p. 240. sq.; *Zhishman* l. c. p. 449. sq. 467. sq. — *Allègre*, *Le mariage des prêtres en droit civil* (2). *A. Scharnagl*, *Das feierliche Gelübde als Ehehindernis*, p. 25. 203. sq.

Praenotiones.

388. **Connexio materiae.** Cum impedimento professionis religiosae maximam habet affinitatem impedimentum ordinis

(1) L. 42. § 1. L. 45. 48. Cod. de Episc. et cleric. I. 3.; Novella 6. cap. 5.; *Zhishman* l. c. p. 468. sq.; cod. civ. Hispan. art. 83., Austr. § 63. Cfr. *Laurin* l. c. p. 197. sq.; *Scherer* l. c. § 122. not. 36. sq. Reliqui codices civiles ut plurimum hoc impedimentum non admittunt v. g. cod. civ. Galliae, Ital., German., Helvetiae. Cfr. *Schulte* l. c. *Eher.* p. 529. sq.; *Friedberg-Ruffini* l. c. § 144. i. f.

(2) Cfr. praesertim ex antiquioribus theologis: *S. Thomas*, *Summa theol.* IIa. IIae. q. 88. a. 7. 11. et Suppl. q. 53. a. 1. sq. 3. sq.; *Snarez*, *De virt. et stat. relig.* tract. VII. l. 9. cap. 13.-20., ubi etiam quaestiones historicas usque ad nostram aetatem discussas sobrio iudicio examinat.

sacri, oritur enim ex *vinculo* quodam i. e. ex officio *libere* suscepto. Quamvis ex iure divino nulla sit obligatio servandi coelibatum, etiamsi quis libere statum clericalem amplectitur, tamen Ecclesia legem *conditionatam* condere potest, ut nemo ad ordinem sacrum admittatur, nisi *obligationem* servandi coelibatus libere suscipiat, atque adeo sua lege etiam *modum* suscipiendi illam obligationem sc. per *votum* praescribere non prohibetur. Qua conditione impleta votoque castitatis emissio *ex iure divino* consequente clericis in sacris constitutis matrimonium fit *illicitum*. Quae obligatio libere suscepta, ut magis sit firma et secuta, Ecclesia *lege sua irritante* clericos maiores reddit *inhabiles* ad nuptias valide celebrandas. Hinc etiam efficitur non obstante affinitate inter utrumque impedimentum haud leves intercedere *differentias* (3).

389. Definitio. Impedimentum ordinis sacri est inhabilitas clerici in ordine sacro sive maiore rite constituti ad contrahendum valide matrimonium, et ad continuandum *usum licitum* matrimonii ante sacram ordinationem forte contracti. Nam vir coniugatus, qui *vivente* uxore ad sacros ordines *legitime* promovetur, ad *eandem castitatem* saltem in Ecclesia occidentali obligatur, acsi *ante* matrimonium ordinatus fuisset. Quare non solum ex *novo titulo* fit inhabilis ad alias nuptias *valide celebrandas*, licet prima uxor mortua fuerit, vel vinculum prioris matrimonii *rati* per solemnem professionem uxoris iam sit solutum, sed etiam cum uxore adhuc *vivente* ab omni consortio maritali per petitionem et redditionem debiti coniugalibus debet abstinere (4). Quod impedimentum ordinis sacri, cum existere *possit* etiam *sine* solemni *voto* castitatis a clerico in sacra ordinatione emissio, evidenter est impedimentum matrimonii *distinctum* ab impedimento professionis religiosae. Cfr. Suarez l. c. tract. VII. l. 9. cap. 17. n. 11.

390. Divisio. Ordinibus *maioribus* sive sacris in Ecclesia occidentali adnumerantur *subdiaconatus* (5), diaconatus, pre-

(3) Innocent. III. in cap. 6. X. de statu monach. III. 35.; Suarez l. c. cap. 13.

(4) Suarez l. c. cap. 19. n. 10. 12.; Leilner l. c. p. 197. 204. sq. Cfr. quoque S. Thom. l. c. Suppl. q. 53. a. 3. in corp.

(5) Cfr. c. 15. Concil. Rom. (a. 826.) sub Eugen. II. = c. 22. D. 81. = cap. 2. X. de cohab. III. 2.; c. 6. Concil. Tolet. VIII. (a. 653.); cap. 1. (Alex. III.) X. de cler. coniug. III. 3.; cap. 9. (Innoc. III. a. 1207.) X. de aetat. l. 14., emendatis tamen minus accuratis allegationibus ab Innoc. III. factis.

sbyteratus, Episcopatus; reliqui ordines dicuntur *minores*. Eadem fere distinctio viget in Ecclesia *orientali* eo tantum discrimine, quod non omnes ritus orientales *subdiaconatum* inter ordines maiores recenseant, sed potius minoribus adscribant (6).

391. Notae historicae. Qui *germanam traditionem de coelibatu ac continentia cleri sedulo expenderit, inveniet profecto, vel a primis Ecclesiae catholicae saeculis, si non generali et explicita lege, moribus saltem atque consuetudine fuisse firmatum, ut nedum Episcopi et presbyteri, sed ut clerici in sacris constituti virginitatem vel perpetuam continentiam inviolate servarent*. Quae assertio de obligatione coelibatus clericorum hisce circumspectis terminis in Instr. S. C. de Prop. F. ad Episc. prov. eccl. Alba-Iul. 24. Mart. 1858. enuntiata sepositisque controversiis de origine apostolica (7) obligationis coelibatus per veram legem impositae, sane est verissima. Quare derelicta inquisitione historica de origine et ambitu obligationis ad *coelibatum* alibi (8) iam exposita, vi cuius ad ordines sacros tantum aut viri singulares admittuntur, qui onus servandae virginitatis in se suscipiunt, aut viri uxorati, qui ad abstinentiam ab usu matrimonii sese obstringunt, potissimum *de inhabilitate* clericorum maiorum ad *validam* matrimonii celebrationem hoc titulo est disserendum (9). *Obligatio enim coelibatus* certe est antiquior quam *impedimentum dirimens ordinis sacri*.

Ecclesia orientalis et occidentalis communem habuerunt praxim *antiquissima traditione* comprobata, quod clerici *coelibes* ordinem sacrum saltem diaconatus suscipientes *postea*

(6) Synod. Mont. Liban. (a. 1736.) in Collect. Lac. t. II. col. 226. 227. 238.; Conc. prov. Alba-Iul. (a. 1872.) p. 88. 90. 142.; Synod. Sciarf. (a. 1888.) p. 141. sq. 177. 201. sq., ubi ordines *sacri* etiam in ordine ad coelibatum et matrimonium computantur *a diaconatu*.

(7) Suarez l. c. cap. 14. n. 1. sq. 10. sq. cap. 15. n. 8. sq. 11.; Laurin l. c. p. 64. sq.; Freisen l. c. p. 719. sq.; Esmein l. c. t. I. p. 282. sq.; Gasparri l. c. n. 579.; Schnitzer l. c. p. 454. sq.; aliter, sed argumentis parum persuasivis iam a tempore Apostolorum sacros ordines fuisse *impedimentum* matrimonii saltem *prohibens* defendunt: Rosset l. c. n. 1565. sq.; Bickell in Act. theol. Oenip. t. II. p. 26. sq. t. III. p. 792. sq., quem impugnavit Funk in Act. theol. Tubing. a. 1879. p. 208. sq. et a. 1880. p. 202. sq.

(8) Wernz l. c. t. II. 198. sq.

(9) Suarez l. c. cap. 18. n. 1. sq., ubi ab exaggeratis assertionibus longe alienus est, et non raro *insufficientiam argumentorum* partium concertantium probat; Rosset l. c. n. 1583. sq. 1591.

ad nuptias celebrandas non iam procedere possent (10). Ecclesia quoque orientalis, quamvis non eodem rigore atque Ecclesia occidentalis (11) usum legitime contracti matrimonii

(10) Cfr. c. 27. Apost.; c. 1. Conc. Neocaes. (a. 314-325.) = c. 9. D. 28., ex quo canone certe sequitur matrimonii celebrationem presbytero fuisse *illicitam*; secus enim *poena* adeo gravis scil. *depositionis ab ordine clericali* et reductio ad communicationem laicam ipsi non fuisset inflicta, nisi grave commisisset *delictum*; at *nullitas* matrimonii in eodem canone non reperitur expressa, imo potius *validitas* insinuat. Nam in secunda parte eiusdem canonis presbytero *fornicanti* vel adultero *praeter* depositionem a gradu clericali etiam statuitur poena *excommunicationis* et *poenitentiae publicae inter laicos*. Quodsi matrimonium fuisset *irritum*, presbyter etiam *gravioris fornicationis* fuisset reus. Quae Suarez l. c. cap. 18. n. 4. sq. disputat ad elidendum hoc argumentum, non sunt in omnibus accurata verique efficacia; quare ipse tandem n. 5. fatetur: « *Ex illo ergo textu non satis probatur hoc volum (?) illo tempore non irritasse matrimonium, quamvis ex illo etiam probari non possit irritasse.* ». Cfr. Hefele l. c. t. I. p. 244.

Pariter ex c. 10. Conc. Ancyrae. (a. 314.) = c. 8. D. 28. comprobatur vel ipsis diaconis post ordinationem sub poena depositionis ab ordine suo celebrationem nuptiarum fuisse interdictam, *exceptio* enim addita de casu, quo diaconus sibi ius contrahendi matrimonium in ipsa ordinatione *expresse* reservavit, denuo confirmat regulam. Cfr. Hefele l. c. p. 230.

Deinde etiam Paphnutius in oratione, quam in Concilio Nicaeno (a. 325.) habuisse dicitur, omnino admittit *secundum antiquam traditionem* coelibes ordinatos postea fuisse prohibitos a nuptiis. Quae narratio de Paphnutio a Baronio, Valesio aliisque doctis viris compluribus argumentis plane inefficacibus tanquam spuria et a Socrate inventa reiecitur, ut solide demonstravit Hefele l. c. p. 433. sq. Cfr. quoque Suarez l. c. cap. 15. n. 8. sq.; Schnitzer l. c. p. 456. sq. cum Esmein, Freisen, Funk aliisque v. g. Hinschius, Zhishman.

Quodsi Rosset l. c. n. 1612. sq. *positiva* argumenta in favorem authenticae illius facti allata ratione *fontium* non habuisset omni exceptione maiora, usus esset iure suo et praeter Thomassinum, Bickell in novo editore historiae ecclesiasticae Cardin. Hergenroether t. I. p. 449. not. 3. rem in medio relinqueret nancisceretur praeclarum socium. At modum excedit, si R. D. Funk etiam ob istam rationem impugnat, quod is vicissim inter fabulas amandet narrationem de baptismo Constantini M. a Papa Silvestro administrato. Quae narratio etiam Romae a viris doctis merito et impune inter facta spuria recensetur, neque « *Breviario et Martyrologio* », quibus haece in rebus historicis Rosset l. c. t. III. p. 173. not. 2. nimiam tribuit auctoritatem, ullo modo impediuntur, ut evidenter patet ex doctrina communiter recepta Benedicti XIV. de Martyrologio Romano, et quasi ad oculos demonstratur per novam commissionem historico-liturgicam a Leone XIII. a. 1902. institutam.

(11) Cfr. c. 33. Conc. Illiberit. (a. 300.-306.) cap. 7. in rescript. Siricii Papae ad Himerium Episc. Tarrac. (a. 385.) = c. 3. 4. D. 82. Cfr. quoque c. 4. 5. 6. D. 31.; c. 2. D. 82. (Innoc. I.); Laurin l. c. p. 63. sq.; Schnitzer l. c. p. 458. sq.

interdiceret (12), tamen mortua uxore clericis maiorum ordinum secundas nuptias omnino prohibuit (13).

Quodsi de *illiciteitate* matrimonii *post* susceptionem ordinis sacri a clerico celebrati in Ecclesia *orientali* dubium existere non potest, inde a saeculo sexto et septimo eae leges latae sunt, quibus *nullitas* quoque istorum matrimoniorum apertius insinuaretur. Id, quod imprimis factum est per Constitutiones Imperatoris Iustiniani, qui non solum statuta poena depositionis clericis maiorum ordinum ipsisque subdiaconis non exclusis matrimonium prohibuit, sed etiam nuptias ab ipsis attentatas declaravit *nullas* prolemque susceptam *illegitimam* (14). Sanctiones Imperatoris Iustiniani de nullitate matrimoniorum clericorum, quae ex sese, utpote a potestate incompetenti latae, valorem non habuerunt (15), a Concilio Trullano (a. 692.) c. 3. 6. receptae fuerunt. Quod ius Trullanum, quo mitior quoque praxis Ecclesiae orientalis de usu matrimonii per clericos maiorum ordinum, non sine inconvéniente impugnatione Ecclesiae occidentalis, approbata est (16), etiam subsequentibus saeculis tanquam stabilis norma retentum (17) ipsam quoque approbationem Ecclesiae Romanae consecutum est (18).

Ecclesia occidentalis inde a primis saeculis maiorem rigorem secuta post susceptos ordines sacros tum matrimonii celebrationem interdixit tum usum matrimonii antea in minoribus ordinibus legitime contracti omnino prohibuit (19).

(12) Cfr. c. 6. Apostol. = c. 14. D. 28.; c. 1. 4. 9. 10. 14. Concil. Grægens. (c. a. 350.); Laurin l. c. p. 97. sq.; Act. theolog. Oenip. t. II. p. 32. 51. sq.

(13) Constit. Apost. lib. VI. cap. 17.; Laurin l. c. p. 97. sq.; Freisen l. c. p. 720. sq.; Wojucki *Emilian*, Die Wiederverhehlichung der Priester in der morgenländischen Kirche, aus dem Römischen von Octavian Isopescul; Arch. für kath. Kirchenr. LXXXVIII. 1908. 405.

(14) L. 45. (a. 350.) de Ep. I. 3.; Novell. 6. cap. 5.; Laurin l. c. p. 137.; Freisen l. c. 721. sq.; Scherer l. c. p. 366. sq.

(15) Laurin l. c. p. 138. sq.; Bened. XIV. Const. « *Eo quamvis* » 4. Maii 1745. § 39.

(16) Conc. Trull. cit. c. 13. 30.; Hefele c. I. t. III. p. 331. sq. 345.; Laurin l. c. p. 109. sq. 140. sq.; Zhishman l. c. p. 476. sq.

(17) Freisen l. c. p. 723.; Laurin l. c. p. 141. sq.

(18) Cap. 6. X. de cler. coniug. III. 3.; cap. 13. X. de vit. et honest. cler. III. 1.; Laurin l. c. p. 113. sq. p. 143. sq.

(19) Cfr. supra h. tit. not. 11. c. 53. Conc. Illib. aliosque can. cit.; Schnitzer l. c. p. 458. sq., ubi tamen ex Tertulliano et Hippolyto, testibus hae in re non omni exceptione maioribus, videtur deducere conclusiones nimis generales de iure quodam mitiore Ecclesiae occidentalis.

Quae continentiae observatio, ut eo efficacius obtineretur, volum quoddam verum castitatis in sacra ordinatione exigi coeptum est (20). Quare mirum non est, quod praesertim ex saeculo septimo matrimonia huiusmodi iis nominibus atque *poenis* afficiantur, quae potius nullitatem quam meram prohibitionem significant (21). At cum canones isti neque *universales* sint neque necessario de invaliditate *certo* sint intelligendi, peremptorium argumentum pro nullitate istorum matrimoniorum ex iis derivari nequit, praesertim quia iterum alii canones potius *insinuare* videantur *validitatem* nuptiarum a clericis quorundam maiorum ordinum celebratarum (22).

At post decreta Leonis IX. a. 1049. in Synodo Romana publicata praesertim versus finem saeculi undecimi dubia ista magis magisque evanescent (23). Etenim ineunte saeculo duodecimo complura Concilia copulationes clericorum maiorum ordinum *matrimonia non esse*, sed *fornicationes* declarant. Quam nullitatem non repetunt ex iure quodam denuo constituto, sed quod matrimonia ista "*contra ecclesiasticam regulam* „ iam existentem sint contracta. Hinc lex irritans

(20) Cfr. c. 22. Concil. Arausic. I. (a. 441.); c. 2. 43. Concil. Arelat. II. (a. 443. vel 452.) = c. 6. 7. D. 28.; c. 1. Concil. Toletan. II. (a. 527. vel 531.) = c. 5. D. 28. Cfr. *Suarez* l. c. cap. 17. n. 4.; *Laurin* l. c. p. 83. sq.; *Freisen* l. c. p. 730. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 460. In Synod. Vintoniensi a. 1076. (in Anglia) celebrata haec reperitur *formula professionis castitatis ab ordinandis suscipiendae* : „ *Ego frater* (i. e. canonicus, cfr. cap. 4. X. de his quae, III. 10.) *N. promitto Deo omnibusque Sanctis eius castitatem corporis mei secundum canonum decreta et secundum ordinem mihi imponendum servare, Domino Praesule N. praesente* „.

(21) Cfr. c. 4. sq. Conc. Tolet. VIII. (a. 653.); c. 10. Conc. Tolet. IX. (a. 655.) = c. 3. C. XV. q. 8.; Act. theol. Oenip. t. II. p. 63.

(22) Cfr. c. 8. Conc. Aurel. II. (a. 533.) et c. 1. D. 27. cum diet. Grat. de *diacono* nuptias celebrante; *Suarez* l. c. cap. 18. n. 6. sq. 10.; *Laurin* l. c. p. 154. sq.; *Freisen* l. c. p. 731.; *Schnitzer* l. c. p. 459., qui tamen nimis facile videtur admittere *validitatem* matrimonii esse simpliciter probatam, ubi solummodo permissa est conclusio de *nullitate certo* non constare. Praesertim vero c. 2. D. 32. Gregorius *M.* nequaquam *generaliter* permisit, ut subdiaconus ad licite retinendam uxorem ante suam promotionem valide ductam posset derelinquere ministerium altaris et exercere officium notarii. Illa enim epistola Gregorii *M.* scripta est in *Siciliam*, ubi prius ex antiqua consuetudine subdiaconi *ante ordinationem* iam *legitimo* matrimonio iuncti ab eiusdem *usu* etiam *post* susceptum ordinem subdiaconatus non fuerunt prohibiti. Multo minus ex eodem canone legitime deducitur *universaliter* in Ecclesia *occidentali* fuisse permissum, ut clerici in ordine subdiaconatus iam *constituti certo validas celebrarent nuptias*.

(23) Urban. II. in Conc. Amalph. (a. 1089.) c. 12. = c. 10. D. 32. Cfr. *Hefele* l. c. t. V. p. 195.; *Esmein* l. c. t. I. p. 292. sq.

ex ipsa suppositione illorum Conciliorum iam *antea* existit (24). Quodsi *Freisen* l. c. p. 742. vel ab ipso Concilio Lateranensi II. (a. 1139.) c. 7. = c. 40. C. XXVII. q. 1. nondum clare nullitatem sancitam esse arbitratur, sua dubia ex communi doctorum sententia gravibus rationibus non probavit (25). Multo magis valor istis matrimoniis denegatur per Decretales Rom. Pontificum inde ab Alexandro III. (a. 1159–1181.) atque a compilationibus antiquis, et praesertim in compilatione authentica Gregorii IX. iura sunt adeo clara et perspicua, ut etiam teste Freisenio dubia sint sublata (26). Hinc

(24) *Paschal. II.* in Conc. Trecens. (Troyes) (a. 1107.) c. 4. Cfr. *Hefele* l. c. p. 289.; Callixtus II. in Conc. Remens. (a. 1119.) c. 5. et in Conc. Lateran. I. (a. 1123.) cap. 21. = c. 8. D. 27.; *Laurin* l. c. p. 156. sq.; *Suarez* l. c. n. 10.; *Hefele* l. c. t. IV. p. 841. n. 1., ubi tamen ex cap. 6. Turon. (a. 1060.) sine certo fundamento deducit *validitatem* matrimonii a presbytero celebrati; nam ad summum isto canone, in quo praeter presbyteros, diaconos, subdiaconos nominantur *Episcopi*, argumentum solidum *pro nullitate* non suppeditatur.

(25) *Scherer* l. c. p. 366. not. 15.; *Schnitzer* l. c. p. 463. sq. Eadem nullitas istorum matrimoniorum iam sustinetur a Gratiano (cfr. c. 8. = (c. 21. Conc. Lat. I.) et 40. D. 27.; *Laurin* l. c. p. 155.), neque fundatae sunt dubitationes et exceptiones *Freisenii* l. c. p. 750. sq. A Gratiani doctrina non sunt alieni: *Petrus Lombard.* lib. IV. dist. 37.; *Rolandus* l. c. p. 117. sq.; *Bernardus Papiensis* l. c. p. 149. 238.; *Tancredus* l. c. p. 20. sq. 48. sq.

(26) Cap. 1. 2. X. h. t. (Alex. III.); *Freisen* l. c. p. 744., ubi tamen per lapsum calami non satis distinguit rubricas titulorum a summariis capitulum in collectionibus authenticis; *Laurin* l. c. p. 157. sq. 143.; *Esmein* l. c. p. 295. sq. Ab illa disciplina Alexander III. speciatim quoad subdiaconos aliis in locis non recessit. Nam si v. g. cap. 4. de cler. coniug. III. 3. comp. I. dicit: « *Illi vero, qui in subdiaconatu vel supra ad matrimonia convolaverint, mulieres possunt et debent invitas et renitentes relinquere, nec huiusmodi coniunctio matrimonium, sed contubernium est potius nuncupandum* », eodem evidenti modo negat vel ipsam existentiam veri validique matrimonii ac cap. 4. X. de cler. coniug. III. 3., ubi statuit: « *Sane sacerdotes illi, qui nuptias contrahunt, quae non nuptiae, sed contubernia sunt potius nuncupanda, post longam poenitentiam et vitam laudabilem continentes officio suo restitui possunt* ». Quare cum *Freisen* l. c. p. 743. consentire non possum, si putat ex hisce verbis pro nullitate vel validitate parum deduci posse. Cfr. *Rosset* l. c. n. 1604. Quodsi Alexander III. cap. 3. 4. 5. qui clerici IV. 6. comp. I. in collectionem Gregorii IX. non receptis mitiorem videatur sequi doctrinam de valore matrimonii saltem subdiaconorum, potius propter *speciales* circumstantias aliquam dissimulationem vel dispensationem in casibus particularibus super hoc impedimento eadem ratione concedit, qua antiquis temporibus etiam super aliis impedimentis in ordine ad *convalidandum* matrimonium fuit vere dispensatum.

Qui modus procedendi satis probat Alexandrum III. illa matrimonia a subdiaconis contracta habuisse *invalida*. Et profecto cit. cap. 3. qui cler. comp. I. aliis subdiaconis honestae vitae ante contractum matrimonium

efficitur propositionem 72. in Syllabo Pii IX. proscriptam :
 “ *Bonifacius VIII. votum castitatis in ordinatione emissum nuptias nullas reddere primus asseruit* „, omni fundamento historico carere. Quod si eadem nullitas denuo a Concilio Tridentino Sess. XXIV. de matr. can. 9. est declarata, nequaquam a Patribus Tridentinis antiqua illa controversia virorum doctorum de origine huius impedimenti est dirempta. Nam ex intentione Patrum solummodo proscribendus fuit error Lutheri, non definienda origo impedimenti ordinis ex sola lege ecclesiastica aut ex solo voto solemni (27). Quare ex ipso

iniungit absolutam et perpetuam dimissionem et separationem ab illis mulieribus, “ *quae uxores eorum dicuntur esse* „, quoad alios vero subdiaconos, qui “ *antea dissolutae vitae* „ fuerunt, Episcopo Exonensi rescribit : “ *Tu id dissimulare poteris,..... quod insimul maneat....., ita tamen quod ad altaris ministerium non accedant nec ecclesiastica beneficia percipiant* „. Similiter cit. cap. 5. eod. tit. comp. I. decrevit : “ *Si qui in diaconatu et supra matrimonia contraxerunt, cogendi sunt uxores relinquere, et vivere continenter* „ de solis subdiaconis, qui ante matrimonium fuerunt dissolutae vitae rescribit : “ *Dissimulare poteris cum suis mulieribus remanere* „. Denique cit. cap. 4. qui cler. comp. I., de cuius authentia dubitatur, Alexander III. solvit casum plane singularem subdiaconi qui “ *ad (subdiaconatum) recipiendum nimis enormiter et inordinate sese ingesserat* „. Quare mirum non est, quod Alexander III. in suo rescripto praecepiat talem subdiaconum obtentu praedicti ordinis subdiaconatus non esse prohibendum, quominus matrimonium legitime contrahat ; i. e. R. Pontifex non resolvit casum matrimonii valide vel invalide iam contracti, sed dedit licentiam sive dispensationem ad matrimonium denuo contrahendum. Cuius decisionis Alexander III. in parte historica rescripti etiam hanc dedit obscuriorem et difficiliorem rationem : “ *Nos ilaque studiosius attendentes, quomodo praedictus ordo (subdiaconatus), cum nullam sibi dignitatem attulerit vel honorem (?) , matrimonium eius non impedit (?)* „. Quae verba et mitior praxis Alexandri III. exinde videntur accipere congruam interpretationem, quod ordo subdiaconatus, licet legi coelibatus atque impedimento dirimenti matrimonii tempore Alexandri III. iam diu esset obnoxius (cfr. c. 1. 2. D. 28. ; c. 1. D. 31. ; c. 1. 2. 7. 10. 11. 12. D. 32. ; c. 40. C. XXVII. q. 1. = c. 7. Conc. Later. II. a. 1139.), tamen aliis ordinibus sacris sive maioribus plena honoris praerogativa v. g. quoad ius passivum electionis ad dignitatem episcopalem nonnisi ex tempore Innocentii III. sine ulla controversia adnumeraretur. Cfr. cap. 9. X. de aetat. I. 14. (Innoc. III. a. 1207.) iunct. c. 4. D. 60. = c. 1. Conc. Benevent. hab. sub Urbano II. a. 1091. ; cap. 2. X. h. t. (Alex. III. a. 1159.-1181.) ; cap. 1. qui cler. IV. 4. comp. II. (Coelestin. III. a. 1191.-1198.). Quae difficultas ex cit. cap. 4. qui cler. comp. I. radicitus solvitur, si quis cum Petro Hispano ex depositione unius testis fide digni dicat rescriptum Alexandri III. esse subreptitium. Cfr. Freisen l. c. p. 757. sq. ; Scherer l. c. p. 369. sq.

(27) Theiner, Acta genuin. C. Trid. t. II. p. 463. sq. 475. ; Pallavicin., Histor. Conc. Trid. l. 23. cap. 9. ; Devoti, Instit. canon. l. I. tit. 2. § 35. not. 1. ; Laurin l. c. p. 174. sq. ; Schnitzer l. c. p. 464. sq.

textu Concilii Tridentini frustra *Schulte* argumentatus est in favorem suae sententiae (28). Ceteroquin concertatio, quae usque ad nostram aetatem de hac re fervet, si principia *obligationis* ad coelibatum distinguantur a principio *nullitatis* matrimonii a clerico maiore attentati, facilem admittit solutionem (29).

§ 1. DE ORIGINE ET AMBITU IMPEDIMENTI ORDINIS SACRI.

392. Clerici *Ecclesiae occidentalis* in *sacris* ordinibus rite constituti ad quodvis matrimonium valide contrahendum inhabiles sunt (30). Clerici vero *minorum* ordinum hoc impedimento neque ex natura ordinum neque vi voti neque ulla lege positiva Ecclesiae ligantur (31). Quae inhabilitas clericorum maiorum ordinum neque ex iure quodam divino sive naturali sive positivo vi *ordinis sacri* (32), neque ex vi *intrinseca voti* castitatis in ordinatione libere emissi (33), sed ultimatum ex *sola lege ecclesiastica* (34) est repetenda. Nam quamvis ex *natura rei* coelibatus clericis maiorum ordinum sit summopere *congruus*, tamen nullo solido argumento probatur existentia *naturalis* legis *prohibentis* et *irrlantis* matrimonium

(28) *Schulte* l. c. § 28. i. f.

(29) *Suarez* l. c. cap. 17.; *Nilles* in Act. theolog. Oenipont. t. XI. p. 186. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. t. IV. p. 180. sq. iunct. t. VI. p. 581. sq.; *Rosset* l. c. n. 1635. sq. 1644.; *Laurin* l. c. p. 83. sq. 154. sq.; paulo aliter *Leitner* p. 200. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 468. sq.

(30) Cfr. c. 40. C. XXVII. q. 1.; cap. 1. 2. X. h. t.; cap. un. de vot. III. 15. in Sext.; cap. un. tit. 6. de vot. in Extravg. Ioann. XXII.; Conc. Trid. Sess. XXIV. doct. de sacr. matr. can. 9.; *Suarez* l. c. cap. 18. n. 2.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 28. n. 1. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 1. sq.; *Rosset* l. c. n. 1583.

(31) Cap. 1. X. de cler. coniug. III. 1.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 31. n. 1. sq.; *Laurin* l. c. p. 81. sq.; *Freisen* l. c. p. 744. sq.; *Gasparri* l. c. n. 581. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 4.; *Wernz* l. c. t. II. n. 202. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 465. sq.

(32) *Goffred. de Trano* h. t. n. 1.; *Innocentius IV.*, Comment. in cap. 12. X. de convers. coniug. III. 32.; *S. Thom.*, Summa theolog. IIa. IIae. q. 88. a. 11.; *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 27. n. 5. disp. 28. n. 1. sq. 8. sq.; *Suarez* l. c. tract. VII. l. 9. cap. 13.; *Rosset* l. c. n. 1635. sq.; *Leitner* l. c. p. 199. sq.; *Scherer* l. c. p. 369.; *Schnitzer* l. c. p. 468. sq.

(33) *Suarez* l. c. tract. VII. l. 2. cap. 8. 9. 10. n. 1. sq. 5. sq. l. 9. cap. 4.

(34) Cfr. c. 10. Conc. Ancy. (a. 314.); c. 40. C. XXVII. q. 1.; Conc. Trid. Sess. XXIV. doct. de sacr. matr. can. 9.; *Innoc. IV.*, *S. Thom.*, *Sanchez* l. c.; *Schmalzgr.* h. t. n. 10. sq.; *Reiffenstuel* h. t. n. 15. sq.; *Laurin* l. c. p. 169. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c.; *Rosset* l. c.

clerici maioris. Nam huiusmodi lex naturalis solummodo posset colligi ex absoluta incompatibilitate vinculi vitaeque coniugalis cum obligationibus ortis ex sacris ordinibus ad functiones ministerii ecclesiastici sancte exercendas. Id vero manifeste falsum est, ut aliis omissis evidenter patet ex disciplina probata in Ecclesia orientali. Multo minus ex fontibus revelationis positivum quoddam ius divinum demonstrari potest, cui potius universa traditio ecclesiastica est omnino contraria, ut constat ex magna varietate disciplinae in Ecclesia occidentali et orientali et in extensione legis coelibatus et irritationis ad diversos hierarchiae gradus. Denique lex divina aperte excluditur per dispensationes super coelibatu in ordine ad matrimonium legitime contrahendum a Rom. Pontificibus non tantum in casu quodam particulari, sed frequenter concessas (35).

Porro votum simplex et solemne castitatis intrinseca ratione voti non differunt; ergo ex *solo voto* inhabilitas ad nuptias valide celebrandas nequit induci, sed solummodo ex *solemnitate* voti potest derivari (36). Quae *solemnitas* voti sacris ordinibus adnexi cum consistat inhabilitate absoluta et perpetua personae ad matrimonium valide contrahendum, et *sola constitutione* Ecclesiae dicatur inventa (37), tandem aliquando suam *vim* inhabilitandi habet ex lege *ecclesiastica*: at praerogativa etiam solvendi matrimonium ratum ante ordinationem contractum ad instar professionis religiosae non gaudet (38). Quare si quis dicat impedimentum dirimens ordinis sacri niti immediate *solemnitate* voti, alter contendat *legem ecclesiasticam* esse ipsius fundamentum, uterque quoad *substantiam eandem* causam inhabilitatis assignat, eo tantum discrimine, quod prior *implicite* in *solemnitate* voti, alter *explicite* assignet *legem ecclesiasticam* esse veram causam impediendi ordinis sacri (39). Salvum quoque manet discrimen

(35) Suarez l. c. 1. 9. cap. 13. n. 2. 7. sq.; Rosset l. c. n. 1638. sq.

(36) Suarez l. c. cap. 4. n. 1. sq. 4. sq.

(37) Gloss. v. Quod voventes ad C. XXVII. q. 1. pr.; cap. un. de vot. III. 15. in Sext.; Gregor. XIII. Const. * *Ascendente* *; Suarez l. c. l. 2. cap. 8.

(38) Cap. un. de vot. tit. 6. in Extravag. Ioann. XXII.; Benedict. XIV. De Synod. dioec. l. XIII. cap. 12. n. 14.; Schmalzgr. h. t. n. 6. sq.; Feije l. c. n. 504.

(39) Nilles in Arch. f. k. K. t. XII. p. 735.; Laurin l. c. p. 83. sq. 172. sq.; Freisen l. c. p. 730. sq. 738. sq. Quare si Scherer l. c. t. I. § 70. not. 91. docet: * *Nequit in dubium vocari coelibatum clericalem fundari*

inter impedimentum professionis religiosae et ordinis sacri, non solum ratione *subiectorum* et *effectuum*, sed etiam ratione *necessitatis* voti. Nam si quis serio vult ordinari *et* per malitiam vel ignorantiam excludit votum, nihilominus post *validam* ordinationem ex *lege* ecclesiastica impedimento dirimenti manet obnoxius; at deficiente *voto* perfectae *castitatis* in solemni professione religiosa, impedimentum *dirimens* omnino non oritur.

393. Scholion. Quae sententia de *inhabilitate* clericorum maiorum ad *validam* matrimonii celebrationem ex *sola lege ecclesiastica* repetenda adeo est certa, ut etiam a viris doctis, qui summo cum rigore *obligationem* eorundem clericorum servandi *coelibatum* immediate derivant *ex voto*, apertis verbis fuerit propugnata.

Cuius rei testis classicus est imprimis Suarez, De virt. et de stat. relig. tract. VII. l. 9. cap. 17. n. 11., ubi haec leguntur: “*Et sane dubium non est, quin proxime et, ut ita dicam formaliter, hoc impedimentum (ordinis sacri) proveniat ex statuto ac voluntate Ecclesiae, quia nec solus ordo de se nec solum votum de se faceret personam inhabilem, ut ex dictis constat, et per se satis notum est. Quod ergo dubitari potest, solum est, an votum sit necessarium, ut Ecclesia ponat tale impedimentum, vel an de facto non imponat illud, nisi habenti votum. Et quidem quoad priorem partem dicendum est non esse necessarium votum, ut possit Ecclesia inhabilem reddere personam tali ordine consecratam.... Quoad alteram vero partem, quae magis pertinet ad usum huius potestatis seu ad id, quod de facto circa hoc Ecclesia instituit, dicendum videtur intentionem quidem et voluntatem Ecclesiae esse, ut hoc impedimentum existat mediante voto castitatis per sacram ordinationem solemnizato, quod sufficienter probant iura adducta, praesertim c. unicuique de voto, lib. 6. Et ratio etiam ex dictis sumitur, quia hoc impedimentum ordine naturae, ut sic dicam, supponit obligationem non ducendi uxorem: haec autem obligatio, quantum est ex intentione, oriri debet ex voto, ut diximus. Quia vero Ecclesia non iudicat de occultis, et quia fraus et dolus nemini patrocinari debet, ideo ita positum est hoc impedimentum ab*

in lege ecclesiastica (sola? etiam in voto?); altera quaestio, utrum nullitas matrimonii immediate ex illa, an ex voto (solemni vel solemnitate voti?) sit explicanda, aptius in disputatione de impedimento ordinis maioris (§ 122.) tractatur „ ex doctrina in textu proposita facile colligi potest, quid veri vel falsi contineat.

Ecclesia, ut essentialiter non pendeat a vero voto, sed sufficiat votum praesumptum ac debitum iuxta ordinationem ipsius Ecclesiae „.

Quare Suarez ad difficultatem motam, quod clericus in sacra ordinatione possit sua intentione excludere votum et consequenter etiam solemnitatem voti, quae supponat votum, et nihilominus maneat ex communi sententia ligatus impedimento ordinis ex sola lege ecclesiastica, respondet: “ *Negatur sequela, quia hic effectus (i. e. inhabilitatis) non est adaequatus voti solemnitis veri, sed in praesenti oriri potest etiam ex praesumpto (40) vel, quod perinde est, ex sola ordinatione in sacris „* (i. e. propter statutum Ecclesiae).

Nec minus manifestum est testimonium *Ballerini* (cfr. *Ballerini-Palmieri*, Op. theol. t. IV. p. 181. sq.) docentis: “ *Et sane probabilitas eademque extrinseca nonnisi per meram aequivocationem tributa fuit propositioni, castitatis obligationem quoad clericos ex mera lege ecclesiastica immediate repetente. Dico per meram aequivocationem, si enim non alienis, sed tuis oculis diligenter de sententia inquiras illorum auctorum, quos tanquam illius opinionis patronos longo agmine recensitos habes apud Sanchez, De matrim. lib. VII. disp. 27. n. 9. perperam plerosque eorum, utpote quaestionem prorsus diversam agitantes, reperies allegari. Et sane plures ipsorum nullatenus quaerunt, undenam sit perfectae castitatis obligatio quoad clericos, ex votone, an ex mero praecepto Ecclesiae, sed, unde sit vis dirimendi seu irritum reddendi matrimonium, quod clericus post susceptum sacrum ordinem forte contrahat, nimirum num id ex natura sacri ordinis, num vi voti, an vero ex lege tantum ecclesiastica sit repetendum. Statuunt autem hoc non profluere ex natura sacri ordinis, tum quia contradicit mos in Ecclesia graeca toleratus, tum quia S. Pontifex potest dispensare: item non vi voti, tum quia irritum habetur matrimonium etiam illius clerici, qui forte vovere saltem interna voluntate noluerit, tum quia ne solemne quidem monachi votum per se, sed per Ecclesiae statutum hanc vim habet. Quocirca merito concludunt eiusmodi matrimonii invaliditatem a sola ecclesiastica lege deduci*

(40) Quae praesumptio voti certe omni caret fundamento, ut recte notat Rosset l. c. n. 1649., si quis serio vult recipere ordinem sacrum, sed expresse votum, imo forte ipsum coelibatum simpliciter excludit, ut v. g. fit in secta veterum catholicorum. Quo in casu fatente ipso *Suaresio* l. c. n. 7. 10. sq. votum castitatis non habetur, at manet impedimentum dirimens ordinis sacri ex lege ecclesiastica.

posse. Quae conclusio immerito confunditur cum opinione, quae omnimodae castitatis obligationem, quae inesse potest etiam citra vim dirimendi matrimonium, a sola Ecclesiae lege repetit.

Quare quae viri docti antiquo (41) et novo tempore disputarunt de vera origine *inhabilitatis* clericorum maiorum ordinum ex *sola lege ecclesiastica* aut ex *natura* sive *essentia voti* vel *ordinis sacri* repetenda, nostra aetate quoad substantiam controversiis antiquatis et iam pridem solutis sunt adnumeranda, ita ut solummodo diversitas quaedam habeatur de *modo loquendi*, non de re ipsa, si subtilius inquiratur, utrum inhabilitas inducatur *mediante voto solemni*, an *immediate per legem ecclesiasticam* (42).

Longe aliter res sese habet, si quaeratur de *principio*, unde *obligatio ad coelibatum* in maioribus clericis sit derivanda. Qua de quaestione etiam nunc fervet concertatio (43). Sunt enim, qui putant illam obligationem in Ecclesia latina (sicut in Ecclesia graeca) fundari in *sola* (44) *lege ecclesiastica* conditionate data, non in voto a clerico maiore emisso, alii *etiam in voto* perfectae castitatis exterioris et interioris servandae

(41) *Freisen* l. c. p. 697. sq. 765. sq. 767., ubi recenset sententias antiquorum Glossatorum, e quibus complures de voto eiusque vi irritandi vel dispensabilitate certe parum accurate disserunt. At alii de inhabilitate clericorum maiorum ex sola lege ecclesiastica ultimatum repetenda omnino recte philosophati sunt. Cfr. v. g. Gloss. ad C. XXVII. q. 1. v. Quod volentes; *Innocent. IV.* ut doctor privatus in suo commentar. ad cap. 12. X. de convers. coniug. III. 32. (a. 1245.): « *Ex hoc apparet, quod sola constitutio* (i. e. Ecclesiae) *impedit, quod hic coniugatus non contrahat* (matrimonium); *Ioannes Andreae* († 1348.), Novell. comment. in cap. un. de vot. III. 15. in Sext.: « *Tamen dicendum est, quod nec votum nec solemnitas, sed Ecclesiae constitutio est, quae dirimit... per quod concluditur, non per votum, sed per constitutionem Ecclesiae matrimonia dirimi, licet aliquibus videatur et his placuit, quod votum continentiae et ipsius voti substantia repugnant substantiae matrimonii* ». Cfr. quoque eundem auctorem l. c. in cap. 3. 4. 6. X. qui clerici IV. 6. « *Solemnitates igitur invenit et constituit Ecclesia, non ad voti augmentum, sed ad discernendum et faciendum, quando propter votum emissum matrimonium dirimatur* ».

(42) *Rosset* l. c. n. 1644. sq.; *Suarez* l. c. cap. 17. n. 3. i. f.

(43) *Freisen* l. c. p. 760.

(44) *Sporer* cum aliis antiquioribus auctoribus apud *Rosset* l. c. n. 1644.; *Leitner* l. c. p. 200. sq.; *Laurin* l. c. p. 172. sq. alique v. g. *Schulte*. Cfr. quoque *Scherer* l. c. t. II. p. 367.; *Schnitzer* l. c. p. 468. sq. *Scharnagl* l. c. p. 203. sq. qua de sententia *Suarez* l. c. tract. VI. l. 2. cap. 7. n. 12. docet: « *Videntur fundari in hoc, quod obligatio ad castitatem in clericis sacris non est ex voto, sed ex solo praecepto Ecclesiae; quae sententia falsa est ut infra suis locis dicemus* » (i. e. tract. VII. l. 9. cap. 17.).

nuncupato *ex lege Ecclesiae conditionata* in sacra ordinatione subdiaconatus, cum obligatio coelibatus non consistat in *sola* obligatione abstinendi a matrimonio.

Ex patronis secundae sententiae quidam ita loquuntur, quasi obligationem coelibatus *immediate* repetant ex *voto* quodam *intermedio* et nonnisi *remote* ex *lege ecclesiastica*, quae votum illud sacrae ordinationi adnexuit (45); alii vero eandem obligationem *immediate* repetunt *tum* a voto *tum* a lege, ut melius explicent obligationem subdiaconi abstinendi a nuptiis, si is sive ex *ignorantia* sive ex *malitia* votum castitatis perfectae non emisisset (46). At iste modus loquendi magis denotat diversam terminologiam, non duplicem opinionem revera distinctam. Nam etiam viri docti *immediate* repetentes ex *voto* obligationem, ultro concedunt subdiaconum conscium oneris adnexi coelibatus, sed ex ignorantia vel malitia omittentem voti nuncupationem, nihilominus *ex lege ecclesiastica* lata ob *motivum religionis* teneri ad castitatem servandam, cuius violatio etiam in ipso constituat *sacrilegium*, nisi agatur de actibus mere internis, in quos potestas legifera Ecclesiae sese non extendit (47).

Quibus praemissis illa opinio videtur esse praefenda, qua *immediate* et *principaliter* ex lege ecclesiastica ita deducitur *obligatio* coelibatus, ut eadem lege simul praescribatur *forma* sive *modus* ex *voto* illam obligationem castitatis susci-

(45) Suarez l. c. l. 9, cap. 13. n. 18.; « Ad secundum iam fere responsum est hanc obligationem non imponi per **absolutum** Ecclesiae praeceptum, imo ut infra dicemus, non proprie (?) oritur ex praecepto, sed ex voto et promissione clerici: neque etiam ipsa promissio praecipitur absolute, sed **sub conditione**, quae pendet a voluntate libera promittentis,.... ut si ordinem sacrum suscipere velit, castitatem promittat », cap. 17. n. 10. Similiter loquuntur alii doctores de obligatione coelibatus « mediante voto » suscepta; at evidentem legem ecclesiasticam non excludunt, quoniam votum *lege conditionata* Ecclesiae praeceptum esse statuunt.

(46) Rosset l. c. n. 1648.; Ballerini-Palmieri l. c. t. IV. p. 183. (n. 22.), ubi allegant Conink, Castropalaum aliosque veteres scriptores.

(47) Suarez l. c. cap. 17. n. 3. « Alii vero communiter censent hanc obligationem esse ex vero ac proprio voto,.... Atque haec posterior sententia in rigore verior est: prior etiam aliquid verum continet, quia tamen fortasse in re non dissentiant vel de modo tantum loquendi disputant, distincte et singillatim explicare oportet omnia ». Et profecto qui affirmant votum, non necessario negant legem et vicissim; at si qui solam legem ecclesiasticam admittant ut causam obligationis coelibatus, ipsum vero votum expresse negant, non solum *verbis*, sed *re* a secunda sententia recedunt.

piendi (48). Quo in casu si quis clericus maior in sacra ordinatione negligat formam sive modum *voti adnexi*, semper manet *lex coelibatus* (49), qua Ecclesia immediate et principaliter ligat clericum in sacris constitutum ad servandum coelibatum.

Certe ex antiqua traditione Ecclesiae occidentalis inde a Gregorio M. non fuerunt admissi ad ordines maiores, nisi *praevis profiterentur* castitatem. Quae professio secundum sensum obvium continet verum votum perfectae castitatis (50).

At nullo solido argumento demonstrari potest illud factum iam ex sese parum credibile, quod Ecclesia latina *derelicta* antiqua et perfectiore sua praxi *etiam* ex *voto* perfectae castitatis exigendi coelibatum adoptarit disciplinam *imperfectior* Graecorum, qui *sola lege* ecclesiastica imponunt clerico coelibati ad ordines maiores accedenti obligationem castitatis. Neque adversarii probabili quadam ratione possunt assignare *tempus*, quo tandem aliquando mirabilis illa mutatio disciplinae antiquae facta sit. Quare singularis praerogativa et dignitas cleri saecularis Ecclesiae latinae, qua *consilium* evangelicum castitatis sequitur in *forma modoque perfectiore voti*, omni vi et constantia est retinenda.

Porro Bonifacius VIII. in cap. un. de vot. et vot. red. III. 15. in Sext. disertis verbis declarat: “ *Illud solum votum debere dici solemne, quantum ad post contractum matrimonium dirimendum, quod solemnizatum fuerit per susceptionem sacri ordinis aut per professionem expressam vel tacitam factam alicui de religionibus per Sedem Apostolicam approbatis* „. Quae verba occurrunt sub rubrica: “ *De voto et voti redemptione* „; at vota sub ista rubrica in nigro comprehensa sunt vota sensu stricto, non lato; ergo etiam votum castitatis ex cit.

(48) S. Bonaventura, Comment. in IV. dist. 37. 1. a. 1.: “ *Ordo apud Latinos ex constitutione Ecclesiae habet inseparabiliter continentiam annexam..... ita quod obligatio illa procedit ex statuto pariter et voto, et sic intelligitur, quod impedit et qualiter impedit matrimonium* „; S. Thom.. Summa theol. IIa. IIae, q. 8. a. 7. 11. iunct. 1. c. in not. 57. h. tit.; Rosset 1. c. n. 1648.; sq. 1651; Gury-Ballerini 1. c. t. II. n. 41.

(49) Cfr. c. 8. D. 27. (Callixt. II.); c. 40. C. XXVII. q. 1. (Innoc. II.); in formulis dispensationis ab oneribus subdiaconatus vel diaconatus Romae receptis dicitur: “ *Super lege castitatis* „ et “ *contra legem et virtutem castitatis* „; Rosset 1. c. n. 1638. 1648., Laurin 1. c. p. 173. not. 2.

(50) Cfr. c. 1. D. 28. (Gregor. M.); Laurin 1. c. p. 83. sq. 173. sq.; Freisen 1. c. p. 750. sq.; Schnitzer 1. c. p. 460. sq., ubi scite maiorem perfectionem voti laudat.

cap. unic. ordini sacro adnexum est votum castitatis sensu stricto. Praeterea est interpretatio prorsus arbitraria, si in uno eodemque *contextu* alicuius *capitis* idem vocabulum diverso sensu accipiatur; at certe votum castitatis per professionem religiosam ex cit. cap. unic. solemnizatum est verum votum perfectae castitatis; hinc in materia prorsus aequiparata sacrae ordinationis idem intelligitur verum votum castitatis. Deinde si in subsequentibus eiusdem capitis commemorantur: “*Reliqua.... vota, (quae) quandoque matrimonium impediunt contrahendum*”, nullus unquam commentator illa verba intellexit de *votis sensu lato* acceptis. Accedit auctoritas aliorum Romanorum Pontificum in cap. un. tit. 6. de vot. in Extravag. Ioannis XXII. (“*Votum solemnizatum per sacri susceptionem ordinis*”) et in Constit. Benedict. XIV. “*Inter praeteritos*”, 3. Dec. 1749. § 41.; “*Quod idem est, ac si dicatur ipsos (i. e. Poenitentiarios minores) potestatem dispensandi in votis solemnibus castitatis, paupertatis et obedientiae in solemnibus religiosa professione sive in ordinis sacri susceptione emissis minime habere*”. Quae verba in se et contextu considerata solummodo de vero voto castitatis perfectae legitimum habent sensum et ad votum late sumptum detorqueri non possunt. Tandem ex communi doctrina theologorum clericus *latinus* in sacris ordinibus constitutus per *peccata mere interna* contra castitatem commissa, reus fit etiam *sacrilegii*. Cuius sacrilegii ratio solida assignari non potest, nisi clericus maior dicatur ligatus *vero voto* castitatis. Nam mera lex ecclesiastica ex communi magisque fundata sententia ad actus mere internos sese extendere non potest. Quae adversarii doctrinae propugnatae opponunt (51), solida non sunt, ideoque *Ballerini* ipsorum opinionem recte negat esse probabilem.

(51) V. g. *Schulte*, *Reusch* alique ex can. 9 Conc. Trid. Sess. XXIV. doctri. de sac. matr. suam voluerunt probare theoriam, quasi verba “*non obstante lege ecclesiastica vel voto*” quoad priorem partem referantur ad “*clericos in sacris ordinibus constitutos*”, quoad alteram partem ad “*regulares*”. At huiusmodi argumentatio, ut nunc patet ex *Theiner*, Acta genuina C. Tr. t. II. p. 463. sq. 475., nititur *fictione historica*. Nam fatente etiam *Laurin* l. c. p. 174. sq. aliisque adversariis Patres Tridentini nequam habuerunt *intentionem* decernendi: “*Legem coelibatus esse legem ecclesiasticam, cum nec proposita fuerit haec quaestio nec a Patribus disputata, sed tantum verba Lutheri posita fuerint videlicet: Non obstante lege ecclesiastica vel voto, cuius error ipsius verbis positus iuste fuit a Patribus damnatus*”. Quibus verbis *Cardinalis Lotharingii* reliqui Patres Tridentini plenissimum dederunt assensum; v. g. *Marcus Antonius Bobba*

394. Ut clericus maiorum ordinum hoc impedimento dirimente ligetur, triplex requiritur conditio sel. 1) *valida ordi-*

dixit : « In IX. canone illa verba : *Non obstante lege ecclesiastica, placent, si intelligantur tanquam verba haereticorum, quae damnantur, non autem, quod aliquid definat* ». Cfr. quoque Rosset l. c. n. 1651., qui ad solvendam istam difficultatem non recurrit ad acta genuina Concilii Tridentini. Alii v. g. *Leitner* l. c. p. 200. sq. inde arguunt, quod *nulla lex universalis* Ecclesiae clericis (latinis) in sacra ordinatione (conditionate) imponat nuncupationem voti; at id fundatum non est, ut patet ex cap. unic. de vot. in Sext. Cfr. quoque *Suarez* l. c. tract. VII. l. 9. cap. 17. n. 4. 5. Efficax quoque non est eiusdem auctoris ratio, quod *Ecclesia sola lege* potuerit *eundem scopum* obtinere atque *voto* castitatis adnexo. Confundit enim vir doctus imprimis *possibilem* praxim cum disciplina *de facto* in Ecclesia latina vigente. Nemo enim in dubio vocat (cfr. *Suarez* l. c. n. 5.), quod *Ecclesia poluisset* etiam clericis maioribus latinis coelibatum *sola lege* praescribere, ut in Ecclesia graeca obligantur clerici coelibes ad maiores ordines accedentes; sed ex allegatis iuris textibus *de facto* Ecclesia occidentalis istam praxim non adoptavit. Porro sustineri nequit Ecclesiam per *solam legem idem* consequi. Nam si *votum* addatur, *obligatio* coelibatus non est mera obligatio *abstinendi a nuptiis*, sed etiam ex *religione* servandae *perfectae* castitatis exterioris et interioris. Insuper clerus latinus ita redigitur ad *imperfectiorem* conditionem cleri graeci, in quo nobilior et perfectior observantia *consilii evangelici* castitatis *voto* confirmati non reperitur. Denique si lex ecclesiastica praecipit, ut per *votum* obligatio castitatis suscipiatur, clericus *duplice* et *firmitore* et *sacratiore* vinculo in re adeo ardua convenientissime ligatur, quod multo *difficilius solvi* potest. Etenim mera lex ecclesiastica etiam *sine causa* per dispensationem saltem *valide* relaxari potest.; at ubi intercedit votum, dispensatio a R. Pontifice concessa esset nulla et irrita. Hinc insignis illa *difficultas* Sedis Apostolicae in remittenda *obligatione* coelibatus clericorum maiorum certe admissio quoque voto facilius explicatur. Cfr. *Suarez* l. c. n. 5.; *Rosset* l. c. n. 1650.

Praeterea *Leitner* l. c. p. 201. obligationem ex voto inde refutare studet, quod Ecclesia omnino *non possit* tale votum (conditionate) praescribere, quippe quod essentialiter consistat in actu *interno* voluntatis; hinc infert, quod etiam *de facto* lex ecclesiastica *de voto* emittendo non fuerit lata. Qua in re certe mirum est, quod *S. Thomas, Suaresius* l. c. n. 6. alique gravissimi theologi et canonistae, qui ceteroquin strenue defendunt Ecclesiam *non posse* praescribere suis legibus actus *mere internos*, non intellexerint sese sibi *contradicere* atque propugnare doctrinam plane *impossibilem*. At cl. auctoris assertio in facto et in iure non est solide fundata. Nequaquam enim Ecclesia conditionate et directe praescribit votum castitatis *mere internum*, sed *externe* atque *adeo publice* emittendum, quocum actus *internus necessario* est coniungendus. Nemo vero hucusque serio Ecclesiae negavit potestatem praescribendi *actus mixtos*. Quare quemadmodum in sententia *S. Thomae, Suaresii* aliorumque Ecclesia lege sua *mere disciplinari* nequit praescribere actum *mere internum* fidei, sed optimo iure praecipit non raro *externam* et *publicam* fidei professionem secundum symbolum determinatum v. g. Tridentinum, cui *necessario*

natio (52), 2) sufficiens *cognitio* saltem de vitando a clericis maiorum ordinum matrimonio et perfecta castitate servanda (53).

uniendus est actus internus, ita pariter non gaudet potestate *absolute* et *directe* praescribendi mere *internam* voti nuncupationem, quamvis non prohibeatur actum *mixtum* *voti externi et publici conditionate* praecipere.

Quibus animadversionibus iam in antecessum soluta est exceptio eiusdem auctoris, qua sese extricare tentat a vi argumenti allati de *sacrilegio* per actus *mere internos* commisso. Ipse enim imprimis huius difficultatis nullam affert solutionem, sed solummodo putat illam *etiam admissio voto* non solvi, eo quod accessorium (i. e. votum) sequatur principale (i. e. legem ecclesiasticam), quae ad actus *mere internos* sese non porrigit. At el. auctor duas res plane distinctas videtur omnino confundere. Profecto Ecclesia non potest directe praecipere votum *mere internum*, sed indubitanter votum *externum* cum actu *interno coniunctum*. Quo voto emisso clericus maior, *non lege ecclesiastica*, sed *ipsa lege divina*, qua vota Altissimo sunt reddenda, ex novo titulo religionis ab obligatione *legis naturalis* distincto tenetur vitare etiam peccata *mere interna* contra castitatem.

Minus immorandum est aliis difficultatibus a Leitner, Schnitzer, Laurin motis, quasi v. g. secus etiam admittendum esset *votum* recitandi Breviarium. Nullibi enim in iure reperitur « *votum Breviarii* » sacrae ordinationi *adnexum*; id vero fit expresse de *voti castitatis*; ergo illa extensio ad Breviarium, quae nulli viro docto in mentem venit, esset omnino arbitraria. Quodsi putant ex disciplina *vigente* non amplius fieri votum, confundunt ignorantiam iuris clari, quae forte in aliquo clerico vel dioecesi quadam per accidens potest habere locum, cum disciplina communiter recepta. Porro non satis distinguunt votum *formalibus verbis* emissum, a voto concludentibus factis et signis manifestis aequivalenter sive tacite vel implicite nuncupato. Tandem perperam abrogationem tacitae professionis religiosae extendunt etiam ad ablationem *taciti voti* castitatis in sacra ordinatione. Nam licet abrogatio tacitae professionis sive solemnisi sive simplicis nunc merito admittatur, tamen *universalis* et *expressa* lex de utraque professione nondum existit. Praeterea huiusmodi extensiones privatae iuris constituti *de professione religiosa ad sacram ordinationem* sunt prorsus arbitrariae. Nimis enim clare illud votum in cit. cap. unic. de vot. in Sext. est *expressum* et in ipsa sacra ordinatione onus coelibatus *ad tramites iuris* adeo solemniter suscipitur, ut ista comparatio cum abrogata professione *tacita* omnino claudicat, licet in Pontificali Romano votum *expressis verbis* non statuatur, sed aliquo modo tantum insinuetur. Denique *lex ipsa* iam pridem lata *monet*. Cfr. Rosset l. c. n. 1651. A. Lehmkühl, Theol. moralis II. ed. 11. n. 782. not.

(52) R. I. 42. in Sext.; decis. S. C. C. in ed. Richt. C. Tr. p. 201. sq. et in Act. S. Sed. vol. I. p. 330. sq. vol. II. p. 443. sq.; Instr. S. C. C. a. 1838. in Decret. Clem. P. VIII. ed. Sentis p. 41. sq.; Schmalzgr. h. t. n. 26. sq.; Benedict. XIV., De Synod. dioec. l. VIII. cap. 10. 11. l. XII. cap. 4; Laurin l. c. p. 159. sq.

(53) Quamvis in foro *externo* non possit admitti (cfr. Laurin l. c. p. 165.) in adulto viro christiano rite educato ignorantia obligationis clericorum maiorum servandi coelibatum, tamen si de illa in casu singulari constaret, neque *obligatio* ad continentiam neque *inhabilitas* ad matrimonium valide celebrandum in clerico cum tali ignorantia promoti existeret.

debita *libertas* in susceptione sacrorum ordinum excluso metu gravi per vim iniustam incusso (54).

Nam Ecclesia neque potest neque vult clerico ultro non acceptanti tale onus continentiae imponere per legem *absolute* prohibentem et irritantem nuptias. Cfr. *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 27. n. 11. 12.; *Suarez* l. c. cap. 13. n. 20. sq. cap. 17. n. 1. sq.; *Laurin* l. c. p. 176. sq.; *Nilles* in Act. theol. Oen. tom. XII. p. 735. sq. At qui omnino ignorat conditionatam obligationem coelibatus et legem voti, is certe illam obligationem voluntarie non acceptat multoque minus nuncupat votum, quod est essentialiter promissio voluntaria, propria, non aliena voluntate facta. Id a fortiori valet, si in tali homine sit etiam explicita voluntas *contraria* continentiae, ut ex communiter contingentibus fiet. Paulo aliter *Gasparri* l. c. n. 588. iunct. n. 301., ubi inde arguit, quod ignorantia invincibilis non impedit effectum legis irritantis. Quae ratio sane procedit de impedimentis dirimentibus *absolute* statutis v. g. consanguinitatis, at non valet de hoc impedimento, quod, ut recte notat *Suarez* l. c. cap. 17. n. 11., ordine naturae « *supponit obligationem non ducendi uxorem* ». Quae cum non existat, nisi verificetur *conditio* voluntariae acceptationis, etiam impedimentum dirimens non ligat.

Hinc a fortiori *infantes et impuberes*, qui *illicite* quidem, sed *valide* ordinati sunt, *obligationi* coelibatus ex lege vel voto et *inhabilitati* ad matrimonium certissime non sunt adstricti, antequam ordinationem suam expresse vel tacite ratam habuerint. Quod *tempus* utile deliberandi de ratificatione ex paritate cum professione religiosa et argumento petito ex Benedict. XIV. Const. « *Eo quamvis* » 4. Maii 1745. § 28., Const. « *Anno vertente* » 19. Iun. 1750. §§ 7. 11. optimo iure extenditur usque ad annum aetatis *decimum sextum*, derelicta tanquam improbabili rigidior *Schmalzgrueber* h. t. n. 18. aliorumque veterum canonistarum et theologorum sententia v. g. *Suaresii* l. c. cap. 17. n. 17. sq. 21. sq. de *tempore* deliberandi et *obligatione impuberum post* usum rationis ordinatorum. Cfr. potius *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 30. n. 8.; *Rosset* l. c. n. 1653. sq.; *Laurin* l. c. p. 163. sq., qui propter paritatem a Benedicto XIV. adoptatam cum professione *soleni* et introductum a Pio IX. *triennium* votorum simplicium tempus deliberandi liberaliter differt usque ad annum *decimum nonum* completum.

(54) Ordinatio sacra, ad quam quis *vi absoluta* coactus fuit, ex ipso iure divino certe *invalida* est (cfr. cap. 3. § Item X. de bapt. III. 42.; Bened. XIV. Const. « *Postremo* » 28. Febr. 1747. §§ 48. 49.; Act. S. Sed. vol. II. p. 450.; *Schmalzgr.* h. t. n. 20.; *Laurin* l. c. p. 161.); at *vis conditionata* sive metus simpliciter gravis et iniuste incussus, licet *valorem* ordinationis sacrae non impediatur, tamen illud efficit, ut promotus ad ordinem subdiaconatus neque *obligationi* ad continentiam ex lege vel voto neque *inhabilitati* ad matrimonium sit obstrictus, nisi postea libere sive expresse sive tacite per facta concludentia v. g. liberum exercitium ordinis sacri ratificet obligationem coelibatus ex statuto Ecclesiae ordinibus sacris adnexam. Ita recte *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 29.; *Suarez* l. c. cap. 17. n. 23. sq.; *Benedict.* XIV., De Synod. dioec. l. XII. cap. 4. n. 2.; *Laurin* l. c. p. 160. sq.; *Rosset* l. c. n. 1659. sq. cum multis aliis; aliter *Schmalzgrueber* h. t. n. 21. sq. cum compluribus antiquis scriptoribus v. g. Hostiensi, Ioanne Andreae, Vasquez, Wiestner. Quae sententia benignior

In *Ecclesia orientali* catholici clerici secundum ritum suum in maioribus ordinibus rite constituti exceptis Episcopis matrimonio ante sacram ordinationem legitime inito generatim licite uti possunt (55); at mortua *prima* uxore ad *secundas* nuptias *licite* et *valide* (56) celebrandas ex ordinatione *sacrorum canonum*, non ex *voto* quodam *solemni* (57) sunt inhabiles. Quare omne matrimonium *etiam* primum *post* susceptionem ordinis maioris a clericis orientalibus attentatum omnino est invalidum (58).

sane nequit deduci ex *natura rei*, cum iste metus voluntarium non auferat, neque ex ullo *iure positivo* sive generaliter sive specialiter in legibus scriptis expresso, neque ex paritate cum *solemni* voto castitatis in professione religiosa emisso cum plena certitudine demonstrari potest. Cfr. *Suarez* l. c. n. 25. Nam professio religiosa et sacra ordinatio non perfecte acqui-
parantur, et admissa paritate quoad *votum solemne*, in clerico maiore obligatio et inhabilitas posset manere ex *statuto* Ecclesiae. At attentata *aequitate canonica*, quae non permittit hominem invitum et gravi metu *iniuste* coactum *duro iugo* continentiae subiicere, et « *iuxta vigentem canonicam iurisprudentiam* », ut testatur *Bened. XIV.* l. c. (Quaest. can. 200. et 294.), clericus maior gravi iniustoque metu ad ordinationem coactus non remanet obstrictus voto continentiae. Cui vigenti iurisprudentiae S. Rotae et S. C. C. etiam a *Benedicto XIV.* Const. « *Eo quamvis* » 4. Maii. 1745. § 21. approbatae nequeunt opponi rationes internae et « *obsoleti* » canones. Cfr. Act. S. Sed. vol. I. p. 328. sq. vol. II. p. 443. sq.

(55) Cfr. c. 13. Conc. Trullan. (a. 692.); cap. 6. X. de cleric. coniug. III. 3.; cap. 7. X. de poenit. V. 38.; *Benedict. XIV.* Const. « *Etsi pastoralis* » 26. Maii 1742. § 7. n. 26.; Instr. S. Congr. de Prop. Fid. 24. Mart. 1858.; Synod. Mont. Liban. (a. 1736.) in Collect. Lacen. t. II. col. 241.; Conc. prov. Alba-Iul. (a. 1872.) p. 140. 142.

(56) Cfr. c. 3. 6. Conc. Trull. (a. 692.); S. C. Inq. 22. Dec. 1875. in caus. sacer. dioec. M. Warad.; *De Angelis* h. t. n. 3. i. f.; *Rossei* l. c. n. 1585. sq., ubi tamen n. 1587. ex Conc. Trid. Sess. XXIV. doct. de sac. matr. can. 9. nimis latam deducit conclusionem de **disciplina Graecorum**, de qua Patres Tridentini ne cogitarunt quidem, atque n. 1589. inter doctrinam canonicam *authentico iudicio Sedis Apostolicae* nondum *definitam* et sententiam *nunc plane indubitam* et *certis* argumentis fundatam non satis distinguit.

(57) *S. Thom.*, Summa theol. P. III. Suppl. q. 53. artic. 3. « *Ordo sacer..... quod impedit matrimonium, ex constitutione Ecclesiae habet; tamen aliter apud Latinos quam apud Graecos, quia apud Graecos impedit matrimonium contrahendum solum ex vi ordinis, sed apud Latinos impedit ex vi ordinis et ulterius ex voto continentiae, quod est ordinibus sacris annexum* » : *Laurin* l. c. p. 172. 100. 140.; *Ballerini-Palmieri*, Opus theol. mor. t. VI. p. 581. sq. (n. 1143.), ubi editor ex praxi *Graecorum* deducit conclusiones *generales* non ab omnibus admissas (cfr. *Suarez* l. c. cap. 17. n. 5.; *Rossei* l. c. n. 1650.) atque etiam in explicandis delictis presbyterorum vel diaconorum Ecclesiae orientalis contra castitatem commissis a *Ballerinio* ob rationes minus persuasivas discedit.

(58) *Benedict. XIV.* Constit. « *Eo quamvis* » 4. Maii 1745. § 38., Const.

395. Uxores, quarum mariti ipsis consentientibus ordinem sacrum (59) susceperunt, mortuis maritis ad secundas nuptias saltem licite transire non potuerunt (60). Quod impedimen-

« *Anno vertente* », 19. Iun. 1750. §§ 12. 13., Const. « *Etsi pastoralis* » 26. Maii 1742. § 7. n. 27. (pro Italo-Graecis); Synod. Ruthenor. (a. 1720.) et Synod. Mont. Liban. (a. 1736.) in Collect. Lac. t. II. col. 45. 270. 166.; Synod. Sciarf. (a. 1888.) p. 177. Synod. Alexandr. Coptor. (a. 1898.) p. 148. *Papp-Szilagyi*, Enchiridion, p. 429.; *Laurin* l. c. p. 137. sq.; *Laemmer* in Arch. f. k. K. t. X. p. 242. sq.; *Card. Hergenroether* ibid. t. VIII. p. 180. sq.; *Mansella* l. c. p. 92. sq.; *Zhishman* l. c. p. 473. sq.; *Milas* l. c. p. 516. sq. Benedictus XIV. in Const. « *Anno vertente* », et Const. « *Eo quamvis* » l. c. mentionem facit *controversiae* inter theologos agitatae de *validitate* matrimonii a clerico post receptum maiorem ordinem contracti eamque dicit in cit. Const. « *Anno vertente* », § 13. *nullo adhuc apostolico decreto exceptis Italo-Graecis esse definitam*, imo ibidem ei « *satiùs visum est, ut adveniente casu concedendi dispensationem conditio renovationis consensus non exprimeretur* ». (Quae omissio illius conditionis certo non probat *validitatem* matrimonii iam contracti, cum non raro ad convalidandum matrimonium indubitanter irritum ista conditio sive clausula in dispensatione non apponatur). At ex Benedict. XIV. Const. « *Etsi pastoralis* » l. c. pro *Italo-Graecis* authenticè constat matrimonium post receptos ordines *subdiaconatus*, *diaconatus*, *presbyteratus* contractum « *nullum irritumque* » esse. Idem apud *Ruthenos* in cit. Synod. Ruth. clare et expresse statutum est saltem pro *presbyteris*; *Maronitae* vero et *Syri* cum *subdiaconatum* inter ordines maiores non recenseant, eandem legem in cit. Syn. Mont. Lib. et Sciarf. solummodo extendunt ad diaconos et presbyteros; *Graeci* ex cit. c. 6. Conc. Trull. etiam *subdiaconos* eidem oneri subiiciunt.

Quae doctrina de *nullitate* istorum matrimoniorum pro omnibus ritibus orientalibus et ordinibus maioribus (attenta tamen diversitate disciplinae quoad *subdiaconatum*) comprobatur ex stylo Curiae Romanae. Nam opinio, quae haec matrimonia post maiores ordines nulla esse existimat, fatente ipso Benedicto XIV. Const. « *Anno vertente* », § 13. iam suo tempore apud tribunalia almae Urbis fuit recepta et etiam nunc in iisdem tribunalibus viget. Qui stylus Curiae Romanae sane huic opinioni certitudinem conciliat. Cfr. Instr. cit. S. C. de Pr. F. 24. Mart. 1858. ad Episcop. prov. Alba-Iul., ubi huiusmodi matrimonium post subdiaconatum celebratum dicitur *attentari* i. e. invalide contrahi; S. C. Inq. 22. Dec. 1875. Accedit praeter auctoritatem *anliquorum* canonum v. g. Conc. Trullani (a. 692.) ipse consensus *schismaticorum* orientalium, qui communi suffragio *nullitatem* istorum matrimoniorum nunc quoque strenue sustinent. Cfr. Collect. Lac. t. II. col. 529. not. 1., (ubi tamen *subdiaconi* non commemorantur).

(59) Quae quondam etiam de *viduis clericorum inferiorum ordinum* interdum statuta fuerunt, (cfr. c. 16. Conc. Mac. a. 585.) attentis c. 20. (Gregor. M. a. 594.) C. XXVII. q. 2. de quodam subdiacono et c. 14. D. 32. (= respons. Humberti Legat. Leon. IX. contra Nicet. ser. a. 1054., quem canonem *Freisen* l. c. p. 748. non recte explicare videtur) et habita ratione disciplinae nunc immutatae circa clericos inferiores (cfr. *Laurin* l. c. p. 7.) nostra aetate non amplius vigent nec ullius sunt practici momenti.

(60) Cfr. c. 18. Conc. Tolet. (a. 400.) = c. 12. D. 28.; c. 13. Concil. Aurel. I. (a. 511.) = c. 11. D. 28.; c. 32. Concil. Epaon. (a. 517.); c. 22.

tum ut *mere prohibens* facile explicatur ex *perpetuo voto* castitatis, quod uxor in *saeculo* manens etiam secundum disciplinam vigentem debet emitte, si ordinationi sui mariti libere consentit. Cfr. cap. 5. X. de convers. coniug. III. 32. Porro *absoluta inhabilitas* eiusdem uxoris ad matrimonium *valide* contrahendum *post* mortem mariti indubitanter est admittenda, si ipsa professionem *solemnem* in ordine religioso emisisset. At aliis in casibus uxor certe impedimento quodam *dirimente* non ligatur ex communicatione quadam actuum inter coniuges (61) aut ex voto quodam castitatis (62). Illa enim communicatio inhabilitatis neque in natura rei neque in iure positivo habet ullum fundamentum; votum autem extra formalem religionem nuncupatum est *mere simplex* atque a Bonifacio VIII. cap. un. de vot. III. 15. in Sext. inter vota castitatis, quae unice habeant vim dirimendi subsequens matrimonium omnino non recensetur. Quare solummodo remanet *lex ecclesiastica* ob reverentiam sacri ordinis lata, unde revera communius doctores (63) originem impedimenti *diri-*

Cone. Antissiod. (a. 585.); c. 10. D. 28. (Greg. M. a. 604.) de vidua diaconi; c. 14. D. 32.; c. 5. Concil. Rom. sub Zachar. P. (a. 743.); c. 1. Concil. Rom. sub Greg. II. (a. 721.); *Esmein* l. c. t. I. p. 300. sq., ubi allegat ex "*Libro practico*" Remensi hanc formulam: "*In nostra praesentia.... Talis et Berta, eius uxor,.... votum castitatis communi eorum assensu coram nobis solemniter emisserunt*".

(61) Ita impedimentum explicant: *Goffred. de Trano*, Summa cod. tit. n. 9.; *Hostiensis*, Summa lib. III. tit. 32. de convers. coniug. n. 3. aliique. Cfr. Gloss. in c. 14. D. 32.

(62) Ex *voto* repetunt hoc impedimentum quidam a Glossa in c. 11. D. 28. relati.

(63) Gloss. in c. 11. D. 28.; *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 40. n. 2. 3.; *Schmalzgr. h. t. n. 40. sq.*; *Palmieri* l. c. p. 242. sq. 369.; *Bened. XIV.*, De Synod. dioec. lib. XIII. cap. 12. n. 16., Quaest. canonic. 391.; *Giovine* l. c. t. I. p. 248. sq.; *Rosset* l. c. n. 1598. sq. cfr. n. 3952. sq.; *Fejé* l. c. n. 513.; *Zhishman* l. c. p. 433. sq. At *S. Alphonsus*, Theol. mor. I. VI. n. 812. praeceuntibus *Soto*, *Pontio*, *Gonzalez* sententiam affirmantem *validitatem* talis matrimonii habet *salis probabilem*, licet oppositam dicat *communioem* et *valde probabilem*. Cui assertioni *S. Alphonsi* de probabilitate sententiae affirmantis videtur omnino subscribendum. Nam canones antiqui a patris sententiae negantis valorem allegati partim sunt *mere* particulares partim nullitatem *clare certoque* non exprimunt, ut patet ex ipso c. 14. D. 32. a *Benedicto XIV.* l. c. pro praxi Ecclesiae Romanae allegato. Deinde pro illo tempore ex similibus canonum verbis v. g. ex *separatione* coniugum viri docti non habent *certo probatam* nullitatem matrimonii a *clerico maiore* contracti, multo minus igitur liquet de invaliditate nuptiarum, quas *vidua* clerici maioris *illicite* celebravit. Etenim *separatio* ex disciplina antiqua saltem probabiliter admittit aliam interpretationem.

mentis, quo etiam *ex disciplina vigente* uxorem mortuo marito ligatam esse contendunt.

§ 2. DE DISPENSATIONE ET CESSATIONE
IMPEDIMENTI ORDINIS SACRI.

396. Romanus Pontifex *solus* ex potestate *ordinaria* ab impedimento ordinis sacri dispensare potest (64): nulli quoque *Episcopo* vel *missionario* *generalem* facultatem dispensandi etiam ex disciplina vigente indiscriminatim *delegare* solet (65);

Praeterea iisdem doctoribus negantibus validitatem incumbit onus probandi antiquos canones, si unquam istam statuerant inhabilitatem, a Bonifacio VIII. cap. unic. de vot. in Sext. non fuisse abrogatos. Illo enim in capite ex votis olim cum aliqua solemnitate emissis *tantum duobus aliis*, *non huic* vis irritandi subsequens matrimonium relinquitur. Alios *iuris novi* textus adversarii non allegant, neque ullam *causam* particularem secundum ipsorum theoriam a supremis tribunalibus Ecclesiae definitam. Quare mirum non est, quod etiam recentiores viri docti v. g. *Bucceroni*, Instit. theol. mor. t. II. p. 250.; *Leitner* l. c. p. 188.; *Scherer* l. c. p. 368. sq. iudicium S. Alphonsi de probabilitate sententiae affirmantis valorem omnino ratum habuerunt, atque attentis argumentis sententiae negantis non plena certitudine et efficacia praeditis difficulter intelligitur, quae *Gasparri* l. c. n. 575. not. 1. scribit: « *Alii non immerito ei* (i. e. sententiae affirmanti) *quamcunque probabilitatem negant* ». In praxi igitur *post* matrimonium de facto iam *contractum* inferiores iudices propter *dubium iuris* a S. Alphonso admissum a ferenda sententia *nullitatis* inconsulta S. Sede prudenter abstinerebunt. Quodsi casus incidat de matrimonio *contrahendo*, iam aliunde ob reservationem voti castitatis et singularitatem causae Sedes Apostolica esset adeunda.

(64) Quae potestas R. Pontificis dispensandi nullam habet difficultatem in sententia illorum, qui *excluso voto* universam coelibatus disciplinam repetunt ex *sola constitutione Ecclesiae*. Nam R. Pontifex de iure divino ita est super ius mere ecclesiasticum constitutus, ut illud etiam sine causa *valide* relaxare possit. Quodsi *votum* quoque fuerit emissum, R. Pontifex dispensationem eo tantum discrimine pariter indulgere valet, quod sine iusta causa obligatio voti *valide* non sit remissa. Cfr. Matth. XVI. 18. 19.; cap. 6. § 6. X. de M. et O. l. 33.; S. Thom. l. c. IIa. IIae. q. 88. a. 11.; Ioann. Andr. l. c. in cap. 6. X. h. t. n. 3.; Suarez l. c. cap. 20.; Sanchez l. c. l. VIII. disp. 8.; Laurin l. c. p. 180. sq.

(65) At non desunt exempla *limitatae* cuiusdam facultatis dispensandi Episcopis delegatae. Cfr. v. g. Benedict. XIV. cit. Const. « *Anno vertente* » § 51.; indultum eiusdem R. Pont. 13. Febr. 1758. Praefecto missionis Aegypti super. ad decennium concessum, Imo S. C. Inq. 20. Febr. 1888. ipsis Episcopis per modum *ordinariae* potestatis concessit etiam facultatem dispensandi ab impedimento ordinis sacri subdiaconatus et diaconatus, *non presbyteratus*, si agatur de aegrotis in matrimonio civili vel concubinato viventibus et in gravissimo mortis periculo constitutis, et non suppetat tempus recurrendi ad Sedem Apostolicam, servata tamen spe-

de facto quoque propria sua potestate dispensandi cum *Episcopis nunquam* utitur (66), cum *presbyteris* nonnisi rarissime et magna difficultate (67), cum *diaconis* et *subdiaconis*, etsi non facile et frequenter, tamen minore cum rigore quam ex antiqua disciplina (68).

397. Quodsi a R. Pontifice dispensatio concedatur ab impedimento ordinis sacri sive presbyteratus sive diaconatus sive subdiaconatus in ordine ad matrimonium etiam denuo contrahendum, certe licita et valida est, si fiat ob causam,

ciali clausula de impertita dispensatione certiore faciendi S. C. Inq. Eandem porro dispensandi facultatem habet quilibet sacerdos, qui ad normam articuli VII. decreti « *Ne temere* », imminente mortis periculo ubi parochus vel loci Ordinarius vel sacerdos ab alterutro delegatus haberi nequeat, coram duobus testibus matrimonio valide ac licite potest assistere. Quae facultas adest, sive agatur de concubinariis, sive alia adsit causa ad consulendum conscientiae et, si casus ferat, legitimationi prolis. Cfr. Collect. S. C. de Prop. F. n. 1471. sq.; S. C. de disciplina Sacramentorum 14. Maii; 15. Augusti 1909. : Act. Apost. Sed. I., 1909., 468. ; Monitore eccl. XXI., 1909., 290. *Leitner* l. c. p. 490. sq.

(66) Pius VII. in Brevi « *Gravissimas* » 29. Iun. 1802. Principi Talleyrand, qui ante revolutionem gallicam fuerat Episcopus Augustodunensis, solummodo indulsit reductionem ad statum laicalem *sine* dispensatione ad *matrimonium* contrahendum. Cfr. *Rosset* l. c. n. 1639.; *Laurin* l. c. p. 181. sq.

(67) Quae dispensationes ipsis presbyteris fuerunt indultae ob *veram causam publicam* v. g. a Iulio III. a. 1554., ut facilius esset reditus Anglorum ad fidem catholicam, a Pio VII. a. 1801. ad pacificandam Galliae nationem. Similiter in regionibus quibusdam orientalibus, quo facilius *aeatholicis pateat* via redeundi ad Ecclesiam catholicam, vel ipsi sacerdotes non prohibentur retinere uxores etiam secundarum nuptiarum, quae apud schismaticos quoque invalidae habentur. Cfr. quoque S. C. Inq. 22. Dec. 1875. (de sacerdote rumeno, qui cum vidua alterius sacerdotis matrimonium attentaverat); *Rosset* l. c.

(68) Nicolaus M. declaravit dispensationem ad nuptias celebrandas concessam diacono omnino fuisse spuriam; at Alexander III. (cfr. supra h. tit. not. 26. i. f.) in nonnullis casibus particularibus videtur *subdiaconorum* quorundam matrimonium per dispensationem vel saltem per dissimulationem tolerasse. Post Concilium Tridentinum sunt exempla dispensationum diaconorum et praesertim subdiaconorum, ut testantur Navarrus aliique viri in negotiis Curiae Romanae versatissimi. Cfr. *Benedict.* XIV., Quaest. can. 200. At quamvis *Navarrus* et *Cardinalis Albitius* in taxando numero dispensationum inter sese differant, tamen indubitanter antiquitus in dispensationibus concedendis fuit maior quaedam difficultas et numerus relative minor quam ex disciplina vigente, qua vel ipsi Episcopi ex citato decreto S. C. Inq. 20. Febr. 1888. in certis casibus dispensare valent, nullo facto speciali discrimine inter diaconos et subdiaconos. Cfr. S. C. C. in causis relatis a *Richt.* l. c. p. 200. sq.; Pii IX. dispen. pro nonnullis subdiaconis ritus graeci 24. Mart. 1858. apud *Rosset* l. c. n. 1639.

quae directe in bonum publicum praesertim religionis catholicae redundat. At ex natura rei et disciplina vigente huiusmodi *causa publica non requiritur*, sed causae quoque privatae vereque graves et proportionatae tantae iuris relaxationi ut canonicae admittuntur, saltem si *subdiaconus* vel *diaconus* sit dispensandus (69). Quibus in dispensationibus nostris temporibus alio modo intercedit ratio *boni publici*, cum ita ab ordine *sacerdotali* et universo *statu clericali* facilius arceantur et removeantur viri indigni atque scandalosi.

Quae causa privata praesertim est practici momenti, si forte in sacra ordinatione intercessit *metus gravis* iniuste incussus. Is enim in sententia etiam rigidiorum doctorum, qui licet metu ex certis argumentis in forma legitima probato non admittant ipso iure immunitatem ab obligatione coelibatus et impedimento dirimente ordinis sacri, tamen illum dicunt esse *sufficientem causam* obtinendi a Sede Apostolica saltem *dispensationem* (70). At *vera dispensatio* in benigniore sententia solummodo est necessaria, si clericus maior deficiat in plena certaue probatione *metus incussi* vel *concludentibus* argumentis nequeat elidere *exceptionem* de ratificatione

(69) *Sanchez* l. c. l. VIII. disp. 8. n. 2.; *Giovine* l. c. t. I. p. 441. sq. alique v. g. *Gasparri* l. c. n. 589. praesertim antiqui scriptores omnino *requirunt causam publicam* ad dispensationem; at *Rosset* l. c. n. 1692. cum *Richardo*, *Caietano*, *Carrière*, *Schnitzer*, aliisque causam quoque *privatam* sive bonum spirituale ipsius clerici sufficientem esse recte existimat. Quam sententiam Caietani iam *Suarez* l. c. cap. 20. n. 12. ita approbat: « *Solum adverteo cum Caietano..... non esse semper necessariam causam publicam boni communis, at quidam voluerunt, sed sufficere privatam, dummodo gravis sit, et quae moraliter sufficiat ad compensandum bonum castitatis et aliquale incommodum, quod in ordinem sacrum inde videtur redundare, ratione cuius gravior sine dubio causa requiritur ad dispensandum in hoc voto, quam in simplici voto castitatis* ». Quae opinio theoretica nunc etiam confirmatur disciplina vigente; nam v. g. causa publica ex cit. deer. S. C. Inq. 20. Febr. 1888. non debet intervenire et in compluribus dispensationibus particularibus certissime non fuit requisita.

Porro *Suaresio* l. c. n. 9. sq. et *Sanchez* l. c. n. 3. omnino subscribendum est, si *Panormitanum* multum excessisse dicunt, qui ob rationes insufficientes non solum particulares dispensationes, sed potius *generalem relaxationem* impedimenti ordinis sacri et legis coelibatus proposuit. Nec minus laudabili studio *Leitner* l. c. p. 209. not. 7. reiecit disciplinae ecclesiasticae innovationem a recentiore viro docto excogitatam et commendatam, qua clerici maiores valida possent celebrare matrimonia, dummodo transirent ad statum laicalem. Cuius innovationis fundamenta iam ante tria saecula subvertit *Suarez* l. c. n. 9. sq. et cap. 13. n. 22. sq. iunct. *Rosset* l. c. n. 1622. sq.

(70) *Benedict.* XIV., Quaest. canon. 200.; *Gasparri* l. c. n. 587.

expressa vel tacita ordinationis suae (71). Quae dispensatio saltem regulariter tantum conceditur in ordine ad matrimonium licite valideque contrahendum cum *praevia reductione ad statum laicalem* (quandoque etiam *per modum poenae* inflicta) et omni ordinum susceptorum exercitio penitus interdicto aliisque clausulis opportunis et salutaribus pro qualitate casus (72).

Quae reductio ad statum laicalem est adeo *absoluta* et *perpetua*, ut clericus maior ita dispensatus etiam mortua uxore nonnisi cum licentia *Sedis Apostolicae* ad exercitium ordinum receptorum denuo admitti vel ad alios ordines maiores nondum receptos promoveri possit (73).

398. *Inhabilitas* ad matrimonium *valide* contrahendum in clericis maiorum ordinum, postquam legitime est constituta, nullo modo cessat propter delictum, cui forte perpetua irregularitas, suspensio vel depositio ab officio et ordinum exercitio est coniuncta (74); pariter non tollitur per *degradationem* (75), si qui ob enormitatem delicti ex ipso statu clericali expulsi laicis equiparantur, vel per crimina *haeresis*, *schismatis*, *apostasiae* (76) ab Ecclesia catholica deficiunt vel temere deserunt statum clericalem (77).

399. Si per duas sententias conformes in foro ecclesiastico legitime declaretur aut ipsas ordinationes sacras v. g. subdiaconi et diaconi fuisse invalidas aut satis constare de gravi iniustoque metu in iisdem ordinationibus incusso nec postea purificato, vere *non cessat* impedimentum ordinis sacri, sed ex iudicio authentico *nunquam adfuisse* constat. Quare clericus maior pendente causa aut post primam sententiam sibi

(71) Cfr. S. C. C. in caus. 16. Dec. 1719. aliisque allegatis in ed. *Richt.* Conc. Tr. p. 200. sq. et in Act. S. Sed. vol. I. p. 328. sq. vol. II. p. 443. sq. vol. VI. p. 85. sq.; *Laurin* l. c. p. 160. sq.; *Feije* l. c. n. 507.

(72) *Roskovány*, Coelibatus et Breviar. t. III. p. 179. sq.; formulae Romae usitatae v. g. pro casibus iam attentati matrimonii vel concubinatus. Cfr. supra tit. praeced. not. 56. 61. 62.

(73) *Gasparri* l. c. n. 573.

(74) Cap. 1. X. h. t.

(75) Cap. 2. de poenit. V. 9. in Sext.; cap. 2. i. f. X. de cogn. spir. IV. 11.; *Ferraris* l. c. v. degradatio n. 8. 9.; *Kober*, D. Deposit. u. Degrad. d. K. p. 190. 284.; *Laurin* l. c. p. 166.

(76) Cap. 7. X. de divort. IV. 19.; Conc. Trid. Sess. VII. de sacram. in gen. can. 9., de baptis. can. 7. 8.; Benedict. XIV. Constit. « *Singulari nobis* » 9. Febr. 1749. §§ 14. 15.

(77) Cap. 1. 3. X. de apost. V. 3.; *Laurin* l. c. p. 7. 166. 238. sq.

favorabilem ad nuptias properans sane illicite contraheret matrimonium, at *valide*, si nullitas ordinationis aut metus gravis et iniustus *objective* verificarentur. Inde patet practicum discrimen inter utramque sententiam de necessitate *verae dispensationis* pontificiae etiam in casu *certi* metus gravis et iniusti. Nam si quis propugnet absolutam necessitatem dispensationis apostolicae, matrimonium antea celebratum est *invalidum*, in sententia supra proposita tantum est *illicitum*, sed *validum* (78).

§ 3. DE POENIS STATUTIS CONTRA VIOLATORES
IMPEDIMENTI ORDINIS SACRI.

400. Clerici in *sacris* constituti (79) etiamsi sint depositi vel degradati vel apostatae matrimonium contrahere *praesumentes*, necnon *mulieres*, quae cum iisdem clericis matrimonium contrahere *praesumunt*, *ipso facto* in excommunicationem incidunt per Romanum Pontificem *Ordinariis* reservatam. Quam excommunicationem incurrunt *omnes personae modo commemoratae*, etiamsi matrimonium *civile* iis quoque in locis contrahere praesumunt, ubi forma ab Ecclesia praescripta ad *validam* matrimonii celebrationem necessario est observanda, vel aliud impedimentum dirimens concurrat (80).

401. Praeterea clerici maiorum ordinum si matrimonium attentatum etiam *consummant*, *irregularitatem* quoque ex bi-

(78) Instr. S. C. C. (a. 1838.) de processu iudiciali super nullitate s. ord. subdiac. ex causa vis et metus apud *Sentis* l. c. p. 41. sq., ubi legitur: « Benedicti XIV. Const. « *Si datam* » de processu nullitatis professionis) *ad affinem..... hanc querelam nullitatis s. ordinationis ex S. Sedis praxi, congrua tamen congruis referendo, extensa fuit* »; Suarez l. c. cap. 17. n. 36., ubi iam pro suo tempore requirit praevium *iudicium ecclesiasticum*, in quo talis metus est probandus, antequam matrimonii celebratio sit *licita*; Sanchez l. c. l. VII. disp. 29. n. 6. negat necessitatem dispensationis, non *processus canonici* in casu veri metus gravis et iniusti, aliter Scherer l. c. p. 368. not. 22. interpretatur Sanchezium; Laurin l. c. p. 162.

(79) Cfr. de poenis iure antiquo in Ecclesia orientali et occidentali statutis contra clericos maiores matrimonium attentantes: Laurin l. c. p. 135. sq. 145. sq.; Schmalzgr. l. V. t. 16. n. 107. sq.; Hinschius l. c. p. 818. sq.

(80) Cfr. de universa illa censura tit. praeced. de imped. prof. relig. § 3. Quae ibidem de *suspicionem haereseos* vel *haeresi* vel *infamia* dicta sunt, etiam clericis maioribus sunt applicanda, si matrimonium attentent. Cfr. *Thesaurus* l. c. v. Matrimonium cap. 4. n. 4.; Rossel l. c. n. 1667. sq.

gamia similitudinaria incurrunt (81); at privilegio *canonis* et *fori exempti*, quatenus forum privilegiatum clericorum etiam nostra aetate viget, propter matrimonii celebrationem ex iuris ecclesiastici sanctionibus non privantur (82).

402. Denique iidem clerici officium et *beneficium* ecclesiasticum, si quod forte habeant, in poenam attentati matrimonii certe *ipso iure non amittunt*, sed per sententiam iudicis illo sunt *privandi* (83). Quae sententia privationis officii et beneficii ecclesiastici a fortiori est ferenda, si a clerico maiore matrimonium *civile* celebretur (84).

403. **Scholion.** Si *notoria* sit licita validaque ordinatio clerici maioris attentantis matrimonium, quaestio de valore istarum nuptiarum, non processu canonico est solvenda, sed coniuges illi sacrilegi potius ex officio sunt ad separationem cogendi. Ardua vero est causa, in qua clericus maior impugnat ipsam *validitatem* suae ordinationis aut saltem ex capite gravis et iniusti metus in ordinatione incussi nec *postea purgati* se ab impedimento dirimente immunem esse sustinet, atque consequenter defendit valorem matrimonii *iam contracti* aut sibi vindicat ius *transeundi* ad licitas validasque nuptias. In *utroque* casu nunc omnino instituendus est *verus processus iudicialis* de ordinatione aut de metu ad tramites cit. Instructionis S. C. C. (a. 1838.) (85). Qui processus per se ex *iure communi* fieri potest in prima instantia coram Ordinario loci

(81) Cap. 4. 7. X. h. t. de bigam. I. 21.; Sanchez l. c. I. VII. disp. 85. n. 1. sq.; Fagnan. in cap. 4. de bigam. n. 6. sq. iunct. Wernz l. c. t. II. n. 120. sq.; at Gasparri l. c. n. 572. hanc quoque irregularitatem ex bigamia similitudinaria videtur simpliciter negare.

(82) Passerin., Commentar. in cap. unic. de bigam. in Sext. n. 4.; Reiffenstuel l. I. t. 21. n. 27; Gasparri l. c. n. 573.

(83) Cap. 1. 3. 4. 5. X. de cleric. coniug. III. 3.; Sanchez l. c. I. VII. disp. 43. n. 4.; Riganti l. c. in Reg. Canc. Ap. 58. n. 35. 48.; Garcias, De benef. P. XI. cap. 8. n. 17. 18.; Pirhing lib. III. tit. 3. de clericis coniug. n. 18. 19.; Thesaurus l. c. v. Apostasia cap. 4. n. 5.; Kohn in Arch. f. k. K. t. 41. p. 394. sq.; Laurin l. c. p. 148.

(84) Act. S. Sed. vol. XI. p. 38.; S. C. C. in caus. Brundis. 28. Iul. 1877. in Act. S. Sed. l. c. p. 33. sq. et in Thesaur. resolut. S. C. C. t. 136. p. 441. sq.; Laurin l. c.; Kohn l. c. p. 398. Quamvis rationes allegari possint, ut de lege ferenda tanto tamque scandaloso crimini *ipso iure* poena privationis officii et beneficii statuatur, tamen Rossel l. c. n. 1672. non ea affert argumenta, ob quae, ut ipse putat, « *sententia affirmans amissionem* (beneficii) *ipso facto certa practice* » dici possit, vel saltem inter contro-
versas et probabiles remaneat opiniones.

(85) Cfr. supra h. tit. n. 399. not. 78.

et in secunda instantia appellationis coram Metropolita. Nam expressa quaedam lex universalis, qua istae causae Sedi Apostolicae reservantur saltem quoad ferendam *sententiam*, omnino non existit. Etenim Instr. S. C. Inq. ad Episcopos rit. *orientalis* 20. Iun. 1883. i f. (cfr. supra h. tit. n. 386.), qua illi *processum informativum* iubentur deferre ad Sedem Apostolicam, non est lex universalis (86). Nec Instr. S. C. C. a. 1838. ullo verbo commemorat pontificiam reservationem, imo ex allegata paritate cum Const. “ *Si datam* „ de professione religiosa potius excludit. Denique S. C. C. in c. 28. Iul. 1866. decisa (cfr. Act. Sed. vol. II. p. 443. sq.) antea rescripserat: “ *Utatur iure suo coram Curia episcopali servatis de iure servandis, prout et quatenus de iure* „. Quo responso dato Episcopus loci prae oculis habita *Benedicti XIV.* Const. “ *Si datam* „ *processum* instruxit atque *ipsam sententiam* tulit pro nullitate sacrae ordinationis in casu. Quae sententia sane a S. C. C. fuit *infirmata*, sed ob insufficientiam *probationum*, non ex *incompetentia* Ordinarii loci. Cfr. Act. S. Sed. l. c. p. 451. not. 1. At cum huiusmodi causae sint valde rarae, et aliae circumstantiae forte concurrant (v. g. si vera *dispensatio* apostolica sit necessaria in casu, quo probationes non sunt plene concludentes), in praxi illico Sedes Apostolica v. g. S. C. C. vel S. C. Inq. vel S. C. de discipl. Relig. vel S. C. de Prop. F. adiri solet, a qua Episcopis mandatur, ut saltem *acta iudicialia* conficiant (87).

In casu illo rarissimo, quo infans vel impubes esset promotus ad ordinem maiorem, ante annum decimum sextum completum suam ordinationem in ordine ad onus coelibatus nec *expresse* nec *tacite* cum effectu ratificare *potest*. Quo anno completo ad tramites cit. Const. *Benedicti XIV.* “ *Eo quamvis* „ 4. Maii 1745. §§ 27. sq. 40. sq. et Const. “ *Anno vertente* „ 19. Iun. 1750. §§ 7. 11. ab Ordinario loci vel eius delegato interrogandi sunt, num velint in suscepto officio ordinis sacri persistere. Cui interrogationi, si negativum dederint responsum, non solum primum, sed eo legitime soluto etiam alterum matrimonium licite inire possunt; e contra si serio ac

(86) Quare v. g. *Schnitzer* l. c. p. 470. ex illa Instr. S. C. Inq. etiam exinde deducit conclusionem *nimis generalem*, si *simpliciter* asserit causas matrimoniales, in quibus impedimentum ordinis sacri interveniat, ad Sedem Apostolicam esse deferendas; id enim tanto ambitu ne in laudata quidem Instr. S. C. Inq. praescribitur.

(87) *Périès* l. c. p. 95.; *Laurin* l. c. p. 163.

deliberato responderint velle se in adepto ordine perseverare, primae et secundae nuptiae illis aperte interdicuntur. Quae interrogatio et responsio manifeste non habet rationem veri cuiusdam *processus iudicialis* (88); at si talis clericus maior diu iam elapso anno decimo sexto (89) praetendat sese suam ordinationem neque expresse neque tacite ratificare atque onus coelibatus detrectet, exceptio sane per veram indagacionem iudicalem est examinanda et definienda.

404. Scholion. Moderni codices civiles v. g. Galliae, Germaniae, Italiae, Helvetiae ordinarie impedimentum dirimens ordinis sacri non admittunt atque idcirco clericos maiorum ordinum a nuptiis *civilibus* impune celebrandis non prohibent. Tribunalia civilia Galliae licet professionem solemnem votorum a *novo* iure gallico non admissam in praxi iudiciaria pariter non recognoscerent tanquam impedimentum matrimonii civilis, tamen ultimo saeculo diu et regulariter non obstante silentio codicis Napoleonis I. matrimonia clericorum maiorum etiam civiliter contracta declararunt nulla et irrita. Cfr. *Allègre* l. c. t. I. p. 147.; *Hirschel* in Arch. f. k. K. t. 41. p. 371. sq. A qua iurisprudencia supremum tribunal cassationis 25. Ian. 1888. sine solido fundamento recessit. Cfr. *Allègre* l. c.; *Geiger* in Arch. f. k. K. t. 63. p. 280. sq.; supra h. tit. not. 1.; *Rosset* l. c. n. 2296. sq. At ex cod. civili Austr. § 63. et Hispan. art. 83. ordo sacer rite susceptus cum magno moerore virorum liberalium in ipso quoque foro civili constituit impedimentum dirimens cuiuscunque matrimonii, quod clericos maiores et cives illorum regnorum ita absolute et *personaliter* reddit inhabiles, ut etiam post apostasiam a fide catholica vel statu clericali et extra territorium suae nationis et cum quibuscunque personis validas nuptias celebrare non

(88) *Sanchez* l. c. I. VII. disp. 30. n. 9., ubi verum processum iudicalem non commemorat, sed non excludit actum quendam externum, quo de detrectato onere coelibatus in foro externo constare possit; aliter *Scherer* l. c. p. 368. not. 22. videtur exigere « *processum* », etiam in isto casu, qui ab altero casu vis et metus omnino differt; *Laurin* l. c. p. 160. sq. 162. sq.; *Rosset* l. c. 1653.

(89) Qua in re secundum analogiam cap. 8. X. de regular. III. 31. non raro requiritur, ut responsum *negativum* a clerico maiore detur *intra triduum* post completum annum decimum sextum. Cfr. *Laurin* l. c. p. 165. At *Sanchez* l. c. n. 10. recte istud triduum solummodo admittit per modum *praesumptionis* in foro externo negatque paritatem inter sponsalia impuberum *in se iam valida* et vinculum coelibatus ante legitimam acta-tem nondum *vere* contractum.

possint. Cfr. *Laurin* l. c. p. 197. sq.; *Scherer* l. c. § 122. not. 37. sq.; *Krasnopolski* in Arch. f. k. K. t. 73. p. 456. sq. t. 74. p. 297. sq.; *Perez*, Inst. iur. publ. eccl. vol. II. p. 272. sq.; *Lopez*, El derecho español p. 75. Cfr. de Hungaria supra tit. praeced. not. 1.

TITULUS XVII.

DE IMPEDIMENTO CONSANGUINITATIS.

(*Lib. IV. tit. 14. de consang. et affinit.*)

405. **Fontes** : C. XXXV.; c. 19. sq. C. XXXII. q. 7. (1). — Compl. I lib. IV. tit. 13. de eo, qui cognovit cons. s. ux. vel sponsam sui cons., tit. 14. de cons. et aff., tit. 15. de sobole suscepta ex sec. nupt.; compl. II. l. IV. tit. 7. de eo, q. c. cons. s. ux., tit. 8. de cons. et aff.; compl. III. l. IV. tit. 9. de eo, qui cog. cons. ux. s. vel sp., tit. 10. de cons. et aff. et publ. honestatis iustitiae; compl. IV. l. IV. tit. 3. d. c. et a. et sobole suscepta ex secund. matr. — Decret. Greg. IX. l. IV. tit. 14. de cons. et affil.; Const. Clem. V. l. IV. tit. un. d. c. et aff. — Concil. Trid. Sess. XXIV. de ref. mat. cap. 4. 5. — Pii V. Const. « *Sanctissimus* » 20. Aug. 1566., Const. « *Ad Rom. Pontificem* » 28. Nov. 1566. — Decretal. Clem. P. VIII. l. IV. tit. 4. de eo, q. c. e. u. s. vel. sp., tit. 5. d. c. et a. ed. *Sentis* p. 154. sq. — Bened. XIV. Const. « *Etsi matrimonialis* » 27. Sept. 1755. — Instr. S. C. Inq. 20. Iun. 1833. n. 29. 30. et Instr. S. C. de Prop. F. a. 1833., decis. S. C. C. in ed. *Richtl.* Conc. Tr. p. 261. sq. et in Act. S. Sed. v. g. vol. VI. p. 107. vol. VIII. 642. sq.; Collect. S. C. de Prop. F. n. 1227. sq.; Instr. Card. R. § 26.; Collect. Lac. t. II. v. Matrim. n. 29. et Conc. prov. A^lba-lul. (a. 1872.) p. 96. sq.; Synod. Sciarf. (a. 1888.) p. 178. sq. (de ritib. orient.).

Scriptores : Commentat. iur. Decretal. in h. t. — *Aichner* l. c. § 177.; *Devoti* l. c. §§ 131. sq.; *Vering*, Lehrb. d. k. K. § 238.; *Scherer* l. c. § 116. — *S. Raymund*, l. c. l. IV. tit. 6. de cognatione carnali; *Roland*, l. c. p. 189. sq. 200. sq.; *Tancred* l. c. tit. 20. de consanguinit., qualiter sit comp. ed. cit. p. 25. sq.; *Bernard*, Pap. l. c. p. 163. sq. 295. sq.; *Durantis*, Specul. lib. IV. partic. 4. h. t. — *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 51. sq. (2); *Feije* l. c. n. 347. sq.; *Van de Burgt* l. c. p. 143. sq.; *Giovine* l. c. t. I. p. 347. sq.; *Gasparri* l. c. n. 661. sq.; *Schulte*, Eher. § 23.; *Mansella* l. c. p. 32. sq.; *Rosset* l. c. n. 1770. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 374. sq.; *Leitner* l. c.

(1) Inst. I. 10. de nupt.; Dig. XXIII. 2. de ritu nupt. et sq. tit.; Cod. V. 5. de incest. nupt.; Dig. XXXVIII. 10. de grad.; cod. civ. Ital. art. 48. sq. 58. sq., Gall. art. 161. sq., German. § 1310. 1589., Austr. §§ 65. sq. 40. sq., Hispan. art. 84.

Cfr. *Schulte*, Eher. p. 522. sq.; *Friedberg-Ruffini* l. c. § 186.; *Hollweck*, D. Civileher. p. 135. sq.; *Allègre* l. c. t. I. p. 88. sq.; *Lehmkuhl*, D. buerg. Gesetz. d. d. R. ad §§ 1310. 1589.

(2) Cfr. quoque ex theologis : *S. Thom.*, Comment. lib. IX. sent. dist. 40.; *Bellarmin.* l. c. cap. 25.; *Perrone* l. c. t. I. p. 132.

p. 211. sq. — *Moy* l. c. p. 80. sq. 205. sq. 348. sq.; *Freisen* l. c. p. 371. sq.; *Esmein* l. c. t. I. p. 335. sq.; *Zhishman* l. c. p. 215. sq.; *Fr. Gillmann*, Das eheliche zwischen der soboles ex secundis nuptiis und den Blutsverwandten des verstorbenen Ehepartners bestehende Ehehindernis, Mainz, 1909. — *Eschbach*, Disput. physiol.-theol. p. 99. sq.

Praenotiones.

406. Connexio materiae. Post finitam explicationem impedimentorum, quae inhabilitatem personarum inducunt *absolutam* ad matrimonium *valide* contrahendum, de iis impedimentis disserendum est, quibus *relativa* constituitur inhabilitas quoad validam celebrationem matrimonii cum *certis* tantum personis. Qua in re, quemadmodum de impedimentis *absolutis* imprimis disputatum est de inhabilitatibus ortis ex impedimento *naturali*, deinde ex vinculo quodam *iuridico*, ita etiam de inhabilitatibus *relativis* ob nimiam quandam coniunctionem personarum inductis disquisitio apte inchoatur ab impedimento *consanguinitatis* sive cognationis *carnalis* vel *naturalis*.

407. Definitio. *Consanguinitas* (3) (ἡ συγγένεια φυσική) sive parentela vel *cognatio carnalis* est vinculum personarum ab eodem stipite propinquo descendantium *carnali propagatione* contractum (4). Quod vinculum maioris amicitiae, affectus, necessitudinis inter consanguineos distinguitur ab aliis vinculis amicitiae, quod *fundamentum* habeat in unitate et *communione sanguinis*, non in alia quadam communicatione bonorum, atque est *ratio* legis irritantis sive *impedimenti dirimentis*, ob quod matrimonia inter *certas* personas illo vinculo inter se ligatas *valide* iniri nequeunt.

408. Divisiones. I. *Consanguinitas* dividitur: 1. In *legitimam*, quae iustis nuptiis inducitur, et *illegitimam*, quae oritur ex fornicaria coniunctione; at cum in utroque casu fiat *natu-*

(3) Cfr. de terminologia varia iuris Romani et canonici in denotanda consanguinitate: *Arndts-Serafini* l. c. § 38.; *Freisen* l. c. p. 371.; Digest. XXXVIII. 10. de gradib.; rubric. h. t. 14.; Instr. cit. S. C. Inq. 20. Iun. 1883.; *Zhishman* l. c. p. 215. sq.

(4) *S. Thom.* l. c. art. 1.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 50. n. 1.; *Schmalzgr.* h. t. n. 1. sq.; *Rosset* l. c. n. 1770.; *D'Annibale*, Summula theol. mor. P. I. n. 60. sq.; *Gasparri* l. c. n. 662. 673.; *Scherer* l. c. p. 300.; *Leitner* l. c. p. 211. sq.

ralis communio sanguinis, haec divisio in contrahendis matrimoniis non est multum attendenda (5).

2. In *plenam*, quae complectitur omnes filios ex *iisdem* parentibus genitos, et qui ab his descendunt, et in *minus plenam*, quae comprehendit omnes, qui sanguinis *sive* paterni *sive* materni communionem habent. Hinc fratres “*consanguinei*”, qui communem *tantum* patrem habent, distinguuntur a fratribus “*uterinis*”, ex eadem solummodo matre natis, et a *germanis*, qui et patrem et matrem habent communem.

3. In *cognitionem* et *agnationem*. Illa est vinculum inter personas per lineam *femineam* sibi coniunctas, quae *cognati* dicuntur, haec vero est coniunctio personarum per lineam masculinam, quae *agnati* appellantur (6).

4. In consanguinitatem *simplicem* vel *multiplicem* inter duas personas. Illa habetur, quatenus duae personae ad *unum* stipitem *communem* per viam *simplicem* ascendunt. Altera ex eo oritur, quod alterutra vel utraque persona *duplici* vel *multiplici* via ascendat ad *unum* vel *duplicem* stipitem. Ad *unum* stipitem communem bis vel pluries ascendunt, quia *maiores*, a quibus descendunt, consanguinitate ligati nuptias celebrarunt. Vicissim ad *duplicem* stipitem communem *bis* vel *pluries* ascendunt *sive* maiores consanguinitate ligati *sive* nullo vinculo consanguinitatis irretiti matrimonio contraxerunt. Qua in re haud superflua est illa animadversio, quod *multiplicatio* vinculi consanguinitatis fieri possit, si procreatio prolis fiat in matrimonio vel extra illud.

Quare *multiplicitas* consanguinitatis ad *triplicem* reducitur *causam*: 1. Si inter *ascendentes* duorum sponsorum consanguineorum reperiuntur, qui *ipsi* in gradibus prohibitis consanguinitatis matrimonium contraxerant; v. g. sponsi si inter se sunt consobrini, et pater atque mater sponsi pariter fuerunt consobrini, ligantur triplice impedimento scilicet in secundo et in duplici quarto gradu consanguinitatis (7).

(5) L. 14. § 2. L. 54. D. de ritu nupt. XXIII. 2.; L. 7. D. de grad. XXXVIII. 10.; cap. 10. de prob. II. 19.; *Schmalzgr. h. t. n. 8. sq.*; *Rosset l. c. n. 1771.*

(6) L. 10. §§ 1. 2. 4. D. de grad.; *Laurin in Arch. f. k. K. t. XIX. p. 193. sq.* Apud antiquos populos *germanicos* aliis nominibus insigniti fuerunt *agnati* (Schwertmagen) et *cognati* (Spillmagen). Cfr. *Walter, Deutsche Rechtsg. n. 577.*

(7) S. C. Inq. 11. Mart. 1896. 22. Febr. 1899. ad. 1. in *Anal. eccl. t. VII. p. 143. sq.*

2. Si inter ascendentes duorum sponsorum membra unius familiae cum membris alterius familiae unum vel complura matrimonia celebrarunt; v. g. duo fratres unius familiae duxerunt duas sorores ex alia familia, et filius unius fratris vult ducere filiam alterius fratris duplice (non quadruplice) devinciuntur vinculo consanguinitatis in secundo gradu aequali. Cfr. S. C. Inq. 22. Febr. 1899. ad 3.

3. Denique multiplicitas illa potest oriri ex concurrentia quadam primae et secundae causae, scilicet si ascendentes quidam duorum sponsorum consanguineorum iam in gradibus prohibitis matrimonium celebrarunt, et simul membra unius familiae cum membris alterius familiae unum vel complura matrimonia inierunt; v. g. si duo fratres ducunt duas consobrinas ex alia familia, filius unius fratris ducit filiam alterius, denique neptis prioris fratris vult nubere filio procreato ex matrimonio filii unius fratris et filiae alterius (8).

II. *Stipes* est persona illa sive mas sive femina, a qua tamquam a radice vel trunco *communi reliquae* personae, de quarum consanguinitate agitur, per carnalem propagationem sive immediatam sive mediatam, legitimam vel illegitimam descendunt (9). Qui *stipes solet* constare *duabus personis* (parentibus); at quandoque *una sola* persona, si illa sive mas sive femina non cum una, sed *compluribus* prolem genuit.

III. *Linea* consanguinitatis dicitur ordinata series personarum consanguinitate coniunctarum ab uno stipite descendentium, quae *gradus* continet et *cognitiones* distinguit. *Dividitur* in lineam *rectam* et in lineam transversam vel *collateralem*. Illa continet eas personas, e quibus una ab altera originem duxit, et quamvis unica sit, tamen si computatio

(8) *Feije* l. c. n. 356. sq.; *Giovine* l. c. t. I. p. 352. sq.; *Gasparri* l. c. n. 668. sq.; *Muellendorf*, Methode zur Auffind. d. Ehehind. bei mehrfach. Blutsverwandschaft; *Leitner* l. c. p. 218. sq.; *Van de Burgt*, De dispensat. matrim. p. 15. sq.; *Scherer* l. c. p. 308. sq., ubi tamen ex parte recedit a doctrina communiter recepta (cfr. *Feije* l. c. n. 356. sq. 360. sq.), ut ipse fatetur. Quae moderatio solummodo considerandi stipitem proximum de lege ferenda sane attentione digna est, sed cum disciplina vigente et praesertim cum allegato resp. S. C. Inq. 22. Febr. 1899. nequit conciliari; hinc etiam in praxi, cum multiplex consanguinitas necessario sit *integre* exprimenda ad validam dispensationem ab omnibus vinculis obtinendam, tuto applicari non potest. Cfr. *Benedict. XIV. Const. * Elsi matrimonialis*, 30. Sept. 1755. pr. cum decreto pontif. §§ 2. 6.; S. C. Inq. 11. Mart. 1896.; *Schnitzer* l. c. p. 387.; *D' Annibale* l. c. P. I. n. 63.

(9) *Sanchez* l. c. n. 2. sq.; *Feije* l. c. n. 349.

inchoetur a genitoribus et progrediatur ad genitos, dicitur *descendentalis* sive descendentium, si a genitis ad genitores numeratio fiat, *ascendentalis* sive ascendentium audit. Collateralis vero linea est series illarum personarum, e quibus una ab altera non descendit, sed omnes originem ducunt ab uno communi stipite. Quodsi personae in linea transversa pari gradu distant a stipite, linea collateralis dicitur *aequalis*, si dispari gradu distant, *inaequalis* appellatur (10).

IV. *Gradus* (11) est mensura *distantiae* unius personae ab altera in eadem linea consanguinitatis. Duplex potissimum existit modus computandi gradus; unus est modus *civilis* iuris Romani etiam nunc regulariter in foro saeculari retentus (12), alter *canonicus*. Uterque modus in numerandis gradibus lineae *rectae* eandem regulam sequitur scil.: *Tot sunt gradus, quot sunt generationes*, sive tot sunt gradus, quot sunt personae stipite dempto. At ius civile et canonicum differunt in computandis gradibus lineae *collateralis*. Etenim leges Romanae, quam regulam in linea recta secutae sunt, eandem in linea collateralis applicant: *Tot sunt gradus, quot sunt generationes i. e. particulares actus generationum*. Secundum sacros cano-

(10) Gasparri l. c. n. 666.; Leitner l. c. p. 217. sq.; Rosset l. c. n. 1772. sq.

(11) Ut ordinata illa series personarum consanguinitate coniunctarum exhibeatur, iura variis figuris usa sunt. Qua in re ius Romanum utitur figura *scalae*, in qua per *gradus* ascenditur vel descenditur. Ordinatas series consanguineorum, quas pro more nostro appellamus arbores consanguinitatis, Romani dicebant *στέμματα* sive cingula cognationum. Cfr. L. 1. 9. D. de grad. Apud populos germanicos velut penes Francos, Saxones, Longobardos *figura corporis humani* inserviebat ad designandam graduum distantiam inter consanguineos. Etenim cum *caput* et collum repraesentent stipitem sive genitorem communem eiusque filios, singula *genua* sive *genicula* inde a scapulis usque extremitatem digitorum, relationem reliquorum consanguineorum cum stipite communi denotant. Hebraei distantiam consanguineorum per numerum *generationum* exprimere solebant. Cfr. Genes. L. 22. In foro ecclesiastico inde a tempore S. Isidori cognationum gradus etiam sub imagine *arboris* exhibentur, e cuius trunco procedunt *ramusculi*. Cfr. c. 1. 2. 3. 4. C. XXXV. q. 5.; Rosset l. c. n. 1774. sq.; Scherer l. c. p. 296. sq. 310. sq.; Freisen l. c. p. 406. sq.; Esmein l. c. p. 342. sq.; Walter l. c. n. 577. 467. sq.

(12) Dig. l. XXXVIII. t. 10. de grad. Ecclesia orientalis etiam unita cum Sede Apostolica saltem in compluribus ritibus retinet ex disciplina nunc quoque vigente modum computandi gradus consanguinitatis Romani iuris civilis non solum in successioneibus haereditariis, sed etiam in matrimoniis celebrandis. Cfr. Bened. XIV. Const. « *Etsi pastoralis* » 26. Maii 1742, § 8. n. 5.; Papp-Szilagyi l. c. P. II. § 106.; Zhishman l. c. p. 220. sq.

nes (13) valet regula: *Quot generationes (species generationum) in uno latere tantum, tot sunt gradus*. Quodsi personae consistent in linea *inaequali*, ex iure canonico computatio fit secundum gradum *remotiorem* sive, ut dicitur, v. g. distant gradu secundo tangente primum (14). Cfr. cap. 9. X. h. t. (15).

409. Notae historicae. Quod ipse Deus naturae hominis indidit, ut saltem primo gradu lineae rectae et transversae matrimonia inter consanguineos essent interdicta, id moribus (16) quoque et legibus omnium fere populorum fuit probatum. Inter antiquos populos soli Assyrii atque Persae commemorantur, qui a matrimoniis *fili*i cum propria *matre* non abhorrent, cum Aegyptii saltem inter fratrem et sororem permetterent incestas nuptias (17). Ab istis nefariis matrimoniis

(13) Illa computatio canonica nunc est unice in Ecclesia occidentali recepta et approbata. Cfr. c. 2. C. XXXV. q. 5.; cap. 8. X. h. t. De historicis vicissitudinibus in computatione canonica graduum utiliter consuli possunt: *Freisen* l. c. p. 423. sq.; *Esmein* l. c. t. I. p. 340. sq.; *Scherer* l. c. p. 292. sq.

(14) In dispensationibus petendis gradus *propinquior*, si sit *primus*, semper ad *valorem* dispensationis est exprimendus. Cfr. S. C. C. 19. Sept. 1682. in ed. *Richt.* C. Tr. p. 272. n. 129.; *Gasparri* l. c. n. 320. 324. 357. not. 1.; *Feije* l. c. n. 703. Si gradus propinquior sit ultra primum et in supplicatione non exprimatur, dispensatio saltem a *Dataria* concessa *valet*, sed ut matrimonium sit *licitum*, litterae declaratoriae sunt petendae. Cfr. Pii V. Const. « *Attendens* », 20. Aug. 1566.; S. C. C. 1. Maii 1607. et 28. Mart. 1722. apud *Richt.* l. c. n. 130. 131.; Bened. XIV. Const. « *Etsi* », 27. Sept. 1755. Cum S. Poenitentiaria videatur exigere ad *valorem* dispensationis, ut pro sua singulari praxi etiam gradus propinquior ultra primum exprimatur, certe in supplicationibus tutior sententia est adoptanda, ne *valor* matrimonii periculo exponatur. Cfr. *Gasparri* l. c.

(15) In conciliando cap. 9. X. h. t. cum cap. 3. X. eod. t. non parum laborarunt multi scriptores neque semper satis genuina interpretationis principia secuti sunt. Ea tamen conciliatio illorum capitum videtur esse praeferrenda, quae cap. 9. X. h. t. (regulam) sive ius commune, cap. 3. (exceptionem) sive ius singulare « *de consuetudine terrae* », constitutum esse defendit. Cfr. *Freisen* l. c. p. 433. sq.

De variis *nominibus propriis* ascendentium et descendentium pro diversitate linguarum atque de *methodo* componendi schema sive arborem consanguinitatis consulendi sunt scriptores practici et commentatores iuris particularis. Cfr. Dig. XXXVIII. 10. de gradibus; *Zhishman* l. c. p. 216. sq.; *Giovine* l. c. t. I. p. 351. sq. 403. sq.; *Allègre*, Impedimentorum matr. synopsis; *Ioder*, Formulaire matrimonial; *Leitner* l. c. p. 217. sq.

(16) L. 39. § 1. D. de ritu nuptiar. XXIII. 2.

(17) *Schnitzer* l. c. p. 374. sq.; *Perrone* l. c. t. II. p. 138.; *Zhishman* l. c. p. 224. sq. At *Graeci* quoque licet respuerent matrimonia in linea recta, tamen inter fratrem et sororem ex diversa matre non eodem rigore nuptias reprobarunt, atque facile patet, cur admirati sint maiorem severitatem Romanorum vel in ipsa linea collateralis. Cfr. *Plutarch.*, Quaest. Rom. c. 6.; *Zhishman* l. c. p. 225.

permittendis longe aliena fuit *lex Mosaica*, in qua confirmatis gradibus *iure naturae* prohibitis, *positiva* Dei sanctione nova quoque, sed ob duritiam populi et ad promovendam pacem et unitatem intra ipsos Hebraeos separandos a gentilibus, pauca impedimenta matrimonii inter consanguineos singillatim enumeratos sapienter instituta sunt (18).

Romani suis legibus sanxerunt nuptias contrahi non posse non solum inter ascendentes et descendentes in linea *recta* etiam illegitima usque ad infinitum, sed etiam in linea collaterali cum illis personis, quae parentum *loco habentur*, sive inter quas intercedit "*respectus parentelae* „, v. g. cum patruo vel avunculo, cum amita vel matertera, cum magna amita vel matertera, cum nepte fratris vel sororis (19). Praeterea in transversa linea cognationis nuptiae inter fratrem et sororem *semper* fuerunt prohibitae: at utrum *antiquo* iure Romano prohibitiones nuptiarum in linea collaterali fuerint *restrictae* ad illum primum gradum, an *extensae* usque ad *sextum* gradum i. e. ad sobrinos *universamque parentelam*, in qua intercessit ius osculi, inter auctores (20) non omnino convenit.

(18) Levit. XVIII. 6. sq. XX. sq.; Deuter. XXVII. 20. Hebraeis ob consanguinitatem vetita fuerunt matrimonia ex divino iure naturali et positivo filii cum matre vel filiae cum patre, fratris cum sorore sive ex utroque parente sive ex altero tantum progenita, avi cum nepte sive ex filia sive ex filio procreata, aviae cum nepote simili; ex solo divino iure positivo nepotis ex fratre cum amita; nepotis ex sorore cum matertera. Non defuerunt viri docti, qui putarent etiam matrimonium neptis cum patruo vel avunculo fuisse prohibitum. Quod impedimentum cum in Levit. XVIII. 14. ne quoad patrum quidem ex legitima interpretatione habeat sufficiens fundamentum nec in praxi fuerit receptum, non videtur esse asserendum. Cfr. *Tirin.*, Comment. in Levit. cap. 18. n. 6. sq.; *Hummelauer*, Comment. in Exod. et Levit. p. 479. sq. 482.; *Sanchez* l. c. I. VII. disp. 52. n. 1. sq. 6. sq. 9. sq.; *Schegg* l. c. p. 538. sq.; *Scherer* l. c. p. 292.

(19) L. 53. 54. 39. 17. § 2. D. de ritu nupt. XXIII. 2.; L. 17. C. de nupt. V. 4.; §§ 1. 2. 3. 5. Inst. de nupt. Cum per S. C. (in favorem Imperatoris Claudii) concessum esset, ut saltem *patruus* posset ducere nepotem, ista relaxatio iuris antiqui praecedente Nerva deinceps a Diocletiano et Constantino et Constante iterum sublata est. Cfr. *Tacitus*, Annales I. XII. cap. 5. sq.; *Suetonius*, Claudius cap. 26.; *Vering*, Gesch. u. Pand. § 221.; *Zhishman* l. c. p. 231. sq. 234. sq.; L. 17. C. de nupt. V. 4. (a. 295.); L. 1. Cod. Theod. de incest. nupt. III. 12. (a. 339.).

(20) *Vering* l. c. unice allegans *Tacitum*, Annales I. XII. cap. 6. (at ibidem sobrinae potius videntur esse consobrinae) illam extensionem *affirmat*, cui consentit *Schulin*, Gesch. d. roem. R. p. 176., nec dissentire videtur *Esmein* l. c. t. I. p. 337. Is enim provocat ad Plutarchum l. c., qui tradit factum antiquitus apud Romanos matrimonium inter *cognatos absolute* fuisse prohibitum (at parentela penes Romanos sese extendit ad *sextum*

Certe novo iure Romanorum liberi duorum fratrum vel sororum vel fratris et sororis i. e. consobrini iungi matrimonio potuerunt (21). Lex *Theodosii*, qua c. a. 384. etiam nuptiae inter consobrinos severe fuerunt prohibitae (22), edicto Arcadii (a. 400.) pro imperio *orientali* est sublata (23). Quae lex Arcadii cum in imperio *occidentali* non fuisset promulgata, vim non obtinuit (24); at Iustinianus in suis collectionibus authenticis *generaliter* approbavit legem Arcadii pro Oriente latam (25).

Omnis autem cognatio naturalis saltem quoad successiones *haereditarias* ex iure Romano secundum computationem civilem ad sextum gradum et in septimo gradu ad duas personas sobrino et sobrina natum et natam fuit extensa, sed non *absolute restricta* (26).

gradum). Praeterea ex fragmento Livii haec affert verba: « *P. Celius, patricius, primus adversus veterem morem intra septimum cognationis gradum uxorem duxit* ». Cui sententiae contradicunt: *Roszbach*, D. roem. Ehe p. 420. sq.; *Scherer* l. c. p. 292. not. 4., qui prohibitionem etiam antiquo tempore limitant ad primum gradum. Quibus concedendum videtur, quod antiquum illud ius ex claris legibus usque ad sextum gradum non possit demonstrari. Nihil autem videtur obstande, quominus a *veteribus moribus* Romanorum nuptiae etiam ultra primum gradum collateralem saltem inter consobrinos fuerint alienae. Id enim testatur Ulpianus, qui « *olim* » prohibitiones in linea transversali usque ad quartum gradum viguisse docet. Deinde Plutarchus refert, quomodo usus matrimoniorum inter consobrinos fuerit *introducitur*. Cfr. praesertim *Zhishman* l. c. p. 225. sq. 235. sq., qui ius antiquum limitat ad consobrinos; *Freisen* l. c. p. 375.; *Waller*, Gesch. d. roem. R. n. 521.

(21) Cfr. § 4. Inst. de nupt. I. 19.; L. 19. C. de nupt. V. 4.; *Zhishman* l. c. p. 231. sq.

(22) Cuius legis tenor non est conservatus, at sufficienter colligitur ex *S. Ambrosii* epist. 60. ad Patern. aliisque testibus et ex L. 3. Cod. Theodos. de incest. nupt. III. 12.; *Esmein* l. c. p. 338. sq.; *Vering* l. c.; *Zhishman* l. c. p. 230. sq.

(23) L. 19. C. de nupt. V. 4.; *Palmieri* l. c. p. 354. sq.; *Esmein* l. c. p. 339.; *Vering* et *Freisen* l. c.

(24) Honorius a. 409. L. 1. Cod. Theod. III. 80. matrimonium inter consobrinos denuo prohibuit, sed mitioribus adiectis poenis et cum spe dispensationis imperialis in casibus particularibus; hinc evidenter lex Arcadii (a. 400.) in imperio occidentali non potuit habere plenum vigorem. Cfr. *S. August.*, De civit. Dei l. XV. cap. 16.; *Esmein* l. c. p. 339.; *Freisen* l. c. p. 375. sq., ubi verba *S. Augustini* « *per leges* », « *lex humana* » minus feliciter interpretatur de legibus *ecclesiasticis*, non de legibus *Romanis*.

(25) Cfr. § 4. Inst. de nupt. I. 19. L. 19. C. de nupt. V. 4.; *Vering* l. c.

(26) L. 4. pr. 10. D. de grad. XXXVIII. 10.; L. 1. § 3. D. unde cognati XXXVIII. 8.; *Moy* l. c. p. 84. sq.; *Freisen* l. c. p. 375. sq.; *Zhishman* l. c. p. 225. sq. iunct. Novell. 118. cap. 3. et c. 2. §§ 2. 3. 4. C. XXXV. q. 5. et *Esmein* l. c. p. 341. sq.

Populi germanici quoad *successionem haereditariam* consanguinitatem sive cognationem naturalem pro diversitate tribuum modo usque ad quintum modo ad sextum atque adeo septimum gradum (27) computationis *germanicae* (28) extenderunt; at istos gradus nequaquam habuerunt ut totidem *impedimenta* in *matrimoniis* celebrandis (29). Nam si in antiquis Germanorum legibus personae consanguineae, inter quas ma-

(27) *Prosapia* (Sippe) sive * *omnis parentela* * vel cognatio una cum iure *hereditandi* extendebatur apud Anglos et Verinos et Francos Rip. usque ad *quintum* geniculum incl., apud *Francos* Sal. usque ad sext., apud *Longobard.*, *Bavar.* aliosque popul. germ. usque ad septimum. Cfr. *Moy* l. c. p. 353.; *Freisen* l. c. p. 401. sq.; *Walter*, Deutsche Rechtsg. n. 575. sq.; *Esmein* l. c. t. I. p. 344. sq.; *Scherer* l. c. p. 293. sq. 296. sq. not. 22. sq.; *Heusler.*, Inst. d. d. Privatr. t. II. p. 586. sq. Quae diversa iura saltem ex parte ad veram concordiam reduci possunt, si attendatur *differentia* in admittendo *termino*, a quo computatio pro diversis iuribus et regionibus inchoata est. Nam sane in quibusdam regionibus populorum germanicorum, (non *ubique*, ut vult *Freisen* l. c. p. 411. sq.) ille modus computandi gradus fuit receptus, ut parentes *cum filiis* (caput et collum) essent extra *primum gradum*. Quare etiam in linea collaterali non a fratribus, sed a filiis eorum sive a patruelibus vel consobrinis (ab humeris) tanquam a *primo* gradu genealogiae computatio facta est. Cfr. c. 11. Synod. Seligenst. (a. 1022.); c. 2. §§ 9. 10. C. XXXV. q. 5. (Alex. II. a. 1061.-1073.); *Roland.*, Summa l. c. p. 202. sq.; *Scherer* l. c. p. 298. sq.; *Freisen* l. c. p. 401. 406. sq. At praeter istam differentem computandi rationem *verum* atque proprium *discremen* apud populos germanicos remanet quoad *extensionem* graduum; nam ex diversa *forma* computandi facile septimus et sextus gradus, sed minime septimus cum quinto conciliatur. Nequaquam enim cum Gratiano ad c. 11. C. XXXV. q. 2. 3. fingenda est computatio, qua pater sit in *primo* gradu; unde tandem perveniretur ad *octavum* gradum, si idem ius esset retinendum. Cfr. *Freisen* l. c. p. 394. sq. Neque *Freisen* l. c. p. 414. sq. communi interpretationi *inclusivae* verborum: * *Usque ad septimum gradum* * (cfr. *Roland* l. c.; *Scherer* l. c. p. 299. not. 32.) ad solvendas difficultates feliciter substituit interpretationem *exclusivam* eiusdem formulae. Cfr. quoque *Esmein* l. c. p. 345. sq.

(28) Quibus verbis intelligitur computatio graduum ex *duplici* geniculo, quae ex *communi* quidem sententia apud populos germanicos applicabatur etiam *successionibus* haereditariis. Recentiore vero tempore illa computatio ex *duplici geniculo*, licet quoad *matrimonia* apud eosdem populos non vocaretur in dubium, tamen impugnata est in *successione haereditaria*, in qua dicitur viguisse computatio ex *unico* geniculo, quemadmodum penes *Romanos* fuerat recepta.

Duplex *species* computationis pro diversitate *materiae* profecto est possibilis et de facto postea ita est frequenter adhibita, ut in *haereditatibus* capiendis fieret computatio secundum leges Romanorum, in causis matrimonialibus computatio canonica sive germanica retineretur. At duplicem illam computationem iam *antiquitus* inter populos germanicos communiter fuisse receptam nondum videtur esse controversiam.

(29) *Freisen* l. c. p. 378. sq. 382. sq. 408.; *Moy* l. c. p. 349. sq.

trimonia impediuntur, *speciatim* referuntur, nusquam illa prohibitio extenditur ad personas quinto vel septimo gradu computationis germanicae sibi coniunctas (30). Praeterea idem efficitur ex magna illa difficultate, quam Ecclesia etiam post conversionem apud Anglos, Saxones, Francos aliosque populos nacta est, ut saltem in gradibus primo gradui vicinioribus matrimonii impedimenta in praxim deduceret (31). Nihilominus etiam isti populi iam ante conversionem videntur reprobasse matrimonia inter ascendentes et descendentes in linea recta et inter fratrem et sororem (32).

Ecclesia catholica cum in imperio Romano propagaretur, sine dubio ius Mosaicum et ius Romanum iuri naturali quoad prohibenda matrimonia consanguineorum multum conformia non respuit, at quantum ex documentis historicis constat sua perfecta independentique potestate extendendi numerum impedimentorum ex consanguinitate ultra sanctiones iuris Mosaici et Romani non est usa (33). Saeculo quarto et ineunte saeculo quinto iam prima occurrunt vestigia, quod Ecclesia in matrimonio christiano ordinando minime serviliter tantum

(30) V. g. Lex Salica XIII. add. 2.; Lex Alam. 39. 1. Cfr. quoque Lex Visigoth. III. 5. 1.; ubi statuitur: « *Ita ut ad sextum generis gradum nulli liceat sanguinis propinquitatem libidinose foedare vel in coniugio appetere* ». Quod ius Visigothorum intelligendum est secundum computationem Romanam et suis sanctionibus certe non extendit impedimenta matrimonii ultra gradus in foro ecclesiastico receptos; at *S. Isidorus* († a. 636.) c. un. C. XXXV. q. 4. docet (cfr. Ethymolog. I. IX. cap. 6.) solummodo « *usque ad sextum generis gradum* » consanguinitatem esse constitutam. Denique eadem Lex Visigoth. I. XII. t. 3. c. 8. decernit: « *Nulli ludaeorum in utroque sexu permittimus ex propinquitate sui sanguinis vel uxoris suae atque etiam virorum iuxta legem, quae in christianis est lata, usque ad sextum generis gradum connubia ducere vel incesti maculam operare* ». Inde denuo efficitur iam saeculo septimo in Hispania potestatem civilem sibi vindicasse ius statuendi impedimenta pro matrimoniis *infidelium*. Quae legislatio eo maiorem habet auctoritatem, quod in antiquo regno Visigothorum *intima* esset *relatio inter Ecclesiam et Statum*; merito igitur concluditur Praelatos quoque ecclesiasticos illam legem ratam habuisse vel saltem non reprobasse. Cfr. *Waller*, Deutsche Rechtsg. n. 36. sq.; *Esmein* I. c. p. 342. sq.; *Hefele* I. c. t. III. p. 98. sq. (de Conc. Tolet. VIII. a. 653.).

(31) Cfr. c. 20. C. XXXV. q. 2.; c. 2. § 5. C. XXXV. q. 5.; *Palmieri* I. c. p. 354. sq.; *Freisen* I. c. p. 379. sq. 423. sq.

(32) *Moy* I. c. p. 348. sq.; *Freisen* I. c. p. 383.

(33) *S. Basilii* can. 75. 87.; *Schulte* I. c. § 23. p. 159.; *Scherer* I. c. p. 292. sq.; *Zhishman* I. c. p. 228. sq.

imitata sit leges Romanas (34). Quod iuxta S. Augustinum (35) "*raro per mores fiebat* „, ut inter *consobrinos* connubium celebraretur, id c. 30. Conc. Epaon. (a. 517.) c. 8. C. XXXV. q. 2. 3. expresse vetatur, vetitumque ad ipsas nuptias etiam cum sobrinis disertis verbis extenditur (36). Similia statuta reperiuntur in aliis *Galliae* Conciliis saeculi sexti et septimi (37).

Concilium Toletanum II. (a. 527. vel 531.) c. 5. prima vice in Hispania stabilivit principium postea frequenter repetitum, quo *generatim* videtur prohiberi, *ne quis propinquam sanguinis sui* (ducat uxorem), *usquequo affinitatis* (i. e. cognationis) *lineamenta generis successione cognoscit* „. Quod iuxta contextum de *relativa* prohibitione in sacro textu accuratius definita accipienda sunt; hinc etiam suo decreto *non absolute* interdicat matrimonia cum *omnibus* consanguineis, sed intra *consuetam* parentelam, quae moribus legibusque Romanorum et Visigothorum sese tantum extendit usque ad *sextum* vel *septimum* gradum computationis *civilis* (38).

Ecclesia quoque *orientalis* cum videretur c. 54. Conc. Trullani (a. 692.) similiter approbare generale principium scilicet cum *consanguineis* non esse celebrandas nuptias, tamen eodem canone contra antiquas leges civiles solummodo *apertius exposuit* et *decrevit*, ut deinceps matrimonium cum *consobrina* esset interdictum, gravibus poenitentiis castigandum atque ut *nefarium* connubium *separandum*. Porro Balsamon quidem opinatur iam in cit. c. 54. Conc. Trull. *implicite* contineri prohibitionem matrimoniorum usque ad *sextum* gradum computationis civilis (cum sobrinis); attamen certo illa extensio impedimen-

(34) Cfr. c. 61. Concil. Illiber. (a. 300.-306.); c. 19. Apostol. iunct. *Hefele* l. c. t. I. p. 806.; S. *Ambros.* († a. 397.) in cit. epist. ad Paternum cap. 3. (*Migne*, P. L. XVI. 1183. sq.); S. *Patricius* († a. 465.) c. 2. 9. in Synod. Hiberniae. Cfr. *Hefele* l. c. t. II. p. 585. 587.; *Innoc. I.* in Synod. Rom. (a. 402.) c. 11.

(35) De civitate Dei l. XV. cap. 16. Cfr. supra h. tit. not. 24.

(36) Qui canon falso ut c. 61. adscriptus est Concilio Agathensi (a. 506.). Cfr. *Hefele* l. c. t. II. p. 650. 659. 685.; *Esmein* l. c. p. 339. sq. 341.; minus accurate *Rosset* l. c. n. 1806.; at *Schulte* l. c. p. 160. sq. et *Freisen* l. c. p. 377. sq. 383. recte impugnant *Moy* l. c. p. 350. sq., qui ex lectione textus non sufficienter probata ("*certi gradus consobrinam* ") insuper deduxit nimis *generalem* prohibitionem matrimonii cum *omnibus* consanguineis.

(37) Cfr. c. 11. Conc. Arvern. (a. 535.); c. 10. Conc. Aurel. III. (a. 538.); c. 21. Conc. Turon. (a. 567.); c. 14. Conc. Paris. (a. 614.); *Palmieri* l. c. p. 353. sq.; *Scherer* l. c. p. 293.

(38) Cfr. quoque c. un. C. XXXV. q. 4. (S. *Isidor.* † a. 636.); *Freisen* l. c. p. 382. 408.; supra h. tit. not. 30.

torum forte praeunte praxi et consuetudine tandem facta est per legem ab Imperatore Leone Isaurico a. 740. latam et in Ecclesia orientali receptam. Cui extensioni postea accessit *septimus* gradus, ultra quem antiqua Ecclesia graeca nunquam processit; itaque in computandis gradibus consanguinitatis quoad matrimonii celebrationem sese tandem perfecte conformavit computationi graduum iuris Romani quoad haereditariam successionem (39).

In Ecclesia Romana (40) saltem Gregorius II. postquam

(39) *Zhishman* l. c. p. 236. sq. iunct. *Freisen* p. 409. sq. et *Scherer* l. c. p. 297. not. 26.; *Rosset* l. c. n. 1821.

(40) *S. Ambrosius* in cit. epist. ad Paternum disserit de matrimoniis inter patrum et neptem atque inter duos patruales (consobrinos) illasque relationes explicat per *tertium* et *quartum* gradum; evidenter igitur Mediolani utitur computatione legum Romanarum. Cfr. *Freisen* l. c. p. 376. 407. sq.

Multo difficilior est quaestio, quonam *computandi genere antiqua Ecclesia Romana* usa sit, et quousque *extenderit* impedimenta consanguinitatis. Quae quaestio non habet promptam solutionem, si solummodo *certae personae* recensentur, inter quas matrimonium nequeat consistere. Imo nec *clausula generalis* de matrimoniis inter consanguineos interdictis suppeditat clavem solvendi difficultatem. Nam clausula generalis in linea collateralis certe nequit intelligi de gradibus *in infinitum* vel de omnibus, qui *absolute* adhuc cognosci possunt. Quamprimum vero restringitur *clausula generalis* ad limitatum quendam numerum graduum, ad quos parentela *legibus* v. g. pro haereditaria successione est restricta, illico oritur dubium, *quannam* normam legitimam Ecclesia Romana secuta sit sel. Romanorum vel Germanorum.

Qua in re sane Ecclesia pro sua natura perfectae societatis *non debuit* recipere leges Romanorum vel Germanorum, neque anxie inquirendum est pro more certorum virorum doctorum, quidnam Ecclesia in hisce gradibus per *imitationem* quandam aliorum iurium in suo foro adoptarit. Nam ut in aliis partibus disciplinae Praelati ecclesiastici absque imitatione servili legum civilium sapientes condiderunt leges, ita etiam in ordinandis impedimentis consanguinitatis lumine rationis ducti divinaque favente assistentia rectam semitam per se potuerunt invenire. Cfr. *Freisen* l. c. p. 437. Aequae autem certum est Ecclesiam illa, quae naturaliter fuerunt bona, frequenter adoptasse, at non serviliter, sed pro sua prudentia plenae libertate alia recepit, alia respuit, alia immutavit. Nihil igitur mirum esset, si Ecclesia in ipsa consanguinitate computanda cum moribus et consuetudinibus populorum multiplice modo connexa v. g. in matrimoniis et haereditatibus eandem viam esset secuta.

Quae quamvis in theoria sint satis liquida, tamen difficultate non earent, si disputatio reducat ad examinanda *facta historica*. Profecto controversia moveri non amplius potest, inde saltem ex saeculo undecimo *Ecclesiam Romanam* quoad *substantiam* computasse gradus consanguinitatis eodem modo atque *generalim* populi germanici, et insuper usque ad *septimum* gradum incl. *eiusdem* computationis sustinuisse impedimenta

c. 8. in Conc. Romano (a. 721.) complura enumeravit impedimenta, tandem c. 9. hanc statuit legem generalem : « *Si quis de propria cognatione vel quam cognatus habuit, duxerit in*

matrimonii. Cfr. c. 2. C. XXXV. q. 5. (Alexander II. a. 1061.-1073.); *Freisen* l. c. p. 393. sq.

Quodsi autem quaeratur, num iam *Gregorius M.* in sua responsione Anglis data (c. a. 601.?) vel saltem *Gregorius II.* (a. 721.-726.) et *Gregorius III.* (a. 732.) usi sint computatione germanica sive potius canonica nunc vigente, doctores inter se non conveniunt. *Gregorius M.* l. c. ad interrogationem Augustini : « *Usque ad quotam generationem fideles debeant cum propinquis sibi coniugio copulari?* » inter alia respondit : « *Unde necesse est, ut iam tertia vel quarta generatio fidelium licenter sibi iungi debeat; nam secunda, quam diximus (i. e. consobrini), a se omni modo debet abstinere* ». Quae verba videntur non paucis scriptoribus probare *S. Gregorium M.* usum esse computatione canonica. Cfr. *Schnitzer* l. c. p. 382.; *Freisen* l. c. p. 423. sq.; *Rosset* l. c. n. 1775. Qui ulterius progrediuntur atque etiam receptionem iuris germanici per Ecclesiam Romanam asserunt, facilem putant invenisse explicationem, si recurrant ad immigrationes populorum germanicorum praesertim Longobardorum (a. 568.) et Visigothorum, Herulorum, Ostrogothorum iam ante *Gregorium I.* inde ex saeculo quinto in Italiam factas.

Quas probationes profecto illi viri docti funditus destruunt, qui cum *Scherer* l. c. p. 295. not. 16. aliisque responsionem *Gregorii I.* Anglis datam dicunt « *apocrypham* » vel saltem « *critice dubiam* ». Cui explicationi non nimium videtur esse insistendum. Cfr. *Freisen* l. c. p. 379. sq. 423. sq. Nam *Beda*, *Histor. eccles. l. I. cap. 27.* cit. responsa non solum suae historiae indere commodum duxit, sed expressis verbis testatur illa data fuisse duobus oratoribus scilicet *Laurentio presbytero* et *Petro monacho* ab *Augustino Romam missis*. Quod duplex factum in re propriae gentis nec adeo remotum non tam facile potest vocari apocryphum. Praeterea *S. Bonifacius* quoque huius epistolae notitiam habuit et a *Nothelmo*, Archiepiscopo *Canuariensi*, copiam quandam petiit, « *quia in serinio Romanae Ecclesiae, ut (affirmant) seriniarii cum ceteris exemplaribus supra dicti Pontificis quaesita non inveniebantur* ». Quae verba etsi dubium quoddam *S. Bonifacii* videantur insinuare, tamen responsum seriniariorum constituit argumentum mere negativum. Praeterea *Beda* l. c. non refert formalem epistolam *Gregorii I.*, sed potius responsa a *R. Pontifice* (eo tempore graviter aegrotante) cum ipsis oratoribus communicata. Talia responsa forte etiam viva voce data facilius serinio Ecclesiae Romanae non fuerunt inserta. Cfr. *Grisar* in *Act. theol. Oenip. t. XII. p. 510. i. f. not. iunct. c. 15.* Conc. Roman. (a. 743.), ubi *Papa Zacharias* dicit se epistolam *Gregorii II.* (certo authenticam) in archivio non invenisse. At sine ambagibus est concedendum epistolam *Gregorii I.* ad *Felicem*, Episcopum *Messan. in Sicilia*, aliaque nonnulla rescripta eiusdem *R. Pontificis*, documentis spuris esse adnumeranda. Cfr. c. 20. C. XXXV. q. 2. 3.; c. 2. § 6. C. XXXV. q. 5.; c. 2. C. XXXV. q. 8.; *Freisen* l. c. p. 380. sq.; *Esmein* l. c. p. 346. sq.; at *Rosset* l. c. n. 1825. illam epistolam perperam allegat ut genuinam.

Ex altera parte etiamsi quis responsa *Gregorii I.* ad consulta Augustini quoad substantiam admittat ut genuina, conclusio de adoptata iam illo tempore computatione germanica non videtur esse satis fundata. Et-

uxorem, anathema sit „ Quae verba vix ultra sextum vel septimum gradum computationis legum Romanarum extendi possunt.

enim imprimis *accuratum textum* (cfr. *Freisen* l. c. p. 423.) verborum ipsius S. Gregorii non habemus, sed tantum relationem oratorum. *Post* enumeratas personas particulares, inter quas matrimonium non possit consistere, modus loquendi adeo naturalis de secunda, tertia, quarta generatione in uno documento repertus videtur esse nimis debile fundamentum, ut super illo integra quaedam theoria de ordine computationis in Ecclesia Romana construatur. Deinde vix credi potest Ecclesiam Romanam adoptasse computationem graduum consanguinitatis ab allegatis populis germanicis, qui omnes, cum in Italiam migrarent, *haeresi Ariana* erant infecti, et nonnisi ex tempore S. Gregorii Longobardi *paulatim* ad fidem catholicam conversi sunt. Porro receptio computationis germanicae *illo tempore Romae et in Italia* factae nullo documento historico probatur et hucusque gratis asseritur. Cfr. *Freisen* l. c. p. 436. sq. Denique cum populi germanici Romanis et praesertim clero relinquerent usum iuris Romani, imo ipsi potius sese in non paucis iuri Romano accommodarent, ut patet exemplo Visigothorum in Hispania supra iam allato et Ostrogothorum et Longobardorum in Italia (cfr. *Walter*, D. Rechtsg. n. 37. 38. 41. 43.), difficulter quis sibi persuadebit S. Gregorium a barbaris nationibus (non raro nondum iure quodam scripto praeditis) *mutuasse* computationem graduum consanguinitatis.

Si tandem res ipsa spectetur, responsio S. Gregorii pro Anglis nihil continet, quod intrinsecam habeat difficultatem. Etenim Anglis *contra ius civile* Romanorum, imo ipsam praxim Ecclesiae *orientalis* demum a. 692. in Concilio Trullano mutata[m] expresse prohibet matrimonia in *secundo* gradu (i. e. inter consobrinos sive in quarto gradu iuris Romani). Inde quoque patet concessionem de permissis nuptiis in tertia vel quarta generatione non esse extraordinarium favorem. Nam positivo argumento vere authentico demonstrari nequit tempore S. Gregorii iam viguisse in Ecclesia Romana impedimentum consanguinitatis in *quarto gradu canonico*; etenim epist. S. Gregorii ad Felicem (cfr. c. 20. C. XXXV. q. 2. et c. 2. § 6. C. XXXV. q. 5.), in qua S. Gregorius non solum in quarto gradu, sed usque ad *septimum* matrimonia consanguineorum docet esse interdicta, prorsus est spuria. Item neque in Hispania neque in Gallia ex saeculo sexto ullum habetur documentum de *quarto* gradu computationis *canonicae* prohibito. Quare S. Gregorius ad summum aliquid indulsisset quoad *tertium gradum* *sua aetate* in Gallia et, ut videtur, in Hispania receptum, item forte etiam in Italia, licet *directae* probationes desint. Hinc quoque mirum non est, quod permissio nuptiarum in tertia et quarta generatione in cit. responsione Gregorii I. pro Anglis nequaquam proponatur expressis verbis tanquam singulare privilegium, ut sit in spuria epistola ad Felicem. Nam revera tempore S. Gregorii *tertius* gradus *canonicus* consanguinitatis nondum *ubique* in Ecclesia *iamdudum et firmiter* tanquam impedimentum dirimens fuit receptus. Cfr. *Freisen* l. c. p. 424. sq.; *Rosset* l. c. n. 1821. 1825.; paulo aliter *Gasparri* n. 665., ubi tenet Ecclesiam a Germanis *relicta Romana* (methodo computandi) recepisse *germanicam* „ usque ab antiquissimis temporibus „ i. e. Gregorii M., cuius epistolam ad Anglos videtur habere documentum indubitanter authenticum, atque innixus responso Alexandri II. in c. 2. C. XXXV. q. 2. docet *Van Espen* errare, si affirmet hanc

Etenim praecedente c. 8. disertis verbis matrimonium tantum prohibetur cum *consobrina*. Quodsi c. 9. prohibitio extenderetur ad gradum septimum computationis *canonicae*, revera fieret saltus plane incredibilis, eo enim tempore in Ecclesia graeca a paucis annis (a. 692.) nuptiae cum *consobrinis* et nonnisi ab a. 740. etiam inter sobrinos sive in tertio gradu fuerunt prohibitae. Porro si Gregorius II. a. 726. in epistola ad S. Bonifacium genti barbarae Germanorum permittit, ut *post quartam generationem* matrimonio iungantur (41), potius computationem iuris Romani videtur applicasse. Nam vocabulum *generationis* non obstat, quominus intelligatur de *gradu*: at si quis attendat praxim eodem tempore apud Graecos vigentem certe barbaris non adnumerandos, item apud Visigothos in Hispania iam diu ad religionem catholicam conversis, qui ultra *tertium* gradum nondum processerant, mirus sane fuisset favor *barbaris* concessus contrahendi matrimonia tandem a *quinto* gradu *canonico*.

Consequenter *Gregorius III.* a. 732. cum a Germanis quoque consanguinitatem usque ad *septimam* generationem in celebratione nuptiarum observandam esse decrevisset, de computatione canonica non videtur esse intelligendus; secus populo illi recenter converso imposuisset onus plane inauditum abstinendi a nuptiis usque ad gradum *decimum quartum* computationis civilis (42). *Zacharias* a. 743. in Conc. Romano c. 6.

ecclesiasticam regulam saeculo undecimo *nondum ubique (?) receptam* nec extra controversiam fuisse (?); at indubitanter falso putat *De Angelis* h. t. n. 4. Alexandrum II. occasione controversiae S. Petri Dam. cum iuris consultis Ravennatensibus illam *demum adoptasse*.

(41) *Gratianus* c. 16. C. XXXV. q. 2. et 3. et c. 1. C. XXXV. q. 8. falso tribuit Gregorio I. Cfr. *Friedberg* in ed. corp. iur. can. ad cit. can. Qui c. 16. potius desumptus est ex genuinis epistolis Gregorii III. a. 732. et Gregorii II. a. 726. ad S. Bonifacium scriptis. Qua de re *Rosset* l. c. n. 1822. sine fundamento etiam nunc controversiam existere opinatur. Postea *Zacharias* c. 15. Conc. Rom. a. 743. concessionem a Gregorio II. Germanis factam esse non negat, sed aliis verbis refert scil. ipsis datam fuisse licentiam « *in quarta* (non *post quartam*) *se copulare generatione* ». Cfr. *Freisen* l. c. p. 381. sq. 384. 425.; *Hefele* l. c. t. III. p. 517., qui non suspicatur c. 15. cit. C. Rom. esse spurium, ut fit a *Scherer* in *Hist. lahrb.* t. V. p. 250. sq.

(42) *Leitner* l. c. p. 223. sq.; *Scherer*, *Handb. d. K.* t. II. p. 297. sq., ubi computationem *germanicam* usque ad Alexandrum II. a. 1061.-1073. putat in nulla authentica epistola Rom. Pontificum posse reperiri; aliter *Schnitzer* l. c. p. 382.; *Freisen* l. c. p. 425., qui iuxta sententiam l. c. a se propugnatam debet admittere inde a *Gregorio M.* usque ad *Gregorium III.* i. e. circiter intra 130 annos impedimentum consanguinitatis a *secundo*

post enumeratas in specie complures personas consanguineas (i. e. consobrinam, neptem, quas nemo in uxorem ducere possit), denuo subiungit clausulam generalem: “ *Vel etiam de propria cognatione nullus praesumat in coniugio copulare* „ (43). Quod principium generale mox etiam adoptatur in aliis documentis (44), atque saeculo sequenti a Nicolao I. (a. 866.) in responsis ad consult. Bulgar. n. 39. allegantur: “ *Praecipue Zachariae Summi Praesulis decreta* „.

Inde a saeculo octavo usque ad saeculum undecimum ex *complexu quodam causarum* factum est, ut impedimentum consanguinitatis per praxim et consuetudinem *vulgarem* ab Ecclesia approbatam paulatim usque ad septimum gradum computationis *canonicae* praesertim Romae et in Italia extenderetur (45).

gradu canonicae computationis usque *ad septimum* fuisse extensum; at talis *rapida et excessiva* impedimenti consanguinitatis extensio per *quinque* ultiores gradus firmiteribus argumentis est demonstranda; secus assertioni fides haberi vix potest. Cfr. quoque Rosset l. c. n. 1821.; Esmein l. c. p. 347. sq.; Wernz h. tom. IV. n. 429. not. 31. de *affinitate* saeculo septimo et octavo.

(43) Non pauca alia responsa falso *Zachariae* tribuuntur v. g. c. 4. C. XXXV. q. 5. Cfr. Freisen l. c. p. 384. sq. 425.; Scherer l. c. in not. 41. h. t.

(44) Cfr. c. 9. Synod. Suession. (a. 744.): “ *Ut nullus laicus homo... ad mulierem habeat... suam parentem* „ i. e. ex suis proximis consanguineis, ut recte explicat Hefele l. c. t. III. p. 520. not. 1.; Zacharias in epist. ad Pippinum (a. 747.) n. 22.

(45) Omnes fere scriptores in eo recte consentiunt, quod *receptio* et *extensio* huius disciplinae *per consuetudinem* facta sit. Cfr. Gasparri l. c. n. 665.; Scherer l. c. p. 294.; Esmein l. c. p. 346. Nam ut patet ex citata decisione Alexandri II., computatio *canonica* *supponitur* ut *usualis* et *vulgaris*, non denuo introducitur. Quodsi quaeratur de *causis* illius consuetudinis, non iam existit inter doctores eadem concordia; alii enim aliis causis magis vel forte etiam nimium insistent v. g. falsificationibus vel factionibus. Profecto receptio computationis canonicae imprimis multum videtur fuisse promota ipsa sua naturali congruentia et simplicitate in celebratione nuptiarum. Porro eadem computatio quoad substantiam apud populos germanicos iam diu conversos et per totam Europam sparsos usu fuerat recepta et praesertim in materia connexa de *haereditaria successione* applicata. Cfr. c. 2. C. XXXV. q. 2. 3. (Psd.-Callixt.). Denique postquam toties inculcatum fuit *generale principium inter consanguineos simpliciter* nuptias non esse celebrandas, satis obvia fuit conclusio, quod saltem inter illas personas non possint contrahi matrimonia, quae iuxta consuetudines legesque patrias in *haereditatibus* consequendis intra *numerus consanguineorum* comprehenderentur. At quamvis admissio **formae** computationis *canonicae* loco methodi iuris Romani minorem habuerit difficultatem, eo tardius processit **extensio** circa *numerus graduum*, quae

Quae praxis computationis canonicae, ut in *universa* Ecclesia occidentali introduceretur usque ad septimum gradum, multis superatis difficultatibus et controversiis (46) per iteratas declarationes Conciliorum (47) nonnisi aegre effectum est. Cum in Concilio Lateranensi I. (a. 1123.) c. 5. et in C. Later. II. (a. 1139.) c. 17. simpliciter prohibeantur coniunctiones consanguineorum sine ullâ speciali determinatione et computatione, generatio septima videtur tacite supponi tanquam terminus universaliter notus et receptus. Quod legibus ecclesiasticis ineunte saeculo duodecimo stabiliter constitutum fuerat, id toto illo saeculo a scriptoribus de iure matrimoniali (48) et ab ipsis Rom. Pontificibus tanquam res indubitata docetur atque traditur. Negari vero non potest non *eadem certitudine* constare ex istis septem gradibus in rigore iuris constitutis etiam quintum, sextum, septimum ut impedimenta *dirimentia* fuisse *universaliter* introducta (49). Etenim non pauca sua-

v. g. saecul. 8. et 9. *quartum* gradum canonicum vix superavit, ut patet ex textibus infra h. tit. not. 49. citatis. Cfr. *Freisen* l. c. p. 385. sq.; *Esmein* l. c. p. 348. sq.

(46) Quibus in controversiis maxime eminet illa saeculo 11. in Italia agitata inter S. Petrum Dam. (cfr. ipsius opusc. De parentelae gradibus, *Migne* P. L. c. XLV. 191. sq.) et doctores iuris civilis Ravennatenses, quae per Alexandrum II. (a. 1061.-1073.) duabus Decretalibus in favorem S. Petri D. contra legistas est dirempta, scil. computationem iuris civilis non esse substituendam computationi *canonicae* i. e. *usuali* sive *vulgari* Cfr. c. 2. C. XXXV. q. 5.; *Freisen* l. c. p. 426. sq. 381. sq.; *Palmieri* l. c. p. 408. 365. sq.; *Esmein* l. c. p. 353. sq. 346. At in *alia* controversia de computando gradu *remotiore* tandem contra S. Petrum Dam. decisum est. Cfr. cap. 3. et 9. X. h. t.; *Freisen* l. c. p. 433. sq.

(47) Cfr. c. 8. Conc. Aenhamens. (a. 1009.); c. 17. Conc. Bituric. (a. 1031.); c. 11. Conc. Remens. (a. 1049.); c. 11. Synod. Later. (a. 1059.) = c. 17. C. XXXV. q. 2. 3.; c. 9. Conc. Roman. (a. 1063.); c. 14. Conc. Rothomag. (a. 1072.); cap. 6. Concil. Londin. (a. 1075.); *Palmieri* l. c. p. 406. sq. 407. not. ad Conc. Rom. et p. 408. sq. p. 411. p. 413. 415. 419.; *Freisen* l. c. p. 393. sq.; *Scherer* l. c. p. 294. not. 13.

(48) Gratian. c. 19. C. XXXV. q. 2. in dict.; *Petr. Lombard.* lib. IV. sent. dist. 40.; *Rolandus* l. c. p. 200. sq.; *Bernard. Pap.* l. c. p. 164. sq.; *Tancredus* l. c. p. 25. sq. Cfr. quoque *Freisen* l. c. p. 394. sq.

(49) Cfr. c. 1. Conc. Vermer. (a. 753.-756.); c. 1. sq. Conc. Compend. (a. 757.), ubi matrimonia in *tertia* generatione iuxta computationem *germanicam* contracta, (commemoratur enim computatio in gradibus *inaequalibus*, quae in sola computatione germanica fieri potuit), separantur, in *quarta* generatione sunt *prohibita*, sed contracta *non* separantur; c. 54. Conc. Mogunt. (a. 813.) etiam *post* quartam generationem matrimonia inita non separantur. Cfr. quoque c. 30. Concil. Mogunt. (a. 847.) et *Raban. Maur.* († a. 856.) in epist. ad Humbert. et Reginald. iunct. *Freisen* l. c. p. 390. sq.; c. 1. Synod. Confluent. (a. 922.); cap. 3. X. t. de matri-

dere videntur quintum et potissimum sextum et septimum gradum interdum potius habita fuisse impedimenta *impedientia* quam *dirimentia*. Quare huiusmodi matrimonia, quae cum *ignorantia* quinti, sexti vel septimi gradus bona fide fuerunt celebrata, haud facile post multos annos separabantur, sed per *dispensationes* vel *dissimulationes* remedium allatum est. Cfr. c. 1. C. XXXV. q. 8.; compl. I. cap. 1. IV. 14. (Luc. III. a. 1181-1185.); cpl. III. cap. 2. IV. 13. (Innoc. III. a. 1202.); Exceptiones Petri I. 28.; *Petrus Lombardus* l. IV. sent. D. 41. § C.; *Tancred.* l. c. p. 31. sq.; *Freisen* l. c. p. 402. sq. Quae prohibitio matrimoniorum inter consanguineos usque ad *septimam* generationem ab Innocentio III. (a. 1215.) sacro approbante Concilio Lateranensi IV. cap. 50. = cap. 8. X. h. t. sapienter sublatis aliis remediis vitandi incommoda ad quartum gradum consanguinitatis restricta est, "*quoniam in ulterioribus gradibus iam non (potuit) absque gravi dispendio huiusmodi prohibitio generaliter observari*," (50). Haec disciplina etiam nunc in Ecclesia catholica *generatim* viget (51), nam postulata de abrogando tertio vel saltem quarto gradu consanguinitatis a Concilio Tridentino fuerunt reiecta (52).

monio in sexto gradu pro Norvegia permissio; cap. 9. X. de divort. IV. 19. in parte decis. Livoniensibus Innoc. III. (a. 1201.) concedit matrimonii celebrationem "*in quarta et ulterius generatione*,"; *Esmein* l. c. p. 347. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 385. sq.

(50) Quae ratio mutandi ius antiquum fuit solidissima, licet altera ex *quatuor* humoribus petita pro conditione scientiae physiologicae Galeni (cfr. *Friedberg-Ruffini* l. c. § 146.) sit nullius momenti. Cfr. *Scherer* l. c. p. 294. sq. not. 14. sq.; *Freisen* l. c. p. 438. sq.; *Esmein* l. c. p. 355. sq.; *Hefele* l. c. t. V. p. 530. sq.

(51) Quamvis in compluribus ritibus Ecclesiae orientalis etiam *nunc* pro antiqua traditione impedimentum consanguinitatis tantum extendatur usque ad *septimum* gradum computationis *civilis* (cfr. v. g. Conc. prov. Alba-Iul. celebr. a. 1872. et a. 1881. Romae approbatum p. 96.; Collect. Lac. t. II. col. 162. sq.; *Papp-Szilagyi* l. c. §§ 107. 109.; *Mansella* l. c. p. 38. sq.), tamen in aliis ritibus viget ius Ecclesiae Romanae, v. g. apud Italogræcos, Maronitas, Syros. Cfr. Benedict. XIV. Const. "*Etsi pastoralis*" 26. Maii 1742. § 8. n. 5.; Synod. Mont. Liban. (a. 1736.) in Collect. Lac. l. c. col. 163. sq. 172. 330. 414.; Synod. Sciarf. Syror. (a. 1888.) p. 178. in Ecclesia quoque occidentali ad tramites antiquae concessionis Gregorii M. Anglis factae similia indulta Indi et Nigritae in America latina et in insulis Philippinis inde a tempore Pauli III. obtinuerunt; qui impedimento consanguinitatis solummodo ligantur usque ad secundum gradum incl. Cfr. Conc. plen. Amer. lat. (a. 1899.) vol. II. p. 613. = Leon. XIII. Litt. Apost. "*Trans oceanum*" 18. Apr. 1897. n. 10.

(52) *Martin*, Collect. doc. Conc. Vatic. p. 162. sq.; *Esmein* l. c. t. II. p. 258. sq.; *Theiner* in cit. Act. C. Tr. t. II. p. 336. sq.

Similia postulata in Concilio Vaticano proposita vel a viris doctis Praelatis Concilii insinuata (53) nondum sunt ab Ecclesia approbata, neque facile sperandum est, fore, ut reductio fiat impedimenti consanguinitatis usque ad *secundum gradum*.

§ 1. DE ORIGINE ET AMBITU IMPEDIMENTI CONSANGUINITATIS.

410. Consanguinitas in primo gradu lineae rectae i. e. inter patrem et filiam vel matrem et filium ex *iure naturae* matrimonium non solum reddit graviter illicitum (54), sed etiam nullum atque irritum (55). Etenim ille contractus iure naturae est illicitus et irritus, qui continet *turpitudinem perpetuam* tum in actu transeunte tum in continuo usu; iam vero id omnino est affirmandum de matrimonio in primo gradu lineae rectae, propter reverentiam parentibus debitam et finem primarium matrimonii: ergo ipso *iure naturali* nullus et irritus est talis contractus matrimonialis (56). Quae ratio ex natura rei petita confirmatur consensu omnium populorum et testimoniis SS. Patrum (57).

Consanguinitatem ultra primum gradum lineae rectae tantum usque ad certos gradus iure naturae irritare matrimonium arbitrarie asseritur (58), sed verius in infinitum inter

(53) *Martin* l. c. p. 162. sq. 183. 188. 190.; *Arch. f. k. K. t. XXIII.* p. 169. sq. 317. sq.; *Katholik* (a. 1872.) t. II. p. 50. sq. 207. sq. 667. sq.

(54) *Schmalzgr.* h. t. 14. n. 20.; *Perrone* l. c. t. II. p. 137.; *Zhishman* l. c. p. 224., ubi agit de nefandis nuptiis Assyrorum, Persarum, Aegyptiorum contra naturam et mores omnium populorum celebratis.

(55) *S. Thomas*, *Comm. l. IV. sent. dist. 40. unic. art. 3.*; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 51. n. 7. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 21. sq.; *Gasparri* l. c. n. 675.; *Rosset* l. c. n. 1779. sq.; *Leitner* l. c. p. 214. sq.; *Wernz* infra h. tit. n. 417.

(56) *Suarez*, *De legib. l. II. cap. 12. n. 3. 5.*; *Schmalzgr.*, *Dissert. prooem. n. 71. 72.*; *Rosset* l. c. n. 1964.

(57) *Tertullian.*, *Apologet. cap. 9.*; *S. Ambros.* in cit. epist. 66. ad *Patern.*; *Rosset* l. c. n. 1781. sq.

(58) Cfr. *Schmalzgr.* h. t. n. 30., ubi varios gradus sive terminos a variis scriptoribus propugnatos affert. Quae *varietas* ipsa optime probat arbitrario fundamento niti istas sententias. Quare ii solummodo scriptores sibi constare videntur, qui irrationem iuris naturalis in linea recta aut restringunt ad gradum *primum*, ut tenet *Schmalzgr.* h. t. n. 31. 28. cum aliis v. g. *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 51. n. 19., aut extendunt in *infinitum* v. g. *Phiring* h. t. n. 9.; *Reiffenstuel* h. t. n. 27.; *Zallinger*, *Inst. iur. natur. l. II. § 179.*; *Rosset* l. c. n. 1793. sq.; *Leitner* l. c.

Quodsi matrimonia ista dicantur prohibita et irrita in infinitum, id

ascendentes et descendentes matrimonia valide contrahi non posse, ex sanctionibus iuris naturalis tenendum est.

ipsa natura duce et magistra intelligendum est de gradibus *possibilibus* : nam omissa extrema et decrepita senectute certe *mors* matrimonia in ulterioribus gradibus physica necessitate excludit, in quibus *propinquitas sanguinis* sive consanguinitas *proxima* non amplius urgeri potest, sed solummodo maior quaedam reverentia et diversitas aetatis. Neque nunc quaerenda est uxor pro Mathusalem in ultima sua senectute vel — *pro Adamo redivivo* (!), de cuius uxore inter filias Evae invenienda Glossatores quidam medii aevi fuerunt solliciti. At pro *fidelibus* practice omnis difficultas est sublata, cum impedimentum consanguinitatis in linea recta saltem ex *iure canonico* indubitanter extendatur usque ad quartum gradum incl., ultra quem matrimonia vix unquam habebunt locum. Insuper pauci doctores v. g. *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 51. n. 12. sq. 19. sq. alique v. g. *Pontius*, *Gonzales*, *Fagnanus* opinantes ex iure canonico allegatum impedimentum restringi ad *quartum* gradum, non ultra, tenent sententiam *improbabilem*. Etenim ista opinio evidenter contraria est responso Nicolai I. ad consult. Bulgar. (a. 866.) n. 39., ubi leges Romanae (cfr. §§ 1. 2. Inst. de nupt. l. 10. iunct. l. 14. § 2. D. de ritu nuptiar. XXIII. 2.) canonizantur. Praeterea frustra iidem auctores provocant ad cap. 8. X. h. t. et cap. 8. X. de divort. IV. 19., quae de linea *collaterali*, non *recta* sine ullo dubio sunt intelligenda. Cfr. *Gasparri* l. c. n. 674.; *Rosset* l. c. n. 1793. 1795. 1801. Hinc sententia, quae restringit impedimentum lineae rectae ex iure naturae ad primum gradum, unice esset practici momenti pro *infidelibus civili* quoque lege *irritante* ab istis matrimoniis ultra *primum* gradum lineae rectae non impeditis. Quae suppositio de lege *civili* non irritante huiusmodi matrimonia in omnibus fere nationibus videtur esse fictitia. Cfr. *Leitner* l. c. p. 222. 53. sq. Quare *Sanchez* l. c. n. 21. sq. si putat *fideles* posse validum contrahere matrimonium in linea recta ultra quartum gradum, defendit conclusionem omnino falsam.

Solide quoque fundata non est altera ipsius assertio : « *Infideles matrimonio coniunctos cum quocumque ascendente demptis patre et matre, dummodo contra leges suas aut consuetudines matrimonium irritantes illud non inierint, non esse conversos ad fidem separandos* ». Nam limitatio addita (« *dummodo* etc.) facile verificatur. Cfr. *Schnitzer* l. c. p. 376. sq. 383. sq. Porro praxis ecclesiastica nullo unquam tempore ut *possibilem* admisit *dispensationem* super impedimento consanguinitatis in quocumque gradu lineae rectae, et in amplissimis facultatibus a S. C. Inq. 20. Febr. 1888. concessis illi gradus consanguinitatis inter impedimenta *iure ecclesiastico* constituta evidenter non comprehenduntur; ergo iure divino nituntur. Quod ius divinum mere *positivum* esse nullo argumento demonstrari potest; ergo naturale sit necesse est. Si infideles conversi huiusmodi matrimonio reperiantur uniti et v. g. avus duxisset neptem, certe *privata* auctoritate missionarii in suo connubio *relinqui* non possunt, ut recte monet *Feije* l. c. n. 366. sq. contra *Verricellum* aliosque, sed saltem propter *theoreticas* opiniones doctorum Sedes Apostolica esset consulenda.

At relictis viris doctis theoreticis disquisitionibus iam pridem severior disciplina *separationis* in praxi fuit applicata. Nam Concilium provinciale Limense (a. 1583.) confirmavit decreta Concilii a. 1567. in eadem civitate celebrati, eorumque compendium edi iussit, postquam Sedes Apostolica (?)

411. In linea *collaterali* consanguinitas ultra primum gradum matrimonia inter consanguineos certe ex iure divino sive positivo sive naturali (59) non dirimit (60), sed intra primum gradum *ius naturae* licitae et validae matrimonii celebrationi obstat seclusa absoluta necessitate propagationis generis humani per filios et filias Adami (61). Nam illa ma-

fuit consultata. Quo in compendio ad usum parochorum decernitur: « *U' qui in infidelitate contraxerat matrimonium cum sua noverca (?)* (cfr. Bened. XIV. in epist. « *Aestas* » 11. Oct. 1757. § 14.) *vel cum sorore vel cum aliqua in linea recta sibi coniuncta, ante baptismum separetur, cum naturali lege eiusmodi coniugia reprobentur; si vero matrimonium contraxerat in gradibus lege solum Ecclesiae prohibitis, suscepto postea baptismo ratificentur eiusmodi matrimonia.* » Cfr. Lugo, Respons. moral. l. I. dub. 40. n. 10. sq.; Rosset l. c. n. 1806. iunct. n. 1960. sq., ubi fatetur de consultatione Sedis Apostolicae i. c. Pauli IV. non penitus certo constare (sane Paulus IV. a. 1555-1559. fuit R. P. !); Benedict. XIV., De Synod. dioec. l. IX. cap. 13.

(59) Compl. II. cap. 1. (Clem. III. 1187-1191.) de conv. infid. III. 20.; cap. 8. X. de divort. IV. 19.; Concil. Trid. Sess. XXIV. cap. 5. de ref. matr.; Sanchez l. c. I. VII. disp. 52. n. 6.; Schmalzgr. h. t. n. 44.; Rosset l. c. n. 1802. Multo minus dici potest omnia et singula impedimenta consanguinitatis in Levitic. XVIII. pro populo Israelitico statuta niti legibus irritantibus iuris naturae. Cfr. Concil. Trid. Sess. XXIV. doct. de sacr. matr. can. 3.; Sanchez l. c. n. 1. sq.; Schmalzgr. h. t. n. 38. sq.; Rosset l. c. n. 1816. sq.; Leitner l. c. p. 215.

(60) Quamvis matrimonia in illis gradibus primo gradui quam maxime *vicinis* ex solo iure naturae *irrita* non sint, tamen continent aliquam indecentiam atque pro arbitrio et sine causis proportionatis etiam ab infidelibus celebranda non sunt. Cfr. Sanchez l. c. n. 6.; Schmalzgr. h. t. n. 41. Quare privilegium a Paulo III. missionariis quondam concessum *dispensandi* cum infidelibus, ut manere possint in matrimoniis prius contractis in gradibus illicitis, tamen lege divina non prohibitis, intelligendum est de aliqua concessione ad maiorem abundantiam, ut omne dubium omnique indecentia removeatur, non ad convalidanda matrimonia antea *invallide* contracta. Cfr. Conc. prov. Limense (a. 1583.) cit. in not. 58. i. f. h. tit.; Sanchez l. c. I. VIII. disp. 6. n. 29.; Giovine l. c. t. I. p. 630.; Feije l. c. n. 367. i. f.; Perrone l. c. t. II. p. 330. 331., ubi de *dissolutione* vel *confirmatione* matrimoniorum in infidelitate contractorum proponit difficiles assertiones, quae vix conciliari et sustineri possunt.

(61) Benedictus XIV. in epist. « *Aestas anni* » 11. Octobr. 1757. § 13. docet: « *Non convenit inter theologos, an matrimonium inter fratrem et sororem iure naturali, divino vel humano prohibeatur; certe S. Thomas (?), Gonzalez, Pontius, Parisius et Aversa solam iuris positivi prohibitionem agnoscunt.* »

At Sanchez l. c. I. VII. disp. 52. n. 11.; Bellarminus l. c. cap. 28.; Suarez, De leg. l. II. cap. 14. n. 23. cap. 15. n. 25.; Pirhing h. t. n. 10.; Reiffenstuel h. t. n. 28.; Rosset l. c. n. 1082. Leitner l. c. p. 215. sq. cum Vasquez, Laymann, Zullinger aliisque multis sententiam in textu propo-

trimonia obstant *mutuae reverentiae*, quam frater et soror sibi debent; praesertim vero impediunt finem *primarium* coniunctionis maritalis, cum ex talibus matrimoniis proles quaedam depravata *soleat* nasci; nec attingunt finem *secundarium*, quo legitimae nuptiae in remedium concupiscentiae datae sunt ad promovendam morum honestatem. At data

sitam tenent, quam *Lugo*, De poenit. disp. 16. n. 143. simpliciter defendit ut communem.

Concedendum vero est praeter auctores a Benedicto XIV. l. c. allegatos, non paucos alios antiquos et recentiores scriptores *negare* iure naturali matrimonium inter fratrem et sororem esse irritum. Cfr. v. g. *Schmalzgr.* h. t. n. 45. sq. cum *Cajetano*, *Wiestner*, *Schmier* aliisque antiquioribus doctoribus; *Perrone*, l. c. t. II. p. 138. sq.; *Gasparri* l. c. n. 678; *D' Annibale* l. c. P. III. n. 433. n. 16.

At auctores, qui in *neganda* lege naturali irritante conveniunt, discrepare videntur in positiva affirmatione. Nam alii videntur putare huiusmodi matrimonium, etsi iure naturali *validum*, tamen « non levem indecentiam redolere » (cfr. *Gasparri* l. c.); alii expressis verbis defendunt istas nuptias ipso iure naturali saltem *graviter* esse illicitas. Cfr. *Schmalzgrueber* l. c. Qua in re manifesta est differentia; non pauca enim ex natura rei sunt « non leviter indecentia », inde autem non sequitur, quod lege naturali sint *graviter* i. e. sub poena aeternae damnationis *illicita*. Cfr. de matrimonio cum privigna vel noverca: *Benedict.* XIV. in cit. epist. « *Aestas* » 11. Octobr. 1757. § 14. Praeterea scriptores, qui gravem *illicitatem* ex iure naturali repetunt, parum sibi constare videntur, si negant eandem naturalem legem prohibentem simul esse irritantem. Nam gravis illa illicitas certe oritur ex turpitudine *perpetua*, quae istius matrimonii celebrationi propria est; at ut recte tenet Suarez ipso *Schmalzgrueber* consentiente (cfr. supra h. tit. not. 36.), actus, cui turpitudine perpetua obstat, ex iure naturali non solum est illicitus, sed etiam invalidus.

Alii doctores reiicientes in casu *naturalem* legem irritantem, ut vitent corollarium mere *humanae* legis irritantis sive ecclesiasticae pro fidelibus sive civilis pro infidelibus, nullitatem matrimonii inter fratrem et sororem deducere student ex *divino* iure mere *positivo*. Cfr. *Feije* l. c. n. 366.; *Santi* h. t. n. 13.; *De Angelis* h. t. n. 2. Quae sententia solido fundamento omnino caret. Nam in fontibus revelationis novi testamenti illius legis divinae mere *positivae* nullum reperitur vestigium. Quare hoc impedimentum deducendum esset ex legibus divinis *veteris Testamenti*, ut revera fit a *De Angelis* et *Santi* l. c., qui provocant ad legem latam in Levitico XVIII. 9. 11. At leges iudiciales et caeremoniales a Deo in vetere testamento latae pro novo testamento abrogatae sunt, imo vel ipsae leges morales non amplius obligant in vim promulgationis Sinaïticae, sed quatenus sunt leges *naturales* et ab ipso Christo Domino denuo *confirmatae*. Hinc *Santi* et *De Angelis*, si nolint admittere in subiecta materia *naturalem* legem divinam vereque irritantem, fateantur necesse est in novo testamento ius quoddam *divinum* de hac re simpliciter non existere, sed unice recurrendum esse ad ius *humanum* sive Ecclesiae sive Status. Cfr. *Rosset* l. c. n. 1808. 1818.; *Gasparri* l. c. n. 678.; *Schnitzer* l. c. p. 395. sq.

libertate matrimonii ineundi inter fratres et sorores corrumpitur vita domestica familiae, et si amor coniugalís accedat ad amorem naturalem fratris et sororis coniuges cum gravi damno salutis corporalis et honestatis morum facile nimis proclives fierent ad excessus in vita maritali (62).

Quae sententia confirmatur auctoritate S. Augustini, De civitate Dei l. XV. cap. 16. et Conc. prov. Limen. (a. 1583.) allegata supra h. tit. not. 58. atque Conc. prov. Mexic. (a. 1585.) ubi haec statuuntur: "*Nefanda inter fratres et sorores primo gradu coniuncta matrimonia omni iure prohibentur. Quare praecipitur, ut infideles huius provinciae, qui tempore suae infidelitatis in hoc gradu coniuncti erant matrimonio, cum primum baptismum susceperint, separentur, matrimoniumque huiusmodi irritum et nullum decernatur* „ (63). Cfr. quoque cap. 8. X. de divort. IV. 19.; Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 5. de ref. matr.; decr. S. C. Inq. 20. Febr. 1888. Tandem quae adversarii in favorem suae sententiae adducunt (64), sunt argumenta adeo debilia, quibus probabilitas vix potest concedi.

(62) Rosset l. c. n. 810. sq.; Cathrein, Moralphilosophie t. II. p. 409. Cfr. quoque Schiffini, Disput. philos. mor. n. 383. sq. et Ballerini-Palmieri, Op. theol. mor. t. VI. p. 491., ubi recte exponunt, quantopere haec controversia praecudicium inferat illi sententiae, quae principibus civilibus negat potestatem statuendi impedimenta dirimentia matrimonii pro hominibus non baptizatis. Quibus viris doctis ob rationes parum efficaces contradicit: Feije l. c. n. 368. not. 1.

(63) Praxis illa Ecclesiae solummodo accipit rationabilem explicationem, si recurratur ad ius naturale; nam ubi ista matrimonia impune permittuntur, sane nullitas legibus civilibus non est statuta. Nec cum Lehmkuhl l. c. t. II. n. 756. supponenda est aliqua lex generalis Ecclesiae, qua ipso momento conversionis per supremam potestatem R. Pontificis talia matrimonia in infidelitate contracta solvantur, ut recte docet Rosset l. c. n. 1809. Etenim ut patet ex allegato Concilio Mexicano (a. 1585.), ista matrimonia iam ante baptismum habentur irrita, non valida, sed momento conversionis rescindibilia. Porro Innocentius III. cap. 8. X. de divort. IV. 19. docet baptismo remitti delicta, non solvi coniugia. Denique extraordinaria illa planeque singularis lex generalis Ecclesiae hucusque nemini nota saltem aliquo argumento positivo ex fontibus iuris ecclesiastici esset probanda. Id quod nondum est factum.

(64) V. g. Schmalzgr. h. t. n. 47. arguit: 1) In sententia, quae impedimentum matrimonii inter fratrem et sororem derivat ex iure naturali, Deus statim ab initio mundi debuisset pro filiis et filiabus Adami dare dispensationem plane incredibilem. Quae obiectio nititur falso supposito sel. illum casum fuisse in lege naturali comprehensum; ergo iste casus per dispensationem non fuit subducendus, ut recte tenent Bellarminus l. c.; Rosset l. c. n. 1815.; Leitner l. c. p. 215., imo tandem ipse Schmalzgr., si constare velit iis, quae scripserat in dissert. prooemiali n. 80. Nam cum

412. Consanguinitas etiam vi iuris canonici matrimonia baptizatorum in linea recta dirimit in infinitum, ut clare patet

Deus vellet, ut ex protoparentibus (Genes. I. 28.) universum genus humanum propagaretur, nec singulis filiis et filiabus Adami *crearet* uxores et maritos, manifeste iste casus in lege non fuit comprehensus. Qua in re nulla est difficultas; nam lex illa naturalis non spectat ad eas leges, quae *intrinsecam* quandam malitiam prohibent; ergo quemadmodum in casu *absolutae necessitatis* ablatio rei *alienae* non comprehenditur in lege *furtum* vetante, ita idem obtinet in casu allegato. 2) Provocat ad exemplum Abrahæ, virum sanctum, qui Saram i. e. propriam sororem duxerit in uxorem. At si Genes. XX. 12. comparetur cum Genes. XI. 29., et ratio habeatur modi loquendi *Hebraeorum*, quo *filia patris*, etiam dicebatur illa, quæ *ex eodem avo* erat progenita, tota argumentatio adversarii corruit, utpote fundata in falsa interpretatione sacrae scripturae. Cfr. *Tirin.*, Comment. in Genes. XX. 12. et in Levit. XVIII. 13.; *Hummelauer*, Comment. in Genes. XI. 29.; *Freisen* l. c. p. 374.; *Rosset* l. c. n. 1810. not. 1. 3) Allegat verba Thamaris (Reg. II. 13.): *Loquere ad regem, et non negabit me tibi*, i. e. fratri suo Ammoni. At quæ puella Hebraeorum in extremis angustiis iuxta interpretationem obviam dixit ad eludendos impuros conatus fratris, ipsi legi Mosaicae fuerunt evidenter contraria et nequaquam a Spiritu Sancto ad instar principii cuiusdam iuris naturalis approbata. Quodsi quis cum aliis commentatoribus admittat Thamaræ, utpote matre gentili natam, fuisse *ignaram* legis Mosaicae, testimonium puellæ ignorantis inepte invocatur ad solvendam quæstionem iuris naturalis. Quare summo opere desiderandum est, ut huiusmodi praeposteræ argumentationes exegeticae ex libris theologorum et canonistarum catholicorum exulent, ne videantur subsidium ferre rationalistis deducentibus ex verbis Thamaris nugatoriam conclusionem prohibitionis legis Mosaicae aevo Davidico fuisse ignotas. Cfr. *Tirin.*, Comment. in cit. text.: *Hummelauer*, Comment. in libr. Samuel. p. 358. sq. 4) Insistit tolerantiae istorum matrimoniorum apud nonnullos populos v. g. Aegyptios. At spurcitiae paucarum gentium corruptarum nihil probant contra communem consensum aliarum, quæ vel modice humanitati sunt deditæ. Cfr. *Schnitzer* l. c. p. 376. not. 4.; *Leitner* l. c. p. 37. 5) Urget c. 8. C. XXXV. q. 2. 3. sive c. 61. Conc. Agath. (a. 506.), ubi matrimonia inter fratrem et germanam sororem antea contracta putat non fuisse soluta, sed ratificata; id quod stante irritatione iuris naturalis fuisset impossibile. Verumtamen Schmalzgrueber imprimis canonem allegatum *falso* tribuit Concilio Agathensi (a. 506.), qui potius est c. 30. Concilii Epaonensis (a. 517.). Praeterea tota ipsius argumentatio innititur textu *corrupto* Gratiani. Nequaquam enim *fratri* permissum est, ut *suam sororem* germanam retineret uxorem, sed cit. c. 30. incestae nuptiae dicuntur, si frater germanam *uxoris suae* matrimonio sibi coniunxerat. Cfr. *Hefele* l. c. t. II. p. 657. sq. 685. Quare non est confundendum ad interpretationem cit. can. 61., quam suppeditant *Lugo*, Resp. mor. dub. 40. n. 17. sq.; *Rosset* l. c. n. 1806. Cfr. quoque c. 11. Conc. Arvern. (a. 535.); c. 10. Concil. Aurel. III. (a. 538.); c. 27. Conc. Aurel. IV. (a. 541.) (de non solvendis incestis quibusdam matrimoniis a neophytis *post baptismum ex ignorantia* celebratis). 6) In medium adducit iurisconsultum Romanum, qui L. 35. D. de V. O. videatur asserere matrimonium inter fratrem et sororem, non per *naturam*, sed per *leges* tantum esse impossibile. Sed non

ex Nicol. M. resp. ad consult. Bulgar. (a. 866.) n. 39. et cap. 8. X. h. t. 14. et Instr. Card. R. 26. (65).

Praeterea in linea *collaterali* leges ecclesiasticae etiam *post* Concilium Tridentinum irritant matrimonia usque ad quartum gradum incl., si vel *unus* ex contrahentibus sit *baptizatus* (66). Quod si unus ex sponsis quinto gradu a communi stipite distet, alter vero tantum primo vel secundo vel tertio, vel quarto, impedimentum dirimens consanguinitatis tali matrimonio non obstat (67).

est recurrendum ad legem quandam Romanam in aliena sede materiae, postquam L. 14. § 2. D. de rit. nupt. XXIII. 2. istae coniunctiones inter ipsos servos iis adnumerantur, quae sint contra ius naturale et pudorem. Praeterea cit. L. 35, D. de V. O. non est ad rem. Nam ibidem est oppositio inter ea, quae *physice* vel *moraliter* sive *iuridice* sunt impossibilia. At *dare*, quod quis *non habet*, est *per naturam* impossibile, propriam autem sororem quis *physice*, non *per mores* et *leges* iuridice uxorem ducere potest. 7) Arguit ex minore turpitudine huius matrimonii, si comparetur cum *maiore* irreverentia, quae habet locum in matrimonio patris cum filia. Quae *minor* turpitudine *relativa* non probat, quod *in se* non sit gravissima, sicut in iure delicta quaedam dicuntur *minora*, si comparantur cum *maioribus*, sed per se sunt manentque facinora turpissima. 8) Ultimo loco videtur reservasse firmissimum argumentum, quod Martinus V. *dispensationem* concesserit ad matrimonium fratris et sororis. Quae dispensatio dari non potuisset, si obstitisset lex naturalis. Qua in re *Schmalzgrueber* nimiam auctoritatem tribuit Caietano, qui in rebus historicis non est fidus Achates. Nam Rom. Pontifices constanter v. g. Henrico VIII. pro filio suo naturali cum Maria, legitima sua filia, tales dispensationes negarunt, atque fabulis et imposturis, non factis historicis est adnumerandum, si Martinus V. et Callixtus III. dicuntur super tali impedimento dispensasse, ut testatur Benedict. XIV. in epist. "*Aestas*", 28. Oct. 1757. § 13. et latius cum Alexandro Natali probat *Riganti*, Comment. in R. 49. Canc. Apost. n. 15. 16. 17. Cfr. quoque S. C. C. in c. Leod. 14. Dec. 1793. et in c. Aesina 23. Nov. 1805. in ed. *Richt. C. Tr.* p. 361. n. 98. sq.; *Scherer* l. c. t. II. p. 462. not. 33.

(65) *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 51. n. 22. opinatus est hoc impedimentum in linea *recta* etiam ex iure *canonico* ad quartum gradum restringi. Cfr. supra h. tit. not. 58. Cui doctrinae improbabili, sed in praxi vix ullius utilitatis suo tempore iam merito contradixerunt: *Hostiensis*, Summa h. t. n. 15.; *Panormitanus* l. c. in cap. 8. h. t. n. 8. alique antiquiores et recentiores doctores v. g. *Schmalzgr.* h. t. n. 34. sq.; *Gasparri* l. c. n. 674.; *Scherer* l. c. p. 300. not. 43.

(66) Cap. 8. X. h. t.; *Sanchez* l. c. disp. 53.; *Schmalzgr.* h. t. n. 49. 50.; *Feije* l. c. n. 368. 315. 380.; *Gasparri* l. c. n. 679. sq. Cfr. supra not. 51. h. tit. de praxi Ecclesiae orientalis in *nonnullis* ritibus hoc impedimentum dirimens solummodo extendendi usque ad *septimum* gradum computationis civilis. Imo sunt Orientales, qui septimum gradum *asserunt* n. 677. apud ipsos esse tantum (?) impedimentum impediens. Cfr. *Gasparri* l. c.

(67) Cap. 9. X. h. t.; *Bernard. Pap.* l. c. p. 167. sq.; *Tancred.* l. c. p. 30.; *Sanchez* l. c. disp. 53. n. 4. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. n. 59. sq.;

§ 2. DE CONVENIENTIA IMPEDIMENTI CONSANGUINITATIS.

413. *Consanguinei sibi debent mutuam quandam reverentiam et verecundiam ab ipsa natura hominibus inditam. Cui verecundiae et reverentiae maxime opponitur commercium maritalle. Quae ratio quamvis consentientibus omnibus fere populis de primo gradu lineae rectae et collaterali summa vi valeat, tamen ad alios quoque gradus saltem viciniores proximo stipiti communi servata proportionem merito extenditur. Etenim cognatio naturalis non tam facile oblivioni datur, sed in morali hominum aestimatione diu perseverat. Id, quod nostra quoque aetate ordinarie fit usque ad quartum aut certe usque ad secundum vel tertium gradum incl. Quare Ecclesia haud sine solido fundamento etiam nostra aetate nimiam illam restrictionem impedimentorum consanguinitatis per modernos codices iuris civilis factam non est imitata (68).*

414. Teste S. Augustino (69) universum genus humanum ex voluntate Dei vinculis *caritatis* magis magisque dilatatis in unam concreseat necesse est societatem et Dei civitatem. Cuius unionis efficiendae matrimonium, quo homines colligantur vinculo quodam necessitudinis, medium est maxime

Scherer l. c. not. 44.; Schnitzer l. c. p. 387. Quae regula generalis ab Hostiensii aliisque paucis scriptoribus antiquis sine sufficiente ratione ita limitata est, ut non comprehendat casum (utique parum practicum), quo unus ex contrahentibus primo gradu distet a stipite. Nam Gregorius IX. in cit. cap. 9. X. h. t. utique decidit causam particularem, at simul in ratione decisionis tradit normam generalem, quae taxative non est intelligenda de solo exemplo allegato quarti et quinti gradus. Accedit, quod ita citatum cap. 9. X. h. t. constanter et communiter a canonistis fuerit explicatum inde a tempore Ioannis Andreae, Novell. commentar. in cap. 9. X. h. t. Tandem quod Pius V. specialiter statuerat de dispensatione super gradu quarto attingente primum i. e. in lege comprehenso, arbitrarie transfertur ad casum omnino diversum atque in lege non contentum. Cfr. de conciliatione cap. 9. cum cap. 3. X. h. t. supra h. tit. 15. Concedendum vero est regulam cap. 9. X. h. t. de gradu remotiore attendendo in antiquo iure nondum admitti (cfr. c. 3. 4. Conc. Compend. (a. 757.); Freisen l. c. p. 433.) sed paulatim in theoria doctorum et praxi fuisse approbatam. Cfr. cap. 3. X. h. t. (Coelestin. III. a. 1191.-1198.); Tancred. l. c.; Freisen l. c.

(68) Levitic. XX. 17. seq.; L. 14. § 2. D. de rit. nupt. XXIII. 2.; S. Ambros. ad Patern. cap. 3.; Sanchez l. c. n. 1. sq.; Schmalzgr. h. t. n. 52. sq.; Moy l. c. p. 84. sq.; Rosset l. c. n. 1821. sq.; Schnitzer l. c. p. 374. sq.

(69) S. Augustin. in c. unic. C. XXXV. q. 1. = De civit. Dei l. XV. cap. 16.; Freisen l. c. p. 372. sq.

idoneum. Quodsi matrimonia inter solos consanguineos contrahantur, perit ille fructus propagandae necessitudinis, et ad paucas personas vel familias complura illa vincula amoris restringuntur.

415. Hisce rationibus ex ordine *naturali* et *sociali* petitis accedit tertia ex ordine *moralis*. Summopere enim est desiderandum, ut familiaris illa consuetudo, quae inter consanguineos viget, sancta et innoxia existat (70). Qui scopus optima ratione attingitur, si spes vel ipsa cogitatio futuri matrimonii inter personas consanguineas arcetur. At perfractis illis repagulis pudoris, quibus vita domestica circumdatur, nimis facile nimisque cito inter membra eiusdem familiae conciliantur nuptiae; spe futuri matrimonii affulgente teste experientia prava cupido excitatur, et facilius peccata committuntur inter tales personas. Denique ita licitae amicitiae signa homines in pravam partem frequenter interpretantur; inde fit, ut in familiis oriantur mutuae suspiciones. Quantopere pravi isti effectus honestati, paci veraeque concordiae familiarum detrahant, manifestum est. Cfr. Instr. Card. R. § 81.: *Bellarmin.* l. c. cap. 29. (71).

416. Denique si vel ipsum bonum *physicum* prolis attendatur, a matrimoniis istis inter consanguineos cavendum est. Nam aut proles huiusmodi matrimoniis omnino negatur, aut si quae habetur, saepe animo et corpore est debilis atque deformis (72). Quae ratio certis factis experientiae comprobata

(70) Gregor. XVI. Enycl. 22. Nov. 1836. Cfr. *Giovine* l. c. t. I. p. 364.

(71) Cum nostra aetate unio familiarum in multis casibus non amplius sit adeo arcta, facile intelligitur, quare a non paucis Episcopis postulata sit abrogatio gradus *quarti* consanguinitatis tamquam impediementi dirimentis matrimonii. Cfr. *Martin*, Collect. doc. C. Vatic. p. 162. sq.

(72) Qui tristes effectus iam veteribus scriptoribus erant noti et a recentioribus quoque admittuntur. Cfr. c. 20. C. XXXV. q. 2.; *Freisen* l. c. p. 373.; *Scherer* l. c. p. 301. not. 49.; *Eschbach*, Disput. cit. p. 99. sq. Quodsi Innoc. III. c. 8. X. h. t. 14. in Conc. Later. IV. (a. 1215.) restrictionis impediementorum consanguinitatis ad quatuor gradus secundum theorias eo tempore inter medicos receptas (cfr. *Sanli* h. t. n. 10.) hanc quoque affert rationem: « *Quia quatuor sunt humores in corpore, qui constant ex quatuor elementis* », eandemque rationem etiam proponit *S. Thomas*, Comm. in IV. l. sent. dist. 40. q. 1. art. 4. in corp., haec allegatio sine dubio vi probandi efficaci est destituta. Cfr. *Schulle* l. c. § 23. not. 55. At manifesta est falsitas vel potius calumnia *unicam* illam rationem legislationi canonicae subesse vel tantam extensionem impediementorum factam esse, ut opportunitas haberetur concedendi « *lucrativas dispensationes* ». Id, quod *Berner*, Lehrb. d. d. Strafr. p. 418. sq. aliique sine probationibus asserere non erubescunt.

maxime militat contra matrimonia in secundo gradu attingente primum et adversus nuptias consobrinorum.

§ 3. DE DISPENSATIONE IN IMPEDIMENTO CONSANGUINITATIS.

417. Impedimenta consanguinitatis, quae iure naturae nituntur, omnes homines et baptizatos et non baptizatos ligant, neque ab ulla potestate humana ne per dispensationem quidem in casu particulari tolli possunt. Hinc dispensatio super illis ab ipso Romano Pontifice fidelibus nec conceditur nec concedi potest, atque matrimonia conversorum ad fidem catholicam, si in infidelitate his gradibus nuptias celebrarunt, post baptismum omnino separanda sunt (73). Quae separatio matrimonii etiam inter fratrem et sororem contracti non ex lege quadam Rom. Pontificis dissolutionem decernente vel ex favore fidei est repetenda, sed potius ex nullitate iure naturae statuta facilem magisque obviam accipit explanationem (74).

418. Reliqua impedimenta consanguinitatis, quae *solos* homines baptizatos etiam *haereticos* et schismaticos ligant, a Rom. Pontifice concessione quoque *generali* sive expressa sive tacita ad pauciores gradus in aliqua regione reduci possunt (75). A fortiori Romano Pontifici inest potestas propria

(73) Multoque minus missionarii dispensare possunt cum *infideli converso* super primo gradu consanguinitatis lineae collateralis, ut ducat sororem, quacum in infidelitate sponsalia contraxerat. Nam delegatus Rom. Pontificis eam auctoritatem non habet, qua ipse Rom. Pontifex nunquam utitur neque unquam usus est (cfr. Benedict. XIV. in epistola « *Aestas* », 11. Oct. 1757. n. 13. sq.; *Riganti* l. c. in Reg. Cane. Ap. 49. n. 13.-17.; S. C. C. in caus. Leod. 14. Dec. 1793. et in caus. Aesin. 23. Nov. 1805.) neque uti potest, quamque constanter in amplissimis quoque facultatibus expresse exclusit. Cfr. Collect. (Paris.) Constit. S. Sed. p. 371. sq.

(74) *Rosset* l. c. n. 1802. sq. 1806. sq. iunct. *Scherer* l. c. p. 301. not. 47.; *Leitner* l. c. p. 297.; *Wernz* supra h. tit. n. 411. cum allegatis textibus ex Conc. Limensi (a. 1583.) et Mexic. (a. 1585.); paulo aliter rem explicant: *Santi* h. t. n. 12. et *Lehmkuhl* l. c. t. II. n. 756. iunct. n. 764.; imo *Gasparr* l. c. n. 680.; *Giovine* l. c. t. I. p. 361. sq. alique putant tales coniuges in aliquo gradu lineae *rectae post primum* vel in *primo* gradu lineae transversalis sibi cognatos *post conversionem* ob dubium iuris nec posse nec debere separari, nisi forte favor fidei aliud exposeat, vel lege quoque civili hoc impedimentum pro infidelibus fuerit statutum.

(75) Cfr. c. 20. C. XXXV. q. 2. = epist. Greg. M. ad Augustin. Ep. Anglorum, de cuius authentia scriptores non omnino conveniunt. Cfr. *Freisen* l. c. p. 379. 423. sq. Simile privilegium, quod Gregorius M. Anglis dicitur

et ordinaria super omnibus istis impedimentis *dispensandi* in casibus particularibus, quae ab antiquis quibusdam scriptoribus et pseudo-reformatoribus ob rationes insufficientes est negata aut saltem nimis limitata (76). At Sedes Apostolica vi facultatum v. g. quinquennalium multis Episcopis concedere solet potestatem dispensandi in tertio et quarto gradu et pro matrimoniis *contractis haereticorum conversorum* etiam in secundo gradu simpliciter. Missionariis et Vicariis Apostolicis in terris infidelium etiam ampliores a Sede Apostolica delegantur facultates dispensandi. Si canonicae causae existant, facilius dispensatio concedi solet in tertio et quarto gradu consanguinitatis, et iuxta Concilium Trid. Sess. XXIV. cap. 5. de reform. matr. "*in secundo gradu* (ideoque multo magis in secundo gradu attingente primum) *nunquam dispensetur, nisi inter magnos principes et ob publicam causam* „ Quibus verbis ius R. Pontificis dispensandi etiam cum personis *privatis* ex causis privatis, sed iustis non fuit limitatum, et de facto R. Pontifex sua potestate dispensandi nunc utitur ultra limites a Concilio Tridentino statutos (77).

§ 4. DE POENIS STATUTIS CONTRA CONSANGUINEOS ATTENTANTES MATRIMONIA.

419. Consanguinei in gradu prohibito sine dispensatione nuptias *celebrantes* committunt delictum incestus (78) et ex

concessisse, Germani sibi a Gregorio II. datum fuisse contendebant. Cfr. Synod. Roman. (a. 743.) c. 15. sub Zacharia Papa; *Freisen* l. c. p. 384.; Concil. prov. Alba-Iul. (a. 1872.) p. 96.; *Zhishman* l. c. p. 250. sq.; Vicarii Ap. Mayssur. postulatum abrogandi impedimentum consanguinitatis et affinitatis tertii et quarti gradus pro indigenis S. C. Inq. 14. Dec. 1865. reiecit; supra h. tit. not. 51. de indultis in insulis Philippinis et Americ. lat. Indis et Nigritis concessis; *Martin*, Collect. docum. Concil. Vatic. p. 162. 163. de postulatis in Conc. Trid. et Vatic. propositis ad imminuenda impedimenta consanguinitatis.

(76) Conc. Trid. Sess. XXIV. de matr. can. 3. cap. 5.; *Benedict. XIV.*, De Synod. dioec. l. IX. cap. 2.; *Freisen* l. c. p. 897.; *Schnitzer* l. c. p. 395. sq.

(77) Gregor. XVI. Encycl. praesertim ad Ordinarios Italiae et Official. Datar. Apost. 22. Nov. 1836.; Instr. C. R. § 81.; Card. Bianchi, Prodattarii epist. ad omnes Ordin. 19. Iun. 1895.; *Giovine* l. c. t. I. p. 363. sq.; *Gasparri* l. c. n. 681.

(78) Cfr. c. 5. Conc. Later. I. (a. 1123.); c. 17. Conc. Later. II. (a. 1139.); c. 2. C. XXXV. q. 2. 3. (Pseudoisidor.); c. 4. C. XXXV. q. 6. = c. 1. Conc. Trosleian. (a. 1091.); S. C. Inq. 25. Iunii 1885.; *Thesaurus*, De poenis eccl. v. Incestus poenae, v. Matrimonium cap. 5.; *Hollweck*, D. k. Strafg. p. 267.

cap. unic. de consang. in Clement. ipso facto excommunicationem incurrerunt, nisi probabili ignorantia vel metu excusarentur (79). Quae *censura* Clementis V. ipso iure inflicta per Pii IX. Const. "Apost. Sed." 12. Oct. 1869. abrogata est (80); sed Episcopi non prohibentur plectere incestuosos coniuges per excommunicationem *ferendae* sententiae (81). Quodsi Clemens V. l. c. declarat: *Per praedicta quoque iuribus, quae sic contrahentibus alias poenas imponunt, in nullo volumus derogare* „, „ *aliae illae poenae* „ antiquis legibus Romanorum vel Germanorum vel ipsius Ecclesiae statutae v. g. poena capitalis, confiscationis bonorum, verberationis, incapacitatis acquirendi haereditatem, exilii iamdiu vix non omnes sublatæ sunt (82).

sq.; Freisen l. c. p. 575. sq.; Gury-Ballerini l. c. t. II. n. 776.; Schmitz l. c. p. 357. 801.; Hinschius l. c. t. V. p. 174. 207. 820. sq. (de notione et ambitu incestus).

(79) Gregor. XIV. Const. "Sicut antiquus" 1. Mart. 1591.; Sanchez l. c. l. VII. disp. 48.; Schmalzgr. h. t. n. 62. sq.; Giraldu l. c. P. I. sect. 686.; Giovine l. c. t. I. p. 401. sq.; Thesaurus l. c.; Hinschius l. c.

(80) Pius IX. hac in re rediit ad ius antiquum cap. 8. X. h. t.; at si ex *duabus* censuris, quibus v. g. clericus *maiorum ordinum* attentans matrimonium *rum propriis consanguineis* in gradibus prohibitis cap. unic. de consang. in Clem. plectebatur, *unam* propter incestum sustulit, non sequitur etiam *alteram* ratione violati impedimenti ordinis sacri inflictam esse abrogatam; secus talis clericus in praemium *duplicis* delicti consequeretur immunitatem a censura. Quae mira sententia merito a S. C. Inq. 13. Ianuar. 1892. non fuit admissa. Cfr. Lehmkuhl, Theol. mor. t. II. n. 969.; Hollweck l. c. p. 300. sq.

(81) Iure antiquo *excommunicatio* certe ob incestas nuptias infligi potuit, ut patet ex c. 66. Conc. Illiber. (a. 300.-306.); c. 2. Conc. Neocaesar.; c. 30. Conc. Epaon. (a. 517.); c. 4. Conc. Ilerd. (a. 524.); c. 5. sq. Synod. Roman. (a. 721.); c. 9. C. XXXV. q. 2. 3.; Hollweck l. c. p. 257. sq.; Hinschius l. c. t. V. p. 207. not. 1. p. 174. not. 2.

(82) L. 68. D. de rit. nupt. XXIII. 2.; L. 6. C. de incest. V. 5.; Novell. 12. cap. 1. 2.; Lex Visigoth. l. III. t. 5. c. 1.; Leges Luitprandi c. 33.; c. 8. Conc. Remens. (a. 624.-625.); c. 5. Conc. Later. I. (a. 1123.); c. 17. Conc. Later. (a. 1139.); Thesaurus l. c.; Scherer l. c. p. 302. sq.; Hinschius l. c. p. 174. n. 2.; Berner l. c. p. 418. sq., ubi de incestu iure canonico definito non pauca falso asserit. In foro ecclesiastico *infamia facti* sine dubio inducitur per incestas coniunctiones maritales mala fide et notorie celebratas; at capita Pseudoisidori v. g. c. 9. C. III. q. 5. et c. 2. 17. C. VI. q. 1. vel iuris particularis v. g. c. 4. C. XXXV. q. 6. non sunt sufficiens fundamentum ad comprobandam *infamiam iuris*. Cfr. Hollweck l. c. p. 267. not. 5. iunet. Gasparri, De sacr. ordin. n. 290. Quare potius recurrendum est ad c. 5. Conc. Later. (a. 1123.) et c. 17. Conc. Later. II. (a. 1139.). Cfr. Thesaurus. l. c.; Scherer l. c. p. 303. not. 54. sq. Clerici incestas nuptias attentantes etiam *depositione* sunt castigandi. Cfr. cap. 15. X. de purg. can. V.

420. "*Si quis intra gradus prohibitos scienter matrimonium contrahere praesumpserit, separetur et spe dispensationis consequendae careat, idque in eo multo magis locum habeat, qui non tantum matrimonium contrahere, sed etiam consummare ausus fuerit* „. Ita Concil. Trid. l. c. Quae spes dispensationis ex disciplina vigente non est absolute adempta, sed difficilius tantum et cum severioribus clausulis in casu indulgetur relaxatio impedimenti (83).

421. Qui scienter incestuosas celebrarunt nuptias cum propriis consanguineis, iure antiquo non solum a spe matrimonii inter se legitime celebrandi erant exclusi, sed etiam in poenam delicti a matrimonio cum qualibet alia persona contrahendo in perpetuum prohibebantur (84). Illius prohibitionis, quae iuxta multos scriptores constituit impedimentum impediens incestus (85) (nunc consuetudine iam diu sublatum), vestigium quoddam reperitur in praxi Sedis Apostolicae apponendi dispensationibus clausulam (86), quod qui scienter ma-

34.; *Hollweck* l. c. 268. Nostra quoque aetate saltem aliquae species incestus a gravibus poenis in foro civili non sunt immunes. Cfr. cod. crim. Ital. art. 347., German. § 173., Austr. §§ 131. 501.

(83) *Thesaurus* l. c.; *Riganti* l. c. in R. Canc. Ap. 49. n. 104. sq.; *Gasparri*, De matrim. n. 359.

(84) Quae prohibitio in antiquioribus Conciliis nondum reperitur, sed facta separatione inter consanguineos illegitime coniunctos eisdem novae nuptiae cum aliis personis expresse fuerunt permissae. Cfr. v. g. c. 30. Conc. Epaon. (a. 517.); c. 27. Conc. Aurel. IV. (a. 541.); c. 21. Conc. Turon. (a. 567.). At saltem ex saeculo octavo rigidior illa praxis fuit introducta, ut saltem propter incestum qualificatum cum proximis consanguineis (vel affinibus) utrique parti culpabili omnis matrimonii celebratio in poenam delicti commissi interdiceretur, salva maiore quadam clementia in adolecentes et periculo incontinentiae obnoxios. Cfr. c. 10. 11. Conc. Vermer. (a. 753.); c. 11. 13. 17. Conc. Compend. (a. 757.); c. 53. Conc. Mogunt. (a. 813.); Cap. Attonis Basil. c. 21. (a. 823.); c. 29. Synod. Mogunt. (a. 847.) = c. 20. C. XXXII. q. 7.; c. 33. Synod. Wormat. (a. 868.) = c. 16. C. XXXIII. 2.; c. 1. Conc. Troslei. (a. 1091.) = c. 4. C. XXXV. q. 6.; cap. 12. X. de praes. II. 23.; cap. 12. X. de despons. imp. IV. 2.; *Freisen* l. c. p. 875. sq.; *Scherer* l. c. p. 303. 331. sq. 388. sq.; *Esmein* l. c. t. I. p. 208. 398. sq.; *Giraldi* l. c. P. I. sect. 269.

(85) *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 15. n. 15. sq., ubi sententiam doctorum affirmantium illud impedimentum valde quidem probabilem esse concedit, sed negantem tanquam probabilioris optimo iure iam suo tempore praefert, eique recte consentiunt: *Pirhing* l. IV. t. 13. n. 7. t. 16. n. 11.; *Gury-Ballerini* l. c. t. II. n. 776. alique v. g. *Scherer* l. c. p. 289. sq. not. 21. sq. 27.

(86) Quam prohibitionis clausulam ipso iure statutam esse sane efficaci modo ex c. 4. C. XXXV. q. 2. 3. accurate citato erui nequit. Argu-

trimonium cum parte consanguinea attentarit, etiam post mortem coniugis cum *qualibet* alia persona sine permissione a Sede Apostolica obtenta licite nuptias celebrare non possit.

§ 5. DE ACCUSATIONE ET PROBATIONE CONSANGUINITATIS.

422. Cum consanguinitas in gradibus prohibitis sit impedimentum iuris publici, ad accusandum matrimonium *iam contractum* non solum coniuges admittuntur, sed etiam alii fideles, qui, quod sua ea in re commoda quaerant, non sunt suspecti, et suo tempore absque legitima excusationis causa impedimentum non reticuerunt (87). Quare *praesertim* parentes, consanguinei, affines, vicini, qui censentur habere meliorem consanguinitatis cognitionem, ab accusando matrimonio ex capite impedimenti consanguinitatis non sunt prohibiti (88); et alii quoque accusatores absolute et arbitrarie in his causis consanguinitatis repelli non possunt (89).

Ex officio quoque sive a *iudice* sive a *promotore fiscali* contra incestas nuptias potest et debet (90) procedi, “*quampri-*

menta petita ex stylo Datariae et decisionibus praxique S. C. C. firmiora sunt, sed iam suo tempore ab exceptionibus non fuerunt immunia, cum *ipso iure* hanc prohibitionem existere clare aperteque exinde non probetur. Denique nostra aetate ne appositio quidem illius clausulae est usitata. Cfr. *Zitelli*, De dispens. matr. p. 81. sq.; *Santi* l. IV. t. 13. n. 8. Postquam vero necessitas indicandi incestum patratum in dispensationibus petendis iuxta decretum S. C. Inq. 25. Iun. 1885. est sublata, rigidior sententia *Benedicti XIV.*, Quaest. can. 183. et *Giovine* l. c. t. I. p. 356. sq. 332. sq. aliorumque, pro qua inde ab anno 1708. 1710. et 1720. 1722. exempla ex praxi S. C. C. non iam afferri possunt, nostra aetate non amplius habet solidum fundamentum atque practicam utilitatem. Cfr. quoque *Feije* l. c. n. 369. et praesertim notas apud *Gury-Ballerini* l. c. t. II. n. 776. 867.; *Santi* lib. IV. tit. 13. n. 9.; *Gasparri* l. c. n. 683.; *Scherer* l. c. p. 339. not. 55. p. 471. iunct. *Leitner* p. 460. 462. 439. sq., ubi aliquas minus accuratas assertiones cl. Scherer recte corrigit.

(87) Cap. 1. 5. 6. X. qui matrim. IV. 18.; S. C. C. in C. Ianuensi 17. Sept. 1842. in ed. *Richt. C. Trid.* p. 277. n. 134.; S. C. C. in c. 22. Iun. 1844. apud *Lingen et Reuss*, Causae selectae S. C. C. p. 884. sq.; instr. C. R. § 115.; *Gasparri* l. c. n. 1181. sq.; *Scherer* l. c. p. 301. 527. sq.

(88) Cfr. c. 1. sq. C. XXXV. q. 6.; cap. 3. X. qui matrim. IV. 18.; S. C. C. in c. Civit. Castell. 18. Iul. 1778.; S. C. C. 16. Dec. 1893. in Act. S. Sed. vol. XXVI. p. 407. sq.; *Gasparri* l. c.; *Scherer* l. c.

(89) Cfr. de rigorosa limitatione iuris accusandi matrimonium propter consanguinitatem: Conc. Londin. (a. 1125.) c. 17., quae a Conc. Remens. (a. 1131.) c. 13. 14. (cfr. *Hefele* l. c. t. V. p. 418. sq.) non tanta severitate statuitur.

(90) Cap. 3. X. de divort. IV. 19.; S. C. C. in c. Caesaraug. 10. Mart.

num aut notorietate facti aut denuntiationibus (91) aliove modo sufficiens suppetat causa „.

423. Facta accusatione vel denuntiatione principalis difficultas consistit in *probanda consanguinitate* intra gradus prohibitos per argumenta *certa* vel saltem probabilia. Quae probatio ad *dissolvendum* matrimonium *iam contractum* debet esse *plena* sive ita *certa*, ut omne dubium prudens de impedimento ante matrimonii celebrationem per dispensationem non sublato excludatur; at matrimonium *contrahendum* legitime impeditur, si vel sola *semiplena* probatione de consanguinitate constat v. g. depositione *unius* testis fide digni (92) vel publica fama (93).

Plena autem probatio impedimenti cognationis naturalis ex disciplina nunc vigente potissimum colligenda est ex libris authenticis matrimoniorum, baptizatorum, defunctorum etc., quibus fides publica debetur, nisi ex certis et evidentibus argumentis constet ipsos esse vitiosos vel falsos (94). At no-

1770., quae in prima instantia a Curia Metropolitana iudicata est agente promotore fiscali; Instr. C. R. § 122.; S. C. Inq. 5. Iun. 1889., ubi etiam causa nullitatis matrimonii ob impedimentum *consanguinitatis* (et affinitatis ex copula licita) iis adnumeratur, quae *unica* sententia Ordinarii definiri possunt, si de impedimento *evidenter* (notorietate) constet.

(91) Cfr. de denuntiatione impedimenti '*consanguinitatis*' post initas nuptias: Cap. 7. X. de cogn. spirit. IV. 11.; cap. 3. X. de eo, qui cogn. IV. 13.; cap. 9. X. de testib. II. 20., vel ante matrimonii celebrationem: Cap. 3. X. de matr. contracto contra interdict. Eccl. IV. 16.; cap. 27. X. de sponsal. IV. 1.; cap. 3. X. de clandest. desp. IV. 3.; cap. 13. X. de despons. impub. IV. 2. Quodsi denuntiationes scripto factae, quarum auctor *nomen suum* abscondit, iam ante celebratas nuptias sunt exigui valoris, nisi alia adminicula accedant, multo minus *per se* sufficiunt ad instituentem actionem ex officio et ferendam sententiam *contra valorem* matrimonii *contracti*. Cfr. cap. 2. X. qui matr. IV. 18.; S. C. C. 18. Sept. 1852. cit. in not. 92. h. t.; Instr. C. R. § 130.

(92) Cap. 4. 27. X. de sponsal. IV. 1.; cap. 13. X. de despons. impub. IV. 2.; cap. 22. X. de testib. II. 20.; S. C. C. 14. Iun. 1884. in Act. S. Sed. vol. VIII. p. 178. sq. et in c. Aesin. 23. Nov. 1805. in ed. *Richt. C. Tr.* p. 261. n. 99. Cfr. quoque cap. 3. § 2. X. de cland. desp. IV. 3. (de punienda *malitiosa* denuntiatione) et S. C. C. 18. Sept. 1852. in Arch. f. k. K. t. II. p. 45. sq. (de casibus dubiis). Quam decisionem *Scherer* l. c. p. 148. minus accurate allegat; nam S. C. C. non absolute et generaliter respondit matrimonium ob mera dubia non esse impedienda.

(93) Cap. 27. X. de sponsal. IV. 1.; cap. 2. X. de consang. IV. 14.; cap. 3. X. de matr. contr. contra interd. Eccl. IV. 16.; *Sanchez* l. c. I. I. disp. 71. n. 1. sq. 13. sq.; *Leitner* l. c. p. 221.

(94) Instr. S. C. Inq. 20. Iun. 1883. n. 29.; Instr. S. C. de Prop. F. (a. 1883.) n. 31. iunct. S. C. C. 14. Iun. 1884. in Act. S. Sed. vol. XVII.

stra quoque aetate praesertim in impedimento consanguinitatis ex *illicita* copula etiam ad testes, famam publicam aliaque adminicula est recurrendum (95). Certe *per duos testes* fide dignos v. g. consanguineos, affines, propinquos attestantes de consanguinitate probatio *plena* habetur (96). Imo iure antiquo cum libri parochiales nondum existerent, unice fere per huiusmodi testes *de auditu* causae nullitatis ex capite consanguinitatis fuerunt definiendae (97).

Probatio consanguinitatis quasi ad oculum optime fieri potest per arborem genealogicam utriusque familiae ex libris parochialibus aliisque fontibus *legitimis* rite confectam (98). Quibus ex arboribus etiam facilius cognoscitur, num duo sponsi forte *multiplici vinculo* consanguinitatis sint ligati (99). Quarum arborum genealogicarum delineationem congrue factam (100) aliis scriptoribus relinquere debemus.

Cum nullitatis querela ob consanguinitatem proponitur contra matrimonium fidelis cum infideli *post dispensationem* ab impedimento disparitatis cultus celebratum, iudex ecclesiasticus *probata* consanguinitate illico in omnibus casibus pronuntiare nequit sententiam nullitatis. Nam iuxta Instr. S.

p. 178. sq., ubi in ordine ad *impediendam* matrimonii *celebrationem* depositio matris aliis adminiculis roborata contra librum baptizatorum saltem tanquam probabilis fuit admissa. Cfr. quoque cap. 10. X. de probat. II. 19.

(95) Cap. 10. X. de prob. II. 19.; Instr. S. C. Inq. et S. C. de Prop. F. cit. in not. 94. h. tit.; S. C. C. in cit. c. Aesin. 23. Nov. 1805. in not. 92. h. t.

(96) Cfr. c. 3. 4. 1. 2. C. XXXV. q. 6.; cap. 1. 7. X. de consanguinit. IV. 14.; cap. 47. X. de testib. IV. 20.; cit. Instr. S. C. Inq. et S. C. de Prop. F. in not. praeced.; Grat. post c. 11. C. XXXV. q. 6.; *Leitner* l. c.

(97) Cfr. c. 1. sq. C. XXXV. q. 6.; cit. cap. in not. praeced.; *Scherer* l. c. p. 303. sq.

(98) Cfr. Alex. II. in c. 2. § 7. C. XXXV. q. 5.; arbor consang. eiusque declaratio i. f. Decr. Grat.; cit. Instr. S. C. Inq. et S. C. de Prop. F. Quae arbor genealogica, si interveniat *illegitima* nativitas, aut singuli gradus ex libris *authenticis* erui non possunt, quandoque facile confici nequit, atque *certam* non supplet demonstrationem. Unde denuo patet, cur a non paucis Episcopis postulata fuerit reductio impedimenti consanguinitatis ad *tertium* gradum, ut non solum *facilior*, sed *certior* haberetur *cognitio* huius impedimenti.

(99) Benedict. XIV. Const. « *Etsi* » 27. Sept. 1755.; Instr. S. C. de Prop. F. 9. Maii 1877.; *Leitner* l. c. p. 218. 419. sq.; *Scherer* l. c. p. 304. sq.; *Wernz* supra h. tit. not. 8.

(100) Cfr. *Schnitzer* l. c. p. 387. sq.; *Scherer* l. c. p. 304. sq.; *Leitner* l. c. p. 217. sq.; *Laurentius* l. c. n. 640. sq.; *Muellendorf*, Methode zur Auffind. d. Eheh.; *Feije* l. c. n. 354. sq.; *Heiner*, Grundriss d. k. Eher. §§ 113. sq.

C. Inq. 16. Septembris 1824. ad Episc. Quebec. Ecclesia dispensando cum parte catholica super impedimento disparitatis cultus censetur etiam dispensare ab iis impedimentis, a quibus exempta est pars infidelis. Quae *regula generalis* suas habet difficultates et limitationes; certe nullo unquam tempore extendi potest ad dispensationem implicitam in gradu quodam lineae rectae etiam ultra primum vel in primo gradu lineae transversalis consanguinitatis (101).

424. Scholion. In foro civili impedimenta consanguinitatis *lineae rectae* eodem modo obstant valori matrimonii *civilis* atque in foro ecclesiastico validae celebrationi nuptiarum. Quare matrimonia *civilia* inter omnes ascendentes et descendentes sive legitimos sive naturales vel illegitimos sunt prohibita et invalida etiam *ultra primum* gradum in infinitum, sive bona sive mala fide contracta fuerint (102). Principalis igitur differentia inter utrumque forum reducitur ad *modum computandi* et exprimendi gradus prohibitos consanguinitatis. At leges civiles modernorum codicum, licet conveniant in *irritandis* matrimoniis civilibus inter fratres et sorores sive germanos sive uterinos sive consanguineos, legitimos vel illegitimos (103), tamen in *extensione* huius impedimenti *ultra primum gradum* multum discordant. Nam v. g. in codice civili *Germaniae* §§ 1310. 1327., cui ius matrimoniale Status *Neoeboracensis* in America septentrionali concordat, impedimentum consanguinitatis matrimonii civilis *ultra primum gradum* lineae transversalis omnino *non* extenditur (104). Melius dignitati humanae et honestati morum aliae leges civiles consuluerunt, quibus saltem ex parte secundus gradus consanguinitatis in linea collateralis tanquam impedimentum matrimonii civilis fuit retentus. Qua ratione v. g. in Austria (cod. civ. § 65.) matrimonium valide contrahi nequit usque ad secundum gradum computationis canonicae incl. v. g.

(101) Collect. S. C. de Prop. n. 1325.; *Périès* l. c. p. 124.; *Wernz* supra h. tom. IV. n. 40. VII.

(102) Cfr. v. g. cod. civ. Austr. § 65., Gall. art. 161., Ital. art. 58., Hisp. art. 84., German. §§ 1310. 1327. 1329.; *Allègre* l. c. t. I. p. 88. sq.; *Hollweck*, D. Civileher. p. 135. sq.; *Lehmkuhl*, D. b. Gesetzb. ad §§ 1310. 1329.; *Lopez*, El derecho espanol p. 71. sq.; *Friedberg-Ruffini* l. c. § 146. III. IV.

(103) Cfr. v. g. cod. civ. Gall. art. 162., Ital. art. 59., Austriae, Hispaniae, German. l. c. in not. 102. h. tit.

(104) *Scherer* l. c. p. 312. in laudem aliorum Statuum eiusdem confederationis refert, quod ibidem matrimonia quoque inter consobrinos et sobrinos prohibeantur. Cfr. infra in textu hoc num.

etiam inter consobrinos. In Italia (cfr. cod. civ. art. 59. 68.) et *Gallia* (cfr. cod. civ. art. 163. 164.) et *Helvetia* (cfr. leg. matr. a. 1875. art. 28.) et *Hungaria* (cfr. leg. matr. a. 1894.) saltem inter patruum (avunculum) et neptem atque vicissim inter amitam (materteram) et nepotem irritum est matrimonium civile, nisi in *Gallia* et *Italia* et *Hungaria* dispensatio obtineatur. Quae dispensatio in *Helvetia* ipsa legis dispositione est exclusa. At in *Hungaria* inter consobrinos quoque existit impedimentum *mere prohibens*, non dirimens, quod insuper *dispensatione* tolli potest. In *Hispania* (cfr. cod. civ. art. 84.) valida matrimonii *civilis* celebratio inter consanguineos lineae collateralis impeditur usque ad secundum gradum, si consanguinitas nitatur *legitimis* natalibus, sed si originem ducat ex nativitate *illegitima*, solummodo *primus* gradus constituit impedimentum dirimens, gubernium vero ex iustis causis iuxta art. 85. cod. civ. potest dispensare super tertio et quarto (105) gradu civili *legitimae* consanguinitatis. In statibus foederatis Americae Septentrionalis vi legum civilium hae consanguineorum matrimonia irrita habentur: consanguineorum aut affinium in linea recta; fratris et sororis; in statu New Jersey insuper usque ad gradum secundum lateralem consanguinitatis et affinitatis; idem valet in pluribus aliis statibus. Konings-Putzer, Commentarium in facultates apostolicas ed. 5. 1898. n. 131.

Leges civiles cum nostra aetate matrimonia tantum inter consanguineos proximos impedire soleant, a quibus vel ipsa natura abhorret, et mores populorum sunt alieni, eo facilius non solum ipsis coniugibus, sed etiam promotori fiscali, imo omnibus quorum legitime interest, concedunt ius impugnandi valorem matrimonii contracti (106). At inde quoque patet,

(105) Cum in iure civili Hispaniae pro more aliorum codicum civilium retineatur computatio legum Romanarum, gradus in codice civili statuti secundum computationem Romanam fuerunt expressi. Cfr. quoque *Lopez* l. c. p. 75. At valor matrimonii *canonici* in Hispania ex legis quoque civilis dispositione (cfr. cod. civ. art. 42. 75.) pro fidelibus catholicis unice admissi etiam quoad consanguinitatis impedimenta ex solis legibus *ecclesiasticis* est definiendus.

In foro ecclesiastico schismaticorum orientalium impedimentum consanguinitatis linea collateralis generatim extenditur etiam nunc usque ad septimum gradum incl. comp. civ., nisi excipias Graeciam, ubi (a. 1873.) limitatur ad sextum gradum, et Russiam, ubi (a. 1810.) quartum gradum non egreditur. Cfr. *Milas* l. c. p. 518. 544. sq.

(106) Cfr. v. g. cod. civ. German. §§ 1329.; *Hollweck* l. c. p. 136. sq.

cur in foro civili huiusmodi matrimonia, si *mala fide* fuerint contracta, praeter nullitatem gravibus quoque *poenis* sint obnoxia (107). Neque quidquam mirum, quod *proles* ex tali matrimonio nata habeatur *illegitima*, si *uterque* coniux fuerit tempore celebrationis matrimonii in *mala fide*. Quo in casu codices quidam eo procedunt, ut ipsa iuris dispositione *legitimationem* prolis excludant (108).

TITULUS XVIII.

DE IMPEDIMENTO AFFINITATIS.

(*Lib. IV. tit. 13. de eo, qui cognovit consang. uxor. suae vel spons. ; tit. 14. de cons. et affinit.*)

425. **Fontes :** Grat. (1), et epl. antiq. et Clem. alique fontes cit. tit. praec. n. 405. — Decret. Gregor. IX. tit. cit. supra h. t. — Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 4. de ref. matr. ; Pii V. Const. « *Sanctissimus* », 20. Augusti 1566. et Const. « *Ad R. Pontif.* », 28. Nov. 1566. ; Gregor. XVI. resp. ad Episc. Belgii 29. Mart. 1842. — S. C. Inq. 20. Febr. 1888. ; S. C. C. in ed. *Richt.* Conc. Tr. p. 261. sq. ; Collect. S. C. de Prop. Fid. n. 1227. sq. 2180. 1572. ; Instr. C. R. §§ 30. 31. 32. Cfr. fontes iuris Eccles. orient. l. c. in tit. praeced.

Scriptores : Comment. iur. Decretal. in cit. tit. 13. 14. — *Aichner* l. c. § 179. ; *Devoti* l. c. § 138. ; *Scherer* l. c. § 119. — *S. Raymund.*, Summa lib. IV. tit. 15. de impedimento affinitatis ; *Roland* l. c. p. 230. sq. ; *Bernard. Pap.* l. cit. p. 163. sq. 168. sq. 295. 305. ; *Tancred.* l. c. tit. 29. de affinitate et eius gener. p. 54. sq. — *Sanchez* l. c. lib. VIII. disp. 64. sq. (2) ; *Feije* l. c. n. 370. sq. ; *Van de Burgt* l. c. p. 168. sq. ; *Mansella* l. c. p. 49. sq. ; Arch. f. k. K. t. XI. p. 150. sq. (*Laemmer*) ; *Gasparri* l. c. n. 685. sq. ; *Rosset* l. c. n. 1912. sq. ; *Schnitzer* l. c. p. 399. sq. ; *Leitner* l. c. p. 228. sq. — *Moy* l. c. tit. praec. ; *Esmein* l. c. l. I. p. 374. sq. t. II. p. 262. sq. p. 348. sq. ; *Freisen* l. c. p. 449. sq. ; *Zhishman* l. c. p. 290. sq.

(107) Cfr. v. g. cod. crim. Germ. § 173. ; Ital. art. 337. ; *Berner*, Lehrb. d. d. Strafr. p. 417. sq.

(108) Cfr. v. g. cod. civ. German. §§ 1699. 1732. ; *Lehmkuhl* l. c. ad §§ 1699. 1732.

(1) Inst. I. 10. de nupt. ; Dig. XXXVIII. 10. de gradib. et affinib. et nominib. eor. ; L. 5. Cod. de incest. et inut. nupt. V. 5. ; *Vering*, Gesch. u. Pand. § 221. ; *Accarias*, Précis de droit romain t. I. n. 86. sq. ; *Zhishman* l. c. p. 290. sq. ; cod. civil. Ital. art. 52. 59., Austr. § 66., Gall. art. 161. 162., German. § 1310., Hisp. art. 84. ; *Allègre* l. c. t. I. p. 88. sq. ; *Hollweck*, D. Civileher, p. 134. sq. ; *Lehmkuhl*, D. b. Gesetzb. d. d. R. § 1310. ; *Lopez*, El derecho espanol p. 71. sq.

(2) Ex Theolog. consulendi sunt : *S. Thom.*, Comment. l. IV. sent. dist. 41. ; *Perrone* l. c. t. II. p. 144. sq. ; *Ballerini-Palmieri*, Opus. theol. mor. t. VI. p. 595. sq.

W. v. Hörmann, Forschungen über Quasifaffinität, 1906.; Gillmann, Das ehemals zwischen der soboles ex secundis nuptiis und den Blutsverwandten des verstorbenen Eheleiles bestehende Ehehindernis: Arch. für kath. Kirchenrecht, LXXXIX, 1909, 447.

Praenotiones.

426. Connexio materiae. Inter vincula *naturalia*, quibus certae personae inter sese coniunguntur, proxime ad consanguinitatem accedit *affinitas* (3). Quae *connexio* consanguinitatis et affinitatis in natura rei fundata etiam in legibus ecclesiasticis (4) atque disputationibus canonicis virorum doctorum (5) retinetur. Quare immediate post consanguinitatem de affinitate est agendum, subsumpta materia tit. 13. et secundae partis rubricae tit. 14. sub uno titulo eademque rubrica.

427. Definitio. Affinitas (*ἀγγιστεία*) (6) canonica (7) sensu stri-

(3) S. Thom. l. c. dist. 41. q. 1. art. 1. quaestiunc. 2.; Schmalzgr. h. t. n. 86. Rosset l. c. n. 1934.

(4) Cfr. rubric. h. t. 14.; Instr. S. C. Inq. 20. Iun. 1883. n. 29.

(5) Gratian. l. c.; Bernard. Pap. l. c.; Feije l. n. 370.

(6) De varia terminologia hac in re consuli possunt: Freisen l. c. p. 439. sq. et Zhishman l. c. p. 230. sq. Cfr. v. g. c. 1. 16. C. XXXV. q. 2. 3. (de *affinitate* consanguinitatis = de *propinquitate* (vinculo) consanguinitatis); c. 5. D. XXXV. q. 5. (ubi reprehenditur, quod affines dicantur « *cognati* »); L. 8. D. de conduct. XII. 4. (« *affinitas* » dicitur relatio inter sponsores); L. 5. C. de haered. VI. 24. (uxor nominata est « *affinis* », mariti).

(7) Vocabulum *affinitatis* etiam occurrit in legibus Romanis et modernis codicibus iuris civilis, et diversam ab usu canonico habet significationem, cum ex diversa causa in foro civili et canonico affinitas repetatur. Nam L. 4. § 3. D. de grad. et affinib. XXXVIII. 10. statuitur: « *Affines sunt viri et uxoris cognati, dicti ab eo, quod duae cognationes, quae diversae inter se sunt, per nuptias copulantur, et altera ad alterius cognationis finem accedat; namque coniungendae affinitatis causa fit ex nuptiis* ». Cfr. quoque cod. civ. Ital. art. 52. Quare affinitas in iure Romano (et idem obtinet in moderno iure civili) oritur ex *nuptiis iustis* i. e. *legitime contractis* sive consummatis sive ratis tantum. At affinitas canonica provenit ex *sola copula carnali* sive matrimoniali sive fornicaria. Hinc in foro civili propter copulam *fornicariam* vel concubinariam nulla inducitur affinitas; in foro vero ecclesiastico ex matrimonio *non consummato*, quod gignit *affinitatem iuris Romani*, affinitas canonica omni caret fundamento, et unice habetur *publicae honestatis iustitia*. Quodsi matrimonium fuerit consummatum, profecto in utroque foro admittitur « *affinitas* », sed ob diversas rationes. Etenim leges civiles in affinitate contrahenda prorsus *praeseindunt a consummatione* matrimonii; ex legibus autem ecclesiasticis per consummationem matrimonii rati impedimentum publicae honestatis existit cum *novo* impedimento ex capite affinitatis superveniente. Cfr. Rosset l. c. n. 1914. not. 1.

cto est propinquitās (8) ex perfecta copula carnali orta (9) inter virum et consanguineos mulieris atque vicissim inter mulierem et consanguineos viri (10), vel brevius a non paucis dicitur propinquitās personarum ex perfecta copula carnali proveniens omni carens parentela (11). Quae *propinquitās* ex lege irritante Ecclesiae constituit *impedimentum dirimens* matrimonii in linea recta in infinitum, in linea vero transversali ex copula maritali usque ad quartum gradum, sed ex copula fornicaria solummodo ad gradum secundum.

428. **Divisio I. Triplex** iure antiquo distinguebatur *affinitas* scil. *primi, secundi, tertii generis*, quatenus mediante una persona aut mediantibus duabus vel tribus personis contrahebatur. Quibus affinitatibus accessit *quarta* quaedam species scil. affinitas sobolis susceptae ex *secundis* nuptiis cum consanguini-

(8) Affinitas vi vocis est propinquitās finium sive limitum duarum rerum, e quibus una v. g. silva dicitur affinis vel confinis alteri, quia fines unius attingunt fines alterius. Qua ratione etiam per copulam carnalem oritur singularis propinquitās *personarum*, qua vir ad fines sive consanguineos mulieris accedit et vicissim. Cfr. c. 1. C. XXXV. q. 10.

(9) Antonelli, De conceptu impot. n. 22. sq. Cfr. infra h. tit. n. 432. sq. de conditionibus requisitis in illa copula carnali. Inde patet, quomodo affinitas licet in *genere propinquitatis* personarum conveniat cum consanguinitate, publica honestate, cognatione spiritali vel legali, tamen ab iisdem differat ratione *causae proximae*, ex qua propinquitās oritur. Etenim affinitas canonica non provenit ex *communicatione sanguinis per generationem* (consanguinitas), neque ex vinculo per sponsalia vel matrimonium mere ratum contracto (publica honestas), sed ex perfecta *copula* carnali, qua vir et mulier inter se fiunt per commixtionem sanguinis una caro et *consequenter* ad consanguineos alterius partis propius accedunt. Cfr. Schmalzgr. h. t. 14. n. 66. sq.

(10) Vir et mulier *inter se* per copulam carnalem *non fiunt affines*, sed potius unum *principium* sive causa, unde mediante una parte tanquam *effectus* producit affinitas cum consanguineis ipsius in altera parte, quemadmodum pater et mater *inter se* non sunt consanguinei, sed unum principium adaequatum, quo per generationem cum aliis fiunt *consanguinei*. Similiter *affines* cum una parte sunt *solummodo* consanguinei *alterius* partis copulam carnalem habentis, non consanguinei *utriusque* partis *inter se*. Cfr. cap. 5. X. t. 14.; S. C. C. 16. Dec. 1593. et 8. Mart. 1721. Quare pater et filius possunt ducere matrem et filiam, duae sorores valent nubere duobus fratribus, privignus non prohibetur a ducenda filia noverae, vir mortua sua uxore potest contrahere matrimonium cum sorore uxoris defunctae fratris sui. Cfr. Gasparri l. c. n. 696.; Rosset l. c. n. 1912.; D' Annibale l. c. P. I. n. 62. sq.

(11) Profecto fieri potest, ut vir et mulier, e quibus oritur affinitas, inter se sint consanguinei; at id est per accidens nec per se requiritur; affinitas enim prorsus praescindit a consanguinitate inter virum et mulierem. Cfr. Rosset l. c. n. 1913. sq.; Freisen l. c. p. 460. sq.

neis *primi* viri aut mulieris (12). At post abrogatam affinitatem secundi et tertii generis tum in linea recta tum in linea transversali et insuper affinitatem sobolis susceptae ex secundis nuptiis (13), omnis disputatio de duplici illo genere potissimum ad historicam spectat eruditionem (14), practicam vero utilitatem solummodo retinet affinitas primi generis supra in definitione descripta.

II. Affinitas quoque dividi solet in affinitatem *ex fornicatione contractam* et in affinitatem ortam *ex consummato matrimonio*. Quae divisio brevitatis causa non raro ita enuntiatur, ut prior dicatur affinitas *ex copula illicita*, altera *ex copula licita*. Concedendum vero est affinitatem ortam ex consummato matrimonio, utpote ordinarie valido aut saltem putativo, regulariter quoque esse ex copula, quae culpa caret. Nihilominus coniunctio quaedam viri et feminae potest habere externam *speciem* et *figuram* matrimonii, in quo tamen ab uno vel utroque coniuge nullitatis matrimonii conscio copula fornicaria exercetur. Quae affinitas contracta sub specie matrimonii in ordine ad dirimendum matrimonium non iuxta omnes scriptores censetur orta *ex " fornicatione "*, (15).

III. Alia affinitas dicitur *antecedens*, quae contrahitur per copulam habitam *ante* matrimonium contrahendum, alia vo-

(12) Cfr. c. 3. 12. 21. 22. C. XXXV. q. 2. 3. : comp. I. l. IV. t. 15. de sobole susc. ex sec. nupt. Quae affinitas secundi generis fuit propinquitas unius partis cum affinibus alterius partis dirimens matrimonium usque ad tertium gradum; affinitas vero tertii generis dicebatur propinquitas unius partis cum affinibus alterius partis in secundo genere, quae solummodo usque ad secundum gradum diremit matrimonium. Duplex illa affinitas cum Benedicto XIV., De Synod. dioec. l. IX. cap. 13. « *exemplis melius, quam ulla ratione* » ita explicatur: « *Si Titius, frater Caii, matrimonium inisset et consummasset cum Bertha, haec, Caii affinis est, sicuti nunc est in primo genere affinitatis. Si mortuo Titio Bertha matrimonio iungebatur cum Sempronio, Sempronius, alter Berthae maritus, et Caium et omnes defuncti Titii consanguineos secundo affinitatis genere contingeret. Si demum mortua Bertha, Sempronius aliud coniugium celebrasset cum Naevia, etiam cum hac Caius et consanguinei Titii tertio affinitatis genere coniungerentur* ». Tandem affinitas illa sobolis susceptae ex secundis nuptiis fuit extensa usque ad quartum gradum saltem quoad sobolem a muliere ex secundis nuptiis susceptam. Cfr. quoque Schmalzgr. h. t. n. 74.; Scherer l. c. p. 336. sq.; Freisen l. c. p. 489. sq.

(13) Cap. 8. X. h. t.; Schmalzgr. h. t. n. 75.; Rosset l. c. n. 1917.; Gasparri l. c. n. 689.

(14) Freisen l. c. p. 474. sq.

(15) Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 4. de reform. matr.; Leitner l. c. p. 232.; De Angelis l. c. h. t. 13. n. 3.; Gasparri l. c. n. 692. sq.; Schulte l. c. § 24. not. 10.

catur *superveniens*, si oriatur *post* matrimonium iam contractum.

IV. Praeterea etiam affinitas potest esse *simplex* vel *multiplex*, prout una aut pluribus *causis* nititur. Quae multiplicitas affinitatis non inducitur *iteratis copulis* illicitis vel licitis cum una eademque persona, sed oritur aut ex copula cum *compluribus* consanguineis *alterius* partis, aut ex copula cum *una* persona, quae comparti *multipliciter* est *consanguinea*, aut ex copula, quam *utraque pars* admisit cum consanguineis *alterius* partis, aut ex copula *illicita*, deinde ex consummatione *licitae* coniunctionis maritalis cum eadem persona (16).

V. Ut in consanguinitate, ita etiam in affinitate distinguuntur *stipes* et *linea* et *gradus* (17). Et *stipes* quidem sive *principium* affinitatis sunt vir et mulier, inter quos intercessit copula carnalis. Quare quemadmodum persona, quae causa communis et propinqua est consanguinitatis, dicitur *stipes*, ita in affinitate vir est *stipes* affinitatis mulieris cum consanguineis viri, et mulier est *stipes* affinitatis viri cum consanguineis mulieris.

Lineae et gradus in affinitate, in qua non sunt generationes, *per se* non occurrunt (18), sed tantum *ratione consanguinitatis*, qua compars cum suis consanguineis ligatur. Hinc ad computationem lineae rectae vel transversalis et gradus affinitatis haec valet regula: *Qualis est linea et gradus consanguinitatis ab una parte, talis est linea et gradus affinitatis ab altera parte*. Abrogata secundi et tertii generis affinitate iam standum est regulae: *Affinitas non parit affinitatem* (19).

429. Notae historicae. Cum affinitas ex matrimonio orta *naturale* quoddam vinculum constituat cum consanguineis alterius coniugis, tum antiquorum populorum moribus atque legibus tum recentiorum quoque codicum civilium statutis maiore minoreve ambitu tanquam impedimentum dirimens matrimonii est sancita.

Lex Mosaeica (20) prohibuit et irritavit matrimonia cum

(16) *Feije* l. c. n. 371. 704.; *Giovine* l. c. t. I. p. 569. sq. t. II. p. 28. sq.; *Zitelli*, De dispensat. matrimonialib. p. 71. sq.; *Leitner* l. c. p. 233. sq.

(17) *Schmalzgr.* h. t. 14. n. 82. sq.; *Gasparri* l. c. n. 691.

(18) L. 4. §§ 5. 6. D. de grad. XXXVIII. 10.; *Schmalzgr.* l. c.; *Freisen* l. c. p. 445. sq.; *Zhishman* l. c. p. 298. sq.

(19) *Freisen* l. c. p. 489. sq.; *Rosset* l. c. n. 1918. sq.

(20) *Levitic.* XVIII. 8. sq. XX. 20. 21.; *Schegg* l. c. p. 638. sq.; *Tirinus*, Comment. in *Levit.* l. c.; *Hummelauer*, Comment. in *Exod. et Levit.* p. 479. sq. 500.; *Leitner* l. c. p. 33.

noverca, privigna, filia privigni vel privignae, cum socru vel nuru, cum uxore fratris defuncti excepto matrimonio leviratus (21), cum uxore avunculi vel patru.

Ex iure Romano antiquo unice in linea recta non potuit duci in uxorem noverca vel privigna, socrus vel nurus (22).

Praeterea matrimonium consistere non potuit cum vidua privigni vel cum viduo privignae. Cfr. L. 12. D. de ritu nuptiar. XXIII. 2. A nuptiis quoque viro fuit abstinendum cum filia, quam uxor *post divortium* cum alio marito procreaverat; illa enim filia, quae privigna non censebatur, tamen in ordine ad impediendum matrimonium eidem fuit equiparata. Cfr. § 9. Inst. de nupt. I. 9.; L. 15. D. de ritu nupt. Postea filii Constantini M. in Occidente (a. 355.) (23) canones secuti matrimonia quoque in linea collaterali cum uxore fratris de-

(21) Deuter. XXV. 5. sq.; Matth. XXII. 24. sq. Ante legem Mosaicam, cum polygamia iam vigeret apud antiquos patriarchas, matrimonium cum sorore uxoris adhuc viventis non fuit interdictum, ut patet exemplo Iacobi, qui duas sorores scilicet Liam et Rachelem simul habuit uxores. Quod matrimonium simultaneum cum duabus sororibus in lege Mosaica (cfr. Levit. XVIII. 18.) non amplius fuit permissum; at mortua uxore licuit ducere illius sororem. Similiter extra controversiam est fratrem saltem nondum uni uxori iunctum, ex lege leviratus (cfr. Deuteron. I. c.) *debuisset* ducere uxorem fratris sui defuncti, ut eidem excitaret prolem. Quam *obligationem* fratris superstitis complures viri docti negant vel in dubium vocant, si is ante mortem fratris sui defuncti aliam iam duxisset uxorem. Cfr. v. g. *Leitner* l. c. p. 170. not. 4.; *Schegg* l. c. p. 642. sq. Cui sententiae alii merito contradicunt et illam obligationem ad fratrem alio matrimonio ligatum pariter extensam fuisse tenent v. g. *Palmieri*, De matrim. p. 112.; *Schnitzer* l. c. p. 13. not. 2.; nam lex Mosaica non distinguit inter superstitem fratrem coelibem et matrimonio iunctum. Cfr. quoque *Tirin.*, Comment. in Deuteron. I. c.; *Hummelauer*, Comment. in Deuter. p. 416. sq.; *Zschokke*, D. Weib im alt. Testam. p. 129.; *Scherer* l. c. p. 328. sq.

(22) Cfr. §§ 7. Inst. de nupt. I. 10.; L. 14. § 4. D. de ritu nuptiar. XXIII. 2.; L. 4. §§ 3. sq. de grad. XXXVIII. 10.; L. 17. C. de nupt. V. 4. Affinitas iure Romano potissimum constituit impedimentum matrimonii, quatenus orta est ex *nuptiis legitimis rite contractis*, etsi non consummatis; verumtamen etiamsi ex *contuberniis servorum* originem duxit, matrimonii celebrationi obstabat. Nam L. 14. § 3. de rit. nupt. XXIII. 2. statuitur: « Item tamen, quod in servilibus **cognitionibus** constitutum est, etiam in **servilibus affinitatibus** servandum est, veluti ut eam, quae in contubernio patris fuerit, quasi novercam non possim ducere ». Imo vel de ipsis concubinis (i. e. ex significatione huius vocis in iure Romano) L. 4. C. de nupt. V. 4. decernitur: « Liberi concubinas parentum suorum uxores ducere non possunt, quia minus religiosam et probabilem rem facere videntur. Qui si contra hoc fecerint, crimen stupri committunt ».

(23) L. 2. 3. 4. Cod. Theod. de incest. nupt. III. 12.; *Gasparri* l. c. n. 695. iunct. *Hollweck*, D. Civilcher. p. 102. not. 2.

functi vel cum sorore uxoris mortuae interdixerunt, eademque prohibitio (a. 396. 415.) etiam in Oriente fuit recepta (24).

Ecclesia primis saeculis proprias leges de affinitatis impedimento non videtur condidisse; nulla enim huius prohibitionis existunt vestigia, sed saltem impedimenta iuris Romani et Mosaici videntur fuisse recepta. At iam ineunte saeculo quarto ex c. 61. Conc. Illiberit. (a. 300.-306.) et ex c. 2. Concil. Neocaesar. (a. 314.-325.) luculenter probatur Ecclesiam pro sua perfecta independentique potestate iam *ante* illa Concilia impedimentum affinitatis saltem ex legitimis nuptiis ortae extendisse ultra terminos iure Mosaico et Romano constitutos i. e. usque ad primum gradum etiam lineae *collateralis* (25). S. Basilius (26), Archiepiscopus Caesariensis († a. 379.), matrimonium cum *uxore fratris defuncti* sub poena excommunicationis et separationis coniugum severe interdixit. Quod cum *Diodorus* Tarsensis in S. Basilio reprehendisset, is in propria epistola (27) sese defendit, atque talia matrimonia Caesareae semper prohibita fuisse declaravit (28). In Ecclesia quoque occidentali Innoc. I. in Synod. Roman. (a. 402.) c. 9. proscripsit matrimonium cum sorore uxoris defunctae et c. 11. cum uxore avunculi.

In Conciliis Galliae (29) saeculi sexti et septimi saepissime expressis verbis et gravissimis statutis poenis prohibetur, ne quis ducat "*relictam fratris, sororem uxoris, privignam, nover-*

(24) L. 5. 8. 9. C. de incest. nupt. V. 5.; *Freisen* l. c. p. 441.; *Zhishman* l. c. p. 314. sq.; *Esmein* l. c. t. I. p. 374. sq.

(25) Cfr. quoque c. 19. Apostol.; c. 66. Conc. Illiber.: "*Si quis privignam suam duxerit uxorem, eo quod sit incestus, placuit nec in finem dandam esse communionem*"; *Hefele* l. c. t. I p. 183. sq. 244. sq. 806. Cfr. de Corinthio incestuoso (adultero) (I. Corinth. V. 1. et II. Corinth. VII. 12.); *Ballerini-Palmieri* l. c. t. VI. p. 599. sq.; *Rosset* l. c. n. 1956. not. 1.; *Wernz* h. tom. IV. p. 97. not. 149.

(26) Epist. canon. secund. ad Amphiloch. c. 23., epist. can. tert. ad eund. c. 78.; *Card. Pitra*, Histor. et monum. iur. ecclesiast. Graecor. t. I. p. 589. 599; *Bardenhever*, Patrolog. p. 244.

(27) *Card. Pitra* l. c. p. 602. sq. 618.; *Hefele* l. c. t. I. p. 184.; *Bardenhever* l. c. p. 276. sq.

(28) "*Primum ergo, quod in eiusmodi rebus maximum est, morem nostrum obicere possumus, ut vim legis habentem, eo quod a sanctis viris sunt nobis ritus traditi*"; *Zhishman* l. c. p. 312. sq. 232.

(29) Cfr. c. 18. Concil. Aurelian. I. (a. 511.); c. 30. Concil. Epaon. (a. 517.), ubi tamen matrimonia cum noverea vel privigna iam contracta non iubentur separari; c. 11. Conc. Arvern. (a. 535.); c. 10. Conc. Aurel. III. (a. 583.); c. 4. Conc. Paris. III. (a. 557.); c. 16. (14.) Concil. Paris. V. (a. 614.).

cam, relictam patruī vel avunculi „ Qui canones cum inde a saeculo sexto et septimo etiam ipsis legibus Burgund., Francor., Alam., Baiuv., Visigothorum in Hispania, Longobardorum in Italia confirmarentur, *extensio* illa impedimenti affinitatis *ultra* ambitum iuris Romani et Mosaici in universa Ecclesia fuit recepta. At impedimentum affinitatis nondum *parem* habuit *ambitum* cum impedimento *consanguinitatis*, et attenta enumeratione particularium personarum, non ex quibuscunque *fornicariis* coniunctionibus, sed ex *maritali* tantum unione originem duxisse videtur (30).

Quo magis ab illo tempore augetur numerus graduum, quibus inter *proprios consanguineos* matrimonia irritarentur, etiam *pari passu* impedimentum affinitatis ad universam parentelam alterius partis extensum est (31). Quae cum inde a saeculo octavo paulatim septem gradus saltem in Ecclesia Romana comprehenderet, totidem gradibus affinitas quoque diremit matrimonium (32). Quod ius *pari* rigore non illico in omnibus regionibus fuit receptum (33). At satis fundata non est illorum scriptorum sententia, qui existimant nonnisi a

(30) Childeberti II. c. 2. (a. 596.); *Freisen* I. c. p. 445. sq.; *Moy* I. c. p. 361. sq.; *Scherer* I. c. p. 330. sq.

(31) Lex Visigoth. I. III. t. 5. c. 1. (Receswind. a. 652.-672.) prima vice *pari modo* „ *usque ad sextum generis gradum* „ i. e. computationis Romanae pro christianis statuit impedimenta consanguinitatis et affinitatis, imo I. XII. t. 3. c. 8. eidem legi „ *in christianis* „ latae etiam *Iudaeos* subiecit. Cfr. *Esmein* I. c. t. I. p. 343. Longobardi quoque ex desiderio Gregorii II. a. 723. (cfr. Edict. Liutprandi c. (32.) 33.) prohibitionem matrimonii cum affinibus pariter *extenderunt* ad relictam de consobrino aut sobrino suo i. e. ad *sextum* gradum computationis *civilis*, non canonicae, cum antea solummodo cum noverca, privigna, vidua fratris interdixissent matrimonia. Cfr. Edict. Rothari c. 185. (a. 643.); *Walter*, Deutsche Rechtsg. n. 46.; *Esmein* I. c. p. 345.; *Rosset* I. c. n. 1920., ubi tamen legem Longobardorum cum De Angelis allegatam falso tribuit Rotharo, quae potius est lex Liutprandi (cit. c. (32.) 33.) hisce verbis lata: „ *Hoc autem Deo iuvante statuere previdimus, ut amodo nullus homo praesumat relictam de consobrino aut insobrino (sobrino) suo uxorem ducere..... Hoc autem ideo adfiximus, quia Deo teste Papa urbis Romae, qui in omni mundo caput ecclesiarum Dei et sacerdotum est, per suam epistolam nos adhortatus est, ut tale coniugium fieri nullatenus permetteremus* „.

(32) Gregor. II. in Conc. Roman. (a. 721.) c. 9.; Zacharias in Conc. Roman. (a. 743.) c. 6. 15.; c. 37. 38. Conc. Roman. (a. 826.); *Freisen* I. c. p. 444. sq.

(33) Cfr. c. 4. 10. Conc. Compend. (a. 757.); c. 53. 54. Conc. Mogunt. (a. 813.) iunct. c. 28. 29. 30. Conc. Mogunt. (a. 847.) et c. 20. 21. 24. C. XXXII. q. 7., ubi impedimentum affinitatis certe quartum gradum computationis canonicae nondum egreditur.

Pseudoisidoro invecum esse impedimentum affinitatis ortum ex copula *illicita* (34). Denique ex studio illo magis magisque impediendi matrimonia inter personas coniunctas factum est, ut affinitatis triplex quoddam genus constitueretur. At triplicis illius generis affinitatis vestigia ante saeculum undecimum et duodecimum non reperiuntur (35).

Quae extensio impedimenti affinitatis ad septimum gradum, licet paulatim saeculo undecimo et duodecimo (36) superatis non levibus difficultatibus de iure communi per consuetudinem praeformato esset statuta (37) et a doctoribus (38) defenderetur, tamen propter rationes supra de consanguinitate allatas saltem in ultimis duobus gradibus non certo et

(34) *Freisen* l. c. p. 449. sq.; paulo aliter *Scherer* l. c. p. 331. sq., qui saltem nimiam efficaciam videtur tribuere decretalibus Pseudoisidori. Concedendum quidem est in antiquissimo iure, quo istud impedimentum definitur per concretam enumerationem personarum, non per normas generales, solummodo illas recenseri personas, quae legitimum supponunt matrimonium. At iam ex ipso iure Romano (cfr. L. 4. de nupt. V. 4.) liberis cum concubinis parentum nuptiae fuerunt interdictae; porro praecunte S. Augustino (cfr. c. 15. C. XXXV. q. 2. 3.) affinitas propter *copulam carnalem* (duo in carne una) in foro ecclesiastico pariter impedimentis matrimonii adnumerata est; denique copula carnalis cum consanguineis uxoris vel sponsae (cfr. l. IV. tit. 13. de eo, qui cogn. consang. ux.) semper habita est insigne delictum. Quare nihil mirum, quod nequaquam expectandus fuerit Pseudoisidorus, ut copula quoque fornicaria ex consuetudine ecclesiastica censeretur causa affinitatis et impedimenti matrimonialis. Et revera medio saeculo nono, quo collectio Pseudoisidori in Gallia divulgari coepta est, impedimentum affinitatis ex copula *illicita* non amplius fuit res nova et a praxi Ecclesiae aliena. Cfr. c. 13. Conc. Comp. (a. 757.) = c. 32. C. XXVII. q. 2.; *Freisen* l. c. p. 453. sq. 456. sq.; *Sdrolek* in Arch. f. k. K. t. 47. p. 204. sq. Cui opinioni non obstat, quominus saltem ex parte per c. 61. Conc. Agath. a. 506. falso attributum et interpolatum (cfr. c. 8. C. XXXV. q. 2. 3.) atque per epistolam in decretalibus Pseudoisidori perperam S. Gregorio M. adscriptam (cfr. c. 10. C. XXXV. q. 2. 3.) *extensio* impedimenti affinitatis non leviter fuerit promota. Cfr. *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 65. n. 8. disp. 67. n. 3.; *Freisen* l. c. p. 456. sq.; *Scherer* l. c. p. 333.

(35) Cfr. c. 12. 21. 22. C. XXXV. q. 2. 3.; *Roland.* l. c. p. 204. sq.; *Bernard. Pap.* l. c. p. 168. sq.; *Tancred.* l. c. p. 55. sq.; *Freisen* l. c. p. 474. sq.; *Scherer* l. c. p. 335. sq.

(36) Cfr. c. 17. 18. Concil. Bituric. (a. 1031.); c. 9. Concil. Turon. (a. 1060.); c. 14. Concil. Rothomag. (a. 1072.); c. 24. Synod. Londin. (a. 1102.); c. 12. Conc. Clarimont. (a. 1130.); c. 17. Conc. Lateran. II. (a. 1139.); *Hefele* l. c. t. V. p. 111.

(37) Cap. 1. 8. X. h. t. 14.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 67. n. 3.

(38) *Gratian.* ad c. 7. C. XXXV. q. 2.; *Petr. Lombard.* l. IV. dist. 40.; *Roland.* l. c. p. 205.; *Bernard. Pap.* l. c. p. 170.; *Tancred.* l. c. p. 57.; *Freisen* l. c. p. 447. sq.

ubique tanquam impedimentum dirimens, sed potius ut impediens fuit in praxi observata (39). Hinc crescentibus incommodis Innocentius III. (a. 1215.) in Concilio Lateran. IV. sustulit secundum et tertium genus affinitatis atque impedimentum affinitatis sive ex copula licita sive illicita ortae ad quantum gradum restrinxit (40). Denique Patres Tridentini Sess. XXIV. cap. 4. de ref. matr. nihil immutantes, quod in iure Decretalium statutum fuerat de affinitate proveniente ex matrimonio consummato, impedimentum dirimens affinitatis *ex fornicatione* contractae ad *primum* et *secundum* gradum quoad *validam et licitam* matrimonii celebrationem limitarunt. Quod ius Tridentinum cum accedentibus declarationibus Pii V. constituit disciplinam etiam nunc in Ecclesia vigentem (41). In Concilio Vaticano alii Episcopi postularunt, ut “ *affinitas ex commercio illicito* „ tanquam impedimentum dirimens matrimonii omnino supprimeretur, et “ *affinitas ex commercio licito ultra primum gradum* „ non irritaret matrimonium; alii maiore moderatione usi, ut solummodo impedimentum quarti (vel tertii) gradus affinitatis ex copula licita prorsus e medio tolleretur, et impedimentum (affinitatis) ex copula illicita coarctaretur ad primum gradum, a Vaticana Synodo sibi postulandum esse existimarunt (42).

§ 1. DE ANTECEDENTE AFFINITATE

CONTRACTA EX MATRIMONIO CONSUMMATO VEL FORNICATIONE.

I. De origine et convenientia impedimenti affinitatis.

430. Non solum copula *matrimonialis*, sed indubitanter etiam mere *fornicaria* vinculum quoddam naturale producit

(39) Petr. Lombard. lib. IV. sent. dist. 41.; Freisen l. c. p. 449. 478.

(40) Cap. 50. = cap. 8. X. h. t. 14. Item eodem capite sublata est prohibitio quoad sobolem susceptam ex secundis nuptiis. Cfr. C. XXXV. q. 10.; compl. l. lib. IV. tit. 15. de sobole suscepta ex secundis nuptiis; Bernard. Pap. l. c. p. 174. sq.; Roland. l. c. p. 233.; Tancred. l. c. p. 52.; Freisen l. c. p. 484. 489. sq.

(41) Pii V. Const. « Ad Rom. Pont. » 28. Nov. 1566.; S. C. C. 31. Martii 1597.; Rosset l. c. n. 1923. sq.; aliter Navarrus, qui ex verbis Concilii Tridentini falso deduxerat tertium et quartum gradum affinitatis ex copula *fornicaria* ortae mansisse ut impedimentum *prohibens licitam* matrimonii celebrationem.

(42) Martin, Collect. docum. Conc. Vatic. p. 162. 190.

cum consanguineis alterius partis (43). Attamen vinculum illud copulae matrimonialis et fornicariae *ex natura sua* non ita efficax est, ut *iure naturali* dirimat matrimonium contrahendum in ullo gradu sive lineae rectae sive transversalis cum consanguineis compartis (44). Quare irritatio matrimonii christianorum propter affinitatem etiam in *primo* gradu lineae *transversae* vel *rectae* ex solo *iure ecclesiastico* est derivanda (45).

(43) *Schmalzgr.* h. t. n. 86. sq.; *Gasparri* l. c. 687.; *Rosset* l. c. n. 1934. sq. Quae sententia extra controversiam est in affinitate ex copula *maritali* proveniente; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 65. n. 1. sq.; at pariter certa, non dubia est, si de affinitate ex copula fornicaria quaeratur. Nam etiam in illa vir et mulier fiunt una caro, unde provenit necessario vinculum *naturale*. Praeterea haec doctrina a SS. CC. iam toties applicata est infidelibus conversis, ut contraria opinio *Sanchezii* l. c. n. 8. sq. aliorumque gravissimorum doctorum propositionibus *improbabilibus* sit adnumeranda. Cfr. *D'Annibale* l. c. P. I. n. 62. not. 9. Quare in infidelibus conversis impedimentum affinitatis ex copula fornicaria nequaquam cum *Ballerini-Palmieri*, Op. theol. mor. t. VI. p. 597. sq. dicendum est *dubium*; nam affinitas ex copula fornicaria ante baptismum habita certissime est vinculum *naturale*, licet *minus firmum* quam vinculum affinitatis provenientis ex matrimonio consummato, in quo coniuges *societate* maritali iam firmissime uniti per unionem corporum fiunt etiam una caro. Cfr. *Périers* l. c. p. 131.; *Wernz* h. tit. not. 47. cum decis. SS. CC.

(44) Quare doctrina est plane certa de omnibus gradibus affinitatis in linea *transversali*. Nam ratio *superioritatis* cessat, et multo minor est reverentia, quam partes sibi mutuo debent. Cfr. Genes. XXIX. 23. 28.; Deuter. XXV. 5.; cap. 9. X. De divort. IV. 19.; *Sanchez* l. c. disp. 66. n. 10. sq.; *Schmalzgr.* l. c. n. 93. sq.; *Rosset* l. c. n. 1944. sq.; *Riganti* l. c. in Reg. 49. Cane. Apost. n. 31. sq. et ed. *Richt.* C. Tr. p. 264. n. 103., ubi antiquiora afferuntur *exempla dispensationum* pontificiarum super hoc impedimento, quibus postea usque ad nostram aetatem multa alia accesserunt. Cfr. quoque *Gasparri* l. c. n. 703.

(45) Qua de re *dubium* prudens existere nequit, si affinitas proveniat ex *fornicatione* in linea recta; nam ista affinitas est vinculum quoddam minus perfectum, quam illud ex matrimonio consummato ortum, et insuper Ecclesia super illa ex iustis causis et cum necessariis cautelis iam saepe dispensavit, ut praesertim constat ex praxi S. Poenitentiariae et Datariae. Quae dispensatio ab Ecclesia nunquam fuisset concessa, si obstatet impedimentum iuris naturalis. Cfr. *Rosset* l. c. n. 1952.; *Gasparri* l. c. n. 703.; *Riganti* l. c. in Reg. 49. Cane. Apost. n. 28. sq. Gravior est quaestio, num affinitas contracta ex copula licita sive *validi* matrimonii consummatione in *primo* gradu lineae *rectae* ex iure *naturae* constituat impedimentum dirimens. Id, quod complures et graves doctores affirmant v. g. *Reiffenstuel* h. t. 14. n. 49.; *Rosset* l. c. n. 1954. sq. cum S. Antonino, Bellarmino, Pirhing aliisque; at merito et communius negant: *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 66. n. 3. sq.; *Riganti* l. c. n. 20. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 99. sq.; *Gasparri* l. c. n. 697.; *Leitner* l. c. p. 235. sq. alique. Cfr. c. 30. Conc. Epaeon. (a. 517.), qui falso quandoque tribuitur Concilio Agathensi

Inde sequitur *infideles* impedimento affinitatis quocunque gradu et ex qualicunque causa orto *vi legis* cuiusdam *naturalis* ante baptismum *non* ligari (46). At cum affinitas ex copula sive matrimoniali sive fornicaria orta certo constituat vinculum quoddam *naturale*, non mere iuridicum vel ecclesiasticum, infideles alique conversi *post* baptismum ob illam affinitatem *antea* contractam legi irritanti *Ecclesiae* subiiciuntur (47). Si *unus* tantum ex affinibus convertatur, alter maneat infidelis, ipsorum valido matrimonio non solum obstat disparitas cultus, sed etiam impedimentum affinitatis, quo pars conversa omnino ligatur. Nam ad valorem contractus matrimonialis requiriturabilitas *utriusque* partis. At Ecclesia cum dispensatione ab impedimento disparitatis cultus censetur etiam dispensare partem fidelem ab impedimento

(a. 506.); c. 10. Conc. Aurel. III. (a. 538.), ubi matrimonia cum noverca vel privigna *iam contracta* non iubentur separari; S. C. Inq. 4. Sept. 1743. 20. Febr. 1888. et praesertim 26. Aug. 1891. ubi generaliter decernitur: *“Affinitatem, quae in infidelitate naturaliter contrahitur ex copula tum licita tum illicita, non esse impedimentum pro matrimoniis, quae in infidelitate ineuntur; evadere tamen impedimenta pro matrimoniis, quae ineuntur post baptismum, quo suscepto infideles fiunt subditi Ecclesiae eiusque proinde legibus subiecti”*. Quare *Benedict. XIV.*, De Synod. dioec. l. IX. cap. 13. n. 4. optimo iure reprehendit Synod. Limanam (a. 1583.), quod tanquam *certum* ponat affinitatem, quae ex matrimonio censetur, *iure naturae* dirimere matrimonium in primo gradu lineae rectae. Quae *Rosset l. c.* ex natura rei vel vetere testamento vel fontibus iuris ecclesiastici opponit, non sunt argumenta solide probabilia.

Certum autem indubitatumque est in secundo gradu lineae rectae affinitatem etiam ex copula licita, non iure naturali, sed sola lege ecclesiastica dirimere matrimonium. Id multo magis valet de ulterioribus gradibus, qui in praxi vix unquam creant difficultatem. Cfr. *Gasparri l. c.* n. 697. 703.; *Rosset l. c.* n. 1965.

(46) Cap. 8. 9. X. de divort. IV. 19.; S. C. Inq. 26. Aug. 1891. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1247.; *Feije l. c.* n. 380.; *Scherer l. c.* p. 344. sq. Fieri autem potest, ut propter illam affinitatem irritans *lex civilis*, cui infideles ante baptismum in celebrandis nuptiis subiiciuntur, forte impediverit valorem matrimonii. Cfr. S. C. Inq. 20. Sept. 1854. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1449. Quodsi huiusmodi *lex civilis* non obstiterit, matrimonium in infidelitate inter affines qualescumque contractum omnino est validum, ideoque isti coniuges post baptismum non sunt separandi. Cfr. *Sanchez l. c.* disp. 66. n. 8.; *Gasparri l. c.* n. 697. 700.; *Leitner l. c.* p. 235.; *Anal. eccl. t. VII. p. 62. not. 2.*; *Périès l. c.* p. 132.

(47) S. C. de Prop. F. 23. Aug. 1852.; S. C. Inq. 16. Sept. 1824. ad Ep. Quebec. et 26. Aug. 1891. ad Vic. Ap. Nankin. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1237. 1235. 1247.; S. C. Inq. 14. Dec. 1898. in *Anal. eccl. t. VII. p. 61. sq.*; *Laemmer in Arch. f. k. K. t. XI. p. 150. sq.*; *Gasparri l. c.* n. 700. sq.

affinitatis, excepta affinitate in primo gradu lineae rectae ex copula licita; in illa enim Ecclesia nunquam dispensat (48).

431. Concedendum est rationes in favorem impedimenti *consanguinitatis* tit. praec. § 2. allatas non eandem vim habere ad comprobandum impedimentum affinitatis. Verum negari non potest ex copula carnali etiam fornicaria multoque magis matrimoniali cum consanguineis compartis constitui propinquitatem naturalem, quae cum consanguinitate *magnam habet similitudinem*. Oritur enim mutua quaedam relatio *reverentiae* et respectus inter illas personas, cui opus coniugale est oppositum. Quod quantopere ipsa naturae voce intimetur, patet ex legibus Romanis, in quibus sancitur: “*Affinitatis quoque veneratione quarundam nuptiis abstinere necesse est*.” (§ 6. Inst. de nupt. l. 10.), et omnes fere populi a cultu et humanitate non nimis alieni suis legibus saltem in primis gradibus matrimonia inter affines prohibuerunt. Praeterea affinitati quoque recte applicatur principium illud S. Augustini ex ordine *sociali* et ex multiplicandis nexibus amoris inter homines repetitum. Maxime vero urgeri potest illa ratio ordinis *moralis*, quod saltem per matrimonium legitimum inter duas personas familiarior oriatur conversatio cum consanguineis alterius partis. Quae ut immunis sit ab omni periculo et sinistra suspicione, ad instar relationis inter consanguineos proprios sublata spe matrimonii sapienter ab Ecclesia est ordinata (49).

II. De conditionibus et ambitu impedimenti affinitatis.

432. Affinitas, ut constituat impedimentum dirimens matrimonii inter christianos, oriatur necesse est ex vera copula perfecta, quae *coniugalis* vel *fornicaria*, *notoria* vel *occulta*, etiam *sacrilega*, *incestuosa*, *adulterina* esse potest (50). Nam

(48) S. C. Inq. 16. Sept. 1824. in Collect. cit. n. 1235.; *Gasparri* l. c. n. 700.; *Wernz* h. tom. IV. n. 40. VII.

(49) Cfr. c. 15. C. XXXV. q. 2. 3.; *Rosset* l. c. n. 1958. sq.; *Zhishman* l. c. p. 292. sq.

(50) Cfr. c. 18. C. XXVII. q. 2.; c. 11. C. XXXV. q. 2. 3.; cap. 7. 8. 9. 11. X. de eo, qui cogn. IV. 13.; cap. 1. 2. 8. X. de consang. IV. 14.; comp. l. l. IV. t. 13. de eo, qui cognov. cap. 2. 4. 5. Quibus in capitibus compilationis primae, quae in collectionem authenticam Gregorii IX. non fuerunt recepta, Alexander III. evidenter favet mitioribus sententiis. Quodsi cit. cap. 4. compl. I. videtur admittere affinitatem non contrahi ex *occulta*

sola copula perfecta efficit, ut vir et mulier vere fiant una caro. Quodsi *de facto* copulae inter *puberes* (51) habitae certo

copula illicita, id nequaquam statuit per modum *normae generalis*, sed potius in casu *particulari* usus est prudenti dissimulatione vel ex benignitate apostolica indulsit dispensationem. Quare perperam antiqui doctores iuris civilis in Gallia v. g. Pothier ex illa responsione Alexandri III. deduxerunt generalem iuris regulam sel. impedimentum dirimens non provenire ex occulta copula illicita. Quae conclusio iam in se fuit falsa, ut patet ex praecedentibus. Praeterea illa responsio Alexandri III. in posteriores collectiones non fuit recepta, neque postea ista distinctio inter illicitam copulam notoriam et occultam iure communi fuit approbata. Cfr. cap. 6. i. f. X. h. tit.; Sanchez l. c. l. VII. disp. 64. n. 4. sq. 18.; Schmalzgrueber h. t. n. 66. sq.; Gasparri l. c. n. 698. not. 3.; Scherer l. c. p. 343. not. 66.

(51) Quare copula habita inter *puerum* et *puellam*, e quibus saltem una pars ad *pubertatem naturalem* nondum pervenit, (quae pubertas naturalis praesertim in regionibus septentrionalibus non raro solummodo post aetatem legitimam in iure canonico statutam attingitur), impedimentum affinitatis non producit; etenim *de facto* inter illas partes *tunc* copula perfecta fieri non potuit. Cui assertioni non obstat, ut putant *Coscius*, De separ. thori l. I. cap. 14. n. 4. et *Périès* l. c. p. 127. cap. 7. X. de eo, qui cogn. IV. 13., ubi affinitas videtur dici contracta a iuvene, qui ante nuptias *extraordinaria libidine polluerat sororem septennem* uxoris suae. Nam omissa ista animadversione, quod forte vera quaedam copula non intervenerit, certe ex alia causa legitima sententia nullitatis illius matrimonii fuit pronuntiata. Nam iste iuvenis cum sorore uxoris suae, ut patet ex textu cit. capitis 7., antea contraxerat *sponsalia*, unde ligatus fuit impedimento *publicae honestatis*. Cfr. quoque cap. 3. X. de sponsal. IV. 1.; Sanchez l. c. n. 19.; Gonzalez, Comment. in cit. cap. 7. X. IV. 13.; Lehmkühl l. c. t. II. n. 762.; Scherer l. c. p. 340. not. 59.; paulo aliter *Rosset* l. c. n. 1914. explicat cit. cap. 7. Multo minus oritur *affinitas*, si saltem una ex partibus laboret absoluta et perpetua *impotentia*, v. g. si *vir perfecte castratus* copulam quandam habeat cum muliere. Cfr. Sanchez l. c. n. 11.; Scherer l. c. p. 343. Si mulier per excisionem utriusque ovarii et uteri, tantum fieret sterilis, non *perfecte* impotens, copula sive coniugalis sive fornicaria a viro per effusionem seminis intra vaginam naturali modo cum tali muliere habita per se vere esset causa affinitatis. Cfr. *Eschbach*, Disput. cit. p. 55. sq. 151. sq.

At Praxis apost. dispensat. sup. imp. matr. secundum reform. reg. Datar. Ap. n. 43. haec continet: (Dispensatio ab affinitate ex copula habita non est petenda), * si mulier e. g. **perfecte** careat utero et ovaris. Semen enim tunc seu ovulum ad generationem physiologicae requisitum ex parte feminae omnino deest, et consequenter tunc non est amplius copula per se sufficiens ad generationem * (n. 44.) * Hinc dispensatio petenda est, licet senes sint, qui copulam habent, ex consequente affinitate. Senes enim, quamvis forte *de facto* non generent, possunt tamen per se generare et aliquando etiam generant. Idem docent: *Leitner* l. c. p. 230.; *Antonelli*, De mulieris excisae impot. p. 40. sq. Cui sententiae mitiori, ubi agitur de asserendo impedimento, in praxi stari potest; at tutior est petitio dispen-

constat, in foro *externo* semper praesumitur de copula perfecta et affinitate contracta, eademque praesumptio etiam procedit in foro *interno*, quotiescunque de opposito non constat; copula enim censetur facta secundum communiter contingentia (52). Quae praesumptio, si cesset, eo quod v. g. vir intra vas mulieris certo non seminavit, etiam in foro interno contra existentiam impedimenti dirimentis ex affinitate contracti est pronuntiandum (53).

Hinc quemadmodum affinitas non inducitur ex contractu sponsalizio vel matrimoniali, in quibus mutuus tantum intercedit consensus, non perfecta copula carnalis, ita etiam non provenit ex copula sodomitica vel onanistica vel artificiali vel sine seminatione facta (54) vel aliis quibuscunque

sationis, quia de conditione cit. n. 43. requisita (* **perfecte careat** *) non tam facile semper certo constat.

Denique nequaquam requiritur ad gignendam affinitatem, ut perfecta copula carnalis *actu efficiat foecundationem* mulieris; imo etiamsi mulier v. g. *gravida* vel vetula in ea sit conditione, ut ex perfecta copula non amplius concipiat foetum, nihilominus contrahit affinitatem. At quotiescunque *de facto* secuta est *conceptio* ex copula secundum pravam quidem intentionem, sed actu non complete onanistica, standum est pro affinitate; nam partes in ipsa copula et ratione *prolis*, quae ex carne viri et mulieris concipitur, sufficienter factae sunt una caro. Cfr. *Lehmkuhl* l. c. t. II. n. 762.; *Gasparri* l. c. n. 686.

(52) S. C. C. in caus. Pisaur. 22. Maii 1875. in Act. S. Sed. vol. VIII. p. 630. sq.; *Sanchez* l. c. n. 21.; *Ballerini-Palmieri* l. c. t. VI. p. 596. Cfr. quoque Praxis (Datar.) apost. dispens. super imped. matr. n. 43.: * *Quare tunc semper petenda est dispensatio ab affinitate inde orta nisi praesumptio debeat cedere certae veritati* *.

(53) *Schmalzgr.* h. t. n. 71. sq.; *Mansella* l. c. p. 51. sq.; *Freisen* l. c. p. 494. sq.

Nostra aetate iam certum est illam * *secretionem* *, quam feminae in consortio carnali quandoque e vagina emittunt, omnino non esse necessariam ad copulam perfectam. Cfr. *Eschbach*, Disput. cit. p. 40. sq.; *Capellmann* l. c. p. 120. Inde consequitur probabilitate carere veterum istorum scriptorum sententiam, qui ad constituendam affinitatem dixerunt necessariam esse illam secretionem a vero semine feminae (ovulo) plane diversam. Quare opinio contraria nunc tanquam indubitata est omnino praefenda. Cfr. quoque *Gasparri* l. c. n. 686.; *Ballerini-Palmieri* l. c.; *Rosset* l. c. n. 1914.; *Antonelli*, De conceptu etc. n. 3. sq. 26. sq. cfr. *Lehmkuhl*, l. c. ed. 11., 1910., n. 998.

(54) *Scherer* l. c. p. 340. not. 50. opinatur ad affinitatem non requiri eo sensu copulam perfectam, in qua actu intra vas mulieris sit seminatio, sed necessarium esse illum actum, ut ipse loquitur, * *cuius impossibilitas constituit obiectivam speciem facti impedimenti impotentiae* *. Qua obscura formula fatetur se tenere doctrinam communi opinioni contrariam. At quae communi sententiae opponit, ab illa iam sunt in antecessum praecoccupata

copulis attentatis, imperfectis contra naturae ordinem; at non impeditur, licet copula carnalis habeatur cum persona coacta, dormiente, ebria, amente, ignorante, sed non cum mortua (55).

433. Affinitas orta ex *copula coniugali* matrimonii *validi* iure Decretalium a Concilio Tridentino minime immutato dirimit matrimonium contrahendum in linea recta per se verius in infinitum (56), in linea vero *collaterali* usque ad *quartum* gradum incl. (57). Haec extensio usque ad quartum gradum merito sustinetur, etiamsi *matrimonium invalidum* fuerit *vere* consummatum. Quae doctrina est indubitata, si matrimonium propter *bonam fidem utriusque* partis sit *putativum*. Nemo enim huiusmodi copulam simpliciter dicit *fornicariam*, quae tantum *materialiter*, non *formaliter* est fornicaria. Hinc S. C. C. in c. Brixien. 3. Dec. 1667. hanc sententiam sua auctoritate comprobavit (58). Porro cum matrimonium etiam per *malam fidem unius* tantum partis non cesset esse *putativum*, merito ipsi eadem doctrina applicatur, pro qua etiam a Gasparri et Scherer et Périès allegatur decisio S. C. C. in c. Valentina 15. Aprilis 1752. Cfr. ed. *Richt.* Conc. Trid.

et soluta; nam si de facto copulae constat, exceptio in foro externo contra seminationem non secutam concludentibus argumentis esset demonstranda. Cfr. *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 64. n. 6. sq.; *Feije* l. c. n. 370.; *Rosset* l. c. n. 1914. 2021. sq. Certe per mere extrinsecam atque adeo *artificialem* applicationem seminis virilis ad vaginam mulieris nequaquam vir et mulier *modo naturali* fiunt *una caro*; consequenter nec copula habetur perfecta, nec vera oritur affinitas. Cfr. *Eschbach* l. c. p. 70. sq.; *Rosset* l. c. n. 1916., ubi haec scribit: *Deinde consummaretur matrimonium, si semen viri in uterum mulieris arte introduceretur, etiamsi nequaquam impraegnetur mulier, quod valde dubium est. Demum certum est, irritum esse de iure naturali matrimonium, quod non potest consummari, nisi per medium inhonestum. Unde iuxta hanc sententiam (artificialis foecundationis) vir et mulier, quorum unus vel uterque laborat impotentia perpetua, fierent una caro ope artis et nihilosecius non essent valide coniuncti, quod non potest sustineri ..*

(55) Cap. 6. X. de eo, qui cogn. IV. 13.; *Reiffenstuel* l. IV. t. 13. n. 44. 45.; *Gasparri* l. c. n. 687.; *Périès* l. c. p. 130.

(56) Cap. 8. X. h. t.; Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 4. de ref. matr.; *Hostiens.*, Summa h. t. n. 6.; *Schmalzgr.* h. t. n. 109.; *Gasparri* l. c. n. 695. 697. Quae extensio etiam asseritur de affinitate ex copula *fornicaria* contracta in linea recta. At universa ista disputatio non habet utilitatem practicam; nam brevitate vitae iam satis consultum est, ne affines ultra quartum gradum contrahant matrimonia. Cfr. *Feije* l. c. n. 375.; *Freisen* l. c. p. 497.; *Scherer* l. c. p. 338. not. 47.; *Périès* l. c. p. 130. sq.

(57) Cap. 8. X. h. t.; *Schmalzgr.* h. t. n. 107.; *Rosset* l. c. n. 1920.

(58) *Rosset* l. c. n. 1929.; *Leitner* l. c. p. 232.; *Périès* l. c. p. 132. sq.

p. 264. n. 102. (59). Denique licet *utraque* pars sit *conscia* impedimenti et in *mala* fide constituta, tamen matrimonium *invalidum* potest habere externam et publicam *speciem* et *figuram* veri matrimonii. At in iure Tridentino, quod fuit correctorium iuris antiqui ideoque est strictae interpretationis, copula fornicaria videtur solummodo illa intelligi, quae habetur *extra omnem speciem et figuram matrimonii*. Deinde Concilium Tridentinum affinitatem ex fornicatione ortam ad secundum gradum reduxit, ut vitaret multa invalida matrimonia; nam fornicatio solet esse occulta et difficulter in foro externo probari potest. Quae ratio plane cessat in matrimoniis *invalidis*, quae in foro *externo* habent *publicam* et *notoriam speciem* atque *figuram* matrimonii. Imo admissa illa distinctione inter bonam et malam fidem etiam plane *occultam* loco clari et distincti criterii ex *specie* et *figura* matrimonii petita denuo introducit illa iuris incertitudo, quam Concilium Tridentinum voluit vitare (60).

Quae extensio affinitatis ad quartum gradum nullo modo asserenda est de consummato *matrimonio civili* ob neglectam formam ecclesiasticam invalide contracto. Postquam enim istud matrimonium civile toties a Sede Apost. appellatum est turpis atque exitialis *concubinatus*, certe copula habita in tali contubernio, quod figura et specie matrimonii caret, *fornicaria* omnino est dicenda, nisi quis ludere velit verbis (61).

(59) Gasparri l. c. n. 688.; Scherer l. c. p. 338. At fatendum est cit. resp. S. C. C. non esse efficax argumentum pro impedimento *affinitatis*. Nam istud responsum: *Negative* a S. C. C. etiam dari potuit propter impedimentum *publicae honestatis*, quod isti matrimonio certe obstitit et in tota relatione Secretarii S. C. C. urgetur. Cfr. Feije l. c. n. 378. Minus urgeri potest cum Rosset l. c. n. 1933. altera exceptio, quod in illa causa intervenerit consanguinitas *secundi* gradus; agebatur enim de consanguineo in *tertio* gradu attingente secundum.

(60) Giovine l. c. t. I. p. 557.; Feije l. c. n. 377.; Périès l. c. n. 132. sq.; Gasparri l. c.; Instr. past. Eyst. n. 412.; aliter Rosset l. c. n. 1933.; D' Annibale l. c. P. III. n. 433. not. 18.; Scherer l. c. p. 338. not. 49., qui insistant verbo " *fornicationis* ". At haec quoque controversia exiguum habet utilitatem practicam; nam ex matrimonio invalido *non* consummato certe impedimentum *publicae honestatis* oritur usque ad quartum gradum. Quare semper ab illo saltem impedimento publicae honestatis dispensatio erit petenda. Cui supplicationi ad cautelam altera de affinitate uniri potest; matrimonii vero iam *contracti* nullitas inconsulta S. Sede non est pronuntianda.

(61) Santi h. t. n. 23. 24.; Gasparri l. c.; Leitner l. c.; Périès l. c. p. 133. Cfr. S. C. Inq. 21. Aug. 1861.; Instr. Poenit. 15. Jan. 1865.: " *Est verus concubinarius, qui vi tantum civilis actus in matrimonio persistere praesumeret* ".

Quare praesertim post decretum S. C. C. 7. Apr. 1879. contraria opinio v. g. a *De Angelis* h. t. n. 5. propugnata sententiis solide probabilibus non amplius est adnumeranda.

434. Affinitas ex qualicumque fornicatione etiam *occulta* (62) contracta, sive intercesserit copula *simpliciter* fornicaria inter personas solutas, sive *adulterina* propter vinculum coniugale unius compartis, sive *incestuosa* cum persona consanguinea propriae stirpis, sive *sacrilega* cum persona sacrata (63), ex iure Tridentino irritat matrimonium contrahendum usque ad *secundum gradum* incl. in linea *collaterali*. Quare ultra gradum *primum* et *secundum* affinitatis ex fornicatione provenientis post Concilii Tridentini confirmationem nullum matrimonii impedimentum, *ne impediens quidem*, remanere declaravit Pius V., ita ut in ulterioribus gradibus matrimonia non solum *valide*, sed etiam *licite* contrahantur (64).

435. In *computando gradu* impedimenti affinitatis inter duas personas *remotior* gradus est attendendus, qui ad se trahit gradum propinquiorem. Hinc si vel *unus* ex contrahentibus propter *copulam fornicariam* alteri affinis est in *tertio* gradu, aut ex copula *coniugali* in *quinto* gradu, impedimentum dirimens (vel impediens) affinitatis pro neutro coniuge existit, licet fortasse *altera* pars intra gradus prohibitos affinitatis (65) sit constituta. Quodsi *utraque* pars, quae matrimonium contrahere desiderat, intra gradus prohibitos affinitatis existat, sed diverso gradu a stipite, “ **pro valore matrimonii satis sit, ut in litteris dispensationis exprimat** *remotior tantum gradus, qui propinquiorem secum trahit, dummodo primus non attingatur: obtentis tamen postea super propinquiori litteris declaratoriis* „ (66).

III. De cessatione et dispensatione impedimenti affinitatis.

436. Impedimentum affinitatis, postquam contractum est, *morte* vel *divortio* non solvitur, sed ex iure canonico est impedimentum natura sua perpetuum (67).

(62) *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 64. n. 18.; *Feije* l. c. n. 375.

(63) *Schmalzgr.* h. t. n. 112. 113.; *Gasparri* l. c. n. 698.; *Périès* l. c. p. 130. sq.

(64) Const. Pii V. apud *Sentis* l. c.; *Schmalzgr.* h. t. n. 110. 111.

(65) Cap. 9. X. h. t.; *Schmalzgr.* h. t. n. 114.; *Giovine* l. c. t. I. p. 556. sq.

(66) Pii V. Const. “ *Sanctissimus* „ 20. Aug. 1566.; *Benedict.* XIV. “ *Etsi matrimonialis* „ 27. Sept. 1755.; *Feije* l. c. n. 376.

(67) Cfr. c. 1. C. XXXV. q. 10.; *S. Thom.*, Comm. lib. IV. sent. dist. 41.

437. Cum hoc impedimentum etiam in primo gradu lineae collateralis certo tantum sit iuris ecclesiastici, propter causas proportionatas per *dispensationem* Ecclesiae tolli potest (68). Quae Ecclesiae potestas non est impedita, quominus *lege* quoque *generali* simpliciter abroget impedimentum affinitatis ultra terminos a Concilio Lateranensi IV. (a. 1215.) et a Concilio Tridentino retentos (69). Utrum huiusmodi ulterior abrogatio vel potius limitatio expediat, necne, a Romano Pontifice vel a Concilio oecumenico pro sua suprema et competente potestate est definiendum. Praelati inferiores virique docti non prohibentur ab allegandis rationibus, quae limitationem impedimenti affinitatis suadere possunt. Profecto affinitas non habet *eandem* vim atque consanguinitas; ergo *eadem* extensio impedimenti affinitatis etiam ex copula licita non videtur esse necessaria. Multo minor est vis affinitatis ortae ex copula *illicita*. Praeterea eadem affinitatis species satis obscuram habet originem historicam, et ob gravissima incommoda istius impedimenti saepissime occulti et difficulter probandi iam semel et iterum reductio facta est. Diffitendum quoque non est aliquas restrictiones citra magnam difficultatem iam posse induci, si per interpretationem authenticam in controversiis de hoc impedimento existentibus calculus adiiceretur “*declarando et statuendo*”, benigniorum doctorum placitis, quemadmodum non raro factum est v. g. a Bonifacio VIII. in Sext. et a Benedicto XIV. atque a Leone XIII.

438. Etsi affinitas in primo gradu lineae rectae proveniens ex copula *coniugali* impedimentum dirimens *iure naturae* certo non constituit, tamen propter controversiam de origine huius impedimenti atque ob magnam indecentiam inhaerentem matrimonio inter duos affines in linea recta, de facto Rom. Pontifex super hoc impedimento nunquam concedit dispensationem neque ad matrimonium *contrahendum* neque ad con-

q. 1. art. 1. quaestiunc. 3.; Sanchez l. c. l. VII. disp. 64. n. 2.; Schulle l. c. § 24.; Périès l. c. p. 127.; Gasparri l. c. n. 688.; Zhishman l. c. p. 292. 311.; Freisen l. c. p. 489. sq.

(68) Giovine l. c. t. I. p. 560. sq. 564. sq.; Tancred. l. c. p. 68.; Freisen l. c. p. 897. sq.

(69) Quemadmodum pro Indis et Nigritis in America latina et insulis Philippinis impedimentum *consanguinitatis* reductum est ad *secundum* gradum, ita etiam impedimentum *affinitatis* pro iisdem secundum gradum non egreditur. Cfr. Leon. XIII. Const. “*Trans oceanum*” 18. Apr. 1897. n. 10.; Wernz h. tom. IV. tit. 17. not. 51. 75.; Rosset l. c. n. 1921. not. 1.; Martin l. c. p. 162. sq.

validandum iam *contractum* (70). Similiter in ulterioribus gradibus lineae rectae non datur dispensatio super impedimento affinitatis ex copula licita in ordine ad *contrahendum* matrimonium; at non negatur absolute v. g. in secundo gradu, si matrimonium *publice et bona fide* iam fuerit *contractum*, et affinitas sit *occulta* (71). Quodsi affinitas in linea recta orta sit ex copula *fornicaria*, Rom. Pontifex de iure dispensare potest atque de facto haud raro dispensavit. Nam certum atque indubitatum est nullo iure divino sive naturali sive positivo affinitatem ex *fornicatione* etiam in linea recta irritare matrimonium *contrahendum*. Praeterea cum in copula *fornicaria* tantum habeatur corporum unio, in matrimonio consummato etiam intercedat societas vitae coniugalıs, affinitas in priore casu exorta minus est perfecta ideoque faciliori dispensationi est obnoxia. Denique copula *fornicaria* non raro est plane *occulta*; idcirco publica indecentia publicumque scandalum facilius vitantur quam in dispensatione concessa super affinitate natura sua publica, utpote ex publico matrimonio orta (72). Attamen quando quis ducere velit puellam, cum cuius matre fornicatus fuerat, dispensationi addi solet clausula: “ *Dummodo copula cum matre non antecesserit nativitatem filiae* „. Quae clausula sufficienter verificatur, si copula

(70) S. C. Inq. 4 Sept. 1743. : “ *Non esse dubitandum de potestate Pontificis concedendi dispensationem in primo gradu affinitatis in linea recta etiam ex copula licita inter vitricum et privignam* „. Cfr. Monit. eccles. t. XI. p. 21. Pariter cum Carolus Gonzaga, Mantuae dux, ab Urbano VIII. peteret dispensationem, ut ducere posset uxorem filii sui praedefuncti, Cardinalis Lugo in suo voto hac de re dato censuit Rom. Pontificem *posse* quidem dispensare, sed *non expedire* ob maximam huius coniunctionis turpitudinem. Cfr. *Riganti* l. c. in Reg. 49. C. Ap. n. 25. Eadem doctrina manifeste continetur in decr. S. C. Inq. 20. Febr. 1888. et 26. Aug. 1891. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1471. 1247. Cfr. supra h. tit. not. 45. Quare mirum non est, quod R. Pontifices usque ad nostram aetatem constanter hanc dispensationem de facto negarint. Cfr. resp. Urbani VIII. 5. Iul. 1637. apud *Riganti* l. c.; S. C. Inq. in cit. c. 4. Sept. 1713.; S. C. C. in c. Leod. 28. Maii 1796.; *Riganti* l. c. n. 22. sq.; *Benedict. XIV.*, De Synod. dioec. l. IX. cap. 13. n. 4.; *Gasparri* l. c. n. 703.; *Gennari*, Consultazioni t. I. p. 628. sq. *Scherer* l. c. p. 461. sq.

(71) *Avanzini* in Act. S. Sed. t. II. p. 127.; *Gasparri* l. c. n. 704. 697. Cui sententiae supra propositae et limitatae non obstat decisio Urbani VIII. 22. Aug. 1626. apud *Riganti* l. c. n. 26., ut videtur putare *Leitner* l. c. p. 237. Nam species facti illius causae fuit diversa, et novae supervenerunt responsiones.

(72) *Giovine* l. c. t. I. p. 562. sq.; *Mansella* l. c. p. 54. sq.; *Gasparri* l. c. n. 703.; *Riganti* l. c. n. 28. sq.

eo tempore locum habuit, ut omne periculum ducendi propriam filiam in uxorem omnino sit exclusum. Nihilominus difficiliter conceditur dispensatio super *primo* gradu affinitatis ex copula illicita, praesertim si impedimentum sit *publicum*, quam in *secundo* et ulterioribus gradibus. At ut patet ex facultatibus vel ipsis Ordinariis locorum concessis dispensandi super impedimento affinitatis in linea recta ex copula illicita (cfr. cit. decret. S. C. Inq. 20. Febr. 1888.), rigor antiquioris praxis a non paucis scriptoribus allegatae haud leviter est emollitus (73).

Affinitas quoque in linea *transversali* sive ex licita sive ex illicita copula orta per dispensationem tolli potest, ipso *primo* gradu non excluso. Nequaquam enim nititur iure divino, atque potestas R. Pontificis per decretum Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 5. de ref. matr. non est ligata (74). Quodsi saeculis elapsis v. g. S. C. C. dispensationem etiam in linea transversali non raro denegavit, nunc in hisce dispensationibus concedendis maior viget benignitas, et ampliores facultates a Sede Apostolica Ordinariis conceduntur (75).

439. Scholion. Quae titulo praecedente (§§ 4. 5.) de *poenis* (76) contra violatores impedimenti consanguinitatis statutis atque de iure *accusandi* (77) matrimonium dicta sunt, etiam huic

(73) *Leitner* l. c. p. 237.

(74) *Riganti* l. c. n. 31. sq.; *Benedict. XIV.*, Quaest. can. 317.; *Gasparri* l. c. n. 703.

(75) S. C. Inq. 20. Febr. 1888.; *Putzer* l. c. p. 174. 179. 376. 407. sq.

(76) Cfr. *Thesaur.*, De poen. eccl. v. Incestus poenae; *Hinschius* l. c. t. V. p. 820. sq.; *Hollweck*, D. k. Strafg. p. 267. sq.; supra h. tom. IV. n. 419. sq. Cfr. decret. S. C. Inq. 25. Iun. 1885. de « *relicto crimine incestus* » in dispensationibus petendis; *Leitner* l. c. p. 439. sq.; *Gury-Ferreres* l. c. t. II. n. 869. 872.

(77) Quodsi unus vel uterque sponsus vel coniux vel tertia quaedam persona alleget impedimentum affinitatis, magna cum cautione procedendum est in admittenda denuntiatione vel accusatione. Nam ut recte monent *Coscus* l. c. l. I. cap. 12. n. 8. et *Périès* l. c. p. 126., haec impedi-
menta praesertim ex copula illicita nonnunquam vera non sunt, « *sed ex invidia vel ex malitia vel ex vindicta vel ad solum finem impediendi matrimonium falso opponuntur* ». Praeterea sedulo distinguendum est, utrum matrimonium sit *contrahendum* (cfr. cap. 2. X. h. t.; cap. 27. X. de sponsal. IV. 1.), an forte iam *contractum* (cfr. cap. 3. 5. 9. X. IV. 13.). In priore casu ad impediendum matrimonium sufficit *probabilis* demonstratio, in altero casu ad declarandam *nullitatem certa* requiritur *probatio*. Si coniuges per aliquod tempus cohabitarint, saltem ex communiter contingentibus *praesumitur* matrimonii consummatio. Quae praesumptio, si opus sit, contraria probatione potest elidi. Singularis est difficultas in *probanda*

impedimento affinitatis omnino sunt applicanda. Quare abrogata est post Pii IX. Const. "Apost. Sed.", excommunicatio quondam cap. unic. h. t. in Clem. inlicita, de qua eruditionis causa consuli possunt: *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 48. et *Schmalzgr.* h. t. n. 69. 115. sq. Praeterea contraria consuetudine iam pridem sublatum est impedimentum *impediens*, quo in poenam *incestus* cum consanguineis *alterius* coniugis admissi etiam post solum prius matrimonium utrique complici cum qualibet alia persona in perpetuum matrimonium fuerat prohibitum (78).

§ 2. DE AFFINITATE SUPERVENIENTE MATRIMONIO
VEL SPONSALIBUS.

(*Lib. IV. tit. 13. de eo, qui cognovit consanguin.
ux. suae vel spons.*).

440. Si post sponsalia etiam *valide* inita alteruter ex sponsis cum consanguinea persona alterius partis copulam perfectam habuerit, non solum ligatur impedimento *affinitatis* usque ad secundum gradum incl. (79), sed etiam sponsalia *ante contracta ipso iure* propter superveniens impedimentum dirimens dissolvuntur atque executioni mandari non amplius possunt (80). Quae sponsalia *valida* cum inducant impedimentum *publicae honestatis* cum consanguineis alterius partis in primo gradu, sponsum cum istis consanguineis fornicantem et a nuptiis cum *propria sponsa* propter affinitatem contractam excludunt et simul a celebrando matrimonio in primo gradu cum persona consanguinea sponsae, quacum fornicatus est, *vi honestatis publicae omnino* arcent (81).

affinitate ex *copula illicita*. Quare ad ferendam sententiam nullitatis non est procedendum, nisi ista affinitas notorietate factorum aut testibus idoneis aut aliis modis legitimis plene fuerit probata. Cfr. cit. cap. 3. 5. 9. X. IV. 13.; *Schmalzgr.* eod. tit. n. 30. sq.; *Pétiès* l. c. p. 128. sq.; *Scherer* l. c. p. 343. Mirum quoque non est, quod actio contra valorem matrimonii ex ista copula illicita proveniente olim in foro ecclesiastico vix admissa fuerit.

(78) *Schmalzgr.* l. IV. t. 13. n. 3. 7. 8. 9.; *Gury-Ballerini* l. c. t. II. n. 776.; *Scherer* l. c. p. 302. sq.; *Hollweck* l. c. p. 268.

(79) Cap. 8. 9. X. de eo, qui cogn. IV. 13.; cap. 2. X. IV. 14. cum Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 4. de reform. matr.; *Schmalzgr.* h. t. 13. n. 10. sq.

(80) Cap. 8. 9. X. IV. 13.; cap. 2. X. IV. 14.; *Schmalzgr.* n. t. 13. n. 10.

(81) Concil. Trid. l. c. cap. 3. de ref. matr.

441. *Copula adulterina habita cum persona consanguinea alterius coniugis post matrimonium legitime contractum veram producit affinitatem, quae matrimonium iam contractum non dirimit* (82), sed in *poenam* tanti criminis pars adultera ex *iuris canonici* sanctionibus vel ipsa facultate *licite petendi* debitum coniugale privatur, quamvis ab *obligatione reddendi*, si pars innocens postulet, non liberetur. Qui incestus adulterinus, ut huic poenae sit obnoxius, debet esse *formalis, consummatus*, non inchoatus, ut perperam voluit *Reiffenstuel* l. IV. tit. 14. n. 60. (cfr. *Rosset* l. c. n. 1970.; *Scherer* l. c. p. 340. not. 58.), denique intra gradus *fornicariae* affinitatis patratu (83).

Quare haec poena non incurritur, si quis coniux cum *propriis* consanguineis committat adulterium, nec alter coniux privatur eodem iure, si solummodo v. g. per consilium particeps fuit in delicto compartis. At adulterinus incestus in hoc differt ab adulterio simplici, quod privatio iuris petendi

(82) Affinitas matrimonio *superveniens* prima vice commemoratur c. 2. 10. 11. 12. 18. Conc. Vermer. (a. 753.) cum duplici illo effectu, ut *utrique* parti *adulterae* in perpetuum matrimonium interdicatur, coniugi vero innocenti propter illicitatem et separationem prioris matrimonii *vivente* parte adultera *novi* matrimonii celebratio fuerit permissa. Cfr. c. 21. 24. C. XXXII. q. 7.; c. 30. C. XXVII. q. 2. Quae statuta illius Concilii mixti de permissione novi matrimonii, a quibus Concilium Compend. (a. 757.) c. 11. non est alienum (cfr. c. 19. C. XXXII. q. 7.), ab Ecclesia universali et ab aliis Conciliis provincialibus saeculo 9. celebratis non sunt approbata. Cfr. *Hefele* l. c. t. III. p. 576.; *Freisen* l. c. p. 462. sq. Eadem doctrina de interdicto novo coniugio vivente parte adultera iam ab Hinemaro Remensi propugnata et etiam a *Gratiano* (cfr. dict. ad c. 18. C. XXXII. q. 7.), *Rolando* l. c. p. 187., *Bernardo Pap.* l. c. p. 163. sq., *Tancredo* l. c. p. 17. retenta tandem ab ipsis Rom. Pontificibus confirmata est. Cfr. cap. 1. 6. X. IV. 13.; *Rosset* l. c. n. 1967.

(83) Cap. 1. 4. 6. (Innoc. III. a. 1200.) 10. 11. X. h. t. 13.; Synod. Sciarf. (a. 1888.) p. 181.: „*Super hoc impedimento potest Episcopus dispensare, imo potest hanc facultatem delegare cuicumque ex presbyteris, qui confessiones audiunt*“; S. C. de Prop. F. 19. Iul. 1782. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1564.; S. C. de Prop. F. et S. Poenitent. in facult. quinquenn. et trienn. iunct. *Putzer* l. c. p. 191. sq. Maiorem rigorem hae in re secutum est ius antiquum, cum in incestu saltem *publico et notorio* cum consanguineis alterius coniugis in primo et secundo gradu commisso pars adultera etiam a coniuge innocente quoad thorum et cohabitationem esset separanda. Cfr. *Alexandr.* III. c. 2. 4. 5. de eo, qui IV. 13. in compl. I. et Urban. III. (a. 1182.-1187.) cap. 6. de divort. IV. 20. in compl. I. Cuius severioris disciplinae vel in ipsis cap. 6. 10. 11. X. IV. 13. vestigia reperiuntur, quibus alia mitior praxis etiam nunc vigens de iure et obligatione debiti fuit stabilita. Cfr. *Freisen* l. c. p. 469. sq.; *Schmalzgr.* h. t. 13. n. 2.; *Feije* l. c. n. 382.; *Rosset* l. c. n. 1968. sq.; *Hollweck* l. c. p. 268.

debitum propter incestum sit *poena ab Ecclesia imposita*, quae neque a coniuge innocenti remitti neque per *compensationem* incestus ab utroque coniuge commissi tolli potest. Privatio vero iuris petendi debitum in casu *adulterii* statuta est in *favorem* coniugis *innocentis*, qui *iniuriam sibi* illatam condonare potest, sed non debet, licet coniux reus ab Ecclesia dispensationem a *poena* ob incestum inflicta obtinuerit.

Ut impedimentum affinitatis ex *fornicatione* contractum a Concilio Tridentino ad primum et secundum gradum limitatum est, ita etiam haec poena *privationis* debiti post Concilium Tridentinum tantum incurritur propter copulam adulterinam cum consanguineis alterius coniugis in *primo* et *secundo* gradu (84). Quae privatio debiti cum non habeat rationem *inhabilitatis*, sed *extraordinariae poenae vindicativae*, non incurritur, si copula adulterina *absoluta* vi aut metu gravi extorquetur, aut admittitur cum *ignorantia* de facto consanguinitatis alterius partis adulterae cum proprio coniuge, aut ex *errore* iuris sive legis ecclesiasticae, quae talem *poenam* statuit (85).

Quodsi iure Decretalium (86) coniugi adulteranti cum consanguineis proprii coniugis atque ipsius complici in adulterio interdicta fuit licita celebratio matrimonii cum *qualicumque* persona etiam post legitimam solutionem prioris matrimonii per mortem coniugis innocentis, hoc impedimentum *impediens* per modum *poenae* statutum iam pridem in desuetudinem abiit (87).

Imo ex praesenti disciplina ne in dispensationibus quidem

(84) Conc. Trid. l. c. cap. 4. de ref. mat. cum declar. S. C. C. approbata a Gregorio XIII., ut tradit Gallemart ad cit. cap. 4.; Schmalzgr. l. c. n. 8. 9.; Santi h. t. 13. n. 9.; Rosset l. c. n. 1971.

(85) Giovine l. c. t. I. p. 558.; Feije l. c. n. 383.; Gury-Ballerini l. c. t. II. n. 815.; aliter Rosset l. c. n. 1962. sq. cum aliis non paucis in casu *metus gravis et ignorantiae poenae*.

(86) Cap. 1. 2. 4. 8. X. h. t. 13.; Schmalzgr. h. t. 13. n. 3. sq.; Gury-Ballerini l. c. t. II. n. 776. Quae prohibitio iure Decretalium non fuit introducta, sed iure iam antiquo stabilita, quo, qui cum persona sibi affine propter praecedentem copulam carnalem sive maritalem sive fornicariam postea *scienter* copulam carnalem exercuit, in *poenam* sui incestus in perpetuum a matrimonio eiusque usu cum *qualicumque* persona fuit exclusus. Cfr. c. 13. Conc. Comp. (a. 757.) = c. 32. C. XXVII. q. 2.; c. 17. 18. Conc. Comp. cit.; c. 2. 11. 12. 18. Conc. Vermer. (a. 753.); Freisen l. c. p. 449. sq. 462. sq. 575. sq.

(87) Cap. unie. de consang. IV. unie. in Clem. iunct. Freisen l. c. p. 587.; Schmalzgr. h. t. 13. n. 7.

concedendis adiungi solet clausula illa quondam in Dataria et Poenitentiaria usitata, quod oratori imponatur onus etiam post solutum matrimonium actu existens non transeundi ad novas nuptias. Cfr. *Santi* h. t. 13. n. 9.

442. Scholion. In Ecclesia orientali saltem Maronitae et Syri in servandis impedimentis dirimentibus etiam affinitatis sequuntur morem Ecclesiae Romanae (88). Italo-Graecis Benedictus XIV. Const. "*Etsi pastoralis*" 26. Maii 1742. § 8. pariter praecepit, ut in quarto affinitatis gradu (comput. can.) copulari ulterius non praesumerent. Concilium vero provinciale Alba-Iuliense (a. 1872.) p. 96. sq. approbante Sede Apostolica haec statuit: "*Cognatio naturalis dirimit matrimonium usque ad gradum septimum inclusive* (comp. civil.)... *Affinitas* α) *classis primae dirimit matrimonium usque ad septimum gradum inclusive*... β) *Affinitas classis secundae, ubi viget nec auferri potest scilicet inter consanguineos viri et consanguineos mulieris, dirimit matrimonium usque ad gradum septimum, ita tamen, ut confusione nominum haud interveniente tum in septimo tum in sexto gradu impedimentum dirimens minime constituat.* γ) *Affinitas ex copula illicita dirimit matrimonium usque ad quartum gradum incl.*" Cfr. Papp-Szilagyi l. c. p. 446. sq.; Zhishman l. c. p. 290. sq. 347. sq.; Milas l. c. p. 532. sq., unde constat schismaticos orientales affinitatem in *sexto* et *septimo* gradu (comp. civ.) lineae collateralis nonnisi in certis casibus ut impedimentum sustinere.

443. Scholion. Quemadmodum in antiquo iure Romano impedimentum affinitatis ex *solis iustis nuptiis* legitime contractis, non ex copula carnali inducitur, ita etiam recentiores codices civiles regulariter in ordine ad impediendum matrimonium civile *solummodo* admittunt affinitatem ex matrimonio *valide contracto*, etsi postea per mortem vel divortium soluto. Cfr. cod. civ. Germ. § 1590., Italiae art. 52. Quare matrimonium civile, quod ex iudicis saecularis sententia declaratur *irritum*, non obstante *bona fide* vel *consummatione* in foro civili per se non producit impedimentum affinitatis, nisi in favorem matrimonii *invalidi* vel *putativi* aliud reperiatur statutum. Cfr. Schnitzer l. c. p. 411.; Leitner l. c. p. 241.; Scherrer l. c. p. 345. not. 80.; Friedberg-Ruffini l. c. § 147. not. 24.; paulo aliter Hollweck l. c. p. 134. sq. cum aliis v. g. Engel-

(88) Synod. Mont. Liban. (a. 1736.) in Collect. Lac. t. II. col. 161. sq.; Synod. Sciarf. Syr. (a. 1888.) p. 180. sq.

mann, Scheurl, Hinschius. Pariter impedimentum affinitatis ex *copula illicita* a modernis codicibus iuris civilis *solet* esse alienum. At in cod. civ. German. §§ 1310. 1327. statuitur affinitatem ex copula extra matrimonium habita inducere impedimentum *mere prohibens* (non dispensabile) cum personis speciatim expressis in *linea recta*. Cfr. *Hollweck*, D. Civileher. p. 102. sq.; *Lehmkuhl*, D. buerg. Gesetzb. ad §§ 1310. 1590. Porro cod. civ. Hispan. art. 84. simpliciter declarat inhabiles ad matrimonium civile ascendentes et descendentes ob *legitimam* vel *naturalem* consanguinitatem et *affinitatem*, item *collaterales*, qui in secundo gradu (comput. civ.!) ex affinitate naturali vel quarto gradu ex affinitate legitima ligantur, sed vi art. 85. pro hisce affinibus collateralibus dispensatio obtineri potest. Cfr. *Lopez* l. c. p. 75. Denique in cod. civ. Gall. art. 161. legitur: “ *En ligne directe le mariage est prohibé entre tous les ascendants et descendants légitimes ou naturels, et les alliés dans la même ligne* „. Inde orta est controversia, num vocabula “ *légitimes ou naturels* „ etiam in secundo membro art. 161. (et 162.) post vocabulum “ *alliés* „ sint subintelligenda. *Rosset* l. c. n. 2305. cum aliis v. g. *Schnitzer* l. c. p. 412. affirmat, quod legislator *eodem* modo videatur loqui de *affinibus*: at alii id negant, quoniam in secundo membro simpliciter commemorantur *affines*, qui in iure gallico tantum videntur haberi ex matrimonio legitimo. Cfr. *Schnitzer* l. c. p. 412. not. 3.; *Scherer* l. c. p. 345. not. 80. Idem ius atque in Gallia viget in Italia, si conferatur art. 52. cum art. 58. codicis civilis, ubi affines in secundo membro intelligendi videntur iuxta definitionem affinitatis i. e. ex legitimo matrimonio datam in art. 52. Cfr. quoque *Allègre* l. c. ad art. 161. 162. Quodsi iura civilia aut nullo modo aut minus curant affinitatem ortam ex *illicito* commercio carnali in *linea recta*, non est mirum, quod illam in *linea collateralis* aut penitus negligant (cfr. cod. civ. German. § 1310.; *Hollweck* l. c. p. 102.; cod. civ. Gall. art. 162. et Italiae art. 52. 59., ubi tamen eadem viget controversia atque de *linea recta*, ut patet ex *Rosset* l. c.) aut ad infimos gradus reducant v. g. in cod. civ. Hispan. art. 84. ad secundum gradum comput. civ.

Tandem moderni codices civiles vel ipsam affinitatem ex *legitimo* et *valido* matrimonio provenientem multo magis *restringunt* quam leges ecclesiasticae. Profecto cum illis generatim convenire solent circa gradus practicos in *linea recta* (cfr. v. g. cod. civ. Italiae art. 52. 58., Galliae art. 161., Hispan.

art. 84., German. §§ 1310. 1327.; *Rosset* l. c. n. 2305.; *Hollweck* l. c. p. 134. sq.; *Allègre* l. c.; *Leitner* l. c.); at in linea *collaterali* complures leges civiles istam quoque affinitatem inter impedimenta matrimonii *omnino non* recensent v. g. in Germania, Helvetia, Hungaria (cfr. *Hollweck* l. c.) aut gradum primum (cfr. v. g. cod. civ. Galliae art. 162., Ital. art. 59.) vel etiam secundum (cfr. v. g. cod. civ. Austr. §§ 66. 40. 41., Hisp. art. 84. 85.) unice comprehendunt, a quibus insuper gubernia civilia possunt *dispensare*. Cfr. *Scherer* l. c. p. 345. not. 81. sq. 86.; *Allègre* l. c.; *Rosset* l. c. Coronidis loco observandum est, quod leges civiles quandoque matrimonia cum affinibus *mala fide* attentata gravibus subiiciant *poenis* atque adeo prolem ex tali matrimonio natam a legitimatione excludant. Qua ratione v. g. ex cod. crim. German. § 173., qui *mala fide* cum affinibus in linea *recta* celebrant prohibitas nuptias usque ad duos annos poena carceris castigantur et honoribus civilibus privari possunt, atque ipsorum proles legitimari nequit. Porro in cod. crim. Ital. art. 337. sancitur: “ *Chiunque in modo che ne derivi pubblico scandalo, tiene incestuosa relazione.... con un affine in linea retta.... è punito con la reclusione di diciotto mesi a cinque anni e con l'interdizione temporanea dai pubblici ufficii* ... Cfr. *Hollweck* l. c. p. 135.; *Berner*, *Lehrb. d. d. Strafr.* p. 417. sq. 420. sq.

TITULUS XIX.

DE IMPEDIMENTO PUBLICAE HONESTATIS.

(*Lib. V. tit. 4. de sponsa duor.*)

444. **Fontes** : Cfr. supra h. tom. IV. tit. 14. de impediment. ligam.; Gratian. C. XXVII. q. 2. (1). — Compl. I cap. 2. (Alex. III.) de sponsal. IV. 1.; cap. 11. (Alex. III.) de desp. imp. IV. 2.; compl. I lib. IV. tit. 15. de sobole suscepta ex secund. nupt. — Cap. 3. 4. 8. X. de sponsal. IV. 1.; cap. 4. 5. (Alex. III.) cap. 12. (Clem. III.) X. de desp. imp. IV. 2. (Alex. III.); cap. 8. (Innoc. III.) X. de consang. IV. 14. — Cap. unie. de sponsal. IV. 1.

(1) L. 12. §§ 1. 2. L. 14. § 4. D. de ritu nuptiarum XXIII. 2.; § 9. Inst. de nupt. l. 10.; L. 6. § 1. L. 8. D. de grad. XXXVIII. 10. Iura moderna cum affinitatis ex copula *illicita* plerumque nullam rationem habeant neque in matrimonio legitime valideque contracto *consummationem* attendant atque ex *sponsalibus* provenire impedimentum publicae honestatis negent, impedimentum quoddam *publicae honestatis* ab impedimento affinitatis distinctum non admittunt. Cfr. *Schulte*, *Eher.* p. 522. sq.; cod. civil. Hisp. art. 84.

in Sext. — Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 3. de reform. matr.; Pius V. Const. « *Ad Romanum* » 1. Iul. 1568. — Instr. S. Congr. Inq. n. 31. 32. 33. 34., et Instr. S. C. de Prop. F. n. 33. 34. 35. (a. 1883.) in Act. S. Sed. vol. XVIII. p. 377. sq. « *de impedimento publicae honestatis* »; decis. S. C. C. in ed. *Richt.* Conc. Trid. p. 362. sq.; Collect. (Paris.) Const. S. Sed. n. 874. sq.; Instr. Card. R. §§ 33. 34. 35.; Collect. S. C. de Prop. F. n. 1239. sq.; S. C. C. in c. Placent. 31. Ian. 1880. et in c. Compost. 11 Aprilis 1891.; Conc. plenar. Amer. lat. (a. 1899.) n. 592. Cfr. de fontib. iur. Eccl. orient. infra h. t. n. 463.

Scriptores : Comment. iur. Decretal. in cit. tit. 4. — *Devoti* § 139.; *Aichner* l. c. § 180.; *Scherer* l. c. § 120.; *W. v. Hörmann*, Quasiaffinität 1897. sq. — *S. Raymund.*, Summa l. IV. tit. 14. de public. honestatis iustitia; *Roland.* l. c. p. 129.; *Bernard, Pap.* l. c. p. 303. 136. 174. sq.; *Tancred.* l. c. p. 52. sq. tit. 28. de publ. honest. iustit. — *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 68. sq.; *Benedict. XIV.*, Quaest. can. 291.; *Feije* l. c. n. 384. sq.; *Van de Burgt* l. c. p. 164. sq.; *Giovine* l. c. t. I. p. 527. sq.; *Mansella* l. c. p. 58. sq.; *Schulte*, Eher. § 24.; *Gasparri* l. c. n. 705. sq.; *Rosset* l. c. n. 1983. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 413. sq.; *Leitner* l. c. p. 242. sq. — *Moy* l. c. p. 209. sq. 365. sq.; *Freisen* l. c. p. 497. sq.; *Esmein* l. c. t. I. p. 145. sq. t. II. p. 263. sq.; *Zhishman* l. c. p. 358. sq. (2).

Praenotiones.

445. Connexio materiae. Impedimentum publicae honestatis (3) non raro vocatur *quasi affinitas*. Quo usu loquendi huius impedimenti arcta connexio cum affinitate sufficienter insinuat. Et revera publica honestas nihil aliud est quam affinitas quaedam *inchoata* per coniunctionem *animorum* consensu sponsalitio vel matrimoniali effectam quae perfectissima tandem evadit per coniunctionem *corporum* in consummatione matrimonii. Quae perfectissima affinitas orta ex matrimonio consummato *accedit* ad honestatem publicam ex matrimonio rato provenientem tanquam *novum* et *distinctum* impedimentum (4).

446. Definitio. Impedimentum publicae honestatis est propinquitas quaedam personarum sive quasi affinitas orta ex sponsalibus validis vel ex matrimonio rato dirimens propter honestatem matrimonium contrahendum fidelium cum consanguineis etiam illegitimis alterius partis intra gradus a

(2) Cfr. quoque ex theologis: *S. Thom.*, Comment. IV. lib. sent. dist. 41. q. 1.; *Ballerini-Palmieri*, Op. theol. t. VI. p. 584. sq.

(3) Cfr. cit. Instr. S. C. Inq. et S. C. de Prop. F. (a. 1883.); *Schmalzgr.* l. IV. tit. I. n. 96.; *Freisen* l. c. p. 497.

(4) S. C. C. 3. Dec. 1667.; *Benedict. XIV.*, De Synod. dioec. l. IX. cap. 13. n. 4. iunct.; *Rosset* l. c. n. 2000. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. t. VI. p. 590. not. a.; aliter *Gasparri* l. c. n. 721. cum *D' Annibale*.

iure expressos. Cuius impedimenti *causa* sive fundamentum est consensus (unio voluntatum) sponsalitus aut matrimonialis, quemadmodum copula carnalis est fundamentum impedimenti affinitatis. *Ratio* autem huius impedimenti est publica honestas, quae matrimonio inter personas tali *vinculo iuridico* colligatas obstat (5).

447. **Divisio.** Publica honestas ratione *originis* distinguitur in publicam honestatem contractam ex validis *sponsalibus* et in publicam honestatem proveniente ex *matrimonio rato* sive valido sive invalido. Praeterea potest esse *simplex* vel *multiplex*, quatenus quis ligatur impedimento publicae honestatis proveniente ex *unico* fonte i. e. ex solo contractu sponsalitis vel matrimonio rato aut ex duplici sive multiplici fonte i. e. ex sponsalibus et matrimonio rato vel ex duobus matrimoniis ratis forte etiam concurrente duplici gradu consanguinitatis (6).

448. **Notae historicae.** Cum in matrimoniis contrahendis non solum id spectandum sit, quod liceat, sed etiam, quod honestum sit (7), iam ipso *iure Romano* prohibitum fuit, ne v. g. filius sponsam patris, sponsa filii patrem, sponsus matrem sponsae sibi coniungerent matrimonio (8). At cum in iure Romano ad *affinitatem* contrahendam *consensus* matrimonialis, *non copula carnalis* attenderetur, etiam altera species honestatis publicae ex matrimonio rato vel in ipsa linea collateralis habetur praeformata (9). Ecclesia, quae tanti fecit sponsalia, at ea solemnibus benedictione saltem in Ecclesia orientali consecraret, atque adeo sponsalia solemnia matrimonio quasi aequipararet (10), sine dubio ius Romanum hac in re vel ipsa sana ratione tantopere commendatum minime respuit, sed potius etiam ad lineam *transversalem* extendit (11).

In iure scripto prima vice hoc impedimentum commemoratur in canonibus, quos refert Gratianus. Cfr. c. 11. 12. 13.

(5) Sanchez l. c. disp. 68. n. 1.; Rosset l. c. n. 1983.; Gasparri l. c. n. 661.; Leitner l. c. p. 243.

(6) Giovine l. c. t. I. p. 180. 533.; Feije l. c. n. 384. 385.; Leitner l. c. p. 250.

(7) L. 42. pr. D. de rit. nupt. XXIII. 2.

(8) Cfr. text. cit. in not. 1. h. tit.; Hoermann, Quasiaffinitaet p. 9. 16.

(9) L. 8. C. de incest. V. 5.; Moy l. c. p. 209.; Gasparri l. c. n. 706.; Schnitzer l. c. p. 414.; Scherer l. c. p. 347. not. 8.; paulo aliter Freisen l. c. p. 507., ubi negat connexionem huius impedimenti cum iure Romano.

(10) Conc. Trull. (a. 692.) c. 98.

(11) Zhishman l. c. p. 359.; Milaš l. c. p. 506. sq. 522. 536. sq.

14. 15. C. XXVII. q. 2. Qui canones, licet sint capita incertae originis, tamen exhibent *proxim* Ecclesiae saltem saeculo undecimo et duodecimo receptam; etenim Gratianus illos desumpsit ex antiquioribus collectionibus.

At origo huius impedimenti etiam ex multo antiquiore tempore non videtur esse repetenda; etenim scriptores saeculi noni v. g. Benedictus Levita, Pseudoisidorus, Hincmarus Rem., Regino illud silentio premunt, atque auctor c. 18. C. XXVII. q. 2. aperte negat (12).

Si in cit. canonibus Gratiani non semper accurate distinguitur inter *dispensationem de praesenti et de futuro*, certe in c. 14. C. XXVII. q. 2. hoc impedimentum manifeste iam extenditur ad omnes consanguineos sponsi forte *defuncti*. Post Gratianum inter alios scriptores *Rolandus* l. c. p. 129. obiter tantum attingit publicam honestatem; *Bernardus vero Pap.* († a. 1213.) duplicem recenset casum publicae honestatis: “ *Primo inter relictam sponsi et consanguineos eius, secundo inter sobolem susceptam ex secundis nuptiis et cognationem prioris viri* „ Idem auctor in opere postea conscripto ita priorem assertionem accuratius circumscribit: “ *Nam ecce, si quis aliquam desponsaverit de praesenti et mortuus est ea non cognita, nullus de eius consanguinitate ipsam poterit accipere; similiter si sponsa praemortua fuerit, sponsus non poterit aliquam accipere de ipsius consanguinitate* „ Cfr. *Bern. Pap.* in ed. cit. p. 303. 136. sq.; *Tancredus* in *Summa de matrim.* p. 52. (scr. inter a. 1210. et 1214.) duplicem recenset speciem publicae honestatis scil. unam ex *desponsatione*, alteram ex *sobole suscepta ex secundis nuptiis*.

Quod impedimentum inde a Decretalibus Alexandri III. (a. 1159.-1181.) iam primae compilationi antiquae insertis (13)

(12) *Freisen* l. c. p. 499. sq., ubi rem solide tractat; *Esmein* l. c. t. I. p. 145. sq.; *Scherer* l. c. p. 348.; *Gasparri* l. c. cum *Berardi*.

(13) Cap. 1. 7. de sponsal. IV. 1. in compil. I.; cap. 11. de despons. impub. IV. 1. in ead. compil. At concedendum est cap. 2. (Alex. III.) de sponsal. IV. in ead. comp. difficulter cum aliis decisionibus Alexandri III. v. g. cap. 4. 5. 6. X. de desp. imp. IV. 2. posse conciliari. Quare mirum non est, quod cit. cap. 2. de sponsal. in compilationem authenticam non fuerit receptum. Nam Alexander III. cit. cap. 2. Episcopo Winton. in Anglia haec respondit: “ *Non sunt una caro vir et mulier, nisi cohaeserint copula maritali. Idcirco defuncta sponsa intacta eius soror (a) sponso hoc non impediante libere ducitur in uxorem* „ Quo responso secundum sensum obvium videtur declarari, quod contractus sponsalitiis non obstat, quominus sponsus ducat sororem sponsae defunctae. Quam difficultatem

saltem accuratius fuit expressum. Postea Innocentius III. in Concilio Later. IV. (a. 1215.) prohibitionem de *prole suscepta* ex secundis nuptiis sustulit; at quamvis *alias* species impedimenti honestatis publicae non commemoret, tamen propter paritatem admissam cum secundo et tertio genere affinitatis, etiam restrictionem factam quoad consanguinitatem et affinitatem usque ad quartum gradum a fortiori dicitur applicasse impedimento publicae honestatis (14). Quo ambitu hoc impedimentum in collectionem Gregorii IX. fuit receptum (15). Cuius impedimenti extensio cum videretur nimia, iam in Concilio Lugdunensi II. (a. 1274.) (16) deliberatum est de illo tollendo aut saltem restringendo, sed constitutio de ea re non fuit condita et publicata. At Bonifacius VIII. cap. unic. de sponsal. IV. 1. veterem quandam controversiam diremit atque generaliter statuit ex sponsalibus *incertis* aut *conditionatis* aut *invalidis* ex *defectu consensus* impedimentum publicae honestatis non oriri (17). Qua in re Concilium Tridentinum duplicem correctionem iuris antiqui introduxit; etenim hoc impedimentum limitavit ad sola sponsalia *valida* et ad *primum* gradum. Pius V. vero authentice declaravit correctionem iuris antiqui de solis *sponsalibus* procedere neque ad *matrimonium ratum* esse extendendam (18).

Denique in Concilio Vaticano a compluribus Episcopis de abrogando aut saltem restringendo hoc impedimento postu-

Freisen l. c. p. 502. sq. ita solvere studet, quod ex iure antiquiore solummodo *sponsa*, non *sponsus* fuerit impeditus a ducendis consanguineis alterius partis. A quo iure antiquiore et *dubio* Alexandrum III. dicit cap. 3. X. IV. 1. recessisse. At cit. cap. 3. X. IV. 1. non est Alexandri III. (a. 1159.-1181.) sed Eugenii III. (a. 1145.-1153.) Deinde Alexander III. cap. 5. X. de desp. imp. IV. 2. in parte decisa non adoptat *similem explicationem*, sed potius indulget dispensationem sive *dissimulationem*. Quare *brevi capiti* 2. Alexandri III. per novam interpretationem nondum omnis obscuritas videtur esse ablata.

(14) Cap. 8. X. de cons. IV. 14.; *Fagnan.*, Com. in cit. cap. 8. n. 20. sq.; Glossa in hoc cap. 8.; *Freisen* l. c. p. 506. sq.; *Scherer* l. c. p. 349. not. 15.

(15) Cfr. capita in fontibus.

(16) *Fagnan.*, Comment. in cap. 4. de sponsal. IV. 1. n. 7., in cap. 8. X. de cons. IV. 14. n. 26. Hinc patet etiam omni fundamento carere illam assertionem Henrici Bruweri primum a Bonifacio VIII. impedimentum publicae honestatis esse excogitatum. Cfr. *Devoti* l. c.; *Gasparri* l. c. n. 706.

(17) *Passerin.*, Comment. in cit. cap. unic. n. 4. 5. 6.; *Freisen* l. c. p. 503. sq.; *Bernard. Pap.* l. c. p. 341. 342. 343.

(18) Cfr. text. cit. in font.

lata sunt proposita (19). Quibus postulatis, quamvis in omnibus nondum sit satisfactum, tamen per approbationem consuetudinis Hispaniae (postea in Americam latinam extensae) celebrandi sponsalia per *solemnem scripturam* (20) atque nova declaratione Leonis XIII. de inefficacia matrimonii civilis producendi (21) publicam honestatem, tandem per decretum "Ne temere", auctoritate *Pii X.* a S. C. Concilii 2. Aug. 1907. editum, quo sponsalibus ut canonicos effectus sortiantur forma scripta praescribitur, profecto istud impedimentum in praxi multum est limitatum.

§ 1. DE IMPEDIMENTO PUBLICAE HONESTATIS
ORTO EX SPONSALIBUS.

449. Impedimentum publicae honestatis, quod ex ipsa nominis insinuatione nititur reverentia *consanguineis* etiam illegitimis alterius partis debita propter coniunctionem *animatorum* factam per sponsalia vel matrimonium ratum, sola auctoritate Ecclesiae pro fidelibus est inductum (22). Quare

(19) *Martin*, Collect. docum. Conc. Vatic. p. 162. sq. 190.

(20) Cfr. text. cit. in font.

(21) Decret. S. C. C. 13. Mart. 1879. die 17. Mart. eiusd. an. a. Leon. XIII. confirmatum.

(22) De sponsalibus id eruitur ex c. 11. 14. 15. C. XXVII. q. 2.; cap. 3. 4. 8. de sponsal. IV. 1.; cap. 4. 5. 6. 12. X. de despons. imp. IV. 2.; cap. 7. X. de eo, qui IV. 13.; cap. 1. de matrim. IV. 16.; cap. unie. de sponsal. IV. 1. in Sext. Quod impedimentum publicae honestatis quatenus *ex matrimonio rato* originem ducit, non adeo claris conceptisque verbis in canonibus iuris antiqui vel in capitibus iuris Decretalium continetur. Cfr. *Schmalzgr.* l. c. n. 98.; *Gury-Ballerini* l. c. t. II. n. 816. cum not. a.; *Schnitzer* l. c. p. 416. At optimo iure deducitur per argumentum a fortiori, quoniam vinculum matrimonii rati est multo fortius quam vinculum ex sponsalibus ortum. Praeterea licet in c. 11. 14. 15. C. XXVII. q. 2. adhibeatur vocabulum *desponsandi*, tamen aliunde notum est in iure antiquo huic voci convenire alteram quoque significationem de *celebratione matrimonii*. Quae significatio eo facilius etiam comprehenditur cit. c. 11. et 15., ubi *desponsatio* opponitur *cognitioni* mulieris; at in cit. c. 14. is, qui uxorem sibi *desponsavit* vel *subarrhavit*, morte dicitur fuisse praeventus, quominus eam *duceret uxorem*; unde ibidem magis stricta sponsalia (de futuro) videntur opponi sponsalibus de praesenti. Illud vero singulariter animadvertendum est, quod, dum in cit. c. 11. solummodo *frater* sponsi defuncti prohibetur in uxorem ducere mulierem eidem desponsatam, in alleg. c. 14. 15. prohibitio illa extenditur etiam ad *omnes consanguineos* sponsi defuncti.

Si praeterea citantur cap. 3. X. de sponsal. IV. 1. et cap. 6. 12. 14. X. de despons. impub. IV. 2., profecto in cit. cap. 3. aliquantulum dubio et

licet in rei natura reperiantur *rationes*, ob quas a competente legislatore humano istud impedimentum constituatur, tamen irritante quadam *lege naturali* non est sancitum. Inde consequitur homines *non baptizatos inter se* propter illam honestatem publicam non impediri a valida matrimonii celebratione, nisi forte *iure civili* simile quoddam impedimentum dirimens fuerit statutum (23). Profecto *Giovine* l. c. t. I. p. 529. alique v. g. *Van de Burgt* l. c. p. 51. sq. opinati sunt infidelem post susceptum baptismum saltem ex *lege ecclesiastica* ita hoc impedimento publicae honestatis devinciri, ut is cum consanguinea persona illius partis, quacum *ante* conversionem *sponsalia* vel matrimonium *ratum* contraxerat, non possit celebrare validum matrimonium. Quae opinio nostra aetate, maxime post decretum “*Ne temere*”, sententiis omnino antiquatis et improbabilibus est adnumeranda (24).

obscurum iuvenis videtur dici ligatus impedimento publicae honestatis propter matrimonium *nulliter* contractum cum puella nondum septenni, quae “*coniux ipsius fuisse dicitur*”, et ad consummationem matrimonii nondum capax censi potuit; in reliquis vero capitibus allegatis caput 12. intelligendum est de *sponsalibus de futuro*, unde proveniat publica honestas, non de matrimonio rato; cap. 6. et 14. insinuant impedimentum publicae honestatis ortum ex matrimonio ob defectum aetatis *invalidè* celebrato, quod ex *singulari* iuris dispositione sive interpretatione (cfr. cap. 1. § 1. de despons. imp. IV. 1. in Sext.) equiparatur *validis sponsalibus de futuro*. Praeterea Bonifacius VIII. cum in cit. cap. unic. de sponsal. IV. 1. in Sext. absque ullo discrimine legem condit de sponsalibus, non solum completi videtur sponsalia de futuro, sed etiam de *praesenti*. Denique Pius V. Const. “*Ad Romanum*” 1. Iul. 1568. existentiam impedimenti publicae honestatis ex matrimonio rato *supponit* ut rem absolute certam et indubitam. Cfr. *Scherer* l. c. p. 349. not. 17.; *Leitner* l. c. p. 244.

(23) *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 68. n. 2.; *Schmalzgr.* lib. IV. t. 1. n. 96. sq.; *Rosset* l. c. n. 1987.; *Gasparri* l. c. n. 705. 731. 732.

(24) *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 65. n. 6. 7. tenet ex *matrimonio* quidem rato, sed non ex sponsalibus in *infidelitate* oriri vinculum quoddam *naturale* atque ex isto dispari fundamento pervenit etiam ad disparem conclusionem; putat enim *infidelem* post conversionem ligari impedimento publicae honestatis ex matrimonio rato antea in infidelitate contracto, non ex sponsalibus. Alii velut *Van de Burgt* l. c. p. 51. sq. et *Aversa*, *Lacroix*, *Giovine* ulterius progrediuntur et ex sponsalibus quoque in infidelitate contractis existimant post conversionem induci impedimentum publicae honestatis. Cui sententiae omnino subscribit *Scherer* l. c. p. 347. not. 6. propter *rationem iuris*, et quia S. C. Inq. 26. Sept. 1837. tantum constituat “*ius singulare*”. Qua in controversia concedendum est *Sanchezium* eodem modo sibi non constare, sicut in disputatione de *affinitate*. Quemadmodum in illa falso *negavit* ex copula *fornicaria* oriri vinculum *naturale*, ita in hac quaestione perperam vinculum naturale ex matrimonio rato propugnatum non vult extendere ad sponsalia.

Denique ex ipsa notione publicae honestatis evidenter deducitur hoc impedimentum contrahi cum *consanguineis* sive legitimis sive illegitimis, sed non cum *affinibus* (25) alterius partis. At vicissim sine solido fundamento nonnulli scriptores inter *consanguineos* ab hoc impedimento contrahendo illos eximunt, qui *post soluta* sponsalia sive de futuro sive de praesenti *nati* sunt (26). Nam lex talem distinctionem inter consanguineos alterius partis privato arbitrio paucorum doctorum (27) *inventam non constituit*.

450. Sponsalia *de futuro*, ut producant impedimentum dirimens publicae honestatis, debent esse :

I. *Valida* ; etenim ubi sponsalia *quacunque ratione* valida non sunt, Synodus Tridentina (28) iustitiae publicae honestatis impedimentum *prorsus* sustulit. Hinc sponsalia, quae ex

At altera quoque sententia solido fundamento omnino caret. Nam *ratio iuris* ex aliqua similitudine cum *affinitate* petita non constituit *legem*, nec privatis deductionibus a priori sine ullo iuris textu, quod de vinculo *stricte naturali* expresse statutum est (cfr. S. C. Inq. 26. Aug. 1891. in Collect. S. C. de Pr. F. n. 1247.), propter meram similitudinem *contra iuris* sanctiones ad vinculum quoddam *iuridicum* arbitrarie extendi potest. Et revera S. C. Inq. 26. Sept. 1837. (cfr. Collect. S. C. de Pr. F. n. 1254.) ad duplex quaesitum de sponsalibus et matrimonio rato paganorum disertis verbis *declaravit* post conversionem eorum : « *Impedimentum* (publicae honestatis) *non subsistere* ». Quare Scherer l. c. hoc responsum S. C. Inq. falso explicat de iure quodam singulari. Nam S. C. minime dedit *indultum* quoddam sive privilegium pro determinata regione, sed *generalem iuris declarationem* secundum doctrinam Romae receptam. Hinc Gasparri l. c. et Rosset l. c. optimo iure post huiusmodi decretum S. C. Inq. censent *omne dubium* esse sublatum atque doctrinam eidem responso conformem esse plane *certam*. Cfr. quoque Feije l. c. n. 380. 408.; Périès n. 134. sq.

Quodsi una pars iam *sit fidelis*, altera infidelis, certe pars fidelis non solum impedimento disparitatis cultus, sed etiam publicae honestatis prohibetur a validis nuptiis cum parte infideli celebrandis; requiritur enim *habilitas utriusque partis*, ut validum matrimonium iniri possit. Quae cum in parte fidei desit nec a parte infideli eidem communicari possit, irritus est contractus matrimonialis. At si Ecclesia *dispenset* ab impedimento disparitatis cultus, implice censetur dispensare partem fidelem etiam ab impedimento publicae honestatis Cfr. Feije l. c.; Gasparri l. c. n. 732.

(25) Sanchez l. c. l. VII. disp. 68. n. 3.; Benedict. XIV., De Synod. dioec. l. IX. cap. 13. n. 4.; Feije l. c. n. 585.; Gasparri l. c. n. 707.; aliter plane improbabiliter : Clericatus, Decis. 30. de sacr. matr. n. 7. paucique alii.

(26) Feije l. c. n. 386.; Périès l. c. p. 136.

(27) V. g. Kutschker l. c. t. II. p. 184.

(28) Sess. XXIV. cap. 3. de ref. matr.; Schmalzgrueber l. IV. t. I. n. 103. 104.

vicio *plane oculo* etiam ex fictione vel simulatione alioque defectu consensus interni nulla existunt, licet in foro externo *videantur* esse valida, certe ex decreto Tridentino hoc impedimentum non producant (29). At ex sponsalibus quoque *privatis* et *clandestinis*, salva exceptione pro Hispania et America latina approbata, usque ad diem 19. Aprilis 1908. oriebatur publicae honestatis impedimentum (30). Ab eo autem die, quo decretum "*Ne temere*," d. d. 2. Augusti 1907. vim habere coepit, ea tantum sponsalia inter catholicos vel ca-

(29) *Schmalzgr.* l. c. n. 105. 106.; *Giovine* l. c. t. I. p. 532.; *Rosset* l. c. n. 1995. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 415. not. 11.; aliter *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 68. n. 14. cum aliis, quorum sententia, cum verbis Concilii Tridentini evidenter sit contraria et rationibus inefficacibus fuerit propugnata, tanquam *improbabilis* nunc est seponenda. Nam frustra quis provocat in interpretatione ad *rationem* legis, si legislator *verbis* legis *mentem* suam *contrariam* clarissime *manifestavit*. At cum ex defectu illo consensus interni in foro externo non probato possit oriri contradictio inter forum *internum* et *externum*, iste conflictus secundum principia aliunde nota vel per recursum ad S. Poenitentiarium est solvendus. Cfr. Instr. S. C. de Pr. F. 14. Ianuar. 1821. in Collect. (Paris.) Const. S. Sed. n. 992.; *Gasparri* l. c. n. 713.; *Scherer* l. c. p. 347.

(30) S. Poenit. 10. Sept. 1834.; S. C. Inq. 11. Aug. 1852. ad Arch. Quebec. in Collect. S. C. de Pr. F. n. 1255.; *Gasparri* l. c. n. 715.; *Rosset* l. c. n. 1191. sq.; *Périès* l. c. p. 134. sq. 139. sq. aliique communiter v. g. *Schmalzgr.*, *Benedict.* XIV., *De Angelis*, *Santi*, *D' Annibale*, *Scherer*, *Leitner*; aliter suo tempore *Navarrus*, *Pitonius* aliique (at *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 68. n. 16. non agit de *validis* sponsalibus *occultis*), qui insistent *publicae honestati*. Qui doctores tenent sententiam nunc omni probabilitate destitutam; confundunt enim *rationem* legis cum *ipsa lege*, quae non cessat, si in casu quodam particulari ratio legis deficiat. Praeterea iam ante resp. S. Poenit. et S. C. Inq. supra allegata *praxis* Sedis Apostolicae huic doctrinae fuit contraria. Nam R. Pontifices S. Poenitentiariae inde ab Innocentio XII. Const. "*R. Pontifex*" 3. Sept. 1692. et Pio VI. Mart. 1793. dederunt facultatem dispensandi super impedimento publicae honestatis ex *occultis* sponsalibus orto. Quae facultas dispensandi deficiente impedimento certe non fuisset data constanterque in praxim deducta. Cui sententiae in textu propugnatae quoad rem etiam non repugnat *antiqua praxis Datariae*, quae non videtur admisisse impedimentum publicae honestatis ex occultis sponsalibus. Cfr. *Benedict.* XIV., Inst. eccl. 87. n. 7. At Dataria, quae dispensat in foro *externo* de impedimentis *publicis*, facile impedimentum *occultum* ex sponsalibus *occultis* ortum a *suis* dispensationibus excludere potuit.

Cfr. de *scriptura publica* in Hisp. et Amer. lat. ad *valorem* sponsalium requisita: S. C. C. in c. Placent. 31. Ian. 1880. et in c. Compost. 11. Apr. 1891.; Conc. plenar. Amer. lat. n. 592. not. 1. Cfr. quoque *Feije* l. c. n. 391.; Aet. S. Sed. vol. II. p. 331. sq.; unde colligitur similem ordinationem etiam in aliis regionibus futuram esse utilem. Ab anno 1907. eiusmodi ordinatio est legis conditae.

tholicorum cum acatholicis celebrata canonicum publicae honestatis effectum sortiuntur, quae contracta fuerint per scripturam subsignatam a partibus et vel a paracho, aut loci Ordinario, vel saltem a duobus testibus.

II. *Absoluta*, non mere conditionata (31), nisi per *impletionem* aut *revocationem* conditionis transierint in absoluta. Qui absolutus valor sponsalium habetur, quamprimum conditio est impleta, neque per se consensus dati et utrimque perdurantis renovatio requiritur, nisi v. g. agatur de promissione matrimonii inita sub conditione: “*Si Romanus Pontifex dispensaverit*” (32).

III. *Certa*. Nam sponsalia incerta sive indeterminata, v. g. ducam unam ex tribus sororibus, non sunt *vera* sponsalia;

(31) Cap. unic. de sponsal. IV. 1. in Sext.; Sanchez l. c. I. VII. disp. 69. n. 2. sq.; Schmalzgr. l. c. n. 108.; Périès l. c. p. 141.; Wernz h. tom. IV. tit. 10.; Gasparri l. c. n. 717.; Schnitzer l. c. p. 415. sq.

Quae conditio appositae intelligenda est de conditione *suspensiva*, non *resolutiva*. Etenim sola conditio suspensiva sensu stricto est conditio, quae *pendente* contractus nondum est validus. Porro conditio *resolutoria* licet contractui sponsalium apponatur, non impedit eius *valorem*, unde plene verificatur requisitum Concilii Tridentini de *validis* sponsalibus. Neque quidquam obstat, quod *postea* verificata conditione resolutoria sponsalia solvantur. Id enim multiplex ratio etiam in aliis sponsalibus valide initis fieri potest, atque adeo ipsa iuris dispositione certae conditiones resolutoriae statim ab initio censentur appositae, v. g. nisi ad statum religiosum transiero. At exinde nequaquam sequitur impedimentum publicae honestatis cessasse vel nunquam exstitisse. Quare Scherer l. c. p. 348. not. 12., si ob verba cap. unic. de sponsal. in Sext. de sponsalibus *puris* et *certis* putat etiam sponsalia valida, sed cum conditione *resolutoria* inita non inducere impedimentum publicae honestatis, nimium asserit. Ex altera parte a vero alienus est, si docet idem impedimentum induci ex sponsalibus *secundis*, quae *pendente conditione* priore contractui sponsalium appositae fuerunt celebrata. Illa enim sponsalia secunda sunt promissio de obiecto turpi atque ideo ipso iure naturali omnino *invalida*, unde ex decreto Tridentino nequeunt esse causa impedimenti publicae honestatis. Cfr. Sanchez l. c. I. VII. disp. 69. n. 3.; Gasparri l. c. n. 718.

Quodsi apponitur conditio quaedam de *praeterito* vel de *praesenti*, impedimentum statim existit vel non, prout conditio verificatur vel non; nam illae conditiones non *suspendunt* consensum, quia hic et nunc iam sunt verae vel falsae. Porro si fiant sponsalia cum conditione de futuro *necessario*, pariter statim oritur hoc impedimentum, quia consensus non suspenditur. Denique si apponatur conditio de futuro *impossibilis* vel *turpis* vel contra *substantiam*, omnino non inducitur; etenim talis contractus sponsalium inde ab initio est invalidus. Cfr. Sanchez l. c. n. 4. sq.; Gasparri l. c. n. 717.; Feije l. c. n. 393.; Wernz h. tom. IV. n. 301.

(32) Feije l. c. n. 392. sq.; Giovine l. c. t. I. p. 531. sq.; Wernz h. tom. IV. n. 96.

hinc impedimentum publicae honestatis ante electionem factam sive ante sublatam illam indeterminationem non inducunt (33).

Quodsi sponsalia sint *dubia* propter *solidum dubium iuris*, non causant impedimentum publicae honestatis, quia non sunt *certo valida*. At si *dubium* versetur *de facto* v. g. viro negante, muliere asserente existentiam sponsalium, impedimentum publicae honestatis inductum est, si revera sponsalia fuerunt celebrata; secus non est ortum (34).

451. Iuxta cap. unic. de sponsal. IV. in Sext. ex sponsalibus puris et certis, etiam nullis, dummodo non sint nulla ex defectu consensus, oritur efficax ad impediendum et dirimendum sequentia sponsalia vel matrimonia, non autem ad praecedentia dissolvendum impedimentum iustitiae publicae honestatis cum consanguineis alterius partis. Qui consanguinei cum ex cap. 8. X. de consang. IV. 14. sese extenderent usque ad quartum gradum, etiam impedimentum publicae honestatis ex *sponsalibus* ortum *pari passu* cum matrimonio *rato* sese extendit usque ad quartum gradum. Qua in re Synodus Trid. Sess. XXIV. cap. 3. de reform. matr. duplicem iuris antiqui decrevit limitationem; etenim impedimentum publicae honestatis, ubi sponsalia quacunque ratione valida non essent, prorsus sustulit; ubi vero essent valida, *primum gradum* sive in linea recta sive in linea transversali (v. g. cum patre, filio, fratre sponso et vicissim) non excedere statuit, cum in ulterioribus gradibus huiusmodi prohibitio non iam posset absque dispendio observari (35).

Eodem cap. unic. de sponsal. in Sext. statuto supra recensito haec adduntur verba: “ *Quare ille, qui sponsalia pure ac determinate cum aliqua muliere contraxit et postmodum cum secunda prioris consanguinea idem fecit, ex priorum sponsalium vigore, (quibus per publicae honestatis iustitiam ex secundis sponsalibus subsecutam minime derogatur), ad contrahendum matrimonium cum prima remanet obligatus.* ” Quae exceptio, quod secunda sponsalia non habeant vim *retroactivam* in praeiudicium obligationis ortae ex prioribus sponsalibus, in iure antiquo haud inutiliter fuit expressa; nam illo tem-

(33) Cap. unic. de sponsal. IV. 1. in Sext.; Sanchez l. c. l. VII. disp. 69. n. 1.; Schmalzgr. l. c. n. 35. sq. 107.

(34) Gasparri l. c. n. 716.; Périès l. c. p. 140. sq.; Schnitzer l. c. p. 415.

(35) Sanchez l. c. disp. 68. n. 8. sq.; Giovine l. c. t. l. p. 530.; Feije l. c. n. 387.

pore impedimentum publicae honestatis inductum est etiam ex sponsalibus *invalidis* usque ad *quartum* gradum, dummodo nullitas non proveniret ex defectu consensus. Quod statutum *post Concilium Tridentinum* quoad sponsalia secunda non amplius est practici momenti; illa enim, utpote plane *invalida*, impedimentum publicae honestatis nec ad primum nec ad quartum producant gradum, nec ullo modo tollunt obligationem ex prioribus sponsalibus ortam et aliunde non sublatam (36).

At si *matrimonium* nullum et ratum ineatur cum persona consanguinea in *primo* gradu prioris sponsi vel sponsae, impedimentum publicae honestatis etiam *post Concilium Tridentinum* introduceretur cum *omnibus* consanguineis secundae compartis usque ad *quartum* gradum, excepta *solummodo* altera parte prioris contractus sponsaliti *legitime nondum dissoluti*. Quare *exclusio* illa virtutis retroactivae unice quoad *priorem* sponsam vel *sponsum* legitime a comparte non solutos nostra quoque aetate valore iuridico non caret; at de facto haec quoque exceptio propter consummationem matrimonii etiam irriti iam secutam et *affinitatem* inde ortam vel priora sponsalia iam soluta vix unquam habebit practicam utilitatem (37). Quam primum enim copula etiam illicita locum habuit cum illa consanguinea prioris sponsae, propter impedimentum *affinitatis* contractae a matrimonio etiam cum priore sponsa valide contrahendo impeditur (38).

Quodsi ille, qui sponsalia cum aliqua muliere sub *conditione* contraxit, postmodum ante conditionis eventum cum alia prioris consanguinea per *verba de praesenti contraxit*, cum secunda remanere debet; nam ex sponsalibus conditionalibus *ante* conditionem exstantem, sicuti consensum non

(36) *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 63. n. 23. disp. 69. n. 3.; *Périers* l. c. p. 136.; *Scherer* l. c. p. 351.

(37) Cit. cap. unic. de sponsal. in Sext.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 69. n. 5. 6. 23. 24. disp. 70.; *Schmalzgr.* l. c. n. 103. sq.; *Feije* l. c. n. 389.; Instr. Eystett. p. 353. sq. Cfr. quoque *Gasparri* l. c. n. 730.; *Lehmkuhl* l. c. t. II. n. 766.

Si matrimonio rato invalide v. g. cum sorore sponsae inito *praeter* publicam honestatem obstat *aliud* quoque impedimentum canonicum v. g. criminis vel cognationis spiritualis, *prioribus sponsalibus* pariter nullum praedictum generatur per vim quandam retroactivam ex matrimonio isto irriti inductam. Cfr. *Scherer* l. c. p. 351. not. 28.; *Leitner* l. c. p. 249. sq., ubi tamen *Sanchezii* sententiam minus accurate videtur explicare.

(38) Cap. 4. X. de desp. impub. IV. 2.; *Feije* l. c. n. 388. 389.

habentibus et incertis, nulla publicae honestatis iustitia oritur (39).

452. Sponsalia ante septennium saltem unius ex sponsis contracta, cum sint nequaquam certo *valida*, etiamsi forte in casu particulari *malitia* praeveniat aetatem, sine dubio *impedimentum publicae honestatis non* produciunt, nisi impuberes post completum septennium factum proprium vel parentum scientes tacite et per scripturam ratificent (40).

Si vero *pubes* et *impubes* vel *duo impuberes* non proximi pubertati, et in quibus aetatem *malitia* non suppleat, per *verba de praesenti* (invalidum matrimonium) contrahant, ipsorum contractus *ex iuris interpretatione* habuit *vim sponsalium de futuro*, quibus publicae honestatis iustitia est inducta (41).

Patres Tridentini statutum iuris Decretalium non abroga-

(39) Cap. unic. de sponsal. IV. 1. in Sext.

(40) Cap. 29. X. de sponsal. IV. 1.; cap. 4. 5. 12. 13. X. de desp. impub. IV. 2.; cap. unic. pr. et § 2. de despons. imp. IV. 2. in Sext.; Instr. S. C. Inq. 20. Iun. 1883. n. 31. 32. 33. 34. Cfr. supra h. tom. IV. n. 93.

(41) Cap. unic. § 1. de desp. imp. IV. 2. in Sext.; cap. 6. 12. X. de desp. imp. IV. 2.; *Benedict. XIV.*, Inst. eccl. 46. n. 23. sq.; *Leitner* l. c. p. 246. sq.; *Gasparri* l. c. n. 504. 714. 722., ubi denuo tradit suam doctrinam scilicet *sponsalia* ante utriusque partis *pubertatem* esse iure naturali nulla, nisi *malitia* praeveniat aetatem. Quae doctrina iam alias examinata (cfr. supra h. tom. IV. n. 93.) ab ipso auctore huic impedimento non applicatur; nam cit. cap. unic. de despons. imp. in Sext. non permittit, ut huiusmodi impedimenti existentia propter *iuris positivi* dispositionem et interpretationem in dubium vocetur, ut fit a *Scherer* l. c. p. 349. not. 13. ob rationes inefficaces. At non repugno, si quis dicat *abrogationem* illius *iuris interpretationis* decreto Tridentino, quod *valida* exigit *sponsalia*, non esse contrariam. Nam verba *de praesenti*, licet coniuncta sint cum *intentione* de futuro non sufficiunt ad *valida* sponsalia (cfr. *Benedict. XIV.* l. c.), sed in suppositione facta verba sunt *de praesenti*, et intentio *interna* de futuro positive non probatur; ergo *per se* illa sponsalia aptius dicenda sunt *invalida*. Porro interpretatio iuris facile admittitur, si *dubia* sit celebratio sponsalium vel matrimonii; at ubi *expressio* consensus *manifeste* datur per verba *de praesenti*, istud *dubium* non habet adeo solidum fundamentum, et multo minus, si sponsalia disertis verbis excludantur. Quare unice videtur recurrendum ad *iuris dispositionem*, ex qua ille actus propter publicam honestatem et in ordine ad impediendum matrimonium decernitur valere *• ut potuit, non ut agebatur •*. Deinde actus nullus per se nullum producit effectum, nisi speciatim de contrario caveatur. Cfr. R. I. 52. in Sext. Quae clausula in sese iam odiosa nec arbitrarie extendenda post Concilium Tridentinum in hac re nacta est singularem difficultatem. Nam Patres Tridentini ab inducendo impedimento publicae honestatis excludunt *sponsalia quaecunque ratione invalida*; at non obstante *illa iuris* interpretatione de matrimonio *invalido* impuberum transeunte in sponsalia, *vere et obiective* vix non semper *valida sponsalia non existent*.

runt (42); attamen ex iure novo matrimonium *impuberum* ob impedimentum aetatis invalide celebratum non amplius resolutum est in *sponsalia de futuro*, nisi in regionibus capiti "*Tametsi*," subiectis forma substantialis ibidem praescripta rite fuerit servata. Praeterea haec quoque *sponsalia de futuro* ex iuris interpretatione ut valida assumpta ultra *primum* gradum *non* inducebant impedimentum publicae honestatis (43). Cum iure per decretum "*Ne temere*," statuto effectus canonici tantummodo sponsalibus veris ac scripto munitis adiudicentur, interpretatio iuris, quae *impuberum* consensum de praesenti aequiparabat consensui de futuro, iam eliminata est.

§ 2. DE IMPEDIMENTO PUBLICAE HONESTATIS
ORTO EX MATRIMONIO RATO.

453. Impedimentum publicae honestatis, *non* affinitatis (44), oritur etiam ex matrimonio rato et *non consummato* sive *valido* sive *invalido*, dummodo matrimonium sit celebratum pure et absolute atque sine conditione suspensiva, et invaliditas non proveniat ex *defectu consensus* (45).

Matrimonium vero dicitur *invalidum ob defectum consensus*, si desit aliqua conditio in *consensu* matrimoniali sive lege *naturali* sive iure *canonico* essentialiter et directe requisita (46). Quare hoc impedimentum publicae honestatis non

(42) S. C. C. in c. Viterb. m. Iul. 1587. et in c. Null. 27. Mart. 1596. 4. Dec. 1597.; Gasparri l. c. n. 722.

(43) S. C. C. l. c. in not. 42. h. tit.; Gasparri l. c.; Leitner l. c. p. 245. sq.; Feije l. c. n. 398. 282., ubi fatetur declarationem S. C. C. 4. Dec. 1597. perspicue continere doctrinam in textu expositam; at perperam in dubium vocat authenticam illius decisionis, cui reliquae responsiones S. C. C. supra in not. 42. citatae plane consonant, et ne una quidem clare contradicit. Cfr. supra h. tom. IV. de impedimento aetatis.

(44) S. C. C. in c. Valentin. 15. Sept. 1605.; Feije l. c. n. 370. 386. 389.; Sanchez l. c. l. VII. disp. 70. n. 1.; at S. Thomas l. c. Suppl. q. 55. a. 4. ad 2. alia utitur terminologia, si ex ipso matrimonio contracto *ante* copulam carnalem iam repetit affinitatem.

(45) Cap. 3. X. de sponsal. IV. 1.; cap. unic. de sponsal. IV. 1. in Sext.; Pij V. Const. * *Ad Romanum* * 1. Iul. 1568.; S. C. C. 6. Dec. 1722. in ed. Richt. C. Tr. p. 262. n. 101.; Sanchez l. c. n. 2. sq. 5.; Schmalzgr. l. c. n. 98. 99. sq.; Gasparri l. c. n. 719.; Rosset l. c. n. 1938.; Scherer l. c. p. 349. sq. not. 17. sq.

(46) Bonifacius VIII. cap. unic. de sponsal. in Sext. statuit: * *Ex sponsalibus puris et certis etiamsi consanguinitatis, affinitatis, frigiditatis, religionis aut alia quavis ratione sint nulla, dummodo non sint nulla ex defectu consensus, oritur efficax ad impediendum et dirimendum sequentia sponsalia vel matrimonia, non autem ad praecedentia dissolvendum, impedi-*

oritur ex matrimonio invalide contracto ab amente, perfecte ebrio, vel stante *errore substantiali* de persona alterius partis

mentum iustitiae publicae honestatis ». Quae fuerit ratio, cur Bonifacius impedimento publicae honestatis, non affinitatis apposerit illam exceptionem de defectu consensus, in ipso textu non exprimitur. At satis obvia videtur esse responsio, si attendantur *fundamenta* omnino diversa, quibus duo illa impedimenta nituntur. Etenim affinitas oritur ex sola unione corporum per copulam carnalem forte cum persona amente habitam; publica vero honestas unice originem ducit ex unione animorum per mutuum consensum voluntatum. Hinc *deficiente consensu* impedimenti publicae honestatis deest naturale fundamentum. Quatenam sint illa impedimenta, quibus *defectus consensus* efficiatur, Bonifacius VIII. in specie non enumerat, sed *generale principium* stabilitum applicat ad sola sponsalia *conditionalia*, in quibus « *ante conditionem extantem* » consensus non habeatur. Inde autem nequaquam sequitur exceptionem de defectu consensus solis sponsalibus vel matrimoniis *conditionalibus* pendente conditione esse applicandam. Nam Bonifacius VIII. exceptioni de defectu consensus a se *generaliter* statutae non apposuit clausulam limitantem, atque in theoria et in praxi semper recepta fuit *generalis* eiusdem exceptionis interpretatio, licet de *ambitu* non omnes doctores convenirent. Cfr. Sanchez l. c. l. VII. disp. 70. n. 22. sq.; Scherer l. c. p. 350. not. 20.

Inde sequitur non posse admitti interpretationem a Gasparri l. c. n. 724. sq. cum D'Annibale propugnatam, quasi impedimenta clandestinitatis et raptus iam ob illam rationem non potuerint esse comprehensa, quod post Bonifacium VIII. in Concilio demum Tridentino fuerint instituta. Nam cum Bonifacius VIII. l. c. promulgasset *legem* omnino *generalem* (« *aut alia quavis ratione sint nulla, dummodo etc.* »), eo ipso omnes casus nullitatis comprehenduntur, quamdiu lex Bonifaciana viget et aliunde specialis exceptio non possit demonstrari. Cfr. Rosset l. c. n. 2004. sq.

Alia quoque restat difficultas de intelligendo illo « *defectu consensus* » in exceptione Bonifacii VIII. Sunt enim doctores v. g. Van de Burgt l. c. p. 151., qui solummodo eo in casu putant verificari defectum consensus, « *quando contractui (matrimoniali) defuit consensus, qui iure naturae desideratur* ». Qui auctor consequenter nequit admittere exceptionem in casu nullitatis ob errorem conditionis servilis; ille enim defectus consensus, non ex iure naturae, sed ex solo iure canonico matrimonium facit irritum ob errorem de qualitate *accidentali* alterius coniugis. Imo idem Van de Burgt l. c. per modum dubii (« *forte etiam* ») proponit, quod quis non ligetur hoc impedimento, si matrimonium « *contraxit ratione metus gravis iniuste incussi* » (cfr. Bened. XIV., Quaest. can. 317.) vel sciens impedimento aliquo dirimente se ligari et certo credens se non posse valide contrahere ». Similiter Feije l. c. n. 397. imprimis defectum consensus intelligit de deficiente consensu substantiali et naturali; at non obstante sua sententia n. 139. propugnata de impedimento vis et metus iure tantum humano constituto admittit easum exceptum de defectu consensus, in matrimonio invalide contracto propter metum *conditionalem*, gravem iniusteque incussum in ordine ad nuptias. « *De ignorata (vero) conditione servili* (ipsi Feije) *dubia res est; de ea communiter silent auctores* ». Gasparri l. c. n. 723. sq. negat ex errore conditionis servilis induci matrimonium nullum ex defectu

vel interveniente errore *accidentali* de conditione *servili* alterius coniugis, vel ex vi *absoluta* vel ex metu *gravi* iniuste

consensus, atque propterea ex ipsius opinione impedimentum publicae honestatis non inducitur. Qui auctor quoad impedimentum *raptus* putat rem esse *expeditam* in illorum opinione, qui nullitatem matrimonii in casu raptus repetunt ex *defectu consensus* praesumptione iuris et de iure, i. e. non induci impedimentum publicae honestatis ob defectum consensus. At cum Bonifacius VIII. ad exceptionem requirat *verum*, non mere *praesumptum* defectum consensus, res etiam in illa explicatione, quam Gasparri l. c. n. 541. non admittit, plane expedita non videtur. Insuper in ista explicatione *rigide* admissa matrimonium deficiente praesumptione iuris et de iure esset *validum* (cfr. Gasparri l. c. n. 541.); at ex *valido* matrimonio certe oriretur impedimentum publicae honestatis. Quodsi Gasparri l. c. n. 725. etiam in suppositione, qua contra simplicem iuris praesumptionem puella rapta adhuc sub potestate raptoris constituta verum certumque consensum praestet, impedimentum publicae honestatis non admittit, argumentum petit ex doctrina iam supra cum Rosset l. c. n. 2011. reiecta.

Longe aliter *Soglia* et *Vecchiotti* eundem defectum consensus haberi putant in matrimonio invalide contracto propter errorem *conditionis servilis*; imo *Ballerini-Palmieri*, Op. theol. mor. t. VI. p. 588. simpliciter addunt irritas quoque nuptias ob consensum praestitum « a persona rapta, dum est in raptoris potestate » (de quo raptu *Schmalzgr.* l. IV. t. 11. n. 101. a *Ballerini-Palmieri* allegatus omnino tacet).

Qua in varietate sententiarum imprimis defectus consensus non videtur unice repetendus ex iure naturali, sed etiam ex iure canonico. Nam Bonifacius VIII. absolute et simpliciter excipit defectum consensus nulla clausula limitante apposita de solo iure naturali; ergo ubi lex non distinguit, neque nos debemus distinguere et arbitrarias statuere limitationes legis. Praeterea vel ipsi adversarii v. g. Feije et Gasparri, qui impedimentum vis conditionalis repetunt ex solo iure *humano*, non stricte *naturali*, defectum consensus in casu admittunt, quod non is *gradus libertatis* in consensu adsit, quem *Ecclesia* requirit. Hinc evidenter consensus *naturalis*, qui iuxta ipsos ex iure naturali sufficeret ad validum matrimonium, non sufficit ad excludendam exceptionem Bonifacii VIII. de defectu consensus. Quae argumentatio optimo iure etiam applicatur ad errorem conditionis servilis. Nam in tali casu matrimonium est invalidum, non propter *inhabilitatem personalem* servi, sed ob vitium *consensus* in parte *ingenua*, quia non ea habetur *perfectio* cognitionis et consensus, quam *Ecclesia* exigit, licet ex *natura rei* non requiratur.

Si de impedimento raptus quaeratur, distinctione opus esse videtur. Nam *de facto* in quamplurimis casibus raptus per vim *iniustam* consensus extorquetur, quamdiu persona rapta est sub potestate raptoris. Quare iam ex iure antiquo a Concilio Tridentino non correcto verificatur exceptio Bonifacii VIII. de defectu consensus, quia in casu impedimentum raptus continet impedimentum *vis* et *metus*; imo in foro externo ordinarie vehemens erit praesumptio pro metu gravi, quae difficile contra probatio eliditur. Quod si fiat, profecto *nullitas* matrimonii nondum verificata conditione de loco tuto est sustinenda; at non propter defectum consensus, sed ob *inhabilitatem personae*; hinc impedimentum quoque publicae honestatis in isto casu non oritur.

incusso (47), vel ob defectum consensus *personalis*, vel propter legitimam revocationem mandati *procuratori* dati, vel ob defectum consensus voluntarii pleneque deliberati vel interni vel externi vel de praesenti vel mutui v. g. ex simulatione et ioco. Porro non provenit publica illa honestas ex matrimonio contracto sub *conditione* contra *substantiam* matrimonii vel sub alia conditione de futuro neque *revocata* neque *impleta*. At nullitas matrimonii, quae oritur ex impotentia, consanguinitate, affinitate, ligaminis (48) aliisque *inhabilitatibus personarum* consensum matrimoniale directe non afficientibus, publicam honestatem non impedit.

454. Cum decretum Concilii Tridentini procedat *in sponsalibus de futuro* dumtaxat, non autem in matrimonio rato et non consummato, in eo durat adhuc impedimentum publicae honestatis in omnibus istis casibus et gradibus, in quibus de iure vetere ante praedictum decretum Concilii Tridentini introductum erat. Quo iure vetere impedimentum publicae honestatis ex matrimonio rato etiam invalido, dummodo nullitas orta non fuisset ex defectu consensus, usque ad *quartum* gradum inclusive fuerat extensum; ergo eodem ambitu nostra quoque aetate viget, salva exceptione supra h. t. n. 451. insinuata, neque arbitrarie restringendum est ad *secundum* et multo minus ad *primum* gradum (49).

455. Matrimonium ab *impueribus* ante aetatem legitimam contractum, quod irritum est *non vi consensus* propter insufficientem usum rationis, sed ob actuale *inhabilitatem ad generandum*, impedimentum publicae honestatis solummodo producebat usque ad *primum* gradum. Nam nuptiae ab im-

(47) S. C. C. 22. Mart. 1664.; *Giovine* l. c. t. I. p. 535.; *Ballerini-Palmieri* l. c.; *Feije* l. c.; *Gasparri* l. c. n. 723.; *Scherer* l. c.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 70. n. 9.

(48) S. C. C. in c. Valent. 15. Apr. 1752. in ed. *Richt. C. Tr.* p. 264. n. 102., quae allegatur a *Gasparri* l. c. n. 724., profecto *negavit* mulierem absque dispensatione apostolica posse matrimonium contrahere cum consanguineo in secundo et tertio gradu sui mariti, a quo fuerat *decepta* (utpote alio matrimonio iam ligato) **et vitata**; *Feije* l. c. n. 407.; *Rosset* l. c. n. 2800. sq. Cfr. S. C. C. in c. Smyrn. 9. Sept. 1752. l. c. p. 254. sq.

(49) Pii V. Const. « *Ad Romanum* » 1. lul. 1568.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 70. n. 16.; *Gasparri* l. c. n. 719. sq. et *Rosset* l. c. n. 1986., ubi recte refutant illam sententiam singularem et improbabilem *D'Annibale*, quod impedimentum publicae honestatis ex matrimonio rato ortum cum *illegitimis* consanguineis non excedat *secundum* gradum, sicut *affinitas ex fornicatione*.

pueribus celebratae ex iuris interpretatione valebant ut *sponsalia de futuro* (50). Id, quod in regionibus capiti "*Tamelsi* „ subiectis *certum* erat, si impuberes in celebrandis nuptiis servaverant formam Tridentinam. Qua forma *non* servata, ut patet ex praecedentibus h. tit. n. 452. not. 42. 43. illa resolutio matrimonii in sponsalia de futuro erat neganda, et consequenter impedimentum publicae honestatis certo non existebat.

Nunc vero sive observata fuerit forma ecclesiastica in matrimonio invalido impuberum sive neglecta fuerit, non oritur impedimentum publicae honestatis ex quasi-sponsalibus per iuris interpretationem admissis.

456. Matrimonium *puerum* (51), quod ob *formam ecclesiasticam* non servatam est *irritum*, ex nulla iuris praesumptione in *sponsalia de futuro* transit; ergo impedimentum publicae honestatis tanquam ex sponsalibus praesumptis sine dubio non oritur.

Porro nostra aetate post decretum S. C. C. 13. Mart. 1879. datum et a Leone XIII. 17. Mart. eiusdem anni confirmatum dubium existere non amplius potest, quod *matrimonium civile* in locis, ubi *viget* caput "*Ne temere* „ quoad sollemnitatem in matrimonio ineundo servandam, impedimentum publicae honestatis non producat, sive fideles actum ipsum explentes 1) intendant, *uti par est, meram caeremoniam* civilem peragere, sive 2) intendant *sponsalia de futuro* inire, sive 3) tandem ex ignorantia aut in spretum ecclesiasticarum legum intendant *matrimonium de praesenti* contrahere (52).

(50) Cap. 6. 14. X. de desp. imp. IV. 2.; c. unic. § 1. de desp. imp. IV. 2. in Sext.; S. C. C. 6. Dec. 1722. in ed. *Richt. C. Tr.* n. 101.; *Sanchez* l. c. I. VII. disp. 70. n. 8.; supra h. tit. n. 452. not. 41. sq.

(51) S. C. C. in c. *Messin.* a. 1573., in c. *Bisunt. m.* Mart. 1587., in c. *Gerac.* a. 1589., in c. *Nullius* 8. Iun. 1595.; *Feije* l. c. n. 282. 399.; *Giovine* l. c. t. I. p. 535. Cfr. discurs. Secretar. S. C. C. in Thesaur. resol. S. C. C. t. 138. (a. 1879.) p. 165. sq.

(52) Cfr. de disceptationibus canonicis in illa causa: Thesaurus resolut. S. C. C. t. 138. (a. 1879.) p. 161. sq. (discurs. Secret. S. C. C.); *De Angelis* l. IV. t. 4. n. 8. sq.; *Feije* l. c. n. 398. sq.; *Gasparri* l. c. n. 726. sq.; *Rosset* l. c. n. 2012. sq. Quod *Lehmkuhl*, Theologiae moralis t. II. n. 766. certe matrimoniis (civilibus) catholicorum applicandum esse censuit; at de matrimoniis *haereticorum* idem asserere non est ausus (* *idem non dixerim* *). At idem procul dubio etiam de haereticis est tenendum, ut recte docent *Gasparri* l. c. n. 727. et *Rosset* l. c. n. 2013. Nam in generalibus legibus Ecclesiae de impedimentis matrimonialibus comprehenduntur etiam haeretici, nisi specialis exceptio possit probari. Hinc cum in al-

Qua declaratione authentica nondum dirempta est *altera controversia*, num saltem ex *aliis* matrimoniis ratis, sed pro-

legato decreto sive per modum declarationis sive per statutum adiectum facta sit *generalis limitatio* impedimenti publicae honestatis, eodem favore immunitatis etiam gaudent haeretici. Nam specialis exceptio de haereticis vel schismaticis in ipso decreto non est expressa; porro vocabulum generale *fidelium* in textu non est restringendum ad solos *catholicos*, sed in hac materia solet significare omnes *baptizatos*. Denique vis decreti est plane independens a contrahentium *intentione*, (cui *Lehmkuhl* l. c. pondus quoddam in haereticis videtur tribuisse); etenim inter *intentiones* plane inefficaces ad producendum impedimentum publicae honestatis etiam excluditur illa, qua quidam « *tandem ex ignorantia aut in spreto ecclesiasticarum legum intendunt matrimonium de praesenti contrahere* ». Post decretum « *Ne temere* », acatholicorum matrimonia ob clandestinitatem iam non sunt invalida. Mixta autem matrimonia civilia laudato decreto *Leonis XIII.* subesse, cl. *Lehmkuhl* l. c. ed. 11., 1910., num. 1002. plane concedit.

Si iudicium sit ferendum de *valore iuridico* huius decreti, in dubium vocari nequit, quin primum et secundum membrum contineant declarationem sive interpretationem *mere comprehensivam* iuris iam antea constituti. Nam qui in matrimonio civili, uti par est, intendit *meram caeremoniam*, is non habet consensum maritalem. Quare propter *defectum consensus* ex ipso iure antiquo *tale* matrimonium civile sine ulla controversia non inducit impedimentum publicae honestatis. Cfr. *De Angelis* l. IV. t. 4. n. 10. Idem valet de altero membro. Nam ipsa suppositio in matrimonio civili saltem haberi intentionem contrahendi *sponsalia* est mera fictio historica omni fundamento solido destituta. Praeterea licet in casu quodam extraordinario ista intentio adesset, *valida* sponsalia non celebrarentur, quia verba de *praesenti* in matrimonio civili adhibita evidenter contradicunt *promissioni* matrimonii *futuro* tempore celebrandi. Cfr. *Bened. XIV.*, *Inst. eccles.* 46. n. 23. sq., ubi contrariam doctrinam vocat *insanam* et *falsam*; *Rosset* l. c. n. 2015.

Unice igitur restat tertium membrum, si sponsi in celebratione matrimonii civilis non obstante prohibitione Ecclesiae *vere intendunt contrahere matrimonium*. Quo in casu cum antiqui iuris *exceptio* de defectu consensus non verificetur, nec matrimonio civili omnis desit *species matrimonii*, ut patet ex tot sanationibus in radice matrimoniorum civilium etiam post novum decretum datis, in laudato decreto praeter declarationem *comprehensivam* ex parte habetur etiam interpretatio *restrictiva* iuris antiqui sive, ut *De Angelis* l. c. n. 10. i. f. loquitur, « *declaratio cum statuto* », quemadmodum accidit in declaratione Benedicti XIV. pro Hollandia. Cfr. quoque *Rosset* l. c. n. 2014., ubi non admittit interpretationem verborum huius decreti; « *Declarat ac statuit* » a *D'Annibale* l. c. P. III. n. 434. not. 27. et *Gasparri* l. c. n. 727. datam, quasi prius vocabulum referatur ad tempus *praeteritum*, alterum ad tempus *futurum*.

Quo decreto de vi matrimonii *civilis* non inducendi publicam honestatem in regionibus Tridentinis sapienti consilio introducta est *uniformitas disciplinae* per normam *externam, simplicem, claram* penitus exclusis difficilibus inquisitionibus de variis *intentionibus* sponsorum. At inde nondum *generaliter* definitum est, num matrimonio quoque civili in regionibus

pter impedimentum *clandestinitatis* invalidis oriatur impedimentum publicae honestatis (53).

De lege *ferenda* videtur exoptanda extensio declarationis et statuti Leonis XIII. de matrimoniis civilibus ad *omnia* invalida matrimonia *clandestina*, quae saltem publice in *facie Ecclesiae* non celebrantur nec solummodo ex defectu quodam essentiali in *forma ecclesiastica* alias *servata* v. g. propter errorem circa competentem parochum nullitati sunt obnoxia (54). Imo rationes non leves videntur suadere, ut impedimentum publicae honestatis ex matrimonio *rato* secundum legem a Concilio Tridentino de *sponsalibus* latam ad sola matrimonia *valida* et forte ad *secundum* gradum restringatur,

bus capiti *Tametsi* non subiectis eadem vis sit neganda. Certe etiam ibidem fideles *debent coram Ecclesia* in forma religiosa celebrare nuptias et in matrimonio civili meram peragere caeremoniam. Quodsi negligant et coram magistratu civili velint vere contrahere matrimonium, certe ipsorum contractus matrimonialis est *validus*, nisi aliud obstet impedimentum canonicum, et consequenter producit impedimentum publicae honestatis. At celebrato iam valido matrimonio religioso, aut firma existente intentione nonnisi *post* caeremoniam civilem contrahendi verum matrimonium in facie Ecclesiae, profecto matrimonium civile reducit ad meram caeremoniam civilem, quae ob defectum consensus non inducit impedimentum publicae honestatis. Deinde matrimonium civile *puerum* aliunde invalidum in hisce regionibus neque ex iuris praesumptione neque ex natura rei resolvitur in *sponsalia valida*.

Restant igitur duo casus, scil. unus, quo duo puberes, quorum matrimonium formae ecclesiasticae non subest, in matrimonio *civili* celebrando vere volunt contrahere nuptias, sed propter aliud impedimentum *invalidas*; alter ex iure abrogato casus fuit si pubes et impubes vel duo impuberes contrahebant per verba de praesenti matrimonium propter impedimentum aetatis invalidum, quod ex iuris interpretatione habebat vim sponsalium de futuro. Cfr. supra h. tit. n. 452.

(53) Pro sententia *negante* impedimentum stant: *Navarrus*, Enchiridion confessarior. c. 22. n. 58.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 70. n. 13. alique veteres scriptores non pauci a *Feije* l. c. n. 399. not. 2. et *Rosset* l. c. n. 2003. recensiti, quibus ex recentioribus potissimum calculum adiecerunt: *D'Annibale*, Summula theol. mor. P. III. n. 434.; *Gasparri* l. c. n. 727. alique. Sententiam *affirmantem* sustinent: *Fagnanus*, Comment. in cap. 4. X. de sponsal. IV. n. 11. sq.; *Schmalzgr.* l. c. n. 102. alique antiquiores doctores multo communius, ut constat ex longo catalogo a *Feije* l. c. not. 1. concinnato. Inter recentiores auctores eidem sententiae subscribunt: *Feije* l. c. n. 399. sq.; *Santi* l. IV. t. 4. n. 33. sq.; *De Angelis* l. VI. t. 4. n. 8. sq.; *Mansella* l. c. p. 61. sq.; *Rosset* l. c. n. 2004. sq.; *Scherer* l. c. p. 350.; *Leitner* l. c. p. 246.; *Schnitzer* l. c. p. 417.

(54) *Gasparri* l. c. n. 240., ubi *tali* matrimonio ob clandestinitatem invalido recte non negat speciem sive figuram matrimonii. Cfr. quoque supra h. tom. n. 29. not. 11.

cum vinculum ex valido matrimonio rato certe maiorem habeat firmitatem quam propinquitas orta ex meris sponsalibus (55).

De iure autem *constituto*, quamdiu a Sede Apostolica aliter non fuerit provisum, *reliqua* matrimonia rata ob defectum *formae Tridentinae* in locis capiti "*Tametsi* „ atque nunc decreto "*Ne temere* „ subiectis *invalidè* contracta saltem probabilius inducunt impedimentum publicae honestatis usque ad quartum gradum incl.

Nam exceptio iuris antiqui *de defectu consensus* a Concilio Tridentino non est sublata, neque verificatur, si desit *forma* ab Ecclesia praescripta. Nam non obstante *defectu formae substantialis* verus et naturalis consensus in matrimonium extrinsece manifestatus optime existere potest, quin ullus reperiatur defectus in ipso consensu etiam quoad perfectam cognitionem et libertatem. Hinc non verificata exceptione oritur impedimentum publicae honestatis (56). Cui rationi accedit auctoritas saltem unius decisionis S. C. C., quae a viris fide dignis v. g. *Fagnano* refertur et forte d. 8. Novemb. 1584. sub Gregorio XIII. data est (57). S. Poenitentiaria 13. Mart. 1820. in

(55) *Feije* l. c. n. 407. i. f. Cfr. *Martin*, Collectio docum. Conc. Vatican. p. 162. sq. de postulatis in Conc. Trid. et Vatican. propositis de reductione, imo plena abrogatione impedimenti publicae honestatis; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 68. n. 11.

(56) Cap. unic. de sponsal. in Sext.; cit. Pii V. Const. " *Ad Romanum* " 1. Iul. 1568. Adversarii ut ab istis rationibus sese expediant, haec respondent: 1) Ex iure antiquo ad contrahendum hoc impedimentum in matrimonio rato fuit necessaria *figura* matrimonii, quae in locis Tridentinis matrimonio clandestino plane deest. 2) In matrimonio clandestino verus est *defectus in consensu*, quia non est legitimus. 3) Denique ius antiquum non comprehendit *nova impedimenta* a Concilio Tridentino instituta i. e. clandestinitatem et raptum. At ex adversariis vel ipse *Gasparri* l. c. n. 240. concedit esse saltem aliqua matrimonia clandestina, quae habeant *figuram* matrimonii, si nullitas v. g. proveniat ex errore de proprio paracho. Porro alia matrimonia clandestina v. g. coram ministro acatholico vel magistratu civili inita singulis annis sanantur in radice; sed sanatio in radice non datur, nisi adsit *consensus maritalis et species matrimonii*. Cfr. Instr. S. C. Inq. 16. Sept. 1824. in Collect. S. C. de Prop. Fid. n. 1463.; *Putzer* l. c. p. 22. sq. Porro secunda ratio insigni modo confundit defectum *in consensu* cum defectu in legitima *forma*. Denique tertia ratio nititur errore iam supra refutato. Nam sub *lege generali* natura sua pro toto futuro tempore data etiam comprehenduntur *particularia* impedimenta *postea* statuta. Cfr. *Rosset* l. c. n. 2005. 2011.

(57) Concedendum est adversariis hanc decisionem S. C. C. in archivio S. C. C. non fuisse inventam; at inde perperam deducitur illam falso allegari. Nam si in quaestionibus canonicis passim admittitur decisionibus

responso a Pio VII. approbato, ubi expresse provocat ad illam decisionem S. C. C. per Gallemart allegatam, pariter eandem doctrinam secuta est (58).

Quae argumenta vel ipsi *Rosset* l. c. n. 2044. sq., acerrimo et recentissimo vindici sententiae affirmantis, videntur esse tantum *probabiliora*, et *D'Annibale* l. c., antesignanus inter recentiores patronos sententiae negantis, tandem aliquando fatetur: “ *Reor quaestionem huiusmodi a sola S. Sede definiri posse, atque ideo ea inconsulta, nihil ab Ordinariis audendum esse sive de matrimoniis ineundis sive de dissolvendis apud ipsos agatur* „ Quod consilium in raris casibus forte de facto occurrentibus non solum est tutius, quam alterum de modo procedendi ut in impedimentis dubiis, sed etiam singularem habet utilitatem obtinendi a Sede Apostolica huius protractae controversiae peremptoriam definitionem (59).

S. C. C. a Fagnano aliisque scriptoribus classicis Curiae Romanae citatis fidem esse habendam, in hac quoque controversia ipsis fides non est neganda. Praeterea non omnes decisiones S. C. C. reperiuntur in eiusdem archivio. Si Benedictus XIV. ut Secretarius S. C. C. in relatione de causa d. 6. Dec. 1722. a. S. C. C. decisa non affert (cfr. ed. *Richt.* C. Tr. p. 264.) allegatum responsum, denuo producit probatio inefficax mereque negativa ex silentio, cum doctissimus quisque Secretarius possit ignorare decisionem quandam particularem S. C. At quod maioris est momenti, ipse Benedictus XIV. l. c. potius sententiae ab adversariis impugnatae hisee verbis adhaerere videtur: “ *Communis autem et receptior esse videtur sententia, quod ex matrimonio rato et non consummato, licet contracto sine parocho et testibus, proveniat imped. publicae honest., quia licet illud nullum sit, non est tamen nullum ex defectu consensus* „ *D'Annibale* l. c. asserit quidem Fagnanum et Gallemart “ *falso testari* „ de illa decisione S. C. C., sed huius assertionis ne unum quidem argumentum *positivum* vereque *solidum* affert. Quodsi ipsi *Thomas Sanchez* est pro dimidia parte patronorum numero plurium contrariae sibi sententiae, illi forte respondebunt unum Benedictum XIV. abundanter compensare auctoritatem *Sanchezii*. Qui auctor innititur unico argumento de *figura* matrimonii a Benedicto XIV. omnino non admissa; reliqua vero argumenta adversariorum v. g. de novis impedimentis non comprehensis tam exiguo prosequitur favore, ut illa ne mentione quidem digna esse existimet.

(58) S. Poenitentiaria sane non est competens ad *definiendas* controversias, sed *applicat* doctrinam *sibi* aliunde probatam ad casus *particulares*. Hinc cum in casu allegato nequaquam usa sit solita formula: “ *Consultat probatos auctores* „ doctrinae a se adeo *absolute* et *firmiter* applicatae maiorem tribuit auctoritatem quam merae opinioni controversae.

(59) *Ballerini-Palmieri* loc. cit. t. VI. p. 589. sq. not. a; *Rosset* l. c. n. 2819. sq.

§ 3. DE CESSATIONE ET DISPENSATIONE IMPEDIMENTI
PUBLICAE HONESTATIS.

457. Impedimentum publicae honestatis ex *validis* et *absolutis sponsalibus* contractum non cessat, etiamsi contractus sponsalitiis morte alterutrius ex sponsis aut alia quacunque ex causa (60) etiam *mutuo consensu* (61) vere legitimeque dissolvitur.

458. Similiter quamvis *validum* matrimonium *ratum* et non consummatum per *mortem* alterutrius coniugis aut per *solemnem professionem religiosam* unius ex coniugibus aut per *dispensationem* Romani Pontificis quoad ipsum vinculum dissolvatur, impedimentum publicae honestatis *non aufertur*, sed etiam pars, quae supervixit aut in saeculo remansit, inhabilis manet ad matrimonium valide contrahendum cum consanguineis alterius coniugis in gradibus a iure statutis. Nam si ex matrimonio *rato* et *invalido* perpetuum contrahitur impedimentum publicae honestatis, a fortiori impedimentum istud non cessat sublato postea vinculo ab initio vere existente (62).

459. Postquam matrimonium ratum valide contractum consummatione completum est, *praeter* impedimentum publicae honestatis, quod *manet*, etiam oritur impedimentum affinitatis. Nulla enim est ratio, quare impedimentum affinitatis dicatur *destruere* impedimentum publicae honestatis. Nam quamvis consummatio matrimonii sit *naturale* complementum matrimonii rati valide contracti, tamen non est ipsi *opposita* et *contraria*. Porro unumquodque impedimentum nititur sua causa propria et distincta scilicet publica honestate contracti matrimonii et *copula carnali*. Quare matrimonium consummatum profecto *non producit* publicam honestatem,

(60) Cfr. c. 11. 14. C. XXVII. q. 2.; cap. 8. X. de sponsal. IV. 1.; cap. 5. X. de desp. imp. IV. 2.; S. C. C. in caus. Ripana 23. Apr. 1701.; *Schmalzgr.* lib. IV. tit. 1. n. 112.; *Schulte* l. c. § 24. i. f.; *Rosset* l. c. n. 1992.

(61) S. C. C. in caus. Cervin. 6. Iul. 1658., quae decisio d. 10. eiusd. m. et a. ab Alexandro VII. approbata est. Cfr. *Fagnan.* l. c. in cap. 4. X. de sponsal. n. 29.; *Feije* l. c. n. 386.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 68. n. 21.; *Schmalzgr.* l. c. n. 113. sq.; *Rosset* l. c. n. 1993. sq.

(62) Cfr. c. 11. 15. C. XXVII. q. 2.; cap. 3. X. de sponsal. IV. 1.; cap. unie. de sponsal. IV. 1. in Sext.; Instr. C. R. § 33.; *Sanchez* l. VII. disp. 70. n. 18.; *Giovine* l. c. t. II. p. 537.

sed *matrimonium ratum* vel *sponsalia*; at vicissim etiam *non destruit* publicam honestatem aliunde iam productam suisque propriis fundamentis innixam (63).

Quodsi matrimonium *invalidum* consummetur, plane *certainum* est *duplex* haberi impedimentum scilicet unum ex publica honestate matrimonii invalide contracti, alterum ex affinitate per copulam carnalem contracta. Etenim S. C. C. in c. Brixiensi 3. Dec. 1667. respondit in ista suppositione: “ *Non posse contrahere obstante illis tum impedimento publicae honestatis tum affinitatis* ”.

Porro si consummatio matrimonii *validi*, quae est *naturale* illius *complementum*, non sufficit ad tollendum impedimentum publicae honestatis, id multo minus de consummatione matrimonii *invalidi* dici potest; illa enim in se est *fornicatio*, quae certe *naturale complementum* matrimonii non est (64). Quare in tali casu *dispensatio* super *utroque* impedimento requiritur, in qua petenda impedimentum publicae honestatis sufficienter explicatur, si solum impedimentum affinitatis ex copula *licita* exprimatur; in illo enim honestas publica implicite et necessario continetur. Secus dicendum de affinitate *generice* spectata; nam affinitas ex copula *illicita* non necessario complectitur honestatem publicam, et in affinitate ex copula *licita* *difficilius* conceditur dispensatio quam in affinitate ex copula *illicita*. Quare in postremo casu de duplici impedimento omnia distincte sunt exprimenda (65).

460. Quoniam impedimentum publicae honestatis solo iure ecclesiastico est institutum, in omnibus illius gradibus saltem

(63) Rosset l. c. n. 2000. sq.; Ballerini-Palmieri l. c. p. 590. not. a.; Feije l. c. n. 395. aliique communiter; aliter D'Annibale l. c. P. III. n. 434. not. 25.; Gasparri l. c. n. 698. 721.; Leitner l. c. p. 246. sq. 252. qui videntur fuisse ducti auctoritate Benedicti XIV. (De Synod. dioec. l. IX. cap. 13. n. 13. 4.), ubi docet: “ *Matrimonium autem consummatum aut veram producit affinitatem aut certe aliud impedimentum non parit* ”. At haec verba nihil probant in favorem sententiae D'Annibale. Nam sine dubio matrimonium consummatum **producit** *solum* affinitatem, at publica honestas, quae ex matrimonio *rato* (vel sponsalibus) iam *orta* est, manet. Cfr. Ballerini-Palmieri l. c.; Feije l. c. Praeterea Benedictus XIV., Quaest. can. 591. videtur omnino stare pro duplici impedimento affinitatis et publicae honestatis, neque ulla est ratio fingendi inter utrumque locum aliquam contradictionem. Cfr. Rosset l. c. n. 2001.; Putzer l. c. p. 186. sq.

(64) Bened. XIV., Quaest. can. 291. = relat. Secret. in c. S. C. C. decis. 6. Dec. 1722. in ed. Rich. C. Trid. p. 563. sq.; Leitner l. c.; Giovine l. c. t. II. p. 533. sq.; Rosset, Feije, Ballerini-Palmieri l. c.

(65) Rosset l. c. n. 2002.

a *R. Pontifice* dispensatio concedi *potest* (66). Quae facultas dispensandi super hoc impedimento Episcopis *generatim* ex potestate *ordinaria* non competit (67), sed vi facultatum specialium a Sede Apostolica concessarum v. g. in quinquennialibus n. 4. Episcopi dispensare possunt “*super impedimento publicae honestatis iustis ex sponsalibus proveniente* „, atque interdum Vicarii Apostolici vel Ordinarii S. C. de Prop. F. subiecti etiam amplioribus instruuntur facultatibus (68). Quibus in concessionibus Episcopi “*advertant (necesse est) eam facultatem inter ceteras ipsis communicatas (forte) non reperiri: dispensandi scilicet super impedimento iustitiae publicae honestatis proveniente ex matrimonio rato, quod alias inter alterutram partem et alterius consanguineum in primo gradu intercesserit, sed ante consummationem vel morte vel aliter legitime solutum fuerit* „ (69).

Dispensationes super hoc impedimento facilius et propter causas minores concedi solent, si publica honestas in linea *collaterali* ex occultis *sponsalibus* iam *solutis* orta sit; longe difficilior, si agatur de linea *recta* et sponsalibus *publicis* atque adeo *nondum* solutis (70). Cum impedimentum publicae honestatis proveniens ex matrimonio rato nullaque accedente affinitate fortius vinculum constituat quam sponsalia, etiam in *secundo* et ulterioribus gradibus difficilior est dispensatio, et pro diversitate graduum graviores requiruntur causae (71). Quodsi dispensatio petatur vel in ipso *primo* gradu publicae honestatis, quae ex *matrimonio rato* oritur, rarius et difficilior gravioresque ob causas quam in casibus praecedentibus gratia relaxationis huius impedimenti a Romano Pontifice

(66) S. C. C. in ed. *Richt. C. Tr.* p. 264. n. 103.; S. C. C. 3. Dec. 1667. A qua dispensatione *absolute* non excluditur impedimentum publicae honestatis in linea recta, dummodo ex processu saltem summario constet matrimonium ratum non fuisse consummatum.

(67) S. C. Inq. 20. Febr. 1888. Quae facultas dispensandi Ordinariis concessa, quamvis sit *ordinaria* et amplissima etiam pro casibus in foro *civili* non admissis, tamen ex altera parte est limitata ad *concubinarios* in *periculo mortis* constitutos, nisi aliunde habeant speciales facultates pro aliis quoque casibus. Cfr. *Putzer* l. c. p. 185. sq. 377.; *Leitner* l. c. p. 250. sq.; *Rosset* l. c. n. 2457. cum *Suarez*, De leg. l. VI. cap. 15. n. 1. sq.

(68) S. C. de Prop. F. 4. Iul. 1831. ad Vic. Ap. Tunk. occid. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1253.; Gregor. XVI. ad Vic. Ap. Tunk. occid. 26. Iul. 1841. in Collect. (Paris.) Const. S. Sed. n. 876.; *Putzer* l. c.

(69) *Benedict. XIV.* Const. * *Inter omnigenas* 2. Febr. 1744. § 15.

(70) S. C. C. 15. Iul. 1882.; *Rosset* l. c. n. 2330. sq.; *Putzer* l. c. p. 188.

(71) *Giovine* l. c. t. I. p. 539.

vel eius delegato indulgetur (72). Novo iure a Pio X. condito (Ordo servand. norm. peculiares S. C. de Sacramentis n. 20.). Impedimentum publicae honestatis quoad dispensationem adnumeratur impedimentis minoris gradus, et quidem publicae honestatis impedimentum “ sive per sponsalia sive per matrimonium ratum, super quod iam dispensatum sit, fueritque solutum „.

§ 4. DE ACCUSATIONE ET PROBATIONE
IMPEDIMENTI PUBLICAE HONESTATIS.

461. Impedimentum publicae honestatis est *iuris publici*, non mere privati. Quare valor matrimonii iam contracti, cui allegatum impedimentum obstat non solum ab unoquoque fidei, sed etiam *ex officio* impugnari potest. Cfr. supra h. tom. IV. n. 422.

462. Ad adstruendum impedimentum ex matrimonio rato proferantur necesse est *documenta* matrimonii praecedentis celebrationem comprobantia. Quae documenta facile suppeditant vel libri matrimoniorum a parochis servandi, si matrimonium coram Ecclesia sit celebratum, vel regesta existentia penes ministros haereticos vel schismaticos (vel magistratus civiles), si apud eos matrimonium contractum esse affirmetur. At quamvis documenta vel a sola potestate *civili* vel ab haereticis aut schismaticis manantia vim habere possint aliquando ad factum de matrimonio celebrato extraiudicialiter confirmandum, tamen iudex catholicus curare debet, ut in iudicio compareant *partes, testes*, qui matrimonii celebrationi interfuerunt, *propinqui* coniugum necnon *omnes*, quos sciverit de re instructos. Cfr. Instr. S. C. Inq. 20. Iun. 1883. n. 31.; *Périès* l. c. p. 141. sq.

Quodsi impedimentum publicae honestatis ortum asseratur ex sponsalibus cum persona alteri parti in primo gradu consanguinea, ad iudicium proferendum duo sunt inquirenda ad tramites cit. Instr. S. C. Inq. n. 32. sq., videlicet num *revera* asserta sponsalia *locum* habuerint, *et valida* in sensu canonico haberi possint. Ut autem in sensu canonico valida sint sponsalia, forma scripta requiritur, si de sponsis utroque vel sal-

(72) Benedict. XIV. Const. • *Inter omnigenas* • 2. Febr. 1744. § 15.; S. C. C. in caus. Anic. 8. Iul. 1769.; *Riganti* l. c. Reg. 49. Canc. Ap. n. 43.; *Giovine* l. c. p. 537. sq.; *Feije* l. c. n. 376.

tem alterutro catholico agitur. Decret. " Ne temere „ n. I. XI. cfr. quoque *Périès* l. c. p. 137. sq.; *Schulte*, Ehepr. p. 8. sq., 39. sq. 117. sq.

463. Scholion. Quae in Ecclesia occidentali de duplici specie impedimenti publicae honestatis constituta sunt, ea etiam apud Maronitas, Italo-Graecos, Syros sunt praescripta (73). Verum Concilium provinciale Alba-Iuliense (a. 1872.) approbante Sede Apostolica haec statuit: "*Affinitas ex sponsalibus solemnibus, ubi haec obtinerent, qua impedimentum iustitiae publicae honestatis dirimit matrimonium usque ad septimum gradum (i. e. comput. civ.) inclusive, quemadmodum et affinitatis ex matrimonio rato, ast nondum consummato „* (74).

464. Scholion. Codices civiles de matrimonio civili eam solummodo admittunt *affinitatem*, quae oritur ex *valida* matrimonii celebratione, nulla ratione habita consummationis per carnalem copulam perfectam. Quare impedimentum *canonicum* publicae honestatis in foro civili *ex parte* reducitur ad impedimentum *affinitatis*. At a modernis legibus civilibus *penitus aliena* est ea species impedimenti canonici publicae honestatis, quae oritur ex *sponsalibus* vel ex matrimonio rato et *invalido* (75).

TITULUS XX.

DE IMPEDIMENTO COGNATIONIS LEGALIS.

(Lib. IV. tit. 12. de cognat. legal).

465. Fontes: C. XXX. q. 3. (c. 1. 5. 6.) (1). — Compl. I. 1. IV. t. 12. de cognat. leg. — Decretal. Gregor. IX. eod. — S. C. de Pr. F. 14. Ianuarii 1802. ad Vic. Apost. Tunkin. occid. in Collect. (Paris.) Const. S. Sed.

(73) Synod. Mont. Liban. (a. 1736.) in Collect. Lac. t. II. col. 160. 166.; Benedict. XIV. Const. "*Elsi pastoralis*" 26. Maii 1742. § 8. n. 5.; Synod. Sciarf. Syror. (a. 1888.) p. 181.

(74) De aliis ritibus orientalibus consuli potest: *Papp-Szilagyi* l. c. P. II. § 116. Vim sponsalium solemnium sive benedictorum producendi impedimentum quasiaffinitatis etiam apud schismaticos orientales fusius exponunt: *Zhishman* l. c. p. 361. sq.; *Milas* l. c. p. 536.

(75) *Rosset* l. c. n. 2300., *Scherer* l. c. p. 351.

(1) Inst. I. 11. de adoptionibus; Dig. I. 7. eod.; Cod. VIII. 48. eod.; *Arndts-Serafini* l. c. §§ 422. sq.; *Accarias* l. c. n. 102. sq.; *Zhishman* l. c. p. 254. sq.; cod. civ. Ital. art. 60. 202. sq., Gall. art. 343. sq. 348. sq., Austr. §§ 47. 179. sq., Hisp. art. 84., Germ. §§ 17. 41. sq.; *Schulte*, Eher. p. 522. sq.; *Friedberg-Raffini* l. c. § 148.; *Lehmkuhl*, D. b. Gesetzb. d. d. R. p. 467. sq.; *Hollweck*, D. Civileher. p. 104. sq.; *Allègre* l. c. t. I. p. 247. sq.

n. 869.; Collect. S. C. de Prop. F. n. 1249.; S. C. C. in caus. Hortana 25. Sept. 1734.; S. C. Inq. 16. April. 1761.; S. Poenitentiaria 17. Maii 1826. in resp. d. Vicar. gener. Petrocor. in Gall.; S. C. Inq. d. 23. Febr. 1853. — Instruct. Card. R. §§ 28. 29. — Synod. Mont. Liban. (1736.) in Collect. Lac. t. II. col. 163. 164.; Conc. prov. Alba-Iul. (a. 1872.) p. 96. sq.; Synod. Sciarf. Syror. (a. 1888.) p. 180.

Scriptores: Commentatores iur. Decretal. in h. t. — *Devoti* l. c. § 136.; *Aichner* l. c. § 178.; *Scherer* l. c. § 118. — *S. Raym.* l. c. l. IV. tit. 8. de cogn. leg.; *Roland.* l. c. p. 114. 146.; *Bernard. Pap.* l. c. p. 298. 162.; *Tancred.* l. c. tit. 22. de cognat. legali et unde dicatur; *Durantis*, Speculum l. IV. partic. 4. h. tit.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 63. (2); *Rosset* l. c. n. 1893. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 430. sq.; *Leitner* l. c. p. 269.; *Périès* l. c. p. 150. sq.; *Feije* l. c. n. 428. sq.; *Van de Burgt* l. c. p. 153. sq.; *Mansella* l. c. p. 45. sq.; *Schulte* l. c. § 25.; *Giovine* l. c. t. I. p. 393. sq.; *Gasparri* l. c. n. 751. sq. — Arch. f. k. K. t. XIX. p. 193. sq. (*Laurin*), t. X. p. 363. sq. (*Laemmer*). — *Moy* l. c. p. 84. 93. 210. sq.; *Freisen* l. c. p. 555. sq.; *Esmein* l. c. t. I. p. 357. sq.

Praenotiones.

466. Connexio materiae. Explicatis impedimentis *relativis*, quibus persona quaedam inhabilis efficitur ad contrahendum matrimonium propter *nimiam* quandam propinquitatem ortam ex vinculo *naturalis* unionis *sanguinis* et unitatis *carnis*. reliquum est, ut de impedimento cognationis legalis dispute- tur. Illo enim impedimento ad imitationem consanguinitatis et affinitatis in ordine *naturali* introducitur propinquitas quae- dam personarum ex actu legitimo adoptionis; “*adoptio enim naturam imitatur* „ Cfr. § 4. Inst. l. 11. Quare post *exemplar* optimo iure disseritur de re imitatione expressa.

467. Definitio. *Cognatio legalis* (ἡ συγγένεια διὰ θεέσεως) est propinquitas personarum orta ex legitima adoptione; adoptio vero est contractus legitimus, quo is, qui natura non est, in filium (vel nepotem vel pronepotem) assumitur, sive est *personae extraneae* (i. e. carentis gradu filiationis, ad quem as- sumitur) *in filium vel nepotem vel deinceps legitima assum- ptio* (3). Quae cognatio legalis *vi solius dispositionis* Ecclesiae

(2) Cfr. ex theologis: *S. Thom.*, Comment. in l. IV. senten. dist. 42. q. 2.; *Ballerini-Palmieri*, Opus theol. mor. t. VI. p. 466. sq.

(3) Cfr. § 1. Inst. h. t.; L. 1. D. h. t.; L. 1. § 4. D. unde cogn. XXXVIII. 8.; L. 10. § 4. C. de adopt. VIII. 48.; *Laurin* l. c. p. 192. sq.; *Arndts-Serafini* l. c. § 422.; *Vering*, Gesch. u. Pand. § 236.; *S. Thom.* l. c. q. 2. art. 1.; *Sanchez* l. c. n. 1.; *Schmalzgr.* h. t. n. 1. 2.; *Rosset* l. c. n. 1894.; *Wernz* h. tit. not. 50., unde magis patet vocabulum “*legitimi*” contractus in definitione adoptionis specificum quandam habere sensum.

pro fidelibus constituit impedimentum dirimens matrimonii iuxta ambitum iure canonico definitum (4).

468. *Divisio*. *Cognatio legalis* tres species comprehendit:

I. *Paternitatem* sive cognationem *legalem* in linea recta inter adoptantem et adoptatum eiusque descendentes (5).

II. *Fraternitatem* sive cognationem *legalem* lineae transversalis inter adoptatum et legitimos filios naturales adoptantis existentes sub potestate patris (6).

III. *Affinitatem legalem*, quae in imitationem affinitatis naturalis intercedit inter adoptantem atque uxorem adoptati, vel vicissim inter adoptatum et uxorem adoptantis (7).

Adoptio in genere ex iure Romano dividitur in duas species scilicet in *adrogationem* sive adoptionem solemnem et in *adoptionem simplicem* sive in specie (8). Quae *adrogatio* est per-

(4) *Panormitan.* in rubr. h. t.; *D' Annibale* l. c. P. I. n. 65.; *Laurin* l. c. p. 211. sq. 236. sq.

(5) Cfr. §§ 1. 10. *Inst. de nupt.* I. 10.; L. 55. D. de ritu nuptiar. XXIII. 2.; L. 15. D. h. t.; *Schmalzgr.* h. t. n. 11. 12.; *Gasparri* l. c. n. 756. sq.

(6) Cfr. §§ 2. 3. 4. *Inst. de nupt.*; L. 3. 17. D. de ritu nupt.; L. 23. D. h. t.; cap. un. X. h. t.; c. 1. 5. 6. C. XXX. q. 3.

(7) L. 14. D. de ritu nupt.; L. 23. D. h. t.; L. 4. § 10. De gradib. et afflin. XXXVIII. 10.; S. C. C. in caus. Hortana 25. Sept. 1734.; *Gasparri* l. c. n. 758.; *D' Annibale* l. c. P. I. n. 65. n. 21.

(8) Cfr. *Inst.* I. 11.: « Non solum autem naturales filii secundum ea, quae diximus, in potestate nostra sunt, verum etiam ii, quos adoptamus § 1. Adoptio autem duobus modis fit, aut principali rescripto aut imperio magistratus. Imperatoris auctoritate adoptare quis potest eos easve, qui sui iuris sunt; quae species adoptionis dicitur **arrogatio**. Imperio magistratus adoptare licet eos easve, qui quaeve in potestate parentum sunt sive primum gradum liberorum obtineant, qualis est filius, filia sive inferiorum, qualis est nepos, neptis, pronepos, proneptis. § 2. Sed hodie ex nostra Constitutione (i. e. L. 10. C. de adopt. VIII. 48.) cum filiusfamilias a patre naturali extraneae personae in adoptionem datur, iura potestatis patris naturalis minime dissolvuntur. Nec quidquam ad patrem adoptivum transit, nec in potestate eius est, licet ab intestato iura successionis ei a nobis tributa sint. Si vero pater naturalis, non extraneo, sed avo filii sui materno, vel si ipse pater naturalis fuerit emancipatus, etiam avo paterno vel proavo simili modo paterno vel materno filium suum dederit in adoptionem, in hoc casu, quia concurrunt in unam personam et naturalia et adoptionis iura, manet stabile ius patris adoptivi et naturali vinculo copulatum et legitimo adoptionis modo constrictum, ut et in familia et in potestate huiusmodi patris adoptivi sit. § 3. Cum autem impubes per principale rescriptum arrogatur, causa cognita arrogatio permittitur ».

L. 1. 2. D. de adoption. I. 7.: « 1. Filiosfamilias non solum natura, verum et adoptiones faciunt, § 1. Quod adoptionis nomen est quidem generale, in duas autem species dividitur, quarum altera adoptio similiter (simplici-

sonae extraneae, sed *sui iuris* (9) auctoritate principis (10) legitima assumptio (11) in filium vel nepotem ita facta, ut adoptatus transeat in potestatem et familiam (12) adoptantis

citer) dicitur, altera arrogatio. Adoptantur filiifamilias; arrogantur, qui *sui iuris* sunt.

2. **Generalis** adoptio duobus modis fit, aut Principis auctoritate aut magistratus imperio. Principis auctoritate adoptamus eos, qui *sui iuris* sunt. Quae species adoptionis dicitur arrogatio, quia et is, qui adoptat, id est interrogatur, an velit eum, quem adoptaturus sit, iustum sibi filium esse, et is, qui adoptatur, rogatur, an id fieri patiatur. Imperio magistratus adoptamus eos, qui in potestate parentis sunt sive primum gradum liberorum oblineant, qualis est filius, filia, sive inferiorem, qualis est nepos, neptis, pronepos, proneptis. § 1. Illud utriusque adoptionis commune est, quod et hi, qui generare non possunt, quales sunt spadones, adoptare possunt (castrati autem non possunt = § 9. l. 1. 11.). § 2. Hoc vero proprium est eius adoptionis, quae per Principem fit, quod is, qui liberos in potestate habet, si se arrogandum dederit, non solum ipse potestati arrogatoris subicitur, sed et liberi eius in eiusdem fiunt potestate tanquam nepotes. Cfr. *Benedict. XIV.*, De Synod. dioec. l. IX. cap. 10. n. 4., ubi recenset modos adoptionis apud Romanos usitatos et etiam praescriptos per *leges civiles*, quibus utimur iunct. Const. *Essendoci noto* 21. Dec. 1749.; relat. Secret. S. C. C. in c. Hortan. 25. Sept. 1734.; *Laemmer* in Arch. f. k. K. t. X. p. 363. sq.; *Gasparri* l. c. n. 753.

(9) Post illa verba, quemadmodum patet ex textibus citatis iuris Rom. in not. 8. h. tit., ad comprehendendos omnes casus arrogationis inserendum esset incisum: *vel personae cognatae alieni iuris non agnatae facta ab ascendente paterno vel materno*. Cfr. *Gasparri* l. c. i. f.; *Leitner* l. c. p. 270. sq. At cum casus iste arrogationis videatur esse admodum rarus, etiam a *Benedicto XIV.*, De Synod. dioec. l. c. in definitione expresse non attenditur.

Quamvis antiquo iure Romanorum arrogatio impuberum iam propter solam formam esset exclusa, tamen postea per rescriptum principis et certis servatis conditionibus fuit permissa. Cfr. L. 17. §§ 1. 4. L. 18. 22. D. h. t.; § 3. Inst. h. t.; L. 2. C. h. t.; *Arndts-Serafini* l. c. § 424.; *Gasparri* l. c. n. 753. not. 1.

(10) Cfr. text. cit. iur. Rom. in not. 8. h. tit.; L. 6. C. de adopt. VIII. 48.; *Benedict. XIV.*, l. c.; cit. rel. Secret. S. C. C.; *Laemmer* l. c.; *Wernz* h. tit. n. 469. (de antiqua adoptione apud Romanos per rogationem in comitiis curiatis).

(11) Cum in simpliciei adoptione sufficiat, ut adoptatus impubes saltem non contradical (cfr. L. 11. C. h. t.; L. 5. D. h. t.; § 8. Inst. quib. mod. ius potestatis solvitur l. 12.), in arrogatione requiritur expressus consensus arrogati et tutorum, si arrogandus adhuc sub tutela sit constitutus. Cfr. § 3. Inst. h. t.; L. 2. 5. 8. D. h. t.; L. 5. C. de auct. praest. V. 59.; *Arndts-Serafini* l. c. § 422. Praeterea ad arrogationem praesertim impuberis perfectior praerequitur causae cognitio quam ad simplicem adoptionem. Cfr. L. 15. §§ 2. 3. L. 17. § 1. 2. L. 18. sq. 22. D. h. t.; *Arndts-Serafini* l. c. § 424.; *Laemmer* l. c. p. 365. sq.

(12) Cfr. L. 1. 2. § 2. L. 13. 15. 23. 40. 35. D. h. t.; L. 4. § 10. de grad. XXXVIII. 10.; *Arndts-Serafini* l. c. §§ 425. 426. 427. Quare mulieres

fiatque ad instar filii naturalis et legitimi haeres necessarius tam ab intestato quam ex testamento (13). Adoptio vero simplex est personae extraneae, sed *nondum sui iuris* (14) auctoritate inferioris magistratus competentis (15) legitima assumptio (16) in filium vel nepotem ita facta, ut adoptatus non transeat in potestatem et familiam adoptantis neque ut haeres *necessarius* in testamento, licet ab intestato succedat (17).

cum secundum leges Romanorum non potuissent acquirere *patriam potestatem*, etiam *arrogare* non poterant; at ex *rescripto principis* filium eo effectum sibi valuerunt *adoptare*, ut ipsum in reliquis haberent ad vicem *naturalis legitimique* filii. Cfr. § 10. Inst. h. t.; L. 5. C. h. t.; L. 29. § 3. D. de inoff. testam. V. 2.; Arndts-Serafini §§ 437. 438.; Laurin l. c. p. 195. 197. 208. sq.; Scherer l. c. p. 325. sq. not. 28.

(13) Inst. III. 10. de acquisitione per arrogationem; § 2. Inst. h. t.; Arndts-Serafini l. c. §§ 425. 438. 475.; Benedict. XIV., De Synod. dioec. l. c. n. 4. Quae ultima verba definitionis evidenter referuntur ad iura in *res temporales* ex arrogatione orta, non ad iura et relationes *personarum*, quae potius spectant ad *matrimonium et familiam*.

(14) Cfr. § 1. Inst. h. t.; L. 42. D. h. t. * *Etiam infantem in adoptionem dare possumus* ; Arndts-Serafini l. c. §§ 422.

(15) Cfr. § 1. Inst. h. t.; L. 2. D. h. t.; L. 11. C. h. t.; Bened. XIV. cit. Const. * *Avendoci* ; Laemmer l. c. p. 366. sq. (de decreto iudicis in Statu pontificio).

(16) L. 11. C. h. t.; § 8. Inst. quib. mod. l. 12.; L. 5. D. h. t. * *In adoptionibus eorum duntaxat, qui suae potestatis sunt, voluntas exploratur; sin autem a patre dantur in adoptionem, in his utriusque arbitrium spectandum est vel consentiendo vel non contradicendo* ; L. 33. 32. D. h. t. * *Nonnunquam autem impubes, qui adoptatus est, audiendus erit, si pubes factus emancipari desideret; idque causa cognita per iudicem statuendum erit* ; Arndts-Serafini l. c. §§ 422. 426. 727. Cfr. supra h. tit. not. 11.

(17) Cfr. § 2. Inst. h. t.; L. 10. C. h. t.; Benedict. XIV. l. c.; Arndts-Serafini l. c. §§ 425. 438. Quodsi quis cum Arndts-Serafini l. c. contendat *unicum* effectum adoptionis simplicis esse solummodo illud ius adoptati succedendi ab intestato patri adoptivo, is facile etiam admittet alteram conclusionem eiusdem auctoris *sel. talem* adoptionem simplicem non amplius esse *veram* adoptionem, sed tantum *impropiam*. In simili suppositione omnino consentiendum esset Gaspari l. c. n. 755., si putat in adoptione simplici ex iure civili et canonico *ne concipi quidem posse* in adoptato aliquam *cognitionem legalem*, unde matrimonium dirimatur, eo quod adoptatus per adoptionem minus plenam non transeat in familiam et potestatem adoptantis. At numquid istae *suppositiones* in iure Romano sunt solide fundatae? Negandum videtur.

Nam imprimis Arndts l. c. unicam illam restrictionem adoptionis simplicis quoad *bona temporalia* et successiones confundit cum *exclusionem* reliquorum effectuum quoad *personas et familiam*. Praeterea ipse Arndts l. c. § 438. fatetur mulierem, etsi incapacem potestatis patriae, quoad reliquos effectus ex *rescripto principis posse* sibi adoptare filium ad vicem filii legitimi et naturalis; ergo potestas patria ad *veram* adoptionem tanto rigore non potest esse necessaria. Cfr. supra h. tit. not. 12. Deinde v. g.

Alii viri docti distinguunt adoptionem iuris Romani in *arrogationem* et in adoptionem *sensu stricto*. Illa dicitur haberi, si homo sui iuris, altera, si filiusfamilias adoptatur. At cum in ipso iure Romano postea etiam arrogatio hominis in alieno iure constituti permetteretur, et adoptio sensu stricto per Constitutionem Imperatoris Iustiniani *ordinarie* non amplius efficeret, ut adoptatus transiret in potestatem et familiam adoptantis, canonistae inter arrogationem et adoptionem plenam sive perfectam non solent distinguere. Porro *adoptio sensu stricto* post L. 10. C. h. t. Imperatoris Iustiniani communiter nunc appellatur adoptio *imperfecta* sive *minus plena*. Quae divisio adoptionis generalis in *plenam* et *minus plenam* coincidit cum divisione supra data et definita *arrogationis* et *adoptionis simplicis* (18).

469. Notae historicae. *Adoptio*, unde in imitationem naturae orta est *cognatio legalis*, licet *vestigia* quaedam habeat apud Israelitas (19), antiquos populos germanicos aliasque gen-

§ 1. Inst. h. t. et L. 1. 2. D. h. t. adoptio in genere dividitur in duas species. Quae divisio non esset vere logica, nisi in utraque specie reperiretur *vera* et *proprie* dicta adoptio, non impropria in altera specie, ut fit in divisione postulationis solemnis et simplicis. Cfr. *Reiffenstuel* h. tit. n. 10. Porro leges Romanae per adoptionem *in genere*, sub qua etiam adoptio simplex comprehenditur, disertis verbis declarant personas ita coniunctas *parentum liberorumque loco sibi esse* . Cfr. § 1. Inst. de nupt. l. 10. : §§ 8. 9. Inst. h. t. Unde in iure Romano universa materia de adoptione simplici non ablegatur ad ius de successione ab intestato, sed simul cum arrogatione in iure de familia ordinatur. Cfr. v. g. cit. § 8. Inst. h. t. : *In plurimis autem causis assimilatur is, qui adoptatus vel arrogatus est, ei, qui ex legitimo matrimonio natus est* . Tandem ex L. 23. D. h. t. evidenter patet, quod quis per adoptionem certis personis non agnoscitur sive strictam *cognitionem legalem* non contrahit, sed meram affinitatem quandam legalem, quae nihilominus *propter publicam honestatem* obstat valori matrimonii. Quare *Gasparri* l. c. n. 755. nimium insistere videtur *strictae cognitioni legali*, quae per strictam agnationem in patria potestate fundatam orta est. Nam etiam per simplicem adoptionem oritur talis respectus parentelae inter adoptatum et adoptantem, qui nonnisi cum manifesto detrimento honestatis publicae laedi potest. Mirum igitur non est, quod § 1. Inst. l. 10. haec de adoptione in genere statuuntur. *Et haec adeo ita sunt, ut quamvis per adoptionem parentum liberorumque loco sibi esse coeperint, non possint inter se matrimonio iungi, in tantum, ut etiam dissoluta adoptione idem iuris maneat* . Cfr. *Scherer* l. c. p. 321. not. 1. 16. sq.; *Laemmer* l. c. p. 304. sq.; *Laurin* l. c. p. 208. sq.

(18) *Arndts-Serafini* l. c. § 422.; *Laurin* l. c. p. 196.; *Benedict.* XIV. l. c.; *Schmalzgr.* h. t. n. 3. sq.

(19) *Genes.* XLVIII. sq.; *Esther* II. 7. 15.; *Schegg* l. c. p. 646.; at stricte adoptio in lege Mosaica non reperitur statuta. Cfr. *Freisen* l. c. p. 555.; *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 473.

tes (20), tamen legibus Romanorum singularem consecuta est perfectionem. Per adoptionem enim apud Romanos aliquis factus est filiusfamilias ad instar filii naturalis et legitimi atque retenta *cognitione naturali*, qua per *nativitatem* cum sua familia fuit unitus, tamen ut *agnatus* vi cognitionis *civilis* transiit in aliam familiam et in potestatem patris adoptantis. Nam a iure Romano prorsus alienum fuit, ut quis tanquam *agnatus* pertineret ad duplicem familiam et pluribus subesset patribusfamilias (21).

Quae adoptio, si homo *sui iuris* fuit adoptandus, ex antiquo iure Romano facta est in forma *solemni* scilicet post causae examinationem et rogationem per Pontifices et cum consensu populi Romani in comitiis curiatis dato, unde arrogatio vel adoptio per populum appellata est (22). Cui formae postea *rescriptum* Imperatoris est substitutum. Adoptio simplex *filiifamilias* habuit locum per mancipationem et manumissionem, quam deinde Iustinianus in simpliciore formam redegit (23).

Adoptio Romanorum cum non solum quoad *bona temporalia* (24), sed etiam quoad conditionem *personae* adoptantis et adoptati in familia gravissimos haberet effectus iuridicos (25), suam quoque exseruit efficaciam in *impedienda* quarundam nuptiarum celebratione (26). Quae impedimenta in imitationem *cognitionis naturalis* latius patebant quam gradus

(20) *Benedict. XIV.*, De Synod. dioec. l. IX. cap. 10. n. 3.; *Holtzendorff*, Encyklop. d. Rechtswissensch. P. I. p. 259.; *Gerber*, System d. d. Privatr. § 242. not. 6., ubi *veram* adoptionem in antiquo iure germanico ignotam fuisse docet; *Schnitzer* l. c. p. 430. sq.

(21) L. 1. D. h. t.; L. 195. D. de verb. sign. L. 16.; *Walter*, Gesch. d. roem. R. n. 543. sq.; *Arndts-Serafini* l. c. §§ 422. 475.; *Laurin* l. c. p. 193. sq.

(22) *Benedict. XIV.* l. c.; *Walter* l. c.; *Arndts-Serafini* l. c. § 424. not. 1.

(23) Cfr. § 8. Inst. h. t.; L. 11. C. h. t.

(24) L. 8. C. h. t. (de effect. adopt. simpl.); Inst. l. 10. de acquisitione per *arrogationem*; *Arndts-Serafini* l. c. §§ 425. 432. 438.; L. 5. C. h. t. (de adopt. per mulierem); *Walter* l. c. n. 545.

(25) L. 1. 13. 15. 23. 35. D. h. t.; L. 17. D. de ritu nuptiar. XXIII. 2.; L. 1. § 4. D. unde cognati XXXVIII. 8.; L. 4. § 10. D. de grad. XXXVIII. 10.; L. 2. § 2. L. 15. 40 D. h. t.; *Arndts-Serafini* l. c. § 425.; *Laurin* l. c. p. 193. sq. 195.; *Walter* l. c. n. 545. 546.

(26) Cfr. §§ 1. 3. Inst. de nupt. l. 10.; L. 55. D. d. rit. nupt. XXIII. 2.; *Laurin* l. c. p. 197. sq.

strictae *cognitionis legalis* (27), imo sese extenderunt ultra terminos postea iure canonico statutos (28). Dubium quoque existere non potest, quin impedimenta iuris Romani ex adoptione provenientia fuerint *dirimentia*, non mere prohibentia (29). At usque ad nostram aetatem inter doctores controvertitur, utrum ex legibus Romanis *sola arrogatio* sive adoptio plena (30), an etiam minus plena (31) produxerit impedimentum dirimens matrimonii.

Cui posteriori sententiae videtur esse subscribendum (32).

(27) Cfr. §§ 5. 6. 7. Inst. de nupt.; L. 14. 15. 55. § 1. D. de rit. nuptiar.; L. 4. § 10. L. 10. § 14. D. de grad. XXXVIII. 10.

(28) *Laurin* l. c. p. 199. sq. 214. sq.

(29) Cfr. § 12. Inst. de nupt.; *Laurin* l. c. p. 206.

(30) *Arndts-Serafini* l. c. §§ 425. 438.; *Laurin* l. c. p. 208. sq.; *Gasparri* l. c. n. 753. sq. alique.

(31) *De Angelis* h. t. n. 1.; *Scherer* l. c. p. 323. sq. cum *Lang* aliisque.

(32) Nam Iustinianus Imperator licet L. 10. C. h. t. in arrogatione immutavit rigorem iuris antiqui circa effectus in *bona temporalia* et quoad *patriam potestatem* patris naturalis, tamen antiquo iuri quoad impedimenta matrimonii nihil derogavit. Etenim v. g. § 1. Inst. de nupt. simpliciter et sine distinctione impedimenta ex *adoptione* (non ex sola arrogatione) sustinentur. Praeterea L. 23. D. h. t. impedimentum ob publicam honestatem retinetur per modum affinitatis legalis, ubi stricta agnatio legalis iuris Romani non habuit locum. Quae publica honestas (respectus parentelae) ex *reverentia* et *amicitia* inter patrem adoptantem et filiam adoptatam in adoptione minus plena manet, etiamsi stricta potestas patria sit penes patrem naturalem aut forte per emancipationem iam cessarit. Praeterea patriae illi potestati eo minus est insistendum, quia etiam filius maior, qui patri naturali non amplius fuit subiectus, potuit adoptari atque certe per adoptionem non denuo factus est *minor* atque *pupillus*. Cfr. *Tancred.* l. c. p. 40. alleg. L. 10. C. h. t. (de simpl. adopt.): « *Effectus adoptionis est, ut ille, qui adoptatur per omnia quasi adoptantis filius habeatur, ita ut etiam ab intestato succedat* ».

Quare etiam *Arndts-Serafini* l. c. § 438. et *Laurin* l. c. p. 210. postquam pervenerunt ad quaestionem de muliere sibi iuxta L. 5. C. h. t. filium adoptante, non amplius audent impedimentum matrimonii simpliciter negare, licet talis mulier in filium adoptatum non acquisiverit patriam potestatem. *Sanchez* quoque l. c. l. VII. disp. 63. n. 16., ubi rationem reddit impedimenti ex cognatione legali, urget *reverentiam* et *amicitiam* inter adoptatum et adoptantem; at de *obedientia* in patria potestate fundata omnino tacet. Hinc etiamsi patria potestas in filium adoptatum non adsit vel cessarit, sufficientes manent rationes reverentiae et amicitiae ad retinendum impedimentum matrimonii. Accedit, quod *Sanchez* l. c. n. 9. fateatur sententiam sibi contrariam esse « *communissimam* », quam eod. n. 9. ipse quidem putat inniti « *levissimis fundamentis* »; at pro sua sententia vere solidas rationes non affert. Nam prior innititur gratuita assertione, quod adoptatus per simplicem adoptionem ne *de facto* quidem in familiam adoptantis ingrediatur. Cfr. *De Angelis* h. t. n. 1.; *Laurin* l. c.

Ecclesia catholica cum in imperio Romano propagaretur, generatim honestas leges civiles de matrimonio latas non respuit. Quare intrinseca quadam probabilitate commendatur illa opinio, quod primi christiani hisce legibus Romanis sese saltem *de facto* conformarint (33). At per octo priora saecula religionis christianae nullum habetur documentum, unde colligi possit Ecclesiam sive consuetudine sive lege scripta in suo foro vere *canonizasse* leges Romanas de *adoptione* latas in ordine ad irritandum etiam matrimonium christianum (34). Prima vice Nicolaus M. (a. 866.) potius per transennam commemorat adoptionem (*in linea recta*), ut inde petat argumentum a fortiori ad comprobandum impedimentum *cognitionis spiritualis*. Quod argumentum fuisset admodum debile, nisi Ecclesia leges Romanas de impedimento cognitionis legalis sua *consuetudine* saltem *generatim* ratas habuisset, ut ipsa verba Nicolai M. insinuant (35). Simili ratione (de linea transversa), arguit Paschalis II. (a. 1099.-1118.) in rescripto, quod Gratianus c. 5. C. XXX. q. 3. suo Decreto inseruit (36).

p. 233. sq. Altera ratio, quod adoptio minus plena non simpliciter dicatur (vera) adoptio, certe in iure Romano nullum habet fundamentum; ergo etiam corrui conclusio inde deducta. Denique ratio negativa sive responsio ad argumenta adversariorum vi efficaci videtur esse destituta.

(33) *Laurin* l. c. p. 214. 216. sq. alique videntur ulterius progredi et pro primis saeculis etiam admittere *hac in re* ius Romanum *toto suo ambitu* ab Ecclesia fuisse vere canonizatum, sed attento perfecto silentio fontium antiqui iuris ecclesiastici ultra terminos in textu assignatos non videtur procedendum.

(34) *Freisen* l. c. p. 555. illud silentium explicare studet ex iure hebraico (ab Ecclesia recepto), in quo adoptio non reperiatur. At primi christiani ex paganismo conversi certe quoad adoptionem potius observarunt ius Romanum quam hebraicum. Cfr. *Moy* l. c. p. 84. 210.; *Scherer* l. c. p. 325. not. 26. Praeterea cum adoptiones non soleant esse adeo *frequentes* et primis temporibus videantur fuisse *quandoque* coniunctae cum cognitione spirituali ex officio patrini (cfr. *Zhishman* l. c. p. 263.), istius silentii aliunde sufficiens reddi potest ratio. Quodsi *Freisen* l. c. p. 556. negat vicissim patrilos *regulariter* suos filios spirituales etiam *adoptasse*, ei omnino consentiendum esse censeo; id enim neque ex natura rei suadetur neque positivis argumentis solide probatur.

(35) Cfr. c. 1. C. XXX. q. 3.; *Sanchez* l. c. n. 17.; *Laurin* l. c. p. 215. sq. *Scherer* l. c. p. 322. Quae receptio iuris Romani certe non fuit extensa ad illum casum, quo saltem ex interpretatione iuristarum per adoptionem supervenientem *soluta* fuerunt matrimonia quaedam iam contracta. Cfr. *Laurin* l. c. p. 207 sq.

(36) Leges Romanas allegatae in cit. c. 1. et 5. apud Grat. = § 1. Inst. de nupt. I. 10.; c. 6. eiusd. C. XXX. q. 3. = L. 17. § 2. D. de ritu nupt. XXIII. 2.; paulo aliter *Freisen* l. c. p. 556. sq. historiam huius impedi-
menti proponit.

Gratianus l. c. impedimentum cognationis legalis iam existere supponit, neque ab eo admittendo alieni sunt: *Rolandus* l. c. p. 146., *Petrus Lombardus* in l. IV. sent. dist. 42., *Bernardus Papiensis*, qui in *Summa de matrimonio* l. c. p. 298. disertis verbis tenet impedimentum cognationis legalis non tantum esse *impediens*, sed *dirimens*. Quam doctrinam quoad triplicem speciem cognationis fusius exponit atque defendit h. t. in *Summa Decretalium* p. 161. sq. Cui doctori generatim consentit *Tancredus* l. c. p. 38. sq. Ex *Bernardi Papiensis* *Breviario* S. Raymundus desumpsit cap. unic. X. h. t., praeter quod in toto corpore iuris nihil amplius reperitur. In Concilio quoque Tridentino et Constitutionibus Apostolicis per multa saecula de hoc impedimento est altum silentium. Quare potissimum recurrendum est ad scriptores canonicos, qui cognationis legalis vim et ambitum in foro ecclesiastico accuratius definierunt. Qua in re merito principem locum occupat S. Raymundus, qui in *Summa* l. c. mox post publicationem compilationis Gregorii IX. conscripta vim et ambitum cognationis legalis breviter et accurate circumscribit (37). Non defuerunt auctores velut *Durantis* l. c. n. 1. alique, qui huius impedimenti vim nimis coarctarent ad impedimentum mere *impediens*, cum *Hostiensis*, *Summa* h. t. n. 12. alique *toto ambitu iuris Romani* cognationem legalem irritare matrimonia contrahenda existimarent. Sententiam mediam iam a S. Raymundo et Innocentio IV. iustis limitibus circumscriptam paulatim non solum maior canonistarum pars, sed etiam praxis et consuetudo ecclesiastica videtur approbasse (38).

Inde ab ultimo saeculo usque ad nostram aetatem *generalia* decreta de hoc impedimento publicata non sunt, sed responsis SS. CC. statutisque particularibus aliqua dubia dilucidata et soluta sunt (39). In Concilio Vaticano Archiepiscopi et Episcopi provinciarum Quebecensis et Halifaxiensis postularunt (40), "ut tolleretur impedimentum cognationis legalis".

(37) Cfr. quoque *Tancred.* l. c. p. 41.; *Goffred. de Trano.*, *Summa* h. t. n. 4. 5.; *Scherer* l. c. p. 325. not. 25. 26.

(38) *Laurin* l. c. p. 217. sq.; *Scherer* l. c. Cfr. praesertim *Bened. XIV.*, de Synod. dioec. lib. IX. cap. 10. n. 4. 5. et Synod. Mont. Liban. (a. 1736.) (in *Collect. Lac. t. II. col. 163. sq.*) a *Benedict. XIV.* a. 1741. confirmata.

(39) S. C. C. in c. Hortana 25. Sept. 1734. in ed. *Richt. Conc. Tr.* p. 267. n. 107.; *Laemmer* l. c. p. 363. sq.

(40) *Martin*, *Collect. docum. Conc. Vatic.* p. 187.

§ 1. DE ORIGINE IMPEDIMENTI COGNATIONIS LEGALIS.

470. *Cognatio legalis*, quae oritur ex *adoptione* legibus civilibus constituta, est institutio *meri iuris civilis*. Quare ut in ipsa sua existentia eiusque conditionibus, ita etiam quoad *effectus iuridicos* et *formam*, qua nititur aut resolvitur, unice pendet a iure *civili cuiusque nationis* (41). Quodsi arrogatio et adoptio saltem plena sive perfecta ex iure Romano eum quoque effectum habuerunt, ut in imitationem cognationis naturalis matrimonia inter certas personas contrahenda irritarent (42), in matrimoniis christianorum hanc vim obtinent iuxta ambitum *sola constitutione Ecclesiae* (43), non legibus Romanis definitum. Hinc quamvis *potestatis civilis* sit retinere vel abrogare institutum *adoptionis* (44), tamen retenta adoptione saltem quoad substantiam conformi adoptioni iuris Romani (45) impedimentum cognationis legalis christianos ligat, licet forte lex civilis inter effectus adoptionis *irritationem* certorum matrimoniorum non amplius recenseat (46). Quare *infideles ante baptismum* hoc impedimento non ligantur, nisi propter adoptionem ex speciali lege ipsorum principis civilis huiusmodi matrimonium irritaretur. At cum ex adoptione etiam ante baptismum facta oriatur vinculum quoddam *naturale*, infideles *post baptismum* ab impedimento cognationis legalis non sunt immunes (47).

471. Quodsi quaeratur, quasnam ob causas Ecclesia constituerit, ut ex adoptione oriatur impedimentum dirimens matrimonii, huius legis irritantis ratio non est repetenda ex servili quadam imitatione legum Romanarum. Etenim in iure

(41) *Laurin* l. c. p. 243. sq.; *Schulte* l. c. p. 186. sq.

(42) L. 26. C. de nupt. V. 4.; L. 14. pr. § 1. L. 55. pr. § 1. D. de rit. nupt. XXIII. 2.; *Laurin* l. c. p. 197. sq.

(43) Cfr. c. 1. 5. 6. C. XXX. q. 3.; cap. unic. X. h. t. cum rubrica; *S. Thom.* l. c. dist. 42. q. 2. art. 2. ad 4.; *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 63. n. 17.; *Schmalzgr.* h. t. n. 13. sq. 23.; *Laurin* l. c. p. 211.

(44) V. g. in Hollandia adoptio abrogata est, ideoque pro civibus illius regionis impedimentum cognationis legalis oriri nequit. Cfr. *Van de Burgt* l. c. p. 155.; *Laurin* l. c. p. 247.

(45) *Benedict.* XIV., De Synod. dioec. lib. IX. cap. 10. n. 5.; Instr. Card. R. § 28.; *Laurin* l. c. p. 243. sq.

(46) *Laurin* l. c. p. 240. sq. 247.; *Gasparri* l. c. n. 1215.

(47) *Van de Burgt* l. c. p. 52.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 63. n. 22.; *Laurin* l. c. p. 237. sq.; *Feije* l. c. n. 436.

Romano non pauca existunt statuta et impedimenta in re matrimoniali, quae ab Ecclesia catholica pro sua perfecta potestate non fuerunt recepta, sed potius reprobata. Quare principalis ratio legis ecclesiasticae est effectus ille primarius adoptionis, vi cuius *filius adoptatus* transiit in *potestatem* et familiam patris adoptivi, ita ut inde proveniret *cognatio quaedam legalis*, qua huiusmodi filii adoptati veris filiis iuridice aequiparentur. Quae coniunctio in imitationem naturae statuta producit *reverentiam* et *amicitiam* similem illi, quae oritur ex cognatione naturali. Cum illi reverentiae et amicitiae (" *respectui parentelae* „) pro singulari sua natura *maritalis* coniunctio repugnet, ut reverentia in sua puritate conservetur, et amicitia ad alias familias extraneas dilatetur, sapienter Ecclesia inter personas *legali cognatione* coniunctas matrimonium interdixit. Cui rationi ex *primario* iuris effectui per adoptionem producto accedit illa ex facto *cohabitationis*. Nam cum per iuris fictionem ex adoptione orta esset relatio patris et liberorum, novae huius societatis per cohabitationem in eadem domo factum est initium. Quae intimior familiaritas, ut pura et sancta servaretur, a spe futurarum nuptiarum fuit excludenda (48).

472. Sola adoptio facta secundum sanctiones iuris Romani (49), quatenus ab Ecclesia catholica sunt receptae, et

(48) Sanchez l. c. lib. VII. disp. 63. n. 16.

(49) Ex iure Romano ad adoptionem requirebatur, ut *adoptans* esset: I. *Sui iuris* et maior 25 annis (§ 4. Inst. h. t.). — II. *Masculus*, sed ex *speciali* principis concessionem etiam *femina* potuit adoptare (§ 10. Inst. h. t.; L. 5. Cod. h. t.). — III. *Non castratus* (§ 9. Inst. h. t.). — IV. *Plena pubertate* i. e. 18 annis adoptando maior (§ 4. Inst. h. t.; L. 40. § 1. D. h. t.). — V. Non minor 60 annis, nisi iustae causae accederent (L. 15. § 2. D. h. t.). Cfr. *Schmalzgr.* h. t. n. 7. sq.; *Arndts-Serafini* l. c. §§ 422. 423.

Monachi vel regulares ex natura professionis religiosae et legitima interpretatione iuris Romani facultate adoptandi privati sunt. Cfr. *Laurin* l. c. p. 195. 248.; *Scherer* l. c. p. 322. not. 7. Quae facultas saecularibus clericis etiam maiorum ordinum neque ex legibus Romanis neque ex iure canonico expresse est negata. Cfr. *Sanchez* l. c. n. 3.; *Laurin* l. c. p. 243. Quodsi Ioannes VIII. (a. 878.) principem Bosonem atque Callixtus III. (a. 1455.-1458.) suos nepotes ex familia Lanzol (cfr. *Pastor*, Storia dei Papi vol. I. p. 569. sq. de nepotismo Callixti III.) traduntur adoptasse, rara et singularia illa exempla non probant talem praxim clericis saecularibus esse *convenientem* aut disciplinae ecclesiasticae *nunc* vigenti conformem, praesertim si quis attendat moderationem usitatum vel in ipso officio patrini per clericos saeculares suscipiendo.

Quare si ex rigidiore interpretatione iuris civilis austriaci aliisque co-

quatenus institutum adoptionis quoad substantiam saltem in iure civili retinetur (50), impedimentum matrimoniale secum

diebus civilibus adoptio clericis saecularibus ritus latini *prohibeatur* (cfr. *Scherer* l. c.; *Laurin* l. c. p. 248.) vel secundum iurisprudentiam tribunalis cassationis in Gallia sit *permissa*, Ecclesia severiores leges civiles non reprehendit atque sapienti consilio nequaquam militat pro iure adoptandi clericorum saecularium, quo iidem facile curis saecularibus atque nimio affectu in suos consanguineos implicantur. Cfr. *Allègre* l. c. ad art. 345.

Ipsae *adoptatus* secundum leges Romanas; I. In *arrogatione* debuit esse sui iuris (L. 1. § 1. D. h. t.) sive masculus sive femina; postea *impubes* quoque per principis rescriptum poterant arrogari (§ 3. Inst. h. t.). — II. Filius *illegitimus* adoptantis, qui potest *legitimari*, non potuit adoptari (L. 7. C. de naturalibus lib. V. 27.), neque is, qui semel iam fuerat adoptatus et postea emancipatus, secunda vice potuit arrogari (L. 37. § 1. D. h. t.). Cfr. *Arndts-Serafini* l. c. §§. 421. 423. 424.

Denique quoad *formam* requirebatur: I. *Interventio* auctoritatis publicae sive per rescriptum principis sive per cognitionem *iudicis* competentis (§§ 1. 3. 8. Inst. h. t.; L. 2. 3. 4. 33. D. h. t.; L. 11. C. h. t.). — II. *Consensus* arrogati vel saltem nulla contradictio *adoptati* (L. 5. 42. D. h. t.; L. 11. C. h. t.). — III. *Praesentia* adoptati, cum adoptio nec per procuratorem nec sub conditione nec ad tempus fieri potuerit (L. 24. 25. 34. D. h. t.). Cfr. *Arndts-Serafini* l. c. §§ 423. 424. 438.; *Schmalzgr.* h. t. n. 8. sq.; *Laurin* l. c. p. 246.; *Scherer* l. c. p. 324.; S. C. 2. Iul. 1678. (adoptionem coram notario declaratam non inducere impedimentum); S. C. de Prop. Fid. 14. Ian. 1802.; Synod. Mont. Lib. (a. 1736.) l. c.; Synod. Sciarf. (a. 1888.) p. 180.: « *Exigitur autem, quod adoptio sit perfecta, ut matrimonium dirimal. Perfecta autem adoptio in iure canonico est illa, quae contrahitur Principis rescripto vel eius licentia* » (unice?).

(50) Ecclesia catholica, quemadmodum saltem ex saeculo *duodecimo* impedimentum cognationis legalis nequaquam in tota extensione iuris Romani adoptavit, ita etiam quoad *modum* sive *formam* adoptionis non totum rigorem iuris Romani de conditionibus requisitis ad inducendam cognationem legalem tanquam impedimentum canonicum videtur admisisse. Cfr. *Laurin* l. c. p. 216. sq. 243. sq.

Qua in re iam veteres scriptores omnino fuerunt concordēs *pacta mere privata* ad constituendam validam adoptionem *non* sufficere, sed *essentialiter* requiri *solemnitatem iuris* cum interventione auctoritatis publicae. Cfr. v. g. *Hostiens.* l. c. h. t. n. 6.; *Ioann. Andreae* l. c. h. t. n. 1. 2.; *Panormit.* h. t. n. 3.; *Esmein* l. c. t. I. p. 361.

At usque ad nostram aetatem fervet controversia iam saeculo decimo tertio agitata (cfr. *Goffred. de Trano* h. t. n. 4.; *Innoc.* IV. h. t.), utrum impedimentum canonicum cognationis legalis ex dispositione Ecclesiae oriatur ex sola adoptione *plena*, an etiam ex *minus plena*. Priori sententiae calculum adiecerunt: *Innocentius* IV. l. c.; *Durantis* l. c. n. 1.; *Sanchez* l. c. n. 9.; *Schmalzgr.* h. t. n. 19. sq.; *Gasparri* l. c. n. 751. sq. alique multi; at alteri sententiae subscribunt: *Goffred. de Tran.* h. t. n. 4.; Gloss. in cap. un. h. t.; *Hostiensis* l. c. h. t. n. 13.; *Panormit.* h. t. n. 5.; *Reiffenstuel* h. t. n. 10.; *De Angelis* h. t. n. 1.; *Sebastianelli*, Praelect. iur. can. t. II. p. 86. sq.; *Laemmer* l. c. p. 363. sq.; *Scherer* l. c. p. 323. sq.;

habet. Quamquam Ecclesia leges diversarum civitatum non canonizavit, quemadmodum antiquitus ius Romanum civile

Rosset l. c. n. 1907. sq. alique. Quae controversia certe ex catalogis scriptorum, quos *Laurin* l. c. p. 231. sq. et *Rosset* compilarunt, solvi non potest; ne autem degeneret in litem de *verbis*, quoad *rem* unice videtur inquirendum, num adoptio etiam minus plena fuerit *vera et proprie dicta adoptio* (non impropria) ab *Ecclesia* admissa tanquam impedimentum dirimens. Id, quod videtur omnino affirmandum. Nam adoptio etiam minus plena: 1) Nititur *institutione iuris publici*, non mere *privata* inventione et *pactione*. 2) Perficitur cum interventione *auctoritatis publicae* i. e. cum decreto competentis iudicis (quod *Arnolds-Serafini* l. c. § 424. not. 1. nimis deprimit). 3) *Solemnitates* quoque *iuris* requirit, sine quibus valore caret. 4) Producit relationem *reverentiae et amicitiae* et *honestatis* inter *patrem* adoptantem et *filium* adoptatum (cfr. L. 10. § 1. C. h. t.; *Tancred.* l. c. p. 40.; *Rosset* l. c. n. 1911.), quam negat *Santi* h. t. n. 7. sine sufficienti fundamento et vera connexionione cum propria doctrina n. 12. tradita. Praeterea absque cohabitatione, quae saltem de facto solet esse coniuncta, ex singulari familiaritate periculum incontinentiae imminet, si affulget spes nuptiarum. Id, quod vel ipsos legislatores gallicos induxit ad statuendum impedimentum matrimonii propter adoptionem in iure gallico receptam. Cfr. *Rosset* l. c. n. 1911. i. f.; *Laurin* l. c. p. 233. sq.; *Scherer* l. c. p. 324. not. 22. 5) *Iura* quaedam *successionis* concedit. Quae licet minora sint quam in arrogatione, tamen adoptionem non excludit; illa enim principaliter afficit *personas*, non res temporales. Cfr. *Santi* h. t. n. 12.; *Lehmkuhl*, D. h. Gesetz. ad § 1767. 6) *Potestatem patriam* non necessario requirit, cum maneat relatio *reverentiae et amicitiae*. Quae potestas patria, cum in ipsis filiis naturalibus et legitimis post adeptam aetatem *maiorem* cesset, etiam in filiis adoptivis, qui ex compluribus codicibus civilibus v. g. Galliae et Italiae iam debent esse *maiores* vel in aetate ad emancipationem idonea constituti, nequit urgeri atque pactis *privatis* contra ius commune obtineri non potest. Cfr. *Laurin* l. c. p. 254. Imo ad superabundantiam ex aliis codicibus civilibus v. g. Germaniae et Austriae adoptivi filii *minores* vere subiiciuntur vel subiici possunt patriae potestati patris adoptantis. Cfr. cod. civ. German. §§ 1757. 1764.; *Laurin* l. c. p. 253. sq. At Nicolaus I. et Paschalis II. l. c. suam canonizationem legum Romanarum quoad impediendum matrimonium non limitant ad *arrogationem*, sed *indiscriminatim* tribuunt *adoptioni*, ergo cum lex non distinguat, cum Glossa atque Bernardo Papiensi et Tancredo etiam minus plenae adoptioni eadem vis irritandi vindicari debet. Cfr. *Reiffenstuel* l. c. n. 10.; *De Angelis* h. t. n. 1.; *Scherer* l. c. p. 323. sq. Favet quoque cit. decis. S. C. C. in e. Hortana 25. Sept. 1734., ubi impedimentum ex adoptione fuit admissum, quam *Bened.* XIV., De Synod. dioec. l. c. n. 5. *arrogationem* fuisse asserit, at *Laemmer* l. c. p. 363. sq. cum Ordinario loci fusius et melioribus argumentis probat adoptionibus minus plenis esse adnumerandam. Tandem cum passim admissum sit principium ex Ecclesiae sanctione solummodo illi adoptioni competere vim irritandi matrimonia, quae in substantialibus conveniat cum adoptione iuris Romani, (cfr. *Benedict.* XIV. l. c.; *Gasparri* l. c.; *Leitner* l. c. p. 270. sq.), efficax argumentum repeti potest ex resp. S. Poenit. 17. Maii 1826. (pro Gallia) et S. C. Inq. 23. Februarii 1853. (pro regno Neapol.). Nam ipsi adversarii aperte fatentur *illas*

ex magna parte suum fecerat, in adoptione nihilominus institutum aliquod legale, quod iuris Romani fuit, ut causam impedimenti canonici accepit. Ubicumque ergo hoc institutum invenitur, etiam ratio impedimenti adest, non praecise ob ius Romanum, sed ob illud institutum legale, quod utique ad exemplam iuris Romani debet esse formatum, minime vero alumnatus (51), qui in iure Romano reperitur, neque unio prolium (52) (Einkindschaft) iuris germanici impedimentum dirimens (53) cognationis legalis producunt.

Quare cum Ecclesia catholica soli adoptioni iuris Romani a se recepti vim irritandi matrimonia christianorum tribuerit, adoptio forte in recentioribus codicibus civilibus diversarum nationum retenta tum solum constituit impedimentum dirimens matrimonii christiani, cum *quoad substantiam* cum adoptione *iuris Romani* convenit, sive codices isti civiles inter effectus adoptionis plenae irritationem matrimonii cum certis personis sanciant (54), sive silentio praetereant, sive expressis

adoptiones in substantialibus *non* convenire cum *arrogatione*, sed tantum cum adoptione *minus plena iuris Romani* (cfr. v. g. Gasparri l. c. n. 764. sq.; D' Annibale l. c. P. III. n. 433.; Ballerini-Palmieri l. c. t. VI. p. 475. sq. n. 985. i. f.). At vicissim res est indubitata ex duabus allegatis decisionibus Sedis Apostolicae adoptionem iuris Galliae et regni Neapolitani inducere impedimentum canonicum cognationis legalis. Cfr. infra h. tit. not. 56.; Rosset l. c. n. 1909. sq.

(51) L. 26. Cod. de nupt. V. 4.; Laurin l. c. p. 210. sq. 243. 253. sq.; Arndts-Serafini l. c. § 438.

(52) Schmalzgr. h. t. n. 35. 36.; Laurin l. c. p. 243.

(53) Durantis l. c. lib. IV. partic. 4. n. 1. aliique impedimentum tantum impediens putarunt oriri saltem ex cognatione legali in linea transversa. Quam sententiam iam reprobaverat Goffredus de Trano l. c. h. t. n. 5., atque solide refutat Sanchez l. c. l. VII. disp. 63. n. 14. 15.

(54) Rosset l. c. n. 1908. perperam negat Benedictum XIV., De Synod. dioec. l. IX. cap. 10. n. 5. intelligendum esse de iure civili Romanorum. Nam si antiquitus in foro ecclesiastico simpliciter mentio fit *iuris civilis*, id intelligendum est de iure Romano. Praeterea idem evidenter patet ex *contextu* apud Benedictum XIV. l. c.; et praesertim illa aetate etiam in foro civili praesertim Status pontificii ius Romanum inter fontes iuris recensebatur. Cfr. Gasparri l. c. n. 752.

Quodsi Rosset l. c. n. 1908. suae assertioni: « Imperfecta adoptio canonicum inducit impedimentum » addit limitationem: « Ubi illud decernit lex civilis », clausula ista neque in facto neque in iure sustineri potest. Nam v. g. in Austria lex civilis *decernit* ex adoptione non provenire impedimentum dirimens matrimonii; at in foro ecclesiastico ex Instr. C. R. § 29. nequit esse dubium, quin adoptio secundum legem austriacam rite facta inducat impedimentum canonicum matrimonii. Cfr. Laurin l. c. p. 240. sq.; Scherer l. c. § 118. not. 17. 39.; Aichner l. c. § 178. Praeterea

verbis reiciant. Inde efficitur in illis regionibus, in quibus iure civili nationis aut *omnis* adoptio est sublata, aut solummodo retinetur species quaedam adoptionis ab adoptione iuris Romani *essentialiter* diversa, nullo modo amplius existere pro subditis illius reipublicae v. g. in Hollandia impedimentum dirimens cognationis legalis.

Quodsi dubium quoddam oriatur, utrum *adoptio* in iure civili alicuius nationis constituta sufficiat ad inducendum impedimentum cognationis legalis, necne, Sedis Apostolicae authentica declaratio est necessario imploranda (55). Quae dubia pro compluribus regionibus iam fuerunt soluta (56). Qui-

impedimentum matrimonii ex adoptione quandoque per codices civiles extenditur ad casus, qui in foro ecclesiastico omnino non admittuntur, aut vicissim impedimenta canonica latius patent quam civilia. Cfr. *Lehmkuhl*, D. b. Gesetz. d. d. R. ad §§ 1311. 1741. 1763. 1768.; *Hollweck* D. Civileher. p. 104. sq.; cod. civ. Gall. art. 348., Ital. art. 60.; *Allègre* l. c. ad art. 348.; *Gasparri* l. c. n. 764. Neque quidquam mirum, quod Ecclesia etiam in hoc impedimento non habeat rationem impedimentorum iuris civilis; nam etiam impedimentum canonicum christiani matrimonii, quod ex cognatione legali inducitur, *unice* pendet a potestate legifera Ecclesiae. At illud *Rosset* facile concedi potest, quod ex impedimento cognationis civilis in foro saeculari stabilitum, non levis sit praesumptio *veram*, non *impropiam* adoptionem in codice civili alicuius nationis fuisse conservatam. Qua ratione ad art. 60. cod. civ. Italiae scribunt duo ex primis illius codicis commentatoribus: « *Avendo il Senato voluto, che si conservasse la istituzione dell' adozione definita una imitazione della natura, fu giuoco-forza l' impedire le nozze fra i parenti di imitazione, per gli stessi motivi, che le impediscono fra i parenti veri* ».

(55) *D' Annibale* l. c. n. 433. n. 23. (cum *Mansella* l. c. p. 47.): « *Quaestionem tantam dirimere solius S. Sedis est...; ideo nihil sine ea molendum* ».

(56) V. g. pro Bulgaria in S. C. Inq. fer. V. 15. Apr. 1761. (cfr. *Ferraris* l. c. v. Matrimonium art. 9. addit. n. 194.) ipse S. S. mus declaravit praefato in casu nullum extare impedimentum (cognationis legalis) mandavitque instructionem efformari transmittendam laudato Vicario Apostolico (Sophiensi). Cuius decisionis iuxta exposita a cit. Vic. Apost. facile videntur posse assignari rationes. Illa enim adoptio in Bulgaria non nitebatur *legibus*, sed moribus privatisque pactis absque *ulla iuris solemnitate* et interventione *auctoritatis publicae* initis. Cfr. *Gasparri* l. c. n. 761.; *Rosset* l. c. n. 1909. Quodsi S. C. de Prop. F. 14. Ian. 1802. (cfr. *Collect. S. C. de Prop. F. n. 1249.*) pro regno Tunkinensi pariter respondit: « *Negative* » i. e. adoptionem ibidem « *iuxta leges et consuetudines eiusdem regni* » initam non constituere impedimentum dirimens matrimonii, profecto ex defectu *legum* negativa illa responsio nequit explicari; at adoptio Tunkinensis in *servandis iuris solemnitatibus* non solum ab *arrogatione*, sed etiam a *minus plena* adoptione iuris Romani penitus discrepabat. Cfr. *Gasparri* l. c. n. 762. At pro Gallia ad dubium Vicarii generalis Petrocori-censis: « *Cum in eodem regno Galliae adoptionis ius modo legaliter sit*

bus ex responsis a Sede Apostolica datis etiam solutio dubiorum pro aliis regionibus maiore minoreve probabilitate vel certitudine colligi potest (57).

receptum, quaeritur, an canonicum impedimentum adoptionis dirimens locum etiam habere debeat „ S. Poenitentiaria 17. Maii 1826. respondit : *Affirmative, si res sit de adoptione legitime inita* „.

Porro pro regno Neapolitano, cum dubium proponeretur : « *An adoptio celebrata in forma praescripta a codice civili regni Neapolitani producat necne impedimentum canonicum cognationis legalis dirimens matrimonium* „, S. C. Inq. 23. Febr. 1853. respondit : « *Affirmative* „. Cui responso Gasparri l. c. n. 765. unice haec verba subiungit : « *Iam vero fatendum est adoptionem codicis regni Neapolitani cohaerere adoptioni gallicae et nominatim ex art. 272. adoptatum remanere in sua familia naturali et in ea omnia sua iura conservare* „. *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 476. hanc decisionem S. O. silentio praeterivit, quae tamen ex sese est adeo clara, ut *Rosset* l. c. n. 1910. merito scribat : « *Quid explicatius desiderari potest ?* „. Exceptiones vero a *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 477. aliisque contra vim resp. S. Poenitentiariae motae a *Rosset* l. c. n. 1909. adeo solide refutantur, ut ipsis vera probabilitas non videatur remanere. Nam Vicarius ille generalis Galliae iuxta tenorem quaesiti non proposuit dubium de *arrogatione*, de cuius vi nemo unquam anceps haesit, sed de *adoptione* tunc in *Gallia* ex lege vigente, non in alia quadam regione sub sole ; secus quis arbitraria ratione sibi fingit mirabilem, ne dicam ineptum oratorem. Nec minus obvium sensum habet *responsum affirmativum* S. Poenitentiariae, quod datum est ad clarum et rationabile quaesitum oratoris i. e. de *adoptione gallica*. Quare etiam clausula conditionata intelligenda est de *adoptione gallica legitime* i. e. secundum *leges Galliae inita*. Cfr. *Laurin* l. c. p. 245 sq. Qui aliter responsum S. Poenitentiariae interpretantur, ipsi tribuunt decisionem plane *vagam* et *ineptam* aut terminis plus minusve cautis *falsam*, utpote in ignorantia iuris gallici fundatam. Cfr. *Schnitzer* l. c. p. 435. not. 3. Quo in casu pariter fatendum esset etiam S. C. Inq. pro regno Neapolitano *falsam* dedisse declarationem ; nam idem ius de adoptione vigeat in utroque regno. Quae cum nimia sint, standum est pro obvio sensu responsi S. Poenitentiariae. Cfr. *Leitner* l. c. p. 271. Cui interpretationi teste *Santi* h. t. n. 12 : « *Accedit praxis S. Poenitentiariae, quae, uti patet ex Actis, quae in distinctis voluminibus asservantur, de facto impedimenti cognationis legalis existentiam in Gallis aliisque nationibus admittit et super illa, si causae canonicae adsint, dispensat* „.

(57) Qua in re maxime videtur attendendum, num *adoptio* in *codice* quodam civili ita instituta sit, ut relatio respectus veri *fili legalis* in *parentes legales* orta sit. Cuius transitus in alienam familiam obvium signum est illud, quod etiam ex modernis codicibus adoptatus accipiat *nomen adoptantis*. Cfr. *cod. civ. Gall.* art. 347., *Ital.* art. 210., *German.* § 1758., *Austr.* §§ 182. 183. Neque cum nonnullis scriptoribus adeo insistendum est *soli cohabitationi* ; secus etiam ex alumnatu vel unionem prolium hoc impedimentum oriretur. Praeterea non tanti facienda est *patria potestas* iuris Romani ; nam pleno suo rigore neque ab Ecclesia neque legibus civilibus medii aevi unquam fuit recepta. Porro vera potestas patria pro diversitate codicum civilium etiam nunc ab adoptante in adoptivos filios *minores* ex iuris dispositione *acquiritur* (cfr. *cod. civil. German.* §§ 1757.

§ 2. DE AMBITU IMPEDIMENTI COGNATIONIS LEGALIS.

473. Cognatio legalis secundum sanctiones iuris canonici, quibus leges Romanae correctae sunt, ex disciplina nunc in Ecclesia vigente dirimit matrimonium contrahendum :

I. In *linea recta* inter adoptantem et adoptatum et ab adoptato descendentes, qui adoptionis tempore sub paterna potestate adoptati sunt constituti (58).

1765.) aut saltem acquiri *potest* (cfr. cod. civ. Austr. §§ 182. 183. 184. iunct. Scherer l. c. p. 328. not. 39. et Laurin l. c. p. 253. et Aichner l. c. i. f.). Cfr. quoque cod. civ. Gall. art. 349. et Ital. art. 211. * *Il padre e la madre adottivi hanno debito di continuare, occorrendo l'educazione dell' adottato, e di fornirgli i sussidi e gli alimenti di cui avesse bisogno* *. Quodsi ex aliis codicibus civilibus v. g. Galliae art. 345. 347. et Ital. art. 206. actas maior vel saltem ad emancipationem idonea requiritur, certe patria potestas in filios adoptivos maiores (cfr. *Gury-Ferreres* l. c. t. II. n. 807.) vel emancipatos nullum amplius habet sensum (cfr. *Laurin* l. c. p. 254. sq.); at manet relatio *reverentiae* et *amoris*, quae ad statuendum impedimentum ob publicam honestatem plane sufficit. Denique dubium non esse potest ex parte *formae*. Nam partim in modernis codicibus civilibus ad adoptionem requiruntur *interventus auctoritatis publicae* atque non paucae *iuris solemnitates*. Cfr. v. g. cod. civ. Gall. art. 353. sq., Ital. art. 215. sq., Austr. 181.; German. § 1741.; *Laurin* l. c. p. 246. sq. Quare cum moderni codices civiles ordinarie etiam in reliquis quoad qualitates adoptantis et adoptati substantialiter a legibus Romanis non differant, adoptio in forma legitima iuxta modernos codices civiles facta regulariter producit impedimentum canonicum cognationis legalis, ut recte tenent: *Giovine* l. c. t. I. p. 396. sq.; *De Angelis* h. t. n. 1. sq.; *Santi* h. t. n. 8. sq.; *Sebastianelli* l. c. t. II. p. 87. sq. Consequenter v. g. adoptio facta iuxta cod. civ. Italiae, Gall., German., Austr., Hispan., complurium civitatum Americae latinae v. g. Columbiae, Boliviae videtur omnino producere impedimentum canonicum cognationis legalis. Cfr. *Gury-Ferreres* l. c. t. II. n. 807.; *Leitner* l. c. p. 274. not. 7.

(58) Cfr. § 1. Inst. de nupt. I. 10.; L. 15. D. h. t.; L. 55. D. de ritu nupt. XXIII. 2.; c. 1. C. XXX. q. 3. (Nicol. M.); Synod. Mont. Liban. (a. 1736.) l. c.; Synod. Sciarf. (a. 1888.) p. 180.; Instr. C. R. § 28.; *Tancred.* l. c. p. 41.; *S. Raymund.* l. c.; *Innocent.* IV. l. c.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 63. n. 6. 12. 17. 31. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 26.; *Laurin* l. c. p. 217. 224. sq.; *Rosset* l. c. n. 1901.; *Gasparri* l. c. n. 756.; *Scherer* l. c. p. 325. not. 28.; *Arndts-Serafini* l. c. § 425. not. 1. De ista specie cognationis legalis complures sunt controversiae, e quibus nonnullae omni fundamento aut saltem practica utilitate carent, v. g. si quidam doctores propter cap. 4. Conc. Trid. Sess. XXIV. de ref. matr. hoc impedimentum in linea recta arbitrarie extendunt *tantum* ad secundum gradum, aut alii (per se falso) restringunt ad quartum gradum incl.; nam cap. 8. X. de *consang.* nihil immutavit de linea recta. Cfr. *Sanchez* l. c.; *Laurin* l. c. Alia est controversia, ut videtur iam soluta, utrum ex adoptione a muliere legitime facta revera oriatur *impedimentum* matrimonii *etiam* soluta adoptione *permanens*, an

II. In *linea transversa* inter adoptatum atque liberos naturales et legitimos adoptantis, *quandiu* iidem sub paterna potestate manent, atque *neuter* emancipatus est (59).

III. Ex *affinitate legali* i. e. inter uxorem adoptantis et adoptatum atque vicissim inter adoptantem et uxorem adoptati (60).

474. Quare impedimentum cognationis legalis non existit :

I. Inter adoptantem et adoptati matrem.

II. Inter adoptantem et filiae adoptivae *filiam*.

III. Inter adoptantem et filiam *illegitimam* filii adoptivi.

IV. Inter filium illegitimum adoptantis et filiam adoptivam eiusdem adoptantis atque vicissim.

V. Inter filiam et filium *duorum fratrum* adoptivum, imo iuxta non paucos inter duos adoptivos *eiusdem* patris adoptantis (61).

saltem temporaneum. Denique ob silentium L. 15. D. h. t. dubium movetur non fundatum de filiis *adoptati* tempore adoptionis *nondum natis*. Cfr. Scherer l. c. p. 325. not. 28.; Gasparri l. c. n. 756.; Sebastianelli l. c. p. 88.; Laurin l. c. p. 235.; cod. civ. Germ. § 1762. iunct. Lehmkühl, D. h. Gesetzb. d. d. R. ad cit. § 1762.

(59) Cfr. § 2. Inst. de nupt. I. 10.; L. 17. D. de rit. nupt. XXIII. 2.; c. 1. 5. 6. C. XXX. q. 2.; cap. unic. X. h. t. « *quandiu durat* »; Instr. C. R. § 28.; Sanchez l. c. n. 14. sq. 28.; Benedict. XIV., De Synod. dioec. l. IX. cap. 10. n. 4.; Laurin l. c. p. 222. sq. 226. 246.; Scherer l. c. p. 326. not. 30. 31. At recentiores quidam doctores v. g. Gasparri n. 757.; Sebastianelli l. c. p. 88. sq.; D'Annibale l. c. P. I. n. 65. not. 21.; Leitner l. c. p. 272. alique et antiquiores scriptores, quos recenset Sanchez l. c. n. 28., hoc impedimentum fraternitatis legalis putant etiam existere inter duos liberos adoptatos (« *legitimos tantum* ») eiusdem personae adoptantis, imo sese extendere usque ad tertium gradum computationis civilis sive secundum attingentem primum. At quamvis ratio intrinseca honestatis inter duos liberos adoptatos hoc impedimentum suadere videatur, tamen §§ 2. 3. Inst. de nupt. I. 10.; L. 23. D. h. t.; L. 17. D. de rit. nupt. XXIII. 2., quibus illi auctores insistunt, id clare non probant, quia nullibi agitur *de duobus liberis adoptatis* inter se. Cfr. Sanchez l. c.; Scherer l. c. not. 31.; Laurin l. c. p. 222. sq.; Santi h. t. n. 13. In praxi non obstante *facili solutione* difficultatis *per emancipationem unius partis* notandum est, quod v. g. ex cod. civ. Gall. art. 348. et Ital. art. 60. inter duos liberos *adoptatos* matrimonium sit prohibitum. Praeterea etiam in foro ecclesiastico attempta controversia et honestate publica huiusmodi nuptiae *ante* emancipationem unius partis non facile sunt permittendae.

(60) L. 23. D. h. t.; L. 14. 55. D. de rit. nupt. XXIII. 2.; S. C. C. in cit. c. Hortan. 25. Sept. 1734. iunct. Laemmer l. c. p. 363. sq. et D'Annibale l. c. P. I. n. 65.; Instr. C. R. § 28.; Sanchez l. c. n. 1317.; Gasparri l. c. n. 758.; Rosset l. c. n. 1903.

(61) Sanchez l. c. n. 28. sq.; Schmalzgr. h. t. n. 31. sq.; Wernz h. tit. not. 59.; Laurin l. c. p. 199. sq. 226. sq.; Esmein l. c. t. I. p. 360. sq.; Scherer l. c. p. 326. sq.

475. Scholion. In Ecclesia orientali catholica saltem Maronitae (cfr. Synod. Montis Libani a. 1736. l. c.) et Rumaeni (cfr. Concil. provinc. Alba-Iul. a. 1872. p. 96. sq.) et Syri (cfr. Synod. Sciarf. a. 1888. p. 180.) in admittendo impedimento cognationis legalis etiam quoad extensionem in certas personas Ecclesiae latinae practice consentiunt (62). Cfr. *Papp-Szilagyi* l. c. § 112. sq.; *Mansella* l. c. p. 48.; *Laurin* l. c. p. 239. Schismatici orientales pariter retinent impedimentum cognationis legalis ex arrogatione et plena adoptione, sed quoad extensionem sequuntur civile ius Byzantinum. Cfr. *Zhishman* l. c. p. 254. sq.; *Milas* l. c. p. 538. (de benedictione adoptionis).

§ 3. DE CESSATIONE ET DISPENSATIONE IMPEDIMENTI COGNATIONIS LEGALIS.

476. Impedimentum cognationis legalis, quod existit in linea recta et ex affinitate legali est natura sua *perpetuum*; hinc postquam per adoptionem ortum est, etiam legitime soluta adoptione (63) aut sublata patria potestate (64) per emancipationem aliisque legitimis modis, non cessat, at in linea transversa ipso iure existere desinit, si adoptio per mortem patris vel per emancipationem adoptati solvatur (65), aut patria potestas tollatur etiam in liberos naturales et legitimos.

Quemadmodum vero *forma* legitima in adoptione *ineunda* necessario est servanda, ita etiam in illa *dissolvenda* formae legibus civilibus praescriptae omnino standum est; secus im-

(62) *Rutheni* quoque et Italo-graeci eandem videntur sequi disciplinam, licet Benedict. XIV. in Const. « *Etsi pastoralis* » 26. Maii. 1742. pro Italo-graecis cognationis legalis expressam mentionem non faciat. Cfr. Collect. Lac. t. II. col. 43. 163. sq.; *Laurin* l. c. p. 244.

(63) Cfr. § 1. Inst. de nupt. I. 10.; L. 14. 55. D. de ritu nupt. XXIII. 2.; Benedict. XIV. l. c. n. 4.; *Gasparri* l. c. n. 756. 758.

(64) Inst. I. 12. quibus modis ius patriae potestatis solvitur; L. 17. 55. D. de rit. nupt. XXIII. 2.; L. 6. C. de incest. V. 5.; L. 34. C. de Episcop. I. 3.; *Sanchez* l. c. n. 4.; *Schmalzgr.* h. t. n. 10.; *Arndts-Serafini* l. c. §§ 426. 438.; *Leitner* l. c. p. 273. sq. Qua in privatione vel cessatione patriae potestatis atque solutione adoptionis nostra aetate etiam consulendi sunt moderni codices civiles. Cfr. v. g. cod. civ. German. §§ 2. sq. 1679. sq. 1768.

(65) Cfr. § 2. Inst. de nupt. I. 10.; L. 17. D. de ritu nupt. XXIII. 2.; L. 9. C. h. t.; c. 1. 5. 6. C. XXX. q. 3.; cap. unic. X. h. t.; Instr. C. R. § 28.; Benedict. XIV. l. c. n. 4.; *Gasparri* l. c. n. 757.; *Rosset* l. c. n. 1902.; *Schmalzgr.* h. t. n. 26. sq.; *Scherer* l. c. § 118. not. 12. 30.; *Rosset* l. c. 1897.

pedimentum canonicum non cessat, quoniam adoptio adhuc „durat „ (66).

477. Cum impedimentum cognationis legalis solo nitatur iure ecclesiastico, etiam *dispensatione* tolli potest. Quae dispensatio cum fiat super iure communi, ex natura sua praxique vigenti Romano Pontifici solet esse reservata, a quo in *linea recta* certe nonnisi aegre, sed super *affinitate legali* (67) saltem gravi ex causa facilius conceditur. In *linea transversa* sive super fraternitate legali vix unquam petenda erit dispensatio; nam in promptu est solutio adoptionis per *emancipationem*. Qua solutione legitime peracta ipso iure impedimentum cognationis legalis aufertur, et sine ulla dispensatione matrimonii celebratio est permissa.

§ 4. DE ACCUSATIONE MATRIMONII OB IMPEDIMENTUM COGNATIONIS LEGALIS.

478. Cum cognatio legalis constituat impedimentum iuris *publici*, propter illud valor matrimonii non solum ab omnibus *fidelibus*, sed etiam ex *officio* per actionem iudicalem in foro ecclesiastico impugnari potest (68).

Quibus in causis imprimis duplex quaestio praeiudicialis

(66) Cfr. §§ 6. 7. Inst. quibus modis I. 12.; L. 5. 4. C. de emancip. VIII. 49.; *Hostiensis*, Summa h. t. n. 8.; *Ioann. Andreae* h. t. n. 6.; *Sanchez* l. c. n. 18. 25.; *Laurin* l. c. p. 246. sq. 255. sq. Cfr. quoque cap. unic. X. h. t.; cod. civ. Austr. § 185.; German. §§ 1768. sq.; at codices civiles Galliae et Italiae de *solutione* adoptionis eiusque *forma* silent, unde illam potius perpetuam usque ad mortem habere videntur. Cfr. *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 475.; *Allègre* l. c. ad art. 346.; *Laurin* l. c. p. 255. sq. 258.

(67) S. C. C. in cit. c. Hortana 25. Sept. 1725. iunct. *Benedict. XIV.* l. c. n. 5. et *Laemmer* l. c.; Pii IX. Const. „*Quisquis* „ 17. Mart. 1856., ubi *Episcopis* Austriae simpliciter, non tantum „*ad cautelam* „ data est facultas sanandi in radice etiam illa matrimonia, „*quae contracta fuere sine huius Apostolicae Sedis dispensatione obstante impedimento cognationis spiritualis et civilis* „ iunct. *Laurin* l. c. p. 241. sq. 246. et *Aichner* l. c. §§ 178. i. f. et *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 478.; S. C. Inq. 20. Febr. 1888., ubi in facultate Ordinariis concessa dispensandi cum concubinariis in periculo mortis constitutis impedimentum cognationis legalis non est exceptum; facultates extraordinariae v. g. quinquennales a S. C. de Prop. F. cum *Episcopis* communicatae de impedimento cognationis legalis (forte ob raritatem casus) nihil continent; *Giovine* l. c. p. 400.; *Laurin* l. c. p. 238.

(68) Cap. 5. 6. X. qui matrim. accus. IV. 18.; Instr. S. C. Inq. 20. Iun. 1883. n. 1.; Instr. C. R. §§ 115. 122.; *Gasparri* l. c. n. 1180. sq.; *Pèriès* l. c. p. 150. sq.; *Scherer* l. c. p. 327. not. 38.

est solvenda, num 1) adoptio in casu *particulari* legibus civilibus illius nationis *de facto* fuerit conformis et 2) ius civile alicuius regionis de adoptione constitutum saltem in substantialibus quoad *institutionem* legalem, interventionem *auctoritatis publicae* per *iudicem competentem*, *qualitates* adoptantis et adoptati, *solemnitates* iuris, *effectus* legitimos conveniat cum adoptione iuris Romani. Quod dubium secundum, si forte authentica declaratione nondum est definitum, ab inferioribus iudicibus in prima instantia i. e. a competentibus Ordinariis loci per relationem ad Sedis Apostolicae iudicium est deferendum (69).

Simili modo expedienda est *exceptio*, quod tempore contracti matrimonii fraternitas legalis iam *legitime* fuerit soluta (70).

479. Scholion. Superveniens cognatio legalis quamvis sponsalia iam contracta ipso iure dirimat (71), tamen matrimonium ratum non solvit; etenim tale privilegium soli professioni religiosae votorum solemnium est proprium (72).

Praeterea matrimonii consummati usus propter cognationem quandam legalem supervenientem non impeditur; nullo enim iuris textu huiusmodi prohibitio ad instar supervenientis affinitatis est fundata; hinc in illa reiicienda omnes doctores sunt concordantes (73). Propter simile legum silentium *poena excommunicationis* iis quondam inflicta, qui in gradibus prohibitis *consanguinitatis* vel *affinitatis* matrimonia contraxerant, iam ante abrogationem illius censurae per Pium IX. factam ex ipso cap. unic. de consang. IV. unic. in Clem. ad violatores *cognationis legalis* (et spiritualis et honestatis publicae) non potuit extendi (74). Multo minus in foro eccle-

(69) S. C. C. 2. Iul. 1678., ubi ex adoptione coram solo *notario* declarata non admisit impedimentum cognationis legalis; S. C. Inq. 16. Apr. 1761.; S. C. de Prop. F. 14. Ian. 1802. iunct. Wernz supra h. tit. not. 56. sq.; Instr. Eystett. p. 350.; Instr. C. R. §§ 28. 29. iunct. *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 476. et *Laurin* l. c. p. 243. sq.

(70) Cfr. supra h. tit. n. 476. not. 64. sq.; *Laurin* l. c. p. 255. sq. 258.; *Scherer* l. c. § 118. not. 22. sq. 30.

(71) L. 35. § 1. D. de verb. obl. XLV. 1.; L. 185. D. de R. I. L. 17.; *Sanchez* l. c. n. 20.; *Schmalzgr.* h. t. n. 24.; *Laurin* l. c. p. 298.

(72) *Laurin* l. c. p. 235. sq. Quae solutio multo minus ad matrimonium consummatum est extendenda. Cfr. de iure Romano: L. 67. § 3. D. de rit. nupt. XXIII. 2.; *Laurin* l. c. p. 207. sq.; *Scherer* l. c. p. 322.

(73) *Sanchez* l. c. n. 19.; *Schmalzgr.* h. t. n. 25.; *Feije* l. c. n. 430.; *Laurin* l. c. p. 236.; *Scherer* l. c. p. 322. sq. not. 11.

(74) *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 48. n. 14.; *Laurin* l. c. p. 238. sq.

siastico recepta est poena *infamiae* vel *nullitatis* matrimonii iure Romano statuta, si tutor vel curator pupillam suam intra vigesimum annum non desponsatam a patre nec testamento destinatam ducat uxorem vel eam filio suo iungat (75).

480. Scholion. *Adoptio* etiam in modernis codicibus (76) civilibus regulariter retenta, nisi excipias Hollandiam, propter consequentiam iuridicam morumque honestatem vel ad ipsum matrimonium civile contrahendum, dempta Austria (77), producit *impedimentum* (78). Quodsi leges civiles in admittendo impedimento matrimonii ex adoptione orto generatim conveniunt, eo magis discrepant in definienda eius *vi* et *extensione*. Sunt enim codices civiles, qui cognationi legali solummodo tribuunt *vim* impedimenti *mere prohibentis* (79), dum alii eandem inter impedimenta *dirimentia* recensent (80). Porro leges quaedam civiles impedimentum cognationis legalis *restringunt* ad solam paternitatem legalem (81), sed aliae praeter gradus paternitatis, fraternitatis, affinitatis legalis in

(75) L. 64. 66. 67. D. de ritu nupt. XXIII. 2.; L. 6. C. de interdict. matrim. V. 6.; Scherer l. c. p. 328.

(76) Cfr. v. g. cod. civ. Gall. art. 343. sq. 366. sq., Ital. art. 202. sq., German. §§ 1741. sq., Austr. §§ 179. sq.; Allègre l. c. t. l. p. 247. sq.; Rosset l. c. n. 1898. sq.; Laurin l. c. p. 247. sq.

Quibus in codicibus civilibus praeter *institutionem* adoptionis, etiam ius constituitur 1) de *habilitate* personarum *adoptantium* et *adoptatarum* 2) de *forma legitima* et *effectibus* adoptionis.

(77) Codex civ. Austr. § 182. tanquam effectum adoptionis essentialem nec mutationi per pacta privata permissam unice statuit illum, quod persona adoptata recipiat *nomen* personae adoptantis, sed v. g. acquisitio *polestatis patriae* in adoptandam personam *minorem* pendet a pactis privatis, quibus una cum aliis effectibus *excludi* potest. Cfr. Laurin l. c. p. 240. sq. 257. sq.; Scherer l. c. p. 328. not. 39.

(78) Cod. civ. Gall. art. 348., Ital. art. 60., German. § 1311., Hispan. art. 84.

(79) V. g. cod. civ. Germ. § 1311. iunct. Lehmkühl, D. b. Gesetzb. ad §§ 1311. 1741. 1762. 1763. 1767. 1771.; Hollweck, D. Civileher. p. 104. sq.; leg. de matr. civili in Hungar. (a. 1894.) §§ 18. 124. 131. et in Helvet. (a. 1875.) art. 28.; Allègre l. c. ad art. 348. cod. civ. Gall. scribit de impedimento cognationis legalis ibidem statuto: « Est-il dirimant ou prohibitif? D'après l'opinion qui a prévalu depuis plusieurs années, ce n'est qu'un empêchement prohibitif », similiter Barazetti alique; at Schulte, Eher. p. 526. sq. suo tempore defenderat prohibitionem '*est prohibé*' codicis Galliae inducere impedimentum *dirimens*. Cuius impedimenti dispensationem vel cessationem codex civilis Galliae non commemorat.

(80) Cod. civ. Ital. art. 60. sine mentione dispensationis, Hispan. art. 84. 85. cum permissa dispensatione super fraternitate legali; Allègre l. c.

(81) Cod. civ. German. § 1311. 1762. 1763. iunct. Lehmkühl l. c. in cit. art. et Hollweck l. c. p. 104. not. 3., ubi illam laxitatem cod. civil. Germaniae severe reprehendit.

iure canonico certo prohibitos illud *extendunt* ad duos liberos *adoptatos* eiusdem adoptantis (82), quos canonistae in ipso foro ecclesiastico a nuptiis inter se celebrandis nequaquam unanimi suffragio arcent (83).

Singularis quoque est limitatio compluribus codicibus civilibus propria, quod vel in ipsa *linea recta* impedimentum cognationis legalis non amplius sustineatur, si adoptio *solvatur*. Quae solutio adoptionis solummodo efficit in foro ecclesiastico cessationem impedimenti *canonici* orti ex *fraternitate* legali, non ex paternitate vel affinitate legali. Quodsi leges civiles quandoque *dispensationem* super limitato illo impedimento cognationis legalis non admittunt, rigor iste magis apparens quam verus est, si *soluta adoptione* etiam *impedimentum* matrimonii in foro civili ablatum esse decernitur (84).

Tandem legislatores quidam civiles licet impedimentum *cognitionis legalis* arctioribus circumscriberent limitibus, de novo in imitationem iuris Romani statuerunt impedimentum quoddam *prohibens* matrimonii inter *tutorem* vel *curatorem* eiusque *descendentes* atque *pupillam*, nisi servatis certis conditionibus in iure civili praescriptis (85). Quod impedimentum *matrimonii* a iure canonico prorsus alienum est (86); at Ecclesia non obstat, quominus potestas civilis, exclusis semper impedimentis dirimentibus vel prohibentibus matrimonii, de rebus temporalibus pupillorum atque effectibus mere civilibus matrimonii aequas sapientesque condant leges.

(82) Cod. civ. Gall. art. 348., Ital. art. 60.; at cod. civ. Hispan. art. 84. magis servat consuetos limites canonicos.

(83) Cfr. supra h. tit. not. 59.

(84) Cod. civ. German. §§ 1311. 1741. 1763. 1771. iunct. *Lehmkuhl* l. c. in cit. §§; *Hollweck* l. c. p. 104. sq.; cit. leg. Helvetiae art. 28., Hungariae, ubi partialis dispensatio permittitur.

(85) Cfr. cit. leg. Hungar. § 19. iunct. cod. civ. Hispan. art. 45. 50., Gall. art. 366. sq.; *Scherer* l. c. p. 328. not. 41.; *Hollweck* l. c. p. 105. sq.

(86) *Wernz* h. tom. IV. n. 67. sq. 479.; *Hollweck* l. c. p. 106. ubi tenet huiusmodi impedimentum prohibens matrimonii a Statu condi posse, quamdiu pro pupillo duret periculum damnorum. Cui sententiae putat Conc. Trid. Sess. XXIV. can. 4. de matr. non obstare, imo provocans ad *Aichner*, Comp. iur. eccl. p. 533. ed. sext. id etiam exinde probat, quod ex communi (?) opinione *vetita civilia matrimonii* per modum impedimentorum prohibentium sint permessa, si solummodo condantur ad ordinandas res temporales. At alii merito aliter opinantur. Nam utilitas quaedam temporalis non tribuit *Statui* potestatem *competentem* ad *directam* prohibitionem celebrationis *sacramenti*. Communis vero illa opinio de facto non existit; ipse vero *Aichner* iam in octava editione p. 545. sq. quoad rem potius accessit ad sententiam a *P. Biederlack* in Act. theol. Oenip. (a. 1893.) p. 645. sq. propugnatam.

TITULUS XXI.

DE IMPEDIMENTO COGNATIONIS SPIRITUALIS.

(Lib. IV. tit. 11. de cognat. spirit.)

481. **Fontes:** C. XXX. q. 1. 3. 4. (1) — Compl. l. l. IV. tit. 11. de cog. spir. et filiis ante vel post compaternitatem genitis; cpl. II. l. IV. tit. 6. de cog. sp.; cpl. III. l. IV. tit. 8. de cog. sp. — Decretal. Greg. IX. l. IV. tit. 11. de cog. sp.; Decretal. Bonif. VIII. lib. IV. tit. 3. de cog. sp. — Concil. Trid. Sess. XXIV. cap. 2. de reform. matr. — Pii V. Const. « *Sanctissimus* » 20. Aug. 1566., Const. « *Cum illius vicem* » 28. Nov. 1566. — S. C. C. 5. Mart. 1678.; Instr. S. C. C. Inq. 20. Iun. 1883. n. 29. sq. et S. C. de Prop. F. n. 31. sq. (a. 1883.) in Act. S. Sed. vol. XVIII. p. 352. sq. 376. sq.; decis. S. C. C. in ed. *Richt.* Conc. Trid. p. 266. sq. et in Act. S. Sed. vol. XIV. p. 411. sq.; resp. S. C. Inq. et S. C. de Prop. F. in Collect. S. C. de Pr. F. n. 1248. sq.; Instruct. S. C. de Pr. F. 4. Maii 1774. pro simpl. sacerdot. sacram. confirm. admin. in Act. S. Sed. vol. VII. p. 306. sq.; S. C. Inq. 3. Maii 1893. 29. Apr. 1894. 3. Dec. 1902. — Bened. XIV. Const. « *Etsi pastoralis* » 26. Maii 1742. § 8. n. 6.; Synod. prov. Ruthen. (a. 1720.) et Synod. Mont. Liban. (a. 1736.) in Collect. Lac. t. I. col. 28. 119. 127. 163.; Concil. provinc. Alba-Jul. (a. 1872.) p. 96.; Synod. Sciarf. (a. 1888.) p. 180. — Instr. C. R. § 27.; Instr. Eystett. p. 346. sq.

Scriptores: Comment. iur. Decretal. in h. t. — *Devoti* l. c. § 137.; *Aichner* l. c. § 178.; *Scherer* l. c. § 117. — *S. Raymund.* l. c. lib. IV. tit. 7. de cog. sp.; *Rolandus* l. c. p. 144. sq.; *Bernard. Pap.* l. c. p. 157. sq. 295.; *Tancred.* l. c. p. 32. sq. tit. 21. de cog. sp. et de diversis speciebus eius.; *Durantis* l. c. h. t. — *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 54 sq. (2); *Feije* l. c. n. 409. sq.; *Giovine* l. c. t. I. p. 382. sq.; *Schulte* l. c. § 26.; *Mansella* l. c. p. 41. sq.; *Van de Burgt* l. c. p. 155. sq.; *Gasparri* l. c. n. 733. sq.; *Rossel* l. c. n. 1835. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 418. sq.; *Leitner* l. c. p. 252. sq.; *Périers* l. c. p. 145. sq. — Arch. f. k. K. t. XV. p. 216., ubi *Laurin* praesertim de historia huius impedimenti egregie disserit; *Moy* l. c. p. 91. sq. 211. sq. 366. sq.; *Freisen* l. c. p. 507. sq.; *Schmitz* l. c. p. 391. 393. 457. 801. — *Zhishman* l. c. p. 263. sq.; *Esmein* l. c. t. I. p. 357. sq. t. II. p. 260. sq.

Praenotiones.

482. **Connexio materiae.** Ut in ordine *naturali* per adoptionem fit imitatio naturae, qua cognatio et affinitas quaedam legalis oritur, ita in ordine *supernaturali* minister baptismi

(1) L. 26. Cod. de nuptiis V. 4. (Iustinian. a. 530.) Codices iuris civilis nostra aetate ut plurimum impedimentum cognationis spiritualis non agnoscunt velut eod. civ. Ital., Galliae, Austriae alique, imo etiam Hispaniae. Cfr. *Schulte* l. c. p. 522. sq.; *Friedberg-Ruffini* l. c. § 148. i. f.

(2) Cfr. ex theologis: *S. Thom.* l. c. lib. IV. sent. dist. 41. q. 1.; *Ballerini-Palmieri*, Opus theol. mor. t. VI. p. 479. sq.

per lavacrum regenerationis novae vitae supernaturalis in homine baptizato ex Dei ordinatione est auctor (3). Qua in nova vita praeparanda et conservanda praesertim attenta praxi Ecclesiae antiquae principalem quandam curam habuerunt *patrinus* vel *matrina*. Hinc inter ministrum baptismi et patrinum atque hominem baptizatum orta est sancta quaedam relatio paternitatis et filiationis spiritualis. Quae cum coniunctioni matrimoniali parum videretur conformis, impedimentum matrimonii ab Ecclesia constitutum est. Quare merito post impedimenta cognationis naturalis et legalis disputatur de cognatione spirituali, quippe quae secundum analogiam consanguinitatis et adoptionis in ordine naturali constituit impedimentum dirimens matrimonii in Ecclesia Christi.

483. Definitio. Cognatio spiritualis (*ἡ συγγένεια πνευματικῇ*) est propinquitas quaedam personarum iure ecclesiastico ex collatione et susceptione sacramentorum baptismi vel confirmationis orta et dirimens inter easdem matrimonium contrahendum (4).

484. Divisio. Cognatio spiritualis dividitur :

I. Ratione *originis* in cognationem spiritualement ortam ex *baptismo* aut ex *confirmatione* (5).

(3) Concil. Trid. Sess. V. de pecc. orig. can. 4.; Catechism. Rom. P. I. cap. 2. q. 5. 26. sq. cap. 3. q. 15.; *Laurin* l. c. p. 216. sq. et Arch. f. k. K. 55. p. 369. sq.

(4) Cap. 1. 3. h. t. IV. 3. in Sext. iunct. cap. 2. Conc. Trid. Sess. XXIV. de ref. matr.; *Van de Burgt* l. c. p. 155.; *Rosset* l. c. n. 1836.; *Freisen* l. c. p. 507. 508.

(5) Praeterea in iure *antiquo* distinguebatur cognatio spiritualis ex sacramento *poenitentiae* et ex *catechismo*. Verum prior illa cognatio ex sacramento poenitentiae, quae in Decreto Gratiani reperitur (cfr. c. 8. 9. 10. C. XXX. q. 1.) neque in Decretalibus Gregorii IX. expressis verbis commemoratur, impedimentum quoddam impediens matrimonii non fuit inter filios filiasque naturales atque spirituales alicuius confessarii (cfr. Glossa v. Baptizavit ad cap. 8. X. h. t.; *Paucapalea*, Summa p. 122.; *Freisen* l. c. p. 536. sq.), et si quod fuisset, certe a Bonifacio VIII. cap. 3. h. t. in Sext. esset sublatum. Cfr. *Laurin* l. c. p. 243. sq. 260.

Altera vero cognatio spiritualis ex *catechismo*, quam Bonifacius VIII. cap. 2. h. t. in Sext. impedimentum *impediens* esse denuo authentice declaraverat, a Concilio Tridentino Sess. XXIV. cap. 2. de reform. matr. omnino est abrogata. Cfr. *Passerin*. l. c. in cap. 2. h. t. in Sext. n. 5. sq.; *Giraldi* l. c. P. I. sect. 706.; *Laurin*. l. c. p. 264.; *Rosset* l. c. n. 1836. sq. Benedictus XIV. Const. « *Inter omnigenas* » 2. Febr. 1744. § 17. pro regno Serviae et finitimis regionibus tanquam abusum reprobatur cognationem spiritualement oriri ex assistentia matrimonio praestita vel inter eos, a quibus capilli pueris primo tondentur.

II. Ratione *extensionis* in *paternitatem* (directam), quae est cognatio spiritualis inter baptizantem vel confirmantem vel patrum et baptizatum vel confirmatum, in *compaternitatem* (directam), quae est cognatio spiritualis inter baptizantem vel confirmantem vel patrum ex una parte et patrem vel matrem baptizati vel confirmati ex altera parte (6).

III. Ipsa vero *compaternitas* denuo subdividitur in *simplicem* vel *multiplicem*, quatenus ex una causa adaequata vel ex *compluribus* causis sive titulis complete distinctis semel vel pluries sive in ministro sacramenti sive in patrino vel matrina sive in receptore sacramenti sive parentibus provenit. Cfr. S. C. Inq. 29. Apr. 1894.: “*Si quis plures eiusdem personae filios eodem sacramento teneat, cognatio spiritualis non augetur, et consequenter opus non est ad dispensationis validitatem, ut in supplici libello haec circumstantia exprimat*”; *Giovine* l. c. t. I. p. 390.; *Leitner* l. c. p. 262. sq.

485. *Notae historicae.* Cum sacramentum baptismi sit vera quaedam regeneratio spiritualis, iam inde ab aetate Apostolorum (7) inter *ministrium* (8) baptismi et baptizatum censebatur orta sancta quaedam relatio patris spiritualis ad filium suum spirituale. Quae cognatio spiritualis mox extensa est ad *patrinos* vel *matrinas*, quorum primis saeculis religionis christianae iam fit mentio (9). Ipsi instruxerunt (10) baptizan-

(6) *Paternitas indirecta*, quae constituit impedimentum inter baptizatum vel confirmatum et baptizantis vel confirmantis vel patrini uxorem (cfr. cap. 1. h. t. in Sext.) antea carnaliter cognitam, itemque *compaternitas indirecta* dirimens matrimonium inter *parentes* baptizati vel confirmati et baptizantis vel confirmantis vel patrini uxorem antehac cognitam (cfr. c. 1. 3. C. XXX. q. 4.), denique *fraternitas*, qua contrahebatur impedimentum inter *filios* carnales baptizantis vel confirmantis vel patrini et inter baptizatum vel confirmatum (cfr. c. 2. 3. C. XXX. q. 3.; cap. 7. X. h. t.; cap. 1. h. t. in Sext.) ex citato decreto Concilii Tridentini matrimonium contrahendum non amplius dirimunt. Cfr. *Schmalzgr.* h. t. n. 9. sq. 13. sq.; *Laurin* l. c. p. 263. sq.; *Scherer* l. c. p. 314. sq.; *Esmein* l. c. t. I. p. 364. sq.

(7) S. Petri I. epist. V. 13. et Nicol. M. in resp. ad cons. Bulgar. n. 2.; similiter S. Paulus vocat Timotheum, Titum, Onesimum filios suos. Cfr. II. Timoth. II. 1.; Tit. I. 4.; Philem. 10. sq.; *Laurin* l. c. t. XV. p. 216. sq.

(8) Cfr. c. 119. (Innoc. I. scr. a. 416.) c. 125. (c. 2. Conc. Arausic. I. a. 441.) D. IV. de consecr.; decret. pro Armen.; Conc. Trid. Sess. VII. de bapt. can. 4.

(9) *Tertullian.*, De bapt. c. 18.; *Dionysius Areop.*, De hierarch. eccl. cap. 7. § 11. (*Migne*, P. G. III. 567. sq.); c. 105. (= verb. Caesarii + a. 542.) D. IV. de consecr.

(10) Instructio illa religiosa, quae dicebatur catechismus *κατηχισμός*,

dos in religione christiana, testes, sponsores, fideiussores exstiterunt de dignitate baptizandorum, quos obtulerunt (" *offeferentes* „) ministro baptismi. Cum per immersionem administraretur baptismus, patrini ex sacro fonte levabant vel suscipiebant baptizatum (" *levantes, susceptores* „); quodsi per ablutionem vel aspersionem baptismus fuit collatus, inter ritum sacrum tenere (" *tenentes* „) solebant baptizandum (11).

Antiquissima igitur est illa cognatio spiritualis atque adeo antiquior *impedimento* matrimonii ex illa orto, de quo primis saeculis sacri canones non reperiuntur (12). Nam illo tempore saepissime baptizabantur *adulti*, quibus in administratione baptismi per ritum immersionis ob decentiae legem dabantur patrini eiusdem sexus. Porro quandoque *parentes* ipsi suos infantulos ad baptismum offerebant. Hinc ratio condendi legem irritantem matrimonium inter *patrinum* et *baptizatum* non exstitit multoque minus inter baptizatum et baptizantem ordinarie *episcopali* vel *sacerdotali* dignitate insignitum (13). Quae disciplina immutata est, cum paulatim numerus adultorum baptizandorum fieret exiguus, neque parentes ipsi, sed patrini, qui nequaquam semper eiusdem sexus fuerunt atque baptizandi, e sacro fonte infantes levarent. Inde vero factum est, ut christiani, quamvis lex scripta nondum existeret, propter *consuetudinem* laudabilem a matrimoniis inter personas spirituali cognatione coniunctas abhorrerent (14).

Prima lex scripta, qua matrimonium inter *susceptores* et *baptizatum* prohibebatur, *incidenter* lata est 30. Oct. 530. = L. 26. Cod. de nupt. V. 4. ab Imperatore Iustiniano. Quam prohibitionem, utut a potestate civili datam, aegre non tulit Ecclesia, cum Imperator rem *novam non* constituisset, sed potius *confirmasset consuetudinem iam receptam* et disciplinae canonicae

κατηχίζω, = instruo) vel christianitas vel ministerium sive sacramentum christianitatis (cfr. 57. D. IV. de cons.; cap. 2. h. t. in Sext.; *Bernard. Pap.* l. c. p. 160.; c. 3. C. XXX. q. 4.) non a solis patrinis vel matrinis fuit data, sed principaliter a sacerdotibus aliisque clericis vel a diaconissis. Cfr. cit. c. 57. D. IV. de consecr. Quae voces catechismi, christianitatis etc. deinde omnes actus praeparatorios et ritus sacros baptismum praecedentes comprehendebant. Cfr. c. 100. D. IV. de consecr.; epl. I. (in parte decisa) qui matr. IV. 18.; *Laurin* l. c. p. 217. sq. et in cit. Arch. t. 55. p. 369. sq.

(11) *Laurin* l. c.

(12) *Freisen* l. c. p. 508.

(13) *Laurin* l. c. t. XV. p. 220.; c. 79. D. IV. de consecr.

(14) *Laurin* l. c. p. 220. sq.; *Freisen* l. c. p. 508. sq.; *Esmein* l. c. p. 362. sq.

summopere conformem. Cfr. *Bened. XIV.*, De Synod. dioec. l. IX. cap. 10. n. 6.; *Gasparri* l. c. n. 734.; *Scherer* l. c. § 117. not. 1. Quare Concilium Trullanum (a. 692.) c. 53. non solum legem Imperatoris de cognatione spirituali solemniter canonicavit, sed etiam *extendit* ad prohibitionem matrimonii inter *patrum et matrem* baptizati.

In Ecclesia quoque occidentali cognatio spiritualis iam saeculo sexto reperitur; at prima vice c. 4. Concilii Romani (a. 721.) de impedimento matrimonii proveniente ex cognatione spirituali hisce verbis datur lex: "*si quis commatrem spirituales duxerit in coniugium, anathema sit*".

Prohibitio hoc canone contenta saeculo octavo et nono in Conciliis (15), in rescriptis Romanorum Pontificum (16), libris poenitentialibus (17), legibus civilibus (18) non tantum fuit *repetita*, sed etiam *extensa* (19). Ex ipsis epistolis S. Bonifacii, quibus a. 731. a nonnullis Praelatis *Angliae* de impedimento cognationis spiritualis petit informationes, satis manifestum est *Romae* atque in *Gallia* inter Francos hoc impedimentum iam fuisse receptum; at in Anglia et in regionibus missionum S. Bonifacii praxis videtur fuisse contraria; aliter ignorantia et admiratio sancti viri de disciplina Romanorum et Francorum explicari nequit, contra quam miro illo argumento usus est, quod, cum omnes fideles sint fratres et sorores in Christo, consequenter omnia matrimonia essent prohibenda (20).

Quod ius antiquis canonibus de cognatione spirituali constitutum in Decretum *Gratiani* est translatum; at non pauca *dubia* et *controversiae* de vi et ambitu huius impedimenti non nisi paulatim soluta et extricata sunt (21).

(15) Cfr. c. 5. Concil. Roman. (a. 743.) sub Zacharia Papa.

(16) Epistol. Zachariae Pap. ad Episc. Gall. (a. 747.).

(17) Poenitentiale Casinense (circ. a. 700.-750.) c. 24. 25.; *Schmitz* l. c. p. 391. 404. sq.; *Freisen* l. c. p. 513. sq.

(18) Edict. Luitprandi, regis Longobard. (a. 723.) c. 32. 34.; Capit. Pip-pini (a. 754.) c. 1.

(19) Cfr. c. 1. C. XXX. q. 1. (Nicol. M.); *Freisen* l. c. p. 509. sq.; *Milás* l. c. p. 534. sq.

(20) *Schmitz* l. c. p. 405. sq.; *Freisen* l. c. p. 510. sq.

(21) Cfr. c. 2. (Zacharias (?) ad Ep. Ticin. a. 741.-752.), 3. (cap. incert.), 4. (Urb. II. a. 1088.-1099.), 5. (Paschal. II. a. 1099.-1118.), 7. (c. 48. Conc. Tribur. a. 895.) C. XXX. q. 3.; c. 1. (Nicol. M.? ad Ep. Constant. inter a. 858.-867.), 2. (Pseudo-Chalced.), 3. (Pseudo-Innoc.), 4. (c. 47. Conc. Tribur. a. 895.), 5. (Paschal. II.), 6. (Urban. II.) C. XXX. q. 4.; *Laurin* l. c. p. 226.

Qua in re ut Romani Pontifices in dirimendis controversiis etiam *consuetudini* suam vim non negarunt (22), ita alia dubia authenticis interpretationibus resolverunt. Id, quod factum est tum in capitibus compilationis Gregorii IX. (23) tum a Bonifacio VIII. in Sext. (24).

Primis Ecclesiae saeculis, cum baptismus et confirmatio *simul administrarentur*, patrini baptismi a patrinis confirmationis non fuerunt distincti. Quare de cognatione spirituali et impedimento matrimonii ex *confirmatione* proveniente leges speciales illo tempore non existunt (25). Postquam utrumque sacramentum *diversis temporibus* administrari coeptum est, alii quoque patrini in baptismo, alii in confirmatione fuerunt adhibendi. Qui patrini confirmationis, cum pariter contraherent cognationem spirituales, etiam quoad *impedimentum matrimonii* patrinis baptismi aequiparati fuerunt. De *distincta* illa administratione sacramenti baptismi et confirmationis (26) et de *impedimento* contracto ex confirmatione prima vice canones reperiuntur saeculo octavo et nono (27). Cum insuper etiam ex *catechismo* (28) et ex sacramento poeniten-

sq.; Freisen l. c. p. 514. sq.; Scherer l. c. p. 314. sq. Cfr. Tancred. l. c. p. 36. sq., qui dubitavit, utrum inter personam *laicam* forte *baptizantem* et personam *baptizatam* matrimonio tantum obstaret impedimentum prohibens, an *dirimens*, ut postea cap. 1. h. t. in Sext. declaratum est. Cfr. Freisen l. c. p. 538. Gratianus ad c. 3. C. XXX. 3. alia dubia de fraternitate spirituali suo tempore seite solvit ad tramites c. 4. C. XXX. q. 1. Aliae controversiae de fraternitate vel compaternitate spirituali inter Glossatores agitatae nunc nullam habent utilitatem practicam atque non raro potius subrisum excitant. Cfr. v. g. Gloss. ad c. 4. C. XXX. q. 1.; Paucapalea l. c. p. 122. iunct. Scherer l. c. p. 315. sq.; Tancred. l. c. p. 32. sq.; Bernard. Pap. l. c. p. 157. sq.

(22) Cap. 1. 3. X. h. t.; Freisen l. c. p. 529. sq.

(23) Cap. 5. 6. 4. 2. 8. X. h. t.; Laurin l. c. p. 252. sq.

(24) Cap. 1. 2. 3. h. t. in Sext.; Laurin l. c. p. 258. sq.

(25) Laurin l. c. p. 220. sq. 239. 253. 259. sq.; Freisen l. c. p. 533. sq.

(26) Cfr. c. 100. D. IV. de consecr.

(27) Cfr. cap. 1. Synod. gener. in reg. Franc. (a. 752.?) et Hefele l. c. t. III. p. 591.; c. 15. Conc. Comp. (a. 757.); c. 4. Conc. Cabill. (a. 813.); c. 55. Conc. Mogunt. (a. 813.); epist. Nicol. M. scr. a. 864. Cfr. c. 2. 4. 6. C. XXX. q. 4.

(28) Cfr. c. 3. C. XXX. q. 4.; c. 1. C. XXX. q. 1. Controversiam inter doctores agitatam, utrum *catechismus* constituat impedimentum *dirimens*, an tantum *impediens* (cfr. Roland. l. c. Bernard. Pap. l. c. p. 159. 296.; Tancred. l. c. p. 37.), iam Clemens III. (a. 1187.-1191.) cap. 5. X. h. t. « *vix* » admittens ullum impedimentum (mere *impediens*), potius in favorem sententiae *negantis* impedimentum *dirimens* satis clare diremit. Quae negans sententia Tancredi etiam a Goffredo de Trano l. c. h. t. n. 4.

tiae (29) orta esset cognatio quaedam spiritualis, non obstantibus limitationibus factis per Bonifacium VIII. (30), numerus impedimentorum ex cognatione spirituali nimis est multiplicatus (31). Etenim si cap. 51. Concilii Pragensis (a. 1355.) recensentur *viginti* casus cognationis spiritualis in iure statuti, aucta est difficultas ex illo abusu quatuor vel quinque vel plures adhibendi patrilos. Concilium Tridentinum omnia omnimoda abrogatione huius impedimenti, ut malo isti ex nimis extensa cognatione spirituali medelam afferret, Sess. XXIV. cap. 2. de ref. matr. ius antiquum correxerat et cognationis spiritualis impedimentum ex catechismo et fraternitate et affinitate spirituali abrogavit. Quod decretum Tridentinum una cum

propugnata tandem manifesta et authentica cap. 5. X. h. t. declaratione Bonifacii VIII. cap. 2. h. t. in Sext. est confirmata. Cfr. *Laurin* l. c. p. 239. sq. 258. sq.; *Freisen* l. c. p. 534. sq.; *Scherer* l. c. p. 315. not. 17., ubi interpretationem vocabuli « *vir* », secundum *grammaticam latinam* a Bonifacio VIII. factam appellat « *plus quam artificialem* ».

(29) Dict. Grat. ad c. 7. C. XXX. q. 1. Cognatio illa spiritualis ex poenitentia quam Gratianus c. 8. 9. 10. l. c. probat, tantum exstitit inter sacerdotem, ministrum sacramenti, et filiam poenitentialem. Cfr. *Franz Gillmann*, Das Ehehindernis der geistlichen Verwandtschaft aus der Busse, Mainz 1910. et *Archiv für kath. Kirchenrecht* XC. 1910.

Quare cognatio illa spiritualis propter impedimentum ordinis sacri iam statutum potius fuit nova causa fornicationis qualificatae inter confessarium et filiam spiritualem, non specialis et practici cuiusdem impedimenti matrimonii. Cfr. supra h. tit. not. 5.; *Laurin* l. c. p. 241. sq. 260.; paulo aliter *Freisen* l. c. p. 537., qui propter inconcinnas assertiones nonnullorum Glossatorum pro illo tempore admittit aliquod impedimentum matrimonii ex poenitentia etiam a *laicis* administrata.

Multo minus cum *Schnitzer* l. c. p. 423. not. 1. asseri potest, secundum probationes a *Freisen* l. c. datas antiquo tempore saepe receptam fuisse illam opinionem, quod in extrema necessitate etiam *laicus* possit *valide* absolvere. At omnes *tres* textus ex antiquis Glossatoribus unice a *Freisen* allati cum non agant de *sacramentali absolutione*, ex sese plane nihil probant. Cfr. de praxi antiqua quandoque laico vel diacono peccata confitendi atque de locutionibus nonnunquam ambiguis circa vim confessionis laicis factae et absolutionis a laicis datae cfr. *Laurain*, De l'intervention des laïques, des diacres et des abesses dans l'administration de la pénitence, Paris 1897.; *Königer*, Die Beicht nach Cäsarius von Heisterbach, München 1906.: Veröffentlichungen aus dem kirchenhist. Seminar München II. 10.; *Gillmann*, Zur Frage der Laienbeicht: Der Katholik, Mainz 1909. 435. *Pesch*, Praelect. dogmat. t. VII. n. 415. 416.; *Leitner* l. c. p. 266. not. 9., ubi per transennam etiam solide demonstrat falso a nonnullis scriptoribus defendi B. Albertum M. laicis in casu necessitatis vindicare habilitatem dandi *sacramentalem absolutionem*.

(30) Cap. 3. h. t. in Sext.

(31) *Laurin* l. c. p. 261. sq.

citatis authenticis declarationibus Pii V. et SS. CC. constituit ius etiam nunc in Ecclesia vicens. Postquam iam in Concilio Tridentino perfectior limitatio huius impedimenti petita, sed ob exceptiones Hibernorum non impetrata fuit (32), denuo nostra aetate praesertim in Concilio Vaticano a non paucis Episcopis postulata proposita sunt, ut cognatio spiritualis ex catalogo impedimentorum dirimentium omnino eliminaretur, “ *nisi forte inter baptizatam et patrinum* „ (33). Non obstantibus illis postulatis, quae de lege ferenda attentione digna sunt, quibusque etiam indirecte sine absoluta abrogatione magna ex parte satisfieri potest (v. g. si ut in confirmatione, ita in baptismo tantum personae *eiusdem sexus* tanquam veri valideque *patrini* haberentur) hucusque ius constitutum nondum est immutatum.

§ 1. DE ORIGINE ET AMBITU IMPEDIMENTI COGNATIONIS SPIRITUALIS.

486. Cognatio spiritualis, quae non inducit vinculum quoddam naturale, sed mere ecclesiasticum (34), solo iure *humano* Ecclesiae catholicae obtinuit vim irritandi matrimonia inter personas tali vinculo spirituali obstrictas, ut patet ex ipsa *varietate* disciplinae ecclesiasticae (35).

Quemadmodum enim reverentia, quam parentes, filii alii-que consanguinei sibi mutuo debent, coniunctioni maritali obstat, ita *similis* reverentia ex nativitate spirituali orta, at interdum exaggerata, Ecclesiam induxit, ut propter illam matrimonium (36) prohiberet.

487. Quod impedimentum cognationis spiritualis inde a Concilio Tridentino Sess. XXIV. cap. 2. de ref. mat. inducitur tantum ex *baptismo* vel *confirmatione*, non ex aliis sacramentis (37), neque ex *catechismo* neque ex suppletis *caeremoniis*

(32) *Martin*, Collect. docum. Conc. Vatic. p. 162. sq.

(33) *Martin* l. c. p. 162. 183. 190. Cfr. quoque *Katholik* (a. 1872.) t. II. p. 224. sq.; *Pallavicin.*, Hist. Conc. Trid. lib. XXIII. cap. 9.; *Laurin* l. c. p. 263. sq.

(34) *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 60. n. 7.; *Van de Burgt* l. c. p. 52. sq.

(35) *Sanchez* l. c. disp. 54. n. 2.; *Schmalzgr.* h. t. n. 2. 28. sq. 32. sq.; *Scherer* l. c. p. 318. not. 31.; *Rosset* l. c. n. 1838.

(36) *Sanchez* l. c. n. 3.; *Schmalzgr.* h. t. n. 3.; *Laurin* l. c. p. 216. sq.

(37) *Bened.* XIV. Const. “ *Inter omnigenas* „ 2. Febr. 1744. § 17.; cap. 1. 3. h. t. in Sext.; *Passerin.* l. c. in cit. cap. 3. h. t. in Sext. n. 12.; *Schmalzgr.* h. t. n. 4. sq.

baptismi (38). Ex eodem decreto Tridentino cognatio spiritualis tantum contrahitur inter *susceptores* ac *baptizatum* ipsum et illius *patrem* et *matrem*, necnon inter *baptizantem* et *baptizatum baptizatique patrem* ac *matrem*. Similiter ea quoque cognatio, quae ex *confirmatione* oritur, *confirmantem* et *confirmatum* illiusque *patrem* et *matrem*, ac *tenentem* non egreditur. Reliqua omnia inter alias personas huius spiritualis cognationis impedimenta omnino sunt sublata (39). *Parentes* baptizati vel confirmati intelliguntur *parentes naturales* sive legitimi sunt sive illegitimi (40); hinc *parentes adoptivi* (41) v. g. cum baptizante vel cum patrinis baptizati vel confirmati cognationem spirituales non contrahunt (42).

488. Scholion. In Ecclesia orientali catholica, quamvis diversi

(38) Cap. 5. X. h. t.; cap. 2. h. t. in Sext.; S. C. de Prop. F. 11. Sept. 1779. in Collect. S. C. de Pr. F. n. 1248.; S. C. C. in caus. Muran. 13. Apr. 1663., in caus. Tolentinat. 16. Maii 1711., in caus. Leopold. 30. Iun. 1759. 19. Sept. 1761.; *Passerin* l. c. in cap. 1. h. t. in Sext. n. 7.; *Laurin* l. c. p. 264. sq.

(39) Pii V. Const. « *Sanctissimus* » 20. Aug. 1566., Const. « *Cum illius vicem* » 28. Nov. 1566.; *Giraldi* l. c. P. I. sect. 702.; *Schmalzgr.* h. t. n. 20. sq. Cfr. de iure antiquo: Cap. 1. 3. 4. 6. 7. 8. X. h. t.; cap. 1. 3. h. t. in Sext.; *Schmalzgr.* h. t. n. 9. sq.

(40) *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 54. n. 16. disp. 62. n. 10. 11.; cap. 6. X. h. t.; Gloss. v. Et matrem. cap. 1. h. t. in Sext.; *Laurin* l. c. p. 229. 260. At inter parentes legitimos et illegitimos illud discrimen attendendum est, quod parentes illegitimi, cum nondum sint vinculo matrimonii coniuncti, vere contrahant cognationem spirituales matrimonio *antecedentem* cum omnibus suis effectibus. Quare si v. g. pater illegitimus in casu necessitatis propriam suam prolem ipse baptizet, vel ut patrinus teneat, propter cognationem spirituales nequit *valide* celebrare nuptias cum matre eiusdem prolis.

(41) *Sanchez* l. c. disp. 54. n. 16.; *Laurin* l. c. p. 229.

(42) De personis, inter quas tum iure antiquo tum saltem iure Tridentino nulla intercedit cognatio spiritualis, consuli possunt: *Schmalzgr.* h. t. n. 24. sq.; *Santi* h. t. n. 7. Inde quoque Freisenii assertio l. c. p. 531. refellitur: « *Communiter in compendiis doceri etiam patrilos eiusdem personae inter se spiritualiter esse cognatos* ». Etenim v. g. *Santi* l. c. recte scribit: « *Hinc cognationem spirituales inter se non contrahunt suscipientes, id est patrinus et matrinx, nec ipsi suscipientes cum ministro conferente sacramentum baptismi vel confirmationis* ». *Gillmann*, Das Ehehindernis der gegenseitigen Verwandtschaft der Paten: Arch. für kath. Kirchenrecht. LXXXVI. 1906. 688.; cfr. idem de *Simonis a Bisignano* sententia: ibid. LXXXVIII. 1908. 556. *Huguccio* in Summa (a. 1187.): « *Ad hoc enim, ut aliqui sint compadres, exigitur, ut unus sit pater spiritualis et alter carnalis....* » peccant ergo, si plures simul accedunt, non quia inter eos contrahatur compaternitas, sed quia faciunt contra prohibitionem. Hoc tamen non observatur ubique.... » Arch. l. c. LXXXVI. 703.

ritus conveniant in admittendo impedimento cognationis spiritualis, tamen quoad *ambitum* huius impedimenti non levis existit differentia. Sane Maronitae atque Italo-Graeci et Rutheni et Syri (43) sequuntur in hac re disciplinam a Concilio Tridentino constitutam. At in Concil. provinc. Alba-Iul. (a. 1872.) p. 96. haec statuuntur: “ *Cognatio spiritualis a baptismo proveniens impedimentum dirimens constituit in linea recta, inter baptizantem baptizatque parentes, inter patrilinos et filios spirituales (primus gradus), inter patrilinos atque parentes aut filios susceptorum, nec non inter patrinarum filios ac susceptos (secundus gradus), inter patrinarum filios ac susceptorum filios (tertius gradus)* „. Papp-Szilagyi l. c. § 111. eandem differentiam admittit atque explicat. Cfr. quoque Mansella l. c. p. 44. sq.; Milas l. c. p. 534. sq. de simili extensione huius impedimenti apud schismaticos orientales.

§ 2. DE CONDITIONIBUS REQUISITIS AD CONTRAHENDAM
COGNATIONEM SPIRITUALEM.

I. In administratione baptismi et confirmationis.

489. Ex parte ipsius baptismi vel confirmationis ad inducendam cognationem spiritualem, quae constituat impedimentum dirimens matrimonii omnino requiritur vera *validaque* sacramenti collatio (44). Quare ex *caeremoniis* sacramentalibus *suppletis* vel ex *invalido baptismo* (45) vel *invalida confirmatione* cognatio spiritualis nullo modo contrahitur. Quodsi *valor baptismi* vel *confirmationis* propter rationes utrimque solide probabiles sit vere *dubius*, etiam *cognatio* spiritualis est *dubia*, quae nequit inducere certum impedimentum matrimonii. Hinc si in casu dubii positivi sacramentum baptismi vel confirmationis *sub conditione* iteretur, ex neutra sacramenti administratione cognatio spiritualis certo oritur, nisi eadem personae v. g. iidem patrini in utraque collatione intervenerint. Quodsi *postea certa* fiat *validitas* unius admi-

(43) Synod. Mont. Liban. (a. 1736.) et Syn. provinc. Ruthen. (a. 1720.) in Collect. Lacens. t. II. col. 119. 127. 163. 28.; Benedict. XIV. Const. “ *Etsi pastoralis* ” § 8. n. 6.; Synod. Sciarf. Syror. (a. 1888.) p. 180.

(44) R. I. 52. in Sext.; S. C. C. 13. Apr. 1669. 2. Octob. 1687.; S. C. de Prop. F. 6. Aug. 1840. et S. C. Inq. 22. Iun. 1892. (de caeremoniis mere accidentalibus in confirmatione); Sanchez l. c. l. VII. disp. 62. n. 5.; Schmalzgr. h. t. n. 40.; Laurin l. c. p. 268. sq.; Gasparri l. c. n. 737.

(45) S. C. C. 16. Maii 1711. cum relat. in ed. Richi. C. Tr. p. 266. n. 106.

nistrationis sacramenti, ex illa, non ex altera impedimentum matrimonii inducitur, sed certitudo *superveniens* certo non obstat *valori* matrimonii *antea iam contracti*. Si accadat, ut dubium de valore prioris administrationis sacramenti sit mere *negativum*, i. e. nulla solida ratio *pro valore* militat, ex secunda collatione sacramenti conditionate facta, non ex prima cognatio spiritualis cum impedimento canonico matrimonii est *praesumenda*. *Superveniente* autem *certa* notitia de *validitate primae* administrationis sacramenti, profecto ex illa, non ex secunda provenit cognatio spiritualis, sed valor matrimonii *antea contracti* certo negari non potest (46).

Baptismus vero *solemnis* non requiritur, sed *privatus* sufficit, ut inducatur impedimentum cognationis spiritualis. Quae vis baptismi privati a nemine in dubium vocatur quoad impedimentum inter baptizantem et baptizatum. Nam lex ecclesiastica in ordine ad hunc effectum inter solemnem et privatum baptismum non distinguit. Praeterea etiam privatus baptismus *valide* confertur, unde oritur *regeneratio* spiritualis, quae *cognationis* spiritualis est fundamentum (47).

At controvertitur usque ad nostram aetatem, num cognatio spiritualis cum adnexo impedimento canonico ex baptismo *privato* oriatur etiam inter baptizatum et *patrinos* et *parentes* baptizati. Id, quod propter rationes internas supra allatas et praesertim ob magistralem decisionem S. C. C. 5. Mart. 1678. omnino videtur esse affirmandum (48).

(46) *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 486.; *Gasparri* l. c. n. 737.; at *Rosset* l. c. n. 1874. sq. affert graves rationes *contra* valorem.

(47) Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 2. de ref. matr.; S. C. Inq. 18. Decembr. 1872.; *Sanchez* l. c. n. 9. 10.; *Passerin*. l. c. in cap. 1. h. tit. in Sext. n. 5.; *Laurin* l. c. p. 269.; *Feije* l. c. n. 413.; *Gasparri* l. c.

(48) Quae sententia affirmans communius ab antiquis doctoribus v. g. Navarro, Covarruvia, Suarez aliisque fuit propugnata. Cfr. *Reiffenstuel* h. t. n. 14.; *Pichler* h. t. n. 10.; *Laurin* l. c. t. 55. p. 395. sq. At inde a Dom. Soto († a. 1560.) multi scriptores potius sententiae neganti adhaeserunt v. g. *Sanchez* l. c. n. 13. 14. 15.; *Passerin*. l. c. n. 6.; *S. Alphons.*, Theol. mor. l. VI. n. 149.; *Giovine* l. c. t. I. p. 385.; *Lehmkuhl*, Theol. mor. t. II. n. 758. ed. 11. n. 994.; *Sebastianelli* l. c. t. II. p. 92.; paulo aliter *Ballerini-Palmieri* l. c. t. VI. p. 486. not. b., qui hoc impedimentum propter contrariam *consuetudinem* communiore opinione doctorum probatam putat esse *dubium* ideoque nullum, donec aliter Ecclesia decernat. At rationes pro istis sententiis negativis allatae non sunt satis solidae. Nam verba « *de sacro fonte* » levare (cfr. cap. 6. X. h. t. et Conc. Trid. l. c.) non designant unice baptismum *solemnem*, sed ex se atque a S. C. C. in decisione particulari 17. Apr. 1603. etiam ipsi baptismi *privati* applicantur. Quare contra *verba generalia* legis Tridentinae perperam urgetur *intentio*

II. In ministris baptismi et confirmationis.

490. Minister baptismi, ut contrahat cognationem spirituales, debet esse *baptizatus*. Quare *infidelis* si in casu necessitatis licite valideque administret baptismum, omnino non incurrit impedimentum cognationis spiritualis atque adeo illius incurrendae prorsus incapax est. Nam infidelis legibus Ecclesiae nondum subiicitur; *cognatio* vero spiritualis, cum consistat in *relatione*, nequit oriri, nisi *utraque pars* legibus ecclesiasticis subdatur; deficiente igitur impedimento cognationis spiritualis in infideli etiam deficit ex parte christianorum (49). Imo ista cognatio spiritualis, quoniam nunquam existit, *non reviviscit*, si infidelis minister postea ipse baptismum recipiat (50).

eiusdem Concilii limitandi cognationem spirituales. Nihil quoque erui potest ex dispensatione a S. C. de Prop. F. 18. Mart. 1817. concessa cum clausula: « *Quatenus opus sit* ». Nam S. C. hisce verbis controversiam non attigit, sed providit casui particulari forte non attentata decisione generali S. C. C. a. 1678. data. Allegata vero consuetudo contraria, quae in facto consisteret, sufficientibus argumentis non probatur; etenim communior illa opinio suas probationes non deprompsit ex attestationibus de facto consuetudinis, sed ex rationibus internis. Hinc omnino standum est decisioni S. C. C. 5. Mart. 1678., in qua universa controversia *ex professo* fuit discussa et per interpretationem *mere comprehensivam, non extensivam* dirempta, ut ex recentioribus scriptoribus recte tenent: *Santi* h. t. n. 9.; *De Angelis* h. t. n. 5.; *Laurin* l. c. p. 384. sq.; *Gasparri* l. c. n. 738.; *Leitner* l. c. p. 255. sq.; *Rosset* l. c. n. 1862. sq.; *Scherer* l. c. p. 318. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 428. Quodsi non pauci scriptores olim sententiae neganti subscripserunt, id facile explicatur, quod ipsis decisio S. C. C. a. 1678. penitus fuerit *ignota*, aliae vero allegatae sint responsiones eiusdem S. C. vi probandi atque authentia destitutae. *Dubia* quoque haec cognatio spiritualis non amplius dici potest. Cfr. *Périers* l. c. p. 149. sq.; *Noldin*, De matrim. n. 106.

(49) *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 60. n. 3. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 29.; *Rosset* l. c. n. 1852.; *Leitner* l. c. p. 254.; *Scherer* l. c. p. 318.; *Gasparri* l. c. n. 740., qui n. 741. insuper recte docet legem *civilem* esse invalidam, si velit statuere *cognationem spirituales* inter ministrum *infidelem* baptismi et baptizatum; deest enim competentia in legislatore civili tum ratione causae i. e. cognationis spiritualis tum ratione unius saltem subiecti i. e. baptizati (cfr. *Sanchez* l. c. n. 12. 14.); at si ibidem sustinet legem *civilem* saltem sine odio fidei latam, quae infidelem ministrum baptismi declaret *inhabilem* ad contrahendum matrimonium cum *subiecto* a se baptizato, huic sententiae subscribere non possum; agitur enim de causa matrimoniali saltem *unius partis christianae*, in qua principi civili nec iudiciaria nec legifera potestas competit. Cfr. supra h. tom. IV. n. 60. i. f. scholion.

(50) R. I. 16. in Sext.; *Sanchez* l. c. n. 11. 15.; *Schmalzgr.* h. t. n. 30.; aliter, sed falso Glossa ad c. 102. D. IV. de consecr. Cfr. *Freisen* l. c. p. 554.

Quamvis ex Concil. Trid. l. c. etiam *confirmans* contrahat cognationem spiritualem cum confirmato, tamen ista cognatio ministri confirmationis, qui est Episcopus consecratus aut ex indulto apostolico presbyter aliunde iam ab omnibus nuptiis prohibitus, vix unquam est practicum quoddam impedimentum matrimonii. Idem obtinet in baptismo *solemni*, cuius minister est Episcopus vel presbyter vel extraordinarie diaconus. Hinc in praxi de ministro regulariter solummodo attendendum est ad baptismum *privatum*, qui forte a matre vel patre illegitimo, levatrice, medico similibusque personis in necessitate fuit collatus.

Denique si minister utriusque sacramenti *valide* administrati fuerit *haereticus* vel *schismaticus*, ab incurrendo illo impedimento non eximitur. Quae res singulari attentione digna est, si ministrellus sectae acatholicae, quae validam baptismi collationem retinet, ad fidem catholicam convertatur (51).

III. In patrinis et matrinis.

491. Ex parte *personae* haec requiruntur :

I. Patrini vel matrinae *valide* baptizati sint oportet; hinc si *infideles perperam* fuerint adhibiti, hoc impedimento propter rationes de incapacitate ministrorum allatas non ligantur, etiamsi postea ipsi baptismum suscipiant (52). At apostatae, haeretici, schismatici, acatholici qualescunque valide baptizati, quamvis *illicite* fungantur munere patrini in *baptismo*, tamen ab impedimento cognationis spiritualis ex eiusdem sacramenti administratione contracto non sunt immunes (53). Quodsi in *confirmatione* assumantur patrini baptizati, sed *non confirmati*, cognationem spiritualem *non* contrahunt, ut S. C. C. in c. Liciensi 13. Iun. 1654. expresse declaravit (54). Quae paternitas cum nunquam exstiterit, postea pariter non reviviscit, si patrinus recipiat confirmationem. Nam specialis

(51) *Périès* l. c. p. 145. sq.

(52) *Sanchez* l. c. n. 3. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 28. sq.; *Passerin.* l. c. in cap. 1. h. t. in Sext. n. 4.; *Scherer* l. c. p. 318. not. 40.; paulo aliter *Rosset* l. c. n. 1858. sq.; Glossa ad c. 102. D. IV. de consecr. et ad c. 1. C. XXX. q. 1. Cfr. quoque *Freisen* l. c.

(53) *Sanchez* l. c. n. 2.; *Leitner* l. c. p. 259. Cfr. quoque Rituale Rom., De sacram. bapt.

(54) Cfr. c. 102. D. IV. de consecr.; Pontificale Rom., De confirm.; Conc. plenar. lat. (a. 1899.) n. 517.; *Giraldi* l. c. P. I. sect. 710.; *Gasparri* l. c. n. 746. aliiue.

lex positiva non existit, ob quam a generali iuris regula de actibus nullis sit recedendum.

II. Praeterea patrini vel matrinae saltem *usum rationis* habeant necesse est, ut habiles sint ad officium suum *valide* exercendum; nam iure positivo certa quaedam aetas ad *valorem* actus non est praescripta. At *expedit*, ut *impuberes* non facile tanquam patrini vel matrinae admittantur, et a *licito* exercitio huius officii omnino excludendi sunt, si iure particulari ita cautum sit (55).

III. Denique patrini digni et idonei (56) etiam *legitime designati* (57) sint oportet. Quare *inhabiles* sunt ad officium patrini *valide* exercendum, qui *ultra* patrilos *legitime designatos* hoc munus sibi usurpant. Etenim a Concilio Trid. l. c. expresse statutum est, quod alii, qui *ultra* patrilos a parentibus vel a parochio legitime *designatos baptizatum* tetigerint vel susceperint, *cognitionem spirituale* nullo pacto *contrahant* (58). Idem videtur asserendum, si qui in *confirmatione*

(55) S. C. de Prop. F. in cit. Instr. a. 1774. pro *confirmatione* a munere patrini excludit: « *Minores annis quatuordecim* »; Concil. prov. Prag. (a. 1860.) in Collect. Lac. t. v. col. 492. 495. 496.

(56) Cfr. de patrinis vel matrinis *indignis* vel *ineptis*, sed non *inhabilibus*: Rituale Rom. l. c.; Wernz l. c. tom. III. n. 730. 735.; *Leitner* l. c. p. 259. Profecto monachi et moniales et alii regulares cuiusvis verae religionis merito dicuntur *prohibere* ab officio patrini (vel matrinae) *licite* suscepiendo absque licentia S. C. Ep. et Reg., at propterea ad idem munus non sunt dicendi *inhabiles*, ut fit a *Scherer* l. c. p. 319. not. 43. Nam illa inhabilitas v. g. alicuius Abbatis vel Abbatissae neque ex natura rei neque ullo textu iuris positivi probatur. Cfr. *Laurin* l. c. t. XV. p. 273. sq. cum *Sanchez* aliisque. Sodales quoque congregationum religiosarum prohibentur, nisi licentia saltem Ordinarii accedat, sed a munere patrini (vel matrinae) tanquam *inhabiles* non arcantur, imo ex decret. S. R. C. 15. Februarii. 1887. (cfr. Deer. authent. S. R. C. n. 3670.) potius adhibendi sunt, si in casu *necessitatis* secus absque ullo patrino baptismus esset administrandus.

(57) *Ius* et *obligatio* designandi patrilos in baptismo solemnii vel confirmatione proxime est penes adultum baptizandum vel confirmandum vel parentes infantis vel locum ipsorum tenentes, et si illi fuerint negligentes, transit in parochum vel Episcopum sive ministrum sacramenti.

Quae *designatio* patrilorum in baptismo *privato* non est obligatoria, sed neque iure communi *prohibetur*, ut recte tenent *Laurin* l. c. t. 55. p. 379.; *Leitner* l. c. p. 255. sq. alique cum *Suarez* et *Laymann* contra *Feije* l. c. n. 414. aliosque, qui sine sufficientibus rationibus inclinant ad affirmandam prohibitionem.

(58) Cap. l. 3. h. t. in Sext. a Conc. Trid. per absolutam illam exclusionem patrilorum *ultra designatos* correctum est: « *Constitutionibus in contrarium facientibus non obstantibus* »; *Reiffenstuel* h. t. n. 20. 21.;

ultra patrinum legitime designatum sese ut patrilinos obtrudunt (59). Quodsi parentes contra decretum Tridentinum v. g. in baptismo *alios ultra* duos patrilinos et forte *eiusdem* sexus *designarent*, et parochus per incuriam eosdem admitteret, omnes isti patrilini (etiam in confirmatione) *ultra* numerum legitimum *illicite* designati, si alias fuerint *habiles*, cognationem spiritualem contrahunt. Nam Concilium Tridentinum l. c. suo decreto *poenam, non clausulam irritantem* (de lege ferenda forte desiderandam) addidit (60). Imo si ex negligentia parentum vel parochi in confirmatione vel etiam in baptismo solemni *nemo* designatus sit patrilinus, atque complures sponte

Fagnan. in cap. 8. X. h. t. n. 5., ubi allegat decis. S. C. C.; *Gasparri* l. c. n. 744.; *Feije* l. c. n. 419.

Quodsi accidat, ut patrilini legitime v. g. a parentibus designati *iniuste* a parochio vel Episcopo reiciantur, sed de facto suo munere fungantur, contrahunt cognationem spiritualem; secus dicendum, si *iuste* a parochio vel Episcopo recusentur et nihilominus officium patrilini usurpent. Nam designatio patrilinorum *primario* spectat ad parentes eorumque vices tenentes vel ipsos adultos baptizandos vel confirmandos, *secundario* tantum et devolutive ad parochum vel Episcopum. Quare quotiescunque v. g. parentes designarunt patrilinos dignos, parochus vel Episcopus caret omni iure designandi alios et multo minus potest patrilinos illos dignos reddere inhabiles ad officium patrilini valide exercendum, nec *admissio* dignorum per parochum vel Episcopum est *forma* substantialis. At parochus vel Episcopus non prohibetur, imo debet reicere patrilinos indignos, qui eo ipso, quod legitime fuerint recusati, non videntur esse rite designati et ab Ecclesia acceptati. Cfr. *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 67. n. 15. sq. 18.; *Feije* l. c. n. 419. i. f.; *Rosset* l. c. n. 1851.; paulo aliter *Scherer* l. c. p. 319. not. 47., qui non distinguens inter *iustam* et *iniustam* recusationem simpliciter asserit patrilinos a parochio reiectos et revera suo officio fungentes contrahere cognationem spiritualem.

(59) Concilium Tridentinum, quod de patrilinis baptismi *ultra* designatos statuerat, *expressis verbis* pro modo loquendi cap. 3. h. t. in Sext. ad patrilinos confirmationis *ultra* designatum adhibitos non decernit. Quae est unica ratio, ob quam *Gasparri* l. c. n. 746. cum S. Alphonso, *Feije* aliisque contrariam sententiam vocat probabiliorum; at si attendatur *mens* Patrum Tridentinorum *limitandi* impedimentum cognationis spiritualis *praesertim* in confirmatione (* *tenentem* *) atque *lotum* cap. 3. h. t. in Sext. corrigendi, sententia supra in textu exposita solido fundamento non caret. Praeterea cap. 3. h. t. in Sext., * *quantum ad hoc* *, inter baptismum et confirmationem perfecta *paritas* fuit statuta, ergo quoniam per Concilium Tridentinum *haec in re* ius quoad baptismum est mutatum, eadem iuris correctio merito extenditur ad confirmationem, ut recte tenent *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 57. n. 9. cum Navarro, Suarez, Toletto et *Leitner* l. c. p. 262. Quare huiusmodi impedimentum etiam in patrilinis *ultra* legitime designatum in confirmatione admissis saltem videtur esse vere dubium.

(60) *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 57. n. 13. 14.; *Reiffenstuel* l. c.; *Leitner* l. c. p. 258.; *Scherer* t. c. p. 319.

ut patrini baptizatum vel confirmatum vere teneant vel suscipiant, omnes illi patrini spontanei et aliunde habiles iuxta complures doctores contrahunt cognationem spiritualem. Et enim Conc. Trid. l. c. hac in re dicitur ius antiquum non correxisse et suo decreto *designationem* per parentes vel parochum vel Episcopum non statuuisse *formam substantialem* actus (61). At contraria sententia non videtur carere solida probabilitate propter quam impedimentum cognationis spiritualis vere dubium dici potest (62).

492. Ex parte *muneris* in patrinis vel matrinis ad contrahendam cognationem spiritualem necessario exigitur:

I. Officium *scienter* et *deliberate* suscipi debet cum *intentione* obeundi munus *patrini* vel *matrinae*, non meri *testis* honorarii (63). Hinc si quis *usu rationis* careret aut nonnisi *vi*

(61) *Passerin*. l. c. in cap. 3. h. t. in Sext. n. 7.; *Laurin* l. c. t. 55. p. 380. sq.; *Rosset* l. c. n. 1888. sq.; *Leitner* l. c. p. 253. sq.

(62) *Gasparri* l. c. n. 744.; *Sanchez* l. c. n. 12. 20. et *Suarez*, *Schmalzgr. Pirhing* alique. Qui scriptores urgent *finem* decreti Tridentini, cuius normam de designatione stabilitam potius habent *conditionem essentialem*. Porro ipse *Feije* l. c. n. 421. fatetur decis. S. C. C. in c. Cremon. pro contraria sententia a *Giraldi* aliisque allatam non esse *ad rem*; quaestio enim fuit de duobus patrinis designatis, e quibus unus *tetigerat*, alter tantum *adstiterat*: nihil igitur mirum, quod S. C. C. declararit solummodo priorem contraxisse cognationem spiritualem. Pariter *hanc* controversiam non dirimit responsio S. C. C. relata a Pignatello et Fagnano l. c., ut patet ex eodem *Feije* l. c. n. 422.; nam omnes *tres* patrini baptismi erant *designati*, et dubitatio orta est, num tantum duo, qui priores erant designati, contraxissent cognationem spiritualem. Cui dubio S. C. C. merito dedit *negativum* responsum..

(63) S. C. C. 5. Mart. 1597.; S. C. Inq. 1763. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 606.: « Il missionario pertanto, quando non possa schivare l'intervento dell'eretico dovrà prima dichiarare con esplicita designazione che il cattolico fa unicamente l'ufficio di patrino, onde l'altro venga ad essere presente **tanquam testis, non tanquam patrinus**, e procurerà, che nei registri dei battezzati si noti in coerenza la sola persona del patrino cattolico »; Conc. prov. Ultraiect. (a. 1865.) in Collect. Lac. t. V. col. 815. sq.: « Si indignus inopinato se praesentet (ut patrinus in baptismo), sacerdos ipsi honesto modo significet legem Ecclesiae non permittere, ut admittatur, ipsum vero coram aliis nullatenus obiurgat, quinimo facile permittat, ut ceu **testis assistat**, et ne in aliud tempus baptismo dilato infans exponatur periculo sine eo decedendi, absque ullo etiam susceptore, baptizet ». Cfr. Instr. S. C. Inq. 9. Dec. 1745. in cit. Collect. n. 604. iunet. n. 618. 1825. 1863.; S. C. Inq. 3. Maii 1893. in Act. S. Sed. vol. XXVI. p. 448.; Conc. plenar. Amer. lat. (a. 1899.) n. 505. Quare sententia antiquorum et recentiorum doctorum (cfr. *Schnitzer* l. c. p. 425. not. 2.), qui putarunt haereticos in baptismo catholico admitti *tanquam patrinos*, opinionibus improbabilibus et obsoletis est adnumeranda; nam ex cit. deer. S. C. Inq.

et metu ad officium suscipientis absolute cogere, aut substantialiter erraret quoad personam suscipiendam, aut sine animo exercendi munus patrini tantum materialiter maioris commoditatis causa infantem teneret, cognationem spiritua-lem non contraheret (64). Quodsi patrinus vel matrina omnia praestiterit, quae ad officium suum rite exercendum sunt praescripta, ipso facto ex iuris dispositione cognatio spiritualis oritur. Porro sicut intentio illam contrahendi non est neces-saria, ita intentione contraria suscipientium iuris dispositio nequit impediri (65).

II. *Eo modo* suscipientes munere suo fungantur necesse est, qui conformis est verbis legum ecclesiasticarum. Quare cum patrini vel matrinae in iure dicantur *accipere* vel *suscipere* vel *tenere* vel *levare*, vero *tactu physico* baptizatum vel con-firmatum in administratione illorum sacramentorum tenere debent, secus cognationem spiritualem, licet legitime a paren-tibus fuerint *designati*, non contrahunt (66). Si suscipientes

3. Mali 1893. id omnino prohibitum est, atque praestat, ut baptismus con-feratur sine patrino quam cum patrino haeretico. Cfr. *Leitner* l. c. p. 259. sq.

(64) *De Angelis* h. tit. n. 3.; *Rosset* l. c. n. 1849.

(65) S. C. Inq. 15. Sept. 1869.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 58. n. 4. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 36.

(66) Conc. Trid. l. c.; Rit. Rom. et Pontif. Rom. l. c.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 56. n. 1. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 38.; *Fagnan.* in cap. 3. X. h. t. n. 2. et in cap. 4. X. h. t. n. 4. sq. 10. sq.; *Feije* l. c. n. 418.; *Rosset* l. c. n. 1881. sq. Quae cognatio spiritualis non contrahitur, si *verus con-tactus physicus* omnino desit solisque verbis vel signis aequivalentibus suppletur, unde de suscepto munere patrini *moraliter* constet. Cfr. S. C. de Prop. F. 21. Ian. 1856. cum aliis antiquioribus resp. S. C. C.; *Rosset* l. c. n. 1885.; *Leitner* l. c. p. 257. alique communiter contra paucos. Qui physicus contactus *immediate in pelle* baptizandi vel confirmandi non est necessarius, sed mediantibus vestibus fieri potest. Porro quamvis tutius sit, ut baptizandi physice tangantur a patrinis saltem per manum vel extremitates digitorum **in ipso actu** administrationis baptismi (cfr. S. C. C. 17. Apr. 1603. et 18. Dec. 1688. et S. C. de Prop. F. 21. Ian. 1856.), tamen id absolute non requiritur; nam ex resp. S. C. C. 20. Dec. 1653. cognatio spiritualis ab eo contrahitur, qui in patrinum designatus infantem bapti-zatum de manu sacerdotis, qui baptizaverat, (saltem immediate et in con-tinenti) recepit, licet in actu baptismi eundem non tetigerit. Quodsi de-cisio S. C. C. 18. Dec. 1688. v. g. a *Giraldi*, *De Angelis*, *Rosset* l. c. n. 1883. allegetur, ut inde demonstretur etiam *mediatam* susceptionem infantis baptizati e manu obstetricis vel (alterius) patrini vel matrinae sufficere, adhibetur inefficax argumentum; nam ex specie facti illius causae patet patrinum revera infantem e manibus obstetricis acceptum postea *actu in baptismo* tenuisse. Cfr. *Feije* l. c. n. 418.; *Leitner* l. c. p. 257.; *Gasparri* l. c. n. 744. Quare talis receptio *mediata* (nisi forte speciales circumstan-

per *procuratores* (67) officium suum obeant, sane requiritur, ut *procuratores* baptizatum vel confirmatum *physice* tangant; at eo in casu certissime *mandantes*, non *procuratores* ligantur impedimento cognationis spiritualis, dummodo sint *veri* mandantes (68). Quare cum fideles absentes, qui officium patrini sibi delatum penitus ignorant neque suo consensu acceptant, veri mandantes non sint, etiam ipsi cognationem spiritualem non contrahunt, licet postea re cognita *ratificent* designationem ad munus patrini de se factam et interventionem alterius personae tanquam sui procuratoris (69).

§ 3. DE CESSATIONE ET DISPENSATIONE IMPEDIMENTI COGNATIONIS SPIRITUALIS.

493. Cognatio spiritualis cum inducat vinculum quoddam *perpetuum*, etiam ut impedimentum dirimens matrimonii non

tiae concurrant ad unionem moralem actuum) haud sine ratione non habetur causa *omnino certa* ad contrahendam cognationem spiritualem. Cfr. *Ballerini-Palmieri* l. c. t. VI. p. 486. cum De Iustis, Leitner; *Gasparri* l. c. Magis fundata est illa sententia, quae docet cum Corrado et De Iustis sufficere, si susceptor *immediate ante* baptismum teneat infantem atque sacerdoti ad baptismum *offerat*; nam praeter rationem intrinsecam et paritatem cum contactu immediate post baptismum admissio in favorem huius sententiae militat declar. S. C. C. 27. Sept. 1601. a Barbosa citata. Cfr. *Feije* l. c.; *Gasparri* l. c.

Ad contrahendam cognationem spiritualem omnino non requiritur, ut patrinus in baptismo respondeat pro infante ad interrogationes, illae enim responsiones et fideiussiones spectant ad "*catechismum*", non ad baptismum. Cfr. *Sanchez* l. c. n. 7. sq.; *Laurin* l. c. t. XV. p. 270. sq.; *Rosset* l. c. n. 1882. In confirmatione iuxta Pontificale Rom.: "*Infantes per patrilinos ante Pontificem confirmare volentem teneantur in brachiis dextris*"; pro adultis vero loco incommodi ritus Pont. Rom. S. R. C. 20. Sept. 1749. ad 6. declaravit sufficere, ut patrinus post filiolum stet, et dum Pontifex confirmat, *manum dextram* super humerum dextrum confirmandi constanter teneat.

(67) Si *Episcopus* confirmans patrini officium erga confirmandum aliquo in casu assumere vellet, huiusmodi munus gerere deberet per *procuratorem*. Cfr. S. R. C. 14. Iun. 1873. (Auth. Deer. n. 3305. ad 3.); Cone. plen. Amer. lat. (a. 1899.) n. 517. Quae norma etiam baptismo videtur esse applicanda, si presbyter baptizans casu quodam singulari simul fungeretur officio patrini.

(68) S. C. C. in c. Nullius 15. Mart. 1631. et c. Theat. 13. Sept. 1721. (in ed. *Richt.* C. Tr. p. 266. n. 105.) et in c. Nucarina 11. Iun. 1881. (in Act. S. Sed. vol. XIV. p. 411. sq., ubi in casu quodam nunc valde raro matrimonium propter impedimentum cognationis spiritualis declaratum est invalidum); *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 59. n. 1. sq.; *Gasparri* l. c. n. 744.; *Esmein* l. c. l. I. p. 366. sq.

(69) *Leitner* l. c. p. 256.; *Arch. f. k. K.* t. 83. p. 124. sq.

cessat existere in aliis gradibus, etiamsi per mortem personae, qua mediante fuerat contracta, exstinguatur paternitas (70).

494. Impedimentum cognationis spiritualis cum *solo iure ecclesiastico* sit institutum, a competente auctoritate in Ecclesia aut totaliter *abrogari* aut in casibus particularibus *per dispensationem* tolli potest. Quae potestas competens *dispensandi*, cum agatur de relaxando impedimento iure communi constituto, est penes solum Romanum Pontificem, quam sive per se sive per alios exercet.

495. Sedes Apostolica super paternitate *difficilius* et non nisi ex *gravibus* causis dispensat; imo etiam *urgentiores* requiruntur causae, si inter baptizantem et baptizatum impedimentum cognationis spiritualis per dispensationem sit tollendum. At super compaternitate vel commaternitate ex quacunque *iusta* causa dispensatio conceditur; indecentia enim est multo minor quam in paternitate (71). Quare in supplicatione circumstantia paternitatis vel compaternitatis accurate est exprimenda. Praeterea indicandum est, utrum *ex baptismo*, an ex *confirmatione* cognatio spiritualis orta sit; id enim propter styllum Curiae Romanae saltem tutius est (72). Denique num *una* vel *multiplex* sit cognatio spiritualis, necessario est allegandum. Quae multiplicitas habetur, 1) si quis *eandem* prolem *alicuius* personae tum ex baptismo tum ex confirmatione suscepit; 2) si quis *eiusdem* personae *unam* prolem tenuit in baptismo, *alteram* in confirmatione; 3) si alter alterius liberos vicissim levavit ex baptismo aut tenuit in confirmatione. At si quis *plures eiusdem* personae filios *eodem* sacramento tenuit, cognatio spiritualis non augetur (73).

Postquam impedimentum cognationis spiritualis cuiusvis generis iis accensetur impedimentis, quae dispensatione minoris gradus removentur, dispensatio super illo conceditur ex rationabilibus causis a S. Sede probatis. Hinc dispensatio in hoc impedimento valet ac si ex motu proprio et ex certa scientia impertita sit nec ulli impugnationi sive obreptionis

(70) *Schmalzgr.* h. t. n. 8.; *Giovine* l. c. t. I. p. 383.; *Feije* l. c. n. 409.

(71) *Gasparri* l. c. n. 750.; *Putzer* l. c. p. 193. sq.; *Rosset* l. c. n. 2620. sq. Cfr. dispensationem a Pio VII. 4. Maii 1817. permissam super compaternitate in Collect. S. C. de Pr. F. n. 1250.

(72) *Gasparri* l. c. n. 750. 356. not. 2. cum De lustis, *Giovine* aliisque; paulo aliter *Putzer* l. c. p. 194. cum aliis.

(73) S. C. Inq. 29. Apr. 1894.; *Gasparri* l. c. n. 749.; *Rosset* l. c. n. 2621.; *Leitner* l. c. p. 262. sq.

vitio sive subreptionis est obnoxia. Ordo servandus in S. Congregationibus; Normae peculiare, 29. Sept. 1908.: Acta Apost. Sed. I. 1909. 91. sq.

496. Episcopi quoque nunc frequenter in facultatibus quinquennalibus n. 6. 9. obtinere solent facultatem: “ *Dispensandi in impedimento cognationis spiritualis praeterquam inter levantem et levatum* „ (74). Quae facultas cum lex non distinguat, intelligenda est de cognatione spirituali tam ex baptismo quam ex confirmatione orta (75), in matrimoniis contractis et contrahendis. Qua in clausula limitante vox *levantis* tum de patrino tum de matrino accipi debet. Quare perperam in dioecesi Quebecensi clausulam ita interpretati sunt, “ *ut dispensari velaretur duntaxat, cum matrino levans cum levato se coniungere vellet, non vero cum patrino levatam uxorem ducere vellet* „ (76). Falsa quoque est interpretatio eorundem verborum: “ *Praeterquam etc.* „, qua vel ipsa dispensatio a cognatione spirituali inter *baptizantem* et *baptizatum* Episcopis non sit subducta. Nam S. C. Inq. 3. Dec. 1902. expresse declaravit: “ *Negative* „, seu eos non posse dispensare inter baptizantem et baptizatum vi illius formulae, imo id in posterum esse exprimendum atque matrimonia cum tali dispensatione invalida contracta esse in radice sananda (77). Frustra enim provocatur ad principium: “ *Ubi lex non distinguit, nec nos distinguere debemus* „. Etenim R. Pontifex, qui in facultatibus quinquennalibus a potestate dispensandi Episcoporum exceptit cognationem spiritualement inter *levantem* et *levatum*, a fortiori non concessit ius dispensandi ab eodem impedimento inter *baptizantem* et *baptizatum*, a quo ipse multo difficilius et ob causas tantum longe urgentiores dispensare solet (78).

(74) Putzer l. c. p. 193. sq.

(75) S. Poenitent. 10. Maii 1876.; S. C. Inq. 2. Iul. 1884.; Putzer l. c. p. 194.

(76) S. C. de Prop. F. 10. Sept. 1803. in Collect. (Paris.) Const. S. Sed. n. 871.; De Angelis h. t. n. 7.

(77) Cfr. quoque S. Poenitent. 10. Maii 1876. respondit: *Episcopos vi illarum litterarum in impedimento cognationis spiritualis tantum dispensare posse inter patrimum et matrimum cum patre et matre baptizati*; Feije l. c. n. 615., qui suo tempore iam recte non admisit contrariam sententiam a Brillaud et Téphaney propugnatam, a qua post novum decretum S. C. Inq. sine dubio etiam Leitner l. c. p. 264. not. 4. et Scherer l. c. t. I. p. 464. not. 42. recedat.

(78) De Angelis l. c.; Gasparri l. c. n. 750. Cfr. S. C. Inq. 18. Dec. 1872., ubi R. Pontifex Vicario Apostolico pro aliquibus casibus concessit facul-

At in *aliis* formulis Romani Pontifices Episcopis dederunt facultatem: “*Dispensandi super impedimento cognationis spiritualis inter levantem et levatum* „, imo quandoque etiam inter baptizantem et baptizatum v. g. Vicariis Apostolicis in Sinis (79). Denique inter facultates amplissimas Ordinariorum per decretum S. C. Inq. 20. Febr. 1888. concessas dispensandi cum concubinariis in periculo mortis constitutis impedimentum cognationis spiritualis inter paucissimas exceptiones *non reperitur*.

497. Scholion. Impedimentum cognationis spiritualis cum sit *iuris publici* ab unoquoque fidei et multo magis ex officio contra valorem matrimonii allegari potest. Quo in processu canonico nunc satis raro agitato *probationes* impedimenti imprimis desumendae sunt ex *libris authenticis* baptizatorum vel confirmatorum *legitime* allegatae. Quae allegationes ex documentis, si dubiae maneant, aliis probationibus coadiuvandae sunt. At cum documenta authentica huius probationis praecipuum sint fundamentum, nunquam licet contra eadem iudicare, nisi ex certis et evidentibus argumentis constiterit ipsa esse vitiosa aut falsa (80).

498. Scholion. *Parentes propriam prolem* aut ipsi baptizantes aut patrinorum more de baptismo suscipientes cognationem spiritualement *supervenientem*, quae matrimonii contracti vinculum *dissolvat*, aut propter separationem faciendam *usum* impediatur, aut post mortem alterius coniugis novarum nuptiarum celebrationem parti superstiti in perpetuum prohibeat, ex disciplina vigente (81) omnino non contrahunt, si ex *ne-*

tatem plane singularem dispensandi *in antecessum* fideles quosdam discedentes in longinquas regiones ab impedimento cognationis spiritualis inter baptizantem et baptizatum vel ab impedimento disparitatis cultus.

(79) *Putzer* l. c. p. 376. 194.

(80) Instr. S. C. Inq. 20. Iun. 1883. n. 29. 30.; *Périès* l. c. p. 145. sq.

(81) Antiquis temporibus ex iure particulari severior quaedam viguit disciplina quoad prohibitionem usus matrimonii ex supervenienti cognatione spirituali. Quae severitas, qua unus coniux coactus fuit ad vitam coelibem perpetuo servandam, potius degeneravit in laxismum et gravem violationem iuris divini de indissolubilitate matrimonii, quatenus alter coniux sibi vindicavit libertatem transeundi ad novas nuptias. Cfr. c. 15. Conc. Compend. (a. 757.) = c. 2. C. XXX. q. 1., ubi de solutione vinculi nihil statuitur, ut recte notat *Freisen* l. c. p. 550.; at *Scherer* l. c. p. 320. not. 48. ex illo canone *deducit* novum matrimonium fuisse permissum. Qui scriptor l. c. etiam per meram conclusionem ex c. 3. C. XXX. q. 1. eruit Nicolaum M. in casu consensus utriusque coniugis in susceptionem decrevisse separationem coactam. Quodsi unus coniux *fraudulenter* egit,

cessitate aut propter probabilem iuris vel facti *ignorantiam* id fecerint (82). Quare *legitimi* (83) coniuges in hoc casu ob aliquam cognationem spirituales *supervenientem* a debito coniugali petendo vel reddendo non prohibentur. Quod si unus ex legitimis coniugibus etiam praeter casum necessitatis aut probabilis ignorantiae iuris vel facti propriam prolem *temere* vel ex *malitia* baptizet, aut in baptismo vel confirmatione munus patrini suscipiat, cognatio spiritualis forte contracta ipsum non eximit ab obligatione parti innocenti debitum coniugale *reddendi* (84). Imo etiamsi alteruter vel uterque coniux id fecerit sive absque necessitate sive ex *malitia* etiam eo fine, ut alterum privet debito coniugali, *poena* privationis iuris debitum *exigendi* coniugi culpabili non est imposita (85); nam de tali gravissima *poena* ex certo iure non constat.

499. Scholion. Codices civiles non admittunt impedimentum matrimonii ex cognatione spirituali; at interdum attendendi sunt in quaestionibus connexis v. g. in Borussia et Bavaria

ut v. g. per munus patrini ab altero coniuge separaretur, merito *poenitentiam* subire debuit neque pravam suum finem consecutus est. Cfr. c. 4. (c. 31. Conc. Cabil. a. 813.) c. 5. (c. 55. Mogunt. a. 813.) c. 6. (Nicol. M. c. a. 858.-867.) C. XXX. q. 1.; cap. 5. X. h. t.; Schmitz, Bussbuecher p. 456. sq.

(82) Cfr. c. 7. C. XXX. q. 1. (Ioann. VIII. a. 879.; cap. 2. X. h. t. (Alex. III.); Freisen l. c. p. 549. sq.

(83) *Fagnan.* in cap. 2. X. h. t. n. 5. sq.; *Wernz* supra h. tit. not. 40. (de parentibus *illegitimis*); *Gasparri* l. c. n. 743.; *Leitner* l. c. p. 254. sq.

(84) Cap. 2. X. h. t.

(85) Quae sententia cap. 2. X. h. t. comprobatur et contradicentibus *Giraldi*, l. c. P. I. seet. 703. aliisque, qui putant coniugi culpabili statutam esse *poenam* privationis debiti petendi, donec Episcopus dispensavit, optimo iure defenditur a *Schmalzgrueber* h. t. n. 46. sq.; *Santi* h. t. n. 10. sq.; *De Angelis* h. t. n. 4.; *Giovine* l. c. t. I. p. 389.; *Laurin* l. c. in Arch. f. k. K. t. XV. p. 257. sq. 274.; *Mansella* l. c. p. 44. sq. aliisque scriptoribus v. g. *Gasparri*, *Scavini*, *Lehmkuhl*, *Leitner*, *Schnitzer*, *Scherer* duce et magistro *S. Alphonso*. Aliter *Sanchez* l. c. I. IX. cap. 26. n. 7. (ductus potissimum extrinseca auctoritate doctorum); *Rosset* l. c. n. 1868. sq. cum antiquis scriptoribus atque vix uno alterove recentiore auctore. Qui scriptor insistit c. 3. 4. 5. 6. 7. C. XXX. q. 1. i. e. canonibus partim mere particularibus partim cap. 2. X. h. t. Alexandri III. certe antiquatis, ut ipse *Sanchez* l. c. fatetur; allegat Rituale Rom., quod de hac re negativum et expressum responsum non habet; frustra provoeat ad Instr. S. C. Inq. (a. 1865.), ubi in casu ibidem supposito cognatio spiritualis cum effectu prohibitionis debiti merito *negatur*, at ex professo et expresse pro casu nostro non *asseritur*; denique cap. 2. X. h. t., quod "*auctorum animos admodum torsit*", perperam in suam sententiam detorquere studet.

libri parochiales baptizatorum habentur *registra publica*: imo in constitutione Bavariae *ius patrinorum* agnoscitur invigilandi religiosae infantum educationi. Cfr. Edikt über die äusseren Rechtsverhältnisse in Beziehung auf Religion 26. Mai 1818. § 23.

TITULUS XXII.

DE IMPEDIMENTO DISPARITATIS CULTUS.

(*Lib. IV. tit. 1. de sponsal.*)

500. **Fontes**: C. XXVIII. q. 1. (1). In compil. antiq. et collect. authent. proprius quidam titulus de hoc impedimento non habetur, neque sub alia rubrica libri quarti statuta canonica de disparitate cultus reperiuntur (2). — Benedict. XIV. Const. * *Singulari nobis.* * 9. Febr. 1749. — Collect. (Paris.) Const. S. Sed. n. 881. sq.; Collect. S. C. de Prop. F. n. 1257.; Instr. C. R. § 25. — Synod. Mont. Liban. (a. 1736.) in Collect. Lac. t. II. col. 165.; Conc. prov. Alba-Iul. (a. 1872.) p. 96.; Synod. Seiarf. Syr. (a. 1888.) p. 181.

Scriptores: Commentatores iur. Decretal. non raro sub tit. 1. de hoc imp. disputare solent velut *Pirhing* n. 164.; *De Angelis* n. 21. sq.; *Santi* n. 169. sq.; at *Schmalzgr.* l. IV. tit. 6. n. 120. sq. — *Devoti* l. c. § 141.; *Aichner* l. c. § 172.; *Scherer* l. c. § 123. — *S. Raymund.* l. c. lib. IV. tit. 10. * *de dispari cultu* *; *Rolandus* l. c. p. 138. sq.; *Bernardus Pap.* l. c. p. 291. sq.; *Tancred.* l. c. p. 44. sq. tit. 24. de impedimento dispar. cult. — *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 71. sq. (3); *Giovine* l. c. t. I. p. 416. sq.; *Feije* l. c. n. 459. sq.; *Van de Burgt* l. c. p. 129. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 474. sq.; *Gasparri* l. c. n. 596. sq. *Rosset* l. c. n. 1710. sq.; *Leitner* l. c. p. 287. sq.; *Mansella* l. c. p. 75. sq. p. 104. sq.; *Schulle* l. c. § 31. — *Moy* l. c. p. 76. sq. 195. sq. 344. sq.; *Freisen* l. c. p. 635. sq.; *Esmein* l. c. t. I. p. 216. sq. t. II. p. 267. sq. 336.; *Zhishman* l. c. p. 506. sq.; *Milas* l. c. p. 538. sq.

Praenotiones.

501. **Connexio materiae.** Finita explicatione impedimento-
rum relativorum, quae ex nimis arcta certarum personarum
coniunctione oriuntur, disputandum restat de inhabilitatibus

(1) L. 6. Cod. Theod. de Iudaeis XVI. 8. (Constantin. a. 339.); L. 6. C. de Iudaeis I. 9. (Valentian. a. 388.); cod. civ. Austr. § 64. Cfr. Arch. f. k. K. t. 55. p. 177. sq. et *Scherer* l. c. p. 375. sq. Alii vero codices civiles impedimentum disparitatis cultus non admittunt. Cfr. *Schulle* l. c. p. 530. sq.; *Friedberg-Ruffini* l. c. § 150.

(2) De disparitate cultus superveniente agunt cap. 1. de convers. infid. III. 20. in compl. II. et cap. 7. 8. X. de divort. IV. 19.

(3) Cfr. ex theologis: *S. Thom.*, l. c. lib. IV. sent. dist. 39.; *Perrone* l. c. t. II. p. 293. sq.; *Bellarmin.*, De sacr. matr. lib. unic. cap. 23.; *Ballerini-Palmieri* l. c. t. VI. p. 528. sq.

relativis ad matrimonium provenientibus ex *nimia* personarum contrahentium *differentia* sive distantia. Ex ipsa natura rei atque teste experientia nullum dissidium inter homines profundiores agit radices quam *disparitas* in *professione cultus* sive religionis; est enim discrepantia in fundamentalibus quaestionibus et supremis principiis veritatis et honestatis. Hinc disparitas cultus ob profundum illud dissidium maxime adversatur matrimonio, intimae illi animorum coniunctioni et omnis iuris divini et humani communicationi (4). Optimo igitur iure inter impedimenta ex distantia quadam coniugum principem locum tenet impedimentum disparitatis cultus.

502. Definitio. *Disparitas cultus* (ἡ διαφορά τῆς θρησκείας) sensu proprio et stricto est diversitas *religionis*, quae inter hominem *baptizatum* et *non baptizatum* intercedit; sensu vero proprio, sed minus stricto est diversitas religionis, quae existit inter *catholicum* et *acatholicum baptizatum*. Illa constituit impedimentum matrimonii *dirimens*, haec est impedimentum *mere prohibens* (5).

503. Divisio. *Disparitas cultus*, ut patet ex ipsa definitione, alia est propria et stricte dicta vel *perfecta*, quae etiam simpliciter appellatur "*disparitas cultus* „, alia est propria et minus stricta vel *imperfecta* atque ordinarie "*mixta religio* „ (6)

(4) L. 1. D. de ritu nuptiarum XXIII. 2.

(5) *Leitner* l. c. p. 288. sq.

(6) Quae terminologia nunc iam diu recepta sine dubio in praxi est retinenda, quamvis differentiam utriusque impedimenti clare obvioque sensu non exprimat. Nam tandem aliquando in utroque impedimento habetur diversitas *cultus* et *disparitas religionis*, quemadmodum quilibet infidelis est *acatholicus*, licet in causis matrimonialibus frequenter solummodo *acatholici* dicuntur *christiani* sive *baptizati*, qui sectis haereticis et schismaticis, non Ecclesiae catholicae sunt adscripti.

Quodsi terminologia *in se* spectatur, solidissimum habet fundamentum obiectivum. Nam *disparitas illa cultus* non inducitur actu mere *interno* fidei facileque mutabili, sed signo quodam sensibili haud difficulter certo cognoscibili i. e. baptismo sive sacramento fidei, quod imprimit characterem *indelebilem* et est *ianua Ecclesiae* atque *reliquorum sacramentorum*, etiam *matrimonii*. Inde fit, ut *infidelis* sacramenti matrimonii sit plane incapax; imo iuxta probabiliorē sententiam ipse quoque *fidelis sacramentum* matrimonii non recipit (cfr. *Wernz* h. tom. IV. n. 41. sq.; aliter *Scherer* l. c. § 108. not. 10. et obscurius § 123. not. 9.; *Schnitzer* l. c. p. 483. not. 4.), si cum parte infideli nuptias alias validas celebret. Quare liquet, cur Ecclesia in tanta differentia *per baptismum* introducta statuerit impedimentum *dirimens* inter *baptizatum* et *non baptizatum*.

Quae discrepantia profecto est minor inter partem catholicam et aca-

vocatur; praeterea est aut *antecedens* aut *superveniens*, quatenus matrimonio *contrahendo* antecedit aut *contracto* supervenit.

504. Notae historicae. Matrimonia Israelitarum cum infidelibus quamvis lege Mosaica non *irritarentur* (7), tamen cum septem gentibus in terra Chanaan habitantibus specialiter fuerunt prohibita (8); at cum aliis quoque infidelibus saltem eatenus erant illicita, quatenus *lex naturalis* obstabat. In novo testamento S. Paulus primos christianos, ut a matrimoniis cum infidelibus abstinerent, gravissimis verbis hortatus est (9). Quare S. Cyprianus (10) et Tertullianus (11) provocantes ad

tholicam, quae per baptismum accepit characterem indelebilem et iurisdictioni Ecclesiae fuit subiecta. At ut de haeresi vel schismate in acatholicis baptizatis ex signo quodam sensibili certoque cognitio facile constet, Ecclesia attendit, num quis *sectae acatholicae sit adscriptus*. Cfr. Rosset l. c. n. 1710. 1744.

(7) Benedict. XIV. Const. « *Singulari* » 9. Febr. 1749. §§ 3. sq.; Tirinus, Comment. in I. Esdr. X. 3.; Rosset l. c. n. 1719.; paulo aliter Bellarmin. l. c., quem sequuntur Calmetus aliique pauci.

(8) Deuteron. VII. 1. sq.; Exod. XXXIV. 16.; III. Reg. XI. 1. sq.; I. Esdr. X. 3.; II. Esdr. IX. 2. X. 30.; Benedict. XIV. l. c.; Schegg l. c. p. 637. sq.; Freisen l. c. p. 636.; Ballerini-Palmieri l. c. p. 528.; Rosset l. c. n. 1711. sq.

(9) Cfr. I. Cor. VII. 39.; II. Cor. VI. 14. Quae verba Apostoli Pauli secundum sensum obvium continent *prohibitionem*, non merum consilium matrimonii fidelis cum infideli *denuo contrahendi*. Cfr. Bellarmin. l. c. At illa prohibitio primis temporibus religionis christianae certe non ita rigore potuit in praxim deduci, ut in casibus particularibus cessante prohibitione *legis naturalis* matrimonia fidelium et infidelium non tolerarentur. Cfr. Rosset l. c. n. 1716. Multo minus primis saeculis post aetatem apostolicam ullum reperitur vestigium *legis ecclesiasticae*, qua huiusmodi matrimonia disparia declarata fuerint *invalida*. Quare Binterim perperam impedimentum *dirimens* disparitatis cultus iam antiquissimis Ecclesiae temporibus statutum fuisse existimavit. Nimiam antiquitatem huius impedimenti dirimentis a fortiori debuerunt admittere pauci illi viri docti, qui cum Catharino ex *divina* quadam *lege irritante* sive naturali sive positiva istud impedimentum dirimens sine solido fundamento derivare studuerunt. Cfr. Sanchez l. c. l. VII. disp. 71. n. 6. sq.; Rosset l. c. n. 1717. Vicissim recentiores quidam scriptores non satis distinguentes inter *illicitam* et *invalidam* matrimonii celebrationem pro primis saeculis nimis exaggerant tolerantiam Ecclesiae in istis matrimoniis. Nam Ecclesia *generaliter* nec permisit nec permittere potuit, quod *iure naturali* est *illicitum*, nisi certae *conditiones* et *causae* verificentur. Cfr. Schnitzer l. c. p. 475.; Scherer l. c. p. 372.

(10) Ad Quirinum l. II. c. 62. (Migne, P. L. IV. 767. sq.).

(11) Ad uxorem l. II. c. 1. sq. (Migne l. c. I. 1287. sq.). Qui scriptor post suam ab Ecclesia catholica defectionem et transitum ad sectam Montanistarum multo vehementius pro suo exorbitante rigore invehit in ma-

ipsa verba S. Pauli omni vi christianos ab huiusmodi matrimonio avertere studuerunt. Inter Concilia primum locum occupat Concilium Illiberitanum (a. 300.-306.), quod c. 15. 16. 17. districte interdixit ne puellae christianae cum gentibus aut cum Iudaeis et haeticis et cum ipsis sacerdotibus idolorum matrimonio coniungerentur. Mox secuta est lex Imperatoris Constantii (a. 339.), quae matrimonia inter christianos et Iudaeos poena capitali statuta omnino prohibuit (12). Deinde a 388. contra eadem matrimonia publicata est constitutio Imperatorum Valentiniani, Theod. et Arcad. hac sanctione munita: “ Si quis aliquid huiusmodi admiserit, adulterii vicem commissi huiusmodi crimen obtinebit, libertate in accusandum publicis quoque vocibus relaxata „ (13).

At non obstantibus plurimis prohibitionibus, ut patet ex longa serie canonum Conciliis particularibus (14) promulgatorum, haud raro matrimonia inter christianos et infideles celebrata sunt (15). Quae matrimonia, cum irritatio ex antiquis illis canonibus certo erui non possit (16), salvis legitimis exceptionibus fuerunt illicita, non invalida (17). Qui canones quamvis forte in Gallia et Hispania fuissent leges irritantes, tamen utpote a Conciliis particularibus conditi, tantam vim minime obtinere potuerunt, ut iis *universalis* Ecclesia ligaretur, neque sola receptione illorum in Decretum Gratiani ius commune constituerunt (18). Uniformi vero illa legislatione et praxi id tandem effectum est, ut inter saeculum septimum (19) et duodecimum (20), non iure canonum, sed generali Eccle-

trimonia fidelium cum infidelibus v. g. in operibus de monogamia, de corona mil. ipsosque catholicos laxitatis accusat. Cfr. *Bardenheuer*, *Patrologie* § 36. 4.

(12) L. 6. Cod. Theod. de Iud. XVI. 8.

(13) L. 6. C. de Iud. I. 9. Cfr. quoque S. Ambros., *De Abraham* l. I. c. 9. (*Migne* l. c. XIV. 451.) = c. 15. C. XXVIII. 1.

(14) Cfr. c. 11. Conc. Arelat. (a. 314.); c. 12. Conc. Hippon. (a. 393.); c. 19. Aurel. II. (a. 533.); c. 6. Conc. Arvernens. I. (a. 535.); c. 13. C. Aurel. III. (a. 538.); c. 31. C. Aurel. IV. (a. 541.); c. 14. Conc. Toletan. III. (a. 589.); c. 63. Conc. Tolet. IV. (a. 633.); c. 10. Conc. Rom. (a. 743.); *Raban. Maur.* († a. 856.), *Epist. ad Heribald.* cap. 26. 27.

(15) S. Cypr., *De lapsis* c. 6.; S. August., *De fide* c. 19.

(16) *Freisen* l. c. p. 636. sq.

(17) *Bellarmin.* l. c.; *Rosset* l. c. n. 716. i. f.; *Zhishman* l. c. p. 507. sq.

(18) *Bened. XIV. Const. « Singulari nobis »* § 9.

(19) Concil. Trullan. (a. 692.) c. 72. eo processit, ut vel ipsa matrimonia fidelium cum *haeticis* irritaret. Cfr. *Zhishman* l. c. p. 509. 519.

(20) Gratianus in dicto ad c. 14. C. XXVIII. q. 1. propter aequiparationem cum consanguinitate et affinitate satis insinuat disparitatem cultus

siae consuetudine, quae vim universalis legis irritantis obtinuerat, impedimentum dirimens disparitatis cultus institueretur. Quare cum saeculo decimo sexto quaestio excitaretur, num in missionibus Iaponensibus et Sinensibus hoc impedimentum vigeret ob consuetudinem non receptam, affirmativam sententiam solidioribus rationibus suffultam Sedes Apostolica sua praxi comprobavit; at Gregorius XIII. missionarios munivit amplissimis facultatibus dispensandi ibidem fideles ab hoc impedimento (21). Inde ab hoc tempore usque ad nostram aetatem vigor universalis huius impedimenti est extra controversiam, et in Concilio Vaticano ne postulatum quidem est propositum, quo impedimenti disparitatis cultus peteretur *abrogatio*. Difficultati vero ex crescenti in dies numero acatholicorum etiam in Europa et America, qui baptizati non sunt, novis decretis et responsis S. C. Inquis. satis videtur esse provisum. Cfr. Collect. S. C. de Prop. F. l. c. in font.; Gasparri l. c. n. 598. sq.

§ 1. DE ORIGINE ET AMBITU IMPEDIMENTI DISPARITATIS CULTUS.

505. Disparitas cultus quamvis *iure divino* et *naturali* sit impedimentum *impediens* matrimonii, nisi *gravis causa* excuset et ad vitanda *pericula animarum* necessariae praestentur *cautiones* (22), tamen matrimonia contra talem prohibitionem *illicite* celebrata ex nullo *iure divino irritat* (23); *iure vero ecclesiastico*, non *scriptis* legibus, sed generali Ecclesiae *occidentalis* et *orientalis* consuetudine constituto matrimonia propter disparitatem cultus ita *absolute* hominibus baptizatis in-

esse impedimentum *dirimens*, licet expressis verbis id nondum asserat. Cfr. Scherer l. c. p. 373. not. 7.; Friedberg-Ruffini l. c.; aliter de Gratiano iudicant: Freisen l. c. p. 636. 640.; Schnitzer l. c. p. 475. Certe Roland., Summa p. 114.; Bernardus Pap. l. c. p. 291. sq.; Tancredus tit. cit.; S. Raym. tit. cit.; Durantis, Speculum iudic. lib. IV. part. 4. tit. de divort. cum Addit. ad cit. loc. iam discrete docent disparem cultum inter fidelem et infidelem constituere impedimentum *dirimens*; imo Tancredus l. c. et saltem ex parte Bernardus Pap. l. c. etiam matrimonia fidelium cum *haereticis* nulla et irrita habuerunt, cum Huguccio et S. Raymundus et Durantis l. c. illa tantum *illicite* esse existimarent.

(21) Benedict. XIV. Const. * *Singulari* * § 19.; Gasparri l. c. n. 608.

(22) Bellarmin. l. c.; Rosset l. c. n. 1711. sq.; Ballerini-Palmieri l. c. p. 528. sq.; Gasparri l. c. n. 605.

(23) Sanchez l. c. l. VII. disp. 71. n. 6. sq.; Schmalzgr. l. c. n. 126.; Rosset l. c. n. 1717. sq.; Gasparri l. c. n. 605. sq. contrariam sententiam Catharini tanquam plane improbabilem recte reiiciunt.

Nam lex naturalis etiam in novo testamento *prohibet*, ne quis *fidelis*

terdicuntur, ut etiamsi in casu quodam *particulari prohibitio iuris divini* cesset, absque dispensatione R. Pontificis vel ipsius delegati neque *licita* neque *valida* sit huiusmodi matrimonii celebratio. Etenim Ecclesia catholica pro sua potestate iurisdictionis in omnes homines baptizatos sive catholicos sive acatholicos, ut efficacius tueretur prohibitionem iuris divini, propter commune periculum extendit *suam* legem prohibentem ad omnes casus atque vi irritandi munivit. Quae lex ecclesiastica, quamvis *directe* partem baptizatam reddat inhabilem ad validum matrimonium cum infideli celebrandum, tamen *indirecte* etiam infidelem a validis nuptiis cum parte baptizata ineundis arcet. Nam ad valorem matrimonii requiriturabilitas *utriusque* sponsi. Hinc cum Ecclesia partem baptizatam effecerit inhabilem nec positive permiserit, ut pars non baptizata communicet cum parte baptizata suam immunitatem a lege irritante Ecclesiae, quemadmodum fecit in lege Tridentina de *forma* substantiali matrimonii, valor matrimonii in casu *absolute* excluditur (24).

tum *seipsum* tum *prolem suam* exponat *proximo* periculo in fide catholica et bonis moribus. Quod periculum proximum licet non semper, tamen frequenter requiritur in matrimonio fidelis cum infideli; ergo nisi tollatur vel saltem fiat *remotum*, prohibitio legis naturalis subsistit. Imo etiamsi periculum proximum in casu particulari non existeret aut opportunis et necessariis conditionibus et cautionibus factum esset remotum, iuris naturalis prohibitio nondum penitus est sublata, nisi insuper *accedat causa proportionate gravis*; id, quod saepe non sufficienter attenditur. Illa enim matrimonia cum infidelibus etiam solitis cautionibus ex utraque parte datis sel. de removenda contumelia creatoris ex cohabitatione proveniente, de educanda universa prole in religione catholica, de promovenda conversione infidelis per partem fidelem, semper in se continent magnam quandam *deformitatem* atque vix unquam *omne* periculum animarum in parte fidei et in prole penitus excludunt. Evidenter igitur aliqua causa vere gravis et proportionata requiritur, ut quis talem deformem et *periculosam* matrimonii celebrationem perficiat.

Quae argumenta profecto *illicitem*, non *nullitatem* istorum matrimoniorum ex lege naturali demonstrant. Adversarii quoque nullam afferunt solidam rationem ad probandam naturalem quandam legem irritantem. *Bona vero substantialia* matrimonii hisce nuptiis necessario non excluduntur; hinc lex irritans caret fundamento naturali. Quodsi talis lex naturalis existeret, Ecclesia super hoc impedimento non posset dispensare. Id, quod falsum est, ut constat ex perpetua Ecclesiae praxi.

(24) Bened. XIV. Const. « *Singulari* » § 19.; decr. S. C. Inq. 1. Aug. 1759. a Clem. XIII. approbatum; rescript. S. C. de Prop. F. transmissum 28. Iul. 1760. in Collect. (Paris.) Const. S. Sed. n. 884.; Instr. C. R. § 25.; Synod. Mont. Liban., Alba-Iul., Seiarf. l. c. in font.; *Bellarmin.* l. c.; *Sanchez* l. c. n. 1. sq. 5. 8. 9.; *Périers* l. c. p. 95. sq. Cfr. de individuitate contractus supra h. tom. IV. n. 40.

506. Impedimentum disparitatis cultus inter duos nupturientes eo constituitur, quod unus tantum ex eis certe sit *valide* baptizatus, alter certe careat baptismo *valide* recepto. Quare hoc impedimentum non ligat duos sponso, qui licet sectae cuidam christianae sint adscripti, tamen *validum* baptismum *certo nunquam* receperunt (25); pariter non afficit duos coniuges *valide baptizatos*, etsi unus sit *incredulus* vel *haeresi* aut *schismati* addictus, vel *ignoret* se fuisse baptizatum v. g. Sinensis in infantia baptizatus et postea inter paganos educatus (26). Si unus ex sponsis sive catholicus sive apostata vel haereticus vel schismaticus vel qualiscunque acatholicus *valide* baptizatus matrimonium contrahit cum parte infideli vel etiam cum catechumeno nondum valide baptizato, licet ipse ex propria vel communi opinione baptizatus habeatur, impedimentum disparitatis cultus intercedit (27); etenim hoc impedimentum pendet a baptismo sive *sacramento fidei*, non a *professione fidei*.

507. Quod impedimentum singularem creat difficultatem, si *dubium* oriatur de *baptismo* vere valideque collato *ante* matrimonium *contrahendum* aut *superveniat* matrimonio *contracto* sive a *catholicis* inter se sive a catholico cum parte *acatholica*. Quaesita hac de re toties in SS. CC. proposita non in iuris ignorantia, sed intrinsecis rei difficultatibus suum habent fundamentum, inter quas praesertim illa recensenda est, quod *valor* matrimonii videatur esse dependens a *subiectivis dubiis* et praesumptionibus, non a claris et simplicibus *normis obiectivis*.

I. Si *duo catholici* bona fide *contrahant* matrimonium, et *deinceps* baptismus unius vel utriusque partis propter superveniens *dubium prudens* etiam post diligentem investigationem non solum conditionate et secreto sit iterandus, id fit “*sine praeiudicio validitatis matrimonii*” (prius rite contracti), ut constat ex iteratis declarationibus S. C. Inq. et S. C. C. (28).

(25) Cap. 8. X. de divort. IV. 19.; Benedict. XIV. Const. “*Singulari*” § 2.; S. C. Inq. 3. Apr. 1878. in Arch. f. k. K. t. 41. p. 182. sq. et S. C. Inq. 4. Febr. 1891. in Act. S. Sed. vol. XXVI. p. 63.

(26) Benedict. XIV. l. c. § 11.; S. C. C. 23. Sept. 1679.

(27) Benedict. XIV. l. c. §§ 16. 17. 18.; S. C. Inq. 18. Sept. 1890. et 16. Sept. 1824. et 20. Iul. 1840. et 4. Febr. 1891.; Arch. f. k. K. t. XI. p. 351. sq. (de Hebraeo bis baptizato, qui post apostasiam denuo religionem Hebraeorum professus in synagoga ritibus Iudaicis cum Hebraea celebravit matrimonium); *Feije* l. c. n. 460. 463. 469.; *Putzer* l. c. p. 379.

(28) S. C. Inq. 29. Sept. 1734.; S. C. C. in c. Brixin. 27. Aug. 1796.;

Nam stante dubio de baptismo possidet *libertas* ab impedimento disparitatis cultus. Quae *praesumptio* solummodo cedere debet *veritati certo* probatae.

S. C. C. in c. Tarvisina 4. Mart. 1737. et in c. Ripana 12. Dec. 1733.; S. C. Inq. 9. Sept. 1868. et 18. Sept. 1890.; *Giraldi* l. c. P. I. sect. 615. n. V.; *Feije* l. c. n. 461.; *Gasparri* l. c. n. 597. sq.; *Leitner* l. c. p. 288. sq.; *Putzer* l. c. p. 390. sq. De illa norma in cit. caus. Tarvis. stabilita: « *Sine praeiudicio validitatis matrimonii* » (duorum catholicorum) unice restat dubium, ex quibusnam *principiis* internis sit explicanda, quem *ambitum* habeat, ex quo *tempore* ista « *validitas* » admitti debeat.

Qua in re extra controversiam est Sacras Congr. constanter sequi principium: « *Baptismus dubius sive dubio iuris* (de validitate) *sive facti* (de collatione) in ordine ad validitatem matrimonii (contracti vel contrahendi, quia responsa Sacrar. Congg. non distinguunt) *habendus est ut validus, si dubium post accuratum et diligens examen simpliciter tolli nequeat, vel propter circumstantias per accidens existentes non visum sit opportunum* (v. g. ob periculum in mora moribundi concubinarii vel malitiam unius partis) *solvere dubium*. Cfr. S. C. Inq. 18. Sept. 1890., 7 Iul. 1880. ad 1. 3. 6., 4. Febr. 1891. Quod principium non habet difficultatem, si in casu duorum catholicorum v. g. in cit. caus. Tarvisina ita intelligatur, quod *non sublato dubio superveniente* de baptismo in *foro externo* omnino standum sit pro valore matrimonii antea rite contracti. Nam ad declarandam *nullitatem* matrimonii requiritur *certa* probatio; hinc eum in suppositione facta dubius *maneant* baptismus unius coniugis, actio contra valorem matrimonii in possessione constituti necessario repellenda est per sententiam: *Non constare de nullitate matrimonii*. Quae sententia non aequivalet alteri: *Certo constare de valore matrimonii ab initio*. Quare in causis similibus causae Tarvisinae ulterius inquirendum est, num huiusmodi matrimonium duorum catholicorum etiam in *foro interno* tanquam *ab initio vere validum* sit habendum, licet *postea certo constet* baptismum uni parti catholicae aut nunquam aut nulliter fuisse collatum. Id eum prudenti moderatione affirmat *Gasparri* l. c. n. 598.; at *Leitner* l. c. p. 291. putat eandem doctrinam clare et evidenter probari ex responsis SS. CC.; vicissim *Scherer* l. c. p. 374. not. 12. existimat opinionem a *Gasparri* propugnatam esse *falsam* et *suam* sententiam *negantem* esse *per se claram* atque adeo in resp. S. C. Inq. 17. Nov. 1830. et 5. Febr. 1851. *expresse* definitam. Maior contradictio scriptorum vix fingi potest. Forte ut in aliis controversiis veritas in medio posita est. Et revera speciale et expressum decretum SS. CC. in favorem sententiae affirmantis vix potest allegari. Profecto v. g. *Santi-Leitner* l. IV. t. 1. n. 170. 172. et *Gasparri* l. c. provocant praesertim ad cit. caus. Tarvisin.; at quod ibidem statutum est de *dubio* superveniente et post accuratam investigationem *indissolubili* et *permanente*, id perperam transfertur ad *disparem* casum baptismi, qui postea *certissime* cognitus est invalidus atque adeo nunquam administratus; nam *praesumptio* hisce quoque in causis videtur cedere *veritati*. Cfr. *Putzer* l. c. p. 393. sq. Porro clausula in cit. caus. Tarvisina: « *Sine praeiudicio validitatis matrimonii* » videtur coniuges relinquere in eadem conditione atque post sententiam in causis matrimonialibus toties latam: « *Ex hacenus deductis non constare de nullitate matrimonii* ». Cui sententiae, quae certe non *affirmat* valorem matrimonii, non solent addi

II. Si in matrimonio *contrahendo duorum catholicorum* incidat dubium prudens de valore baptismi unius partis, obvium est remedium tollendi omnem difficultatem. Illa enim pars dubie baptizata *potest et debet* denuo sub conditione baptizari, ut sibi certo procuret sacramentum baptismi necessarium necessitate medii pro salute aeterna et praeterea sese reddat habilem ad *sacramentum matrimonii* recipiendum (29).

« *provisiones* », si forte matrimonium *objective* non sit validum. Quare ex defectu illarum provisionum in cit. caus. Tarvisina nequit cum Gasparri *concludi* istud matrimonium necessario *ab initio fuisse validum*. Denique si idem auctor sententiae affirmanti hoc tribuit fundamentum, quod *iste casus in lege irritante de disparitate cultus per consuetudinem* determinata omnino non contineatur, sane urget rationem *possibilem*. Nam Ecclesia communem praesumptionem *potest* pro certa veritate habere (cfr. cap. 3. X. de presbyt. non bapt. III. 43.); at quod *de facto* in materia subiecta talem legem tulerit, certis argumentis nondum videtur esse demonstratum. Cfr. Putzer I. c. p. 394. Ex altera parte Scherer I. c. nimium videtur asserere, si opinatur suam sententiam negantem *per se esse claram*; etenim *per se*, ut patet ex ratione a Gasparri allata, nihil obstat, quominus Ecclesia rem ita ordinare *potuerit*, praesertim si « *de facto suscepti baptismatis* » (cfr. S. C. Inq. 3. Apr. 1878. ad 4.) ab initio constitit, et omnia adiuncta ita constituerunt praesumptionem etiam pro valore, ut nemini dubium in mentem veniret. Multo minus Scherer I. c. legitime contendit in duobus responsis S. C. Inq. a se allegatis sententiam negantem *expresse* iam esse definitam. Etenim in neutro decreto casus iste, de quo quaeritur, ex professo attingitur et in favorem *nullitatis* resolvitur. Imo si utrumque decretum 17. Nov. 1830. et 5. Febr. 1851. accurate comparatur, etiam sermo esse potest de illa *nullitate baptismi*, de qua iam *ante* matrimonium aliquod rationabile dubium existere non potuit. Cfr. Santi-Leitner I. c. i. f. Quare cum S. C. Inq. in cit. resp. 5. Febr. 1851. videtur dicendum: « *Oratorem, quoties occurrunt casus particulares huius generis, recurrere debere cum expositione omnium omnino casus circumstantiarum ad S. Sedem* », saltem si agatur de matrimonio contracto dissolvendo. Cfr. Lehmkühl, Casus conscient. t. II. n. 959.; Feije I. c. n. 468.; Putzer I. c. p. 394.; De Becker I. c. p. 224.; Wernz h. tom. IV. n. 489. et Rosset I. c. n. 1875. (de cognatione spirituali). At si utraque pars velit permanere in matrimonio post baptismum alterius coniugis, facilis est consolidatio matrimonii per renovationem consensus rite factam.

(29) Quod medium solvendi dubium in parte *acatholica*, quae ad fidem catholicam converti nolit, non potest applicari, ut patet ex natura rei. Praeterea teste Episcopo S. Galli (cfr. Arch. f. k. K. t. 41. p. 183.) Card. Caterini, Secret. S. C. Inq. in epist. 13. Apr. 1878. ad resp. S. C. Inq. 3. Apr. 1878. data haec adiunxit: « *Reprobendam atque illicitam omnino esse praxim administrandi a parochis baptismum sub conditione **parti acatholicae**, quae in haeresi permanere declarat, quando dubium circa eiusdem sacramenti validitatem exoritur. Tunc enim tantummodo licite id fieri potest, cum pars heterodoxa paratam se praebet abiurandi errores ac redeundi ad gremium Ecclesiae catholicae* ». Cfr. speciem facti in cit. Arch. p. 180. sq.

Cum autem fieri possit, ut sponsi catholici non obstante dubio prudenti etiam per diligentem indagationem non soluto de validitate baptismi unius vel utriusque partis contrahentis nihilominus de facto celebrent nuptias, illarum valori saltem impedimentum disparitatis cultus non obstat (30).

508. Cum nostra aetate non pauci *haeretici* baptismum aut omnino negligant aut cum plena certitudine rite valideque non suscipiant, dubia de *existentia* vel *valore* baptismi et idcirco de impedimento disparitatis cultus frequenter orta sunt iis in casibus, quibus *haeretici inter se* (postea forte ad Ecclesiam catholicam redeuntes) vel cum *parte catholica* contraxerunt matrimonia.

(30) S. C. Inq. 4. Febr. 1891. ad Vic. Apost. Iapon. (cfr. Act. S. Sed. vol. XXVI. p. 63.): « **Qui valide aut dubie baptizati fuerint, ii subsunt impedimentis etiam iure ecclesiastico dirimentibus....** [Si] una pars valide aut dubie, altera vero invalide baptizata fuerit,.... matrimonium erit nullum ». S. C. Inq. 9. Sept. 1868. ad quaesita Vic. Apost. Iapon.: « 1. *Utrum in casu dubii de valore baptismi, qui ita baptismum suceperunt Iaponenses (agebatur de antiquis christianis Iaponiae iterum inventis) ut christiani vel infideles adhuc considerandi sunt?* 2. *Utrum si dubium de valore baptismi remaneat, et non visum sit opportunum solvere dubium, de iis, qui sic baptizati sunt, in rebus, quae matrimonium spectant, ac si vere et valide baptizati fuissent, iudicandum sit vel non?* » respondit:

« Ad 1. *generatim loquendo ut christiani habendi sunt ii, de quibus dubitatur, an valide baptizati fuerint.* Ad 2. *censendum est validum baptismum in ordine ad validitatem matrimonii* ». Cfr. quoque S. C. Inq. 7. Iul. 1880. h. tit. not. 28.; Gasparri l. c. n. 599. 602.; Santi-Leitner l. c. n. 171. Qua in re eadem reddit quaestio, num talia matrimonia statim *ab initio* habenda sint *valida*, etiamsi *post* legitimam celebrationem loco dubii prudentis et non soluti superveniat *certa notitia* de baptismo saltem unius coniugis *nunquam* vel *invalide* administrato. Quo in casu procul dubio standum est pro *valore* matrimonii, si *neuter* coniux certo non fuisset baptizatus, neque ullum obstaret impedimentum iuris divini vel civilis. Nam uterque coniux cum *absolute certoque* sit extra Ecclesiam, legibus quoque ecclesiasticis de impedimentis matrimonii dirimentibus non fuit subiectus. Cfr. quoque cap. 8. X. de divort. IV. 19.; Santi-Leitner l. c. At in altero casu, quo postea solummodo certo constaret de baptismo non recepto in uno coniuge, sed perdurante *certitudine* vel *dubio* sive *praesumptione* in altero coniuge Gasparri l. c. n. 599. ed. 3. 1904. n. 688. et Santi-Leitner l. c. existimant etiam in foro conscientiae huiusmodi matrimonia inde a momento *celebrationis* iam *fuisse* *valida* et consequenter admittere debent etiam *manere* *valida* non obstante *superveniente* *certitudine*. Cui sententiae propter rationes iam allatas stare non possum; praesumptio enim debet cedere veritati, sed stante controversia ad *dissolutionem* talis matrimonii per declarationem nullitatis inconsulta S. Sede non videtur esse procedendum. Cfr. Putzer l. c.; De Becker l. c.; Wernz h. tom. IV. n. 489.

Quibus dubiis S. C. Inq. tum generalibus normis tum decisionibus in causis particularibus saepe occurrere studuit, unde hae iuris regulae videntur posse deduci :

I. Validum censendum est matrimonium celebratum a parte catholica vel acatholica certo baptizata cum parte acatholica, de cuius baptismo prudenter dubitatur (31). In dubio enim

(31) Cfr. cit. facti speciem in Arch. f. k. K. t. 41. p. 180. sq. quoad resp. S. C. Inq. 3. Apr. 1878.; *Feije* l. c. n. 468. S. C. Inq. praesertim 17. Nov. 1830. ad instantiam Episcopi Anneciensis in Sabaudia de baptismo Calvinistarum et Lutheranorum atque de eorundem matrimoniis cum catholicis has constituit regulas a Pio VIII. approbatas et postea v. g. 20. Dec. 1837., 20. Iul. 1840., 5. Febr. 1851., 3. Apr. 1878., 18. Sept. 1890. frequenter applicatas et confirmatas :

* 1. Quod haereticos, quorum sectae ritualia praescribunt collationem baptismi absque necessario usu materiae et formae debet examinari casus particularis. (Cfr. 3. responsum et 2. responsi alteram partem).

2. Quoad alios, qui iuxta eorum ritualia baptizant valide, validum censendum est baptisma. (Quo in casu, saltem si constat de facto collati baptismi, examen cuiuscumque casus particularis in ordine ad validitatem matrimonii non videtur esse praescriptum). Quodsi dubium persistat etiam in primo casu, censendum est validum in ordine ad validitatem matrimonii.

3. Si autem certo cognoscatur nullum baptisma ex consuetudine illius sectae, nullum est matrimonium. (Cum Gregorius XVI. in audientia 20. Decembr. 1837. approbasset idem decretum denuo esse communicandum cum Episcopis Americae septentrionalis, haec superaddi mandavit : « In tertio casu praefati decreti respiciente nullitatem certam baptismi in parte haeretica recurratur in casibus particularibus ». Cfr. append. Conc. plenar. Baltimor. II. (a. 1866.) in Collect. Lac. t. III. col. 560. sq.). Cfr. *Putzer* l. c. p. 395. sq.

Episcopus S. Galli cum quaesisset : « Quid sentiendum sit de matrimonio eorum (i. e. acatholicorum, qui matrimonium celebrant etiam cum parte catholica), qui valide baptizati non sunt, vel de iis, quorum una dumtaxat coniugum pars valide baptizata dignoscitur; quid denique in casu, quo dubium de valide suscepto baptismo tolli nequit », (quia, ut in specie facti exposuerat, parochus factum sive validitatem baptismi ab acatholica parte quondam suscepti evincere vel verificare non poterit, vel sponsus acatholicus baptismo conditionali se submittere recuset) a S. C. Inq. 3. Aprilis 1893. accepit responsum : « Matrimonium eorum, de quibus cerle constat, quod valide baptizati non sunt, habendum esse tanquam matrimonium duorum infidelium; matrimonium vero eorum, quorum una dumtaxat pars valide baptizata dignoscitur, altera vero invalide, habendum esse tanquam matrimonium affectum impedimento dirimente cultus disparitatis ac proinde nullum; denique si post diligens et accuratum examen dubium de valide suscepto baptismo tolli nequeat, et constet de facto suscepti baptismatis, huiusmodi baptisma validum censendum esse in ordine ad validitatem matrimonii iuxta decretum diei 17. Novembris 1830. » (deinde ad verbum allegatum, sed sine clausula Gregorii XVI. ad 3. supra citata).

tamdiu standum est pro valore actus, donec praesumptio debeat cedere veritati.

II. Validum quoque *habendum* est matrimonium *acatholicorum*, si de *utriusque* partis baptismo prudenter dubitatur (32).

III. *Invalidum* est *habendum* matrimonium ob impedimentum disparitatis cultus, si a parte *dubie* baptizata celebratum sit cum parte infideli sive *certo non baptizata* (33).

(32) S. C. Inq. 5. Febr. 1851.: *Generatim loquendo, qui in Hollandia convertuntur ad catholicam fidem habendos esse ex capite baptismatis tanquam valide coniugatos, nisi forte certe et evidenter constet in aliquo casu particulari haeticum, de quo agitur, fuisse revera nulliter baptizatum, sed oratorem, quoties occurrunt casus, particulares huius generis (quae verba videntur referenda ad immediate praecedentia) recurrere debere cum expositione omnium omnino casus circumstantiarum ad S. Sedem. Et detur decretum authenticum fer. IV. d. 17. Nov. 1830. a Pio VIII. approbatum*. Cfr. *Santi-Leitner* l. c. n. 172.; supra h. tit. not. 28. Huc quoque spectare videtur causa viri Anglicani (dubie baptizati) et mulieris Lutheranae (de cuius baptismo vix certo constabat), quorum matrimonium a S. C. Inq. 20. Iul. 1840. (cfr. not. sq. h. tit.) declaratum est *« fuisse validum », « dummodo nullum aliud obslet impedimentum »*.

(33) Quae norma nullam patitur difficultatem, si solae decisiones S. C. Inq. attendantur. Nam eadem S. C. 20. Iul. 1840. respondit: *« Dummodo constet de non collatione baptismi mulieris Anabaptistae primum matrimonium (viri sectae Anglicanae tunc addieti) fuisse nullum; secundum vero (cum muliere Lutherana contractum), dummodo nullum aliud impedimentum obslet, fuisse validum »*. At in specie facti illius causae expressis verbis dicitur rationem quoque gravem *existere dubitandi* de validitate baptismi viro collati a ministro sectae Anglicanae. Hinc S. C. Inq. matrimonium illius Anglicani *dubie* baptizati cum muliere Anabaptista, si illa *certo baptizata non fuit*, declaravit *fuisse invalidum*.

Eadem doctrina multo magis confirmatur, cum S. C. Inq. ad haec quaesita: *« 1. Matrimonium dubie baptizati cum non baptizata estne validum?..... 3. Matrimonium duorum dubie baptizatorum estne validum, etiamsi sint consanguinei vel affines?..... 6. Utrum sive dubium sit iuris sive facti (de baptismo recepto) conclusiones debeant esse eadem respectu matrimoniorum? »* 7. Iul. 1880. respondit: *« Ad 1. matrimonium habendum esse uti invalidum ob impedimentum disparitatis cultus. Ad 3. matrimonium habendum esse invalidum ob impedimentum consanguinitatis vel affinitatis. Ad 6. praevio diligenti examine in singulis casibus et persistente adhuc dubio sive iuris sive facti, eadem debent esse conclusiones respectu matrimoniorum »*. Cfr. quoque resp. S. C. Inq. 4. Febr. 1891.; *Putzer* l. c. p. 392. sq. At difficultas non levis videtur superesse, si illarum decisionum ratio intrinseca sive canonica sive theologica sit reddenda. Nam ipsi Cardinales suis decisionibus rationes, quibus ducti fuerunt, subiungere non solent. Alii viri docti v. g. *Rosset* l. c. n. 1728. i. f. allegatione decisionum sunt contenti, vel eas afferunt explicationes, quae forte non omnibus arident.

V. g. *Gasparri* l. c. n. 603., cui consentit *Putzer* l. c. p. 393. sq. post

§. 2. DE CESSATIONE ET DISPENSATIONE IMPEDIMENTI DISPARITATIS CULTUS.

509. Impedimentum disparitatis cultus, quatenus est impedimentum *dirimens iuris ecclesiastici* inter duas nupturientes, ipso iure *cessat*, si pars infidelis ad fidem catholicam

stabilitam normam tertiam mox addit: « *At in hoc casu, si pars haeretica revera baptizata non est, matrimonium est legitimum, quia neuter subest Ecclesiae* ». Profecto propter *dubium subiectivum* ordo rerum *obiectivus* non mutatur, neque character indelebilis baptismi confertur vel tollitur. Qui character indelebilis si desit *etiam* in parte acatholica, de cuius baptismo dubitatur, videtur deesse omne fundamentum iurisdictionis ecclesiasticae ligandi illam partem acatholicam lege quadam irritante Ecclesiae. Quare tale matrimonium statim ab initio videtur esse *validum*, quod per supervenientem notitiam certam de nullitate baptismi non *factum* est *invalidum*. At inde oritur difficultas, quod S. C. Inq. 7. Iul. 1880. ad 1. responderit propter dubium in una parte matrimonium habendum esse *invalidum*, non *validum*. Imo in responso dato 20. Iul. 1840. talem *nullitatem* tanto rigore sustinuit, ut secundum matrimonium illius viri Anglicani declararit *fuisse validum*. Ergo impedimentum *ligaminis* ex primo matrimonio *certo* non *censebatur* obstare; nam S. C. in viro Anglicano (et consequenter in muliere quoque Anabaptista) supposuit ius novas nuptias *valide* ineundi. Quodsi iam applicetur conclusio a Gasparri l. c. n. 603. proposita sane *detecta nullitate baptismi viri Anglicani* secundum matrimonium per se esset separandum, utpote stante vinculo prioris matrimonii celebratum. At inde quoque videtur sequi secundum matrimonium Anglicani tantum *per praesumptionem*, non *vere* fuisse validum, sicuti primum solummodo *praesumptive* fuisset invalidum. Cfr. Rosset l. c. n. 1875.

Similis difficultas manet ex resp. S. C. Inq. 7. Iul. 1880. ad 3. Nam si duo sponsi dubie baptizati et in gradibus iure *mere ecclesiastico* prohibitis inter se consanguinei *post* nuptias celebratas reperiantur *certo invalide* baptizati, *nullitas* illius matrimonii ab initio contracti non videtur posse admitti, nisi obstiterit impedimentum *iuris divini vel civilis*. Nam in casu impedimentum disparitatis cultus omni caruit fundamento et propter defectum characteris baptismalis in utroque sponso lex *mere ecclesiastica* de impedimento dirimente consanguinitatis neutrum videtur ligare. Quare alii viri docti v. g. *Lehmkuhl*, Casus conse. t. II. 288. sq.; cfr. *ibid.* ed. 3., 1907. n. 289., confugiant ad illud principium, quod Ecclesia ex iure *divino* habet *veram iurisdictionem* etiam in *dubie baptizatos*. « *Nam qui subsint Ecclesiae, non Ecclesiae iure positivo, sed divino iure definiri debet* ». Quod principium suadet ex natura Ecclesiae ut societatis *visibilis*, si constet de *facto* baptismi nec in foro externo nullitas actus *more humano* probetur. Porro cum Ecclesia sit *competens* ad *iudicium* ferendum de valore baptismi collati, videtur etiam esse *competens* ad *leges* irritantes condendas pro iisdem subiectis. Deinde urgetur paritas cum foro poenitentiali de confessione dubie baptizati (cfr. S. C. Inq. 17. Dec. 1868. et S. C. de Prop. F. 12. Iul. 1869. iunct. *Putzer* l. c. p. 393.), et quia aliter responsa S. C. Inq. explicari non possint. At huiusmodi principium hucusque pas-

baptismo valide suscepto convertatur, aut saltem alia quadam ratione v. g. in secta christiana valide baptizetur. Idem im-

sim a doctoribus non videtur esse admissum, nec rationes allatae omnibus videntur esse efficaces. Difficulter quoque intelligitur, quomodo quis *vere* et *obiective* ligetur legibus irritantibus Ecclesiae, licet *dubia* tantum *subiectiva* existant de eius baptismo, atque ipse forte *obiective* careat *characterem baptismali*, qui ex iure divino est unicum fundamentum dependentiae alicuius hominis ut *subditi* a legibus ecclesiasticis. Pariter dubie baptizatus, qui confessus est peccata sua, per *absolutionem sacramentalem* ab iisdem non absolvitur, si *vere* et *obiective* non fuit baptizatus; nam homo non baptizatus non est capax aliorum sacramentorum Cfr. cap. 3. X. de presbyt. III. 43. Hinc tandem alii melius applicant principium *praesumptionis* (cfr. S. C. Inq. 1. Aug. 1883. ad Episcop. Savan. in Amer. sept.; Conc. plenar. Baltimor. III. (a. 1884.) p. 246. sq.; Gasparri l. c. n. 605.; Putzer l. c. p. 390. sq.), quod tamen cedere debet *veritati*, contra quam Ecclesia nihil statuere potest, si *uterque*, qui habebatur dubie baptizatus, tandem *certo* invenitur non baptizatus. Quodsi *ab Ecclesia pendet*, num *praesumptionem velit pro veritate accipere*, profecto nihil obstat, quominus celebratio matrimonii statim *ab initio* possit esse valida neque post errorem certo detectum necessario habenda sit invalida. Qua ratione v. g. Ecclesia est competens, ut impedimento disparitatis cultus directe liget *fidelem baptizatum* et indirecte partem infidelem sive non baptizatam; at in favorem *vinculi* matrimonialis potest statuere, tale impedimentum obiective existens statim ab initio non impedire matrimonium, si de baptismo alterius partis v. g. haeretici fuerit *vere dubitatum*, vel solutio dubii non fuerit *possibilis* vel *opportuna*. Nam quemadmodum Ecclesia in *casibus particularibus* ex iustis causis canonicis ab hoc impedimento potest *dispensare*, ita etiam *generali declaratione* potest integram quandam speciem matrimoniorum certis concurrentibus circumstantiis ab impedimento disparitatis cultus *vere*, non tantum *praesumptive* eximere. Quo in casu unice restat difficultas, ut de *dubio* illo baptismo cum effectu *vere* non impediendi matrimonium per aliquam normam *externam* et *obiectivam* facile constet; secus decisio multum penderet a *subiectivis* et *arbitrariis iudiciis*. Talis norma obiectiva potest esse v. g. *dispensatio* in forma legitima ab impedimento mixtae religionis *obtentae*; at ista norma necessario non videtur esse *unica*. Nam v. g. in allegatis resp. S. C. Inq. v. g. 17. Nov. 1830. 3. Apr. 1878. 18. Apr. 1890., pro casibus, in quibus *certum* est *factum* baptismi in secta haeticorum, qui iuxta sua *ritualia* valide baptizant, sed aliquod dubium manet de *valore* baptismi partis acatholicae, Ecclesia in tali matrimonio *mixto* posset non sustinere suum impedimentum disparitatis cultus, si pars acatholica *vere* valideque non esset baptizata. Cfr. *Santi-Leitner* l. c.; *Lehmkuhl* l. c. n. 959.

Nihilominus rem ita *de facto* sese habere, si *postea* baptismus uni coniugi certo reperiat invalide collatus, efficacibus argumentis nondum videtur esse demonstratum, licet *Leitner* l. c. id magna cum fiducia asserat atque adeo ex responsis SS. CC. certo colligi posse existimet. Nam haeretici et schismatici non sunt benignius tractandi quam catholici; at istorum matrimonium, ut supra probatum est, non statim ab initio est validum, si postea certo detegatur unum coniugem invalide fuisse baptizatum. Praeterea dispensatio est strictae interpretationis, cum sit vulnus

pedimentum, ut est *impediens ex iure divino*, per cessationem periculi proximi perversionis parti *fideli* et *proli* imminentis proportionata accedente *gravi causa* pariter ipso facto tollitur; iudicium vero authenticum de periculo sublato et iustae causae existentia non est penes homines privatos, sed ab auctoritate ecclesiastica competente est proferendum (34).

510. Etiam si in *casu particulari* certo iam cessavit *prohibitio iuris divini* proveniens ex dispari cultu sponsorum, tamen impedimentum dirimens, quod *ex iure ecclesiastico* illis nupturientibus obstat, nequaquam ipso iure est relaxatum, sed tantum per veram *dispensationem* Romani Pontificis (35) vel

legis; hinc si dispensatio super impedimento mixtae religionis concedatur, perperam dicitur implicite continere etiam dispensationem super impedimento disparitatis cultus, praesertim quia Sedes Apostolica non obstantibus iteratis postulatis huiusmodi facultatem implicite dispensandi hucusque dare noluit. Cfr. *Putzer* l. c. p. 394. Denique in matrimoniis mixtis vel mere acatholicis, quae sine ulla dispensatione celebrantur, SS. CC. constanter applicarunt principium *praesumptionis*, quae cedere debet veritati. Cfr. S. C. Inq. 1. Aug. 1883. ad Ep. Savan. iunct. resp. 5. Feb. 1850. Quod principium eadem S. C. non dereliquit, si in *casu particulari* 20. Iul. 1840. videtur respondisse pro *absoluto* valore matrimonii illius Anglicani (« *fuisse validum* »).

Neque illud est reticendum, quod *Leitner* l. c. p. 291. sq. pro sua opinione debeat definitionem disparitatis cultus per aliquod incisum ita immutare, ut illam existere dicat inter infidelem et personam certo *vel praesumptive* baptizatam. Quae definitio hucusque communiter non est recepta, et mutatio essentialis definitionis impedimenti secum fert essentialem mutationem doctrinae receptae. Praeterea si de hoc impedimento adeo urgeatur praesumptio, nulla est ratio, eum eidem praesumptioni non insistatur etiam in definitione aliorum impedimentorum v. g. affinitatis ex copula perfecta, cognationis spiritualis ex valido baptismo. Id, quod hucusque optimo iure non est factum. Quare cl. auctor non satis videtur distinguere *existentiam* huius impedimenti ab eius legitima *probatione*. Illa pendet a *facto obiectivo* validi baptismi in una tantum parte, *probatio* vero praeter alia iuris media potest etiam fieri per *praesumptiones*, quae obiectivam rei veritatem *non supplent*, sed cedere debent veritati. Imo etiam si quis haec in re (per suppositionem nulla ratione fundatam) dicat admittendam esse praesumptionem *iuris et de iure*, quae generatim pro veritate suscipitur, tamen etiam illa debet cedere veritati, si non solum indirecta, sed etiam directa, at limpida et evidens afferatur probatio in contrarium. Cfr. *Wernz* h. tom. IV. n. 29. not. 12.

(34) *Van de Burgt* l. c. p. 130.

(35) *Sanchez* l. c. n. 10. 11.; *Giovine* l. c. t. I. p. 418. sq.; *Mansella* l. c. p. 79.; *Gasparri* l. c. n. 606. 609. sq. Quae dispensationes a R. Pontifice concedi solent per S. C. Inq. sive « *in solita audientia* » sive tempore feriarum « *per facultates* » Assessori vel Commissario datas, ita ut preces remittantur prudenti arbitrio et conscientiae Ordinarii, qui datis solitis cautionibus super hoc impedimento « *dispensare valeat* ». Post haec

Praelati ecclesiastici v. g. Episcopi vel Vicarii Apostolici necessariis facultatibus a Sede Apostolica muniti (36) sive ad

verba in rescriptis S. O. olim sequebatur duplex clausula: « *Intra fines suae dioecesis* » et « *facta etiam potestate subdelegandi, si opus sit* »; at prior clausula expuncta est decreto S. C. Inq. 1. Iul. 1896., altera decreto eiusdem S. C. 18. Dec. 1898. Quodsi cum parte Hebraica celebrandum sit matrimonium, S. O. dispensationi addit clausulam: « *Et dummodo neque ante neque post matrimonium coram paroco catholico initum partes audeant rabbinum ad matrimonium iudaico ritu celebrandum* ». Denique subiungitur clausula finalis: « *Iuxta Instructionem alias datam* (i. e. Antonellianam 15. Nov. 1858.) *matrimonium celebretur* (ut matrimonium mixtum) *privatim, extra ecclesiam et absque ullo ritu ecclesiastico* ». Qua ex formula S. O. non potest probari illa praxis a Gasparri l. c. n. 621. relata, qua in regionibus a capite forma ecclesiastica in celebrando matrimonio exemptis sacerdos his matrimoniis nullatenus assistere solet.

(36) S. C. Inq. 1. Aug. 1759. et S. C. de Prop. F. 28. Iul. 1760. in Collect. (Paris.) Const. S. S. n. 883. et Collect. S. C. de Pr. F. n. 1260. iunct. n. 32. 33. Quae facultas si amplissimo modo conceditur, solet nunc hanc formam habere: « *Dispensandi cum suis subdilis* (i. e. catholicis, non haereticis vel schismaticis) *super impedimento disparitatis cultus, quatenus sine contumelia creatoris fieri possit, et dummodo cautum omnino sit conditionibus ab Ecclesia praescriptis ac praesertim de amovendo a catholico coniuge perversionis periculo deque conversione coniugis infidelis pro viribus curanda ac de universa prole utriusque sexus in catholicae religionis sanctitate omnino educanda, servata in reliquis adiecta instructione* (Antonelliana) *typis impressa, excepto tamen casu matrimonii cum viro vel muliere Iudaeis, nisi adsit periculum in mora; tum vero singulis triennii referat, quot in casibus dispensaverit* ». Cfr. Putzer l. c. p. 379. sq.

Quibus in facultatibus post vocabulum « *subdilis* » olim ex mandato Pii IX. 30. Aug. 1865. inserta fuerat clausula: « *Exceptis Italis* (ratione linguae et regionis ex decl. S. C. Inq. 11. Iul. 1866.), *de quibus non constat Italicum domicilium omnino deseruisse* ». Quae clausula vi deer. S. C. Inq. 4. Mart. 1887. ex istis facultatibus fuit sublata. Praeterea S. C. Inq. 12. Iun. 1882. verba antiquioris formulae earundem facultatum: « *Excepto insuper casu matrimonii cum viro vel muliere Iudaeis* », per declarationem extensivam ita intelligenda esse decrevit, ut Hebraei, qui dicuntur « *reformati* », a facultate dispensandi illorum Episcoporum non exciperentur. Cfr. Collect. S. C. de Pr. F. n. 1277. Deinde eadem S. C. 3. Aug. 1889. denuo respondit: *In usu formulae D. n. 3. de Propaganda fide Hebraeos, de quibus agitur* (i. e. *che non osservano punto le pratiche della loro religione, anzi i più non sono pure circuncisi* = Hebraei Reformati sive Reformed Jews) *non esse excipiendos* ». Cfr. Acta theol. Oenip. t. XV. p. 390. Denique cum nunc post a. 1894. in citata formula addantur verba: « *Nisi adsit periculum in mora* », alii Hebraei non reformati a potestate dispensandi in citatis facultatibus concessa manent excepti, nisi verificetur conditio de periculo in mora.

Quae facultas dispensandi super impedimento disparitatis cultus continetur etiam in amplissimis facultatibus omnibus Ordinariis quoad *concubinos in periculo mortis* a S. C. C. Inq. 20. Febr. 1888. concessis. Cfr. quoque S. C. Inq. 18. Mart. 1891. 6. Iul. 1898.

determinatum tempus v. g. ad triennium sive ad certum numerum casuum auferri potest (37).

Quae dispensatio fidelibus in regionibus catholicis degentibus raro et praesertim ad matrimonium cum parte hebraica contrahendum nonnisi magna cum difficultate conceditur (38), sed facilius fideles in mediis gentilibus constituti, ut cum paganis celebrent nuptias, beneficium dispensationis obtinent (39).

(37) Quae *cessatio* impedimenti disparitatis cultus, quatenus nititur iure mere ecclesiastico, pariter ipso facto et sine ulla dispensatione non est asserenda pro casibus quibusdam extraordinariis, quibus pauci quidam christiani inter se matrimonium inire non possunt v. g. ob impedimentum consanguinitatis, et ex altera parte ob locorum distantiam vix possunt petere dispensationem. Aliter *Gasparri* l. c. n. 623.; *Santi-Leitner* l. IV. t. 1. n. 178. i. f.; *Leitner* l. c. p. 292. 509. Etenim S. C. Inq. allegatum illud principium de *cessatione* impedimenti disparitatis cultus *hucusque non admisit*, sed potius extraordinarias concessit *dispensationes*, ut patet ex responso 18. Dec. 1872. tit. praeced. not. 78. allato. Neque contrariam sententiam approbavit, si 4. Iun. 1851. respondit: « *In propositis circumstantiis* (tales christianos) *non esse inquietandos, facto verbo cum Sanctissimo Ss. mus approbavit* ». Nam ex ipsis verbis: « *Facto verbo* etc. » patet R. Pontificem non dedisse aliquam *declarationem* de impedimento iam sublato, sed potius aliquam *gratiam*. Porro « *approbatio* » R. Pontificis parum iuvat adversarios; etenim omnia responsa S. C. Inq. etiam tolerantiae vel dissimulationis solent a R. Pontifice in forma *communi* approbari. Tandem ratio intrinseca non est ad rem; nam leges irritantes Ecclesiae in casibus particularibus et publicis adeo generaliter cessare non obstantibus rationibus mere theoreticis ob defectum consensus legislatoris non est doctrina undequaque practice tuta. Praeterea in casu non fuit absoluta *impossibilitas*, sed *dilatatio* matrimonii, quam illi christiani propria sua negligentia causerunt, ut patet ex ipsa specie facti.

(38) Cfr. de dispensationibus particularibus a Sede Apostolica concessis contrahendi matrimonium cum Hebraeis: *Perrone* l. c. t. II. p. 333.; *Arch. f. k. K.* t. 7. p. 278. t. 55. p. 161. sq. t. 63. p. 118. sq. t. 64. p. 478. sq. Quibus exemplis alia recentiora et non pauca accedunt, unde consequitur antiquum iuris rigorem ob tristes conditiones nostrae aetatis haud leviter esse emollitum. Quare nequaquam cum recentioribus quibusdam scriptoribus dici potest huiusmodi dispensationem etiam nunc in regionibus fidelium *vix unquam* concedi.

(39) Quodsi in antiquioribus indultis a Sede Apostolica concessis adiuncta fuit clausula: « *In loco* (i. e. in pago ipso, ubi dispensatio conceditur) *sint plures infideles quam catholici* », certe ipse R. Pontifex tali clausula non ligatur, quae insuper pro regionibus *christianorum* addi non solet. Imo pro terris missionum illa clausula *iam pridem* generaliter mitiorem nacta est interpretationem, ita ut non intelligenda sit de *uno* pago, sed integra quadam « *toparchia* », quae *plures* pagos comprehendit. Cfr. decret. generale S. C. de Prop. F. 14. Ian. 1806. in Collect. S. C. de Pr. F. n. 1270.

Denique ad legitimam dispensationem super lege *Ecclesiae* irritante de disparitate cultus, omnino requiritur, 1) ut *conditiones* (40) iure divino et naturali necessariae verificentur, 2) ut *cautiones* (41) de illis conditionibus implendis rite praestentur, 3) ut in singulis casibus *graves et proportionatae* ad-

(40) Quae conditiones exprimi solent illis verbis facultatum: « *Quatenus sine contumelia creatoris fieri possit* ». Contumelia vero vitanda est tum in parte *fideli*, tum in universa *prole* nascitura, tum in ipsa quoque parte *infideli*. Quare in coniuge *fideli* abesse debet *proximum periculum* perversionis, *educatio universae prolis* in vera religione debet esse in tuto collocata; porro remotius est periculum perversionis partis *fidelis* et *prolis*, si aliqua spes affulgeat conversionis in parte *infideli*, ut quandoque in indulto tanquam conditio exigitur. Certe autem parti *fideli* incumbit *obligatio caritatis* iuxta regulas prudentiae christianae *curandi conversionem* coniugis *infidelis*. Denique in ipso quoque *infideli* absit necesse est *proximum periculum contumeliae creatoris* v. g. polygamiae simultaneae; secus dispensatio concedi nequit. Quae circumstantia praesertim in *Muhamedanis* est attendenda. Cfr. S. C. de Prop. F. 13. Sept. 1760. et S. C. Inq. 15. Febr. 1780. in cit. Collect. Pr. n. 1261. 1266.

Absentia contumeliae creatoris ipso iure naturali requiritur, ut cesset naturalis lex *prohibens* talia matrimonia, super qua vel ipse R. Pontifex dispensare nequit. Quare mirum non est, quod Sedes Apostolica respondeat dispensationem expetitam *non posse concedi*, si conditiones *iure divino* requisitae non verificentur. Quodsi R. Pontifex (per fictam quandam hypothesim) non verificatis conditionibus iuris divini super lege *irritante Ecclesiae* scienter dispensaret, sane illicite, sed valide ageret; inferior vero Praelatus invalidam concederet dispensationem.

(41) Praelatus ecclesiasticus ut legitime dispense super hoc impedimento, debet esse *moraliter certus* de absentia contumeliae creatoris et de executione conditionum iuxta prudentiae leges. Quare exiguntur *cautiones* i. e. *promissiones*, quae in pactum deductae praebeant *morale fundamentum* de veritate executionis, ita ut prudenter eiusmodi executio praesumi possit. Cfr. S. C. Inq. 30. Iun. 1842. 17. Febr. 1875. Hinc *pars infidelis* promittere debet 1) se suo coniugi relieturam esse liberum exercitium religionis catholicae, 2) universam prolem utriusque sexus in religione catholica esse baptizandam et educandam. Pars vero *fidelis* pollicere debet se pro viribus (prudenter) curaturam esse conversionem coniugis *infidelis*. Quae cautiones si omnino non aut non sincere aut non integre ante concessam dispensationem praestantur, gratia dispensationis est *neganda*. Cfr. S. C. Inq. 17. Apr. 1879. *Forma*, qua illae cautiones dandae sint, ex natura rei et rigida lege communi pro omnibus casibus particularibus non est praescripta. Aliqua igitur *varietas disciplinae* hac in re est permissa. Cfr. S. C. Inq. 10. Dec. 1902. *Generatim* vero promissio mere *oralis* saltem partis *infidelis* non sufficit, sed *scripta* est exigenda, ut in archivio parochiali deponatur, imo etiam *iurata*, saltem si certae circumstantiae concurrant, vel rescripta apostolica in suis clausulis (« *formales et iuratae cautiones* ») vel iura particularia maiore severitate utantur. Cfr. Gasparri l. c. n. 453.; Putzer l. c. p. 380. sq.

sint *causae canonicae* (42) ex parte *fidei*, cui *directe* dispensatio conceditur neque admittantur *causae* in sola parte *infideli* existentes v. g. aetas superadulta mulieris *infidelis*.

Praesertim vero Praelati inferiores in concedendis dispensationibus super hoc impedimento in matrimoniis *contractis* vel *contrahendis* sese conforment necesse est *tenori* facultatum concessarum (43) et specialibus Instructionibus SS. CC. hac de re datis (44).

Coronidis loco singularis quidam *effectus* dispensationis super hoc impedimento est commemorandus, quem S. C. Inq. 3. Mart. 1825. hisce verbis proponit: "*Ecclesia dispensando cum parte catholica super disparitate cultus, ut cum infideli contrahat, dispensare intelligitur ab iis etiam impedimentis, a quibus exempta est pars infidelis, ut inde huius exemptio propter contractus individuitatem communicata remaneat et alteri* „ (45).

(42) Cum in istis matrimoniis etiam sublato periculo proximo semper maneant aliqua pericula et non levia incommoda, nemo ex natura rei *sine gravi* et proportionata *causa* (*distincta a conditionibus*, ut sapienti consilio monent S. C. de Prop. F. 25. Mart. 1868. et Conc. plenar. Baltimor. III. a. 1884. n. 131.) tali periculo sese exponere potest. Quare etiam ad dispensationem de disparitate cultus concedendam minime sufficit, ut sponsi solitas *cautiones* praestare parati sint, "*sed insuper iusta gravisque causa canonica omnino requiritur* „ (cit. Conc. plen. Baltim. III. l. c.); secus dispensatio vel ab ipso R. Pontifice *illicite*, etsi per se *valide*, ab inferiore vero Praelato facultatibus apostolicis munito etiam *invalide* concederetur, ita ut consequenter etiam matrimonium esset invalidum. Cfr. Instr. Antonellian. 15. Nov. 1858.; S. C. de Pr. F. (S. O.) 4. Dec. 1862. et 15. Martii 1868.; Sanchez l. c. l. VII. disp. 71. n. 10. 11.; Gasparri l. c. n. 455. 619. sq. Cfr. de causa quadam sufficienti a S. C. Inq. 5. Sept. 1736. in casu particulari admissa in cit. Collect. Pr. n. 1258.; Putzer l. c. p. 382. sq. Circa *sufficientiam* vero causarum Praelati inferiores ob oculos habeant necesse est *proxim* S. Sedis nec arbitrarias fingant causas canonicas.

(43) Quibus in facultatibus imprimis attendendum est ad *clausulas limitantes* (cfr. v. g. facult. extr. n. 3.; Putzer l. c. p. 379. sq.) et utrum data, an negata vel restricta fuerit potestas *subdelegandi*. Cfr. S. C. de Prop. F. 14. Ian. 1806.; S. C. Inq. 20. Febr. 1888. et 18. Dec. 1898.; Gasparri l. c. n. 620. 413. sq.; Leitner l. c. p. 492. sq. 497. sq.; Wernz supra h. tit. not. 35.

(44) Inter Instr. potissimum eminent illae, quae h. tit. not. 40. citatae fuerunt, e quibus speciatim colligendum est, quibusnam in casibus Episcopi proclamationes bannorum, *moderatam* illam assistentiam *activam* parochi in Instructione Antonelliana descriptam permittere possint. Cfr. Putzer l. c. p. 283. sq.; Gasparri l. c. n. 456. sq. 621.

(45) Qua ratione haec verba S. C. sint intelligenda et *limitanda*, supra h. tom. IV. n. 40. VII. explicatur. Cfr. quoque Putzer l. c. p. 387. sq.; Gasparri l. c. n. 622.

In facultatibus formulae I. art. 6. potestas fit dispensandi quoad matrimonia praeterita etiam in secundo gradu solo (affinitatis vel consanguinitatis), dummodo nullo modo attingat primum gradum, cum iis qui ab haeresi vel infidelitate convertuntur ad fidem. Haec facultas intelligenda est de conjunctionibus figuram matrimonii habentibus, non autem de fornicariis coniunctionibus. Instr. S. C. Officii 3. Martii 1825. Facultas supradicta autem applicanda non est ad matrimonia utriusque partis infidelis, si cum impedimento iuris ecclesiastici quidem sed valide contracta fuerunt. Matrimonia haec valida sunt, quia infideles inter se contrahentes impedimento canonico non ligantur. Conversione vero alterius aut utriusque coniugis matrimonium ab initio validum non fit invalidum. Confr. Gasparri, de matrimonio, ed. 3., 1904., n. 452.

511. Scholion. Cum impedimentum disparitatis cultus sit iuris *publici*, tum a quolibet fidei tum ex officio contra valorem matrimonii in foro ecclesiastico actio iudicialis institui potest (46). Quo in processu canonico onus *probationis* versatur de duplici obiecto scilicet 1) de ipso *facto* collati baptismi; 2) de *valore* baptismi forte de facto certissime administrati. Quodsi de uno aut de altero obiecto dubium incidat, praeter generales sanctiones canonicas de probationibus statutas prae oculis habendae sunt leges *speciales* de probando *facto* baptismi eiusque *valore* in ordine ad *validitatem matrimonii*, non in ordine ad *iterationem* baptismi forte propter dubium prudens saltem sub *conditione* faciendam (47).

Cum acatholicis vel etiam catholicis negligentibus non possit eadem ratione applicari norma i. f. cap. 3. X. de presb. non bapt. III. 43. statuta pro fidelibus catholicis, nunc praesertim in demonstrando *facto* baptismi collati responsa S. C. Inq. Episcopo Savanensi in Stat. foeder. Amer. septentr. 1. Augusti 1883. et 5. Febr. 1851. pro Hollandia data sedulo sunt sequenda (48).

512. Scholion. Si matrimonio legitime contracto a duobus infidelibus *superveniat* disparitas cultus propter susceptionem

(46) S. C. C. 20. Mart. 1880, in Act. S. Sed. vol. XIII. p. 445. sq. *negavit* constare de nullitate matrimonii, cuius declarationem *uxor etiam* ob disparitatem cultus petiit.

(47) Cap. 3. X. de presbyt. non bapt. III. 43.; S. C. C. in c. Tarvisin. 4. Mart. 1737.; S. C. Inq. 17. Nov. 1830. et 18. Sept. 1890.; *Feije* l. c. n. 469. sq.

(48) Conc. plen. Baltimor. III. (a. 1884.) p. 246. sq.; *Gasparri* l. c. n. 604.; *Putzer* l. c. p. 390. sq.

baptismi per unum ex coniugibus in titulo *de divortiis* erit exponendum, quando parti baptizatae novi matrimonii celebratio cum *dissolutione vinculi* prioris matrimonii, aut *perdurante* vinculo eiusdem matrimonii saltem *separatio a thoro et cohabitatione* sine novarum nuptiarum celebratione sit permissa (49). Quodsi uterque coniux sit fidelis, et alter labatur in schisma vel haeresim vel infidelitatem, etiam pars fidelis forte derelicta aut legitime separata a thoro et cohabitatione, nec valide nec licite potest contrahere novum matrimonium (50).

513. Scholion. Impedimentum disparitatis cultus (et mixtae religionis) in codicibus civilibus nunc regulariter et in ordine

(49) Cap. 7. X. de divort. IV. 19.; cap. 1. de convers. infid. III. 20. in compil. II. = rescript. Clem. III. (a. 1187.-1191.); *Tancredus* l. c. p. 45. scribit : « *Nec est recipienda illa distinctio, quod aliud sit in Iudaeis conversis et aliud in paganis. Quia quidam dixerunt, quod Iudaeus conversus ad fidem non debet cohabitare uxori infideli volenti cohabitare, sed Sarcenus vel paganus conversus poterunt cohabitare, quoniam idem iuris est hodie in utrisque* ». Quod ut probet, recte provocat ad Decretalem Clementis III. supra allegatam et illico subiungit : « *Si vero infidelis vult cohabitare fidei sine aliquo praedictorum* (i. e. sine triplici contumelia creatoris), *fidelis, si non vult cohabitare infideli, non est compellendus cohabitare coniugi infideli. Tamen illo vivente non poterit contrahere, quoniam durat matrimonium, ut in praecallegata Decretali* ». Interrogatum « III. 20. 1. ». Quare Tancredus iam ante septem fere saecula reiecit illam praxim tanquam iuri communi non conformem, quam usque ad nostram aetatem complures scriptores ex conficta quadam praxi communiter recepta et nonnullis canonibus antiqui iuris particularis Hispaniae repetunt. Cfr. *Santi* l. IV. t. 19. n. 10.; *Feije* l. c. n. 490. 500. sq. 576. 602.; *Rosset* l. c. n. 611. Difficulus igitur intelligitur, quo iure innitatur generalis asserta prohibitio cohabitationis coniugis fidelis cum infideli inter christianos apud *Ballerini-Palmieri* l. c. t. VI. p. 326. sq. n. 687., atque severior videtur reprehensio, qua l. c. p. 534. not. a *Perrone* afficitur; nam certe *stricta dispensatio* ab aliqua *generali prohibitione* cohabitationis *inter paganos* non existente omnino non requiritur, si necessariae conditiones verificentur. Cfr. S. C. Inq. 19. Sept. 1671. in cit. Collect. S. C. de Pr. F. n. 1257.

(50) Cap. 6. 7. X. de divort. IV. 19.; cap. 20. X. de convers. coniug. III. 32.; *Bernard. Pap.* l. c. n. 291. sq.; *S. Raymund.* cit. tit.; *Tancredus* l. c. p. 45. sq. postquam eandem tradidit doctrinam, i. f. addit : « *Quamvis quidam Apostolicorum aliter et male senserint* ». Quae verba Tancredi intelligenda sunt de rescripto Coelestini III. (a. 1191.-1198). = part. decis. cap. 1. X. de convers. infid. III. 33. = cap. 2. de convers. infid. III. 20. in compl. II. Idem Coelestinus III. est ille « *quidam praedecessor noster* », qui ab Innocentio III. cap. 7. X. de divort. IV. 19. dicitur « *aliter sensisse* ». Cfr. *Gonzalez Tellez* in cit. cap. 6. 7. X. de divort. et cap. 20. X. de convers. coniugat.; *Schnitzer* l. c. p. 477. sq.; *Feije* l. c. n. 471. sq.

ad matrimonium *civiliter* validum non admittitur (51), nisi aliquo modo excipias codicem civilem Austriae, ubi § 64. statuitur: Matrimonia inter *christianos* et personas *non profitentes religionem christianam sunt invalida*. Quod impedimentum in Austria (non amplius in Hungaria) retentum nequaquam *nunc* convenit cum impedimento *canonico* disparitatis cultus. Nam Ecclesia catholica in hoc impedimento solummodo attendit ad *sacramentum fidei* ab una tantum parte valide receptum, non ad *professionem fidei christianae*, cui leges civiles Austriae *unice* in disparitate cultus tribuunt vim et efficaciam. Inde fit, ut leges Austriae partim praemium concedant apostasiae, partim ad rigorem pertingant ab Ecclesia catholica repudiatum. Nam si quis *catholicus* rite declaret sese nulli societati religiosae adscriptum esse (confessionslos), ipsius *civili* matrimonio cum parte *infideli* v. g. cum Hebraeo ex lege civili Austriae disparitas cultus non obstat; at vicissim si *catholicus*, qui avitae suae fidei non valedixit, vellet inire matrimonium cum parte, quae *olim* rite *baptizata* fuit, sed nunc *ante* nuptiarum celebrationem ad sectam infidelium v. g. Hebraeorum vel Muhamedanorum per apostasiam defecit vel sese omnis religionis expertem declaravit, ligaretur impedimento *dirimente* disparitatis cultus *Austriacae* (52).

Hebraeus vero vel quicumque infidelis sive *non baptizatus*, qui sese omnis religionis expertem (confessionslos) declaraverat, *nequit* in Austria cum parte catholica suae Ecclesiae fideli contrahere validum matrimonium civile.

(51) V. g. leges civiles Galliae, Germaniae, Italiae, Helvetiae, Hungariae, Belgii, Hollandiae, Angliae, Americae septentr. de isto impedimento tacent; item cod. civ. Hispaniae art. 83. sq. inter impedimenta matrimonii *civilis* non recenset disparitatem cultus, licet retineat impedimenta ordinis sacri et solemnis professionis religiosae. Quae lacuna in codice civili Hispaniae facile intelligitur, si quis consideret eiusdem cod. art. 42. de omnibus personis ad matrimonium canonicum obligatis (sic!) cum fatali clausula, « *quae fidem catholicam profitentur* », quibus *apostasiae* a fide catholica similis aperitur porta ad matrimonium *civile*, sicut in Austria. Cfr. Hirschel in Arch. f. k. K. t. 40. p. 252. sq.; Lopez l. c. p. 71. sq.

(52) Arch. f. k. K. t. 36. p. 126. sq. t. 37. p. 75. sq. t. 56. p. 194. sq.; Scherer l. c. p. 375. sq.; Aichner l. c. § 172. not. 5.

TITULUS XXIII.

DE IMPEDIMENTO CRIMINIS.

(*Lib. IV. tit. 7. de eo, qui duxit in uxor., quam polluit per adulter. : cap. 1. X. de conversione infidelium III. 33.*)

514. Fontes : C. XXXI. q. 1.; C. XXXII. q. 4. 7. (1) — Compl. I. lib. IV. tit. 7. de eo, qui dux.; compl. II. lib. IV. tit. 5. de eo, qui dux.; compl. III. lib. IV. tit. 6. ead. rub. — Decretal. Greg. IX. l. c. supra et lib. V. tit. 16. de adulteriis. — Bened. XIV. Const. « *Redditae nobis* » 5. Dec. 1744. (Quae epistola R. P. est omnino consulenda ut praeclarum exemplum interpretationis capitis iuris Decretalium). — Responsa et decret. S. C. de imped. crim. referuntur in Collect. (Paris.) Const. S. Sed. n. 877. sq. et in Collect. S. C. de Prop. n. 1256. et decis. S. C. C. in ed. *Richt. Conc. Tr.* p. 268. — Instr. Card. R. §§ 36. 37. — Synod. Mont. Libani (a. 1736.) et Synod. prov. Ruthenor. (a. 1720.) in Collect. Lac. t. II. col. 43. 164. 165.; Conc. prov. Alba-Iul. (a. 1872.) p. 96.; Synod. Sciarf. (a. 1888.) p. 182.

Scriptores : Comment. iur. Decretal. in cit. tit. — *Devoti* l. c. § 140.; *Scherer* l. c. § 125.; *Aichner* l. c. § 175. — *S. Raymund.* l. c. lib. IV. tit. 9. de impedimento criminis; *Roland.* l. c. p. 154. sq.; *Bernard. Pap.* l. c. p. 151. sq. 300. sq.; *Tancred.* l. c. tit. 23. quae crimina impediant matrimonium; *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 78. 79. (2); *Giovine* l. c. tit. I. p. 405. sq.; *Feije* l. c. n. 448. sq.; *Van de Burgt* l. c. p. 131. sq.; *Mansella* l. c. p. 155. sq.; *Gasparri* l. c. n. 641. sq.; *Schulte* l. c. § 35.; *Rosset* l. c. n. 2017. sq.; *Leitner* l. c. p. 267. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 486. sq.; *Périers* l. c. p. 113. sq. — *Moy* l. c. p. 74. sq. 213. sq. 370. sq.; *Freisen* l. c. p. 615. sq. 561. sq.; *Esmein* l. c. t. I. p. 384. sq. t. II. p. 65. sq.; *Zhishman* l. c. p. 578. sq.

Praenotiones.

515. Connexio materiae. Personae, quae nonnisi nefando crimine sibi viam parant ad nuptias contrahendas, singulari se iunguntur disproportionione. Quare cum nemo ex suo delicto debeat commodum reportare, optimo iure ad matrimonium contrahendum cum complice criminis constituuntur inhabiles. Qua de inhabilitate utpote ex crimine orta et etiam in

(1) L. 10. § 11. L. 40. D. ad leg. Iul. XLVIII. 5.; Novella 134. cap. 12.; cod. civ. Gall. art. 298. 295., Austr. §§ 67. 68., Ital. art. 62., Hisp. art. 84.; *Schulte* l. c. p. 550. sq.; *Friedberg-Ruffini* l. c. § 149.

(2) Cfr. ex theologis: *S. Thom.* l. c. lib. IV. sent. dist. 35. dist. 37. q. 2. art. 2.; *S. Alphons.*, Theol. moral. lib. VI. n. 1031. sq.; *Bellarmin.* l. c. cap. 22.; *Ballerini-Palmieri* l. c. t. VI. p. 503. sq.

poenam delicti statuta, secundum analogiam iuris criminalis post reliqua impedimenta apte disseritur (3).

516. Definitio. Impedimentum criminis (*ἡ μοιχεία*) est impedimentum dirimens, non propter quaecunque delictum, sed propter specificum crimen adulterii vel coniugicidii suis qualitatibus et conditionibus vestitum inter virum et mulierem criminis complices ab Ecclesia constitutum.

517. Divisio. Impedimentum criminis ratione causae, ex qua oritur, in tres vel potius quatuor species est distinguendum; etenim provenire potest:

I. Ex adulterio et promissione (4) futurarum nuptiarum inter adulteros.

II. Ex adulterio et attentatione matrimonii sive sponsalium de praesenti inter adulteros (5).

III. Ex solo coniugicidio mutua complicum machinatione patrato (6).

IV. Ex adulterio et coniugicidio ab uno tantum ex adulteris patrato (7). Hinc idem impedimentum potest esse *simplex*, quatenus ex causis uni tantum speciei propriis oritur, aut *multiplex*, quatenus v. g. causae diversarum specierum veri-

(3) Quandoque inter impedimenta ex crimine orta etiam recensetur *raptus*. Profecto illud impedimentum necessario *supponit* aliquod crimen raptus, atque alia quoque impedimenta suam originem habent in delicto v. g. impedimentum vis et metus, consanguinitas vel affinitas ex copula illicita. At omnia illa impedimenta nequaquam *formaliter* et *expresse etiam* per modum poenarum vindicatarum constituta sunt, quemadmodum factum est in qualificato crimine adulterii et coniugicidii, quod *specifico* quodam modo ita appellatur, quoniam *specialiter* sanctitati matrimonii est oppositum. Praeterea cum non quaecunque adulterium vel coniugicidium, sed qualificatum sit impedimentum matrimonii, ipsa rubrica h. tit. in compil. authent. materiam « *in nigro* » contentam non accurate exprimit; imo ipsum quoque « *nigrum* » h. t. non omnes species impedimenti criminis complectitur. Cfr. S. Raym. l. c.; Gasparri l. c. n. 641.; Esmein l. c. t. I. p. 398. sq.; Leitner l. c. p. 276. Pariter concedendum est vocabulum « *criminis* » minus determinato modo designare hoc impedimentum, nisi sumatur sensu quodam specifico et praegnant. Quare mirum non est, quod a Bernard. Pap., Rolando aliisque hoc impedimentum dicatur « *enormitas delicti* », a S. Thoma impedimentum « *uxoricidii* »; at iam S. Raymundus et Albertus M. utuntur terminologia nunc communiter recepta de impedimento « *criminis* ».

(4) Cap. 6. X. h. t.

(5) Cap. 2. 4. 5. 8. X. h. t.

(6) Cap. 1. X. de convers. infid. III. 33.

(7) Cap. 3. 6. X. h. t.; Synod. Mont. Libani (a. 1736.) l. c.

licantur circa *idem* matrimonium, vel *unius* speciei causae verificantur circa *diversa* matrimonia (8).

518. Notae historicae. Adulterium (9) quamvis primis saeculis toto suo ambitu ex iure divino et canonico definito severissimis *poenitentiis* publicis subiiceretur (10), tamen impedimentum *dirimens* matrimonii etiam cum complice post mortem coniugis innocentis celebrandi non constituit. Id, quod deducitur iam ex c. 9. Conc. Illiberit. (a. 300.-306.). = c. 8. C. XXXII. q. 7. atque ex S. Augustino, De nupt. et concup. l. I. c. 10. = c. 2. C. XXXI. q. 1. Nuptiae cum mulieribus adulteris ex iure Romano sane fuerunt *prohibitae*, non irritae (11). Neque ulla existit lex certa in antiquo iure Romano contra valorem matrimonii duorum complicum in adulterio. Tale matrimonium non valere primus disertis verbis iussit Imperator Iustinianus a. 556. in Novella 134. cap. 12. Quae Novella in Oriente etiam ab Ecclesia videtur fuisse canonizata; at in Ecclesia occidentali reperiuntur quidem canones (12), qui adulteris *omne* matrimonium in *perpetuum* cum *qualibet* persona

(8) *Feije* l. c. n. 455.; *Leitner* l. c. p. 282. sq.

(9) Adulterium ipso lumine rationis adeo clare cognoscitur grave delictum contra legem naturalem commissum, ut penes omnes populos etiam maxime barbaros gravibus castigetur poenis. Cfr. Instr. S. C. Inq. 18. Decemb. 1872. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1300.; *Schnitzer* l. c. p. 486. At etiamsi ex lege naturae *par* sit delictum adulterii in marito et uxore, tamen adulterium *uxoris* saepissime gravioribus *poenis* fuit obnoxium. Qui singularis rigor, si in *lege Mosaica* statutus fuerat contra *adulteram uxorem* eiusque complicem (cfr. Levit. XX. 10.; Deuter. XXII. 22.; *Schegg* l. c. p. 643. sq.), inde nequaquam sequitur apud Hebraeos tantum exstistisse obligationem fidei coniugalis *pro uxore*, non pro marito. Nam in decalogo a Moyse publicato evidenter etiam *maritis* fides coniugalis est praescripta et adulterium interdictum (cfr. l. c. Exod. XX. 14. 17.; Deuter. V. 18. 21. XXII. 28.; *Schegg* l. c.), sed propter permissam *viris polygamiam* non fuit in vetere testamento eadem conditio mariti et uxoris. Multo laxiores erant leges *Romanorum* et Germanorum, quibus *uxor* adulterans cum alio viro, *non* maritus, qui cum soluta muliere moechatus fuerat, poenis adulterii fuit subiecta. Cfr. L. 6. 34. D. ad leg. Iul. XLVIII. 5.; L. 101. D. de V. S. L. 16.; L. 1. C. ad leg. Iul. IX. 9.; *Walter*, Gesch. d. roem. R. n. 811., Deutsche Rechtsg. n. 732.; *Berner*, Lehrb. d. d. Strafr. p. 412. sq. Quem laxissimum iuris Romani Ecclesia constanter reprobavit. Cfr. I. Cor. VII. 4.; c. 4. (S. Ambr.) C. XXXII. q. 4.; c. 23. (Innoc. I.) C. XXXII. q. 5.

(10) *Freisen* l. c. p. 615. sq. 561. sq. 620. sq.; *Schmitz* l. c. p. 43. 360.

(11) L. 11. § 13. D. ad leg. Iul.; *Freisen* l. c. p. 627.; *Zhishman* l. c. p. 585. sq.

(12) Concil. Forumiuliens. (a. 796.) c. 10.; c. 22. (Pseudo-Gregor.) C. XXXII. q. 7.

prohibent (13), sed *leges* (14) *irritantes* matrimonium inter complices adulterii hoc tempore nondum occurrunt. Prima vice deinde specialis quidam canon de matrimonio inter complices adulterii post mortem coniugis innocentis reperitur conditus in Concilio Meldensi a. 845. Etenim c. 69. — c. 5. C. XXXI. q. 1. statuitur: “ *Si quis vivente marito coniugem illius adulterasse accusatur, et eo in proximo defuncto eandem sumpsisse dignoscitur, omnibus modis poenitentiae publicae subiiciatur. De quo etiam post poenitentiam praefata, si expedierit, servabitur regula* (i. e. = c. 68. eiusd. Conc. Meldens., scl. Episcopus post poenit. potest concedere matrim.), *nisi forte idem, aut mulier virum, qui mortuus fuerat, occidisse notentur, aut propinquitas vel alia quaelibet actio criminalis impediat. Quod si probatum fuerit, sine ulla spe coniugii cum poenitentia perpetuo maneant* ” (15).

At ex his aliisque canonibus nondum erui potest, adulterium etiam qualificatum fuisse impedimentum quoddam matrimonii a *poenitentiae* impedimento distinctum vereque *dirimens* (16).

In Concilio demum Triburiensi (a. 895.) c. 40. = c. 4. C. XXXI. q. 1. primum commemoratur verum et perpetuum impedimentum ortum ex crimine adulterii et promissione matrimonii post mortem legitimi coniugis. Qui canon translatus est etiam in collectiones Reginonis, Burchardi, Ivonis et tandem in Decretum Gratiani. Magister *Gratianus* sane simplex adulterium dicit nonnisi *ante peractam poenitentiam* impedire matrimonium, sed absolutum et perpetuum impedimentum criminis adulterii ad *duos* casus restringit, scl. si accessit machinatio mortis contra virum, vel vivente viro fides adulterae data sit de futuro matrimonio post mortem

(13) Quae prohibitio etiam matrimonium cum adultero complice excludit et in disciplina Ecclesiae Romanae de poenitentia publica suum habuit fundamentum. Cfr. *Freisen* l. c. p. 563. 625.

(14) Cfr. c. 1. C. XXXI. q. 1., quo generatim prohibetur, ne quis “ *ducat in matrimonium, quam prius polluit adulterio* ”, a Gratiano et Coelestino III. cap. 5. X. h. t. adscribitur *Leoni* Papae, sed est c. 51. Conc. Tribur. (a. 895.).

(15) Ex *silentio* Capitularis Caroli Calvi in villa Sparnaco (a. 846., Epernay) *Freisen* l. c. p. 626. efficaciter non videtur probare disciplinam mitiorem in Concilio Meldensi (a. 845.) et Parisiensi (a. 846.) stabilitam postea iterum fuisse *abrogatam*. Cfr. *Hefele* l. c. t. IV. p. 120.

(16) *Esmein* l. c. t. I. p. 384. sq.; *Freisen* l. c. p. 626. sq.; *Scherer* l. c. p. 386. sq.

innocentis coniugis celebrando (17). Duae istae species impedimenti criminis etiam a *Petro Lombardo* l. IV. sent. dist. 35. et *Rolando* l. c. p. 154. sq. unice recensentur. Imo *Bernardus Papiensis* l. c. p. 300. 151. tertiam speciem huius impedimenti ex adulterio et attentatione matrimonii tanquam impedimentum dirimens nondum admisit. Postquam vero *Clemens III.* (a. 1187.-1191.) cap. 4. X. h. t. et *Coelestin. III.* (a. 1191.-1198.) cap. 5. X. h. t. evidenter ratum habuerunt principium: "*Plus est ducere quam fidem dare* „, atque adulterium cum attentatione matrimonii pariter contractum matrimonialem cum complice irritare authentice declararunt, tres species impedimenti criminis a *Tancredo* l. c. p. 42. sq. referuntur et accurate et succincte explicantur. Deinde a *Coelestino III.* (a. 1191.-1198.) cap. 1. X. de convers. infid. III. 33. (18) quarta species huius impedimenti ex sola machinatione complicum sine adulterio prima vice disertis verbis reperitur insinuatam. Denique ad omne dubium excludendum *Gregorius IX.* (a. 1227.-1234.) cap. 8. X. h. t. solam promissionem vel attentationem matrimonii vivente coniuge factam, etsi graviter peccaminosam et poenitentia luendam, tamen impedimentum dirimens inter complices esse negavit, nisi "*prius vel postea* „ vivente coniuge adulterium intercessisset. Inde a tempore *Gregorii IX.* (19) novae leges ecclesiasticae de impedimento criminis vel in ipso Concilio Tridentino non sunt latae, sed disciplina etiam nunc vigens in Ecclesia catholica, cuius immutatio a Patribus Tridentinis nullo postulato fuit expetita, ex iure Decretalium est repetenda. In Concilio Vaticano complures Episcopi postularunt, ut impedimentum "*criminis ex solo adulterio absque coniugicidio vel ipsius machinatione proveniens* „ abrogare-

(17) Diet. Grat. post c. 3. C. XXXI. q. 1.

(18) *Gonzalez Tellez* in cap. 8. h. t. n. 4.

(19) De doctrina post compilationem *Gregorii IX.* a canonistis hac in re propugnata praesertim consulendi sunt: *Innocentius IV.* h. t.; *Goffredus de Trano*, Summa h. t.; *Hostiensis*, Summa h. t.; *Ioann. Andreae*, Novell. comment. h. t.; *Panormitan.*, Comment. h. t.; *Esmein* l. c.; *Freisen* l. c. p. 629. sq. Cfr. quoque *Gregorii XI.* Const. "*Salvator* „ 8. Apr. 1374. § 6., ubi inter articulos "*Speculi Saxonum* „ damnatos recensentur: "*Decimus, quicumque cognoverit violenter aliquam mulierem, si postea ducat eam in matrimonium, nunquam ex ea poterit prolem legitimam generare. Undecimus, quicumque cognovit publice uxorem alicuius vivente marito, si post mortem mariti talis eam ducat in uxorem, nunquam ex ea prolem legitimam generabit. Iste enim articulus indistincte et in omni casu intellectus, non distinguendo, prout canonice distinguunt Saxones, erroneus est* „.

tur, cum alii Episcopi in suis postulatis de imminuendo numero impedimentorum non recenserent criminis impedimentum (20).

§ 1. DE ORIGINE, CONVENIENTIA, AMBITU,
VI IMPEDIMENTI CRIMINIS.

519. Universum impedimentum criminis *solo iure ecclesiastico* est constitutum. Nam quamvis *ratio legis* canonicae facile ex natura rei repeti possit, ut demonstretur Ecclesiam sapienter legem illam irritantem matrimonii condidisse, tamen ex sese sufficiens non est ad introducendum *ipso iure naturali* impedimentum impediens vel dirimens matrimonii propter specifica delicta recensita. Multo minus hoc impedimentum in fontibus *iuris divini positivi* habet ullum fundamentum. Quare infideles *inter se* ab hoc impedimento immunes sunt, nisi illud speciali ipsorum lege civili statutum sit (21).

520. Ecclesia catholica reiectis frivolis exceptionibus, quas Lutherus (22) contra impedimentum criminis proponere non erubuit, legem irritantem iam tempore Concilii Tridentini a compluribus saeculis conditam praxique universali receptam etiam post aetatem pseudoreformatorum sapienter retinuit. Nam in matrimoniis contrahendis maxime suspicitur, quid decens honestumque sit, ut patet ex impedimentis consanguinitatis et affinitatis. Iam vero publice inhonestum et a morali sensu abhorrens censetur matrimonium ab huiusmodi complicibus celebratum; ergo optimo iure Ecclesia complices illos effecit inhabiles ad contrahendum matrimonium indecentia et turpitudine notatum (23). Porro lex illa ab Ecclesia lata consulit efficacius *fidei coniugali* atque coniugum incolumitati simulque iustissima *poena* nullitatis plectit secundum illud matrimonium, quod posthabita fide coniugali in thori violatione nonnisi turpis et irritae promissionis est

(20) *Martin*, Collect. docum. Conc. Vatic. p. 162. 176. p. 183. 190.

(21) *Sanchez* l. c. disp. 78. n. 22. disp. 79. n. 42.; *Schmalzgr.* h. t. n. 44.; *Gasparri* l. c. n. 362.

(22) *Friedberg-Ruffini* l. c. Ipsi quoque Lutheri asseclae saltem ex saeculo 17. theoretice et practice sanctiones iuris canonici de impedimento criminis denuo adoptarunt, quarum rigorem Calvinistae saec. 16. auxerant.

(23) *Schmalzgr.* h. t. n. 61.; *Feije* l. c. n. 456.

effectus, aut spretis perpetuae amicitiae vinculis priore matrimonio contractis forte etiam nefando coniugicidio est prae-
paratum (24). Cfr. cap. 8. X. h. t.

521. Cum impedimentum criminis iure tantum ecclesia-
stico sit constitutum, *proxime et directe* ligat *solos homines baptizatos* sive catholicos sive acatholicos (25). Hinc complices *non baptizati*, si *ante* susceptionem baptismi crimina adul-
terii vel coniugicii secundum unam ex quatuor speciebus supra enumeratis committant, *post* susceptum baptismum ex
vi prioris illius criminis impedimento dirimente non ligantur. Imo in iis speciebus huius criminis, quae *duplicem* actum
requirunt, ad *immunitatem* ab impedimento sufficit, si *unus*
ex istis actibus v. g. adulterium iam *ante* baptismum positus
est (26). Si vero *unus* ex complicibus fuerit iam *baptizatus*,
indirecte pars quoque *non baptizata* ad matrimonium cum
complice inhabilis efficitur (27); at cum in casu adulterii et
coniugicii ab una sola parte patrati impedimentum criminis
directe afficiat partem adulteram et coniugicidam, et *indirecte*
tantum partem *mere* adulteram, si pars *fidelis* fuerit simul
adultera et coniugicida, *infidelis* vero tantum adultera, impe-
dimentum criminis existit, sed *non* habetur, si inter fidelem
et infidelem inversus obtineat ordo (28).

522. Controversia est inter doctores, utrum *ignorantia* (iu-
ris) huius impedimenti (etiam in utraque parte) efficiat, ut
complices ab illo immunes sint, necne (29). Quae ignorantia
in foro *externo* Ecclesiae tanquam causa eximens a lege hac
irritante non poterit efficaciter allegari (30). Nam leges ec-

(24) Bellarmin. l. c.; Schmalzgr. h. t. n. 40. 41.

(25) Van de Burgt l. c. p. 53.; Gasparri l. c. n. 652.

(26) S. C. de Prop. F. 23. Aug. 1852. in Collect. S. C. de Pr. n. 1256.;
Schmalzgr. h. t. n. 2. 3. 46. sq.; Sanchez l. c. l. VII. disp. 78. n. 3. sq.
disp. 79. n. 43.; Rosset l. c. n. 2050. sq. 2053. sq.

(27) Cap. 1. X. de convers. infid. III. 33.; S. C. de Pr. F. 23. Aug. 1852.;
Sanchez l. c.; Schmalzgr. h. t. n. 46. sq.

(28) Sanchez l. c.; Schmalzgr. h. t. n. 47. 48.; Leitner l. c. p. 283.;
Gasparri l. c.; Rosset l. c. n. 2052.

(29) Cfr. de controversia connexa, num *reservatio* habeat rationem *poe-
nae*, cuius ignorantia ab incurrenda reservatione excuset: Bucceroni, Com-
mentar. de casib. reserv. § 1. n. 1. sq.

(30) Sententiae *neganti* impedimentum in casu ignorantiae utriusque
partis adhaerent: Krimer l. IV. t. 7. n. 1011. sq.; Ballerini-Palmieri l. c.
p. 515. sq.; Gasparri l. c. n. 657. sq. alique; sententiae *affirmanti* cal-
culum adiciunt: Reiffenstuel h. t. n. 26. sq.; Schmalzgr. h. t. n. 58. sq.;
Zallinger h. t. § 113., ubi contrariae sententiae veram probabilitatem ne-

clesiasticae, quibus impedimentum criminis constitutum est (cfr. R. I. 13. in Sext.), nunquam talem causam excusantem commemorant. Praeterea Dataria et Poenitentiaria et Curiae episcopales constanter neque ad scientiam neque ad ignorantiam huius impedimenti attendunt, sed *absolute*, non tantum *ad cautelam* in casibus particularibus suas concedunt dispensationes super impedimento criminis. Denique quamvis impedimentum criminis *secundario* rationem habeat *poenae vindicativae* extraordinariae, tamen *principaliter* institutum est ut conditio quaedam sive inhabilitas *propter indecentiam* tali matrimonio propriam; sed ignorantia non excusat a legibus, quibus inhabilitas quaedam ob indecentiam publicam constituitur, etiamsi excusare possit a poena *medicinali* et a poena vindicativa *extraordinaria* unice alicui crimini adnexa (31).

§ 2. DE IMPEDIMENTO CRIMINIS ORTO EX ADULTERIO ET PROMISSIONE
VEL ATTENTATIONE MATRIMONII.

523. Impedimentum criminis, ut ex adulterio oriatur, adulterium debet esse :

I. *Verum*, non tantum existimatum i. e. tempore peccati commissi saltem unus ex complicitibus *vero* vinculo matrimonii *objective validi*, etsi mere rati aut per divortium tantum quoad thorum et cohabitationem separati, ligatus sit oportet (32).

II. *Consummatum* i. e. intercedat necesse est inter adulteros copula perfecta, sive quae ex sese sit apta ad generandam prolem (33).

gat; *De Angelis* h. t. n. 5.; *Rosset* l. c. n. 2055. sq.; *Leitner* l. c. p. 281. sq.; *Scherer* l. c. p. 395. sq.; *Périers* l. c. p. 121. aliique antiquiores et recentiores scriptores communius v. g. *Suarez*, *Giovine*, *Santi*, *Mare*, *Pruner*, *Feije*.

Quodsi *una* tantum pars ignoret impedimentum criminis, patroni sententiae negantis illud admittere debent, cum pars noseens directe ligetur atque ita indirecte afficiat partem ignorantem; at excipiunt illum casum, quo pars *ignorans* est adultera *et* coniugicida, et ipsa *directe* non ligetur, atque consequenter etiam altera pars *indirecte* sit immunis. Cfr. *Gasparri* l. c. n. 659.

(31) *Suarez*, De leg. l. VII. cap. 19. n. 16.; *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 520. nota a. editoris.

(32) Cap. 2. 4. 6. X. h. t.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 78. n. 20. disp. 79. n. 30.; *Schmalzgr.* h. t. n. 35. 36.; *Freisen* l. c. p. 616. sq.; *Rosset* l. c. n. 2018.; *Gasparri* l. c. n. 647.

(33) Cap. 8. X. h. t.; *Schmalzgr.* h. t. n. 14. 50.; *Rosset* l. c. n. 2021. sq.; aliter *Reiffenstuel* h. t. n. 12., qui falso putavit copulam *perfectam* non

III. *Formale* ex utraque parte, i. e. *utraque* pars *scire* debet ea scientia, quae ignorantiam affectatam cum dolo, non vero aliter culpabilem excludat, saltem *unam* partem esse coniugatam (34), secus non infertur ab *utraque* parte iniuria *eidem* matrimonio. Quare haec conditio non plene verificatur, si *uterque* complex est conscius proprii matrimonii, sed neuter scit alteram partem esse coniugatam.

524. Adulterio ad inducendum impedimentum criminis necessario accedere debet *promissio* (35):

I. *Vera* et a mero desiderio vel proposito celebrandi nuptias diversa, extrinsecus *manifestata*, *absoluta* sive ex sese sive propter conditionem iam purificatam saltem *ante* mortem coniugis (36) vel solutionem matrimonii.

II. *Seria*, non ficta vel falsa (37), *libera* a metu gravi et errore substantiali.

requiri, sed sufficere incompletam. Nam in causis criminalibus *attentatio* delicti ad poenam incurrendam non sufficit, sed delictum *perfectum* est necessarium, nisi expresse in iure iam soli crimini attentato poena sit statuta.

(34) Cap. 1. 7. X. h. t.; Sanchez l. c. disp. 78. n. 12. disp. 79. n. 31. sq. 33.; Rosset l. c. n. 2019. sq. Nam a poenis excusat quaelibet ignorantia facti, nisi sit affectata; illa enim includit *dolum*, qui in adulterio *formali* requiritur; aliter Schmalzgr. h. t. n. 11. cum aliis putat ad excludendum impedimentum criminis requiri ignorantiam *probabilem*, qua quis *rationabiliter* credit alterum non esse coniugatum.

(35) Cap. 1. 6. 8. X. h. t.; Benedict. XIV. Const. « *Redditae* », 5. Dec. 1744. §§ 32. sq., ubi tamen nequaquam § 33. acceptat interpretationem « *maxime* », = « *solum* », sed potius expresse fatetur se in explicanda Decretali Alexandri III. « *huiusmodi nugis* » (Panormitani) non inniti; aliter Scherer l. c. p. 393. not. 33. intelligit verba Benedicti XIV. iunct. Act. theol. Oenip. t. XXVI. p. 132. not. 1. Cfr. quoque Schmalzgr. h. t. n. 4. sq.; Rosset l. c. n. 2023. sq.; Putzer l. c. p. 188. sq.

(36) Schmalzgr. h. t. n. 25.; Feije l. c. n. 451.; Gasparri l. c. n. 648.; Rosset l. c. n. 2031. sq., ubi recte opinionem Sanchezii de vi conditionatae promissionis reiiciunt. Nam promissio ista licet ad inducendum hoc impedimentum *valida* esse non debeat nec esse possit, tamen *simpliciter* et *sensu stricto* in re odiosa non habetur, si pendet a *conditione* nondum *purificata*. Paulo aliter Scherer l. c. not. 35., cui tamen facile consentio in commodum istius nequissimae promissionis nequaquam fingendum esse iuris favorem, dummodo promissio *serio*, non *iocose* vel *ficle* facta sit. Cfr. quoque Sanchez l. c. disp. 79. n. 12. sq.

(37) Schmalzgr. h. t. n. 22. sq.; Rosset l. c. n. 2029. sq.; Gasparri l. c. n. 648. alique communius; aliter Sanchez l. c. n. 10. paucique alii sine solido fundamento. Nam iura exigunt simpliciter promissionem, sed praesertim in poenalibus promissio intelligenda est vera et seria, non ficta et falsa.

III. *Acceptata* saltem ab altera parte signo quodam externo sive verbis sive factis, quae ex natura rei sive moribus hominum indicant *positivam acceptationem* (38).

IV. *Matrimonialis* i. e. pro obiecto habeat necesse est matrimonium ineundum cum complice *post mortem* coniugis (39).

(38) Qua in re nemo unquam serio dubitavit, quod promissio debeat esse ab altera parte saltem *acceptata*. Nam iura (cfr. v. g. cap. 8. X. h. t.) loquuntur de *fide data*, quae sine acceptatione intelligi nequit; deest enim unio voluntatum et periculum machinationis. Cfr. *Sanchez* l. c. disp. 79. n. 22.; *Schmalzgr.* h. t. n. 20. 29. sq.; *Rosset* l. c. n. 2024. sq. Cuius acceptationis certum signum non est *mera taciturnitas*, cui forte consensus internus est coniunctus. Nam R. I. 43. in Sext.: « *Qui tacet, consentire videtur* », in re adeo odiosa et poenali nequit applicari; nam acceptatio est ipsi acceptanti noxia, per quam incurritur impedimentum, delictum, poena. Praeterea acceptatio debet esse extrinsecus *manifestata*, sed mera taciturnitas i. e. aliis circumstantiis non vestita potest etiam significare prudentem *dissensum*; ergo perperam *praesumitur* delictum consensus. Quare haec sententia a *Schmalzgr.*, *Rosset* aliisque de taciturnitate propugnata contrariae est omnino praefenda. Cfr. quoque *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 511. sq. At gravior est controversia, utrum promissio *tantum acceptata*, an etiam *mutua* sive *reciproca* esse debeat. Multo communius *negatur* requiri *repromissionem* v. g. a *Sanchez* l. c. n. 19. sq.; *Gasparri* l. c. n. 648.; *Rosset* l. c. n. 2027. sq.; *Leitner* l. c. p. 278. aliisque; at *affirmatur* a *Lehmkuhl*, Theolog. mor. t. II. n. 769.; *Scherer* l. c. p. 392. sq.; praesertim a *Pejska* in Actis theol. Oenip. t. XXVI. p. 131. sq. cum aliis multis antiquis et recentioribus scriptoribus. Certe si sententia negans insistit *iuris textibus*, nullibi *expresse* repromissio, atque fatentibus *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 513. verba fontium: « *Fides data* » absque ulla vi de *fide mutua* intelligi *possunt*. Multo minus efficaces sunt reliquae rationes. Nam promissio mere acceptata non eandem habet vim atque *mutua*, et *coniugicidium* unius coniugis male aequiparatur *promissioni* unius partis, praesertim quia versamur in poenalibus et odiosis. At pro sententia affirmante evidenter militat textus originalis cap. 8. X. h. t.: « *Sibi fidem dederint* », neque ulla solida profertur ratio, quod Gregorius IX. per sphalma grammaticale correxerit verba Innocentii III. in maiorem rigorem. Cfr. quoque Instr. C. R.: « *Fidem sibi dederint* »; Praxis Ap. Dat. n. 151.: « *Data sibi invicem fide* ». « *Requiritur, ut promissio reciproca sit* ». Praeterea rationes intrinsecae ex paritate cum sponsalibus et matrimonio in re poenali omnino favent sententiae affirmanti, quae propterea a *Schmalzgr.*, *Gasparri* aliisque recte probabilis dicitur, imo nunc attenta praxi Datariae Apostolicae multo probabilior appellari potest. Inde consequitur deficiente repromissione hoc impedimentum saltem esse *dubium*, nisi forte in *ipsa acceptatione* etiam repromissio contineatur, ut quandoque at non semper fieri potest.

(39) *Sanchez* l. c. n. 2.; *Schmalzgr.* h. t. n. 8. 9.; *Feije* l. c. n. 649.; *Gasparri* l. c. n. 648. Quare hoc impedimentum adulteri non incurrit, si sibi *fidem* darent de contrahendo matrimonio *ante obitum* alterius coniugis v. g. post obtentum divortium civile. Aliter *Scherer* l. c. p. 393. not. 33., ubi singularem tenet sententiam ad impedimentum criminis suffi-

Parum vero interest, utrum promissio sit antecedens, an comitans vel subsequens adulterium commissum. At impedimentum criminis non oritur, si promissio vel acceptatio facta, antequam adulterium habeat locum, fuerit *revocata neque reiterata* commisso adulterii crimine (40).

525. Promissioni nuptiarum aequiparanda est *vera attentatio matrimonii* (41). Quae attentatio est actus, quo quis *vivente* legitimo coniuge *nec dissoluto* matrimonii vinculo cum alia persona contrahit matrimonium utique *invalidè* per verba de praesenti vel per aliud signum, quod consensum matrimoniale de praesenti exprimat (42). Porro ut matrimonium sit attentatum in ordine ad contrahendum hoc impedimentum, omnino requiritur *scientia* utriusque partis de ligamine saltem unius compliceis, sicuti supra de promissione fuit expositum, sed sufficit, si pars hucusque ignara detecto errore in vita coniugali perseveret nec consensum retractet et formale committat adulterium (43). Quae attentatio matrimonii habetur, *sive* coram *parrocho* et testibus, *sive* clandestine serioque coram solo magistratu *civili* vel coram *ministello acatholico* vel actu plane privato, imo forte obstante *alio* quoque impedimento matrimonium per consensum de praesenti verbis vel factis expressum celebretur (44).

cere etiam promissionem contrahendi matrimonium *ante* mortem coniugis. Cfr. Aeta theol. Oenip. l. c. p. 141. At manifesta est utriusque promissionis differentia; illa enim fit pro tempore *de se* habili, nisi *lex Ecclesiae* obstaret; altera impingit in ius *divinum* de impedimento ligaminis. Cfr. Cap. 8. X. h. t. (*quod in hoc graviter deliquerint*); Ballerini-Palmieri l. c. p. 514.

(40) Sanchez l. c. n. 7. 34.; Schmalzgr. h. t. n. 12. 13.; Van de Burgl l. c. p. 136.; Hinschius l. c. t. V. p. 813. sq.

(41) Cap. 2. 4. 5. 8. X. h. t.; Schmalzgr. h. t. n. 4. sq.; Van de Burgl l. c. p. 137.; Scherer l. c. p. 393. not. 37., ubi tamen de cap. 2. 3. X. h. t. movet difficultates non fundatas.

(42) S. C. de Prop. F. 14. Ian. 1844. in Collect. (Paris.) Const. S. Sed. n. 879.; Van de Burgl l. c. p. 138.

(43) Cap. 1. 7. X. h. t.; Sanchez l. c. n. 32.; Schmalzgr. h. t. n. 12. 13.; Feije l. c. n. 452. Quare matrimonium *putativum* sive cum bona fide saltem unius partis contractum (cfr. cit. cap. 1. 7. X. h. t.) impedimentum criminis non inducit. Quae *bona fides* in foro externo est probanda et praesertim sedulo examinanda, si acatholicus coniux redeat ad Ecclesiam catholicam, qui forte post obtentam in foro civili divortii sententiam v. g. ob adulterium uxoris bona fide duxit secundam uxorem.

(44) Sanchez l. c. n. 8.; Schmalzgr. h. t. n. 15.; Giovine l. c. t. 1. p. 409.; Feije l. c. n. 451.; Leitner l. c. p. 279.; Gasparri l. c. n. 649.; De Angelis h. t. n. 11., qui in favorem doctrinae supra propugnatae de matrimonio

526. Denique ex adulterio impedimentum dirimens criminis non provenit, nisi *inter adulterium et promissionem vel attentationem* matrimonii *ea sit coniunctio*, ut adulterium et promissio vel attentatio matrimonii locum habuerint *simul eodem vivente* coniuge sive, ut dicitur, *stante eodem coniugio* (45). Nihil vero refert, utrum prior fuerit promissio vel attentatio matrimonii, an adulterii patratio, dummodo uterque actus extiterit simul vivente eodem coniuge (46). Quae supra n. 524. de *revocatione* vel *reiteratione* promissionis dicta sunt, etiam *attentationi* matrimonii debent applicari (47).

§ 3. DE IMPEDIMENTO CRIMINIS ORTO EX SOLO CONIUGICIDIO MUTUA COMPLICUM MACHINATIONE PATRATO.

527. Ex solo coniugicidio, ut impedimentum criminis oriatur, omnino requiritur:

I. *Vera utriusque complicitis machinatio* in mortem innocentis coniugis sive per *physicam* cooperationem in occisionem sive per *moralem* velut vi mandati vel consilii vel precum, qua unusquisque complex vere reus principalis vel correus existimari debet. Quae cooperatio non habetur, si *una pars* caedem ab altera patratam *approbat ratamque* habet (48).

II. *Mutua viri et mulieris machinatio* in caedem coniugis. Quare si *solus vir* aut sola mulier sine mutuo consilio coniugem interficeret, ex *solo* isto coniugicidio impedimentum criminis non oriretur (49).

III. *Veri coniugis occisio*: hinc ad incurrendum impedi-

civili (nostra aetate post divortium civile non raro attentato) allegat proxim S. Poenitentiariae. Cfr. de casu analogo matrimonii civilis a professo vel subdiacono celebrati: S. C. Inq. 22. Dec. 1880.

(45) Cap. 8. X. h. t.; Bened. XIV. cit. Const. • *Redditae* • §§ 26. sq.; Sanchez l. c. n. 5. sq.; Schmalzgr. h. t. n. 16. sq.; Feije l. c. n. 449.; Rosset l. c. n. 2033.

(46) Sanchez l. c. n. 3.; Schmalzgr. h. t. n. 8.; Rosset l. c. n. 2034. sq.; Bened. XIV., Quaest. can. 452.

(47) Sanchez l. c. n. 7. 34.

(48) Cap. 1. X. de convers. infid. III. 33., ubi falso provocatur ad can. Conc. Tribur. (a. 895.) = c. 5. C. XXXI. q. 1., in quo (c. 69. Cone. Melden. a. 845.) agitur de coniugicidio cum adulterio; Panormitanus in cap. 1. X. h. t. n. 3., ubi cum Ioanne Andreae tenet utroque machinante non requiri etiam adulterium; Esmein l. c. t. I. p. 387. et Scherer l. c. p. 394. sq.; Sanchez l. c. disp. 78. n. 5. 6. 9.; Schmalzgr. h. t. n. 53. sq.; Gasparri l. c. n. 634. sq.; Rosset l. c. n. 2038. sq. 2041.

(49) Cap. 1. X. III. 33.; Sanchez l. c.; Rosset l. c.

mentum criminis matrimonium coniugis occisi *validum* sit oportet atque saltem *ratum*, neque matrimonium *putativum* sufficit. Etenim verum coniugicidium patrari tantum potest in vero coniuge, et iniuria vera matrimonio non existenti inferri nequit (50). At cum iure divino et canonico quoad iura matrimonialia in hac re sit perfecta *paritas* inter maritum et uxorem, impedimentum istud incurritur, sive *uxor* cum complice interficiat maritum, sive *maritus* cum pellice (51) occidat uxorem.

528. Praeterea, ut ex solo coniugicidio proveniat impedimentum criminis, coniugicidium fiat necesse est ex *intentione celebrandi nuptias* cum *complice* vel uno ex compluribus complicibus machinationis. Quae conditio de necessitate illius intentionis, licet in iure ecclesiastico disertis verbis non reperiatur expressa, tamen communi consensu a doctoribus recte deducitur ex *fine* huius legis irritantis, quae eam ob causam ab Ecclesia catholica lata est, ne coniux occideret coniugem, ut cum alio matrimonium inire posset (52). Quare impedimentum criminis solummodo incurritur:

I. Si coniugicidium committitur ex *vera intentione contrahendi matrimonium* cum complice, non ex *ira*, vindicta vel alio pravo motivo (53).

(50) Sanchez l. c. n. 20.; Gasparri l. c. n. 644.

(51) Cap. 8. X. de divort. IV. 19.; cap. 6. X. h. t.; cit. cap. 1. X. III. 33.; Sanchez l. c. n. 8., ubi contrariam sententiam paucorum doctorum, qui hoc impedimentum restringunt ad *uxoricidium*, tanquam sententiam prorsus improbabilem merito reiicit. Qui scriptores ad impedimentum *dirimens* coniugicidii eam doctrinam extenderunt, quae a compluribus doctoribus v. g. Sanchez, aliis tamen haud sine fundamento v. g. ob cap. 1. X. de divort. IV. 19. contradicentibus, tenetur de impedimento nunc antiquato *uxoricidii*, quo solus maritus propriam *uxorem* ex ira v. g. in adulterio deprehensam occidens in *perpetuum* cum *quacunque* persona dicitur prohiberi a matrimonio. Cfr. Sanchez l. c. l. VII. disp. 16. n. 1. sq. 5. sq.; Rosset l. c. n. 2033.; Scherer l. c. § 125. not. 26. 44. Cuius impedimenti prohibentis vel ipsum ultimum vestigium *nunc* est sublatum; nam in rescriptis dispensationum non amplius apponi solet *decretum*, "quod oratorum alter alteri supervivens perpetuo absque spe coniugii remaneat". Cfr. Praxis apost. disp. Datar. n. 157.; Leitner l. c. p. 281.

(52) Cap. 1. X. III. 33. iunct. Sanchez l. c. l. VII. disp. 78. n. 13.; Rosset l. c. n. 2043. Quae intentio in foro externo attentis omnibus circumstantiis, v. g. si mox post coniugicidium celebrentur nuptiae cum complice in machinatione, recte praesumitur, nisi magnis coniecturis sive solidis probationibus illa praesumptio excludatur; nam contra illam praesumptionem in foro externo admittitur probatio. Cfr. S. C. C. in c. Ulyssob. 28. Sept. 1726. in ed. Richt. Cone. Trid. p. 268. n. 108.; Sanchez l. c. n. 19.; Benedict. XIV., Quaest. can. 526.

(53) S. C. C. in cit. c. Ulyssob.

II. Si intentio celebrandi novas nuptias habetur *cum persona simul machinante* in eadem coniugis innocentis, non cum persona quadam plane indeterminata aut cum persona quidem determinata, quae tamen in machinando coniugicidio *matrimonii causa non fuit complex* (54).

III. Si intentio illa saltem in *uno* ex complicibus coniugicii existit, nec requiritur, ut sit in *utraque* parte machinante, vel etiam extrinsecus *alteri* complici *manifestetur* (55).

Controversiae theoreticae hac de re existentes in foro *externo*, imo etiam interno Ecclesiae exigui sunt momenti practici. "*In foro enim externo semper praesumitur machinatio in mortem alterius facta esse animo ineundi cum alia matrimonium, si mulier et vir alienus communi opera concurrunt ad mortem coniugis innocentis, vel quando praecessit adulterium* „ Deinde vix unquam in praxi deesse potest illa intentionis alteri facta manifestatio, quam S. Alfonsus sufficientem esse dicit.

529. Tertia denique conditio ad constituendam hanc speciem impedimenti criminis in hoc consistit, ut *mors* coniugis innocentis ex ipsa mutua complicum machinatione physica vel morali *reapse sequatur*: nec sufficit mera delicti *attentatio* (56). Immunes igitur sunt complices ab hac specie impe-

(54) Sanchez l. c. n. 18.; Gasparri l. c. n. 644.

(55) Sanchez l. c. n. 14. 18.; Schmalzgr. h. t. n. 55.; Rosset l. c. n. 2044. alique communiter v. g. D'Annibale, Scherer. Non desunt quidem auctores v. g. Kugler, qui putant istam intentionem requiri in *utraque* parte machinante aut saltem *alteri complici* esse extrinsecus *manifestandam*. At prior ista sententia in iure non habet fundamentum; nullibi enim decernitur *utriusque partis intentionem requiri*. Praeterea *finis* legis in hoc consistit, ut tollatur occasio machinandi contra vitam coniugis legitimi. Quae occasio sufficienter sumitur, si vel *unus* ex machinantibus habuerit in machinatione intentionem ducendi compliceem. In altera vero quaestione videtur distinguenda intentio illa *externata a manifestatione* intentionis *alteri* parti facta.

Quae *manifestatio* propter easdem rationes non videtur facienda alteri, propter quas plane sufficiens probata est intentio in *uno* complice; at aliqua *externatio* illius intentionis videtur esse necessaria, imo de facto et per se semper habebitur, ut faletur etiam *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 505.; secus non intelligitur, quo iure Ecclesia sua *lege poenali* suoque *iudicio* attingere possit intentionem *mere internam*. Cfr. de hac controversia: *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 507. sq.; Rosset l. c. n. 2045. sq. 2048. sq.

(56) Cap. 1. X. de convers. infid. III. 33.: "*Interrogasti de Sarracenis, qui, dum in captivitate essent, quarundam christianarum viros earum insidiis et machinationibus occiderunt* „; Sanchez l. c. disp. 78. n. 7. 8.; Schmalzgr. h. t. n. 54.; Rosset l. c. n. 2042.; Hollweck, D. k. Straf. p. 247. sq.; Hinschius l. c. t. V. p. 793. sq.

dimenti criminis, si mutua machinatio *effectu caret*, aut si coniux innocens de facto quidem moritur, at non *vi ipsius lethalis machinationis* complicum, sed ex imperitia medicorum vel propria negligentia, v. g. si vulnus leve inflictum non satis curavit.

§ 4. DE IMPEDIMENTO CRIMINIS ORTO EX ADULTERIO ET CONIUGICIDIO
AB UNO EX ADULTERIS PATRATO.

530. Ut ex adulterio et coniugicidio coniunctim oriatur impedimentum criminis, imprimis adulterium debet praecedere *verum, consummatum* sive perfectum, *formale* ex utraque parte, prout expositum est supra h. t. § 2. de prima specie huius impimenti (57).

531. Ex parte vero *coniugicidii* requiritur :

I. *Machinatio mortis* facta per unum ex adulteris; hinc mutua adulterorum machinatio omnino non est necessaria (58).

II. *Intentio matrimonium contrahendi* cum complice adulterii, non aliud motivum v. g. vindicta (59); *sufficit* autem haec intentio in illo complice, qui coniugicidium *patrat* (60), neque necessario alteri complici est *manifestanda* (61).

(57) Cap. 3. 5. 6. 7. X. h. t.; Sanchez l. c. n. 9. 10.; Schmalzgr. h. t. n. 49. 50.; Rosset l. c. n. 2047.

(58) Cap. 1. 3. 5. 6. 7. X. h. t.; S. C. C. in c. Ulyssob. 28. Sept. 1726. et in c. Neapol. 26. Mart. 1746. in ed. Richt. C. Tr. p. 268. n. 108. 109.; Synod. Mont. Liban. (a. 1736.) in Collect. Lac. l. c.; Sanchez l. c. n. 2.

(59) Quae intentio partis superstitis ad nuptias cum parte adultera properantis in foro externo et interno legitime praesumitur, nisi ex probationibus in contrarium elidatur, ut accidit in allegata resp. S. C. C. in c. Ulyssob. 28. Sept. 1726. iunct. *Riganti* in R. 49. Canc. Ap. n. 56., qui testatur sensum S. C. C. fuisse impedimentum criminis in casu non obstitisse matrimonio, cum uxoricidium videretur processisse ex sola causa *vindicandi* adulterium ab uxore commissum. Nam etiamsi lex ecclesiastica *expressis verbis* illam intentionem non exigit, tamen sufficienter deducitur ex *fine* legis impediendi facilem occisionem legitimi coniugis ob spem matrimonii cum parte adultera. Quo fine deficiente, si ad *aliu scopum* fiat coniugicidium, etiam impedimentum criminis non oritur.

(60) Quae intentio utriusque partis nullibi a iure requiritur in hac specie impimenti criminis, imo ut supra demonstratum est, in ipsa mutua machinatione *sufficit* in uno complice; ergo multo magis in isto casu, quo adulterium concurrit.

(61) Quoad manifestationem *externam* illius *intentionis* eadem distinctio videtur adhibenda, quae supra de mutua machinatione fuit proposita. Profecto *alteri parti* non est manifestanda, ut recte tenent; Rosset l. c. n. 2048. sq.; Leitner l. c. p. 280. alique; aliter Gasparri l. c. n. 650.; D'Annibale alique. Quae sententia in fontibus non habet solidum funda-

III. *Mors coniugis innocentis realiter secuta ex machinatione physica vel morali unius ex adulteris secundum explanationem datam supra h. t. § 3. (62).*

532. *Nexus, qui in hac specie impedimenti criminis intercedat necesse est inter adulterium et coniugicidium, requiritur:*

I. Ut *adulterium praecedat mortem* coniugis ex coniugicidio actu secutam (63); nam coniugicidium, ut patet ex n. praeced., fieri debet ex *intentione* contrahendi matrimonium cum complice *adulterii*; at morte secuta cum coniuge alterius non amplius adulterium committi potest; *machinatio* (64) vero mortis non debet necessario *praecedere* adulterium.

II. Ut *occidatur coniux, qui vivebat tempore adulterii*; nam leges ecclesiasticae de ista hypothese loquuntur, ergo ad alios casus non sunt extendendae (65).

Scholion. Ecclesia orientalis catholica quoad impedimentum dirimens criminis eodem iure utitur atque Ecclesia latina, ut patet ex Synod. Mont. Liban., Ruthen., Sciarf., Alba-Iul. in fontibus allegatis. Cfr. quoque *Papp-Szilagyi* l. c. P. II. § 117.

mentum, atque adeo canones de ista specie impedimenti criminis constanter commemorant *unam* partem machinantem. Cfr. v. g. cap. 6. X. h. t. Nam quando concurrunt delicta coniugicidii et adulterii, *conspiratio* complicum non requiritur, ut in casu solius coniugicidii ex mutua machinatione; nulla igitur est necessitas alteri parti manifestandi intentionem habitam in patrando coniugicidio. Quodsi solummodo quaeratur de *qualicumque* manifestatione externa istius intentionis, haec propter easdem rationes iam supra h. tit. not. 55. allatas est necessaria atque per se et de facto habetur etiam in hac specie impedimenti criminis. Cfr. *Rosset* l. c. n. 2048. sq. cum aliis.

(62) Cap. 1. 3. 5. 6. 7. X. h. t. Quamvis passim in fontibus adhibeatur vocabulum « *machinandi* », tamen nequaquam sola *attemptatio* coniugicidii sufficit, sed in hisce rebus odiosis et poenalibus requiritur crimen perfectum sive homicidium cum effectu. Cfr. *Sanchez* l. c. disp. 78. n. 7.; *Schmalzgr.* h. t. n. 50.; *Scherer* l. c. p. 394. not. 44.; *Hollweck* l. c.; *Hinschius* l. c.

(63) *Schmalzgr.* h. t. n. 51.; *Feije* l. c. n. 454.

(64) Si *Van de Burgt* l. c. p. 142. id tantum concedit de machinatione *moralis*, negat vero de machinatione physica, huiusmodi distinctionis applicatio in casu non videtur esse ad rem. Cfr. *Schmalzgr.* et *Feije* l. c.

(65) Cap. 3. 6. X. h. t.; S. C. C. in caus. Neapolit. 26. Mart. 1746. in ed. *Richt. C. Tr.* l. c.; *Feije* l. c.

§ 5. DE CESSATIONE ET DISPENSATIONE IMPEDIMENTI CRIMINIS.

533. Impedimentum criminis semel contractum est *perpetuum*. Quare ex sese *non cessat*, si quis post promissionem datam et acceptam ab adulterino commercio continuando cesset vel ab adulterino matrimonio contracto et consummato discedat, vel complices per *longissimum tempus* in matrimonio suo invalido perseverent (66).

534. Omnes tres vel quatuor species impedimenti criminis, quoniam *solo iure ecclesiastico* sunt constitutae, per dispensationem Romani Pontificis tolli possunt; at de facto Romanus Pontifex hac potestate neque unquam usus est, neque ex disciplina nunc vigente utitur, si dispensatio v. g. per Datariam Apostolicam petatur super impedimento criminis orto ex *publico* coniugicidio sive altero tantum sive utroque complice machinante mortem (67). Quodsi crimen coniugicidii manserit *occultum*, atque *S. Poenitentiaria* complices a matrimonio contrahendo terrere non possit, ob urgentissimas causas et ad maiora mala avertenda Sedes Apostolica dispensationem concedit (68).

Quae facultas dispensandi super impedimento criminis “*altero vel utroque contrahentium machinante et etiam morte a machinatione secuta*” in casibus tantum *occultis* interdum a Sede Apostolica etiam Episcopis delegari solet (69); imo in decreto S. C. Inq. 20. Febr. 1888. quoad concubinariorum in mortis periculo constitutos nulla species impedimenti criminis etiam publici a facultate Ordinariorum dispensandi reperitur excepta. Porro Romanus Pontifex per officiales ad hoc in Curia Romana constitutos indulget dispensationis beneficium, si impedimentum criminis *ex solo adulterio cum promissione* vel attentatione matrimonii ortum sit. Quae dispensatio, si crimen et impedimentum inde proveniens sit *publicum*, non nisi maxima cum difficultate conceditur a *Dataria Apostolica*

(66) Schmalzgr. h. t. n. 62. sq.

(67) Benedict. XIV. Const. « *Aestas* » 28. Oct. 1757. n. 15., Inst. eccl. 87. n. 21.; Gasparri l. c. n. 653. sq.; Rosset l. c. n. 2065. sq.; Leitner l. c. p. 283. sq.; Praxis dispens. apost. Datar. Ap. n. 69. sq.

(68) Benedict. XIV. Const. « *Pastor bonus* » 13. Apr. 1744. § 44., cit. Const. « *Aestas* » n. 15., Inst. eccl. 87. n. 15.; Giovine l. c. t. II. p. 412. sq.

(69) Gregor. XVI. Vicario Ap. Tunkini occid. 26. Iul. 1841. in Collect. (Paris.) Const. S. Sed. n. 878.

et interveniente etiam quondam S. Congr. Inquis. (70). Quodsi impedimentum criminis ortum ex adulterio et neutro machinante manserit *occultum*, a S. Poenitentiaria praesertim *post matrimonium iam contractum* cum debitis clausulis et conditionibus minore cum difficultate dispensari solet (71).

§. 6. DE POENIS STATUTIS IN REOS IMPEDIMENTI CRIMINIS.

535. Quicumque vivente coniuge *scienter* contrahit secundum matrimonium, incurrit omnes illas censuras et poenas, quae in bigamos et *polygamos* statutae sunt; hinc patet, quibusnam poenis afficiantur adulteri stante priore coniugio novum matrimonium attentantes (72) v. g. irregularitate, infamia, privatione sacramentorum et sepulturae ecclesiasticae, excommunicatione fer. sent.

536. Qui impedimento criminis iam antea contracto etiam defuncto coniuge matrimonium cum complice *scienter* celebrant, afficiuntur poenis a Concilio Tridentino Sess. XXIV. cap. 5. de ref. matr. iis inflictis, qui scienter intra gradus prohibitos matrimonium contrahere praesumunt (73).

Quodsi pro diversis speciebus huius impedimenti *adulterium* concurrat, et complices in tam criminosa coniunctione perseverent, omnibus illis poenis et censuris subiiciuntur, quae in *concubinarios* solutos aut uxoratos ad tramites sacrorum canonum et praesertim Concilii Tridentini Sess. XXIV. cap. 8. de reform. matr. inflictae sunt aut ab Episcopis infligi possunt (74). -

(70) Cfr. Bened. XIV. cit. Const. in not. 68. h. t.; Rosset l. c. n. 2067. sq. In facultatibus quinquennialibus n. 5. (8.) etiam Episcopis a Sede Apostolica per S. C. de Prop. F. etiam pro foro *externo* est concessa facultas: « *Dispensandi super impedimento criminis, neutro tamen coniugum machinante* ». Cfr. Putzer l. c. p. 188. sq.

(71) S. Poenit. Episcopis pro foro *interno* dare solet facultatem n. 11.: « *Dispensandi super occulto criminis impedimento, dummodo sit absque ulla machinatione et agatur de matrimonio iam contracto* »; Giovine l. c. p. 413. sq.

(72) Cap. 5. X. h. t.; cap. 4. X. de bigam. l. 2.: « *Unde illum comitatur infamia, qui duas simul uxores habet* »; Giovine l. c. t. I. p. 415.; Hollweck l. c. p. 266. sq.; Putzer l. c. p. 190.; Hinschius l. c. t. V. p. 814.; Wernz h. tom. IV. n. 363.

(73) Giovine l. c. t. I. p. 411.

(74) Thesaurus. De poenis eccl. v. Adulterium; Hollweck l. c. p. 265. sq.; Hinschius l. c. t. V. p. 813. sq.

537. Demum iure *antiquo*, si in impedimento criminis coniugicidium intercessit, *interfectores* proprii coniugis vi impediendi *impedientis* in poenam tanti delicti a matrimonio cum quavis persona ineundo fuerunt prohibiti. Quae sanctio poenalis nostra aetate contraria consuetudine iam diu est sublatā (75).

538. **Scholion.** Impedimentum criminis est iuris publici, non privati; idcirco *ius accusandi* valorem alicuius matrimonii propter impedimentum criminis ad certas personas non est restrictum, sed *universaliter* concessum (76). Iudex quoque ecclesiasticus vel promotor fiscalis etiam *ex officio* contra matrimonium complicum procedere possunt et debent (77). Quodsi quis vivente coniuge matrimonium contrahat cum secunda persona hoc ignorante, primo coniuge mortuo, nisi secunda illa persona divortium petat, ad petitionem suam a secunda ista persona non est separandus (78). Cfr. quoque *Dartnli* l. c. h. t. n. 1. 2. 3. Quo processu instituto singula elementa huius impedimenti sunt solide probanda; secus matrimonium contrahendum non potest temere impediri (79), et multo minus matrimonium iam contractum sine certa probatione potest declarari invalidum (80).

539. **Scholion.** In *Helvetia* ex lege civili inde ab a. 1876., item in Anglia et America septentrionali impedimentum criminis matrimonio civili non amplius obstat (81), sed codex civilis *Hispaniae* art. 84. statuit illos esse inhabiles ad matrimonium

(75) Cfr. c. 5. 8. C. XXXIII. q. 2.; c. 6. C. XXXI. q. 1.; cap. 1. X. IV. 19.; *Benedict.* XIV., De Synod. dioece. l. IX. cap. 12. n. 7.; *Giovine* l. c. p. 415.; *Freisen* l. c. p. 615.; *Scherer* l. c. p. 391. 394.; *Santi* l. IV. t. 16. n. 7. sq.; supra h. tit. not. 51.

(76) S. C. C. in cit. c. Neapol. 26. Mart. 1746.; Instr. Card. R. § 115.; cap. 5. 6. X. qui matrim. IV. 18.; *Feije* l. c. n. 85. 584. sq.

(77) Instr. Card. R. § 122.; cap. 3. X. de divort. IV. 19.

(78) Cap. 1. X. h. t.; *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 79. n. 39.; lib. IV. disp. 15.; *Schmalzgr.* h. t. n. 37. 38. 39. Si *Freisen* l. c. p. 370. decisionem Alexandri III. cap. 1. X. h. t. datam vocat « *valde miram* », huiusmodi iudicium caret solido fundamento. Cfr. *Sanchez* et *Schmalzgr.* l. c.; S. C. C. in caus. Smyrnen. 6. Sept. 1756. ed. *Richt.* C. Tr. p. 254. sq.

(79) S. C. C. in cit. c. Neap. 26. Mart. 1746., in qua consanguinei studuerunt impedire nuptias propter allegatam, sed non probatam machinationem sponsae adulterae in priorem maritum defunctum; S. C. C. in c. Mediol. 13. Iul. 1725. in cit. ed. *Richt.* C. Tr. p. 275. n. 133.

(80) S. C. C. in caus. Bitunt. 15. Ian. et 2. Iul. 1718.; *Gasparri* l. c. n. 644.

(81) *Koenig* in Arch. f. k. K. t. 60. p. 383. sq. (contra istam legem); *Friedberg-Ruffini* l. c. § 149. III.

civile contrahendum, qui per *sententiam legitimam* declarati fuerunt *adulteri* aut *rei vel complices homicidii* coniugis unius partis (82). In codice civili *Italiae* art. 62. unice haec species impedimenti criminis recensetur: “ *Chi fu in giudizio criminale convinto reo o complice di omicidio volontario commesso, mancato o tentato sulla persona di uno dei coniugi, non può unirsi in matrimonio coll'altro coniuge. Se fu soltanto pronunciata la sentenza di accusa, ovvero ordinata la cattura, si sospenderà il matrimonio sino a che il giudizio sia terminato* „ (83). Codex civilis *Galliae* art. 298. nunc continet hanc dispositionem: “ *Dans le cas de divorce admis en justice pour cause d'adultère, l'époux coupable ne pourra jamais se marier avec son complice* „ (84). Quod impedimentum evidenter differt ab impedimento canonico, nam ad adulterium non debet accedere *promissio* matrimonii; at de adulterio *sententia* iudicialis lata sit oportet, quae in foro ecclesiastico ad impedimentum criminis incurrendum non requiritur. Tandem cum facto coniugicidio non sit locus divortio, impedimentum ex adulterio et coniugicidio simul oriri nequit. *Austria* quoque in suo codice civili §§ 67. 68. utramque speciem impedimenti criminis ex *adulterio* et *coniugicidio* ut impedimentum dirimens retinuit, quod multiplici ratione ab impedimento canonico differt. Nam v. g. simplex adulterium (*sine promissione*) sufficit; at ex altera parte omnino requiritur, ut illud adulterium ante novas nuptias iam de facto fuerit *iudicialiter probatum*. Vicissim ex *coniugicidio* vel ab una parte *patrato* vel *attentato* hoc impedimentum derivatur, si stante priore matrimonio (etiam absque adulterio) sibi matrimonium promiserunt (85).

In novo codice civili *Germaniae* §§ 1312. 1328. 1322. impedimentum quoddam *dirimens* et *dispensabile ex simplici adulterio* (86) ortum retinetur, quod impedit matrimonium cum

(82) Quod impedimentum, a quo ex codice civili non admittitur dispensatio per gubernium concedenda, cum impedimento *canonico* secundum sensum obvium quoad *ambitum* non omnino concordat.

(83) Quae lex civilis *Italiae* iungenda est alteri, qua divortium quoad vinculum hucusque excluditur. Cfr. *Friedberg-Ruffini* l. c.

(84) Quod impedimentum ex iure gallico est mere *impediens*, sed *indispensabile*; at propter novam legem divortii 27. Iul. 1884. multi veri adulteri non amplius hoc articulo codicis civilis comprehenduntur. Cfr. *Allègre* l. c. ad cit. art. 292.; *Rosset* l. c. n. 2306.

(85) Cfr. *Scherer* l. c. p. 397.; ubi ius civile *Austriae* et etiam *Hungariae* (pariter a iure canonico diversum) accuratius exponitur.

(86) Legislatores in *Germania* existimarunt contra *attentatum* matrimonium vivente altero coniuge et *coniugicidium* sufficere leges *codicis criminalis*.

complice, si in *sententia divortii* adulterium cum tali persona commissum ut *causa divortii* est stabilita; unde obvia est discrepantia ab impedimento canonico (87).

SECTIO II.

DE IMPEDIMENTIS PROHIBENTIBUS MATRIMONII.

TITULUS XXIV.

DE IMPEDIMENTO TEMPORIS CLAUSI.

(*Lib. II. tit. 9. de feriis; lib. IV. tit. 1. de spons., t. 16. de matr. contract. contra interd. Eccl.*)

540. **Fontes** : C. XXXIII. q. 4. — Compl. II. lib. II. tit. 5. de fer. (cap. 4.) — Decretal. Greg. IX. lib. II. tit. 9. de fer. (cap. 4.) — Concil. Trid. Sess. XXIV. cap. 10. de reform. matr. — Decretal. Clem. P. VIII. ed. *Sentis* p. 49. — Ritual. Rom., De sacram. matrim. — Synod. Mont. Lib. (a. 1736.) in Collect. Lac. t. II. col. 168. sq.; Concil. provinc. Alba-Iul. (a. 1872.) p. 98.; Synod. Sciarf. (a. 1888.) p. 173.; Instr. Card. R. §§ 56. 59.

Scriptores : Commentatores iur. Decretal. in cit. lib. (1). — *Devoti* l. c. § 148.; *Aichner* l. c. p. 181.; *Scherer* l. c. § 127. — *S. Raym.* l. c. lib. IV. tit. 17. de imped. feriarum; *Roland.* l. c. p. 195. sq.; *Bernard. Pap.* l. c. p. 303. sq.; *Tancred.* l. c. p. 68. sq. tit. 31. de matr. c. c. i. E. et tempore feriarum. — *Sanchez* (2) l. c. lib. VII. disp. 6. sq. lib. IX. disp. 12. sq.; *Bened. XIV.*, Inst. eccl. 13. 80.; *Giovine* l. c. t. I. p. 683. sq. 241. sq.; *Gasparri* l. c. n. 432. sq. 1025. sq.; *Leitner* l. c. p. 344. sq.; *Rosset* l. c. n. 1206. sq. 1212. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 229. sq.; *Feije* l. c. n. 422. sq.; *Schulte* l. c. § 36.; *Van de Burgt* l. c. p. 269. sq. — *Moy* l. c. p. 94. sq. 215. sq. 372. sq.; *Esmein* l. c. t. I. p. 396. sq.; *Freisen* l. c. p. 643. sq.; *Zhishman* l. c. p. 681. sq.

Praenotiones.

541. **Connexio materiae.** Post explicationem iuris constituti de impedimentis *dirimentibus* matrimonii breviter agendum est de impedimentis *mere impediuntibus* (3). Quodsi impedimenta dirimentia fundantur *legibus irritantibus* et *prohiben-*

(87) *Lehmkuhl*, D. b. Gesetzb. ad cit. § 1312.; *Hollweck*, D. Civileher. p. 132. sq.; *Leitner* l. c. p. 284. sq.

(1) De hoc impedim. agunt: *Schmalzgr.* lib. IV. tit. 16. n. 211. sq.; *De Angelis* eod. loc. n. 2.; *Santi* lib. IV. tit. 1. n. 128. 126. sq.

(2) Ex theologis consuli possunt: *S. Thomas* l. c. lib. IV. sent. dist. 32. q. 1. art. 5.; *S. Alphonsus* l. c. lib. VI. n. 982. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. t. VI. p. 401. sq.

(3) *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 6. n. 5.; *Santi* l. IV. t. 16. n. 160. sq.; *Feije* l. c.; *Giovine* l. c.; *Gasparri* l. c. n. 432. sq.; *Wernz* h. tom. IV. n. 214. sq.

tibus, impedimenta mere impediencia nituntur *legibus tantum prohibentibus*. Quare *vetitum Ecclesiae* impedimentis mere impedimentibus *proprie dictis* adnumerari nequit; est enim solummodo *praeceptum* speciale, non *lex generalis* Ecclesiae catholicae. Porro *tempus feriatum*, quamvis *generali Ecclesiae lege* sit institutum, tamen nonnisi *sensu latiore* inter impedimenta mere impediencia *matrimonii* comprehenditur; nam illius legis prohibentis *obiectum* ex iure *communi* non est *ipsum matrimonium*, sed sola *solemnitas* quaedam et *pompa* nuptiarum. Nihilominus propter connexionem materiae *tempus feriatum* et *vetitum Ecclesiae* sub generali rubrica de matrimoniis contractis contra *interdictum* (prohibitionem sensu lato) Ecclesiae (cfr. rubr. l. IV. t. 16.) subsumuntur. Quibus impedimentis prohibentibus sensu latiore acceptis saltem tria alia impedimenta impediencia *proprie dicta* scilicet *sponsalia*, *votum*, *mixta religio* accedunt, atque ab aliis alia adiunguntur (4).

Quae impedimenta prohibentia si derelicta enumeratione vulgarium versiculorum in ordinem quendam logicum et practicum redigantur, secundum analogiam impedimentorum dirimentium videntur esse ordinanda (5).

Quare impedimenta prohibentia de *consensu* eiusque *externa et legitima* manifestatione i. e. de omissione *denuntiationum matrimonialium*, defectu *formae* ab Ecclesia praescriptae, ubi ad valorem matrimonii forma ecclesiastica non viget (S. C. Inq. 7. Iul. 1817. in Act. S. Sed. vol. XXVI. p. 254. sq.), *dissensus* parentum, cum satis superque iam sint explicata, unice ad hanc rubricam de *consensu* eiusque *forma* pro more S. Raymundi reducendus est proprius quidam titulus de impedimento *temporis clausi* prohibente saltem *solemnitates* nuptiarum. Reliqua impedimenta prohibentia scilicet *sponsalia*, *votum*, *mixta religio* continent *inhabilitates* quasdam *personarum* multo *imperfectiore* gradu quam impedimenta dirimentia *ligaminis*, *voti sollemnis castitatis*, *disparitatis cultus*, quibuscum intime connectuntur. Denique eadem impedimenta *subdividi* possunt ad instar impedimentorum dirimentium ratione *vinculi*, *nimiae discrepantiae*, *criminis*; at impedimenta prohibentia ex catechismo vel criminibus quibusdam orta (et cum impedimentis *cognitionis spiritualis* atque *criminis* connexa) spectant ad disciplinam *nunc non amplius* vigentem (6).

(4) Gasparri l. c. n. 433.; Wernz l. c. n. 216.

(5) Wernz l. c. n. 134. sq. 189. sq.

(6) Wernz l. c. n. 216.; Gasparri l. c. n. 432.; Leitner l. c. p. 344. sq.; Esmein l. c. t. I. p. 393. sq. 398. sq.

542. Definitio. Tempus feriatum sive clausum dicuntur certa anni ecclesiastici sacrata tempora, quibus ex iure *communi* saltem *solemnitates* nuptiarum atque ex iure *particulari* quandoque *matrimonii celebratio* in forma *non solemn*i, imo ipsae *proclamationes vetantur*.

543. Divisio. I. *Tempus feriatum* sive clausum *olim quadruplex* distinguebatur scilicet ab initio adventus usque ad epiphaniam; a septuagesima usque ad paschatis octavam; a feria secunda rogationum usque ad octavam pentecostes; denique tres hebdomadae festum nativitatis S. Ioannis Bapt. praecedentes (7). Ex lege vero Tridentina l. c. *duplex* tantum tempus clausum nunc est observandum scilicet ab adventu D. N. I. C. usque in diem epiphaniae et a feria quarta cinerum usque in octavam paschatis incl.

II. *Impedimentum prohibens temporis feriat*i dividitur, ut patet ex *definitione*, in impedimentum (sensu *latiore*) iuris *communis* et in impedimentum (sensu *stricto*) iuris *particularis*. Cfr. Sanchez l. c. l. VII. disp. 7. n. 13.

544. Notae historicae. Primis tribus saeculis religionis christianae leges scriptae, quibus Ecclesia certis anni temporibus *nuptias* vel saltem illorum *solemnem celebrationem* prohibuit, omnino non reperiuntur. Prima vice c. 52. Concil. Laodic. (a. 343.-381.) = c. 8. 9. C. XXXII. q. 4. statuitur, quod non oporteat in quadragesima aut *nuptias* aut quaelibet natalitia celebrare. Canonem istum 52. una cum c. 51. eiusdem Concilii Laodicensis (8) Martinus Bracarensis saeculo sexto in suam recepit collectionem. Qui canon etiam translatus est in collectionem Burchardi Wormatiensis et denique in Decretum Gratiani, ubi = c. 8. 9. l. c. Iuxta c. 10. C. XXXIII. q. 4., falso adscriptum Concilio Ilerdensi a. 524.-546. in Hispania celebrato (9), qui potius est *corruptus* c. 3. Conc. Saegunstad. (a. 1022), tempus sacrum sese extendit a septuagesima usque ad octavam paschae et *tribus* hebdomadibus ante festivitatem S. Ioannis et ab adventu Domini usque *post* Epiphaniam, et si illo tempore nuptiae fuerunt celebratae, coniuges fuerunt *separandi*.

(7) Cfr. c. 8. 9. 10. 11. C. XXXIII. q. 4.; cap. 4. X. de fer. II. 9.

(8) Cfr. quoque c. 53. 54. eiusdem Concilii de aliis *abusibus* in *solemni* nuptiarum celebratione *laicis* (saltation.), vel saltem *clericis* (spectac.) prohibitis iunct. c. 24. Conc. Trull. (a. 692.) = c. 37. D. V. de consecr.; *Hefele* l. c. t. I. p. 772. sq.

(9) *Hefele* l. c. t. II. p. 704. sq. 708.; *Friedberg* in ed. corp. iur. can. ad cit. c. 10. C. XXXIII. q. 4.

Quae extensio temporis clausi certe ubique non fuit recepta; etenim Nicolaus M. a. 866. in responsione ad consult. Bulgar. n. 48. = c. 11. C. XXXIII. q. 4. solummodo commemorat tempus *quadragesimale* et in aliis quoque Ecclesiis quoad computationem temporis clausi perfecta uniformitas non exstitit (10). At postquam Urbanus II. c. 4. Concilii Beneventani a. 1091. tempus clausum accuratius definivit (11) scl. a septuagesima usque ad octavam pentecostes, (paschatis?) et ab adventu usque ad octavam epiphaniae, tandem ex Decretali Clementis III. (a. 1187.-1191.) in compilationem authenticam Gregorii IX. a. 1234. translata = cap. 4. X. de fer. II. 9. ius commune et magis uniforme constitutum est (12). Quod ius Decretalium a Concilio Tridentino Sess. XXIV. de matr. can. 11. contra pseudo-reformatores a *superstitione* vindicatum et cap. 10. denuo correctum et limitatum exhibet sanctiones iuris *communis* de tempore clauso secundum disciplinam etiam nunc in Ecclesia vigentem (13).

(10) *Herard. Turon.* (a. 858.) c. 112.: Synod. Aenham. (a. 1009.); c. 3. Synod. Salegunstad. (a. 1022.) scl. ab adventu usque ad octavam epiphaniae, a septuagesima usque ad octavam paschatis, *duabus* hebdomadis ante festivitatem S. Ioannis Bapt., diebus ieiunii et vigiliis; *Freisen* l. c. p. 645.; *Zhishman* l. c. p. 681. sq.

(11) *Hefele* l. c. t. V. p. 202. Quamvis nonnullae locutiones canonum videantur insinuare irrita fuisse matrimonia *contra prohibitionem temporis clausi* celebrata (cfr. c. 10. C. XXXIII. q. 4.; *Giovine* l. c. p. 683.; *Freisen* l. c. p. 646. sq. 649. sq.), tamen ista " *quorundam* " rigidiorum doctorum sententia iam a Glossa v. Hinc etiam ad dict. Grat. c. 7. C. XXXIII. q. 4.; *Rolando* l. c. p. 196., *Bernardo Pap.* l. c. p. 303. 136., *Tancredo* l. c. p. 68. sq. optimo iure non fuit admissa. Cfr. *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 7. n. 9. sq.; *Esmein* l. c. t. I. p. 396. sq.

(12) Cfr. supra h. tit. n. 543.; *Gonzalez* in h. cap. 4. X. h. t. Ex ipsis verbis huius capituli patet Romanum Pontificem *authentice* definire controversiam de *computatione* trium hebdomadarum ante festum S. Ioann. Bapt. Cfr. *S. Raym.* l. c.; at aeque manifestum est i. f. cap. 4. X. h. t. consuetudinem Ecclesiae Romanae quoad computationem temporis clausi inter octavam paschatis et hebdomadam rogationum a R. Pontifice *non fuisse universaliter praescriptam*. Qua distinctione adhibita controversia inter *Freisen* l. c. p. 646. 650. et *Schulte* l. c. videtur esse composita. Cfr. quoque *Tancred.* l. c. p. 69.; c. 51. 52. Synod. Benevent. (a. 1334.); Synod. Senon. (a. 1461.) art. 4. cap. 5.; *Schulte* l. c. not. 12.

(13) Decretum Legati Sed. Ap. in German. a. 1524. art. 22. Cfr. *Hefele-Hergenr.* l. c. t. IX. p. 381. sq.; *Rosset* l. c. n. 1213. (de superstitionibus ethnicorum et quandoque etiam christianorum v. g. mense Maio non du- cendi uxorem).

§ 1. DE ORIGINE ET CONVENIENTIA
ET VI IMPEDIMENTI TEMPORIS CLAUSI.

545. Quamquam *ex iure divino* licitae validaeque *celebrationi* matrimonii *certi dies* anni ecclesiastici non sunt subducti, tamen Ecclesia catholica inde a primis saeculis *solemnitates* nuptiarum sacris quibusdam temporibus sapienter interdixit. Pugnant enim nuptiae *solemnes* cum operibus *poenitentiae* et *orationis*, quibus tempore adventus et quadragesimae est vacandum, et sancta laetitia et receptio sacramentorum non est perturbanda pompa saeculari. Praeterea ex *consilio* S. Apostoli Pauli (I. Corinth. VII. 5.) et SS. Patrum vel ipsis coniugatis ab usu matrimonii (14) ad tempus fuit abstinendum, ut iidem vacarent orationi, ergo a fortiori diebus orationi speciali ratione consecratis novi matrimonii *solemnis* celebratio et consummatio menti Ecclesiae parum fuit conformis (15). Denique in Ecclesia *orientali*, ubi eadem viget prohibitio solemnium nuptiarum, specialis illa existit ratio, quod exceptis sabbatis et dominicis tempore quadragesimae plena liturgia (Missae) (*ἡ τελεία θυσία*) non celebretur (16).

546. Tempus clausum ex disciplina nunc in Ecclesia *occidentali* vigente computandum est a *media* nocte (non a primis vespers) primae dominicae in adventu usque ad mediam noctem epiphaniae inclusive, item a media nocte feriae quartae sacrorum cinerum usque ad mediam noctem dominicae in albis inclusive (17). Cfr. de praxi Ecclesiae orientalis: Synod. Mont. Liban. (a. 1736.) l. c.; *Papp-Szilagyi* l. c. P. II. § 122.; *Zhishman* l. c. p. 682. sq.

547. Ex iure communi tempore clauso parochis et sponsis sub *gravi* prohibetur *solemnis* benedictio nuptiarum una cum *Missa* pro sponso et sponsa, intra quam *solemnis* illa benedictio dari solet (18). Praeterea interdicitur *solemnis* sponsae

(14) Cfr. c. 1. C. XXXIII. q. 4. Quinimo libri *poenitentiales* statuunt poenitentiam, si coniuges sacris quibusdam temporibus ab usu matrimonii contracti non abstinuerunt. Cfr. *Schmitz* l. c. p. 287. 266. 413. 545.

(15) Synod. Arbogensis in Suecia (a. 1396.) c. 1. 2.

(16) Bened. XIV. Const. « *Demandatam* » 24. Dec. 1743. § 8.; *Zhishman* l. c. p. 681.

(17) Instr. Card. R. § 52.; Bened. XIV., Inst. eccl. 13. n. 9.; *Feije* l. c. n. 552.; *Rosset* l. c. n. 1215. sq.; *Van de Burgt* l. c. p. 272.

(18) S. R. C. 14. Aug. 1858.; *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 7. n. 3. sq. 18.; *Benedict*, XIV., Inst. eccl. 80. n. 7.; *Van de Burgt* l. c. p. 274.; *Feije* l. c. n. 554.; *Rosset* l. c. n. 1214.

traductio, quae cum pompa quadam et specialibus laetitiae signis v. g. cum choreis et musica coniuncta est (19). At iure communi non interdicuntur *sponsalia*, neque *proclamationes* (20), vel *ipsa matrimonii celebratio* cum illis precibus et simplici benedictione in *Rituali Romano* descriptis (21), neque *privata* sponsae traductio omissis specialibus signis laetitiae, neque simplex quoddam convivium. Consummatio matrimonii tempore clauso valide celebrati nullo amplius iure prohibetur (22).

548. Quoniam Concilium Tridentinum Sess. XXIV. cap. 1. de ref. matr. declarat: *Si quae provinciae aliis ultra praedictas laudabilibus consuetudinibus et caeremoniis hac in re utuntur, eas omnino retineri sancta Synodus vehementer exoptat*, non est a iure alienum, si consuetudine non paucarum dioecesium v. g. in Gallia, Austria, Belgio etiam simplex matrimonii celebratio, imo interdum denuntiatio bannorum tempore clauso non sit permissa, nisi adsit Ordinarii dispensatio ab illa *consuetudine particulari*. Quae consuetudo ab ipsa Sede Apostolica sustinetur. Cfr. S. C. de Prop. F. 5. Iul. 1841. Quare S. R. C. v. g. 14. Aug. 1858. et 25. Sept. 1875. saltem in dioecesibus, in quibus *huiusmodi consuetudo* viget, non permittit, ut parochi tempore feriato sine licentia Ordinarii solemnizent matrimonia etiam in forma simplici *Ritualis Romani* (23). Lauda-

(19) *Feije* l. c. n. 555.; *Rosset* l. c.; *Sanchez* l. c. n. 15. sq.; *Gasparri* l. c. n. 1030.

(20) S. C. Ep. et Reg. 18. Dec. 1589. apud *Ferraris* l. c. v. Matrimonium art. 4. n. 22.

(21) *Rituale Roman.* l. c.; S. C. C. 10. Iun. 1684.; *Benedict. XIV.*, Inst. eccles. 80.; *Giovine* l. c. t. I. p. 685.; *Sanchez* l. c. n. 9.; *Rosset* l. c. n. 1217. sq.

(22) Si *Fagnanus* l. c. in cap. 4. X. de fer. II. 9. n. 10. sq. etiam *privatam* et sine solemnitate factam traductionem atque ipsam consummationem matrimonii tempore clauso prohibitam esse defendit, quoad traductionem sustinet sententiam iam a Glossa et *Goffredo de Trano* l. c. lib. IV. tit. 16. n. 2. aliisque scriptoribus (cfr. *Feije* l. c. n. 555.) reiectam; quoad prohibitam vero consummationem matrimonii nimis inhaeret veteribus canonibus (cfr. c. 2. Concil. Arbogens. in Succ. (a. 1396.); cap. 16. Concil. Arand. (Prov. Toletan a. 1473.) et canonistis, at *disciplinae novae* sufficientem rationem non habuit. Cfr. *Feije* l. c. n. 555. not. 3.; *Sanchez* l. c. n. 21. sq.; *Schmalzgr.* l. c. n. 31. sq.; *Rosset* l. c. n. 1223. sq.; *Scherer* l. c. § 125. not. 6.; *Gasparri* l. c. n. 1031.; *Freisen* l. c. p. 647. sq., ubi tamen rem paulo aliter explicat.

(23) Instr. C. R. § 59.; *Sanchez* l. c. n. 3.; *Schmalzgr.* l. c. n. 34.; *Giovine* l. c. t. I. 684.; *Gasparri* l. c. n. 1029.; *Rosset* l. c. n. 1221.; paulo severius *Leitner* l. c. p. 377., qui illam veniam Ordinarii etiam exigit in dioecesibus, ubi consuetudo *particularis* non viget.

bilibus quoque consuetudinibus adnumeranda est illa praxis, qua in nonnullis provinciis ecclesiasticis prohibetur, ne *toto* anni tempore diebus *abstinentiae et ieiunii* nuptiae celebrentur. Nam quamvis ex iure communi illis diebus extra tempus clausum nuptiae servatis servandis non interdicantur, tamen propter commune *periculum* infringendi leges ecclesiasticas de abstinentia et ieiunio latas merito ab Episcopis potuerunt vetari (24).

§ 2. DE DISPENSATIONE SUPER IMPEDIMENTO TEMPORIS CLAUSI.

549. Impedimentum temporis clausi cum ipso lapsu temporis facile *cesset*, rarius per dispensationem est relaxandum. Quae dispensatio super hoc impedimento iure ecclesiastico constituto imprimis a *Rom. Pontifice* concedi *potest* quoad benedictionem solemnem tempore vetito, atque de facto in terris missionum etiam alii Praelati a Sede Apostolica obtinuerunt similia indulta dispensandi (25). At nullibi R. Pontifex legitur dispensasse super *aliis vetitis* solemnitatibus nuptiarum tempore feriato.

Nemo unquam *Episcopi* (26) vindicavit potestatem dispensandi super solemnitatibus et pompis, quae sanctitati temporis feriat *repugnant*. Quare omnis controversia (nunc soluta) eo reducitur, num Episcopi sine indulto apostolico possint dispensare super prohibitione impertiendi tempore clauso *solemnem benedictionem* nuptialem. Quae potestas ipsis merito negatur; etenim raro adest sufficiens causa, ut in illa prohibitione Superioris i. e. iuris communis ab Episcopo dispensetur, neque a Romano Pontifice huiusmodi facultas Episcopis ullo iuris textu legitur esse concessa, imo potius disertis verbis est negata (27).

550. Episcopi earum regionum, ubi *ex iure particulari simplex* quoque matrimonii celebratio tempore clauso prohibe-

(24) Conc. prov. Strigon. (a. 1858.), Prag. (a. 1860.) in Collect. Lac. t. V. col. 25. 519.

(25) S. C. de Prop. F. 31. Iul. 1796. et 5. Iul. 1841. in Collect. (Paris.) Const. S. Sed. n. 1034, 1043.

(26) *Giovine* l. c. t. I. p. 686.

(27) S. R. C. 14. Aug. 1858. Quae *Giovine* l. c. p. 686. sq. alique v. g. Scherer l. c. § 133. not. 17. in favorem talis potestatis Episcoporum afferunt v. g. ex consuetudine, vel si « *causa valde gravis urgeat* » solido fundamento non nituntur. Cfr. *Feije* l. c. n. 613. p. 516. not. 1.

tur, ex causa iusta licite et valide in iure illo particulari dispensant (28).

551. Scholion. *Sacerdos*, qui tempore clauso sine legitima dispensatione benedictionem solemnem sponsis impertiretur, poena arbitraria ab *Ordinario* est puniendus; nam in iure nulla poena reperitur expressa. *Sponsi*, qui solemniter contra vetitum Ecclesiae celebrarunt nuptias, in poenam delicti ex c. 10. C. XXXIII. q. 4. (ad tempus) fuerunt *separandi*. Qui canon incertus forte alicuius Concilii particularis ius commune et universale Ecclesiae non constituit et ad comprobandam poenam etiamnum in Ecclesia vigentem allegari nequit. Quare etiam *sponsi* vel *testes* poena arbitraria ab *Ordinario* in casu sunt plectendi (29).

552. Scholion. *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 8. fuse inquiri, num tempore interdicti et cessationis a divinis liceat matrimonium inire ac nuptias benedicere. Quae disputatio nostra aetate exiguum habet utilitatem practicam. Quodsi statuatur interdictum quoddam locale et generale licita validaque est matrimonii celebratio in loco interdicto vel a personis tantum generaliter interdictis saltem per assistentiam passivam sine ulla benedictione nuptiali praesertim *solemni*; qui vero *personaliter* et *specialiter* sunt interdicti, si contumaces sunt, a licita matrimonii celebratione prohibentur (30).

553. Scholion. Impedimentum temporis feriat olim aliqua ratione in iure civili fuit receptum (31); at nunc in modernis codicibus civilibus v. g. Galliae, Germaniae, Helvetiae, Italiae, imo etiam Hispaniae et Austriae penitus omittitur. In Austria vero gubernium in praxi non omnino negligit tempus feriatum iuris canonici, quatenus propter tempus clausum facilius concedit dispensationem super proclamationibus iure civili requisitis, et *denegationem* solemnizationis matrimonii

(28) S. C. de Prop. F. 5. Iul. 1841. l. c. ad. 2.; Conc. prov. Pragense. (a. 1860.) in Collect. Lac. t. V. col. 519.; Bened. XIV., Inst. eccl. 80.; *Giovine* l. c. p. 687.; *Rosset* l. c. n. 1222.

(29) *Sanchez* l. c. n. 4. 5.; *Schmalzgr.* l. c. n. 31.; *Giovine* l. c. p. 687.; *Scherer* l. c. p. 401.

(30) Cap. 43. X. de sent. excom. V. 39.; cap. 24. de sent. excom. V. 11. in Sext. (forte consuetudine temperatum); *Suarez*, De censuris disp. 33. sect. 1. n. 46. sq. 57.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 8. n. 1. sq. 9. sq.; *Hollweck*, D. k. Strafg. p. 127. sq.; *Leitner* l. c. p. 380. sq.; *Rosset* l. c. n. 1211.; *Scherer* l. c. p. 401.; *Kober* in Arch. f. k. K. t. XXI. p. 331. sq.; *Schmalzgr.* l. V. t. 39. n. 357. sq.

(31) *Schulte*, Eher. p. 554. sq.

tempore sacro nequaquam habet causam sufficientem spon-
sos admittendi ad celebrationem matrimonii *civilis* subsidia-
rii (32).

In locum temporis clausi iuris canonici leges civiles per
modum vetitorum alia quaedam tempora clausa introduce-
runt, intra quae matrimonii celebratio aliquatenus fuit in-
terdicta v. g. tempus *servitii militaris* actu iam suscepti aut
ex obligatione suscipiendi (33), vel tempus *luctus* pro *vidua*
constitutum, vel tempus *expectativae* pro uxoribus *separa-*
tis (34).

TITULUS XXV.

DE IMPEDIMENTO SPONSALIIUM.

(*Lib. IV. tit. 1. de sponsal.; lib. IV. tit. 4. de sponsa duor. :
lib. IV. tit. 2. de desp. impub.*)

554. **Fontes et Scriptores:** Cfr. supra h. tom. IV. n. 84. — *Van de Burgt*
l. c. p. 295. sq. de defectu certitudinis de morte prioris coniugis; *Gio-*
vine l. c. t. I. p. 336. sq. de defectu legalis probationis de libero nuptu-
rientium statu.

Praenotiones.

Explicatis impedimentis *impedientibus*, quae spectant ad
formam celebrationis atque *consensum* matrimonii, ex *inha-*
abilitatibus personae absolute impedientibus licitam matrimonii
celebrationem secundum analogiam impedimenti *ligaminis*
et *voti solemnitis castitatis* primo loco proponenda sunt impe-
dimenta *impedientia sponsalium* et *voti simplicis*.

§ 1. DE ORIGINE ET AMBITU IMPEDIMENTI SPONSALIIUM.

555. *Sponsalia de futuro* (1) *valida ex ipso iure naturae* in-
ducunt impedimentum impediens, quod uniuscuiusque sponsi

(32) *Scherer* l. c. p. 401. sq.; *Aichner* l. c. § 181.

(33) *Aichner* l. c. § 185.; *Scherer* l. c. p. 441. sq.; *Lopez* l. c. p. 65. sq.;
Hollweck, D. Civileher. d. b. G. p. 108. sq.

(34) L. 2. C. de secund. nupt. V. 9. iunct. cap. 4. X. de secund. nupt.
IV. 21.; S. C. de Prop. Fid. 22. Nov. 1790. in Collect. S. C. de Prop. F.
n. 1518. : « Nullum tempus (viduis) praefigendum » (ad secundas nuptias);
Aichner l. c.; *Hollweck* l. c. p. 110. sq.

(1) Cfr. de sponsalibus h. tom. IV. n. 85. sq. 100. sq.; *Leitner* l. c.
p. 346. sq.; *Feije* l. c. n. 556. sq.

absolute cum *qualibet* tertia persona saltem *licitam* celebrationem matrimonii prohibet, nisi legitime fuerint *dissoluta*, salvo canonico impedimento *dirimente* publicae honestatis, si cum consanguineis in primo gradu alterius partis matrimonium attentetur (2). Quare hoc impedimentum impediens homines baptizatos et non baptizatos ligat.

556. Quamvis contractus matrimonialis *clandestine* celebratus a *puberibus* iis in locis, ubi forma ecclesiastica ad valorem requiritur, ne in vim quidem sponsalium valeat, tamen si *impuberes* servata forma ecclesiastica propter impedimentum aetatis contrahant matrimonium nullum et irritum, ex praesumptione iuris censebantur celebrasse *sponsalia de futuro*, nisi forte sua intentione contractum sponsalitiū *expresse* exclusissent (3), cui sanctioni iuris veteris per decretum “*Ne temere*”, 2. Augusti 1907. derogatur, cum canonici effectus vi huius decreti tantummodo cum sponsalibus in forma scripta initis iungantur. Praesumptioni iuris, qua alteri contractui vis sponsalium tribuebatur, iam non est locus.

§ 2. DE CESSATIONE ET DISPENSATIONE IMPEDIMENTI SPONSALIIUM.

557. Impedimentum ex sponsalibus ortum, quod est *mere impediens*, cessat, si sponsalia valida mutuo consensu vel ipso iure ex utraque parte vel per legitimam rescissionem *dissolvuntur* (4).

558. Praeterea *Romanus Pontifex* pollet potestate *vere dispensandi* super vinculo sponsalium, si gravissima causa id exigat, quamvis unus ex sponsis sit invitus, atque *de facto* iam saepius hac potestate dispensandi usus est (5). *Episcopi* de obligatione et iuribus sponsalium ut *iudices* sententiam *declaratoriam* ferre possunt, at super vinculo sponsalium *proprie dictam* dispensationem concedere nequeunt (6).

(2) Cfr. supra h. tom. IV. n. 100. sq. 103. sq.

(3) Cfr. supra h. tom. IV. n. 326.

(4) Cfr. supra h. tom. IV. n. 110. sq.; *Rosset* l. c. n. 2330. sq.

(5) Cfr. supra h. tom. IV. n. 118.; *Leitner* l. c. p. 346. sq.

(6) *Giovine* l. c. t. II. p. 79.; *Zitelli*, De dispens. mat. p. 56. sq.; *Feije* l. c. n. 557. not. 1. n. 604. 613. 649.; *Rosset* l. c. n. 2332., ubi recenset normas in illa dispensatione servatas.

§ 3. DE IURE ACCUSANDI MATRIMONIUM
CUM TERTIA PERSONA CONTRAHENDUM.

559. Impedimentum impediens ex sponsalibus ortum nitur stricto iure, quod *actione* in foro externo Ecclesiae vindicari potest. Praeterea attentatio matrimonii cum tertia persona contra *fidem datam* est delictum, cuius castigatio ab auctoritate publica saltem ad instantiam partis laesae per se fieri posset, at de facto non fit (7). *Ex officio* vero contra matrimonium cum tertia persona non est procedendum propter violatam fidem sponsalitiā, sed pars laesa, cui soli competit ius accusandi, actionem instituat necesse est, ut matrimonium impediatur (8).

560. **Scholion.** Recentiores codices civiles (cfr. supra h. tom. IV. n. 126.) sponsalibus ut plurimum non dant vim ad impediendum matrimonium cum tertia persona, sed tantum permittunt, ut ex *damno* orto (aut interdum etiam ex lucro cessante) compensatio postuletur. Ita cod. civ. Galliae art. 172., Austriae §§ 45. 46., Italiae art. 53. 54., Hispan. (9) art. 43. 44. Nec desunt codices civiles, qui vel ipsam actionem ad compensanda damna excludunt. Cfr. *Vering*, Lehrb. d. k. K. § 225. VII.; *Friedberg-Ruffini* l. c. § 128. III.; *Schulte* l. c. p. 543. sq.

TITULUS XXVI.

DE IMPEDIMENTO VOTI.

(*Lib. IV. tit. 6. qui clerici vel voventes; lib. III. tit. 34. de voto et vot. red.*)

561. **Fontes et Scriptores:** Cfr. supra h. tom. IV. tit. XV. de impedim. professionis religiosae (1); *Aichner* l. c. § 182.; *Scherer* l. c. § 128.; *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 11. l. VIII. disp. 9. sq.; *Gasparri* l. c. n. 434. sq.; *Rosset* l. c. n. 1228. sq. 2333. sq.; *Leitner* l. c. p. 351. sq.; *Esmein* l. c. t. I. p. 269. sq.; *Freisen* l. c. p. 176. sq. 744. sq.

(7) Supra h. tom. IV. n. 102.

(8) Supra h. tom. IV. n. 119. sq.

(9) S. C. C. in caus. Compostell. 12. Apr. 1891. respondit declarationem et sanctionem quoad valorem sponsalium in caus. Placentina 31. Ian. 1880. datam etiam post civilis Hispani codicis (a. 1889.) mutationem adhuc vigere.

(1) Quodsi recentiores codices civiles ordinarie ne *solemne* quidem votum castitatis in professione religiosa vel in susceptione ordinis sacri emissum tanquam impedimentum dirimens agnoscunt, multo minus voto *simplici* castitatis etiam in religione vel congregatione religiosa nuncupato tribuunt vim impedimenti.

Praenotiones.

562. Connexio materiae. Quemadmodum post impedimentum dirimens *ligaminis* matrimonii actum est de impedimento *voti solemnitis* sive professionis religiosae, ita post impedimentum impediens *sponsalium* apte disseritur de impedimento impediante, quod provenit ex voto *simplici* matrimonio *opposito*.

563. Definitio. Votum hoc loco non intelligitur qualiscunque promissio (non traditio vel donatio) vera et deliberata Deo (non homini) sponte facta de bono possibili et meliore (2), sed tantum illud votum, quod matrimonio *immediate* vel *mediate* est *oppositum*, quatenus inducit aliquam *obligationem* cum statu matrimoniali *incompatibilem* (3).

564. Divisio. Quadruplex est huiusmodi votum, quod sub *generica* et *lata* significatione voti castitatis continetur, scil. 1) votum castitatis perfectae, 2) votum non nubendi sive coelibatus, 3) votum ingrediendi religionem vel congregationem religiosam, 4) votum suscipiendi sacrum ordinem (4).

Ex hisce votis duo priora *immediate* matrimonio opponuntur, sed diverso modo; voti enim perfectae castitatis obiectum est abstinentia ab omnibus actibus externis et internis virtuti castimoniae repugnantibus; votum vero non nubendi pro obiecto habet unicum actum non ineundi matrimonium (5). Reliqua duo vota solummodo *mediate* matrimonio sunt opposita, quatenus *immediate* suscipitur tantum obligatio ingrediendi in aliquem *statum*, quocum *deinceps* obligatio perfectae castitatis in perpetuum servandae est coniuncta. Quare quatuor illa vota potissimum distinguuntur ex *diverso obiecto*, minus ex *motivo*, quo voventes ducuntur.

(2) Wernz, Ius Decretalium tom. III. n. 571. sq. (de voto in genere).

(3) Rosset l. c. ante n. 1228.; Leitner l. c. p. 351. sq. Quatenam sint in specie omnia illa vota matrimonio opposita, in antiquis fontibus iam clare indicatur de voto perfectae castitatis in cap. 4. 6. X. h. t., de voto ingrediendi religionem in cap. 3. X. h. t., de reliquis votis saltem implicite in clausula generali cap. unic. de vot. III. 15. in Sext.: • *Reliqua vero vota etc.* ».

(4) Instr. C. R. § 36.; Lehmkühl, Theolog. mor. t. II. n. 719.; Gasparri l. c. n. 435. sq.

(5) A voto non nubendi theoretice distingui potest *votum virginitalis* sensu stricto, quod pro obiecto *prohibito* habet *primum opus carnale consummatum*; at de ista re parum practica non videtur fuisse disputandum. Cfr. Gasparri l. c. n. 437.; Eschbach, Disput. cit. p. 138. sq. 485. sq.

Votis istis simplicibus continentiae adaequantur quoad matrimonium impediendum *iuramenta* de iisdem obiectis emissa (6).

565. Notae historicae. Quae spectant ad historiam huius impedimenti atque praesertim distinctionem voti *solemnis* et *simplicis*, supra h. tom. IV. in titulo de impedimento professionis religiosae sufficienter sunt explicata (7).

§ 1. DE ORIGINE ET VI IMPEDIMENTI VOTI.

566. I. Votum simplex *perfectae castitatis* etiam temporaneum vel conditionatum (8), *quamdiu* cessatione, dispensatione aliaque ratione legitima non est *extinctum* vel saltem *suspensum* (9), sive in saeculo sive in congregatione religiosa sive etiam extra Ecclesiam catholicam (10) emissum fuerit, iure naturali et canonico *licitam* matrimonii celebrationem impedit, sed matrimonium contractum non dirimit (11), excepto voto castitatis in professione votorum simplicium societatis Iesu (12) nuncupato (13). Nam quicumque tali voto castitatis perfectae obstrictus nuptias celebrat, sese exponit saltem *proximo periculo* violandi suum votum; evidenter igitur illicitè agit. At cum simplex rei *promissio* non *transferat dominium*, ideo nuptiae non obstante *promissione Deo* facta de servanda perfecta castitate *validae* sunt.

Quod votum cum per contractum matrimonialem non tollatur, etiam post celebratas nuptias, salvo iure compartis, servari debet, atque soluto primo coniugio obstat secundis nuptiis celebrandis, si fuerit perpetuum, vel tempus voti nondum sit elapsum (14).

(6) S. C. C. in c. Bamberg. 5. Mart. 1701.; Sanchez l. c. l. VII. disp. 11. n. 6. l. VIII. disp. 13.; *Giovine* l. c. t. I. p. 247. sq. 253. sq.

(7) *Esmein* l. c. t. I. p. 275. sq.

(8) *Schmalzgr.* l. III. t. 34. n. 64. sq.; *Giovine* l. c. t. I. p. 248.

(9) *Wernz* l. c. tom. III. n. 581. sq.

(10) S. Poenitent. 29. Nov. 1842. (de voto castitatis a Protestante Anglicano ante conversionem emisso) in Collect. S. C. de Prop. F. n. 2086.

(11) Cap. 3. 4. 5. 6. X. h. t.; cap. unic. de vot. III. 15. in Sext.; Instr. C. R. § 58.; Sanchez l. c. l. VII. disp. 11. n. 1. sq. 4. 6. 7.; *Bened. XIV.*, De Synod. dioec. l. XIII. cap. 22. n. 13.; *Van de Burgt* l. c. p. 276. sq.; *Feije* l. c. n. 559. sq.; *Rosset* l. c. n. 1228. sq.; *Gasparri* l. c. n. 438.

(12) *Schmalzgr.* l. IV. t. 6. n. 88. sq.; Sanchez l. c. n. 5.

(13) Quid iuris sit quoad simplex votum castitatis a coniuge in saeculo emissum, si alter coniux ad religionem migret, vel maritus ordines sacros recipiat, supra h. tom. IV. n. 380. 395. fuit expositum.

(14) *Rosset* l. c. n. 1229.; *Feije* l. c. n. 559., qui recte *negat* obligatio-

II. Porro si quis nuncupat votum *non nubendi*, per *solam* matrimonii *celebrationem* ponit actum *directe* suo voto oppositum atque graviter prohibitum. Quare si *ante* matrimonii *celebrationem fornicatur*, non committit *sacrilegium* nec votum *suum* laedit, quia votum *perfectae castitatis* non emisit. Per *contractum* vero matrimoniale sane perpetratur *unum* delictum grave, sed ob rationes allatas ipsius matrimonium est *validum*, cuius *usus* voto a se emisso non impeditur. Quodsi matrimonium istud primum v. g. per mortem solvatur, coniux superstes voto non nubendi ligatus, de se absque dispensatione novas nuptias *licite* celebrare non potest, si votum absolute et in perpetuum fuerit emissum (15).

III. Denique si qui non obstante voto *ingrediendi religionem* (16) vel *suscipiendi ordines sacros* (17), matrimonium ineunt, profecto graviter peccant; nam sese exponunt proximo periculo laedendi proprium votum, cuius observantiam sibi saltem regulariter reddunt impossibilem. At tales nuptiae, quibus ex natura rei vel iure canonico lex irritans non obstat, *valide* celebrantur (18). Quodsi consummatio (19) matrimonii

nem servandi votum castitatis, quantum fieri possit, inducere onus ingrediendi religionem et utendi bimestri pro matrimonio rato concessio. Votum enim non obligat ultra intentionem voventis (castitatem, non religionem), atque ad observantiam voti nemo tenetur adhibere medium adeo extraordinarium et difficile, imo ob dubiam vocationem periculosum. Cfr. quoque Sanchez l. c. I. IX. disp. 34. n. 2. sq.

(15) Feije l. c. n. 562.; Gasparri l. c. n. 436.; Rosset l. c. n. 1245. cum Giovine aliisque communius; aliter Scherer l. c. p. 404., qui putat per validam matrimonii celebrationem votum non nubendi simpliciter exstingui. Quae assertio in casu voti absoluti et perpetui non liquet; nam tale votum ex natura rei per matrimonium tantum *suspenditur*, non *extinguitur*, atque soluto *vinculo* matrimonii obiectum voti denuo fit possibile; eius igitur obligatio denuo urget, nisi ob specialem *intentionem* voventis vel appositam limitationem *temporis*, v. g. proximo decennio non nubam, aliud sit statuendum.

(16) Cap. 3. X. h. t. Quo capite « *religio* » intelligenda est de religione formali cum votis solemnibus, non de mera congregatione religiosa votorum simplicium; at ista distinctio solummodo est practici momenti quoad *voti reservationem*, non quoad *efficaciam impediendi* matrimonium. Cfr. Gasparri l. c. n. 441.; Rosset l. c. n. 1241.; paulo aliter Scherer l. c. p. 403. not. 6.

(17) Gasparri l. c. n. 440.; Rosset l. c. n. 1243.

(18) Cap. 3. X. h. t.; cap. unic. de vot. III. 15. in Sext. Cfr. de casibus omnino singularibus cap. 16. X. de sponsal. IV. 1.; S. C. C. in c. Ulixbon. (?) 18. Iul. 1724. in ed. Richt. C. Tr. p. 246. sq. n. 88.

(19) Qua in re quoad *licitatem* inter votum ingrediendi religionem et suscipiendi sacros ordines insignis intercedit differentia; nam pars priore

contracti sequatur, pars aliquo ex duobus illis votis ligata, saltem *sacrilegium* non committit in votum *perfectae castitatis* actu nondum emissum. Denique neutrum votum per matrimonii celebrationem *extinguitur*, sed per se tantum *suspenditur*. Quare si pars vovens *liberetur* ab obligatione matrimonii per solutionem vinculi vel legitimam separationem a thoro et cohabitatione, denuo per se sublato obice obligationi voti satisfacere tenetur, nisi aliunde obstat impedimentum v. g. necessitas succurrendi propriae proli vel inhabilitas ad religionem et ordines sacros (20).

567. Quae sit vis quatuor illorum votorum, si praecedant sponsalia de futuro contrahenda vel sequantur iam contracta, ex iis, quae h. tom. IV. n. 113. disputata sunt, facile erui potest (21).

Scholion. De iuribus et obligationibus coniugum circa *debitum* coniugale, si quis non obstante uno ex quatuor recentis votis matrimonium contrahat, prolixiores disputationes cultoribus theologiae moralis relinquimus (22).

§ 2. DE CESSATIONE ET DISPENSATIONE IMPEDIMENTI VOTI.

568. Impedimentum impediens voti cessat omnibus illis modis, quibus *causa* ipsius i. e. votum *extinguitur* sive *cessat* (23). Quae cessatio voti fieri potest *lapsu temporis*, si votum ad certum vel incertum tempus fuerit emissum, vel verificatione alicuius *conditionis*, cui ex intentione voventis solutio voti fuit alligata v. g. legitimae dimissioni professi votorum simplicium ex religione formali virorum (24), vel

voto ligata per primam tantum consummationem matrimonii sive petendo sive reddendo debitum coniugale graviter peccat, quia *ante* matrimonii consummationem tenetur adhuc ad ingressum in religionem; at maritus altero voto obstrictus neque petendo neque reddendo debitum committit peccatum; etenim voto castitatis *actu* nondum tenetur, atque *obligatio* ingrediendi religionem ipsi non est imposita. Cfr. cap. unic. de vot. tit. 6. in Extravagat. Ioanni. XXII.; Sanchez l. c. l. IX. disp. 33. n. 14. disp. 34. n. 1. 6.; Feije l. c. n. 560. sq.; Rosset l. c. n. 1242. sq.

(20) Gasparri l. c.; Rosset l. c.

(21) Schmalzgr. l. IV. t. 6. n. 92.; Giovine l. c. t. I. p. 250. sq.; Feije l. c. n. 563. sq.

(22) Sanchez l. c. l. IX. disp. 33. sq.; Rosset l. c. n. 1230. sq.

(23) Schmalzgr. l. III. t. 34. n. 58. sq.; Wernz l. c. tom. III. n. 582.

(24) Declarationes Pii IX. per S. C. super statu regul. 12. Iun. 1858. n. 3. Quod ius *patri ratione* ad *moniales* atque *congregationes religiosas* virorum ac mulierum cum votis simplicibus nequit applicari, sed stan-

mutatione materiae, qua voti executio facta est impossibilis vel inhonesta, v. g. si quis ab ordinibus sacris vel a religione tanquam inhabilis repellitur (25), vel *cessatione causae finalis*, quatenus votum non ligat ultra intentionem voventis.

569. Porro impedimentum voti auferri potest per legitimam voti irritationem vel per *dispensationem* vel *commutationem* a competente Superiore ecclesiastico rite factam (26). Quae potestas *dispensandi* super votis *castitatis* et *religionis* ratione temporis, modi, materiae *perfectis* soli R. Pontifici competit, vel cui ex speciali privilegio Sedis Apostolicae est concessa (27). In reliquis duobus votis (*non nubendi* vel *suscipiendi ordines sacros*), quae *licitae* celebrationi matrimonii obstant, Episcopi ex potestate sua ordinaria dispensare possunt neque prohibentur a dispensatione super votis *castitatis* vel *religionis*, si vota illa propter defectum quemdam reservationi non sunt obnoxia nec specialiter excepta (28).

570. Dispensatio ab impedimento voti, ut sit *licita* et *valida*, ob iustam et proportionatam *causam* fiat necesse est. Huiusmodi causae sunt: Defectus maturae deliberationis in

dum est *specialibus legibus* hac de re latis, unde constat sola dimissione legitima non censi dimissos etiam solutos a votis religiosis praesertim castitatis. Cfr. S. C. Ep. et Regul. 10. Ian. 1896.; Leon. XIII. Const. « *Conditae* » 8. Dec. 1900.; Normae S. C. Ep. et Reg. 20. Iun. 1901. n. 192. sq., decret. 3. Maii 1902.; *Batlandier*, Guide canonique p. 151. 255. sq.; *Wernz* l. c. t. III. n. 676. sq. et supra h. tom. IV. n. 381.; *Leitner* l. c. p. 354.

(25) Etsi mutatione materiae votum generatim cessare possit, tamen praesertim in voto castitatis et religionis iudicium hac de re privato arbitrio non est relinquendum, sed Superioris ecclesiastici auctoritas intercedat necesse est; facile enim potest quis confundere *cessationem* voti cum *causis* sufficientibus ad petendam *dispensationem*. Cfr. *Giovine* l. c. t. I. p. 257.; *Putzer* l. c. p. 162. sq.

(26) *Wernz* l. c. t. III. n. 583. sq.; *Rosset* l. c. n. 2333. sq.; *Gury-Ferres*, Casus. consc. t. I. p. 73. sq.

(27) Sixt. IV. (a. 1478.) in cap. 5. de poenitent. V. 9. in Extravag. com.; Bened. XIV. Const. « *Inter praeteritos* » 3. Dec. 1749. §§ 40. sq., De Synod. dioec. l. IX. cap. 11. n. 1.; *Sanchez* l. c. l. VIII. disp. 8. sq. 31.; *Putzer* l. c. p. 159. sq. Vota castitatis in congregationibus religiosis votorum simplicium emissa licet ex sese post dimissionem videantur deficere ab illa perfectione ad *reservationem* requisita, tamen nunc ex iure speciali cit. Const. « *Conditae* » cap. 1. n. 8. cap. 2. n. 2. *ordinariae* potestati dispensandi Episcoporum etiam in institutis dioecesanis subducta sunt. Cfr. quoque cit. Normae S. C. Ep. et Reg. n. 112.; *Rosset* l. c. n. 2353. not. 1. ad not. 1. ad XXXII.; *Scherer* l. c. § 133. not. 17. § 139. not. 44.; *Leitner* l. c. p. 354.

(28) *Giovine* l. c. t. I. p. 258. sq.; *Schmalzgr.* lib. III. tit. 34. n. 101. sq.; *Sanchez* lib. VIII. disp. 9. sq. 13. sq.; *Feije* l. c. n. 612. sq.

nuncupatione voti. difficultas votum implendi ob magnam passionum vehementiam et carnis fragilitatem, multitudo scrupulorum et anxietatum, sedatio discordiarum in familiis, conservatio nobilis familiae ob bonum religionis (29).

Quae causae ad quatuor *generales* revocari possunt scilicet ad *imperfectionem actus*, ad *infirmi-
tatem voventis*, ad *detrimen-
tum voventis*, ad *bonum commune*.

571. Quod si quis obtinuit dispensationem super impedimento voti, standum est verbis et clausulis rescripti, ut constet, ad quosnam effectus dispensatio concessa sese extendat. Qua in re *difficultas* non existit circa impedimentum ortum ex votis *non nubendi* vel *suscipiendi ordines sacros*; etenim vota illa, quae circa *unicum* actum versantur, per *dispensationem* proprie dictam penitus exstinguuntur neque postea reviviscunt (30). Quare qui plene a duobus illis votis est dispensatus, non solum primas, sed mortuo coniuge etiam secundas nuptias licite contrahit. At dispensatio super voto *religionis* vel *castitatis* nequaquam ad omnes effectus potest indiscriminatim extendi, neque absolutam extinctionem, sed potius suspensionem voti quoad certos effectus producere solet. Hinc obtenta dispensatione a voto religionis, ut quis in saeculo vitam coelibem agere possit, sine nova dispensatione nequit celebrare nuptias. Qui a voto castitatis dispensatus est ad unum matrimonium validum, mortuo coniuge, cum votum reviviscat, nisi denuo dispensetur, a secundis nuptiis prohibetur. Quodsi ex causis allegatis dispensatio concessa est ad matrimonium cum determinata persona ineundum, citra novam dispensationem ex aliis feminis sibi licite uxorem eligere nequit. Maximi vero momenti est illud, quod tantum concedi soleat dispensatio a voto castitatis in ordine ad legitimum usum matrimonii, ideoque si coniux voto obstrictus extra usum matrimonii delinquit, etiam contra votum peccat (31).

(29) Sanchez l. c. l. VIII. disp. 20.; Giovine l. c. t. I. p. 270. sq.; Putzer l. c. p. 161. sq. 163.; Rosset n. 2349. sq.

(30) Rosset l. c. n. 2758.

(31) Facultates a S. Poenit. Episcopis concessae pro foro interno n. VIII.; Giovine l. c. p. 275. sq.; Nilles in Act. theolog. Oenip. t. XII. p. 735. sq.; Putzer l. c. p. 163. sq.; Rosset l. c. n. 2352. sq.

TITULUS XXVII.

DE IMPEDIMENTO MIXTAE RELIGIONIS.

(Cfr. supra tit. XXII. de impedimento disparit. cult.)

572. **Fontes et Scriptores:** Cfr. supra tit. XXII. de imp. disp. cultus. Praeterea consuli possunt: In Sext. cap. 14. de haeret. V. 2.; Extravag. com. cap. 1. de maior. et obed. V. 8.; Bened. XIV. Constit. * *Magnae nobis* » 29. Iun. 1748.; Decretal. Clem. Pap. VIII. ed. *Sentis* p. 3. sq. 137. sq.; Pii IX. Instr. (Antonelliana) 15. Nov. 1858. — Decisiones S. C. C. in ed. *Richt. C. Tr.* p. 290. sq.; Collectan. S. C. de Pr. Fid. n. 1420. sq. 2186.; *Martin*, Collect. doc. Conc. Vat. p. 203. sq. — Conc. prov. Alba-Iul. (a. 1872.) p. 100. sq. 224. (Instr. S. C. de Prop. F. 1858.); Synodus Sciarf. (a. 1888.) p. 174. sq. — *Aichner* l. c. § 183.; *Scherer* l. c. § 130. — *Bened. XIV.*, De Synod. dioec. lib. VI. cap. 5., lib. IX. cap. 3.; *Feije*, Dissert. can. de matr. mixt., De imp. n. 566. 603. sq.; *Schulte* l. c. § 32.; *Giovine* l. c. t. I. p. 281. sq.; *Van de Burt* l. c. p. 280. sq.; *Gasparri* l. c. n. 442. sq.; *Leitner* l. c. p. 356. sq.; *Rosset* l. c. n. 1734. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 236. sq.; *Kunstmann*, D. gemischt. Ehen.; *Zhishman* l. c. p. 506. sq. 512. sq.; *Friedberg-Ruffini* l. c. §§ 150. 156.

Praenotiones.

573. **Connexio materiae.** Explanatis absolutis impedimentis impediens relativum mixtae religionis proponatur. Quod impedimentum impediens cum dirimente impedimento relativo disparitatis cultus intime connexum esse, non est, cur multis explicetur.

574. **Definitio.** Mixta religio (*ἡ διαφορὰ τοῦ δόγματος*) est diversitas religionis (*confessionis christianae*) inter duas personas baptizatas, e quibus una est catholica, altera vero acatholica sive haeretica sive schismatica. Quare impedimentum mixtae religionis est impedimentum mere prohibens matrimonii propter diversitatem religionis inter duas personas baptizatas, e quibus una est catholica, altera vero acatholica falsae religioni vel sectae sive haereticae sive schismaticae adscripta. Hinc differentia inter impedimentum disparitatis cultus et mixtae religionis imprimis consistit in diversa efficacia quoad valorem matrimonii, deinde praesertim eam habet causam, quod impedimentum disparitatis cultus inducatur ex solo facto validi baptismi ab uno tantum coniuge recepti, etsi alter coniux, qui illo caret v. g. catechumenus, veram fidem iam

publice profiteatur. At in impedimento mixtae religionis validus baptismus saltem in ordine ad matrimonium in *utroque* coniuge *supponitur*, et universa diversitas sponsorum exinde oritur, quod altera pars publice *profiteatur falsam religionem* et communioni *falsae societatis religiosae* sit adscripta (1). Quare hoc impedimentum non dependet ab haeresi occulta et in anima retenta, sed a facto externo et facile cognoscibili. Unde fit, ut hac prohibitione catholicus impediatur a matrimonio etiam cum parte *schismatica* (2), quae forte in sua societate religiosa non profiteatur falsum dogma.

575. Divisio. Ut disparitas cultus, ita etiam mixta religio potest esse *antecedens* matrimonio contrahendo aut *superveniens* (3) matrimonio contracto.

576. Notae historicae. Ecclesia quamvis memor verborum S. Pauli (I. Corinth. V. 11. et Tit. III. 10.) et S. Ioann. (II. ep. 10. 11.) de vitanda communione cum haereticis inde a primis saeculis fidelibus catholicis matrimonia cum falsi dogmatis sectatoribus *interdixisset* (4), tamen toto illo tempore mixtam religionem per legem *irritantem* impedimentum dirimens non constituit. Postquam vero c. 14. Concilii Chalcedonensis (a 451.) denuo *lectoribus* et *psalmistis* matrimonia cum mulieribus heterodoxis severissime interdicta fuerunt, Concilium Trullanum (a. 692.) c. 72. in Ecclesia orientali (5) eo processit, ut matri-

(1) S. C. Inq. 30. Ian. 1867. ad 1.: « *Quoties agitur de matrimonio inter unam partem catholicam et alteram, quae a fide ita defecit, ut alicui falsae religioni vel sectae sese adscripserit, requirendam esse consuetam et necessariam dispensationem cum solitis ac notis praescriptionibus et clausulis; aliter si altera pars fidem quidem abiecit, at nulli falsae religioni sese adscripsit* ». Cfr. Gasparri, De sacr. ordinat. n. 464.: « (Haeretici habendi sunt) damnatae sectae adscripti sive a natiuitate sive propria culpa, etsi nulla sententia iudicis intervenerit... (et) qui per iudicis sententiam personaliter damnati fuerunt de haeresi, schismate, apostasia, etsi ad aliquam iam existentem sectam haeticam, schismaticam vel ad ethnicam aliquam superstitionem non transierint ».

(2) S. C. Inq. 11. Apr. 1894. ad 1.; Synod. Sciarf. (a. 1888.) p. 174.; Instr. S. C. Inq. 12. Dec. 1888. n. 1.; Schnitzer I. c. p. 240.

(3) Cap. 7. X. de divort. IV. 19.

(4) Cfr. c. 16. Conc. Illiberit. (a. 300.-306.); c. 10. 31. Concil. Laodiceen. (a. 343.-381.); c. 12. Concil. Hippon. (a. 393.); c. 67. Conc. Agath. (a. 506.) = c. 31. Conc. Laodic.

(5) S. Basil. in epist. can. prim. Ad Amphiloeh. c. 1. (cfr. Pitra I. c. t. I. p. 576. sq.); c. 6. 7., qui Conc. Constantinop. (a. 381.) perperam adscribuntur (cfr. Hefele I. c. t. II. p. 13. 24. sq.); Zhishman I. c. p. 515. sq.; Milas I. c. p. 538. sq.

monia mixta inter catholicos et *haereticos* irritaret (6). Qui canon Concilii Trullani in Ecclesia occidentali nunquam universaliter fuit receptus. Quamquam non defuerunt doctores etiam in Occidente, qui impedimentum dirimens disparitatis cultus ad mixtam quoque religionem extenderent (7), tamen praeuente iam Huguccione atque ducibus et magistris S. Raymundo et S. Thoma theologi et canonistae occidentales mitiori sententiae calculum adiecerunt. Quam sententiam mitiorem non solum Ecclesia occidentalis constanti sua praxi ratam habuit, sed etiam Ecclesia orientalis catholica saltem ex disciplina nunc vigente a rigore Trullano est aliena (8).

Medio aevo cum severissimae existerent leges contra haereticos, numero paucos atque adeo igni tradendos, paucissimae reperiuntur leges contra matrimonia mixta speciatim latae. Ita v. g. Bonifacius VIII. cit. cap. 14. de haer. V. 2. in Sext. confiscationem dotis constituit (9), si mulieres cum viris haereticis scienter contraxissent matrimonia, et cap. 8. in Synodo Poseniensi (a. 1309.) celebrata et a Clemente VI. (a. 1346.) confirmata *prohibitiones* matrimoniorum inter catholicos et *haereticos* vel *schismaticos* conditae sunt. Quae legislatio canonica multum immutari coepta est, cum per pseudoreformationem integrae nationes a fide catholica deficerent. Hinc ex saeculo decimo sexto in quamplurimis Conciliis et Synodis Galliae, Belgii, Germaniae, Poloniae matrimonia mixta fuerunt denuo prohibenda (10). Nec minor fuit vigilantia Rom. Pontificum. Etenim iam Clemens VIII. Const. "Cum sicut", 26. Iulii 1596.

(6) Scherer l. c. p. 407. not. 3. At Ecclesia orientalis non unita in matrimoniis cum "*schismaticis*" benigniorem adoptavit disciplinam. Cfr. *Milas* l. c. p. 540. Quae benignitas nititur arbitraria distinctione inter haereticos a Synodis ut haereticos damnatos et alios haereticos tantum in uno alterove dogmate a fide orthodoxa deficientes, qui *schismatici* (sic!) appellantur. Cfr. *Zhishman* l. c. p. 516. sq. 524. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 238. sq.

(7) Cfr. supra tit. XXII. de imped. disp. cult. n. 504. not. 19.; *Schmalzgr.* lib. IV. tit. 6. n. 132. 133.; *Freisen* l. c. p. 643.; *Feije*, De imped. n. 566.

(8) Synod. Sciarf. (a. 1888.) l. c.; *Papp-Szilagyi* l. c. p. 439.; Ecclesiae orientales cum Sede Apostolica non unitae disciplinam a Concilio Trullano sancitam retinent atque falsis innitentes doctrinis de baptismo (invalido) haereticorum etiam "*Latinos*" tanquam haereticos notant. Cfr. *Vering*, *Lehrb.* d. k. K. § 248.; *Schnitzer* l. c. p. 238. sq.; *Zhishman* l. c. p. 514. 528. sq.

(9) *Benedict.* XIV., De Synod. dioec. lib. VI. cap. 5. n. 3.; *Schnitzer* l. c. p. 239. sq.

(10) *Schulte* l. c. § 32. n. 28.; *Arch. f. k. K. t.* XIV. p. 322.

omnibus Italis matrimonia mixta interdixit. In aliis regionibus R. Pontifices nonnisi raro et ob gravissimas causas atque opportunis et necessariis conditionibus servatis dispensarunt super impedimento mixtae religionis (11), imo praesertim *alio* impedimento concurrente v. g. consanguinitatis vel ipsam abiurationem haeresis tanquam praeviam conditionem postularunt tantoque rigore sibi ius dispensandi in hoc impedimento reservarunt, ut usque ad saeculum decimum octavum *vix* unquam hanc facultatem *delegarint* (12). Quare non est mirum, quod Benedictus XIV., ut testatur in Const. "*Magnae nobis* " 29. Iun. 1748., summo dolore affectus fuerit, cum de praxi Sedis Apostolicae dispensandi super impedimento mixtae religionis falsa quaedam invaluisset opinio. Quae Constitutio Benedicti XIV. etiam iterata approbatione complurium ipsius successorum confirmata iuris canonici doctrinaeque catholicae inconcussa tradit principia. At ab illo rigore exigendi praeviam haeresis abiurationem partis acatholicae (quo in casu *post factam seriam* abiurationem *dispensatione* non amplius opus fuit, sed ista conditio *tempore supplicationis* permittendi nuptias nondum erat impleta et a R. Pontifice pro suo iure apponi potuit) paulatim iam ex saeculo decimo septimo recessum est, ita ut matrimonia mixta permetterentur absque praevie saltem *promissa* abiuratione partis acatholicae, si graves intervenirent causae et solitae praestarentur cautiones. Cfr. *Gasparri* l. c. n. 450. Imo non defuerunt theologi inde a *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 72. n. 5. usque ad saeculum decimum octavum (cfr. *Ballerini-Palmieri* l. c. t. VI. p. 542. sq.), qui putarent in Germania aliisque regionibus mixtis saltem *servatis servandis* (cfr. *Rosset* l. c. n. 1741.) matrimonia mixta *sine* ulteriore *dispensatione* auctoritatis ecclesiasticae esse permessa. Longe laxior exstitit *praxis* saeculo decimo octavo et ineunte saeculo decimo nono in nonnullis regionibus Germaniae, ubi in matrimoniis mixtis *vel ipsae cautiones iure divino requisitae graviter fuerunt violatae*. Quibus theoriis et perversae praxi non solum viri docti (cfr. *Reiffenstuel* l. IV. t. 1. n. 366. sq.), sed praesertim R. Pontifices v. g. Benedict. XIV., Pius VI., Pius VIII., Gregor. XVI. sese strenue opposuerunt

(11) Urbanus VIII., Innoc. X., Clemens XI. Cfr. Arch. f. k. K. t. XIV. p. 325. sq.; *Schulte* l. c. 250. sq.

(12) Ultimo quoque saeculo pluries Romani Pontifices Episcopis potestatem dispensandi negarunt (cfr. *Schulte* l. c. p. 245. sq.); at facilius nunc iam diu dant pro regionibus mixtis vel remotis. Cfr. *Feije* l. c. n. 613.

vindicaruntque conditiones iuris divini atque necessitatem dispensationis a Romano Pontifice obtentae, exclusis Episcopis, nisi a Pontifice facultatem accepissent. Cfr. *Benedict. XIV.*, De Synod. dioec. l. VI. cap. 5. n. 2. (13). Tandem Pius IX. in Instr. (Antonelliana) 15. Nov. 1858. suorum praedecessorum *Benedicti XIV.*, *Pii VI.*, *Pii VII.*, *Pii VIII.*, *Gregorii XVI.* doctrinam et ordinationes complectens praxim Ecclesiae catholicae circa matrimonia mixta ex iure communi vigentem aut iure speciali ob certas circumstantias permissam denuo proposuit (14). In Concilio quoque Vaticano postulatum contra matrimonia mixta fuit oblatum (15).

§ 1. DE ORIGINE ET CONVENIENTIA ET AMBITU
IMPEDIMENTI MIXTAE RELIGIONIS.

577. Mixta religio matrimonia inter catholicos et acatholicos baptizatos sive *haereticos* sive *schismaticos* ex iure divino naturali tum ob flagitiosam in sacris communicationem tum ob impendens catholico coniugi perversionis periculum tum pravam sobolis institutionem reddit *illicita* (16), nisi verificatis

(13) *Benedict. XIV.*, De Synod. dioec. l. IX. cap. 3. n. 5.; *Schulte* l. c. p. 254. sq.; *Franz*, D. gemischt. Eben in Schlesien p. 6. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 240. sq.

(14) Quae Instr. a S. C. Inq. (S. C. de Pr. F.) 2. Dec. 1862. et a S. C. de Prop. F. 25. Mart. 1868. ad removendas dubietates et sinistras praxes et falsas interpretationes accurate explicata et inculcata est.

(15) *Martin* l. c. p. 203. sq.

(16) Quae rationes sunt *praecipuae*, ob quas ex iure naturali mixta coniugia prohibentur, ut frequenter R. Pontifices declararunt, non exclusis aliis rationibus, ob quas fideles ab huiusmodi coniugiis sint deterrendi. Cfr. *Bened. XIV.* Declar. pro Holland. 4. Nov. 1741. iunct. Const. « *Magnae nobis* » 29. Iun. 1748., ubi fideles dicuntur coercendi, « *ne sacrilego hoc vinculo sese cum haereticis coniugant* ». Postea *Gregor. XVI.* in epist. ad Archiep. Friburg. 23. Maii 1846. declaravit: « *Comperit exploratumque est catholicos seu viros seu mulieres, qui mixtis nuptiis temere contrahendis se ac prolem inde suscipiendam in perversionis periculum iniiciunt, contra naturalem divinamque legem peccare* ». Denique omnia complectens *Leo XIII.* in *Encycl. « Arcanum »* 10. Febr. 1880. docet: « *Illud etiam cavendum est, ne scil. coniugia facile appetantur cum alienis a catholico nomine; animos enim de disciplina religionis dissidentes vix sperari potest futuros esse quoad cetera concordēs. Quinimo ab eiusmodi coniugiis ex eo perspicitur maxime abhorrendum, quod occasionem praebent velitae societati et communicationi rerum sacrarum, periculum religioni creant coniugis catholici, impedimento sunt bonae institutioni liberorum et persaepe animos impellunt, ut cunctarum religionum aequam habere rationem assuescant sublato*

tribus consuetis *conditionibus* cum sufficientibus *cautionibus* et concurrentibus *gravibus causis* una cum *ratione* prohibitionis legis divinae in casibus particularibus ipsa *obligatio* legis divinae cesset (17); at nec iure *ecclesiastico* propter diversitatem religionis christianae inter nupturientes matrimonia contrahenda *irritantur*, nisi aliud obstet impedimentum dirimens (18).

veri falsique discrimine „ Cfr. quoque *Bened. XIV.*, De Synod. dioec. l. VI. cap. 6. n. 1. sq.; *Rosset* l. c. n. 1738. sq. 1740. et 1766., unde patet duplex ille sensus vetitae communionis in divinis. Etenim matrimonium est sacramentum novae legis, in quo ambo coniuges ut ministri concurrunt ad efficiendum sacramentum; at sine dubio illicitum est cum haeretico vel schismatico ita concurrere ad efficiendum sacramentum, nisi gravis ratio excuset talem cooperationem. Cfr. *Lugo*, De sacrament. in genere disp. 8. n. 220. sq. At quod peius est, fieri potest, ut coniuges coram ministro acatholico celebrent nuptias ritu religioso sectariorum; id, quod sine gravi peccato fieri non potest; videntur enim ministrum acatholicum recognoscere ut legitimum eiusque ritum haereticum vel schismaticum approbare et profiteri. *Scherer* l. c. p. 412. paulo aliter et benignius iudicat de matrimoniis mixtis, forte quia ex propria experientia non sufficienter cognoscit tristes effectus matrimoniorum mixtorum in regionibus acatholicis et mixtis. Unico enim illi felici exemplo ex Germania allato quot exempla funesta opponi possunt! Cfr. *Schnitzer* l. c. p. 255. not. 1. Quodsi l. c. not. 26. dicit Leonem XIII. in Encycl. « *Arcanum* » 10. Febr. 1880. « *accuratius* » definire naturam illiecitatis matrimonii mixti quam ipsius praedecessores et Congregationes Romanae et Concilia provincialia, docet aliquam oppositionem, quae de facto non existit. Parum quoque accurate idem auctor *exaggerationis* accusat schema Concilii Vaticani, quod ibidem matrimonia mixta dicantur *contraria triplici bono matrimonii*, unde falsum corollarium sequatur matrimonia mixta esse ex natura rei necessario invalida. At el. auctor non attendit in loco a se allegato nequaquam dici matrimonia mixta esse *substantialiter* triplici bono matrimonii *contraria*; at solummodo substantialis, non *qualiscunque vera* contrarietas irritat contractum matrimonialem. Certe *modus* matrimonio mixto adiectus de educanda prole in haeresi est contra verum bonum prolis, sed non irritat matrimonium mixtum.

(17) Eo in casu *periculum proximum* perversionis cessat atque fit remotum vel leve. Aliunde ex *gravi causa* etiam indigno licet administrare sacramentum, item cooperari ad actum de se honestum, in quo alter per accidens peccat. Denique post decretum Constantiense communicatio cum haeticis vel excommunicatis est permissa, nisi sint nominatim denunciati vel notorii percussores clerici; vicissim celebratio nuptiarum religiosa coram ministro acatholico potest omitti eique substitui ritus ab Ecclesia catholica permissus. Hinc ex *natura rei* celebrationi licitae matrimonii mixti quandoque nihil amplius obstat. Cfr. *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 540. sq.; *Lugo* l. c.

(18) *Bened. XIV.* Const. « *Singulari* » 9. Febr. 1749. § 11.; *Schmalzgr.* l. IV. t. 6. n. 132. sq.; *Feije* l. c. n. 566. 567.; *Rosset* l. c. n. 1734. sq. Qui *valor* matrimoniorum mixtorum, quibus aliud impedimentum dirimens non

578. Vi legis *ecclesiasticae* matrimonia mixta sive cum haereticis sive cum schismaticis (19), adeo absolute et universaliter prohibentur, ut etiamsi in casibus particularibus prohibitio *iuris divini* iam cessarit omnibusque *conditionibus* et cautionibus ex *lege divina* requisitis sit satisfactum, *gravisque* existat *causa*, prohibitio *iuris ecclesiastici* ipso facto nondum sit sublata, sed in singulis casibus nonnisi *dispensatione* a Sede Apostolica vel ipsius delegatis implorata et oblenta debeat auferri. Neque ulla valet *consuetudo* in contrarium, quae potius corruptela est dicenda, celebrandi matrimonia mixta *sine dispensatione* a lege *ecclesiastica*, si salvae sint conditiones *iure divino* requisitae (20).

obstat, ex natura rei, decretis pontificiis, unanimi sententia doctorum adeo certo constat, ut antiquae controversiae absque dispendio temporis non amplius mereantur attentionem. Et profecto Ecclesia sapienti consilio *non pari iuri* subiecit hac in re *infideles* et *acatholicos baptizatos*. Illi enim signati sunt characterе baptismali atque subsunt iurisdictioni ecclesiasticae nec simpliciter et absolute ad instar infidelis foris sunt.

(19) Ecclesia Romana miram distinctionem Ecclesiae orientalis non unitae (cfr. supra h. tit. n. 6. 8.) nunquam admisit atque matrimonia mixta cum *schismaticis* orientalibus, qui simul veri sunt haeretici, constanter reprobavit. Cfr. S. C. de Prop. F. 19. Ian. 1635. 18. Febr. 1783. (« *ad Photianos Armenosve haereticos* »); Instr. S. C. Inq. 3. Ian. 1871. et 12. Ian. 1888. et resp. 11. Apr. 1894.; *Schnitzer* l. c. p. 240.; *Zhishman* l. c. p. 543. sq.

Quae prohibitio evidenter nequit extendi ad fideles rituum orientalium cum Sede Apostolica unitos. Cfr. Collect. Lac. t. II. col. 583. 602. Qui si matrimonia contrahant cum Latinis vel cum catholicis alterius ritus orientalis, solummodo attendant necesse est leges mere disciplinares, quibus specialiter ordinatur, quemnam ritum coniuges et praesertim proles sequi possint vel debeant. Cfr. Bened. XIV. Const. « *Elsi pastoralis* » 26. Maii 1742. § II. n. 11. (pro Italo-Graecis); Const. « *Demandatam* » 24. Dec. 1743. §§ 16. 17. (pro Melchitis); S. C. de Pr. 6. Oct. 1863. in Collect. Lac. t. II. col. 561. sq. 564. sq. (pro Ruthenis); Leo XIII. Const. « *Orientalium* » 30. Nov. 1894.

(20) Benedict. XIV. Const. « *Magnae nobis* »; Gregor. XVI. in epist. ad Episc. Bavar. 27. Maii 1832. et ad Episc. Hungar. 10. Iun. 1840.; Instr. S. C. Inq. ad Arch. Goreyr. 3. Ian. 1871.: « *Quamobrem etsi iam diu, ut affirmas, opinio istae inoleverit, licite posse mixtas iniri nuptias absque Sanctae Sedis dispensatione, haec tamen opinio qualibet non obstante consuetudine tolerari nequit* »; S. C. Inq. 18. Mart. 1898. 12. Apr. 1899.; Bened. XIV., De Synod. l. IX. cap. 3. n. 2.; *Feije* l. c. n. 568.; *Schulte* l. c. p. 240. 248. sq., ubi laxas et scandalosas praxes et opiniones recte refutat; *Rossel* l. c. n. 1741. sq.; *Gasparri* l. c. n. 445. sq. Quare quae *Schmalzgr.* l. c. n. 145. sq. cum *Sanchez* alique olim asserebant de exceptis quibusdam regionibus a necessitate petendae *dispensationis* super hoc impedimento, quatenus nitebatur iure *ecclesiastico*, sententiis nunc antiquatis et improbabilibus sunt adnumeranda. Cfr. *Giovine* l. c. t. I. p. 283. sq. Hinc cum commer-

579. Quod impedimentum *mixtae religionis*, non disparitatis cultus censetur obstare parti catholicae, etiamsi dubium de baptismo partis acatholicae existat et post investigationem diligenter factam maneat, aut solutio illius dubii non videatur esse opportuna. Nam in huiusmodi casu: “ *Censendum est validum baptisma in ordine ad validitatem matrimonii* „ Cfr. S. C. Inq. 18. Sept. 1890.; Wernz h. tom. IV. n. 506.

580. “ *Matrimonia vero inter unam partem catholicam et alteram (olim catholicam), quae fidem abiecit et nulli falsae religioni vel haereticae sectae se adscripsit, impedienda omnino sunt, permitti tamen a Nobis (i. e. Ordinario loci) possunt, si prudenter timeatur, ne ex denegata matrimonii assistentia grave scandalum vel damnum oriatur, dummodo parochus matrimonio passive intersit tanquam testis autorizabilis et cautum omnino sit catholicae educationi universae prolis aliisque similibus conditionibus* „ ut teste Cardinale Monaco La Valletta, Episcopo Ostiensi, S. C. Inq. declaravit. Quam declarationem 30. Ian. 1867. S. Officium ad omnes episcopos extendit. Matrimonia cum tali “ *catholico* „ certe ex iure divino per se pariter sunt graviter illicita, cum saltem eadem immineant pericula; at si iste apostata per transitum ad sectam acatholicam sese perfectissimo gradu ab Ecclesia catholica nondum separavit (cfr. S. C. de prop. F. 28. Nov. 1796.), impedimentum *canonicum* cum necessitate petendae verae dispensationis pontificiae non rigide sustinetur, si circumstantiae supra expositae et causae graves concurrant cum solitis conditionibus (21).

581. Catholici quamvis in contrahendis matrimoniis mixtis sine legitima dispensatione obtenta *grave delictum* committant, tamen ex iure communi ob *solam* matrimonii mixti celebrationem non subiiciuntur *poenis* ecclesiasticis sive ipso facto incurrendis sive per sententiam infligendis. At Episcopus pro suo iure decernere potest poenas latae vel ferendae sententiae, dummodo prudenti utatur moderatione. Nam com-

cium litterarum nostra aetate sit adeo facile (cfr. praxim de casibus reservatis), non possum cum *Leitner* l. c. p. 358. admittere impedimentum mixtae religionis, ut iure ecclesiastico constitutum est, ipso facto cessare, si dispensatio obtineri nequeat (?) v. g. ab aliquo catholico, qui cogatur diutius commorari in regionibus plane schismaticis Russiae (?).

(21) *Rosset* l. c. n. 1744.; *Gasparri* l. c. n. 478.; *Laurentius*, Inst. iur. eccl. n. 575. sq. Cfr. quoque S. C. Inq. 21. Aug. 1851. 15. Oct. 1865. 21. Febr. 1883. (de matrimoniis francomurariorum).

pluries Sedes Apostolica censuit in huiusmodi casibus "*potius per exhortationes quam edictis poenalibus praesertim excommunicationis* „ esse procedendum (22).

§ 2. DE CESSATIONE ET DISPENSATIONE IMPEDIMENTI
MIXTAE RELIGIONIS.

582. Impedimentum mixtae religionis, quatenus tum iure divino tum iure ecclesiastico est constitutum, cessat ipso facto et sine ulla dispensatione per conversionem partis acatholicae *antecedentem* ipsam matrimonii celebrationem. Porro in certis casibus particularibus *remanente prohibitione Ecclesiae* potest cessare prohibitio *legis divinae*, scilicet si coniugis catholici et prolis perversionis proximum periculum cesset et fiat remotum, vel leve scandalum absit, simulque *gravis causa* concurrat (23).

583. Quodsi prohibitio *legis divinae* in casu particulari non est sublata, a nulla potestate *humana* licita et valida dispensatio super impedimento mixtae religionis, quatenus nititur iure divino (24), concedi potest. At si prohibitio legis divinae in casibus particularibus cessavit, ii scriptores modum excesserunt, qui vel ipsi Romano Pontifici a manente *lege ecclesiastica* contra mixta matrimonia absolute et universaliter lata potestatem dispensandi negarunt. Eo enim in casu manet sola lex ecclesiastica, super qua ex iusta causa certe licite et valide ab Ecclesia dispensari potest (25).

584. Quae potestas dispensandi cum versetur de prohibitione *iuris communis* per se soli *Romano Pontifici* est reservata (26),

(22) S. C. de Prop. F. 16. Mart. 1638.; Pius VIII. in epist. ad Episcop. prov. Colon. 25. Mart. 1830.; Gasparri l. c. n. 448.; Rosset l. c. 1769.

(23) *Benedict. XIV.*, De Synod. dioec. lib. VI. cap. 5. n. 4. lib. IX. cap. 3. n. 4. 5.; *Schmalzgr.* l. c. n. 139. 148.; Gasparri l. c. n. 449.

(24) *Inutilis* videtur esse ulterior inquisitio, num in ista hypothesis saltem *valida* sit dispensatio R. Pontificis super *lege ecclesiastica*, qua idem impedimentum nititur. Nam R. Pontifices manente prohibitione *divina* nunquam dispensant ab hoc impedimento canonico.

(25) *Benedict. XIV.* l. c. l. IX. cap. 3. n. 3.; Rosset l. c. n. 1745. sq.

(26) Instr. S. C. Inq. 3. Ian. 1871.: "*Nihilominus iustis quandoque et gravibus de causis huiusmodi (mixta) matrimonia licita fieri possunt. Ad quem effectum tria potissimum requiruntur; et primo quidem, ut dispensatio impetretur ab Apostolica Sede, ad quam unice spectat facultas dispensandi super mixtae religionis impedimento* „ Quae potestas dispensandi quoniam cum causis apostasiae, haereseos, schismatis est connexa, per S. C. Inq. exerceri solet. Cfr. Gasparri l. c. n. 451.

neque *Episcopis* propria (27), nisi a Sede Apostolicâ obtinuerint speciales facultates relaxandi impedimentum mixtae religionis (28).

585. Ad dispensationem legitimam super ipsa lege ecclesiastica prohibente matrimonia mixta imprimis requiritur, " *ut*

(27) Pius VII. in Brevi 17. Febr. 1809. ad Episc. Gall.; S. C. de Prop. F. 11. Mart. 1868.; *Benedict. XIV.*, De Synod. dioec. l. IX. cap. 3. n. 2.; *Feije* l. c. n. 613. Quodsi in Synod. Sciarf. (a. 1888.) statuitur: " *Quando quatuor expositae conditiones implentur omnes, potest Episcopus dispensare in matrimonio mixto et illud permittere, ut tenet consuetudo* ", id ex iure speciali a R. Pontifice approbato est repetendum. Cfr. quoque Synod. Mont. Lib. (a. 1736.) in Collect. Lac. t. II. col. 165. 173.

(28) Quae facultates dispensandi super impedimento mixtae religionis a S. C. Inq. (vel a S. C. de Prop. F. in regionibus sibi subiectis) Ordinariis loci concedi solent pro regionibus mixtis ad certum tempus v. g. ad triennium vel quinquennium cum onere tempore renovationis facultatum accurate indicandi, quot in casibus fuerit dispensatum. At pro regionibus quibusdam catholicis v. g. Gallia vel America latina (non Italia, Hispania, Lusitania) indultum solummodo ad certum quendam numerum v. g. 10. 15. 50. 60. casuum urgentiorum dari solet, in quibus nec aliud obstat canonice impedimentum, nec tempus adsit adeundi S. Sedem, nisi speciales circumstantiae exigant ampliores facultates.

Praeterea in usu facultatum singulae clausulae in *formulis* generalium indultorum vel in particularibus rescriptis sunt servandae. Quare Ordinarii loci ex decreto vel declaratione S. C. Inq. 18. Dec. 1898. nunc magis certam et expeditam habent facultatem *subdelegandi*, ideoque clausula: " *Facta etiam potestate subdelegandi, si opus sit* ", nunc tanquam superflua est expuncta. Cfr. quoque S. C. Inq. 12. Apr. 1899.

Deinde licet etiam nunc in *formulis* manserint verba, quod " *cum suis subditis* ", dispensare valeat, tamen clausulae: " *Exceptis Italis, de quibus non constat Italicum domicilium omnino deseruisse* ", decreto S. C. Inq. 4. Mart. 1887. et altera limitatio: " *Intra fines suae dioecesis* ", vi decreti eiusdem S. C. 1. Iul. 1896. sunt sublatae. Cfr. *Putzer* l. c. p. 379. sq. 388. sq.; *Rosset* l. c. n. 2496. Nunc quoque S. C. Inq. non amplius insistit praxi a *De Angelis* l. IV. t. 1. n. 22. relatae, qua praecepit, ut personae etiam exterae manentes in Italia matrimonium mixtum deberent contrahere extra Italiae fines. Denique in amplissima facultate Ordinariorum a S. C. Inq. 20. Febr. 1888. concessa dispensandi super impedimentis *dirimentibus* cum concubinariis in periculo mortis constitutis non est inclusa potestas dispensandi *etiam* super impedimento mixtae religionis (cfr. S. C. Inq. 12. Apr. 1899.), nisi nova facultas cumulandi obtineatur. Pariter Ordinarii loci *speciale* debent habere indultum *cumulandi*, ut dispensare possint super impedimento mixtae religionis concurrente alio impedimento Sedi Apostolicae reservato, etiamsi de singulis seorsim spectatis ex aliis facultatibus apostolicis dispensare valeant. Quare in concedendis huiusmodi dispensationibus praesertim ob oculos habeant necesse est: Resp. S. C. de Prop. F. 31. Mart. 1872. et S. C. Inq. 18. Aug. 1897. Cfr. *Putzer* l. c. p. 20. sq. 93. sq. 142. sq. iunet. p. 461.; *Gasparri* l. c. n. 428.; paulo mitius *Leitner* l. c. p. 360. de facultate cumulandi (etiam sine *speciali* indulto) in dispensationibus super mixta religione opinari videtur.

in tuto positae omnino sint conditiones quae in iisdem connubiis iure naturali ac divino requiruntur, nempe 1) ut exclusum sit a parte fidei quodlibet perversionis periculum, 2) et universa proles utriusque sexus in sancta religione (catholica) educetur, 3) et suscipiatur a parte catholica onus curandi, ut alteram catholicam partem ad veram fidem unitatemque catholicam perducatur „, ut traditur in cit. Instr. Sacr. Cong. Inq. 3. Ianuarii 1871. Quae tres conditiones cum nitantur iure naturali et divino, a R. Pontifice neque remitti possunt neque unquam de facto sunt remissae. Quodsi de tribus illis conditionibus rite cautum non sit, executio rescripti dispensationis, in qua reperitur clausula: “ *Dummodo etc.* „, omnino est invalida (29).

586. *Praeter tres conditiones in tuto positas etiam “ omnino iustae gravesque requiruntur causae, ut facultas dispensandi super mixtae communionis impedimento licite executioni mandetur. Cautiones (conditiones) enim illae ideo naturali divinoque iure exiguntur atque exigere debent, ut pericula intrinseca, quae mixtis insunt matrimoniiis, removeantur: at vero ut gravibus fidei et morum periculis etiam sub opportunis cautionibus fideles sese exponere permittantur, grave aliquod incommodum ceteroquin haud devitandum immineat necesse est* „, ut verbis utar S. C. de Prop. F. 11. Mart. 1860. (30). Hinc dispensatio super

(29) Benedict. XIV. Const. “ *Magnae nobis* „; Pii VIII. Breve “ *Litteris altero* „ 25. Mart. 1830.; Instr. Card. Albani 27. Sept. 1830. et Instr. Card. Bernetti 12. Sept. 1834.; Instruet. (Antonelliana) iussu Pii IX. ad omnes Episc. missa 15. Nov. 1858.; Instr. S. C. Inq. 12. Dec. 1888. ad Episc. orient. n. 6. 7.; S. C. Inq. ad Primat. Hungar. 29. Iul. 1880. in Arch. f. k. K. t. 47. p. 447. sq.; Rosset l. c. n. 1754. sq.; Gasparri l. c. n. 452. sq.; Leitner l. c. p. 465. sq. 467. sq.; Gennari, Consultazioni t. I. p. 345. sq.

(30) Benedict. XIV. Const. “ *Magnae nobis* „; S. C. Inq. ad Prim. Hung. 29. Iul. 1880. l. c.: “ *Apostolica Sedes semper constanterque retinuit atque retinet nullimode in vetito mixtae religionis fas esse dispensare, nisi singulis in casibus praeter causas canonicas simul concurrant tres conditiones sequentes: 1. ut partes et praesertim haeretica veras cautiones praestiterint, quibus se coram Ecclesia obligant ad ea, quae ab iisdem ipsa Ecclesia exiguntur...*; 2. ut Superior ecclesiasticus moralem certitudinem habeat sive de cautionum sinceritate de praesenti sive de earum adimplemento de futuro; 3. ut cautionum exhibitio notoria sit vel saltem talis esse possit ad omne scandalum removendum „; Conc. plenar. Baltimor. III. (a. 1884.) n. 131.; Conc. prov. Prag. (a. 1860.) in Collect. Lac. t. V. col. 521.; Benedict. XIV., De Synod. dioeces. l. IX. c. 3. n. 5.; Rosset l. c. n. 1751. sq.; Gasparri l. c. n. 455. Quare ii scriptores, qui tenent ad concedendam dispensationem a delegato Sedis Apostolicae super impedimento mixtae religionis praeter tres principales conditiones non requiri gravem quandam causam, sequuntur sententiam falsam laxamque et a praxi Sedis Apostolicae plane alienam.

lege ecclesiastica vel ab ipso R. Pontifice sine iusta gravique causa concessa, etsi valida, omnino esset illicita, imo ab Episcopo ex indulto apostolico data etiam valore destitueretur. Qui Episcopus in iudicio de causis earumque sufficientia sequi debet praxim Sedis Apostolicae (31). Quae cum solummodo admittere soleat causas canonicas, quae *existunt in parte catholica* (id, quod non raro oblivioni datur), v. g. aetas superadulta, angustia loci nequit afferri ut causa canonica, si sponsa sit *acatholica*. Porro causae canonicae a S. Sede tanto rigore exiguntur, ut, si non afferantur, dispensatio negetur consuetis formulis: “ *Causas non afferri, doceat de causis* „.

587. Cum *conditiones* iure naturali et divino ex iudicio prudenti debeant esse in tuto collocatae, R. Pontifices in concedenda *dispensatione* super hoc impedimento iubent exigere diversis formis veras et opportunas cautiones (32) de praestandis

(31) Quae causae canonicae a Sede Apostolica admissae iam pridem non amplius sunt unice causae veri et notabilis boni publici i. e. Ecclesiae vel Status, sed etiam graves causae boni privati. Cfr. Benedict. XIV. cit. Const. “ *Magnae* „; Rosset l. c. Quare imprimis allegari possunt consuetae causae canonicae, quae v. g. in Instr. S. C. de Prop. F. 9. Maii 1877. et Prax. Datar. n. 72. sq. enumerantur, dummodo ad tale impedimentum relaxandum sint sufficientes et proportionatae. Praeterea aliae quoque causae allegari possunt, quae praesertim singulari naturae impedimenti mixtae religionis conveniunt. Quare v. g. dispensatio facilius conceditur, si secus sit periculum apostasiae vel saltem matrimonii mere civilis vel coram ministello acatholico celebrandi, si in regione pauci sint catholici, multi vero acatholici, et vigeat libertas coniugis atque prolis in profitenda religione catholica, spes fundata conversionis partis acatholicae, et a fortiori seria promissio sese convertendi ad fidem catholicam post celebratas nuptias (cfr. c. 14. Conc. Chalcedon. a. 451.). Gravissima vero est causa, si per dispensationem consulitur *catholicae educationi prolis* ex priore matrimonio mixto natae et non levi periculo expositae; imo eo in casu citra magnam difficultatem S. Sedes concedit etiam dispensationem ab impedimento dirimente v. g. affinitatis in linea collateralis. Paulo aliter de causis canonicis disserit Scherer l. c. p. 413. sq., ubi ex una parte nimium insistit causis boni publici, sed ex altera parte nimis liberaliter delegato relinquit decisionem de sufficientia causarum nec satis ponderat consuetas causas canonicas, denique vagam istam causam “ *pacis religiosae* „ habet sufficientem. Quare causa expresse nullibi recensetur in documentis authenticis, neque unquam allegatur hisce terminis apud Sedem Apostolicam, nisi quatenus ad alias causas canonicas v. g. bonum pacis reducat.

(32) Quae cautiones licet quandoque cum conditionibus confundantur, tamen evidenter ab iisdem distinguuntur, sicuti media ad obtinendum triplicem finem scilicet avertendi periculum perversionis in coniuge catholico, obtinendi educationem catholicam universae prolis, procurandi conversionem partis acatholicae, quae ex lege caritatis a coniuge catholico serio et prudenter promovenda est. Huiusmodi media sive cautiones sunt verae et

tribus conditionibus essentialibus i. e. tales *promissiones* et *assecuraciones* partis *acatholicae* de prima et secunda condi-

opportunae promissiones coniugum ante dispensationem obtentam actu, integre, formiter ex utraque parte serio publiceque datae pro praesenti et cum morali certitudine de earum implemento pro futuro.

Quare pars *acatholica* promittere debet 1) se relicturam plenam libertatem parti catholicae ad exercitium suae religionis, 2) universam prolem utriusque sexus in religione catholica baptizatum et institutum atque educatum iri; vicissim pars *catholica* promittat necesse est, 3) se iuxta legem caritatis christianae mediis honestis et prudentibus conversionem partis *acatholicae* esse curaturam v. g. bono exemplo, precibus, consiliis et monitis opportunis.

Qua forma cautiones sive promissiones sint dandae, neque ex natura rei vel iure communi usque ad ultimas determinationes particulares v. g. scripto vel viva voce, coram testibus vel notario, cum iuramento vel verbo honoris est praescriptum. Quare quamvis illae cautiones quoad *substantiam* ex iure naturali requirantur, tamen quoad *formam* potest esse varietas disciplinae et maior minorve iuris rigor, pro diversis circumstantiis, personis, regionibus. Hinc *iuramentum* etiam a parte *acatholica* non est necessario ex iure communi semper exigendum, nisi forte speciales circumstantiae concurrant. Nam. S. C. Inq. 17. Febr. 1875. decrevit: « *La condizione del giuramento (da prestarsi nei matrimoni misti dalla parte eterodossa nel promettere le solite cauzioni) è una prescrizione meramente ecclesiastica, dalla quale può talvolta prescindersi, se le circostanze lo consentono. Che per farsi luogo alla dispensa nei matrimoni misti, è essenziale solamente la promessa delle solite cauzioni, la quale deve essere così seria, che il Vescovo riesca a formarsi la certezza morale, che sarà dal coniuge eterodosso osservata ed adempiuta fedelmente; e dove Egli o per le qualità del soggetto o per altre circostanze non potesse acquistare simile certezza, può a buon diritto domandare, che la promessa sia munita di giuramento.* »

Multo minus a parte catholica absolute requiritur, ut suam promissionem *iuramento* confirmet; imo per se in ipsa sufficit promissio *oralis*, nisi iure particolari aut speciali rescripto perfectior cautio v. g. per scripturam cum iuramento coram testibus laudabiliter postuletur. Cfr. Pii VI. rescript. 13. Iul. 1782.

Quae promissio mere *oralis* nec *assistencia testium* nec *iuramento* munita saltem ex communiter contingentibus non sufficit in parte *acatholica*. Ab illa igitur regulariter exigenda erit *promissio scripta rite confecta*, quae in archivo parochiali est deponenda. Etenim S. C. Inq. 17. Apr. 1879. Episc. Ottaw. in Canada respondit: « *Che malgrado le disposizioni della legge civile i Vescovi di cotesto dominio debbano procurare di ottenere, che (nei matrimoni misti) le consuete cauzioni si diano sempre in iscritto, come già si pratica, e quante volte in qualche caso particolare siano convinti, che le medesime non siano prestate con sincerità di animo, non concedano la dispensa.* » Singularis autem forma praestandi cautiones a S. C. Inq. 10. Dec. 1902. « *per se et generatim* » reprobata et solummodo pro casibus extraordinariis cum necessariis cautelis alicui Ordinario permissa nequit sine manifesto abusu tanquam norma ordinaria et stabilis ubique introduci. Cfr. *Analect. eccles. t. XI. p. 284.*

tione et partis *catholicae* saltem de tertia conditione, quae praebent morale fundamentum iudicii practici prudenter expectari posse executionem trium essentialium conditionum (33). Huc spectant pacta et promissa scripto et coram testibus, imo etiam coram notario (34) et cum interpositione iuramenti (35)

Quodsi iure particulari sive quoad *obiectum* promissionis (v. g. si catholica quoque pars expresse et cum iuramento promittat educationem universae prolis in religione catholica, vel utraque pars solemniter ante dispensationem polliceatur se non contracturam esse nuptias coram ministro acatholico) sive quoad *formam* cautionum, (v. g. si per instrumentum subscriptione sponsorum, duorum testium ac ipsius parochi necnon sigillo parochiae confirmatum praestandae sunt, ut praescribitur a Concil. prov. Neogranat. a. 1868. et a Conc. prov. Ultraieci. a. 1865. in Collect. Lac. t. VI. col. 523. et t. V. col. 842.), specialia statuta condita sunt, illis omnino standum est.

(33) Pius VI. in cit. ep. ad Card. Frankenberg. 13. Iul. 1782.; S. C. Inq. 30. Iun. 1842. et 21. Iul. 1880. (ad Primat. Hungar.); Card. Rampolla in epist. ad Primat. Hungar. 7. Iul. et 26. Sept. 1890.; S. C. Inq. 18. Mart. 1891., unde patet etiam in matrimoniis mixtis, quae in *periculo mortis* contrahuntur, cautiones esse exigendas, praesertim si pars catholica versetur in periculo vitae. Cfr. *Feije* l. c. n. 568.; *De Angelis* l. IV. t. 1. n. 22.; Collect. S. C. de Prop. F. n. 2188.

(34) Cum in Bavaria ex lege civili 5. Maii 1890. pacta sponsorum de religiosa educatione prolis ex matrimonio mixto natae, ut in foro civili vim habeant, coram *notario* sint ineunda, profecto in illis dioecesebus optimo consilio ab Episcopis quoque forma illa publica cum interventione notarii praescribitur, salvo tamen iure ab illo rigore in casibus particularibus propter speciales circumstantias recedendi, dummodo saltem quoad substantiam serventur cautiones *canonicae*, et *moralis habeatur certitudo de implendis tribus conditionibus essentialibus*, ut patet ex responso S. C. Inq. Archiepiscopo Bambergensi dato.

Summopere quoque commendanda est praxis dioecesis Augustanae, in qua pars *catholica* loco iuramenti spondere debet se non esse recessuram (id, quod *lex civilis* coniugibus toto tempore *vitae* permittit) a pacto de educatione catholica universae prolis. Multo maiore laude digna est liberalitas Ordinarii eiusdem dioecesis et Bambergensis, qua sponsi pauperes propter expensas a cautionibus coram notario praestandis refugientes necessariis donantur mediis ad solvendo sumptus notarilis actus. Cfr. *Schnitzer* l. c. p. 256. sq. not. 4. At hinc quoque patet minus accuratum esse, si *Leitner* l. c. p. 361. asserit Ordinarium dispensantem *solummodo* (?) posse moraliter certum esse (de implendis conditionibus), si cautio habeatur, quae respectivis *legibus civilibus* (?) *conformis* sit. Cfr. *Scherer* l. c. § 130. not. 38. 94.

Similiter nunc in Hungaria ex lege civili inde a die 1. Oct. 1895., qua matrimonium civile factum est obligatorium, sponsi possunt coram hungarico notario vel syndico vel iudice inire contractum in forma legitima celebratum de educanda *universa* prole in religione *unius* ex coniugibus etiam catholici.

(35) Cfr. supra h. tit. not. 32. cit. respons. S. C. Inq. et decr. Conc. provinc. Quodsi in Borussia decreto regio 7. Iun. 1853. et 23. Dec. 1873.

facta. At *spes in sola voluntate bona* contrahentium fundata nequit supplere veras conditiones (36). Post datas quoque legitimas cautiones “ *tam Episcopi quam parochi sedulo vigilant, ut coniuges datas cautiones fideliter impleant* „ (37). Quodsi fides data celebratis nuptiis saltem a parte acatholica non servetur, nullitas vel rescissio matrimonii mixti aliunde valide celebrati et consummati v. g. propter laesionem *modi* sive *pacti* adiecti de catholica prolis educatione ad instar deficientiae conditionis a parte catholica implorari nequit (38).

Matrimonium quoddam mixtum, si *sine dispensatione illicita*, sed ob defectum impedimenti dirimentis *valide* fuerit contractum, in *usu suo legitimo* non impeditur; isti enim usui nullum obstat impedimentum, quemadmodum votum simplex castitatis non plane liberum relinquit usum matrimonii validi contracti. Nihilominus licet formalis dispensatio ad *celebrandum* matrimonium mixtum non amplius sit necessaria, tamen omnino requiritur, ut etiam *post* matrimonium mixtum ita celebratum omnino *satisfiat* conditionibus ab Ecclesia praescriptis, quatenus id a parte catholica fieri potest (39). Quodsi matrimonium mixtum *invalida* sit contractum, *obtent*a dispen-

officiales (protestantici) sub poena dimissionis ex exercitu prohibentur *cum iuramento* promittere educationem catholicam universae prolis atque celebrare matrimonium *extra ecclesiam* et *sine benedictione sacerdotali*, facile in praxi conflictus vitari possunt; etenim Episcopus pro suo iure potest abstinere ab exigendo *iuramento* (cfr. S. C. Inq. 17. Febr. 1875.) atque ad tramites Instr. Antonell. 15. Nov. 1858. aliquem ritum sacrum in ecclesia permittere, si *tal*ia matrimonia mixta cum legitima dispensatione celebrantur.

(36) S. C. Inq. ad Primat. Hungar. 29. Iul. 1880.; Card. Rampolla in cit. epist. ad Primat. Hungar.

(37) Instr. S. C. Inq. ad Episc. orient. 12. Dec. 1888. n. 13.; S. C. de Prop. F. ad Arch. Baltimor. 25. Iun. 1884.; Conc. plenar. Baltimor. III. (a. 1884.) n. 133.

(38) S. C. C. 20. Mart. 1880. in Act. S. Sed. vol. XIII. p. 445. sq.

(39) S. C. Inq. 12. Mart. 1881.: “ *Instructionem* (ab Episcopo datam huiusmodi coniuges in posterum matrimonio suo licite uti non posse, nisi obtenta per Episcopum dispensatione) *ita declarandum a Te esse censuerunt, nempe oportere, ut a praefatis coniugibus Ecclesiae, cuius sanctissima lex violata est, satisfiat eidemque cautiones de periculo salutis aeternae a se et a sua prole amovendo in foro etiam externo praestentur atque hoc fine recursum ad Episcopum postulari* „ (nisi pro casibus particularibus Episcopi *statuto* quodam *generali* parochis dederint necessarias et opportunas facultates). Cfr. statuta dioecesis Monaster. et Ratisbon. a. 1889. et 1890. in Arch. f. k. K. t. 65. p. 117. sq.; Lehmkuhl, Theolog. moral. t. II. n. 714. sq.; Feije l. c. n. 573.; Scherer l. c. p. 417.

satione ab impedimento mixtae religionis in forma consueta Ecclesiae convalidatio matrimonii fiat necesse est (40). Quae si fieri non possunt, quoniam pars acatholica aut detrectat cautiones requisitas ad dispensationem aut renovationem consensus in forma legitima, *sanatio matrimonii in radice* a Sede Apostolica i. e. a S. C. Inq. est imploranda (41).

588. Denique Sedes Apostolica (S. C. Inq.) rescriptis dispensationum super matrimoniis mixtis solet apponere clausulam: “ *Dummodo neque ante neque post matrimonium coram parochio catholico initum, partes adeant ministrum acatholicum* „ (42). Forma ecclesiastica per decretum “ *Ne temere* „

(40) S. C. Inq. ad dubium: “ *Utrum in contractis matrimoniis (cum haereticis) pastores animarum partem poenitentem, dummodo seclusum sit scandalum, tula conscientia ad receptionem sacramentorum admittere valeant* „, respondit 23. Aug. 1877. hisce verbis: “ *Quoad matrimonia valida ad sacramenta percipienda posse admitti sine praevia renovatione consensus, sed ab iisdem percipiendis arcendos, donec vera dederint resipiscentiae signa et promiserint se curaturos totis viribus tam conversionem partis haereticæ quam educationem in religione catholica proles universae natae et forsitan nasciturae, et tandem donec obtinuerint absolutionem a censuris incursis una cum poenitentiis salutaribus, casu quo contraxerint coram ministro haeretico.*

Quoad vero matrimonia invalida, cum sit nullum eorum matrimonium (v. g.) vitio clandestinitatis, non esse admittendos ad receptionem sacramentorum, nisi prius promiserint post impetratam dispensationem super impedimento mixtae religionis se fideliter executuros eas omnes condiciones, quae exiguntur in praefata dispensatione, et dein, nisi consensum renoverint coram catholico parochio et duobus testibus, et tandem, nisi obtinuerint prius absolutionem a censuris incursis una cum poenitentiis salutaribus, casu quo matrimonium attentaverint coram ministro acatholico „ Cfr. quoque S. C. de Prop. F. 18. Febr. 1783. et 9. Dec. 1822. et Instr. ad Arch. Fogar. et Episc. eius suffrag. a. 1858. in Collect. C. C. de Prop. F. n. 1422. 1424. 1429. iunct. n. 1438. 1440.

(41) Quae sanatio nunc haud raro conceditur (cfr. formul. S. C. Inq. apud Gasparri l. c. t. II. p. 963. sq.); imo interdum iam ipsis Episcopis data est facultas sanandi in radice matrimonia. Cfr. S. C. Inq. 12. Apr. 1899; Leitner l. c. p. 366. 372.

(42) Quae clausula rescriptis dispensationum expresse apposita est inde ab anno 1865. i. e. post Instr. S. C. Inq. 17. Febr. 1864. Episcopis Hannoveranis datam. Si verba clausulae attente considerentur, evidenter ante executionem dispensationis de avertendo illo futuro delicto constare debet; secus dispensatio concedi nequit, et si nihilominus absque verificatione clausulae, imo forte post obtentam certitudinem de contrario actu ponendo concederetur, nulla et irrita existeret, ut patet ex verbo: “ *Dummodo* „. Cfr. Gennari l. c. t. I. p. 346. Praxis nonnullarum regionum exigendi ab utraque parte promissionem non contrahendi matrimonium coram ministro haeretico (cfr. Gasparri l. c. n. 452. cum Bungen) multum confert ad maiorem cautelam et clausulae allegatae non est contraria. Si matri-

2. Augusti 1907. pro matrimonio ineundo praescripta tenet omnes in catholica Ecclesia baptizatos et ad eam ex haeresi

monium mixtum iam *contractum fuit* coram ministro acatholico, in executione dispensationis observanda est altera clausula rescripti: * *Praeria semper absolute a censuris et impositis poenitentis salutaribus* .. Quae clausulae, ut facile patet, si rigide executioni mandentur, multo difficilior *dissimulatio* potest habere locum, quae in Instr. cit. 17. Febr. 1864. pro quibusdam casibus fuit admissa, nisi forte sponsi promissionibus *fictis* parochum *decipiant*, aut pars catholica *post cautiones* sincere datas et legitime fulminatam dispensationem per partem acatholicam *denuo* a bonis propositis removeatur. Cfr. quoque *Leitner* l. c. p. 467. sq., ubi in eandem sententiam videtur inclinare.

Si matrimonium *mixtum* coram *ministro acatholico uti sacris addicto* contrahatur, *antequam* nupturientes adeant parochum catholicum, vel viciissim ab iisdem consensus matrimonialis coram ministro acatholico renovetur vel ratificetur, *postquam* coram parocho catholico iam fuit praestitus, huiusmodi coniuges catholici per se grave delictum committunt, ob quod nunc indubitanter incurrunt excommunicationem R. Pontifici in Const. * *Apost. Sed.* * specialiter reservatam, non ab Episcopo vel stylo Curiae statutam. Cfr. S. C. Inq. 29. Aug. 1888.; *Santi-Leitner* l. IV. t. 1. n. 192. sq.; paulo aliter et mitius de illo delicto iudicat *Scherer* l. c. p. 415. sq. Qua de re S. C. Inq. iam 25. Apr. 1770. declaravit: * *Virum et mulierem catholicam contrahentes coram ministris acatholicis matrimonium non incidere in censuras, sed in his casibus missionarium se gerere debere iuxta decretum diei 29. Nov. 1764.* .. At cum non satis pateat species facti in casu (v. g. forte coram ministro acatholico ut magistratu civili), inde mitior quaedam praxis antiquior S. C. Inq. certo colligi nequit, ut fit a compluribus scriptoribus v. g. a *Schnitzer*. In consuetis formulis rescriptorum dispensationum super impedimento mixtae religionis iam diu supposebatur censuram incurri, si matrimonium mixtum coram ministro acatholico uti sacris addicto fuisset contractum. Cfr. S. C. Inquisit. 9. Mart. 1842. 17. Febr. 1864. Post publicationem Const. * *Apostolicae Sedis* * (a. 1869.) de *existentia et natura* huius censurae non pauca dubia orta sunt. Nam S. C. Inq. 4. Apr. 1871. ad dubium: * *Se sia regolare la prassi tenuta sin qui nei rescritti di dispensa nei casi in cui siasi contratto il matrimonio avanti il magistrato civile (?) o il ministro protestante, di assolvere le parti contraenti dalle censure incorse*, respondit: * *Omittendam esse absolutionem a censuris* .. At cum ex mandato Pii IX. quaestio denuo examinaretur, S. C. Inq. imprimis mense Dec. 1873. ab allegato responso 4. Apr. 1871. recessit atque usque ad definitivam dubii resolutionem decrevit in formulis conservandam esse absolutionem a censura incursum. Quae resolutiones deinde prodierunt inde a decreto S. C. Inquisit. 17. Mart. 1874. (cfr. Collect. S. C. de Prop. Fid. n. 1435.) aliisque v. g. 22. Mart. 1879., quibus declaratum est: Excommunicationem contrahi ab iis, qui matrimonium ineunt coram ministro haeretico vel schismatico sacris addicto. Cfr. quoque S. C. Inq. 29. Aug. 1888. et 11. Maii 1892.

Quae excommunicatio continetur sub n. 1. ser. I. Const. * *Apost. Sed.* * ; at non omnes auctores conveniunt, sub quonam membro subsumatur. Profecto si quis attendat ad verba *Bened. XIV.*, De Synod. dioec. l. VI. cap. 7. n. 2.: * *Agnosce eum* (ministrium acatholicum) *tanquam legitimum Chri-*

aut schismate conversos, quotiens inter se vel cum acatholicis sive baptizatis sive non baptizatis, etiam post obtentam

sti ministrum ritumque haereticorum approbare vel profiteri » vel S. C. Inq. in Instr. ad Ep. Hannover. 17. Febr. 1864.: « *Unde (ex matrimonio coram ministro acatholico) oriretur quaedam implicita haeresi adhaesio ac proinde illicita omnino haberetur cum haereticis in divinis communicatione* », quandoque fieri potest, ut isti coniuges catholici tanquam « *credentes haereticorum* » hac censura ligentur. Cfr. *Lugo*, De virt. fid. div. disp. 25. n. 3.; *Schmalzgr.* l. V. t. 7. n. 92.; *Putzer* l. c. p. 219.; *Hollweck*, D. k. Strafg. p. 164. not. 1.; *Hinschius* l. c. t. V. p. 685. not. 5. At raro catholici, qui coram ministro acatholico celebrant matrimonium, *credentibus* haereticorum sunt adnumerandi, sed potius tanquam *fautores haereticorum* incurrunt citatam excommunicationem Const. « *Apost. Sedis* ». Quodsi *Leitner* l. c. p. 368. negat huiusmodi catholicos esse *fautores haereticorum*, eo quod sub legitima *notione* fautorum haereticorum non comprehendantur, proficiscitur a falsa notione fautoris haereticorum. Nam quamvis favor ille impendatur *personis haereticorum*, « *semper tamen requiritur, quod favor redundet etiam in favorem haeresis..... Ille ergo est propriissime fautor haereticorum, qui favet haeresi, a qua dicuntur haeretici* », ut docet *Lugo* l. c. n. 5. 14. Quare scriptores, qui loquuntur de *fautoribus haeresis* re idem docent et solummodo diversa utuntur terminologia; ille enim favor est solummodo culpabilis, quatenus praestatur personis haereticorum *intuitu haeresis*. Cfr. dubium S. Cong. Inq. 11. (18.) Maii 1892. propositum: « *Quia externe haeresi fauerunt* »; Praxis Datar. n. 118.: « *In concessione tunc* (i. e. si matrimonium coram acatholico ministro celebratum est) *absolutio additur ab excommunicatione, quae speciali modo Summo Pontifici est reservata, propter haeresis favorem* »; *Hollweck* l. c. p. 164. not. 3. p. 100. not. 1.; *Schnitzer* l. c. p. 262.; *Lugo* l. c. n. 17.; *Hinschius* l. c. p. 685. not. 5. Cfr. quoque Instr. Eystett. p. 425. sq.: « *Immo et his confessarii benigne consulant, qui coram ministro acatholico nuptias inierunt et inde propter favorem haereticorum excommunicationem latae sententiae S. Pontifici speciali modo reservatam incurrerunt* ».

Coniuges catholici, qui gravissimae obligationis obliti prolem ex matrimonio mixto susceptam sive per nefarium pactum sive culpabilem incuriam in religione acatholica educari permittunt, tanquam fautores haereticorum allegatam excommunicationem speciali modo R. Pontifici reservatam pariter incurrunt. Quod si a *Leitner* l. c. p. 370. sq. negatur, imprimis utitur argumento *ex silentio* omnino inefficaci; censura enim videtur ex sese adeo clare statuta, ut nequaquam expresse « *debuerit* » denuo declarari. Cfr. *Lugo* l. c. n. 17.; *Hollweck* l. c. p. 164. sq. not. 3.; *Hinschius* l. c.

Episcopi cum in suis diocesisibus vi potestatis *ordinariae* sint inquisitores nati contra haereticam pravitatem, ab ista censura in *foro externo* absolvere possunt, atque pro suo iure exigere valent absolutionem in *foro externo* propter reatum publicum, si coniuges catholici poenitentia ducti sese cum Ecclesia velint reconciliari. Cfr. Inst. S. C. Inq. Ep. Hannov. dat. a. 1864.; S. C. Inq. 23. Aug. 1877.; *Benedict.* XIV., De Synod. l. X. cap. 1. n. 5.; *Leitner* l. c. p. 368. sq. Praeterea cum in rescriptis dispensationum pontificiarum reperiaturs clausula de absolutione ab ista censura, pariter

dispensationem ab impedimento mixtae religionis vel disparitatis cultus matrimonium ineunt. Unde in plerisque regionibus matrimonia mixta absque praesentia parochi catholici ac duorum testium contracta invalida sunt. Si ergo pars catholica cum Ecclesia vult conciliari, opus est ut matrimonium praestitis cautionibus et debita consensus renovatione reddatur validum. At etiam in iis regionibus, ut Germania et Hungaria, ubi vi constitutionis *Pii X.* " *Provida sapientique* „ 18. Ianuarii 1906. matrimonia mixta clandestine inita valore canonico sunt donata, minime omnia mixta connubia inibi a forma ecclesiastica habentur immunia. Nam praeter quod immunitas tantummodo concessa est, quando uterque nupturiens in respectivo territorio est natus, illa etiam matrimonia, quae fiunt inter partem catholicam et alteram partem nunc quidem acatholicam, sed quae aliquo suae vitae tempore ad catholicam Ecclesiam pertinebat, quamquam sunt mixta et proinde cautionibus ac dispensatione praevia indigent, a lege vero servandae formae ecclesiasticae non eximuntur.

Matrimonium mixtum ratione immunitatis a praescripto capituli " *Ne temere* „ clandestine sed valide contractum non indiget utique renovatione consensus ut valeat. S. C. S. Offic. 23. August. 1877. Pars autem catholica, ut cum Ecclesia conciliari possit, debitas cautiones tenetur praestare, seu, iuxta Instr. S. C. Offic. ad Episcop. Osnabrugensem Hannoveriae, 17. Februarii 1864., si consensus coram parochi vellet renovari, postquam praestitus iam fuerit coram ministro haeretico, idque

in foro *externo* absolutio est danda. Qua absolutione obtenta etiam pro foro *interno* omnis reservatio peccati est sublata.

Quandoque autem Episcopi vi facultatum quinquennialium possunt absolvere *ab haeresi* sive per se sive per subdelegatos in foro *conscientiae tantum* etiam haereticos publicos. Quibus in casibus Episcopi *possunt*, sed *non debent* absolutionem in foro interno datam admittere pro *externo* quoque foro. Cfr. S. C. Inq. 22. Mart. 1879. 29. Aug. 1888. 11. (18.) Maii 1892. iunct. responso S. C. Inq. 27. Iun. 1893. Episcopis Bavariae dato; *Hollweck* l. c. p. 100. sq. not. 1. 2.; *Putzer* l. c. p. 218. sq. 221. sq. iunct. p. 462. 26. sq.; Instr. Eystett. p. 426.

Quodsi delictum manserit *occultum*, ut quandoque fit (cfr. cit. Instr. S. C. Inq. pro Ep. Hannover. a. 1864.) absolutio a censura in foro *externo* non requiritur, sed a confessore debitis facultatibus munito in foro poenitentiali servatis servandis dari potest. Cfr. *Leitner* l. c.; *Hollweck* l. c.; *Putzer* l. c. p. 221. sq. Denique quando contingit, ut poenitens in foro *sacramentali* sese de hoc delicto accuset, sed poenitus, non crasse vel supine vel affectate ignorarit censuram, deficiente contumacia etiam censura deest, neque ipsius absolutio potest habere locum. Cfr. *Leitner* l. c. p. 369. sq.

publice notum sit, vel ab ipsis sponsis parochus notificetur, parochus huic matrimonio non intererit, nisi servatis, ut supponitur, ceteroquin servandis, pars catholica facti poenitens, praevis salutaribus poenitentiis, absolutionem a contractis censuris prius rite obtinuerit. Collect. S. C. de Prop. Fide, 1907. n. 1247.

Iuxta Instructionem alias datam (i. e. Antonellianam 15. Nov. 1858.) *matrimonium celebretur privatim* (43) *extra ecclesiam* (44) *et absque ullo ritu ecclesiastico* (45). At in eadem

(43) Wernz h. tom. IV. n. 195. sq. Quamvis post rite obtentam dispensationem ab impedimento mixtae religionis licitae validaque celebrationi *sponsalium* vel *matrimonii* nihil amplius obstat, nisi sponsi alio impedimento canonico detineantur, tamen Ecclesia ex *iure communi* prohibitis proclamationibus et litteris dimissoriis etiam eundem ritum sacrum atque in matrimoniis catholicis non permittit et *per se* solummodo tolerat *assistentiam mere passivam parochi*, ut ipso ritu externo doceat fideles, quantopere huiusmodi matrimonia sibi displiceant. Cfr. Pius VI. in epist. ad Card. Frankenberg 13. Iul. 1782.; S. C. de Prop. Fid. 11. Mart. 1868.; S. C. Inq. 3. Ian. 1871. 9. Dec. 1874. 16. Iul. 1885. 12. Dec. 1888. n. 7. 10.; Gasparri l. c. n. 456. sq.; Schnitzer l. c. p. 259. sq. Quae assistentia mere passiva iure Tridentino sufficienter praestabatur, si parochus et testes essent mere praesentes, ita ut audirent consensum a coniugibus ipsis mutuo datum, postea in libro matrimoniali adnotandum; at non excludebat, ut parochus per *simplices interrogationes* consensum utriusque sponsi exquireret et monitionem adderet de vinculo matrimonii. Post decretum *Ne temere*, interrogatio haec omnino est necessaria, nam matrimonium tantum valet, si parochus vel loci Ordinarius invitatus ac rogatus et neque vi neque gravi metu constrictus requirat excipiatque contrahentium consensum. Cfr. Putzer l. c. p. 383. sq.; Gasparri l. c. n. 458.; Leitner l. c. p. 362. sq.; Feije l. c. n. 571. sq.

(44) Qua prohibitione non videtur contineri *sacristia* vel capella *privata*; versamur enim in odiosis, atque neuter ex istis locis sensu stricto est *locus sacer*, in quo Pius VI. cit. ep. ad Card. Frankenb. prohibet celebrationem matrimonii mixti. Porro Conc. prov. Avenionen. (a. 1849.) Romae recognitum nec emendatum (cfr. Collect. Lac. t. IV. col. 342.) decrevit: *Matrimonium (mixtum) celebretur sine solemnitate bannorumque promulgatione et semper extra ecclesiam. Poterit tamen in sacristia consensus partium accipi*. Cui doctrinae omnino favet S. C. Inq., quae ad duplex quaesitum Episcopi Nanceyensis, an in sua dioecesi tolerare posset: *1. Quod consensus coniugum salva forma Tridentina in sacristia reciperetur? 2. Quod in parochiis, ubi sacristia apta et conveniens non adest, consensus reciperetur in alio loco ecclesiae adiuncto, ut capella remota sine cereis accensis nec quocunque ornatu speciali?* 17. Ian. 1877. respondit: *Ad 1. et 2. affirmative*. Cfr. Rosset l. c. n. 1764.; Feije l. c. n. 571. cum Zitelli, Mansella, Gasparri l. c. n. 461.; aliter Gury, Theol. mor. t. II. n. 829. cum D'Annibale, Santi aliisque.

(45) Quibus verbis non solum prohibetur Missae celebratio cum benedictione solenni (cfr. S. C. Inq. 17. Ian. 1872. 17. Ian. 1877.), sed quilibet *ritus sacer* in Rituali Romano descriptus atque usus vestium *sacrarum*, non *consuetae* vestis talaris vel praelatitiae vel cardinalitiae. Cfr. Pii VI. cit. epist. ad Card. Frankenberg.; S. C. Inq. 26. Nov. 1835.: Instr. ad Ep.

Instrukcione Antonelliana omnibus Ordinariis loci permittitur, ut salvis semper *cautionibus* pro suo prudenti arbitrio *tolerare* queant in matrimoniis mixtis morem adhibendi “ *ritum pro matrimoniis contrahendis in dioecesano Rituali legitime praescriptum, exclusa tamen semper celebratione Missae* „ (cum benedictione solemni) (46). Quae tolerantia ex prudenti arbitrio Ordinarii facilius locum habere potest praesertim ad avertendam celebrationem matrimonii coram ministro aca-tholico, si sese nequaquam ad *omnes* sacras caeremonias Ritualis, sed tantum ad *unum alterumve actum* extendat (47).

Quodsi mitior illa praxis in ipsa matrimonii celebratione invaluit, mirum non est, quod etiam proclamationes banno-rum (48) et litterae mere testimoniales (49) de factis denuntia-

Hungar. 30. Apr. 1841. in Collect. S. C. de Pr. F. n. 1628.; Instr. Antonelliana 15. Nov. 1858.; Instr. S. C. Inq. ad Arch. S. Iacob. de Chile 17. Maii 1869.; Gasparri l. c. n. 458. sq. Cfr. quoque Instr. S. C. de Prop. F. a. 1858. ad Archiep. Fogar.; Synod. Sciarf. (a. 1888.) p. 174. sq. de praxi Ecclesiae orientalis.

(46) S. C. Inq. et S. C. de Prop. F. 4. Dec. 1862.; S. C. de Prop. F. 11. Mart. 1868.; S. C. Inq. 3. Ian. 1871. n. 3. et 29. Nov. 1899.; Bened. XIV., De Synod. dioec. l. VI. cap. 5. n. 4.: “ *Expedit omnino, ut Episcopus ad tuendum Ecclesiae decorem ritus in eorundem (mixtorum) connubiorum celebratione servandos opportune prudenterque praescribat* „; at n. 5. evidenter excludit celebrationem in ecclesia et benedictionem sacerdotalem; Wernz l. c.

(47) S. C. Inq. 17. Ian. 1872. 9. Dec. 1874. et 17. Ian. 1877. et 16. Iul. 1885.; Gasparri l. c. n. 463. sq.; Leitner l. c. p. 362. sq.

(48) Pius VI. quamvis in cit. epist. ad Card. Frankenb. 13. Iul. 1782. proclamationes matrimoniorum mixtorum prohiberet, ne exinde fideles scandalum et admirationem haberent, ac salutaris horror erga ista matrimonia minueretur, tamen iam in aliis Litteris Apostolicis ad eundem Cardinalem 31. Maii 1783. datis toleravit, ut huiusmodi denuntiationes fierent “ *non solum extra ecclesiam....., sed etiam omnimode extra locum sacrum* „. At cum in quibusdam locis, ubi matrimonia mixta sunt frequentiora, scandalum populi facilius absit, et banna per se aptum sint medium ad impedimenta canonica melius cognoscenda, consuetae proclamationes matrimoniorum mixtorum a parochio (in ecclesia) fieri possunt, “ *relicta tamen religione partis aetholicae* „. Cfr. Instr. Card. Bernetti ad Episc. Bavar. 12. Sept. 1834.; Instr. Card. Lambruschini ad Episc. Hungariae 31. Apr. 1841.; Gasparri l. c. n. 457. Imo attentis novis decretis Sedis Apostolicae nunc proclamationes in mixtis matrimoniis, quae apostolica *dispensatione* contrahuntur, ubique licite possunt fieri, *at non absolute*, sed si ex iudicio Ordinarii ad detegenda impedimenta sint *necessariae vel opportunae*, “ *nulla tamen facta mentione religionis illorum, qui nuptias sint contracturi* „. Cfr. S. C. Inq. 4. Iul. 1874. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1223. aliaque resp. S. C. Inq. et S. C. de Prop. F. apud Feije l. c. n. 571. i. f. not. 3.; Conc. prov. Smyrnense (a. 1869.) in Collect. Lac. t. VI. col. 572.

(49) Cit. Instr. Card. Bernetti et Lambruschini; Schnitzer l. c. p. 261. not. 2.

tionibus et absentia aliorum impedimentorum in matrimoniis mixtis non raro tolerantur.

589. Si matrimonium quoddam mixtum ineatur sine legitima *dispensatione vel omissis* necessariis *cautionibus* v. g. de universa prole catholice educanda, parochus catholicus in rigore iuris a quocunque interventu *sive* per proclamationes *sive* per litteras dimissoriales *sive* per qualemcunque assistentiam *activam* vel *passivam* abstinere debet (50). Quae omni-modi abstinencia singularem habet difficultatem iis in regionibus, in quibus matrimonia quoque *mixta* absque forma ecclesiastica *valide* celebrari non possunt. Hinc Rom. Pontifices ad vitandum gravissimum illud incommodum *nullitatis non paucorum matrimoniorum* mixtorum aliasque ob causas in compluribus regionibus v. g. Germaniae, Austriae, Hungariae tolerarunt, ut etiam in hisce nuptiis consuetae proclamationes ut supra praemitterentur, litterae mere testimoniales concederentur, atque adeo parochus cum testibus *passive* (51), sed

(50) S. C. C. 2. Febr. 1590. et 22. Iul. 1624.; S. C. Inq. 17. Iun. 1829.; Gregor. XVI. Litt. encycl. « *Summo* » 27. Maii 1832. ad Ep. Bavar., quae postea in Instr. Card. Bernetti 12. Sept. 1834. acceperunt *declarationem (extensivam)*; Feije l. c. n. 570.; Scherer l. c. § 130. not. 51. 76.; Gasparri l. c. n. 447.

(51) Pii VIII. Litt. encycl. « *Litteris* » 25. Mart. 1830. et Instr. Card. Albani 27. Mart. 1830. ad Arch. Colon. eiusque Ep. suffrag., ubi in omnibus matrimoniis mixtis etiam non dispensatis non solum assistentia passiva fuit tolerata, sed Tridentina quoque forma ad *valorem* non amplius requiritur; cit. Instr. Card. Bernetti ad Ep. Bavar. 12. Sept. 1834. et Gregor. XVI. Litt. Ap. « *Non sine* » ad Arch. Friburg. 23. Maii 1846. (in Act. S. Sed. vol. II. p. 634. sq.); Instr. Card. Lambruschini 22. Maii 1841. pro provinciis Austr. olim ad confoederationem Germ. pertinentibus et anno 1842. etiam in Galiciam (excepta republica Cracoviensi nonnisi a. 1846. cum Austria unita), sed non in Dalmatiam extensa; at in omnibus illis decretis pontificiis pro Bavaria, Badenia, Austria nequaquam *universim* forma Tridentina quoad valorem quorumcunque matrimoniorum mixtorum fuit sublata; Greg. XVI. Litt. Ap. « *Quas vestro* » 30. Apr. 1841. et Instr. Card. Lambruschini 30. Apr. 1841. ad Episc. Hungar. (et Transylvaniae); Instr. S. C. de Prop. F. a. 1858. ad Arch. Fogar. i. f., unde patet in Hungaria et Transylvania formam Tridentinam in matrimoniis mixtis non iam necessariam fuisse ad valorem. In Dalmatia quoque ex decreto S. C. Inq. 10. Febr. 1892. (cfr. Instr. Episc. Austr. 16. Nov. 1901. in Arch. f. k. K. t. 83. p. 350. sq. 357. sq.) matrimonia mixta a parte catholica cum parte schismatica (non alia parte acatholica, ut additur in cit. Instr. Episc. Austr.) celebrata declarata sunt *valida*, si coram *parocho schismatico* ineantur. Cfr. Feije l. c. n. 570.; Schnitzer l. c. p. 262. sq.; Leitner l. c. p. 372. sq.; Santi-Leitner l. IV. t. 1. n. 197.

nullo modo *active* (52) assisteret. Quae singularis tolerantia Rom. Pontificum nequaquam inconsulta S. Sede ad *alias* re-giones extendi potest (53).

Ubi forma Tridentina in matrimoniis *mixtis* ad *valorem* non requiritur, coniuges catholici manent obstricti antiquis-sima lege ecclesiastica, vi cuius tantum in facie Ecclesiae coram parocho *catholico licite* sua matrimonia celebrare pos-sunt (54). At in his quoque regionibus Sedes Apostolica hu-cusque non *generaliter* permisit passivam assistentiam alias-que parochi catholici interventiones v. g. proclamaciones vel litteras testimoniales, si matrimonia mixta sine dispensatione *vel* necessariis cautionibus ineantur (55). Quae cooperatio pa-

(52) Gregor. XVI. Litt. Ap. cit. ad Arch. Friburg. 23. Maii 1846.; item Instr. cit. S. C. de Prop. F. (a. 1858.) ad Arch. Fogar. in Transylvania, ubi omnino reprobatur *solemnis coronatio* sponsorum ex ritu orientali recepta, si matrimonia mixta sine legitima dispensatione debitisque cautionibus temere celebrentur.

(53) *Feije* l. c. n. 570.; *Gasparri* l. c. n. 447.; paulo aliter *Scherer* l. c. p. 424. sq., ubi videtur putare *Ordinarios ex iure proprio* in certis circum-stantiis posse permittere passivam assistentiam in istis matrimoniis mi-xtis legitime non dispensatis, at efficaciter id non probat. Nam *haec* assi-sistentia passiva non est tantum « *accidentalis modificatio iuris communis in celebratione matrimonii* », sed est *contra* ius commune, ut patet ex textibus in not. 50. h. tit. allegatis; at Episcopi iure proprio nihil possunt contra ius commune. Praeterea si Sedes Apostolica in certis circumstantiis particularibus a *vituperandis* Episcopis abstinuit, qui illam assistentiam passivam tolerarunt, inde *firmum* atque *generale* argumentum de iure pro-prio Ordinariorum deduci nequit. Denique Gregor. XVI. in cit. Litt. Ap. ad Arch. Friburg. a. 1846. declarat: « *Itaque etiamsi Litterae et Instru-ctiones illae, in qua parte aliquid novi indulgent vel tolerant, ad ea tan-tum referentur loca, pro quibus datae sunt, nullis tamen limitibus illarum circumscribitur ratio, quatenus incommutabilem annuntiant Ecclesiae doctrinam* ». At certe aliquid plane novi continuerunt illae Litterae et In-structiones in concedenda *passiva* assistentia *etiam* in his matrimoniis mixtis, atque isti recursus ad Sedem Apostolicam pro concedenda vel extendenda illa tolerantia assistentiae passivae v. g. a. 1842. pro Galicia nullum habuissent sensum, si Episcopi ex iure proprio gauderent ista fa-cultate.

(54) *Feije* l. c. n. 571. not. 2.

(55) V. g. in Anglia, Hibernia, Hollandia, Americae septentrionalis pro-vinciis, ubi caput *Tametsi* in matrimoniis *mixtis valide* celebrandis non erat necessario observandum, nullum occurrit vestigium assistentiae pas-sivae in *istis* matrimoniis mixtis. Cfr. quoque *Gasparri* l. c. n. 621., qui testatur (saltem in certis) terris missionum, ubi caput *Tametsi* non vi-geat, sacerdotem matrimoniis cum dispensatione ab impedimento dispa-ritatis cultus celebratis assistere nullatenus solere. In *Helvetia* quoque huiusmodi assistentia passiva non solet habere locum. Cfr. Winkler, Kir-chenr. p. 305.

rochi cum non levia habeat damna et saltem nunc a legibus civilibus per iniustam coactionem non iam exigi soleat, in compluribus regionibus Germaniae, ubi fuerat permissa, magis magisque in desuetudinem abiit (56), atque in aliis dioecesium v. g. in Hollandia (57) etiam expresse est prohibita vel alibi a Sede Apostolica non amplius urgetur (58), licet antea fuerit concessa. At Sedes Apostolica quamvis ibidem nondum abrogarit assistentiam passivam in *istis* matrimoniis mixtis, tamen ob mutatas circumstantias recentioribus indultis eandem pro *aliis* regionibus non amplius concessit (59).

Cum per decretum "Ne temere", ad valorem matrimoniorum etiam mixtorum necessarium sit ut ab Ordinario aut a paroco exquiratur et excipiatur contrahentium consensus, iam patet, etiam si illicite atque adeo neglectis cautionibus ac sine dispensatione matrimonium ineatur, parochum tamen posse imo debere hanc assistentiam ad valorem requisitam praestare. Quoad reliqua vero servandae sunt praescriptiones et instructiones S. Sedis. Cfr. S. C. Conc. 27. Iulii 1908.: Acta S. Sed. XLI., 1908., pag. 512.

590. Scholion. Codices civiles posthabito regulariter impedimento disparitatis cultus multo minus admittunt impedimentum canonicum mixtae religionis (60). At quamvis aperti conflictus inter Ecclesiam et Statum, qui non raro antiquitus

(56) V. g. in Conc. prov. Colon. (a. 1860.) de assistentia ista passiva ne verbum quidem reperitur. Instr. Eystett. p. 425. eandem in Bavaria "ad vitanda maiora damna e. g. ne vivant in concubinato", adhuc tolerat, sed ut patet ex addito exemplo, ad salvandum *valorem* matrimonii mixti, qui in Bavaria nequaquam *ubique* fuit independens a *forma Tridentina*.

(57) Conc. prov. Ultraiect. (a. 1865.) in Collect. Lac. t. V. col. 844., in cuius territorio ex declaratione Benedicti XIV. caput *Tametsi* matrimoniis mixtis non applicatur.

(58) S. C. de Prop. F. (a. 1858.) ad Arch. Fogar. pro Transylvania: "Si vero catholici nullo modo adduci poterunt, ut vel a celebrandis perver- sis hisce nuptiis desistant vel legis naturalis vel divinae praeceptis obtemperent, tunc Vestrae erit prudentiae iudicare, utrum omni habita rerum, locorum et personarum ratione **exigi aut admitti possit ac debeat illa passiva parochi assistentia**, quam Gregorius XVI. fel. rec. ad maiora mala et ob maiorem tantum Ecclesiae utilitatem tolerari posse declaravit" (in Hungaria).

(59) Inde patet, quid verum vel falsum sit, si *Bangen* contendit ex mente Sedis Apostolicae assistentiam passivam necessario non iam esse concedendam. Cui sententiae Scherer l. c. p. 424. sq. not. 100. saltem ex parte recte contradicit. Cfr. quoque Instr. Eystett. p. 425.

(60) *Friedberg-Ruffini* l. c. § 150.

perversas theorias de matrimoniis mixtis etiam in praxi per vim et fraudes voluit obtrudere Ecclesiae, communiter iam pridem cessarint (61), tamen etiam nunc insignis remanet difficultas de *institutione* et *educatione* religiosa *prolis* ex matrimonio mixto natae. Leges enim civiles de gravissimo illo negotio saepe eas continent sanctiones, quae cum iure divino et canonico conciliari nequeunt (62).

(61) Qui conflictus fuit acerrimus in Borussia neque defuit in aliis civitatibus Germaniae. Cfr. *Brueck*, *Lehrb. d. Kircheng.* § 218.; *Scherer* l. c. p. 409. sq. 417. sq.; *Friedberg-Ruffini* l. c. § 150.

(62) V. g. ex lege *Hungariae* (a. 1868.) proles nata ex matrimonio mixto *exclusis quibuslibet pactis coniugum* necessario ita educanda fuit, ut pueri patrem, puellae matrem in religione sequerentur. Quae lex cum gravissimi conflictus inter Ecclesiam et Statum causa fuisset (cfr. S. C. pro neg. eccl. extr. 7. Iul. 26. Sept. 1890. in *Collect. S. C. de Prop. F. n.* 1445. et *Arch. f. k. K. t.* 65. p. 184. iunct. t. 22. p. 149. sq. t. 24. p. 106. t. 47. p. 163. 451. sq. 458. sq. t. 65. p. 347. sq.) atque manifestam contineret iniustitiam et violationem libertatis parentum, tandem inde a 1. Oct. 1895. est immutata, et parentibus denuo relicta facultas *pactis legitimis* stabiliendi educationem *universae* prolis in religione *unius* ex parentibus. Cfr. *Scherer* l. c. t. II. p. 38. sq. 421. 427. sq.

In *Austria* pariter ex lege civili 25. Maii 1868. proles matrimonii mixti secundum diversitatem sexuum in diversa religione patris vel matris est educanda, nisi parentes *ante* nuptias celebratas vel *postea* speciali pacto convenerint de immutando *ordine* a lege statuto vel *universa* prole in *una* religione patris vel matris (non in alia vel nulla religione) educanda. Cfr. *Arch. f. k. K. t.* 41. p. 409. sq. t. 49. p. 122. sq. t. 50. p. 257. sq.; *Scherer* l. c. p. 37. sq. 420.; *Schnitzer* l. c. p. 281. sq.; cit. *Instr. Ep. Austr.* 16. Novemb. 1901. l. c. p. 350. sq.

Art. 45. constitutionis fundamentalis *Helvetiae* sub specie protegendii *• inviolabilem •* quandam libertatem *fidei et conscientiae in subiecto patriae* vel *tutoriae* potestatis admittit ius plane exorbitans disponendi de religiosa educatione prolis. Etenim vel ipsa mater *etiam* post mortem mariti nequit efficaciter suam interponere auctoritatem in decernenda religiosa educatione prolis contra tutorem, nisi ipsa sit tutrix. Deinde pater vel tutor plena gaudent libertate educandi liberos in qualicunque religione, etiam in atheismo. Quae pater hac in re ordinavit, quocunque tempore potest revocare atque ab ista revocatione non impeditur, etiamsi cum ipsius consensu proles receperit baptismum in determinata societate religiosa, quae exinde contra voluntatem patris nullum ius acquirit in prolem sibi per baptismum unitam.

Pacta quoque, quibus potestas illa patria in iure civili *Helvetiae* statuta limitatur, recognitione legali carent. Cfr. *Schnitzer* l. c. p. 284. sq.; *Speiser* in *Arch. f. k. K. t.* 61. p. 197. sq. Longe aliter *Ecclesia* tuetur *libertatem* prolis contra *abusus* patriae vel *tutoriae* potestatis. Cfr. *Benedicti XIV.* Constitutiones aliosque iuris textus apud *Wernz* l. c. tom. III. n. 729.; *Instr. Eystett.* p. 82. sq.

In codice quoque civili *Galliae* art. 372. 373. 1388. eae continentur sanctiones, quae in casu matrimonii mixti possunt accipere interpretationem

Nam illa solummodo lex civilis hac in re principiis catholicis per se est *perfecte conformis*, quae universae proles ex matrimonio mixto natae baptismum et institutionem et educationem in religione catholica praescribit. Etenim *Ecclesia catholica* ex iure divino est *unice vera*, extra quam nulla est salus. Quare omnis lex civilis, quae universam prolem aut eius partem in religione acatholica educandam esse statuit, iuri divino est contraria et nulla atque irrita existit. Ipsi

practicam iuri divino et canonico omnino contrariam. Nam vi cit. art. 373. soli patri non obstantibus quibuscunque promissionibus competit ius eligendi religionem, in qua ipsius proles sit educanda. Cfr. *Allègre* l. c. ad cit. art. 373. Quod ius nonnisi mortuo vel impedito marito transit in uxorem atque deinde illa quoque mortua ex art. 450. in tutorem. Imo ex cit. art. 1388. coniuges non possunt (paetis) derogare iuribus, quae ex potestate maritali vel parentali iuxta codicem civilem marito in uxorem vel prolem competunt. Quare *Allègre* l. c. ad a. 1388. scribit : « *Par conséquent nulle sous notre Code civil la convention laquelle en vertu le père s'obligerait à donner telle éducation à ses enfants, de les élever dans telle religion. Ainsi, lorsque dans un mariage mixte, entre catholique et protestant, c'est le mari qui est protestant, l'engagement, qu'il prend d'élever ses enfants dans la religion catholique, pour se marier à l'église, constitue bien une obligation morale et de conscience, mais cet engagement n'a pas de sanction civile. Tout au plus les tribunaux pourraient-ils dans sa violation une injure grave de nature à entraîner la séparation de corps* ». Mirum igitur non est, quod idem auctor l. c. ad cit. art. 373. animadvertat : « *Il serait donc à souhaiter que sur cette question, qui dans certaines régions présente un intérêt très sensible, l'Etat fit siennes les prescriptions de l'Eglise et forçât les parents à respecter les promesses faites au moment du mariage. Il lui suffirait pour cela de considérer ces promesses comme valables et en conséquence de les sanctionner comme les promesses civiles ordinaires; ce ne serait là que l'application du droit commun* ». Cfr. quoque *Geigel*, Franz. Staatskirchenr. p. 234. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 283. sq.; cod. civ. Ital. art. 220. 1379. concordant cum iure gallico.

In codice civili *Germaniae* § 1354. iunct. §§ 1627. sq. 1631. 1684. sq. 1779. 1801. potestas patria in genere ita definitur, ut etiam moralistae catholici illam non reprehendant. Cfr. *Lehmkühl*, D. b. Gesetzb. ad cit. §§ 1354. sq. Quae paragraphus a viris doctis quandoque adeo latam accepit interpretationem v. g. excludendo pacta de educatione religiosa proles, quae cum aliis dispositionibus ipsius iuris civilis non cohaereat (cfr. art. 134. 135.) atque in matrimoniis mixtis periculum violationis iuris divini inducat. Cfr. *Hollweck*, D. Civileher. p. 166. sq. Cum in iure communi Germaniae huiusmodi negotium educationis proles ex matrimoniis mixtis non fuerit uniformiter ordinatum (cfr. art. 134.), recurrendum est ad ius particulare (non raro iuri divino et canonico manifeste contrarium) singulorum civitatum imperii Germaniae, quod fuse exponit: *Schmidt*, Die Confession der Kinder nach den Landesrechten in Deutschland. Cfr. quoque *Schnitzer* l. c. p. 266. sq.; *Scherer* l. c. p. 38. sq.; *Lehmkühl* l. c. ad art. 134. 135. et § 1631.; *Geiger*, D. relig. Erziehung. d. Kinder.

quoque sponsi acatholici in suum favorem non possunt invocare idem principium et conqueri de laesa aequitate atque paritate. Nam praeterquam quod *veritas* et *error* non aequalia habeant iura, longe dispar est conditio partis catholicae et acatholicae. Catholicus enim coniux pro sua conscientia nullo unquam tempore potest theoretice et practice derelinquere doctrinam catholicam de necessitate fidei catholicae; at acatholici passim non asserunt: Extra nostram societatem religiosam nulla salus, et in specie ut plurimum negare non audent aliquem etiam in Ecclesia catholica posse consequi salutem. Inde deducitur nihil contra conscientiam partis acatholicae postulari, si illa adigatur ad promissionem de universa prole in religione *catholica* educanda. Cfr. *Leitner* l. c. p. 361.

Cum in plurimis civitatibus lex illa principiis catholicis unice conformis non sit lata (63), et haud raro sine maximis perturbationibus in foro saeculari ferri non possit, civiles legislatores saltem ab iis legibus condendis *abstineant* necesse est, quibus coniuges catholicos *oneribus* a fide catholica *alienis* arctant vel ea privant *libertate*, qua suae conscientiae saltem per pacta legitime inita consulere *possunt*. Qui legislatores civiles in modernis civitatibus, in quibus viget non levis varietas religionum toleratarum, certe non sunt idonei atque competentes iudices in definienda *vera* religione. Quare in istis civitatibus potestas publica huiusmodi negotium potissimum *parentibus* relinquet, nisi velit incidere in apertas absurditates aut graves parentibus atque proli inferre iniurias (64).

591. Scholion. Secundum analogiam disputationis de impedimenti dirimentibus *post* absolutam explicationem impedimenti impediens *mixtae religionis* disserendum esset de impedimenti prohibentibus sive absolutis sive relativis ex *crimine* quodam ortis. Quae impedimenta prohibentia ex cri-

(63) In Austria *olim* ex ipsa iuris civilis absoluta dispositione, excluso quolibet pacto in contrarium, *universa* proles ex matrimonio mixto nata *debuit* baptizari et educari in religione catholica dominante, si *pater* fuit *catholicus*; at per summam insequentiam, si *mater* professa est religionem *catholicam*, illa absoluta legis sanctio de universa prole non habuit locum, sed solummodo *per pactum* mater catholica *potuit* obtinere educationem universae prolis in religione catholica. Cfr. *Scherer* l. c. p. 417. not. 49.

(64) *Lehmkuhl* l. c. art. 134.; aliter *Hinschius* l. c. t. IV. p. 51. sq.; *Friedberg-Ruffini* l. c. § 92. IV., qui in ordinanda educatione religiosa prolis ex matrimoniis mixtis sustinent competentiam Status omnino non fundatam.

mine provenientia, cum contraria consuetudine iam pridem sint abrogata et secundum disciplinam nunc vigentem non amplius obligent, nonnisi historicum habent momentum. Quare tantum ad complementum doctrinae paucae quaedam animadversiones de numero et historia illorum impedimentorum sunt subnectendae. Cfr. *Schmalzgr.* lib. IV. tit. 16. n. 57. 58. 42. sq.; *Giovine* l. c. t. I. p. 241. sq. 688.; *Feije* l. c. n. 548.; *Bened. XIV.*, Quaest. can. 526. = relat. in caus. Ulyxbon. 7. Sept. 1726. a S. C. C. decisa.

Cum *poenitentia publica* siye solemnis in Ecclesia vigeret, quicumque ad poenitentiam publicam subeundam compulsus aut admissus est, non solum *tempore poenitentiae* ab usu legitimi matrimonii fuit exclusus, sed etiam peracta poenitentia saltem ex consuetudine Ecclesiae Romanae a *novis* quoque *nuptiis* celebrandis in perpetuum arcebatur (65). Inde ortum est *impedimentum impediens publicae vel solemnis poenitentiae*. Cfr. *Schmalzgr.* l. c. n. 45.; *Hefele* l. c. t. II. p. 553. 563. Quae rigida disciplina imprimis pro adolescentibus poenitentiam suscipientibus moderationem nacta est (66), atque paulatim *omissa separatione* coniugum (67) vel ipso tempore poenitentiae usus matrimonii in praxi coniugibus vix amplius fuit prohibitus. Cfr. *Bernard. Pap.* l. c. p. 301. Sublata poenitentia publica in Ecclesia nihilominus *certis delictis* adnexa mansit *prohibitio perpetua licitae celebrationis matrimonii* etiam cum *qualicunque persona* (68). Inter ista crimina recensenda sunt: Incestus (69), matrimonium attentatum cum

(65) Cfr. c. 12. (Siricius a. 385.) C. XXXIII. q. 2.; *Freisen* l. c. p. 561. sq.; *Esmein* l. c. t. I. p. 398. sq.; *Scherer* l. c. p. 388. sq.

(66) *S. Leo* a. 458. vel 459. in c. 14. C. XXXIII. q. 2.; c. 16. 19. Concil. Toletan. (a. 400.) = c. 27. 26. C. XXVII. q. 1.; c. 55. Concil. Tolet. IV. (a. 633.); c. 2. Concil. Tolet. XII. (a. 681.); c. 21. 22. Concil. Arelat. (a. 443.-452.); c. 1. Conc. Elus. (a. 551.). Circiter a saeculo nono generatim post peractam poenitentiam novarum nuptiarum celebratio poenitentibus non iam fuit interdicta. Cfr. c. 30. Conc. Wormatien. (a. 868.); c. 39. 41. 44. Conc. Tribur. (a. 895.); c. 13. 16. C. XXXIII. q. 2.; *Freisen* l. c. p. 564. sq.; *Schmitz* l. c. 455.

(67) Cfr. c. 34. 37. Conc. Wormat. (a. 868.); c. 17. C. XXXIII. q. 2.; *Freisen* l. c. p. 570. cum limitatione a *Scherer* recte adiecta.

(68) *Freisen* l. c. p. 574.

(69) Cap. 1. 4. X. de eo, qui cogn. IV. 13.; cap. unic. i. f. de cons. IV. unic. in Clem.; c. 10. 11. Concil. Vermer. (a. 753.-757.); c. 53. 56. Conc. Mogunt. (a. 813.); c. 38. Conc. Rom. (a. 826.); c. 29. Conc. Mogunt. (a. 847.); c. 20. C. XXXII. q. 7.; c. 4. C. XXXV. q. 2. 3. De ipsa notione et extensione incestus apud veteres et recentiores scriptores non est concursus sen-

moniali (70), raptus sponsae alienae (71), uxoricidium (coniugicidium) (72), interfectio propriae prolis (73), presbytericidium (74), malitiosa propriae prolis susceptio ex baptismo (75).

TITULUS XXVIII.

DE VETITO ECCLESIAE.

(*Lib. IV. tit. 16. de matr. contracto contra interd. Eccles.*)

592. **Fontes:** Compl. I. lib. IV. tit. 17. d. m. contra i. E. contract.; compl. II. lib. IV. tit. 10. ead. rubr. — Decretal. Gregor. IX. l. c. supra h. t.; Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 1. 9. 10. de ref. matr.; Bened. XIV. Const. « *Dei miseratione* », 3. Nov. 1741. § 9.; — Decis. S. C. C. in ed. *Richt.* Conc. Tr. p. 269. sq.; Instr. C. R. § 67.

Scriptores: Comment. iur. Decretal. in h. t. — *Devoti* l. c. § 148.; *Aichner* l. c. § 181.; *Scherer* l. c. §§ 126. 129. — *S. Raymund.* l. c. lib. IV. tit. 18. d. m. contra i. E. c.; *Roland.* l. c. p. 196.; *Bernard. Pap.* l. c. p. 304. 180. sq.; *Tancred.* l. c. p. 68. sq. tit. 31. d. m. contracto c. i. E. et temp. feriar. — *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 1. n. 7. 8. disp. 2. 6. n. 5. 6.; *Giovine* l. c. t. I. p. 328. sq.; *Bened. XIV.*, De Synod. dioec. lib. XII. cap. 5. n. 3.; *Feije* l. c. n. 549. sq.; *Schulte* l. c. § 39.; *Van de Burgt* l. c. p. 270. sq.; *Rosset* l. c. n. 1207. sq.; *Gasparri* l. c. n. 269. sq.; *Leitner* l. c. p. 378. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 228. sq. — *Moy* l. c. p. 381. sq.; *Freisen* l. c. p. 651. sq.; *Esmein* l. c. t. I. p. 394. sq.

Praenotiones.

593. **Connexio materiae.** Cum singula impedimenta dirimentia vel impedientia propter certam et singularem rationem *lege* quadam *generali* sint constituta, fieri iam potest, ut ob diversas rationes aliquod matrimonium particulare *praecepto* speciali, non lege generali sit prohibendum vel irritandum.

tentia. Cfr. *Gury-Ballerini* l. c.; *Freisen* l. c. p. 575. sq.; *Schmitz* l. c. p. 357.; dict. *Grat.* Grat. § 4. ad can. 2. C. XXXVI. q. 1. « *Incestus est (recte!) consanguineorum vel affinium abusus* »; *Bernard. Pap.* l. c. p. 300. 135.; dict. *Grat.* ad c. 18. C. XXX. q. 7.; *Hollweck*, D. k. Strafg. p. 267. sq.; *Hinschius* l. c. t. V. p. 820. sq.

(70) Cfr. c. 13. C. XXVII. q. 1. = cap. incertum; Glossa in cit. c. 13. v. Et nunquam.

(71) Cfr. c. 34. C. XXVII. q. 2. = cap. 24. Conc. Aquisgranens. (a. 817.).

(72) Cfr. c. 5. C. XXXIII. q. 2. = Nicol. M. epist. ad Archiep. Bituric. ser. (a. 864.).

(73) Cap. 1. X. de his, qui V. 10.; *Schmalzgr.* l. c. n. 47.

(74) Cap. 4. Synodi apud Theodonis villam (a. 821.) (*Hefele* l. c. t. IV. p. 30. sq.); cap. 2. X. de poenit. V. 38. = c. 24. Conc. Mogunt. (a. 847.).

(75) Cfr. c. 5. C. XXX. q. 1. = c. 20. ex epist. Rabani ad Heribald. ser. (a. 853.); *Feije* l. c.

Id, quod fit vetito competentis auctoritatis ecclesiasticae. Quae disputatio de vetito Ecclesiae sese habet ad iustar appendicis ad universam disceptationem de impedimentis dirimentibus et impredientibus, ideoque merito proponitur ultimo loco (1).

594. Definitio. Vetitum Ecclesiae est *praeceptum* speciale a competente Superiore ecclesiastico (ab homine, non a iure), datum, quo matrimonium particulare a certis personis contrahendum ex legitima causa sive in perpetuum (2) sive ad tempus prohibetur aut interdum etiam irritatur.

595. Divisio. Vetitum Ecclesiae dividitur: I. *Ratione subiecti activi* in vetitum *Romani Pontificis* vel *Episcopi* vel *Parochi*. — II. *Ratione temporis* in *perpetuum* aut *temporaneum*. — III. *Ratione effectus* in vetitum *simplicis prohibitionis* aut cum clausula irritante. — IV. *Ratione personarum* in *generale* i. e. cum omnibus personis (v. g. in casu solutionis matrimonii rati ob impotentiam valde probabilem unius partis) et in *particulare* cum determinata tantum persona.

596. Notae historicae. De vetito Ecclesiae primis saeculis neque canones expressi neque practica exempla inveniuntur, licet de iure Ecclesiae nativo et proprio statuendi impedimenta sive per *legem* sive per *praecepta* dubitari non possit. Nihilominus vestigia quaedam et praeformationes huius praxis non videntur deesse. Etenim iam S. Ignatius M. tradit primos christianos nonnisi *e sententia* Episcopi singulas nuptias celebrasse, similiterque c. 44. Concil. Tolet. IV. (a. 633.) clericis inferioribus sine *licentia* Episcopi certa matrimonia interdicuntur. Quae prohibitiones particulares maxime videntur locum habuisse cum non obstante impedimento ligaminis de attentato quodam novo matrimonio aut post mortem prioris coniugis de praeproperis nuptiis secundis ageretur (3). Cum

(1) *Tancred.* l. c.; *S. Raym.* l. c.; *Goffred.* de *Trano* h. t. n. 1.

(2) Naturae vetiti ecclesiastici generatim spectati non repugnat, ut etiam in *perpetuum* detur (cfr. *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 1. n. 7. 8. 10.; *Aichner* l. c.); at non omnes Superiores ecclesiastici ad huiusmodi *perpetuum* vetitum sunt *competentes*, et ipsi R. Pontifices *de facto* saepe sua potestate non utuntur.

(3) *Freisen* l. c. p. 658. sq. 655. sq. Antiquissimum exemplum vetiti pontificii est illud, quo Stephanus III. a. 770. Carolo M. sub poena anathematis et nullitatis matrimonii prohibuit nuptias cum filia regis Longobardiae atque illius fratris cum sorore Caroli M. Cfr. *Iaffé*, Reg. n. 1826. Cuius prohibitionis rationes *Scherer* l. c. p. 398. dicit unice (?) sitas esse in vehementibus dieteris Stephani III. de gente Longobardorum. Alias rationes cfr. Hergenröther-Kirsch, Handbuch der allgem. Kirchengeschichte II., 1904., 71.

in textu originali Decreti Gratiani leges ecclesiasticae de vetito non reperiantur (4), *Rolandus* in Summa p. 196. prima vice expresse “*prohibitionem Ecclesiae specialem* „ commemorat. Ex professo vero de interdicto Ecclesiae disserit *Bernardus Papiensis* in Summa Decret. l. c. p. 180. variasque allegat doctorum opiniones et consuetudinem Ecclesiae Romanae; denique distinctione facta inter interdictum *solemnne* sive *publicum* atque *secretum* priori tribuit haud sine haesitatione vim *irritandi* (cfr. cap. 4. X. IV. 4.), alteri solummodo efficaciam *prohibendi* matrimonium contrahendum. Similes distinctiones alii quoque doctores adoptarunt (5). At *Tancredus* l. c. p. 69. “*sine aliqua dubitatione* „ tenendum esse docuit interdictum Ecclesiae *ex sese non dirimere* matrimonium. Quae doctrina in consuetudine Ecclesiae Romanae fundata etiam a Romanis Pontificibus et speciatim a Gregorio IX. in collectione sua authentica expresse est approbata (6), atque inde a saeculo decimo tertio in scholis et in foro retenta, eo tantum excepto casu, quo *Romanus Pontifex* clausulam irritantem adderet interdicto a se promulgato. Cfr. *Goffred. de Trano*, Summa h. t. n. 1.; *Hostiensis*, Summa h. t. n. 2.; *Ioannes Andr.*, Novella comment. h. t.; *Panormit.*, Comment. h. t.

In Concilio Remensi (a. 1049.) Leo IX. propter consanguinitatem Balduino, comiti Flandriae, prohibuit filiam duci Normanniae dare in uxorem. Cfr. *Hefele* l. c. t. IV. p. 731. sq.; *Riganti* l. c. in Reg. 49. Canc. Ap. n. 8. Minus certum est vetitum Ioannis VIII. († 882.) a *Iaffé* l. c. n. 2963. relatum, quo Sophonestia vidua prohibetur a matrimonio cum viro extraneo, imo eidem iniungitur, ut intra viginti dies aut castitatem profiteatur aut uni “*ex nostratibus* „ nubat. Cfr. *Scherer* l. c. p. 398.

(4) In Decr. Grat. c. 2. C. XXXV. q. 6. est *palea* = cap. 3. X. qui matrim. IV. 18.

(5) *Freisen* l. c. p. 653. sq.; *Esmein* l. c. t. I. p. 396. sq.

(6) Cap. 12. X. (Alex. III. a. 1170.-1171.) de sponsal. IV. 1.; cap. 13. X. de desp. impub. IV. 2.; cap. 4. X. de sponsa duor. IV. 4.; cap. 1. 2. 3. X. h. t. Cfr. *Bernard. Pap.* in Summa de matrimonio l. c. p. 304.: “*Verum quia consuetudo Romanae Ecclesiae sentit in contrarium, non enim eos (qui contra vetitum Ecclesiae celebrant nuptias), nisi ad tempus separat, eius consuetudinem veneror, penes quam est canones interpretandi potestas* „ Quo sensu videtur etiam intelligendum cap. 4. X. de spons. duor. iunct. cap. 3. X. h. t., quod sel. illud matrimonium *secundum pendente causa* prioris celebratum saltem ad tempus i. c. usque ad decisionem causae sit *separandum* (irritandum), non quasi per se habeatur *invalidum*, quia contra interdictum *Episcopi* contractum, sed ad summum propter aliud impedimentum dirimens v. g. ligaminis. Cfr. *Ioann. Andr.* in cit. cap. 4. X. IV. 4.; *Panormitanus* l. c. in idem cap. 4.; *Scherer* l. c. p. 398. not. 3.; *Gonzalez* in cap. 3. X. h. t.; *Bened. XIV.*, De Synod. dioec. l. XII. cap. 5. n. 3.

Quodsi Glossatores non fuerunt concordēs in determinanda *vi iuridica* vetiti ecclesiastici, similiter de *magistratu competente* non omnes fuerunt in eadem opinione. Alii enim putarunt tale vetitum *solummodo* dari posse ab eo, qui habeat potestatem de matrimoniis *cognoscendi* et *definiendi* (7) i. e. ab Episcopo vel Archidiacono vel Archipresbytero, alii id *etiam* a parochio fieri posse dixerunt (8). Quae ultima sententia tandem praevaluit.

§ 1. DE SUBIECTO ET CAUSIS VETITI ECCLESIAE.

597. Determinatum quoddam matrimonium inter certas personas contrahendum per praeceptum vetari potest a *Rom. Pontifice* omnibus fidelibus in universa Ecclesia (9), ab *Episcopo* (10) (Praelato nullius, Vicario capitulari, Vicario generali, Vicario Apostolico) subditis propriis, a *parochio* suis parochianis. Quo praecepto parochus non usurpat iurisdictionem fori externi vel officium iudicis matrimonialis, sed *ad tempus* dat simplicem prohibitionem *extraiudicalem*, ut *causa* interrim ad Episcopum deferatur et ab eo iudicialiter cognoscatur et definiatur (11).

598. Vetitum celebrandi nuptias *directe* ligat *ipsos sponso*s, qui matrimonium celebrare intendunt atque consequenter etiam parochum et testes. Imo Episcopus etiam expresse et sub gravibus poenis prudenti arbitrio infligendis *parochio* et *testibus* assistentiam in certo matrimonio prohibere valet. Quae prohibitio Episcopi efficere nequit, ut matrimonium invalide celebretur, si parochus et testes nihilominus de facto assistant matrimonio interdicto (12). *Parochus* quoque *vicario* suo et

(7) *Bernard. Pap.* l. c. p. 181.; *Goffred. de Trano* l. c.

(8) *Hostiensis* l. c.: « Ergo non potest fieri interdictum, nisi ab eo, qui de ea causa cognoscere potest secundum Damas. Sed male dixit, quia et a parochiali sacerdote fieri potest, ut patet (ex cap. 3. X.) de clandest. desp. ».

(9) Relatio in c. Agrigent. a. S. C. C. 15. Mart. 1727. decisa in ed. *Richt.* C. Tr. p. 269. sq. n. 113.; Act. S. Sed. vol. V. p. 553.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 1. 2.; *Rosset* l. c. n. 1208.

(10) Cap. 1. 2. 3. X. h. t.; *Benedict.* XIV., De Synod. dioec. l. XII. cap. 5. n. 2. 3.

(11) Cap. 3. X. de clandest. desp. IV. 3.; *Sanchez* l. c. disp. 6. n. 6.; *Schmalzgr.* h. t. n. 4. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 228. sq.; *Rosset* l. c.; *Feije* l. c. n. 549.; *Leitner* l. c. 379.; paulo aliter *Scherer* l. c. p. 406. disserit de iure parochi interdicendi matrimonium.

(12) S. C. C. in c. Florent. 10. Febr. 1629. et in c. Savonen. 2. Mart. 1595. apud *Giraldi*, Expos. iur. pont. P. I. sect. 726.; S. C. C. in c. Giennensi a. 1581., in c. Pistor. 22. Apr. 1719. apud *Richt.* l. c. p. 269. n. 110. 111.; *Feije* l. c. n. 549.; *Benedict.* XIV., De Synod. dioec. l. XIII. cap. 23. n. 1. sq.

testibus interdicere potest, ne matrimonio celebrando assistant. Quo in casu cum in non paucis regionibus vicarii parochiales absque *speciali delegatione parochi* in singulis casibus data valide matrimoniis assistere nequeant, indirecte propter *delegationem* absolute negatam aut *conditionem* forte non verificatam prohibita assistentia vicarii in matrimonio invalida esse potest. Quae nullitas neglecta prohibitione parochi non habetur, si vicarius parochialis *immediate* ab *Episcopo* universaliter fuerit delegatus ad validam assistentiam matrimoniis (13).

599. Tres potissimum sunt causae, ob quas *Episcopi* vel *parochi* matrimonium in casu particulari prohibere possunt atque adeo debent: I. Querela propter *sponsalia* prius cum alia persona contracta ad instantiam partis laesae. — II. Probabilis coniectura *obstare* matrimonio *impedimentum* dirimens vel prohibens (14). — III. Timor fundatus, ne ex matrimonii celebratione *graves* rixae, scandala, inimicitiae oriantur (15).

Si quis sese gravatum esse existimat, quod *Episcopus* vel *parochus* propter causam non legitimam *statuerit* vel *negarit* interdictum, ad superiorem instantiam scilicet ad Ordinarium vel Metropolitam vel S. C. de disciplina Sacramentorum patet recursus vel appellatio (16).

Romanus Pontifex, quamvis ad causas in iure expressas non adeo rigore sit adstrictus atque *Episcopi* et *parochi*, tamen hac potestate raro utitur et magna cum moderatione v. g. in concessione quarundam dispensationum. Ita in dispensatione super impedimento voti adiungi solet clausula:

(13) Cap. 3. X. de despons. cland. IV. 3.; S. C. C. in cit. c. Pistor.; *Leitner* l. c.

(14) Cap. 2. 3. X. h. t.; cap. 3. X. de cland. desp. IV. 3.; *Wernz* h. t. IV. n. 122. 144.

(15) S. Cong. Conc. in cit. c. Agrigent.; Instr. Card. R. §§ 67. 105.; *Schmalzgr.* h. t. n. 3. Quae *Schulte* l. c. et *Schnitzer* l. c. p. 228. huic tertiae causae opponunt, fundamento solido carent; non enim agitur de quibuslibet rixis etc., quae in omnibus fere matrimoniis occurrere possunt. Cfr. *Rosset* l. c. n. 1207.; *Leitner* l. c. p. 380.; *Feije* l. c. n. 550.; *Gasparri* l. c. n. 270. iunct. decis. S. C. C. in caus. Florent. 12. Ian. 1726. et in c. Tudert. 7. Sept. 1793. apud *Richt.* l. c. p. 270. n. 115. 118. et S. C. C. 9. Iul. 1881. in Act. S. Sed. vol. XIV. p. 455. sq.

(16) Cap. 1. 2. X. h. t.; S. C. C. in cit. c. Florent. 12. Ian. 1726. de remotione interdicti a Vicario generali cum excommunicatione publicati; S. C. Ep. et Reg. 15. Iun. 1819. de vetito *Episcopi* ob insufficientiam causae relaxato; S. C. C. in cit. c. 6. Iul. 1881. sententiam *Episcopi* interdictum *negantis* confirmavit; Instr. C. R. § 105.

“ *Quodsi contrahentium praefatorum alter alteri supervixerit, perpetuo absque spe coniugii maneat* „. Si a Romano Pontifice dispensatio matrimonii rati conceditur interveniente simul gravi dubio de *impotentia* unius partis, gratiae concessae subiungitur mandatum parti impositum, de cuius potentia dubitatur: “ *Vetito mulieri (viro) transitu ad alias nuptias inconsulta S. Congregatione* „ (17) scl. S. C. Inq. vel S. C. de disc. Sacr. vel S. C. de Prop. Fide.

§ 2. DE VI ET EFFECTIBUS VETITI ECCLESIAE.

600. *Parochus* si matrimonium interdicat, *obligationem* per se *gravem*, utpote in re gravi ob periculum peccandi, imponere potest abstinendi saltem *ad tempus* a nuptiarum celebratione, ut v. g. interim de dubio inquiri, atque causa ad Episcopum delata ipsius sententia expectari possit; at cum careat iurisdictione in foro externo vetitum a se datum *censuris ecclesiasticis* communire nequit, multoque minus clausula *irritante* matrimonium contra prohibitionem contractum (18).

601. *Episcopus*, si vetito suo matrimonium prohibeat, nisi verificentur exceptiones in not. 18. h. tit. allegatae, pariter *gravem* imponit *obligationem*, imo *censura* ecclesiastica vel alia *poena* congrua vim prohibitionis suae augere potest, sed potestate apponendi clausulam *irritantem* caret et a poenitentis infligendis disciplinae vigenti alienis similiter abstinere debet (19).

602. *Solus Romanus Pontifex* efficere potest, ut interdictum matrimonii a se publicatum *praeter vim obligantem* et *poenalem* etiam efficaciam habeat *irritandi* matrimonium posthabito vetito suo forte attentatum; ipse enim solus prohibitioni matrimonii addere potest clausulam irritantem. Nihilominus etiam vetitum Romani Pontificis, nisi disertis verbis clausula

(17) Cfr. Act. S. Sed. vol. V. p. 553. vol. XI. p. 141. vol. XVIII. p. 409.

(18) Sanchez l. c. l. VII. disp. 17. n. 1.; Rossel l. c. n. 1209.; Schnitzer l. c. n. 229.; Gasparri l. c. n. 272.; Scherer l. c. p. 405. not. 8. Qui auctores cum Sanchez recte *gravem* obligationem non semper admittunt, v. g. si interdictum datum esset ob leviolem causam, vel ipsi sponsi certo scirent suspicionem alicuius impedimenti non esse fundatam, et aliunde scandalum abesset.

(19) Cap. 1. 2. 3. X. h. t.; Benedict. XIV. Const. “ *Dei miseratione* „ § 9., De Synod. dioec. lib. XII. cap. 5. n. 2. 4.; Schmalzgr. h. t. n. 8. sq.; Giovine l. c. t. I. p. 131. sq.

irritans sit apposita, solummodo simplex esse *solet* prohibitio, quae matrimonium reddit illicitum, non invalidum (20). Multo magis vetita quoque SS. CC. v. g. S. C. de disc. Sacr. tantum habere solent vim simplicium prohibitionum.

603. Si non obstante vetito ecclesiae matrimonium *invalidè* celebretur, proles ex tali matrimonio non vere putativo nata non est censenda *legitima*, praesertim si banna fuerint omissa, vel vetita propter dubia de impedimento dirimente iniuncta; in *neutra* enim parte *bona fides* praesumi potest (21).

§ 3. DE CESSATIONE VETITI ECCLESIASTICI.

604. Vetitum ecclesiasticum cessat: I. *Revocatione* ab ipso Praelato ecclesiastico, qui illud iniunxerat, vel eius *Superiore* legitime facta (22); II. lapsu *temporis*, ad quod fuerat limitatum (23); III. cessatione *causae*, ob quam statuitur v. g. sublato dubio de impedimento dirimente per sententiam de statu libero post litem pendentem (24).

605. *Scholion.* Cum in modernis codicibus civilibus certa matrimonia solummodo prohibeantur per *leges*, non per *magistratum edicta* vel *praecepta*, matrimonii *civilis* celebratio in foro saeculari nequit subiici analogo cuidam vetito in foro ecclesiastico vigenti.

(20) Cap. 13. X. de despons. imp. IX. 2.; *Benedict.* XIV., De Synod. dioec. l. c. n. 3.; relat. cit. in caus. Agrigent. 15. Mart. 1727.; *Schmalzgr. h. t. n. 9. sq.*; *Freisen* l. c. p. 656.; *Riganti* l. c. in R. 49. Canc. Apost. n. 103. sq. 109. sq. et *Wernz* h. tit. not. 3. de antiquis et novis exemplis vetitorum pontificiorum.

(21) Cap. 3. X. de cland. desp. IV. 3.; *Santi* l. c. l. IV. t. 17. n. 3.; paulo aliter *Scherer* l. c. p. 405. not. 9.

(22) Cfr. text. cit. h. tit. not. 16. Qua in re cum interdictum sit *praeceptum*, saltem *generatim* normas de praecepto statutas sequitur. Cfr. *Lehmkuhl*, Theol. mor. t. I. n. 72. Quod cum proxime afficiat *personam* atque ossibus inhaerere dicatur, etiam in aliena dioecesi est attendendum, dummodo de illo authenticè constet, si subditus interdictus alterius dioecesis ibidem velit celebrare matrimonium. Praeterea quod in genere docetur de cessatione praecepti per *mortem* praeipientis, nolim indiscriminatim vetito ecclesiastico applicare. Etenim ut plurimum *ratio* vetiti v. g. scandala vitanda, dubia de impedimento dirimente est plane independens a morte Superioris praeipientis; insuper talia vetita videntur esse sub tutela et approbatione iuris publici sive *legis* ideoque ob ipsum bonum publicum atque legis sanctionem et durationem per mortem Praelati interdicentis non videntur amittere vim obligandi.

(23) *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 17. n. 1.; *Leitner* l. c. p. 380.

(24) Cap. 3. X. *ff.* t.

SECTIO III.

DE DISPENSATIONIBUS IMPEDIMENTORUM
MATRIMONIALIUM ET CONVALIDATIONE MATRIMONII.

TITULUS XXIX.

DE DISPENSATIONIBUS IMPEDIMENTORUM MATRIMONIALIUM.

(*Lib. IV. tit. 16. de matrim. contract. contra
interd. Eccles.*) (1).

606. **Fontes** : Dist. 13. pr. dict. Grat. ; c. 16. C. XXV. q. 1. cum sequenti dicto Grat. — Cpl. I. cap. 6. qui cleric. IV. 6. ; cap. 1. de consang. IV. 14. ; cpl. III. cap. 4. de cons. IV. 10. — Decretal. Greg. IX. cap. 13. X. (in parte historica et quaestione proposita in parte dispositiva v. « *Non potest* ») de rest. spoliat. II. 13. cum cap. 8. 9. X. de divort. IV. 19. — Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 1. 5. de ref. matr. — Instr. et decis. SS. CC. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1451. sq. et in ed. *Richt.* Conc. Trid. p. 271. sq. ; Formulae Datar. Apost. ; Praxis Dat. Apost. ; Instr. Card. R. §§ 79. sq. (2) ; Instr. Eystett. p. 360. sq. *Pius X.* Const. « *Sapienti consilio* » 29. Iun. 1908. : Acta Apostolicae Sedis I., 1909., p. 7. sq. *Ordo servandus in sacris Congregationibus, Tribunalibus, Officiis Curiae romanae*, 29. Septembr. 1908. Acta Apost. Sed. ibid. I. p. 36. sq.

Scriptores : Commentatores iur. Decretal. i. f. lib. IV. tit. 16. ; *Santi* i. f. lib. IV. p. 207. sq. — *Aichner* I. c. §§ 186. sq. ; *Scherer* I. c. §§ 132. sq. (3) ; *Sanchez* I. c. lib. VIII. ; *Feije* I. c. n. 600. sq. ; *Schulte* I. c. §§ 40. sq. ; *Mansella* I. c. p. 162. sq. ; *Gasparri* I. c. n. 303. sq. ; *Rosset* I. c. n. 2323. sq. ; *Schnitzer* I. c. p. 496. sq. ; *Leitner* I. c. p. 401. sq. — *Pyrrhus Corradus*, Praxis dispensation. apostolicar. ; *De Iustis*, De dispensationibus matrimonial. ; *Giovine* I. c. ; *Van de Burgt*, Tract. de dispens. matrimonial. ; *Zitelli*, De dispensationib. matrimonial. — *Thomassinus*, V. et nov. Eccl.

(1) Cum proprius quidam titulus de dispensationibus matrimonialibus in collectionibus authenticis non existat, illi tituli quoque sunt consulendi, in quibus generales quaestiones de dispensationibus super legibus ecclesiasticis resolvuntur. Cfr. lib. I. tit. 2. de constit., tit. 3. de rescript., tit. 29. de pot. et off. iud. deleg. ; Decretal. Clem. P. VIII. ed. *Sentis* p. 3. sq. 154. sq.

(2) Ut potestas civilis sibi vindicavit ius statuendi impedimenta etiam pro matrimoniis hominum baptizatorum, ita etiam consequenter sibi tribuit ius dispensandi super impedimentis a se constitutis. Cfr. cod. civil. Ital. art. 68., Gall. art. 145. 164., Hispan. art. 85., Austr. § 83. ; *Schulte* I. c. p. 571. sq. ; *Friedberg-Ruffini* I. c. § 151.

(3) Ex theolog. consuli possunt : S. *Alphons.* I. c. lib. VI. n. 1118. sq. ; *Gury-Ballerini* I. c. tom. II. n. 861. sq. ; *Perrone* I. c. t. II. p. 83. sq. ; *Palmieri* I. c. p. 294. sq. Neque negligendi sunt commentatores iur. Decretal. in lib. I. tit. 2. 3. aliqui canonistae, ubi disputant de dispensationibus in genere, aut scriptores practici v. g. *Ioder*, *Schneider* alique.

disc. P. II. lib. 3. cap. 24. sq.; *Freisen* l. c. p. 891. sq.; *Esmein* l. c. t. II. p. 315. sq.; *Stiegler*, Dispensation. in Arch. f. k. K. t. 77. p. 3. sq. 15. sq.; *Zhishman* l. c. p. 190. sq. 712. sq. *Leo Mergentheim*, Die Quinquennalkultäten pro foro externo, Ihre Entstehung und Einführung in deutschen Bistümern, Stuttgart 1908.

Praenotiones.

607. Connexio materiae. Postquam omnia impedimenta dirimentia et impediencia sunt proposita et explicata, *singulisque titulis* breves subiunctae fuerunt animadversiones de *cessatione* et *dispensatione* pro natura uniuscuiusque impedimenti, *universa et generalis theoria* de cessatione et dispensatione impedimentorum matrimonialium in casibus particularibus (4) explanetur necesse est. Sunt impedimenta dirimentia et prohibentia sive iuris divini sive iuris ecclesiastici, quae tolluntur per *remotionem causae* v. g. *defectus scientiae in doctrina christiana* per sufficientem instructionem subsecutam, *ligamen* legitima vinculi solutione v. g. morte vel solemnī professione vel privilegio Paulino, *disparitas religionis* conversione partis acatholicae, *votum simplex castitatis viri* religiosi legitima dimissione ex religione *formali*, *raptus* constituendo mulierem in loco tuto, aut per *lapsum temporis* v. g. in tempore clauso, in impedimento aetatis; attamen *dispensatio est ordinarius* modus (5) auferendi in casibus particularibus vim legis irritantis vel prohibentis quoad *pleraque* (6) impedimenta ma-

(4) De *generali abrogatione* vel *derogatione* legum irritantium vel prohibentium matrimonii attendendum est ius commune de abrogatione vel derogatione legum ecclesiasticarum in genere vel in specie de impedimentis matrimonialibus constitutum. Cfr. *Wernz*, Ius Decret. t. I. n. 117. sq. 191. sq. iunct. t. IV. n. 60.; *Gasparri* l. c. n. 303. sq.; *Schmalzgr.* l. IV. t. 16. n. 57. sq.

(5) Existunt impedimenta, quae uno tantum ex istis *tribus* modis auferri possunt v. g. impedimenta *erroris* substantialis vel *vis* et *metus* vel *ligaminis* per cessationem causae, qua constituta sunt, impedimenta *consanguinitatis* iure humano definita per solam dispensationem, cum alia impedimenta compluribus modis ablationi sunt obnoxia v. g. impedimentum *aetatis* lapsu *temporis* et *dispensatione*, *disparitas cultus* conversione partis acatholicae et dispensatione, clandestinitas celebratione matrimonii in regione ob diuturnam absentiam sacerdotis, qui adiri possit, a servanda forma ecclesiastica immuni vel dispensatione a parocho *proprio* vel *testibus*, v. g. cum concubinariis moribundis, impedimentum conditionis servilis tum obtenta libertate tum dispensatione (vix unquam practica). Cfr. *Van de Burgt*, Tract. de dispens. matrim. p. 1. sq.

(6) Cum complura impedimenta certo nitantur absoluto *iure naturali* v. g. impedimenta impotentiae, ligaminis, consanguinitatis in primo gradu

trimonialia. Quare ex professo de sola dispensatione proprie dicta (7) hoc titulo est agendum.

608. Definitio. Dispensatio hoc loco generatim intelligitur relaxatio impedimenti *matrimonialis*, atque si singula elementa melius sint enuntianda, dici potest: Relaxatio legis irritantis vel prohibentis matrimonii a competente Superiore ecclesiastico ex iusta causa in casu particulari de impedimento solubili legitime facta (8).

609. Divisio. Dividitur dispensatio matrimonialis:

I. In dispensationem ad matrimonium *contrahendum* et ad matrimonium invalide iam *contractum* postea *convalidandum*.

II. In dispensationem pro *foro externo* et pro *foro interno*; illa tolluntur impedimenta *publica*, ut etiam in tribunalibus ecclesiasticis sive in utroque foro ablata sint habenda (9), alteri vero ea est efficacia, ut impedimenta *natura sua* non publica et *de facto* quoque occulta *vere* (10) quidem auferat, sed in *solo foro interno*, non in iudicio ecclesiastico admittatur.

vera et proprie dicta dispensatio per potestatem humanam super iisdem concedi *nequit*. At alii scriptores v. g. *Reiffenstuel* falso asserunt impedimenta affinitatis in linea recta vel conditionis servilis iure naturae esse statuta, alii de ambitu impedimenti consanguinitatis *ultra* primum gradum lineae rectae vel quoad primum gradum lineae transversalis dubia movent. Qui scriptores de absoluta potestate dispensandi vel ipsius R. Pontificis ad diversas veniunt conclusiones.

(7) Cfr. de dispensatione in genere: *Wernz*, Ius Decret. t. I. n. 120. t. III. n. 583. sq. Ex generalibus iuris sanctionibus ibidem stabilitis praesertim ob oculos habenda est distinctio inter dispensationem sensu stricto i. e. *legis* directam relaxationem v. g. de cognatione spirituali et dispensationem sensu lato i. e. solutionem alicuius vinculi, unde consequenter lex cessat v. g. de voto vel matrimonio rato. Cfr. *Suarez*, De virt. et stat. relig. tract. VI. l. 6. cap. 9. n. 1. sq. 5. sq. 11. sq. 15. sq.; *Sanchez* l. c. l. VIII. disp. 6. n. 2.

(8) *Sanchez* l. c. l. VIII. disp. 1. praesertim n. 2.; *Suarez*, De leg. l. VI. cap. 10. n. 7. l. II. cap. 14. n. 9. 10. 11.; *Leitner* l. c. p. 401. sq.

(9) S. Poenitent. 27. Apr. 1886. ad 4. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1496.; *Suarez*, De leg. l. VIII. cap. 6. n. 11. 12.; *Putzer* l. c. p. 29.

(10) Instr. C. R. § 87.; *Wernz* h. tom. IV. n. 216. V.; *Gasparri* l. c. n. 251. iunct. n. 252. 322. 430.; *Leitner* l. c. p. 410. sq.; *Putzer* l. c. p. 24. sq. Si postea per accidens huiusmodi impedimentum fiat *publicum*, nequaquam matrimonium in vim dispensationis *valide* contractum simpliciter *mere putativum* atque invalidum est habendum, eo quod conditio dispensationis de impedimento occulto permanente non fuerit verificata, ut putat *Scherer* l. c. p. 453. not. 2. Quare idem auctor sine sufficiente fundamento deserit communem doctrinam, quae in tali casu admittit aliquem conflictum inter forum externum et internum (cfr. *Benedict.* XIV., Inst. eccl. 87. n. 49. sq.) oriri posse, atque minus recte vocat *vitiosum*, con

III. In dispensationem *pontificiam*, quae a Rom. Pontifice vel ipsius nomine a tribunalibus Romanis vel a delegatis Sedis Apostolicae conceditur et in *episcopalem*, quae Episcopus eiusque Vicarius generalis vel delegatus indulgere solent. Cfr. *Rosset* l. c. n. 2469.

IV. In dispensationem datam in *forma gratiosa* vel in *forma commissoria*. Prior in casibus extraordinariis v. g. a R. Pontifice conceditur *immediate* ipsis *oratoribus* v. g. principibus, altera *immediate* *Ordinario* petentium vel delegato transmittitur, sive *potestas dispensandi* datur, ut *is* cognita causa et veritate rei inspecta ex commissione Superioris ecclesiastici *dispensationem* petentibus concedat. Cfr. Concil. Trid. Sess. XXII. cap. 5. de reform.

V. In dispensationem in *forma nobilium* (cum maiore componenda), si oratores sint *principes* et pro suo stato *divitiis* instructae personae; in dispensationem in *forma communi* (cum minore componenda), si oratores ita divites quidem sint, ut ex *reditibus* suarum possessionum pro conditione sui status vivere possint, sed nobiles (divites) non sint; in dispensationem in *forma pauperum* (sine componenda), si oratores secundum computationem canonicam sint miserabiles personae aut *pauperes* aut *fere pauperes* (11).

VI. In dispensationem, quae *absolute* concedi *non potest* vel *de facto* nunquam conceditur vel saltem concedi *non solet*, et in dispensationem, quae servatis servandis rarius vel frequentius vel regulariter conceditur (12).

silium a *Benedicto XIV.* l. c. n. 51., *S. Alphonso*, *Putzer* aliisque doctoribus suggestum.

Quae divisio praesertim attendenda est in usu facultatum *apostolicarum* dispensandi super impedimentis matrimonialibus partim in foro *externo* partim in solo foro *interno*. Nam facultates pro foro interno *tantum* concessae adhiberi non possunt in foro externo, et vicissim facultates pro foro externo datae saltem certo nequeunt adhiberi pro *solo* foro interno. Cfr. *S. Poenitent.* 14. Iul. 1881.; *Rosset* l. c. n. 2493. Nam in usu facultatum servandus est *modus*, qui menti Superioris concedentis est conformis. Cfr. *Feije* l. c. n. 624. sq.; *Zitelli*, De disp. matrim. p. 51.; *Gasparri* l. c. n. 430.; *Putzer* l. c. p. 29.; *Aichner* l. c. append. III. not. 1.; *Laurentius* l. c. n. 673.; aliter *Scherer* l. c. § 133. not. 3. 121., ubi putat facultates pro foro externo datas posse etiam adhiberi pro foro interno *tantum*, iunct. *Putzer* l. c. p. 30. sq.

(11) Quae divisio desumpta est ex *taxis* et *componendis* occasione dispensationum solvendi et infra explicandis. Cfr. *Bened. XIV.* epist. ad Arch. Turon. 26. Sept. 1754.; *Praxis Datar. Apost.* n. 23. sq. 205. sq.; *Leitner* l. c. p. 432. sq.; *Gasparri* l. c. n. 317.

(12) Cfr. supra h. tom. IV. n. 216. l. VI. de impedimentis iuris divini

VII. Pro diversitate causarum in *debitam*, si per evidentem necessitatem vel utilitatem exigitur, in *permissam*, quae ex prudenti iudicio Superioris ecclesiastici concedi potest, in *prohibitam*, ad quam concedendam iusta causa deest.

610. Notae historicae. Primis Ecclesiae (13) saeculis cum pauciora existerent impedimenta matrimonii, exempla dispensationum super illis in ordine ad matrimonium *contrahendum* (14)

et ecclesiastici, dispensabilibus vel indispensabilibus; *Leitner* l. c. p. 18. 406. sq.; *Rosset* l. c. n. 2324. rq.; *Scherer* l. c. p. 461. sq.; Instr. Eystett. p. 361. sq.

(13) Impedimenta matrimonialia veteris testamenti, cum ab ipso Deo per legatum suum Moysen pro populo Israelitico positive essent constituta et promulgata, imo ut plurimum iam niterentur iure *naturali*, a nulla potestate humana per veram dispensationem poterant relaxari. Quae relaxatio ne ab iis quidem impedimentis prohibentibus sponsalium vel voti simplicis castitatis fieri potuit, quae nunc R. Pontifici servatis servandis est permissa. Nam nullibi in veteri testamento ulla potestas dispensandi super impedimentis matrimonialibus legis Mosaicae summo sacerdoti reperitur concessa, sed ipsis verbis Deuter. IV. 2. potius absolute est exclusa atque sine fundamento eadem potestas dispensandi R. Pontifici propria etiam vindicatur Aaron eiusque successoribus. Cfr. *Suarez*, De leg. l. IV. cap. 2. lib. IX. cap. 6. n. 4. sq. et praesertim cap. 9. n. 4. sq., De virt. et stat. relig. tract. VI. l. 6. cap. 9. n. 5. sq. 9. 15. sq. 18. sq.; *Stiegler* l. c. p. 15.

Cum Ecclesia primis illis saeculis in imperio Romano propagaretur, dispensatio super legibus *civilibus* ex iure Romano iam fuit permissa et ab ipsis impedimentis matrimonialibus nequaquam aliena. Cuius rei specimina habentur in L. 8. de leg. I. 3., ubi edicatur: « *Iura non in singulas personas, sed generaliter constituuntur* »; at L. 1. § 2. D. de const. I. 4. evidenter dispensatio hisce limitibus permittitur: « *Nam quae princeps alicui ob merita indulsit,..... personam non egreditur* ». Dispensationes vero matrimoniales commemorantur in L. 10. pr. D. de his, qui nat. III. 2. (de anno luctus) et L. un. C. Theod. si nupt. III. 10. (de matr. inter consobr.) aliisque in legibus. Cfr. *Moy* l. c. p. 206. sq.; *Stiegler* l. c. p. 16. sq. Qua in re celeberrimum est exemplum dispensationis a Theodorico, rege Ostrogothorum, duobus consobrinis concessum et a Cassiodoro relatum, ex quo tamen *Stiegler* l. c. p. 238. sq. sine sufficienti ratione deducit in foro quoque *ecclesiastico* tunc iam receptam fuisse praxim dispensandi super impedimentis in ordine ad matrimonium *contrahendum*, ut scite tenet etiam *Scherer* l. c. p. 496. not. 200. contra *Stiegler*.

(14) At non desunt exempla ex primis saeculis, quod matrimonia quaedam *invalidè contracta* per *subsequentem* quandam *dispensationem* fuerint convalidata. Cfr. v. g. c. 61. Conc. Agath. (a. 506.) = c. 30. Conc. Epaon. (a. 517.) = c. 8. C. XXXV. q. 2. 3. iunct. *Hefele* l. c. t. II. p. 657. sq.; c. 10. Conc. Aurel. III. (a. 538.) *Stiegler* l. c. p. 256. ex primis saeculis exemplum *praeviae* dispensationis matrimonialis afferre nequit praeter unicam concessionem a Gregorio M. Anglis factam, quae, ut patet ex sequentibus, vera et proprie dicta dispensatio non fuit. Cfr. *Leitner* l. c. p. 402. not. 1.; *Schnitzer* l. c. p. 498.; *Freisen* l. c. p. 891.; *Zhishman* l. c. p. 712. sq., quem *Stiegler* l. c. p. 40. inefficacibus impugnat argumentis; etenim non

non commemorantur. Relaxatio iuris ecclesiastici, quae a Gregorio M. Anglis dicitur concessa (15), ut in tertia et quarta generatione matrimonia possent contrahere, sane sensu latiore dispensatio est, attamen propria vi verborum retenta potius *privilegium* sive exemptio a iuris communis sanctionibus est dicenda. Itemque favor, quem sibi Germani a Gregorio II. vindicabant (a. 726.) esse concessum (16), non simplicis dispensationis, sed veri perfectique *privilegii* rationem habuit. Quantopere vero Romani Pontifices ab huiusmodi dispensationibus et exemptionibus concedendis fuerint alieni, patet ex epistola, in qua S. Bonifacius a. 742. a Zacharia Papa quaesierat, quo fundamento niteretur fama, qua Gregorius III. praedecessor Zachariae, diceretur dispensasse, ut quis posset ducere viduam sui avunculi. Cui quaesito Zacharias a. 743. respondit talem dispensationem legibus ecclesiasticis contrariam non fuisse concessam (17).

sufficienter attendit *Zhishman* l. c. non agere de dispensationibus *universim* spectatis, sed de dispensationibus *matrimonialibus* in antiqua Ecclesia orientali, ex qua etiam ipse Stiegler ne unum quidem valet afferre exemplum dispensationis super impedimento matrimoniali. Quodsi *Gasparr* l. c. n. 311. pariter negat factum S. Gregorii M. continere dispensationem, id facit secundum suppositam relationem illius facti in folio causae coram S. C. C. 29. Apr. 1873. discussae (cfr. Act. S. Sed. vol. VII. p. 292.); at ista relatio in folio falso supponit S. Gregorium Anglis concessisse favorem permanendi in coniugiis *ante susceptam fidem in tertio* consanguinitatis gradu contractis. Ad quem scopum (cfr. *Rosset* l. c. n. 2475.) certe opus non fuit speciali privilegio apostolico; at S. Gregorius iuxta narrationem S. Bedae Venerabilis Anglis permisit, ut etiam *post baptismum* matrimonia in tertio consanguinitatis gradu *contrahere* possent. Quodsi *Freisen* l. c. p. 891. putat c. 46. Conc. Wormat. (a. 868.) Episcopis vindicari generalem potestatem dispensandi etiam in impedimentis matrimonialibus, huiusmodi interpretatio nititur aequivocatione; nam cit. c. 46. Episcopi dicuntur competentes ad administrandas (* *ad dispensandum* *) res temporales Ecclesiae, non ad *dispensationes* sive relaxationes iuris.

(15) Cfr. c. 20. C. XXXV. q. 2. 3.; *Wernz* h. tom. IV. n. 409. not. 40.

(16) Cfr. c. 15. Conc. Roman. (a. 743.); *Freisen* l. c. p. 381. sq.

(17) Cfr. *Iaffé*, Reg. n. 1741. Quo ex facto liquet, quam caute accipiendum sit, si cl. *Stiegler* l. c. p. 20. asserit Episcopis primis saeculis * *illimitatum quoddam ius dispensandi* * fuisse proprium. Nam vix quisquam sibi persuadebit etiam in hisce impedimentis matrimonialibus Episcopos habuisse * *illimitatum* * ius dispensandi, quo ipsi Episcopi atque adeo R. Pontifices per complura saecula non sunt usi in ordine ad matrimonium contrahendum. Quare ad summum illud concedi potest primis saeculis *ius condendi leges* de impedimentis matrimonialibus nondum fuisse R. Pontifici *reservatum* (cfr. *Schnitzer* l. c. p. 498.), sed etiam *Conciliis particularibus* permissum, ut constat ex quamplurimis exemplis suo tem-

Saeculis quoque subsequentibus nequaquam frequens fuit usus *dispensationum*. Quemadmodum in aliis legibus et sanctionibus ecclesiasticis frequenter accidit, ut prima vice concederentur dispensationes ad convalidandum vel ratificandum actum nulliter vel illicite gestum (18), ita primae dispensationes fuerunt datae ad ratificanda matrimonia contra leges ecclesiasticas iam contracta. Cuius praxis praeformationem iam habemus c. 30. Concil. Epaon. (a. 517.) et c. 10. Conc. Aurel. (a. 538.) et c. 1. Conc. Vermer. (a. 753.). At in casibus *particularibus* prima vice saeculo undecimo dispensationes *post* contractum matrimonium referuntur. V. g. Nicolaus II. Papa (a. 1058.-1061.) (19) iam Guilelmo, duci Normanniae, annuit, ut permaneret in matrimonio cum cognata non obstante vetito Leonis IX. contracto, similemque favorem Paschalis II. (a. 1099.-1118.) concessit Philippo I., regi Galliae, qui contra ecclesiasticas regulas eo tempore vigentes Bertradam in sexto attingente tertium gradum sibi consanguineam duxerat uxorem (20). Primum exemplum dispensationis datae

pore allatis. Quare nihil mirum, quod eadem Concilia particularia, quae *leges* condiderant, etiam de rigore iuris aliquid potuerint remittere, ut constat exemplis in not. 14. h. tit. allatis. Cfr. *Santi-Leitner* l. IV. p. 356. At inde non sequitur etiam *singulos* Episcopos in hisce legibus a superiore auctoritate latis *amplam* habuisse potestatem dispensandi. Quodsi Episcopi in impedimentis quibusdam cum *poenitentia* connexis facilius tanquam moderatores poenitentiae publicae potuerunt permittere nuptias, id *ad omnia alia* impedimenta, quae cum poenitentia et poena nihil habuerunt commune, pari facilitate non potuit extendi. Cfr. *Scherer* l. c. p. 453. sq.; *Zhishman* l. c. p. 712. sq.; *Leitner* l. c. p. 404. sq.; *Rosset* l. c. n. 2517. 2367. sq.

(18) Cfr. Siricius (a. 385.) in c. 56. D. 50.; c. 1. Conc. Agath. (a. 506.) *Stiegler* l. c. p. 256. sq.; *Scherer* l. c. p. 454.

(19) *Riganti* l. c. in Reg. 49. Canc. Apost. n. 6. sq. Postea Gregorius VII. a. 1074. saltem spem fecit marchioni Azoni eiusque uxori Mathildae, ut ab impedimento consanguinitatis in quarto gradu dispensarentur. Cfr. *Iaffé* Reg. n. 3671.

(20) *Iaffé* l. c. n. 4462. iunct. *Thomassin.*, Vetus et nova Eccles. discipl. P. II. l. 3. cap. 29. ff. 10.

Cfr. quoque cap. 6. X. de consang. IV. 14., ubi Innoc. III. a. 1213. commemorat dispensationem super impedimento consanguinitatis *post* contractas nuptias datam, sed invalide ob *falsae causae* allegationem unde nova dispensatio fuit necessaria. Quibus in rescriptis dispensationum post celebrationem matrimonii concessis interdum expresse requiritur consensus renovatio; v. g. in rescripto Poenitent. a. 1281. legitur: * *Postquam de novo invicem consenserint* *, at in aliis ex a. 1279. et 1281. allegatis simpliciter statuitur: * *Quod impedimento non obstante in sic contracto matrimonio permanere possit* *. Cfr. *Eubel* in Arch. f. k. K. t. 64. p. 64. Quare

in ordine ad matrimonium legitime *contrahendum* videtur esse indultum Ioanni, filio Henrici II., regis Angliae, concessum contrahendi matrimonium cum consanguinea, atque certissime Innocentius III. (a. 1198.-1216.) Ottoni IV., regi Germaniae (21), eandem gratiam a. 1209. elargitus est. Porro cum inde ex compilationibus authenticis impedimenta matrimonialia regulariter niterentur *iure communi* et *universali*, rarius consuetudine particulari, nihil mirum est, quod inde ex saeculo decimo tertio maiore cum rigore ius dispensandi super impedimentis iuris communis R. Pontifici *reservaretur* (22). Quae dispensationes pontificiae exeunte medio aevo videntur iam fuisse adeo frequentes, ut Concilium Tridentinum Sess. XXIV. cap. 5. de ref. matr. per severiorem praxim illas potius studuerit limitare.

Cum rima facta facile cresceret in grande foramen, atque in dies necessitas et numerus dispensationum etiam in per-

praxis in dispensationibus post contractum matrimonium datis exigendi consensus renovationem praesertim post Concilium Tridentinum magis stabilis facta est.

(21) *Riganti* l. c. n. 9. sq. et Reg. 50. n. 117., ubi etiam alia exempla dispensationum allegantur; at complures dispensationes super solemnii voto castitatis vel impedimento ordinis sacri, quae antiquitus dicuntur concessae a Benedicto IX., Alexandro III., Coelestino III., Innocentio III. (cfr. *Thomassin* l. c. cap. 27. n. 4.; *Ferraris* l. c. v. *Votum* art. 3.), partim falsae sunt v. g. dispensatio monialis Constantiae, filiae Rogerii, regis Siciliae, a Coelestino III. data, partim saltem dubiae v. g. Ramiri, regis Arragoniae. Cfr. *Nilles* in Arch. f. k. K. t. 61. p. 331. sq.; *Scherer* l. c. p. 455. not. 7.

Quanta vero severitate R. Pontifices saeculo duodecimo iam reiecerint dispensationes in gradibus prioribus consanguinitatis, patet ex epist. Innoc. III. a. 1199. ad Arch. Compostell. scripta = cap. 5. X. de donat. inter vir. IV. 20. cum parte decis. Etenim Innocentius III. loco dispensationis a rege Legionis iterum iterumque expetitae, ut convalidare posset matrimonium cum sua nepte, filia regis Castellae, temere attentatum, potius eundem regem per excommunicationem et interdictum ad *huiusmodi copulam dissolvendam coegit*.

Quodsi in praxi, quae facile a strieto iure deflectit, tantus rigor fuit retentus, non est mirum, quod in theoria Glossatores quidam medii aevi alique viri docti usque ad initium saeculi decimi sexti de potestate dispensandi Ecclesiae et R. Pontificis v. g. super impedimentis legis Mosaeicae rigidiores sectarentur sententias. Cfr. *Freisen* l. c. p. 709. sq. 897. sq.

(22) Qua ratione dissimulatio, qua Ecclesia non raro usa fuerat (cfr. in font. cap. cit. ex comp. antiq.), in veram dispensationem transformata est, atque in epl. III. cap. 2. qui matr. accus. IV. 13. Innocentius III. (a. 1205.) in causa quadam respondit: « *Tunc enim Ecclesia propter diuturnitatem temporis quodammodo dispensando dissimulat et dissimulando dispensat* ». Cfr. *Esmein* l. c. t. II. p. 316. sq.; *Freisen* l. c. p. 891. sq.; *Scherer* l. c. p. 461.; *Leitner* l. c. p. 405.

sonis privatis augeretur, in ipsa Curia Romana stabilibus tribunalibus dispensationum matrimonialium negotium commissum est (23). Postquam Conc. Trid. Sess. XXII. cap. 5. de ref. statuerat, ut *executio dispensationum* extra Romanam Curiam Episcopis committeretur, deinceps et missionarii apostolici in remotissimis regionibus amplis *facultatibus* dispensandi super impedimentis matrimonii ad certum tempus instructi sunt. Cuius praxis prima exempla saeculo decimo sexto occurrunt (24). Tandem saeculo decimo septimo similes facultates extraordinariae etiam Episcopis aliarum regionum concessae fuerunt v. g. Archiepiscopo Coloniensi a. 1645., Archiepiscopo Moguntino a. 1658., Archiepiscopo Trevirensi a. 1662. Inde ortae sunt facultates “*quinquennales*” pro foro externo atque “*triennales*” pro foro interno. Neque desunt formulae, quibus pro necessitate temporum et regionum a Sede Apostolica etiam ampliores conceduntur facultates (25). At Sedes Apostolica constanter reprobavit falsas theorias Gallicanorum, Febronianorum, Pistoriensium de *iure* quodam *proprio Episcoporum dispensandi* super impedimentis dirimentibus matrimonii. Cfr. *Bened. XIV.*, De Synod. dioec. l. IX. cap. 2.; *Rosset* l. c. n. 2367. sq.; *Brueck*, *Lehrb. d. Kircheng.* §§ 192. 193. Denique in Concilio Vaticano a multis Episcopis postulata ad “*latiores facultates*” obtinendas proposita sunt. Quibus postulatis a Leone XIII. per decretum S. C. Inq. 20. Febr. 1888. saltem pro concubiniis in periculo mortis constitutis amplissimo modo satisfactum est. Usus potestatis a Leone XIII. concessae *Pius X.* decreto *Ne temere* 1907. ac per subsequentes declarationes extendit (26).

(23) *Pius X.* Const. *Sapienti consilio* 29. Iun. 1908.: Acta Apost. Sed. I. 1909. p. 7. sq. Cfr. de Dataria Apostolica et Sacra Poenitentiaria: *Ban-gen*, D. roem. Curie p. 396. sq.; 418. sq. *Phillips*, *Kirchenr.* t. VI. p. 385. sq. 508. sq.; *Wernz*, *Ius Decret.* t. I. n. 673. sq.; *Leitner* in *Arch. f. k. t.* 70. p. 418. sq.; *Enbel* in *Arch. f. k. K. t.* 64. p. 63. sq., ubi *quatuor* referuntur dispensationes intra a. 1279.-1289. a S. Poenitentiaria concessae super impedimentis matrimonialibus in ordine ad *convallidanda* etiam in foro externo matrimonia antea invalide contracta.

(24) In Collectan. (Paris.) Const. S. Sed. p. 407. sq. 481. sq. Usus potestatis a Leone XIII. concessae *Pius X.* decreto *Ne temere* 1907. ac per subsequentes declarationes extendit.

(25) Cfr. *Nilles* in Act. theol. Oenip. t. XV. p. 550. sq. de facultat. a Congr. de Prop. F. concessis secundum formulas antea a S. C. Inq. approbatas.

(26) *Martin*, Collect. docum. Conc. Vatic. p. 163. 176. sq. 186. 191.; *Putzer* l. c. p. 1. sq. 164. sq. 302. sq. 376. sq. 414. sq.

§ I. DE SUBIECTO ET AMBITU POTESTATIS DISPENSANDI
SUPER IMPEDIMENTIS MATRIMONIALIBUS.

I. De potestate dispensandi Romani Pontificis.

611. Omnis dispensatio matrimonialis cum sit *relaxatio legis* prohibentis vel irritantis matrimonia in casibus particularibus, ab eo solummodo concedi potest, qui leges illas prohibentes vel irritantes tulit, aut ab ipso legislatore specialem accepit dispensandi facultatem. Cfr. Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 1. de ref. matr. Quare quoniam tantum Romano Pontifici vel Concilio oecumenico ex disciplina nunc vigente proprium sit ius ferendi leges de impedimentis impediendis et dirimentibus, ipsis solis supremum plenumque competit ius dispensandi (27). Quare perfecta potestas dispensandi pro praxi in solo Romano Pontifice est attendenda, quippe qui semper adiri potest. Id, quod de Concilio oecumenico dici non potest, atque etiamsi Concilia generalia legitime sint congregata, tamen dispensationes particulares ad matrimonia contrahenda vel convalidanda dare non solent, sed potius leges condunt universales de iure et usu dispensandi (28).

612. Romanus Pontifex: I. Dispensare *non* potest in omnibus impedimentis dirimentibus *absoluti* iuris divini et naturalis (29), *sive* irritatio nititur *substantiali defectu consensus*

(27) Cap. 4. X. de conc. praeb. III. 8. (Innoc. III. a. 1198.): « *Per plenitudinem potestatis possumus de iure supra ius dispensare* »; cap. 6. X. de consang. IV. 14.; Conc. Trid. Sess. XXIV. can. 3. cap. 5. de ref. matr.; Pii VI. Const. « *Auctorem fidei* » 28. Aug. 1794. prop. 59. 60.; Sanchez l. c. I. VIII. disp. 6. n. 14. sq.; Schmalzgr. l. IV. t. 16. n. 59. sq.; Giovine l. c. t. I. p. 70. sq.; Feijé l. c. n. 601. sq.; Leitner l. c. p. 407. sq. Quae antiqui Glossatores (cfr. Freisen l. c. p. 709. sq. 897. sq.) atque asseclae Henrici VIII., regis Angliae, de nimis limitata potestate dispensandi R. Pontificis v. g. super impedimentis in lege *Mosaica* statutis disputarunt, iam pridem sunt antiquata et reprobata. Cfr. Conc. Trid. l. c. can. 4.; Scherer l. c. p. 461.

(28) Concilia oecumenica sese non solent immiscere in administrationem particularium negotiorum Ecclesiae, atque invito R. Pontifice id ne facere quidem possunt. Quare optimo iure Eugenius IV. (a. 1436.) conquestus est de Synodo Basiliensi, quae sese immiscuit in quamplurima negotia particularia et privata, imo etiam dispensationem matrimonialem 6. Nov. 1434. temere concesserat. Cfr. Hefele l. c. t. VII. p. 593. 637.

(29) Suarez, De leg. l. II. cap. 14. l. VI. cap. 10.; Sanchez l. c. I. VIII. disp. 6.; S. Alph. l. c. n. 1118. sq.; Benedict. XIV., De Synod. dioec. l. XIII.

velut in casu erroris substantialis personae, amentiae, carentiae usus sufficientis rationis propter aetatem, vis et metus, simulati consensus, conditionis deficientis vel contra substantiam matrimonii appositae, *sive* absoluta vel relativa *inhabilitate personae* v. g. propter impedimentum impotentiae, ligaminis ex matrimonio consummato fidelium, consanguinitatis in primo gradu linea rectae et transversalis. At R. Pontifici competit potestas dispensandi in divino iure *conditionato* sive orto ex *voluntate humana* velut super votis, iuramentis, sponsalibus, matrimoniis ratis (30),

II. Iure dispensandi pollet super omnibus impedimentis dirimentibus, quae certo tantum sunt *iuris ecclesiastici*. Nam Romanus Pontifex ex iure divino supra ius canonicum ab hominibus conditum est constitutus: hinc *valide* etiam *sine iusta causa* in illis impedimentis dispensat, quamvis ad *licitam*

cap. 21. n. 7.; *Riganti* in Reg. 49. Cane. Ap. n. 12. sq.; *Schmalzgr.* l. c. n. 64. sq.; *Rosset* l. c. n. 2325. sq., qui n. 2329. ad iustos limites reducit quod S. Alphonsus l. c. n. 1120. asserit i. e. « *posse Papam in aliquo casu urgentissimae necessitatis declarare esse validum matrimonium non obstante impedimento, quod probabiliter de iure naturali illi obstat, prout de facto declaravit Clemens XI., prout vidimus n. 1115. Nec obstat, quod ait Sanchez lib. VIII. disp. 6. n. 10. »*. At Clemens XI. l. c. non dedit declarationem *validitatis* matrimoniorum stante vera probabilitate in favorem impedimenti iuris naturalis, sed potius dispensavit a *renovatione* consensus certissime *solo* iure ecclesiastico requisita. Quare talis declaratio R. Pontificis est signum *certo* impedimentum quoddam matrimonio cuidam non ob stare, ut tandem etiam ipse S. Alphonsus cum Benedicto XIV. rem explicat. Et revera etiam *Sanchez* l. c. n. 10. non agit de impedimento *probabili*, sed de impedimento *certo*. Quodsi R. Pontifex interdum v. g. propter impotentiam unius partis magna tantum cum *probabilitate* probatam solvit matrimonium ratum, nequaquam inflixit *probabili* impedimento iuris naturalis dat sententiam *declaratoriam* nullitatis. Quae magna probabilitas impotentiae est *sufficiens causa*, ob quam R. Pontifex ex plenitudine suae potestatis *solvere* valet *verum* vinculum matrimonii *rati*. Similiter explicandus est modus agendi Urbani VIII. per *certam declarationem* iuris divini *vel* per solutionem vinculi in favorem fidei concessam. Cfr. quoque *Gennari* l. c. p. 340. sq.; *Rosset* l. c. n. 2332. sq.

Quare tanquam excessiva et plane improbabilis reiicienda est sententia Abbatis, qui R. Pontifici integrum esse dixit dispensare in omni iure divino praeter fidei articulos. Cfr. *Sanchez* l. c. n. 3. 4. Qui auctor l. c. n. 5. Abbatis sententiam limitat ad casus *speciales* ex *urgente necessitate*; at tandem l. c. n. 10. sq. suam limitatam theoriam (pariter omnino improbabilem) non audet ad impedimenta dirimentia matrimonii absoluto iure naturali statuta applicare, super quibus R. Pontifici etiam in casibus specialibus negat facultatem dispensandi.

dispensationem causam proportionatam habeat necesse est et eo graviolem quidem, quo gravius est impedimentum (31).

III. Etsi Romanus Pontifex super omnibus impedimentis dirimentibus iuris mere ecclesiastici dispensare *possit*, tamen in nonnullis *de facto* nunquam dispensat v. g. in affinitate lineae rectae ex copula *licita*, in impedimentis ordinis episcopalis vel *publici* coniugicidii sive ab uno adultero sive ab utroque complice patrati vel erroris conditionis servilis. Cfr. *Bened. XIV.*, De Synod. dioec. lib. IX. cap. 13. n. 4. (de affinitate), Const. „*Aestas* „ 28. Octob. 1757. § 13. (de consang. prim. gr. lineae coll.) § 14. (de affinit.) § 15. (de coniugicid.) (32).

In aliis quibusdam impedimentis nonnisi rarissime atque in casibus plane extraordinariis praesertim in ordine ad matrimonium *contrahendum* dispensatur v. g. in impedimento ordinis presbyteratus. Cfr. de aliis impedimentis singulos titulos.

IV. Quamquam Rom. Pontifex in *impedientibus* impedimentis *temporis clausi*, *sponsalium*, *voti*, *mixtae religionis*, *vetiti ecclesiastici* dispensare possit, tamen diversa ratione dispensat pro diversitate originis singulorum impedimentorum. Nam impedimenta impedientia, quae velut impedimentum temporis clausi solo iure ecclesiastico constituta sunt, *valide*, sed *non licite* absque ulla causa a Romano Pontifice per dispensationem tolluntur. Quodsi impedimentum *iuris divini* *voti* vel *sponsalium* sit dispensandum, ad ipsum *valorem* dispensationis *vera* et *sufficiens* causa requiritur. Nam inferior in lege Superioris dispensare nequit, nisi id *specialiter* sit concessum, et *vera* atque *sufficiens causa* intercedat; ex voto enim Deo quaesitum est ius et ex sponsalibus tertiae personae; sed iura tertii quaesita Romanus Pontifex sine iusta causa tollere nequit (33).

V. Cum R. Pontifex in quamplurimis regionibus praesertim S. C. de Prop. F. subiectis Episcopos tum pro foro interno tum pro foro externo instruxerit amplis facultatibus dispensandi (cfr. facult. conc. a S. C. de Pr. F., S. C. Inq., S. Poeni-

(30) *Sanchez* l. c. n. 2.; *Suarez*, De leg. l. c. et De virt. et stat. relig. tract. VI. l. 6. cap. 9.; *Rosset* l. c. n. 2324. 2330. sq.; *Feije* l. c. n. 601. sq.

(31) Cap. 4. X. de conc. praeb. III. 8.; *Sanchez* l. c. n. 14. sq.; *Giovine* l. c. t. 1. p. 100.; *Feije* l. c. n. 603.

(32) *Riganti* in Reg. 49. Cancell. Ap. n. 19. sq.; *Leitner* l. c. p. 407.; *Scherer* l. c. p. 462.

(33) *Giovine* l. c. p. 106. sq.; *Schmalzgr.* l. c. n. 59. 60. 61.; *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 61. n. 2.

tent.; *Rosset* l. c. n. 2472. sq.; *Putzer* l. c. p. 83. sq.), numerus impedimentorum, quorum relaxatio saltem regulariter *immediate* a *Sede Apostolica* peti debet, ex disciplina nunc vigente frequenter est multum imminutus. Quare omnino expedit, nisi specialis ratio v. g. sigilli sacramentalis aliter suadeat, ut imprimis ad Ordinarium recurratur forte iam sufficientibus facultatibus praeditum.

613. Ut R. Pontifex sua potestate dispensandi super impedimentis matrimonialibus maiore securitate et circumspectione ipsorumque fidelium vera utilitate uteretur, certis Congregationibus Cardinalium et tribunalibus in Urbe principaliter negotium concedendarum dispensationum commisit. Inter haec tribunalia potissimum commemoranda sunt:

Sicut tota ordinatio Curiae Romanae, ita competentia in quaestionibus matrimonialibus a saeculo exeunte decimo sexto usque ad priorem saeculi vigesimi decadem regebatur lege, quam *Sixtus V.* Const. **Immensa** 22. Ianuarii 1587. dederat ac sequentes deinceps Pontifices pro temporum exigentiis modificando aut ampliando excoluerant. Iam lex universam Congregationum et tribunalium distributionem et competentiam complectens necessaria est visa. *Pius X.* Constitutione **Sapienti consilio** d. d. 29. Iunii 1908. una cum *lege propria sacrae Romanae Rotae et Signaturae Apostolicae* de eodem die 29. Iunii 1908. ac regulis, quae inscribuntur *Ordo servandus in sacris Congregationibus, Tribunalibus, Officiis Romanae Curiae* d. d. 29. Septembris 1908. hanc legem promulgavit. Cfr. *Acta Apostolicae Sedis* I., 1909., pag. 7. sq. Ordinatio a Pio X. inducta a die 3. Novembris 1908. ex voluntate legislatoris in usum admittenda erat. Unde competentiam in rebus matrimonialibus indicatis legibus et ordinationibus Pii X. contentam primum exponemus; deinde veterem ordinem describemus. Quaestiones enim ad dispensationes matrimoniales pertinentes, quae sub vetere ordine datae erant secundum eius praescripta sunt iudicanda. Porro in interpretanda nova ordinatione saepe ad normam ac praxim superiore lege vigentem recurrendum est, donec accurata interpretatio et praxis novae ordinationi conformis efformetur.

A. Competentia pro dispensationibus matrimonialibus per Const. „*Sapienti consilio*„ inducta.

I. *Sacrae Congregationi Sancti Officii* integra manet facultas ea cognoscendi quae circa privilegium, uti aiunt, Pauli-

num, et impedimenta disparitatis cultus et mixtae religionis versantur, praeter ea quae attingunt dogmaticam de matrimonio, sicut etiam de aliis Sacramentis, doctrinam. Const. " Sapienti „ I. 1. 5.

II. *S. Congr. de disciplina Sacramentorum* tribuuntur ea omnia, quae hucusque ab aliis Congregationibus, Tribunalibus aut Officiis Romanae Curiae decerni concedique consueverant in disciplina matrimonii, uti dispensationes in foro externo tam pauperibus quam divitibus, sanationes in radice, dispensatio super rato, separatio coniugum, natalium restitutio seu legitimatio prolis. Quaestiones quoque de validitate matrimonii eadem Congregatio dirimit, incolumi iure Sancti Officii. Si tamen eadem Congregatio iudicaverit huiusmodi quaestiones iudiciario ordine servato esse tractandas, tunc eas ad *Sacrae Romanae Rotae* tribunal remittat. Const. " Sapienti „ I. 3. 2, 3.

III. Postquam plures Provinciae ecclesiasticae antea *S. Congregationi de Propaganda Fide* subiectae ad ius commune deductae sunt, in Europa scilicet ecclesiasticae provinciae Angliae, Scotiae, Hiberniae, et Hollandiae, ac dioecesis Luxemburgensis; in America provinciae ecclesiasticae domini Canadensis, Terrae Novae et Foederatarum Civitatum seu Statuum Unitorum; reliquae ecclesiasticae provinciae et dioeceses, iurisdictioni Congregationis Fidei hactenus subiectae, in eius iure ac potestate manent. Pariter ad eam pertinent Vicariatus omnes Apostolici, Praefecturae seu missiones quaelibet, eae quoque quae Congregationi a Negotiis ecclesiasticis extraordinariis hucusque suberant. Nihilominus, ut unitati regiminis consulatur, Congregatio de Propaganda Fide ad peculiare alias Congregationes defert quaecumque matrimonium attingunt. Unitam habet *Congregationem pro negotiis Rituum Orientalium*, cui integra manent quae huc usque servata sunt. Const. „ Sapienti „ I. 6. 2, 3, 4, 6.

IV. *Sacra Poenitentiaria*. Huius sacri iudicii seu tribunalis iurisdictio coarctatur ad ea dumtaxat quae forum internum, etiam non sacramentale, respiciunt. Itaque, externi fori dispensationibus circa matrimonium ad Congregationem de disciplina Sacramentorum remissis, hoc tribunal pro foro interno gratias largitur, absolutiones, dispensationes, commutationes, sanationes, condonationes; excutit praeterea quaestiones conscientiae, easque dirimit. Const. " Sapienti „ II. 1.

Dispensationum matrimonialium negotium itaque a Pio X.

mandatum est SS. Congregationibus: S. Officii, pro certis impedimentis; de disciplina Sacramentorum pro reliquis impedimentis ac pro foro externo, de Propaganda Fide pro quaestionibus Ritus Orientalium; S. Poenitentiariae pro dispensationibus fori interni.

Haec valent Apostolica Sede plena; vacua enim Sede standum est legibus Const. Pii X. **Vacante Sede** die 25. Decembr. 1904. datae: *Analecta eccl.* XVII., 1909., pag. 91. sq. De S. Romanis Congregationibus earumque facultatibus Const. "Vacante Sede", hanc normam statuit. Num. 22. sq. Sacrae Congregationes Sede vacante nullam potestatem habent in iis, quae Sede plena facere et expedire non possunt nisi „facto verbo cum SS.mo“ vel „ex audientia SS.mi“ vel vigore specialium „et extraordinariarum facultatum, quae a Romano Pontifice earumdem Congregationum Praefectis vel Secretariis concedi solent. Facultates vero, quae ipsis per Litteras apostolicas attributae sunt, et proinde tamquam ordinariae atque ipsarum Congregationum propriae censentur, eae morte Romani Pontificis non extinguuntur. His tamen facultatibus ordinariis ex Pontificis voluntate Congregationes solummodo in iis gratiis concedendis quae minoris momenti sunt, libere, pro rei opportunitate, utantur. Negotia graviora, quae differri valeant, futuro Pontifici reservanda sunt. Si moram nullam admittant, S. Collegium ea committere potest Praefecto et aliquot aliis Cardinalibus eius Congregationis, ad quam Pontifex ea verisimiliter commisisset, qui per modum provisionis desuper decernere possint.

B. Competentia pro dispensationibus matrimonialibus ante Constitutionem Pii X. "Sapienti consilio".

I. *Dataria Apostolica*, a qua usque ad 3. Novembris 1908. concedebantur dispensationes super dirimentibus impedimentis publicis vel mox publicandis etiam pro foro externo tum in ordine ad matrimonium *contrahendum* tum in matrimoniis invalide iam *contractis*, exceptis tamen iis dispensationibus, quae ex disciplina priore aliis dicasteriis Romanis v. g. S. C. Inq. vel Secret. Brev. erant *reservatae*, aut etiam alibi rite petebantur v. g. a S. Poenitentiaria pro *pauperibus* super *publicis* quoque impedimentis, aut a Sede Apostolica concedi non solent (34). Quae Dataria Apostolica quoad taxas et com-

(34) Benedict. XIV. Const. "Gravissimum" 26. Nov. 1745. § 7.; Regolamento della Dataria Apostolica in Arch. f. k. K. t. 81. p. 691. sq. 702. sq.; Formulae et Praxis Datar. Apost. n. 23. sq. 205. sq.; *Gasparri* l. c. 314. sq.

ponendas expedit suas dispensationes matrimoniales tum in forma *nobilium* sive divitum, tum in forma *communi*, tum in forma *pauperum*. At cum paupertas oratorum non fuerit *causa potestatis* Datariae Apostolicae et ipsius dispensationis, sed potius ratio, ob quam in tali *forma* dispensatio concedebatur, ideo dispensatio per se *valida* erat, si oratores paupertatem *falso* allegarunt vel ante executionem dispensationis facti sunt divites, salvis tamen iuribus Datariae Apostolicae. Cfr. S. C. C. 9. Sept. 1679. et S. Poenitent. 1. Dec. 1852.; Gasparri l. c. n. 319. 353.; Rosset l. c. n. 2626. sq. 2688. sq.; Putzer l. c. p. 106. sq.

Porro idem tribunal non expediebat dispensationes matrimoniales diebus dominicis et festis aliisque diebus consuetarum feriarum Curiae Romanae, exceptis inde ab a. 1879. feriis sextis vacationum autumnalium. Denique Sede Apostolica vacante potestas dispensandi Datariae Apostolicae exspirabat, ideoque supplicationes a R. Pontifice nondum subscriptae in proprio scrinio conservabantur, ut a novo R. Pontifice firmarentur.

II. S. Poenitentiaria (35), cui 1) pro foro interno tantum

(35) Benedict. XIV. Const. « *Pastor bonus* » 13. Apr. 1744. §§ 39.-46. iunct. Inst. eccl. 87., ubi accuratius definitur, quando Poenitentiarius Maior super impedimentis prohibentibus et dirimentibus in *contrahendis* et *contractis* matrimoniis dispensare possit vel non. Qua in Const. « *Pastor bonus* » § 39. imprimis statuitur: « *In matrimoniis contrahendis possit idem Maior Poenitentiarius in foro conscientiae tantum super impedimentis occultis, quae matrimonium non dirimunt dispensare vel dispensari mandare, itemque super omissione denuntiationum, etiam ad effectum contrahendi secreto....* ».

(Quae facultas dispensandi non comprehendit impedimentum mixtae religionis dispensationi S. C. Inq. reservatum, nec vetitum Ecclesiae per se publicum vel tempus feriatum vel probationem status liberi, sed occulta vota simplicia matrimonium impediencia. Cfr. Feije l. c. n. 604.) « *At a dispensationibus concedendis super quocumque impedimento ex quovis gradu sive consanguinitatis sive affinitatis ex copula licita seu ex cognatione spiritali proveniente, etiam in foro conscientiae tantum, tametsi impedimentum sit occultum, et periculum scandalorum immineat, in iisdem matrimoniis contrahendis absteineat* ».

(Cuius prohibitionis quoad matrimonia contrahenda ea videtur esse ratio, quod ista impedimenta sint natura sua publica et facile detegantur. Cfr. Feije l. c. n. 605.; Gasparri l. c. n. 322.). « § 40. In **contractis** vero matrimoniis a dispensatione seu matrimonii revalidatione in gradibus primo et secundo seu secundo tantum consanguinitatis vel affinitatis ex copula licita etiam in occultis pariter absteineat, praeterquam si in secundo tantum gradu praedicto impedimentum saltem per decennium duraverit

commissae sunt dispensationes gratis concedendae super impedimentis occultis (36), et praeterea 2) ex fine saeculi 18. in

occultum, et oratores simul publice contraxerint et convixerint et uti coniuges legitimi reputati fuerint. In tertio autem et quarto gradibus occultis in contractis possit dispensare atque etiam in iisdem tertio et quarto gradibus publicis possit revalidare matrimonia ex causa subreptionis et obreptionis occultae Litterarum Apostolicarum nulliter contracta, praeterquam si falsitas consistat in narratione praecedentis copulae, quae antea revera intercesserat.

(Praeterea ut patet ex *Benedicto XIV.*, Inst. eccl. 87. n. 5. sq. 11. sq. et *Feije* l. c. n. 606. et *Gasparri* l. c. n. 322. not. 2. aliisque Poenitentiarius Maior non obstante silentio Const. « *Pastor bonus* », potest etiam dispensare in occulta honestate publica ex occultis sponsalibus de futuro vel de praesenti orta etiam in matrimoniis *contrahendis*, et in occulta cognatione spirituali saltem in matrimoniis iam contractis. Cfr. quoque *Leitner* l. c. p. 410. not. 6.). § 43. Super impedimento occulto affinitatis ex copula illicita (qualicumque) seu ex actu fornicario proveniente, quotiescumque adsit rationabilis causa, licet periculum revelationis seu scandalorum non immineret vel non adesset, in matrimoniis tam contractis quam *contrahendis* in foro conscientiae dispensare et dispensari mandare possit et valeat. § 44. Super occulto impedimento criminis adulterii, si fuerit cum fide dumtaxat neutro machinante commissum, possit tam in *contrahendis* quam in contractis matrimoniis dispensare. Si vero crimen huiusmodi fuisset utroque vel altero machinante patratum, possit in occultis pariter dispensationem concedere, raro tamen et quando necessitas postulaverit ratione alicuius gravis imminens periculi, quod prudentia Maioris Poenitentiarii re praesertim discussa in Congr. vel Signatura arbitrandum erit.

« § 45. Declaramus praeterea, quod facultates praefatae a Nobis Maiori Poenitentiario et eiusdem Poenitentiariae officio concessae circa dispensationes matrimoniales locum habeant, etiamsi gradus et impedimenta huiusmodi multiplicia sint, quacumque et quantacumque multiplicitate; volentes in litteris huiusmodi dispensationum matrimonialium posse problem, ubi opus erit, sive suscipiendam sive susceptam, non tamen in adulterio conceptam, in foro conscientiae tantum legitimum decernere.... ».

(36) *Occultum* impedimentum in ordine ad obtinendam dispensationem a S. Poenitentiaria quoad matrimonium *contrahendum* dicitur illud, quod *natura sua* v. g. affinitas illicita et praeterea *de facto* ita latet, ut nonnisi paucis et discretis personis v. g. duobus vel tribus, quatuor vel quinque etc. pro qualitate loci pateat, atque proximum divulgationis periculum absit. Quare impedimentum occultum non unice dicendum est illud, quod in foro externo probari non potest. Cfr. *Gasparri* l. c. n. 251. iunct. n. 252. et *Leitner* l. c. p. 410. sq. et *Putzer* l. c. p. 33. sq. Quibus praemissis S. Poenitentiaria ad matrimonium *contrahendum* in impedimentis *natura sua* et de facto occultis dispensare potest 1) super impedimento affinitatis ex copula illicita; 2) super impedimento criminis; 3) super publica honestate orta ex occultis sponsalibus. Quoad *contracta* vero matrimonia *convalidanda* dispensare valet 1) super iisdem impedimentis occultis, ad quae *contrahenda* potest concedere dispensationes; 2) super impedimentis *natura sua* publicis, sed de facto *occultis* vel a Bened. XIV.

favorem *pauperum* (37) vel quasi *pauperum* data est potestas, nunc iterum ablata, dispensandi super impedimentis *publicis*, etiam pro foro *externo*, si de paupertate oratorum ex testimonio authentico Ordinariorum constat (38), salvis iuribus

Const. « *Pastor bonus* » §§ 40. sq. statutis aliisque supra h. tit. not. 35. enumeratis.

Denique ex doctrina et praxi S. Poenitentiariae impedimenta *materia-liter* (quoad omnes facti circumstantias) *publica*, sed *formaliter* (quoad vim irritandi) propter communem *iuris ignorantiam occulta* v. g. affinitas publica ex copula illicita in notorio concubinato *non* habentur ab hoc sacro tribunali *simpliciter occulta*. Cfr. S. Poenit. a. 1875.; *Benedict. XIV.*, Inst. eccl. 87. n. 39. sq.; *Gasparri* l. c. n. 252.; *Gennari* l. c. t. I. p. 714. sq.; *Leitner* p. 412. sq.; *Wernz* h. tom. IV. n. 216. V., ubi etiam explicatur clausula, « *dummodo omnino occultum sit* », quae quandoque a S. Poenitentiaria adhibetur v. g. in dispensatione ab impedimento criminis cum machinatione.

(37) Antiquitus dispensationes matrimoniales super impedimentis *publicis* in foro *externo* etiam pro pauperibus a sola Dataria Apostolica fuerunt petitaе et concessae. Quod tribunal cum tempore revolutionis gallicae ab a. 1798. in suis functionibus esset impeditum, tunc praxis invaluit, ut S. Poenitentiaria omnes concederet dispensationes matrimoniales. Postquam in Statu pontificio almaque Urbe pristinus ordo fuit restauratus, etiam Dataria Apostolica denuo negotia sibi commissa administrare coepit; at disciplinae ad tempus inductae illud mansit usque ad saeculum vigesimum vestigium, ut quilibet Poenitentiarius Maior initio suscepti novi officii a R. Pontifice acciperet extraordinariam potestatem dispensandi etiam super impedimentis *publicis* in *utroque* foro, « *quando concurrat vera oratorum paupertas per authenticam Ordinariorum attestationem comprobanda* ».

Qua in re cum a paupertate oratorum ipsa *potestas* illa *extraordinaria* dispensandi in Poenitentiario Maiore penderet, paupertatis conditione non verificata sive falso allegata etiam sine fraude vel malitia, dispensatio concessa non solum quoad *formam illicita*, sed propter *defectum potestatis* videtur etiam fuisse *invalida*. Cfr. Act. S. Sed. vol. VII. p. 290. sq. 423. sq.; S. C. C. in caus. Episc. Sicil. 29. Apr. 1873. Quamvis S. C. C. in caus. S. Poenit. 28. Iun. 1873. minus aperte declaret dispensationes a Poenitentiaria concessas esse invalidas, si paupertas oratorum non verificetur, tamen attenta praxi S. Poenitentiariae nullitati faventi, quam S. C. C. non videtur voluisse « *innovare* » (stylum S. Poenitentiariae), pariter ob defectum potestatis contra valorem dispensationis videtur esse pronuntiandum. Cfr. *Santi-Leitner* l. c. p. 375. sq.; *Putzer* l. c. p. 106. sq.; *Leitner* l. c. p. 413. sq.; *Gasparri* l. c. n. 325. At cum universa controversia nondum clare soluta sit, ante matrimonium *contrahendum* tutior sententia erat applicanda, sed post matrimonium iam contractum eius valor non est temere in dubium vocandus. Cfr. *Rosset* l. c. n. 2688. sq.

(38) Extra Italiam *pauperes* sunt illi, quorum bona propria, unde *reditus* stabiles sive fundatos percipere possint, non superant *tria* fere millia libellarum; *fere* vel *quasi* *pauperes* dicuntur, quorum bona propria *reditus* stabiles suppeditantia non excedunt *decem* fere millia libellarum. Multo magis igitur *vere pauperes* vel potius miserabiles sunt dicendi, qui

quibusdam Datariae Apostolicae. Quodsi in casibus extraordinariis et urgentioribus etiam pro oratoribus non pauperibus Ordinarius expositis casus circumstantiis ad S. Poenitentiarium recurrat, tunc Poenitentiarius Maior facultatibus *specialibus* a R. Pontifice obtentis providebit (39).

S. Poenitentiarium *ferias* non habet, atque ut dici solet, toto anno est aperta, sed eius *officium* diebus dominicis et festis de praecepto est clausum, attamen urgente necessitate ipsius officiales privatim adiri possunt (40).

Facultates S. Poenitentiarium pro foro *externo* etiam ad dispensationes matrimoniales concessae Sede Apostolica vacante penitus *conquiescebant* (cfr. Bened. XIV. cit. Const. "*Pastor bonus* „ § 53.); at facultates pro foro *interno* manent (cfr. Benedict. XIV. l. c. § 51.), imo servatis servandis *extenduntur* etiam ad casus exceptos, sed cum onere, "*ut oratores.... ad novum Pontificem post eius electionem similiter debeant recurrere aliisque appositis clausulis pro casu necessariis et opportunis* „.

Tandem ut patet ex cit. Const. "*Pastor bonus* „, S. Poenitentiarium etiam Ordinariis aliisque personis ecclesiasticis potest facultates v. g. triennales vel quinquennales dispensandi super *occultis* impedimentis matrimonialibus pariter pro foro *interno* maiore minoreve ambitu concedere pro matrimoniis *contrahendis* vel iam (invalidè) *contractis* (41). Imo eadem

bona stabilia omnino non possident atque labore manuum suarum et industria vivunt sive sibi tantum procurant necessariam vitae sustentationem *more pauperum* et proletariorum. At nonnisi per abusum verborum nostra aetate pauperibus adnumerari possunt ii, qui, ut dici solet, *reditus fundatos* non habent, sed forte ex aliquo *officio* publico vel *industria* personali v. g. magistratus, medici, advocati pingues habent redditus, unde *more divitum* vivere possunt. In Italia (cfr. Benedict. XIV. in cit. epist. ad Arch. Turon.) habentur *pauperes*, qui ultra 1600. libellas non possident, *fere pauperes*, quorum bona propria circiter sex millia libellarum non excedunt. Cfr. S. Poenitentiarium, Normae quoad dispens. matrimonial. 5. Febr. 1900. a *Carcani*, Regente S. Poenit. publicatae et S. Poenit. 10. Nov. 1900. in Act. S. Sed. vol. XXXIII. p. 421. et vol. XXXIV. p. 126. sq.; *Gasparri* l. c. n. 317. 324.; *Leitner* l. c. p. 414. sq. Cfr. Praxis Dat. Ap. n. 23. sq. 205. sq. de normis Datar.

(39) Cfr. Act. S. Sed. vol. II. p. 62.; *Gasparri* l. c. n. 323.; *Feije* l. c. n. 688.

(40) Act. S. Sed. vol. I. p. 126. sq.

(41) *Aichner* l. c. append. p. 15. sq.; *Leitner* l. c. p. 496. sq.; *Putzer* l. c. p. 126. sq. 432. sq. 437. sq.; *Rosset* l. c. n. 2397. 2404. 2407. 2499. sq.; *Gennari* l. c. t. I. p. 325. sq. n. 7. 10. iunct. p. 701. sq. Unde patet nunc frequenter Episcopis *expresse delegari* a Sede Apostolica potestatem di-

S. Poenitentiaria etiam pro foro *externo* et impedimentis *publicis* concedit indulta. Cfr. *Rosset* l. c. n. 2490. sq.

III. S. C. de Prop. F. competens erat pro terris missionum aliisque regionibus sibi subiectis (42), ut in *utroque* foro (43) et gratuito (44) daret dispensationes matrimoniales. Praeterea per eandem S. C. Episcopis vel Vicariis Apostolicis tum *proprii* territorii tum *aliarum* regionum conceduntur dispensandi facultates sive generales v. g. quinquennales etiam iuxta formulas a S. C. Inq. approbatas sive ad determinatum numerum casuum sive in casibus publicis pro foro externo et interno sive saltem in casibus occultis pro foro conscientiae tantum, pro matrimoniis contractis vel etiam contrahendis (45).

IV. S. C. Inq. adeunda est, quotiescunque saltem ex regionibus S. C. de Pr. F. non subiectis petatur dispensatio super

spensandi pro foro *interno*, quam etiam ampliore modo praesertim antiquiores auctores ipsis vindicant tanquam ordinariam in vim *tacitae* vel *praesumptae* concessionis *apostolicae*. Quae potestas ordinaria, quatenus est *amplior* potestate *expresse* delegata, per obtentam potestatem delegatam non cessat; at in iis casibus, pro quibus iam habetur potestas *expresse* delegata, non amplius habet locum. Nam frustra quis provocare videtur ad voluntatem tacitam vel praesumptam legislatoris, cuius voluntas *expressa* iam est *manifestata*. Cfr. *Gennari* et *Rosset* l. c.; *Putzer* l. c. p. 5.

(42) Instr. S. C. de Prop. F. 9. Maii 1877. super dispensat. matrim. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1482.: « *Haec prae oculis habere debent non modo, qui ad S. Sedem pro obtinenda aliqua dispensatione recurrunt, sed etiam, qui ex pontificia delegatione per se ipsi valent, ut facultatibus, quibus pollent rite, uti par est, utantur* ». At obligatio n. 7. statuta de manifestanda copula incestuosa nunc sublata est ad tramites decreti S. C. Inq. 25. Iun. 1885.: Cfr. *Zitelli*, De dispens. matrim. p. 45. sq.; *Putzer* l. c. p. 1. sq. 3. sq. 19. sq. 25. sq.; *Rosset* l. c. n. 2424. sq.

Quae S. Congregatio casus difficilioreis solebat transmittere ad S. C. Inq., non ad alias SS. CC., atque Sede Romana vacante pro natura potestatis reliquarum *Congregationum Cardinalium* eius iurisdictioni etiam in hisce causis *non cessare*, sed regulariter tantum *quiescere* videbatur, salvo usu in casibus extraordinariae necessitatis.

(43) *Putzer* l. c. p. 29. sq. Cfr. Formul. I. art. 8., Formul. D. art. 2., Formul. IV. art. 8.

(44) *Taxae* et *componendae* Datariae Apostolicae in S. C. de Prop. F. non sunt receptae: at quandoque oratoribus imponitur eleemosyna elargienda. Cfr. *Van de Burgt*, De disp. matr. n. 9. 54. sq.; *Gasparri* l. c. n. 313. Episcopi, qui a S. C. de Prop. F. facultatibus dispensandi muniti sunt, quoad dispensationes *gratis* concedendas vel *eleemosynas* imponendas ad amussim servant tenorem facultatum, nisi specialia obtinuerint indulta. Cfr. *Putzer* l. c. p. 105. sq. 302. sq.

(45) Formula T. art. 3. 4. 7. Form. D. art. 2.; *Putzer* l. c. p. 376. sq. 426. sq.

impedimentis cum causis fidei vel delictis ad cognitionem S. Officii ob haeresis suspicionem spectantibus intime con- nexis v. g. disparitatis cultus, mixtae religionis, solemn- is professionis religiosae, ordinis sacri (46). Quae S. C. ad instar S. Poenitentiariae ea ratione ferias non habet, quod ipsius Cancellaria etiam durantibus consuetis vacationibus Curiae Romanae sit aperta. Quo tempore etiam *Assessor* vel *Commis- sarius* specialibus facultatibus muniti sunt, quae Sede Romana vacante cessant; at eadem vacatio non efficit, ut etiam facul- tates huius S. Congr. *Cardinalium* expirent. Quare nihil obs- tat, quominus eadem S. C. *Cardinalium* pro tempore sedis vacantis et conclavis ex disciplina vigente amplas facultates delegare possit congregationi consultorum tunc feria IV. ce- lebrandae.

Ab eadem S. C. Ordinariis S. C. de Prop. non subiectis concedi possunt et de facto conceduntur diversa amplitudine facultates dispensandi pro utroque foro super impedimentis ad competentiam S. O. spectantibus. Qua in re praesertim commemorandae sunt facultates dispensandi super *mixta re- ligione* sive ad aliquot annos v. g. ad triennium vel quinquen- nium sive ad certum numerum casuum concessae cum spe- ciali onere tempore renovationis facultatis referendi, "*quot huiusmodi dispensationes* (v. g. intra triennium) *concesserit* „, aliisque clausulis rescripto adiectis (47).

V. S. C. *pro negot. eccl. extraord.* (48), quamvis per se pro omnibus impedimentis saltem in casibus extraordinariis adiri potuerit (49), tamen imprimis erat competens pro Russia, Ame-

(46) S. C. Inq. 20. Sept. 1865. apud *Giovine* l. c. t. II. p. 160. sq.; *For- mularium* S. Officii p. 34. sq. 112. sq.

(47) Ex antiquis clausulis illa: "*Intra fines suae dioecesis* „ vi decr. S. O. 1. Iul. 1896., altera: "*Facta etiam potestate subdelegandi, si opus sit* „, utpote ob decr. S. O. 14. Dec. 1898. nunc superflua, expuncta est. Cfr. *Formular.* S. O. p. 35. not. 2. p. 55. not. 1.; *Rosset* l. c. n. 2496.

(48) *Giobbio*, *Lezioni di diplomazia ecclesiast.* t. I. p. 255. sq.

(49) *Jacquemin* apud *Leitner* l. c. p. 408. At certe non est commendan- dum, ut quis conficta extraordinaria casus necessitate et derelictis ordi- nariis dicasteriis ad dispensationes matrimoniales constitutis nimis facile ad hanc S. C. confugiat.

Praeterea S. C. illa pro singulari sua indole (cfr. *Giobbio* l. c. p. 257. sq. n. 219. 221.), qua audito voto consultativo *Cardinalium definitio* negotio- rum pendet a R. Pontifice, et etiam ordinariae causae expediuntur "*ex audientia Sanctissimi* „, tempore sedis Romanae vacantis etiam sub vetere iure non videtur habuisse facultates dispensandi super impedimentis ma- trimonialibus.

rica latina, territorii Asiae et Africae patronatui coronae Lusitaniae obnoxiiis, nisi etiam ex hisce regionibus supplicationes quaedam speciales vel generales v. g. de disparitate cultus, mixta religione, solemnī professione, ordine sacro ad S. O. remitterentur (50).

VI. *Secretaria Brevium* solummodo *pro principibus supremis* concedebat dispensationes matrimoniales, atque praeterea indulgebat litteras convalidatorias, quae dicuntur: “*Perinde valere* „ (51). Quae facultates huius Secretariae sede Romana vacante penitus exspirabant.

VII. Legati vel *Nuntii vel Delegati Apostolici* extra Curiam Romanam in diversis civitatibus existentes quandoque pariter ex indulto apostolico extraordinariis facultatibus dispensandi super impedimentis matrimonialibus instructi fuerunt; at num etiam nunc hoc iure gaudeant, ex tenore specialium facultatum est eruendum (52).

VIII. *Metropolitanus* vero omnino non potest dispensare subditum Episcopi suffraganei, licet ille irrationabiliter denegasset dispensationem. Nam recursus ad Metropolitanum ex iure tantum est permissus in causis fori contentiosi, non gratiosi.

II. De potestate dispensandi Episcoporum.

614. Episcopi ex iure *proprio* et potestate sua *ordinaria* dispensare possunt in omnibus illis casibus, quibus iure particulari impedimenta quaedam *impedientia* ultra sanctiones iuris communis etiam nunc *extensa* sunt v. g. tempus clau-

(50) V. g. Archiep. Bonaër *per S. C. Inq.* d. 12. Nov. 1895. obtinuit ad quinquennium facultatem dispensandi super impedimento disparitatis cultus d. 25. Ian. 1901. renovatam pro 10. casibus. Cfr. Revista eccles. del Arzobisp. de Buenos Aires a. 1903. p. 368. sq. cum egregio indulti commentario.

(51) Benedict. XIV. Const. “*Gravissimum*” 26. Nov. 1745. § 5.

(52) Cap. 3. X. de consanguin. IV. 14.; *Sanchez* l. c. l. VIII. disp. 6. n. 15. 16., ubi *negat* vel ipsis Legatis a latere vi officii in propria *provincia* competere perfectiorem potestatem dispensandi super impedimentis matrimonialibus quam Episcopis in suis dioecesibus; *Schmalzgr.* l. c. n. 74.; *Riquanti* in Reg. 49. Cancell. Apost. n. 30.; *Aichner* l. c. append. p. 20.; *Scherer* l. c. p. 456. not. 14., ubi refert Nuntium Apostolicum Vinnensem ex a. 1882. non amplius habere stabiles facultates dispensandi super impedimentis antea possessas; *Giobbio* l. c. p. 283. sq.; *Putzer* l. c. p. 39. sq. de facultatibus Delegati Apost. in Statib. unit. Americ. septentrionalis.

sum quoad denuntiationes matrimoniales et simplicem quoque nuptiarum celebrationem, vel si agatur de relaxando vetito ab ipso Ordinario loci vel eius praedecessore vel a parrocho statuto (53).

615. Porro Episcopi ex potestate pariter *ordinaria* (54) sive vi officii per specialem iuris communis concessionem sive expresse (55) sive tacite (56) propter consuetudinem factam dispensare valent in omnibus impedimentis *impedientibus* iuris communis exceptis iis casibus, qui veram et proprie dictam dispensationem *non* admittunt (57) aut Romano Pontifici vel alteri Superiori ecclesiastico Episcopi reservati sunt. Hinc Episcopi ex iuris communis concessione dispensare nequeunt ab impedimento *temporis clausi* quoad *solemnem traductionem* aut *benedictionem*, neque ab impedimento *sponsalium*, si vel una tantum pars sit invita, neque a *volis* Romano Pontifici reservatis v. g. perpetuae perfectaeque castitatis, ingrediendi religionem, castitatis etiam temporaneae in institutis religiosis a S. Sede approbatis, neque ab impedimento *mixtae religionis*, neque a *vetito* Romani Pontificis vel Metropolitani vel alterius Superioris ecclesiastici in casu appellationis, ut ex propriis titulis (58) patet (59).

(53) *Schmalzgr.* l. c. n. 62. sq.; *Rosset* l. c. n. 2378. sq.; *Leitner* l. c. p. 488. sq.

(54) Quae potestas quamvis sit *derivata*, tamen optimo iure appellatur *ordinaria*, non delegata vel quasi ordinaria, quia confertur *ratione muneris episcopalis*. Cfr. Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 6. de ref.: *Sanchez* l. c. l. II. disp. 40. n. 14.; *Suarez*, De leg. l. VI. cap. 9. n. 15.; *S. Alphons.*, Theolog. mor. l. VI. n. 1125.; *Rosset* l. c. n. 2454. sq.; *Gasparri* l. c. n. 404. sq. Quodsi facultates quaedam Ordinariis vere et proprie tantum *delegatae* appellantur *ordinariae*, nequaquam spectant ad *ordinariam* potestatem *ratione officii episcopalis* obtentam, sed opponuntur *extraordinariis* facultatibus pariter *delegantis*. Quae *ordinariae* facultates continentur in decem antiquis Formulis numeris distinctis atque regulariter concessis pro diversitate regionum; *extraordinariae* reperiuntur in Formulis litteris maiusculis vel minusculis designatis, quae pro diversa necessitate ordinariis adduntur. Cfr. *Putzer* l. c. p. 3. sq.

(55) Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 1. de ref. matrim.; *Sanchez* l. c. l. VIII. disp. 5. n. 1.

(56) Cap. 2. X. de eo, qui IV. 13.; *Rosset* l. c. n. 2380. sq.

(57) V. g. in casu *iusti* dissensus parentum. Cfr. *Giovine* l. c. t. I. p. 242. contra Anal. iur. pontif.

(58) Cfr. *Wernz* h. tom. IV. n. 584. 604.; *Rosset* l. c. n. 2380. sq. 2380. sq.

(59) Cfr. de dispensatione super defectu « *legalis* », probationis status libert.: *Giovine* l. c. t. I. p. 242. 336. sq.; *Feije* l. c. n. 261.; *Rosset* l. c. n. 2380.

At dispensatio Episcopis est concessa a *proclamationibus* matrimonialibus, a *votis* aut ex sese v. g. a votis non nubendi, suscipiendi ordines sacros, castitatis temporaneae, aut propter urgentissimam necessitatem Romano Pontifici non reservatis, a *vetito* Ecclesiae, nisi agatur de casibus exceptis (60).

616. Spectato *iure communi* Episcopi omnino carent potestate propria et *ordinaria* dispensandi in foro *externo* super *publicis* impedimentis *dirimentibus* ab Ecclesia constitutis. Huiusmodi enim potestas Episcopis neque competit ex natura rei neque expressa et speciali iuris communis concessione neque in vim consuetudinis vel tacitae cuiusdam facultatis a Romanis Pontificibus datae (61).

617. Locorum Ordinarii (62) nunc, non iure proprio, sed vi potestatis ex speciali concessione Leonis XIII. per decretum S. C. Inq. 20. Febr. 1888. in perpetuum *cum* ipsorum officio

(60) *Schmalzgr.* l. c. n. 62. 63.; *Feije* l. c. n. 613.; *Rosset* l. c. n. 2381. sq. 2335. sq.; *Instr.* Eystett. p. 363. sq.

At minime permissum esse videtur Episcopis, ut in matrimoniis formae ecclesiasticae non subiectis *vere dispensent* ab impedimento impediēte, quo *omnimoda* omissio *formae ecclesiasticae* in celebratione matrimonii prohibetur, nisi agatur de quinque casibus a probatis auctoribus exceptis. Cfr. *Schmalzgr.* lib. IV. tit. 3. n. 104.; *Rosset* l. c. n. 2141.

(61) S. C. C. 13. Mart. 1660. 19. Ian. 1661. in ed. *Richt. C. Tr.* p. 271. n. 120. 121.; *Riganti* l. c. in *Reg. Canc. Ap.* 49. n. 2., *Suarez*, De leg. lib. VI. cap. 14. n. 3. sq.; *Bened. XIV.*, De Synod. dioec. l. IX. cap. 1. n. 5. sq. cap. 2. 3.; *Feije* l. c. n. 633.; *Giovine* l. c. t. I. p. 70., ubi antiquatis theoriis Gallicanorum et regalistarum in Italia et Austria et Germania longa opponitur defensio praerogativarum Romanorum Pontificum; *Schmalzgr.* l. c. n. 70. sq.; *Rosset* l. c. n. 2367. sq. Quanto rigore Sedes Apostolica tale ius *proprium* Episcoporum reprobarit, patet ex allegata decisi. S. C. C. 19. Ian. 1661., ubi hoc iudicium censorum S. C. Inq. ratum habuit: « *Proposilio asserens Episcopum posse dispensare in publico impedimento consanguinitatis pro matrimonio contrahendo sive in articulo mortis sive in alia urgentissima necessitate, in qua contrahentes non possint expectare dispensationem Sedis Apostolicae, est falsa, temeraria, scandalosa, perniciosa et seditiosa* ». Unde denuo recte videtur concludi, quam difficulter admitti possit in casu particulari urgentis necessitatis *ipso facto* cessare impedimentum quoddam dirimens etiam occultum, ita ut Episcopus vel parochus tantum *declaret* impedimentum cessasse. Cfr. *Rosset* l. c. n. 2393. 2402. sq. 2142. sq. 2148.; paulo aliter *Gasparri* l. c. n. 409. i. f.; *Gennari* l. c. p. 704. sq.

(62) Leo XIII. decr. S. C. Inq. 20. Febr. 1888. sanxit: « *Appellatione Ordinarii venire Episcopos, Administratores seu Vicarios Apostolicos, Praelatos seu Praefectos habentes iurisdictionem cum territorio separato eorumque Officiales seu Vicarios in spiritualibus generales et sede vacante Vicarium capitularem vel legitimum Administratorem* ».

sive dignitate coniunctae (63) dispensare valent *per se* sive *per ecclesiasticam personam sibi benevisam* (64), in gravissimo *mortis* periculo (non articulo), *quando non suppetit tempus* recurrendi ad S. Sedem (65) super impedimentis quantumvis pu-

(63) Quae potestas a *Gasparri* l. c. n. 405.; *Leitner* l. c. p. 490. (cfr. quoque scriptores citatos in not. 54. h. tit.) appellatur *ordinaria*, at quamvis ad illam multum accedat et etiam in primo quaesito S. C. Inq. 23. Apr. 1890. videatur dici « *velut ordinaria* », tamen a *Rosset* l. c. n. 2421. sq. iunct. n. 2458. 2467. sq. melius vocatur *delegata* vel delegata ad universalitatem causarum ex iure apostolico. Nam ut potestas quaedam dicatur ordinaria non sufficit, ut a iure data sit in *perpetuum*, non ratione *personae*, sed intuitu officii *simulque cum* munere; secus Episcopi in multis illis casibus, quibus ex iure Tridentino *cum* officio episcopali in perpetuum constituuntur Delegati Sedis Apostolicae, acciperent potestatem ordinariam. Id, quod plane falsum est. Ad illam enim praeterea requiritur, ut potestas etiam obtineatur *iure proprio* sive *vi officii*. Praeterea si potestas illa Ordinariis data esset per modum *ordinariae*, sane sine nova concessione eandem ex natura rei potuissent *generaliter delegare*. At facultas *generaliter subdelegandi* solummodo *postea et limitata* ratione per declarationem *extensivam specialiter* decr. S. C. Inq. 9. Ian. 1889. concessa est. Denique in omnibus decretis S. C. Inq. de hac potestate publicatis constanter tribuitur Ordinariis facultas *subdelegandi*, non *delegandi*. Qui modus loquendi canonicus supponit in Ordinariis potestatem *delegatam*, cui *subdelegatio*, non delegatio competit, quae potestati ordinariae est propria.

(64) Quae *subdelegatio* potestatis dispensandi vi decreti 20. Febr. 1888. per se tantum in *casibus particularibus* potuit fieri cuicumque personae ecclesiasticae; nam delegatus ad universalitatem causarum ex iure communi nequit denuo *generaliter subdelegare*, nisi id specialiter ei sit permissum, de qua speciali permissione in cit. decr. nihil reperitur expressum. At R. Pontifex iuxta *supplicationem* S. C. Inq. 9. Ian. 1889. *decrevit et declaravit* (i. e. per interpretationem *extensivam*, non mere *comprehensivam*) Ordinarios posse hanc facultatem « *subdelegare habitualiter* (i. e. stabiliter et generaliter) *parochis tantum, sed pro casibus dumtaxat, in quibus deest tempus ad ipsos* (Ordinarios) *recurrendi, periculum est in mora* »; nomine autem parochorum S. C. Inq. 23. Apr. 1890. declaravit: « *Comprehendi omnes, qui actu curam animarum exercent, exclusis viceparochis et capellanis* » vel universim confessariis approbatis. Quare ut eadem facultas etiam subdelegari possit vel ipsis viceparochis sive coadiutoribus parochialibus, Ordinarii novo et *speciali* indulto apostolico indigent, quod revera a S. C. Inq. 17. Febr. 1892. et 25. Maii 1898. duobus iam Episcopis in Germania et Hungaria ad quinquennium fuit concessum.

(65) Quae duplex conditio cum gravi fidelium damno non est explicanda excessivo quodam rigore et scrupuloso timore, sed iuxta rationabilem temporis computationem de morte vicina et responso ex Urbe accipiendo. Praeterea S. C. Inq. 1. Iul. 1891. disertis verbis declaravit Ordinarios vi decreti 20. Febr. 1888. dispensare posse aegrotos (concubinarios) in gravissimo mortis articulo (periculo) constitutos sive impedimentum *directe* afficiat aegrotum sive *bene valentem* sive *utramque partem*.

blicis (66) matrimonium iure ecclesiastico *dirimentibus* (67), **excepto** sacro *presbyteratus* (et multo magis *Episcopatus*) ordine et *affinitate* lineae *rectae* (i e. quocumque gradu) ex copula *licita* proveniente (68), **cum** *iis*, qui iuxta civiles leges sunt coniuncti aut *alias* in concubinato vivunt (69).

Facultatem praedictam habet quilibet sacerdos, qui ad normam articuli VII. decreti "Ne temere", imminente mortis periculo, ubi parochus vel loci Ordinarius vel sacerdos ab alterutro delegatus haberi nequit, coram duobus testibus matrimonio assistere valide ac licite potest. S. C. de disciplina Sacramentorum 14. Maii 1909.: Acta Apost. Sedis I., 1909., 468. Quae facultas adest, sive agatur de concubinariis, sive alia adsit causa ad consulendum conscientiae et, si casus ferat,

(66) Vi decreti 20. Febr. 1888. iunct. declar. S. C. Inq. 23. Apr. 1890. Episcopi a fortiori ab impedimentis *occultis* in *praedictis adiunctis* dispensare possunt. Cfr. *Gennari* l. c. t. I. p. 327.

(67) Hinc facultas ista secundum ipsum tenorem decreti sese non extendit ad impedimenta *prohibentia* per se potestati dispensandi Ordinariorum subducta v. g. ad impedimenta mixtae religionis vel voti simplicis perfectae castitatis vel sponsalium neque continet potestatem *cumulandi*. Cfr. S. C. Inq. 18. Mart. 1891., 12. Apr. 1899., 18. Aug. 1897.; *Gennari* l. c. t. I. p. 538. sq. Multo minus Ordinarii ex eodem decreto obtinuerunt facultatem in *iisdem* circumstantiis sanandi *in radice* matrimonia antea coram magistratu civili vel ministro haeretico invalide contracta, sed speciali indulto apostolico opus est, quod S. C. Inq. pro dioecesi Pineroliensi iam concessit. Cfr. *Formularium* S. O. p. 58.; *Leitner* l. c. p. 491.

(68) Praeter impedimenta dirimentia iuris *ecclesiastici speciatim* a potestate dispensandi Ordinariorum *excepta* non sunt *alia* v. g. clandestinitas contra *clara* verba decreti *excipienda* (cfr. S. C. Inq. 13. Dec. 1899.; *Wernz* h. tom. IV. n. 172. iunct. *Rosset* l. c. n. 2148.); at excepta per arbitrarias interpretationes non includenda. Cfr. S. C. C. 16. Iun. 1894. in Act. S. Sed. vol. XXVII. p. 243. sq.

(69) Vi decretorum 20. Febr. 1888. et 1. Mart. 1889. *non valent* Ordinarii per se vel per parochos dispensare super impedimentis in articulo (periculo) mortis constitutos, licet matrimonium civile, quod vocant, non celebraverint nec vivant in concubinato, ut S. C. Inq. declaravit 17. Septembris. 1890. et 3. Maii 1899. Num matrimonium quoque *invalidum* saltem mala fide celebratum illis verbis "vel *alias* in concubinato vivunt", comprehendatur, hisce responsis expresse non resolvitur. At quamvis expressa quaedam declaratio pro praxi omnino sit desideranda, tamen rationes internae et theoreticae videntur solide suadere huiusmodi matrimonia saltem mala fide celebrata comprehendendi. Nam tales coniuges, e quibus unus est in periculo mortis constitutus, vere et proprie vivunt in *concubinato* sive in unione non maritali. Praeterea illa *facultas* dispensandi ex natura rei et propter salutem animarum potius benignam quam strictam postulat interpretationem. Cfr. *Leitner* l. c. p. 492.; *Scherer* l. c. p. 459. not. 29.; *Putzer* l. c. p. 85.

legitimationi prolis. Decreto hoc non comprehenduntur etiam parochi, etsi non fuerint habitualiter subdelegati a propriis Ordinariis. Cfr. S. C. de discipl. Sacram. 15. August. 1909.; 29. Iulii 1910.: Monit. eccl. XXI., 1909. 290.; Acta Apost. Sed. II., 1910. 650.

Ordinarii loci, si utantur facultate generali dispensandi super *impedimentis* matrimonialibus in decreto 20. Febr. 1888. sibi concessa, etiam *legitimare* valent *prolem* forte iam natam *excepta adulterina* (cfr. S. Poenit. 1. Iul. 1859.; *Putzer* l. c. p. 14. sq.) et etiam *sacrilega*, ut S. C. Inq. 8. Iul. 1903. declaravit et decrevit facto verbo cum SS.mo. Quae *exceptiones* ad *prolem incestuosam* proprie dictam non sunt extendendae. Cfr. *Putzer* l. c.

“ Si quando... *necessitas* ferat, ut dispensandum sit cum iis, qui sacro subdiaconatus ordine sunt insigniti vel solemnem professionem religiosam emiserint atque post dispensationem et matrimonium rite celebratum *convaluerint* (secus non, nisi quoad legitimationem prolis iam natam) in *extraordinariis* huiusmodi casibus Ordinarii de *impertita* dispensatione S. Officii Congr. certiore faciant, et interim omni ope curent, ut scandalum, si quod adsit, eo meliori modo, quo fieri possit, removeatur... ” (70).

618. Episcopi (71) vi *tacitae*, non *mere praesumptae* (72) concessionis Sedis Apostolicae cognoscentis et approbantis (73) communem doctrinam et praxim sive vi legitime consuetudi-

(70) S. C. Inq. 20. Febr. 1888.; *Leitner* l. c. p. 491.

(71) Ex disciplina nunc vigente magis magisque invalescit mos, ut Sedes Apostolica ad maiorem *iuris certitudinem* loco illius potestatis *tacite* vel *praesumptive* concessae det Ordinariis *expressas* facultates quandoque etiam ampliores. Cuius rei illico exemplum habetur in prima potestate Ordinariorum supra in textu allata. Cfr. facult. S. Poenit. ad trienn. vel nunc potius ad quinquenn. concess. n. 11. 12. iunct. *Rosset* l. c. n. 2397. 2407.; *Aichner* l. c. append. p. 15. sq.; *Gasparri* l. c. n. 406. sq.; Instr. Eystett. p. 364. sq.

(72) Diversus est loquendi modus scriptorum de illa potestate. Alii enim illam repetunt ex *praesumpta* vel interpretativa voluntate R. Pontificis, quae deinde cedere debeat expressae voluntati per speciales facultates manifestatae. At alii melius loquuntur de *tacita* quadam voluntate R. Pontificis; ipse enim talem doctrinam et praxim communem, non mere particularem evidenter cognoscit neque reprobatur, imo per S. C. C. potius ratam habuit. Qua stante cognitione et ratificatione non iam mere praesumptus, sed saltem tacitus habetur consensus legislatoris. Cfr. *Gasparri* l. c. n. 408.; *Rosset* l. c. n. 2406.; *Scherer* l. c. p. 460.

(73) S. C. C. 19. Apr. 1692. in ed. *Richt.* C. Tr. p. 271. n. 122. iunct. S. C. Inq. 3. Aug. 1873.

nis ex potestate *ordinaria* (74) possunt *dispensare* (non mere declarare) cum suis subditis pro foro *interno tantum* super impedimentis dirimentibus etiam multiplicibus in matrimoniis catholicorum iam **contractis** (75, si 1) matrimonium in *facie*

(74) Controversia quoque viget de *natura iuridica* huius potestatis Episcoporum. Alii enim illam vocant *quasi ordinariam* (cfr. *Rosset* l. c. n. 2455. sq.; *Feije* l. c. n. 633. sq.), alii *ordinariam* (cfr. *Sanchez* l. c. l. II. disp. 40. n. 614.; *Suarez*, De leg. l. VI. cap. 15. n. 1. sq.; *S. Alphons.* l. c. l. VI. n. 1125.), alii *delegatam a iure* (privilegio principis vel S. Sedis) sive vicariam ordinariam (cfr. *Scherer* l. c. p. 460. not. 25. atque antiquiores quidam scriptores v. g. Bartolus, Medina alique apud *Rosset* l. c. n. 2454.). Omissa illa ancipite et vaga notione potestatis *quasiordinariae*, optio solummodo relinquitur inter potestatem ordinariam et delegatam a iure. Quodsi *Sanchez* l. c. n. 14. illam appellat ordinariam, quod sit iurisdiclio privilegio principis, non personae, sed perpetuo dignitati vel officio (Episcopi) competens, non videtur dari ratio peremptoria, nisi exprimatur terminis a *Suarez* l. c. adhibitis. Nam *intuitu* dignitatis et *officii* episcopalis, non solius *personae* v. g. a Concilio Tridentino Episcopi non raro in perpetuum constituti sunt Delegati Sedis Apostolicae. Quae potestas non transiit in ordinariam, cum nequaquam *vi officii episcopalis* iure nomineque *proprio*, sed ex *commissione apostolica* sit exercenda. At allegata potestas dispensandi Episcoporum licet a Sede Apostolica *derivetur* et per modum delegatae a iure concedi *potuisset*, tamen *de facto* secundum consuetudinem vigentem potius *vi collationis officii episcopalis*, non ex mera *commissione* apostolica data esse censetur. Quare eodem modo ordinaria dici potest, quo facultates Episcopis a Cone. Trid. Sess. XXIV. cap. 6. de ref. concessae iam in ordinaria ipsorum potestate continentur, quoniam nullibi fit mentio *delegationis* vel *commissionis* apostolicae, vi cuius unice sit exercenda.

Quae controversiae solutio saltem olim non levis fuit momenti pro praxi; nam *ordinaria* potestas Episcoporum, cum etiam habitualiter vel generaliter pluribus subiectis *delegari* possit, latius patet quam potestas mere delegata etiam a principe, quippe quae nequaquam certe generaliter quoque subdelegari potuit. Cfr. *Schmalzgr.* l. IV. t. 16. n. 94. sq.; *Rosset* l. c. n. 2404. 2454. sq. 2467. sq.; *Leitner* l. c. n. 506. sq.

(75) Quae sententia a theologis et canonistis communiter tanquam *certa* contra paucos fuit propugnata. Cfr. *Sanchez* l. c. l. II. disp. 40. n. 3.; *Benedict.* XIV., De Synod. dioec. l. IX. cap. 2. n. 1.; *Rosset* l. c. n. 2405. sq. 2494. i. f.; *Gennari* l. c. t. I. p. 329. sq.; *Leitner* l. c. p. 504.; *Scherer* l. c. p. 460.; *Putzer* l. c. p. 86. sq.; *Feije* l. c. n. 638. 645. Quodsi Benedictus XIV. l. c. istam potestatem Episcoporum sex conditionibus alligatam esse tradit, S. C. Inq. 3. Aug. 1873. hanc doctrinam ita ratam habuit: « *Ceterum relate ad facultatem Ordinariorum dispensandi super impedimentis dirimentibus certo* (non dubie) *existentibus in vim praesumptae voluntatis S. Sedis res est multa implexa difficultatibus, quibus obviandis omnino adhaerendum est doctrinae traditae a S. M. Benedicto XIV. in suo opere De Synodo dioecessana lib. IX. cap. 2., quam etiam Sacra haec Congregatio tenet, citra quam facile nimis abusus, ideoque nullitas dispensationis obvenire potest* ».

Ecclesiae adhibitisque rite solemnitatibus v. g. proclamationibus fuerit celebratum (76); 2) ex coniugibus *saltem unus* fuerit in *bona fide* ob iuris vel *facti* ignorantiam saltem non affectatam (77); 3) *consummatio* matrimonii locum habuerit (78); 4) impedimentum fuerit *occultum*, in quo R. Pontifex (per S. Poenitentiarium) *potest et solet* dispensare (79); 5) Sedes Apostolica vel eius Delegatus facile (80) adiri non possit;

(76) Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 5. de ref. matr.

(77) Conc. Trid. l. c. (*scienter-ignoranter*) iunct. cap. 3. X. de claud. desp. IV. 3. et S. C. C. 19. Apr. 1692.; *Rosset* l. c. n. 2409.; *Gennari* l. c.; *Gasparri* l. c. n. 408. Quare nonnulli scriptores hanc facultatem Episcoporum nimis liberaliter extenderunt ad matrimonia ex *utraque* parte *mala fide* contracta, quos recte impugnant: *Sanchez* l. c. n. 4.; *Rosset* l. c. n. 2410.; *Scherer* l. c.; *Gasparri* l. c. n. 403. iunct. n. 419. aliique ob verba Conc. Trid. l. c. Cfr. *Putzer* l. c. p. 21. sq. 87. 378.; *Rosset* l. c. n. 2411. de amplioribus facultatibus *apostolicis*, si *utraque* pars fuit in *mala fide*.

(78) Quae conditio vix non semper verificatur; hinc difficultates haud sine solido fundamento a *Rosset* l. c. n. 2413. et *Putzer* l. c. p. 87. 91. contra hanc conditionem motae ordinarie non videntur habere practicam utilitatem. Cfr. quoque *Gasparri* l. c.

(79) S. C. C. 19. Apr. 1692.: « *Posse, quatenus impedimentum non sit publice detectum* ». Quae verba S. C. C. saltem in matrimoniis contractis videntur etiam includere impedimenta *natura sua publica*, sed *de facto occulta*. Et revera *Scherer* l. c. *indiscriminatim* reprehendit *Feije*, quod l. c. n. 634. haec impedimenta *sine ratione* ab illa potestate Episcoporum excipiat. At scite *Gasparri* l. c. cum *Feije* urget illam solidam rationem Benedicti XIV.: « *Plus potestatis tribuendum non est Episcopo, quam habeat Maior Poenitentarius* ». Quare in praxi illa via media videtur esse retinenda, ut in hisce casibus Episcopis potestas dispensandi non penitus negetur, sed certe ultra potestatem Poenitentarii Maioris non extendatur. Cfr. *Feije* l. c.; *Leitner* l. c. p. 412. sq.; *Santi-Leitner* l. IV. app. 370. sq. Nequaquam enim Poenitentarius Maior ab omnibus istis impedimentis *de facto occultis* dispensare prohibetur.

Quodsi impedimentum *antea occultum* postea detegatur, non obstante dispensatione ab Episcopo pro foro interno iam concessa nova dispensatio a R. Pontifice pro foro externo est impetranda. Cfr. *Benedict.* XIV. l. c.; *Gasparri* l. c.; *Rosset* l. c. n. 2414.

Ex norma quoque in textu statuta (« *potest et solet* ») facile patet hanc potestatem non posse applicari ad affinitatem ex copula licita in linea recta. Cfr. S. C. C. 16. Iun. 1894. in Act. S. Sed. vol. XXVII. p. 243. sq. iunct. S. C. C. 28. Maii 1796.

(80) Quae difficultas adeundi Sedem Apostolicam v. g. per epistolam (cfr. S. C. Inq. 23. Iun. 1886. de casib. reserv.) nostra aetate multum est imminuta. Quare complures causae excusantes ab antiquis et recentioribus scriptoribus allegatae v. g. coniugum paupertas, rusticitas, locorum distantia vix amplius habent practicum valorem. Cfr. *Gasparri* l. c.; *Leitner* l. c. p. 504. At pericula *diffamationis* vel *incontinentiae* etiam nunc sunt causae sufficientes. Denique cum Sedes Apostolica saltem regulariter nolit

6) Separatio absque scandalo vel periculo incontinentiae fieri nequeat.

Quae potestas Episcopi cum sit ordinaria sede vacante etiam in *Vicarium capitularem* transit, sed *Vicario generali* non competit, nisi ex mandato *speciali* Episcopi (81). Porro ex eadem natura huius potestatis etiam illud sequitur, quod Episcopus suam *facultatem* dispensandi pro foro interno sive *generaliter* (habitualiter) i. e. ad universalitatem causarum sive ad casus *particulares* restrictam delegare possit (82).

619. In ordine quoque ad matrimonia *contrahenda* Episcopis ex communi doctorum sententia inde a Sanchezio (qui primus illam proposuit) recepta (83) eadem potestas *ordinaria* vere dispensandi (84) pro solo foro interno censetur conces-

admittere supplicationes per *telegraphum* expetitas (cfr. Litt. encycl. Secret. Status 10. Dec. 1891. et resp. S. C. Inq. 14. Aug. 1892. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 2189. 2192.), recte quis ab adeunda Sede Apostolica dicitur impeditus, qui iusto tempore per solum telegraphum dispensationem petere valet. Cfr. *Leitner* l. c. p. 495. 504.; paulo aliter *Gasparri* l. c.

(81) *Schmalzgr.* l. c. n. 87. sq.; *Gasparri* l. c. n. 407.; *Rosset* l. c. n. 2459. sq. 2507. sq.; *Feije* l. c. n. 639.

(82) *Schmalzgr.* l. c. n. 94. sq.; *Wernz* h. tit. not. 74.; *Feije* l. c. n. 638. innot. facultatibus S. Poenit. Ordinariis concessis n. 11.: « *Dispensandique facultatem subdelegandi etiam habitualiter parochis vestrae dioecesis* », (et curatis iisdem aequiparatis iuxta resp. S. Poenit. 17. Iul. 1901. S. C. Inq. 23. Apr. 1890.); *Leitner* l. c. p. 496. sq.; *Gasparri* l. c. n. 410. sq.

(83) Quae doctrina minus certa est, quam de matrimoniis iam *contractis*; plures enim nacta est adversarios et in eius favorem expressum quoddam decretum Sedis Apostolicae nequit allegari. Cfr. *Rosset* l. c. n. 2389. sq.; *Gasparri* l. c. n. 409.; *Leitner* l. c. p. 504. sq.; *Scherer* l. c. p. 460.; *Generari* l. c. t. l. p. 325. sq. Mirum igitur non est, quod *Benedict.* XIV., De Synod. dioec. l. IX. cap. 2. n. 2. 3. hanc doctrinam minore favore prosequatur et a iudicio ferendo absteineat. At postquam *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 40. n. 5. novam istam opinionem propugnavit, cui postea etiam S. *Alphonsus* sua approbatione conciliaverat auctoritatem, in tali doctrina tenenda iam satis concors est doctorum sententia; Sedes vero Apostolica eandem hucusque non reprobavit, imo potius saltem indirecte ratam habuit. Cfr. S. C. Inq. 23. Apr. 1890. 1. quaesitum; Conc. plen. Amer. lat. (a. 1899.) n. 600.

(84) S. C. Inq. l. c.; Mandatum Ep. Ratisbon. 19. Mart. 1877.; S. *Alphons.*, Theolog. mor. l. VI. n. 613.: « *Quod Episcopi legitime possint prae. dictam facultatem dispensandi delegare aliis etiam generaliter pro omnibus casibus occurrentibus, quia haec facultas conceditur Episcopis ratione dignitatis, unde acceptil conditiones potestatis ordinariae* »; *Rosset* l. c. n. 2404. 2454. sq.; *Leitner* l. c. p. 504. sq. 507.; *Feije* l. c. n. 638. Quodsi *Gasparri* l. c. n. 409. 411. 412. putat cum nonnullis in hisce casibus Episcopum non dispensare, sed declarare impedimentum cessasse, id *Rosset* l. c. n. 2393. alique merito non admittunt. Nam auctores passim Episcopo vindicant potestatem *dispensandi* etiam cum facultate *delegandi*,

sa (85), dummodo 1) impedimentum dirimens sit *occultum* (86); 2) urgentissima adsit *causa* (87); 3) dispensatio debito tempore

quae minus proprie de mera *declaratione* intelliguntur. Insuper fundamentum istius explicationis de *cessatione* antecedente impedimenti nec satis solidum nec practicum ad vitanda incommoda esse videtur. Cfr. *Gennari* l. c. t. I. p. 702.

(85) Cum R. Pontifex certe Episcopis non concedat perfectiorem potestatem, quam Poenitentiario Maiori, huiusmodi dispensationes Episcoporum in solo foro *interno* effectum sortiuntur. Quare si impedimentum *occultum* postea *publice* innotescat, *nova* dispensatio pro foro *externo* a R. Pontifice vel eius Delegato est petenda. Cfr. *Rosset* l. c. n. 2396.

(86) Quod impedimentum occultum insuper debet esse tale, in quo R. Pontifex per S. Poenitentiariam dispensare *solet*; secus perperam ipsius consensus tacitus praesumitur. Cfr. *Rosset* l. c. n. 2395. At quamvis facultas dispensandi expresse a S. Poenitentiaria Ordinariis concessa sese non extendat ad impedimenta *materialiter* publica, sed *formaliter* occulta (cfr. S. Poenitent. a. 1875.; *Gennari* l. c. t. I. p. 329. 714. sq.), tamen S. C. C. in decisione 28. Ian. 1881. data saltem ut *probabilem* videtur admisisse illam opinionem, quae ista impedimenta tantum *formaliter* occulta huic *ordinariae* potestati Episcoporum nondum subducta esse tenet; secus difficulter intelligitur, quare S. C. C. in casu potuerit respondere: Non constare de nullitate matrimonii. Cfr. *Gennari* l. c. p. 333. sq. 703. 715. sq.; paulo aliter *Leitner* l. c. p. 413. not. 2., qui putat in illa causa S. C. C. etiam *alias* habuisse rationes ad illam sententiam ferendam. Quo in casu sane argumentum ex decisione S. C. C. petitum non esset efficax; at cl. auctor *alias* illas rationes minime obvias non affert.

(87) Duplex passim ab auctoribus assignata fuit causa urgens, scil. 1) si agitur de matrimonio in *periculo mortis* ineundo ad legitimandam prolem vel salvandum mulieris honorem etc.; 2) si *omnia parata sunt ad nuptias*, quarum celebratio absque scandalo et diffamatione personarum differri nequit. Cfr. *Gasparri* l. c. n. 409.; *Gennari* l. c. p. 327.

Priori casui nunc saltem regulariter provisum est per amplas facultates a Leone XIII. per S. C. Inq. 20. Febr. 1888. 23. Apr. 1890. Ordinariis concessas, nisi forte incidat necessitas applicandi facultatem *cumulandi* (cfr. S. C. Inq. 20. Mart. 1891. 12. Apr. 1889.) vel sanandi in radice.

Pro altero quoque casu nunc S. Poenitentiaria saltem quoad impedimentum *affinitatis* ex copula *illicita* providit per facultates Ordinariis ad quinquennium concessas n. 11. etiam cum potestate *parochos* habitualiter subdelegandi. Cfr. *Scherer* l. c. p. 477. de ampliore indulto S. Poenit. 2. Maii 1862. dioecesi Secoviensi concessio omnes (?) confessarios subdelegandi. At cum etiam *alii casus* occurrere possint impedimentorum occultorum v. g. criminis, ordinaria illa potestas Episcoporum, licet nunc magis sit restricta, tamen practica sua utilitate nondum caret. Cfr. *Putzer* l. c. p. 5. Id maxime valet in casu *perplexo*, in quo impedimentum *occultum* detegitur, si omnia ad nuptias sint *parata*, et dilatio sine *diffamatione* vel scandalo fieri non possit, nec *tempus* suppetat ad Ordinarium vel S. Sedem recurrendi, et Sedes Apostolica in illo impedimento dispensare possit et *soleat*. Quodsi uterque sponsus est in *bona fide*, in illa optimo consilio relinqui possunt, atque postea sive per simplicem dispensationem sive per sanationem in radice consulitur convalidationi matrimonii. At si unus ex sponsis est in *mala fide* et suam turpitudinem alteri revelare non

a Sede Apostolica vel eius Delegato ne per *epistolam* quidem facile peti possit (88).

vult nec sine infamia etc. potest, omissis consiliis v. g. de voto castitatis, quae easum perplexum videntur reddere magis perplexum, interdum *conditionata* matrimonii celebratio videtur posse permitti, ut interim suspensa matrimonii consummatione dispensatio peti possit. Cfr. *Rosset* l. c. n. 2401. 2403.; Instr. Eystett. p. 367., quam *Scherer* l. c. p. 491. not. 179. rationibus inefficacibus impugnat ob *permissam* conditionatam illam matrimonii celebrationem. Quod cum in rudibus et feminis difficilioris sit executionis, frequenter casus perplexus facile solvi poterit, si Episcopus *parochis* facultatem S. C. Inq. 20. Febr. 1888. liberaliter *subdeleget*, vel etiam non parce utatur facultate a S. Poenitentiaria sibi concessa subdelegandi *parochos habitualiter* et (*aliquos*) confessarios sive pro casibus specialibus sive per *tempus* arbitrio Episcopi statuendum (pro diverso tenore indulti), vel potestatem suam *ordinariam* supra propugnatam confessariis prudenter et moderate *deleget*, uti factum est in dioecesi Ratisbonensi per Mandatum 19. Mart. 1877. Cfr. *Leitner* l. c. p. 505. sq. 507.; *Rosset* l. c. n. 2404. 2499.; Instr. Eystett. p. 364. sq. 367. sq.; *Gennari* l. c. p. 537. sq.

Quae media si praesto non sint, Conc. plenar. Amer. lat. (a. 1899.) n. 600. hisce verbis alium suppledat modum solvendi easum perplexum: « *Si vero impedimentum sit occultum, adeo ut nuptiae impediri aut differri absque gravi scandalo nequeant, donec dispensatio legitima obtineatur, parochus vel confessarius iis in angustiis constitutus sequatur doctrinas probatorum auctorum et praesertim S. Alphonsi de Liguorio (Theol. mor. l. 6. n. 613.)* ».

Profecto haec doctrina probatorum auctorum, qua confessarius in istis angustiis *declarare* potest impedimentum *cessare*, sed cum onere quodam saltem convenientiae legis post contractum matrimonium recurrendi ad Ordinarium vel S. Poenitentiarium, ut dispensatio ad cautelam obtineatur et executioni mandetur, per rationes intrinsecas difficulter probatur; cfr. *Feije* l. c. n. 645.; *Rosset* l. c. n. 2400. 2402.; at propter auctoritatem extrinsecam tot doctorum praesertim S. Alphonsi, Synodi Ostiensis a Cardinal. Monaco celebratae, Concilii plenarii Americae Latinae saltem tantum habet valorem, ut servatis servandis tuto in praxim deduci possit, donec aliter a Sede Apostolica fuerit iudicatum. Cfr. Instr. Eystett. l. c. p. 368.; *Rosset* l. c. n. 2399. sq. 2403.; *Gennari* l. c. p. 325. sq. 704. sq.; *Feije* l. c. n. 640. sq. (fuse); *Leitner* l. c. p. 508. sq.; *Putzer* l. c. p. 86.; aliter *Scherer* l. c. p. 492. ob rationem nimis generalem et vagam. Si similis quidam casus perplexus incidat, in quo matrimonio *contracto* impedimentum *occultum* et *dispensabile* cognitum fit uni parti, quod alteri manifestari non potest, et separatio a thoro fieri nequit, antequam dispensatio obtineatur, non desunt auctores v. g. *Lehmkuhl*, Theol. mor. t. II. ed. 11. 1910. n. 1054. sq., qui similem theoriam de cessatione impedimenti defendunt ab aliis (cfr. *Feije* l. c.; *Putzer* l. c.) reiectam. Quare in casibus saltem ordinariis (affinitatis ex copula illicita et criminis) melius consulitur convalidationi matrimonii, si sacerdotes curati sibi procurant pagellam S. Poenitentiariae vel delegationem Episcopi ad tramites facultatum S. *Poenitentiariae* vel potestatis *ordinariae* supra assertae. Cfr. *Rosset* l. c. n. 2499.

(88) At prava voluntas *utriusque* partis certe non sufficit, quae, si velit, incommodum tollere possit. Cfr. *Feije* l. c. n. 935.; *Gasparri* l. c. n. 409.; *Leitner* l. c. p. 506.

620. Quodsi impedimentum dirimens iuris ecclesiastici sit *dubium vero dubio iuris, per se* dispensatione opus non est; nam huiusmodi impedimentum dubium est impedimentum nullum (89). Quare Episcopus si in hoc casu adeatur, potius *authentice declarat* impedimentum non subsistere, aut si facultatibus apostolicis munitus sit, tantum dispensat *ad cautelam*, aut si dubium iuris ipsi non videatur *satis fundatum*, causam Sedi Apostolicae proponit, ut *authenticam solutionem dubii iuris vel dispensationem* obtineat (90).

At impedimentum dubium *dubio facti* non potest haberi impedimentum *nullum*, ideoque *dispensatione* est auferendum, si dispensari potest et solet (91). Quae potestas dispensandi in hisce impedimentis dubiis *dubio facti* ex communi sententia theologorum et canonistarum a R. Pontifice cognita et approbata pariter competit *Episcopis* (92) tanquam *ordinaria* saltem

(89) Sanchez l. c. l. VIII. disp. 6. n. 18.; Schmalzgr. l. IV. t. 16. n. 76.; Gasparri l. c. n. 254. sq. 407.; Leitner l. c. p. 502. sq.; Gennari l. c. p. 340. iunct. not. 29. h. tit. de doctrina S. Alphonsi in casu urgentissimo permittendi secundas nuptias cum accedente declaratione R. Pontificis de obitu prioris coniugis. Quodsi Rosset l. c. n. 2430. cum aliis ab illo explicandi modo Sanchezii et Schmalzgr. in textu allegato recedit, non satis videtur distinguere *dubium iuris* a *dubio facti*. Nam si Episcopus per errorem habeat impedimentum *dubium* *dubio iuris*, quod de iure constituto est *certum*, nulla est ratio, quare huiusmodi dispensatio detecto errore sustineri possit; etenim nullibi *talis* potestas *vere dispensandi* Episcopis reperitur concessa. Cfr. Gasparri l. c. n. 254. 407.; Scherer l. c. p. 461. not. 28., ubi tamen in textu, ut patebit ex sequentibus, *nimis generaliter* nullaque distinctione facta asserit: « *Perperam Ordinariis vindicatum est ius tum pro utroque foro dispensandi, cum impedimentum est dubium* ».

(90) Gasparri l. c. n. 254.

(91) S. C. Inq. 9. Dec. 1874.; Gasparri l. c. n. 255. cum plerisque doctoribus.

(92) S. C. C. 8. Sept. 1852.: « *Consulat probatos auctores et in casibus gravioris dubii recurrat ad S. Sedem saltem ad cautelam* ». At probati auctores ex communi sententia in *dubio facti* Episcopis facultatem dispensandi tribuunt propter consuetudinem et praxim universalem, vi cuius R. Pontifex in bonum fidelium sibi solummodo reservare solet casus *certos*, non *dubios*. Cfr. S. Alphons. l. c. l. VI. n. 902.; Feije l. c. n. 636.; Gasparri l. c. n. 407.; Gennari l. c. p. 341. sq.; Rosset l. c. n. 2429. sq.; Leitner l. c. p. 503.; D'Annibale, Summula P. III. n. 498. Ipsa quoque S. C. Inq. 3. Aug. 1873. verbis illis « *super impedimentis dirimentibus certo existentibus* », per oppositionem videtur insinuare potestatem Ordinariorum dispensandi super impedimentis *dubie* existentibus. Quare si eadem S. C. 9. Dec. 1874. dedit Episcopo S. Alberti facultatem dispensandi ad cautelam, id fecit potius ad abundantiam. Cfr. Rosset l. c. n. 2430.; Gasparri l. c. n. 255. 407.; Putzer l. c. p. 36. sq.

pro foro interno in casibus *occultis* (93) etiam cum facultate eandem aliis viris ecclesiasticis sive *generaliter* sive in casibus *particularibus delegandi* (94).

Episcopus vero caveat necesse est, ne potestatem istam *ordinariam* pro diversis casibus sibi datam extendat sive quoad *obiectum* sive quoad *formam* ultra terminos tacitae concessionis R. Pontificis (95), v. g. si dubitet de *sufficientia causae*

(93) Quamplurimi scriptores freti auctoritate praesertim Fagnani et Benedicti XIV. hanc potestatem Episcoporum ad forum *externum* non extendunt, ideoque si impedimentum dubium hucusque *occultum fiat publicum*, putant *novam* dispensationem pro foro *externo* a competente Superiore ecclesiastico i. e. a R. Pontifice vel eius Delegato esse implorandam. Ita fere Giovine, Zitelli alique.

Qua in re facta distinctione inter impedimentum *certum* et *publicum*, profecto dispensatio super impedimento *dubio et occulto* data manet valida, nec nova est petenda, si impedimentum postea appareat *certum*. Nam coniuges in impedimentum et nullitatem matrimonii reincidere non possunt. Quare paritas a Fagnano petita ex absolutione a *censura* excommunicationis in mortis articulo omnino non est ad rem, ut recte tenent D'Annibale l. c. not. 26.; Gasparri l. c. n. 407.; Rosset l. c. n. 2443. Imo iidem auctores, quibus etiam calculum adiecit Gennari l. c. p. 344. sq. cum Bucceroni, Ciolli, recte tenent novam dispensationem non esse necessariam, etiamsi impedimentum dubium non solum appareat certum, sed *etiam publicum*. Nam potestas illa dispensandi Episcopis tanquam *ordinaria* communiter ab auctoribus tribuitur in omnibus casibus dubiis sive *occultis sive publicis* (cfr. S. Alphons. l. c. n. 902.), neque mentionem faciunt necessitatis petendi dispensationem pontificiam, si dubium impedimentum sit publicum. Porro impedimentum dubium est aut occultum aut publicum; at in priore casu, si post obtentam certitudinem manet occultum, nulla est ratio petendi novam dispensationem pro foro externo; si fuit publicum, iam vi primae dispensationis pro foro externo est sublatum, neque propter *supervenientem certitudinem* prior dispensatio fit inefficax. Frustra quoque provocatur ad auctoritatem Benedicti XIV., De Synod. dioec. l. IX. cap. 2. n. 1., ubi agit de impedimentis *certis* et occultis, non *de dubiis*, neque quis cum fundamento allegat Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 6. de ref. vel confictam quandam paritatem cum Poenitentiaria.

(94) Gennari l. c. p. 344. cum S. Alphonso; Gasparri l. c. n. 411.; Putzer l. c. p. 37. sq.

(95) Qua potestate ordinaria Episcopus uti non prohibetur, *postquam* recursus ad Sedem Apostolicam iam est factus, et *interim* circumstantiae penitus immutantur, v. g. si orator iam moriturus decumbat. Nam Sedes Apostolica propter recursum non censetur ita manum apponere, ut etiam in illo casu necessitatis conditionem *oratoris* reddat *deteriorem* atque *Ordinario adimat* potestatem.

Praeterea quamvis omnino expedit, ut Episcopus in usu huius *ordinariae* potestatis servet *stylum* Curiae Romanae, tamen in rigore iuris ad id non semper et absolute tenetur. Cfr. Putzer l. c. p. 15. sq. 38. At certe *componendas* imponere vel *mercedem* exigere nequit. Cfr. Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 5. de ref. matr.; S. Poenitent. 2. Iun. 1891.; Gasparri l. c. n. 411. 412.; Rosset l. c. n. 2469.

ob quam dispensationem concedere possit, vel de *sua iurisdictione in dispensandum* (96).

621. *Episcopi* tanquam *Delegati Sedis Apostolicae* vi facultatum (97) ordinariorum vel extraordinariorum modo *generaliter* ad annum vel triennium vel quinquennium vel ultra, modo ad determinatum numerum casuum *particularium* v. g. 10, 15, 30, 60, 100, partim pro foro externo et interno (utroque), partim pro solo foro interno a Sede Apostolica, sive per ipsum R. Pontificem sive per Congregationes et tribunalia Curiae Romanae cum liberalitate salvaque iurisdictione ordinaria concessarum a multis impedimentis dirimentibus et impediens matrimonii ex potestate iurisdictionis (98) vere *dispensare* possunt.

622. Quibus in facultatibus legitime *impetratis* (99) et *renovatis* (100) ab Episcopis aliisque Ordinariis loci haec potissimum sunt attendenda:

(96) *Rosset* l. c. n. 2430. sq. 2461. sq.; *Bened. XIV.*, De Synod. dioec. l. IX. cap. 2. n. 4. 7.

(97) *Benedict. XIV. Const. "Apost. minist."* 30. Maii 1753. § 11.; *Putzer* l. c. p. 1. sq. 5. sq. 21. sq.; *Kirchenlex. v. v. Facultäten*, Indult; *Wernz* l. c. tom. I. n. 148. sq. (de rescriptis et privilegiis) et supra h. tit. n. 611. sq.

(98) Quae potestas cum non nitatur lege quadam in perpetuum lata, uti non raro fit in Concilio Tridentino, sed statis temporibus renovanda sit (*"ex audientia SS.mi"*), non est delegata a iure, sed ab homine. Cfr. *Putzer* l. c. p. 38. sq.

(99) Quae facultates si ab Episcopo sive per se sive per mandatarium *petuntur*, ut communiter fit, statim *valent a die concessionis* sive *datae*, etsi *licite* ante *receptum* indultum adhiberi non possint. Id enim eruitur ex generali theoria de rescriptis. Praeterea ex natura rei et praxi Curiae Romanae de die *datae* facile *constat*; dies vero recepti indulti facultatum est *incerta*, nec tanquam *initium* triennii vel quinquennii est computanda, nisi id *expresse* caveatur. Cfr. S. C. de Prop. F. n. 2. Apr. 1740. 22. Ian. 1759. Certe S. C. de Prop. Fide et S. Poenitentiariae a die *datae* computant initium facultatum a se concessarum (cfr. resp. Secret. S. C. de Prop. F. apud *Putzer* l. c. p. 53.; S. Poenit. 20. Febr. 1865.; *Rosset* l. c. n. 2492. sq.), nec S. C. Inq. ab ista praxi est aliena.

Quodsi R. Pontifex *motu proprio* vel ad instantiam *tertiæ* personae *Episcopo non petenti* concedat facultates, profecto per se statim a die *datae* easdem pro sua suprema potestate *valide* concedere *posset*; at cum de *facto* non velit facere res inutiles vel obtrudere beneficia, iuxta communem sententiam a doctoribus de rescriptis propugnatam huiusmodi facultates ante *acceptationem* Episcopi privilegiati non valent. Cfr. *Gasparri* l. c. n. 414. 421. i. f.; *Putzer* l. c. p. 53. sq.

(100) Pagellae et facultatibus S. Poenit. nunc ex a. 1891. sq. additur clausula: *"Mens nostra est, ut si forte ex oblivione vel inadvertentia ultra praedictum terminum (i. e. trium vel quinque annorum) his facultatibus Vos (te) uti contingat, absolutiones seu dispensationes exinde impertitae*

I. *Interpretatio facultatum* fiat necesse est secundum genuinam verborum significationem (101), ratione habita generalium principiorum de indultis generalibus vel particularibus (102), praxis stylique Curiae Romanae atque praesertim illius Congregationis, quae concessit facultates (103).

ratae sint et validae . Cfr. *Putzer* l. c. p. 432. sq. S. C. de Prop. F. quoad *renovationem* facultatum 16. Ian. 1797. declaravit : « *Facultates concessas* (casu, quo renovatio earum *sine culpa Episcopi* retardata fuerit) *valere etiam post elapsum tempus concessionis usque ad novae prorogationis concessionem* ». Qui favor non suffragatur Episcopo culpabiliter negligenti prorogationem facultatum *tempestive* petere, ut testantur Bened. XIV. Const. « *Cum venerabilis* » 17. Ian. 1757. § Denique; *Zitelli*, Appar. p. 58.; *Putzer* l. c. p. 54. sq. Nam per se facultates lapsu temporis vel exhausto numero casuum expirant, ita ut dispensatio ultra concessa sit irrita. Cfr. S. C. Inq. 22. Nov. 1865. ad 5. Quare iuxta iterata responsa S. C. de Pr. F. v. g. 23. Febr. 1831. et 5. Iul. 1841. Episcopi imprimis eurent *renovationem* facultatum *tempestive* saltem *postulandam*, ut facta postulatione legitime intelligantur prorogatae.

(101) *Facultates* dispensandi super impedimentis matrimonialibus, quamvis sint *favorabiles* nec *strictae* interpretationis ad instar *dispensationum*, sed potius latae (aliter *Scherer* l. c. p. 476. not. 107.), tamen nequaquam vere *extensivam* admittunt; sunt enim intelligendae ad instar privilegiorum per interpretationem *comprehensivam*, quae tantum valent, quantum sonant.

Quare v. g. facultas concessa in favorem coniugum *ex haeresi conversorum* nequit extendi ad *catholicos*, atque dispensatio permessa ad *convallidandum* matrimonium iam *contractum* non potest concedi in ordine ad matrimonium *contrahendum*. Cfr. S. C. de Prop. F. 4. Sept. 1858. in Arch. f. k. K. t. V. p. 470.; *Giovine* l. c. t. I. p. 173.; *Feije* l. c. n. 630.; *Gasparri* l. c. n. 425. sq.; *Rosset* l. c. n. 2470. sq.; *Leitner* l. c. p. 498. sq.

(102) Hinc Episcopus facultates suas dispensandi potest adhibere etiam de iis, quae necessario connexa sunt. Quam ob causam cum facultate dispensandi obtinet etiam facultatem dispensandi *a censuris*, quatenus illi gratiae obstant; deinde facultas dispensandi super impedimento *affinitatis* ex copula coniugali extenditur ad impedimentum *publicae honestatis necessario connexum*; porro ubi facultates non distinguunt, etiam extendi possunt ad eundem gradum duplicatum i. e. ab utroque parente orientem vel ex multiplice stipite. Cfr. S. C. Inq. 15. Iun. 1875.; *Rosset* l. c. n. 2471.; *Putzer* l. c. p. 174. *Gasparri* l. c. n. 427. Tandem facultas *generalis* dispensandi super impedimentis implicite cum dispensatione etiam importat legitimationem prolis excepta adulterina et sacrilega. Cfr. S. Poenit. 1. Iulii 1859.; S. C. Inq. 8. Iul. 1903. At cum facultate dispensandi super impedimento in *casu particulari* concessa sive a Dataria Apost. sive a S. Poenitentiarum non simul conceditur facultas *legitimandi* prolem, nisi *expresse* in rescripto fuerit apposita, sed *nova* facultas ad hoc est petenda. Cfr. *Gasparri* l. c. n. 429., *Putzer* l. c. p. 184. sq.

(103) S. Poenitent. 1. Iun. 1858. ad 1.; S. C. de Prop. F. 9. Maii 1877. i. f.; *Rosset* l. c. n. 2463.; *Gasparri* l. c. n. 422.; *Putzer* l. c. p. 15. sq.; *Feije* l. c. 697.

II. *Applicatio earundem facultatum secundum sensum legitimum acceptarum extendi non debet ultra personas* (104),

(104) I. *Quibus personis facultates concedantur*, eruendum est ex *inscriptione* indulti iunct. novis decretis S. C. Inq. 20. Febr. 1888. 24. Nov. 1897. 20. Apr. 1898. etc. Cfr. infra h. tit. n. 624. sq.

Quae indulta cum nunc passim *Ordinariis* concedi soleant, (cfr. v. g. indultum *Ordinario* Bonaë. 25. Ian. 1901. renovatum) latiore accipiunt interpretationem, etiamsi forte « *Episcopo diocesis N.* » fuissent data. Quare rigidior doctrina antiquorum scriptorum nunc est emendanda. Cfr. S. C. Inq. 5. Sept. 1900.; *Gasparri* l. c. 415.

II. Qua cum quaestione difficilior *olim* quaestio fuit coniuncta, num facultas dispensandi vi indulti apostolici posset *subdelegari*, etiamsi in rescripto *non esset expressa*. Cui quaesito complures viri in Gallia responderunt affirmative, sed ob rationes plane inefficaces, scil. quod Episcopus per indultum *sublata reservatione* denuo recuperet (!) suam *ordinariam* potestatem, et quod generatim cum suis Vicariis generalibus eas possit communicare facultates, quae in indulto expresse suae personae non sint reservatae; (id, quod praecise fuisset probandum). Profecto *Craisson*, Manuale iur. can. n. 4402. in favorem huius opinionis potiore iure videtur provocare ad cap. 28. X. de off. l. 29., ubi stabilitur principium: *Delegatus a principe* (i. e. a Papa vel Congr. Rom.) potest subdelegare. Porro Benedict. XIV. Const. « *Apostolic. ministerium* » 30. Maii 1753. § 11. eandem sententiam haece verbis videtur ratam habuisse: « *Vicarius Apostolicus in hoc facultatum genere specialis Sanctae Sedis Delegati personam gerit, cui liberum est subdelegare nedum ex communi iure, verum etiam ex singulari auctoritate illi demandata* ».

Denique ad comprobendam hanc doctrinam ab aliis allegabatur (cfr. *Gasparri* l. c.) *communis sententia* atque auctoritas *Sanchez* l. c. n. 14.; *S. Alphonsi* l. c. n. 1125.; *Giovine* l. c. t. I. p. 138. sq.; *Van de Burgt*, De disp. n. 84., ubi arguit ex generali principio: *Delegatus a summo principe ad universalitatem causarum* (in casibus particularibus) potest subdelegare.

Quae sententia *suo tempore* fuit reiecta per *Rosset* l. c. n. 2467. sq.; *Feije* l. c. n. 632.; *Putzer* l. c. p. 40. sq. aliosque. Nam ex principiis quibusdam *generalibus* non potuit derivari potestas, quam Sedes Apostolica compluries *expresse* et *specialiter* negavit v. g. Episcopis Atrebatensi, Maurianensi, Engalismensi. Cfr. S. C. Inq. 16. Maii 1877.; *Rosset* l. c. n. 2468. Porro quotiescunque Sedes Apostolica facultatem subdelegandi vel communicandi Episcopis indulsit, illam semper *maiore minoreve* ambitu diserte *expressit*, unde recte concludebatur Episcopum ista facultate non gaudere, si in indulto non exprimeretur. Cfr. *Rosset* l. c. n. 2502. sq.; *Putzer* l. c. p. 40. sq. 44. iunct. p. 411. sq. 426. sq. de form. F. Episcoporum. Canadensium et Collect. S. C. de Pr. F. n. 1262. 1266. 1268. Deinde prior ratio pro contraria opinione allata innitebatur spurio principio de restricta potestate *ordinaria* Episcoporum. Altera, quae fuit petitio principii, certe nihil valebat *contra expressam* voluntatem S. Sedis. Idem dicendum fuit imprimis de argumento, quod urget *Craisson*. Praeterea illud principium de principe statuto in foro *contentioso* nimis arbitrarie transferiebatur ad iurisdictionem *voluntariam* et *gratiosam* non solum in casibus *particularibus*, sed etiam ad *universalitatem* causarum subdelegandam. Multo mi-

ad quas fortasse restringuntur. Ita dispensationes a quibusvis impedimentis matrimonium sive dirimentibus sive impeden-

nus fundata erat exorbitans extensio iuris subdelegandi, quatenus Vicario generali communicabantur eadem facultates etiam cum iure denuo sive generaliter sive saltem in casibus particularibus subdelegandi. Cfr. *Rosset* l. c. n. 2503.; *Aichner* l. c. app. p. 23. not. 12. cum declar. S. C. de Pr. F. 4. Sept. 1858. Deinde non valet textus ex Const. Benedicti XIV. allegatus; ille enim, ut patet ex contextu, *supponit* facultatem subdelegandi in indulto *fuisse* expresse concessam. Qua suppositione facta vindicat Vicariis Apostolicis contra praetensiones regularium *liberum* ius easdem in *totum* vel *ex parte* vel etiam *non* subdelegandi certis personis. Quare Benedictus XIV. l. c. egit de re omnino *diversa*. Cfr. *Rosset* l. c. n. 2468.; *Putzer* l. c. p. 45. sq. Tandem frustra provocabatur ad sententiam quandam communem, quae *hac in re* omnino non exstitit. Nam *Sanchez* l. c. et *S. Alph.* l. c. alique agunt de potestate illa *ordinaria* Episcoporum in casibus urgentibus, non de facultatibus *delegatis* v. g. ad triennium; disputant igitur de alia omnino quaestione. Neque *Van de Burgt* l. c. tanta vi potuit insistere principio a se allegato. Etenim ut docet *Putzer* l. c. p. 40., secundum responsa Romana a *Konings* citata: « *Facultates Formularum non sunt concessae per modum officii, neque sunt delegationes ad universalitatem causarum, sed mere personales* ». Cfr. *Feije* l. c.

Quae doctrina in praxi non tantam nacta est difficultatem, quia in facultatibus delegatis frequenter (at non semper) potestas subdelegandi expresse fuit concessa. Cfr. *Feije* l. c.; *Putzer* l. c. p. 426. sq. At tandem per decretum S. C. Inq. 14. Dec. 1898. a Leone XIII. approbatum regula contraria obtinuit, cum notabili tamen clausula limitante. Nam ad quaesitum: « *An possit Episcopus dioecesanus subdelegare absque speciali concessione suis Vicariis generalibus aut aliis ecclesiasticis generali modo vel saltem pro casu particulari facultates ab Apostolica Sede sibi ad tempus delegatas* » responsum est: « *Affirmative, dummodo id in facultatibus non prohibeatur, neque subdelegandi ius pro aliquibus tantum coarctetur; in hoc enim casu servanda erit ad amussim forma rescripti* ». Quod responsum S. C. Inq. (iunct. resp. 20. Febr. 1888. 24. Nov. 1897. 20. Apr. 1898. 5. Sept. 1900.) cum iam plures anni ab eius publicatione sint elapsi, paulatim videtur transire in stabilem quandam atque uniformem et consequentem praxim.

III. Delegati facultates dispensandi sibi concessas *directe* tantum applicare possunt in *favorem eorum*, qui per baptismum facti sunt *membra Ecclesiae* nec earumdem propter haeresim vel schisma vel excommunicationem sunt incapaces (cfr. Reg. 66. Cancell. Apost.; *Putzer* l. c. p. 63. sq.), nisi novas et speciales obtineant facultates. Cfr. Instr. S. C. Inq. ad Arch. S. Iacobi de Chile 17. Maii 1869. Quodsi Episcopi *suis facultatibus* ad dispensationem matrimonialem utantur, non perficiunt actum *papalem*, sed *episcopalem*, utique ex potestate a R. Pontifice delegatam. Quare quamvis *laudabiliter* dispensationi *fidelis supplicantis* praemittant illius absolutionem ab excommunicatione, ne actum periculo nullitatis exponant, tamen ad hanc absolutionem impertiendam *non tenentur*. Cfr. Ordo servandus in S. Congregationibus 29. Sept. 1908. Normae peculiare, Cap. III. n. 6. S. Poenitent. 2. Iul. 1891. in Collect. S. C. de Pr. F. n. 1501. iunct. resp. S. C. de Prop. F. 26. Sept. 1821. et S. C. Inq. 18. Dec. 1872.; *Putzer* l. c. p. 64. sq. 411. sq.

tibus, quae regibus ac regiae stirpis principibus sunt concedendae, Sedi Apostolicae speciali modo sunt reservatae, ut ab huius potestatis usu excludantur Ordinarii et alii quilibet in qualibet dignitate constituti; eadem potestas in facultatibus cuilibet et quavis forma concessis non est comprehensa. S. Congr. de Sacramentis 7. Martii 1910.: Acta Apost. Sedis. II. 1910. pag. 147. Neque extendenda est applicatio ultra territorium (105), numerum casuum (106), tempus (107), impedimenta (108), fora (109). in indulto expressa.

IV. Porro Episcopus vi facultatum delegatarum cum suis subditis determinatis et habilibus tantum dispensare potest, quatenus illi sive ratione domicilii vel quasidomicilii vel tanquam vagi eidem subiiciuntur. Cfr. clausul. in Formul.; S. C. Inq. 18. Dec. 1872. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1490. Quodsi sponsi habitent in diversis dioecesibus, et impedimentum sit utrique parti commune, sufficit si unus a suo Episcopo facultatibus apostolicis munito obtineat dispensationem. Cfr. S. Poenit. 4. Sept. 1839. et 15. Apr. 1853.; S. C. de Prop. F. 9. Sept. 1861.; S. C. Inq. 22. Nov. 1865. At vicissim si impedimentum non sit utrique commune, sed uni soli proprium, solus ille Episcopus delegatus dispensare valet, cui pars impedimento ligata subiicitur. Consequenter in matrimonii mixtis solus Episcopus partis catholicae, in quam tantum directe dispensatio cadit, vi ordinariorum facultatum apostolicarum ad dispensandum competens est. Cfr. S. C. Inq. 30. Iun. 1890.; Leitner l. c. p. 359.; Rosset l. c. n. 2464.; Gasparri l. c. n. 416.

Tandem Episcopus attendat necesse est, num forte etiam quoad alios subditos proprios in facultatibus apostolicis non sit expressa restrictio v. g. quoad solos pauperes (cfr. S. C. C. 26. Apr. 1873.; Rosset l. c. n. 2477. sq. 2492.; Gasparri l. c. n. 417.) vel haereticos et infideles conversos, non alios catholicos. Cfr. S. C. Inq. 3. Mart. 1825. 2. Iul. 1884.; Rosset l. c. n. 2475.; Gasparri l. c. n. 418.

(105) Facultates apost. ubique ab Episcopo adhiberi possunt etiam extra dioecesim in subditum proprium pariter extra dioecesim constitutum, nisi indulto adiuncta sit clausula: « Nec illis possit uti extra fines suae dioecesis ». Quae clausula ita intelligenda est, ut saltem subditus, non Episcopus (aliter Gasparri l. c. n. 420.), tempore exercitii facultatis actu in dioecesi versetur (cfr. S. C. Inq. 22. Nov. 1865. 2. Maii 1877. 19. Ian. 1881., nisi non obstante clausula speciale obtineatur indultum, « ut Ordinarius (per seipsum) etiam subditis extra dioecesim morantibus dispensationem (ab impedimentis matrimonialibus) indulgere possit, dummodo in aliena dioecesi saltem quasi domicilium ad normam iuris non contraxerint ». Cfr. Putzer l. c. p. 71. sq.; Rosset l. c. n. 2484. 2501.

(106) S. C. Inq. 3. Mart. 1825.; S. C. de Prop. F. 7. Iun. 1853. Quare si quis Episcopus recepit facultatem dispensandi decem tantum in casibus quolibet anno, nequit sequenti anno uti etiam iis facultatibus, quibus forte priore anno usus practicus non fuit.

(107) S. C. Inq. 3. Mart. 1825.; Wernz supra h. tit. not. 99. sq.

(108) Facultates dispensandi nequeunt extendi ab uno impedimento ad aliud forte minus grave, sed in indulto non expressum v. g. ab affinitate ad honestatem publicam. Cfr. S. C. Inq. 4. Iul. 1831. Similiter si in uno

III. *Formae* (110), *causaeque* canonicae (111) a Sede Apostolica quandoque etiam ad ipsum *valorem* (112) actus praescriptae certe non sunt negligendae. In ordine ad dispensationem impedimenta in minoris gradus et maioris gradus dividuntur. Gradus minoris sunt: a) consanguinitatis et affinitatis tertii et quarti gradus lineae collateralis, sive aequalis sive inaequalis, hoc est quarti gradus mixti cum tertio, et quarti vel tertii mixti cum secundo; b) affinitatis in primo gradu, et in secundo simplici vel mixto cum primo, ubi hoc impedimentum ex illicito commercio procedat; c) cognationis spiritualis cuiusvis generis; d) publicae honestatis, sive per sponsalia sive per matrimonium, super quod iam dispensatum sit, fueritque solutum.

casu *diversa* concurrant impedimenta S. Sedi reservata, de quibus Episcopus seorsim ex distinctis articulis *indulti* apostolici potest dispensare, nequit *cumulate* uti iisdem facultatibus, nisi habeat novum indultum speciale cumulandi. Cfr. S. C. Inq. 18. Maii 1869. 2. Iul. 1884.; S. Poenit. 18. Ian. 1883. Id, quod etiam est attendendum, si impedimentum dirimens concurrat cum impedimento impediens S. Sedi reservato v. g. *mixtae religionis*, sponsalium, voti religionis vel perpetuae castitatis. Cfr. S. C. Inq. 12. Sept. 1866. 18. Aug. 1879. Quo indulto cumulandi facultates Episcopus uti nequit, si ex alio titulo potest sanare matrimonium in radice, sed pro nova concessione ad Sedem Apostolicam est recurrendum. Cfr. *Putzer* l. c. p. 20. sq.; *Rosset* l. c. n. 2466.; *Gasparri* l. c. n. 428. sq. At S. C. Inq. ad quaesitum: « *Utrum concurrente aliquo impedimento dirimente secreto seu fori interni cum alio impedimento item dirimente, sed publico, necessaria sit ad dispensationem specialis cumulandi facultas* », respondit 18. Aug. 1897.: « *Negative et datur decretum diei 31. Martii 1872. in Coimbaturen. (= Coimbatore i. e. diocesis suffrag. archidioecesis Pondicherianae).*

(109) Quare facultates pro solo foro interno concessae nequeunt extendi ad forum externum; si absolute datae fuerint pro foro externo valent etiam pro foro interno, sed in *solo* foro *interno* applicari non possunt, nisi specialiter declaretur. Cfr. S. Poenit. 14. Iul. 1881.; *Gasparri* l. c. n. 430.; *Rosset* l. c. n. 2493.; *Putzer* l. c. p. 24. sq. 31. sq. iunct. p. 188. sq.; *Wernz* supra h. tit. not. 10.

(110) S. C. de Pr. F. 9. Maii 1877. i. f. S. Poenit. 1. Iun. 1858.; *Gasparri* l. c. n. 422.; *Putzer* l. c. p. 15. sq.

(111) S. C. de Pr. F. l. c.; *Gasparri* l. c. n. 423.; *Rosset* l. c. n. 2469.; *Putzer* l. c. p. 76. sq.

(112) Id, quod potissimum valet de *causis motivis*, sine quibus dispensatio vi indulti apostolici concessa non solum illicita, sed etiam *invalida* existit. Complures aliae *formalitates* in dispensationibus concedendis a Delegatis Sedis Apostolicae saltem *licite* omitti non possunt, si adiuncta permittunt, v. g. *scriptura* (cfr. S. C. de Prop. F. 12. Ian. 1869.), expressio *indulti apostolici eiusque durationis* (cfr. S. C. de Pr. F. 24. Apr. 1861. et S. C. Inq. 10. Iun. 1875.); at nisi appositae sit clausula irritans (nunc regulariter omissa) dispensatio est valida, salva *nullitate* dispensationis, si mulier rapta fuisset et in potestate raptoris existeret. Cfr. *Rosset* l. c. n. 2503.; *Gasparri* l. c.; *Leitner* l. c. p. 495.

Gradus maioris a) consanguinitatis secundi gradus lineae collateralis aequalis, et secundi vel tertii gradus primum attingentis; b) affinitatis ex matrimonio ortae primi et secundi gradus lineae collateralis aequalis, et secundi vel tertii gradus primum attingentis; c) criminis ex adulterio cum promissione futuri matrimonii. Dispensationes a minoribus impedimentis conceduntur omnes ex rationalibus causis a S. Sede probatis. Sic vero concessae perinde valent ac si ex motu proprio et ex certa scientia impertitae sint: ideoque nulli sunt impugnationi obnoxiae sive obreptionis vitio sive subreptionis. Ordo servandus in S. Congregationibus d. d. 29. Sept. 1908. Congr. de Sacramentis num. 19 sq. *Clausulae* quoque sive generales sive speciales in usu v. g. de praemiis vel componendis non exigendis vel recipiendis (113) atque praesertim in *subdelegatione* (114) sollicite examinari et ad amussim servari debent.

IV. Quodsi Episcopus a *diversis* Congregationibus Romanis partim pro foro *externo* partim pro foro *interno* obtinuit facultates, ratio habenda est legitimae *relationis* sive connexionis, quae intercedit inter *varias* series facultatum *delegatarum* ipsamque *ordinariam* potestatem Episcopi. Qua in re facultates ex diversis titulis obtentae sese mutuo non *coarctant*, nisi id in rescripto expresse cautum sit, atque S. C. Inq. in cit. c. Coimbat. 31. Mart. 1872. decrevit: *Prohibitionem concedendi absque speciali facultate dispensationes, quando in una eademque persona plura concurrant impedimenta matrimonialia, non extendi ad eos casus, in quibus cum impedimento natura sua publico occurrit impedimentum occultum seu fori interni* (115). Facultas quoque dispensandi in impedimento consanguinitatis et affinitatis comprehendit gradum sive ex uno sive ex multiplici stipite provenientem, et eum etiam casum, quo sponsi duplici impedimento consanguinitatis ligantur, S. Off. 15. Januar. 1875.; 16. Martii 1898. Collect. S. C. de Prop. Fide II. 1907. num. 1445. Anal. eccl. VI. 1898. 277.

(113) S. C. de Prop. F. 4. Iul. 1793.; S. Poenitent. 26. Apr. 1861.; S. C. C. 22. Iun. 1871. 28. Ian. 1882. 18. Apr. 1884.; *Putzer* l. c. p. 105. sq. 302. sq.; *Gasparri* l. c. n. 424.; *Rosset* l. c. n. 2487.; *Leitner* l. c. p. 495.

Quibus decretis non reprobatum exactio expensarum Curiae episcopalis v. g. pro posta et modica Cancellariae retributione.

(114) Benedict. XIV. Consil. "Apost. minist." 30. Maii 1753. § 11.; *Putzer* l. c. p. 40. sq. 45. sq. 81. sq.; *Rosset* l. c. 2502. sq.; *Gennari* l. c. p. 537. sq.

(115) S. C. de Prop. F. apud *Aichner* l. c. app. p. 24. not. 13.: *Putzer* l. c. p. 5. sq. 30.; *Gennari* l. c. p. 540.; *Leitner* l. c. p. 500.

V. *Facultates generales* dispensandi praeter *lapsum temporis* et exhaustum *numerum casuum* (116) cessant: 1) *Revocatione* R. Pontificis *indultario intimata* (117). 2) *Renuntiatione* indultarii a R. Pontifice *acceptata*, si quis Episcopus v. g. ad exonerandam suam conscientiam in casu valde raro id faceret (118). *Alii* modi cessationis per *mortem* R. Pontificis vel Episcopi indultarii saltem nunc non habent practicam utilitatem. Nam R. Pontifex illas facultates non concedit cum clausula: “ *Ad beneplacitum Nostrum* „ (cum morte R. Pontificis finitum), sed per modum *gratiae factae*, quae per obitum R. Pontificis vel Poenitentiarium Maioris non cessat (119). Deinde S. C. Inq. 24. Nov. 1897. decrevit: “ *Facultates omnes speciales habitualiter a Sancta Sede Episcopis aliorumque locorum Ordinariis concessas non suspendi vel desinere ob eorum mortem vel a munere cessationem, sed ad successores Ordinarios (Vicarium capitularem, futurum Episcopum) transire et in terminis decreti a S. H. C. editi die 20. Febr. 1888. quoad dispensationes matrimoniales* „ (120).

623. In specie praesertim commemorandae sunt: I. *Facultates a S. C. de prop. F.* per diversas formulas (121) ad quinquennium etc. concessae, secundum quas Episcopi dispensare possunt v. g.: 1) In impedimento consanguinitatis et affinitatis in tertio et quarto gradu simplici et mixto, in contrahendis et contractis; cum *haereticis* vero *conversis* etiam in secundo, simplici et mixto, dummodo nullo modo attingat primum gradum (122). 2) Super impedimento publicae hone-

(116) *Putzer* l. c. p. 53. sq.; *Wernz* supra h. tit. not. 104.; *Feije* l. c. n. 632.

(117) Bened. XIV. Const. “ *Nimiam* „ 18. Maii 1743. (de adempta Nuntio Ap. Poloniae facultate dispensandi in trina denuntiatione matrimoniali); *Scherer* l. c. p. 456. not. 14. (de sublati ex a. 1882., facultatibus stabilibus dispensandi super impedimentis matrim. in Nuntio Ap. Austriae); *Putzer* l. c. p. 55. sq.; *Gasparri* l. c. n. 431.; *Rosset* l. c. n. 2469. 2644. sq.

(118) Cap. 7. de procurator. l. 19. in Sext.; *Rosset* l. c. n. 2469.; *Putzer* l. c. p. 57. sq.

(119) *Riganti* in Reg. 14. Canc. Apost. n. 49.; *Feije* l. c. n. 632. i. f. 734.; *Putzer* l. c. p. 50. sq.

(120) Cfr. de iure antea vigenti: *Schmalzgr.* l. IV. t. 16. n. 220.; *Gasparri* l. c. n. 431.

(121) *Putzer* l. c. p. 1. sq. 83. 141. sq.; *Sabetti*, Comp. theol. mor. p. 839. sq.; *Scherer* l. c. p. 457. sq.; *Leitner* l. c. p. 493. sq.

(122) S. C. Inq. 3. Mart. 1825.; *Putzer* l. c. p. 174. sq. iunct. p. 389. 414. sq.; *Aichner* l. c. append. p. 20. not. 5. 6.; *Rosset* l. c. n. 2474.; *Feije* l. c. n. 614. 630.; *Gasparri* l. c. n. 418.

statis iustis (iustitiae) ex *sponsalibus* proveniente (123). 3) In impedimentis cognationis spiritualis, praeterquam inter levantem et levatum (124).

II. *Facultates a S. Poenitentiaria* (125) nunc ad quinquenium Episcopis dari solitae scilicet: 1) Dispensandi super *occulto* impedimento primi necnon primi et secundi ac secundi tantum gradus *affinitatis ex illicita carnali copula* provenientes, quando agatur de matrimonio cum dicto impedimento iam *contracto*, et quatenus agatur de copula cum suae putatae uxoris matre, dummodo illa secuta fuerit *post eiusdem uxoris natiuitatem* et non aliter, monito poenitente de necessaria secreta *renovatione consensus* cum sua putata uxore aut suo putato marito, certiorato de nullitate prioris consensus, sed ita caute, ut ipsius poenitentis delictum nusquam detegatur, et quatenus haec certioratio absque gravi periculo fieri nequeat, *renovato consensu iuxta regulas a probatis auctoribus traditas* (v. g. per copulam maritalem) iunct. Putzer l. c. p. 112., remota occasione peccandi ac iniuncta gravi poenitentia salutari et confessione sacramentali semel in mense per tempus dispensatoris arbitrio statuendum. 2) Item dispensandi super dicto *occulto* impedimento seu impedimentis *affinitatis ex copula illicita etiam in matrimoniis contrahendis* (126) (etiamsi

(123) Putzer l. c. p. 185. sq.; Feije l. c. n. 615.

(124) S. C. Inq. 3. Dec. 1902.; Putzer l. c. p. 193. sq.; Wernz h. tom. IV. n. 496.; aliter Scherer l. c. p. 464. not. 42. cum Leitner aliisque putavit baptizantem et baptizatum non excipi. Cfr. de aliis indultis: Putzer l. c. p. 188. sq. 376. sq.; Rosset l. c. n. 2499. sq.; Instr. Eystett. p. 367.; Leitner l. c. p. 502.

Quibus indultis S. C. de Prop. F. i. f. v. g. n. 20. (28.) addi solent variae clausulae de communicatione vel subdelegatione (nunc certe ob nova decreta S. C. Inq. ex parte reformandae): « *Communicandi has facultates in totum vel in parte, prout opus esse secundum eius conscientiam iudicaverit, sacerdotibus idoneis in conversione animarum laborantibus*. Cfr. Putzer l. c. p. 299. sq. 414. sq. 426. sq.; Aichner l. c. app. p. 23. not. 12.; Wernz h. tit. not. 104.

(125) Rosset l. c. n. 2499. sq.; Leitner l. c. p. 496. sq.; Scherer l. c. p. 458. sq.

(126) Post haec verba inde ab a. 1891. sq. nunc inseri solent: « *Dispensandique facultatem subdelegandi etiam habitualiter parochis vestrae dioecesis* ». Cfr. de ambitu verbi parochi: S. C. Inq. 23. Apr. 1890.; S. Poenitent. 17. Iul. 1901.; Leitner l. c. p. 496.; Putzer l. c. p. 432. sq. At Rosset l. c. n. 2499. facultates S. Poenit. sibi concessas sine illa insertionem refert, sed ab initio haec generaliora leguntur verba: « *Cum potestate easdem (facultates) parochis et confessariis ab Ordinario approbatis et Vobis benevisis vel in casibus particularibus vel etiam per tempus arbitrio vestro statuendum, non tamen ultra annum pro foro pariter conscientiae et in*

in tali casu affinitas *multiplex* sit iuxta resp. S. Poenit. 30. Iul. 1873.), quando tamen omnia parata sunt ad nuptias, nec matrimonium, usque dum ab Apostolica Sede obtineri possit dispensatio, absque periculo gravis scandali differri queat, remota semper occasione peccandi et firma manente conditione, quod copula habita cum matre mulieris huius nativitatem non antecedit, iniuncta in quolibet casu poenitentia saluari. 3) Dispensandi super *occulto criminis* impedimento, dummodo sit *absque ulla machinatione* et agatur de matrimonio iam *contracto* (127), monitis putatis coniugibus de necessaria consensus secreta renovatione ac iniuncta gravi poenitentia saluari et confessione sacramentali quolibet mense per tempus dispensatoris arbitrio statuendum (128).

sacramentali confessione apostolica auctoritate communicandi „ Scherer l. c. p. 477. refert pariter indultum S. Poenit. 2. Maii 1862. pro dioecesi Secoviensi subdelegandi omnibus confessariis n. 11. fac. S. Poen.

(127) Post illa verba facultas habitualiter subdelegandi parochos quoad *hoc quoque impedimentum* dispensandum in ordinariis formulis expresse non reperitur adiecta. Cfr. *Leitner* l. c. p. 497. At ista facultas dispensandi super impedimento criminis Episcopis quandoque extenditur ad matrimonium *contrahendum* et etiam ad forum *externum*. Cfr. S. Poenit. 14. Iulii 1881.; Instr. Eystett. l. c.; *Putzer* l. c. p. 188. sq.

(128) Quae facultates ab initio de communicatione nunc haec statuere solent: „ *Vobis... infra scriptas communicamus facultates ad quinquennium duraturas, quibus non obstante Constitutione „ Apostolicae Sedis „ pro foro conscientiae per vos sive per vestrum Vicarium in spiritualibus generalem, dummodo in sacro presbyteratus ordine sit constitutus, etiam extra sacramentalem confessionem pro grege vobis commisso et infra fines vestrae dioecesis tantum atque de speciali in unoquoque casu exprimenda Sedis Apostolicae auctoritate vobis delegata, uti valeatis, quasque canonico poenitentiario necnon vicariis foraneis pro foro pariter conscientiae ac in actu sacramentalis confessionis dumtaxat, etiam habitualiter, si vobis placuerit, aliis vero confessariis, cum ad vos sive ad praedictum Vicarium generalem in casibus particularibus poenitentium recursum habuerint pro exposito casu impertiri possitis, nisi ob peculiares causas aliquibus confessariis a vobis specialiter subdelegandis per tempus arbitrio statuendum, illas communicare iudicabitis* „ Cfr. quoque *Gennari* l. c. p. 537. sq.; *Leitner* l. c. p. 497. sq.

Denique in fine earundem facultatum (et pagellae) S. Poenitentiariae ab a. 1891. sq. additur: „ *Mens nostra est: 1. Ut si forte ex oblivione vel inadvertentia ultra praedictum terminum his facultatibus Vos uti contingal, absolutiones seu dispensationes impertitae ratae sint et validae; 2. ut iniunctio confessionis sacramentalis, de qua n. 10. 11. et 12., non sit irritativa, sed tantum praeceptiva; 3. ut his facultatibus non solum singillatim, sed etiam cumulative in uno eodemque casu uti possitis* „ Cfr. *Putzer* l. c. p. 432. sq.; *Leitner* l. c. p. 497. sq.; *Rosset* l. c. n. 2499. sq., ubi tamen n. 2505. de potestate cumulandi facultates S. Poenit. pro foro interno concessas defendit severiorem sententiam negativam nunc antiquatam.

III. *Facultates a S. C. Inq. Ordinariis concessae ad dispensationem ab impedimentis mixtae religionis* (129), *disparitatis cultus* aliisque ad competentiam S. Officii spectantibus sive ad determinatum tempus v. g. triennii vel quinquennii, sive ad certum numerum casuum quoad *tempus* quoque limitatum (cfr. S. C. de Prop. F. 7. Iun. 1853.; *Gasparri* l. c. n. 421.) singulis annis, sive in *perpetuum* v. g. decreto generali S. C. Inq. 20. Febr. 1888.

III. De potestate dispensandi Vicarii capitularis et generalis.

624. Vicarius capitularis cum succedat in iurisdictionem *ordinariam* Episcopi *exceptis* quibusdam casibus specialibus, in omnibus casibus impedimentorum matrimonialium dispensare valet, in quibus eadem potestas ex iure ordinario competit Episcopo, atque specialis exceptio nullibi reperitur statuta. Quare dispensare valet in votis castitatis Sedi Apostolicae non *reservatis*, a denuntiationibus matrimonialibus, a vetito suo vel parochi, a tempore clauso, quatenus iure particulari vel ipsa simplex matrimonii celebratio sine solemnitate et

(129) In rescriptis facultatum dispensandi a mixta religione vel disparitate cultus ex decreto S. C. Inq. 1. Iul. 1896. nunc expuncta est clausula: « *Intra fines suae diocesis* ». Cfr. Formularium S. O. p. 35. 54. sq.; vit. indultum Ordinarii Bonaër. 25. Ian. 1901.; *Leitner* l. c. p. 359. sq. 465. sq.; *Wernz* l. c. n. 582. sq. Quibus indultis dispensandi a mixta religione quandoque additur in renovatione clausula: « *Insuper Sanctitas Sua facultatem concessit sanandi matrimonia eorum, qui tantum civili vinculo iuncti dispensationem petierint a tempore expletae facultatis usque ad receptionem prorogationis eiusdem* ». Cfr. Formular. S. O. p. 55. sq.

At non obstante decreto S. C. Inq. 14. Dec. 1898., vi cuius clausula: « *Facta etiam potestate subdelegandi, si opus sit* », tanquam superflua videbatur expungenda (cfr. Formularium S. O. p. 35.), nihilominus etiam postea in indultis reperitur apposita. Cfr. cit. indult. Ordinar. Bonaër. 25. Ian. 1901. dispensandi super impedimento disparitatis cultus in decem casibus. Quae expressa apposito clausulae in impedimento disparitatis minus videtur superflua; nam S. C. de Prop. F. ad quaesitum: « *An facultas dispensandi super disparitate cultus, quamvis speciali diplomate Vicario Apostolico ad quinquennium concedatur, inter ordinarias tamen numerentur ac proinde aliis missionariis communicari possit, sicut et ceterae ordinariae*, d. 14. Ian. 1806. severe respondit: *Facultatem dispensandi super disparitate cultus esse extraordinariam, nec licere Vicariis Apostolicis eam communicare aliis missionariis, qui tenentur in casibus particularibus recurrere ad Vicarium Apostolicum* ». At in aliis responsis S. C. de Prop. F. et S. C. Inq. *subdelegandi* facultatem Episcoporum et Vicariorum Apost. in favorem missionariorum liberalius admiserunt. Cfr. Collect. S. C. de Prop. F. n. 1262. 1266.

pompa est prohibita, denique ab impedimentis dirimentibus, quorum dispensatio in praecedentibus ex iure ordinario Episcopo fuit vindicata (130).

At postquam S. C. Inq. approbante Leone XIII. per *decretum generale* 20. Febr. 1888. vocabulo *Ordinarii* (131) in *executione dispensationum* ab Apostolica Sede concessarum ampliorum dedit significationem, mox alio decreto 24. Nov. 1897. (132), statuit *omnes facultates speciales habitualiter* a S. Sede concessas in *Ordinarios* (i. e. in decreto 20. Febr. 1888. recensitos) *transire*. Quare optimo iure 20. Apr. 1898. eadem S. C. decrevit: “ *Clausulam: durante munere, esse supprimendam* „ scl. in indultis Vicariorum capitularium; mortuo enim Episcopo illae *facultates* non expirant, sed abrogata antiqua disciplina perdurant usque ad legitimum terminum et ipso facto transeunt in *Vicarium capitularem* (et futurum Episcopum), licet S. C. C. in c. Mexic. 28. Ian. 1708. (in ed. Richt. C. Tr. p. 271. n. 123.) id negasset.

625. *Vicarius generalis* quamvis vi *mandati generalis* super impedimentis *prohibentibus* Episcopo ex iure ordinario reservatis saltem in *denuntiationibus* matrimonialibus, praesertim si consuetudo accedat, dispensare valeat, tamen ab impedi-

(130) *Schmalzgr.* l. c. n. 87. sq.; *Rosset* l. c. n. 2507.; *Feije* l. c. n. 639.

(131) “ *Appellatione Ordinarii venire* (decrevit) *Episcopos, Administratores seu Vicarios Apostolicos, Praelatos seu Praefectos habentes iurisdictionem cum territorio separato eorumque Officiales seu Vicarios in spiritualibus generales et sede vacante Vicarium capitularem vel legitimum Administratorem* „.

(132) Quae decisio ex respons. S. C. Inq. 23. Iun. 1898. non solum facultatibus *futuris*, sed etiam *antea* concessis est applicanda, imo iuxta declarationem 3. Maii 1899. valet de facultatibus pro determinato numero casuum datis, neque ab usu facultatum *habitualiter* “ *Episcopis* „ delegatarum excluduntur *Vicarii capitulares et generales*, quemadmodum S. C. Inq. 5. Sept. 1900. respondit. Cfr. quoque Formularium S. O. p. 33. sq. 54. sq., unde patet rescripta quoque specialia ex praxi Curiae Romanae v. g. etiam *Datariae Apostolicae* ad *Ordinarium* dirigi. Ex sola igitur inscriptione: *Episcopo dioecesis N. exclusio Vicarii capitularis* (vel generalis) sufficienter non probatur, nisi ex aliis clausulis vel decretis colligi possit.

Hinc *Schmalzgr.* l. c. n. 89.; *Feije* l. c. n. 639. 617.; *Rosset* l. c. n. 2507.; *Scherer* l. c. p. 476. not. 108. alique, qui ante nova decreta scripserunt, corrigendi sunt, si illam successionem Vicarii capitularis negarunt. Antiqua quoque clausula v. g. in facultatibus a S. C. de Prop. F. concessis non amplius est practici momenti: “ *Et praesertim tempore sui obitus, ut sede vacante sint, qui possint supplere, donec Sedes Apostolica certior facta, quod quamprimum fieri debebit per Delegatos aut per unum ex iis, alio modo provideat* „. Cfr. *Leitner* l. c. p. 493. 497.

mentis *dirimentibus*, quorum dispensatio supra Episcopo ex potestate *ordinaria* fuit tributa, dispensare nequit, nisi habeat *mandatum speciale* (133). Multo minus ex disciplina antiquiore vi officii sive mandati generalis et sine mandato speciali potuit relaxare illa impedimenta impediencia vel dirimentia ex *specialibus privilegiis vel facultatibus delegatis* Episcoporum dispensationi permissa (134). At nunc ex disciplina vigenti imprimendum est *specialibus clausulis* rescriptorum particularium, quibus satis exprimitur, quo ambitu potestas *subdelegandi* Episcopis sit concessa vel limitata etiam in favorem suorum Vicariorum generalium; generi enim per speciem derogatur. Quibus ex clausulis, si specialis quaedam limitatio erui non potest, certe ad tramites decreti S. C. Inq. 14. Dec. 1898 sive *generaliter* sive in *particularibus* casibus Vicarius generalis *subdelegari* potest. Quare clausula: “ *Facta etiam potestate subdelegandi, si opus sit* „, saltem in certis rescriptis S. O. nunc ob decr. 14. Dec. 1898. expuncta est (cfr. Formularium S. O. p. 35. not. 2.), at non in omnibus, ut patet ex indulto Ordinarii Bonaë. 25. Ian. 1901. Denique attentis decretis S. C. Inq. 24. Novembris 1897. et 20. Apr. 1898. omnes facultates speciales habitualiter a S. Sede concessae (v. g. facultates S. C. de Prop. F., S. Poenitent., S. Off.) *immediate* ipsoque facto in “ *Ordinarios* „ transeunt. Cum inter illos *Ordinarios* praeter Vicarium capitularem aliosque etiam recenseatur *Vicarius generalis* (cfr. S. C. Inq. 20. Febr. 1888.), is quoque *immediate, non mediante mandato speciali* Episcopi videtur obtinere *allegatas facultates speciales* (135).

(133) *Leitner* l. c. p. 489. (de impedimentis *prohibentibus* Episcopo ex iure *ordinario* reservatis) iunct. *Ferraris* l. c. v. Vicar. gener. art. 2. n. 60. sq.; *Friedle* in Arch. f. k. K. t. XV. p. 362. sq.; *Kober* in Act. theol. Tubing. t. 35. p. 571.; paulo severior: *Hinschius* l. c. t. II. p. 216.; *Schmalzgr.* l. c. n. 91. sq.; *Sanchez* l. c. l. II. disp. 40. n. 12. sq.; *Feije* l. c. n. 638. 639. 265. de imped. dirimentibus.

(134) *Schmalzgr.* l. c. n. 90.; *Rosset* l. c. n. 2509. aliique. Cuius sententiae ab ipsius patronis tanquam *certae* propugnatae illud fuit fundamentum, quod huiusmodi facultates ne in Vicarium quidem *capitularem* transirent, licet ipsius potestas esset maior quam Vicarii generalis. Quae ratio post nova decreta S. C. Inq. de Vicario capitulari allata vi probandi est destituta. Cfr. de quaestione generali, num Vicarius generalis sine mandato speciali obtineat facultates Episcopo tanquam Delegato proprias: *Bouix*, De iudiciis t. I. p. 426. sq.; *Hinschius* l. c. p. 217.

(135) *Leitner* l. c. p. 493. 497.; Revista ecclesiastica del Arzobispado de Buenos Aires t. III. (a. 1903.) p. 368. sq. 377. sq. in commentario indulti *Ordinario* Bonaë 25. Ian. 1901. renovati dispensandi in 10. casibus ab impedimento disparitatis cultus.

626. Scholion. *Alii Praelatin inferiores vel parochi vel confessarii* ex potestate quadam *ordinaria* non habent facultatem dispensandi super impedimentis matrimonii. Quare si quid iuris hac in re habent, id ex *delegatione* R. Pontificis v. g. in pagella S. Poenitentiariae vel Episcopi ad tramites suae potestatis ordinariae vel facultatem delegatarum est derivandum, prout in praecedentibus fuit expositum (136).

Regularibus quoque ex nullo privilegio in iure *communi* contento competit facultas dispensandi super impedimentis dirimentibus vel impediuntibus, sive in foro externo sive in foro interno ad instar facultatis Episcopis concessae in urgenti necessitate. Nullibi enim in iure communi tale privilegium dispensandi *generale* vel saltem speciale in matrimonio contracto pro foro interno ab occulto impedimento *affinitatis* regularibus concessum esse legitur (137). Quid Vicarii Apostolici vel missionarii ex ordinibus religionis assumpti in dispensationibus matrimonialibus possint, ex singulis formulis facultatum Sedis Apostolicae est eruendum (138). Consultius quoque regulares quoad facultatem dispensandi super voto *castitatis* vel *religionis* aut *restituendi licentiam petendi debitum* propria privilegia cuiusque ordinis religiosi examinant et observant cum debita dependentia a suis Superioribus, quam iuris cuiusdam communis implorant privilegia (139).

§ 2. DE CAUSIS DISPENSATIONUM MATRIMONIALIUM.

627. Omnis dispensatio matrimonialis ut *licite* a *qualicumque* Superiore ecclesiastico concedatur, requirit causam *iustam* et proportionatam (140). Quodsi gravius sit impedi-

(136) Cfr. v. g. decret. S. C. Inq. 20. Febr. 1888. et 9. Ian. 1889. et 23. Apr. 1890.; *Leitner* l. c. p. 505. sq.; *Wernz* h. tit. n. 614. sq.

(137) *Sanchez* l. c. l. VIII. disp. 6. n. 28.; *Schmalzgr.* l. c. n. 100. 101.; *Feije* l. c. n. 639.; *Rosset* l. c. n. 2512. sq.; *Scherer* l. c. p. 456.

(138) Bened. XIV. Const. « *Cum venerabilis* » 27. Ian. 1757.; Leo XII. Const. « *Plura inter* » 11. Iul. 1826.; *Feije* l. c. n. 624.; *Putzer* l. c. p. 31. sq., ubi alia referunt exempla antiquiora indultorum apostolicorum, quibus missionariis, « *donec ibi Episcopus constituatur* », facultates concessae fuerunt pro foro conscientiae tantum dispensandi ab impedimentis matrimonii.

(139) *Bouix*, De iure regularium t. II. p. 599.; *Ferraris* l. c. v. Matrimonium artic. 3. n. 11. sq.; *Feije* l. c. n. 620.; *Rosset* l. c. n. 2514. sq.

(140) Concil. Trid. Sess. XXIV. cap. 5. de ref. matr., Sess. XXV. cap. 18. de ref.; Instr. S. C. de Prop. F. 9. Maii 1877.; *Suarez*, De leg. lib. VI. cap. 18.; *Giovine* l. c. t. I. p. 107.; *Rosset* l. c. n. 2519.; *Feije* l. c. n. 649.; *Putzer* l. c. p. 76. sq. 112. 382. sq. 377. 412.

mentum, gravior causa est necessaria, cum in dispensatione levioris impedimenti levior quoque sufficiat causa canonica. Si Rom. Pontifex *in casibus sibi permissis* dispenset super impedimento *quodam iuris divini*, dispensatio *absque iusta causa* facta etiam *nulla* et irrita existit (141). Item si ab inferiore Praelato sive ex potestate *ordinaria* sive ex *delegatione* Apostolicae Sedis super impedimento matrimoniali *communi* iure canonico constituto *sine* legitima causa dispensetur, *irrita* est dispensatio (142). Ipsi quoque Romani Pontifices, licet absque iusta causa super impedimentis *mere* canonicis *valide* dispensent, tamen de facto, cum *nolint illicite agere*, validam dispensationem sine sufficiente causa dare non intendunt, ideoque causa iusta non verificata vel ipsa dispensatio pontificia valore caret (143). Praxis apostolicarum dispensationum super

(141) *Sanchez* l. c. lib. VIII. disp. 17. n. 3.; *Suarez*, De leg. lib. II. cap. 14. lib. VI. cap. 12. n. 3.

(142) *Suarez* l. c. lib. VI. cap. 19.; *Sanchez* l. c. lib. VIII. disp. 17. n. 4. 27. sq.; *Rosset* l. c. n. 2521.

Quo ex principio textus iam facile videtur posse resolvi quaesitum, num postquam R. Pontifex propter *insufficientiam causae* *reiecit preces* ad dispensationem matrimonialem obtinendam, adiri possit *eadem* causa allegata inferior Praelatus, qui ex potestate quadam *ordinaria* vel *delegata* super impedimentis iuris *communis* dispensare valet. Qua in re per merum *recursum* ad R. Pontificem non ligatur potestas dispensandi istorum inferiorum Ordinariorum; nullo enim iure cautum est R. Pontificem per manuum appositionem ipso recurso causam sibi reservare, ut recte defendit *D'Annibale*, Summula P. I. n. 77. cum communi sententia contra *Corradum* et *De Iustis*. At postquam R. Pontifex propter insufficientiam causae allegatae dispensationem negavit, inferior Praelatus ex *eadem causa* licite valideque dispensare nequit, etiamsi huius repulsae fiat mentio. Cui sententiae merito caleculum adijciunt: *Rosset* l. c. n. 2544. sq.; *Gury-Ferreres*, Casus consec. t. I. n. 121.; *Zitelli*, De dispens. matr. p. 70. alique v. g. *Ballerini-Palmieri*, *Sanchez*, nec quoad rem contrarius est *Pulzer* l. c. p. 56. sq. 97. sq. Aliter opinatur: *D'Annibale*, l. c. cum *Suarez*, *Schmalzgr.* aliisque v. g. *Matharan*. Nam quamvis R. Pontifex per *meram negationem* dispensationis non *tollat* potestatem dispensandi in illis Ordinariis inferioribus, nisi ipsius usum expresse prohibeat cum clausula irritante, tamen certe eandem facultatem *non extendit ad casus nunquam in illa comprehensos*: at nullus Praelatus inferior in lege pontificia sine iusta causa licite valideque unquam dispensare potest. Quodsi huic sententiae quandoque additur limitatio: « *Nisi evidenter constet causam dispensandi esse iustam atque prudenter praesumatur in Curia Romana causam non satis fuisse expositam* », haec attenta sollicita cura et aequitate canonica, qua in Curia Romana dispensationes matrimoniales expediri solent, spectant ad theoreticas subtilitates, sed absque temeritate in Praelato inferiore vix unquam habent usum practicum. Cfr. Praxis Dat. Ap. n. 25.

(143) *Benedict.* XIV. Const. « *Ad Apostolicae* » 25. Febr. 1742. pr. et § 1. Praxis apostolicarum dispensationum super impedimentis matrimonii se-

impedimentis matrimonii secundum reformatas formulas apostolicae datariae iussu edita Em. Card. Pro-Datarii Caietani Aloisi-Masella, Romae 1902. in nota citata.

628. Causae, quae in concedendam dispensationem influere possunt, *dividuntur*: I. In causas *finales* sive *motivas* et in causas *impellentes*. Causae motivae dicuntur illae, quae Superiorem ecclesiasticum ad ipsam dispensationem concedendam principaliter determinant, sive a quibus ipsa *existentia* dispensationis quoad *substantiam* dependet; causae vero impellentes eae appellantur, a quibus dispensationis concessae *existentia* non quoad *substantiam*, sed tantum quoad aliquam *circumstantiam* mere *accidentalem* pendet; v. g. si ad causam motivam aliqua causa impellens accedat, *facilius* vel *citius* minoreque repugnantia dispensatio conceditur (144).

II. In causas *sufficientes*, quae solae ex sese suppeditant motivum iustum et proportionatum dispensationis legitimae, et in causas *insufficientes*, quae aut *nullum* valorem habent aut tantum *alteri iunctae*, v. g. si mulier aetati superadultae sit proxima, completam causam motivam constituunt aut solummodo vim causae *impellentis* habere possunt (145).

III. In causas *canonicas*, quae in iure vel secundum stylum Curiae Romanae sive solae sive iunctae cum aliis tanquam ordinariae causae motivae expresse et specificè recensentur, et in certas *rationabiles causas*, quae licet sua vi non careant, tamen inter *ordinarias* causas canonicas non referuntur. Quare si propter illas dispensatio matrimonialis dicitur concedi "*sine causa* „, non qualiscunque causa legitima, sed una ex ordinariis causis canonicis excluditur (146).

IV. In causas *honestas* sive *non infamantes* et causas *infamantes*, quae etiam *inhonestae* dicuntur. Priores neque crimine neque diffamatione sponsorum nituntur, posteriores fundantur aut in delicto aut saltem in diffamatione nupturientium (147).

629. Causae canonicae (148) honestae sunt: I. Angustia lo-

cundum reformatas formulas apostolicae datariae iussu edita Em. Card. Pro-Datarii Caietani Aloisi-Masella, Romae 1902. p. 15. sq.; Sanchez l. c. n. 23. sq. disp. 18. 19. 20.; Giovine l. c. p. 108. sq.; Rosset l. c. n. 2520.

(144) Giovine l. c. p. 112. sq.; Rosset l. c. n. 2604. sq.

(145) Formulae Datar. Apost. (princ.); Leitner l. c. p. 423. sq.

(146) Putzer l. c. p. 77.; Leitner l. c. p. 431. sq.

(147) Feije l. c. n. 649. 650.

(148) Quibus in causis canonicis ponderandis et explicandis profecto primo loco standum est expressis decretis S. Sedis styloque Curiae Ro-

ci (149). — II. Aetas feminae superadultae (150). — III. Deficientia aut incompetentia dotis (151). — IV. Paupertas viduae filiis (numerosa et nondum adulta prole) gravatae. — V. Bonum pacis (152) (vel pacis confirmatio). — VI. Periculum fidei. — VII. Periculum matrimonii mixti vel coram acatholico ministro celebrandi. — VIII. Periculum matrimonii (tantum) civilis (153). — IX. Periculum incestuosi concubinus. — X. Periculum damni spiritualis. — XI. Cessatio publici concubinus. — XII. Remotio gravium scandalorum. — XIII. Periculum vitae et mortis (154). — XIV. Praerogativa dignitatis regiae vel principalis (155). — XV. Conservatio (?) illustris familiae. — XVI. Conservatio divitiarum in eadem familia. —

manae *ex disciplina nunc* vigente. Vix enim negari potest scriptores quosdam antiquos et recentiores nimis subtiles movere quaestiones de causis canonicis, quae cum moderatione et aequitate canonica [*attentis omnibus circumstantiis in casu occurrentibus*] in Congregationibus Romanis servata et extra Urbem interdum ignorata non concordant. Porro quamvis profecto non prohibeatur allegare causas non canonicas et graves circumstantias, tamen ab ineptiis et iuris erroribus est abstinendum v. g. ab aetate superadultae — viri, vel angustia loci in favorem mulieris — acatholicae. Cfr. Instr. S. C. de Prop. F. 9. Maii 1877.; Formulae Datar. Apost. Annot. § Causae disp.; Collect. S. C. de Pr. F. n. 1477. sq.; Rosset l. c. n. 2547. sq.; Putzer l. c. p. 78. sq.; Leitner l. c. p. 424. sq.; Gasparri l. c. n. 328. sq.; Scherer l. c. p. 474. sq.

(149) Quae angustia loci, non parochiae, sive absoluta (non ultra 300. focos cum. 1500. incolis) sive relativa (ratione oratricis) solummodo favet *oratrici*, si illa in loco originis vel etiam domicilii ob propagationem propriae cognationis virum paris conditionis, cui nubat (moraliter) invenire nequeat, nisi consanguineum vel affinem, patriam vero deserere sit ei durum. Cfr. Instr. Dat. Ap. 30. Aug. 1847. et S. C. C. 30. Aug. 1876. et 8. Mart. 1884.; Rosset l. c. n. 2571. de extraordinaria conditione *virorum* in certis regionibus Alpium.

(150) Quae causa requirit in *muliere* annum vicesimum quartum *completum*, sed in favorem *viduae* allegari nequit, cui tamen facile *aliae* causae suffragantur, praesertim si sit iunior. Cfr. Rosset l. c. n. 2575.

(151) Quae dos *actu* iam debet haberi, nec certa spes *futurorum* bonorum excludit hanc causam.

(152) Huc non solum spectant inimicitiae inter regna et civitates, sed etiam inter cives privatos, quas nuptiarum celebratio extinguere vel denuo impedire potest. Cfr. cap. 2. X. de desp. imp. IV. 2.; Scherer l. c. p. 467. not. 63., ubi affert exemplum dispensationis a Martino IV. a. 1283. propter hanc causam duobus nobilibus anglicis concessae per intercessionem regis Angliae.

(153) S. C. de Pr. F. 17. Apr. 1820.; S. C. Inq. 14. Aug. 1822.; Instr. Eystett. p. 370. sq.

(154) Bened. XIV. Const. « *Ad Apostolicae* » § 2.

(155) Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 5. de ref. matr.; Formulae Dat. Ap. Annot. § Dispens. sine causa expressa.

XVII. Lites super successione bonorum iam exortae vel earumdem grave vel imminens periculum. — XVIII. Excellentia meritorum (de Ecclesia). — XIX. Ex certis rationabilibus causis “*sine expressa causa*” (156).

630. Causae canonicae *infamantes* sunt: I. Copula cum consanguinea vel affine vel alia persona impedimento laborante praehabita et praegnantia, ideoque legitimatio prolis (157). — II. Nimia suspecta, periculosa familiaritas necnon cohabitatio sub eodem tecto, quae facile impediri non potest. — III. Infamia mulieris ex suspicione orta, quod a consanguineo vel affine cognita sit, licet suspicio falsa sit. — IV. Convalidatio matrimonii invalide contracti (158).

631. *Scholion.* Inst. S. C. de Pr. F. 9. Maii 1877. i. f. docet: “*Hae sunt communiores potioresque causae, quae ad matrimoniales dispensationes impetrandas adduci solent, de quibus copiose agunt theologi ac sacrorum canonum interpretes*”. Quibus ex verbis eruitur *alias* quoque existere causas, quae ex praxi Curiae Romanae et doctrina probatorum auctorum saltem ut adminiculares proponi possunt (159).

(156) S. Poenitentiaria supplicationes dispensationum ex sola causa “*sine causa*” sive *ex certis et rationabilibus causis* “*sel. ob copiosorem compositionem non admittit, sed ad Datariam Apost. remittebat, a qua dispensatio sine causa expressa.... nonnisi raro conceditur et tantum pro principibus et magnatibus aliisque personis qualificatis vel pro personis insignis nobilitatis ad instantiam alicuius Cardinalis, Episcopi, Regis, Principis civilis*”, ut traditur in Form. Dat. Ap. Annot. l. c.

(157) Cit. Instr. S. C. de Pr. F. 9. Maii 1877. iunct. S. C. Inq. 25. Iun. 1885.; S. C. Inq. 18. Mart. 1891.

(158) Cap. 7. X. de consang. IV. 14. Quae dispensatio imprimis iis danda est, qui *bona fide* et *servata forma* ab Ecclesia praescripta publice matrimonium contraxerunt. At sponsi si *mala fide* nuptias inierunt, gratiam dispensationis (per se) minime merentur, *sic disponente* Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 5. de ref. matr. Qui rigor iuris iam diu in praxi non amplius servatur, dispensationes enim huiusmodi conceduntur, non solum si *una* pars, sed etiam *utraque* fuit in mala fide (expressa tamen mala fide in supplicatione), ut consulatur saltem salutis partis poenitentis atque proli innocenti. Cfr. *Gasparri* l. c. n. 342.; *Rosset* l. c. n. 2591. sq.; *Scherer* l. c. p. 466.

(159) *Poenitentiaria* etiam attendit alias causas, v. g. si parentes matrimonium valde desiderant, aut inter oratores est specialis conditionis aequalitas, aut matrimonium exhibeat particularem utilitatem, v. g. si vir iam sit liber a servitio militari, aut sponsi nescientes impedimentum omnia ad nuptias paraverunt, aut magno amore intuitu matrimonii sese prosecuti sunt. Cfr. *Gasparri* l. c. n. 349.

Dataria Apost. (in cit. Form. ab initio) indicat 28 causas honestas et famosas, e quibus pleraeque cum causis in textu enumeratis conveniunt

§ 3. DE PETITIONE DISPENSATIONUM MATRIMONIALIUM.

632. Cum dispensatio matrimonialis a fidelibus oratoribus (160) ex iusta causa videtur etiam ope parochi vel confessorii expetenda, primo loco inquiratur necesse est, *a quo quave forma* sit imploranda. Non raro recursus *ad Episcopum* sufficit, quoniam pro sua potestate ordinaria aut vi extraordinariorum facultatum Sedis Apostolicae ad concedendam dispensationem competens est. Etiam si pro natura impedi- menti necessario in Curia Romana supplicatio est proponenda, tamen expedit, ut ordinarie nonnisi *mediante Episcopo* (161) ad agentem in Urbe libellus supplex transmittatur, nisi ratio sigilli confessionalis vel secreti videatur exigere (id, quod non

aut in illis implicite continentur v. g. pro oratrice parentibus (vel alteru- tro parente) orбата, propter catholicam religionem contrahentis in tuto ponendam, propter spem conversionis compartis ad catholicam fidem, ob familiarum honestatem conservandam, ob causam *boni publici*. Accedunt in fine: « *Ex certis rationalibus causis scl. ob copiosiore compositionem etc.* »; « *ex certis specialibus rationalibus causis oratorum animos moventibus et Sanctitati Vestrae expositis* » scl. ob copulam vel actus inhonestos, quos ob honorem oratorum, attenta eorum qualitate, non expedit explicare.

Denique ex praxi Sedis Apost. haud levis momenti est, si *oratrix* sit ex illegitimis natalibus orta, vel iam ab alio deflorata vel alio defectu laboret, quo ab aliis nuptiis impediatur; si *orator* sit infirmitate detentus, viduus prole oneratus, cui quaerit bonam matrem, vel indigeat adiutorio huius mulieris ad gerendam rem domesticam. Utiliter quoque allegantur propositum contrahendi iam probatum, convenientia matrimonii, boni mores utriusque oratoris, oratoris munificentia erga bonum publicum, bonum parentum, quando alterutrius vel utriusque pater vel mater adiutorio indiget. Cfr. *Leitner* l. c. p. 431. sq.

(160) Supplicatio fit nomine *utriusque* sponsi, si sint catholici; secus solummodo nomine partis *catholicae*, cui soli *directe* in matrimoniis mixtis dispensatio conceditur; nam *oratores* (latores praesentium) capaces sunt ii soli, qui « *orthodoxae fidei cultores vere existunt et sub obedientia S. R. E. vivunt vivereque et mori intendunt* ». Cfr. Benedict. XIV. Const. « *Magnae* » 29. Iun. 1748.; *Putzer* l. c. p. 87. sq. 95. sq.; *Scherer* l. c. p. 468. 469. sq.; *Gasparri* l. c. n. 358. not. 1.

(161) Instr. Eysett. p. 363. 373. sq. 378. sq. Qui modus eo magis est servandus, cum in foro *externo* supplicationes privatae immediate ad Congregationes Romanas *sine litteris testimonialibus et commendatione Ordinarii* transmissae non soleant habere felicem exitum atque promptam expeditionem. Praeterea S. C. Inq. 20. Febr. 1888. tandem sanxit: « *Dispensationes matrimoniales omnes in posterum committendas esse vel oratorum Ordinario vel Ordinario loci* ». Quare optime etiam per illos Ordinarios *preces* proriguntur. Cfr. *Putzer* l. c. p. 94. sq.; *Feije* l. c. n. 686. sq.

raro accidit), ut directe tribunal competens adestur (162), aut saltem omissa Curia episcopali interventio agentis Episcopi in Curia Romana rite expetatur (163).

Iuxta ordinem servandum in SS. Congregat. Normae communes d. d. 29. Iunii 1908. Christi fidei cuique patet aditus ad Sanctae Sedis Officia, servata rite forma quae decet, et facultas est cum iisdem agendi per se de suis negotiis. Qui ad S. Sedem recurrens sui particularis ac privati negotii causa uti opera velit procuratoris, potest ad id munus deputare quemlibet suae fiduciae virum, dummodo catholicum, integra fama, et ad officium, in quo agenda sit res, minime pertinentem. Praeterea oportet eundem legitimo mandato munire, quod in Actis, ad ipsius officii cautionem, servatur; aut sin minus apud Moderatores eiusdem in tuto ponere delecti viri honestatem et requisitas conditiones. Si exhibitum virum Moderatores iudicaverint admitti non posse, certiores faciunt mandantem, ut aliter consulat. Ad Procuratoris seu Agentis munus legitime et constanter obeundum pro Episcopo eiusque dioecesi, oportet inscriptum habere nomen in Procuratorum albo, quod patet in Officio a Secretis S. C. Consistorialis: Norm. cit. cap. X. num. 1; cap. IX. num. 1; 3.

633. Quoniam S. C. de disciplina Sacramentorum regulariter adeunda est, ut obtineatur dispensatio super impedimentis tantum *publicis*, S. Poenitentiaria solummodo in impedimentis *occultis* dispensat, ius enim extraordinarium S. Poenit. pro pauperibus etiam dispensandi in foro externo super impedimentis publicis a Pio X. Const. " Sapienti consilio „ 29 Iu-

(162) Si litterae supplices in quadam Congregatione Romana aut quodam tribunali proponendae sunt, id (excepta S. C. de Pr. F. et Poenit.) fieri non debet immediate per postam, sed *per officialem* S. Congregationis aut amicum in his negotiis versatum aut agentem pro obtinendis facultatibus accreditatum, ut recte docet *Putzer* l. c. p. 462.; *Lega*, De iud. eccles. t. II. p. 126. p. 157. pariter notat in sola S. C. de Prop. F. Agentes non admitti. Quare quod de S. C. de Prop. F. et S. Poenit. statutum est, nequit extendi ad omnes alias Congregationes Romanas.

(163) Si confessarius in immediato recurso ad Sedem Apostolicam quoad impedimentum occultum utatur ministerio agentis, novum monitum S. Poenitentiariae (a. 1872.) diligenter est servandum: " *Ceterum si opera alienius procuratoris in alma Urbe uti velint, litteras obsignatas praeclaudato Cardinali Poenitentiario Maiori tradendas suppressis nominibus ad ipsum procuratorem transmittere quidem poterunt, ast memoratos casus Sacrae Poenitentiariae proponendos nunquam aut nullimodo narrare seu manifestare audeant* „ Cfr. Act. S. Sed. vol. VII. p. 208. sq.; *Leitner* l. c. p. 433. 469. sq.

nii 1908. sublatum est, imprimis examinandum est, utrum impedimentum publicum sit, an occultum iuxta doctrinam alibi traditam (164).

Quodsi duo impedimenta concurrant, e quibus unum *publicum* est, alterum *occultum*, a S. Congr. de Sacramentis petenda est dispensatio super impedimento publico, S. *Poenitentiaria* vero adiri debet ad obtinendam dispensationem super impedimento occulto, quod cum impedimento publico exprimendum est, atque S. Poenitentiariae insinuetur necesse est super impedimento publico a S. C. de Sacramentis dispensationem esse petitam aut obtentam (165).

634. Si a S. C. de Sacramentis petatur dispensatio matrimonialis, dispiciendum est, utrum dispensatio in forma *nobilium*, an in forma *communi*, an in forma *pauperum* peti possit (166). Per novam ordinationem Curiae Romanae a Pio X.

(164) Rosset l. c. n. 2394.; Leitner l. c. p. 410. sq.; Wernz h. tit. not. 36.

(165) Feije l. c.; Putzer l. c. p. 93. sq.; Leitner l. c. p. 422.

(166) Cfr. de componendis et taxis eorumque iustitia et usu: *Giovine* l. c. t. II. p. 109. sq.; *Feije* l. c. n. 690. sq.; *Rosset* l. c. n. 2477. sq.; *Leitner* l. c. p. 432. sq.; *Scherer* l. c. p. 492. sq.; *Kirchenlex.* t. III. p. 771. sq.

I. *Compositio* sive componenda intelligitur summa pecuniae occasione dispensationum ex legitimis normis praeter taxam dicasteriis Romanis solvenda, ut in pia opera erogetur. Quare componenda evidenter differt ab *elemosyna* rite taxata, quae etiam a S. C. de Prop. F. vel a Poenitentiaria vel ab Ordinariis in casibus a Sede Apostolica permissis in dispensationibus iniungitur *oratoribus*, qui eam *ipsi* in pium aliquod opus expendunt. Cfr. *Putzer* l. c. p. 25. 104. sq. 302. sq.; *Gasparri* l. c. n. 315. sq.

Taxa vero est summa pecuniae occasione dispensationum ex legitimis normis in dicasteriis Romanis solvenda pro stipendiis officialium et oneribus Cancellariae.

Expensae, quae praeterea occurrunt in dispensationibus matrimonialibus sunt solitae *expensae postales* et retributiones legitime determinatae « *pro Agentia* », si oratores vel Ordinarii pro impetrandis et expediendis rescriptis dispensationum utantur opera alicuius « *Agentis* » in Urbe. Cfr. v. g. S. Poenitent. 10. Nov. 1900.

II. Quae *taxae* et *expensae* longa defensione non indigent; aequum enim est, ut ii, qui gratias a Sede Apostolica expetunt, etiam in se suscipiant necessarias expensas atque aliquid contribuant pro officialium sustentatione, quorum opera utuntur *oratores*, non *alii fideles*. Qui cum forte tota sua vita nunquam recurrant ad favores implorandos, etiam a contributionibus optimo iure manent immunes. Quare huiusmodi *taxae* et *expensae* nihil habent commune cum simoniaeis transactionibus neque opponuntur Concilio Tridentino Sess. XXIV. cap. 5. de ref. matr., quo dispensationes *gratis* concedendas esse statuitur. Nihil enim solvendum est *pro ipsa gratia* dispensationis, atque *gratuita concessio gratiae* non excludit *necessarias expensas* et contributionem pro officialium sustenta-

“ Sapienti consilio „ 29. Iunii 1908. introductam Congreg. de disciplina Sacramentorum quidem substituta est Datariae Apostolicae et, quatenus de impedimentis publicis agitur, Poenit-

tione, ut etiam expresse declaravit S. C. C. in responso a Pyrrho Corrado relato.

Quae rationes de *componendis* decreto Tridentino contrariis eodem modo urgeri non possunt. At imprimis R. Pontifex decreto Concilii Tridentini absolute non ligatur. Praeterea componendae argumentis quoque intrinsicis comprobantur; frequenter enim habent rationem alicuius *multae* vel *poenitentiae* propter delictum merito impositae, aut *cleemosynae* in favorem operis pii, non in commodum *privatum* Superioris dispensantis elargiendae, qua saltem ex parte suppletur deficientia causae. Denique si componendae et taxae arcent *nimis frequentes, faciles, imo frivolas supplicationes* pro dispensationibus, producunt effectum secundarium haud spernendum. Cui rationi pondus non esttribuendum, si necessariae vel vere utiles dispensationes praesertim a pauperibus expetantur. Nam S. C. de Prop. F. 4. Iul. 1793. ad Quebec. Antistitem scribit: “ *Rariores aulem dispensationes facere metu taxae solvendae indecorum est; sola enim animarum utilitas spectanda est in dispensando, praeterea nihil* „. Paulo ulterius progressi sunt Episcopi Belgii, qui in Concilio Vaticano non accurate distinguentes inter taxas et componendas hoc proposuerunt postulatum: “ *Coram Domino expendere velint R.mi Patres Concilii: An non suppetat via, qua saltem pro Ordinariis hoc petentibus abrogari valeat, quae vocari solet dispensationum taxa seu (?) componenda in pluribus regionibus nostri saeculi hominibus tam odiosa. Si autem hoc fieri nequeat, saltem adhibere velint Patres medium, quo ut, qui pinguem solvunt taxam, non citius obtineat dispensationem, quam qui parvam aut nullam solvant; ita enim caderent iniuriosa illa in Ecclesiam obloquia, quae nonnunquam occasione similium audiuntur* „. Quae via abrogationis etiam taxarum hucusque non est inventa.

III. 1. *Dataria Apostolica* per se iure proprio etiam pauperes et quasipauperes super impedimentis publicis dispensare potuit. At ex provisoriam quadam dispositione dispensationes pauperum et quasipauperum tantum pro Hispania et Lusitania ab Apostolica Dataria erant petendae, pro aliis regionibus a S. Poenitentiaria, salvo iure S. C. de Pr. F. et S. C. Inq. Cfr. de pauperibus vel fere pauperibus supra h. tit. not. 38. et Praxis Dat. Ap. n. 23. 24. iunct. novo resp. S. Poenit. 23. Iul. 1902. Seiscitanti Episc. Nicastrensi normam discernendi pauperes et quasipauperes S. Poenitentiaria 20. Ian. 1904. respondit: “ *Donec aliud a S. Sede non statuatur, standum decreto Benedicti XIV. dato per S. C. S. Officii fer. V. die 26. Sept. 1754. iuxta quod in ordine ad dispensationes matrimoniales, pauperes, in Italia, censendi sunt tum qui ex labore et industria tantum vivunt, tum qui aliqua possident bona, sed non ultra summam scutatorum romanorum 300. in capitali (id est libellarum 1612., 50.). Fere pauperes autem ibidem ii dicendi sunt, quorum bona non excedunt in capitali summam scutatorum mille (id est libellarum 5375.), a quibus tamen fere pauperibus modicum taxae augmentum exigi solet* „. Collect. S. C. de Prop. F. II. 1907. n. 2187. Cum alia hac de re norma a S. Sede nondum sit statuta, vetus norma adhuc usui est.

a' Qui pauperes si ex litteris testimonialibus Ordinarii constat, quod

tentiariae Apostolicae ad concedendas dispensationes, taxationum autem normae interim eadem manent. Pro dispensationibus matrimonialibus propterea vigere pergunt in praesens

sint ita « *miserabiles, ut ne obolum quidem solvere possint* », nec componendam nec taxam solvere debent. Cfr. *Leitner* l. c. p. 433.

b) *Vere pauperes* ex testimonio Ordinarii non obligantur ad solvendam componendam, sed moderatam solummodo taxam v. g. pro diversitate impedimenti 30, 25, 20 libellas vel minorem summam. Cfr. *Leitner* l. c. p. 435. sq.

c) *Fere pauperes* vel quasi pauperes praeter taxam vere pauperum solvere tenentur etiam componendam 10 libellarum. Cfr. *Leitner* l. c. p. 434.; *Santi-Leitner* l. c. p. 395.; *Scherer* l. c. p. 494.

d) Si ex testimonio Ordinarii rite dato v. g. ex praehabita informatione parochi, sed non quaesita cum illo rigore ab Alexandro VII. suo tempore praescripto et nunc vix possibili et summopere odioso (cfr. Arch. f. k. K. t. XXIV. p. 5. sq.), satis constat oratores sub forma *communi* vel *divitum* esse subsumendos, exigitur imprimis *taxa* quaedam determinata, sed *diversa* pro propinquitate gradus et gravitate impedimenti. Praeterea solvenda est *componenda*, quae pro *reditibus* oratoris, natura impedimenti, gravitate causarum canonicarum diversa quadam proportionem taxatur. Quae in re inter formam communem et divitum ea tantum intercedit differentia, quod a *divitibus* maior exigatur *componenda*.

Quae computationes pecuniariae taxarum et componendarum per diversas scalas et proportionem, quamvis rationibus theoreticis a doctoribus defendantur, in praxi non leves habent difficultates. Quare mirum non est, quod Dataria Apostolica ex compluribus regionibus v. g. ex Gallia et Germania acceptaverit certas summas sive a pauperibus sive a divitibus per Ordinarios *sponte oblatas*. V. g. si oratores pauperes sunt, offerunt in *totum* 25 libellas i. e. pro taxa 20 l., pro agentia 5 l., ditiores oratores offerunt 100 libellas et ultra. Cfr. Formul. Dat. Annot. § Qui pauperes; *Gasparri* l. c. n. 318.; *Leitner* l. c. p. 436. sq.; *Scherer* l. c. p. 494.

2. *S. Poenitentiaria* tam concedit dispensationes matrimoniales vigente iure in foro interno (cfr. Benedict. XIV. Const. « *In Apostolicae* » 13. Apr. 1744. § 22.) quam concedebat vetere iure in foro externo ita *gratis*, ut *pro se* neque taxam neque componendam ullam exigat. Quodsi oratores pro interno foro *per agentem* dispensationem matrimonialem petunt, profecto eidem expensas postales et praeterea legitimam remunerationem v. g. tres libellas et summam etiam minorem (salvis exceptionibus miserabilium personarum, a quibus nihil exigi potest) tribuere debent (cfr. S. Poenit.); at si sine agente ad S. Poenit. recurrant, omnino nihil solvere tenentur, nisi convenienter expensas postales pro responso compensare velint. Cfr. *Leitner* l. c. p. 433.; *Gasparri* l. c. n. 324.

Quodsi S. Poenitentiaria dispensabat pauperes vel fere pauperes super impedimentis publicis pro foro externo, pro se nihil exigebat, sed certas taxas v. g. 32, 26, 21, 16 libellas secundum diversitatem impedimentorum imponebat « *pro iuribus Datariae Apostolicae* », quae detractis necessariis expensis in capsam Datariae deponebantur. At etiam in Poenitentiaria eadem fere praxis vigeat quoad pauperes saltem certarum regionum, quae supra de Dataria Apostolica fuit exposita. Imo si pauperes oratores v. g. ex Gallia summam quandam sponte non offerebant, dispensabantur sine ulla taxae

taxationes pendi solitae penes Datariam Apostolicam et S. Poenitentiariam. In causis vero matrimonialibus dispensationis super rato, et in aliis quae a S. Congregatione de Sacramentis iudicantur, valent normae a S. Congregatione Concilii hucusque servatae: Ordo servandus in SS. Congregat. Normae communes cap. XI. num. 12. Nemini procuratori licet pro sua opera maiorem pecuniae summam exigere quam quae pro rescriptis, brevibus, bullis officiorum S. Sedis constituta sit atque descripta: quam qui fregerit legem, restitutionis obligatione tenetur, etiam poenis aliis non irrogatis. Ibid. cap. IX. num. 13.

Pro taxationibus generatim hae leges statuuntur. In omni rescripto, indulto, dispensatione, a suo Officio indicatur, non modo taxatio S. Sedi solvenda et remuneratio Agenti debita, sed etiam pecuniae summa cuius repetendae ius habet dioecessana Curia pro executione rescriptorum, si haec necessaria sit; quae quidem summa pontificia taxatione est inferior. Taxatio pauperibus, si petita gratia moraliter necessaria sit, ex dimidia parte minuitur, aut etiam, si visum fuerit, omnino

exactione, sed cum onere (a cuius implemento *valor* dispensationis non pendet, ut patet ex resp. S. Poenit. 11. Iun. 1859. 10. Iun. 1876. 11. Nov. 1890.): *« Erogata ab eis aliqua eleemosyna iudicio Ordinarii iuxta eorum vires taxanda et applicanda »*. Si oratores ex testimonio Ordinariorum adeo miseres sint, ut ne obolum quidem solvere possint, sicut antea a S. Poenit. et Dat. Ap. ita nunc a S. C. de Sacramentis omnino gratis et sine ulla taxa dispensantur. Cfr. *Gasparri* l. c.; *Leitner* l. c. p. 436. sq.

Si matrimonium in facie Ecclesiae fuerit *bona fide*, sed *invalidè* contractum propter impedimentum publicum postea detectum, S. Poenitentiaria oratores *divites* et *pauperes* gratis dispensabat; at pauperes, qui mala fide celebraverunt nuptias, cum consuetis tantum taxis pro matrimonio dispensabantur, nisi remissionem obtinuerint; divites vero Datariam Apostolicam adirent necesse erat taxas in ordine ad matrimonium contrahendum receptas soluturi. Cfr. *Leitner* l. c. p. 439.

3. S. C. de Prop. F. ex Gregor. XV. Const. *« Cum inter »* 14. Dec. 1622. etiam dispensationes matrimoniales gratis et sine taxis concedit. Cui gratuita concessioni non obstat, si Secretarius S. C. de Pr. F. 18. Maii 1896. monet: *« Ut taxa a lege in singulis regionibus pro transmittendis litteris praescripta exacte a mittentibus solvatur »*. Cfr. *Putzer* l. c. p. 25. 87. sq.

4. S. C. Inq., quae *expressis* nominibus oratorum super impedimentis *mixtae religionis*, disparitatis cultus etc. etiam cum aliis impedimentis v. g. consanguinitatis vel affinitatis est adeunda (cf. Formul. Dat. Apost. n. 34.), pariter gratis et sine componendis concedit dispensationes matrimoniales; at pro cancellaria solet exigere taxam fixam 9 libellarum (nisi in favorem miserabilium personarum remittatur) et 5 libellas permittit agenti. Quare oblatio maiorum summarum nemini prohibetur, sed non est necessaria. Cfr. *Wernz* h. tom. IV. n. 582. sq.; *Leitner* l. c. p. 465.

condonatur, integris tamen oratori manentibus impensis pro tabellariis, pro exscriptione, aliisque id genus necessariis. His in casibus etiam Agentis procuratio ad partem dimidiam redigitur aut omnino condonatur, salvis impensis pro tabellariis.

Ordinarii, secreto percontati parochos, quae vera sit oratorum conditio, significant in singulis casibus, agaturne de paupere, aut quasi paupere, ideoque competatne ipsis ius ad plenam aut dimidiatam condonationem taxationis, onerata utriusque partis conscientia super expositorum veritate; contra quam si actum fuerit, firma restat obligatio sarcienti quidquid iniuria sublatum sit.

Si qui autem iniqua voluntate renuntiare satisfacere taxationem ad aliquam consequendam dispensationem praescriptam, cuius tamen concessio sit moraliter necessaria ad offendicula et peccata vitanda, hoc est ab Ordinariis indicandum in suis literis. Idem, impetratae gratiae notitiam communicantes cum iis quorum interest, eos commonent (si opportune id fieri prudenterque licet ab ipsis) ex iustitia aliquid Sanctae Sedi deberi. Utrumque tamen gratiae validitati nihil umquam officit error aut fraus circa oeconomiam petentis conditionem.

In omnibus Officiis, subsignatis rescriptis, destinatus ad minister, peculiari super ipsis impresso sigillo, taxationem notat S. Sedi debitam, impensas procurationis et pecuniae summam pro executione.

Usus S. Congregationis de Propaganda Fide exemptionis e qualibet taxatione in suae iurisdictionis locis incolumis servatur. Ordo servandus in SS. Congreg. Normae comm. 29. Iunii 1908. cap. XI. num. 1.-4.; 15. Si ergo paupertas falso allegetur, dispensatio concessa non efficitur invalida, sicut etiam sub vetere iure dispensatio a Dataria Apostolica tributa ob falsam allegationem paupertatis *non* efficiebatur *invalida* (167); at valor dispensationis *non* est asserendus, si qui pauperes non sunt, a S. Poenitentiaria obtinebant vel ab Episcopo vi quinquennialium facultatum super impedimento *publico* fraudulenter rescriptum gratiae petitae obtinent (168). Illud autem per ordinem 29. Iunii 1908. editum clare indicatur, taxationem in consequenda dispensatione a S. Sede impositam obligatoriam esse ex iustitia, nisi oratores ob verum defectum bonorum habeant ius ad totalem vel partialem liberationem ab hoc debito.

(167) S. C. C. 9. Sept. 1679.; *Feije* l. c. n. 695.

(168) *Feije* l. c. n. 695, 696.; *Wernz* h. tit. n. 613. not. 37.; Instr. Eystett. p. 376.; *Rosset* l. c. n. 2477. sq.

635. Supplicatio, qua petitur dispensatio a S. C. Inq. vel a S. C. de discipl. Sacramentorum, ad ipsum SSmum Dominum (" *beatissime Pater* „) est dirigenda atque saltem convenienter lingua latina *conscribenda* (169). Eadem lingua summopere est commendanda in libellis supplicibus, qui aliis tribunalibus Romanis porriguntur, quamvis lingua italica et etiam gallica minorem faciat difficultatem (170). In supplicatione ad S. *Poenitentiarium* oratores alloquuntur *Maiorem Poenitentiarium* (" *Eminentissime Princeps* „). Supplices libelli ad S. C. de Prop. Fide dirigendae sunt ad Cardinalem Praefectum, non ad *Secretarium* huius Congregationis (171).

636. In ipsa supplicatione exprimenda sunt (172): I. *Nomen* et *cognomen oratorum* distincte, nitide ac sine ulla abbreviatione (173). II. *Aetas* et *conditio* petentium. III. *Religio*

(169) Quamvis expressa iuris sanctione *scriptura in supplicatione* non requiratur, sed verbalis expositio precum sufficiat, tamen de facto nunc in Curia Romana tantum supplicationes *scriptae* admittuntur. Quae praxis ad *valorem* supplicationis non requisita laudabiliter etiam in Curiis episcopalibus ad instar *ordinariae* normae servatur. Nam supplicationes verbales saepe non accurate proponuntur nec rite intelliguntur faciliusque oblivioni dantur, ita ut existentia et valor dispensationis periclitentur. Cfr. Gasparri l. c. n. 350. 351.; Putzer l. c. p. 87. sq. Preces pro dispensationibus matrimonialibus aliisque gratiis per *telegraphum* transmissae ex speciali mandato Leonis XIII. per Litter. encycl. Secretarii Status 10. Dec. 1891. intimato a SS. CC. aliisque dicasteriis Curiae Romanae saltem *regulariter* non amplius admitti possunt. Insuper Sanctitas sua *voluit*, ut etiam *Episcopi* in suis Curiis huic praescriptioni sese conformarent. Cfr. Leitner l. c.

(170) S. C. de Prop. F. 29. Sept. 1868. in Collect. S. C. de Prop. F. Si quis orator in proprio idiomate scribat ad S. Poenitentiarium, saltem utatur *charactere latino*.

(171) Secret. S. C. de Prop. F. 1. Febr. 1892.; Putzer l. c. p. 88. sq.

(172) Instr. S. C. de Prop. F. 9. Maii 1877.: " *Sed iam se convertit Instructio ad ex, quae praeter causas in litteris supplicibus pro dispensatione obtinenda de iure vel consuetudine aut stylo Curiae exprimenda sunt, ita ut, si etiam ignoranter laceatur veritas, aut narretur falsitas, dispensatio nulla efficiatur. Haec autem sunt: 1. Nomen etc. „* Cfr. Gasparri l. c. n. 353. not. 1.; Wernz, Ius Decret. tom. I. n. 152. sq. Denique eadem Instr. i. f. monet: " *Haec prae oculis habere debent non modo, qui ad S. Sedem pro obtinenda aliqua matrimoniali dispensatione recurrunt, sed etiam qui ex pontificia delegatione dispensare per se ipsi valent, ut facultatibus, quibus pollent, rite ut par est utantur „*.

(173) At supplicatio pro dispensatione super impedimento *oculto* in foro interno reticetis nominibus v. g. in S. Poenitentia est proponenda. Cfr. monit. S. Poenitent. in Act. S. Sed. vol. VII. p. 208. sq. Si in nominibus vel cognominibus *erratum* sit, profecto non quilibet error saltem in nominibus quandoque mere accidentalibus illico irritat dispensationem;

oratorum, si una pars esset acatholica (174). IV. *Dioecesis* oratorum sive originis sive actualis domicilii (175). V. *Species* etiam infima *impedimenti* (176). VI. *Gradus consanguinitatis* vel affinitatis aut honestatis ex matrimonio rato (177). VII.

at stantibus controversiis doctorum et rigidiore stylo Curiae Romanae caute est procedendum. Imo ad tollendas perplexitates Ordinarii optime faciunt, si sibi procurant indultum apostolicum sanandi dispensationes a Sede Apostolica expeditas, quae nullae fuerunt ob errorem nominis vel cognominis contrahentium. Cfr. *Gennari* l. c. p. 352. sq.; *Gasparri* l. c. n. 354. not. 1.; *Rosset* l. c. n. 2490. 2522. sq.; *Leitner* l. c. p. 417. sq. 447.

(174) *Feije* l. c. n. 697. sq.; *Leitner* l. c. p. 418.; *Putzer* l. c. p. 25.; *Gasparri* l. c. n. 358. not. 1.

(175) Cfr. Conc. Trid. Sess. XXII. cap. 5. de ref.; cit. Instr. S. C. de Pr. F. 9. Maii 1877. Nunc ex decreto S. C. Inq. 20. Febr. 1888. viget praxis committendi executionem dispensationum apostolicarum « *vel oratorum Ordinario vel Ordinario loci* », id est Ordinario, qui preces oratorum transmisit et litteras testimoniales dedit, sive sit Ordinarius *originis* sive *domicilii*, utriusque sponsi vel alterutrius. Proinde etiam sufficit, si nomen dioecesis illius Ordinarii clare exprimatur, qui preces oratorum cum litteris testimonialibus transmisit. Cfr. quoque S. Poenitent. 6. Febr. 1895.; *Rosset* l. c. n. 2524. sq.; *Gasparri* l. c. n. 355. not. 1. At si in nomine *dioecesis* penitus erretur, dispensatio est irrita, et sanatio imploranda. Id, quod de errore in nomine loci vel *parochiae* dici non potest, nisi forte dispensatio petita fuerit *ob angustiam loci*. Cfr. *Rosset* l. c. n. 2527.

(176) Instr. S. C. de Prop. F. 9. Maii 1877.: « *An sit consanguinitas vel affinitas orta ex copula licita vel illicita; publica honestas originem ducens ex sponsalibus vel matrimonio rato; in impedimento criminis, utrum provenerit ex coniugicidio cum adulterio vel ex solo adulterio cum promissione matrimonii; in cognatione spiritali, utrum sit inter levantem vel inter levatum et levati parentes* ».

Si affinitas orta sit etiam ex copula illicita habita ante legitimum matrimonium cum coniuge defuncto, illius copulae illicitae mentio facienda non est, ut patet ex generali deer. S. Poenitent. 20. Mart. 1842. a Gregorio XVI. approbata iunct. decl. S. Poenit. 10. Dec. 1874. et cit. Instr. S. C. de Pr. F.

In publica honestate ex sponsalibus proveniente declaretur necesse est, num sint publica vel occulta vel iam dissoluta. Cfr. Formul. Dat. Annot. § Sponsalia; *Gasparri* n. 252. 356. In cognatione spiritali propter indubium stylum Curiae Rom. declarandum est, utrum ex baptismo, an ex confirmatione orta sit. Cfr. *Wernz* h. tom. IV. n. 495.

(177) S. C. de Pr. F. l. c.: « *Et an sit simplex vel multiplex vel mixtus, non tantum remotior, sed etiam propinquior, uti et linea, an sit recta aut transversa; item an oratores sint coniuncti ex duplici vinculo consanguinitatis tam ex parte patris quam ex parte matris* ». Quare si loco propinquioris gradus exprimat remotior dispensatio est certe nulla. Idem obtinet in contraria suppositione iuxta complures auctores, quod dispensatio sit strictae interpretationis, et tantum valeat, quantum verba sonant, denique S. Poenitentiaria in praxi hanc regulam sequatur. Cfr. *Gasparri* l. c. n. 357. not. 1. At communius doctores tenent contrariam sententiam, quae in Dataria Apostolica videtur fuisse recepta. Cfr. Praxis Dat. Apost. n. 26.

Numerus impedimentorum (178). VIII. *Variae circumstantiae* (179). IX. *Causae* sive motiva ad petendam dispensationem (180). Quodsi parochus vel Ordinarius nomine oratorum

(178) S. C. de Pr. F. l. c.: * *Ex. gr. si adsit duplex aut multiplex consanguinitas vel affinitas, vel si praeter cognationem adsit etiam affinitas aut aliud quodeunque impedimentum sive dirimens sive impediens* *. Quodsi reticeatur multiplicitas v. g. consanguinitatis, dispensatio est irrita. Cfr. Benedict. XIV. Const. * *Etsi* * 30. Sept. 1755.; S. C. Inq. 11. Mart. 1896. Quae nullitas dispensationis etiam habetur, si reticeatur alteram partem esse haereticam, ut recte tenet Gasparri l. c. n. 358. contra D' Annibale. Cfr. quoque Feije l. c. n. 707.; Scherer l. c. p. 471. not. 82.; Wernz h. t. IV. n. 495. not. 73.

(179) S. C. de Pr. F. l. c.: * *Scl. an matrimonium sit contrahendum vel contractum; si iam contractum, aperiri debet, an bona fide saltem ex parte unius vel cum scientia impedimenti; item an praemissis denuntiationibus et iuxta formam Tridentini; vel an spe facilius dispensationem obtinendi, demum an sit consummatum, si mala fide saltem unius partis seu cum scientia impedimenti* *. Cfr. quoque Cone. Trid. Sess. XXIV. cap. 5. de ref. matr.; Leitner l. c. p. 439.; Gasparri l. c. n. 359. not. 1., ubi cum Riganti et Giovine insistit alicui circumstantiae indicandae, quae ex disciplina vigente videtur posse omitti. Praeterea intentio illa facilius obtinendi dispensationem v. g. in matrimonio civili celebrando non tanto rigore est exprimenda, ut eius omisso dispensationem reddat invalidam. Cfr. S. Poenitent. 18. Apr. 1831.; Scherer l. c. p. 471. not. 84.; Feije l. c. n. 680. Nam clausula irritans clare non reperitur expressa.

(180) S. C. de Prop. F. l. c.: * *Praeter causas in litteris supplicibus pro dispensatione.... exprimenda sunt* *.

Quae Instr. S. C. de Prop. F. (cum S. Poenitentiaria 20. Iul. 1869. et S. C. Inq. 8. Aug. 1866. et 1. Febr. 1882.) decrevit copulam quoque incestuosam inter sponsores ante dispensationem in libello supplicis accurate esse exprimendam, secus dispensationes super quibuscunque gradibus prohibitis consanguinitatis, affinitatis, cognationis spiritualis et legalis necnon et publicae honestatis nullo modo valere. Cfr. Act. S. Sed. vol. XIV. p. 431. sq.

Cuius decreti ea fuit ratio iuridica, quod ex iure antiquo veri incestuosi impedirentur impedimento prohibente a nuptiis cum qualibet persona celebrandis. Hinc ommissa copula incestuosa in libello supplicis super dispensatione saltem ab impedimento dirimente affinitatis vel consanguinitatis unum ex impedimentis necessario allegandis non fuit expressum, atque propterea dispensatio ex generalibus iuris principiis caruit valore. Quod impedimentum impediens ex crimine incestus cum contraria consuetudine iam pridem sit sublatum, ex ipsa sententia multorum antiquorum doctorum non amplius in supplicatione super dispensatione ab impedimento affinitatis vel consanguinitatis fuit exprimendum. Cfr. de iure antiquo: Sanchez l. c. l. VIII. disp. 25.; Rosset l. c. n. 2587. sq.; praesertim vero Ballerini in Gury-Ballerini, Theol. mor. t. II. n. 776. 867., ubi in notis *historiam* huius questionis fuse et solide exponit.

Mirum igitur non est, quod sublato saltem *principali* (non *unico*, ut patet ex Rosset l. c. n. 2587.) fundamento iuridico exprimendi copulam incestuosam et ob gravia incommoda in praxi occurrentia, si ad huius-

preces porrexit, accurata *subscriptione* sunt firmandae. Praeterea si *pauperes* in foro *externo* per S. Poenitentiarium super

modi matrimonialium dispensationum executionem fuit procedendum, tandem ad instantias multorum Episcoporum in Concilio Vaticano (cfr. *Martin* l. c. p. 176. 183. sq. 187.) atque postea propositas, Leo XIII. per decretum S. C. Inq. 25. Iun. 1885. *statuerit et declararit*: « *Dispensationes matrimoniales posthac concedendas, etiamsi copula incestuosa vel consilium et intentio per eam facilius dispensationem impetrandi relicta fuerint, validas futuras* ».

Quo ex decreto evidenter sequitur neque ad *validitatem* neque ad *licitatem* dispensationis in supplicationibus inde a d. 25. Iun. 1885. (« *posthac* ») oblatis copulam incestuosam esse exprimendam, si *aliae* sufficientes causae canonicae allegentur. At etiam nunc copula incestuosa *ex humana fragilitate* admissa deficientibus aliis causis tanquam unica causa valde urgens (cfr. *Gury-Ballerini* l. c. t. II. n. 776.) ab oratoribus exprimi *potest*. Cfr. quoque *Leitner* l. c. p. 429.; *Scherer* l. c. p. 471.

Quodsi copula incestuosa non ex rea passione et fragilitate humana, sed *ex intentione* fuerit patrata facilius obtinendi dispensationem, disputant doctores, num prava illa intentio sive ab uno sive ab utroque oratore habita *nunc* quoque sit necessario ad *valorem* exprimendam, si solummodo copula incestuosa per modum causae motivae allegetur. Qua in re secundum obvium tenorem decreti 25. Iun. 1885. (« *vel consilium* etc. ») certe illa *intentio* ad *valorem* dispensationis non amplius est manifestanda. Quare clausula irritans (aliter putat *Scherer* l. c. p. 471. not. 84. illam clausulam non habuisse vim irritandi) in Instr. S. C. de Prop. F. a. 1877. appositae: « *Dummodo* etc. post decretum S. C. Inq. 25. Iun. 1885. abrogata dici debet, ut recte tenent: Instr. Eystett. p. 370. 574.; *Gasparri* l. c. n. 340. 460.; *Rosset* l. c. n. 2569.; *Pulzer* l. c. p. 91. sq.; *Lega*, De iudiciis eccl. t. II. p. 477.; *Zitelli*, De dispens. matr. p. 65. 74. alique v. g. *Lehmkuhl*, *Berardi*, *Génicot*, *Sabetti*, *Marc*, *Schneider*, *Scherer*, *Ferreres*; aliter *Leitner* l. c. p. 429.; *Bucceroni*, Theol. mor. t. II. n. 1038. alique v. g. *Villada*, *Matharan*. Qui auctores vix non unice videntur insistere Formulis cum Annot. et Praxi Datar. Apost.; at ex hisce fontibus clausula *irritans* nequit certo colligi, atque *nullitas* asserta dispensationis difficulter videtur posse conciliari cum allegatis decretis S. C. Inq., quibus primo loco standum est.

Restat igitur sola quaestio, num illa intentio sit *circumstantia*, quae in casu *allegatae copulae incestuosae* ut *unicae causae motivae* ad *licitatem* necessario sit exprimenda. Qua in re certe abstinendum est a *mendaciis dicendis*, a quibus oratores excusari non possent, si loco illius pravae intentionis et fraudis allegarent *humanam fragilitatem*, qua exercuissent copulam incestuosam. At in suppositione facta, ut *licita* sit dispensatio, ulterior obligatio positive et expresse manifestandi fraudulentam istam intentionem saltem *certo* non potest imponi. Cfr. *Rosset* l. c.; *Gury-Ferreres*, Casus conse. n. 1041.; paulo aliter saltem quoad licitatem: *Scherer* l. c. p. 471. alique.

Cum in decreto S. C. Inq. 25. Iun. 1885. dicatur: « *Posthac* », solummodo *futura* matrimonia, non *praeterita* afficiuntur propter violationem iuris *antea* vigentis *invalidè* contracta. Cfr. *Zitelli* l. c. p. 74.; *Gury-Ferreres*, Compend. t. II. n. 872.; *Leitner* l. c. p. 440. sq.; *Pulzer* l. c. p. 91. sq.

impedimento *publico* erant dispensandi, necessario erant apponendae litterae testimoniales de paupertate vel quasi paupertate oratorum sive ab ipso Episcopo sive a Vicario generali vel alio sacerdote ex mandato *speciali* Episcopisubscriptae cum *expressa mentione* impedimenti et specialis delegationis (181). In supplicationibus ad S. C. de discipl. Sacramentorum mittendis Ordinarii pariter significant statum fortunae oratorum, ut sciatur competatne ipsis ius ad plenam aut dimidiatam condonationem taxationis: Ordo serv. in SS. Congreg. Normae comm. 29. Iunii 1908. cap. XI. num. 3. Denique si petatur dispensatio super impedimento consanguinitatis in

Praeter evidentem *tenorem* decreti id probat constans praxis S. Poenitentiariae concedendi indulta v. g. Episcopis Austriae 4. Dec. 1886. sanandi matrimonia *ante* d. 25. Iun. 1885. ob irritam dispensationem invalide celebrata. Idem eruitur ex decisione S. C. C. in c. Mazarien. 27. Mart. 1886., quam Scherer l. c. p. 471. not. 85. perperam in favorem vis retroactivae decreti S. C. Inq. 25. Iun. 1885. allegat, ut patet cuicumque legenti *acta* illius causae et sententiam latam: « *Non constare de nullitate matrimonii in casu* »: Cfr. *Santi-Leitner* l. c. p. 398.

Cui sententiae non obstat decretum S. C. Inq. 18. Mart. 1891. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1500. hisce verbis relatum: « *Dispensationes matrimoniales super quovis impedimento, sive agitur de matrimoniis contractis, sive de contrahendis esse valida, etiamsi copula vel* (non « *et* », ut refert Putzer l. c. p. 91.) *consilium et intentio per eam facilius gratiam impetrandi reticita fuerit* ».

Dubia a *Leitner* l. c. p. 440. sq. et *Santi-Leitner* l. c. p. 398. sq. de *authenticia* huius decreti mota non habent solidum fundamentum; reperitur enim in citatis Collectan. S. C. de Prop. F., in quae decreta S. C. Inq. ex archivio deprompta et cum originalibus textibus collata ab editoribus fuerunt inserta. Porro verba « *de matrimoniis contractis* » per se possunt habere non sensum *absolutum* de omnibus matrimoniis contractis etiam ante d. 25. Iun. 1885., sed *relativum* i. e. inde ab illo die celebratis; nam attentis dubiis et controversiis post decretum 25. Iun. 1885. nondum sublatis (cfr. v. g. resp. S. C. Inq. 11. Sept. 1888.; *Biederlack* in Act. theol. Oenip. t. XI. p. 189. sq.; *Putzer* l. c.; *Gury-Ferreres* l. c.) et exaggeratis opinionibus de *qualibet* copula *non incestuosa* exprimenda (cfr. *Scherer* l. c. p. 471. sq. not. 84. 86. iuste disserentem) talis declaratio non fuit plane superflua. At magis obvius est ille sensus, quod S. C. supposita notissima distinctione inter matrimonium (invalide) *contractum* (sed convallidandum) et matrimonium (cum legitima dispensatione valide) *contrahendum* pro *utroque* casu *generaliter* suam dederit declarationem. Quare S. C. quaestionem de vi quadam *retroactiva* decreto 25. Iun. 1885. generaliter concedenda omnino non attigit, a qua ceteroquin, ut constat aliunde, non obstante rogatione Card. Monaco fuit omnino aliena. Cfr. *Leitner* l. c. p. 441. Hinc etiam corruunt conclusiones, quas *Scherer* l. c. p. 471. not. 85. ex conficta illa vi retroactiva decreti 25. Iun. 1885. deduxit.

(181) S. Poenitent. 5. Febr. 1900.

secundo gradu attingente *primum*, in litteris circularibus Cardinalis Bianchi, Prodatarii, ad omnes Ordinarios 19. Iun. 1895. missa: “ *Sanctitas sua onerat Episcoporum conscientiam, ut sedulo invigilent, ne Sanctae Sedi precantes accedant, nisi verae causae canonicae iure commendent, et litteris propria manu exaratis rationes in quolibet casu explicent necnon circumstantias, quibus putant gratiam esse concedendam* „.

637. Omnes, qui etiam in hisce supplicationibus veritatem facti quoad substantialia et qualitates necessario exprimendas immutant aut depravant et per subreptionem et obreptionem gratias a Rom. Pontificibus extorquent, poenas *falsariorum* incurrunt iisque puniri omnino debent (182).

§ 4. DE CONCESSIONE ET EXECUTIONE DISPENSATIONUM MATRIMONIALIUM.

638. Sedes Apostolica, si supplicationem non *respuat* vel *supplendam* sive *corrigendam* esse censeat, ex disciplina nunc vigente concedit dispensationes matrimoniales *scripto* (183) sive per Bullam vel Breve vel simplex quoddam rescriptum atque *ordinarie* in forma *commissoria* per executorem *necessarium*, non mere voluntarium (184), *extraordinarie* tantum in forma *gratiosa* v. g. in favorem principum (185). Qui executor necessarius illud habet commodum, quod Sede Romana per mortem Papae vacante atque re integra nihilominus ad executionem rescripti dispensationis procedere possit. *Konings-Putzer*, comment. in facult. Apostol. n. 72. b. Forma vero *gratiosa* efficit, ut dispensatio sit *gratia facta*, non facienda eo tempore, quo rescriptum in Curia Romana est *expeditum* (186).

Qui effectus formae gratiosae inducit singularem differentiationem a forma commissoria, ut causae allegatae in forma gratiosa iam tempore gratiae datae sive factae (187), non tem-

(182) Benedict. XIV. Const. “ *Ad Apostolicae* ” 25. Febr. 1742. §§ 3. sq.; Gregor. XVI. in epist. “ *La molteplicità* ” 22. Nov. 1836.; Instr. Eystett. p. 372.; Scherer l. c. p. 472.

(183) *Leitner* l. c. p. 444. sq.; *Scherer* l. c. p. 472.; *Gasparri* l. c. n. 363.

(184) S. C. Ep. et Reg. 7. Apr. 1769. apud *Bizzarri*, Collectan. p. 38. sq.; *Gasparri* l. c. n. 392.; *Scherer* l. c. p. 475. 480.; *Feije* l. c. n. 734.; *D'Annibale* l. c. P. I. n. 222.; *Putzer* l. c. p. 99. sq.

(185) Benedict. XIV. Const. “ *Gravissimum* ” 26. Nov. 1745. § 5.

(186) Reg. 52. Cancell. Apost. iunct. *Riganti* in h. Reg.; *Rosset* l. c. n. 2765. sq.; *Putzer* l. c. p. 16.

(187) Cap. 9. de rescript. l. 3. in Sext.; *Rosset* l. c. n. 2547. sq.

pore gratiae per executorem faciendae debeant esse verificatae, quemadmodum in forma commissoria sufficit (188).

Episcopi aliique Ordinarii, si vi facultatum a Sede Apostolica delegatarum impertiantur dispensationes matrimoniales, in iisdem concedendis debent sequi *regulas*, quas in Curia Romana observant, atque praeterea observare solemnitates et conditiones ipsis *specialiter* praescriptas. Quare sine dubio *debent* dare tales dispensationes matrimoniales expressis verbis, *scripto*, non telegraphice vel oretenus, expressa mentione facta delegationis *apostolicae* eiusque durationis; at regulae illae, quae spectant *formalitates* et modum, non substantiam concessionis, sub poena *nullitatis* dispensationum non amplius ligant Episcopos, quia clausula “*Alias nullae sint* „ in indultis facultatum nunc omitti solet. Imo formalitates illae quoad *licitatem* actus solummodo servari debent ab indulgentiis cum limitatione: Quantum rerum, temporum locorumque adiuncta ferre possunt (189).

639. Dispensationes, quae in foro *externo* a Sede Apostolica v. g. a S. C. de Sacram. vel S. C. Inq. conceduntur super impedimentis *publicis*, ad *executionem* extra Curiam Romanam ad tramites Concilii Trid. Sess. XXII. cap. 5. de ref. committi solent Ordinariis oratorum. Dispensationes matrimoniales omnes ex decreto S. C. Inq. 20. Febr. 1888. *commitlendae* sunt “*vel oratorum Ordinario* (190) *vel Ordinario loci* „ atque exequendae sunt “*ab illo Ordinario, qui litteras testimoniales dedit vel preces transmisit ad S. Sedem Apostolicam sive sit Ordinarius originis sive domicilii* (ex vero vel quasidomicilio), *sive utriusque sponsi sive alterutrius* (191) *eorum, etiamsi*

(188) *Schmalzgr.* l. IV. t. 16. n. 162.; *Rosset* l. c. n. 2550. sq.; *Scherer* l. c. 474. aliique v. g. *Zitelli*, *Lehmkuhl*, quorum doctrinae v. g. *Sanchez*, *Kugler*, *Planchard* aliique ob rationes inefficaces sunt contrarii.

(189) S. Poenitent. 1. Iun. 1858. iunct. resp. S. C. Inq. 15. Iun. 1875. in Collect. S. C. de Prop. n. 1491.; Praef. S. C. de Prop. F. ad Ep. Valisprat. 26. Apr. et 31. Aug. 1880.; *Gasparri* l. c. n. 396. sq.; *D'Annibale* l. c. P. III. n. 503. not. 16. 17. 18.; *Rosset* l. c. n. 2768. sq.; *Putzer* l. c. p. 15. sq. 48., qui rigidiores sententias a *Giovine* propugnatas recte non admittunt.

(190) Qui Ordinarius sensu illo *lato* in eodem decreto S. C. Inq. explicato est intelligendus i. e. etiam de Vicario capitulari et generali, de Vicario et Administratore et Praefecto Apostolico, de Praelato nullius, nisi *speciali* iure (cfr. epist. circ. Protodatarii 19. Iun. 1895. de secundo gradu consanguinitatis attingente primum (vel singulari rescripto executio dispensationis *solis Episcopo* sit reservata).

(191) S. Poenitent. 6. Febr. 1895.; *Leitner* l. c. p. 445.; *Rosset* l. c. n. 2762.

sponsi, quo tempore executioni mandanda erit dispensatio, relicto illius dioecesis domicilio in aliam dioecesim discesserint non amplius reversuri, monito tamen, si id expedire iudicaverit, Ordinario loci, in quo matrimonium contrahitur. Ordinario praedicto (fas est), si ita quoque expedire iudicaverit, ad dispensationis executionem delegare alium Ordinarium, eum praesertim in cuius dioecesi sponsi actu degunt . Quo decreto Leonis XIII. compluribus postulatis Episcoporum in Concilio Vaticano est satisfactum (192).

Dispensationes matrimoniales in foro interno super impedimentis occultis v. g. affinitatis ex copula illicita, criminis, honestatis publicae ex sponsalibus occultis, voti etc. nunc committi solent confessario ab Ordinario approbato (omissis aliis qualitatibus v. g. doctoris in theologia olim requisitis) et ab oratoribus electo (193).

Delegatus licet aliunde sciat litteras in Curia Romana iam esse expeditas, ex iure communi nequit procedere ad validam executionem dispensationis, nisi sibi exemplar originale rescripti gratiae etiam longissimo tempore elapso fuerit praesentatum (194). Quare si quis Ordinarius per telegraphum admonitus fuit de rescripto dispensationis Romae iam expedito, *non potest valide* illam dispensationem *exequi*, nisi notitia telegraphica transmissa fuerit ex officio auctoritate Sanctae Sedis (195). Quodsi illud exemplar originale forte perierit, alterum *exemplar* authenticum rescripti omnino impetrandum erit (196). Similiter si obtento certo nuntio de gratia iam concessa, dispensatio executioni mandaretur *ante* praesentationem exemplaris originalis litterarum apostolicarum, *non nova impetratio* gratiae dispensationis a Sede Apostolica requiritur, sed post praesentatum exemplar originale *nova* tantum *executio* rescripti iam obtenti fiat necesse est (197).

(192) *Martin* l. c. p. 163. sq. 176. sq. 186. sq.; *Rosset* l. c. n. 2462. sq., ubi recte impugnatur sententiam *Planchard* per novum decretum Leonis XIII. antiquatam.

(193) *Rosset* l. c. n. 2647. sq.; *Leitner* l. c. p. 469. sq. iunct. *Bened. XIV.*, Inst. eccl. 87. et *Sanchez* l. c. l. VIII. disp. 34. n. 5. sq. de disciplina antiqua.

(194) Cap. 14. X. de reser. l. 3.; cap. 12. X. de appell. II. 28.; S. C. C. 12. Ian. 1606.; *Zitelli* l. c. p. 101.; *Wernz* l. c. t. I. n. 155. 156.; *Rosset* l. c. n. 2759. sq.

(195) S. C. Inq. 14. Aug. 1892.; S. Poenit. 15. Ian. 1894.; *Putzer* l. c. p. 48.

(196) S. C. C. 12. Ian. 1606.; *Feije* l. c. n. 735. sq.; *Zitelli* l. c.; *Putzer* l. c.

(197) *Leitner* l. c. p. 446.; *Rosset* l. c. n. 2759.; aliter *Gasparri* l. c. n. 393. At nullo iure cavetur concessionem primi rescripti per illam prio-

Praesentatis litteris apostolicis delegatus executor imprimis inquirat in *authenticam* rescripti pontificii (198), cuius executio ipsi, utpote auctoritatem pontificiam repraesentanti, *ubique* etiam *extra* proprium territorium est permessa, dummodo ibidem non ponat actus, qui sapiant exercitium iurisdictionis contentiosae v. g. examen testium iuratorum. Praeterea praesertim attendat, quae sit ipsius potestas *subdelegandi*. Nam forte propter electam industriam personalem Ordinarii fulminatio dispensationis debet fieri per ipsum Ordinarium, licet ad capiendas informationes ministerio aliorum uti possit (199).

Deinde executoris est, “ *ut de praemissis sese diligenter informet* sive per se sive per delegatum, summaria et extrajudiciali informatione „ i. e. debet prudenter verificare substantiales allegationes in rescripto contentas, ut constet *essentialem errorem* non intervenisse v. g. de nomine, cognomine oratorum, impedimentis, causis canonicis aliisque clausulis specialibus v. g. de paupertate, quatenus in dubium vocari potest *valor* dispensationis (200). Quae verificatio nunc facta est multo facilior et minus periculosa, cum ex decreto S. C. Inq. 28. Aug. 1885. adhibeatur clausula: “ *Si vera sint exposita* „ (non, *si ita esse reperiatis*), cui in rescriptis pro foro interno correspondet formula: “ *Si ita sint* „, quae ab executore pariter est verificanda, quatenus id in foro interno fieri potest.

Finitis informationibus si difficultates non subsint, ob quas antea ad Ordinarium vel Sedem Apostolicam sit recurrendum, absque dilatione procedendum est ab executore rescripti ad *fulminationem*, qua dispensatio *actu* conceditur. Quae *fulminatio* dispensationis et legitimationis prolis debet fieri ab ipso Ordinario nec *subdelegari* potest, si ex rescripto pateat ipsius

rem *executionem* invalidam vel per contractum interim matrimonium etiam civile *irritari*. Cfr. quoque S. Poenit. 2. Oct. 1829. 2. Apr. 1839. 25. Nov. 1885.; *Feije* l. c. n. 718.; *Rosset* l. c. n. 2772. Praeterea S. Poenitentiaria 15. Ian. 1894. respondit in hoc casu: “ *Opus esse nova dispensationum executione* „, non nova *impetratione*. Idem iam eruitur ex responso S. Poenit. 27. Iun. 1887.

(198) *Rosset* l. c. n. 2761.; *Leitner* l. c. p. 446.

(199) S. Poenitent. 27. Apr. 1886.; *Zitelli* l. c. p. 103. 101. not. 1.; *Feije* l. c. n. 733.; *Scherer* l. c. p. 480.; *Leitner* l. c. p. 451.; *Rosset* l. c. n. 2760.; infra h. tit. not. 202.

(200) Conc. Trid. Sess. XXII. cap. 5. de ref.; Bened. XIV. Const. “ *Ad Apostolicae* „ 25. Febr. 1742. § 1.; S. Poenit. 27. Apr. 1886. 10. Aug. 1888. 6. Febr. 1895. 5. Sept. 1899.; *Rosset* l. c. n. 2763.; *Leitner* l. c. p. 447. sq. 450. sq.; *Gasparri* l. c. n. 394. sq.; *Scherer* l. c. p. 481. sq.

industriam personalem vel nudum ministerium fuisse requisita (201). Praeterea Ordinarius eandem fulminationem per *scripturam* concedere debet, quae, etsi non ad *valorem*, tamen saltem regulariter ad liceitatem requiritur etiam in dispensationibus ab Ordinario pro foro *interno* datis (202). Quae scripturae in dispensationibus pro foro *externo* sive in exemplaribus originalibus sive in authenticis transumptis rite sunt conservandae, atque in casu urgentis necessitatis, si viva voce fulminatio facta esset, saltem postea in libris parochialibus ex officio eae apponendae sunt animadversiones, ut in foro externo de data dispensatione certo constare possit.

At in dispensationibus pro foro *interno*, quae post actum sacramentalis confessionis et ante absolutionem executioni mandari solent et debent (cfr. S. Poenit. 19. Maii 1834. 4. Ian. 1839.), nisi deficiente hac clausula in rescripto fulminatio etiam *extra sacramentalem* confessionem fieri possit, scripturae ad dispensationem spectantes sunt *destruendae* (203).

Si impedimentum unam tantum partem afficiat, vel una solummodo pars sit culpabilis v. g. in voto castitatis vel affinitate ex copula illicita, sufficit, ut illa sola confessarium adeat, a quo fulminatio dispensationis executioni mandatur. At si impedimentum utrique parti sit commune et cognitum ex delicto commisso atque dispensatione unius partis iam vere sublatum, tamen in utramque partem fulminatio fieri debet v. g. propter poenitentias imponendas. Cum inde sequatur necessitas, ut utraque pars adeat eundem vel diversum confessarium, in praxi non levis potest esse difficultas, cui S. Poe-

(201) Cfr. S. Poenit. 27. Apr. 1885. iunct. decret. S. C. Inq. 14. Dec. 1898. et Formular. S. O. p. 35., ubi in formula dispensationis apostolicae ab imped. disparitatis cultus expuncta sunt verba: "*Facta etiam potestate subdelegandi, si opus sit*", utpote nunc superflua propter generalem concessionem laudati decreti S. C. Inq.; aliter *Leitner* l. c. p. 451. 469. insistens responso citato S. Poenit. potius requirit *expressam* et *specialem* facultatem, ut Ordinarius *subdelegare* possit. Cfr. *Rosset* l. c. n. 2467. sq. 2653. iunct. *Wernz* h. tit. not. 104.; *Prax. Dat. Ap.* n. 189. sq.; *Gasparri* l. c. n. 365. f. i. not. 1.

(202) S. C. de Prop. F. 8. Sept. 1869.; *Rosset* l. c. n. 2674. sq.; *Leitner* l. c. p. 451. sq.; *Gasparri* l. c. n. 396. sq.; *Scherer* l. c. p. 489. sq. Cfr. quoque S. C. de Prop. F. 16. Maii 1865., unde patet, quod Episcopi, cum inferior nequeat coarctare concessionem Superioris, non possint facultates apostolicas dispensandi ea lege v. g. missionariis subdelegare, ut illi *sub poena nullitatis concessae dispensationis* debeant sponsis tradere *schedulam* declarativam dispensationis.

(203) *Gasparri* l. c. n. 401.; *Leitner* l. c. p. 472. sq.; *Feije* l. c. n. 756.

nit. per respons. 15. Nov. 1748. occurrere studuit, quo unus confessarius litteras S. Poenit. iubetur transmittere ad alterius partis confessarium.

Non raro autem fieri potest, ut altera pars confessarium adire recuset. Quare iam in ipsa supplicatione id exprimentum est, ut huic incommodo occurratur. Si duplex dispensatio sit executioni mandanda, una in foro externo, altera in foro interno, executio dispensationis in foro externo praecedat necesse est (204).

Executio dispensationum matrimonialium etiam in foro externo omnino *gratis* fieri debet, atque Ordinarius ex quocumque titulo aliquid *exigere* vel *sponte oblatum acceptare* prohibetur (205), salva tamen mercede Cancellariae secundum reformatam Taxam Innocentianam et refectione expensarum (206). Quae *gratuita* executio rescriptorum multo magis exigitur in dispensationibus pro foro conscientiae tantum; at expensae necessariae etiam confessario per se sunt reficiendae (207).

640. In executione dispensationum matrimonialium maxime attendendae sunt *clausulae*, quae a Congregationibus Romanis vel a S. Poenitentiaria pro diversitate fori, impedi-
menti, causarum rescriptis dispensationum matrimonialium nunc apponi solent. Quae clausulae hisce ultimis decenniis praesertim per decretum S. C. Inq. 28. Aug. 1885. ad formam breviorum et *benigniorum* reductae sunt (208).

(204) *Gasparri* l. c. n. 401. 402.; *Feije* l. c. n. 757.; *Putzer* l. c. p. 108. sq.

(205) S. C. C. 20. Ian. 1767. 22. Iun. 1871. et 28. Ian. 1882., clausul. indult. S. C. de Prop. F. et rescript. Datar. Apost.; Synod. Sciarf. (a. 1888.) p. 185.; *Gasparri* l. c. n. 400.; *Leitner* l. c. p. 453.; *Putzer* l. c. p. 105. sq. 302. sq. Qua in prohibitione aliquid exigendi ab executoribus non comprehenduntur informationes ex testibus vel documentis captae ad preces efformandas et testimonium super earum veritate pro *dispensatione obtinenda*, non exequenda. Cfr. S. C. C. 16. Maii 1885. At huiusmodi consuetudo taxae magis tolerata quam laudabilis est dicenda.

Ablatus quoque est per deer. S. C. C. Inq. 28. Aug. 1885. antiquus rigor, quo violatio illius prohibitionis coniuncta fuit cum *excommunicatione* aliisque poenis necnon cum *invaliditate dispensationis*. Cfr. *Rosset* l. c. n. 2695. sq.

(206) S. Poenit. 26. Apr. 1861.; S. C. C. 18. Apr. 1885.; Conc. plenar. Baltimor. III. (a. 1884.) n. 134.; Conc. plenar. Amer. lat. (a. 1899.) n. 862.; *Leitner* l. c. p. 495.

(207) Cfr. clausul. rescript. S. Poenit.: « *Gratis dispensandi* »; *Gasparri* l. c. n. 403.

(208) *Wernz*, Ius Decret. t. I. n. 133.; *Zitelli*, De dispens. matrimon. p. 74. sq.; *Gasparri* l. c. n. 364. sq.; *Rosset* l. c. n. 2652. sq.; *Scherer* l. c. p. 484. sq.; *Gennari* l. c. t. I. p. 345. sq.; *Putzer* l. c. p. 16. sq.

Aliae autem clausulae sunt *conditiones*, sub *culpa* et poena *nullitatis* actus in executionem dispensationis matrimonialis implendae, aliae sunt *praecepta*, quae *obligationem* obedientiae imponunt, sed si neglectae fuerint, reddunt dispensationem illicitam, non invalidam. Ex clausulis illae sunt evidenter *conditiones*, quae disertis verbis nullitatem actus enuntiant v. g. *alias dispensationes nullae sint, nullo modo iis uti possit extra fines suae dioecesis, et non aliter* etc., vel exprimuntur verbis *si, dummodo, postquam* vel forte ablativo absoluto (209) nisi

(209) Hue spectant sequentes clausulae :

1. « *Si vera sint exposita, si ita est, si preces veritate nitantur* ». Cfr. S. C. Inq. 28. Aug. 1885.; S. Poenitent. 27. Apr. 1886.; Rosset l. c. n. 2637. sq.; Gasparri l. c. n. 367. 380.; Leitner l. c. n. 452. 463. sq. Quare nunc ad *valorem* dispensationis sufficit *obiectiva rei veritas*, atque indagatio « *de expositis* » i. e. *impedimento*, causis, circumstantiis etc. solummodo requiritur ad *licitatem* actus. Hinc si executor aliunde v. g. ex informatione ante porrectas preces capta vel ex priore confessione iam sciat vera esse exposita, illico ad fulminationem procedere potest, sicut vicissim si aliunde (non tamen ex sacramentali confessione) sciat exposita esse falsa, ab executione abstinere debet. Cfr. quoque Praxis Datar. Apost. n. 195. sq.

2. *Dummodo mulier propter hoc (matrimonium) rapta non fuerit, vel (et) si rapta fuerit, in raptoris potestate non (amplius) existat*. Quae clausula communiter a doctoribus ita explicatur, ut dispensatio v. g. super alio quoque impedimento v. g. consanguinitatis sit nulla, si raptus revera patritus et iam purgatus in supplicatione non fuerit expressus. Cfr. S. C. C. 1. Dec. 1583. 6. Apr. 1606.; S. C. Inquisit. 15. Iun. 1875.; Praxis Dat. Ap. n. 208. sq.; Riganti in Reg. 49. Cane. Apost. n. 92. sq.; Leitner l. c. p. 452.; Putzer l. c. p. 196.; Gasparri l. c. n. 561.; Rosset l. c. n. 2671.; De Angelis l. IV. t. 1. n. 20. alique v. g. Zitelli; aliter Scherer l. c. p. 485. not. 147., qui *asserit* propter tenorem (?) clausulae *sine fundamento* dici dispensationem esse nullam, si raptus etiam purgatus in supplicatione reticeatur.

3. *Dummodo oratores pauperes existant*. Si a Poenitentiaria pauperes vel quasipauperes pro foro externo dispensati fuerint, haec clausula explanationem habet iuxta doctrinam supra h. tit. n. 613. traditam. Cfr. quoque Gasparri l. c. n. 372.; Rosset l. c. n. 2688.; Praxis Dat. Apost. n. 22. sq. 205. sq.

4. *Dummodo aliud impedimentum non obstat* i. e. sive dirimens sive impediens, publicum vel occultum, bona vel mala fide in precibus non expressum. At vi clausulae a Datar. Apost. nunc rescriptis inserta : « *Ac aliis bona (non mala) fide reticulis.... non obstantibus* » dispensatio valida esse potest, nisi agatur de impedimentis in ista nova clausula non comprehensis. Cfr. Praxis Dat. Ap. n. 18. 28.; Rosset l. c. n. 2739.; Gasparri l. c. n. 389.; Scherer l. c. t. II. § 133. not. 83.; Feije l. c. n. 751.

5. *Dummodo super petita dispensatione* (i. e. in S. Poenit. a pauperibus pro foro externo) recursus ad Apostolicam Datariam factus non sit. Nam ex Innoc. XII. Const. « *Ut occurratur* » 4. Iun. 1692., postquam quis unam Congregationem Romanam pro obtinenda dispensatione adiit, sub poena nullitatis actus aliam adire prohibetur.

Quae prohibitio speciale habet fundamentum in mutua relatione inter

id, quod clausula exprimitur, iam aliunde ex *natura rei* vel *iure communi* sit praeceptum v. g. sublata occasione proxima,

S. Poenitentiarum et Datarum Apostolicarum, cui illae quoque dispensationes per se et iure proprio ac ordinario competebant. Cfr. Praxis Dat. Ap. 24. 25.; *Leitner* l. c. p. 461.

In « Ordine servando in SS. Congregationibus » dd. 29. Sept. 1908. similiter de hac re disponitur: « Etsi, abrogata iurum cumulatione in Sanctae Sedis Officiis, sua cuique negotio sit constituta sedes, nihilominus, quia in peculiaribus casibus dubitationi aut errori locus esse potest, *firma manet antiqua lex*, qua, delato et excepto ab aliquo Officio supplicii libello pro impetranda re sive ad gratiam pertinente sive ad iustitiam, nemini ulla de causa licet aliud suo marte Officium ad eundem finem adire; sed opus est adsensu Officii ipsius quocum agi coeptum est, aut Congregationis Consistorialis decreto, quo venia detur transmittendi negotii ». Cfr. citat. ordinem. Normae peculiare, cap. 1. n. 2.

6. *Dummodo impedimentum occultum* (vel omnino occultum) sit. Quae clausula si a S. Poenitentia apponatur, procul dubio etiam ex ipsius stylo intelligenda est etiam de impedimento tantum formaliter occulto. Cfr. S. Poenit. a. 1875.; *Benedict. XIV.*, Inst. eccles. 87. n. 48.; *Rosset* l. c. n. 2729. sq.; *Gennari* l. c. p. 714. sq.; *Gasparri* l. c. n. 252.; aliter *Scherer* l. c. p. 484. not. 145. ob decis. S. C. C. 29. Ian. 1881., quae omnino non attingit quaestionem de stylo S. Poenitentiae.

7. *Et postquam dictus orator eandem oratricem* (raptam) *decenter dolaverit*. Clausula ista ut conditio praevia nunc omitti solet, sed manet obligatio ad dotandam mulierem ex decreto Tridentino (Sess. XXIV. cap. 6. de ref. matr.) statuta. Cfr. Praxis Dat. Ap. n. 18. 208. sq. 212.; *Feije* l. c. n. 187. 751. Ius antiquum reperitur in Reg. 49. Canc. Ap.; *Riganti* in h. Reg. n. 98. sq.; *Scherer* l. c. p. 487. not. 161.

8. *Audita prius eius sacramentali confessione* (in sacramentali confessione tantum). Episcopus dispensans *vi indulti* a S. Poenitentia pro foro conscientiae ad quinquennium concessi ipse facultate sibi data etiam extra confessionem sacramentalem uti potest; at in subdelegatione aliis confessariis facta ad amussim stare debet *etiam* illi limitationi, quod illa facultas in actu tantum sacramentalis confessionis a subdelegato exerceri possit.

Quae limitatio constanter adici solet sub poena nullitatis servanda, si executio dispensationis pontificiae confessario committitur. Dispensatio vero non est irrita, etiamsi confessio sacramentalis fuerit *sacrilega*, vel *absolutio* propter malam dispositionem poenitentis debuerit differri. Cfr. S. C. de Prop. F. 16. Ian. 1797. 18. Dec. 1878.; S. Poenitent. 19. Maii 1834., 4. Ian. 1839.; *Gasparri* l. c. n. 381. 401.; *Rosset* l. c. n. 2712. sq.; *Putzer* l. c. p. 108. sq.

S. C. de disciplina Sacramentorum Ordinario facultatem dispensandi committit in forma communi sub hac formula: « S. C. de disciplina Sacramentorum, vigore facultatum a SS. mo D. N. Pio Papa X. sibi tributarum, prae oculis habita causa, quae ad optatam gratiam impetrandam potissime affertur, hoc est... et attentis expositis, Ordinario mulieris committit, ut, si vera sint exposita, servatis canonicis praescriptionibus, dispensationem a memorato impedimento oratoribus benigne largiatur, quo nuptias prout desiderant contrahere valeant, contrariis quibuslibet minime

remoto scandalo vel peractis publicationibus (210). Eo enim in casu legislator tantum censetur dare monitionem de *obliga-*

obstantibus, (erogata ab iis aliqua eleemosyna iudicio eiusdem Ordinarii taxanda et applicanda). Datum Romae ex aedibus eiusdem S. Congregationis, die

19. Dispensationes in forma speciali certas clausulas fulminationi praevas habent, maxime de poenitentia et scandali remotione. Huiusmodi formulae specimen ita habet: „ Sacra Congregatio de disciplina Sacramentorum, vigore facultatum a SS.mo D. N. Pio Papa X. sibi tributarum prae oculis habita causa quae ad optatam gratiam impetrandam potissime affertur, hoc est...., Ordinario committit, ut, imposita oratoribus salutari poenitentia, dummodo nullum scandalum intereadat et vera sint exposita, dispensationem a memorato impedimento eisdem largiatur, servatis canonicis praescriptionibus, contrariis quibuscumque minime obstantibus, (erogata ab eis aliqua eleemosyna iudicio Ordinarii taxanda et applicanda).

Datum Romae ex aedibus eiusdem Congregationis, die 19. Aloysius De Smet, De sponsalibus et matrimonio, Brugis, ed. 2. 1911. n. 391. et not. 2. *ibid.*

(210) Ad istas clausulas revocari possunt:

1. *Remoto, quatenus adsit, scandalo, praesertim per separationem tempore tibi beneviso, si fieri potest.* Cfr. S. C. Inq. 28. Aug. 1885.; S. Poenitent. 27. Apr. 1886., 12. Apr. 1889.; *Rossel* l. c. n. 2677. sq.; *Feije* l. c. n. 741.

2. *Imposita eis pro modo culpae arbitrio tuo gravi poenitentia salu- tati, prout iuxta prudens tuum arbitrium magis in Domino expedire iudicaveris...., absolvas.* Quae poenitentiae ad instar modi omnino imponendae et acceptandae sunt, at si non imponerentur vel ab oratoribus postea non adimplerentur vel ficto animo (i. e. eas non adimplendi) susciperentur, dispensationes sunt validae. Cfr. S. Poenitent. 4. Ian. 1839. 8. Apr. 1890. 12. Nov. 14. Dec. 1891.; *Praxis* Dat. Ap. n. 218. 219.; *Gasparri* l. c. n. 374.; *Rossel* l. c. n. 2681. sq. Qua in re antiqua praxis severior de poenitentiis etiam publicis imponendis iam pridem est emollita; imo etiam illa disciplina non amplius viget, qua implementum poenitentiae habebatur conditio praevia ante validam executionem dispensationis necessario praestanda. Cfr. S. C. C. 19. Apr. 1692. et 3. Apr. 1734. in ed. *Richt.* Conc. Trid. p. 271. n. 122. ad 1. et 2. et p. 272. n. 128. Quare haec responsio ad 1. acciperet omnino falsam interpretationem, si quis putaret S. C. C. l. c. dubitasse, num dispensatio iam valide executioni mandata per subsequentem omissionem poenitentiae impositae irritaretur vel rescinderetur; etenim l. c. S. C. C. noluit decidere quaestionem, num valida fuisset executio dispensationis, si praevium adimplementum poenitentiae positum fuit tanquam conditio implenda ante validam executionem dispensationis. Cfr. *Rossel* l. c. n. 2681. 2703. sq.; *Scherer* l. c. p. 487. not. 157. 177.; *Putzer* l. c. p. 103. sq.

Pariter aliae clausulae de sacramentali confessione (singulis mensibus) imponenda vel eleemosyna elargienda sunt tantum praeceptivae, non irritativae. Cfr. „ mentem „ i. f. pagellae S. Poenit. 11. Iun. 1859. 10. Iun. 1876. 10. Iul. 1884. 11. Nov. 1890.; *Gasparri* l. c. n. 375.; *Putzer* l. c. p. 110. sq.; *Leitner* l. c. p. 460.; *Rossel* l. c. n. 2721. sq.

3. *Et aliis, quae de iure fuerint iniungenda* i. e. quoad inimicitias, restitutionem, sponsalia non soluta etc.

tionem aliunde proveniente, nisi ipso iure communi vel speciali sanctione etiam cautum sit de nullitate actus (211). Quare si *publicationes* in clausulis praescriptae omitterentur, matrimonium non esset invalidum. Similiter si oratoribus datur facultas, ut “ *servata forma Tridentina* „, cui forma per decretum “ *Ne temere* „, praescripta substituitur, matrimonium contrahere possint, in matrimoniis decreto “ *Ne temere* „, *subiectis* forma ecclesiastica ad *valorem* matrimonii manet necessaria, at *alibi* forma ecclesiastica in matrimonio post dispensationem celebrando solummodo ad *licitatem* actus requiritur. Nam clausulae illae nec *limitant* nec *extendunt* vim iuris communis. Id praesertim in dispensationibus ab impedimentis mixtae religionis vel disparitatis cultus est attendendum. Clausulae, quae apponuntur per modum *praecepti* (monitionis, oneris, modi), certe religiose sunt observandae, at si praetermissae fuerint, non habent vim quandam *retroactivam* ad irritandam dispensationem valide concessam multoque minus ad solutionem vinculi matrimonii contracti. Denique probe considerandae sunt illae *limitationes*, quae non raro praeepti rigorem moderandum esse statuunt “ *prudenti arbitrio Ordinarii* „, v. g. de poenitentiis, quae non specificantur vel de eleemosynis pro foro interno per modum *exhortationis*, non *praecepti*, ut sit pro foro externo, in rescripto expressis (212).

Quibus notionibus generalibus praemissis pauca quaedam subiungenda sunt de particularibus quibusdam clausulis, praetermissis tamen illis, quae nunc sunt *antiquatae* (213) vel iam explicatae in praecedentibus vel per se satis clarae v. g. in dispensationibus voti vel mixtae religionis et disparitatis cultus (214).

(211) Praxis Dat. Apost. n. 172. 175. 221.; Zitelli l. c. p. 75.; Gennari l. c. p. 348. sq.

(212) Zitelli l. c. p. 98. sq.; Putzer l. c. p. 104. sq. 302. sq.; Rosset l. c. n. 2700. sq.

(213) V. g. antiqua clausula: “ *El cum decreto* (mere prohibente et facile dispensabili, ut patet ex resp. S. C. C. 7. Iul. 1706. et S. C. Ep. et R. 11. Febr. 1678.), quod oratorum alter alteri superviens perpetuo absque spe coniugii remaneat „, nunc semper omittitur. Cfr. Praxis Datar. Apost. n. 157. 211. 212. 222. Quare quae Riganli l. c. n. 103. sq. et Feije l. c. n. 678. docuerunt de hac clausula etiam ex disciplina vigente quandoque apposita, penitus antiquata sunt. Cfr. decret. S. C. Inq. 28. Aug. 1885.; Feije l. c. n. 745.

(214) Specialem adhuc mentionem merentur sequentes clausulae:

1. *El quod oratores praefati a quibusvis ecclesiasticis sententiis, censuris et poenis, si quibus quomodolibet innodati fuerint, ad effectum huius*

641. Decretum fulminationis rite confectum eo tempore suum effectum certo consequitur removendi impedimentum.

dispensationis dumtaxat consequendae praesentis supplicationis tenore absolvantur.

Huiusmodi clausula vel alia similis tenoris rescriptis pontificiis dispensationis (exceptis rescriptis S. O.) sive pro foro externo sive pro foro interno datis inseri solet saltem *ad cautelam*. Nam excommunicati, nisi praevidere absolvantur, dispensationis *valide* accipiendae non sunt *capaces*. Cfr. S. C. de Prop. Fid. 26. Sept. 1821.; S. C. Inq. 18. Dec. 1872. Quae absolutio prodest solummodo in ordine ad obtinendum *effectum dispensationis* iis excommunicatis, qui ab isto quoque favore ex Reg. 66. Cane. Ap. (quatenus adhuc viget) non sunt excepti. Cfr. *Putzer* l. c. p. 63. sq. 101.; *Zitelli* l. c. p. 76.; *Leitner* l. c. p. 447. Ad illam clausulam praesertim attendendum est, si pars catholica, quae coram ministro acatholico celebraverat matrimonium mixtum, sed invalidum propter impedimentum *dirimens*, postea petit gratiam dispensationis ad convalidandum matrimonium. Cfr. *Leitner* l. c. p. 465. sq.; *Putzer* l. c. p. 65., ubi quoad celebrationem coram parcho *schismatico* defendit immunitatem a censura; aliter resp. S. C. Inq. 10. Febr. 1892. pro Dalmatia et Albania allegatum in Collect. S. C. de Prop. F. n. 2186.

Per ordinem servandum in SS. Congregationibus, dd. 29. Sept. 1908. cap. 3. n. 6. clausula supradicta modificata est. A die enim 3. Nov. 1908. quo die coeperunt vim legis habere praescripta in constitutione « Sapientis consilio », gratiae ac dispensationes omne genus a Sancta Sede concessae, etiam censura irretitis, ratae sunt ac legitimae, nisi de iis agatur qui nominatim excommunicati sint, aut a Sancta Sede nominatim pariter poena suspensionis a divinis multati.

2. *Praevia absoluteione sive per se sive per aliam idoneam ecclesiasticam personam ab eo ad hoc specialiter hac vice deputandam a censuris et poenis ecclesiasticis, si quas ob praemissa incurrerint* (iure forte particulari et ob rei connexionem S. Sedi decenter reservatas), *et ab incestus realibus cum gravi poenitentia saluari*. Quae absolutio in clausulis S. Poenitent. pro foro externo) evidenter differt ab illa, quae datur tantum ad cautelam pro effectu dispensationis, atque sacramentalis non est, sed indulgetur pro foro externo, (quae valet etiam pro interno cfr. S. Poenit. 27. Apr. 1886.); hinc etiam absenti per scripturam concedi potest eaque impertita quilibet confessarius absolvere potest a peccato secus forte Episcopo reservato. Cfr. *Putzer* l. c. p. 103.; *Leitner* l. c. p. 462.; *Rosset* l. c. n. 2683. sq.; *Gasparri* l. c. n. 369.

S. Poenitentiaria utitur simili clausula etiam pro foro interno (cfr. *Leitner* l. c. p. 472.; *Rosset* l. c. n. 2719.); at Dataria Apostolica clausulas suas antiquas in benigniorem formam redegit. Cfr. Praxis Dat. Apost. n. 220. 222.; *Leitner* l. c. p. 460.

3. *Prolem susceptam legitimam decernendo*. Altera pars clausulae: Prolem suscipiendam exinde legitimam nuntiando in reformatis formulis Datariae Apost., utpote plane superflua, nunc omittitur (cfr. Praxis Dat. Ap. n. 177.); nam matrimonio legitime celebrato coipso etiam proles suscipienda est legitima. At prior pars clausulae merito retinetur, quia proles stante impedimento dirimente non legitimatur per subsequens matrimonium, sed tantum per rescriptum principis. Quare executor non solum

quo ab *Ordinario* fuit *subscriptum* et ab oratoribus *acceptatum*. Nam R. Pontifex licet pro sua potestate *posset* fidelem subditum sine ipsius notitia vel acceptatione ab impedimento matrimonii liberare, tamen beneficia *non vult* obtrudere *in vitis*, ideoque ne gratiae dispensationum vilescent, *de facto* ad valorem dispensationis postulat explicitam vel saltem *implicitam* illius acceptationem ex parte illorum, quibus conceditur. Quare rescripta dispensationum concessa ipsis *petentibus* et *consentientibus* personis, ad *quas spectant*, certe *vim* suam habent a tempore *datae* concessionis; at si iisdem personis *ignorantibus* fuerint impetrata, *valere* incipiunt iuxta magis fundatam sententiam a tempore *intimatae* et *acceptatae* concessionis (215).

Denique decretum fulminationis nihil omnino operatur, si forte rescriptum dispensationis *vim* suam *amiserat*. Quae extinctio rescripti habet locum, 1) si executor pro foro externo per decretum sive bene sive male suo officio iam *functus* est (216); 2) *morte concedentis* R. Pontificis re adhuc integra, nisi dispensatio fuerit concessa et expedita in forma *gratiosa* sive gratiae

debet dare dispensationem, sed etiam rite decernere legitimationem; secus proles quoad effectus *canonicos* non fit legitima. Cfr. S. Poenit. 1. Iul. 1859. 27. Apr. 1886.; Praxis Dat. Ap. n. 178. sq.; Instr. Eystett. p. 382. sq.; Gasparri l. c. n. 371.; Leitner l. c. p. 458. sq.; Rosset l. c. n. 2674. sq. Quae facultas executoris rescripti dispensationis legitimandi prolem susceptam sese non extendit ad prolem *adulterinam* et *sacrilegam*, nisi specialiter et expresse fuerit concessa. Cfr. S. Poenitent. 1. Iul. 1859.; S. C. Inquisit. 8. Iul. 1903.; Putzer l. c. p. 14. sq. 181. sq.; paulo aliter Scherer l. c. p. 487. not. 158. iunct. § 135. not. 28. disserit de adulterina et incestuosa prole legitimanda.

4. *Praesentibus post earum executionem* (i. e. circiter intra triduum vel saltem post nuptias) *sub poena excommunicationis latae sententiae per te laceratis, neque eas latori restituas: quodsi ei restitueris, nihil ei praesentes litterae suffragentur* (pro foro externo). Cfr. Gasparri l. c. n. 391.; Rosset l. c. n. 2749. sq. de ista clausula S. Poenitent. pro foro interno.

(215) Praxis Datar. Apost. n. 137. 227. 228.; Gasparri l. c. n. 398. 414.; Leitner l. c. p. 454. sq. aliique communiter; aliter Engel, Ius can. l. I. t. 3. n. 17. Utraque sententia in eo convenit, quod sponsi *ante* intimationem dispensationis *licite* non possint celebrare nuptias; at Engel l. c. putat *etiam* sponso *ignaros* dispensationis pro se ab aliis petita et datae *validum* contrahere matrimonium; id, quod ipsius adversarii *attenta voluntate* R. Pontificis, non mera *possibilitate* recte tantum admittunt de iis sponso, quibus *petentibus* et *consentientibus* dispensatio iam fuerat *data*.

(216) Cap. 9. 38. X. de off. et pot. iud. deleg. I. 29.; S. C. C. in c. Prat. 1722.; Zilelli l. c. p. 109.; D'Annibale l. c. P. I. n. 77.; Gasparri l. c. n. 399.; Rosset l. c. n. 2773. sq. 2469.; Leitner l. c. p. 456.

factae aut a S. Poenitentiaria in forma commissoria pro foro interno cum mandato executionis *necessariae*. Quod de S. Poenitentiaria dicitur nunc iuxta ordinationem Curiae Romanae a Pio X. inductam ad alias S. Congregationes generatim applicandum est. Rescripta enim a SS. Congregationibus ex earum ordinariis facultatibus data valorem suum etiam mortuo Pontifice retinent. Congregationibus enim ordinariae hae facultates Sede vacante manent. Rescripta a Congregationibus vi specialis commissionis pontificiae profecta, si fuerint in forma commissoria data, re adhuc integra nihilominus mortuo Pontifice vim suam retinent. In his enim rescriptis Ordinarius officium executoris necessarii agit, cfr. supra n. 638. qui executionem detrectare nequit nisi ob duplicem rationem, scilicet si preces sunt manifeste vitiosae vel impetrans omnino indignus apparet. Illa ergo solummodo rescripta per mortem Pontificis et re adhuc integra vi sua destituuntur, quae a S. Sede ad Ordinarium mittuntur cum facultatibus petitam gratiam largiendi (217); 3) *morte delegati executoris*, si is propter industriam personalem, non ratione dignitatis fuisset electus (218); 4) *revocatione* a R. Pontifice facta et executori intimata *ante* fulminationem (219); 5) *renuntiatione oratorum* executori exhibita et a R. Pontifice acceptata (220) vel renuntiatione ipsius *executoris* pariter a R. Pontifice admissa.

642. Si ipsa dispensatio concessa vel eius executio ex qualicumque defectu sanabili fuerit *invalida* (221), sanatio inva-

(217) Cap. 5. 9. de off. et pot. iud. deleg. I. 14. in Sext.: Bened. XIV. Const. « *Pastor bonus* » §§ 49. 51.; Rosset I. c. n. 2777. sq.; Zitelli I. c. p. 107. sq. Cfr. quoque Praxis Datar. Ap. n. 225. 226. 229. Si executor etiam *necessarius* in forma commissoria a Dat. Ap. vel S. Poenit. constitutus sit pro foro externo tantum re *non amplius* integra, eo in casu potest certo procedere ad executionem dispensationis; paulo aliter Leitner I. c. alique. Ordo servandus in SS. Congregationibus Normae peculiare 29. Sept. 1908. cap. 3. n. 3. 4. Cfr. De Smet, De sponsal. et matrim. 2. edit. 1911. n. 402. not. 1.

(218) Cap. 14. X. de off. et pot. iud. deleg. I. 29.; Rosset I. c. n. 2787.; Zitelli I. c. At quoniam nunc ex decreto S. C. Inq. 10. Febr. 1888. executio dispensationum matrimonialium solet committi « *Ordinariis* » sensu lato acceptis, et oratoribus in foro interno electio « *confessarii approbati* » permittitur, raro difficultas illa in praxi occurret.

(219) Cap. 24. X. de rescr. I. 3.; Rosset I. c. n. 2792. sq.; Gasparri I. c.; Leitner I. c. p. 455.

(220) Cap. 7. de procur. I. 19. in Sext.; Rosset I. c. n. 2788. sq. iunct. n. 2540. sq.

(221) Cap. 20. X. de rescr. I. 3.; Rosset I. c. n. 2794. sq. iunct. n. 2430. (de dubio valore dispensationis de facto certo datae n. 2522. sq.) 2529. sq.

fide obtentae dispensationis vel executionis per litteras: “ *Perinde valere* „ est imploranda, aut forte plane nova dispensatio vel sanatio in radice erit expetenda, nisi propter speciales circumstantias potius sit *dissimulandum* et coniuges relinquantur in bona fide (222). A litteris “ *Perinde valere* „ distinguendum est decretum “ *reformatorium* „ ante rescripti *expeditionem* ab oratoribus expetitur. Cuius reformationis obiectum non est ipsa dispensatio iam expedita, sed supplicatio prius praesentata. Quare sufficit, ut in nova supplicatione ea addantur, quae in priore sunt supplenda vel corrigenda.

643. Scholion. Potestas civilis postquam suis legibus constituit impedimenta dirimentia vel prohibentia matrimonii civilis, etiam super iisdem sibi vindicat et exerceat ius *dispensandi* (223). Quo iure principes civiles in *subditos non baptizatos* legitime utuntur, dummodo ius naturale maneat saluum; at in *subditos christianos*, quemadmodum potestate *legifera* in causis matrimonialibus carent, ita etiam praerogativa dispensandi super impedimentis vel solo iure canonico institutis penitus destituuntur. Quo ex conflictu inter utramque potestatem fit, ut dispensationes canonicae in foro civili, atque vicissim relaxationes principum civilium in foro ecclesiastico non admittantur. Qui conflictus in praxi imminui potest, si velut in Austria gubernium civile (gubernator provinciae) concedit vel negat suas dispensationes, quatenus ex praevia informatione Ordinarii intellexit easdem etiam in foro ecclesiastico concedi vel negari (224). Praeterea cum in modernis codicibus civilibus multo minor numerus impedimentorum matrimonii civilis fuerit retentus, frequenter unice restat necessitas in foro ecclesiastico obtinendi dispensationem ab impedimento canonico.

(de variis erroribus in dispensationibus commissis v. g. in gradibus) n. 2490. (de facultatibus etiam Episcopis concessis indulgendi litteras “ *Perinde valere* “).

(222) *Feije* l. c. n. 729.

(223) Quibus in dispensationibus concedendis etiam potestas civilis quandoque non leves exigit *taxas*. V. g. in Germania oratores pro concessione dispensationum a 20. marc. usque ad 500. marc. solvere debent, imo pro *negatis* quoque dispensationibus a 4. marc. usque ad 250. marc. Cfr. *Leitner* l. c. p. 443.

(224) *Schnitzer* l. c. p. 550. sq.; *Scherer* l. c. p. 496. sq., ubi etiam refert singularem illam imitationem iuris canonici in Austria, qua magistratus civiles *reticulis nominibus* oratorum concedunt dispensationes ad convalidanda matrimonia iam contracta.

Qua in re lex civilis *Helvetiae* a. 1875. omnino non admittit dispensationes ab impedimentis matrimonialibus. In *Italiae* cod. civ. art. 68. statuitur: “ *Il re, quando concorrano gravi motivi, può dispensare dagli impedimenti indicati nei numeri 2 e 3 dell’articolo 59. Può anche dispensare dall’impedimento di età, ed ammettere al matrimonio l’uomo che ha compiuto gli anni quattordici e la donna che ha compiuto gli anni dodici* „. In *Gallia* ex cod. civ. art. 145. 164. eadem fere potestas dispensandi atque regi *Italiae* competit praesidi reipublicae (225). Novus codex civilis *Germaniae* §§ 1303. 1312. 1313. 1322. triplicem permittit dispensationem a guberniis singularum civitatum imperii dandam scilicet ab impedimento aetatis, a tempore luctus viduae (*Wartezeit*), ab impedimento adulterii (226). In *Hispania* quoque gubernium ex art. 85. codicis civilis in ordine ad matrimonium civile dispensare potest in tertio et quarto gradu consanguinitatis, ab affinitate in linea collateralis a cognatione legali. In *Hungaria* ex nova lege de matrimonio civili a. 1894. lata dispensatio super impedimentis inter avunculum et neptem atque materteram et nepotem, coniugicidii mutua machinatione non patrati, complicitatis in adulterio regi est reservata, in reliquis impedimentis specialiter expressis minister iustitiae dispensat (227).

TITULUS XXX.

DE CONVALIDATIONE MATRIMONII.

(*Lib. IV. tit. 16. de m. c. c. interd. Eccl.*)

644. **Fontes:** Cfr. font. cit. in tit. praeced.; Const. Bened. XIV. • *Elsi* • 30. Sept. 1755. cum decret. 27. Sept. 1755.; *Pius X.* • *Sapienti consilio* • 29. Iun. 1908. et Ordo servandus in SS. Congregationibus. S. C. C. in caus. Prag. 18. Sept. 1723., in caus. Florent. 28. Sept. 1746.; S. C. C. 22. Iun. 1844. in Caus. select. S. C. C. ed. *Lingen et Reuss* p. 884. sq.; Act. S. Sed. vol. I. p. 129. sq. p. 182. sq. vol. II. p. 19. 52. sq.; Collect. S. C. de Pr. F. n. 1566. sq. 1451. sq.; Instr. Card. R. §§ 88. sq. 192.; Synod. Sciarf. Syror. (a. 1888.) p. 185. sq. iunct. Collect. Lac. t. II. col. 170. sq. 530. 550.

Scriptores: *Schmalzgr.* l. IV. tit. 16. n. 253. sq.; *Sanchez* l. c. l. II.

(225) *Allègre* l. c. ad cit. art. cod. civ. Gall.

(226) *Hollweck*, D. Civileher. p. 97. 111. 133. Quae dispensationes civiles in Germania pro matrimoniis iam contractis datae habent semper vim alicuius sanationis in radice! Cfr. *Lehmkuhl*, D. b. Gesetz. d. d. R. ante § 1324.

(227) Cfr. *Melata*, De potestate, qua matrim. regitur p. 92. 101.

disp. 34. sq. lib. VIII. disp. 7.; *Bened. XIV.*, Inst. eccl. 87., De Synod. dioec. lib. XIII. cap. 21. n. 7., relat. in caus. cit. Prag. = Quaest. can. 174.; *Giovine* l. c. t. II. p. 266. sq. t. I. p. 595. sq.; *Van de Burgt*, De disp. matr. p. 91. sq.; *Feije* l. c. n. 759. sq.; *Schulle* l. c. § 47.; *Gasparri* l. c. n. 1120. sq.; *Rosset* l. c. n. 2973. sq. 2355. sq.; *Leitner* l. c. p. 477. sq.; *Scherer* l. c. t. II. p. 499. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 543. sq.; *Braun* in Arch. f. k. K. t. 43. p. 3. sq. contra explic. sanat. matr. in rad. in Act. theol. Oenip. t. III. p. 473. sq.; *Esmein* l. c. t. II. p. 352. sq. Cfr. quoque ex theologis: *S. Alphons.* l. c. I. VI. n. 1109. sq.; *Gury-Ballerini* l. c. t. II. n. 794. sq. 832. 891. sq.; *Per-rone* l. c. t. II. p. 155. sq.; *Palmieri* l. c. p. 299. sq.; *Lehmkuhl* l. c. t. II. n. 823. sq. ed. 11. 1910. n. 1051. sq.

Praenotiones.

645. Connexio materiae. Non raro accidere potest ut matrimonium non obstante *bona fide* saltem unius partis et legitima forma servata propter impedimentum dirimens postea detectum inveniatur nullum atque irritum sive in foro *interno* sive etiam in foro *externo*. Quo in casu difficili summaque prudentia tractando complura praesto sunt remedia solvendi difficultatem veluti declaratio nullitatis, cohabitatio ut frater et soror, dissimulatio (1), convalidatio. Ex his remediis, nisi impedimentum detectum sit *indispensabile* vel *singulares circumstantiae* concurrant, medium ordinarium et frequentissime applicandum est *convalidatio* matrimonii invalide contracti. Idem obtinet, si sponsi spretis Ecclesiae legibus *mala fide* irritam coniunctionem maritalem attentarunt et postea Deo et Ecclesiae denuo reconciliari cupiunt (2).

646. Definitio. Convalidatio matrimonii est *actus*, quo matrimonium antea sub legitima specie et forma, sed nulliter celebratum ita restauratur, ut suum consequatur valorem (3). Quae convalidatio sensu stricto fit imprimis in matrimonio

(1) Qua in terminologia diversa significatio probe est distinguenda. Etenim praesertim antiquitus, ut patet ex cap. 6. X. de consang. IV. 14., dissimulatio potuit continere implice dispensationem; at ex modo loquendi *nunc* magis recepto in Curia Romana dissimulatio non involvit dispensationem, sed potius significat actum in sua nullitate, coniuges vero in bona fide relinqui.

(2) *Feije* l. c. n. 595. sq.; *Van de Burgt*, De dispens. matrim. p. 91. sq.; *Gasparri* alique auctores citati in fontibus.

(3) Instr. S. C. Inq. 16. Sept. 1824. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1463.; *Rosset* l. c. n. 2973. sq. Quae convalidatio potest fieri per *cooperationem coniugum* in renovatione consensus; at quandoque matrimonio restituitur valor *sine renovatione consensus* ex parte coniugum per solam *sanationem* in radice a Superiore ecclesiastico factam.

putativo, at non excluditur, si utraque pars fuit in mala fide, dummodo matrimonium saltem habuerit speciem et figuram matrimonii. Ubi vero legitima forma et species matrimonii plane deficit, convalidatio proprie dicta non habet locum, sed potius prima matrimonii celebratio. Porro si matrimonio antea *valide*, sed *illicite* contracto sua quoque restituitur *honestas*, pariter vera convalidatio non habetur multoque minus existit, si matrimonio invalido, non ipse valor, sed tantum *effectus* quidam matrimonii legitimi per iuris fictionem restituuntur.

647. Divisio. Convalidatio matrimonii dividitur: I. In convalidationem matrimonii irriti ex defectu *consensus* vel *formae* Tridentinae — II. In convalidationem matrimonii irriti ex *inhabilitate personarum* — III. In convalidationem per simplicem *consensus renovationem* aut per *ordinariam dispensationem* cum renovatione consensus aut per *extraordinariam dispensationem* sine renovatione consensus, sive per *sanationem* matrimonii in *radice* (4).

§ 1. DE CONVALIDATIONE MATRIMONII INVALIDE CONTRACTI
EX DEFECTU CONSENSUS VEL FORMAE ECCLESIASTICAE.

648. Si matrimonium fuerit *invalidè* celebratum propter defectum substantialem *consensus* ex *utraque* parte v. g. in casu vis et metus, fictignis, convalidatio matrimonii tantum fieri potest per absolute *novum* consensum ab *utroque* coniuge datum et extrinsecus manifestatum, neque sufficit novus consensus mere *confirmatorius* prioris invalide dati. Quodsi nullitas matrimonii fuit *publica*, in matrimoniis decreto “*Ne temere*”, subiectis forma ecclesiastica in renovatione consensus etiam ad *valorem* matrimonii restaurandum denuo omnino est adhibenda; si manserit *occulta*, consensus renovatio *privata* sufficit, postquam in prima matrimonii celebratione forma ecclesiastica fuit observata (5).

(4) Non pauca, quae referuntur ad *historiam* convalidationis matrimoniorum et controversiarum hac de re inter doctores agitarum, reperiuntur congesta in Act. S. Sed. vol. II. p. 52. sq. et *Bened. XIV.*, Inst. eccl. 87. v. g. n. 62. sq. Alia iam praecoccupata sunt in notis historicis tituli praecedentis de dispensationibus matrimonialibus.

(5) Decis. S. C. C. allatae in caus. dec. 13. Iul. 1725. in ed. *Richt.* Conc. Tr. p. 243. sq. n. 82.; *Bened. XIV.*, Inst. eccl. 87. n. 62.; *Sanchez* l. c. lib. II. disp. 37. iunct. *Gury-Ballerini* l. c. t. II. n. 832.; *Gasparri* l. c. n. 1141. sq.; *Rosset* l. c. n. 2975. sq.; Act. S. Sed. vol. II. p. 19. 52. sq.

Si consensus substantialis ex una tantum parte defecerit, renovatio consensus per illam partem facta ad convalidandum matrimonium plane sufficit, dummodo constet ab altera parte consensum interim non fuisse *revocatum*. Nam ex natura rei non requiritur renovatio consensus etiam ab altera parte, quoniam in contractu matrimoniali *physica* coexistentia consensus utriusque coniugis non est necessaria, sed *moralis* sufficit. Ex iure autem *positivo* in casu defectus consensus ex una parte praevia *certioratio* de nullitate matrimonii cum renovatione consensus in altera parte non requiritur ad convalidandum matrimonium (6).

649. Matrimonium invalidum propter non servatam *formam* substantialem decreti „*Ne temere*“, sive propter impedimentum clandestinitatis convalidandum est in loco et matrimonio formae ecclesiasticae subiecto per novam celebrationem coram paracho proprio et duobus saltem testibus (7).

(6) Cap. 21. 30. X. de sponsal. IV. 1.; cap. 2. 4. X. de coniug. serv. IV. 9.; Instr. C. R. § 93.; Synod. Sciarf. (a. 1888.) p. 185. sq.; Sanchez l. c. lib. IV. disp. 18. n. 2.; Gury-Ballerini l. c., ubi rigidiorum Benedict. XIV. sententiam in cit. Inst. eccl. 87. n. 69. fundamento solido et auctoritate Sanchezii destitutam esse recte asserit; Feije l. c. n. 760. 761.; Rosset l. c. n. 2980. sq.; Gasparri n. 1142. 773.; aliter Scherer l. c. p. 503. not. 19., ubi minus recte cit. § 93. Instr. C. R. vocat non accuratam atque provocat ad Sanchez l. c. l. II. disp. 35., qui ibidem omnino non agit de casu convalidationis matrimonii irriti ex solo defectu consensus.

(7) Gasparri l. c. n. 1146.; Rosset l. c. n. 2987. sq.; Feije l. c. n. 761. 774. sq. Si sub iure ante decretum „*Ne temere*“, vigente coniuges, qui in loco iuri Tridentino subiecto clandestine matrimonium celebrassent, postea migrassent in locum a capite Tamelsi exemptum atque acquisivissent domicilium, certe ibidem per solum consensum novum verbis vel factis post cognitam nullitatem prioris matrimonii datum poterant matrimonium clandestinum convalidare. Quae doctrina evidenter deducitur ex decis. S. C. Inq. 31. Aug. 1887. hisce ultimis temporibus ab eadem S. C. etiam in aliis casibus repetita. Cfr. quoque Gasparri l. c.; Lehmkühl l. c. t. II. n. 829. Cuius decisionis illa est ratio interna, quod ex iure *positivo* Ecclesiae saltem ordinarie ad convalidandum matrimonium clandestinum requiratur in utroque coniuge praevia cognitio nullitatis prioris matrimonii atque consensus renovatio. Etenim Ecclesia priorem illum consensum de se naturaliter validum, saltem regulariter non vult admittere ut *iuridice efficacem*, nisi duabus illis conditionibus impletis de cognitione nullitatis et renovatione consensus. Cfr. R. I. 18. in Sext.: „*Non firmatur tractu temporis, quod de iure ab initio non subsistit*“; clausulae in rescriptis dispensationum; cap. unie. de desp. imp. IV. 2. in Sext.; Bened. XIV., Inst. eccl. 87. n. 68.; Gasparri l. c. n. 1130. At exinde non sequitur renovationem consensus cum cognitione nullitatis prioris matrimonii, quae sine dubio in convalidatione est iure naturae necessaria, si uterque vel alteruter coniux ab initio omnino non habuit consensum, ex natura rei sive iure naturali

Quae celebratio *secrete* fieri potest, si *occulta* sit nullitas matrimonii; at *publica* requiritur renovatio consensus, si matrimonii nullitas sit *publice nota*, neque aliis modis scandala vitari possint. Si *una* ex partibus neque per se neque per procuratorem parata sit denuo contrahere matrimonium coram parocho et testibus, in favorem partis innocentis confugiendum est ad sanationem matrimonii in radice.

§ 2. DE CONVALIDATIONE ORDINARIA MATRIMONII
INVALIDE CONTRACTI EX INHABILITATE PERSONARUM.

650. Matrimonium invalidum propter inhabilitatem personarum iure divino constitutam v. g. ob impedimentum ligaminis vel impotentiae perpetuae etiam sublato impedimento v. g. ligaminis per mortem vel impotentiae per miraculum vel operationem chirurgicam cum *mortis periculo*, tantum per absolute novum consensum legitime datum via ordinaria convalidari potest. Quae necessitas renovandi consensum etiam in hoc casu ex iure *ecclesiastico*, non ex iure divino et naturali est repetenda (8).

requiri etiam in omnibus *aliis* casibus convalidationis, ut vult *Sanchez* l. c. I. VIII. disp. 35. n. 2., quem non pauci scriptores sequuntur v. g. *Schmalzgr.* l. IV. t. 16. n. 257. sq. aliique. Cfr. *Rosset* l. c. n. 2994. 2362. sq.

Quae sententia *Sanchezii* nequit conciliari cum praxi Ecclesiae *sanandi* matrimonia in *radice*, *dispensandi* in casibus particularibus ordinariae convalidationis a renovatione consensus, concedendi antiquitus ante Concilium Tridentinum dispensationes matrimoniales sine onere renovationis consensus, ut recte tenet *Gasparri* l. c. n. 1130. cum *Lehmkuhl*, D'Annibale, *Feije*, S. Alphonso aliisque v. g. *Rosset* l. c. n. 2995. sq.; *Leitner* l. c. p. 481.; *Gury-Ferreres*, Comp. t. II. n. 901. Si *Scherer* l. c. p. 500. not. 6. docet *Gasparri* perperam asserere iure naturae matrimonium nulliter contractum sublato impedimento (ex forma vel inhabilitate personarum) per se convalidari sine renovatione consensus, a suo adversario vix est alienus. Nam tandem aliquando *Scherer* l. c. fatetur id posse fieri in casibus extraordinariis ex speciali dispositione legislatoris, sed quod *ex natura rei est impossibile*, id etiam legislator speciali sua dispositione nequit redde-
dere possibile; ergo etiam *Scherer* admittat necesse est illam conditionem renovationis consensus niti iure mere ecclesiastico. Ex altera parte *Gasparri* l. c. n. 1130. 1132. minime docet soli iuri naturali standum esse, sed iuri communi et speciali rescripti clausulae, quibus *regulariter* renovatio consensus exigitur. Idem patet exemplo impedimenti aetatis in impubere ex cap. unic. de despons. IV. 2. in Sext. a *Scherer* l. c. et *Gasparri* l. c. n. 1136. magna cum concordia allati.

(8) *Feije* l. c. n. 82. iunct. n. 440. 446. 761.; *Zitelli* l. c. p. 115. aliique putant ex ipso iure naturali requiri renovationem consensus propter singularem efficaciam, quam exerceat impedimentum iuris divini in ipsum

651. Si inhabilitas personae, ex qua nullitas matrimonii contracti orta est, nitatur *solo iure ecclesiastico*, ad convalidandum matrimonium imprimis requiritur, ut petatur et obtineatur dispensatio a competente auctoritate ecclesiastica super impedimento dispensabili. Quae dispensatio in forma *ordinaria* ea conditione dari solet, ut *post* executionem dispensationis factam et *cognitam nullitatem* matrimonii ab *utroque* coniuge *renovetur consensus*. Ista conditio dispensationi ex *iure mere canonico*, non ex iure naturali necessario apposita difficultatem non facit, si impedimentum sit publicum aut utrique coniugi cognitum. At graves non raro oriuntur difficultates ex illa clausula apposita, si impedimentum sit *occultum*, *uni* tantum coniugi notum atque adeo forte ex delicto ortum. Eo enim in casu renovatio consensus ex utraque parte in sese iam satis difficilis est; crescit vero difficultas, quod vi clausulae tanquam conditio *essentialis* valoris dispensationis requiratur etiam praevia *certioratio* (9) alterius coniugis *ignari* de nulli-

consensum. Nam non obstante impedimento ligaminis consensus *naturalis* existere potest, qui tamdiu *manet*, quamdiu non vere fuit *revocatus*; remoto igitur impedimento ligaminis ex natura rei nihil amplius obstat, quominus ille consensus etiam fiat *efficax* sive vim iuridicam habeat ad efficiendum vinculum matrimoniale. Quare in suppositione facta non habetur impedimentum ex *defectu consensus* velut in impedimento erroris vel vis et metus vel fictionis vel deficientis conditionis vel defectus omnimodae externae manifestationis etc., sed consensus *in se* habet omnia elementa constitutiva, et sola deest *habilitas personarum*. Cfr. Suarez, De leg. I. V. cap. 19. n. 4. Hinc si matrimonium sit nullum ex capite impotentiae vel ligaminis, nequaquam censetur irritum « *ex defectu consensus* », atque ideo non verificata exceptione cap. unic. de sponsal. IV. 1. in Sext. de defectu consensus producit impedimentum publicae honestatis. Cfr. S. C. C. in c. Valentina 15. Apr. 1752.; Gasparri l. c. n. 724. Denique haec sententia manifeste comprobatur ex responso S. Poenitentiariae in casu Parisiensi (et etiam in aliis) 25. Apr. 1890. dato et prima vice a Gasparri publicato, quo consensus ab initio propter impedimentum ligaminis nulliter datus, sed perseverans *post mortem prioris coniugis sine* renovatione consensus (inde ab hoc momento) *sanatur* atque proles suscepta, excepta tamen prole in *adulterio concepta*, *legitimitur*. Cfr. Gasparri l. c. n. 1137. Cui doctrinae a S. Poenitentiaria adoptatae interim etiam theologi et canonistae communi consensu videntur calculum adiecissee. Cfr. v. g. Leitner l. c. p. 487. sq.; Gennari l. c. p. 721.

(9) Quae certioratio alterius partis solummodo requiritur, quatenus est necessaria ad veram consensus renovationem; at renovatio consensus ad convalidandum matrimonium nulliter contractum non est statuta iure naturali, sed iure mere ecclesiastico; hinc merito infertur praeviam illam conditionem in renovatione consensus requisitam tandem aliquando etiam regi *positiva* ordinatione Ecclesiae, ideoque non unice pendere a summo iuris rigore, sed etiam a praxi Ecclesiae probata. Quare ex quinque mo-

late matrimonii. Quae difficultates nostra aetate multum sunt imminutae, cum S. Poenitentiaria antiquam clausulam immutarit et novam hisce verbis conceptam apponere soleat: "*El qualenus haec certioratio absque gravi periculo fieri nequeat renovato consensu iuxta probatos auctores* (10).

§ 3. DE SANATIONE MATRIMONII INVALIDI IN RADICE.

I. Notio, divisio, historia sanationis matrimonii in radice.

652. Cum matrimonium quoddam ob *formam* non servatam aut propter *inhabilitatem* personarum invalide contractum in

dis, qui ab auctoribus (cfr. *Rosset* l. c. n. 3007. sq.) proponuntur, certe primus sufficit, sed est valde periculosus. Reliqui tres modi quamvis solummodo ingerant *conditionatam* et *confusam* cognitionem nullitatis, praesertim nunc post benigniorem clausulae immutationem non sunt a limine repellendi. Denique quintus modus, qui reducit ad copulam affectu maritali habitam ex parte coniugis conscii impedimenti, certe est renovatio consensus in *illo* coniuge, sed non in altero rei inscio, in quo tantum habetur *confirmatio* consensus antea dati neque ulla vera *certioratio* de nullitate prioris matrimonii, nisi quis ludere velit verbis (cfr. *Gasparri* l. c. n. 1132.; *Scherer* l. c. p. 505. sq.). At quintus quoque modus (cfr. not. 10. h. tit.) saltem in certis circumstantiis suo practico valore non caret.

(10) Cuius clausulae prior pars: "*Dicta muliere (vel viro) de nullitate prioris consensus certiorata*", cum enuntietur ablative absoluto, iuxta regulas legitimae interpretationis per se unice intelligi potest de *conditione* essentiali (cfr. Instr. Eystett. p. 390. sq.; *Gasparri* l. c. n. 1132.; *Rosset* l. c. n. 3002.), non de monitione et instructione, ut voluit *Sanchez* l. c. l. VIII. disp. 34. n. 61. cum aliis v. g. De iustis, non obstante sua severa sententia l. c. l. II. disp. 36. n. 3. 4. de *certioratione* alterius coniugis. Quare si antiquitus ista clausula *unice* fuit apposita, quae ob practicas difficultates non potuit executioni mandari, medium tutum fuit recursus ad S. Sedem pro remissione illius clausulae vel sanatione in radice. At postquam in Concilio Vaticano (cfr. *Martin* l. c. p. 176.) Episcopi Germaniae petierunt, ut ista clausula tolleretur vel saltem modificaretur, inde ab a. 1885. altera pars clausulae in textu citata apponi coepta est.

Qua innovatione omnis difficultas in praxi videtur esse sublata. Nam hisce verbis non solum admittuntur quatuor priores modi, sed etiam quintus modus, qui a probatissimis auctoribus v. g. a Benedicto XIV., S. Alphonso, Sanchez defendebatur, omnino permittitur, "*qualenus haec certioratio absque gravi periculo fieri nequeat*". Quare profecto etiam nunc non *omnis* *certioratio* est *abrogata*, ut recte tenet *Scherer* l. c. p. 505. not. 26.; at cum nova clausula debeat habere sensum et efficaciam, in casu *excepto* *gravis periculi perfectior* renovatio consensus non requiritur, quam illa, quae fieri potest iuxta *regulas probatorum* auctorum, non unius Benedicti XIV. Cfr. *Rosset* l. c. n. 3013.; *Feije* l. c. n. 763.; *Leitner* l. c. n. 481.

forma consueta per renovationem consensus vel per ordinariam dispensationem convalidari nequit, confugiendum est ad *extraordinariam* dispensationem sive ad sanationem matrimonii in radice. Quae sanatio matrimonii in radice est dispensatio irritantis legis matrimonialis Ecclesiae soli Romano Pontifici reservata, qua non solum matrimonium propter impedimentum dirimens iuris ecclesiastici invalide contractum *sine consensus renovatione* ex nunc efficitur validum, sed eidem per fictionem iuris etiam tribuuntur omnes effectus possibiles et legitimi matrimonii ex *tunc* i. e. inde a momento invalidae celebrationis (11).

(11) Teste *Rosset* l. c. n. 2362. Praesul quidam ipsi fassus est se nihil intelligere de tali dispensatione (de sanatione in radice), quam habebat veluti mysterium. Quae Praesulis sententia non est adeo mira, si quis attendat, quod a compluribus viris doctis v. g. Perrone, Giovine, Scherer aliisque saltem vere obscurae tradantur notiones sanationis matrimonii in radice. At si retineatur genuina descriptio supra in textu proposita, in qua veluti in nucleo universa doctrina de sanatione continetur, res est plana, et mysterium cessat.

Nam sanatio matrimonii in radice secundum notionem genericam imprimis est *dispensatio* super irritante lege matrimoniali, sive ut verbis utar *Benedicti XIV.*, Quae. canon. 174.: « *Legis ecclesiasticae, quae impedimentum induxit abrogatio in casu particulari coniuncta cum irritatione effectuum omnium etiam antea ex lege secutorum* ». Cfr. *Gasparri* l. c. n. 1148.; *Rosset* l. c. n. 2355. sq.

At dispensatio etiam a R. Pontifice concedi nequit super irritante lege divina v. g. ligaminis vel impotentiae. Hinc *Benedict. XIV.* in decreto « *Cum super* » 27. Sept. 1755. § 7. docet: « *Porro gratia concessa importat dispensationem in radice matrimonii, quae a Romanis Pontificibus concedi consuevit urgente magna causa, et quando agitur de impedimento matrimonii ortum habente, non a iure divino aut naturali, sed a iure ecclesiastico* ».

Unice igitur dispensatio sive sanatio in radice conceditur super irritante lege *ecclesiastica*, non super impedimento mere *prohibente* sive iuris divini sive iuris ecclesiastici; agitur enim primo loco de restauranda *validitate*, non de honestate matrimonii contracti. Cfr. *Sanchez* l. c. l. VIII. disp. 7. n. 9.

Deinde cum dispensatio in radice sit singularis favor, recte a *Benedicto XIV.* dicitur ex communiter contingentibus concedi « *in casu particulari* »; id autem non excludit, quod in casibus extraordinariis, ut patet ex notis historicis, etiam per modum statuti vel legis sive in cumulo multis matrimoniis v. g. alicuius dioecesis vel regni concedatur.

Differentia autem singularis inter ordinariam dispensationem et convalidationem matrimonii atque sanationem in radice in hoc consistit, quod dispensatio sanationis matrimonii in radice super lege irritante *per fictionem iuris* retrotrahatur ad tempus ante matrimonii invalidi celebrationem. Cfr. *Gasparri* l. c. n. 1149, 1158.; *Rosset* l. c. n. 2357.

Porro lex illa irritans per modum remotae causae sive radicis dupli-

653. *Perfecta et totalis dicitur sanatio matrimonii in radice, quae utriusque coniugis consensum reddit efficacem produ-*

cem produxit effectum scilicet 1.) *consensum* matrimoniale*m alias naturaliter validum* reddidit *iuridice inefficacem*, unde vitiata *radice nullitas* matrimonii orta est; 2.) *illegitimitatem proles* stante nullitate matrimonii natae. Quare sanatio matrimonii in radice debet tollere duplicem illum effectum legis irritantis, **quatenus id fieri potest**, i. e. inducat necesse est perfectissimo modo *possibili tum valorem* matrimonii contracti tum *legitimationem* proles. Id, quod Benedictus XIV. in *forma negativa* expressit illis verbis: « Coniuncta cum *irritatione effectuum* omnium etiam antea ex lege secutorum ». At *quoad rem* ipse nequaquam tribuit sanationi in radice effectus *mere negativos*, ut videtur putare Scherer l. c. p. 510. not. 42., sed etiam *positivos* valoris matrimonii et legitimisationis proles. Nam omissis iis, quae Benedictus XIV. alibi aperte docet, *remoto* obice legis irritantis consensus matrimonialis *ex natura rei* saltem momento applicatae sanationis producit vinculum matrimoniale, atque propter iuris fictionem, qua dispensatio legis censetur concessa *ante* celebratas nuptias, *ablatio illegitimitatis* inde ab initio adeo essentialiter in sanatione est *positiva legitimatio*, ut etiamsi ab executore sanationis expressa declaratio fuisset omissa, nihilominus proles suscepta in vim sanationis concessae esset legitima. Id in ordinaria convalidatione non obtinet, si executor omisisset suo decreto legitimare prolem. Cfr. Gasparri l. c. n. 1161.

Quibus praemissis iam evidenter patet nullo modo per sanationem in radice effici posse, ut matrimonium quoddam invalide contractum et forte per decem annos in ista nullitate perdurans ipso momento applicatae dispensationis in radice *vere et obiective*, non tantum *per fictionem iuris, fiat ab initio* (ex tunc, non ex nunc) matrimonialis contractus validus et sacramentalis, et ut proles usque ad illud momentum *illegitime et extra* vinculum nata, *in se et vere* inde a prima nuptiarum celebratione *reddatur legitima*. Nam ad praeterita non datur actio, atque facta infecta fieri non possunt. Id enim cum sit metaphysice impossibile, ab ipso Deo fieri non potest. Hinc si nihilominus viri quidam docti infra allegandi duce Barbosa argumentis « *iuridicis* » innixi *veram* illam convalidationem matrimonii *ex tunc* voluerunt adstruere, sanationem in radice effecerunt mysterium (i. e. rectius metaphysicam impossibilitatem), quod laudatus Praesul utique intelligere non potuit. Confundunt enim obiectivam rei veritatem cum mera iuris fictione. Cfr. Gennari l. c. p. 725. sq.

Quae si impossibilia sunt, nihil tamen obstat, quominus huiusmodi matrimonium *sine ulla consensus renovatione ipso momento* applicatae sanationis ex nunc vere et proprie convalidetur. Id enim *ex natura rei fieri potest*, ut supra h. tit. n. 648. iam est demonstratum; porro *ex iure positivo* licet renovatio consensus in consueta revalidatione regulariter exigatur, tamen in sanatione radicis saltem ordinariae non requiritur, ut expresse docet Benedictus XIV., De Synod. dioec. l. XIII. cap. 21. n. 7.: « Huiusmodi dispensationes (in radice), quibus matrimonium redditur *validum*, et proles ex eo *genita legitima* denuntiatur, absque ulla renovandi consensus *necessitate concedi quidem aliquando* ». Cfr. quoque Gasparri l. c. n. 1153. 1157.; Rosset l. c. n. 2362. Quare si Sanchez l. c. l. VIII. disp. 7. n. 25. pro sua rigida sententia l. II. disp. 35. n. 2. etiam ad sanationem in radice absolute et generaliter postulat renovationem consensus

cendi vinculum matrimonii a momento applicatae dispensationis et *praeterea* concedit omnes illos effectus legitimi matrimonii a tempore primae celebrationis nuptiarum (12). *Imperfecta* vero et *partialis* sanatio habetur: I. Si in uno coniuge tantum consensus naturalis redditur efficax ad producendum vinculum matrimonii (sanatur), in altero vero coniuge requiritur consensus absolute novus, et praeterea omnes effectus legitimi matrimonii conceduntur. — II. Si ob *mortem* vel *amentiam* (13) saltem unius ex coniugibus matrimonii *vinculum*

utriusque partis, tenet sententiam plane falsam atque destruit principalem praerogativam sanationis in radice eamque reducit ad singularem *legitimationem prolis*, quae absque renovatione consensus etiam post mortem unius ex coniugibus concedi potest. Cfr. *Braun* l. c. p. 21. sq.; *Feije* l. c. n. 766.

Denique *illegitimitas* prolis ex invalido matrimonio orta, quamvis obiective et in se ob rationes iam allatas tolli non possit, tamen per *principem ipsius effectus iuridicos* possunt ita auferri, ut proles antea suscepta saltem in ordine ad favores canonicos proli legitimae aequiparetur. Quae legitimatio, cum per *fictionem iuris* in sanatione radicis matrimonium *censeatur* ab initio valide contractum, consequenter etiam suam obtinet vim ab ipsa matrimonii celebratione. Qua in re nihil habetur impossibile; etenim ablatio illorum effectuum illegitimitatis pendet a principe, atque ut in *lege* cum *vi* quadam *retroactiva* statui potest. Cfr. *Gasparri* l. c. n. 1157.

(12) Act. S. Sed. t. I. p. 190. sq.

(13) Non desunt auctores, qui putant etiam in casu supervenientis amentiae (v. g. si duo coniuges invalide celebrarunt matrimonium civile propter impedimentum clandestinitatis invalidum, post aliquot annos vir incidit in amentiam perpetuam, atque mulier in foro ecclesiastico petit sanationem in radice i. e. convalidationem matrimonii et legitimationem prolis) unius coniugis posse concedi sanationem in radice, eo quod consensus naturalis perseveret, quippe qui per amentiam non fuerit *revocatus*. Cfr. *D'Annibale* l. c. P. I. n. 133. not. 11. n. 135. not. 16. P. III. n. 504. not. 22. Cui sententiae adstipulari non possum. Nam per amentiam perpetuam consensus prior non tantum non revocatur, sed vere *deficit* ut in mortuo; at si consensus saltem in uno coniuge est exstinctus, sanatio radicis i. e. consensus *mutui* non amplius existentis in ordine ad producendum vinculum fieri plane nequit, sicut maritus mortuus nequit denuo uniri vinculo coniugali cum uxore viva. Quae doctrina comprobatur ex iis, quae cum Lugo aliisque contra Sanchez disputavimus de mandante, qui incidit in amentiam ante nuptias per procuratorem iusto tempore non revocatum celebratas. Cfr. *Gasparri* l. c. n. 837. Nec valet paritas cum *recipiendo* baptismo, qui non est *contractus*. Denique etiamsi talis sanatio per se concedi posset, nostra aetate, qua in non paucis regionibus propter amentiam permittitur *divortium*, parum videtur esse opportuna, ut per interventionem Ecclesiae pars sana alligetur parti amenti. Certe S. C. Inq. m. Dec. 1889. censuit *non expedire*, ut huiusmodi sanatio in radice concedatur. Cfr. Act. S. Sed. t. XXIII. p. 333. Hinc si in *simili* casu aliquid videatur

non amplius produci potest, sed *solummodo effectus* legitimi matrimonii conceduntur.

654. A quonam tempore sanationes matrimoniorum in radice fuerint introductae, accurate definiri nequit (14). Profecto in iure Decretalium extraordinarius iste modus dispensationis nondum commemoratur, nisi quis in illa praxi dissimulandi matrimonia invalide contracta, quae fuit cum dispensatione coniuncta, prima vestigia sanationis in radice deprehendat (15). *Riganti* in Reg. Canc. Ap. 49. n. 10. 11. et Reg. 50. n. 106. 107. primas sanationes matrimonii in radice tum imperfectas tum perfectas factas esse refert a Bonifacio VIII. c. a. 1301. inter Mariam reginam et Sancium regem Castellae iam *mortuum*, et Ildephonsum, regem Lusitaniae, et comitissam Poloniae viventes. Porro principium, cui innititur sanatio matrimonii in radice, a Clemente V. in materia beneficiaria est applicatum, et Ioannes Andreae († a. 1348.) hanc sententiam de sa-

concessum, id de mera legitimatione prolis per rescriptum principis, non de stricta sanatione est intelligendum. Cfr. analogum quemdam casum a *Feije* l. c. n. 760. relatum, sed unice a *Gasparri* l. c. n. 1151. legitime explicatum.

(14) Si quandoque v. g. a *Perrone* l. c. t. II. p. 163. in iure antiquo primum exemplum *generalis* sanationis matrimoniorum invalidorum in radice dicitur reperiri in c. 10. Conc. Aurel. III. (a. 538.), id imprimis nititur saltem non certa canonis interpretatione. Etenim ex sanctione illius canonis, qui mala fide i. e. cum scientia legum ecclesiasticarum inventi fuerunt contraxisse matrimonia in gradibus prohibitis, utpote invalide coniuncti, debuerunt *separari*; at qui cum *ignorantia* iuris ecclesiastici id fecisse deprehensi fuerunt, non erant separandi. Qua in re Patres Concilii Aurel. potuerunt adoptare theoriā ab antiquis quibusdam canonibus non alienam atque a non paucis doctoribus saltem in impedimento eriminis usque ad nostram aetatem retentam, scil. quod in casu *ignorantiae* iuris (poenae) impedimentum non incurratur. Cfr. *Scherer* l. c. § 116. not. 17. 26. § 134. not. 28. Qua in suppositione matrimonia statim *ab initio* fuerunt *valida*, nec opus fuit ulla sanatione. Quodsi Concilium Aurelianense III. l. c. dedit *sanationem generalem* matrimoniorum antea invalide (licet igno- ranter) contractorum sine *ulla renovatione* (cfr. quoque c. 30. Conc. Epaon. a. 517.), fuit *dispensatio* pro more antiquo data, quae ad sanationem in radice iam *proximè accessit*. Cfr. quoque *Esmein* l. c. t. II. p. 352. sq.; *Leitner* l. c. p. 486.; *Freisen* l. c. p. 403. sq. 528. sq.

(15) Cap. 6. X. de consang. IV. 14.; Innoc. IV. Const. « *Sub catholicae* » 6. Mart. 1254. n. 22.: « *Illos tamen* (i. e. Graecos unitos), *qui iam in gradu huiusmodi* (i. e. octavo computationis civilis sive graecae) *contraxerunt, dispensative permittimus in sic contracto matrimonio remanere* ». Cfr. Collect. Lacens. t. II. col. 448. iunct. col. 163. sq., unde *nullitas* illorum matrimoniorum apud omnes Orientales etiam illo tempore certo asseri non potuit.

natione matrimonii in radice iam tenuit (16). Ante Benedictum XIV. a Gregorio XIII., Clemente XI., Clemente XII. non raro sanationes in radice fuerunt concessae (17); at praesertim ex fine saeculi decimi octavi tum in casibus particularibus tum pro integra quadam dioecesi vel regione frequentius occurrunt (18). Quae frequentia cum *Schnitzer* l. c. p. 547. non ita est exaggeranda, ut viris peritis in praxi SS. CC. notissimum est, quasi sanationes in radice nunc fere sint frequentiores quam simplices dispensationes.

II. De potestate sanandi matrimonia in radice.

655. Potestas propria et ordinaria sanandi matrimonia in radice competit *Romano Pontifici* (19). Nam unica ratio, quod

(16) Cap. unic. de immun. III. 17. in Clem. iunct. Gloss. (Ioann. Andr.) v. Pro infectis; *Esmein* l. c. p. 358. sq.; *Gasparri* l. c. n. 1150.; *Hinschius* l. c. t. III. p. 825. sq.

(17) *Benedict. XIV.*, Quaest. canon. 174., De Synod. dioec. l. XIII. cap. 21. n. 7.

(18) *Perrone* l. c. t. II. p. 167. sq.; *Collectan.* S. C. de Prop. F. n. 1566. sq. Ex *generalibus decretis* sanationum celeberrima exempla sunt illa, quae concessa fuerunt a Iulio III. pro Anglia a. 1554., cum ageretur de reducendo illo regno ad fidem catholicam, a Pio VII. pro Galliae pacificatione 14. Augusti 1801. et 7. Febr. 1809., a Pio IX. 17. Mart. 1856. ad convalidanda tot matrimonia in Austria antea invalide contracta. Plane singulare exemplum est sanatio per Leonem XIII. facta, qua per S. C. Inq. 2. Iun. 1892. decrevit matrimonia *haereticorum* etiam ante decr. S. C. pro neg. eccl. 12. Ian. 1890. clandestine contracta esse valida. Nemo enim dubitare potest, quin illa matrimonia antea contracta ita certissime fuerint invalida, ut in casibus particularibus absque ulla haesitatione potuerint *irrita declarari*. Unica igitur ratio, ob quam *praeterita* quoque matrimonia haereticorum fuerint declarata *valida*, repetenda est ex decreto sanationis Leonis XIII. propter bonum religionis catholicae et fidelium, non in favorem haereticorum condito. Nam R. Pontifex licet matrimonia haereticorum *valide* contracta et consummata *solvere* non possit, tamen consensum matrimonialem haereticorum *naturalem*, sed *iuridice inefficacem* sanare valet.

Pariter quicumque recte admittunt declarationem Benedicti XIV. 4. Novemb. 1741. non fuisse *meram* declarationem, sed declarationem cum statuto sive decreto coniunctam, necessario quoque tenere debent Benedictum XIV. saltem *partialem* concessisse sanationem matrim. mixtorum et haereticorum. Nam omissis aliis rationibus S. C. C. antea in compluribus casibus huiusmodi matrimonia declaraverat invalida. Quae decisiones absque temeritate erroneae dici non possunt atque ab ipso Benedicto XIV. in cit. declar. non reprobantur. Quare illa matrimonia haeretica et mixta, quae attentis omnibus circumstantiis particularibus in Hollandia ob neglectam formam Tridentinam *invalide* fuerunt contracta, solummodo per decretum Benedicti XIV. suum acceperunt valorem.

(19) Quae potestas R. Pontificis *nunc* tanquam certa ab auctoribus com-

consensus *naturalis* in celebratione matrimonii datus atque postea non revocatus sit *inefficax* producendi vinculum matrimoniale, est impedimentum dirimens. Quod impedimentum si iuris tantum sit *ecclesiastici*, absolute et *sine apposita conditione renovationis consensus* ab Ecclesia auferri potest tum *generali* quadam ordinatione tum in casu quodam *particulari*. Quod si factum fuerit, nihil iam obstat, quominus naturalis consensus nullo amplius impedimento obstrictus suam vim exserat atque *momento applicatae dispensationis* vinculum matrimoniale efficiat. Porro licet Ecclesia efficere non possit, ut matrimonium *ab initio nulliter* contractum, non sit nulliter contractum (20), tamen per *iuris fictionem* i. e. *per legis adversus*

muniter defenditur praecuntibus praeclarissimis doctoribus antiquis veluti Ioanne Andreae, Panormitano, Pirhing, Reiffenstuel, Schmalzgrueber, Benedicto XIV., S. Alphonso aliisque. Cfr. *Rosset* l. c. n. 2362. sq.; *Gasparri* l. c. n. 1158.; *Hinschius* l. c.

Si pauci quidam scriptores antiquiores illam potestatem Romani Pontificis negarunt, imprimis iis usi sunt argumentis (ad praeterita non datur potestas), quae solummodo recte procedunt contra falsam notionem sanationis supra quoque reiectam. Aliae rationes innituntur confusione inter consensum omnino non existentem (nihilum) et consensum *naturalem* matrimonii vere datum, habitualiter perdurantem et sanabilem, sed iuridice inefficacem.

Denique frustra provocant ad responsum Gregorii XIII. (quo sibi dicitur negasse potestatem sanandi matrimonia in radice) historice non satis probatum et aliunde evidenter refutatum, « *cum constet Gregorium XIII. dispensationes concessisse in radice matrimonii* », ut expresse testatur *Benedict. XIV.*, Quaest. can. 174. Neque illud reticendum, quod isti auctores non videantur *simpliciter* negare potestatem R. Pontificis sanandi matrimonia in radice, sed solummodo ius *ordinarium* et *directum* in ordine ad effectus *mere civiles*. Cfr. *Molina* l. c. h. tit. not. 43.

(20) *Benedict. XIV.* in decr. « *Cum super* » 27. Sept. 1755. § 7. per Breve « *Etsi matrimonialis* » 30. Sept. 1755. confirmatum docet: « *Per eam* (sanationem in radice) *non fit, ut matrimonium nulliter contractum, non ita fuerit contractum, sed effectus de medio tolluntur, qui ob huiusmodi matrimonii nullitatem ante indulgentiam dispensationem atque etiam in ipso matrimonii contrahendi actu producti fuerunt* ». Quae verba *Benedicti XIV.* insuper ex aliis documentis eiusdem R. Pontificis tum publicis tum privatis atque decretis Sedis Apostolicae corroborata adeo clare et perspicue tradunt *nullitatem* matrimonii *ab initio* contracti et postea per sanationem convalidandi, ut oleum et operam videamur perdere, si talem doctrinam certissimam argumentis fuse propositis iterum velimus demonstrare. Cfr. *Braun* l. c. p. 12. sq.; *Palmieri* l. c. p. 299. sq.

Quare admitti non potest modus ille explicandi sanationem matrimonii in radice a *Perrone* l. c. p. 161. sq. et *Muellendorf* in Act. theol. Oenip. t. III. p. 473. sq. propositus scilicet ex *conditionata* quadam legislatione R. Pontificis atque adeo dependente a *praevisione* divina. Qui auctores contendunt matrimonium *postea* in radice *sanatum* statim *ab initio* fuisse *validum*,

veritatem in re possibili ex iusta causa dispositionem statuere potest, ut saltem in foro ecclesiastico omnes effectus cano-

eo quod R. Pontifex suas leges irritantes matrimonii dederit ea *conditione*, quod nolit comprehendere illa matrimonia, de quibus Deus praevideat R. Pontificem iisdem suo tempore sanationem in radice esse applicaturum. Hinc verificata conditione casus excepti statim ab initio huiusmodi matrimonium est validum, et postea R. Pontifex in sanatione dat meram sententiam *declaratoriam*, qua etiam in *foro Ecclesiae* de validitate istius matrimonii ab initio constat.

At ista doctrina: 1) Supponit *factum* indubitanter falsum scil. matrimonium in radice sanatum iam ab initio non fuisse irritum, *sed validum*, atque perperam *decretum*, quo R. Pontifex per actum iurisdictionis *efficit* convalidationem matrimonii reducit ad sententiam mere *declaratoriam valoris* inde a celebratione nuptiarum perdurantis. 2) Proficiscitur a falsa illa notione sanationis in radice, quod aliquis valor matrimonii ab initio sive denuo productus sive semper existens sit admittendus; hinc cum velint vitare Scyllam impossibilitatis metaphysicae i. e. actionis ad praeterita, incidunt in Charybdim falsitatis iuridicae; nec quidquam mirum, quod is in errorem declinet, qui res impossibiles conciliare studet. 3) *Gratuito* et a *priori* fingunt *factum* conditionatae legislationis R. Pontificis quoad impedimenta dirimentia, de quo in tota latitudine canonum nullum reperitur vestigium. 4) Adstruunt aenigma iuridicum; nam leges irritantes matrimonii absolute et generaliter sunt promulgatae; intentio vero illa conditionata R. Pontificis per reservationem mentalem in animo R. Pontificis recondita non est promulgata ideoque nullum producit effectum; leges enim instituuntur, cum promulgantur. Hinc matrimonium quoddam esset invalidum vi legis irritantis generaliter et absolute latae, et simul validum propter occultam quandam intentionem *non efficacem*, utpote non promulgatam. 5) Deinde si adversarii inducunt aliquam *dependentiam* legum ecclesiasticarum a scientia quadam media Dei de futura declaratione R. Pontificis *secuta*, vel *non secuta*, denuo fingunt *factum*, de quo nullus R. Pontifex hucusque quidquam manifestavit, atque excogitarunt modum quandam condendi leges ecclesiasticas ab *humanis moribus* in societate *visibili* plane alienum. 6) Tandem patroni istius opinionis suam theoriam conciliare non possunt cum praxi Ecclesiae. Nam consensus quidam matrimonialis datus dependenter a conditionibus futuris et contingentibus de praesenti *nondum* producit vinculum matrimonii; si autem recurratur ad praevisionem Dei, qua conditio illa reducatur ad verificatam conditionem de praesenti, debent utique admittere **valorem** matrimonii *ab initio* productum. At Benedictus XIV. in cit. decret. « *Cum super* » expresse docet: « *Sed* (per sanationem in radice) *effectus de medio tollitur, qui ob huiusmodi matrimonii nullitatem ante indullam dispensationem atque etiam in ipso matrimonii contrahendi actu producti fuerunt* ». Aperte igitur theoria adversariorum *contradicit* praxi Ecclesiae a Benedicto XIV. explicatae. Insuper vel in ipsa sanatione in radice quandoque fit, ut Ecclesia exigit absolutam consensus renovationem in utraque parte; at si iam *validum* est matrimonium ab initio celebratum, ut putant adversarii, Ecclesia per summum nefas exigeret contractus matrimonialis et sacramentalis iam valide initi *secundum* et *absolutam* celebrationem. Cfr. *Rosset* l. c. n. 2364.; *Gasparri* l. c. n. 1153. 1156.; *Braun* l. c. p. 3. sq. 21. sq.

nici (21) ex illa nullitate matrimonii ab ipso momento celebrationis nuptiarum usque ad applicationem dispensationis secuti habeantur sublatis. Quodsi Romano Pontifici per se iam reservata est ordinaria dispensatio super impedimentis dirimentibus iure communi constitutis, multo magis id dicendum est de extraordinaria dispensatione a conditionibus et effectibus consuetis aliena i. e. sine renovatione consensus concessa et cum illa vi retroactiva quoad effectus usque ad momentum celebrati matrimonii.

Eadem potestas Romani Pontificis praeterea luculenter probatur ex ipsa praxi Ecclesiae et Rom. Pontificum, communi sententia canonistarum, tribunalium ecclesiasticorum auctoritate confirmata. Neque arbitraria distinctione, uti factum est a Baston, limitanda est ad sanationem matrimoniorum, quae irrita sunt propter sola impedimenta canonica *clandestinitatis* vel *raptus* (22).

Romano Pontifici iure merito etiam vindicatur potestas sanandi matrimonium in radice, etiamsi *unus* vel *uterque* coniux sit *defunctus*, sed proles maneat superstes. At huiusmodi sanatio tantum refertur ad restitutionem quorundam effectuum iuridicorum, non ipsius *valoris* *vinculi matrimonialis* (23), et potius est singularis quaedam forma *legitimationis prolis*.

656. Inferiores Praelati potestate sanandi matrimonia invalida in radice omnino carent (24), nisi speciali indulto a Sede Apostolica ipsis haec facultas sit concessa, ut praesertim nostro saeculo non raro accidit (25).

(21) Cfr. h. tit. n. 664. de vi sanationis matrimonii in radice praesertim quoad effectus temporales in foro civili.

(22) *Perrone* l. c. p. 170. sq.; *Giovine* l. c. t. I. p. 600. sq.; *Rosset* l. c. n. 2363.; supra h. tit. n. 654.

(23) Cfr. sanationem matrimonii regis Sancii a Bonifacio VIII. factam et in not. hist. h. tit. n. 654. allegatam; S. C. C. in c. Pragensi 18. Sept. 1723.; *Giovine* l. c. p. 602.; *Gasparri* l. c. n. 1151.

(24) Benedict. XIV. in cit. decret. « *Cum super* » 27. Sept. 1755. § 7.; *Giovine* l. c. p. 602. sq.

(25) Cfr. Formul. D. art. 6. facultatum a S. C. de Prop. F. concessarum v. g. Episcopis Americae septentr. iunct. *Putzer* l. c. p. 396.; S. Poenit. 4. Dec. 1886. Episcopis Austriae pro sanandis matrimoniis invalidis ob relictam copulam incestuosam. Quod indultum non fuit superfluum; nam deer. S. C. Inq., 25. Iun. 1885., ut supra demonstratum est, non habuit absolutam vim retroactivam; S. C. Inq. 12. Apr. 1899. Quibus in facultatibus Episcopi attendant necesse est limitationes in ipso indulto appositae scil. quoad impedimenta et forum forte tantum internum in casibus occultis.

III. De conditionibus requisitis ad sanationem matrimonii in radice.

657. Ut obtineatur sanatio matrimonii in radice inde a momento celebrationis nuptiarum, requiritur, ut impedimentum, quo matrimonii nullitas inducta est, *non a iure divino aut naturali* (26) v. g. ex impedimento ligaminis proveniat.

(26) Perfecta sanatio matrimonii in radice involvit dispensationem ab impedimento dirimente, ut matrimonium ex *nunc* convalidari possit; at Ecclesia super impedimento absoluti iuris divini dispensare omnino non potest. Quare si eo momento, quo sanatio matrimonii applicatur, obstat impedimentum iuris divini v. g. impotentia perpetua *superveniens* post celebratum matrimonium civile sanatio matrimonii per convalidationem *ex nunc* est prorsus impossibilis. Cui doctrinae non opponitur responsum Pii IX. a. 1848. a *Feije* l. c. n. 769. mysterioso quodam modo relatum et minus clare et accurate explicatum. In isto enim casu, in quo *post* matrimonium clandestinum invalide contractum propter operationem chirurgicam *supervenerat* perfecta et perpetua impotentia, nequaquam matrimonium sanatum est *ex nunc* (id enim fuit impossibile), sed unice data est perfecta *legitimitas* prolis intuitu praecedentis matrimonii *clandestini*, cui *tunc* impedimentum iuris *mere ecclesiastici* obstiterat, ut recte suspicatus est *Gasparri* l. c. n. 1151. cum *Gennari* l. c. p. 726.; aliter *Scherer* l. c. p. 508. not. 43. A fortiori S. C. Inq. 8. Mart. 1900. optimo iure respondit: « *In casu exposito sanationem in radice concedi non posse* ». Agebatur enim ab initio de coniunctione *fornicaria*, ex qua duplex proles nata est, deinde vir (aetholicius) ex operatione chirurgica factus est perfecte impotens, sed nihilominus eum sua concubina *postea* celebravit invalidum matrimonium civile etiam propter impedimentum clandestinitatis. Quod matrimonium civile ex *nunc* revalidari omnino *non potuit*, ut expresse S. C. Inq. l. c. declaravit; obstabat enim etiam impedimentum iuris *naturalis* impotentiae. Verum convalidatio quoque et legitimatio prolis *per fictionem* iuris fuit prorsus excludenda. Nam eo tempore, quo in matrimonio civili aliquis consensus matrimonialis videbatur existere, iam adfuit impedimentum perpetuae et absolutae impotentiae. At fictio iuris nequit haberi in re impossibili, et prorsus indecorum est, ut Ecclesia etiam mera fictione iuris aliquid statuatur contra ius divinum. Cfr. *Leitner* l. c. p. 165. sq., ubi tamen minus accurate exponit verba supplicationis: « *Fide praestita et cum affectu maritali* ».

Hinc etiam patet error canonicus parochi cuiusdam, qui petierat sanationem matrimonii in radice bona fide contracti, sed propter impedimentum *ligaminis* mariti (ex Iudaismo conversi) penitus invalidi. Quare S. C. Inq. 17. Ian. 1900. postquam alio modo difficile casum solvit, sapienter respondit: « *Mens est in hoc casu non dari locum dispensationi in radice; nam adhuc viget prius matrimonium in infidelitate contractum, quod non dissolvitur, nisi quando post conversionem et interpellationem inutiliter factam, novum ac validum contractum fuerit matrimonium* ».

Tandem doctrinae expositae nequit opponi responsum S. Poenitentiariae 25. Apr. 1890. alias iam allegatum. Nam in illo non fuit data *propria*

sed a iure ecclesiastico, super quo *Ecclesia potest et solet* (27), dispensare saltem ad sanandum matrimonium in radice. Impedimentum clandestinitatis a dispensatione per sanationem in radice non est exclusum (28); at impedimenta ordinis sacri vel solemnitis professionis religiosae etiam in amplissimis facultatibus comprehendi non solent (29).

658. Consensus *vere matrimonialis*, non mere *fornicarius* mutuo datus sit oportet ab initio sub *specie* et *figura* extrinseca iusti matrimonii, qui, licet propter impedimentum dirimens iuris ecclesiastici sit *inefficax*, tamen vere maritalis et *naturalis* esse potest (30). Nam sanatio matrimonii in radice,

sanatio in radice, sed *impropria* et *relativa*. Convalidatio enim matrimonii solummodo concessa est *a momento*, quo per *mortem* prioris mariti impedimentum ligaminis fuerat sublatum. Neque ulla locum habuit *legitimationis* prolis adulterinae antea in matrimonio civili conceptae per aliquam iuris fictionem usque ad *initium* matrimonii civilis. Expressis enim verbis proli *adulterinae* legitimitas fuit negata, et Ecclesia non admisit matrimonium quoddam polyandricum sel. unum verum cum marito legitimo, alterum per fictionem iuris cum adultero per matrimonium civile cum uxore prioris mariti unito, vi cuius proles nata in adulterio *reputaretur legitima*, atque adulteri *haberentur legitimi* coniuges ab initio.

Qua ratione etiam facile conciliantur sententiae a *Gasparri* l. c. n. 1155. et *Gennari* l. c. p. 721. propugnatae. Nam *Gasparri* l. c., si negat matrimonium ab initio nullum propter defectum consensus v. g. ob simulationem non posse sanari in radice, licet postea consensus suppleatur, id intelligit de sanatione in radice *proprie* dicta inde ab initio matrimonii contracti. Qua in opinione habet *Gennari* l. c. p. 722. plane consentientem. Quodsi *Gennari* l. c. putat post purgatum defectum consensus sanationem esse possibilem, id intelligendum est de sanatione in radice *relativa* et *improprie* dicta a momento suppleti consensus, quam *Gasparri* non negat.

(27) Quare quemadmodum *dispensatio* super affinitate ex copula licita in linea recta non conceditur, ita etiam *sanatio* in radice non est speranda. Cfr. *Leitner* l. c. p. 483.

(28) Qui casus antiquis temporibus fuit rarior, et nostra aetate propter matrimonium civile frequentius sunt sananda in radice matrimonia clandestine et invalide celebrata. Cfr. *Santi-Leitner* l. c. p. 225.

(29) Benedict. XIV. in epist. « *Redditae* » 5. Dec. 1744. § 40.; *Feije* l. c. n. 769.; *Giovine* l. c. t. I. p. 596. sq. Cfr. quoque novum decret. S. C. Inq. 8. Iul. 1903. de legitimatione prolis adulterinae et *sacrilegae* speciali modo Sedi Apostolicae reservata; Formularium S. O. p. 58. de facultate sanandi in radice pro dioecesi Pineroliensi concessa.

(30) Benedict. XIV. in cit. epist. « *Redditae* » § 40.: « *Ut autem obtineatur huiusmodi dispensatio (in radice), quae non sine urgentissima causa dari consuevit, requiritur, quod proles nata sit ex copula non manifeste fornicaria, sed putative matrimoniali* »; cit. c. Prag. a S. C. C. 18. Sept. 1723. decisa; Act. S. Sed. vol. I. p. 184. 190.; *Feije* l. c. n. 767.; *Giovine* l. c. p. 607. sq.; *Rosset* l. c. n. 2357. sq.

Qua in quaestione nequit negari complures scriptores v. g. *Giovine* l. c.

ut ipsa vox indicat, fertur in *radicem* matrimonii i. e. in consensum matrimoniale, ut ex naturali et illegitimo fiat legi-

aliosque exigere 1) *figuram* matrimonii iusti, qua excluditur animus fornicarius, qui sub *specie* fornicaria praesumitur, et 2) *bonam fidem* in coniugibus. Quae duplex conditio si summo rigore requireretur, quamplurimae sanationes in radice nunc frequenter concessae post contractum matrimonium civile in regionibus et matrimoniis formae ecclesiasticae subiectis non possent explicari. Nam *ibidem* illa tantum matrimonia sensu stricto habent *figuram* vel speciem matrimonii, quae celebrata fuerunt in *forma ecclesiastica*. Cfr. Gasparri l. c. n. 240.; Feije l. c. n. 768. In aliis vero regionibus species et figura matrimonii aliunde invalidi habetur, non solum si celebratio coram Ecclesia, sed etiam coram ministro haeretico vel magistratu civili aut alio modo consensum matrimoniale iuxta mores regionis manifestante facta sit. Cfr. S. C. Inq. 16. Sept. 1824. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1235. 1463. S. C. Inq. 22. Aug. 1906.: Anal. eccl. XV. 1907. 8.

At iam pridem Ecclesia huic circumstantiae non amplius in territorio Tridentino rigore insistit, atque imprimis attendit *substantiam* rei i. e. consensum naturalem cum affectu *maritali* elicitem et sufficienter manifestatum, ut iam suo tempore docuit Barbosa (cfr. Gennari l. c. p. 719.), atque ipse Benedict. XIV., Quaest. can. 174. non videtur esse contrarius, si scribit: « *Ad effectum, de quo agitur, (i. e. sanationis) satis est, quod matrimonium fuerit de facto contractum et quod intercesserit affectus maritalis* ». Quare si Ecclesia nunc saepe sanat matrimonia mere civiliter et invalide contracta, aut in istis matrimoniis *sensu latiori* admittit aliquam figuram matrimonii, aut illam *conditionem figurae*, dummodo salva sit substantia consensus maritalis, non tanto rigore postulat. Nam ut docet Benedictus XIV. in cit. decreto « *Cum super* » § 7., R. Pontifex potest etiam *conditiones* (iuris humani, non divini) statuere pro validitate gratiae (sanationis in radice) adimplendas et consequenter easdem etiam valet dimittere. Cfr. Rossel l. c. n. 2361. Porro altera quoque conditio a Schmalzg., Giovine aliisque scriptoribus requisita, ut ne *una* quidem pars sit in *mala fide* i. e. conscia impedimenti, ex disciplina vigente mitiorem accepit interpretationem. Profecto ex natura rei consensus *maritalis* cum cognitione impedimenti vix conciliari potest (cfr. Rossel l. c. n. 2357. sq. 2800. sq.; Feije l. c. n. 767. sq.; Gasparri l. c. n. 1156.), nisi (ut sine dubio frequenter fit) vis irritandi non satis attenditur, vel ignoratur, vel non creditur vel non sufficienter perspecta habetur. Quo in casu coniuges possunt veram habere intentionem celebrandi nuptias. Ex altera parte nunc matrimonia mere civiliter vel coram solo ministro acatholico iis in regionibus contracta, in quibus forma Tridentina notorie obligabat, v. g. in Gallia vel quibusdam partibus Germaniae haud raro in radice sanantur. Cfr. Gennari l. c. p. 719.; Putzer l. c. p. 22. sq. Quare absolute et generaliter asseri non potest malam fidem vel unius partis excludere possibilitatem sanationis in radice cit. respons. S. C. Inq. 22. Aug. 1906. At fatendum est eas posse existere circumstantias particulares matrimonii civilis, ut vix intelligatur, quomodo sanatio in radice possit habere locum. Nam ex lege Ecclesiae fideles in celebrando matrimonio civili per se *debent* habere intentionem peragendi caeremoniam *mere* civilem. Qua cum intentione consensus matrimonialis consistere nequit, si v. g. sponsi nonnisi postea coram parocho verum matrimonium contrahere velint. Quodsi intentiones illae ex omni-

timus et efficax. At quod omnino non existit, nequit sanari, neque consensus mere *fornicarius* per dispensationem auctoritatis ecclesiasticae potest reddi efficax ad producendum vinculum *matrimonii* (31). Quare si in ipsa invalida matrimonii celebratione una tantum pars naturalem consensum in matrimonium praestitit, altera vero pars nullum consensum matrimoniale dedit, consensus prioris partis sanari potest, ab altera vero parte antea consensus omnino novus necessario est praestandus (32).

659. Ut verum vinculum matrimonii in *momento applicationis* perfectae sanationis in radice oriatur, requiritur, ut a neutro coniuge consensus ab initio datus interim fuerit *vere* et *efficaciter revocatus*, sed utrimque saltem habitualiter perseveret (33). Nam ut matrimonium validum fiat, simul consi-

bus circumstantiis verificarentur, certe efficerent, ut *illud* matrimonium civile deficiente radice consensus maritalis vere et proprie in *radice* sanari non possit, si per accidens celebratio religiosa matrimonii non sit secuta. Paulo aliter *Gennari* l. c. p. 720. not. 1. rem exprimit.

(31) Si consensus ille naturalis ex utraque parte adest, in sanatione matrimonii in radice renovatio consensus ad restaurandum valorem vinculi matrimonialis in neutro coniuge requiritur, nisi speciatim praescribatur. Cfr. Act. S. Sed. l. c. p. 190. sq.; *Feije* n. 770. 771.; *Giovine* l. c. p. 612.; *Bened. XIV.*, De Synod. dioec. lib. XIII. cap. 21. n. 7. Secus enim ex *novo* consensu, non ex *primo* « in radice » sanato vinculum matrimonii oriretur, atque ita sanatio matrimonii « in radice » proprie dicta non haberetur. Cfr. *Gasparri* l. c. n. 1151.; aliter *Sanchez* l. c. l. VIII. disp. 7. n. 25. pro sua theoria de necessitate renovationis consensus.

(32) *Feije* l. c. n. 773.

(33) *Rosset* l. c. n. 2360. sq.; *Gasparri* l. c. n. 1156. sq.; *Leitner* l. c. p. 484. sq.; *Gennari* l. c. p. 722. sq.; *Avanzini* in Act. S. Sed. vol. I. p. 183. sq.; *Braun* l. c. p. 9. sq.; *Feije* l. c. n. 771. 773.; *Scherer* l. c. p. 501. alique v. g. *Santi*, *Zitelli*, *D'Annibale*, *Lehmkuhl*, *Laemmer*; aliter pauci quidam scriptores v. g. *Perrone* l. c. t. II. p. 172. sq.; *Muellendorf* in Act. theolog. Oenip. t. III. p. 477. sq. alique v. g. *Scheicher* pro ipsorum opinione matrimonium in radice sanandum iam ab initio fuisse validum, ita ut tantum interveniat sententia declaratoria. Quae sententia, si vera esset *suppositio* facta, omnino admitti posset. Nam vinculum matrimonii *valide* contracti ex iure divino et naturali nullo dissensu privato unius partis vel consensu utriusque coniugis dissolvi potest. Quare etiamsi unus vel uterque coniux summa vi revocaret consensum maritalem, ponit actum physicum omni efficacia *iuridica* destitutum. At istud *suppositum* adversariorum de *valore* matrimonii sanandi ab initio est *falsissimum*, ut supra iam demonstratum est; corruente igitur fundamento corruat quoque necesse est aedificium superaedificatum. Quare sanatio matrimonii in radice explicanda est in suppositione certissima matrimonii ab initio *invalidè* contracti et in ista *nullitate* perdurante usque ad tempus applicatae dispensationis in radice. Quo in casu res est indubia naturalem consensum maritalem, sed

stere debent et *habilitas et consensus nupturientium*. Hinc licet per dispensationem sublata sit inhabilitas personarum, tamen per revocationem consensus vel ab una parte factam propter defectum consensus *mutui* matrimonium ex iure naturali convallescere plane nequit. Praeterea si contraria sententia vera esset, necessario perveniremus ad illam falsam conclusionem, quod sacramentum matrimonii valide suscipi posset, etiamsi una pars esset penitus *invita et reluctans*. Etenim matrimonium per sanationem in radice convalidatur, i. e. tunc demum vere contrahitur, cum dispensatio applicatur, at isto momento, ut supponitur, haud raro saltem una pars non solum suum revocavit consensum, sed etiam totis viribus novo isti matrimonio celebrando resistit. Denique opinio adversaria contradicit constanti doctrinae et praxi Sedis Apostolicae (34), quae sanationem in radice solummodo concedit, si verificetur conditio hisce fere verbis expressa: “ *Quatenus utraque pars in consensu de praesenti perseveret* „. Quae conditio adeo constanter apposita non nititur iure humano, sed

iuridice inefficacem nondum producto vinculo posse revocari; unica enim ratio irrevocabilitatis scilicet vinculum matrimonii indissolubile iam productum non subsistit. Cfr. *Lugo*, De iust. et iure disp. 22. n. 384. sq.; *Rosset* l. c. n. 2361.

(34) Benedict. XIV. in cit. decret. “ *Cum super* „ §§ 7. 8., ubi non obstante sanatione matrimonii in radice a Sede Ap. concessa matrimonium declaratur invalidum, quia tempore *applicatae* dispensationis iam *conditio* concessionis apostolicae apposita de ignorantia impedimenti ex parte *mulieris* non fuerat verificata. Quam conditionem Benedictus XIV. suo tempore 12. Sept. 1750. apposuit, “ *ne ipsa (uxore) contradicente et obnitente, prout contigisset, si impedimentum scivisset, concessa dispensatio dicere-* *tur* „. Quare perperam adversarii ad hanc decisionem Benedicti XIV. provocant, quasi ipse in casu sanationem quandam in radice concessisset *post* consensum ab uxore *revocatum*. Cfr. *Rosset* l. c. n. 2163.; *Braun* l. c. p. 17. sq. Quodsi adversarii in suum favorem allegant sanationem in radice teste Bolgenio a Pio VI. concessam, imprimis innituntur documento, cuius authenticitas et textus genuinus non satis constant; etenim Bolgenius non tanta pollet auctoritate, ut eius testimonium solum sufficiat ad omne dubium eliminandum. Praeterea ex verbis a Bolgenio relatis mulier solummodo noluit *renovare* consensum, inde autem non sequitur, quod *revocaverit* consensum, ut etiam colligitur ex aliis casus circumstantiis. Nam haud raro etiam nunc datur sanatio in radice, quia in matrimonio mixto pars acatholica coram parcho catholico non vult *renovare* consensum, licet aliunde constet ipsum consensum maritalem sibi sufficientem non revocasse et velle permanere in matrimonio. Similiter mulier illa, mater duorum filiorum, voluit manere in suo matrimonio neque petiit separationem. Cfr. *Gennari* l. c. p. 723. cum edit. Act. S. Sed., *Giovine*, *Gasparri*, *Rosset*, *Braun*.

est mere *declaratoria* iuris divini, ut patet argumentis supra ex natura rei petitis.

Etiamsi doctrina de necessitate permanentis nec revocati consensus in utroque coniuge ad *ordinariam* sanationem in radice sit certa et indubitata, tamen quandoque in praxi minus clare constare potest, utrum simplex convalidatio matrimonii, an perfecta sanatio matrimonii fuerit concessa (35); praeterea *de facto* perdurationis vel revocationis saltem in uno coniuge forte non liquet (36).

(35) Quod dubium, cum ex disciplina vigente sanatio in radice expresse in rescripto enuntiari soleat, facilem habet solutionem. Hinc ista expressione admissa iuxta R. I. 30. in Sext. potius standum est pro simplici convalidatione, nisi sanatio in radice ex aliis adminiculis certo colligi possit. Cfr. S. C. C. in c. Florent. 25. Sept. 1726., ubi *dilata* fuit decisio etiam ob alias rationes, cum causa post saeculum introduceretur ob lucrum temporale ad exturbandos haeredes; *Gasparri* l. c. n. 1157.

(36) Generatim *permanentia* consensus maritalis dati est *praesumenda*, donec per manifesta signa constet illum explicite vel implicite vere revocatum fuisse.

I. Quae revocatio non habetur, si pars *ignara* impedimenti propter lites domesticas prompta esset ad solvendum matrimonium; non enim quaeritur, quid ista pars ignara *faceret*, si sciret impedimentum, sed quid *de facto* *agat*.

II. Porro consensus maritalis non revocatur, si coniux, qui impedimentum ignorat, solummodo petit separationem a *thoro* et *cohabitatione*.

III. Si ambo coniuges (cum limitatione supra data) cognoscunt impedimentum (v. g. clandestinitatis matrimonio mere civili in Gallia oppositum), at nihilominus manent in matrimonio, consensus matrimonialis non censetur revocatus, atque sanatio locum habere potest, si saltem una pars coram parocho in forma ecclesiastica detrectet *renovare* consensum.

IV. Quando unus vel uterque coniux postulat declarationem nullitatis sui matrimonii, post obtentas sententias favorabiles ad tramites iuris latas consensus maritalis censetur revocatus, neque postea sanatio in radice concedi potest. Nam coniugum dissensus, qui pendente causa fuit saltem conditionatus (si sententiam favorabilem obtinuerit), nunc post sententiam definitivam factus est absolutus. Praeterea coniuges solent sese conformare sententiis in foro externo in suum favorem latis, imo non raro illico post sententias latas novas praeparant nuptias. Qua cum animi dispositione implicite coniuncta est retractatio prioris consensus. Quae doctrina confirmatur ex decisione S. C. C. 5. Dec. 1863., ubi S. C. postquam declaravit constare de nullitate matrimonii in casu, ad alterum mirabile quaesitum advocati: Et quatenus affirmative, an consulendum sit Sanctissimo pro sanatione in radice, respondit: « *Lectum* ». Cfr. cap. 2. X. qui fil. IV. 17.

Si unus vel uterque coniux, qui intentat actionem nullitatis, obtineat sententiam petitioni contrariam, postea sanatio matrimonii in radice fieri potest, si deinceps idem matrimonium ex alio impedimento reperiatur invalidum. Nam consensus maritalis in tali hypothese ex rationibus inversis

660. Denique gravis et urgens *causa* requiritur ad concedendam sanationem matrimonii in radice sive publicis sive pri-

supra allatis de dissensu conditionato et animo sese sententiis conformandi non censetur revocatus.

Cui solutioni auctoritatem conciliat sanatio in radice ad instantiam mariti ob novum impedimentum detectum a Benedicto XIV. Litteris Apostolicis 12. Sept. 1750. *conditionale* (si uxor ignoret impedimentum) concessa post duplicem sententiam in favorem vinculi latam. Quare canonista errat, qui in causa 22. Apr. 1882. a S. C. C. decisa asserit Benedictum XIV. concessisse sanationem, « *dum alter coniugum matrimonii solutionem sollicitaret* ». Quae sanatio propter non verificatam conditionem non solum actu non fuit concessa, sed teste ipso Benedicto XIV. in cit. decreto « *Cum super* » § 7. per illam conditionem appositam mulieri non fuit ablata facultas impugnandi validitatem matrimonii ex novo capite, si forte novi impedimenti notitiam tempore novae dispensationis in radice habuisset.

Tandem si accidat, ut una vel utraque pars promoveat actionem nullitatis matrimonii, illa quaestio exiguum habet utilitatem practicam, num tali actione intentata iam lite pendente et ante sententiam definitivam facta sit revocatio consensus. Nam Ecclesia non concedit *absolute* sanationem in radice, ubi proximum est periculum divortii; nimis enim irrationabile est, ut duo coniuges per interventionem Ecclesiae indissolubili vinculo colligentur, e quibus saltem unus ad dirumpendum illud vinculum iam promptus est. Praeterea Ecclesia sese non solet exponere periculo violandi ius divinum; at si vellet lite pendente sanare matrimonium in radice sese exponeret saltem in non paucis casibus periculo violandi ius divinum; nam consensus forte iam absolute retractatus ab Ecclesia sanari non potest. Denique huiusmodi sanatio cum iure et libertate coniugum implorandi declarationem nullitatis atque sibi invitis et reluctantibus non obtrudendi vinculum matrimoniale, vix videtur posse conciliari. Quare sapienter Benedictus XIV. in cit. decr. « *Cum super* » tradit se non *absolute* dedisse sanationem in casu, sed conditionate, « *ne ipsa (uxore) contradicente et obnimente..... dispensatio concessa diceretur* ».

Quodsi res merè theoretice consideretur, per se *duplex* casus est possibilis. Nam coniuges, qui petunt declarationem nullitatis, forte de impedimento non habent plenam certitudinem atque tanquam probi fideles sese in antecessum submitunt futuro iudicio Ecclesiae et nequaquam absolutum, sed conditionatum manifestant dissensum: Si sententia mihi fuerit favorabilis. Quo in casu evidenter absoluta revocatio consensus pendente causa et ante definitivam sententiam non habetur. Hinc mirum non est, quod Ecclesia non exegerit praevidiam consensus *renovationem*, cum Benedictus XIV. post duplicem sententiam pro validitate latam propter novum detectum impedimentum concesserit sanationem in radice. At ex natura rei nihil obstat, quominus actor pro nullitate, praesertim si plenissimam habeat certitudinem de impedimento, ita sit animo comparatus, ut absolute et simpliciter quocunque tandem interveniente impedimento velit a suo matrimonio recedere. Qua in suppositione consensus absolute revocatus est dicendus, et sanatio concessa, quia incideret in consensum non amplius existentem et retractum, non produceret ullum effectum. Cfr. *Gasparrì* l. c. n. 1156.; *Lehmkuhl*, Theol. mor. t. II. n. 802. Quare si *Scherer* l. c. p. 501. not. 10. simpliciter contendit cum actione nullitatis alicuius

vatis personis. Cfr. Bened. XIV. decret. * *Cum super* „27. Septembris 1755. § 7. Quae causa si deesset, profecto sanatio a R. Pontifice scienter concessa esset valida, sed illicita; ab Episcopo vero ex indulto apostolico facultatibus delegatis munito invalide concederetur.

At quoniam R. Pontifex *non vult* illicite agere, ideo si in supplicatione falsa causa fuit allegata, etiam sanatio pontificia est irrita.

Huiusmodi causae graves et urgentes sunt, si impedimentum v. g. affinitatis illegitimae uni parti est notum et alteri coniugi sine gravi periculo manifestari non potest; si una pars v. g. in matrimonio mixto invalide inito induci non potest, ut coram paracho catholico in forma ecclesiastica renovet consensum; si forte neutra pars de nullitate matrimonii commodè moneri potest (37), v. g. si nullitas proveniat ex culpa Ordinarii vel parochi, qui per negligentiam non curarunt dispensationem vel ipsius legitimam executionem (38). Quo in casu S. Sedes quandoque concedit sanationem in forma gratiosa sine executore vel acceptance. Cum nostra aetate

coniugis non posse conciliari perduratiōem consensus maritalis, proponit assertionem nimis *generalem*. Non enim quaeritur, quid quis faceret vel facere posset, sed quid de facto faciat; iam vero ex natura rei duplex manifestatio dissensus pendente causa est possibilis scilicet absoluta et conditionata; ergo sine sufficiente ratione a priori restringitur ad unicam formam absolutam. Hinc si idem cl. auctor reprehendit *Gasparri* ob artem casuisticam hac in re nimis artificialem, doctores huic censurae communiter calculum vix adiciunt.

Multo planior est solutio, si tertia quaedam persona v. g. consanguineus *accusat* valorem matrimonii, ipsi vero coniuges totis viribus *sustinent* validitatem matrimonii contracti. Quo in casu evidenter pendente causa revocatio consensus maritalis omnino non habetur; hinc sanatio matrimonii in radice minime est exclusa. Et revera in causa relata in ed. *Richt. Conc. Tr.* p. 256. sq. n. 95. a Congregatione particulari trium Praelatorum 7. Febr. 1729. resolutum fuit: * *Constare de validitate matrimonii, sed ad cautelam esse consulendum SSmo. pro illius convalidatione in radice* „ Quae resolutio a Benedicto XIII. per Breve 28. Apr. 1729. fuit confirmata, a qua S. C. C., licet lis a tertiis personis esset restaurata, 21. Iun. 1732. non recessit atque respondit: * *Nihil de aperitione oris et ad mentem* „.

(37) Benedict. XIV. in cit. epist. * *Redditae* „ § 40., Quaest. can. 174.; S. C. C. 22. Iun. 1844. apud *Lingen et Reuss*, Causae select. S. C. C. p. 884. sq. resp.: * *Non indigere* „ i. e. sanatione in radice; *Rosset* l. c. n. 2359.; *Feije* l. c. n. 770. iunct. n. 598. 687.; *Scherer* l. c. p. 508.; *Genari* l. c. p. 724.

(38) S. Poenit. 18. Ian. 1883.; Collect. S. C. de Prop. F. n. 1567. 1568.; *Gasparri* l. c. n. 1160. 428.

tanta sit facilitas obtinendi sanationem in radice, non possum subscribere opinioni illorum virorum doctorum, qui, si coniuges sint in bona fide, nimis facile promptum habent responsum: Dissimulandum, silendum. Qua ratione certe peccata formalia impediuntur, at coniuges vivunt in concubinato materiali carentque *sacramento* matrimonii et gratiis sacramentalibus. Quae damna et tantorum bonorum privatio per dissimulationem non reparantur (39).

IV. De petitione et executione sanationis matrimonii in radice.

661. In petenda dispensatione ad sanandum matrimonium in radice sive ab uno sive ab utroque coniuge sive a tertia persona v. g. ab Ordinario inseciis coniugibus imprimis ea servanda et exprimenda sunt, quae generatim in *dispensationibus* matrimonialibus praesertim *post contractum* invalidum matrimonium exprimi et servari debent. Praeterea quatuor conditiones huic dispensationi propriae in supplicatione speciali ratione sunt attendendae (40).

662. Sanatio matrimonii in radice ordinarie petitur a S. Penitentiaria propter impedimenta *occulta*, si renovatio consensus a parte ignara impedimenti vix obtineri potest. Imo utraque parte insecia impedimenti sanatio peti et applicari potest; nam Ecclesia independenter a supplicatione coniugum impedimentum tollere potest, quo sublato consensus coniugum naturalis perseverans suum producit effectum veri vinculi matrimonialis, atque ita inseciis coniugibus matrimonia convalescere possunt. Nihilominus fieri potest, ut impedimentum natura sua sit publicum aut facile detegi possit. Quo in casu pro foro *externo* a S. C. de discipl. Sacram. vel a S. C. Inq. datur sanatio matrimonii in radice v. g. propter impedimentum *clandestinitatis*; atque curandum est, ut de tali sanatione authentice in foro externo per documenta constet, altera pars de facta sanatione certioretur, atque scandalum forte datum prudenti quadam divulgatione removeatur. Quibus in rescriptis sanationis exequendis tenor rescripti et clausulae accurate observentur necesse est (41).

(39) Act. S. Sed. t. XV. p. 140. not. 1. iunct. *Feije* l. c. n. 770.

(40) *Feije* l. c. n. 772.

(41) *Giovine* l. c. t. I. p. 617. sq. t. II. p. 270.; *Feije* l. c. n. 773.; *Rosset* l. c. n. 2365. sq.; *Leitner* l. c. p. 484. sq.

V. De effectibus sanationis matrimonii in radice.

663. Effectus sanationis matrimonii in radice primarius est *abrogatio* in casibus *particularibus* illius ecclesiasticae legis irritantis, quae certorum matrimoniorum valori obstabat; *directi* effectus ex illa abrogatione sequentes sunt imprimis duo scilicet *restauratio valoris* matrimonii et *legitimatio* prolis. Quae restauratio valoris oritur ex naturali consensu *ab initio* matrimonii praestito et habitualiter permanente nec revocato, non vero ex *novo* (42), et eo quidem momento (*ex nunc*) (43).

(42) Quodsi quandoque in rescripto sanationis praevia renovatio consensus in uno vel utroque coniuge ad cautelam exigatur, huic clausulae speciali omnino standum est. Cfr. S. C. Inq. 22. Nov. 1889, in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1569.; *Gasparri* l. c. n. 1153, 1157.

(43) *Schnitzer* l. c. p. 547.; *Scherer* l. c. p. 510. aliique v. g. *Barbosa*, *Giovine* tenent per sanationem in radice matrimonium **fieri validum ex tunc**; at plerique scriptores v. g. *Sanchez* l. c. l. VIII. disp. 7. n. 4.; *Schmalzgr.* l. IV. t. 17. n. 123.; *Gasparri* l. c. n. 1149.; *Gennari* l. c. p. 725. sq. aliique v. g. *D'Annibale*, *Lehmkuhl*, *Feije*, *Braun*, *Leitner*, *Palmieri*, *Sebastianelli*, *Ballerini*, editores Act. S. Sed., *Ferreres*, *Rosset* merito illam repetunt *ex nunc*. Nam ad praeterita non datur actio, et facta infecta fieri non possunt; id enim vel ipsi Deo omnipotenti est metaphysice impossibile; ergo etiam R. Pontifici talis potestas non est vindicanda. Quare si *Scherer* l. c. inde arguit, quod retroactiva illa vis sanationis sit « postulatum ratioeinationis iuridicae » inefficaci usus est argumento; nam quod est metaphysice impossibile, non potest esse postulatum ratioeinationis iuridicae, nisi quis iuristis tribuat rationem a communi ratione distinctam, ita ut penes ipsos sit possibile, quod aliis hominibus metaphysice est impossibile. Nec iuvat dicere convalidatione *ex tunc* non admissa *effectus sanationis* « pendere in aere », ut putat idem cl. auctor. Nam imprimis effectus restorationis valoris matrimonii ex nunc certe non pendet in aere, sed existit in ordinaria sanatione in obiectiva rerum natura. Porro quod coniuges et filii inde ab initio reputentur legitimi, pendet a iuris fictione sive actu legislatoris, quo effectus illegitimitatis tolluntur. Qui actus certe praebet sufficiens fundamentum legitimationis, quae ideireo in aere pendere nullo modo dici potest. Quo argumento adversariorum simul patet fundamentale vitium contrariae sententiae; confundunt enim iuris fictionem cum obiectiva rei veritate. Quodsi denique addas sententiam supra in textu assertam niti auctoritate Benedicti XIV. etiam ut R. Pontificis, ut patet ex Const. « *Etsi* » cum decreto « *Cum super* » atque nunc Romae communiter ut indubitatum esse receptam, contraria sententia prorsus improbabilis et antiquata est habenda. Imo *Molina*, De iust. et iure t. III. part. 1. disp. 624. n. 3. de ista opinione etiam a *Barbosa* tentata scribit: « *Summum Pontificem efficere posse, ut matrimonium, quod ab initio fuit nullum propter impedimentum canonicum, reddatur a principio validum dispensando in tali impedimento illudque auferendo, sane*

quo *executioni* mandatur *dispensatio*, si a neutra parte ex natura rei vel ex clausula rescripti dispensationis renovatio consensus est necessaria. Quodsi renovatio consensus saltem per unum ex coniugibus est praescripta, matrimonium actu convalescit post fulminatam dispensationem, eo momento, quo renovatio consensus per illam partem praestatur. Praeterea quia *per fictionem iuris* dispensatio censetur praecedere matrimonium, post executionem dispensationis matrimonium reputatur tanquam validum inde a momento primae celebrationis matrimonii, sive ut dicitur "*ex tunc*," (44), et consequenter *coniuges* ipsi etiam *ex tunc* quoad effectus censentur *legitimi*.

664. Alter effectus principalis sanationis in radice est *legitimatio* prolis *ex tunc* sive inde a prima celebratione matrimonii progenitae. Quodsi unus ex effectibus locum habere non possit, eo quod proles non existat, aut unus vel uterque coniux iam mortuus sit, saltem alter ex effectibus vim suam obtinebit, v. g. proles reputabitur ita legitima, ac si parentes inde a primis nuptiis *legitimi coniuges* fuissent. Quae legitimatio prolis per sanationem matrimonii in radice *plenissima* est quoad omnes effectus spirituales sive ecclesiasticos v. g. quoad ordines sacros vel beneficia ecclesiastica, uti constat ex indubitata et communi doctorum sententia; at praeterea legitimatio prolis etiam ex *alio titulo* haberi potest, scilicet si matrimonium in radice sanatum fuerit *putativum* (45).

Decet quoque, ut princeps civilis in saeculari foro sanationem in radice etiam quoad effectus *civiles* inde a prima celebratione matrimonii admittat; at *stricta obligatio* admit-

non dubito id esse plus quam falsum ». Quare perperam Scherer l. c. imponit Gasparri "*contradictoriam demonstrationem* ». Qui auctor potius optime meritus est, quod sententiam a se propugnatam tanquam *fundamentum* et cardinem huius disputationis statim ab initio solide probavit. Terminologia quoque "*fictionis iuris*" communi usu consecrata optimo consilio retinetur; rem enim ipsam bene significat. Deinde fietio confundenda non est cum iuris fictione. Quare si *ex nunc* sponsi recipiunt *sacramentum* matrimonii (ad quod debita ratione sese praeparent necesse est), nihil in re *sacramentaria fingitur*; si autem *ex tunc* reputantur coniuges et filii legitimi, *fictio iuris* sese extendit ad effectus mere externos et canonicos, neque ulla fit *fictio* in sacramento revera ex tunc recepto.

(44) *Palmieri* l. c. p. 229. sq.; *Act. S. Sed.* vol. I. p. 190.; *Giovine* l. c. t. I. p. 603.; *Perrone* l. c. t. II. p. 172. sq.

(45) Cfr. cit. caus. *Pragens.*; *Bened. XIV.*, Quaest. can. 174.; *Gasparri* l. c. n. 1151.; *Braun* l. c. p. 3. (de Cardinalatu).

tendi prolem illam per se *illegitimam* ad omnes illos effectus *civiles* non videtur concludenter probata (46).

(46) Qua in quaestione dubium non est, quin sanatio in radice a R. Pontifice concessa suam exserat vim etiam in foro civili quoad effectus mere temporales v. g. haereditarias successiones, primogenituras, maioratus, si id *iure quoque civili receptum* sit. At nostra aetate legislatores civiles in suo foro non amplius solent recognoscere canonicam sanationem in radice quoad effectus temporales, sed unice attendunt sanctiones iuris civilis.

Quare antiqua controversia inter doctores catholicos agitata, num R. Pontifex iure *proprio* et nativo sanationem in radice ita concedere possit, ut illa etiam extra Statum pontificium *ubique terrarum necessario* in ipso quoque foro civili quoad effectus temporales sit admittenda, exiguum videtur habere utilitatem practicam. Quodsi quis attendat, quae etiam nunc scribuntur in Prax. Datar. Apost. n. 178.: « *Iure canonico, unde quavis indirecte et per consequentiam, iure etiam civili (?) praedicta legitimatio* (per sanationem in radice) *suis gaudet effectibus (?)* et traduntur a *Gennari* l. c. p. 724. sq., forte brevem quandam disquisitionem theoreticam non dicet plane inutilem.

Praesente *Sanchez* l. c. l. VIII. disp. 7. n. 4. plerique doctores affirmativum dederunt responsum v. g. *Schmalzgr.* l. IV. t. 17. n. 117. sq. 119. sq.; *Riganti* in Reg. 50. Canc. Ap. n. 112. sq.; *Rosset* l. c. n. 3516. alique v. g. *Giovine*, *De Angelis*, *Santi*, *Gennari*. Cfr. quoque *Bened. XIV.*, Quaest. can. 174. At cum in *nova* editione Veneta cit. operis *Sanchezii*, censors reipublicae allegatum illum n. 4. disp. 7. arbitrarie expunxissent, omnium *illarum editionum* tomus III. cum detracto n. 4., non genuinus liber *Sanchezii* de matrimonio, ut non pauci putarunt, 4. Febr. 1627. in Indicem librorum prohibitorum relatus est, ex quo a Leone XIII. in nova Indicis revisione sapienter fuit deletus. Cfr. *Hurter*, Nomenclator t. I. p. 235.

At alii antiquiores et recentiores scriptores sententiam negantem amplexi sunt v. g. *Gasparri* l. c. n. 1152.; *Palmieri* l. c. p. 301. sq.; *Kutschker*, *Eher.* t. V. p. 434.; *Scherer* l. c. p. 511. cum aliis a *Sanchez* l. c. n. 3. et *Schmalzgr.* l. c. n. 118. allegatis v. g. *Molina*, *Navarro*, *Perez*, *Conineck*, *Antonio de Butrio*. Sententia affirmans quandoque illa ratione firmatur, quod per sanationem in radice matrimonium convalidetur *ex tunc*; at ista ratio nititur supposito falso et in praecedentibus iam refutato. Quodsi alii exinde arguunt, quod Ecclesia *per fictionem iuris* matrimonium *habeat validum*, id sane verissimum est; at inde quoque sequitur Ecclesiam aperte declarare tale matrimonium ante applicatam sanationem semper *in se* fuisse invalidum et prolem antea natam vere illegitimam; ideo potestas civilis non *praecedat*, sed *sequitur* iudicium Ecclesiae, si talem prolem dicat illegitimam. Quare sine dubio potestas civilis debet agnoscere prolem vere legitimam, quae post dispensationem vel convalidationem *ex nunc* factam stante iam vero *vinculo* coniugali nata est. Cfr. *Riganti* l. c. n. 116. At inde non sequitur potestatem civilem obligari ad legitimatam prolem admittendam, quae *vere* et *obiective* ante sanationem ex ipso iudicio Ecclesiae illegitimos habuit natales; perperam enim patroni sententiae affirmantis *vere valido* matrimonio *eundem* effectum tribuunt atque matrimonio tantum per *fictionem iuris* ecclesiastici valido, nec satis distinguunt matrimonium cum dispensatione praevia rite *contrahendum* a

§ 4. DE RATIFICATIONE MATRIMONII ILLICITE CONTRACTI.

665. Matrimonium non obstante impedimento prohibente Ecclesiae a fidelibus celebratum procul dubio *illicitum* quidem existit, sed *validum* est habendum. Quae illicita matri-

matrimonio *nulliter*, imo non raro *mala fide* contracto i. e. a vero et obiectivo concubinato. Cfr. *Schmalzgr.* l. c. n. 123. n. 3.

Denique doctores catholici communiter docent R. Pontificem non posse extra suum principatum civilem *directa* concessione legitimare prolem in ordine ad effectus civiles, nisi forte per accidens in casu quodam *extraordinario* bonum religionis id exigat; nam per se legitimatio prolis ad effectus temporales est de competentia fori civilis, non ecclesiastici. Cfr. cap. 13. X. qui fil. IV. 17.; *Schmalzgr.* l. IV. t. 17. n. 110. sq. At si R. Pontifici vindicatur ius proprium et nativum ubique legitimandi *ex tunc* quoad effectus mere civiles prolem *ante* sanationem illegitime natam, ipsi tribuitur potestas *directe* legitimandi prolem quoad effectus civiles extra suum principatum civilem; nam ex matrimonio *in se valido* illa legitimatio *ex tunc* usque ad *nunc* applicatae sanationis nec habetur nec haberi potest; ergo unice proveniret *ex directa* Ecclesiae concessione, quae regulariter admitti nequit. Cfr. *Schmalzgr.* l. c. n. 112. 113. 114. Porro si R. Pontifex per sanationem in radice iure proprio et nativo potest legitimare prolem in se illegitimam quoad effectus mere civiles, nulla apparet ratio, quare idem ius ipsi non competat quoad convalidationem per *subsequens matrimonium*. Inde sequeretur potestatem civilem *necessario* adstringi, ut huiusmodi filios illegitimos ad haereditates, primogenituras, maioratus, feuda pleno iure admittat. Id, quod certe falsum est. Nam v. g. teste P. Hunter iure civili Angliae inde ab antiquissimo tempore iam *ante reformationem* recepto, porro iure communi Statuum foederatorum Americae septentrionalis (cfr. *Putzer* l. c. p. 183.), denique iure speciali principum Germaniae (cfr. *Gerber*, Syst. d. d. Privatr. §§ 242. 250. 268. 274.), matrimonium subsequens illum effectum legitimacionis quoad effectus civiles non producit. At Ecclesia huiusmodi ius nunquam reprobavit v. g. in damnatione eertorum articulorum speculi saxonici; imo Sixtus V. ex speciali illo iure principum sumit argumentum, quod in Cardinalibus tanto rigore exigat *veros legitimos* natales. Quae argumentatio fuisset exigui valoris, si Sixtus V. provocasset ad ius ab Ecclesia reprobatum. Cfr. cod. civ. Galliae art. 333., Italiae art. 197.; *Riganti* l. c. n. 120. sq. iunct. *Schmalzgr.* l. c. n. 114. sq.; *Rosset* l. c. n. 3495. 3498. sq. 3503. 3513. sq. Tandem coronidis loco sententia negans confirmatur auctoritate Cardinalis *Pereira*, qui in cit. caus. Pragensi 18. Sept. 1723. gratiae concedendae fuit contrarius, et nullos videtur habuisse scrupulos, quod potestas civilis fictiones illas iuris ecclesiastici in sanatione quoad effectus *temporales* in suo foro *non debeat* regulariter admittere, nisi forte constet R. Pontificem in casu extraordinario usum esse sua potestate *indirecta* propter *bonum religionis*.

Nam hisce fere verbis parum notis arguit: * Credo utique, quod adhuc concessa gratia nullam ex ea quoad intentum caperet orator utilitatem. Nam si ex lege municipali sui regni non possunt succedere in bonis patetnis legitimati per subsequens matrimonium parentum, eodem modo im-

monii celebratio frequentius ea ratione locum habet, quod in regionibus formae ecclesiasticae non subiectis cum violatione antiquissimae legis ecclesiasticae sine interventione Ecclesiae et absque ullis ritibus sacris matrimonium celebretur, aut matrimonia mixta sine *dispensatione* legitimae auctoritatis ecclesiasticae et non raro neglectis *cautionibus* iure divino requisitis coram ministro acatholico contrahantur.

666. Quamvis *renovatio consensus* a coniugibus valide coniunctis non sit exigenda, tamen in priore casu, si coniuges Ecclesiae satisfacere velint, poenitentiae signa exhibeant, scandalum removeant, ad ritus sacros et benedictionem Ecclesiae secundum iudicium Episcopi admitti possunt (47). In altero vero casu S. C. Inq. 9. (12) Marl. 1881. censuit: “ *Oportere, ut a praefatis coniugibus (matrimonii mixti) Ecclesiae, cuius sanctissima lex violata est, satisfiat, eidemque cautiones de periculo salutis aeternae a se et a sua prole amovendo in foro etiam externo praestentur, atque hoc fine recursum ad Episcopum postulari.* „ Cfr. quoque cap. 9. X. qui fil. IV. 17.; Rosset l. c. n. 3437. sq.

667. Scholion. Quemadmodum principes civiles in ordine ad *contrahenda* matrimonia civilia solent concedere dispen-

pediti remanent ad eandem successionem legitimati virtute dispensationis in radice matrimonii. Nam praedictum statutum Bohemiae requirit pro substantia *realem et veram legitimitatem in natiuitate filii* ad hoc, ut admittatur ad successionem parentis, et ideo non admittitur ad huiusmodi successionem, qui legitimatus fuit virtute subsecuti matrimonii inter parentes, quia iste talis non vere nec realiter, sed fictitiae et per quamdam ideatam retroactionem matrimonii reputandus venit, tanquam si legitimus nasceretur.... Atqui hoc idem accedit in legitimated ex vi dispensationis in radice matrimonii; siquidem *iste talis vere et realiter tempore natiuitatis suae non fuit legitimus*, quia tunc temporis nullum inter parentes eius subsistebat matrimonium, ut supponitur, et *Papa facere non potest, quod natus non fuisset illegitimus....* et solum per quamdam *fictionem* reputari debet praedictus filius, tanquam si legitimus nasceretur ex vi cuiusdam fictitiae et ideatae retroactionis, quae trahit tempus concessionis dispensationis in radice ad tempus initi matrimonii nulliter et de facto celebrati, *ut lenet communis doctorum sententia....* Ergo eodem modo, quo legitimated per subsequens matrimonium obstat lex seu statutum Bohemiae, debet etiam similiter obstat legitimated ex vi dispensationis in radice. Haecenus Cardinalis Pereira, cuius argumentationi connexio logica vix poterit negari. In cit. vero casu. Pragensi sanatio in radice tandem magis ad cautelam quam ob necessitatem fuit concessa; nam istud matrimonium statim ab initio probabiliter erat validum, certe autem *putativum*.

(47) S. C. Inq. 31. Aug. 1881.; Act. S. Sed. vol. XVI. p. 235.; *Lehmkuhl*, Theolog. mor. t. II. n. 696. 714.

sationes a suis legibus matrimonium irritantibus et prohibentibus, ita etiam ad convalidanda matrimonia invalide contracta non denegant dispensationes. Quibus in dispensationibus per aliquam antiqui et novi iuris canonici imitationem, quandoque eam sequuntur normam, ut relaxatio impedimenti solummodo concedatur cum expressa conditione *novae celebrationis* matrimonii (48), aut interdum post ablatum impedimentum ipso facto et sine nova nuptiarum celebratione matrimonium sanatum esse statuunt (49), etiam ad instar alicuius sanationis in radice (50).

(48) Cod. civ. Austr. § 88. iunct. *Scherer* l. c. p. 512. sq.

(49) Lex matr. Hungar. a. 1894. art. 45.

(50) Cod. civ. Germ. art. 198. (leg. introd.) iunct. §§ 1324. 1325. et *Lehmkuhl*, D. b. Gesetzb. d. d. R. ad §§ 1324. sq.

PARS QUINTA.

DE EFFECTIBUS MATRIMONII CONTRACTI.

TITULUS XXXI.

DE IURIBUS ET OFFICIIS CONIUGUM.

(*Lib. IV. tit. 1. de sponsal. et matrim.*)

668. **Fontes:** Decret. Grat. Dist. 5. 6.; C. XXXII. et XXXIII. (1); cap. 5. i. f. X. de eo, qui d. IV. 7.

Scriptores: Comment. iur. Decretal. in l. I. t. 1. v. g. *Schmalzgr.* n. 312. sq. — *Sanchez* l. c. l. IX.; *Van de Burgt*, De matrim. p. 399. sq.; *Scherer* l. c. p. 513. sq.; *Leitner* l. c. p. 526. sq. 548. sq.; *Gasparri* l. c. n. 1055. sq.; *Rosset* l. c. n. 3015. sq. 3573. sq. — *Freisen* l. c. p. 847. sq.; *Esmein* l. c. t. II. p. 3. sq.; *Zhishman* l. c. p. 718. sq.; *Friedberg-Ruffini* l. c. § 157. — *Wernz* h. tom. IV. n. 48. sq. de effectibus matrimonii in genere.

Praenotiones.

669. Cum de effectibus matrimonii in coniugibus productis est inquirendum, non pauci illorum potius tractandi sunt a theologis dogmaticis v. g. de gratia et reviviscentia illius (2), aut a moralistis v. g. de obligationibus coniugum (3), aut a doctoribus iuris civilis v. g. de dote uxoris et bonorum coni-

(1) Dig. XXV. 3. de agnoscend. et alend. liberis vel parent., 7. de concubinis; L. 8. D. de senator. I. 9.; L. 28. D. de relig. II. 7.; *Arndts-Serafini* l. c. §§ 393. sq. — Cod. civ. Ital. art. 130. sq., Austr. §§ 89. 90., Gall. art. 213. 214. sq., Hisp. art. 56. sq., German. §§ 1353. sq.

(2) *Schmalzgr.* l. c. n. 312.

(3) *Pirhing* l. c. ante n. 178. * *Quia haec materia* (i. e. de usu matrim.) *magis ad forum internum conscientiae et poenitentiale pertinet, quam ad forum ecclesiasticum externum, ideo de illa solum duas quaestiones magis necessarias hoc loco tractabimus, omissis aliis, de quibus videri possunt, quae tractantur a theologis passim in tract. de matrimonio.* Cfr. *Lehmkuhl*, Theol. mor. ed. 11. 1910. t. I. n. 932. sq. t. II. n. 1063. sq. *D'Annibale*, P. II. n. 560. sq.

munione (4) aut etiam a professoribus philosophiae moralis (5) v. g. de patria potestate et societate coniugali sunt praeoccupati. Quare hoc loco omissis effectibus, qui in praecedentibus titulis h. tom. IV. vel alibi iam sunt explicati v. g. de sponsalibus, de matrimonio rato vel consummato (6), pauca quaedam insinuanda restant, quae potius spectant ad forum externum et canonicum.

§ 1. DE IURIBUS ET OFFICIIS COMMUNIBUS CONIUGUM.

670. Contractus matrimonialis, cuius principale obiectum est mutua traditio iuris in corpora in ordine ad generandam prolem, imprimis illud efficit, ut in *utroque* coniuge sit *aequale ius ad debitum coniugale* stricte exigendum, cui iuri in altero coniuge correspondet *obligatio* strictae iustitiae reddendi debitum exactum (7), nisi iusta causa excuset (8).

At *ius exigendi* debitum i. e. *exercitium* iuris manente iure *radicali* in coniugibus cessare (9) vel saltem ad tempus suspendi (10) potest. Praeterea ipsa *facultas petendi* debitum in

(4) *Arndts-Serafini* l. c. necnon de potestate patria §§ 420. sq.; *Gerber*, Syst. d. d. Privatr. §§ 221. sq.; *Gasparolo*, Ius civ. Rom. p. 55. sq. 106. sq. 209.

(5) *Cathrein*, Moralphilos. t. II. p. 414. sq.; *Schiffini*, Disput. philos. mor. n. 391. sq.

(6) Cfr. v. g. *Wernz*, Ius Decret. t. II. n. 120. sq. t. IV. n. 48. sq.

(7) I. Corinth. VII. 3.; cap. 1. 2. X. de coniug. lepros. IV. 8.; cap. 31. X. de sent. excom. V. 39.; *S. Thomas*, Summa theolog. P. III. Suppl. q. 64.; *Sanchez* l. c. l. IX. disp. 1. sq.; *Rosset* l. c. n. 3016.; *Gasparri* l. c. n. 1059.; *Freisen* l. c. p. 847. sq.; *Esmein* l. c. t. II. p. 8. sq.

(8) *Eschbach*, Disputat. p. 75. sq.; *Capellmann*, Medicina pastoral. p. 132. sq.; *Wernz* h. t. IV. n. 252. sq.; *Esmein* l. c. p. 12. sq.; *Rosset* l. c. n. 3188. sq.

(9) V. g. si superveniat impotentia perfecta et perpetua, vel si unus coniux cum licentia compartis *rite* emittat professionem religiosam vel contrahat affinitatem per *incestuosum* adulterium cum consanguineis in primo et secundo gradu alterius partis commissum, cui sublato nunc impedimento prohibente incestus in *poenam* ab Ecclesia inflictus est *privatio* vel ipsius *facultatis petendi* debitum coniugale. Cfr. S. C. Inq. 8. Mart. 1900.; cap. 1. 16. 17. 20. X. de convers. coniug. III. 32.; cap. 1. 6. 10. X. de eo, qui cogn. IV. 13.; *Sanchez* l. c. l. IX. disp. 2. n. 8. disp. 7. 27. 30. sq.; *Feije* l. c. n. 382. sq.; *Gasparri* l. c. n. 1056. sq.; *Rosset* l. c. n. 1967. sq.; *Wernz* h. tom. IV. n. 441.; *Scherer* l. c. p. 339. 515. sq.

(10) Cap. 11. 12. X. de convers. coniug. III. 32. (de voto castitatis ad tempus emissio). Cfr. quoque *Esmein* l. c. t. II. p. 22. sq.; *Gasparri* l. c. n. 1961. (de impotentia temporanea).

coniuge v. g. vovente castitatem (11) vel in adultero *incestuoso* (12) ita potest esse sublata, donec eidem fuerit legitime restituta (13), ut in ipso maneat saltem *obligatio reddendi*, et alter coniux omnino retineat strictum *ius* vere *exigendi* debitum (14). Imo fieri potest, ut una pars retineat quidem aliquam facultatem *petendi* debitum, sed non amplius *ius* strictum *exigendi* ab altera parte, si nimirum adulterium commisit cum persona plane *extranea* (15). Quod delictum Ecclesia non castigat *poena privationis* facultatis *petendi* debitum, sicut accidit in casu adulterii *incestuosi* cum consanguineis alterius coniugis in primo et secundo gradu.

Obligatio quoque *reddendi* debitum in coniugibus potest cessare vel saltem ad tempus suspendi. Id, quod fit generatim omnibus in casibus, quibus in altera parte *ius* quoddam *strictum exigendi* non existit. Quare *obligatio* illa *reddendi* debitum ex *iustitia* in aliquo coniuge non habetur, si altera pars est *incestuosa* vel quaecumque *adulterium* commisit, unde

(11) Cap. 3. 12. X. de convers. coniug. III. 32.; *Rosset* l. c. n. 1229. sq. 3042. sq. 3190. sq.; *Gasparri* l. c. n. 1058.

(12) Cap. 1. 6. 10. X. de eo, qui cogn. IV. 13.; *Gasparri* l. c. n. 1060.; *Hollweck*, D. k. Strafg. p. 268.; *Hinschius* l. c. t. V. p. 813. sq. 820.

(13) Quae restitutio iuris in coniuge *voto* ligato potest tantum fieri per veram *dispensationem* legitime obtentam sive a R. Pontifice v. g. per S. Poenitentiariam sive ab Episcopis *saltem* vi art. 9. inter facultates a S. Poenitentiaria ipsis concessas (cfr. quoque S. Poenitent. 1. Maii 1878.) et etiam ex iure ordinario in casu urgentis necessitatis, sive a regularibus, qui huiusmodi privilegio apostolico muniti sunt, vel a confessariis pagella S. Poenitent. praeditis. Cfr. *Rosset* l. c. n. 2384. sq.; *Putzer* l. c. p. 164. sq.; *Feije* l. c. n. 639.

Pariter *poena* privationis facultatis *petendi* debitum in adultero incestuoso ab auctoritate ecclesiastica, non a parte laesa remitti potest, salvo tamen iure naturali partis innocentis instituendi divortium etiam perpetuum a thoro et cohabitatione. Quae relaxatio *poenae* pariter peti et obtineri potest a R. Pontifice in casu occulto per S. Poenitent. (cfr. Benedict. XIV. Const. « *Pastor bonus* » 13. Apr. 1744. § 46.) et in casibus publicis per S. C. de Sacramentis, aut ab Episcopis *saltem* ex art. 10. facultatum S. Poenit. vel ex art. 8. Form. I. facultat. S. C. de Prop. F. (cfr. S. C. de Prop. F. 19. Iul. 1782., unde constat art. 8. etiam intelligi de coniuge catholico, qui cum haeretico valide contraxerat, sed *ius* *petendi* debitum amisit), aut a regularibus, qui ex privilegio apostolico legitime communicato sunt competentes, aut a confessariis, qui pagellam S. Poenitent. obtinent. Cfr. *Putzer* l. c. p. 191. sq.; *Leitner* l. c. p. 616. sq.; *Gasparri* l. c. n. 1060. (de iure etiam ordinario Episcoporum dispensandi super ista poena communiter admissio).

(14) Cap. 4. 10. 11. X. de eo, qui cogn. IV. 13.

(15) Cap. 15. 16. 19. X. de convers. coniug. IV. 32.

coniugi innocenti ex iure naturali et divino tribuitur ius sese in perpetuum ab altero separandi, salvo tamen vinculo coniugali (cfr. cap. 2. X. II. 16.; cap. 4. X. IV. 19.), *vel* in perpetuum (16) aut ad tempus per legitimam iudicis ecclesiastici sententiam a thoro et mensa compartis fuit separata. At obligatio reddendi debitum non cessat, si altera pars *voto castitatis* ligata illud petat. Cfr. *Rosset* l. c. n. 3191. sq. cum ple-risque doctoribus; aliter *Scherer* l. c. p. 516. not. 13. cum compluribus antiquis scriptoribus. Denique post contractum matrimonium (ratum) unicuique coniugi competit facultas intra spatium duorum mensium legitime computandum *de-liberandi* de religione quadam amplectenda et *declinandi* ma-trimonia consummationem (17). Nam licet illo bimestri petitorio vel redditio debiti non prohibeatur, tamen *obligatio reddendi* in coniuge illo *deliberante* de ineunda religione est suspensa.

Si una pars de morte prioris coniugis probabiliter dubitans nihilominus mala fide celebret nuptias, alteri parti in bona fide constituta debitum reddere tenetur; at ipsa exigere nequit (18). Nam prior pars non est spolianda sua possessione bona fide retenta, quamdiu de nullitate matrimonii non constat; altera vero pars nequit uti iure, quod certo non possidet; prius enim matrimonium valide contractum contra ipsam est in possessione, donec de solutione certo non constet. Eadem norma est servanda, si matrimonium bona fide fuerit celebratum, atque uni coniugi probabile dubium de morte prioris compartis superveniat. Quodsi utraque pars sit in isto dubio, neutra potest debitum reddere vel postulare.

(16) Cap. 21. X. de convers. coniug.; cap. 4. 5. 6. 8. X. de divort. IV. 19.; *Schmalzgr.* l. IV. t. 19. n. 98. sq. iunct. n. 147. sq. et 137. sq.; *Sanchez* l. c. l. X. disp. 3. n. 4. 5. disp. 15. n. 1. sq.; *Rosset* l. c. n. 3850. sq. 3863. sq. 3202. sq. 3188. sq.

(17) Cap. 7. X. de convers. coniug.; *Schmalzgr.* l. III. t. 32. n. 1. sq.; *Sanchez* l. c. l. II. disp. 24. Quod bimestre regulariter computandum est de momento ad momentum iuxta kalendarium a die contracti matrimonii, et controversia superveniente saltem a die determinato *per iudicem*, cuius ministerio potest prorogari et per se etiam restringi. Cfr. *D'Annibale* l. c. P. III. n. 470. not. 16.; *Gasparri* l. c. n. 1062.; item *Esmein* l. c. t. II. p. 11. sq. de disputationibus nunc antiquatis quorundam Glossatorum, quando incipiat ius exigendi debitum.

(18) Cap. 2. X. de secund. nupt. IV. 21. iunct. cap. 44. X. de sent. excom. V. 39.; *Schmalzgr.* l. IV. t. 1. n. 324. sq.; *Rosset* l. c. n. 3021. sq. 3036.; *Gasparri* l. c. n. 1063., ubi illud addendum, quod *certum* impedimentum per dispensationem *dubie* validam non possit haberi certo ablatum, ut scite etiam animadvertit *Rosset*.

Quae in casu dubii de morte prioris coniugis circa red-
ditionem et petitionem debiti coniugalis valent, ea saltem
retinenda sunt, si propter aliud impedimentum dirimens uni
ex partibus sive ante nuptias sive postea incidant probabilia
dubia de valore matrimonii, quae etiam diligente disquisi-
tione facta perdurent in matrimonio iam contracto. Qua in
re unice inter doctores existit controversia, utrum pars du-
bitans, si post diligentem explorationem dubium maneat, so-
lummodo *reddere* teneatur debitum, an illud etiam *exigere*
possit. Cui quaesito quoad secundam partem *practice* affir-
mativum responsum videtur esse dandum (19). Alia non pauca,
quae in antiquis libris poenitentialibus et fontibus iuris par-
ticularibus de *omittendo* debito coniugali (non raro perperam)
statuta erant (cfr. Instr. S. C. de Prop. F. 19. Apr. 1784.),
nostra aetate practica utilitate carent; alia per se patent ex
ipso tenore decisionum atque certe in iure canonico non sunt
longe lateque explicanda (20).

Coniuges cum debito coniugali regulariter et convenienter
satisfacere non possint sine cohabitatione, ex fundamentali
illo iure et officio vitae maritalis etiam obstricti sunt iure
oneroso, ut non tantum in eadem domo *communi* utantur
habitatione, sed etiam communi *mensa* et *thoro*, nisi in casibus
a iure exceptis (21).

(19) Cap. 44. X. de sent. excom. V. 39. atque auctoritas antiquorum
doctorum v. g. S. Thomae, S. Bonaventurae, S. Antonini in favorem sen-
tentiae negantis allegantur. Cfr. *Rosset* l. c. n. 3025. sq. At affirmans sen-
tentia Sanchezii, S. Alphonsi aliorumque extrinseca et intrinseca probabi-
litate vere solida non caret; certa igitur obligatio non petendi debitum
nequit imponi.

Scherer l. c. p. 525. not. 45. opinatur *distinctionem* vi cuius coniux de
valore sui matrimonii dubitans potest debitum coniugale reddere, sed non
petere, occurrere practicis necessitatibus, sed *objective nullo modo esse*
fundatum. Quae distinctio cap. 2. X. de secund. nupt IV. 21. et cap. 44.
X. de sent. excom. V. 39. aperte tanquam norma generalis traditur et pra-
ctice applicatur; at quae in duabus legibus universalibus Ecclesiae in ma-
teria morum statuuntur, certe non sunt objective nullo modo fundata.
Practerea eandem distinctionem theologi et canonistae communi consensu
retinent solideque probant; probabilis vero ratio in contrarium hucusque
non est allata. Quare huic opinioni cl. canonistae calculus adici nequit.

(20) *Freisen* l. c. p. 850. sq.; *Rosset* l. c. n. 3078. sq.; *Scherer* l. c. p. 517. sq.
(21) Cap. 9. 11. X. de sponsal. IV. 1.; cap. 8. 10. 13. X. de rest. spo-
liat. II. 13.; cap. 8. 9. X. de vot. III. 33.; cit. cap. 1. 2. X. de coniug. lepr.;
Sanchez l. c. l. IX. disp. 4. 5.; *Schmalzgr.* l. IV. t. 1. n. 316. 317.; *Ga-
sparri* l. c. n. 1074. sq.; *Rosset* l. c. n. 3632. sq.; *Cathrein* l. c. p. 414. sq.;
Esmein l. c. t. II. p. 3. sq. 13. sq., ubi agit de antiqua praxi *vindicationis*
et *restitutionis* coniugis. Cfr. quoque cit. cap.; *Scherer* l. c. p. 524. sq.

Quodsi ex legitimo consortio carnali (22) vita proli data fuerit, praeter *alimenta* et *physicam* vitae *conservationem* (23) proli debent communi studio procurare rectam vereque christianam *educationem* et *disciplinam* (24).

671. Quod ius in celebratione matrimonii ab unoquoque coniuge acquisitum, cum sit *exclusivum* et *aequale*, unusquisque coniux altero vivente atque etiam longissime absente ita *fidem conjugalem* servare debet, ut cum nulla tertia persona carnale commercium habeat multoque minus novum matrimonium attentet et consummet (25).

672. Denique communis effectus matrimonii pro utroque coniuge est vinculum *indissolubile*. Quare *neuter* coniux huius vinculi solutionem quaerere potest, nisi in casibus a iure exceptis, atque multo minus vinculo legitime non dissoluto ad alias nuptias transire potest (26).

(22) Cui legitimo consortio praesertim opposita sunt duo delicta sel. *onanismus* (cfr. S. Poenitent. 1. Febr. 1823. 8. Iun. 1842. 16. Iun. 1880. 13. Nov. 1901.; S. C. Inq. 21. Maii 1851. 6. Apr. 1853. 28. Iul. 1878. 30. Martii 1889.; Gasparri l. c. n. 1066. sq.; Rosset l. c. n. 3323.; Leitner l. c. p. 549. sq.; Eschbach, Disp. cit. p. 540. sq.) et *abortus* (cfr. cap. 5. 20. X. de homicid. V. 12.; Sixti V. Const. « *Effrenatam* » 29. Oct. 1588. iunct. Gregor. XIV. Const. « *Sedes Apost.* » 31. Maii 1591.; Pii IX. Const. « *Apostolicae Sedis* »; Eschbach l. c. p. 273. sq. 381. sq.; Hollweck, Die k. Straf. p. 250. sq.; Lega, De iudiciis eccles. t. IV. p. 79. sq.).

(23) Quae obligatio parentum concedendi proli etiam illegitimae saltem ea, quae necessaria sunt ad congruam vitae sustentationem sive *alimentationem*, cum nitatur iure naturali, non potest ulla consuetudine vel lege humana (v. g. lege Romana) abrogari, ideoque etiam iure canonico (et moderno iure civili) expresse inculcatur. Cfr. cap. 5. i. f. X. de eo, qui dux. IV. 7.; cap. 13. i. f. X. qui filii IV. 17.; Rosset l. c. n. 3520. sq. 3524. sq. 3549. sq. iunct. Benedict. XIV., De Synod. dioecses. l. XIII. cap. 24. n. 21.; Lugo, De iust. disp. 24. n. 120. sq. Cfr. quoque Benedict. XIV. Const. « *Probe te* » 15. Dec. 1751. § 23. (de obligatione matris) iunct. Rosset l. c. n. 3529. 3555. sq.; Leitner l. c. p. 550.; Concil. Trid. Sess. XXV. cap. 18. de regular. (de libertate liberor. ad matrim. contrah. vel statum perfectionem) iunct. Rosset l. c. n. 3535. sq.; Leitner l. c. p. 555.; Benedict. XIV. Const. « *Salis vobis* » 17. Nov. 1741. § 9. (de iure liberorum ad haereditatem paternam) iunct. Rosset l. c. n. 3549. sq.; Lehmkuhl, D. b. Gesetzb. d. d. R. ad §§ 2303. sq.; Vering, Gesch. u. Pand. §§ 233. sq.

(24) Rit. Rom. tit. 7. cap. 7. n. 1.; Leitner l. c. p. 550. sq.; Rosset l. c. n. 3565. sq. 3573. sq.; Wernz, Ius Decretal. tom. III. n. 66. sq. (de scholis). Cfr. quoque S. Thom., Summa theol. P. III. Suppl. q. 41. a. 1.; Cathrein l. c. p. 424. sq.; Meyer, Instit. iur. nat. n. 103. sq.

(25) Cfr. c. 4. (S. Ambros.) C. XXXII. q. 4.; c. 19. 20. (S. Hieron.) et c. 23. (Innoc. I. a. 405.) C. XXXII. q. 5.; cap. 19. X. de sponsal. IV. 1.; cap. 3. sq. X. de adulter. V. 16.; Thesaurus, De poenis eccles. v. Adulterium; Hollweck l. c. p. 265. sq.

(26) Cit. cap. 19. X. IV. 1.; l. IV. t. 19. X. de divortiis; Tancredus l. c.

§ 2. DE IURIBUS ET OFFICIIS SINGULARIBUS CONIUGUM.

673. Maritus ex legitimo matrimonio consequitur potestatem *maritalem*; constituitur enim *caput uxoris*, quae ei in gubernatione rei domesticae et familiae vere subiicitur (27). Cui potestati mariti gravia quoque adnexa sunt *officia* v. g. protegendum atque alendum uxorem. Praeterea in *liberos* suos *pater* obtinet *patriam potestatem* (28), ut possit illorum *personas* et *actiones* et *res* dirigere in bonum familiae. Quae potestas *maritalis* et *patria* mariti cum in ipso *iure naturali* (29)

p. 15. tit. 13. quis sit effect. matr.; *Schmalzgr.* l. c. n. 314.; *Gasparri* l. c. n. 1078. sq.; *Rosset* l. c. n. 548. sq.

(27) Cfr. c. 12. sq. C. XXXIII. q. 5.; *Schmalzgr.* l. c. n. 338. sq.; *Rosset* l. c. n. 3681. sq.; *Cathrein* l. c. p. 416. sq.; *Gasparolo*, Ius civile Romanum vol. I. p. 55. sq. 109. sq. 224. sq. Quae potestas mere maritalis, quatenus etiam continet moderatam potestatem coercitivam (cfr. c. 10. C. XXXIII. q. 2. = c. 7. Conc. Tolet. I. a. 400.), nequaquam sese extendit ad ius uxorem etiam in adulterio deprehensam occidendi. Cfr. c. 6. C. XXXIII. q. 2. iunct. *Srdralek* in Arch. f. k. K. t. 47. p. 177. sq. 197. not. 3. At certe comprehendit ius ad debitam reverentiam et obedientiam atque congruum laborem uxoris. Cfr. c. 12. C. XXXIII. q. 5. (S. Aug.). Hinc maritus pro sua potestate maritali etiam irritare valet saltem illa uxoris vota, quae suis iuribus obstant. Cfr. c. 16. C. XXXIII. q. 5. (S. August.) cum dicto Grat. post. c. 20. ead.; *Rosset* l. c. n. 3046. sq. 3064.; *Wernz* l. c. tom. III. n. 583.

(28) Cap. 2. X. de convers. infid. III. 33.; *Benedict.* XIV. Constit. « *Probe te* » 15. Dec. 1751. § 8.: « *Cum in patre, non autem in matre patria potestas resideat* » iunct. §§ 18. 19. 26.; *Schmalzgr.* l. c. n. 344. sq.; *Rosset* l. c. n. 3694. sq.; *Cathrein* l. c. p. 416. 429. sq.; *Arndts-Serafini* l. c. § 420.

(29) Bened. XIV. Const. « *Postremo* » 28. Febr. 1747. § 9. docet: « *Comperitum est patriam potestatem neque ad ius divinum positivum neque ad ius naturale neque ad ius gentium pertinere, sed iuris, ut aiunt, humani Romani esse* ».

Quae verba in se aliquantulum difficilia, si in contextu partis historicae spectantur, potius referunt sententias aliorum; certe Bened. XIV. in Const. « *Probe te* » §§ 19. 26. disertis verbis tradit doctrinam aliunde indubitam, quod patria potestas nitatur iure naturali. Cfr. *Cathrein* l. c. p. 429. sq. At exorbitans illa patria potestas apud antiquos Romanos et Sinenses aliosque populos recepta v. g. ius occidendi vel vendendi liberos in iure naturali non solum nullum habet fundamentum, sed eidem omnino est contraria. Fatendum quoque est tempore medi aevi patres in conciliandis sponsalibus et matrimoniiis et offerendis filiis ad monasteria non raro ultra legitimos limites sua iura extendisse. Quare quae *Rosset* l. c. n. 3695. de « *varia extensione* » potestatis patriae refert, contra limites iure naturali statutos nequeunt admitti v. g. in sponsis et oblatis, ut patet ex ipsa doctrina S. Thomae. Cfr. *Wernz*, Ius Decretal. tom. III. n. 628. tom. IV. n. 97. Similiter si Benedictus XIV. in parte historica et expositiva Const.

suum fundamentum habeat, legibus humanis aut pactis privatis tolli vel limitari arbitraria ratione non potest; at ordinatio illorum iurium mariti per leges convenientes potestatis civilis non est exclusa (30).

674. Uxor licet marito sit *subiecta*, tamen vi legitimi matrimonii efficitur coniux viri, non mera concubina, est *socia* mariti, non ancilla, sit mater legitima prolis natae, cui partes in illa educanda *dependenter* a patre iure naturali vere sunt propriae (31). Praeterea uxor consequitur ius ad *alimenta* a viro percipienda, acquirit *domicilium mariti* (32) atque *forum* cum ipso commune, participat cum marito in *dignitate* et *nobilitate* (33), nisi propter disparagium aliasque iuris sanctiones aliter cautum sit (34). Exinde quoque deducitur uxori incumbere obligationem *regulariter sequendi domicilium* (35), quod maritus tanquam caput familiae ex communiter contingentibus determinare potest, nisi pactis nuptialibus aliter conventum sit (36).

675. Scholion. Codices civiles cum universum negotium matrimonii ordinandi in se suscepissent, etiam de effectibus

• *Probe te* • 15. Dec. 1751. §§ 3. sq. 20. de antiqua disciplina oblatorum in rigidiores sententiam videatur inclinare, certe nihil approbavit iuri naturali contrarium.

(30) Leo XIII. Encycl. • *Rerum novarum* • 15. Maii 1891. Cfr. speciatim de cessatione potestatis patriae: Cap. unic. de infant. V. 11.; Benedict. XIV. cit. Const. • *Probe te* • § 14.; *Schmalzgr.* l. c. n. 344. sq.; *Arndts-Serafini* l. c. § 426.; *Rosset* l. c. n. 3696.; *Cathrein* l. c. p. 431. sq. (de • *iuribus* • parentum et liberorum inter se).

(31) Cap. 2. X. de convers. infid. III. 33.; Bened. XIV. cit. Const. • *Probe te* • §§ 18. sq.; Leo XIII. Encycl. • *Arcanum* • 10. Febr. 1880.; *Schmalzgr.* l. c. n. 347. sq.; *Leitner* l. c. p. 556. sq.; *Rosset* l. c. n. 3565. sq.; *Cathrein* l. c. p. 416. sq. 429. sq. Quibus ex principiis stabilitis evidenter patet, quid de • *emancipatione mulierum* • praesertim in societate coniugali sit iudicandum. Cfr. *Cathrein* l. c. p. 418. sq.; *Leitner* l. c. p. 558. sq.

(32) Cfr. c. 4. C. XXXIV. q. 1. 2.; cap. 8. 9. X. de vot. III. 34.; cap. 3. § 1. de sepult. III. 12. in Sext.; S. C. C. 28. Ian. 1865. in Act. S. Sed. vol. II. p. 137. sq.; *Schmalzgr.* l. c. n. 347. sq.; *Rosset* l. c. n. 3701. sq.

(33) L. 13. Cod. de dignit. XII. 1.; Instr. S. C. de Prop. F. (a. 1883.) n. 2.; *Schmalzgr.* l. c. n. 350.; *Rosset* l. c. n. 3698. sq.; Act. S. Sed. vol. II. p. 141.

(34) *Hollweck*, D. Civileher. p. 167. sq.; *Wernz*, h. tom. IV. n. 250. 29. i. f.

(35) Cfr. c. 3. C. XIII. q. 2.; c. 4. C. XXXIV. q. 1. 2.; *Schmalzgr.* l. c. n. 339. sq.; *Sanchez* l. c. lib. I. disp. 41.

(36) Cfr. de vi et ambitu obligationis talis clausulae pactis nuptialibus additae; *Sanchez* l. c. lib. I. disp. 40.; *Schmalzgr.* l. c. n. 340.; *Rosset* l. c. n. 3690. sq. In admittendo valore talis clausulae non omnes leges civiles conveniunt. Cfr. *Friedberg-Ruffini* l. c. § 157. not. 12.

contractus matrimonialis multiplices condiderunt leges. Quae leges civiles suo valore et honestate non carent, si supposita validitate et honestate matrimonii christiani ab auctoritate ecclesiastica ordinanda et diiudicanda, solummodo ad *effectus mere civiles* rite ordinandos sese extendunt. At de facto gubernatores civiles ad eos quoque effectus matrimonii christiani suam studuerunt porrigere potestatem, in quos *iurisdictione competente* sunt destituti. Imo istae leges civiles, si iam ob defectum *competentis* potestatis *invalidè* fuerunt latae, quandoque etiam *materialiter* spectatae iuri divino et canonico sunt contrariae. Cfr. v. g. cod. civ. Ital. art. 130. sq., Gall. art. 203. iunct. *Allègre* l. c. t. I. p. 108. sq., Austr. §§ 89. sq. 139. sq., German §§ 10. 11. 1353. sq. 1616. sq. iunct. *Hollweck*, D. Civileher. p. 156. sq. et *Lehmkuhl*, D. b. Gesetzb. d. d. R. ad cit. §§ cod. civ. Germ.; *Leitner* l. c. p. 565. sq.; *Scherer* l. c. p. 533. sq. Cfr. quoque cod. crimin. Ital. art. 347., German. §§ 180. 181. iunct. *Berner*, Lehrb. d. d. Strafr. p. 432. sq.

TITULUS XXXII.

DE FILIIS LEGITIMIS ET LEGITIMATIS.

(Lib. IV. tit. 17. qui filii sint leg.)

676. **Fontes**: Dist. 26. c. 3.; Dist. 34. c. 13. (Innoc. I.); c. 8. sq. C. XXXII. q. 4.; c. un. C. XXXV. q. 7. — Compl. I. lib. IV. tit. 18. q. f. s. l.; compl. II. lib. IV. tit. 11. eod.; compl. III. lib. IV. tit. 12. eod. — Decretal. Gregor. cap. 3. X. de el. d. IV. 3.; cap. 3. 6. X. de eo, qui IV. 7.; IV. 17. q. f. s. l.; cap. unic. de cons. IV. unic. in Clem. — Pii IV. Const. « *Quamvis* » 1. Ian. 1561. (2.); Bened. XIV. epist. « *Redditae* » 5. Dec. 1744. Cfr. Decret. Clem. P. VIII. lib. IV. tit. 6. ed. *Sentis* p. 156. — S. C. C. in caus. Verulana 9. Aug. 1884. in Act. S. Sed. vol. XVII. p. 378. sq. Cfr. quoque Act. S. Sed. vol. I. p. 350. sq. (1).

Scriptores: Commentator. iur. Decretal. in h. t. — *Aichner* § 195.; *Scherer* l. c. p. 518. sq. — *S. Raym.* l. c. lib. IV. tit. 24.; *Roland.* l. c. p. 231. sq.; *Bernard. Pap.* p. 182. sq.; *Tancred.* l. c. p. 104. sq. tit. 38. qui fil. sint leg. et qualiter non leg., legitimantur.; *Duranfis* l. c. h. t. — *Sanchez* l. c. lib. VIII. disp. 7.; *Bened. XIV.*, De Synod. dioec. l. XIII. cap. 24. n. 11., Quaest. can. 174.; *Van de Burgt* l. c. p. 456. sq.; *Giovine* l. c. t. II. p. 158. sq.; *Schulte* l. c. § 49.; *Gasparri* l. c. n. 1069. sq.; *Ros-*

(1) Cod. V. 27. de naturalib. liberis..... et ex quib. caus. iusti efficiantur; Novell. 74. 80. 84. 89.; *Arndts-Serafini* l. c. § 421.; *Vering*, Gesch. u. Pand. § 237.; *Zhishman* l. c. p. 723. sq.; cod. civil. Ital. art. 159. sq., Gall. art. 312. sq., Austr. §§ 137. sq., German. §§ 1589. sq.

set l. c. n. 3419. sq.; *Leitner* l. c. p. 562. sq.; *Boenninghausen*, De irregular. fasc. III. p. 5. sq. — *Freisen* l. c. p. 857. sq.; *Esmein* l. c. t. II. p. 29. sq.

Praenotiones.

677. Connexio materiae. Post explicatos effectus, quos legitimum matrimonium *in coniugibus* producit, disserendum est de *effectibus* matrimonii *in prole*. Principalem locum inter illos occupat *legimitas* natalium sive ex ipso matrimonio valido necessario secuta sive iuris beneficio quaesita.

678. Definitio. Filius *legitimus*, quatenus opponitur illegitimo, non naturali, est filius, qui procreatus est ex matrimonio *vere* aut *putative* iusto sive valido, cuius usum Ecclesia *solemniter* non interdixit. Hinc filii *illegitimi* sunt omnes illi, qui ex nuptiis *vere* vel *putative* iustis non sunt nati, sed *extra* matrimonium procreati (2). Qui filii legitimi quandoque dicuntur filii *legitimi et naturales*, ut distinguantur a filiis *legitimis tantum*, qui a parentibus non *naturali generatione* in matrimonio *vere* vel *putative* iusto fuerunt procreati, sed *legis* beneficio per adoptionem quaesiti.

679. Divisio. Filii legitimi possunt existere legitimi *plenisimo iure* quoad omnes effectus canonicos et civiles, aut *minus pleno iure* quoad solos effectus *canonicos*, sed non quoad *omnes* effectus *civiles* veluti filii nati ex matrimonio *morganatico*. Similiter filii *legitimati* iuris beneficio possunt esse *legitimati plenissimo iure* (3) quoad omnes effectus canonicos

(2) Cap. 1. 2. 4. 10. X. h. t.; *Schmalzgr.* h. t. n. 1. sq.; *Rosset* l. c. n. 3420. sq.; *Freisen* l. c. p. 69. 71. sq. 857. sq. Quodsi *Rosset* l. c. n. 3421. (iunct. n. 3549.) *legimitatem* prolis non tam *a natura* quam *a lege* introductam esse putat et ad comprobendam suam sententiam allegat verba Bened. XIV. in epist. • *Redditae* • 5. Dec. 1744. § 39., videtur propugnare opinionem saltem obscuram et non satis connexam (cfr. cit. n. 3549.) atque in cit. epist. R. P. certe non fundatam. Nam proles nata ex *valido* matrimonio sive inter christianos sive inter infideles (cfr. cap. 15. X. h. t.; *Schmalzgr.* h. t. n. 20. sq.) contracto ex natura rei et necessario debet haberi legitima i. e. intra matrimonium, non *extra* matrimonium genita, salvo quibusdam effectibus *separabilibus*, qui pendent a iure positivo. Porro Benedictus XIV. l. c. non loquitur de legitimitate prolis, sed de *legitimatione* per *subsequens* matrimonium. Quae *legitimatio* prolis iam susceptae non datur vi sacramenti matrimonii fidelium nec matrimonialis contractus *validi* inter infideles, sed unice per *auctoritatem publicam* in utroque foro constitutam in ordine ad effectus univique iure proprio subordinatos. Cfr. quoque *Cathrein* l. c. p. 432.

(3) *Giovine* l. c. t. I. p. 595.

et civiles (plena legitimatio), *minus pleno iure* i. e. exceptis quibusdam effectibus canonicis vel civilibus (minus plena (4) legitimatio). Filii *illegitimi* sunt aut *naturales* aut *spurii*. Ex iure canonico dicuntur filii *naturales* omnes, qui *extra* matrimonium procreati sunt a personis, inter quas aut tempore conceptionis (aut nativitatis aut intermedio inter utramque) matrimonium validum consistere potuisset (5).

E contra *spuriis* filiis adnumerantur omnes illi, qui nati sunt a parentibus, inter quos propter impedimentum *dirimens* neque matrimonium validum unquam exstitit neque consistere potuit toto tempore a conceptione (usque ad nativitatem). Quare filii nati ex matrimonio valide, sed illicite contracto, cum obstaret solummodo impedimentum *prohibens* v. g. mixtae religionis, sponsalium, voti *simplicis* castitatis (salva exceptione in soc. Iesu) vere sunt *legitimi*, non illegitimi vel spurii.

Qui *spurii subdividuntur* in *adulterinos*, qui ex duobus vel saltem altero coniugato in adulterio procreati sunt, *in sacrilegos*, qui nati ex religioso vel moniali *solemniter* professis vel ex clerico in *sacris* constituto, *in incestuosos*, qui suscepti sunt ex consanguineis vel affinibus in linea collateralis, *in nefarios*, qui geniti sunt ab ascendensibus vel descendensibus in linea recta (6).

680. Notae historicae. I. Cum inquisitio sit historica, qui filii habiti fuerint *legitimi*, responsio intime connexa est cum altero quaesito, quodnam matrimonium fuerit *legitimum*. Cui quaestioni diversa plane ratione est respondendum; mirum igitur

(4) Minus plena sive germanica in iure antiquo dicebatur illa legitimatio, quae tantum sustulit « *maculam* » illegitimatorum natalium (Die Anruechigkeit). Cfr. *Vering*, *Gesch. u. Pand.* § 237.; *Gerber*, *System d. d. Pr.* §§ 41, 241.

(5) *Schmalzgr.* h. t. n. 5. sq. Cfr. quoque summar. cap. 1. 6. X. h. t. et part. hist. cap. 3. X. h. t.

(6) Concedendum tamen est hanc terminologiam in praxi et in iure non semper rigore fuisse retentam. Cfr. *Freisen* l. c. p. 864.; *Zhishman* l. c. p. 724.; *Schulle* l. c. not. 13. Auctores quidam antiquiores perperam negarunt filios procreatos a clericis coniugatis et in sacris ordinibus constitutis esse sacrilegos. Nam illi clerici saltem in Ecclesia latina ex sententia certa emittunt *solemne volum castitatis*; praeterea etiam per violationem *legis* coelibatus propter *religionem* latae committunt *sacrilegium*. Cap. 6. X. de big. l. 21. *simplex fornicatio* presbyterorum opponitur aliis delictis carnis v. g. matrimonio attentato, non vero negatur esse *sacrilega*. Cfr. *Schmalzgr.* h. t. n. 7.; *Rosset* l. c. n. 3423, 3430.

non est diversas quoque extitisse acceptationes *fili legitimi* (7). Paulatim vero in foro *ecclesiastico* maxime illa significatio fuit recepta, quod filius legitimus is tantum diceretur, qui natus esset ex matrimonio *coram Deo* et in facie *Ecclesiae valide contracto*, quamvis illae nuptiae in foro *civili* nullatenus aut quoad complures effectus civiles non essent iustae. Cfr. *Freisen* l. c. p. 857. sq. Crescente in dies numero impedimentorum ecclesiasticorum facilius fieri potuit, ut matrimonium *bona fide* ab utroque coniuge aut saltem ab uno ignaro impedimenti cuiusdam dirimentis invalide celebraretur. Durius videbatur atque aequitati naturali contrarium, si numerosa proles ex tali matrimonio *putativo* sive ex fornicatione tantum *materiali* suscepta post detectum errorem declararetur illegitima et aequipararetur proli ex turpi et *formali* fornicatione natae.

Cui incommodo in legibus Romanis ipsa iuris dispositione non fuit satis provisum (8). At Ecclesia pro sua perfecta et independenti potestate de matrimonio putativo et legitimitate prolis ex eo genitae paulatim leges acquissimas et sapientissimas condidit (9). Optimo enim iure inde a primis saeculis multum detulit bonae fidei atque ignorantiae inculpabili circa impedimenta matrimonii (10). Quem favorem *coniugibus* concessum *proli* susceptae denegare non potuit (11).

Prima vice hanc quaestionem de vi matrimonii *putativi* ut inter doctores agitatam neque concordii sententia solutam videtur commemorare *Petrus Lombardus* lib. IV. D. 41. Disertis verbis vero *Rolandus* filios natos ex matrimonio invalido, sed *bona fide* et in facie *Ecclesiae* celebrato appellat legitimos (12). Quae doctrina postea etiam in Decretalibus Alexandri III., Coelestini III., Innocentii III. (13) adoptata est, sed alterum requisitum de celebratione "*in facie Ecclesiae*," in Concilio Lateranensi IV. (a. 1215.) = cap. 3. X. de claud. desp. IV. 3. et multo magis in Concilio Trid. Sess. XXIV. cap. 1. de refor.

(7) *Roland*. l. c. p. 165. 166. 168.; c. 15. C. XXXII. q. 4.; *Freisen* l. c. p. 69. 71. sq.

(8) *Freisen* l. c. p. 860.; L. 57. § 1. D. de vit. nupt. XXIII. 2.; L. 4. Cod. de inc. et inut. nupt. V. 5.

(9) Arch. f. k. K. t. 65. p. 390.

(10) Cfr. c. 30. Conc. Epaon. (a. 517.); c. 8. C. XXXIV. q. 1.

(11) Cfr. c. 1. C. XXXV. q. 8.

(12) Summa p. 231. sq.

(13) Cap. 2. 8. X. h. t.; cap. 11. X. h. t.; cap. 14. X. (a. 1205.).

matr. accuratius determinatum est (14), sicuti controversiae inter doctores de necessitate bonae fidei eiusque efficacia in uno solo coniuge iam in iure Decretalium fuerunt solutae (15).

II. Ut parentes liberis orbat per *adoptionem* (16) sibi liberos quaerebant, ita prolem ex *fornicatione* natam per legitimationem subsequentem studebant reddere legitimam. Cuius praxis iam in antiquo iure Romano reperiuntur vestigia. Cum filii *illegitimi* ex iure Romano quasi *patre* carerent, patres antiquitus solummodo per arrogationem potestatem acquirere poterant. Constantinus M. (17), ut promoveret *legitima matrimonia* et consuleret *proli* innocenti tanquam novum modum legitimandi *naturales* tantum liberos (18) ex concubinato iuris Romani (19), introduxit *matrimonium subsequens* cum concubina celebratum. Quam legitimationis formam Iustinianus generali et stabili ratione ratam habuit (20). Iuri antiquo populorum germanicorum, praesertim Anglorum, ut adoptio, ita etiam *legitimatio* fuit aliena (21).

(14) S. C. C. in caus. Hieracen. 1587. in ed. Richt. Concil. Trid. p. 224.

(15) Cap. 1. X. de eo, qui dux. IV. 7.; Freisen l. c. 860.

(16) Wernz h. tom. IV. n. 465. sq. (de cogn. legali); Arndts-Serafini l. c. §§ 422. sq.

(17) L. 5. Cod. de naturalib. lib. V. 27.; Walter, Gesch. d. r. R. n. 547.

(18) Arndts-Serafini l. c. demptis falsis assertionibus quoad ius canonicum.

(19) Cfr. de concubinato praesertim in iure Romano: Vering l. c. § 220.; Freisen l. c. p. 45. sq. cum correctionibus factis in Arch. f. k. K. t. 65. p. 356.

(20) § 13. Inst. de nupt. I. 10.; L. 6. 10. 11. Cod. de nat. lib.; Novell. 12. cap. 4.; Nov. 18. cap. 11.

(21) Gerber l. c. § 242. not. 6.; infra h. tit. § 2. not. 51. Quae institutio legitimationis per subsequens matrimonium non videtur placuisse propter practiceam sequelam de haereditatibus parentum capiendis per filios ita legitimatos. Cfr. cap. 1. 6. X. h. t. Qua in re autem concedendum videtur Gregorii XI. Constitutione « *Salvator* » 8. Apr. 1374. § 6. art. 10. 11. duas leges speculi saxonici non absolute et simpliciter reprobari, sed propter *excessivum* planeque *iniustum* rigorem etiam in *nascituram* prolem « *indistincte* » statutum, ut patet ex tenore cit. Const.: « *Decimus* (articulus). Quicumque cognoverit violenter aliquam mulierem, si postea ducat eam, **nunquam** ex ea poterit prolem legitimam generare. Undecimus (articulus). Quod quicumque cognoverit publice uxorem alicuius vivente marito, si **post mortem** mariti talis eam ducat in uxorem, **nunquam** ex ea prolem legitimam generabil. Iste enim articulus indistincte et in omni casu intellectus non distinguendo, prout canonice distinguunt Saxones, erroneus est ». Quare Scherer l. c. p. 522. not. 34. mentem Gregorii XI. non videtur accurate attigisse, si putat R. Pontificem voluisse tantum reprobare, quod filii vere illegitimi iam nati propter subsequens matrimonium non equiparentur filiis postea legitime ab iisdem parentibus procreatis.

Antiqui canones non existunt, quibus Ecclesia primis iam saeculis legitimationem per *subsequens* matrimonium etiam in foro *ecclesiastico* expresse constituerit (22). Primum exemplum, quo Ecclesia institutum istud iuridicum legitimationis iam adoptaverat, est Decretalis Alexandri III. (a. 1159.-1181.) = cap. 1. X. h. t. At sicut Ecclesia legitimationem per *subsequens* matrimonium ad solos liberos, qui in iure Romano *naturales* dicebantur, nequaquam restrinxit, ita ad adulterinos et incestuosos aliosque vere spurios *non extendit* (23). Bernardus Papiensis et Tancredus in suis Summis hunc modum legitimationis, ut rem certam et indubitam recensent, licet de ambitu et vi illius quoad effectus quosdam inter viros doctos non omne dubium fuerit sublatum (24). Post publicatam compilationem authenticam Gregorii IX. Goffredus de Trano, Innocentius IV., Hostiensis saec. 13., praesertim vero Ioannes Andreae saeculo decimoquarto et Panormit. saec. 15. accuratius de hac re scripserunt (25). Benedicto XIV. (26) contra perversas theorias suo saeculo vindicanda fuit genuina indoles legitimationis per *subsequens* matrimonium. Nostra quoque

(22) Cuius legitimationis pro clericis tanta non fuit necessitas, cum irregularitas ex defectu natalium illo tempore nondum existeret et nonnisi saeculo circiter undecimo paulatim introduceretur. Cfr. Boenningh., De irreg., fasc. III. p. 5. sq.

(23) Goffred. de Tran. l. c. lib. I. tit. 17. n. 6.; Panormit. l. c. in cap. 6. h. t. n. 14.

(24) Freisen l. c. p. 860. sq., ubi tamen non satis distinguit vim matrimonii *putativi* ab efficacia matrimonii *subsequentis* et ob rationes inefficaces a communi interpretatione cap. 6. X. h. t. a veteribus canonistis data discedit. Sane in matrimonio *putativo* non requiritur, ut *poluerit* existere matrimonium inter coniuges *putativos*, et *proles* nata in *tali* matrimonio ex iuris dispositione iam *est* legitimata, non *fit* legitima per *subsequens* matrimonium legitimum forte celebratum. Cfr. cap. 1. de eo, qui dux. IV. 7. Proles nata extra matrimonium invalidum ex necessaria iuris sequela *non est* legitima, neque *ulla bona fide* effici potest, ut vineulum matrimonii, quod tempore conceptionis vel nativitatis *non* existit, revera existerit; facta enim infecta fieri non possunt. At quod a *natura rei* negatur, id *legis beneficio* per fictionem iuris obtineri potest, ut proles revera nata *tamen* legitima *habeatur* et *tracetur*. Cfr. L. 57. § 1. D. de rit. nupt. XXIII. 2. Qui *favor iuris* certe locum tantum habet in casibus a iure expressis et secundum conditiones a legibus stabilitas, neque extendi potest ad casus ab Ecclesia non intentos v. g. ad homines ex *mala* sua fide vere *indignos*. Cfr. Suarez, De cens. disp. 50. sect. 1. n. 5. 7. 11.

(25) Cfr. h. tit. not. 23. et infra § 2.

(26) Epist. cit. « *Redditae* »; Schulte l. c.; Freisen l. c. p. 863. recte acath. scriptores refutant.

aetate non defuerunt neque desunt viri etiam catholici (27), qui derelicta communi sententia (28) canonistarum catholicorum etiam ad matrimonium subsequens extenderunt vim legitimandi filios ex *incestu* antea natos.

III. Iustinianus Imperator per *rescriptum* quoque principis filios naturales legitimari posse statuit (29). Qui modus legitimandi secundum analogiam in foro ecclesiastico spectat ad Romanum Pontificem; at de usu huius iuris veteres canones et scriptores v. g. Gratianus vel Rolandus vel Bernard. Pap. nihil referunt. *Tancredus*, Summa p. 106. primus est, qui provocans ad Decretalem Innocentii III. "*Per venerabilem* „ (30) inter duos modos legitimationis, "*secundum canones* „ recenset secundo loco "*specialem indulgentiam Domini Papae* „. Cum alii scriptores ius Romani Pontificis in hac re exaggerarent, Innocentius IV. (31), ut doctor privatus, singulari moderatione et perspicuitate illud circumscribit. Singularis quidem usus illius iuris sit in *convalidatione ordinaria* et in sanatione in *radice* matrimonii invalide contracti, cuius historiam supra tit. 30. de convalid. matrim. § 2. fuit exposita.

§ 1. DE FILIIS LEGITIMIS NATIS EX MATRIMONIO VERE VEL PUTATIVE IUSTO.

681. Filii *legitimi* sunt in foro ecclesiastico omnes illi, qui *conciipiuntur* aut saltem *nascuntur* (32) ex *valido* matrimonio,

(27) Quibus auctoribus merito contradicit: *Boenningh*. l. c. p. 68. sq. Cfr. quoque *Thesaurus*, De poen. eccl. v. Illegitimi.

(28) Bened. XIV. in cit. epist. "*Reddita* „ §§ 8. 41. de vi et auctoritate sententiae communis canonistarum.

(29) Novell. 74. cap. 1. 2.; Novell. 89. cap. 9. 10. 11.; cod. civil. Ital. art. 199.; *Arndts-Serafini* l. c.

(30) Cap. 13. X. h. t.; *Molitor*, D. Decretale *Per venerabilem* v. Innocent. III.

(31) Comment. in cap. *Per venerabilem* h. t. n. 1.

(32) Quare legitimitas proles *natae* eo tempore, quo parentes iam valido matrimonio erant ligati, licet tempore *conceptionis* vel *intermedio* adhuc fuissent irretiti impedimento dirimente, non est in dubium vocanda. Quae doctrina evidenter continetur in iure Romano (cfr. L. 11. C. de natural. lib. et Novell. 89. cap. 8.), quod haec in re ab Ecclesia merito dicitur esse canonizatum. Praeterea non obstat cap. 6. X. h. t., in quo agitur de prole iam nata *ante* legitimam matrimonii celebrationem. Denique accedit aliquo modo auctoritas Benedicti XIV. in epist. "*Reddita* „ 4. Dec. 1744. § 3.; nam consuetudo tribunalium regionis, quae ab ipso dicitur attendenda, tum propter ipsam controversiam existentem tum ob praxim de facto servatam magis favet proli. Quare merito huic sententiae subscribunt:

etsi forte *morganatico* vel *occulte* inito, ut sit in matrimonio conscientiae (33). At filiis illegitimis quoad effectus *canonicos*, non *civiles* adnumerandi sunt liberi, qui gignuntur a parentibus *valido* quidem matrimonio coniunctis, sed postquam unus vel uterque coniux emisit *solemne* votum castitatis in professione religiosa vel maritus in susceptione ordinis sacri (34).

682. *Legitima* quoque habenda est proles nata ex matrimonio *putativo* sive irrito ob impedimentum occultum, sed contracto publice in facie Ecclesiae secundum formam ecclesiasticam i. e. *praemissis bannis* et coram parrocho loci vel eius delegato et testibus, ubi viget, aut saltem *praemissis denuntiationibus* matrimonialibus, si in illo matrimonio forma substantialis ecclesiastica ad valorem matrimonii non requiratur, et *bona fide* interveniente ex *una* saltem parte (35). Quae bona fides non amplius habetur, ubi in utroque parente intercedit ignorantia *affectata* aut ipso tempore matrimonii *contrahendi* iam adfuit *dubium* nulla adhibita diligentia examinatum atque adeo *certa notitia* de impedimento dirimente (36). At bona fides non censetur cessasse, si ignorantia vera etiam *iuris* (37) clari intervenerit, vel proles fuerit concepta post litem iam contestatam de nullitate matrimonii et ante

Schmalzgr. h. t. n. 9. 10.; *Rosset* l. c. n. 3425. sq. cum Sanchez, *Pirhing*, De Angelis, Santi, Gasparri, Scherer aliisque multo communius; aliter *Suarez*, De censur. disp. 50. sect. 1. n. 3. alique, qui tempus *conceptionis* unice attendendum esse putant. Cfr. S. C. C. in c. Sulmon. 22. Febr. 1710. et *Giraldi*, Exposit. iur. pont. P. I. sect. 115. de exigenda saltem ad cautelam *dispensatione*, si quis ad ordines sacros sit promovendus.

(33) Benedict. XIV. Constit. « *Satis vobis* » 17. Nov. 1741. § 9., De Synod. dioec. l. XIII. cap. 23. n. 12.

(34) Cap. 14. X. de fil. presbyter. l. 17.; *Schmalzgr.* h. t. n. 33. sq.; *Rosset* l. c. n. 3444. sq.; *Scherer* l. c. p. 519. not. 21.; *Gasparri* l. c. n. 1070.

(35) Cap. 2. 8. 10. 14. X. h. t.; cap. 3. X. de cland. desp. IV. 3.; Concil. Trid. Sess. XXIV. cap. 5. de ref. matr.; S. C. C. in c. Monac. 3. Ian. 1880. 11. Dec. 1880.; *Schmalzgr.* h. t. n. 11. sq.; *Gasparri* l. c. n. 1120. 173.; *Scherer* l. c. p. 531. sq.; *Rosset* l. c. n. 3431. 3435. sq. Paulo aliter *Suarez*, De cens. disp. 50. sect. n. 10., qui cum aliis putat prolem esse *legitimam*, si nata sit ex matrimonio contracto cum impedimento culpabiliter omissis bannis, sed servata in reliquis forma Tridentina. Cfr. quoque cap. 2. X. de cland. despons. IV. 3. iunct. cap. 9. X. h. t. de effectu approbationis Ecclesiae alicuius matrimonii clandestini nulliter celebrati in territorio a cap. *Tametsi* exempto. Cfr. *Rosset* l. c. n. 3437. sq.

(36) Cap. 3. X. de cland. desp. IV. 3. iunct. cap. 10. X. h. t.; *Gasparri* l. c. n. 1120.; *Rosset* l. c. n. 3442. sq.

(37) Resp. datum a Gregor. XIII. Maronitis; *Schmalzgr.* h. t. n. 22. 27. sq.; *Boeningh.* l. c. p. 23.; *Gasparri* l. c.; *Rosset* l. c. n. 3440. sq. alique nunc communiter.

sententiam divortii latam, imo post eandem sententiam, quae appellatione fuit suspensa et nondum transiit in rem iudicatam (38).

Quae legitimatio prolis in favorem liberorum innocentium et propter honorem nuptiarum publice in facie Ecclesiae celebratarum nec non in commodum et solatium parentum, e quibus non raro uterque aut saepe saltem *unus* est in bona fide, ab *Ecclesiae constitutione* est derivanda (39).

683. *Effectus legitimatis natalium* in foro ecclesiastico estabilitas ad tonsuram, ordines minores et maiores, officia et beneficia ecclesiastica et ad dignitates et Praelaturas etiam supremas Ecclesiae. *Illegitimi* filii tanquam irregulares ob defectum natalium his privilegiis carent et sine *dispensatione* vel ab ipsa prima tonsura et beneficiis simplicibus sunt exclusi.

In foro *civili* legitimitas natalium, quam quis plenissimo iure consecutus est, dat capacitatem *succedendi* in bona parentum et consanguineorum, participandi in *statu* et *nobilitate* familiae patris (40).

684. Controversia de *legimitate* prolis natae ex matrimonio *christiano* coram solo *iudice* ecclesiastico (41) est disceptanda et definienda. Nam iudicium de legitimis natalibus est inseparabiliter adnexum iudicio de *valore* matrimonii; at de valore matrimonii christiani solus iudex ecclesiasticus ad inquisitionem et sententiam iudicalem est competens. Hinc sive quaestio de legitimitate natalium sit causa *principalis* sive

(38) Cap. 2. X. h. t. iunct. cap. 2. ut lite pend. II. 16. (de acc. propt. adulterium); *Schmalzgr.* l. c. n. 13. 14.; *Rosset* l. c. n. 3434.; *Gasparri* l. c.

(39) *Schmalzgr.* h. t. n. 18. cum aliis putat ex tali legitimatione *prolis* in *coniugem* consensum impeditenti nihil favoris redundare; at n. 19. contrariam sententiam cum Sanchez appellat valde probabilem. Quae sententia sane in foro ecclesiastico in ordine ad effectus canonicos non habet difficultatem. Nam ibidem legitimatio prolis fit sine restrictione atque nequaquam datur in praemium delicti pravi coniugis, sed ob *bonam fidem* alterius partis. At si quaeratur de effectibus *civilibus* v. g. de successione haereditaria coniugis malae fidei in bona prolis praedefunctae, iuri civili standum est, quod non prohibetur partem malae fidei a favoribus coniugis bonae fidei excludere. Cfr. v. g. cod. civil. Ital. art. 116.

(40) Cap. 8. X. de servis ord. I. 18.; cap. 3. X. de coniug. serv. IV. 9.; cap. un. X. de natis IV. 10.; *Rosset* l. c. n. 3424.; *Scherer* l. c. p. 520.; *Wernz* l. c. n. 235. sq.

(41) Cap. 5. 7. X. h. t.; cap. 3. X. de ord. cogn. II. 10.; *Innoc. IV.* l. c. h. t. n. 1.; *Schmalzgr.* h. t. n. 44. 45.; *Pirhing* h. t. n. 25. 26.; *Rosset* l. c. n. 3467. sq.

causa *incidens* in controversia deducta ad forum saeculare, semper iudicium de illa spectat ad solum iudicem ecclesiasticum, *praesertim* si decisio pendeat a quaestione *iuris* (42). Quare iudex saecularis causae principalis coram se agitatae definitionem tamdiu suspendat necesse est, donec quaestio praedicialis de legitimitate prolis in foro ecclesiastico sit decisa. Quod ius Ecclesiae non obstantibus contrariis legibus in foro civili etiam nostra aetate inconcussum persistit.

685. Quodsi quaestio de legitimitate natalium ad forum *ecclesiasticum* delata sit, imprimis *probandum* est parentes *publice* in facie *Ecclesiae* matrimonium contraxisse (43). Quae celebratio matrimonii nostra aetate authentice probatur ex *libro matrimoniali* parochi, qui plenam fidem facit in iudicio, dummodo aliunde de opposito non constet (44).

At is non est *unicus* modus probandi existentiam matrimonii, sed omnes alii probandi modi etiam in hoc casu admittuntur, quibus in foro ecclesiastico *factum legitime* et concludenter probatur velut per attestaciones parochi, testium matrimonialium, aliarum personarum fide dignarum (45), per famam publicam una cum recognitione filii per parentes (46). Quodsi certo constet de matrimonio parentum et de natalitate filii ex uxore mariti, etiam in foro ecclesiastico receptum est principium iuris Romani: "*Pater vero is est, quem nuptiae demonstrant* „, nisi certis et plane concludentibus argumentis haec iuris praesumptio elidatur (47). Expositi filii, quamvis

(42) Quodsi multi scriptores antiqui iudices saeculares non excludunt, si decisio de legitimitate pendeat *a facto* (cfr. *Pirhing* l. c. n. 26.), id iam in ipsa praxi sua difficultate non caret, cum nonnisi difficulter quaestio facti ab omni quaestione iuris separetur. Imo etiam theoretice competentia iudicum saecularium de quaestione *facti* non ex iure *proprio* potestatis civilis, sed potius ex *tolerantia* quadam Ecclesiae videtur repetenda. Cfr. cap. 12. X. h. t.; Conc. Trid. Sess. XXIV. doctr. de matr. can. 12.; *Rosset* l. c. n. 3479. sq. cum Hostiensi, Fagnano aliisque. Hinc Pius VI. in epist. ad Epise. Motul. 16. Sept. 1788. scribit: "*Vidimus modo iudicium meri facti laicis permissum coerceri ad unicum casum, in quo quaestio sit, an matrimonium fuerit contractum* „.

(43) Cap. 11. X. h. t.; *Pirhing* h. t. n. 52.

(44) *Schmalzgr.* lib. IV. tit. 3. n. 246.; in Act. S. Sed. vol. XVII. p. 380.

(45) Cap. 12. X. h. t.

(46) Cap. 11. X. h. t.; cap. 10. X. de prob. II. 19.; *Pirhing* h. t. n. 49. sq. et lib. II. tit. 19. de probat. § 7. Hinc si duo non sunt matrimonio iuncti et negant filium in domo sua educatum esse ipsorum filium, standum est assertioni illorum, donec contrarium probetur. Cfr. cap. 3. X. h. t.

(47) L. 5. D. de in ius voc. II. 4.; cap. 4. X. h. t.; Act. S. Sed. l. c. p. 382. sq.; *Schmalzgr.* h. t. 17. n. 39.; *Boeningh.* l. c. fasc. III. p. 25. sq.; *Rosset* l. c. n. 3449. sq.

certo non possint dici illegitimi, tamen contra illos ex communiter contingentibus gravis militat praesumptio, quod extra matrimonium nati sint. Quare ne deficient in probatione legitimorum natalium, si ad *statum clericalem* promoventur, saltem ad cautelam dispensandi vel legitimandi sunt (48).

Scholion. In computando tempore gestationis, ut constaret de legitimitate prolis ex matrimonio iusto natae, Ecclesia in suo foro sine dubio adoptavit ius Romanum longa experientia et quoad substantiam etiam a modernis medicis et legibus civilibus comprobatum. Cfr. L. 12. D. de statu hom. l. 5.: “*Septimo mense nasci perfectum partum iam receptum est propter auctoritatem doctissimi viri Hippocratis, et ideo credendum est, qui ex iustis nuptiis septimo mense (182. die) natus est, iustum filium esse*”; L. 29. pr. D. de lib. XXVIII. 2.: “*Si quis.... post mortem meam in decem mensibus proximis.... natus, nata erit, haeredes sunt*”; L. 3. §§ 11. 12. D. de suis et legit. haered. XXXVIII. 16.; Eschbach l. c. p. 91. sq.; Rosset l. c. n. 3453. sq.; Scherer l. c. p. 518. sq.; Gasparri l. c. n. 1069. Cui regulae a iure Romano statutae eae possunt accedere circumstantiae, ut praesumptio legalis debeat cedere veritati certo demonstratae. Cfr. Gasparolo l. c. p. 56. sq. 209. sq.

§ 2. DE FILIIS LEGITIMATIS PER SUBSEQUENS MATRIMONIUM VEL RESCRIPTUM R. PONTIFICIS.

686. Matrimonium subsequens (49) contractum inter eas personas, quae liberorum *naturalium* parentes exstiterunt, sive vere sive putative (50) iustum sit, etiam *ratum* tantum et in

(48) Rosset l. c. n. 3451.; Gasparri l. c. n. 1072.; Scherer l. c. p. 519.

(49) Cap. 1. 6. X. h. t.; Benedict. XIV. in cit. epist. “*Redditae*” § 39.; Pirhing h. t. n. 28. sq.; Schmalzgr. h. t. n. 47. sq.; Rosset l. c. n. 3479. sq.

(50) Reiffenstuel h. t. n. 35. alique insistentes voci “*matrimonii*” cap. 6. X. h. t. et inefficaciae actus irriti, matrimonio *putativo* subsequenti hanc vim negant; at melius Schmalzgr. h. t. n. 57. cum Sanchez l. c. lib. III. disp. 42. n. 2. aliisque v. g. Santi h. t. n. 9.; Gasparri l. c. n. 1123.; Scherer l. c. p. 522. existimat huiusmodi matrimonio putativo subsequenti “*legitimari prolem ante susceptam, saltem si vere illa naturalis sit*”. Quae ultima verba caute fuerunt adiecta; nam si idem auctor n. 59. sq. cum aliis suam assertionem etiam extendit ad prolem antea susceptam, sed *putative* tantum naturalem, revera autem *spuriam*, iam Panormitanus l. c. in cap. 6. X. h. t. n. 8. 14. duce et magistro Ioanne Andreae; Suarez, De censuris disp. 50. sect. 1. n. 3. 4. 5. 7. sq. 11. alique et S. Rota (cfr. Boenningh. l. c. p. 78. sq. 83.) talem extensionem reiecerunt. At ex aequitate canonica benignior sententia Schmalzgrueberi est praeferenda. Nam

articulo mortis forte cum concubina celebratum, prolem illegitimam antea susceptam *non intrinseca vi matrimonii*, sed *Ecclesiae constitutione* ita legitimat, ut illi omnia et singula iura, ad quae secundum leges ecclesiasticas nativitas legitima requiritur, in foro Ecclesiae restituantur, nisi *specialis* facta sit exceptio (51). *Unica* exceptio in iure canonico est statuta a Sixto V. Const. " *Postquam* ", 3. Dec. 1586. § 12.; in qua filii legitimati per subsequens matrimonium ad dignitatem *Cardinalium* declarantur inhabiles (52).

Quod iuris canonici beneficium legitimationis per subsequens matrimonium *solis filiis naturalibus*, non vero *spuriis* est concessum (53). Quare ad consequendam istam legitima-

proles nata in matrimonio putativo est legitima; eadem igitur vis videtur tribuenda matrimonio putativo, si proli iam susceptae *superveniat*, nec specialis exceptio possit probari. Cfr. cap. 13. X. h. t.; *Rosset* l. c. n. 3481. sq. iunct. *Freisen* l. c. p. 858. sq.

(51) Quae sit vis matrimonii subsequentis, ut proles antea illegitime suscepta legitimitur etiam ad effectus *civiles*, ex iure civili singularum nationum est eruendum. Ita v. g. ius civile Angliae et Americae septentrionalis legitimationem per subsequens matrimonium parentum vel inde ab antiquissimo tempore nunquam admisit, quasi huiusmodi institutio faveret concubinatu, pravis moribus, familiarum perturbationi. Cfr. *Putzer* l. c. p. 183.; *Rosset* l. c. n. 3479.; *Lehmkuhl* l. c. tom. I. n. 887.; *Huntler*, English law for Moralists p. 168. Praeterea secundum ius principum germanicorum ad successionem in feudis, fideicommissis, principatibus *vera* requiritur legitimitas natalium v. g. in primogenito, neque legitimitas etiam per *subsequens* matrimonium sufficit. Cfr. *Gerber* l. c. §§ 274. 268. 250. not. 1.; *Holtzendorff*, Encykl. d. R. I. 1279.

(52) *Schmalzgr.* h. t. n. 83. sq.; *Rosset* l. c. n. 3498. sq.; *Bened. XIV.*, De Synod. dioec. l. XIII. cap. 24. n. 16. Quare non possum consentire, si *Putzer* l. c. p. 183. uni exceptioni de Cardinalibus addit *duas* alias de *promovendis* ad *Episcopatum* (cap. 7. X. elect. l. 6.) et *admittendis* ad *seminarium* (Conc. Trid. Sess. XXIII. cap. 18. de ref.). Nam ex cit. cap. 7. iunct. cap. 20. X. eiusdem tit. et Glossae communiter receptae potius sequitur contrarium quoad Episcopos. Neque quoad admittendos in seminarium efficax allegatur argumentum; secus *eadem* verba Sess. XXV. cap. 15. de ref. eodem rigore essent intelligenda, quod certo falsum est. Cfr. *Benedict. XIV.* l. c. Standum igitur est regulae cap. 6. X. h. t.

(53) Id expressis verbis cap. 6. X. h. t. tantum statutum est de *adulterinis* filiis, quod exclusi sint a legitimatione per *subsequens* matrimonium. Quam certam doctrinam canonicam de adulterinis a nemine inter doctores catholicos in dubium vocatam Bened. XIV. in cit. epist. " *Reddita* " Archiepiscopo S. Dominici in insula Hispaniola magna cum eruditione ut *doctor privatus* exponit et contra exceptiones Archiepiscopi ex *Boehmero*, protestantico canonista, decertas praeclare defendit. Quae falsa explicatio cap. 6. X. h. t. per *Boehmerum* data non facta est vera, quod non obstante refutatione Benedicti XIV. usque ad nostram aetatem ab aatholicis qui-

tionem omnino requiritur, ut parentes tempore conceptionis prolis vel natalitatis vel intermedio ad iustum validumque matrimonium habiles fuerint. Est sane sententia contraria, quae tenet illam habilitatem genitorum requiri ipso tempore *conceptionis*, neque sufficere tempus *nativitatis* vel intermedium. Quae assertio praesertim quoad adulteros cap. 6. X. h. t. non leve habet fundamentum, gravibus rationibus intrinsecis commendatur neque extrinseca auctoritate doctorum destituitur velut *Pirhingii* h. t. n. 34. et *Suaresii*, De censur.

busdam canonistis et iuristis adoptata fuerit. Cfr. *Schulle* l. c. not. 16.; *Freisen* l. c. p. 863. At aequè certum est exclusionem a legitimatione per subsequens matrimonium ad solos spurios propter adulterium non esse limitandam, sed ad omnes *vere spurios* extendendam. Etenim iam *Tancredus* l. c. p. 105. spurios simpliciter, quibus *exempli causa, non taxative* adnumerat adulteros et incestuosos, a beneficio legitimationis per subsequens matrimonium exclusos esse docet. Quod ut probet, provocat ad Decretalem = cap. 6. X. h. t. Item *S. Raymundus* l. c. allegans pariter cap. 6. X. h. t. spurios « *ut sunt illi, qui de adulterio vel incestu nati sunt* » doctrinam Tancredi totidem fere verbis confirmat. *Goffred. de Trano* h. t. n. 5. scribit: « *Si quis concubinam suam duxerit in uxorem, legitimatur filius naturalis, non spurius ut.... cap. Tanta* » = cap. 6. X. h. t. Ioan. Andreae generale illam regulam statuit per subsequens matrimonium prolem ante susceptam non legitimari, si inter genitores v. g. propter ligamen vel disparitatem cultus non posset antea subsistere matrimonium. Quam regulam *Panormitanus* l. c. in cap. 6. X. h. t. n. 14. adoptat et generatim omnes per subsequens matrimonium legitimari negat, « *ubi coitus non poterat esse uxoris obstante aliquo impedimento non revocabili sine dispensatione Ecclesiae* ». Doctrina Panormitani translata in summarium cap. 6. X. h. t. saltem quoad substantiam communiter in scholis et in praxi ecclesiastica usque ad nostram aetatem est recepta. Cfr. *Bened. XIV.* in cit. epist. « *Redditae* » §§ 2. 8. 40.; *Sanchez* l. c. l. VIII. disp. 7. n. 19.; *Boenningh.* l. c. p. 72. sq.; *Sanli* h. t. n. 6. 8.; *Putzer* l. c. p. 181. sq.

Aliter *Scherer* l. c. p. 521., ubi omissis aliis assertionibus, quibus adstipulari non possum, etiam defendit ex cap. 6. X. h. t. « *clare* » sequi filios adulteros ideo esse et manere illegitimos, quia propter impedimentum criminis ex adulterio ortum inter parentes matrimonium sit iuridice impossibile. Hinc opinatur *Boehmerum* cap. 6. X. h. t. recte intellexisse atque sola attenta fontium interpretatione nihil posse contra eiusdem scriptoris sententiam excipi, qua filios adulteros per subsequens matrimonium parentum legitimos fieri docet. Cum cl. canonista in favorem suae singularis interpretationis cap. 6. X. h. t. nullam afferat rationem, quae a *Benedicto XIV.* in cit. epist. « *Redditae* » non iam sit evidenter refutata, a nova refutatione abstinendum esse videtur. At omnino concedendum est inter filios *adulteros et incestuosos non vigere paritatem eo sensu*, quem manifeste tradit *Benedictus XIV.* in cit. epist. « *Redditae* » § 40. Cfr. *Scherer* l. c. p. 521. sq., ubi disciplinam vigentem scite proponit atque defendit; paulo aliter de illa disciplina iudicat *Freisen* l. c. p. 860. sq.

disp. 50. n. 3. aliorumque. Cfr. *Boenningh* l. c. p. 74. At cum ipse *Benedictus XIV.* in cit. ep. “*Reddita*” § 3. mitiorem opinionem inter controversas sententias non reiiciat, sed se in casibus particularibus iudicium daturum esse dicat “*secundum sententiam in tribunalibus et curia illius regionis receptam, in qua esset pronuntiandum*”, rationes et patroni multi benignioris sententiae non desint (cfr. *Schmalzgr.* h. t. n. 65.), opinio magis favens proli certe sua probabilitate non caret (54). Qua benigniore sententia admissa difficilius locum habet iuris fictio inde ab initio statuta in favorem parentum naturalium, qui impedimento dirimente non fuerunt ligati; nam illa fictio iuris *saltem* interveniente copula adulterina non habet congruum fundamentum. Cfr. *Lingen* et *Reuss*, *Causae select.* S. C. C. p. 97. sq. n. 70. Denique ut quis legitimetur per subsequens matrimonium, ex iure canonico neque *consensus parentum* neque *ipsius legitimandi* a parentibus *recogniti* (cap. 3. X. h. t.) est necessarius; posito enim facto subsequentis matrimonii ex ipsa *iuris dispositione* provenit legitimatio prolis, neque legis concessio privato arbitrio est subiecta (55). At salva manet exceptio legitime probata v. g. patris prolem non esse suam. Cfr. cap. 3. X. h. t.

687. Romanus Pontifex etiam per *rescriptum* potest dare legitimationem prolis ad omnes effectus canonicos etiam spuris (56); at num *de facto* ad omnes effectus canonicos gratiam legitimationis concesserit, ex tenore rescripti est eruendum (57); nam ex communiter contingentibus per simplex rescriptum non solet illegitimos *absolute* habilitare ad omnes dignitates ecclesiasticas, neque iuri a tertio quaesito praeiudicium inferre, neque iuri speciali derogare. Cfr. *Santi* h. t. n. 15. sq.; *Pichler* h. t. n. 16. Quo iure legitimandi prolem R. Pontifex in foro externo nunc (antiquatis pristinis quibusdam privilegiis) utitur per S. C. C. (cfr. S. C. C. 9. Aug. 1884.

(54) *Gasparri* l. c. n. 1123.; *Scherer* l. c. p. 522.; *Leitner* l. c. p. 460. not. 1. p. 488. Cfr. de dispensatione ad cautelam: *Lingen* et *Reuss* l. c.

(55) *Schmalzgr.* h. t. n. 73.; *Rosset* l. c. n. 3492. sq.; *Arndts-Serafini* l. c. § 421.

(56) Cap. 13. X. h. t.; *Bened. XIV.* in cit. epist. “*Reddita*” § 40.; *Schmalzgr.* n. 92. sq.; *Tancred.* l. c. p. 105.; *Goffred. de Tran.* h. t. n. 6. sq.

(57) Decretum Concilii Trid. Sess. XXV. cap. 15. de ref. de filiis clericorum, qui non ex legitimo matrimonio nati sunt, *ad filios legitimatos se extendit exceptis iis, qui per subsequens matrimonium legitimati sunt.* Cfr. *Benedict. XIV.*, De Synod. dioec. lib. XIII. cap. 24. n. 16.

et 12. Iul. 1890. in Act. S. Sed. t. XVII. p. 428. sq. et t. XXIII. p. 332. sq.), et post Pii X. const. "*Sapienti consilio* „ 29. Iunii 1908. pro foro externo per S. C. de disciplina sacramentorum, vel in foro interno per S. Poenit. (cfr. Bened. XIV. cit. Const. "*Pastor bonus* „ § 45.), praesertim vero in convalidatione matrimoniorum nulliter contractorum, in qua per varia dicasteria Romana vel delegatos apostolicos praeter dispensationem ab impedimentis dirimentibus ex *speciali* decreto sive rescripto etiam conceditur legitimatio prolis. Cfr. v. g. Formul. l. facult. apost. art. 6.; *Putzer* l. c. p. 183. sq.; *Leitner* l. c. p. 458. sq. 462. sq.; *Praxis Datar. Apost.* n. 177. sq.

Quemadmodum alii principes civiles pro sua iurisdictione temporali prolem illegitimam in *suis territoriis* ad effectus civiles legitimare possunt (58), ita Romanus Pontifex, ut rex et princeps civilis in regno suo temporali eadem praerogativa est praeditus; at *extra* Statum pontificium *ordinarie* et *directe* ad effectus civiles prolem illegitimam nequit legitimare. Qua in doctrina iam Innocent. IV. l. c. in cap. "*Per venerab.* „ X. h. t. et *Hostiensis*, Summa h. t. n. 11. excessivas opiniones *Goffredi de Trano* l. c. ad iustos limites reduxerunt. Cfr. *Pa-normit.* l. c. in cap. 13. X. h. t. n. 15. 20. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 110. sq. In casu *extraordinario* (et nostra aetate vix unquam practico) propter bonum religionis vi suae potestatis *indirectae* a Romano Pontifice etiam ad effectus civiles legitimatio prolis concedi potest. Multi sunt auctores, qui putant Romanum Pontificem de facto uti sua potestate legitimandi ad effectus civiles, cum in sanatione matrimonii in radice plenissimo iure omnes effectus canonicos et saltem indirecte omnes quoque effectus civiles legitimi matrimonii restituit. Cfr. *Schmalzgr.* l. c. n. 112. sq. Quid hac in re sit tenendum, supra titulo 30. de convalidatione matrimonii § 3. sufficienter videtur esse expositum. Cfr. quoque *Gury-Ballerini* l. c. tom. II. n. 901. (a).

688. Scholion. Praeter completam *legitimationem* a Romano Pontifice factam potest auferri macula et incapacitas ex illegitimis natalibus quoad certos tantum effectus maiori mino-
rive ambitu circumscriptos, sive stabili quodam *privilegio* v. g.

(58) Num in foro *civili* per rescriptum supremi moderatoris reipublicae legitimatio ad effectus *civiles* fieri possit, ex iure civili et constitutione uniuscuiusque nationis est eruendum. Cfr. Novell. 89. cap. 9.; cod. civ. Ital. art. 180. 195., Gall. art. 331. sq.

solemni professioni (59) religiosae quoad ordines sacros, non vero ad Praelaturas etiam in religione concesso, sive speciali dispensatione v. g. ab Episcopo data illegitimo recipiendi tonsuram et quatuor minores ordines vel beneficium quoddam simplex, vel a Romano Pontifice concessa ad ordines sacros vel beneficia curata (60). Huiusmodi *dispensationes* sunt strictae interpretationis neque extendi possunt ad casum in dispensatione non expressum, atque *verae legitimations* reputari nequeunt (61).

689. Scholion. Moderni codices civiles in admittenda legitimitate prolis ex matrimonio *civili* natae easdem fere sequuntur normas v. g. de computando tempore gestationis in uxore atque leges Romanae, simulque legitimas statuunt *exceptiones*, quibus v. g. ex parte patris legitimitas prolis impugnari possit (62).

Quae legitimitas in foro civili etiam tribui solet proli natae ex matrimonio *putativo*, at ex communiter contingentibus sine ullo commodo in favorem illius *coniugis*, qui fuit in mala fide et v. g. tempore *contracti* matrimonii *cognovit* impedimentum dirimens. Imo quandoque etiam mala fides *utriusque* parentis saltem proli praesertim in ordine ad tertias personas non nocet (63).

Praeterea recentiores quoque codices civiles, sed *non omnes* (cfr. h. tit. not. 51.) ratam habent aliquam *legitimationem* prolis per *subsequens* matrimonium, non raro tamen excepta prole adulterina vel incestuosa (64). (Unde denuo comprobatur, quam sapienter Ecclesia quoque *limitavit* legitimatorem prolis per *subsequens* matrimonium). Tandem ob rei

(59) Cap. 1. X. de fil. presbyt. ord. vel non l. 17.; *Pirhing* lib. I. tit. 17. n. 6. 7. 8.; *De Angelis* cod. tit. n. 4.

(60) Cap. 1. de fil. presbyt. et al. illeg. nat. l. 11. in Sext.; cap. 18. X. de fil. l. 17.; *De Angelis* l. c.

(61) *Boenningh.* l. c. p. 94. sq. Cfr. veras legitimaciones a S. C. C. concessas 19. Ian. et 14. Iun. 1884. in Act. S. Sed. t. XVII. p. 429.

(62) Cfr. cod. civil. Ital. art. 159. sq., Gall. art. 312. sq., German. §§ 1591. sq. iunct. *Allègre* et *Lehmkuhl* in comment. cod. civil. Gall. et German.

(63) Cfr. cod. civ. German. §§ 1699. sq., Gall. art. 201. sq., Hispan. art. 69., Austr. § 160., Ital. 116.; lex. civil. de matr. in Hungar. § 133. et in Helvet. art. 55.; *Scherer* l. c. p. 536. sq.

(64) Cfr. cod. civil. Ital. art. 194. sq., German. §§ 1719. sq., Gall. art. 331. sq., Austriae § 160., Canadae apud *Putzer* l. c. p. 183. not. 7. Cfr. L. 7. 10. 11. Cod. de natur. lib. V. 27., ubi liberi adulterini et incestuosi a beneficio legitimatorem excluduntur.

connexionem subiungi potest, quod in compluribus civitatibus legitimatio quaedam prolis illegitimae ad tramites iuris civilis fieri possit per *rescriptum principis* sive moderatoris reipublicae (65).

TITULUS XXXIII.

DE EFFECTIBUS MATRIMONII IN BONA TEMPORALIA CONIUGUM ET PROLIS.

(*Lib. IV. tit. 20. de donat. inter vir. et ux. et de dote post divort. restit.*)

690. **Fontes :** Compl. I. lib. IV. tit. 21. de dote post divortium restit. (1); compl. II. lib. IV. tit. 14. eod.; compl. III. lib. IV. tit. 15. eod.; compl. V. lib. IV. tit. 3. eod. — Decretal. Gregor. IX. lib. IV. tit. 20. supra cit. — Instr. Card. R. §§ 244. 245.

Scriptores : Comment. iur. Decretal. in h. t. (2); *S. Raym.*, Summa lib. IV. tit. 25. de dote et donationibus propter nuptias.; *Bernard. Pap.* l. c. p. 190. sq. lib. IV. tit. 21. d. d. post d. r.; *Tancred.* l. c. p. 107. sq. tit. 39. de dot. et donatione propt. nupt. et paraferna, quid iuris sit; *Hostiensis*, Summa lib. IV. post tit. de divortiis complures habet tit. de hac mat. sel.: De donatione inter vir. et ux., De donat. propt. nupt. et sponsal., De dotib. promitt. et const., De donat. simplicib. i. con. vetitis, De dot. post div. rest., Rerum amotarum. — *Van de Burgt* l. c. p. 454. sq.; *Giovine* l. c. t. I. p. 36. sq. — *Freisen* l. c. p. 48. sq. 94. sq. 112. sq. cum correct. fact. in Arch. f. k. K. t. 65. p. 356. sq.; *Esmein* l. c. t. I. p. 99. 185. sq. t. II. p. 43. et alibi; *Zhishman* l. c. p. 647. sq. 792. sq.

691. Ecclesia est per se competens ad diiudicandas non solum *principales* causas matrimoniales, sed etiam *incidentes de bonis temporalibus* (3). Quare cum huiusmodi controversiae de bonis temporalibus et praesertim de dote restituenda potissimum inciderent in causis divortii, ideo iam in quinque compilationibus antiquis immediate post titulum de divortiis

(65) Cfr. eod. civ. Ital. art. 194. 195. iunct. art. 180. 198. sq., Austriae § 162.

(1) Dig. XXIII. 3. de iure dotium et sq. tit., XXIV. 1. de donationib. inter vir. et uxor. et sq. tit., XXV. 1. de impensis in res dotal. fact. et sq. tit.; eod. civ. Ital. art. 721. sq. 1378. sq., German. §§ 1363. sq. 1638. sq. 1923. sq. 2303. sq., Galliae art. 718. sq. 1387. sq.

(2) *Arndts-Serafini* l. c. §§ 394. sq.; *Gasparolo* l. c. p. 69. sq. 214. sq. de iure Roman. quondam ab Eccles. in hac mat. adoptato; *Gerber* l. c. §§ 228. sq. de iure germ.; *Gury-Ballerini* l. c. tom. I. n. 543. sq. de dom. fil., uxor.; *Lehmkuhl*, Theol. mor. t. I. n. 887. sq.; *Lugo*, De iust. et iure disp. 5.

(3) Cap. 1. 5. 7. X. qui fil. IV. 17.; cap. 3. X. h. t.

subiungitur titulus de dote post divortium restituenda. At iam Tancredus nequaquam ad solam disputationem de *dotis* restitutione suas disquisitiones canonicas limitavit. Id, quod multo minus factum est a *Goffredo de Trano* et *Hostiensi* et *Durantis* h. t., postquam ipse S. Raymundus rubricam antiquarum collectionum immutavit et tempore medii aevi Ecclesia in omnes illas causas accessorias causarum matrimonialium v. g. de compensatione damni vel dotatione propter sponsalia, de iure et obligatione alimentationis, de donationibus propter nuptias, de haereditaria successione, de divisione bonorum, de assignatione domicilii suam iurisdictionem extendit. Quibus in controversiis accessoriis dirimendis in foro ecclesiastico adoptatum fuerat ius *Romanum*, quod iustitiae et aequitati naturali in hac re omnino fuit conforme; at Ecclesia simul **consuetudines legitimas** forte diversas et *pacta specialia* non reprobavit (4). Causae illae accessoriae de effectibus civilibus cum ex *natura sua* Ecclesiae non sint necessario propriae et reservatae (5), nostra aetate in foro *saeculari* deliniuntur secundum leges civiles uniuscuiusque regionis. Quam praxim Ecclesia non solum non reprobavit, sed expresse ratam habuit (6), dummodo leges illae civiles *aequitati naturali* essent conformes. Imo in Instr. Card. R. § 244., praescribitur, si iudices ecclesiastici eligantur arbitri in litibus de effectibus civilibus matrimonii, ut *in arbitrio dando leges Austriacae pro norma teneantur* .. Hinc nostra aetate tota haec quaestio, ut a tribunalibus ecclesiasticis, ita etiam a scholis canonicis est aliena et potius professoribus iuris civilis est relinquenda. Qua disciplinae ecclesiasticae immutatione nihil est immutatum quoad ius indubitatum Ecclesiae *authentice* et *infallibiliter* declarandi (cfr. cap. 10. X. de cons. l. 4.), utrum leges civiles hac in materia latae conformes sint supremis principiis iustitiae et honestatis, necne (7). Qua de re *theologi* in suis tract. de iust. et iure solent disputare. Cfr. not. 2. h. tit.

(4) Cap. 8. X. h. t.

(5) Cap. 5. et praesertim cap. 7. X. qui fil. IV. 17.; cap. 7. X. h. t.

(6) *Nussi*, Conventiones p. 171. 198. (convent. cum Etruria a. 1851.) p. 200. (convent. cum Austr. a. 1855.) p. 201. 202.

(7) Cfr. *Allègre* l. c. in cit. art. cod. civ. Gall.; *Lehmkuhl*, D. h. Gesetzb. d. d. R. in cit. §§ cod. civ. Germ. praesertim in §§ 2303. sq. de parte *legitima* filiorum iunct. *Cathrein* l. c. p. 334. sq. 431. sq.; *Rosset* l. c. n. 3523. sq. 3549. Cfr. v. g. cap. 5. X. de eo, qui dux. IV. 7. iunct. *Rosset* l. c. n. 3527. sq. et *Lehmkuhl* l. c. ad § 1708.

PARS SEXTA.

DE DIVORTIIS ET SECUNDIS NUPTIIS.

TITULUS XXXIV.

DE DIVORTIIS.

(*Lib. IV. tit. 19. de divort.*)

692. **Fontes:** C. XXVII. q. 2.; C. XXVIII. q. 1. 2.; C. XXX. q. 6. 7. 8. (1). — Compl. I. lib. IV. tit. 20. de divortiis; compl. II. lib. IV. tit. 13. eod.; compl. III. lib. IV. tit. 14. eod. — Decretal. Gregor. IX. l. c. supra h. t. — Decret. pro Armen. i. f.; Concil. Trid. Sess. XXIV. doct. d. sac. matr. can. 5. 6. 7. 8.; Catech. Roman. P. II. de sacram. matr. q. 20. 21. 22. — Collectan. S. C. de Prop. F. p. 431. sq. — Declar. S. C. C. in ed. *Richt.* Conc. Trid. p. 277. sq.; Act. S. Sed. v. g. vol. I. p. 217. vol. II. p. 136. vol. V. p. 12. vol. VIII. p. 325. sq. — Instr. Card. R. §§ 21. sq. 201. sq. — Instr. S. C. de Prop. Fid. ad Ep. Transsylvan. 28. Iun. 1858. in Collect. Lac. t. II. col. 591. sq.; Synod. Mont. Liban. (a. 1736.) in Collect. Lac. l. c. col. 180. sq.; Bened. XIV. Const. * *Etsi pastoralis* * 26. Maii 1742. § 8.; Synod. Sciarf. (a. 1888.) p. 168. sq.

Scriptores: Comment. iur. Decret. in h. t. — *Devoti* l. c. §§ 150. sq.; *Aichner* l. c. §§ 198. sq. — *S. Raymund.* l. c. lib. IV. tit. 10. de dispari cultu, tit. 13. de imp. ligat., tit. 20. de divortio propter consanguinit. vel aliud perpet. imped., tit. 22. de divortio propter fornic. ; *Roland.* l. c. p. 126. sq. 133. sq. 182. sq. *Bernard. Pap.* l. c. p. 187.; *Tancred.* l. c. p. 85. sq. tit. 35. qualiter et quand. maritus possit accusare uxorem propter fornicat. vel e contra; *Durantis* l. c. h. t. — *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 73. sq. lib. X. de divortiis; *Pignatelli*, Consult. canon. tom. IV. cons. 189. n. 7.; *Benedict.* XIV., De Synod. dioec. lib. VI. cap. 4. lib. XIII. cap. 21., Quaest. can. 241. 546.; *Cosci*, De separat. thori coniugal; *Giovine* l. c. tom. I. p. 466. sq.; *Van de Burgt* l. c. p. 405. sq.; *Feije* l. c. n. 575. de div. n. 601. sq. n. 471. sq. de eas. Apost.; *Schulte* l. c. §§ 50. sq.; *Mansella* l. c. p. 97. sq.; *Rosset* l. c. n. 548. sq. 3850. sq.; *Gasparri* l. c. n. 1078. sq.; *Leitner* l. c. p. 579. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 587. sq.; Arch. f. k. K. tom. 46. p. 385. sq. tom. 51. p. 209. sq. (Braun), tom. 11. p. 248. sq.; Act. theol. Oenip. tom. VII.

(1) Dig. XXIV. 2. de divortiis et repudiis; L. 2. C. de inutilib. stipul. VIII. 38.; *Vering*, Gesch. u. Pand. §§ 229. sq.; *Gasparolo* l. c. p. 58. sq. 210. sq.; *Zhishmán* l. c. p. 97. sq.; cod. civil. Ital. artic. 148. sq., Gall. art. 229. sq. 306. sq. (efr. decis. tribun. Gall. in Arch. f. k. K. t. 41. p. 385. sq.), Austriae §§ 93. sq., German. §§ 1564. sq., Hispan. art. 45. 52. 67. 73. 80. sq. 104. sq.; *Schulte* l. c. p. 581. sq.; *Friedberg-Ruffini* § 159.; *Allègre* l. c. in cit. art. cod. civ. Gall.; *Lehmkuhl*, D. b. Gesetzb. d. d. R. ad. cit. §§ 1564. sq.; *Hollweck*, D. Civileher. p. 183. sq.

p. 304. sq. tom. XIV. p. 530. sq. — *Freisen* l. c. p. 769. sq.; *Moy* l. c. p. 10. sq. 120. sq. 273. sq.; *Esmein* l. c. t. II. p. 45. sq.; *Fahrner*, *Gesch. d. Ehescheid. im kan. R.*; *Zhishman* l. c. p. 729. — *Périès*, *Code de proced.* p. 214. sq. (2).

Praenotiones.

693. Connexio materiae. Cum matrimonium sit verus, sed sui generis contractus, post explicationem celebrationis, impedimentorum, effectuum matrimonii ex natura rei inquirendum restat (3), quam ratione praeter mortem coniugum (4) contractus matrimonialis pro triplici sua acceptatione (5) cesset atque *dissolvatur*.

694. Definitio. *Divortium* (διαζύγιον) (6) est solutio matrimonii

(2) Ex theolog. consulendi sunt: *S. Thomas*, *Comment. lib. IV. sent. dist. 33. q. 2.* (de lib. rep.), *dist. 39.* (de disp. cult.), *dist. 41. q. 1. art. 5.* *Suppl. q. 67.*; *S. Alphons.* l. c. lib. VI. n. 955. sq.; *Gury-Ballerini* l. c. tom. II. n. 758.; *Perrone* l. c. tom. III. p. 113. sq.; *Palmieri* l. c. p. 125. sq.; *De Augustinis* l. c. p. 675. sq.; *Bellarmin.* l. c. cap. 12. sq.; *Pesch*, *Prael. dogm. t. VI. n. 761. sq.* aliique v. g. *Billot*, *Schanz*, *Scheeben-Alzberger*.

(3) *Ruggeri*, *De oblig.* 456. sq.

(4) *S. Paul.* ad Roman. VII. 2. 3.

(5) *S. Thomas*, *Summa theol. P. III. Suppl. q. 44. art. 2.*

(6) In designando divortio per apta verba magna est varietas loquendi pro diversitate temporum et linguarum. Vocabulum *repudii* (libelli repudii) iam reperitur in cod. Hamm. n. 137. 138. (cfr. *Mari*, Il codice di Hammurabi p. 21. sq. 52.) et in legibus Moysis (cfr. *Deuter.* XXIV. 1. sq.; *Schegg*, *Bibl. Archaeol.* p. 645. sq.). Apud Romanos frequentissimum fuit nomen *divortii* (divertendi), quod evidenter habuit unice sensum perfectae atque perpetuae solutionis *vinculi* matrimonialis; nam notio merae separationis quoad thorum et cohabitationem ab antiquis legibus Romanorum est aliena. Cfr. L. 1. D. de divort. XXIV. 2.: « **Dirimitur** matrimonium **divortio**, **morte**, **captivitate** vel **alia contingente servitute** utrius eorum ». Cfr. quoque L. 4. l. c. Alia nomina sunt discidium, discessus, matrimonii solutio, renuntiatio, repudium. Cfr. L. 2. 3. 4. sq.; *Gasparolo* l. c. p. 211.; *Zhishman* l. c. p. 97. sq.

In sacra scriptura novi testamenti occurrunt verba *dimissionis* vel *discessus* ad significandum divortium. Cfr. v. g. Matth. XIX. 9.; I. Corinth. VII. 10. sq.

Similis modus loquendi etiam in antiquis Conciliis retinetur. Cfr. v. g. c. 8. Conc. Carthag. XI. a. 407.: « *Neque dimissus ab uxore neque dimissa a marito* »; c. 25. Conc. Agath. (a. 506.): « *Nullas discidii causas probabiliter proponentes* »; c. 9. sq. Conc. Illiberit. (a. 300.-306.): « *Femina fidelis quae adulterum maritum reliquerit fidelem* »; *Esmein* l. c. t. II. p. 45. sq.; *Hefele* l. c. t. I. p. 159. sq. 210. sq. 216. sq. t. II. p. 594. 654. Usu quoque recepta fuerunt verba *separationis* v. g. in libris poenitentialibus et praesertim *divortii*. Cfr. *Esmein* l. c. p. 60. sq. 70. sq. 81. Quod vocabulum *divortii* a scriptoribus saepe usurpatum postea transit in ipsas authenticas iuris collectiones, at dispari significatione. Nam si libri IV. tit. 19. ru-

sive quoad vinculum sive manente vinculo saltem quoad thorum vel cohabitationem sive per declarationem nullitatis. Divortium in sua generali acceptione non supponit matrimonium validum sed eam dumtaxat coniunctionem, quae saltem formam et speciem matrimonii (7) habeat.

695. Divisio. Divortium dividitur: I. In divortium *plenum* (*perfectum*), quo vinculum matrimonii obiective existens *vere dissolvitur* et divortium *minus plenum* (*imperfectum*), quo matrimonium manente vinculo coniugali quoad thorum vel cohabitationem *de iure* antea existentem separatur. II. Quod divortium *plenum* vocatur *vera* et *proprie* dicta dissolutio matrimonii, quia vinculum matrimonii praevie et obiective existens dissolvitur; *improprie dicta* habetur dissolutio matri-

brica « *de divortiis* » comparetur cum nigro, facile patet divortium intelligi sensu quodam *lato* et *generico*, quod quasi triplicem quandam speciem comprehendit scilicet 1) *solutionem* veram ipsius vinculi matrimonialis (cfr. cap. 8. X. h. t. de privilegio Paulino iunct. cap. 2. 7. 14. X. de conv. coniug. III. 33.); 2) *separationem* a thoro et cohabitatione manente vinculo (cfr. cap. 2. 4. 5. 6. 7. X. h. t. iunct. cap. 12. X. de praesumpt. II. 23.); 3) *declarationem nullitatis* matrimonii invalide contracti (cfr. cap. 3. X. h. t. iunct. cap. 18. X. de sponsal. IV. 1.; cap. 1. X. de eo, qui dux. IV. 7.; cap. 6. X. de cogn. spir. IV. 11.). At iam diu in foro ecclesiastico singulae illae species divortii melius propriis designantur nominibus. Qua ratione *solutio* vel dissolutio matrimonii optime adhibetur de vera et *legitima* vinculi coniugalis ablatione per privilegium Paulinum, solemnem professionem religiosam, dispensationem R. Pontificis. *Divortium* vero nostra aetate potius aliquid sinistri insinuat i. e. *attentatam* vel *criminosam* solutionem vinculi coniugalis. *Declaratio nullitatis* matrimonii certe rem ipsam melius denotat quam vocabulum genericum *divortii*. Denique *separatio* (a thoro et cohabitatione) est modus loquendi, qui ex longo tempore non amplius refertur ad solutionem vinculi, sed unice ad illud discidium coniugum, quod additis verbis (a. thor. et cohab.) accuratissime definitur et limitatur.

Apud populos latinos nunc clara viget terminologia saltem legalis, qua divortium quoad vinculum simpliciter appellatur divorzio, divorceio, divorce et distinguitur a separatione i. e. separatione, séparation de corps, separación. Minus conformis et constans est usus verborum in aliis linguis v. g. in lingua germanica (Eheloesung, Ehescheidung, Ehetrennung, Aufhebung der ehlichen Gemeinschaft). Cfr. Instr. Card. R. (text. germ.) §§ 114. sq. 201. sq. 205. sq.; cod. civ. Germ. §§ 1564. sq. 1575. sq.; cod. civ. Ital. l. I. cap. 10. Dello scioglimento del matrim. e della separazione dei coniugi; *Schulte*, Ehepr. p. 236. sq. 254. sq.

(7) Matrimonium hoc loco intelligitur in facto esse, non in actu transiente, quatenus designat *vinculum* matrimoniale et *communione* vitae coniugalis. Quodsi matrimonium magis consideratur in concreto ratione personarum, divortium definiri potest *separatio mariti ab uxore*. Quae separatio potest esse *legitima* sive de iure facta aut illegitima vel attentata sive tantum *de facto* quaesita.

monii, si vinculum matrimonii inde ab initio non exstiterit *authenticè declaratur*. Quae dissolutio dicitur *declaratio nullitatis* matrimonii, quam necessario sequitur separatio a thoro et saltem regulariter etiam a cohabitatione antea *de facto* tantum, etsi forte *bona fide*, retenta. Cfr. cap. 1. X. de consang. IV. 14. III. Divortium *minus plenum subdividitur* in separationem *perpetuam*, si causa est perpetua, et in separationem *temporaneam*, si causa ad tempus certum vel incertum tantum subsistit. Quae separatio potest esse *partialis* quoad solum thorum aut *totalis* quoad thorum et cohabitationem simul (8).

696. Notae historicae. Indissolubilitas vinculi matrimonialis ab ipsa lege *naturali* (9) sancita in paradiso a Deo positiva quoque lege universo generi humano constituta est (10). Quae pro dignitate et sanctitate matrimonii Deus sapientissime decreverat, ab hominibus excusso iugo divino fuerunt violata (11). Moyses tanquam legatus divinus pro Hebraeis dissolutionem matrimonii certis limitibus circumscriptam non solum *licitam*, sed etiam ipsam *vinculi* prioris solutionem novamque validi matrimonii celebrationem ratam habuit (12).

(8) Quae divisiones iam apud antiquos scriptores fuerunt receptae, at quandoque aliis verbis expressae. V. g. *Bernardus Pap.*, Summa Decret. p. 187. scribit: « *Divortium* est viri ab uxore legitima separatio. Divortium autem aliud *totale*, aliud *particulare*; totale, quo ita separatur, ut liceat ad aliam copulam convolare, sive utrique, ut ubi separantur propter consanguinitatem vel affinitatem, sive alteri tantum, ut ubi pro voto solemnij vel frigidity (= declarat. nullit.); particulare divortium est, ubi taliter fit separatio, ut neutri liceat aliud contrahere matrimonium veluti pro adulterio ». *Petrus Lombard.*, Sent. I. IV. d. 31. docet: « *Separatio* autem gemina est, *corporalis* scilicet et *sacramentalis*. Corporaliter possunt separari causa fornicationis vel ex communi consensu causa religionis sive ad tempus sive usque in finem. Sacramentaliter vero separari non possunt, dum vivunt, si *legitimae personae* sint. Manet enim vinculum coniugale inter eos, etiam si aliis a se discedentes adhaeserint ».

(9) *Schiffini* l. c. n. 370. sq.; *Cathrein*, Moralphil. t. II. p. 400. sq.; *Wernz* h. tom. IV. n. 30. 359.

(10) Genes. II. 23. sq. iunct. Matth. XIX. 3. sq.; Conc. Tr. Sess. XXIV. doct. de sacr. matr.; *Palmieri*, De matrim. p. 188. sq.; *Wernz* l. c. n. 359. not. 7. sq.

(11) *Mari*, Il codice di Hammurabi p. 22. 52. n. 138. sq.

(12) Deuteron. XXIV. 1. sq.; Matth. XIX. 3. sq. V. 31. 32.; *Suarez*, De leg. I. IX. cap. 6. n. 8. sq. 11. iunct. cap. 2. n. 12. sq. cap. 4. n. 9. sq.; *Palmieri* l. c. p. 127. sq.; *Pesch* l. c. n. 772. sq. aliique, qui recte negant legem Mosaicam de libello repudii tantum fuisse legem excusantem a poena, non a culpa, ut complures doctores arbitrati sunt atque etiam nunc quidam opinantur. Cfr. quoque *Schegg*, Bibl. Archaeol. p. 645. sq.

Quam veteris testamenti legislationem *Christus Dominus* abrogavit atque *indissolubilitatem* matrimonii in paradiso statutam restauravit et apertius promulgavit; at *separationem* a thoro et cohabitatione etiam perpetuam manente vinculo iure naturali concessam disertis verbis confirmavit. Postea idem divinus legislator per Apostolum Paulum (13) in locum libelli repudii propter *duritiem cordis* Iudaeis concessi substituit et promulgavit novum quoddam et singulare privilegium in *favorem fidei* dissolvendi vinculum matrimonii in infidelitate contracti et consummati.

Cum non solum ius Hebraeorum, sed etiam leges Romanorum (14) et Graecorum divortium permitterent (15), Ecclesia in

(13) I. Corinth. VII. 10. sq.; Suarez l. c. cap. 2. n. 12. sq.; Pesch l. c. n. 786. sq.

(14) Apud Romanos inde ab antiquis temporibus divortia, etsi rara, tamen non fuerunt a moribus populi plane aliena, ut iam patet ex lege Romuli et famoso divortio Spurii Carvili Rugae c. a. 520. U. C., quod magnam quidem excitavit admirationem, sed non fuit primum exemplum divortii in historia Romanorum. Cfr. Walter, Gesch. d. r. R. n. 522. sq.; Vering l. c. § 229. not. 12.; Gasparolo l. c. p. 210. sq. Imo vel ipsum matrimonium per *confarreationem* non fuit certo indissolubile; nam proprius exstitit ritus *diffarreationis*, unde divortium huiusmodi matrimonii solummodo factum est difficilius. Quo magis morum corruptio crevit inter Romanos, eo frequentior et facilius fuit matrimonii solutio ex ipsa legum conniventia. Nam iure Romano *« pacta, ne liceret divertere »*, non valebant (cfr. L. 2. C. de inutil. stipul. VIII. 39.), et ad divortium interventio *auctoritatis publicae* vel *iudicis* non fuit necessaria. Ipsis antiquioribus temporibus vir ante divortium solummodo debuit implorare *« consilium (domesticum) necessariorum »* i. e. agnatorum et cognatorum.

Forma quoque sollemnis non exigebatur ad divortium (cfr. L. 6. C. de repud. V. 17.), nisi in matrimoniis quibusdam exceptis v. g. per *confarreationem* initis, donec Augustus L. 9. D. de divort. XXIV. 2. constitueret *certam formam divertendi* scilicet declarationem voluntatis per libertum eorum septem testibus civibus Romanis datam.

Quoad *causas* vero divortii maxima vigeat laxitas. Distinguebatur enim divortium *« bona gratia »* sive bilaterale sive unilaterale a divortio unilaterali et culposo *« ira et offensa »* sive cum damno. Divortium bona gratia bilaterale fiebat *« ex consensu »* coniugum i. e. sine *alia* causa (cfr. Novell. 140.; Gasparolo l. c. p. 58. sq.; Zhishman l. c. p. 99. sq.), unilaterale vero *« ex rationabili causa »* non culpabili ad *instantiam unius*. Cfr. L. 60. sq. D. de donat. vir. XXIV. 1. Divortium unilaterale et culposum fuit illud, cuius *causa* erat *delictum* unius coniugis. Cfr. L. 11. C. de repud. V. 17.

Quodsi addas Romanos etiam per varias capitis deminationes ex ipsa iuris dispositione admisisse matrimonii solutionem (cfr. v. g. L. 1. 6. D. de divort.; L. 7. C. de repud.; L. 67. § 3. D. de rit. nupt. XXIII. 2.), habes amplum catalogum abusu, qui ab Ecclesia primis saeculis fuerunt impugnandi. Cfr. quoque Freisen l. c. p. 769. sq.; Moy l. c. p. 6. sq.

(15) Doellinger, Heidenth. u. Iudenth. p. 683. sq. 700. sq.

promulganda et applicanda lege indissolubilitatis matrimonii a Christo lata non paucas nacta est difficultates. At quod in praxi illico et universaliter introduci non potuit, id Ecclesiae doctores et Concilia constanter docere atque inculcare non omiserunt contrariamque praxim legibus Caesaris et Papiniani, sed non Christi et S. Pauli praeceptis conformem reprobaverunt (16). Quodsi Ecclesia in imperio Romano praesertim *orientali* (17) non facile accuratam et universalem legis

(16) Cfr. textus SS. Patrum collectos a theologis et canonistis: *Moy* l. c. p. 11. sq. 120. sq. 265. sq.; *Perrone* l. c. t. III. p. 243. sq.; *Palmieri* l. c. p. 141. sq.; *Pesch* l. c. n. 782., qui recte miratur, quomodo textus quidam *Origenis* pro contraria sententia potuerint afferri. Ex Conciliis praesertim consulenda sunt: Conc. Illiberit. (a. 300.-306.) c. 9. = c. 8. C. XXXII. q. 7.; Conc. Arelat. (a. 314.) c. 10., ubi verba « *prohibentur nubere* » satis indicant alia verba eiusdem canonis: « *Consilium iis detur* », non esse intelligenda de consilio quodam *libere* sequendo vel non (cfr. *Hefele* l. c. t. I. p. 210.); Conc. Carthag. XI. (a. 407.) c. 8. = c. 5. C. XXXII. q. 7.; Conc. Andegav. (a. 453.) c. 6. At tristia exempla contrariae praxis referunt: *Origenes* in Matth. n. 23.: « *Contra scripturae legem vivente viro nubere quidam Ecclesiae rectores permiserunt* »; *S. August.*, De coniugiis adulterinis l. II. c. 17. de uxoribus a maritis dimissis plerumque aliis viris nubentibus; *S. Hieronym.* in epist. 77. ad Ocean. cap. 3. de Fabiola, matrona Romana, quae dimisso viro alteri nupsit. At nihil certi colligi potest ex *Iustin.*, Apol. II. cap. 2., cum non clare pateat, num mulier illa christiana, quae a marito *turpissimo* sese separavit, postea alteri nupserit.

(17) Cfr. *Orig.* l. c. de laxis quibusdam rectoribus quarundam Ecclesiarum particularium; *Zhishman* l. c. p. 97. sq. At perperam non raro allegantur aliquot S. Patres graeci, quasi laxae tolerantiae indulgissent v. g. *S. Basil.* in epist. can. I. ad Amphil. can. 9. Nam in epist. can. I. c. 48. 77. tradit doctrinam iuri divino stricte conformem; in allegato vero can. 9. sane commemorat consuetudinem *de facto* vigentem, sed nequaquam illam approbat vel permittit. Cfr. de S. Epiphanio aliisque: *Palmieri* l. c. p. 149. sq.; *Vering*, Lehrb. d. K. § 282. not. 2.; paulo aliter *Scherer* l. c. p. 543. not. 7.; *Esmein* l. c. t. II. p. 48. sq.

Quibus malis ut efficacius remedium afferretur, Episcopi Africani in c. 8. Conc. Carthag. XI. (a. 407.) implorarunt etiam cooperationem antiquorum Imperatorum christianorum contra divortia atque adulterinas nuptias secundas. Cfr. *Hefele* l. c. t. II. p. 86. 101. At vel ipsi Imperatores christiani nunquam eo pervenerunt, ut suas leges perfecte conformarent legibus divinis et canonis contra divortium latis, quemadmodum patet cuicunque legenti codicem Theodosii vel collectiones Iustiniani vel Novellae. Nam divortium « *ex consensu* » nonnisi aegre et post varias vicissitudines tandem inde ex saeculo octavo et nono ab Imperatoribus v. g. Leone Isaurico prohibitum est, permissio tamen divortio « *ex rationabili causa* ». Ecclesia orientalis *schismalicorum* pro sua dependentia a potestate civili in divortio permittendo sese potius legibus Imperatorum quam legi Christi conformavit. Cfr. *Schnitzer* l. c. p. 589. sq.; *Zhishman* l. c. p. 98. sq. 104. sq.; *Milas* l. c. p. 549. sq.; *Scherer* l. c. p. 545. sq. 13. sq.; *Vering*, Lehrb. d. K. § 282.

evangelicae observationem obtinere potuit, non minorem invenit difficultatem apud populos *germanicos* in vindicanda indissolubilitate vinculi matrimonii. Etenim legibus Francorum, Burgundionum, Alamannorum, Longobardorum, Visigothorum, Bavarorum divortium sive ex mutuo consensu sive ex rationabili causa in legibus approbata etiam cum speciali praerogativa mariti et sine interventione auctoritatis publicae factum *absolute* et *universaliter* non erat interdictum, neque defuerunt Synodi quaedam particulares et nonnulli Episcopi, qui de divortio mitiores vel potius laxiores adoptarent sententias (18). Verum Romani Pontifices et Ecclesia universalis et multa quoque Concilia particularia istos abusos condemnarunt (19).

Quae doctrina de indissolubilitate matrimonii consummati a Gratiano (20) et in iure Decretalium (21) manifeste conti-

Alterum remedium ab Ecclesia arbitrariis divortiis oppositum fuit illud, quod causa discidii coniugum in *iudicio ecclesiastico* esset disceptanda et definienda et minime permetteretur privatis pactionibus. Cfr. c. 25. Conc. Agath. (a. 506.) = c. 1. C. XXXIII. q. 2.; Pelag. Papa (a. 555.-560.) in c. 5. C. XXXII. q. 1. et in Reg. *Jaffé* n. 1021. Qua re factum est, ut duobus et magistris Romanis Pontificibus (cfr. Innoc. I. in epist. ad Exsuper. c. 6. et *Leo M.* in epist. ad Nicet.; *Greg. M.* in div. ep. = c. 2. 1. C. XXXIV. q. 1. 2.; c. 19. 21. 28. C. XXVII. q. 2.) et praeclarissimis Ecclesiae pastoribus praesertim S. Augustin. (cfr. ipsius opus: De adulterinis coniugiis et c. 1. 2. 4. 5. 28. C. XXXII. q. 7.) in imperio occidentali inde a Carolo M. (cfr. Admonitio c. 43. a. 789.; Capit. c. 22. a. 802.) sanctiones legis evangelicae contra divortia etiam in foro civili legibus Imperatorum plene reciperentur, cum Imperatores Byzantini in condendis legibus de divortio multum recederent a iure divino. Cfr. *Waller*, Deutsche Rechtsg. n. 486.; *Esmein* l. c. p. 48. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 590. 593.

(18) *Freisen* l. c. p. 775. sq.; *Waller* l. c. n. 485. 486.; *Scherer* l. c. p. 546. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 591.; *Zhishman* l. c. p. 729. sq. Qui laxi canones praesertim reperiuntur in Conc. Verber. (a. 753.) c. 5. 9. 17. et in Conc. Compend. (a. 757.) c. 9. 19. et in libris poenitentialibus. Cfr. quoque *Esmein* l. c. t. II. p. 60. sq.

(19) Cfr. text. cit. in not. 17. h. tit. iunct. Conc. Roman. (a. 826.) c. 36.; Leo IV. in ep. ad Breton. (a. 849.-850.); Conc. Herford. (a. 637.) c. 10.; Conc. Forojul. (a. 791.) c. 10.; Conc. Paris. (a. 829.) l. III. c. 2.; Conc. Tribur. (a. 895.) c. 46. *Freisen* l. c. p. 791. sq. Quae *Esmein* l. c. p. 68. sq. et *Scherer* l. c. p. 545. 553. docent de *tolerantia* Sedis Apostolicae in praxi quoad divortia antiquis temporibus (imo cum orientalibus etiam nunc) exercitata non obstante rigore principiorum firmiter retento, aut non sunt accurate dicta, aut parum idoneis verbis tradunt factum indubitatum, quod R. Pontifices non possint impedire peccata hominum. Cfr. *Perrone* l. c. t. III. p. 416. sq. 420.; *Rosset* l. c. n. 588.

(20) Cfr. c. 19. 39. C. XXVII. q. 2.; c. 16. 26. C. XXXII. q. 7.; *Freisen* l. c. p. 802. sq.

(21) Cap. 6. 7. 8. X. h. t. Quodsi *Esmein* l. c. p. 81. sq. et *Schnitzer*

netur; ad explicandam vero dissolutionem matrimonii rati per professionem religiosam (22), cui professioni soli haec vis

l. c. p. 593. not. 4. putant cap. 1. X. de donat. IV. 20.; cap. 8. X. qui fil. IV. 17.; cap. 3. X. de coniug. lepr. IV. 8. novas nuptias coniugibus « *separatis* » fuisse concessas, dant interpretationem illorum capitum non accuratam.

(22) Concedendum est *canones* claros et expressos ante *Alexandrum III.* non reperiri, quibus professioni religiosae vis solvendi matrimonium ratum disertis verbis tribuatur. At *Alexander III.* cap. 2. 7. X. de convers. coniug. III. 32. hanc vim professionis religiosae potius *supponit*, quam *constituit*. Cfr. quoque *Sanchez* l. c. I. II. disp. 19. n. 3.; *Fahrner* l. c. p. 185. sq. 195. Quamvis vero *Alexander III.* cit. cap. 2. 7. et *Innocentius III.* c. 14. eiusdem tit. talem admittant solutionem matrimonii rati per professionem religiosam, ut coniugi in saeculo remanenti liberum fuerit ius ad secundas nuptias transeundi, tamen *Alexander III.* cap. 5. de sponsa duor. IV. 4. (in authenticam collectionem *Gregorii IX.* non translato), ubi per *transennam* hanc quaestionem attingit (cfr. de huiusmodi casibus *Bened. XIV.* in epist. « *Redditae* » 19. Dec. 1744. §§ 10. sq. 32. sq.) hisce severioribus utitur verbis: « *Sane quamquam mulieri desponsatae et a viro nondum cognitae liceat ad religionem transire, aliam tamen non potest ducere in uxorem* ». Cfr. quoque *Bernard. Pap.* l. c. p. 299. iunct. p. 138. Quare haec prohibitio fuerit addita, in cit. cap. 5. non dicitur; forte *Alexander III.* propter verba contextus: « *Sine iudicio Ecclesiae separari non debeat* » etiam in hoc casu postulavit interventionem auctoritatis ecclesiasticae, vel supposuit *votum* castitatis in viro. Cfr. c. 23. C. XXVII. q. 2. ex Conc. Rom. (a. 826.); *Fahrner* l. c. p. 189. 191.

Certe iam ante *Alexandrum III.* semper magna habita est efficacia professionis religiosae, ut patet ex iis, quae *Alexander III.* (*Rolandus Bandinelli*) scripsit, antequam Romanus Pontifex creatus esset. Cfr. *Roland.* Summa p. 126. sq. A qua sententia etiam alii viri docti saeculi duodecimi non videntur fuisse alieni, licet mentem suam de distinctione inter sponsalia de futuro et matrimonium ratum non semper *claris* verbis videantur expressisse. Cfr. *Gratian.* in C. XXVII. q. 2.; *Paucapalea*, Summa p. 114. sq.; *Fahrner* l. c. p. 169. sq.; *Esmein* l. c. t. I. p. 108. sq. 119. sq., ubi recte docet *Petrum Lombardum* claritate superare *Gratianum*. Imo in Ecclesia orientali tanta habita est vis professionis religiosae, ut illam falso extenderent ad ipsam solutionem matrimonii *consummati*. Cfr. *Gregor. M.* in c. 19. 21. 25. C. XXVII. q. 2.; *Nicol. M.* in c. 1. § 9. D. 10.; *Zhishman* l. c. p. 773. Item in Conc. Comp. (a. 757.) Legatus Sedis Apostolicae, qui alios canones non admisit, canonem 16. approbavit. Teste vero *Huguecione* (saeculo duodecimo) in compluribus diocesisibus saltem Italiae matrimonium ratum putabatur adeo minus firmum, ut « *ex pessima opinione et consuetudine* » solveretur per subsequens matrimonium consummatum.

Quae consuetudo ab *Alexandro III.* et *Innocentio III.* et *Gregorio IX.* fuit proscripta. Cfr. cap. 3. 5. X. de sponsa duor. IV. 4.; cap. 31. de sponsal. IV. 1. iunct. cap. 4. 5. 6. (Alex. III.) de sponsa duor. IV. 4. in compl. I.; *Roland.* l. c. p. 132. sq.; *Wernz* h. tom. IV. n. 359. not. 20.; *Fahrner* l. c. p. 174. sq. 194. sq., ubi *Innocentio III.* iuxta textum originale cap. 14. X. III. 32. tribuit *intentionem* (non satis demonstratam) tollendi a professione solenni vim solvendi matrimonium ratum.

addicitur, ita quidem ut votum castitatis in saeculo servandum non sufficiat ad hunc effectum solutionis matrimonii rati non consummati, c. 14. X. (Innocentius III.) III. 32. confr. *Scharnagl*, Das feierliche Gelübde als Ehehindernis, Freiburg 1908.

Haec « pessima consuetudo » connexa est cum diversis theoriis, quae praesertim saeculo duodecimo de indissolubilitate matrimonii in Gallia et Italia a viris doctis dicuntur propugnatae. Nam doctores scholae *Gallicanae* summo cum rigore sustinuerunt indissolubilitatem matrimonii *etiam rati*; at doctores Bononienses licet absolutam indissolubilitatem matrimonii *consummati* omnino retinerent, tamen certis in casibus propter speciales causas ab ipsis enumeratas admiserunt solutionem matrimonii rati. Cfr. *Esmein* l. c.

Quae oppositio utriusque scholae maxime illustratur verbis Summae Parisiensis in Decretum Gratiani circa a. 1160. compositae: « Invenitur quaedam consuetudo, quae aliter hodie in *Francia*, aliter in *Ecclesia Romana* observatur. Si enim aliquis aliquam verbis de praesenti desponsaverit et benedictionem cum ea sacerdotalem susceperit, sed antequam eam cognoscat, ab alio desponsata carnaliter cognita fuerit, *Ecclesia Franciae* cogit eam redire ad primum, sed non (?) » *Ecclesia Romana* .. In Summa vero Coloniensi inter a. 1159.-1170. publicata haec leguntur: « In hac quaestione *Gallicana* et *Transalpina* *Ecclesia* (?) dissentiunt. *Transalpini* enim inter initiatum (ratum?) et consummatum matrimonium distinguunt, tradentes pactione coniugali initiari et carnali copula consummari coniugium. Non ignoro tamen aliquos *Bologniensium* hinc aliter sentire affirmantes, quod de praesenti conceptam desponsationem VII. (VIII.) dissolvant: Posterior desponsatio carnis commixtione perfecta, spontanea alterius fornicatio, raptus, maleficium, melioris vitae propositum, horrendi criminis perpetratio, perpetua alterius aegritudo, continua captivitatis detentio.... Pro huiusmodi rationibus *Gallicana Ecclesia* idem de sponsa, quod nupta iudicat, quod videlicet continentiam, nisi ex *consensu* viri offerre Domino non possit.... E contra *Romana Ecclesia* quamquam auctoritate praeccellat, rationibus tamen contendere et dissimulata iudiciali potestate in agonem cum filia venire non dedignatur ». Cfr. *Freisen* l. c. p. 188. sq.; *Fahrner* l. c. p. 169. sq.

Quae de illa oppositione inter Ecclesiam Romanam et Gallicanam, scholam Bononiensem et Gallicanam antiqui et recentiores doctores tradunt non pauca accurate solideque demonstrata dici non possunt, atque speciatim iis, quae *Freisen* l. c. p. 190. sq. et *Scherer* l. c. p. 549. sq. et *Fahrner* l. c. p. 123. sq. 169. sq. cum *Sehling* aliisque magna cum eruditione disputant, in compluribus quoad *facta* et *iura* explicanda consentire non possum. Etenim si quis attendat distinctionem inter sponsalia de *praesenti* et *futuro* (non semper clare expressam), inter declarationem *nullitatis* et solutionem matrimonii *valide* contracti, inter matrimonium *clandestinum*, quod in foro externo probari non potest, et matrimonium *publicum* et *solenne*, facile intelliget istas oppositiones utriusque scholae saltem in quamplurimis quaestionibus magis esse apparentes quam veras. Cfr. v. g. cap. (4.) 4. 5. 6. de sponsa duor. IV. 4. (Alex. III.) in compil. I.; *Esmein* l. c. Neque quidquam mirum, quod in *diversa suppositione* utraque schola pervenerit ad diversas conclusiones. Cuius rei obvium exemplum habetur in Summa Bernardi Pap. ed. cit., si p. 137. sq. comparetur cum

pag. 163. et dispensationem Romani Pontificis (23) variae theoriae et disquisitiones historicae sobrio maturoque iudicio sunt

p. 187. sq. Deinde admissa non levi divergentia complures quoque doctores v. g. *Rolandus* ab aliis non tantopere dissentiunt.

Porro duae Summae supra citatae evidenter excedunt, si insinuant *Ecclesiam Romanam* generaliter laxo modo admisisse solutionem matrimonii rati, ut scite etiam *Freisen* l. c. p. 190. et *Scherer* l. c. p. 551. et *Fahrner* l. c. p. 183. tenent. Nam certe iam Innoc. II. (a. 1130.-1143.) in cap. 10. de sponsal. IV. 1. in compil. I. aperte docet matrimonium quoddam *ratum* per subsequens matrimonium consummatum non dirimi, cuius vestigia Alexander III. et Innocentius III. secuti sunt. Cfr. cap. 3. 5. X. de sponsa duor. IV. 4.

Solido quoque fundamento caret, si Alexandro III. (cfr. cit. cap. 4. 5. 6. de spons. duor. in comp. I.) tribuuntur partes alicuius vacillantis et labilis legislatoris, vel si Lucii III. (a. 1181.-1185.) decisio (cfr. Collect. Lipsiens. tit. 59. cap. 16. apud *Friedberg*, Quinque comp. p. 206.) ab Hugueccione vehementer vituperatur. Nam quicumque in cit. cap. 16. verba "*iuravit*," et "*fide mentita*," totumque contextum accurate examinat, haud difficulter admittet Lucium III. l. c. intelligendum esse de *sponsalibus de futuro*, non de praesenti, atque consequenter verissimam esse R. Pontificis decisionem. Quare si *Scherer* l. c. p. 551. not. 31. approbat vituperationem Hugueccionis et Lucium III. putat *male sese expressisse*, huic censurae subscribere non ausim. *Fahrner* quoque l. c. p. 193. sq. genuinum sensum capituli cit. Lucii III. non videtur esse assecutus.

Denique quid verum vel falsum sit in antiquis illis et novis disputationibus virorum doctorum, id facile inveniri potest, si seposita nimia multitudo *coniecturarum* historicarum, unice *iuris* quaestio examinetur ad trames *principiorum*, quae a *catholicis* philosophis et theologis et canonistis de indissolubilitate matrimonii traduntur. Cfr. v. g. *Schiffini* et *Cathrein* l. c.; *Schmalzgr.* l. IV. t. 4. n. 24. sq. t. 19. n. 62.; *Pesch* l. c. n. 763. sq. 767. sq. 812. 817. sq. (de ultima ratione internae et externae indissolubilitatis matrimonii ex doctrina S. Thomae); *Rossel* l. c. n. 548. sq.; *Sanchez* l. c. l. II. disp. 13. sq. iunct. *Fahrner* l. c. v. g. p. 199. sq., ubi paulo aliter disserit.

(23) Dispensationes super impedimento rato, si quae in casibus *particularibus* a Rom. Pontificibus *independentem* a professione religiosa ante Martinum V. dicuntur concessae, concludentibus argumentis historicis non possunt probari. Cfr. *Perrone* l. c. t. III. p. 505. not. 97. Exemplum quoque ex resp. Gregorii II. (cfr. supra h. tom. IV. n. 344.) allatum nititur meris coniecturis parum fundatis. Neque *Freisen* l. c. p. 212. efficaciter probat iam Alexandrum III. in capitibus a se citatis usum esse hac potestate; nam omnia capita allegata omnino aliter sunt intelligenda. Cfr. cap. 2. X. IV. 13.; cap. 13.; X. II. 23.; cap. 2. 3. X. IV. 15.; cap. 3. X. IV. 4.; cap. 2. X. IV. 16.

Denique *Fahrner* l. c. p. 198. post allegata verba S. *Antonini*, Summa theol. P. III. t. 1. c. 21. § 3.: "*Vidi aliquas Bullas Martini V. (a. 1417.-1431.) et Eugenii IV. (a. 1431.-1447.) continentes talem dispensationem matrimonii consummati contrahentibus postmodum illis cum aliis*", putat ex illo testimonio S. Antonini repetendum esse, quod in libris canonistarum Martinus V. dicatur primus concessisse dispensationes super matrimonio rato.

examinandae (24), atque coniecturis subiectivis in hisce rebus historicis et canonicis et dogmaticis non est fidendum.

Cum in Ecclesia Orientali magis magisque invalesceret divortium illegitimum, in Concilio Florentino Eugenius IV.

Quam opinionem canonistarum cl. auctor propter animadversiones a se l. c. p. 190. sq. de legibus Alexandri III. factas arbitratur *non esse scientificam*. At *Fahrner* l. c. capitibus Alexandri III. eam dat interpretationem, quae a legitimis exceptionibus non videtur esse immunis. Nam in cap. 2. X. de eo, qui IV. 13. verba « *ex dispensatione* » pro obiecto non habent *solutionem matrimonii rati*, sed *relaxationem impediementi impediētis ex incestu contracti*. Porro cum Alexander III. eodem cap. 2. agat de sponsalibus *de futuro, non de praesenti*, cl. canonista proficiscitur ab altera suppositione non sufficienter probata. Quodsi denique opinatur cap. 4. 5. de spons. duor. IV. 4. et cap. 3. de matrim. IV. 17. in comp. I. Alexandrum III. dedisse dispensationes super matrimoniis ratis, ipse fateri debet fundamentum istius opinionis esse *coniecturam*, quod Alexander l. c. « *videatur tolerasse* », « *contra propria sua principia* » solutionem matrimonii rati per subsequens matrimonium consummatum. Cfr. *Roland.*, Summa p. 132. sq.; *Fahrner* l. c. p. 175. Imo tria illa capita huius coniecturae non solum non suppeditant solidum fundamentum, sed ex sensu obvio potius illius theoriae de solutione matrimonii rati per subsequens matrimonium consummatum continent *reprobationem*. Hinc ex rescriptis Alexandri III. nihil videtur posse colligi, quod usum potestatis pontificiae solvendi matrimonia rata extra professionem religiosam solide demonstret. Fieri autem potest, ut forte futuro tempore aliquod rescriptum in archivio reperiatur abseonditum, quo Romanus quidam Pontifex iam ante Martinum V. dedit dispensationem super matrimonio rato, atque cl. *Fahrner* omnino consentiendum esse censeo, si practicum usum huius potestatis pontificiae implicitum esse putat in solutione matrimonii rati per professionem religiosam.

Verum omnino admittendum est canonistas iam ante Martinum V. reperiri, qui in theoria R. Pontifici vindicarunt ius solvendi matrimonia rata. Cuius doctrinae canonicae vestigium iam videtur insinuare Paucapalea, Summa (ed. *Schulte*) p. 114. sq., si solummodo verba considerantur: « *Ex dispensatione Ecclesiae* »; at attentis aliis verbis in contextu: « *Post in brevi tibi desponsasti aliam, duxisti ductamque cognovisti* », videtur potius tradi oppositio inter sponsalia de futuro et alia de praesenti. Cfr. quoque *Fahrner* l. c. p. 173. de aliis explicationibus. Iuxta Glossam v. Consummatum cap. 7. X. de convers. coniug. III. 32. antiquissimi vindices illius iuris R. Pontificis videntur fuisse Alanus et Vincentius Hispan. (c. a. 1210.). Quibus accensendi sunt: *Hostiensis* († a. 1271.), *Ioann. Andreae* († a. 1348.), *Panormitanus* († a. 1453.) aliiq. v. g. *Durantis*, *S. Antoninus*, *Turrecremata*. At fatendum est nonnullos ex illis viris doctis iis usos esse explicationibus et argumentis (v. g. indissolubilitatem matrimonii rati derivarunt ex constitutione Ecclesiae), quae multis theologis et canonistis haud sine fundamento non placuerunt. Cfr. *Sanchez* l. c. l. II. disp. 13. n. 6. sq. disp. 15. n. 1. sq.; *Schmalzgr.* l. IV. t. n. 24. sq.; *Rosset* l. c. n. 551.; *Fahrner* l. c. p. 208. sq. 316. sq.

(24) *Freisen* l. c. 823. sq.; *Fahrner* l. c. p. 169. sq.; *Schling*, D. Unterscheid. d. Verloeb. p. 72. sq. 82. sq. iunct. *Esmein* l. c. t. I. p. 108. sq.

Graecos post unionem factam de erronea illa praxi corrigenda serio admonuit (25). Concilium vero Tridentinum, ne videretur directe carpere et condemnare Graecos, Sess. XXIV. doct. de sacram. matr. can. 7. in mitiorem quidem formam redegit, attamen indirecte ipsis genuinam doctrinam catholicam clare proposuit. Id, quod postea ab Urbano VIII. et Benedicto XIV. et Pio IX. etiam apertius factum est cum severa inculcatione praxis huic doctrinae conformis (26).

Directe in Concilio Tridentino l. c. can. 6. 7. novae *haereses* pseudoreformatorum de dissolubilitate illegitima matrimonii proscriptae sunt, sicuti can. 5. legitima dissolutio matrimonii rati per solemnem professionem religiosam, et can. 8. separatio a thoro et cohabitatione ob iustas causas contra novatorum doctrinas fuerunt vindicatae (27).

Postquam a cultoribus falsae philosophiae et iurisprudentiae matrimonium ad merum contractum civilem est redactum, ut indissolubilitas vinculi matrimonii sarta tectaque maneret, Romani Pontifices suo officio non defuerunt. Cuius supremi magisterii solennes declarationes haece ultimis annis datae reperiuntur a Syllabo Pii IX. (a. 1864.) prop. 67. et in Leon. XIII. Encycl. "*Arcanum* „ 10. Febr. 1880. (28).

(25) Confessio fid. Mich. Palaeol. in Conc. Lugd. II. a. 1274. oblata; decret. pro Armen.; *Hefele* l. c. t. VII. p. 757.; *Vering*, Lehrb. d. K. § 282.; *Fahrner* l. c. p. 263. sq.

(26) Instr. Clem. VIII. 31. Aug. 1595. § 5.; professiones fidei ab Urbano VIII. et Benedicto XIV. orientalibus praescriptae apud *Denzinger*, Enchir. n. 873. sq.; Benedict. XIV. Const. "*Elsi pastoralis* „ 26. Maii 1742. § 8. n. 2.; Synod. Mont. Lib. (a. 1736.) in Collect. Lac. t. II. col. 413. sq.; Instr. S. C. de Pr. F. 28. Iun. 1858. cum not. in Collect. Lac. l. c. col. 595. sq.; Conc. prov. Alba-Iul. p. 94.; Synod. Sciarf. Syror. (a. 1888.) p. 168. sq.; *Papp-Szilaggy* l. c. p. 487. sq.; *Card. Hergenroether* in Arch. f. k. K. t. X. p. 333. sq. t. XIV. p. 318. sq.; *Fahrner* l. c. p. 243. sq. 251. sq.; *Perrone* l. c. t. III. p. 389. sq. 403. sq. 416. sq. (cum causis particularibus a SS. CC. Inq. et Conc. decisis).

Qui canon. 7. Concilii Tridentini certe non est *mere disciplinaris*, ut falso putarunt Launoy, Sarpi alique, sed *vere doctrinalis et dogmaticus*. Cfr. *Perrone* l. c. p. 407. sq.; *Rosset* l. c. n. 588.; *Pesch* l. c. n. 584. At recte ipse *Perrone* l. c. p. 415. sq. *supremum gradum* definitionis infallibilis et dogmaticae, qua doctrina quaedam damnatur ut *haeresis*, tantum tribuit obiecto *directo* Tridentinae definitionis (de errantia Ecclesiae), doctrinam vero *indirecte* proscriptam (de solubilitate matrimonii) solummodo appellat *haeresi proximam*, cuius contradictoriam alii positive vocant dogmati vel *fidei proximam*. Cfr. *Fahrner* l. c. p. 256. cum *Hurler* aliisque v. g. Katschthaler; paulo aliter *Scherer* l. c. p. 553. not. 36. disserit de valore dogmatico istius canonis.

(27) *Fahrner* l. c. p. 243. sq.; *Esmein* l. c. t. II. p. 296. sq. 308. sq.

(28) *Fahrner* l. c. p. 225. sq. 257. sq.

§ 1. DE DISSOLUTIONE VINCLI MATRIMONII.

I. De dissolutione vinculi sacramenti matrimonii fidelium.

697. Vinculum matrimonii *consummati christianorum* valide baptizatorum et *intrinsece* sive mutuo coniugum consensu (29) et *extrinsece* sive per auctoritatem humanam (30) ex iure divino naturali (31) et positivo (32) est absolute indissolubile (33)

(29) Quamvis matrimonium indubitanter sit verus quidam contractus, quem homines non prohibiti pro sua libertate inire possunt, tamen essentialia constitutiva huius contractus hominum arbitrio et libertati non sunt relicta, sed lege naturali definita. Quae lex naturalis omnino exigit, ut contractus maritalis initus ad generandam et educandam prolem sit indissolubilis.

Quodsi mutuo consensu solutio matrimonii fieri posset, destrueretur bonum commune, atque vagi concubitus essent permessi. Cfr. *Pesch* l. c. n. 763. sq. 771. sq.; *Palmieri* l. c. p. 125. sq.; *Perrone* l. c. p. 126. sq. Quare indissolubilitas matrimonii ex mutuo consensu non est probanda ex falso illo principio, quod matrimonium non sit contractus. Cfr. *Scherer* l. c. p. 552. iunct. *Gasparri* l. c. n. 1078. sq.

Hinc patet nullas atque irritas esse leges antiquas et modernas codicum civilium, quibus mutuo coniugum consensu permittitur solutio vinculi matrimonialis. Cfr. Novell. 22. cap. 3.; *Zhishman* l. c. p. 97. sq.; cod. civil. Gall. art. 275. sq. (nunc abrogatos); *Allègre* l. c. t. 1. p. 164. sq. 200. 704.

(30) Quare neque Ecclesia (cfr. Matth. XIX. 3. sq.; cap. 2. 7. X. de convers. coniug. III. 32.) neque potestas civilis matrimonium valide contractum et consummatum rescindere possunt etiam utroque vel uno coniuge consentiente vel tertia quadam persona postulante. Cfr. *Pesch* l. c. n. 817. sq. cod. civ. Hispan. art. 104., Ital. art. 148., Lusit. art. 1073., Brasil., ubi indissolubilitas vinculi matrimonii recte sustinetur; aliter in Gallia, Germania, Britannia aliisque regionibus. Cfr. *Allègre* l. c. 167. sq.; *Hollweck*, D. Civileher. p. 57. sq. 101. 199. de exorbitantibus dispositionibus codicis civilis Germaniae; *Melata* l. c. p. 63. sq.

(31) Benedict. XIV. Const. « *Matrimonii* » 11. Apr. 1741.; Pii IX. Syllab. prop. 67.; S. C. Inq. 11. Iul. 1886.; S. Thom., Suppl. q. 67. art. 1. 2.; *Perrone* l. c. t. III. p. 115. sq.; *Palmieri* l. c. p. 125. sq. 192. sq. 200. sq.; *Pesch* l. c. n. 767. sq.; *Rosset* l. c. n. 551. sq.; *Schiffini* et *Cathrein* l. c.; *Leitner* l. c. p. 579. sq.

(32) Marc. X. 11. 12.; Luc. XVI. 18.; I. Corinth. VII. 10. 11. Cfr. in hos textus commentatores s. scripturae v. g. *Knabenbauer*, *Cornely*; *Perrone* l. c. t. III. p. 161. sq.; *Palmieri* l. c. p. 170. sq.; *Pesch* l. c. n. 764. sq.

(33) *Bellarmin.* l. c. cap. 12. sq.; *Sanchez* l. c. l. II. disp. 13. sq. l. X. disp. 1. 2.; *Perrone* l. c. p. 150. sq.; *Palmieri* l. c. p. 200. sq.; *Pesch* l. c. n. 767. sq. 819. sq. Si quis inquirit in ultimam rationem illius *perfectae* indissolubilitatis matrimonii *consummati christianorum*, certe non potest repeti ex sola *lege naturali*, ut patet ex libello repudii Hebraeorum et pri-

solaque morte unius ex coniugibus solvi potest (34). Quare iuxta evangelicam et apostolicam doctrinam ne propter adulterium quidem alterius coniugis matrimonii consummati vinculum potest dissolvi, et uterque coniux vel etiam innocens, qui causam adulterio non dedit, non potest altero coniuge vivente aliud matrimonium contrahere (35).

698. Quodsi matrimonium *christianorum* valide baptizatorum manserit *ratum* (36), quamvis ex eodem iure divino na-

vilegio Paulino divinitus concessis (cfr. *Sanchez* l. c. l. X. dip. 1. n. 7. 8., ubi utique *Hebraeis, non gentilibus* libellum repudii permissum fuisse docet), neque unice ex ratione sacramenti novae legis. Nam matrimonium ratum est verum sacramentum et nihilominus per professionem solemnem vel dispensationem R. Pontificis solvi potest.

Quare praeter indissolubilitatem matrimonii ipso iure naturali statutam (cfr. Pii IX. Syllab. prop. 67.) ratio sacramenti et consummatio matrimonii constituunt causam adaequatam, ob quam *Deus in novo testamento positive voluit* tribuere matrimonio christiano *perfectam* indissolubilitatem. Nam Deus quamvis pro sua potestate absoluta etiam matrimonium consummatum christianorum in certis casibus posset solvere, tamen per aliquam « *revelationem* », de qua disserit Innocentius III. in parte historica cap. 14. X. de convers. coniug. III. 32., in toto novo testamento nullibi huiusmodi voluntatem manifestavit; imo cum matrimonium consummatum christianorum *perfectius* significaret unionem Christi cum Ecclesia, ei etiam perfectiorem indidit firmitatem. Alii aliter de ista quaestione philosophantur, quibus passim consentiri non potest. V. g. Alanus ex constitutione Ecclesiae repetit indissolubilitatem sponsalium de praesenti i. e. matrimonii rati. Quae explicatio ab *Esmein* l. c. t. I. p. 131. sq. vocatur *potius iuridica*; at habet illud incommodum, quod supponat *falsam doctrinam theologicam* sel. matrimonium etiam ratum non *ex iure naturae* esse indissolubile. *Scherer* quoque l. c. p. 558. sq. obscurius et minus accurate hac de re disputat.

(34) Roman. VIII. 2. 3.; c. 1. C. XXXIV. q. 1.; cap. 19. X. de sponsal. IV. 1.; cap. 2. X. de secund. nupt. IV. 21.

(35) Conc. Trid. Sess. XXIV. doctr. de sacr. matr. can. 7.; *Palmieri* l. c. p. 170. sq.; *Perrone* l. c. p. 161. sq.; *Pesch* l. c. n. 776.; *Knabenbauer*, Comment. in Matth. t. II. p. 139. sq.; *Fahrner* l. c. p. 11. sq.

Cui definitioni Concilii Tridentini verba Christi apud Matth. V. 31. 32. XIX. 4. sq. non sunt contraria, dummodo loci paralleli, universus textus et contextus accurate examinentur. Nam dimissa pleniori disquisitione ad theologos certe Christus Dominus l. c. *brevi sollemnique formula* dedit *legem* de matrimonio in novo testamento. At contra genuina principia interpretationis legum est, si quis exceptionem in priore parte legis ab ipso legislatore appositam etiam arbitrarie inserat secundae parti plane distinctae. Nam ex *lege naturae*, non iure mere positivo aut inventione theologorum propter adulterium unius coniugis alteri parti innocenti permissa est perpetua separatio a thoro et cohabitatione. Cfr. *Sanchez* l. c. l. X. disp. 3. n. 4. 5.

436) Cui rei non obstat copula *ante* matrimonium inter coniuges habitata (cfr. Pius VII. 22. Febr. 1801. ad Vic. Ap. Tunk. in Collect. (Paris.)

turali et positivo *intrinsecam* indissolubilitatem quoad vinculum habeat communem cum matrimonio consummato (37), tamen *extrinsece* solvi potest etiam uno coniuge invito (38) ex causa proportionata et iusta (39) a Romano Pontifice vi

Const. S. S. n. 962.); at per legitimas et certas probationes constare debet consummationem matrimonii *post* celebratas nuptias *non* esse secutam. Cfr. Benedict. XIV. Const. *• Dei miseratione •*; decl. et resp. SS. CC. in Collect. (Paris.) Const. S. Sed. n. 961. sq.; decis. S. C. C. in ed. *Richt. C. Tr.* p. 280. sq. et passim in Act. S. Sed.; *Feije* l. c. n. 520. sq. 601. *Giovine* l. c. tom. I. p. 457. sq. 466. sq. 477. sq. Cfr. quoque cap. 4. X. de probat. II. 19.; *Benedict. XIV.*, Quæst. can. 108.; Instr. Card. R. §§ 21. sq. 201. sq.

(37) Cap. 3. 5. X. de spons. duor. IV. 4.; Pii IX. Syllab. prop. 67.; *Schmalzgr.* h. t. n. 62.; *Palmieri* l. c. p. 125. sq.

(38) *Giovine* l. c. t. I. p. 456. sq.; *Sanchez* l. c. disp. 15. n. 7.; *Gasparri* l. c. n. 1081. At inde non sequitur eandem potestatem etiam esse extendendam ad casum, quo *utraq*ue pars solutioni *contradicit*, atque adeo *tertia* quædam persona ipsis coniugibus *involitis* postulat matrimonii solutionem.

Iste enim usus pontificiæ potestatis a constanti praxi Ecclesiæ est alienus, neque ullum illius exemplum allegari potest; imo S. C. C. 15. Mart. 1727. in ed. *Richt. C. Tr.* p. 269. sq. n. 113. i. f. huiusmodi instantiam patris sponsæ reprobavit. Et profecto talis potestas potius cederet in tyrannicam administrationem et destructionem, non in ædificationem Ecclesiæ. Præterea nullo modo patet, quomodo utroque sponso invito possit existere iusta et proportionata causa solutionis matrimonii; qua deficiente solutio matrimonii non solum esset illicita, sed etiam invalida.

(39) Non defuerunt viri docti, qui putarent Romanam Pontificem etiam *sine iusta causa* saltem *valide* posse dissolvere matrimonium (praesertim si uterque coniux consentiat) v. g. Alanus et Vincentius Hisp., Henriquez aliiq. Cfr. *Sanchez* l. c. l. II. disp. 13. n. 6. disp. 15. n. 1. sq.; *Fahrner* l. c. p. 331. Quæ sententia nunc prorsus improbabilis est dicenda, nititur enim falsa illa opinione, quod indissolubilitas matrimonii rati ex *iure humano* sit derivanda. At nostra ætate non amplius in dubium vocari potest etiam matrimonium *ratum* ex iure naturali et divino esse indissolubile.

Quo in iure R. Pontifex in casibus quoque sibi permissis *sine iusta* et proportionata causa v. g. super voto valide dispensare nequit. Porro talis potestas R. Pontificis cederet potius in destructionem quam in ædificationem Ecclesiæ ideoque in potestate a Christo R. Pontifici concessa non continetur.

Denique ita R. Pontifex posset auferre *iura* quaesita alterius partis; at R. Pontificem id valide posse *sine iusta causa* ne in sponsalibus quidem conceditur, ergo multo minus in matrimonio rato. Cfr. *Sanchez* l. c. disp. 15. n. 1. sq. disp. 16. n. 1. sq. 9.; *Schmalzgr.* h. t. n. 50. sq.; *Giovine* l. c. p. 458. s.; *Gasparri* l. c. n. 1081. Qua in re nihil immutatur, quod R. Pontifex in his terris superiori auctoritati humanæ non subiiciatur; ipse enim manet ligatus *iure divino*, quo *sine iusta causa* super votis vel matrimoniis ratis valide dispensare nequit. Quamvis igitur in foro externo standum sit decreto R. Pontificis, cuius est de causis iudicare, tamen tum

potestatis sibi divinitus concessae (40). Quam dissolutionem

ipse tum eius successores possent et deberent dispensationem super matrimonio rato cassare, quae per errorem, fraudes, dolos fuisset obtenta. Cfr. mirum exemplum dispensationis ab Alexandro VI. datae apud *Pastor*, Storia dei Papi vol. III. p. 345., quae tamen postea non fuit declarata invalida.

Si auctores supra allegati nimis laxarunt habenas, alii nimio rigore ut *unicam* causam dispensationis pontificiae super matrimonio rato admitterent *ingressum in religionem*. At *Sanchez* l. c. disp. 16. n. 1. sq. cum *Barbosa* aliisque etiam alias causas sufficere recte docet, ut patet ex constanti praxi Ecclesiae. Quae causae licet nequaquam debeant esse *publicae*, sed *privatae* sufficiant, tamen graves sint oportet; non enim de vinculo iuris humani, sed divini dissolvendo agitur. Huiusmodi causae sunt v. g. impotentia superveniens, infirmitas superveniens, quae usum matrimonii impedit, odium implacabile coniugum, voluntaria et nimis protracta dilatio consummationis matrimonii per alterum coniugem causata, secundum matrimonium ab uno ex coniugibus cum tertia persona attentatum. Denique commemoranda est impotentia antecedens forte *magna cum probabilitate* probata, quae licet ad declarandam *nullitatem* matrimonii ex capite impotentiae non sufficiat, tamen R. Pontifici subministrare potest causam sufficientem solvendi matrimonium, quod certo mansit ratum. Cfr. Act. S. Sed. vol. XXVIII. p. 543. sq.; *Leitner* l. c. p. 593. sq.

(40) Controversia de illo iure Romani Pontificis inter ipsos catholicos doctores saeculis elapsis agitata (cfr. *Sanchez* loc. cit. l. II. disp. 14.; *Schmalzgr.* h. t. n. 43. sq.; *Rosset* l. c. n. 705.; *Fahrner* l. c. p. 316. sq.) nostra aetate est sopita, et sententia affirmans hanc praerogativam Sedis Apostolicae est adeo *certa*, ut contraria opinio nedum probabilitate careat, sed etiam a viro catholico non iam ulla ratione sustineri possit. Talis enim opinio esset iniuriosa et contradictoria praxi *certae* et *constanti* Sedis Apostolicae inde saltem a saeculo 15. et opposita illi sententiae, quae eodem saeculo 15. saltem inter canonistas fuit communis (cfr. *Panormit.* l. c. in cap. 7. X. de convers. c. III. 32. n. 14.; *Giovine* l. c. tom. I. p. 446.) atque multo magis nostra aetate inter theologos et canonistas catholicos communi consensu comprobata. Cfr. *Benedict.* XIV., Quaest. can. 24. 108. 479.; *Perrone* l. c. p. 504. sq.; *Palmieri* l. c. p. 209. sq.; *Gury-Ballerini* l. c. tom. II. n. 759.; *Schulte* l. c. § 52.; *Rosset* l. c. n. 706. sq.; *Scherer* l. c. p. 556.; *Fahrner* l. c. p. 330. sq.; *Pesch* l. c. n. 811. sq.

Quae doctrina de iure R. Pontificis solvendi matrimonia rata, licet expresse et formaliter nondum sit *definita*, tamen imprimis ex praxi Sedis Apostolicae per plura saecula saltem inde a Martino V. constanter et frequenter servata certissime probatur. Cfr. *Feije* l. c. p. 829. sq., ubi longum affert catalogum dispensationum.

Nam recte *Suarez*, De virt. et stat. relig. tract. VII. l. 9. cap. 13. n. 7. in simili materia haec statuit principia: "Et haec erat sufficiens probatio (i. e. ex praxi) huius assertionis; nam videmus quotidie fieri, ut constitutus in sacris auctoritate Pontificis matrimonium contrahat; impium autem esset dicere in hoc errare Pontificem, quia, licet in facto particulari posset aliquando errare Pontifex, tamen in tota specie facti, ut sic dicam, et in re adeo gravi et frequenter errare utendo potestate, quam non habet, esset gravis error et valde perniciosus Ecclesiae: tum etiam, quia non solet

vinculi matrimonii rati duplici modo efficit Romanus Pontifex, per dispensationem scilicet in casibus particularibus

dispensare tanquam in re *dubia*, utendo opinione *probabili*; alioquin non tam frequenter nec tam facile dispensaret, sed tanquam certam et indubitatam potestatem habens, sicut dispensat in aliis votis et spiritualibus impedimentis ». Quae si verissima sunt in ista materia, multo magis valent in nostra quaestione, ubi de *valore* sacramentorum, de vitandis *adulteriis*, *polyandria* et *polygamia* in Ecclesia Christi agitur. Quare R. Pontifices sua constanti et frequenti praxi promovissent generalem errorem in fide et contra bonos mores, si hac potestate non gauderent. Id, quod admitti nullo modo potest.

Cui rationi ex praxi petita accedit auctoritas Congregationis specialis octo Cardinalium cum quatuor auditoribus Rotae et duobus insignibus theologis, qui ex mandato Clementis VIII. examinarunt ius R. Pontificis solvendi matrimonia rata suoque suffragio approbarunt. Cfr. *Perrone* l. c. p. 531. Quae decisio eo maiorem habet valorem, quod absque ullis dubitationibus theoreticis constans et frequens praxis Curiae Romanae sese eadem omnino conformavit. Cfr. *Benedict.* XIV., Quaest. canon. 24.

Porro Benedictus XIV. in *universali* Const. « *Dei miseratione* » 3. Novemb. 1741. etiam ordinat modum procedendi in causis dispensationum super matrimonio rato. Quare si R. Pontifex careret potestate illa dispensandi, in ista Constitutione disciplinari non solum errasset in fide circa limites suae potestatis, sed etiam contra bonos mores stabiliendo formam quandam *legalem* dissolvendi matrimonia valida et celebrandi adulterinas nuptias. Cfr. *Wilmers*, De Christi Ecclesiae p. 472. sq. (de infallibilitate Ecclesiae in disciplina generali sancienda).

Tandem confirmatur haec doctrina ex suprema et plena potestate a Christo S. Petro eiusque successoribus concessa. Cfr. Matth. XVI. 18. Qua in potestate certe omnia continentur, quae non solum ad *absolutam*, sed etiam ad *convenientem* existentiam Ecclesiae sunt *necessaria* in ordine ad promovendum bonum spirituale fidelium.

Quae *necessitas* in materia subiecta a priori difficilius ex solis verbis Christi deduci posset. Cfr. *Suarez*, De leg. l. X. cap. 6. n. 9. 19. At si quis attendat vinculum matrimonii rati, sicuti votum vel iuramentum oriri ex actu quodam *humano*, nec absolutam habere indissolubilitatem et ex *praxi* et *traditione* Ecclesiae a R. Pontifice posse solvi, hanc quoque praerogativam R. Pontificibus a Christo concessam esse non amplius in dubium vocabit.

Quae adversarii in facto et in iure olim obiecerunt, iam pridem congruam invenerunt solutionem. Cfr. *Perrone* l. c.

Quodsi R. Pontifici vindicatur potestas solvendi matrimonium ratum, cuius usus non raro vocatur *dispensatio*, iam pridem antiqui et recentiores scriptores catholici illius vocabuli genuinam suppeditarunt notionem et explanationem canonicam. Huiusmodi enim dispensatio super matrimonio rato *non est dispensatio sensu stricto* i. e. *relaxatio legis divinae* in casu particulari, quatenus stante priore matrimonio (sive manente lege) permitteretur secundum, sed est *dispensatio sensu lato*, quatenus R. Pontifex vi potestatis suae *vicariae* directe concedit *gratiam* solutionis vinculi matrimonii rati, unde *consequenter* lex divina de ligamine sublata materia non amplius urget. Cfr. *Suarez*, De leg. l. II. cap. 14. n. 7. sq. l. V. cap. 10.

propter causas in specie probatas (41); quaestio de dispensatione super rato iam post ordinationem Curiae Romanae con-

n. 7. sq. l. X. cap. 6.; *Pesch* l. c. n. 812.; *Wernz*, Ius Decret. t. II. n. 3. IV. t. III. n. 584.

Quare quae complures viri docti nostra aetate de natura iuridica dispensationis pontificiae super matrimonio rato disputarunt, praecisione theologica et canonica prorsus carent. Cfr. *Fahrner* l. c. p. 337. sq.

(41) Licet tribunalia nunc alia sint, modus procedendi in quaestione de non consummatione indaganda idem est ac fuit sub vetere iure, quem hic descriptum habes. Si petenda sit dispensatio super matrimonio rato, *modus procedendi legitimus* diligenter est servandus, ne neglectis formis consuetis, ut quandoque fit, causae inutiliter protrahantur.

I. *R. Pontifex* saltem ex disciplina vigente *unice est competens*, qui iure ordinario potest concedere dispensationes super matrimonio rato. Cfr. *Benedict. XIV. Const. • Dei miseratione •* 3. Nov. 1741. § 15.; *S. C. C.* in c. Warsav. 16. Iun. 1894. et in c. Trevir. 29. Iul. 1895. cum voto P. *Wernz*. Quo in negotio *immediate* praeparando utitur regulariter opera trium Congregationum scilicet *S. C. C.*, *S. C. de Prop. F.*, *S. C. Inq.*, quae praehabitis actis ab Ordinario rite delegato confectis in prima et unica instantia ferunt veram *sententiam iudicalem de duplice obiecto* i. e. de facto non consummationis matrimonii atque de sufficientia causarum. Qua sententia iudiciali lata suum addunt votum mere consultativum, an *R. Pontifici* consulenda sit solutio matrimonii rati in casu. Quodsi votum consultativum Cardinalium fuerit affirmativum, ad *R. Pontificem* spectat in consueta audientia post relationem factam concedere ipsam gratiam solutionis matrimonii rati vel negare. Cfr. *Wernz*, Votum in c. Nannetensi a *S. C. C.* decisa 29. Ian. 1898.

Episcopi inde a tempore Martini V., quo primae dispensationes super matrimonio rato occurrunt, in huiusmodi singularibus causis ex nullo iuris textu pro sua potestate ordinaria reputabantur competentes; nequaquam enim in suis diocesisibus necessario habent omnem potestatem ipsis expresse non negatam. Multo minus talis iuris Episcoporum ante Martinum V. ullum reperitur vestigium. Nam capita in favorem Episcoporum allegata de illa dispensatione super matrimonio rato nihil omnino continent. Cfr. *Scherer* l. c. p. 556. not. 47. At non desunt exempla, quibus Episcopis a Sede Apostolica facultas concedendi ipsam solutionem matrimonii rati fuit *delegata*. Cfr. *S. C. C.* 12. Mart. 1729. in ed. *Richl. Conc. Tr.* p. 281. sq. n. 141. i. f.; *Collect. (Paris.) C. S. Sed.* n. 961. sq. Quae praxis in casibus extraordinariis nondum ab aula recessit. Cfr. *S. C. Inq.* 28. Iun. 1876. in cit. *Collect.* n. 967.

II. *Forma legitima* procedendi imprimis requirit, ut libellus duplex *R. Pontifici* i. e. pro diversitate locorum et causarum in una ex tribus citatis Congregationibus sive directe sive (ad vitandas inutiles ambages regulariter melius) *per Episcopum* ab uno vel utroque coniuge porrigatur, in quo ad tramites cit. *Const. • Dei miseratione •* § 15. plena et accurata totius *facti species* contineatur, et causae omnes exprimantur, quae ad obtinendam dispensationem petitam conducere possunt. Qua informatione extrajudiciali accepta Sedes Apostolica solet *delegare* Ordinarium oratorum ad efficienda acta iudicialia, non ad ferendam *sententiam*. Cfr. *S. C. C.* in cit. c. Warsav., Trevir., Nannet. iunct. Act. *S. Sed.* vol. XXVIII. p. 521. sq.

stitutione *Pii X.* " Sapienti consilio „ 29. Iunii 1908. inductam per S. Congregationem de disciplina Sacramentorum agitur. Cognitio dispensationum super rato plenae Congregationis cognitioni reservantur. Cum Congregationes agitent causas administrationis ac disciplinae tramite, causae vero quae iudiciario ordine sint tractandae, ad Rotam remitti debeant, id pro dispensationibus super rato speciatim providendum fuit. Quaestio enim de non consummatione, sicut in vetere iure, ita in novo indiget iudiciario ordine. Ad quaestionem: Utrum causae quae formali sententia, saltem primi gradus carent et ad SS. Congregationes delatae sunt, remitti possint iure proprio ad S. Rotam, an potius id ipsis liceat per rescriptum commissionis de mandato SS., S. C. Consistorialis 28. Ianuarii 1909. decrevit: Exceptis causis dispensationis super matrimonio rato, quas S. Congregatio de Sacramentis potest iure proprio remittere ad S. Rotam, ut de facto inconsummationis videat,

Quae acta conficienda sunt secundum terminos rescripti delegationis et instructionis, quae apponi solet (v. g. a S. C. C. Instr. 22. Aug. 1849.) et specialim cum interventione defensoris vinculi. Cfr. *Braun* in Arch. f. k. K. t. 76. p. 212. sq. Postquam tribunal delegatum legitime est constitutum, iudicis officium in hoc consistit, ut per *probationes iudiciales* constet de facto nonconsummationis matrimonii et *sufficiencia* causarum. Qua in re de *causis* minor solet esse probationis difficultas; at de *facto* nonconsummationis matrimonii certitudo eadem facilitate obtineri nequit. Plena probatio de isto facto eruenda est ex iurata confessione coniugum, ex inspectione corporali mulieris de integritate virginali, ex depositione testium fide dignorum praesertim de inconsummatione coaerata tempore (quia coniuges numquam simul fuerunt), ex testimonio septimae manus in hisce causis necessario (saltem quoad substantiam) adhibendo ad corroborandam confessionem coniugum. Cfr. S. C. C. in cit. e. Warsav. Quae inspectio mulieris tanquam superflua est omittenda, si mulier v. g. ab alio viro iam fuerit deflorata vel de coaeretatione *evidenter* constet. Cfr. v. g. S. C. C. in c. *Nicos*. 19. Ian. 1889., in c. *Viterb*. 28. Febr. 1891., in c. *Oveten*. 22. Iun. 1894.

Porro integritas virginalis licet quandoque sit tantum apparens, non vera, nec semper certum suppeditet argumentum inconsummationis matrimonii, tamen saepe potius iis est praedita qualitatibus, ut inspecta rei natura veram certitudinem creare possit. Cfr. *Eschbach*, Disput. p. 142. Quodsi una pars sit *contumax*, tamen inconsummatio matrimonii probari potest; at multo difficilius est probatio, imo praesertim si contumacia sit ex parte mulieris, quae ob rationes suspectas declinat omnem inspectionem corporalem, certitudo de inconsummatione obtineri nequit. Cfr. S. C. C. 6. Sept. 1890. Acta iudicialia in Curia episcopali rite confecta sine votis theologi et canonistae (cfr. S. C. C. in cit. e. Warsav. ad 5.) necessario annexendis transmittuntur Romam ad Congregationem, quae mandatum delegationis dedit atque deinde secundum stylum sibi proprium expedit negotium forte cum clausula: Vetito mulieri (viro) transitu ad alias nuptias inconsulta S. C. Cfr. v. g. S. C. C. 27. Apr. 7. Sept. 1895. et 18. Dec. 1869.

negative ad primam partem; affirmative ad secundam, cauto ut in commissionis rescripto normae praefiniantur, quibus processus, si deficiat, instruat.

Alio modo Romanus Pontifex vinculum matrimonii rati solvit iuxta antiquam Ecclesiae disciplinam per iuris communis concessionem in religiosa professione solemni (42), cui

(42) S. C. de Prop. Fid. in sua Instr. 28. Iun. 1858. ad Episcopos prov. Alba-Iul. denuo monuit errorem et abusum esse legibus imperialibus inductum, sed a Sanctis Patribus reprobatur, si matrimonium *consummatum* fidelium per professionem solemnem dissolvatur. Cfr. *Rossel* l. c. n. 653. 656. sq. Qui error est plane intolerabilis, si de solutione *vinculi* intelligatur, at pariter reprobandus est, etiamsi sola *separatio* a thoro et cohabitatione propter transitum ad vitam religiosam habeatur permessa *sine consensu* alterius coniugis (cfr. I. Corinth. VII. 5.) atque neglectis conditionibus canonicis. Cfr. *Suarez*, De virt. et stat. relig. tract. VII. l. 9. cap. 22.

Ex iure schismaticorum nunc quidem requiritur *consensus* alterius coniugis ad professionem monasticam, sed illa legitima secuta vinculum matrimonii *dissolvitur*, atque coniugi in saeculo remanenti *novae nuptiae* sunt permissae. Cfr. *Zhishman* l. c. p. 773. sq.; *Milas*. l. c. p. 556. sq.

Si antiquae leges Romanae Imperatorum christianorum (cfr. L. 53. § 3. C. de Episc. l. 3.; Novell. 22. cap. 5., Nov. 117. c. 12., Nov. 123. c. 40.) coniugibus ad vitam monasticam migrantibus permittunt divortium, id statuunt *etiam* de matrimonio *consummato*. Nam mortem *civilem* professionis religiosae equiparant morti *naturali*, et *indiscriminatim* de matrimonio loquuntur (cfr. *Suarez* l. c. n. 1.), ideoque intelligendae sunt de iis, quae fiunt de communiter contingentibus, et de factis, pro quibus stat praesumptio i. e. de matrimonii consummatione, nisi contra praesumptionem specialis probetur exceptio. Porro in citata L. 53. § 3. aliqua decernuntur de *communibus liberis* ex eo matrimonio *natis*, si qui fuerint; unde evidenter matrimonium consummatam in legis sanctione includitur. At in cit. Nov. 117. c. 12. *etiam* ille casus comprehenditur, quo viri *ab initio* matrimonii cum uxoribus *non* miscentur. Profecto in utroque casu Imperatores limites suae potestatis excesserunt. Ipsi enim propter transitum coniugis ad vitam monasticam nequaquam poterant concedere solutionem *etiam* matrimonii *rati tantum* (cfr. *Suarez* l. c. n. 1.; *Bouix*, De iure regular. t. I. p. 530.; *Pesch* l. c. n. 817. sq.) multoque minus matrimonii *consummati*, neque ipsa separatio a thoro et cohabitatione *invito* altero coniuge contra sanctiones canonicas legibus civilibus potuit permitti. Cfr. *Suarez* l. c. n. 2. sq.

Quare mirum non est, quod Rom. Pontifices reprobarint illam praxim orientalem. Cfr. Gregor. M. in c. 19. 21. (a. 601.) c. 25. (a. 596.) C. XXVII. q. 2.; Eugen. II. in Synod. Rom. (a. 826.) c. 36. = c. 23. C. XXVII. q. 2.: „*Si vir et uxor divertere pro sola religiosa inter se consenserint vita, nullatenus sine conscientia Episcopi fiat, ut ab eo singulariter proviso loco constituantur. Nam uxore nolente aut altero eorum, etiam pro tali re matrimonium non solvitur*”; Nicol. M. (a. 863.) in c. 1. § 1. D. 10. Qui canones pro distinctionibus nunc receptis non adeo expresse semper distinguunt inter matrimonium *ratum* et *consummatum*: at secundum sensum ob-

post statutum de triennio votorum simplicium professioni solemni praemittendo, imo de sexennio a laicis conversis praec-

vium ex communiter contingentibus saltem principaliter intelligendi sunt de matrimonio *consummato*.

Certe cit. c. 19. et 25. C. XXVII. q. 2. verba: « *Vir et uxor una caro sunt* » et « *Dum unum utroque corpus coniugii copulatione sit factum* », potius matrimonium consummatum, quam mere ratum aperte indicant. Quodsi etiam matrimonium *ratum* sit comprehendendum, ad summum illud sequitur, quod illo tempore nondum firmiter fuerit stabilita praxis, qua matrimonium ratum dissolvatur professione religiosa forte *invito* altero coniuge emissa. Cfr. *Suarez* l. c. cap. 23. n. 17. i. f. et cap. 24. n. 1. sq. n. 6., ubi *valde modeste* loquitur de *initio historico* huius favoris professionis religiosae, licet aliqua documenta spuria adhuc habeat authentica. Nam profecto nisi per professionem religiosam *solbatur* vinculum matrimonii rati, nulla apparet ratio, quo iure unus coniux altero *invito* et in saeculo propter vinculum matrimonii perdurans cum perpetuo et coacto coelibatu remanente ad vitam religiosam migrare possit. Tale enim privilegium a Christo vel ab Ecclesia nullibi legitur concessum, et alteri coniugi fieret iniuria. Cfr. *Pesch* l. c. n. 804.; *Schmalzgr.* l. III. t. 32. n. 9., ubi docet Christum intuitu religionis coniugibus sine temporis determinatione concessisse ius ingrediendi ordinem religiosum, quamdiu matrimonium non sit consummatum; at n. 15. 16. pariter tenet per professionem unius coniugis ita dissolvi praecedens matrimonium ratum, ut alter coniux libere ad alias nuptias transire possit.

Cui doctrinae non obstant verba Alexandri III. per *transennam* dicta in cap. 5. de sponsa duor. IV. 4. in compl. I.: « *Sane quamquam mulieri desponsatae et a viro nondum cognitae liceat ad religionem transire, aliam tamen non potest ducere in uxorem* ». Nam pauca illa verba Alexandri III. cum decisione principali non necessario connexa in compilationem authenticam Gregorii IX. non fuerunt inserta. Deinde per transitum ad religionem nondum secuta *professione* matrimonium ratum non solvitur (cfr. *Schmalzgr.* l. III. t. 32. n. 17.), nec viro in saeculo remanenti validae nuptiae illico erant permissae. Tandem etiam soluto matrimonio priore votum simplex castitatis a viro forte emissum saltem licitam celebrationem novi matrimonii potuit impedire. Cfr. cap. 2. 7. X. de conv. coniug. III. 32.; *Bernard. Pap.* l. c. p. 299. (in Summa de matrim.) de controversiis decretistarum, num sponsa de praesenti licite possit ingredi monasterium sponso inconsulto; *Suarez* l. c. cap. 22. n. 6. sq. cap. 25. n. 16.; *Benedict. XIV.*, De Synod. dioec. l. XIII. cap. 12. iunct. n. 10. (de quibusdam factis historicis explicandis).

Copula *fornicaria* inter sponso *ante* matrimonii celebrationem habita non efficit, ut matrimonium *postea* contractum i. e. nondum existens fiat consummatum, nisi copula *coniugalis superveniat*. Quare huiusmodi matrimonium, si copula coniugalis non habet locum, omnino manet *ratum* atque per solemnem professionem unius coniugis certo solvi potest. Cfr. facultatem a Pio VII. 22. Febr. 1801. Vic. Ap. Tunk. orient. concessam in Collect. (Paris.) C. S. S. n. 962.; *Rosset* l. c. n. 679. sq.; *Scherer* l. c. p. 454. not. 40.; *Fahrner* l. c. p. 310. sq.

Quodsi post matrimonium contractum maritus intra tempus legitimum ad deliberationem concessum per vim, fraudes, dolum ab uxore extorqueat

mittendo, S. C. de Religiosis 1. Ianuarii 1911.: Acta Apost. Sedis, III. 1911. 29. sq., rara quidem applicatio relinquitur. Ex iure tamen nunc quoque vigente Romanus Pontifex solemni professioni religiosae (43) lege generali *praesertim* ratione voti solennis (44) perfectae castitatis (45) etiam vim

perfectam copulam carnalem, sine ullo dubio matrimonium est vere consummatum neque etiam per professionem solemnem potest dissolvi. Cfr. Sanchez l. c. I. II. disp. 22. n. 3. sq.; Gasparri l. c. n. 1062.; Rosset l. c. n. 684. sq. alique communius; aliter Fagnan. in cap. 7. X. de convers. coniug. III. 32. alique v. g. Reiffenstuel, qui non satis distinguunt *liberum* consensum in *contractu* a consummatione, substantiam actus a modo indebito atque explicare non possunt *affinitatem* contractam ex violenta matrimonii consummatione.

At eo in casu uxor nihilominus pro suo iure potest etiam invito marito profiteri vitam religiosam; maritus autem non habet ius volandi ad secundas nuptias. Cfr. Synod. Sciarf. (a. 1888.) p. 169., ubi id expresse statuitur; Sanchez l. c. n. 5. sq.; Schmalzgr. l. III. t. 32. n. 11. sq.; Gasparri l. c.; Rosset l. c. n. 687. sq. Nam nemo *sine culpa* iure suo est privandus, atque *fraus* nemini debet patrocinari; contrariae vero rationes iam pridem sunt solutae. Scherer l. c. p. 555. not. 42., ubi (cum nonnullis antiquioribus scriptoribus, qui quandoque suam sententiam tantum tuentur pro foro *externo*, si *probatio* coactionis deficiat) sine solido argumento allato vocat doctrinam communem a Sanchez propugnatam « *penitus non fundatam* ». Cfr. Suarez l. c. cap. 25.; Fahrner l. c. p. 301. sq.

(43) Cap. unic. tit. 6. de voto in Extravag. Ioann. XXII. idem Rom. Pontifex 1. Dec. 1322. « *antiquae concertationi finem* » cupiens imponere solenni edicto declaravit: « *Quod licet volum solemnizatum per sacri susceptionem ordinis quantum ad impediendum matrimonium contrahendum ac dirimendum, si post contractum fuerit, secundum statuta canonum sit efficax reputandum, ad dissolvendum, tamen prius contractum, etiamsi per carnis copulam non fuerit consummatum, invalidum est censendum* ». Cfr. Schmalzgr. lib. IV. tit. 6. n. 6. sq.; Pesch l. c. n. 808. sq.; at Zhishman l. c. p. 778. sq. refert longe diversam praxim schismaticorum orientalium, qua matrimonium presbyteri solvitur, si ipse cum *consensu uxoris* transeuntis ad vitam religiosam ordinatur *Episcopus*. Cfr. Suarez l. c. cap. 23. n. 8. 21.

(44) Professio votorum *simplicium* neque ex iuris communis concessione neque ex speciali privilegio ulli religioni vel congregationi religiosae dato habet vim dissolvendi vinculum *praeecedentis* matrimonii rati. Cfr. resp. Pii IX. per S. C. super statu regul. 25. Ian. 1861. Corrigendi igitur sunt ii scriptores v. g. Bouix l. c. p. 532. sq., qui huiusmodi efficaciam simplici professioni votorum in societate Iesu post novitiatum emissae propriam esse falso existimarunt. Cfr. Suarez l. c. n. 22.; Gury-Ballerini l. c. tom. II. n. 759.; Feije l. c. n. 516.; Schmalzgr. lib. IV. tit. 6. n. 61. sq.; Rosset l. c. n. 668. sq.

(45) Hinc professio religiosa v. g. certorum ordinum militarium cum solo voto castitatis *coniugalis* vinculum matrimonii rati non dissolvit. Cfr. *Benedict. XIV.*, De Synod. dioec. l. XIII, cap. 12. n. 9.; Suarez l. c. cap. 25. n. 19.

dissolvendi vinculum matrimonii rati sapientissime tribuit (46).

Quae solemnis professio religiosa neque ex iure quodam *naturali* (47) neque ex *positivo* iure *divino* (48), sed ex solo iure ecclesiastico (49) vinculum matrimonii rati dissolvit.

(46) Cfr. *Bernard. Pap.* l. c. p. 112. 136.; *Tancredus* l. c. 50.; *Palmieri* l. c. p. 203. sq.; *Pesch* l. c. n. 803. sq.; *Billot*, De Eccl. sacram. t. II. p. 402. sq. *Sanchez* l. c. l. II. disp. 18. sq.; *Suarez* l. c. cap. 23. n. 1. sq.; *Schmalzgr.* l. III. t. 32. n. 15. sq. l. IV. t. 6. n. 44. sq.; *Rosset* l. c. n. 660. sq. *Fahrner* l. c. p. 291. sq.

Quae vis professionis solemnis inde ab Alexandro III. (a. 1159-1181.) in compluribus capitibus authenticae Gregorii IX. insertis (cfr. cap. 2. 7. 14. X. de convers. coniug. III. 32.) expresse admittitur vel in aliis (cfr. cap. 15. X. de sponsal. IV. 1.; cap. 6. X. de frigid. IV. 15.) saltem tacite supponitur, postea vero a Conc. Tr. Sess. XXIV. doctr. de sacr. matr. can. 6. solemniter est definita. Factis quibusdam historicis minus est insistendum; nam quandoque de illorum *authenticia* non satis constat, aut non liquet, utrum sponsalia fuerint de *praesenti*, an de *futuro*; cfr. v. g. etiam c. 27. (qui non est Eusebii Papae, sed desumptus est ex libris poenitent. Theodori Cantuar.), c. 28. (ex epist. S. Gregor. M. ser. a. 597.) C. XXVII. q. 2. iunct. dict. Grat., qui vocabulum *desponsationis* potius de sponsalibus quam de matrimonio intelligit.

Denique etiamsi nonnulla *facta* tanquam certa sint admittenda de matrimonio rato, ex paucis illis factis *ius certum* et indubitatum colligi non potest. Cfr. *Suarez* l. c. cap. 24.; *Pesch* l. c. n. 804.; *Palmieri* l. c. p. 203. sq.

(47) Quae sententia de *origine* vel radice *naturali* huius efficaciae professionis solemnis ab Habert, Collet aliisque antiquioribus auctoribus propugnata (cfr. *Rosset* l. c. n. 670.) non raro etiam tribuitur S. Thomae. Cfr. Suppl. q. 61. a. 2. At patroni huius opinionis confundunt *congruam* quandam *rationem naturalem* legis humanae sive ex natura rei a S. Thoma petitam cum *lege* quadam *naturali*. Cfr. *Suarez* l. c. cap. 23. n. 5. 13. - *Schmalzgr.* l. IV. t. 6. n. 52. 55.; *Palmieri* l. c. p. 205. sq.; *Rosset* l. c. n. 665. sq.; *Fahrner* l. c. p. 296. sq. Praeterea si solemnis professio adeo esset *ex natura rei* opposita matrimonio rato antea contracto, potius sequeretur subsequentem professionem esse invalidam. Admittenda quoque esset sequela plane falsa, quod professio solemnis etiam *ex natura rei* a fortiori dirimeret matrimonium contrahendum; nam ad dirimendum matrimonium contrahendum minor requiritur vis quam ad solutionem matrimonii iam contracti.

(48) Istam sententiam tenent: *Sanchez* l. c. l. II. disp. 19. n. 3.; *Benedictus XIV.*, Quaest. can. 546.; *Perrone* l. c. p. 472. sq.; *Palmieri* l. c. p. 205. sq.; *Rosset* l. c. n. 672. sq. paucique alii. Cfr. *Fahrner* l. c. p. 298.

(49) Haec sententia a *Suaresio* l. c. cap. 23. n. 20. sq. non est inventa, sed iam suo tempore praecurrentibus Hostiensi, Ioanne Andreae, Felino, Ancharano inter canonistas fuit communior et a compluribus theologis recepta. Cfr. *Fahrner* l. c. p. 299. Eadem doctrina tenetur a *Fagnano* l. c. III. t. 32. in cap. 9. n. 8.; *Pirhing* eod. tit. n. 45.; *Schmalzgr.* l. IV. t. 6. n. 54. aliisque multis canonistis velut Laymann, Wiestner, Kugler, Garcia, ita ut nostra aetate saltem inter canonistas possit dici communis.

Cuius originis divinae asserendae imprimis nulla est *necessitas*. Nam quod R. Pontifex vi suae potestatis solvendi matrimonium ratum in casibus *particularibus* per *dispensationem* efficit, id per *legem generalem* in favorem professionis religiosae statuere potest (50). Praeterea privilegia iure divino

Cfr. *Santi* l. IV. t. 19. n. 33.; *De Angelis* eod. tit. n. 12. et l. III. l. 32. n. 3.; *Gasparri* l. c. n. 1082.; *Leitner* l. c. p. 193. sq. 588.; *Boenningh.* l. c. fasc. III. p. 32. sq.; *Nilles* in Act. theol. Oenipont. t. X. p. 268.; *Sebastianelli* l. c. t. II. p. 172. Cui doctrinae ex recentioribus theologis subscribunt: *Billot* l. c. p. 397. sq. 404. sq.; *Pesch* l. c. n. 806. sq. aliique v. g. *Lehmkuhl*, Theol. mor. t. II. n. 703.

(50) *Palmeri* l. c. p. 206. sq. fatetur: « *Elsi demus posse Rom. Pontificem vim tantum tribuere professioni religiosae, ut solvat matrimonium ratum, nequit tamen eam vim tribuere, quam ipse deinceps nequeat auferre. Iam vero haec est vis, quam constat competere professioni religiosae* ». Quare cl. auctor non negat *possibilitatem legis pontificiae*, quae professioni religiosae huiusmodi vim tribuat, at negat *factum* revera a Deo talem potestatem R. Pontifici esse concessam, ut illam vim etiam a professione religiosa *auferre* possit. At ista *negatio* facti non est fundata. Nam licet professi votorum simplicium in societate Iesu, imo in quamplurimis congregationibus religiosis indubitanter habeant substantiam status religiosi vere et proprie secundum interna constitutiva, non per extrinsecum quoddam privilegium, tamen ipsorum professio caret vi solvendi matrimonium ratum.

Porro in Gallia atque passim in aliis quamplurimis regionibus omnes moniales etiam religionum formalium tantum emittunt professionem votorum simplicium, neque ullum dubium existere potest, quin R. Pontifex hanc disciplinam etiam in Italiam et Hispaniam extendere valeat. Hinc de facto saltem *feminis* iam nunc maxima ex parte ille favor solutionis matrimonii rati per professionem religiosam est subduetus, neque quidquam obstat, quominus sublata professione solemniter etiam reliquis feminis auferatur. Quae disciplina cum privilegio divino componi omnino non potest, et quod cl. auctor vocat simpliciter impossibile, revera a R. Pontifice saltem in quamplurimis regionibus iam est factum.

Uterius progreditur *Rosset* l. c. n. 678. sq., ubi negat vel ipsam *possibilitatem* talis legis pontificiae; at salva reverentia plane improbabilibus argumentis suam propositionem demonstrare conatur. Nam saltem nostra aetate iam ex longo tempore generalis potestas R. Pontificis solvendi matrimonia rata ex iusta et proportionata causa est adeo *certa*, ut a nullo catholico amplius in dubium vocari possit. Porro omnino liquet transitum unius coniugis ad statum perfectionis per solemnem professionem religiosam esse huiusmodi causam *iustam et generalem in omnibus casibus*; ergo nihil plane obstat, quominus R. Pontifex per legem generalem tribuat professioni religiosae vim solvendi matrimonium ratum. Quodsi *Rosset* l. c. n. 678. addit ad *dispensationem* in casibus particularibus super matrimonio rato sufficere *probabilitatem* facultatis R. Pontifici concessae, asserit sententiam omnino erroneam iam supra cum Suarezio, imo ab ipso *Rosset* l. c. n. 707. sq. postea refutatam. Altera vera exceptio a *Rosset* l. c. n. 678. allata, quod Papa in illis rarissimis (?) casibus, in quibus ex gravissimis causis dispenset super matrimonio rato, non tam dispenset (?), quam de-

positivo concessa non sunt propugnanda, nisi de iis ex fontibus revelationis divinae constet; at argumenta ab adversariis allata rem intentam non evincunt (51). Denique professio religiosa matrimonium ratum dirimit solummodo ratione

claret (?) tanquam iuris divini interpretes, illud non obligare, continet complures assertiones improbabiles.

Nam huiusmodi opinio destruit doctrinam certam, vi cuius R. Pontifex vere et proprie ex iusta causa *solvere* potest matrimonium ratum valide contractum, non tantum *declarare* vinculum matrimoniale in illis circumstantiis *cessasse*. Porro cum sententia *declaratoria* R. Pontificis debeat habere *obiectum* antea existens, cl. auctor debet fingere novum et inauditum modum solutionis matrimonii rati nullo solido argumento comprobatum. Cfr. *Suarez* l. c. cap. 23. n. 3., ubi in materia analoga professionis religiosae explicationem per sententiam mere declaratoriam invictis argumentis refutat.

(51) Quae argumenta adversariorum pleraque iam a *Suarez* l. c. cap. 23. n. 14. sq. et cap. 24. et *Schmalzgr.* l. c. n. 56. aliisque antiquioribus doctoribus soluta sunt. Qua in re haud reticendum est saltem quosdam inter adversarios reperiri, qui in dilemmate inter ius divinum naturale vel divinum *aut* ecclesiasticum, ideo excludunt ius ecclesiasticum, quia generatim negarunt R. Pontifici potestatem solvendi matrimonium ratum.

Quae ratio nunc ut indubitanter falsa est seponenda. At inde a tempore Benedicti XIV. adversarii videntur praesertim insistere argumento petito ex canone dogmatico 6. Conc. Trid. Sess. XXIV. doct. de sacr. matr. eique cum *Benedicto XIV.*, Quaest. can. 546. n. 35. tanquam rationi « *subtili* » magnam tribuere vim. Quae vis argumenti subtilis in antecessum multum imminuitur, quod praeclearissimi viri docti v. g. *Suarez* et *Schmalzgr.* illud omnino non commemorant. Quodsi *Palmieri* l. c. p. 206. suspicatur *Suarezio* hoc argumentum non occurrisset, potiore iure dici potest illum canoni isti notissimo talem vim non tribuisse. Porro subtile istud argumentum corrui, si quis attendat etiam can. 9. eiusdem Sess. XXIV. et can. 9. Sess. XIII. atque praeterea in cit. can. 6. Sess. XXIV. consideret voces « per *solemnem* religiosam professionem » (i. e. solemnitatem ab Ecclesia institutam), denique ex immutabili *veritate* definitionis infallibilis de lege disciplinari et legitima potestate Ecclesiae non falso deducat *immutabilitatem obiecti* illius legis. Cfr. *Billot* l. c. p. 408. sq., ubi hanc difficultatem solide refutat.

Quare non videtur recurrendum ad illam explicationem, quasi Deus voluerit, ut semper in Ecclesia esset status religiosus et *simul* decreverit, ut professio religiosa solveret matrimonium ratum. Nam in ista explicatione non satis videtur distingui *potestas generalis* et *vicaria* sive ministerialis a Christo R. Pontifici concessa a *praecepto* quodam *speciali* pariter a divino legislatore eidem successori R. Pontifici imposito, ut non raro etiam fit in disputationibus de immunitate *personali* inferiorum clericorum. Praeterea *praeceptum* istud *speciale* Christi nullo solido argumento comprobatur atque cum disciplina vigente conciliari nequit; certe vero a *Suarez* l. c. cap. 23. n. 16. 17. 19. 21. non defenditur. Denique *praecepto speciali* Christi admissa sententia *Suaresii* a sententia per *Palmieri* propugnata quoad rem non amplius differret. Cfr. *Pesch* l. c. n. 807.

solemnitatis; secus etiam professio votorum simplicium eandem haberet efficaciam. Quod quam falsum sit, supra demonstratum est. At solemnitas professionis religiosae iure tantum ecclesiastico constituta est; ergo etiam vis illa solemnitati professionis religiosae indita ex solo iure ecclesiastico est repetenda. Nec iuvat illa exceptio, quod Christus Dominus potuerit alligare professioni religiosae illud privilegium, quamvis Ecclesiae reliquerit potestatem determinandi conditiones validae professionis religiosae. Nam eo in casu penes Ecclesiam esset quidem potestas legibus sapientibus *ordinandi* professionem religiosam atque impediendi, quominus status religiosus non servatis certis conditionibus valide susciperetur, sed Ecclesiae in sententia adversariorum non amplius competeret potestas denegandi professioni religiosae efficaciam dissolvendi matrimonium ratum, postquam status religiosus valide est susceptus. Quod enim *ex iure divino* cum valida professione religiosa est coniunctum, id Ecclesia eadem ratione illi auferre non potest, qua matrimonio valide contracto subducere prohibetur effectum ex singulari iure divino v. g. ex privilegio Paulino matrimonio proprium. Certissimum vero est per professionem votorum simplicium in societate Iesu verum suscipi statum religiosum, non tantum per extrinsecum quoddam privilegium, sed per intrinsecam illius professionis naturam; at aequè certum est hanc professionem religiosam carere vi dissolvendi praecedens matrimonium ratum. Ecclesia igitur privilegium quoddam a Deo statui religioso, non solemnitati professionis religiosae datum illis religiosis denegasset. Id, quod admitti nequit. Quare unice restat illa explicatio, quod professio religiosa ex iure ecclesiastico illa efficacia praedita sit. Quae sententia etiam exinde saltem *commendatur*, quod nostra aetate nullum iam possit esse dubium, quin solemnitas professio religiosa ex solo iure ecclesiastico *dirimat* matrimonium *contrahendum*; ergo si *solemnitas* professionis religiosae ex iure *divino* ne dirimere quidem potest matrimonium contrahendum, a fortiori ex eodem iure divino non valet dissolvere matrimonium contractum, etsi ratum tantum (52).

699. Matrimonium duorum coniugum, qui ante susceptionem baptismi matrimonium valide contraxerunt neque unquam consummarunt, cum per baptismum valide ab utroque coniuge susceptum ipso facto et sine ulla consensus renova-

tione transeat in sacramentum verum matrimonii (53) iurisdictioni Ecclesiae subiectum, eodem iure regitur atque matrimonium ratum in reliquis fidelibus (54). Quin imo probabilius admitti potest matrimonium ante baptismum valide contractum *et consummatum* neque *post* baptismum utriusque coniugis *denuo consummatum* per Romanum Pontificem ex causa proportionata quoad vinculum dissolvi posse (55). Nam huiusmodi matrimonium per baptismum utriusque coniugis factum est *verum sacramentum matrimonii*, sed ut sacramentum *post* baptismum susceptum est matrimonium *ratum* tantum, nisi nova superveniat consummatio. Hinc Romani Pontificis potestas dissolvendi vinculum matrimonii rati sese etiam in hanc speciem matrimoniorum videtur extendere. Qua ratione privilegium concessum a Gregorio XIII. in Const. "*Populis ac nationib.*" 25. Ianuar. 1585. melius videtur explicari, quam per theoriam a Pontio, Benedicto XIV. aliisque propugnatam (56). Etenim matrimonium ratum duorum *fidelium conversorum* ex favore a Gregorio XIII. l. c. concessio evidenter solvi posse statuitur. Quae solutio ex privilegio Paulino explicari nequit; ergo unice ex indulto apostolico. Privilegium enim Paulinum agit de matrimonio fidelis cum *infideli discedente*, non *duorum fidelium* baptizatorum.

Quae potestas R. Pontifici vindicata non ita est exten-

(53) Wernz h. IV. tom. n. 43.

(54) *Schmalzgr.* h. tit. n. 19.; *Feije* l. c. n. 601.

(55) Hanc sententiam impugnant: *Feije* l. c. n. 602.; *Schmalzgr.* h. t. n. 58. sq. et praesertim *Benedict.* XIV., Quaest. can. 546.; *Rosset* l. c. n. 647.; eam vero defendunt: *S. Alphons.* l. c. n. 897. n. 902. 956.; *Gury-Ballerini* l. c. tom. II. n. 759. 789.; *Palmieri* l. c. p. 221.; *Biederlack* in Act. theol. Oenip. tom. VII. p. 318., neque alienus est *Braun* in Arch. f. k. K. tom. 46. p. 400. sq. cum *Antoine* et *De Justis* et *Sanchez* l. c. lib. II. disp. 17. aliisque v. g. *D' Annibale*, Summula P. III. n. 470.

(56) *Bened.* XIV. in Quaest. can. 546. n. 16. 38., quam in minoribus constitutus conscripserat, et in opere De Synod. dioec. l. XIII. cap. 21. n. 4. 5. sententiae supra propugnatae non adhaeret.

At vel ipse *Braun*, qui in Arch. f. k. K. tom. 46. p. 398. sq. auctoritatem Benedicti XIV. optimo iure maximi fecit, miram explicationem Const. cit. Gregor. XIII. in Quaest. 546. n. 38. secundum divinationem Pontii datam postea facile ab eo derelictam esse fatetur gravemque notam "*absurditatis*" ibidem a Benedicto XIV. contrariae sibi sententiae inflictam non posse sustineri aperte concedit. Cfr. quoque disceptationes in caus. Florentin. coram S. C. C. 27. Iul. 1727. et 29. Mart. 1729. agitata; *Leitner* l. c. p. 608., ubi dissolutiones matrimoniorum *duorum fidelium conversorum* a Gregorio XIII. concessas per rationes vere solidas aliter non valet explicare.

denda, quasi etiam uni ex *duobus* coniugibus conversis ante novam matrimonii consummationem generaliter data sit facultas *invito* altero coniuge ingrediendi ordinem religiosum atque ibidem emittendi *solemnem professionem cum effectu dissolutionis* matrimonii ante baptismum contracti *et consummati*. Nam de illa libertate unius coniugis et de ista vi sollemnis professionis ex praxi quadam constanti Ecclesiae vel unico exemplo *certo* a R. Pontifice approbato nullo modo constat. Cfr. mentem S. C. C. in c. Florent. 27. Iul. 1727. Porro si R. Pontifices sollemni professioni religiosae dederunt vim solvendi matrimonia rata, id accipiendum est de matrimoniis ratis, prout ex *communi usu* loquendi intelliguntur, neque favor pontificius arbitrarie extendi potest ad istam speciem omnino *singularem* matrimoniorum ratorum, quae in infidelitate vere fuerunt *consummata*. Nam in concessione *generali* ea non comprehenduntur, quae magnam habent *specialitatem*. Deinde R. Pontifices *de facto* uti non solent iuribus adeo controversis, ne sese exponant periculo violandi ius divinum. Quod periculum eo magis in casu imminet, quia R. Pontifex *sine iusta causa* nequit valide solve re matrimonia rata. Quae iusta causa profecto reperitur in ipsa sollemni professione, si *ordinaria* matrimonia rata sint dissolvenda; hinc illa efficacia professioni religiosae *generali* quoque *lege* potuit concedi. At ista causa minus liquet, si forte ex matrimonio in infidelitate consummato adsit numerosa proles legitima, cui providendum est. Quare sententia Sanchez l. c. l. VII. disp. 77. n. 1. sq., cui adhaerent Gasparri l. c. n. 1110.; D'Annibale l. c. n. 470. not. 20. 21. alique, et merito contradicunt Schmalzgr. l. IV. t. 19. n. 40.; Feije l. c. n. 500.; Scherer l. c. § 136 not. 79.; Rosset l. c. n. 701. sq.; Leitner l. c. p. 610. certe in casibus particularibus inconsulta S. Sede nequit in praxim deduci. Cfr. Pesch l. c. n. 800.; Ballerini-Palmieri l. c. t. VI. p. 357., ubi tandem i. f. additur: “Videndus tamen Schmalzgr. l. IV. t. 19. n. 40., qui infirmat rationes a Sanchez allatas, et reipsa tantisper obscura est controversia „; Santi-Leitner h. t. n. 21. 26.

700. Scholion. Quo in negotio, ut etiam in foro externo omnia in *forma legitima* liant, ad vitanda collusionis pericula de duplici facto non consummationis matrimonii et sollemnis professionis valide emissae *certo* atque *authentice* constare debet. Quo duplici facto comprobato coniugi in saeculo remanenti tradendum est *authenticum documentum* de solutione prioris matrimonii et de statu libero ad novas nu-

ptias celebrandas. Denique in ipso libro parochiali dissolutio matrimonii contracti per solemnem professionem religiosam est adnotanda. Cfr. S. C. C. c. Placent. 3. Febr. 1725., c. Neap. 11. Apr. 1761., c. Neap. 18. Iul. 1772. in ed. *Richt.* C. Tr. p. 254. n. 148. sq.; Instr. Card. R. §§ 201. sq.; *Sanchez* l. c. I. II. disp. 23.

II. De dissolutione vinculi contractus matrimonialis infidelium.

701. Matrimonium ratum et consummatum aut ratum tantum duorum coniugum non baptizatorum iure divino naturali et positivo etiam extrinsece, quamdiu neuter coniux baptizatur, per potestatem humanam sive ecclesiasticam sive civilem vel ex privilegio divino specialiter concessa quoad vinculum non est solubile. Nam tale privilegium divinum si unquam extra populum Hebraeorum exstitit, certe per Christum fuit abrogatum, neque novus quidem favor hominibus non baptizatis a Christo *directe* fuit concessus v. g. in privilegio Paulino. Ecclesia in homines non baptizatos caret iurisdictione, neque ullo solido argumento potest demonstrari potestatem civilem in proprios subditos sese etiam extendere ad ipsam matrimonii solutionem (57).

(57) *Sanchez* l. c. lib. II. disp. 13. n. 3.; lib. X. disp. I. n. 7. 8. 9. sq.; *Wernz* supra h. tit. n. 696.

Cfr. infra h. tit. n. 63.

Instr. S. C. Inq. 11. Iul. 1866. ad 8. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1353.; *Schmalzgr.* h. t. n. 18.; *Benedict.* XIV., Quaest. can. 546. n. 16. — *De Becker*, De sponsal. et matr. p. 44. proponit quaestionem, num potestas civilis infidelibus saepe dubio matrimonio iunctis v. g. in libero Statu Congensi permittere possit secundum certumque matrimonium. Cui quaesito certe affirmativum responsum dari non potest. Nam potestas civilis sane non impeditur, quominus pro matrimoniis infidelium *contrahendis* statuatur apta quaedam impedimenta etiam dirimentia. Competens quoque est, ut per sententias iudiciales praehabita *certa* probatione matrimonia nulliter contracta *declaret* invalida. Quae *certae* probationes si non suppetant, etiam iudices civiles permanentibus dubiis tantum ferre possunt sententiam: Ex haecenus deductis non constare de nullitate matrimonii; at nullo modo permittere possunt secundas nuptias.

Nam propter dubia *subiectiva* obiectivus ordo rerum non mutatur; hinc non obstante dubio subiectivo matrimonium consummatum vel ratum duorum infidelium Congensium potest esse *objective validum*. At principes civiles ad solvenda matrimonia rata vel consummata suorum subditorum omnino non sunt competentes. Quare gubernatores vel iudices civiles si dubio permanente positive permitterent secundas nuptias sese exponerent manifesto periculo violandi ius divinum sibiique vindicareat ius ad solvenda matrimonia, quo prorsus sunt destituti. Cfr. quoque S. C. Inq. 18. Maii 1892.

702. Si unus e coniugibus infidelibus (58) post matrimonium in infidelitate valide contractum et consummatum valide baptizetur sive in Ecclesia catholica sive in qualicunque secta christiana (59), is vi privilegii divini a Christo immediate concessi (60) et per S. Paulum promulgati ad novas

in Collect. S. C. de Prop. F. n. 2185.; *Lehmkuhl*, Laeher-Stim. t. 65. p. 574.; *Rosset* l. c. n. 521. sq.; *Fahrner* l. c. p. 340. not. 1.; *Scherer* l. c. p. 572. sq. (de iure principum civilium solvendi matrimonia).

(58) S. Paul. I. Corinth. VII. 12. sq. Ibidem secundum graecum textum originale est legendum: Ceteris autem ego dico, non Dominus, non: « *Nam ceteris ego dico* ». Quae verba cum omnibus Graecis et plerisque Latinis exceptis paucis recentioribus scriptoribus v. g. Estio, Menochio, Palmieri, Billot, Leitner referenda sunt ad *sequentia*, non ad *praecedentia*, ubi S. Paulus agit de tertia quadam specie fidelium a duabus prioribus distincta. Cfr. *Cornely*, Comment. in I. epist. ad Corinth. p. 179. sq.; *Pesch* l. c. n. 787.; *Suarez*, De leg. IX. cap. 2. n. 12.

(59) Quare *catechumeni* privilegio Paulino non fruuntur (cfr. S. C. de Prop. F. 16. Ian. 1803.; S. C. Inq. 13. Mart. 1901.; *Perrone* l. c. t. II. p. 319.), nec *fideles*, qui post obtentam dispensationem ab impedimento disparitatis cultus celebrant nuptias cum infideli; secus privilegium in favorem fidei concessum potius cederet in praemium nequitiae et fraudem sibi tentaminis causa assumendi coniugem. Cfr. S. C. Inq. 5. Aug. 1759. ad 4.; S. C. Inq. 5. Mart. 1852.

Palmieri l. c. p. 224. sq.; *Braun* in Arch. f. k. K. t. 46. p. 402. sq.; *Tarquini* in Arch. f. k. K. t. 50. p. 224. sq. alique v. g. *Ballerini*, *Pesch*, *Billot*, *Lehmkuhl*, *Gasparri*, *Feije*, *Scherer*; aliter *Rosset* l. c. n. 616. sq. Cuius sententiae affirmantis ratio principalis est, quod fundamentum huius privilegii non sit vera *fides*, secus catechumeni quoque gauderent privilegio Paulino, sed sacramentum fidei i. e. baptismus, quo matrimonio maior tribuitur firmitas. Porro teste *Konings*, Theolog. mor. vol. II. p. 394. Sedes Apostolica a. 1876. declaravit (at a qua Congregatione, quo die, qua forma, non dicitur) validum fuisse matrimonium, quod *Cornelius Hebraeus* post transitum ad sectam Episcopalem et frustraneam interpellationem uxoris infidelis, ut secum cohabitaret, cum muliere eiusdem sectae contraxit, quae iam cum suo marito *Cornelio* voluit amplecti fidem catholicam.

Qui acatholici quoad usum privilegii Paulini sunt in conditione minus favorabili quam catholici. Nam dispensatio ab interpellatione, quae non raro est necessaria, nunquam a R. Pontifice conceditur haereticis. Cfr. *De Angelis* h. t. n. 11. i. f.

(60) Non desunt auctores, qui putant privilegium Paulinum non niti iure *divino* sive immediata concessione Christi Domini a S. Paulo ut *praecone* tantum promulgata, sed potius fundari iure *mere apostolico* ab ipso S. Paulo vi suae potestatis apostolicae constituto et approbante S. Petro ad universam Ecclesiam extenso. Quae sententia iam adscribitur *Panormitano*, *Alexandro de Nevo*, *Paludano*, *S. Antonino* (cfr. *Fahrner*, l. c. p. 280.; *Gasparri* l. c. n. 1084. innot. *Rosset* l. c. n. 646. et *Wernz* in Act. theol. Oenip. t. XVI. p. 158.); illam defenderunt Patres S. l. e collegio Romano in disputatione c. a. 1588. R. Pontifici exhibitam et a *Zitelli*, De dispens. matr. p. 189. sq. relatum; in eam inclinant *Gasparri* l. c. et *Fahrner* l. c. p. 184.

nuptias licite et valide transire potest (61), dummodo alter

eamque videntur tueri: *Lehmkuhl*, Theolog. mor. vol. II. n. 709.; *Cornely*, Comment. in I. ep. ad Corinth. p. 181. Quicumque ex iure mere apostolico derivant privilegium Paulinum, ii facile admittent etiam R. Pontificis potestatem solvendi ista matrimonia in infidelitate contracta et consummata; at vicissim si qui originem privilegii Paulini repetunt ex iure divino, non adiguntur, quemadmodum putat *Scherer* l. c. p. 362, not. 64., ut R. Pontifici illam potestatem *negent*. Sunt enim non pauci scriptores v. g. *Pesch* l. c. n. 790. aliique v. g. *Billot*, qui originem divinam privilegii Paulini sustinent, sed nequaquam cum *Feije* et *Rosset* aliisque in *neganda* illa potestate R. Pontificis conveniunt.

Quae doctrina de origine mere apostolica privilegii Paulini a *Leitner* l. c. p. 611. severa censura perstringitur.

At cl. auctor non videtur satis attendisse patronos huius doctrinae non repetere originem privilegii Paulini ex iure *mere humano*, sed ex *speciali* concessione Christi *Apostolis* facta. Quae concessio specialis sine dubio a Christo fieri *potuisset*, atque si S. Paulus illa praerogativa usus esset, ut doctor infallibilis certe cognovisset *limites* potestatis suae, eiusque iudicio omnino esset standum. Quare universa quaestio reducitur *ad factum*.

Qua in re origo strictae divinae privilegii Paulini imprimis comprobatur ex multo communiore sententia theologorum et canonistarum. Cfr. *S. Alphons.*, Theol. mor. l. VI. n. 955.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 74. n. 4.; *Perone* l. c. t. II. p. 312.; *Billot* l. c. p. 394.; *Pesch* l. c. n. 790. cum aliis recentioribus v. g. *Feije*, *Giovine*, *Palmieri*, *Leitner*; praesertim vero *Benedictus XIV.*, De Synod. l. VI. cap. 4. n. 3. Porro eadem doctrina fere ad verbum deprompta ex *Benedicto XIV.* approbata est a S. C. Inq. in Instr. ad Vic. Apostol. Natal. 11. Iul. 1866. Quae Instructio sane non est definitio quaedam ex cathedra; at eius valor a *Gasparri*, *Scherer*, *Fahrner* l. c. nimium videtur deprimi.

Nequaquam enim ibidem haec quaestio « *per transennam* » vel per quandam « *phraseologiam* » attingitur, sed *ex professo* antequam ad particulares resolutiones descenditur, tria *principia generalia* stabiliuntur, in quibus *expressis* et *pluries repetitis* verbis docetur origo divina privilegii Paulini « *a Christo Domino concessi et per Apostolum Paulum promulgati* ». Quicumque modice versatus est in negotiis S. C. Inq., probe scit longe alienum esse a praxi huius S. C. in forma *solemni principiorum generalium* ab initio alicuius Instructionis etiam particularis proponere aliquam doctrinam, quam non habeat certam et in Curia Romana probatam.

(61) Qui licitus validusque transitus ad secundas nuptias cum implicita solutione *vinculi* prioris matrimonii expressis et formalibus terminis in citato textu S. Pauli non enuntiatur, sed per legitimam illationem cum traditione catholica ex illo deducitur. Nam si parti fideli post discessum physicum vel moralem non permissum esset divortium et novum matrimonium, non « *in pace* » eam vocasset Deus atque « *servituli* » (ligamini) maneret subiecta. Porro S. Paulus in casu parti fideli tribuit facultatem discedendi, neque illam iubet « *manere innuptam* », ut in priore casu v. 10. sq. Cfr. *Palmieri* l. c. p. 214. sq. Ex primis saeculis religionis christianae exempla particularia certo comprobata allegari nequeunt, in quibus usus practicus privilegii Paulini locum habuit. Raro quoque Sancti Patres et scriptores ecclesiastici privilegium Paulinum attingunt; at quamvis non

coniux in infidelitate remanens aut discedat (62) et renuat

semper expressis verbis fidei coniugi ab infidele derelicto novas nuptias concedant, tamen illas etiam non³ negant (cfr. *Tertull.*, Ad uxor. l. II. cap. 2.; *S. August.* in c. 4. sq. C. XXVIII. q. 1.), nisi agatur de casibus in privilegio Paulino non comprehensis. Cfr. *S. August.* in c. 8. 9. C. XXVIII. q. 1. Porro *S. Ioann. Chrysost.* in homil. 19. in I. Corinth. VII. n. 3. videtur etiam insinuare solutionem vinculi prioris matrimonii; nam docet: « Melius est *disrumpi* connubium », quod ex sensu obvio magis de solutione vinculi est intelligendum. Cfr. quoque *S. August.* in ep. 157. ad Hilar. n. 3.; *Biederlack* l. c. p. 308. sq.; *D' Annibale* l. c. P. III. n. 373. not. 1.; *Leitner* l. c. p. 614. sq. 609.; *Freisen* l. c. p. 825. sq., ubi tamen exceptis legitimis quibusdam animadversionibus certe non dat explicationem genuinam privilegii Paulini.

At clarius auctor Commentarior. in tredecim epist. S. Pauli, qui vulgo nunc vocatur Ambrosiaster et versus finem saeculi quarti tempore Papae Damasi vixit (cfr. *Bardenhewer*, Patrolog. p. 382.), in I. Corinth. VII. 13. sq. = c. 2. C. XXVIII. q. 2. (falso a Gratiano adscript. *S. Gregor.*) tradit: « Per hoc non est peccatum ei, qui dimittitur propter Deum, si alii se iunxerit. Contumelia enim creatoris solvit ius matrimonii circa eum, qui relinquitur, ne accusetur alii copulatus ». Vix quidquam de privilegio Paulino colligi potest ex c. 63. Concilii Toletani IV. (a. 633.), qui secundum sensum obvium potius explicandus est de matrimonio inito cum disparitate cultus, sed praeterea etiam alias interpretationes parum fundatas nactus est. Cfr. *Rosset* l. c. n. 607. 611.; *Wernz* h. tom. IV. n. 512. not. 49.; *Fahrner* l. c. p. 162.; aliter *Leitner* l. c. p. 614. Potiori iure provocari potest ad c. 72. Conc. Trull. (a. 692.), si attendatur sensus contrarius, et ratio habeatur constantis praxis Ecclesiae orientalis. Cfr. *Zhishman* l. c. p. 754. sq. Quae doctrina de vi privilegii Paulini postea ab Hinemaro Remensi, Ivone Carnutensi atque praesertim a Gratiano C. XXVIII. q. 1. 2. aliisque doctoribus scholasticis v. g. Petro Lombardo, Rolando, Bernardo Papiensi, Tancredo constanter tradita tandem in collectione authentica Gregorii IX. cap. 7. 8. X. h. t. (Innoc. III.) solemniter confirmata est.; deinceps vero praesertim ex saeculo decimo sexto toties accepit practicam applicationem, ut hac de re quoad substantiam nullum amplius possit existere dubium. Cfr. Collect. S. C. de Prop. F. n. 1305. sq.; *Fahrner* l. c. p. 149. sq. 271. sq.; *Benedict.* XIV., Quaest. canon. 546. n. 34.; *Schmalzgr.* h. t. n. 20.; *Sanchez* l. c. I. VII. disp. 73. sq.; *Palmieri* l. c. p. 214. sq.; *Feije* l. c. n. 471. sq.; *Rosset* l. c. n. 589. sq.; *Leitner* l. c. p. 597. sq.

(62) Quo in discessu est cardo difficultatis in explicanda vi privilegii Paulini. Profecto cum S. Paulus l. c. dicat: « Si infidelis discedit, discedat », non amplius habetur interpretatio *comprehensiva*, sed *extensiva* (cfr. *D' Annibale* l. c. P. III. n. 470. not. 20. sq.), si qui verbo *infidelium* etiam *fideles* comprehensos esse putant eo scopo, ut favore a Gregorio XIII. cit. Const. « *Populis ac nationibus* » concessum redeant ad meram applicationem privilegii Paulini. Cfr. v. g. *Santi-Leitner* h. t. n. 27.; *Rosset* l. c. n. 647., qui simul confugere debet ad aliam suppositionem parum probabilem scil. matrimonium in infidelitate contractum et consummatum per solam conversionem utriusque coniugis non solum fieri sacramentum, sed etiam absque nova consummatione *post* baptismum habere indissolubilitatem matrimonii consummati duorum christianorum.

cohabitare cum coniuge fidei aut etiamsi in cohabitationem consentiat, non tamen absque contumelia creatoris, vel ut

At ista interpretatio extensiva est in se non fundata et praeterea impingit in illam difficultatem, quod R. Pontifex omnino non possit dare interpretationem extensivam iuris divini. Nam ipse nequit ius divinum condere, augere vel minuere. Quare omnes illi viri docti, qui admittunt privilegium Paulinum iure divino esse constitutum et simul defendunt *eiusdem privilegii Paulini extensionem*, proponunt assertiones logice et dogmatice parum connexas aut utuntur terminologia haud felice. Cfr. *Fahrner* l. c. p. 271. sq.

Quodsi discessus in privilegio Paulino restringendus sit ad *infidelem*, nemo sane negat ad usum eiusdem privilegii ex parte coniugis fidelis omnino sufficere discessum *physicum* coniugis infidelis ex qualicunque *motivo perverso* v. g. ex odio fidei vel turpi luero, liberioris vitae amore factum, cui pars fidelis *iustam* causam temporaneam vel perpetuam v. g. adulterium non dedit. Cfr. S. C. Inq. 5. Aug. 1759. ad 2.; S. C. Inq. 11. Iul. 1866. ad 1. *Moralis* quoque discessus coniugis infidelis sufficit, si is absque creatoris contumelia cum coniuge fidei cohabitare detrectat. Cfr. cap. 8. X. h. t.; S. C. Inq. 11. Iul. 1866. ad 2.-5.

At controversum est, num ille quoque coniux infidelis possit dici *moraliter* discedere, si converti quidem nolit, sed vere actuque, non fiete atque ex mera velleitate pacifice saltem cohabitare consentiat. Quae controversia *ex parte* coniuncta est cum illa de *obieto* interpellationis, de qua iam nunc dicendum est, citra dispensationem pontificiam omnino requiri interpellationem de *duplice* obieto, scil. num coniux infidelis velit converti, an saltem pacifice cohabitare. Cfr. S. C. Inq. 8. Iun. 1836. 10. Dec. 1885. Restat vero altera *pars* controversiae, num ex privilegio Paulino ad verificandum discessum *physicum* necessario in parte infidele requiratur *malitia* sive mala fides. Non desunt doctores, qui videntur tenere omnino requiri *malitosum* discessum. Cfr. *Biederlack* l. c. t. VII. p. 307. sq.

Quae sententia sua difficultate non caret, atque ea, quae *exempli* causa de casibus communiter contingentibus dicuntur, non satis videtur distinguere a *taxativa* sive exclusiva enumeratione. Certe S. C. Inq. ad quaesitum: "*Quidam ad fidem nuper conversi interpellant coniugem infidelem, an velit converti vel saltem habitare pacifice. Respondet illa se quidem velle, sed detineri a secundo marito vel a creditore, qui illam abire non sinunt. Quaeritur, utrum in hoc casu coniux conversus possit ad alias transire nuptias*", d. 12. Iun. 1850. respondit: "*Affirmative, nempe conversum, de quo agitur, si non est legitime ab Apostolica Sede dispensatus, teneri ex divino praecepto ad faciendam in praesenti casu una vice interpellationem alteri coniugi; posse autem pluries ex mera caritate. Expleta autem a converso hac divinitus iniuncta conditione, si pagana uxor ad ipsum non redierit intra iustum aliquod et rationabile temporis spatium, posse praefatum conversum licite et valide alias inire nuptias cum muliere tamen christiana, dummodo vir non sit causa impediendi, quo mulier delineatur*".

Quo in responso habetur mera applicatio privilegii Paulini; nam statim ab initio excluditur casus *dispensationis* ab interpellatione. Porro mulier *voluit cohabitare*, neque ullo verbo insinuat, nisi quis velit divinare, hanc voluntatem fuisse fictam, vel mulierem ex malitia praetulisse separationem physicam a legitimo marito. Quare S. C. Inq. *malitiam* in di-

eum ipse, non eius consanguinei vel domestici, ut declaravit S. C. de Pr. F. 5. Mart. 1816. ad 6. in Collect. S. C. de Pr. F. n. 1323., pertrahat ad mortale peccatum (63). Quo in casu

secessu physico partis infidelis non videtur requirere. Cuius decisionis ratio intrinseca videtur esse illa, quod ex principio iuridico: « *Voluntas non sufficit, ubi facto opus est* ». At non obstante bona voluntate mulier *de facto* non rediit, unde maritus mansisset subiectus servituti coacti coelibatus nec in pace vivere potuisset. Praeterea verbum generale S. Pauli (discedit), si iungatur *motivis* privilegii Paulini non videtur absoluta necessitate exigere in omnibus casibus *malitosum* discessum physicum coniugis infidelis, si post interpellationem legitimam *de facto* non redeat.

Quae doctrina multo magis videtur confirmari ex resp. S. C. Inq. 22. Nov. 1871. et 8. Iul. 1891. in cit. Collect. n. 1356. 1362. In ultimo casu mulier catechumena cuiusdam fidelis, quam iste in sua propria infidelitate duxit, ab eo per vim ablata est, ita ut nulla spes eam redimendi vel recuperandi afflueret. « *Mulier quidem vult converti et vellet cum eo cohabitare, sed nec religionem colere nec cohabitare potest* ». Ad quaesita: « 1. *An talis fidelis privilegio Paulino uti possit et aliam uxorem ducere, ne scilicet caelebs manere cogatur*. 2. *Si ipse eam vendidit et nullo modo eam redimere potest, an item privilegio uti possit* », eadem S. C. respondit: « *Ad 1. Quatenus prima uxor in infidelitate permaneat, permitti posse, ut matrimonio cum secunda muliere coniungatur*. Ad 2. *Quatenus uxorem vendiderit ante baptismum, affirmative* ». Cfr. D' Annibale l. c. P. III. n. 473. sq. 475. not. 13. n. 476. not. 19. iunct. Sanchez l. c. l. VII. disp. 74. n. 15. 16. (de interpellatione).

(63) Quodsi pars infidelis pacifice quidem et sine ulla contumelia creatoris parti fideli cohabitare velit actuque cohabitet, sed converti constanter renuat, pars fidelis postquam per sufficiens tempus expectavit conversionem coniugis infidelis, monitione praemissa non prohibetur discedere a thoro et cohabitatione cum parte infideli (cfr. Sanchez l. c. l. VII. disp. 76. n. 1. sq.); ad vivente coniuge infideli novum matrimonium cum solutione vinculi prioris coniugii nullo modo inire potest. Quae doctrina continetur Decretali. Clem. III. (a. 1187-1191.) in cap. 1. de conv. inf. III. 20. in compl. II. et resp. S. C. Inq. 29. Nov. 1882. ad 3. cum verbis Synod. Limensis III. a Sixt. V. approbatae in cit. Collect. n. 1358.; manifeste quoque traditur a Petro Lombardo, Sent. l. IV. d. 39. c. 5.; Bernardo Pap. l. c. p. 291.; Tancredo l. c. p. 45.; S. Raymundo l. c. tit. de dispar. cult., qui expresse provocant ad cit. cap. 1. Clem. III.; a S. Thoma, Comment. IV. lib. sent. dist. 39. q. 1. art. 5.; Schmalzgr. h. t. n. 34. sq.; Feije l. c. n. 490.; Fahrner l. c. p. 154. sq.; D' Annibale l. c. n. 474. Profecto coniux conversus eodem gaudeat iure necesse est, quo potitur coniux fidelis, si ipsius compars labatur in haeresim, a qua sese quoad thorum et habitationem separare potest. Cfr. cap. 7. X. h. t. Quo in iure coniugis conversi asserendo a duplici exaggeratione est abstinendum. Imprimis nequaquam illi tribuenda est facultas illico post baptismum sine monitione partis infidelis quasi insalutato hospite discedendi. Id enim neque ex verbis S. Pauli et S. Augustini colligi potest nec iustitiae et caritati est conforme. Imo S. C. Inq. 29. Nov. 1882. ad 3. talem praecipitatum separationem a coniuge infideli sine iusta gravique causa factam evidenter reprobatur, sed *obligationem* absolutam ad *perpetuam* cohabitationem in quocunque casu non imponit atque

non ipso baptismo, sed eo demum momento vinculum prioris matrimonii in infidelitate contracti dissolvitur, quo pars fidelis novum matrimonium valide celebravit (64).

Quod ius discedendi novasque celebrandi nuptias coniux fidelis non amittit, licet post susceptum baptismum cum parte *infideli denuo* matrimonium consummarit vel ratum habuerit, si coniux infidelis mutata voluntate deinde sine rationabili motivo discedat vel non amplius absque contumelia creatoris cohabitare velit (65). Nam etiam hisce in ca-

sapienter iudicium reservat Superioribus ecclesiasticis. Cfr. *D'Annibale* l. c. Multo minus admitti potest altera exaggeratio, quasi negata conversione et admissa pacifica cohabitatione partis infidelis nihilominus coniux fidelis etiam libere ad alias nuptias transire possit cum effectu solutionis vinculi prioris matrimonii. Nam talis sententia in verbis Apostoli atque cap. 8. X. h. t. constantique praxi et doctrina Ecclesiae non habet solidum fundamentum atque duce S. Thoma a plerisque theologis et canonistis merito rejicitur. Cfr. *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 74. n. 8.; *Pesch* l. c. n. 788.; *Rosset* l. c. n. 604. sq. Quae opinio non magis commendatur, si cum *Sanchez* l. c. n. 9. sq. aliisque per viam quamdam indirectam inducitur, quasi Ecclesia coniugibus conversis in regionibus christianorum cum infidelibus et speciatim cum Hebraeis absolute et generaliter prohibuerit omnem cohabitationem. Qua ex prohibitione deinde deducitur ius transeundi ad novas nuptias, si coniux infidelis solummodo nolit *converti*. At prohibitio ista etiam specialis quoad Hebraeos certe in disciplina *vigente* non existit neque in iure antiquo est fundata, ut constat ex allegato cap. 1. III. 20. Clem. III. in compl. II. et Taucredo aliisque scriptoribus medii aevi, nisi in casu particulari interveniat mere ficta promissio pacificae cohabitationis ex parte coniugis infidelis. Cfr. S. C. Inq. 28. nov. 1894. in Act. S. Sed. vol. XXIX. p. 564.; *Wernz* h. tom. IV. n. 512. not. 49.; *Fahrner* l. c. p. 162. sq.; *Scherer* l. c. p. 561. not. 63. i. f.; *Rosset* l. c. n. 607. 611.; aliter *D'Annibale* l. c. P. III. n. 474. not. 11. n. 475. not. 15. n. 476. not. 27. sq. cum non paucis scriptoribus de illa *prohibita* cohabitatione disserit. Cfr. quoque *Pesch* l. c. n. 798. Qui scriptores saltem plerique videntur penitus ignorasse aut non attendisse cit. Const. Clementis III.

Quae *secunda* conditio de cohabitatione, si a coniuge infideli *sola* denegetur, parti fidei usum privilegii Paulini reddit expeditum. Nam cum vir fidelis haberet mulierem infidelem in ipius viri infidelitate ductam, quae quidem voluit converti, sed nullo modo cum eo habitare consensit, ad quaesitum: « *An vir uli privilegio Paulino et facta interpellatione de cohabitandi voluntate ad alias nuptias transire possit* », S. C. Inq. 8. Iul. 1891. respondit: « *Affirmative ad utramque partem, dummodo uxor in infidelitate maneat* ».

(64) Cfr. c. 3. 4. D. 26. (S. Ambros. et Innoc. I.); c. 13. D. 34. (Innocent. I.); cap. 8. X. h. t.; S. C. C. in c. Florent. 27. Iul. 1727. ad 1. et 2.; S. C. Inq. 5. Aug. 1759. ad 6.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 75.; *Schmalzgr.* h. t. n. 24. sq.; *Bened. XIV.*, Quaest. can. 546. n. 6.; *Giovine* l. c. t. I. p. 514. sq.; *Feije* l. c. n. 498.; *Fahrner* l. c. p. 146. sq.

(65) S. C. Inq. 5. Aug. 1759. ad 1. et 20. (27.) Sept. 1848. et 11. Iul. 1866. ad 1.; *Putzer* l. c. p. 204.; *Zitelli* l. c. p. 119. sq.; *Leitner* l. c. p. 607. sq.

sibus verificantur conditiones privilegii Paulini; *favor* igitur *fidei* non est negandus, ne parti *fideli* et *deceptae* propter nequitiam coniugis infidelis nova addatur *afflictio*, et *servitus*, coelibatus coacti imponatur.

At ius discedendi partis *fidelis* penitus exstinguitur, si coniux infidelis postea mutata voluntate in melius baptismum revera suscipiat vel suscipere intendat. Cfr. cap. 8. X. h. t. iunct. S. C. Inq. 11. Iul. 1866. ad 8.

Supervenientibus *dubiis* de baptismo in ordine ad usum privilegii Paulini vel de *validitate matrimonii* antea in infidelitate contracti, standum est responsis S. C. Inq. hac de re datis (66).

Quibus decretis S. C. Inq. etiam conformandum est statutum Synod. Sciarf. (a. 1888.) p. 169.: « *Simul ac copula habet locum inter coniugem recenter conversum et consortem eius, qui recusat se convertere, confirmatur matrimonium, nec amplius licet illud dissolvere* ».

(66) S. C. Inq. ad duo dubia: « 1. *Matrimonium dubie baptizati cum non baptizata estne validum?* 2. *Si affirmative ad 1., poteritne pars dubie baptizata uti privilegio fidei post reiterationem baptismi, et viceversa poteritne pars non baptizata uti privilegio post baptismum, si pars dubie baptizata nolit converti aut pacifice cohabitare?* », 7 Iul. 1880. respondit: « *Ad 1. matrimonium habendum esse uti invalidum ob impedimentum cultus disparitatis. Ad 2. provisum in primo* ». Cfr. quoque S. C. Inq. 5. Iul. 1853.

Eadem S. C. Inq. 18. Maii 1892. respondit: « *Si vero pars una convertatur post conversionem alterius, et examinato casu particulari supersit dubium, stet pro nullitate matrimonii in favorem fidei* », atque suae decisionis 26. Apr. 1899. addidit: « *Mens est, ut in dubio iudicium sit in favorem fidei* ». Cfr. quoque S. C. Inq. 18. Maii 1892. et 8. Iun. 1824. et 29. Nov. 1882. in cit. Collect. n. 2185. 1332. 1358. et in Act. S. Sed. vol XXIX. p. 640. sq.; S. C. Inq. 16. Iun. 1895. in Act. S. Sed. vol. XXIX. p. 565. sq., ubi in casu matrimonii in infidelitate cum dubio valore contracti dedit facultatem dispensandi partem infidelem ab interpellatione cum clausula: « *Quatenus opus sit* »; Leitner l. c. p. 606. sq.

Quae responsa S. C. Inq. de favore fidei in casibus dubiis de se plana sunt; at minus obviae sunt rationes, quibus innituntur. Nam imprimis sane Benedictus XIV. Const. « *Probe te* » 15. Dec. 1751. § 27. docet: « *Quodsi in re dubia in favorem fidei pronuntiandum esse constans regula est, quis est etc.* »; at istam regulam ibidem non applicat huic quaestioni, sed alteri multo diversae i. e. de iure aviae offerendi infantem ad baptismum. Praeterea est difficultas philosophica. Nam in casu dubii et opinionum probabilium versamur in ordine *subiectivo*, quo *obiectivus* ordo veritatis non immutatur, nec propter dubia subiectiva et rationes probabiles res obiective falsa in favorem fidei transit in rem obiective veram i. e. matrimonium huc usque validum in matrimonium invalidum. Denique occurrit exceptio iuridica de natura sententiae iudicialis. Nam sententia iudicis de nullitate matrimonii natura sua est *declaratoria* i. e. id manifestat, quod iam antea obiective exstitit. Permanente igitur dubio unica sententia rationabilis iudicis est: In casu non constare de nullitate matrimonii. Qua

Si coniugem conversum ad fidem et altera pars sequatur, antequam propter causas praedictas ille *legitimum* duxit coniugem, is partem postea conversam denuo recipere teneatur (67). Facta dissolutione vinculi matrimonialis per novas nuptias a coniuge fidei valide celebratas (vel per alium modum legitimum v. g. per mortem vel dispensationem R. P.

sententia certe effici nequit, ut matrimonium non obstantibus dubiis forte obiective validum *rescindatur*. Quare ad alias explicationes videtur recurrendum, scilicet quod sub extrinseca forma *iudicii* in casibus istis dubiis ob favorem fidei sive in vim privilegii Paulini sive (ut alii forte explicant) indulti apostolici concedatur *solutio* matrimonii dubii. Qua in re nihil habetur mirum, cum R. Pontifex sub extrinseca specie *declarationis* possit dare *etiam veram dispensationem*. Cfr. v. g. declarationem Benedicti XIV. pro Hollandia et praesertim decret. S. C. Inq. 2. Iun. 1892., quo matrimonia clandestina haereticorum in insula Melitensi etiam ante 12. Ian. 1890. (certe invalide) contracta ex benignitate apostolica fuerunt declarata valida i. e. fuerunt *sanata*.

Similiter R. Pontifex potest vere *dispensare* super matrimonio rato propter *dubiam potentiam* unius partis. Quo in casu matrimonii vinculum vere *solutum* est, licet fortasse coniux ille *revera potens* fuisset; at vicissim mera sententia iudicialis nullitatis matrimonii etiam a R. Pontifice lata ex capite impotentiae *obiective non existentis* certissime esset falsa et irrita. Cfr. Pauli III. Const. « *Altitudo* » 1. Iun. 1537. (de *conversis non recordantibus*, quamnam uxorem primam duxerint); Pii V. Const. « *Romani* » 2. Aug. 1571. iunct. S. C. Inq. 22. Nov. 1871. resp. ad 1. quaes. (de prima uxore legitima non nota et difficulter invenienda); Urbani VIII. responsa Card. Lugo data apud *Feije* l. c. n. 486. Qui auctor l. c. in ordine ad usum privilegii Paulini non satis distinguit matrimonia *certo nulla* a matrimoniis vere *dubiis*. Praeterea Sedes Apostolica nunquam admisit generale principium in aliqua regione, ubi corruptissimi vigent mores, quasi a priori omnia matrimonia etiam cum prima uxore habenda esse invalida. Cfr. S. C. de Prop. F. 5. Dec. 1631.; Instr. S. C. Inq. 18. Dec. 1872. ad Vic. Ap. Ocean. centr. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1308. 1300. Deinde quod est « fere moraliter certum », id non est simpliciter certum. Tandem Paulus III. l. c. nequaquam supponit omnia matrimonia illorum infidelium esse *nulla*; secus plane inepte statuisset, quod infideles conversi, si recorderentur, quatenus fuisset prima ipsorum uxor, aliis dimissis illam deberent *relinere*; nam certe uxor illegitima non est retinenda. Similiter nisi quis velit fingere contradictionem inter Paulum III. et Pium V., nequit admittere Pium V.: omnia matrimonia istorum infidelium certo reputasse invalida, neque ullus singularis favor istis barbaris fuisset concessus; etenim *nullitate* prioris matrimonii *certo* probata, plena est libertas ex natura rei et sine speciali favore transeundi ad secundas nuptias. Cfr. S. C. Inq. 20. Iun. 1866. 18. Maii 1892. ad 1.

Quare doctor Lovaniensis l. c. p. 360. not. 1. ab incohaerentia sibi a *Biederlack* l. c. p. 319. opposita per simplicem negationem sese non videtur sufficienter extricasse.

(67) Cap. 8. X. h. t.; S. C. C. in cit. c. Florent.; S. C. Inq. 11. Iul. 1866. ad 8.; *Benedict. XIV.*, Quaest. canon. 546. n. 11. sq.; *Feije* l. c. n. 499.

saltem super matrimonio rato) etiam alter coniux tum in infidelitate, tum si postea ad fidem catholicam convertatur, *licite et valide* novum matrimonium contrahere potest (68).

Nam soluto *vinculo* coniugali ex natura rei parti infideli impedimentum ligaminis non amplius obstat; aliud vero impedimentum dirimens vel prohibens ex hoc capite nulla lege sive divina sive ecclesiastica sive civili reperitur statuta.

Pars fidelis illegitime derelicta, quae per transitum ad alias nuptias *statum non mutavit*, manet obstricta vinculo prioris matrimonii atque isto statu perdurante coniux *infidelis* valide nequit celebrare novum matrimonium (69). At etiamsi coniux fidelis *perperam desertus legitime* suscipiat sacros ordines *vel* emittat solemnem professionem religiosam, solutio vinculi matrimonii in infidelitate ante contracti in priore casu sacrae ordinationis certe (70) non obtinet, imo etiam in altero casu professionis sollemnis probabilius non est asserenda (71).

(68) S. C. Inq. 16. Sept. 1824. et 15. Sept. 1858. in cit. Collectan. n. 1328. 1349.; *Schmalzgr.* h. t. n. 28. sq.; *Benedict.* XIV., l. c. n. 12. Quare hac in re derelinquenda est sententia illorum, qui adversabantur novis nuptiis partis *infidelis* etiam *post* ipsius conversionem. Cfr. *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 77.; *D' Annibale* l. c. n. 476.; *Rosset* l. c. n. 619. sq.

Multo magis Innocentius IV., Hostiensis, Ioann. Andr. falso docent coniugem *fidelem*, qui propter discessum partis infidelis legitime transiit ad novas nuptias, *teneri* soluto hoc novo matrimonio per mortem alterius partis denuo admittere ad consortium coniugale priorem coniugem infidelem, si tunc ad fidem reducat.

Nam cum prius matrimonium sit *extinctum*, talis admissio fieri omnino *non potest*, nisi novo matrimonio celebrato, ad quod celebrandum nulla existit obligatio vel coactio. Cfr. *Sanchez* l. c. disp. 75. n. 10.

(69) Cap. 8. X. h. t.; S. C. C. in c. Florent. l. Iul. 1679. 13. Apr. 1680. et in altera cit. caus. Florent. 27. Iul. 1727.; *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 75. n. 4. sq.; *Gasparri* l. c. n. 1087.

(70) *Sanchez* l. c. disp. 76. n. 1. sq. 10. sq.; *Gasparri* l. c. n. 1110.

(71) *Benedict.* XIV., Quaest. can. 546. n. 35.; *Rosset* l. c. n. 701. sq. cum *Schmalzgr.*, *Kugler*, *Santi-Leitner*, *Feije*, *Scherer* aliisque; aliter *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 76. n. 9. cum. aliis v. g. *Pesch* l. c. n. 800.

Qua in controversia imprimis adversarii non conveniunt in assignanda *causa* illius vis professioni religiosae attributa. Alii v. g. *Sanchez* l. c. illam repetunt ex *divino iure positivo* (neque in sacris litteris neque in constanti traditione Ecclesiae fundato); alii v. g. *Pesch* l. c. pro suis principiis ex concessione R. Pontificis. Quod ius R. Pontificis directe concedendi solutionem talium matrimoniorum etiam in casibus particularibus hucusque est controversum. Quo in casu R. Pontifices huiusmodi iuribus uti non solent saltem per *leges universales*, praesertim si interveniat quaestio de *causa iusta et proportionata*.

Porro licet quis potestatem R. Pontificis hac in re tanquam *indubita-*

703. Si coniux conversus etiam post matrimonii in infidelitate consummationem velit uti privilegio Paulino et transire ad novas nuptias, *antea omnino necessaria est interpellatio* (72). Quo nomine intelligitur actus legitimus, quo coniux

tam admittat, nondum sequitur, quod R. Pontifex *de facto* professioni religiosae tribuerit singularem illam vim solvendi *haec* matrimonia consummata, quam contulit in ordine ad matrimonia *rata*. Nam illud argumentum petitum ex maiore *firmitate* matrimonii rati, quod simul est sacramentum, iam in se est ancipitis valoris; versamur enim in comparationibus rerum diversi ordinis, quae claudicare solent. Cfr. Gasparri l. c. n. 1078. p. 240. not. 2. Quodsi in sacramento rato matrimonii recte admittitur *excessus in firmitate vinculi* (cfr. Biederlack l. c. p. 315. sq.), ad solvendum *debilius* vinculum in infidelitate contractum potest esse propter *consummationem* et prolem *defectus* quidam in *causa iusta* et proportionata, sine qua dispensatio R. Pontificis super vinculo iuris divini est invalida. Cfr. matrimonium cum dispensatione super disparitate cultus celebratum et a favore privilegii Paulini exclusum. Cfr. quoque S. C. de Prop. F. 5. Dec. 1631. Deinde huius solutionis vinculi nulla est intrinseca *necessitas*; nam vinculum *matrimonii* consistere potest cum vinculo *professionis*. Quare Deus vel R. Pontifex per solutionem vinculi in casu *unice* concederet favorem parti *infideli* et *contumaci*, ut is licite et valide possit transire ad novas nuptias. Id, quod vix est credibile. Denique in huiusmodi quaestionibus iuris positivi et tanti momenti extensiones ad casus analogos et similes sunt periculosae (cfr. R. l. 28. in Sext.). praesertim si non leves interveniant *differentiae*, uti accidit in casu. Etenim si *duo coniuges fideles* contraxerunt matrimonium, unus ante consummationem libere et sine interpellatione potest ingredi in religionem altero invito et ad cohabitationem promptissimo. Id in casu nostro fieri omnino nequit; imo si tempore novitatus pars infidelis convertatur, pro suo iure alteram partem ad se revocare potest.

Profecto si certo et authenticum iudicio Ecclesiae constaret in *lege generali* de vi professionis religiosae solvendi matrimonia sensu stricto *rata* fidelium etiam hunc casum esse comprehensum, omnis controversia esset dirempta. Nam R. Pontifex, quemadmodum ex cathedra loquens infallibiliter declarat ius divinum, ita etiam in condendis *legibus universalibus* disciplinae immunis est ab errore circa limites suae potestatis spiritualis, ut nihil in iisdem legibus statuatur contra fidem et bonos mores. At huiusmodi iudicium certum et authenticum hucusque non est promulgatum.

(72) Quae necessitas interpellationis partis infidelis est corollarium ex doctrina S. Pauli atque Innocentii III. cap. 8. X. h. t. Inde enim constat fidelem coniugem non posse transire ad novas nuptias, nisi infidelis « *discedat* » vel *renuat* cohabitare sine contumelia creatoris; at de ista voluntate partis infidelis saltem regulariter constare non potest sine interpellatione; hinc ex statuta necessitate discessus ad novas nuptias ineundas etiam ex natura rei sequitur necessitas interpellationis. Quodsi S. C. de Pr. F. 5. Mart. 1816. in resp. ad l. non expressis verbis illam necessitatem interpellationis ad legitimam dissolutionem prioris matrimonii (seclusa dispensatione apostolica) repetat *ex iure divino*, id aperte factum est a S. C. Inq. 12. Iun. 1850.: « *Affirmative, nempe conversum, de quo agitur, si non est legitime ab Apostolica Sede dispensatus, teneri ex divino praecepto ad*

ad fidem christianam conversus petit declarationem a coniuge

faciendam in praesenti interpellationem alteri coniugi.... Expleta autem a converso hac divinitus iniuncta conditione etc. . Cfr. Feijje l. c. n. 487. sq. 493.; Laemmer in Arch. f. k. K. t. XI. p. 246. sq.; Sanchez l. c. l. VII. disp. 74. n. 12. sq.; Putzer l. c. p. 200.; Biederlack l. c. p. 320.

Aliter ex parte *D' Annibale* l. c. n. 476., ubi ex iure divino repetit necessitatem interpellandi coniugem infidelem, an velit *converti*; at alteram quaestionem, num velit pacifice *cohabitare ex solo praecepto ecclesiastico* impositam esse arbitratur. Cuius assertionis quoad *secundam* partem non affert solidas rationes. Nam exinde arguit, quod ea lege, qua competat *ius* permanendi in matrimonio, eadem lege ex adverso oriatur *obligatio* interpellandi; at *ius* permanendi videtur derivandum ex iure mere humano; ergo etiam *obligatio* interpellationis in iure divino non fundatur.

Qui syllogismus nititur aequivocatione. Nam pars conversa licet servatis servandis *possit* sese separare a *thoro* et cohabitatione, si coniux infidelis vere pacifice quidem cohabitet, sed pertinaciter nolit converti, tamen in illo casu ex iure divino impeditur a *novis nuptiis* valide celebrandis. Cfr. Clemens III. in cap. 1. de convers. inf. III. 20. in compl. II.

Porro interpellatio, de qua agitur, est praecise illa in ordine ad novum *matrimonium contrahendum*. Cfr. S. C. de Prop. F. 3. Ian. 1777. ad 4. Quare argumentum contra adversarium retorqueri potest. Quodsi idem cl. auctor argumentum repetit ex *varietate disciplinae*, nititur falso supposito historico et iuridico de prohibita cohabitatione coniugis fidelis cum infideli, etiamsi parti fideli nullum immineat periculum. Cfr. quoque S. C. Inq. 7. Aug. 1891. in Act. S. Sed. vol. XXIX. p. 639. sq. iunct. *Benedict. XIV.*, De Synod. dioec. l. XIII. cap. 21. n. 1. Tandem *D' Annibale* immerito ex *frequentia* dispensationum deducit originem humanam interpellationis de cohabitatione; secus ob frequentes dispensationes super matrimoniis ratis vel votis etiam in hisce causis admittenda essent vincula mere humana. Imo auctor ista ratione priorem partem propriae assertionis destruit; nam aequae frequenter, imo forte frequentius dispensatur ab *utraque interpellatione* quam a sola secunda; at cl. doctor primam interpellationem niti *iure divino* omnino sustinet.

Scherer l. c. p. 563. not. 68. ex facto *dispensationis* super interpellationibus deducit illas simpliciter non fundari in *iure divino* atque tempore medii aevi non fuisse in usu tanquam conditiones praevias ad novas nuptias neophytorum. Quae argumentatio cl. canonistae non videtur esse solida. Etenim R. Pontifex multiplici modo non solum super vinculo iuris humani, sed etiam divini v. g. super votis, matrimoniis ratis potest dare dispensationem. Praeterea Scherer l. c. ipse fatetur saltem in quibusdam dispensationibus pontificiis super interpellationibus *implicite* contineri dispensationem sive *solutionem* matrimonii in infidelitate consummati. Quae dispensatio certe non versatur de iure mere humano.

Denique in difficultate de praxi medii aevi nimia vis tribuitur argumento valde debili ex partiali quodam silentio petito, atque non satis attenditur distinctio interpellationis *iudicialis* et *extraiudicialis* vel privatae. Quae interpellatio extraiudicialis vel privata de se omnino sufficiens certe tempore medii aevi etiam in praxi fuit recepta. Cfr. *Goffred. de Trano* h. t. n. 10.; Sanchez l. c. n. 17. sq.; *Esmein* l. c. t. I. p. 229. sq.; *Fahrner* l. c. p. 279. not. 2.

At illud cl. auctori facile est concedendum illos scriptores versari in

infideli: 1) Non solum an converti velit, sed 2) etiam casu,

difficili conditione, qui contra tenorem verborum *omnes* illas dispensationes volunt reducere ad meras *declarationes* iuris divini, aut admissas *veris* dispensationibus super interpellatione tandem aliquando admittant necesse est veram dispensationem R. Pontificis super *lege divina* de interpellationibus. Quare in asserenda vel neganda potestate R. Pontificis dispensandi super vinculo iuris divini solummodo discrepant quoad *obiectum proximum*.

Quodsi *interpellatio* saltem regulariter iure divino in usu *privilegii Paulini* sit *praescripta*, duplex quaestio distincta eadem certitudine non est soluta scilicet num. 1) in casibus quibusdam extraordinariis etiam *sine* ulla interpellatione moraliter certo constare possit de discessu coniugis infidelis, et 2) num ista *solemnitas* interpellationis tanto rigore sit *praescripta*, ut etiamsi *obiective* (ut accidit in morte) pars infidelis *vere* discesserit, imo aliunde sine interpellatione de illo discessu sive de prava voluntate non cohabitandi sine contumelia creatoris certa habeatur notitia, *sola omissio* interpellationis sufficiat, ut secundum matrimonium *invalidè* celebretur.

Priori quaestioni saltem *in theoria* videtur posse dari affirmativum responsum, cum quandoque eae possunt esse circumstantiae, ut etiam ex factis sine interpellatione de voluntario discessu infidelis sufficienter constet. Cfr. S. C. de Prop. F. 17. Ian. 1836. ad 2.; S. C. Inq. 11. Iun. 1760.; *Ballerini-Palmieri*, Opus theol. mor. t. VI. p. 330. sq.; *Sanchez* l. c. n. 13.; *Biederlack* l. c.; *Putzer* l. c. p. 200.; *Pesch* l. c. n. 793. Quae sententia certe applicari nequit, si pars fidelis est *dubia* de obstinatione coniugis infidelis, ut fatentur *Sanchez* l. c. n. 12. et *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 331. Deinde *Sanchez* l. c. n. 15. multo magis limitat suam sententiam, quod in compluribus casibus ex *meris factis* sufficiens notitia de pertinacia infidelis absque monitione non possit haberi. Imo si l. c. n. 11. cum aliis viris doctis (cfr. *Laemmer* l. c. p. 247.) opinatur illam notitiam necessariam aliunde sine interpellatione colligi posse ex *generali* quadam *praesumptione* de pertinaci voluntate coniugum infidelium non amplectendi religionem christianam vel saltem pacifice cohabitandi, suae sententiae dat extensionem non satis fundatam. Nam talis praesumptio in ipsa sua *generalitate* est arbitraria, quae factis particularibus manifeste refutatur nec a Sede Apostolica admittitur. Cfr. v. g. S. C. de Prop. F. 20. Mart. 1836.; S. C. Inq. 23. Nov. 1769. 16. Sept. 1824. 12. Iun. 1850.; S. C. C. 23. Ian. 1603.; *D'Annibale* l. c. n. 476. n. 24. Praeterea mera praesumptio v. g. ex divortio legali vel secundo matrimonio civili non supplet *certam* notitiam de discessu neque eximit ab obligatione interpellationis (cfr. S. C. Inq. 18. Iun. 1884.) et sine dubio deberet cedere veritati, si de contraria voluntate infidelis constaret.

Quare *in praxi* aut interpellationes sunt faciendae aut legitimae dispensationes saltem ad cautelam sunt petendae a Sede Apostolica vel eius Delegatis. Cfr. S. C. Inq. 11. Aug. 1859. et praesertim 18. Iun. 1884. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1351. et n. 1360.; *Putzer* l. c.

Simili modo *alteri* quaestioni videtur esse respondendum. Nam *interpellatio* ex *natura rei* certe non est *solemnitas* substantialis ad valorem actus requisita, sed medium regulariter necessarium ad *probandum factum* discessus infidelis, quemadmodum *probatio* requiritur, ut certo constet de *facto mortis*. Quo in casu valor matrimonii non pendet a *proba-*

quo nolit converti, an velit cum coniuge fidei cohabitare sine contumelia creatoris (73).

Quae duplex interpellatio facienda est 1) *post baptismum* coniugis fidelis, nisi a Sede Apostolica obtineatur dispensatio (74); 2) iuxta *formas ab Ecclesia praescriptas*. Quare debet

tione mortis bene facta vel neglecta, sed ab obiectiva veritate mortis. Quare idem videtur dicendum in casu nostro. Cfr. *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 330. sq. cum *D' Annibale* aliisque; aliter *Rosset* l. c. n. 628. sq. alique. At isti auctores non satis distinguunt *factum obiectivum discessus* ab eius *probatione* per interpellationem; neque ex textibus allegatis efficaci modo probant absolutam *nullitatem* actus. Id, quod potissimum valet de resp. S. C. de Prop. F. 17. Ian. 1836. ad 1. Nam non raro Sedes Apostolica concedit aliquam sanationem ad cautelam. Insuper *Rosset* alique, qui omnia acta S. Sedis volunt reducere ad strictum usum privilegii Paulini, in illa ipsa *sanatione in radice a R. Pontifice* factam invenient singularem difficultatem.

Nam si interpellatio ex iure divino requisita ad *valorem* secund. nupt. fuit omissa, quomodo R. Pontifex illa secunda matrimonia nulliter contracta potuit *sanare in radice*? Id profecto fieri non potuit, nisi matrimonia in infidelitate *valide* contracta *prae*ve essent *soluta*. At unde repetenda est haec vis matrimonii in radice sanati prioritatis naturae etiam solvendi matrimonium primum, si potestas R. Pontificis excluditur? Tandem si *sola omissio* interpellationis forte coniuncta cum obiectiva *perlinacia* partis infidelis adeo evidenter obstaret *valori* matrimonii secund., non apparet ratio, quare S. C. de Prop. F. in Instr. (a. 1883.) de iud. eccl. circ. caus. matr. § 45. statuerit: *Quatenus vero neque interpellatio neque eiusdem dispensatio praecesserit, primum matrimonium obstat quidem secundo, sed Ordinarius iudicium suspendere debet et casum cum omnibus suis circumstantiis ad S. Sedem remittere, quae ipsi Ordinario, quid faciendum sit, indicabit*. Cfr. *Pulzer* l. c. p. 200. sq.

Cui normae certe in praxi standum est, cum absque interpellatione de obstinatione partis infidelis *aliunde* non tam facile certo constet, ideoque tandem recurrendum sit ad dispensationem Sedis Apostolicae ab interpellatione faciendam. Cfr. S. C. Inq. 11. Aug. 1859. 18. Iun. 1884.; *D' Annibale* l. c. n. 476. not. 28.

(73) Cap. 8. X. h. t.; S. C. C. 23. Ian. 1603.; S. C. de Prop. Fid. 5. Mart. 1816. et 17. Ian. 1836.; S. C. Inq. 14. Dec. 1848. 12. Iun. 1850. 20. Iun. 11. Iul. 1866. 8. Iul. 1891. 26. Apr. 1899.; *Rosset* l. c. n. 823.; *Gasparri* l. c. n. 1090. *Leitner* l. c. p. 601. sq. Cfr. quoque S. C. Inq. 3. Ian. 1777. in Collect. (Paris.) C. S. Sed., ubi ad 4. quaesitum respondetur: *Negative* i. e. non sufficere semel hortari partem infidelem, ut fiat christiana nihil dicendo de matrimonio, ita ut si hac vice nolit converti, parti fidei licitum sit ad novas nuptias transire. Quod resp. ad 4. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1315. non refertur.

(74) S. C. Inq. 13. Apr. 1859. 3. Iun. 1874. 13. Mart. 1901.; *Gasparri* l. c. n. 1088. Quod requisitum ex solo iure *ecclesiastico* exigitur, dummodo suscepto baptismo a parte fidei constet infidelem in suo discessu perseverare; secus in cit. resp. S. C. Inq. 3. Iun. 1874. quoad praeteritum non datum fuisset responsum coniuges non esse inquietandos, si ante baptismum interpellatio facta sit. Cfr. *D' Annibale* l. c. n. 476. not. 28.

esse *directa*, non mere *obliqua* (75), porro *iudicialis* per *Ordinarium* coniugis conversi rite facta (76); at *extraiudicialis* et *privata* ad *valorem* sufficit, imo etiam ad *liceitatem*, si *circumstantiae* non permittant *aliam* *interpellationem* (77); eo autem in *casu* *curandum* est, ut per *duos* *testes* aut *documentum* *authenticum* aut *aliu* *modum* *legitimum* de *interpellatione* constet, ne *postea* *matrimonium* *secundum* *impediri*, vel *eius* *valor* in *dubium* *vocari* possit. Denique *unica* *interpellatio* sufficit atque *pluries* fit ex *mera* *caritate* (78). Dilato *matrimonio* *secundo* per *notabile* *tempus* ex *parte* *coniugis* *fidelis* post *interpellationem* *factam* vel *obtentam* *dispensationem*, *nova* *interpellatio* non est *necessaria*, quatenus fuerit *facta* *interpellatio*, et *negativum* *datum* sit *responsum* *deinceps* non *retractatum*; at post *annum* in *casu* *dispensationis* *obtentae* ab *initio* *iterum* est *facienda* (79).

Facta *interpellatione* sive in *forma* *iudiciali* sive in *forma* *extraiudiciali* vel *privata* *sedulo* *disquirendum* est, num *responsio* *affirmativa* *partis* *infidelis* *saltem* *cohabitandi* *absque* *contumelia* *creatoris* sit *seria*, non *facta*. Quodsi *certis* *argumentis* etiam *extraiudicialiter* de *mala* *partis* *infidelis* *voluntate* constet, *affirmativa* *responsio* pro *negativa* est *habenda*, et *parti* *conversae* *transitus* ad *alias* *nuptias* *permitti* potest. In *casibus* *vero* *particularibus*, in *quibus* *haec* *certa* *argumenta* *desint*, *recurrendum* est ad *Sedem* *Apostolicam*, ut *dispensatio* ab *interpellationibus* *obteneatur* (80).

Idem est *tenendum*, si *coniux* *infidelis* *interpellatus* *nihil* *respondeat*, licet *facile* *respondere* possit, vel se *abscondat*, ne *interpellari* possit, vel *futiles* *dilationes* petat, dummodo *attentis* *omnibus* *circumstantiis* inde *certo* *colligi* possit, quod neque *converti* neque *pacifice* *cohabitare* velit; nam ex R.I.31. in *Sext.*, qui *certus* est, eum *certiorari* *ulterius* non oportet.

(75) S. C. Inq. 29.º Nov. 1882. ad 4.; Rosset l. c. n. 626.

(76) S. C. Inq. 11. Iun. 1760. 16. Sept. 1824.; Bened. XIV., De Synod. dioec. lib. XIII. cap. 21. n. 4.; Leitner l. c. p. 601. sq.; Scherer l. c. p. 563. sq.; Putzer l. c. p. 302. sq.

(77) S. C. de Prop. F. 21. Iul. 1821.; Gasparri l. c. n. 1089.; Rosset l. c. n. 624. iunct. n. 633. Esmein l. c.; Goffred. de Trano l. c. (de praxi medii aevi).

(78) S. C. Inq. 12. Iun. 1850.

(79) S. C. de Prop. F. 26. Iun. 1820.

(80) S. C. Inq. 29. Nov. 1882. ad 2. 3. et 28. Nov. 1894. et 16. Aug. 1895.; Rosset l. c. n. 627.

Si res dubia maneat, similiter dispensatio ab interpellatione est petenda (81).

704. R. Pontifex sua *dispensatione* super *utraque* interpellatione efficere potest, ut pars fidelis omissa qualicumque mentione coniugis infidelis licite et valide celebret novum matrimonium cum tertia persona (82). A fortiori ex dispensatione pontificia pars fidelis potest coniugem infidelem *unice* interpellare, num velit *converti* atque responso negativo accepto sine interpellatione de voluntate pacifice cohabitandi illico transire ad licitas et validas nuptias secundas (83).

Quae dispensationes a Sede Apostolica non conceduntur multoque minus ab ipsius Delegatis indulgeri possunt, nisi *iustae* adsint *causae*, de quibus saltem *summarie* et *extraiudicialiter* constare debet (84).

(81) S. C. de Prop. F. 5. Mart. 1816. ad l. 3.; S. C. Inq. 11. Aug. 1859.; *Feije* l. c. n. 495.; *Gasparri* l. c. n. 1105.

(82) Gregor. XIII. Const. « *Populis ac nationibus* » 25. Ian. 1585.; *Benedict.* XIV. Const. « *In suprema* » 16. Ian. 1745.; S. C. Inq. 16. Aug. 1895. in Act. S. S. vol. XXIX. p. 564. sq.; S. C. de Prop. F. 3. Ian. 1777.; *Feije* l. c. n. 488.; *Leitner* l. c. p. 602. sq.; *Gasparri* l. c. n. 1094. sq.; *Rosset* l. c. n. 634. sq.; *Putzer* l. c. p. 206. sq.

(83) S. C. Inq. 5. Aug. 1759. ad 5. et 4. Iul. 1855. et 20. Iun. 1866.; S. C. de Prop. F. 26. Sept. 1837. Cfr. quoque facultates Vicar. Apost. vel Episcopis et missionariis diversarum regionum concessas v. g. in Collect. (Paris.) C. S. S. p. 18. sq. n. 11.; *Putzer* l. c. p. 197. sq.; *Feije* l. c.

(84) Huiusmodi causae v. g. sunt: 1) Si conversus maritus non *recedat*, quanam fuerit prima uxor legitima. Cfr. cit. Pauli III. Const. « *Altitudo* ». 2) Si ignoretur, ubi coniux infidelis degat. 3) Si pars infidelis versetur in longinquis regionibus, ad quas tutus accessus non patet. Cfr. cit. Gregor. XIII. Const. « *Populis ac nat.* »; S. C. Inq. 29. Nov. 1882. 4) Si timeatur, ne ex interpellatione graves molestiae vel persecutiones imminuant parti conversae vel christianis. Cfr. S. C. Inq. 23. Nov. 1769.; facult. apost. 5) Si *serio* dubitatur, num neophytus aliquam ex suis uxoribus vero consensu matrimoniali duxerit. Cfr. S. C. Inq. 8. Iun. 1836. 18. Maii 1892. 6) Si prima uxor legitima *nota* non sit, simulque sit difficillimum eam reperire. Cfr. cit. Pii V. Const. « *Rom. Pontificis* » iunct. S. C. Inquisit. 22. Nov. 1872.

Quae causae in formulis facultatum hae *generali* clausula exprimi solent: « *Iustae autem huiusmodi causae tunc aderunt, cum ex processu saltem summario et extraiudiciali moraliter constet coniugem infidelem interpellari non posse aut interpellationem inutilem vel graviter periculosam futuram esse* ». Cfr. Instr. S. C. Inq. 4. Febr. 1891. ad Vic. Apost. Japon. merid. in Act. S. Sed. vol. XXVI. p. 62. sq.; S. C. Inq. 16. Aug. 1895. l. c. vol. XXIX. p. 565. sq.; *Rosset* l. c. n. 637. sq.; *Gasparri* l. c. n. 218. 1099.; *Leitner* l. c. p. 602. sq. 605., ubi necessitatem causarum in hisce dispensationibus Sedis Apostolicae ita probat: « *Nam etiam Papa hae in re, cum dispenset in lege Superioris (i. e. Dei), causis est adstrictus* ». At si

Facultates vero dispensandi super interpellationibus, si *delegatae* fuerint pro *determinatis* regionibus vel certis casibus, nequeunt sine indulto apostolico *extendi* ad *alias regiones* vel similes casus non expressos, etsi paritas rationis idem videatur suadere (85). Quibus extensionibus non satis fundatis etiam illa videtur esse adnumeranda, quod in regionibus *christianorum* sine indulto apostolico interpellatio partis infidelis limitata dicitur ad quaestionem: Num infidelis velit converti. Quae assertio *generalis* nititur suppositione solide non probata (86).

Singularis *effectus* dispensationis ab interpellationibus hisce verbis a S. C. Inq. 4. Febr. 1891. in cit. Instr. ad Vic. Ap. Japon. merid. describitur: “ *Matrimonium vero eius, cum quo dispensatum fuerit, etiamsi postea innotuerit coniugem infidelem suam voluntatem iuste impeditam declarare non potuisse et ad fidem etiam tempore inili matrimonii conversum fuisse nihilominus nunquam rescindi, sed validum esse debet* „. Quae doctrina nititur claris verbis Gregor. XIII. Const. “ *Populis ac nation.* „ atque Benedict. XIV. Const. “ *In suprema* „, quam etiam ut doctor privatus in opere De Synod. dioeces. l. XIII. cap. 21. n. 5. aperte tradit: “ *Primum matrimonium eo ipso momento et quidem irrevocabiliter solutum remanet, quo coniux conversus ad alias nuptias cum fidele transivit sive quia in hanc libertatem vindicatus fuerit iure divino, propterea quod infidelis coniux iudicialiter interpellatus evangelicae veritati aut innocuae cohabitationi se denegaverit, sive quia peculiares rerum circumstantiae viam aperuerunt indulto apostolico, quod quidem indultum, cum nulli conditioni sit alligatum secundi matrimonii validitatem et firmitatem perpetuo asserit et reditum intercludit ad prima connubia, etiamsi quis probare contende-*

R. Pontifex tantum *interpretatur* ius divinum, vera *dispensatio* in lege divina non habetur. Cfr. quoque Benedict. XIV., De Synod. dioeces. l. VI. cap. 4. n. 5.; D'Annibale l. c. n. 476.; Putzer l. c. p. 206. sq.

(85) Benedict. XIV., De Synod. dioec. l. XIII. cap. 21. n. 3.; Feije l. c. n. 481. 488.; Gasparri l. c. n. 1094. sq.; Putzer l. c. p. 197. sq. Cfr. S. C. Inq. 5. Iun. 1855., ubi expresse concessit *extensionem* facultatis (n. 11.) dispensandi etiam cum mulieribus in *simultanea* polyandria ante conversionem viventibus, licet S. C. de Prop. F. 14. Ian. 1793. et S. C. Inq. 12. Iunii 1850. iam declarassent in eadem facultate, quae statuta essent de viris, etiam intelligenda esse de feminis, quae per illegitima divortia plures *successe* habuerunt maritos.

(86) Rosset l. c. n. 606. sq. 611.; Scherer l. c. p. 564. not. 69. aliique; aliter Putzer l. c. p. 201.; Feije l. c. n. 490. aliique.

ret primo coniugi interpellato non fuisse liberum respondere vel eum iam **tunc** christianae religioni amplectendae paratum fuisse. **imo ante illum diem**, quo secundum matrimonium a coniuge converso celebratum fuit, ipsum quoque Christo nomen dedisse et baptismum suscepisse (87).

705. Quibus praemissis unica restat difficultas, quaenam sit *natura iuridica* illarum dispensationum super *interpellationibus*.

Omnes doctores concedunt R. Pontificem *posse* solvere matrimonium in infidelitate contractum et tum *ante* baptismum uniusconiugis tum *postea* nunquam consummatum; concordēs quoque sunt in *neganda* potestate R. Pontificis solvendi matrimonium, si *uterque* coniux in infidelitate maneat, vel *post* conversionem *utriusque* coniugis matrimonium denuo consummetur. Cfr. S. C. Inq. 9. Apr. 1850. in Collect. (Paris.) C. S. S. n. 964.; *Feije* l. c. n. 601. 602.; Arch. f. k. K. t. 46. n. 394.

At sunt auctores (88), qui ducibus et magistris Pontio et Benedicto XIV. opinantur universas illas “*dispensationes*”, Rom. Pontificum ab interpellationibus esse nihil aliud quam totidem “*declarationes*”, privilegii *divini* per S. Paulum promulgati; consequenter negant R. Pontifici competere potestatem solvendi matrimonium in infidelitate contractum et consummatum, si per conversionem *unius tantum* coniugis factum est mixtum, sive post conversionem manserit *ratum*, sive denuo fuerit *consummatum* (89). Imo saltem plerique eorundem auctorum censent etiam matrimonium in infidelitate contractum *et* consummatum, quod post conversionem *utriusque* coniugis manserit *ratum* (90). pariter a R. Pontifice solvi non posse. Quare praeter privilegium Paulinum *iure*

(87) Quo in textu, si quis perpendat oppositionem inter verba “*iure divino*” et “*indulto apostolico*”, potius videtur contineri doctrina de potestate R. Pontificis, quae non raro a Benedicto XIV. negari dicitur. Cfr. quoque *Bucceroni*, Casus conscient. t. II. p. 225. sq.; *Braun* in Arch. k. K. t. 46. p. 400. sq.

(88) *Schmalzgr.* h. t. n. 58. sq. cum *Vasquez*, *Pontio* aliisque; *Benedict.* XIV., Quaest. ean. 241. 546., De Synod. dioecesis. l. VI. cap. 4. n. 3. sq. 5. l. XIII. cap. 21. n. 4. sq.; *Perrone* l. c. t. II. p. 311. sq.; *Feije* l. c. n. 486. sq. 602.; *Braun* in Arch. f. k. K. t. 46. p. 493. sq.; *Rosset* l. c. n. 639. sq.; *Leitner* l. c. p. 610. sq. cum *De Angelis* aliisque v. g. *Laemmer*, *Giovine*.

(89) *Gasparri* l. c. n. 1108.

(90) *Braun* l. c. p. 400. sq. *hac in re* cum suis adversariis v. g. cum *Palmieri* expresse consentit.

divino immediate concessum non admittunt alium quendam modum solvendi huiusmodi matrimonia in potestate R. Pontificis fundatum.

Alii auctores (91) cum *Navarro* existimant nequaquam omnes et singulas illas dispensationes esse meras *declarationes privilegii Paulini* (92), sed saltem quasdam *implicite* continere *solutiones* istorum matrimoniorum, quae ex indulto a

(91) *Sanchez* l. c. l. II. disp. 17. cum cit. dissert. prof. colleg. Rom. c. a. 1588, aliisque antiquioribus doctoribus; *S. Alphons.*, Theolog. mor. l. VI. n. 897. 957. aliique scriptores recentiores v. g. *Palmieri*, *Biederlack*, *Lehmkuhl*, *Gasparri*, *Billot*, *Scherer*, *Bucceroni*, *Ballerini-Palmieri*, Opus theol. mor. t. VI. p. 324. sq.; *Fahrner* l. c. p. 208. sq.

(92) Quae verba satis insinuant *aliquas* dispensationes ab interpellationibus sive expresse sive tacite concessas solummodo ad *cautelam* dari, in se autem habendas esse tanquam *declarationes* ab auctoritate publica Ecclesiae datas, ut *authentice* constet de re aliunde iam *certa*. Cfr. *D'Annibale* l. c. n. 476.

Huc videtur omnino referendum esse resp. S. C. Inq. 11. Aug. 1859., quo Episcopis tanquam Delegatis Sedis Apostolicae datur facultas dispensandi ab interpellationibus, « *quando adest certitudo, quod infidelis nec converti nec cohabitare velit pacifice cum coniuge ad fidem converso* ». Nam ex R. I. 31. in Sext.: « *Eum, qui certus est, certiorari ulterius non oportet* ». At in re adeo gravi iudicium auctoritatis supremae sive per se sive per delegatos merito interponitur; nam homines *privati* vel iudices inferiores forte nimis facile admittunt *certitudinem* aliunde acquisitam, ubi vera certitudo de obstinatione coniugis infidelis in omnibus casibus non adest. Certe v. g. *Sanchez* l. c. l. VII. disp. 74. n. 13. admisit *certitudinem* aliunde habitam ex praesumptione generali non satis fundata, ut supra iam demonstravi, et ipsius explicatio cit. Const. Pii V. non est accurata (cfr. S. C. C. 23. Iun. 1603.; S. C. Inq. 22. Nov. 1871. et 18. Maii 1892.). Solide quoque probata non sunt, quae in eundem sensum disputat *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 333. sq., ubi etiam provocatur ad praxim quandam antiquitus in Hispania et Curia Neapolitana vigentem, sed Romae a S. C. C. nequaquam simpliciter approbatam; id, quod cuiuscunque patet, qui *integrum* textum legit apud *Pignatelli*, Consult. can. t. IV. consult. 189. n. 7. sq. Cfr. quoque *Benedict. XIV.*, De Synod. dioec. l. XIII. cap. 21. n. 6.

Porro eadem est vis dispensationis ab interpellatione, si *serio dubitatur*, utrum adfuerit matrimonium, an concubinatus (cfr. S. C. Inq. 8. Iunii 1836. et 18. Maii 1892.), vel maritus conversus non recordetur, quamnam uxorem in infidelitate *primam* et *legitimam* duxerit (cfr. Pauli III. Const. « *Altitudo* »; Pii V. cit. Const. « *Romani Pontificis* » iunct. S. C. Inq. 22. Nov. 1871.). Nam hisce in casibus interpellatio per se est prorsus inutilis atque superflua, cum pars conversa stante illo *dubio* etiam sine interpellatione *propter favorem fidei* ad novas nuptias transire possit. Cfr. cit. Const. Pauli III., Pii V., Urbani VIII., S. C. Inq. 18. Maii 1892. 26. Apr. 1899., ubi tamen verba « *post formalem interpellationem* » ex stylo Curiae Romanae, non de mera *formalitate*, sed de propria et expressa legitimaque interpellatione sunt intelligenda; *D'Annibale* l. c.; *Bucceroni*, Supplementum pr. bibl. *Ferraris* v. Privileg. Paul. n. 19. sq.

Romano Pontifice concesso, non ex privilegio Paulino sint explicandae. Quae posterior sententia videtur esse *probabilior* (93), saltem si limitetur ad principalem assertionem (94)

(93) Quae modestior forma assertionis est praefenda. Nam certe Sedes Apostolica secundam sententiam hucusque directe et authentice nondum approbavit. Attenta quoque duplici controversia de stricta vel latiore significatione *discessus* coniugis infidelis atque de interpretatione *dispensationis* ab interpellationibus illud iudicium authenticum brevi tempore nondum videtur esse expectandum. Quare haec controversia nondum *« obiecto caret »*, sed eius solutio etiam *unice* non pendet ab origine *divina* privilegii Paulini. Cfr. Scherer l. c. p. 561. sq. iunct. Leitner l. c. p. 610. not. 5.

Ex altera parte adversariis quoque cavendum est, ne suam sententiam ut *certain* atque adeo in Congregationibus Romanis *unice* receptam defendant. Nam S. C. de Prop. F. 5. Dec. 1631. in Instructione quadam missionariis danda dixit corrigendum esse modum loquendi per *negationem* potestatis dispensandi in Summo Pontifice (quoad haec matrimonia), et loco verborum *« non posse concedi »* scribendum esse *« non esse concedendam facultatem petitam »*. Nostra quoque aetate haec sententia adversariorum in Congregationibus Romanis nequaquam habetur *certaine* definita, sed censetur esse *« in studiis »*. Imo quamplurimi viri docti nunc Romae potius sententiae in textu propugnatae adhaerent. Quare v. g. Feije, Rosset, Leitner in suum favorem nimium videtur insistere verbis SS. CC. praesertim S. C. Inq.; Sedes Apostolica etiam nunc permittit liberam disputationem in utramque partem, ut veritas pateat, dummodo argumentis, non dieteriis pugnetur.

(94) Quibus verbis suadetur hac in re non esse subscribendum *omnibus assertionibus* virorum doctorum, quibuscum in genere communis causa sustinetur v. g. Sanchezii de discessu *malitioso*, de *unica* interpellatione circa conversionem ex iure *divino* requisita, de *prohibita* cohabitatione cum paganis et praesertim Hebraeis atque de consequente *libertate* transcendendi ad *secundas* nuptias. Multo minus *omnes rationes* ad demonstrandam illam sententiam allatae vere *efficaces* sunt dicendae. V. g. professores collegii Romani in citata disputatione Sixto V. oblata (cui Vasquez, videtur noluisse subscribere; cfr. S. C. de Prop. F. 5. Dec. 1631.) arguunt, quod Moyses ex *propria auctoritate* Hebraeis permiserit libellum repudii, atque inde deducunt a fortiori R. Pontificem habere talem potestatem. Quod argumentum *proficiscitur* a falsa doctrina Salmeronis vel potius Laynez. Cfr. Disput. Trid. Laynez, quas ed. Grisar. t. I. p. 21. 53. sq. de lege Moysis per Suarez, De leg. l. IX. cap. 2. merito solideque refutata; praeterea in se non est peremptorium, cum in *rebus positivis* huiusmodi conclusiones ex vetere testamento ad novam legem et vicissim sint exigui valoris; denique *nimium* probat, cum eodem argumento posset demonstrari R. Pontifici saltem in casibus extraordinariis solutionem matrimonii consummati esse permissam. Cfr. Rosset l. c. n. 651. 713. sq. Deinde probabilis non est ulterior ratio eorundem professorum petita ex origine *mere apostolica*, *non divina* privilegii Paulini, ut supra iam demonstravi. Porro solida dici nequit probatio, si ex paritate cum *volis* et *iuramentis* arguitur. Nam in rebus positivis argumenta ex simili materia claudicant. Praeterea si *unice* insistatur vinculo ex *humana voluntate* orto, tandem

suorum patronorum. Nam Gregorius XIII. in cit. Const. "*Populis ac nationibus* „ concedit missionariis "*facultatem dispensandi cum quibuscumque utriusque sexus Christi fidelibus incolis dictarum regionum (Brasiliae) et serius ad fidem conversis, qui ante baptismum susceptum matrimonium contraxerant, ut eorum quilibet superstite coniuge infideli et eius consensu minime requisito aut responso non exspectato, matrimonium cum quovis fidei alterius etiam ritus contrahere et in facie Ecclesiae solemnizare et in eis postea carnali copula consummatis quoad vixerint remanere licite valeant, dummodo constet et summarie et extrajudicialiter coniugem, ut praefertur, absentem moneri legitime non posse, aut monitum infra tempus in eadem monitione praefixum suam voluntatem non*

etiam matrimonium consummatum fidelium a R. Pontifice solvi posset; si vero etiam ratio habeatur consummationis et prolis ad consensum matrimonialem accedentis, iam insignis existit differentia inter matrimonium et votum atque iuramentum. Tandem matrimonium principaliter est ordinatum ad bonum commune, votum vero et iuramentum ad bonum privatum; hinc in ordine ad dispensationem et solutionem non est par ratio. Cfr. *Rosset* l. c. n. 652. Quodsi denique iidem doctores vel ipsam obscuriorem epistolam "*Gregorii III.* „ ad S. Bonifacium pro se allegant, magis coniecturae infelici quam solido argumento insistant.

Aliis argumentis etiam minor vis est tribuenda, si quis attendat iterata responsa S. C. Inq. in casibus *vere dubiis de valore matrimonii* cum prima uxore celebrati. Cfr. S. C. Inq. 8. Iun. 1836. 22. Noy. 1871. 18. Maii 1892.; *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 345. (de Brevi Pii V.).

Denique solida ratio non suppeditatur ex iis, quae *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 341. narrat de exitu celeberrimae causae Florentinae in S. C. C. 27. Iul. 1727. et 29. Mart. 1729. discussae (iunct. disput. *Ursayae*) per aliquam dispensationem pontificiam. Nam quamvis fide digna sint, quae ex libris hospitii Romani catechumenorum de duobus coniugibus Abraham et Blancha referuntur, tamen *factum principale* sel. R. Pontificem in illa causa tandem sua auctoritate per aliquam dispensationem solvisse prius matrimonium, nullo documento historico directe et certo probatur.

Nam omnes illae assertiones de dispensatione quadam viva voce ex audientia SS.mi data, si res accurate examinetur, nituntur *meris coniecturis* plus minusve speciosis, quibus alii pari iure alias opponunt coniecturas. Quodsi *Ballerini* l. c. Benedictus XIV. accusat quasi malae fidei et praeconceptionis opinionis, eo quod "*ignorare hoc Lambertinus non poterat* „, argumentum potius videtur esse invertendum.

Nam si Benedictus XIV. in opere suo (De Synod. dioec.) etiam secundis curis tempore sui pontificatus publicato omnino tacet de ista dispensatione pontificia, id non praeconceptionis opinioni tanti viri est tribuendum, sed potiore iure concluditur huiusmodi dispensationem in caus. Florent., in qua Benedictus XIV. in minoribus constitutus tamen insignem partem habuit, de facto nunquam fuisse concessam. Quare in re adeo gravi integra quaedam theoria super facto parum probato non videtur esse aedificanda.

significasse. Quae quidem matrimonia, etiamsi postea innotuerit coniuges priores infideles voluntatem iuste impeditos declarare non potuisse, et ad fidem etiam tempore contracti secundi matrimonii conversos fuisse, nihilominus rescindi nunquam debere, sed valida et firma prolemque inde suscipiendam legitimam fore decernimus „.

Qua in Const. Gregorius XIII. *decrevit* nova matrimonia sine ulla interpellatione ex apostolica *dispensatione valide* iniri posse, etiamsi tempore contracti matrimonii secundi *utraque pars* iam suscepisset baptismum. Qui casus in privilegio Paulino non continetur, vi cuius novae nuptiae coniugi *fideli* solummodo permittuntur, si *pars infidelis* discedat (95). Quare non est recurrendum ad privilegium Paulinum a Gregorio XIII. non allegatum, sed ad *plenitudinem potestatis pontificiae iustasque causas* (96) et *minorem firmitatem* vinculi istorum matrimoniorum, quibus R. Pontifex insistit. Quae minor firmitas forte in dubium vocatur, si matrimonium simpliciter ratum fidelium comparatur cum matrimonio in infidelitate consummato ante conversionem *unius tantum* coniugis. At nemo profecto negabit matrimonium *duorum conversorum* ante baptismum, non postea consummatum propter rationem sacramenti in utroque coniuge esse fortius vinculum quam matrimonium in infidelitate consummatum, quod per conversionem *unius tantum* coniugis certe non in *utroque*, imo in *neutro* factum est sacramentum. Hinc cum Gregorius XIII. solverit vinculum *huiusmodi* matrimonii pro eo tempore, quo iam *uterque* fuisset christianus, a *fortiori* potuit solvere vin-

(95) *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 338. sq.; *Pesch* l. c. n. 796.; *Gasparri* l. c. n. 1109.; *Palmieri* l. c. p. 220. sq.; aliter *Rosset* l. c. n. 647. sq.; *Leitner* l. c. p. 612. sq.; *Feije* l. c. n. 602. argumentis parum efficacibus verba Gregorii XIII. explicare conantur, atque praesertim *Rosset* l. c. n. 647. utitur prorsus falso argumento circuloque vitioso, si matrimonium duorum conversorum ante baptismum, non postea consummatum simpliciter aequiparat matrimonio a duobus fidelibus contracto et consummato, ut inde quasi a limine repellat potestatem pontificiam seseque a priori extricet a difficultate explicandi *factum* in Const. Gregorii XIII. certissime admissum de solutione matrimonii duorum conversorum in infidelitate tantum consummati.

(96) Quam graves sint illae causae, patet ex enumeratione ab ipso *Rosset* l. c. n. 637. sq. factae; certe non sunt inferiores illis, ob quas R. Pontifex concedere solet solutionem matrimonii rati. Cfr. quoque *Collect. S. C. de Prop. F.* n. 1313. 1356. 1358. 1360.; *Leitner* l. c. p. 605. de gravibus causis requisitis, si R. Pontifex dispenset in lege Superioris; *Bucceroni*, Supplementum ad *Ferraris* l. c. n. 23.

culum imperfectius in casu, quo unus tantum coniux amplexus erat religionem christianam.

Praeterea si Gregorius XIII. solummodo *declarasset* privilegium Paulinum divinitus concessum, posuisset actum *magisterii*, non *regiminis ecclesiastici*, quo per solemnem interpretationem docuisset *veritates* in iure divino contentas.

Quae interpretatio iuris divini vera esse debet *ubique* nec restringi potest ad Brasiliam; adversarii autem omnino tenent (et recte quidem) declarationes factas a Gregorio XIII. non posse *extendi* ad alias regiones; concedant igitur necesse est in cit. Const. Gregorio XIII. non contineri meram *declarationem* iuris divini, sed haberi actum *regiminis ecclesiastici*, quo pro determinata regione speciale quoddam privilegium a Sede Apostolica indultum est. Cuius privilegii *obiectum* aliud rationabiliter assignari non potest, nisi ipsa *solutio* istorum matrimoniorum. Nam dispensatio sensu stricto ab interpellatione *impossibili* non habet congruum obiectum, et adversarii in explicando textu Gregorii XIII. confundunt *conditionem* indulti pontificii cum ipsius *obiecto* (97).

(97) *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 332. sq. 335. 339. sq.; Disputatio cit. prof. colleg. Rom. i. f. Hinc *Rosset* l. c. n. 647. non videtur attendisse ad *ultima verba* illius Disputationis, si putat ibidem non allegari dispensationes Pii V. et Gregorii XIII.

Aliter *Leitner* l. c. p. 599. iunct. p. 605., ubi videtur admittere aliquam dispensationem R. Pontificis ab uno vel duplici *praecepto divino* interpellationis, imo p. 608. explicat Const. Gregor. XIII. de dispensatione ab interpellatione impossibili, ubi pars infidelis proprie (?) iam ante (?) baptismum perfecti separationem. At ista suppositio gratuito fingitur. Multo minus probabilis est interpretatio *Benedicti XIV.*, Quaest. can. 546. n. 38., ubi putat Gregorium XIII. in cit. Const. decrevisse, ut *fides non praestaretur* coniugi *post* contractum novum matrimonium alterius partis comparenti et asserenti se iam ante tempus, quo illud contractum sit, baptismum suscepisse. Quae fides forte in casibus particularibus, sed non *generaliter* in *omnibus* legitime negari potest, nisi quis recurrat ad meram *divinationem* Pontii atque Gregorio XIII. tribuat *decretum generale* super divinatione fundatum. Quare mirum non est, quod *Benedictus XIV.* postea in opere De Synodo dioecessana hanc explicationem Const. Gregorii XIII. *lacte dimittat*. Cfr. *Braun* in Arch. f. k. K. t. 46. p. 400. Pariter solida non est altera explicatio *Benedicti XIV.*, De Synod. dioec. l. XIII. cap. 21. n. 5., ubi tenet Gregorium XIII. missionariis tantum concessisse facultatem dispensandi super rigore *iudicialis formae* in facienda interpellatione. Quae explicatio ab ipso *Feije* l. c. n. 489. omnino reiicitur. Praeterea haec interpretatio supponit in iure *antiquo* strictam *formam iudicalem* in interpellatione fuisse praescriptam. Id, quod omnino non obtinuit. Cfr. *Esmein* l. c. t. I. p. 230. Hinc Gregorius XIII. dedisset dispensationem a lege canonica certo non existente aut adeo exigui momenti, ut illa solemnissima provocatio ad plenitudinem potestatis pontificiae non habuisset sensum.

Denique eadem doctrina confirmatur ex indultis apostolicis (98), quibus non obstante *certitudine de prima uxore legitima* datur facultas “ *dispensandi cum gentilibus et infidelibus, ut post conversionem et baptismum, quam ex illis mauerint, si etiam ipsa fidelis fiat, retinere possint, nisi prima voluerit converti* „ (99). Quae facultas cum explicatione privilegii Paulini ab adversariis data conciliari nequit; nam si prima uxor certo legitima absque contumelia creatoris cohabitare serio vult, sed converti renuit, coniux fidelis ex iure divino in vim privilegii Paulini nequit transire ad *novas nuptias*, sed solummodo ob iustas causas sese potest separare a *thoro et cohabitatione* (100).

Quae adversarii v. g. Rosset, Feije, Leitner huic sententiae opponunt, partim in praecedentibus iam sunt soluta, partim vi probandi omnino carent (101).

706. Scholion. Quemadmodum antiquae leges Hebraeorum, Graecorum, Romanorum aliorumque populorum permiserunt *divortia plena*, ita etiam moderni codices (102) civiles veram vinculi matrimonii etiam consummati solutionem (103) ob

Quae Feije l. c. n. 493. sq. 602. et Braun l. c. p. 398. sq. alique ad explicandam Gregorii XIII. Const. docent, tandem recidunt in *interpretationem extensivam privilegii Paulini*, quae aut in se admitti non potest aut reducenda est ad sententiam in textu propugnatam. Cfr. Gasparri l. c. n. 1109.

(98) Formula l. facultat. S. C. de Prop. F. n. 11.; S. C. de Prop. F. 26. Sept. 1837.; S. C. Inq. 28. Mart. 1860. 20. Iun. 1866. 18. Maii 1892.; Putzer l. c. p. 197. sq.; Feije l. c. n. 481. 488.

(99) S. C. de Prop. F. 5. Dec. 1631.; S. C. Inq. 8. Iun. 1836. 12. Iun. 1850. 11. Iul. 1866. ad 8., ubi omnino negatur ius eligendi unam ex aliis uxoribus, si *prima vult converti*, ne religio christiana, sancta et immaculata, fiat praetextus libidini.

(100) Pauli III. Const. “ *Altitudo* ”: “ *Qui vero recordantur, quam primo acceperint, aliis dimissis eam retineant* ”; S. C. Inq. 8. Iun. 1836. 23. Novemb. 1883. 10. Dec. 1885.; Putzer l. c. p. 201. sq. Cfr. supra h. tit. n. 701. de doctrina Clementis III. in cap. l. de convers. infid. III. 20. in compl. II.; S. Thomae; S. Raymundi aliorumque auctorum.

(101) Cfr. Rosset l. c. n. 641. sq., ubi vel ex ipsa sacra scriptura et Innocentio III. arguit; at primum argumentum nimium probat, quia secus ipsum privilegium Paulinum et ius R. Pontificis solvendi matrimonium ratum essent neganda; alterum potius contra Rosset retorqueri potest. Qui auctor eo minus hunc secundum modum solvendi matrimonia in infidelitate consummata negare potest, cum ex *duplice fonte* repetat solutionem matrimonii rati sel. ex iure divino in professione solemnī, in aliis casibus ex *potestate R. Pontificis*.

(102) Cfr. supra h. tit. not. 20.; Melata l. c. p. 63. sq. 70. 74. sq. 78. 83. sq. 88. sq.; Scherer l. c. p. 567. sq.; Friedberg-Ruffini l. c. § 159.

(103) Quae leges civiles cum iuri *naturali* et *divino* opponantur, in

certas causas a lege civili determinatas (104) fieri posse sal-

se sunt irritae et ad summum habent vim *legum permissiviarum*, quibus *certis delictis* v. g. concubinato vel adulterio in foro civili conceditur immunitas a poenis. Qua ratione antiquiores quidam theologi studuerunt leges Imperatoris Iustiniani atque adeo Moysis de divortiis et libello repudii adnumerare *legibus mere permissivis*. Cfr. *Suarez*, De leg. l. IX. cap. 4. n. 9. 10. cap. 6. n. 8. sq.; *Sanchez* l. c. X. disp. 1. n. 12. Quodsi legislatores quidam civiles ex theoriis quibusdam philosophicis divortia suis subditis indulserunt, *falso, non vero iuri naturali* simulque insigni sophismati innitentes considerunt istas leges. Nam quod iure naturali statutum est de solubilitate *aliorum* contractuum per summam inconsequentiam transtulerunt ad contractum matrimonii pro natura sua *singulari* plane indissolubilem. Porro leges illae divortii iam ipso iure naturali damnatae etiam impingunt in ipsum *positivum ius divinum*. Consequenter sub alio quoque respectu graviter laedunt *subditos catholicos*, quibus contra fidei et morum canones obtrudunt ius divortii erroribus dogmaticis et pravis consuetudinibus acatholicorum introductum. Cfr. *Hollweck*, D. Civileher. d. b. G. p. 210. sq. 9. sq.; *Allègre* l. c. t. I. p. 164. sq.

(104) Quibus in *causis* assignandis magna est *varietas* legum civilium, unde denuo patet spreta lege divina indissolubilitatis matrimonii arbitrium humanum in re adeo gravi *arbitrarios* quoque statuere terminos. Quod arbitrium attingit summum gradum, si attendantur leges diversaeque praxes fori civilis in permittendo divortio coniugibus *matrimonio mixto* unitis.

Profecto per se standum esset iuri *partis catholicae*; at maxima confusio inducitur, si sine solidis fundamentis causae divortii mox simpliciter ex iure coniugis *acatholici*, mox secundum principia religiosa *mariti* vel *auctoris* vel *rei* dicuntur definiendae. Cfr. *Scherer* l. c. p. 570. 576. sq. de miris istis legibus et confusis disquisitionibus iuristarum. At *« durum »* non est appellandum, quod *certo iure divino* sancitur.

Facile principes in admittendis multis causis divortii sunt *Muhamedani* et *Status foederati Americae septentrionalis*. Summa olim fuit difficultas in *Anglia* obtinendi divortium; etenim usque ad a. 1857. sententia divortii fuerat reservata parlamento regni, sed nunc divortiis maior concessa est facilitas. Ex art. 227. codicis Napoleonis I. divortium plenum habuit locum *ipsa iuris dispositione*, si unus ex coniugibus ob delictum damnabatur ad *mortem civilem*, aut per *sententiam* magistratus legitime pronuntiatam obtineri potuit non solum propter *causas* in iure determinatas ad instantiam *unius* coniugis, sed etiam *mutuo consensu* absque ulla causa. At nunc in *Gallia* post abrogationem mortis civilis et divortii ex *mutuo consensu* (art. 233.) unice in lege 27. Iul. 1884. lata permittitur divortium ob causas determinatas. Cfr. *Allègre* l. c. t. I. p. 117. sq. 192. sq.; *Rosset* l. c. n. 4063. sq. In *Belgio* propter sublatam iam in ipsa constitutione regni mortem civilem, etiam divortium ex illo capite, sed *non ex mutuo consensu* est abrogatum. Cfr. *Allègre* l. c. p. 704. sq. In *Helvetia* non solum ex causis in iure civili enumeratis divortium est permissum, sed iudici civili satis ampla datur potestas pro suo prudenti arbitrio ad instantiam *unius* vel *utriusque* coniugis decernendi solutionem matrimonii penitus perturbati. *Russia, Graecia, Serbia, Rumenia, Germania, Hungaria, Dania, Norvegia, Suecia*, pariter divortium in casibus a iure expres-

tem interveniente auctoritate publica (105), non mere privata *regulariter* (106) statuunt, sed vicissim speciales modos solutionis vinculi matrimonialis *iure canonico* approbatos scil. per privilegium Paulinum, solemnem professionem religiosam, dispensationem pontificiam agnoscere non *solent* (107). Ecclesia quoque ex sua parte sententias divortii sive a tribunalibus civilibus sive aliis dicasteriis acatholicis in favorem catholicorum vel schismaticorum vel haeticorum vel infidelium incompetenter latis non agnoscit, sed tum decisiones de merito causae tum ipsa iudicialia acta *omni valore iuridico* carere declarat (108).

sis admittunt; *Austria* vero dum matrimonia *catholicorum* habet indissolubilia, in permittendo *acatholicis* divortio sese ipsorum opinionibus religiosis i. e. erroribus accommodat, unde praesertim in matrimoniis *mixtis* ad mirabiles pervenitur conclusiones. Cfr. *Melata* l. c.; *Scherer* l. c. p. 568. sq. 576. sq.

(105) Leges civiles quamvis non tolerant divortium ex *mera conventionione privata* factum, tamen in ordinanda interventione auctoritatis publicae non sunt omnino concordēs. Ex iure communiter vigente requiritur *sententia competentis iudicis* civilis, qua matrimonium rescinditur. At olim in *Gallia* iudex civilis solummodo decrevit locum esse procedendi ad sententiam divortii, syndicus vero huic decreto innixus pronuntiavit ipsum divortium, ut ab eo magistratu matrimonium *solveretur*, coram quo fuit contractum.

Qui articuli 264. sq. cod. Napol. nova lege 18. Apr. 1886. in *Gallia* abrogati sunt, atque ipsi iudices civiles nunc immediate ferunt sententiam divortii. Cfr. *Gasparri* l. c. n. 1234.; *Allègre* l. c. t. I. p. 199. sq.

In nonnullis civitatibus *Germaniae* principes quidam acatholici vi sui Summepiscopatus sibi vindicaverunt ius (nunc saltem per novum cod. civil. §§ 1564. sq. sublatum) per modum alicuius dispensationis dissolvendi matrimonia etiam consummata. Imo in *Austria* a gubernio civili usque ad nostram aetatem sub speciosa forma *dispensationis* ab impedimento *ligaminis* in casibus quibusdam singularibus *indulgetur* divortium. Cfr. *Fahrner* l. c. p. 340.; *Scherer* l. c. § 136. not. 94. 111.; *Hollweck* l. c. p. 221. 225.; Arch. f. k. K. t. 65. p. 474. sq.

(106) Cfr. supra h. tit. not. 20. In *Gallia* inde a d. 18. Maii 1816., quo contra sanctiones codicis Napoleonis sollemnis lata est lex: « *Divortium est abrogatum* », usque ad nefastam legem 27. Iul. 1884. etiam in foro civili solutio vinculi matrimonialis fuit exclusa. Quae indissolubilitas matrimonii nunc quoque retinetur in legibus civilibus *Hispaniae, Italiae, Lusitaniae, Brasiliae, Columbiae* atque aliis quibusdam civitatibus Americae latinae v. g. in republica Argentina. Cfr. *Melata* l. c. p. 63. sq. 70. 90. sq.

(107) Cfr. v. g. cod. proced. civil. in German. § 15.; *Hollweck* l. c. p. 225. sq.; *Leitner* l. c. p. 615.; *Scherer* l. c. p. 572. 576. Quare si in foro ecclesiastico una ex tribus illis solutionibus matrimonii locum habeat, in foro civili ex *alio quodam titulo* obtinendum est divortium. At v. g. in *Russia* vis privilegii Paulini solvendi matrimonia in infidelitate contracta quoad substantiam admittitur. Cfr. *Milas* l. c. p. 549. sq. 554. sq.

(108) S. C. C. 15. Ian. 1724.; Instr. S. C. Inq. 20. Iun. 1883. n. 43. 44.

§ 2. DE SEPARATIONE A THORO ET COHABITATIONE.

I. De separatione perpetua a thoro et cohabitatione.

707. Separatio perpetua a thoro et cohabitatione, sed manente vinculo matrimonii licite fieri potest (109) propter adulte-

et S. C. de Prop. F. (a. 1883.) n. 44. 45.; Conc. plen. Baltimor. III. (a. 1884.) n. 124.; Bened. XIV., De Synod. dioec. l. XIII. cap. 22. n. 4.; Rosset l. c. n. 4067. sq.

(109) Antiqui populi v. g. Hebraei, Graeci, Romani cum de iure permitterent divortia plena quoad vinculum matrimonii, non habuerunt expressas leges de sola separatione a thoro et cohabitatione in ipso iure naturali fundata, sed severis poenis in iure criminali contra adulterium statutis fuerunt contenti. Cfr. Schegg l. c. p. 643. sq. 698.; Walter, Deutsche Rechtsg. n. 732. sq., Gesch. d. r. R. n. 809. sq.

Quae res immutari coepta est, cum Christus Dominus reprobata vinculi matrimonialis dissolutione disertis verbis saltem in casu adulterii positive *permitteret* parti innocenti perpetuam separationem a thoro et cohabitatione. Cfr. Matth. V. 31. 32. XIX. 9. Quam doctrinam S. Paulus I. Corinth. VII. 11. 12. fideliter secutus ex praecepto Domini uxorem (etiam iuste) discedentem iubet manere innuptam aut viro suo reconciliari. Cum ex natura rei et ipsis verbis Christi illa separatio a thoro et cohabitatione parti innocenti concessa nitatur *permissione*, non *iussu*, saltem *regulariter* non existit *obligatio* coniugis innocentis *dimittendi* partem culpabilem, dummodo vitetur scandalum atque periculum consensus in turpitudinem partis vitis. Cfr. Sanchez l. c. l. X. disp. 13.; Schmalzgr. b. t. n. 118. sq.; Rosset l. c. n. 3902. sq. Quare si qui auctores antiqui et doctores scholastici absolute videantur urgere *obligationem* dimittendi partem adulteram, aut rigidius loquuntur, aut salvis limitationibus supra insinuatim intelligendi sunt. At mitior doctrina non solum a S. August. c. 5. C. XXVIII. q. 1. traditur, sed vel ipse Hermas in c. 7. C. XXXIV. q. 1. et 2. alique v. g. c. 1. sq. C. XXXII. q. 1. nequaquam nimium rigorem defendunt; nam de adultera disserunt, quae poenitentiam agere detrectat. Quae disciplina poenitentiae publicae praesertim delictis idololatriae et adulterii iniunctae etiam suppeditat explicationem, quare complura Concilia particularia in antiqua Ecclesia videantur maiore rigore statuere *obligationem* dimittendi partem adulteram. Cfr. v. g. c. 65. 70. Conc. Illiber. (a. 300-306.); c. 8. Conc. Neocaes. (a. 314-325.); c. 7. Conc. Tolet. I. (a. 400.); c. 9. Conc. Tarracon. (a. 516.); Hefele l. c. t. I. p. 185. sq. 247. sq. t. II. p. 676. sq.; Freisen l. c. p. 831. sq. Praeterea Concilia quandoque expresse agunt de maritis *conscitis* atque convivibus adulteriis uxorum et de clericis *coniugatis*, in quibus facilior fuit ratio scandali. Hinc Ecclesia orientalis usque ad nostram aetatem retinet eam disciplinam, ut presbyteros, qui uxores suas adulteras pro convenientia ipsis suggesta de facto non dimittunt in perpetuum, sed cum eis convivere pergunt, ab omnibus functionibus sacris cessare iubeat. Cfr. Conc. prov. Alba-Iul. (a. 1872.) p. 140.

Post abrogatam poenitentiam publicam toto medio aevo illa praxis fuit retenta, ut pars innocens salvo vinculo matrimonii *potuerit* dimittere

rium (110) unius coniugis ex iure divino naturali (111) et positivo (112) ab innocente coniuge sive marito sive uxore etiam invita altera parte. Nam in fidelitate servanda maritus et uxor pari iure et obligatione coniunguntur (113).

Quod *adulterium*, ut ius tribuat coniugi innocenti denegandi debitum coniugale atque instituendi divortium a thoro et cohabitatione, debet esse *formale*, non materiale (114, *consummatum* in sua specie, non mere inchoatum v.g. per turpes amicitias (115), altero coniuge invito *factum*, non ipso excitante, expresse vel tacite consentiente, approbante minimeque impediante, cum *facile* impediri posset (116), expresse vel

coningem adulterum, nisi *voluerit* reconciliari. Cfr. c. 10. Synod. Herford. (a. 673.); Synod. Paris. (a. 829.) l. III. c. 2. et Synod. Wormat. (a. 829.); Gratian. C. XXXII. q. 1. 7.; C. XXXIV. q. 1. et 2. A qua disciplina regulari etiam cap. 3. X. de adulter. V. 16. (= *Herm.* in c. 7. C. XXXIV. q. 1. et 2., non can. desumpt. ex Conc. Arelat.) et cap. 25. X. de iureiur. II. 24. non sunt aliena. Cfr. *Leitner* l. c. p. 619. de casu excepto.

(110) Quomodo distinctio inter divortium quoad vinculum et quoad thorum et cohabitationem in praxi ecclesiastica constanter fuit retenta, ita etiam duplex separatio a thoro et cohabitatione in ipsa *natura rei* fundata sel. *perpetua* et *temporanea* iam diu ante Concilium Tridentinum per praxim Ecclesiae nacta est approbationem, donec tandem ab eodem Concilio l. c. can. 7. 8. *duplex error* pseudoreformatorum de solutione vinculi matrimonialis propter adulterium atque de illicita separatione a thoro et cohabitatione fuerit solemniter saltem indirecte proscriptus, ipsaque Ecclesia ab errore directe vindicata: " *Si quis dixerit Ecclesiam errare (cum docuit et docet....) can. 7.; (cum separationem.... fieri posse decernit....) canon. 8. Cfr. Perrone l. c. t. III. p. 430. sq.; Rosset l. c. n. 3853. sq.; Esmein l. c. t. II. p. 308. sq.*

(111) *Sanchez* l. c. l. X. disp. 3. n. 4.; *Rosset* l. c. n. 3863. sq. aliquae communiter contra paucos doctores antiquos, qui ad *solum positivum* ius divinum recurrunt. Nam frangenti fidem fides servanda non est; sed ex natura matrimonii coniuges sibi mutuo debent servare fidem quoad thorum et cohabitationem; ergo si unus hanc fidem laedat, alteri divertere licet.

(112) Matth. V. 31. 32. XIX. 9.; cap. 9. X. de spons. IV. 1.; cap. 19. X. de convers. coniug. III. 32.

(113) S. Paul. I. Corinth. VII. 10. 11.; c. 4. (S. Ambros.) C. XXXII. q. 4.; c. 20. (S. Hieron.) c. 23. (Innocent. I. a. 405.) C. XXXII. q. 5.; cap. 4. 5. 8. X. h. t.; *Bernard. Pap.* l. c. p. 184. sq.; *Tancred.* l. c. p. 87.; *Schmalzgr.* h. t. n. 98. sq.; *Rosset* l. c. n. 3855.; *Freisen* l. c. p. 841.

(114) Cfr. c. 3. sq. C. XXXII. q. 5.; cap. 6. X. de eo, qui cogn. IV. 13.; at inter exceptiones legitimas *vis conditionalis*, quae non pertingat ad absolutam violentiam, probabilius non continetur. Cfr. *Sanchez* l. c. l. X. disp. 5. n. 13. sq.; *Rosset* l. c. n. 3890.

(115) *Schmalzgr.* h. t. n. 99. sq.; *Rosset* l. c. n. 3870. sq.

(116) Cap. 6. X. de eo, qui cogn. IV. 13.; R. I. 27. in Sext.; Instr. C. R. § 207.; *Sanchez* l. c. n. 3. sq.; *Gasparri* l. c. n. 1113.; *Rosset* l. c. n. 3888., qui tamen n. 3889. sq. tradit doctrinam in se minus probatam et cap. 4. 5.

tacite non condonatum (117), adulterio alterius partis non compensatum (118), denique a coniuge innocente saltem per praesumptiones violentas certo probatum (119).

708. Sodomia quoque coniugis cum tertia persona (120) et bestialitas merito aequiparantur adulterio atque sunt legitimae causae separationis perpetuae a thoro et cohabitatione (121). Nam matrimonium eo tendit, ut coniuges fiant una caro. Quam fidem coniux perfecte frangit, qui bestialitatem vel sodomiam cum tertia persona exercet; nam carnem suam dividit cum alio.

709. Ob haeresim vel apostasiam a fide unius coniugis separatio a thoro et cohabitatione perpetua etiam secluso gravi periculo vel scandalo per iudicis sententiam perpetuum divortium statuentem ita permittitur, ut pars innocens coniugem haereticum vel apostatam post conversionem recipere non amplius teneatur (122). Quodsi coniux innocens post sen-

X. h. t. non conformem, si ius divortii illi coniugi negat, qui fuit causa saltem remota et indirecta adulterii alterius partis. Cfr. quoque Arch. f. k. K. t. 21. p. 82. sq.

(117) Instr. C. R. § 207.; Sanchez l. c. n. 19. sq.; Rosset l. c. n. 3892. sq.; Scherer l. c. p. 586. not. 37. Quae condonatio debet esse vera, non ficta, libera et spontanea; non vi metuque extorta, sed ut valida sit suumque producat effectum, a parte adultera non est necessario acceptanda; etenim non fit in commodum partis adulterae et habet vim remissionis iniuriae, quae non indiget acceptatione.

(118) Cfr. c. 1. (S. August.) C. XXXII. q. 6.; cap. 4. 5. X. h. t.; cap. 6. 7. X. de adult. V. 16.; Sanchez l. c. n. 2. 20. 23.; Rosset l. c. n. 3876. sq.

(119) Cap. 27. X. de testib. II. 20.; cap. 12. 13. X. de praesumpt. II. 23.; cap. 36. X. de iureiur. II. 24.; cap. 5. X. de purg. can. V. 34.; cap. 6. X. de adulter. V. 16.; S. C. C. 27. Ianuar. 1866.; Instr. C. R. §§ 229. 232. 233. 242.; Sanchez l. c. I. X. disp. 12.; Rosset l. c. n. 3874. sq.; Schulte, Ehepr. § 59. VII.; Laemmer in Arch. f. k. X. t. 49. p. 295. sq.

(120) Quae sententia nequit extendi ad sodomiam cum proprio coniuge, quae solummodo dat causam temporaneae separationis, i. e. donec pars culpabilis fuerit emendata; etenim in casu non habetur perfecta divisio carnis cum altero, unde ius ad perpetuam separationem oritur. Cfr. Rosset l. c. n. 3873.

(121) Sanchez l. c. I. X. disp. 4. alique communiter v. g. Rosset l. c. n. 3867. sq. S. Alphons. l. c. I. VI. n. 962.; Perrone l. c. t. III. p. 424. sq.; Scherer l. c. p. 587. alique, quorum rationes ab antiquis et recentioribus scriptoribus solide refutantur. Certe ex morum gravitate potius argumentum repeti potest, quod propter duo nefanda delicta adeo matrimonio contraria pariter permittatur separatio perpetua. Cfr. quoque Instr. Eystett. p. 433.

(122) Cap. 6. X. h. t.; Instr. Eystett. p. 433. Quod cap. 6. X. h. t. cum Santi h. t. n. 41. non potest dici « correctum » per cap. 7. X. h. t. et cap. 21. X. de conv. coniug. III. 32.; etenim talis correctio unius capitis

tentiam iudicis latam maneat in saeculo, ex debito necessitatis compelli nequit, ut coniugem conversum denuo admittat ad vitae maritalis consortium, licet reconciliatio debito cuidam honestatis omnino conveniat (123). At si propter apostasiam a fide vel haeresim separatio a thoro et cohabitatione facta sit *privata auctoritate*, pars fidelis etiamsi per transitum ad religionem mutaverit statum, omnino *obligatur* iterum recipere coniugem conversum (124).

710. *Mutuo liberoque consensu* coniugum eadem separatio perpetua est permissa, si aut maritus suscipit *ordines sacros*, aut alteruter vel uterque coniux amplectitur *statum religiosum* (125). At coniux *innocens* etiam invita altera parte, quae v. g. propter adulterium dedit iustam causam *perpetuae* separationis, potest suscipere ordines sacros vel amplecti statum religiosum. Quod ius parti *culpabili* non competit, nisi coniux innocens, penes quem est potestas sotentem compartem revocandi, suum praestet *expressum* vel *tacitum* consensum (126).

per alia in *eadem* collectione authentica, imo in *eadem* titulo principiis iuridicis de interpretatione *unius* collectionis authenticae non est conformis. Cfr. *Rosset* l. c. n. 3962. sq. 4048. sq. cfr. Instructio Eystettensis ed. 5. 1902. n. 551. *De Smet*, De Spons. et Matrim. ed. 2. 1910. n. 154.

(123) *Sanchez* l. c. l. X. disp. 15.; *Pirhing* h. t. n. 29. sq. aliique; paulo aliter *Schmalzgr.* h. t. n. 148. sq.; *Gasparri* l. c. n. 1116. sq. aliique v. g. *Scherer* l. c. p. 587.

(124) Cap. 6. 7. X. h. t.; cap. 21. X. de convers. coniug. III. 32. *Rosset* l. c. n. 4048.

(125) Cfr. l. III. t. 32. de convers. coniug.; *Schmalzgr.* h. t. n. 98.; *Benedict. XIV.*, De Synod. dioec. l. XIII. cap. 12. n. 10. sq.; *Rosset* l. c. n. 3914. sq.; *Wernz*, Ius Decretal. t. II. n. 127. t. III. 628.

(126) Cap. 15. 21. X. de convers. coniug. III. 32.; cap. 6. X. h. t.; *Schmalzgr.* h. t. n. 122. sq.; *Gasparri* l. c. n. 1114.; *Rosset* l. c. n. 3945. sq. 4033. sq.; *Feije* l. c. n. 528.; *Scherer* l. c. p. 585. not. 31. At quandoque doctrina veterum et recentiorum scriptorum et praxis Curiae Romanae in factis nec accurate exponitur nec in iure recte impugnatur. Etenim v. g. S. C. C. in caus. alleg. a *Richter* l. c. p. 289. n. 155. sq. constanter apponit *conditionem*, quod coniux innocens praevie suum praestet consensum, ut pars adultera possit ingredi religionem; quare nequaquam eidem imponit *obligationem* concedendi istam licentiam, neque *absolute* et *semper* exigit votum castitatis a coniuge innocente. Praeterea pars innocens si ita constanter recuset omnem reconciliationem, ut nulla amplius sit spes restaurandi matrimonium, potius *merito praesumitur consentire* in transitum alterius coniugis ad vitam religiosam. Aequum quoque non est partem nocentem tenere suspensam, ut pro summo iure constanter repellatur a consortio coniugali et simul impediatur a statu quodam convenienti assumendo. Cfr. cap. 19. X. de convers. coniug. III. 32.; *Rosset* l. c. n. 3947. 4056.

711. Coniux innocens *privata auctoritate* nequit perficere separationem *perpetuam* a thoro et cohabitatione, si *adulterium* alterius partis sit *dubium*, et probationes delicti non excedant probabilitatis limites. Quo in casu implorata iudicis ecclesiastici interventione eius sententia omnino est expectanda (127). Nam alter coniux in dubio sua *possessione* iniuste privatur. Quodsi adulterium est *certum* et *vere notorium*, coniux innocens nullo iure impeditur, quominus a thoro et cohabitatione adulteri statim saltem provisorie divertat (128). Etenim ius ad separationem oritur ex *natura* contractus matrimonialis et lege evangelica; ergo si factum adulterii est *notorie* verificatum, separationi saltem *provisoriae* nihil amplius obstat. At cum de ipsa notorietate facti facile possint existere illusiones, ideo sine sententia iudicis ecclesiastici ad separationem *definitivam* et *perpetuam* non est procedendum. Id, quod potissimum obtinet, si pars innocens tuto legitimeque velit transire ad *ordines sacros* vel *religiosum statum*.

Quamvis in casu adulterii *certi*, sed *occulti* coniugi innocentis in *foro conscientiae* et *secluso* scandalo permessa sit separatio etiam a cohabitatione ex *privata auctoritate* instituenda, tamen ordinarie in *foro externo*, ut vitentur scandala molestaeque partis culpabilis querelae, iudicis ecclesiastici officium est implorandum (129).

II. De separatione temporanea a thoro et cohabitatione.

712. Ecclesia catholica non errat cum ob multas causas separationem inter coniuges quoad thorum seu quoad cohabitationem ad *certum incertumve* tempus fieri posse decernit, quemadmodum a Concilio Tridentino Sess. XXIV. doct. de

Nostra vero aetate, qua mulieres poenitentes possunt ingredi in instituta quaedam ecclesiastica sibi magis conformia, rigor iuris cum acuitate canonica facilius conciliatur.

(127) Cap. 4. 5. X. h. t.; cap. 9. X. de sponsal. IV. 1.; cap. 2. X. ut lite II. 16.; Instr. C. R. §§ 205. 207. 241.; Sanchez l. c. I. X. disp. 12. n. 42.; Schmalzgr. h. t. n. 110.; Benedict. XIV., Quaest. can. 546. n. 9.; Rosset l. c. n. 4004. sq.; Arch. f. k. K. t. 36. p. 406. sq.; Gasparri l. c. n. 115.

(128) Sanchez l. c. disp. 12. n. 13. sq. 25. sq.; Schmalzgr. h. t. n. 111.; Gasparri l. c. iunct. Rosset l. c. n. 3945. 4006. sq. 4019. 4032.; Scherer l. c. p. 580. sq. cum non paucis antiquioribus scriptoribus.

(129) Cap. 4. 5. 6. X. h. t.; cap. 10. X. de rest. spol. II. 13.; Sanchez l. c. disp. 11. n. 7. sq. disp. 12. n. 1. sq.; Schmalzgr. h. t. n. 112. sq.; Gasparri l. c.; Rosset l. c.; Feije l. c. n. 527. sq.

sacram. matr. can. 8. contra errores pseudoreformatorum *definitum* est. Quo in canone Ecclesia interpretata est *ius divinum*: hinc si in certis casibus permittit vel praescribit separationem a thoro et cohabitatione, non *condit* novum quoddam ius, sed potius *ius divinum applicat* (130). Quare huc non spectat, si Ecclesia directe in *poenam incestus* aliquem coniugem privat facultate licite petendi debitum conjugale, aut si *indirecte* et consequenter separatio a thoro et cohabitatione fiat propter longam *incarcerationem* forte a potestate civili uni coniugi criminoso iuste inflictam (131).

713. Causae separationis temporaneae a thoro et cohabitatione generatim sunt gravia pericula *animae* vel *corporis*, quamdiu durant. Quae pericula possunt quandoque esse adeo gravia et proxima, ut non solum separatio temporanea sit *permissa*, sed etiam *praescripta*. Sub duplici illo *genere* causarum multae causae in *specie* continentur, ut patet ex cit. can. 8. Conc. Trid., quarum taxatio prudenti, non arbitrario iudicio tribunalium ecclesiasticorum est relicta. Huc spectant:

I. Compartis *apostasia* a fide, lapsus in *haeresim* vel *schisma*, si separatio ex *propria auctoritate* coniugis innocentis facta sit. Quo in casu pars fidelis ab altera parte etiam pacifice cohabitare volente pro suo iure *divertere potest*, sed coniugem conversum denuo recipere tenetur, si ipsa interim in saeculo manserit (132).

(130) Cuius canonis 8. sicut praecedentis can. 7. *obiectum directum* est condemnatio falsae *doctrinae* de *errantia* Ecclesiae (* *Si quis dixerit Ecclesiam errare* *), *indirectum* vero sunt *perversae assertiones* pseudoreformatorum de separatione a thoro et cohabitatione.

Quae doctrina falsa directe damnata est *haeresis*, indirecte proscriptae assertiones sunt *haeresi proximae* Cfr. Perrone l. c. t. III. p. 410. 414. sq. 415.; *Esmein* l. c. t. II. p. 308. sq.; aliter *Scherer* l. c. p. 580. not. 10., qui opinatur in can. 8. non contineri * *dogma fidei* *, sed * *placitum iuris* *. Quae assertio parum accurata etiam ex disquisitionibus historicis *Freisen* l. c. p. 837. non probatur. Cfr. quoque Instr. S. C. Inq. 6. Iul. 1817. ad Praef. mission. Martinicae etc. de civili divortii lege.

(131) *Bellarmin.* l. c. cap. 14.; *Leitner* l. c. p. 617.

(132) Cap. 6. 7. X. h. t.; cap. 21. X. de convers. coniug. III. 32.; Conc. Trid. l. c. can. 5. iunct. can. 8.; Instr. C. R. §. 203.; *Schmalzgr.* h. t. n. 140. 145. sq. 162.; *Rosset* l. c. n. 3962. sq. 4048.; *Leitner* l. c. p. 620.; *Scherer* l. c. p. 587. sq. At cum *S. Thoma* in IV. dist. 35. q. 1. a. 1. probe retinenda est distinctio inter fornicationem spiritualem et corporalem. Nam *unicus* actus fornicationis *corporalis* sufficit ad permittendam separationem; at propter unum actum infidelitatis nequit fieri separatio, sed tantum ob *consuetudinem*, quae pertinaciam ostendit, v. g. si alter coniux formaliter transeat ad sectam infidelium vel acatholicorum.

II. *Pericula animae* habentur in omnibus illis casibus, quibus unus coniux alterum ad peccata mortalia contra *fidem* vel *bonos mores* committenda cum gravi periculo inducere tentat. At propter *alia* delicta coniugis, quae in grave periculum animae alterius partis non redundant, separatio non est permessa, nisi forte ad tempus correctionis causa, aut coniux innocens incidat in periculum gravis poenae vel diffamationis (133).

III. *Pericula corporis* i. e. vitae vel valetudinis oriuntur ex insidiis vitae structis (134), saevitiis (135), morbis contagiosis (136) aliisque causis merito aequiparatis v. g. ex amentia et furore (137), ex malitiosa desertione sive affectata absentia (138), ex molesta cohabitatione ob frequentes gravesque rixas (139), at non ob levia quaeque incommoda (140), ex

(133) Cap. 2. X. h. t.; Instr. C. R. § 208.; *Schmalzgr.* h. t. n. 141. 159. sq.; *Sanchez* l. c. l. X. disp. 17. n. 1. sq. 14. sq.; *Rosset* l. c. n. 3977. sq.; *Gasparri* l. c. n. 1117.

(134) Cap. 1. X. h. t.; cap. 13. X. de rest. spol. II. 13.; *Schmalzgr.* h. t. n. 142.

(135) Cap. 8. 13. X. de rest. spol. II. 13.; S. C. C. 16. Maii 1789. et 28. Iul. 1804., unde constat coniugem innocentem compelli non posse ad restaurandam vitae maritalis consuetudinem, nisi altera pars dederit *indubia* emendationis signa et *sufficientem* de securitate cautionem; Instr. C. R. § 208.; *Sanchez* l. c. l. X. disp. 18. n. 1. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 143. 163. sq.; *Rosset* l. c. n. 3982. sq.; *Scherer* l. c. p. 588.

(136) Cap. 1. 2. X. de coniug. lepros. IV. 8. Quae capita licet videantur severiori favere sententiae, ex praxi Ecclesiae acceperunt legitimam interpretationem a laxitate et rigore pariter alienam. Cfr. S. C. C. 11. Mart. 1786, in ed. *Richt* C. Trid. p. 290. n. 153.; *Ferraris* l. c. v. Divortium n. 33.; Act. S. Sed. vol. I. p. 215. *Leitner* l. c. p. 621. sq.; *Rosset* l. c. n. 3991. sq.; *Wernz* h. tom. IV. n. 256.

(137) *Schmalzgr.* h. t. n. 178. sq.; *Sanchez* l. c. disp. 18. n. 47. sq. Si antiqui scriptores de amentia varias adhibent distinctiones, profecto nostra aetate regulariter magis consultum est caritati, si coniux amens, non in propria domo retinetur, sed ordinatae traditur curae in hospitiiis specialibus. Cfr. *Familler*, Pastoralpsychiatrie q. 171. 97. sq.

Praesertim vero pars sana abstineat necesse est a statu religioso vel clericali temere suscipiendo, ne superveniente sanatione coniugis amentis ad vitae maritalis consortium revocetur.

(138) Conc. Tr. l. c. can. 5.; S. C. C. 31. Iul. 1869. in Act. S. Sed. vol. V. p. 3. sq. et S. C. C. 23. Ian. 1875.; Instr. C. R. § 209.; Act. S. Sed. l. c. p. 12.; *Leitner* l. c. p. 621.; *Santi* l. II. t. 6. n. 8. sq.

(139) Conc. Trid. l. c. can. 5.; S. C. C. 31. Iul. 1869.; *Schmalzgr.* h. t. n. 144.

(140) S. C. C. 13. Iun. 1789. apud *Richter* l. c. n. 159.; S. C. C. 27. Februarii 1864. in Act. S. Sed. vol. I. p. 213. sq. iunct. vol. II. p. 137. sq.

periculo gravis poenae vel infamiae incurrendae, v. g. si una pars habeatur *complex* criminum alterius coniugis (141).

714. Separatio a solo thoro cum sit res privata, non publica, certe *ad tempus* fieri potest aut mutuo consensu coniugum secundum consilium Apostoli, aut etiam auctoritate propria unius coniugis altera parte invita, si iusta existat causa, v. g. si adulterium alterius coniugis sit moraliter certum (non mere probabile), licet occultum, vel maritus laboret syphili (142).

At separatio a thoro *et* cohabitatione etiam mere temporanea, sed diuturna, cum sit res publica et naturae matrimonii contraria, non obstante iusta et proportionata causa sine interventione *iudicis ecclesiastici* propria auctoritate fieri nequit (143), nisi constet de casu specialiter excepto (144), vel periculum sit in mora (145). Quare abusibus est adnumerandum, si fideles contempta auctoritate ecclesiastica contenti sunt separatione a thoro et cohabitatione in foro civili obtentis (146). Qui contemptus eo magis castigatione dignus est, cum ex disciplina vigente in hisce causis nequaquam *solemnis* vel *ordinarius* processus canonicus adhiberi *debeat*, sed *summarius* usui esse *possit* (147), imo quandoque *extraiudicialis* procedendi modus *toleretur* (148).

Postquam a iudice ecclesiastico sententia separationis per-

(141) Cap. 2. X. h. t. iunct. Sanchez l. c. disp. 18. n. 21.; Schmalzgr. h. t. n. 142.; Rosset l. c. n. 3998. sq., ubi recte reiicit sententiam *Grand-claude*, qui putavit etiam in foro ecclesiastico esse sufficientem causam separationis ex art. 232. cod. civ. Gall. admissam, si alter coniux condemnatur ad poenam ignominiosam.

(142) I. Corinth. V. 10. 11.; Conc. Trid. l. c. can. 8.; Rosset l. c. n. 3850. 4004. 4222. sq.; Sanchez l. c. l. X. disp. 12. n. 1. sq. 5. sq.; Leitner l. c. p. 622.

(143) Cap. 4. 5. X. h. t.; Sixti V. Const. « *Ad compescendam* » 30. Octobris 1586.; Conc. prov. Prag. (a. 1860.) in Collect. Lac. t. V. col. 523.; Hefele l. c. t. I. p. 785. ad c. 14. sq. Conc. Gangr. (a. 341.-381.).

(144) Cap. 6. 7. X. h. t.; cap. 21. X. de convers. coniug. III. 32.; Rosset l. c. n. 4025.

(145) Cap. 8. 10. 13. X. de rest. spol. II. 13.; Instr. C. R. § 236.; Rosset l. c. n. 4026. sq.

(146) Conc. plenar. Baltimor. III. (a. 1884.) n. 126.; Rosset l. c. n. 4014. 4020. sq.

(147) Cap. 2. de iudiciis II. l. in Clem.; cap. 2. de V. S. V. 11. in Clem.; Act. S. Sed. vol. V. p. 6. sq. 35. sq.; Wernz h. tom. IV. n. 735.; paulo aliter Leitner l. c. p. 619. 624.

(148) S. C. C. in cit. caus. Imol. 11. Mart. 1786. sq. apud Richter l. c. p. 290. et in c. Bavar. 23. Iun. 1875.; Instr. Card. R. § 243.; Sanchez l. c. l. X. disp. 19.; Scherer l. c. p. 591.

petuae vel temporaneae rite lata est, suos producit *canonicos effectus* in foro ecclesiastico quoad *coniugum* iura et officia (149).

At de restitutione dotis post divortium et expensis solvendis pro educatione prolis aliisque effectibus mere temporali-
bus et civilibus, nunc tribunalia civilia pro sua legitima
competentia decernunt (150); in resolvenda vero quaestione,
cuinam coniugi proles sit tradenda in ordine ad educationem
religiosam, standum est favori fidei atque iuri divino (151).

715. Scholion. Moderni codices civiles cum valde liberales
sint in concedendo divortio *pleno*, quandoque v. g. in *Helvetia*
ex lege a. 1876. art. 47. separatio a thoro et cohabitatione
non amplius potest a iudice civili decerni, nisi ad biennium
in causa *divortii pleni* ex sufficientibus rationibus non pro-
bati. In aliis regionibus v. g. in *Gallia* (152), *Germania* (153),
Hungaria (154) separatio a thoro et cohabitatione perpetua
ex causis in iure expressis (155) loco divortii pleni postulari
permittitur, quae practice a concessione divortii pleni non
multum differt, cum vel ipsi parti *culpabili* soleat indul-
geri facultas v. g. in *Gallia* saltem post elapsum triennium,
imo in *Germania* quolibet tempore postulandi commutatio-
nem sententiae separationis in veram dissolutionem vinculi
matrimonialis. Cum in *Italia*, *Hispania*, *Lusitania*, *Brasilia*
vinculum matrimonii civilis habeatur indissolubile, in foro

(149) Cap. 6. 7. X. h. t. *Rosset* l. c. n. 4032. sq.

(150) Cfr. cap. 3. 4. X. de don. IV. 20. iunct. cap. 20. X. de consuet. I. 4.;
Instr. C. R. §§ 244. sq.; *Sanchez* l. c. disp. 20. n. 1. sq. 5. sq.; *Bene-
dict.* XIV., De Synod. dioec. l. IX. cap. 9. n. 5.; *Santi* h. t. n. 57.; *Holl-
weck*, D. Civileher. p. 239. sq.

(151) Cap. 2. X. de convers. infid. III. 33.; *Benedict.* XIV. Constit.
"Probe" 15. Dec. 1751. § 18.; Instr. C. R. § 238.; *Sanchez* l. c. disp. 20.
n. 4.; *Schmalzgr.* h. t. n. 182.; *Rosset* l. c. n. 4057. sq.; Act. S. Sed. vol. II.
p. 138.

(152) Cod. civ. art. 306. sq. iunct. leg. 27. Iul. 1884. 8. Febr. 1893.;
Allègre l. c. t. I. p. 203. sq.

(153) Cod. civ. §§ 1575. 1576.; *Hollweck* l. c. p. 241. sq.; *Lehmkuhl*,
D. b. Gesetz. d. d. R. ad § 1575.

(154) Lex matr. a. 1894. §§ 104. sq.; *Laurin*, Introd. in ius matrim.
p. 119. sq.

(155) Quae causae solent esse eadem, ob quas leges civiles admittunt
actionem iudicalem ad petendam ipsam *soluti mem* vinculi (cfr. v. g. cod.
civ. Gall. art. 306.; *Hollweck* l. c.); at nequaquam semper conveniunt cum
causis *canonicis* separationis (cfr. *Lehmkuhl* l. c. ad §§ 1565. sq.), quae
interdum latius patent (v. g. in *Austria* unius coniugis apostasia a fide
catholica ex a. 1868. alteri non amplius dat ius ad separationem), vel magis
sunt limitatae (v. g. si ob mutuum consensum coniugum a iudice separatio
permitti potest in *Austria* et *Italia*).

civili retenta est separatio perpetua a thoro et cohabitatione, sed ex causa *adulterii* in Italia et Hispania mira statuitur disparitas inter uxorem et maritum, qui mitius tractatur (156). Leges quoque civiles *Austriæ* (157), cum saltem matrimonia catholicorum habeant quoad vinculum indissolubilia, ex certis causis in iure expressis et legitimis solemnitatibus servatis permittunt separationem a thoro et cohabitatione.

TITULUS XXXV.

DE SECUNDIS NUPTIIS.

(*Lib. IV. tit. 21. de sec. nupt.*).

716. **Fontes:** C. XXXI. q. 1.; C. XXXIV. q. 1. 2. (1). — Compl. I. lib. IV. tit. 22. d. s. n.; compl. II. lib. IV. tit. 15. d. s. n.; compl. III. lib. IV. tit. 16. d. s. n. — Decretal. Gregor. IX. lib. IV. tit. 21. d. s. n. — Professio fidei ab Innoc. III. a. 1210. Waldens. praescripta apud *Denzinger* l. c. n. 370. — Decret. S. C. Inq. 31. Aug. 1881. in Act. S. Sed. vol. XIV. p. 513. — Innoc. IV. Const. * *Sub catholicae* * 6. Mart. 1256. in Collect. Lac. tom II. col. 446. sq.; Bened. XIV. Const. * *Etsi pastoralis* * 26. Maii 1742. § 8. et Const. * *Eo quamvis* * 4. Maii 1745. §§ 28. 29.; Synod. Sciarf. (a. 1888.) p. 171. sq.; Conc. prov. Alba-Iul. (a. 1872.) p. 142. — S. C. Inq. 5. Iun. 1889.; Instr. S. C. de Prop. F. 8. Sept. 1869. et 22. Nov. 1790. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1378. 1518.

Scriptores: Commentat. iur. Decretal. h. t. — *Devoti* l. c. § 151.; *Aichner* l. c. § 201. — *Roland* l. c. p. 155. sq.; *Bernard* *Pap.* l. c. p. 193. sq.; — *Sanchez* l. c. lib. VII. disp. 80. sq. (2); *Gasparri* l. c. n. 1041. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 639. sq.; *Leitner* l. c. p. 637. sq.; *Rossei* l. c. n. 526. sq.; *Papp-Szilagyi* l. c. p. 417. sq.; *Card. Hergenroether*, *Photius* tom. III. p. 665. 671. 684.; *Schulle* l. c. §§ 50. 27. — *Moy* l. c. p. 112. sq. 388. sq.; *Freisen* l. c. p. 665. sq. 656. sq. et in Arch. f. k. K. t. 52. p. 179. sq. — *Zhishman* l. c. p. 401. sq. 677. sq.

Praenotiones.

717. **Connexio materiae.** De *secundis* nuptiis ratione *celebrationis* disseri potest sub rubrica tituli de celebratione matri-

(156) Cod. civ. Ital. art. 148. sq., Hispan. art. 104. sq., ubi art. 105. violentia mariti inducendi uxorem ad mutandam religionem recensetur inter causas separationis.

(157) Cod. civ. Austr. §§ 103. sq.; *Laurin* l. c. p. 125. sq.; *Scherer* l. c. p. 502.

(1) Cod. V. 9. de secundis nuptiis; cod. civ. Ital. art. 57. 107., Hisp. art. 45., Gall. art. 223. 295. 297., Austr. §§ 120. 121. — *Arndts-Serafini* l. c. §§ 417. 418.; *Schulle*, *Eher*. p. 564. sq. *Friedberg-Ruffini* l. c. § 161.

(2) Cfr. ex theologis: *Petr. Lomb.* l. c. lib. II. dist. 42. i. f.; *S. Thom.*, *Comm.* in cit. dist. 42. q. 3.; *Bellarm.* l. c. cap. 9.; *Palmieri* l. c. p. 97. sq.; *Pesch* l. c. n. 835. sq.

monii, vel incidenter ob connexionem materiae in titulo de impedimento *ligaminis*, vel occasione disputationis de impedimento prohibente *defectus* certae notitiae de morte alterius coniugis, vel attenta solummodo rigidiore praxi Ecclesiae antiquae inter ipsa *impedimenta* matrimonii. At spectata rei natura et intima connexione secundarum nuptiarum cum dissolutione matrimonii primi, et considerata disciplina nunc in Ecclesia vigente, non antiquata quadam praxi, ab ordine iuris Decretalium et commentatorum antiquiorum et recentiorum non est necessario recedendum (3).

718. Definitio et divisio. Nuptiae secundae (*δευτέρα, τοῦτ'αἵ*) hoc titulo eae dicuntur, quae soluto vinculo praecedentis matrimonii denuo celebrantur, etiamsi tertiae vel posteriores existerent. Quare hoc titulo agitur de polygamia vel polyandria *successiva* et pro numero praesertim successivarum uxorum distinguitur bigamia, trigamia, etc. polygamia (4).

719. Notae historicae. Antiqui Romani et Graeci cum secundas nuptias praesertim viduarum minus honorabiles existimarent, viduas, "*quae uno contentae matrimonio fuerant, corona pudicitiae*," honorarunt. Quare apud Romanos Lex Jul. et Pap. Popp. favorem popularem nacta non est, et iam antequam Imperatores christiani magis coelibatui faverent, in imperio Romano fuerat sublata (5).

Ecclesia catholica licet statum virginitatis et viduitatis secundum doctrinam Christi Domini praesertim a S. Paulo promulgatam matrimonio secundisque nuptiis praeferret, tamen inde a primis saeculis secundas nuptias et licitas et validas semper habuit. Cuius doctrinae et praxis antiquissimus testis ex medio saeculo secundo est Pastor Herm. (6), a qua traditione in Ecclesia orientali minime alieni sunt Clemens Alexandrinus, Origenes, S. Epiphanius, S. Chryso-

(3) Aichner l. c. § 201.; Freisen l. c. p. 665.

(4) Schmalzgr. h. t. pr.; Zhishman l. c. p. 401.

(5) Coniuges, qui vinculo matrimonii per mortem separato ita manent caritate coniuncti, ut pars superstes a novis nuptiis etiam ob virtutis amorem abstineat, profecto sunt laude dignissimi. At re accuratius inspecta antiqui populi propter sublimia illa principia a secundis nuptiis non recesserunt. Nam apud ispos Hebraeos soli sacerdoti intuitu *dignitatis sacerdotalis* matrimonium cum communi quadam vidua, non cum vidua sacerdotis fuit interdictum. Alii populi in suis consuetudinibus potius innitebantur plane perversis principiis atque superstitiosis opinionibus de altera vita. Cfr. Freisen l. c. p. 665.; Schnitzer l. c. p. 639. sq.; Leitner l. c. p. 637.; Zhishman l. c. p. 401, 409.

(6) Hermas, Mandat. IV. cap. 4.

stomus (7). Imo Concil. Nicaenum can. 8. haeticum rigorem Montanistarum et Novatianorum condemnavit, atque adeo in Ecclesia Africana introducta fuit praxis, ut ab Episcopo promovendo ante consecrationem inter alia quaeretur: "*Si nuptias non improbet, si secunda matrimonia non damnet*" (8). Cfr. c. 9. (S. Chrysost. † a. 407.) c. 10. 11. (S. Hieronym. † a. 420.) C. XXXI. q. 1. In Ecclesia orientali inde ab initio saeculi quarti sponsi ad secundas nuptias convolantes maiori rigori fuerunt subiecti. Quae severior disciplina in Oriente altiores egit radices, postquam S. Basilius M. in epistolis canonicis praxim iam receptam magna sua auctoritate confirmavit. Hinc factum est, ut etiam in Ecclesia occidentali sanctiones S. Basilii in libris poenitentialibus allegarentur (9). Fatendum vero videtur maiorem illam severitatem Ecclesiae orientalis magis apparentem quam veram fuisse, si quis attendat per summum abusum ibidem fuisse toleratas nuptias secundas, postquam primi matrimonii *vinculum* pro laxis sanctionibus iuris Romani contra leges divinas et canonicas illegitime fuit *dissolutum* (10). Hinc nequaquam tanti faciendum est, si Ecclesia orientalis innixa interpretationi canonum S. Basilii paulatim eo progressa est, ut tertias et praesertim quartas nuptias haberet nullas et irritas (11). Huiusmodi enim obstaculum canonicum non fuit efficax quoddam remedium contra abusum Graecorum non perfecte sustinendi indissolubilitatem matrimonii. At Romani Pontifices postquam cum invicta constantia indissolubilitatem *vinculi* matrimonialis saeculo nono contra Lotharium, regem Francorum, strenue vindicarunt, mox ineunte saeculo decimo in celeberrima causa Leonis VI., Imperatoris Constantinopolitani, quoad secundas et posteriores nuptias damnato rigore Graecorum mitiorem praxim Ecclesiae occidentalis de secundis nuptiis denuo ratam habuerunt (12).

(7) *Zhishman* l. c. p. 402. sq., canonista Ecclesiae orientali non unitae addictus, doctrinam Patrum graecorum bene exponit.

(8) Statuta Eccles. antiqua ed. *Ballerini* in op. S. Leon. III. 654.

(9) Cfr. c. 4. Concil. Toletan. (a. 400.) de tertio matrimonio subdiaconi, "*quod nec dicendum aut audiendum est*", et duobus annis poenitentiae et detractione ad statum laicalem fuit luendum; *Freisen* l. c. p. 666. sq.; ubi p. 669. cit. c. 80. S. Basil. non recte interpretatur.

(10) *Zhishman* l. c. p. 409. sq., ubi perversam dat interpretationem can. 8. Conc. Carthag. XI. (a. 407.).

(11) *Zhishman* l. c. p. 435. sq.; *Freisen* l. c. p. 669.

(12) *Hefele* l. c. tom. IV. p. 587.; *Card. Hergenr.*, Kircheng. tom. I. p. 587. sq. 688. sq.; *Zhishman* l. c. p. 435. sq.

In Ecclesia occidentali quamvis in libris poenitentialibus reperiantur poenitentiae polygamis statutae (13), tamen tempore *Gratiani* (14) et *Rolandii* l. c. p. 155. et *Bernardi Papiensis* l. c. p. 194. illarum usus non amplius vigeat.

At quemadmodum Ecclesia orientalis ex iure suo antiquo secundis et praesertim ulterioribus nuptiis solemnem dene-gavit "*coronationem*," (15), ita Ecclesia occidentalis iisdem matrimoniis solemnem "*benedictionem*," non est impertita (16). Qua in re in diversis regionibus consuetudo introducta est secundis nuptiis concedendi benedictionem, si *mulier* nemini unquam nupserat. Quae consuetudo iam a *Bernardo Papiensi* l. c. p. 194., Glossa in cap. 3. X. h. t. v. Iterari, a *Durantis*, Meldensi Episcopo († a. 1296.), commemorata, ubi viget, iuxta Rituale Romanum servanda est.

Quodsi Ecclesia catholica excessivum rigorem Graecorum reiecit *libertatem* secundarum nuptiarum etiam contra limitationes ab incompetente potestate civili statutas pro suo iure defendit. Est sane aliqua *indecentia*, si coniux superstes nimis citato cursu post dissolutionem matrimonii ad secunda vota migrat, et praesertim ex parte viduae est periculum turbationis sanguinis.

Quare iam complura iura antiqua coniugi superstiti et praesertim *viduae intra tempus luctus* matrimonium novum interdixerunt (17). Maximum rigorem hac in re secutae sunt leges Romanae, quibus viduae iniunctum est, ut per integrum annum defunctum maritum lugeret atque per idem tempus abstineret a novis nuptiis sub *poena infamiae* incurrenda (18).

Quae leges Romanae sane ubique non fuerunt receptae, ut patet ex Concilio Parisiensi (a. 829.) c. 44. et iure Longobardorum (cfr. *Paucapalea*, Summa p. 116.), quo viduae *triginta diebus* post mortem mariti novae nuptiae permittuntur. Cum saeculo undecimo relloresceret studium iuris Romani, et leges Romanae magis magisque in foro civili diversarum regionum reciperebantur, etiam sanctiones illae poenales iuris Romani de

(13) *Schnitzer* l. c. p. 487. 726.; *Freisen* l. c. p. 670. 671.

(14) Dict. Grat. post. c. 7. 10. C. XXXI., q. 1. Decretal. p. 194.

(15) *Zhishman* l. c. p. 412. sq.

(16) S. Nicol. in resp. ad cons. Bulgar. (a. 866.) n. 3.; *Freisen* l. c. p. 672. sq.

(17) *Zhishman* l. c. p. 676. sq.; *Freisen* l. c. p. 656. sq.

(18) L. 11. § 1. sq. D. de his, qui not. inf. III. 2.; L. 1. cum seq. auth.; L. 2. Cod. de sec. nupt. V. 9.; *Arndts-Serafini* §§ 417. 418.; *Walter*, Gesch. d. r. R. n. 532. et Deutsche Rechtsg. n. 487.

secundis nuptiis a viris doctis allegabantur. At Ecclesia huiusmodi theorias in suo foro practice non recepit, et Alexander III. (a. 1159.-1181.) cap. 4. X. h. t. et Innocentius III. (a. 1201.) cap. 5. X. h. t. viduam ante finitum annum luctus ad secunda vota transeuntem non incurrere legalem infamiam declararunt. Cuius statuti canonici et ipsi Rom. Pontifices Alexander III. et Innocentius III. l. c. atque veteres scriptores (19) rectas assignarunt rationes. Aliter *Freisen* l. c. p. 664. hac de re disserit.

§ 1. DE VALORE ET LICEITATE SECUNDARUM NUPTIARUM.

720. Nuptiae secundae et posteriores iure divino et ecclesiastico validae et honestae sunt (20), modo vinculum prioris matrimonii non tantum putative, sed vere et certo sit solum, neque aliud obstat canonicum impedimentum v. g. clericis maiorum ordinum Ecclesiae *orientalis* et viduis clericorum maiorum ordinum vel virorum ad statum religiosum conversorum.

Nam nuptiae secundae ex natura rei neque primario neque secundario fini matrimonii obstant neque ullo divino iure positivo reprobantur, imo ex disciplina vigente etiam in Ecclesia orientali unita generaliter non prohibentur vel irritantur. Attamen concedendum est huiusmodi nuptias ex mente Ecclesiae esse per se minus honorabiles quam primas (21),

(19) Cfr. *Goffred* l. c. h. t. n. 4. 5. Quoad effectus secundarum nuptiarum in bona *temporalia* ipse Innoc. IV. l. c. in cap. 5. X. h. t. distinguens inter meram *poenam* et *provisionem* in favorem filiorum omnem difficultatem iam pridem solvit.

(20) S. Paul. I. Corinth. VII. 8. 39. et Timoth. V. 14. 15.; c. 8. Concil. Nicaen. (a. 325.), cfr. *Hefele* l. c. tom. I. p. 408. sq.; prof. fid. Waldens. et Michael. Palaeol. apud *Denzinger* l. c. n. 370. 388.; Innocentius IV. et Benedict. XIV. cit. Const. in fontib.; Eugen. IV. in decret. pro Iacobitis; Synod. Sciarf. (a. 1888.) et Concil. prov. Alba-Iul. (a. 1872.) l. c.; *Palmieri* l. c.; *Papp-Szilagyi* l. c.

(21) De *poenitentis* bigamis vel trigamis iuxta antiquos canones impositis cfr. c. 3. 7. Conc. Neocaesar. (a. 314.-325.) = c. 8. C. XXXI. q. 1.; c. 19. Concil. Ancyra. (a. 314.) = c. 24. C. XXVII. q. 1.; c. 1. Concil. Laodic. (343.-381.); S. *Basil.* († a. 379.), epist. can. I. ad Amphil. can. 4., epist. can. II. ad Amphil. c. 41. 50. 80.; *Freisen* l. c. p. 667.; Synod. Sciarf. (a. 1888.) l. c.; *Schulzer* l. c. p. 339. 535. 624. De denegata *benedictione* secundarum nuptiarum cfr. cap. 1. 3. X. h. t.; *Freisen* l. c. p. 672. sq.; h. t. § 3. De *irregularitate* ex bigamia cfr. lib. I. tit. 21. de bigamis non ordin.

statumque viduitatis ut bonum perfectius esse magis commendabilem (22).

Quid de secundis nuptiis *clericorum inferiorum* sit tenendum, ex iure speciali est eruendum (23).

§ 2. DE CONDITIONIBUS REQUISITIS AD VALOREM
ET LICEITATEM NUPTIARUM SECUNDARUM.

721. Ad nuptias secundas et posteriores valide liciteque celebrandas requiritur, ut vinculum prioris matrimonii vere, non tantum putative sit solutum, et ut de vinculi solutione v. g. per mortem (24) alterius coniugis moralis veraque habeatur certitudo, quae omne dubium prudens excludat (25).

At iure canonico minime cautum est, ut uxor nonnisi elapsis decem mensibus vel integro anno luctus post mortem prioris mariti secundas nuptias celebrare possit (26). Quare

(22) Conc. Trid. l. c. can. 10. ; S. Paul. I. Corinth. VII. 8.

(23) Cap. unic. de bigamis l. 12. in Sext. et *Passerin.* l. c. in hoc cap. unic. ; *Zhishman* l. c. p. 428.

(24) Cap. 19. X. de sponsal. IV. 1. ; cap. 2. X. h. t. ; Pius VII. in epist. ad Arch. Mogunt. 8. Octob. 1803.

(25) *De morte* prioris coniugis et de universo statu *libero* nupturientium constare debet in forma ab Ecclesia iteratis Instructionibus praescripta. Cfr. C. Tr. Sess. XXIV. cap. 7, de ref. matr. ; Clem. X. Instr. 21. Aug. 1670. ; Instr. S. C. Inq. 13. Maii 1868. ; Instr. S. C. Inq. 29. Aug. 1890. de status libert. ante nupt. probanda ad Orientales locorum Ordinarios in Arch. f. k. K. tom. 65. p. 335. sq. ; *Feije* l. c. n. 254. sq. 440. sq. ; *Giovine* l. c. tom. I. p. 336. sq. 342. ; de indulto Sed. Ap. Episcopis concessio deferendi nupturientibus iuramentum suppletorium : Act. S. Sed. vol. VI. p. 442. ; Collect. Lac. tom. II. col. 44. 176. Qui pugnae vel publicis calamitatibus interfuerunt et quorum exinde nulla habetur notitia, horum mors certis sub cautelis sufficienter probata sumitur, ut coniux superstes ad alias nuptias transire possit. S. Congr. de Sacramentis 16. Dec. 1910. : Acta Apost. Sed. III., 1911., 26. seq.

Pro matrimonio inito admittitur in defectu aliarum probationum assertio iurata partium cum effectu ut partes habeantur tanquam legitimo matrimonio iunctae earumque proles ut legitima. Alii autem casus plenam probationem requirunt e. g. si agitur de praeiudicio alterius matrimonii vel de ordinibus suscipiendis. S. C. de Sacram. 6. Mart. 1911. Ad statum liberum certum reddendum insertio matrimonii in libro baptizatorum confert. Si enim parochus baptismi in recipienda denuntiatione baptismi comperit, alterutrum contrahentium aliis nuptiis iam esse alligatum, rem quantocius significabit parocho attentati matrimonii. S. C. de Sacrament. 6. Mart. 1911. : Acta Apost. Sed. III., 1911., 202.

(26) Cap. 4. 5. X. h. t., cfr. *Friedbergii* ed. corp. iur. can. in notis ad cap. 3. 4. X. h. t. ; *Schmalzgr.* h. t. n. 51. sq. 60. sq. ; S. C. de Prop. Fid. 22. Nov. 1799. respondit : *Nullum tempus praefigendum* , i. e. viduis volentibus transire ad secundas nuptias.

poena *infamiae* aliaque detrimenta, quatenus rationem *verarum poenarum* habuerunt (27), a iure Romano viduis ob violationem anni luctus et praeproperam novarum nuptiarum celebrationem inflicta, per sacros canones pro utroque foro sunt reiecta. Quae proscriptio iuris canonici recentioribus quoque legibus civilibus matrimonium christianum intra certum tempus prohibentibus vel irritantibus est omnino applicanda. Nam potestati civili nulla est auctoritas ipsam matrimonii christiani celebrationem suis legibus irritantibus vel prohibentibus vel poenalibus ordinandi. Quare si ob scandalum vel suspicionem criminis, rixas, inimicitias, lites de successione, periculum turbationis sanguinis praepropera celebratio matrimonii secundi sit merito interdicenda, id *vetito ecclesiastico* v. g. Episcopi est efficiendum. Nam Ecclesia *lege* quadam *generali* non praescripsit *certum tempus*, quo exspectandum esset saltem viduis ante secundas nuptias; at decet laudabiles mores et consuetudines servare (28).

§ 3. DE BENEDICTIONE SECUNDARUM NUPTIARUM.

722. *Solemnis benedictio* cum Missa pro sponso, si in *primo* matrimonio *data* fuit, in secundo matrimonio sive a viro sive a muliere celebrato per se repeti nequit (29). At vel ipsa *mulier*, quae in *primis* nuptiis *non* accepit benedictionem solemnem, in secundis nuptiis solemniter intra Missam benedici potest (30). Imo si *vir*, qui in celebratione *primi* matrimonii iam acceperat benedictionem solemnem, ducat secundam

(27) Leges civiles, quae veram *poenam* non continent, sed tantum consulunt maiori *securitati* iurium tertiarum personarum v. g. prolis ex prioribus nuptiis susceptae nec iure antiquo neque iure novo Ecclesiae ulla ratione reprobantur. Cfr. *Schmalzgr.* h. t. n. 46. sq. 57. sq. 72. sq.; *Rosset* l. c. n. 536. sq.; *Scherer* l. c. p. 357. sq. Ecclesia quoque ratas habet legitimas condiciones ultimis voluntatibus appositas v. g. de transitu viduae ad secundas nuptias. Cfr. S. C. C. 13. Sept. 1884. in Act. S. Sed. vol. XVII. p. 478. sq. Non pauca, quae Sanchez, Schmalzgr. aliique veteres scriptores ad tramites legum Romanarum disputarunt, nunc resolvenda sunt secundum *leges civiles vigentes*.

(28) Synod. Sciarf. (a. 1888.) p. 172.

(29) Cap. 1. 3. X. h. t.; Rit. Rom., De sacram. matr.; *Rosset* l. c. n. 2856. Quae benedictio, cum respiciat *personas*, non *nuptias*, in secundo matrimonio non est repetenda, si primum matrimonium cum benedictione, sed invalide fuerit contractum. Cfr. *Rosset* l. c. n. 2860. sq.

(30) S. C. Inq. 1. Feb. 1871. 31. Aug. 1881. in Collectan. S. C. de Prop. F. n. 1559. sq.

uxorem, quae *nemini unquam nupserat*, huiusmodi nuptiae ex praescripto Ritualis Romani solummodo solemniter benedicendae sunt, "*ubi ea viget consuetudo* „ (31). Qui favor nequit extendi ad *viduam*, quae in *aliis* nuptiis benedictionem solemnem iam *acceperat* (32). Sacerdos vero, qui huiusmodi nuptiis secundis contra iuris sanctiones impertiretur benedictionem solemnem, sublata suspensione ab officio et beneficio antiquitus inflicta cum onere proficiscendi ad Sed. Apost., ex disciplina nunc vigente poena quadam arbitraria per Ordinarium est castigandus (33).

Similis disciplina viget in Ecclesia orientali. V. g. Syn. Sciarf. (a. 1888.) p. 172. statuit: "*Sancta Ecclesia praescripsit viduorum matrimonia non debere ritu primarum nuptiarum benedici; quodque pro huiusmodi matrimoniis ipsa constituit ritum particularem, qui in nostris libris dicitur ritus poenitentiae; quod denique viduorum matrimonium sine solemnitate vel epulis peragi debet* „.

"*Non recitetur supra viduos oratio benedictionis matrimonii, sed oratio poenitentiae, quae habetur in Rituali nostro. Si tamen ex duobus coniugibus alter non sit viduus, recitatur super eis ordo orationis coronae ordinarius, corona vero solus non coniugatus cingitur, prout in Rituali explicatur* „.

In celebrandis nuptiis *iubilaeis* 25. 50. annorum (argenteis, aureis) Ecclesia ex iure particulari complurium dioecesium concedit coniugibus *catholicis et honestis* specialem quandam benedictionem (34).

723. Scholion. Codices civiles generatim statuunt normam, quod nemo ad *secundas* nuptias transire possit, nisi primum matrimonium fuerit *solutum* vel *invalidum* declaratum (35);

(31) Wernz h. tit. n. 719.; Rosset l. c. n. 2857.

(32) Rit. Rom. l. c.; S. R. C. 3. Mart. 1761.

(33) Cap. 1. X. h. t. iunct. *Thesaur.*, De poen. eccl. v. Matr. cap. 2. v. Sacramentum cap. 3.; Rosset l. c. n. 2870.; Scherer l. c. p. 243. not. 49.; Schnitzer l. c. p. 218. not. 2.

(34) Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 1. de ref. matr. (de laudabilibus consuetudinibus in celebratione matrimonii retinendis); Instruct. Eystett. p. 426. sq.; Schneider, Manuale sacerdot. p. 429.; Leitner l. c. p. 638. Quibus in nuptiis iubilaeis benedicendis *non novus* dari potest *consensus*, sed Deo fit *gratiarum actio*, et renovatur *propositum* permanendi fideliter usque ad mortem in connubii societate. Missa quoque pro sponso et sponsa non est permessa, sed alia celebratur de die vel de B. V. M., si per rubricas licet. Sub finem addi potest cantus Ambrosianus.

(35) Cod. civ. German. § 1309., Ital. art. 56., Gall. art. 147., Hispan. art. 83. 51.

at cum non raro admittant *solutionem* vinculi vel *nullitatem* matrimonii, ubi Ecclesia sustinet vinculum atque valorem prioris contractus matrimonialis, per secundas nuptias perperam celebratas saepe oritur conflictus inter forum ecclesiasticum et civile, inter ius divinum et arbitrium hominum (36).

Minorem habet difficultatem, si leges civiles *viduis* vel uxoribus separatis propter nullitatem prioris matrimonii certum quoddam *tempus expectandi* (37) praescribunt, antequam secundas nuptias licite celebrare possint. Nam non raro ex ipsa natura rei, ut vitetur sanguinis (partus) turbatio, vel expectetur partus viduae ex priore matrimonio gravidae, aliqua dilatio secundarum nuptiarum videtur requiri. Laudabiles quoque consuetudines, quibus praesertim viduis commendatur, ut ex decencia per aliquod tempus a secundis nuptiis abstineant, non sunt leviter negligendae. Denique viduae ex ipsis legibus civilibus, cum tempus expectandi non praescribatur ad instar *anni luctus* necessario complendi, ordinarie statim possunt celebrare secundas nuptias, postquam intra legitimum tempus ediderunt partum, vel quandoque v. g. in Germania et Austria obtinuerunt *dispensationem* (38).

(36) Cod. civ. Gall. art. 227.; *Lehmkuhl*, D. b. Gesetzg. d. d. R. ad cit. § 1309.; *Hollweck* l. c. p. 183. sq.; *Allègre* l. c. t. I. p. 164. sq.

(37) Cod. civ. Gall. art. 228., German. § 1313., Hispan. art. 45., Ital. art. 57. 107. (decem menses), Austr. §§ 120. 121. (sex menses); *Allègre* l. c. ad cit. art. 228.; *Lehmkuhl* l. c. ad cit. § 1313.; *Hollweck* l. c. p. 107. 1110. sq.; *Scherer* l. c. p. 362. sq.

(38) L. 11. § 2. D. de his, qui not. infam. III. 2.; cod. civ. Hispan. art. 45., German. § 1313., Ital. art. 57., ubi iuxta art. 107. etiam illa additur exceptio, si matrimonium primum propter *impotentiam viri* fuisset declaratum invalidum.

PARS SEPTIMA.

DE IUDICIIS IN CAUSIS MATRIMONIALIBUS.

TITULUS XXXVI.

DE IUDICIO CANONICO IN CAUSIS MATRIMONIALIBUS

(*Lib. IV. tit. 18. qui matr. accus. possunt
vel. contra illud. test.*)

724. **Fontes:** C. XXXIII. q. 2.; C. XXXV. q. 6. (1) « *Nunc quaeritur, quibus accusantibus vel testif. consanguineor. coniunctio dirimenda sit* »; C. XXXII. q. 6. — Compl. I. lib. IV. tit. 19. q. m. a. p. vel. t.; compl. II. lib. IV. tit. 12. q. m. acc. vel. t. p.; compl. III. lib. IV. tit. 13. q. m. a. p. vel. contrario testificari; compl. IV. lib. IV. tit. 4. q. m. a. p. — Decretal. Gregor. IX. l. c. supra. — Concil. Trid. Sess. XXIV. cap. 20. de ref. — Bened. XIV. Const. « *Dei miseratione* » 3. Nov. 1741. iunct. decretis S. C. Inq. 5. Iun. 1889. 16. Febr. 1894. 27. Mart. 1901.; Instr. S. C. C. 22. Aug. 1840.; Instr. S. C. Inq. ad Ep. orient. 20. Iun. 1883. et Instr. S. C. de Prop. F. eiusd. ann. ad Ep. Amer. sept. super iud. in caus: matr.; Pius X. Const. « *Sapienti consilio* » 29. Iun. 1908. Lex propria S. Rom. Rotae 29. Iun. 1908. Ordo servandus in S. Congregationibus, Tribunalibus, Officiis Romanae Curiae 29. Iun. 29. Sept. 1908. Regulae servandae in iudiciis apud S. Romanae Rotae tribunal 4. Aug. 1910. Instr. Card. R. §§ 95. sq. « *de processu matrimoniali* ». — Declar. S. C. C. in ed. *Richt. Conc. Trid.* p. 277. sq. et in Act. S. Sed. v. g. in indic. general. v. Matrimon. — Causae particulares et exempla in Arch. f. k. K. tom. XI. p. 220. sq. 337. sq. XII. 260. sq. XVIII. 134. sq. referuntur.

Scriptores: Commentator. iur. Decret. in h. t. — *Aichner* l. c. §§ 198. sq.; *Scherer* l. c. p. 525. sq.; *Leitner* l. c. p. 568. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 555. sq.; *Gasparri* l. c. n. 1162. sq.; *Rosset* l. c. n. 3709. sq. — *S. Raymund.*, Summa l. c. tit. 21. 23.; *Roland* l. c. p. 229.; *Bernard. Pap.* l. c. p. 305. sq., 183. sq.; *Tancred.* l. c. p. 70. sq.; *Durantis*, Specul. iud. l. IV. part. 3. tit. qui matr. — *Benedict. XIV.*, De Synod. dioec. lib. IX. cap. 9.; *Mansella*, De imp. m. dir. ac de process. iudicial. in causis matrimonial. p. 170. sq.; *Van de Burgl* l. c. p. 462. sq.; *Feije* l. c. n. 584. sq.; *Schulte* l. c. § 55. et praes-

(1) Novell. 117.; *Zhishman* l. c. p. 784.; cod. civ. Austr. §§ 97. sq., *Hisp.* art. 101. sq.; cod. civil. Gall. art. 234. sq.; cod. proc. civil. Gall. art. 875. sq.; cod. civil. Ital. art. 53. 54. 149. sq.; cod. proc. civil. Ital. art. 797. 789.; *Hunter*, English law for Moralists p. 176. sq.; *Schulte* l. c. p. 596. sq.; *Hollweck* l. c. p. 183. sq.

sertim in tractat. singulari: Ehepr.; Bouix, De iudic. ecclesiast. tom. II. p. 420. sq.; Oberkamp in Arch. f. k. K. t. XVIII. p. 294. sq., ubi in schemate legis ferendae procedura in causis matrimonial. secund. et tert. instant. exhibetur; Vering in Arch. f. k. K. tom. XIII. p. 33. sq. 117. sq. proponit pract. exempl. causae in trib. instantiis agitatae; Périès, Code de proced. can. dans les caus. matrim.; Bassibey, Procédure matrimoniale; Lega, De iudiciis eccles. t. IV. p. 459. sq.; Freisen l. c. p. 840. sq.; Esmein l. c. t. I. p. 403. sq. t. II. p. 290. sq.; B. Ojetti, De Romana Curia commentarium in Constitutionem Apostolicam « Sapienti consilio », Romae 1910.; F. Heiner, Der Kirchliche Zivilprozess, Köln 1910.

Praenotiones.

725. Connexio materiae. Quemadmodum secundum ordinem Institutionum canonicarum post disputationem de *rebus* et *personis* explicantur ordo *iudiciarius* atque ius *criminale* Ecclesiae catholicae, ita de iudiciis in causis *matrimonialibus* nonnisi absoluto universo iure matrimoniali apte disseritur. Porro processus matrimonialis cum sit species litigiosi processus canonici, per se supponit disquisitionem *generalem* de *processu canonico*.

Quare propria sedes materiae processus matrimonialis esset titulus quidam specialis in fine libri II. de iudiciis ecclesiasticis.

At S. Raym. ius constitutum de processu canonico in genere et de processu canonico litigioso in specie atque non pauca de processu criminali vel matrimoniali (2) libro secundo Decretalium inseruit. Hinc facile patet, cur libro quarto et libro quinto Decretalium nonnisi obiter et quasi per transennam processum matrimonialem attingat. Similiter in praecedentibus multa de processu matrimoniali iam fuerunt praecoccupata. Unde hoc loco sufficit, ut processus canonicus in causis matrimonialibus pro sua singulari indole sub *proprio* titulo nanciscatur ad complementum doctrinae saltem *brevem* quandam explicationem.

726. Definitio. Ordo iudiciarius in causis matrimonialibus est complexus canonum, quibus *constitutio* tribunalium et *processus* in causis matrimonialibus pro foro ecclesiastico *determinatur*. Cfr. Schulte, Ehepr. § 1.

(2) Cap. 2. 4. X. ut lite non II. 6.; cap. 1. 3. X. de ord. cogn. II. 10.; cap. 8. 13. 14. X. de restit. spol. II. 13. cum cap. 2. X. ut lit. pend. II. 16.; cap. 4. 6. 10. 14. X. de probat. II. 19.; cap. 5. 22. 24. 26. 27. X. de testib. II. 20.; cap. 11. 12. 13. X. de praesumpt. II. 23.; cap. 25. 34. X. de iurciur. II. 24.; cap. 7. 10. 11. de sent. II. 27.

727. Divisio. Ordo iudiciarius, qui in causis matrimonialibus servari potest, dividitur: I. Ratione *formae* in ordinem iudicarium *solemnem* vel *ordinarium* et in ordinem iudicarium *summariū*. — II. Ratione *materiae* in ordinem iudicarium de causis *sponsalium*, de *vinculo* matrimonii, de *consortio* vitae coniugalīs, de *effectibus* mere *civilibus*.

Porro cum actio in causa matrimoniali possit institui aut ad *contrahendum* matrimonium aut ad *dissolvendum* matrimonium *contractum* (3), ideo distinguuntur 1) processus matrimoniales ad *complenda sponsalia* promissa, ad *consummanda* matrimonia rite contracta, ad *redintegrandum* vitae coniugalīs consortium (4); 2) processus matrimoniales ad *dissolvenda* vel *irrita* declaranda *sponsalia*, ad *dissolutionem* vinculi *matrimonii rati*, vel *nullitatis declarationem* *matrimonii consummati*, ad *separationem* *matrimonii* quoad *thorum* et *cohabitationem*.

728. Notae historicae. Primi christiani cum nonnisi de sententia Episcopi matrimonia sua contraherent, multo minus inconsultis Superioribus ecclesiasticis matrimonia contracta dissolvere potuerunt (5). Ipse quoque Imperator Iustinianus Novell. 117. divortium ex consensu abrogavit. Quo factum est, ut interventu *iudicis* etiam secundum leges Romanas ad divortium requireretur. Hinc postea schismatici canonistae Ecclesiae orientalis provocantes ad can. 48. Apostol. et can. 9. S. Basilii constanter tenuerunt divortium per interventionem *iudicis* esse faciendum, secus incurri poenas adulterii (6). Quodsi ex primis saeculis particulares causae matrimoniales non cognoscuntur, in quibus coram *iudice ecclesiastico* de nullitate matrimonii propter impedimentum dirimens disceptatum est, silentium illud non est argumentum peremptorium (7).

(3) *Tancred.* l. c. p. 71. Ad duplicem illam speciem facile omnes processus matrimoniales reducantur, etiam illi, in quibus rigorosus ordo iudicialis non est observandus.

(4) Cap. 8. 13. 14. X. de rest. spol. II. 13.; *Tancred.* l. c. p. 71. sq.; *Schmalzgr.* lib. II. tit. 13. n. 57. sq.; *Bouix*, De iud. ecclesiast. tom. II. p. 421. sq. 458. sq.; cap. 7. 14. 15. 17. 20. X. de conv. coniug. III. 32. *Schmalzgr.* lib. III. tit. 32. n. 10.

(5) I. Corinth. V. 1. sq. VI. 1. sq.; *S. Ignat. Martyr* in ep. ad *Polycarp.* cap. 5.; *Fahrner* l. c. p. 24. sq.

(6) *Zhishman* l. c. p. 784. sq.

(7) Cfr. c. 25. Conc. Ancyrr. (a. 314.), in quo evidenter causa particularis deciditur; c. 2. Concil. Venetic. (a. 465.); c. 25. Concil. Agath. (a. 506.) = c. 1. C. XXXIII. q. 2.

Minor illa frequentia casuum saltem ex parte videtur sufficienter explicari, quod primis saeculis nonnisi pauca exstiterint impedimenta dirimentia. Quare cum cresceret numerus impedimentorum dirimentium ex saeculo octavo et nono, etiam controversiae de nullitate matrimoniorum in foro ecclesiastico frequentiores sunt (8). Gratianus quoque in causis matrimonialibus separationis omnino necessariam habet cognitionem causae per Ecclesiam (9); at in casu adulterii nimis rigorese quoad ius accusandi soli marito proprium sequitur leges Romanas (10). Quare Glossa et Bernard. Pap. et Tancredus ab ipsius placitis recedentes utrique coniugi aequale ius accusandi proprium esse merito sustinent (11). Denique iam Bernardus Papiensis et Tancredus (12) docent ad iudicem quoque ecclesiasticum spectare iudicium de causa accessoria effectuum temporalium, quae sese habeat uti sequela causae matrimonii. Inferiores Praelati, a quibus non raro tempore medii aevi impedita fuit iurisdictio Episcoporum super causis matrimonialibus (13), a Concil. Trid. Sess. XXIV. cap. 20. de ref. omni potestate in his causis spoliati sunt.

Processus in causis matrimonialibus ab ordinario processu in aliis causis litigiosis non differebat. At postquam in praxi, ut ipse fatetur Innocentius III. (1198.) cap. 1. X. ut lite non cont. II. 6. "*ordo iudiciarius...* (i. e. solemnis) *in causis matrimonialibus non usquequaque* „ observatus est, tandem Clemens V. (a. 1311.) permisit (14), ut processus summarius etiam in causis matrimonialibus applicari potuerit. Quam concessionem Clementis V. ad solas causas nullitatis matrimonii esse restrictam neque extendi ad causas sponsalium et separationis a thoro et cohabitationis, Glossa cum non paucis scriptoribus non videtur sufficienter probasse (15). Post Clementinas etiam in Concilio Constantiensi de reformato pro-

(8) Cfr. celeberrimam causam matrimonialem Lotharii II., regis Lotharing. (a. 855.-869.) iunct. Arch. f. k. K. tom. 45. p. 468. sq.; c. 11. Conc. Aurel. II. (a. 533.); c. 36. Conc. Roman. (a. 826.); *Hefele* I. c. tom. IV. p. 34.; *Scherer* I. c. p. 99. sq.

(9) Cfr. c. 1. 3. 4. cum. dict. Grat. C. XXXIII. q. 2.

(10) Cfr. dictum Grat. post c. 10. C. XXXII. q. 1.

(11) Glossa ad cit. dict. v. Accusationem; *Bernard. Pap.* I. c. p. 184. sq.; *Tancred.* I. c. p. 87.

(12) *Freisen* I. c. p. 840. sq.

(13) *Schulte*, Eher. § 55. not. 2. 5.; Arch. f. k. K. tom. 63. p. 3. sq.

(14) Cap. 2. de iud. II. 1. in Clement.

(15) Act. theolog. Oenip. tom. XIII. p. 699.; *Feije* I. c. n. 593.

cessu matrimoniali actum est. Cfr. *Hefele* l. c. tom. VII. p. 338. 356. ed. 1. Et revera ex schemate reformationis Martini V. aliqua ab ipso Concilio Tridentino l. c. et Sess. XXV. cap. 10. de ref. sunt recepta.

Celeberrima vero post Concil. Trident. facta est reformatio processus matrimonialis per Benedicti XIV. Const. "*Dei miseratione*". At quamvis concedendum sit post Bened. XIV. in causis vinculi matrimonialis accurate servandas esse novas solemnitates in cit. Const. praescriptas, tamen exinde non sequitur in omnibus processum *solemnem* in causis nullitatis matrimonii esse servandum, ut sustinet *Bouix*, nec alienus esse videtur *Santi*. Post Benedictum XIV. maxime commemoranda est responsio S. C. C. in caus. Monac. 23. Ianuar. 1875., qua difficultas non levis in processu ordinario circa causas separationis thori et cohabitationis est sublata (16). Item rigor Const. "*Dei miseratione*" quoad necessitatem *duplicis* conformis sententiae per decretum S. C. Inq. haud parum est emollitus (17), quemadmodum per responsum Episcopo Wratislaviensi datum severitas et multiplicitas formalitatum ad probandum *obitum* alterius coniugis iure particulari requisita nequaquam pro regionibus iuri communi subiectis est adoptata (18).

§ 1. DE ORDINATIONE ET COMPETENTIA
TRIBUNALIUM MATRIMONIALIUM IN FORO ECCLESIASTICO.

729. Iudex *primae* instantiae ad cognoscendas et definiendas causas matrimoniales in foro ecclesiastico ex lege Tridentina est *solus Episcopus* exclusis omnibus Praelatis *inferioribus* in dioecesi constitutis. Ipsi quoque Legati a latere vel Nuntii Apostolici prohibentur, quominus Episcopos in his causis diiudicandis impediunt (19).

Quae iurisdictio Episcopi sede vacante transit in *Vicarium capitularem*. Sede plena *Vicarius* quoque *generalis* probabilius etiam *sine* mandato speciali eadem potestate est instructus (20); in praxi vero omnis difficultas cessat; nam aut

(16) *Santi* lib. II. tit. 6. n. 8.; Arch. f. k. K. tom. 34. p. 141. sq.

(17) Decr. S. C. Inq. 5. Iun. 1889.

(18) S. C. C. 14. Dec. 1889.; *Rosset* l. c. n. 3792.

(19) Concil. Trid. Sess. XXIV. cap. 20. de reform.; *Bassibey* l. c. p. 2. sq. 21. sq.

(20) *Sanchez* l. c. l. II. disp. 40. n. 17. l. III. disp. 29. n. 18.; *Pirhing* l. I. t. 28. n. 47.; *Santi* h. t. n. 10.; *Mansella* l. c. p. 173.; *Lega* l. c. t. IV. p. 468.; *Gasparri* l. c. n. 1167.

consuetudo legitima accedit, aut de facto mandatum speciale concedi solet. Cum in Instr. S. C. C. 22. Aug. 1840. Episcopis „etiam prae Abbatibus vere nullius „ exclusive vindicetur iurisdictio in causis matrimonialibus, Praelati nullius, nisi speciale habeant indultum apostolicum, vel consuetudo immemorialis (cfr. S. C. C. 22. Ian. 1598. 4. Maii 1726.) ipsis forte suffragetur, iudicia matrimonialia nequeunt assumere, sed Episcopo (attenta distantia ecclesiae cathedralis et Abbatiae nullius) viciniore relinquere debent (21).

Iudex ordinarius secundae instantiae etiam in hisce causis matrimonialibus est *Metropolitanus* (Patriarcha), si ad ipsum legitima fiat appellatio. At secunda instantia Metropolitanae Patriarchae, qui in prima instantia tanquam Ordinarius suae dioecesis tulit sententiam, per se est *R. Pontifex* vel Ordinarius vel Delegatus ab ipso specialiter deputatus v. g. in America septentrionali *Metropolita* viciniore (22).

Supremus iudex, ad quem ex universa Ecclesia ordinarie in tertia instantia causae matrimoniales deferuntur, est *R. Pontifex* (23), nisi pro plenitudine suae potestatis causam matrimonialem iam in prima vel secunda instantia sibi reservet vel ad se avocet (24). Quam potestatem *R. Pontifex* post ordinationem Romanae Curiae Constitutione Pii X. „ Sapienti consilio „ 29. Iunii 1908. inductam per Sacrae Romanae Rotae tribunal exercet. Causae enim omnes non maiores, quae in Romana Curia aguntur, ad S. R. Rotae tribunal devolvuntur. Ante Pii X. constitutionem Pontifices ad causas matrimoniales iudicandas adhibebant S. C. Inq. vel S. C. C. vel S. C. de Prop. F. vel alios Delegatos extraordinarios (25).

(21) *Gasparri* l. c.; *Lega* l. c. p. 467.; *Scherer* l. c. t. I. p. 430.; *Schulte*, *Ehepr.* § 7. not. 2.; *Mansella* l. c. p. 172.; aliter *Feije* l. c. n. 586., qui pro contraria sententia provocat ad auctoritatem *Fagnani*, quae attenta Instr. S. C. C. 22. Aug. 1840. non amplius est ad rem.

(22) Cap. 1. X. de off. Leg. l. 30.; cap. 9. 11. X. de off. iud. ord. l. 31.; Instr. S. C. de Prop. F. (a. 1883.) n. 26.; Instr. S. C. Inq. 20. Iun. 1883. n. 24.; *Bassibey* l. c. p. 416. Cfr. quoque Conc. prov. Alba-Iul. (a. 1872.) p. 182.: „ Tertiae instantiae forum pro metropolitana dioecesi erit aliud forum a Pontifice delegatum „.

(23) Cap. 20. X. de foro comp. II. 2.; *Benedict.* XIV. Const. „ *Dei miseratione* „ §§ 13. 14.

(24) Cfr. v. g. *Bened.* XIV. Const. „ *Dei miseratione* „ § 15.; S. C. C. 16. Iun. 1894. (de inconsummatione matrimonii); Instr. S. C. Inq. 20. Iunii 1883. i. f. (de imped. voti sol. et ord. sacr. Eccles. or.); *Bassibey* l. c. p. 41. sq.

(25) *Benedict.* XIV. l. c. §§ 4. 13. 14.; *Gasparri* l. c. n. 1167.; *Bassibey*

730. Singula tribunalia matrimonialia generatim eadem fere ratione *constituenda* sive *ordinanda* sunt atque reliqua tribunalia in foro ecclesiastico (26). Quare imprimis *Ordinarius*, si ipse personaliter munere suo non fungatur neque per *Vicarium* suum *Generalem* causam matrimonialem cognoscat, debet ad instar iudicis *delegati* vel auditoris (forte cum duobus vel quatuor assessoribus) deputare virum ecclesiasticum tanquam *moderatore* *actorum* (27). Cui assistat necesse est alius vir legitime designatus, qui *cancellarii* sive *actuarii* officii fungens, quidquid ad causam pertinet, accurate et in continenti in acta referat (28). Quodsi de causa *nullitatis* matrimonii agatur, in *omni instantia* etiam in S. Rota tribunal matrimoniale legitime constitutum non est, nisi a competente Superiore ecclesiastico rite deputatus fuerit *defensor vinculi* matrimonii ad exercendas omnes illas functiones sibi a Benedicto XIV. cit. Const. „*Dei miseratione* „ demandatas, nisi per indultum Sedis Apostolicae rigor Constitutionis Benedictinae sit aliquantulum emollitus (29). In S. Rota a Pio X. de novo constituta *defensor sacri vinculi* matrimonii est, qui sacerdos esse debet, laurea doctorali in theologia et in iure saltem canonico insignitus, naturae aetatis, et prudentia ac iuris peritia praestans. Eligitur a R. Summo Pontifice, proponente rotali Auditorum Collegio: Lex propria S. Romanae Rotae et Signaturae Apostolicae 29. Iunii 1908. can. 4. Praeterea saltem

l. c. p. 15. sq. 19. sq. Singularis ordo instantiarum etiam in causis matrimonialibus a Concil. prov. Alba-Iul. (a. 1872.) p. 180. sq. „*iuxta consuetudinem immemorabilem* „ refertur, sel. prima instantia *fori protopapalis* (cfr. p. 42. sq., unde patet Protopapas fere aequare Vicarios foraneos in Ecclesia occidentali) in causis matrimonialibus qualibet vice ab Episcopo *delegati*, secunda instantia *fori Episcoporum*, tertia instantia *fori Metropolitanorum*, quarta instantia *fori Sedis Apostolicae* vel a Sede Apostolica *delegati*.

(26) *Lega*, De iud. eccles. t. I. p. 19. sq. 64. sq.

(27) Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 20. de ref.; Benedict. XIV. Const. „*Dei miseratione* „ § 4.; Instr. S. C. C. 22. Aug. 1840.; Instr. S. C. de Prop. F. (a. 1883.) n. 6.; *Schulte* l. c. p. 24. sq.; *Gasparri* l. c. n. 1163. sq. 1171. sq.; *Bassibey* l. c. p. 2. sq. 7. sq. 19. sq. 92. sq.; *Leitner* l. c. p. 571.

(28) Cap. 11. X. de probat. II. 19.; cap. 28. X. de testib. II. 20.; Benedict. XIV. l. c.; Instr. S. C. Inq. 20. Iun. 1883. n. 4. et S. C. de Prop. F. n. 6.; *Schulte* l. c. p. 25. sq. 31. sq.; *Bassibey* l. c. p. 77. sq.

(29) Benedict. XIV. l. c. § 5.; cit. Instr. S. C. de Prop. F. n. 7. 10. 11. et cit. Instr. S. C. Inq. n. 5. 8. 9.; Instr. C. R. § 125.; *Schulte* l. c. p. 32.; *Rosset* l. c. n. 3730.; *Bassibey* l. c. p. 60. sq. 65. sq. S. C. Inq. in causis matrimonialibus sequitur proprium suum stylum, quo officium defensoris vineuli alio modo suppletur.

ex stylo Curiae Romanae defensor vinculi necessario est adhibendus in causis de matrimonio dissolvendo (30).

Qui defensor vinculi matrimonii non requiritur in causis *sponsalium* aut *separationis* a thoro et cohabitatione aut *penitus* omissae formae ecclesiasticae decreti "Ne temere", certo necessariae; imo etiamsi in inquisitione ad probandum *statum liberum* in casu incertae mortis coniugis adhiberi *possit* atque ex iure *particulari* Instr. C. R. § 247. in Austria adhiberi *debeat*, tamen ex iure communi sufficit, ut observentur Instr. S. C. Inq. ad probandum obitum alterius coniugis. Quibus in Instructionibus de defensore matrimonii in his quoque casibus constituendo nihil reperitur sancitum (31).

Deputationes illae moderatoris actorum, cancellarii, defensoris vinculi in *scriptis* ab Ordinario fiant, et earum authentica documenta vel saltem mentio in actis prostent (32).

731. *Competentia* exclusiva tribunalium matrimonialium ratione *causarum* in foro ecclesiastico sese extendit:

I. In omnes *causas*, in quibus agitur de *existentia*, *honestate*, *valore*, effectibus canonicis promissionis sponsalitiæ christianorum.

II. In causas de *existentia*, *honestate*, *validitate* matrimonii *christiani*, de eius legitima celebratione et impedimentis impediens vel dirimentibus, quae ipsi forte obstant, de iuribus et obligationibus coniugum vel proles, quae cum ipso vinculo matrimonii et *individuo vitae consortio* propter quaestiones iuris vel facti sunt connexa.

III. In causas de *dissolutione* vel *redintegratione* *sponsalium* aut *matrimonii rati* v. g. per professionem religiosam vel dispensationem R. Pontificis aut de *separatione* *matrimonii rati* vel consummati saltem quoad *thorum* et *cohabitationem* aut de solutione vinculi matrimonii rati et consummati (v. g. ex privilegio Paulino) antea in infidelitate contracti (33).

(30) Gasparri l. c. n. 1175.; Bassibey l. c. p. 63.

(31) S. C. C. in c. Trevir. 29. Ian. 1853.; S. C. C. in c. Wratislav. 14. Dec. 1889. in Act. S. Sed. vol. XXII. p. 546. sq.; Bassibey l. c. p. 69. sq.; Gasparri l. c. n. 1176.

(32) Cit. Instr. S. C. Inq. n. 6. et cit. Instr. S. C. de Pr. F. n. 8.

(33) Conc. Trid. Sess. XXIV. doctr. de sacr. matr. can. 12.; Pii VI. Const. • *Auct. fid.* • 28. Aug. 1794. prop. 58. sq.; Syllab. prop. 74.; Instruct. S. C. de Prop. F. (a. 1883.) n. 1.; Schmalzgr. h. t. n. 67.; Feije l. c. n. 586.; Schulte l. c. §§ 2. 3. 12.; Bassibey l. c. p. 40. sq.; Gasparri l. c. n. 1164.; Wernz h. tom. IV. n. 54. sq. 119. sq.

732. At iudex ecclesiasticus omnino non est competens ad definiendas controversias de *effectibus mere civilibus* matrimonii, si de illis tanquam de obiecto *principali* et *directo* sit cognoscendum et pronuntiandum (34). Quod si controversia de effectibus mere civilibus *incidenter* et accessorie sit dirimenda in causa matrimoniali, quae principaliter et directe soli iudici ecclesiastico est reservata, tribunal ecclesiasticum causam illam incidentem vi *suae* potestatis per se cognoscere et definire potest (35), sed ex disciplina vigente de facto potius relinquit foro saeculari (36).

733. Quodsi *delictum* contra matrimonium committatur v. g. adulterium, incestus, polygamia, malitiosa desertio coniugis, et ad *solan* *punitionem* delicti agatur, *praeter* iudicem ecclesiasticum *etiam* iudex civilis est competens.

Illa enim delicta sunt *mixti fori*, ubi locus est *praeventioni* (37). Imo si *tantum* vindicta et punizio criminis intendatur, non raro consultius quoque in solo foro saeculari causa introducitur, nisi specialis ratio nostra aetate aliter suadeat, qua gravissima delicta in foro saeculari frequenter gaudent immunitate aut nonnisi levem habent sanctionem poenalem (38).

734. Ratione *personarum* generatim soli *iudices ecclesiastici* sunt competentes in causis matrimonialibus *fidelium baptizatorum*.

Nam eius quis sortitur forum, cuius ligatur legibus; at Ecclesia sola est competens ad condendas leges de matrimonio fidelium; hinc solis iudicibus Ecclesiae causae matrimoniales sunt commissae (39). At Ecclesia causas *infide-*

(34) Leon. XIII. Encycl. « *Immortale* » 1. Nov. 1885.; *Pirhing* l. II. t. 1. n. 70.; *Schmalzgr.* l. II. t. 1. n. 54. 57. 58.; *Leitner* l. c. p. 570. sq.

(35) Cap. 1. 5. 7. X. qui fil. IV. 17.; cap. 3. 7. X. de donat. IV. 20.; *Benedict.* XIV., De Synod. dioec. l. IX. cap. 9. n. 5.; *Schmalzgr.* l. II. t. 1. n. 72.; *Lega* l. c. t. IV. p. 460.; *Gasparri* l. c. n. 1163. 1166.; paulo aliter *Schnitzer* l. c. p. 50. not. 3.; *Laurin*, Introd. cit. p. 71. 92. sq.

(36) *Nussi*, Conventiones p. 198. 120. 201.; Instr. S. C. de Prop. F. (a. 1883.) n. 1.; Instr. C. R. §§ 244. 245.; *Benedict.* XIV. l. c.; *Schulte* l. c. p. 299.; *Bouix*, De iudic. eccl. t. I. p. 116. sq.; *Gasparri* l. c. n. 1163. 1166.; *Scherer* l. c. p. 583. not. 25.

(37) Cap. 5. X. de procurat. l. 38.; cap. 25. X. de iureiur. II. 24.; cap. 4. X. de adulter. V. 16.; *Santi* h. t. n. 16.

(38) *Thesaurus*, De poen. eccl. v. Adulterium; *Schmalzgr.* l. V. t. 16. n. 71. iunct. *Hollweck*, D. k. Strafwg. p. 265. sq.

(39) Cfr. text. cit. in not. 33. h. tit.; Instr. cit. S. C. Inq. n. 43. 44. et Instr. cit. S. C. de Prop. F. 44. 45.

lium tantum attingit *indirecte*, quatenus infallibiliter *interpretatur* leges divinas sive naturales sive positivas ipsis quoque infidelibus impositas, aut ratione partis *fidelis* per suos magistratus verum exercet iudicium, v. g., si matrimonium quoddam *fiat* mixtum per conversionem unius ex coniugibus infidelibus, vel *contrahatur* a fidei cum legitima dispensatione. Quo in casu tum ex parte *causae* tum ex parte *personae* nihil deest ad constituendam competentiam iudicis ecclesiastici.

Nam huiusmodi matrimonium licet verum sacramentum non sit, sine dubio est contractus natura sua sacer et religiosus a fidei celebratus; at in rebus sacris et religiosis *fidelium* in praesenti ordine sola Ecclesia est competens. Quare Sanchez l. c. l. VII. disp. 3. n. 9. 10. falso putavit coniugem infidelem in hisce causis matrimonialibus nonnisi in foro *civili* accusari posse, cum actor sequatur forum rei.

Nam quemadmodum Ecclesia sola est competens ad *leges* condendas de illis matrimoniis mixtis, ita etiam ipsi soli reservatum est iudicium in causis litigiosis de iisdem matrimoniis. Porro principium de actore, qui sequatur forum rei, legitime allegatur ad definiendam competentiam in iure *interno* et proprio eiusdem societatis perfectae, sed non est ad rem, si ex iure publico competentia iudicum *Ecclesiae* et *Status* sit determinanda (40).

Praeterea propter *connexionem causarum* in hisce matrimoniis mixtis contractis vel contrahendis facile fieri potest, ut iudicium quoque sit ferendum de alio matrimonio antea in infidelitate celebrato, imo forte per divortium separato. Quibus in causis pariter ratione *partis fidelis* solus competens est iudex ecclesiasticus; nam ad ipsum spectat iudicare de *status libertate* eiusdem fidelis. Quod iudicium dari nequit, nisi praevie constet de valore vel nullitate alicuius matrimonii in infidelitate contracti vel separati. Quae causae si propter rei difficultatem in prima instantia non statim ad Sedem Apostolicam deferantur, ex paritate iuxta decreta S. C. Inq. 30. Iun. 1892. et 23. Iun. 1903. coram Episcopo *domicilii partis catholicae* videntur esse definiendae.

735. Speciatim *R. Pontifex* solus est competens iudex, si *supremi principes* civitatum v. g. reges in causis matrimonialibus sint *rei* vel *actores*.

(40) Wernz h. tom. IV. n. 40. 65.

Quae reservatio lege expressa et speciali non est facta, sed nititur rationabili consuetudine et disciplina nunc indubitanter vigente atque iu Curia Romana recepta (41). Etenim huiusmodi negotium, ut iam monuit Coelestinus III., merito censetur *arduum* et *difficile*, quod iudicium Sedis Apostolicae merito requirit. Praeterea usque ad nostram aetatem haud leve est periculum, ne inferioribus iudicibus ecclesiasticis sufficiens libertas et independentia desit.

736. *Episcopus* ille in causis matrimonialibus *coniugum* ratione *domicilii* (42) est competens, in cuius dioecesi *maritus* habet *domicilium*.

(41) *Feije* l. c. n. 586.; *Gasparri* l. c. n. 1167.; *Rosset* l. c. n. 3716.; *Bassibey* l. c. p. 39. sq.; aliter *Scherer* l. c. p. 100. not. 28.; *Schnitzer* l. c. p. 557. sq., qui ob rationes insufficientes etiam *ex disciplina vigente* putant Episcopos in causis principum esse competentes.

(42) Cap. 20. X. de for. comp. II. 2.; Instr. S. C. de Prop. Fid. (a. 1883.) n. 1.; Instr. C. R. § 96. Domicilio probabilius aequiparatur *quasidomicilium*; etenim illo quis pariter constituitur *subditus* alicuius Superioris ecclesiastici. Cfr. *Schmalzgr.* l. II. t. 2. n. 17.; *Gasparri* l. c. n. 1168.; *Rosset* l. c. n. 3719. sq.; *Bassibey* l. c. p. 58. Vagi autem sortiuntur forum in dioecesi suae *actualis* et *simplicis commorationis* sive residentiae, licet alio in loco suum celebrarint matrimonium. Cfr. *Schmalzgrueb.* l. c. n. 8.

Nam Episcopus sit competens ex *sola* ratione *contractus* matrimonialis, qui in ipsius dioecesi fuerat celebratus, minore certitudine constat. Nam cit. Instr. S. C. de Pr. F. et S. C. Inq. et C. R. et communiter auctores forum contractus in causis matrimonialibus expresse non commemorant. Quod silentium non videtur esse peremptorium argumentum, ut forum contractus certo excludatur. Etenim tales Instructiones solent dari de casibus ordinariis, in quibus regulariter forum domicilii est practici momenti, quia conditiones ad constituendum forum contractus requisitae (v. g. quod reus tempore introductionis causae in illo territorio *commoretur*; cfr. cap. 1. de for. comp. II. 2. in Sext.; *Pirhing* l. II. t. 2. n. 36.) in hisce causis non tam facile omnes verificantur. At certe S. C. C. ordinarie (at non semper) ad conficiendum processum delegare consuevit Episcopum dioecesis, in qua matrimonium fuit *celebratum*, et decretum *generale* nondum existit, quo ius commune de foro contractus speciatim quoad causas matrimoniales fuerit abrogatum. Imo teste *Boudinhon*, Canoniste contemporain, Nov. 1903. p. 632. S. C. C. duobus in casibus particularibus, cum Episcopus contractus recenter interrogaret de competentia sua, respondit: « *Episcopus utatur iure suo* ». Quare etiam silentium tot doctorum non est adeo mirum et efficax; ipsi enim reliquerunt hunc casum rarum in terminis iuris communis suoque *silentio non negarunt*. Cfr. *Gasparri* l. c. n. 1169.; *Rosset* l. c. n. 3719.; *Bassibey* l. c. p. 58.; *Lega* l. c. t. IV. p. 471.; qui forum *contractus* in causis matrimonialibus admittunt. Quibus controversiis de foro competente ex quasidomicilio vel contractu existentibus Episcopus, cum nemo teneatur uti iurisdictione dubia, actionem iudicalem in causis matrimonialibus ex duobus illis titulis in rigore iuris admittere *non debet*, sed ex aequitate quadam canonica praesertim certis con-

Exceptioni imprimis locus est, si coniugale vitae consortium aut per *canonicam separationem* a thoro et mensa aut per *desertionem malitiosam* a marito patratam sit sublatum. In priore casu quaelibet pars ius accusandi sibi proprium *contra* alteram exercere *debet* coram Episcopo dioecesis, ubi pars rea habet domicilium. In posteriore casu *uxor* apud Episcopum, in cuius dioecesi *ipsa* habet domicilium, *potest*, sed *non debet* instituere actionem; etenim Episcopus domicilii *mariti* pariter est competens. Quodsi *uxor* malitiose discesserit, a fortiori apud Episcopum domicilii *mariti debet* conveniri, nisi *delegatione* Apostolicae Sedis aliter provideatur (43). Postquam *citatio* iudicialis *intimata* est, mutatio facta quoad coniugum domicilium minime operatur mutationem iudicis competentis (44). At partes citatae sicut iudicem *suspectum* declinare possunt, ita etiam *competentiam* iudicis legitime impugnare valent. Cfr. Instr. C. R. §§ 103. 104.; *Bassibey* l. c. p. 204. sq.

Singularis *exceptio* a norma *generali* de domicilio mariti est illa, quae a S. C. Inq. 30. Iun. 1892. hisce verbis statuta

currentibus circumstantiis *potest* remittere actorem ad Episcopum *domicilij*. Cfr. *Schmalzgr.* l. II. t. 2. n. 17.; *Bassibey* l. c. p. 58. sq.; *Rosset* l. c. n. 3722.; *Gasparri* l. c. n. 1170. At Episcopus domicilii certe competens nequit deesse *officio suo*, si actor legitimus pro *suo iure* in tribunali dioecetano proponit actionem solide fundatam, nisi forte sint *rationes speciales*, ob quas causas melius ad alium Episcopum competentem vel ipsam Curiam Romanam deferatur. Cfr. cit. Instr. S. C. de Prop. F. n. 45.; S. C. in c. Lucion. 16. Dec. 1893.; *Bassibey* l. c. p. 52. sq.

(43) Instr. cit. S. C. de Prop. F. n. 2.; S. C. C. in c. Paris. 14. Dec. 1889.; Instr. C. R. § 96.; *Gasparri* l. c. n. 1168.; *Bassibey* l. c. n. 51. sq., qui reete negat *separationem* a tribunali *civili* pronuntiatam quoad hunc effectum quandoque ab Ecclesia tanquam *sufficientem* tolerari atque adeo *iurisdictionem* in iudicibus laicis *suppleri*.

Nam ex resp. S. C. Inq. 19. Dec. 1860. (pro Anglia) et 25. Iun. 1885. solummodo sequitur ad obtinendos *effectus civiles* *separationis ex iudicio Episcopi iustae* etiam adiri posse tribunal civile alias plane *incompetens* in causis *separationis* fidelium.

At inde deduci nequit solam sententiam tribunalis *laici* ex tolerantia Ecclesiae *sufficere* ad legitimam *separationem*.

Multo minus ista responsa probant *exorbitantem* concessionem quasi a Sede Apostolica in iudiciis laicis i. e. non raro Calvinistis, Anglicanis, Hebraeis *suppleatur iurisdiclio ecclesiastica*, sed iudices laici in *illis* formalibus sententiis ex tolerantia Ecclesiae licite latis *nulla utuntur iurisdictione*. Cfr. *Rosset* l. c. n. 4067. sq.; *Gasparri* l. c. n. 1165. 1166. (ex parte aliter).

(44) Cap. 19. de for. comp. II. 2.; Instr. C. R. § 96.; *Schmalzgr.* l. II. t. 3. n. 29.; *Schulte* l. c. § 12.; *Bassibey* l. c. p. 55.

est: "*Coniuges in causis mixtarum nuptiarum subsunt Episcopo, in cuius dioecesi pars catholica domicilium habet; et quando ambo sint catholici, quia pars haeretica in Ecclesiam reversa est, subsunt Episcopo, in cuius dioecesi domicilium habet maritus* ... Cui decreto S. C. Inq. 23. Iun. 1903. adiunxit declarationem: "*Quando vero agitur de matrimonio mixto contrahendo cum haeretico separato per divortii sententiam tribunalis civilis ab haeretica, erit Episcopus domicilii partis catholicae, ad quem spectat iudicare, an contrahentes gaudeant status libertate* (45) ...

Quae lex de competentia *Episcopi* ratione domicilii valet non tantum in causis nullitatis et separationis matrimonii, sed etiam in causis sponsalium, praesertim si actio instituitur ad urgendam executionem promissionis datae, "*cum actor forum rei sequi debeat* ... Quodsi intercedatur contra matrimonium sponsi vel sponsae cum *tertia persona, non tantum eorum* Ordinario dioecesis, in qua sponsus infidelis domicilium habet, sed etiam in Curia Ordinarii *novae sponsae*, in cuius dioecesi pars infidelis nuptias suas prohibitas celebrare intendit, *intercessio* proponi potest; imo ab eodem Ordinario tum ob connexionem materiae tum propter complicitatem secundae sponsae tanquam correae universa controversia de sponsalibus competenter videtur posse definiri (46).

§ 2. DE PROCESSU CANONICO IN CAUSIS MATRIMONIALIBUS.

I. De mediis vitandi vel impediendi processum matrimonialem.

737. Quamquam vis privata in iuribus vindicandis non universaliter est exclusa, tamen in causis matrimonialibus ordinarie non solum est interdicta et nullius efficaciae iuri-

(45) Quae decreta sine dubio valent etiam de matrimoniis mixtis initis cum infidelibus et *schismaticis*. Cfr. S. C. de Prop. F. 11. Apr. 1894. iunct. Instr. cit. S. C. Inq. n. 43. 44. et Papp-Szilagyi, Ench. p. 535.

At si matrimonium improprie *mixtum* fuerit contractum inter *catholicos diversorum rituum* v. g. in regionibus orientalibus, actor ad Episcopum illius ritus debet deferre causam, qui in *reum* ratione ritus et domicilii habet iurisdictionem competentem. Si vero actor et reus sint eiusdem ritus, et pro diversitate rituum in eodem territorio complures sint Episcopi, ille solus ad causas matrimoniales diiudicandas competens est, qui non solum ratione domicilii, sed etiam ritus est proprius Episcopus utriusque partis litigantis. Cfr. Mansella l. c. p. 175. sq.

(46) Instr. C. R. §§ 103. 104. 144. 187. 189. ; Schulte l. c. § 12. ; Gasparri l. c. n. 1168. ; Bassibey l. c. p. 59.

dicae (47), sed etiam in iis casibus, in quibus privata dispositio absolute non est sublata, per vim privatam inepte applicatam potius augentur lites et perturbationes (48).

738. Pariter *transactione* sensu stricto nulla causa *nullitatis* vel *separationis* matrimonii definiri potest (49); nam dispositio de vinculo matrimonii et vitae consortio libero arbitrio coniugum non est relicta.

At cum *sponsalia* mutuo liberoque consensu sponsorum dissolvi possint, etiam per veram transactionem legitime initam dissolvi non prohibentur (50). Imo iuri canonico summo opere est conforme, ut huiusmodi dissidia de sponsalibus dubiis potius concordia quam iudicio terminentur (51).

739. *Renuntiatio* sive *liti* sive *causae* sane in *sponsalibus* actori ius suum quaerenti omnino est permissa, sive absolute fiat sive conditionate i. e. salvo iure ad iustam compensationem ex damno illato vel etiam ex lucro cessante (52). Item in causa *separationis* a thoro et cohabitatione coniux *innocens* tum ante actionem intentatam tum quolibet momento processus matrimonialis iam inchoati iuri suo cedere atque per renuntiationem causae legitime (53) factam pariter litem vitare vel finire potest. At nulla renuntiatione coniugum vitari vel finire potest causa *nullitatis* (54), atque adeo pacta coniugum de non appellando severissime interdicuntur (55). Qua re non excluditur legitima convalidatio matrimonii.

740. Singulare medium vitandi vel finiendi causas *nullitatis* matrimonii, est *convalidatio* matrimonii sive per *dispensationem* ordinariam sive per *sanationem* in radice sive per *aliam ablationem* causae *nullitatis* matrimonii (56).

741. Per *arbitros* electos causae matrimoniales, in quibus de *validitate* vel *nullitate* matrimonii aut de *separatione* a

(47) Cap. 3. X. de divort. IV. 19.; Conc. Trid. Sess. XXIV. doctr. de sacr. matr. can. 12.

(48) *Schmalzgr.* lib. IV. tit. 19. n. 163. sq.; *Santi* eod. tit. n. 57.; *Schulte* l. c. § 6. pr.

(49) Cap. 11. X. de transact. I. 36.; Instr. Card. R. §§ 200. 205.; Arch. f. k. K. tom. 36. p. 406. sq.; *Schulte* l. c.

(50) Cap. 2. X. de sponsal. IV. 1.; Instr. Card. R. §§ 4. 244.

(51) Cap. cit. 11. X. de trans.; cap. 1. X. de mut. pet. IV. 4.

(52) *Schulte* l. c. § 6. p. 41.; *Lega* l. c. p. 461. sq.

(53) Cap. 4. de procur. I. 19. in Sext.

(54) Cap. 11. X. de transact. I. 36.

(55) Benedict. XIV. Const. « *Nimiam licentiam* », 18. Maii 1743.

(56) Instr. Card. R. § 88. sq.; *Bassibey* l. c. p. 132.

thoro et cohabitatione disceptatur, nullo modo cognosci et definiri possunt (57). Controversiae vero de sponsalibus vel lites adnexae de bonis temporalibus, cum mutuo consensu dissolvi possint, et transactionem admittant, etiam compromissum et arbitrium non respuunt (58).

II. De processu matrimoniali (59).

742. Causa quaedam matrimonialis, ut in *prima* instantia a iudice ecclesiastico cognosci et definiri valeat, imprimis ab actore habili debet esse legitime deducta in iudicium (60). Id, quod fieri potest per *actionem privatam* eorum, qui ius agendi in his causis habent, aut per *actionem publicam* a promotore fiscali propositam aut propter *denuntiationem* in forma legitima factam (cfr. cap. 7. X. de cognat. spir. IV. 11.)

(57) Cap. 9. X. de in integr. rest. I. 41.; cap. 12. X. de excess. Prael. V. 31.; Instr. Card. R. § 200.

(58) Cap. 2. X. de sponsal. IV. 1.; Instr. Card. R. §§ 200. 244.

(59) Instr. S. C. de Prop. F. (a. 1883.) n. 1. sq. et Instr. S. C. Inq. 20. Iun. 1883. n. 1. sq.; Instr. Card. R. § 95. sq. Universus processus matrimonialis salvis additionibus per Bened. XIV. in Const. * *Dei miseratione* * pro solo processu nullitatis matrimonii factis *potest* esse *summarius*, ut manifeste deducitur ex cap. 2. de iud. II. 1. in Clem. Nam ibidem verba: * *In causis... super matrimoniis* *, nequaquam restringenda sunt ad solas causas de valore matrimonii, sed aequivalent illis aliis verbis postea a Concilio Tridentino Sess. XXIV. doctr. d. sac. matr. can. 12. usurpatis: * *Causas matrimoniales* *, quibus minime solae causae nullitatis matrimonii denotantur. Praeterea in Clement I. c. adduntur illa verba: * *Et eas (causas) quoquo modo tangentibus* *. At profecto causae de sponsalibus et separatione thori et cohabitationis matrimonialis * *tangunt* *, matrimonium. Denique praxis est optima legum interpret, sed iam pridem in causis matrimonialibus *etiam* sponsalium et separationis adhibetur processus summarius et in recentioribus Instr. S. C. Inq. et S. C. de Prop. F. et Card. R. manifeste approbatur. Neque quidquam iuvat contra leges posteriores in Clementinis contentas provocare ad legem priorem capitis 1. X. ut lite non cont. II. 6. per cit. cap. 2. de iud. II. 1. in Clement. iunct. cap. 2. de V. S. V. 11. in Clem. abrogatam. Cfr. supra not. hist. h. tit.; Schulte I. c. § 4.; Act. S. Sed. vol. V. p. 6. sq. 35. sq.; Lega I. c. p. 462. sq.; aliter Leitner I. c. p. 609., ubi cum Rosset, Santi aliisque antiquioribus scriptoribus putat processum *solemnem* saltem in causis separationis *necessario* esse adhibendum.

Quae sententia in allegata decisione S. C. C. in c. Bavar. non habet solidum fundamentum, nec praxis Bavariae universaliter est *praescripta*.

(60) Quae actio proponi potest ab actore aut per libellum proprie dictum aut viva voce coram iudice, ut in acta redigatur. Cfr. cit. cap. 2. de V. S. in Clem.; Instr. cit. S. C. Inq. n. 12.; Instr. Card. R. §§ 107. 126. 127. 215.; Schulte I. c. §§ 21. 31.; Bassibey I. c. p. 101. sq. 173. sq.

vel propter publicam diffamationem iudex ecclesiasticus *ex officio* (cfr. cap. 3. X. de divort. IV. 19.; S. C. C. in c. Caesaraug. 10. Mart. 1770.) ad cognitionem et definitionem causae procedit (61).

743. Quodsi ratio habeatur triplicis speciei causarum matrimonialium:

I. Actio in causa *sponsalium* solummodo institui potest ab uno *ex duobus sponsis*, neque unquam *ex officio* procedit iudex ecclesiasticus, neque *promotor* fiscalis causam sponsalium suscipit, neque aliae *tertia*e personae, etiamsi parentes vel consanguinei sponsorum sint, ad agendum legitimantur, nisi ab uno ex sponsis *speciale* habeant mandatum. Cfr. cap. 4. X. de procurator. I. 38.; cap. 3. de iud. II. 1. in Sext. (62).

II. Ius ad agendum contra *matrimonii valorem*, quatenus non expresse ad *coniuges* est restrictum, competit *cuivis catholico* (63), exceptis iis, qui sua hac in re commoda vel lucra pecuniaria praesertim post mortem coniugum quaerere suspecti sunt (64), aut quamvis matrimonium contrahendum esse sciverunt, ac proclamationes matrimoniales debito modo institutae fuerint, tamen impedimentum absque legitima causa reticuerunt (65). Qui nihil propria voce depromentes per solam chartulae conscriptionem i. e. per litteras etiam subscriptas, non mere anonymas matrimonium *accusant*, nisi quantum ad praesumptionem, nullius momenti est conscriptio,

(61) Instr. cit. S. C. de Prop. F. n. 3. sq. et Instr. S. C. Inq. n. 1. sq.; Instr. Card. R. §§ 127. sq.; Scherer l. c. p. 526. sq.; Rosset l. c. n. 3710. sq. 3735. sq.

(62) Schulte l. c. § 32.; Gross, Beweistheorie im c. R. I. p. 130; sq.; Rosset l. c. n. 3732. sq.; Bassibey l. c. p. 116. sq.

(63) Cap. 6. X. h. t. qui matr. accus.; cap. 7. X. de cogn. spir. IV. 11.; S. C. C. in c. Florent. 6. Iul. 1889.; Instr. cit. S. C. de Prop. Fid. n. 3.; Instr. Card. R. § 115.

Si matrimonii valor impugnetur v. g. propter consanguinitatem, affinitatem vel honestatem publicam, praesertim parentes alique *proximiores* ad agendum admittuntur. Cfr. cap. 3. X. h. t.; cap. 1. X. de his, quae vi I. 40.; Schmalzgr. h. t. n. 12. 17.; Bassibey l. c. p. 125. sq.; Gasparr l. c. n. 1183.

At coniuges contra publicos istos accusatores alieni matrimonii omnibus *exceptionibus legitimis* sese tueri possunt (cfr. cap. 13. X. de despons. in p. IV. 2.), ipsique iudices ecclesiastici etiam *ex officio* inquirent necesse est, num auctores non sint suspecti.

(64) Cap. 5. X. h. t.; cap. 11. X. qui filii IV. 17.; S. C. C. in caus. lanuen. 17. Sept. 1842. cum relatione Secret. in ed. Richt. Conc. Trid. p. 277.; Schmalzgr. h. t. n. 18. sq.; Rosset l. c. n. 3741. sq.

(65) Cap. 1. 6. X. h. t.; Feije l. c. n. 584.

quoad sententiam proferendam, nisi alia adminicula legitima suffragentur, atque solummodo tanquam *denuntiatores* admitti possunt (66).

Quod ius *exclusivum* accusandi matrimonii valorem competit *coniugibus* aut uni ipsorum, v. g. si nullitas matrimonii oriatur ex impedimento *erroris, vis et metus, ex defectu conditionis appositae*, ex impedimento saltem occultae *impotentiae* vel aetatis vel raptus vel ligaminis iuxta modum et ambitum sub singulis impedimentis explicatum (67).

Omnibus in casibus et propter omnia impedimenta, quorum respectu ius accusandi coniugibus aut uni ipsorum haud privative competit, iudex ecclesiasticus *ex officio* procedere debet, quamprimum aut notorietate facti aut denuntiationibus allatis aliove modo sufficiens rei ratio subministrata fuerit (68).

Tandem iuri accusandi valorem matrimonii illud proprium est, ut, *quamdiu* nullitas matrimonii perdurat, nullo lapsu temporis vel praescriptione exstinguatur; causae enim de vinculo matrimoniali nunquam vere transeunt in rem iudicatam (69).

(66) Cap. 2. X. h. t.; Instr. Card. R. § 127.; Rosset l. c. n. 3743.

(67) Instr. cit. S. C. de Prop. F. n. 3. 36. 46.; Instr. Card. R. §§ 116. sq. 136. 137.; Schmalzgr. h. t. n. 67. sq.; Rosset l. c. n. 3735. sq.; Scherer l. c. p. 527. sq.; Schulte l. c. §§ 22. 34.

(68) Quomodo in *denuntiationibus* admittendis caute sit procedendum, exponitur in cap. 2. 6. X. h. t. et cap. 7. X. de cog. sp. IV. 11. et in Instr. Card. R. §§ 127. sq.

(69) Cap. 7. X. de sent. et re iudic. II. 27.; Benedict. XIV. Const. « *Dei miseratione* » § 11.; S. C. C. in c. Calat. 12. Dec. 1885. 16. Iun. 16. Sept. 1888.; Schmalzgr. h. t. n. 26.; Bassibey l. c. p. 127. sq.; Gasparri l. c. n. 1185.

Cum ius canonicum generatim per praescriptionem v. g. intra triennium lites cessare non admittat (cfr. cap. 20. X. de iud. II. 1.), id multo minus in causis vineuli matrimonii probat. At nihil obstat, quominus etiam *actio* contra matrimonii valorem dicatur intra tempus triginta annorum perimi, si quis tantum *post mortem* coniugum ad impugnandam *legitimitatem prolis* matrimonium accusat. Quae causae cum plerumque ob *lucrum temporale* institui soleant, accusatores saltem regulariter a limine repellendi sunt, praesertim si matrimonium publice in facie Ecclesiae fuit celebratum et viventibus coniugibus nunquam in dubium vocatum. Cfr. cap. 11 X. qui fil. IV. 17.; S. C. C. 27. Sept. 1842. l. c. et 22. Iun. 1884. apud Lingen et Reuss l. c. p. 884. sq.; Schmalzgr. h. t. n. 27.; Feije l. c. n. 584.; Schulte l. c. § 6. p. 22.; Gasparri l. c. n. 1183.; Bassibey l. c. p. 126. At *ex natura rei* accusatio matrimonii etiam post mortem non est exclusa (cfr. Gregor. VII. apud Jaffé, Reg. n. 3540.), imo in casibus extraordinariis etiam ex disciplina vigente permissa, ut in foro ecclesiastico introducatur aut saltem continuetur, v. g. si cedat in *favorem legitimitatis prolis*, aut

neque solo lapsu temporis aut *praescriptione* impedimenta tolli aut matrimonia convallescere solent (70).

III. *Soli coniugi innocentis* ius competit agendi, ut matrimonium quoad *thorum* vel *cohabitationem* separetur. Nam coniugis innocentis vel laesi est, iniuriam sibi illatam aut condonare aut actione persequi, neque *tertia personae* ulla ratione concessum est, ut pro uno ex coniugibus sine mandato speciali separationem postulet. Hinc in iure soli coniuges tanquam actores ad dissolvendum vitae coniugalis consortium commemorantur (71).

744. Postquam *actio* sive accusatio in *forma legitima* ad forum ecclesiasticum est deducta, iudicis est post accuratum examen illam aut a limine per suum *decretum* relicere aut ad disceptionem iudiciale[m] admittere. Quodsi actio fuerit admissa, iudex ecclesiasticus per *citationem* (72) legitime insinuatam constituet terminum, quo reus aut in iudicio ad respondendum compareat, aut intra quem responsionem iudici porrigat. Cui responsioni a reo oblatae forte actor suam opponet replicationem, quam excipit duplicatio rei (73).

745. Cum ex mutuis illis responsionibus satis constat de *obiecto* controversiae, ita ut formalis aut aequivalens facta sit litis contestatio, iudex ecclesiasticus *novo decreto* thema *probandum*, onus *probandi* atque spatium *probatoriale* definit. Media probandi in processu matrimoniali generatim sunt eadem atque in ordinario processu civili, sed pro singulari na-

ordinetur ad praeiudicium tollendum de nullitate alterius matrimonii. Cfr. S. C. C. 16. Dec. 1893. in Act. S. Sed. vol. XXVI. p. 407. sq.; *Scherer* l. c. p. 528. 530.; *Bassibey* l. c. p. 128. sq.

(70) Cui principio non obstat, quod certis in casibus propter convalidationem matrimonii interim factam ius accusandi sit extinctum. Cfr. Instr. C. R. §§ 116. 136.

(71) Cap. 4. 5. X. de divort. IV. 39.; Instr. Card. R. § 215., *Schmalzgr.* h. t. n. 13.; *Bassibey* l. c. p. 18.

(72) Instr. cit. S. C. de prop. F. n. 3. sq. Propter pericula animae et corporis iudex ecclesiasticus in causis nullitatis vel separationis matrimonii non raro statim ab initio litis per decretum quoddam provisorium permittet separationem coniugum quoad *thorum* et *cohabitationem* non obstantibus cap. 3. X. de divort. IV. 19.; cap. 13. X. rest. spol. II. 13. Cfr. Instr. Card. R. § 236.; *Schulte* l. c. § 40.; *Gasparri* l. c. n. 1188. sq.; *Bassibey* l. c. p. 173. sq.

(73) Universa illa * *inquisitio praevia* * saepe committitur alicui auditori vel delegato. Quo in casu causae sponsalium et separationis a thoro vel cohabitatione non raro ita definiri possunt, ut non sit necessario ad formalem processum probatorium deveniendum. Cfr. Instr. C. R. §§ 107. sq. 218. sq. 242.; *Schulte* l. c. §§ 35. 36. sq.; *Bassibey* l. c. p. 101. sq.

tura causarum matrimonialium non omnia eundem habent valorem (74).

I. *Confessio* legitime facta in causis sponsalium atque separationis a thoro et cohabitatione plenam habet vim probandi sicuti in aliis causis civilibus, nisi forte in causa separationis habeatur collusio partium. Confessio vera, quam coniuges in ipsa disquisitione iudiciali faciunt, aut ante illam quidem fecerunt, sed post matrimonii, quod accusant celebrationem, quatenus contra valorem matrimonii pugnat, omni vi probandi caret (75).

At confessio, quam coniuges deposuerunt, antequam matrimonium accusatum contraxerant, in nullitate matrimonii probandi haud excluditur. Denique confessio, quae pro matrimonii valore militat, vim probandi in iis casibus habet, in quibus coniugibus ius accusandi matrimonium privative reservatur. Alias praesumptionem tantum generat (76).

II. In *testibus* admittendis vel respuendis etiam a tribunali matrimoniali generales normae iuris canonici sunt observandae; sed pro singulari natura causarum matrimonialium praesertim de valore vinculi conjugalis, testes quoque admittuntur, qui in aliis causis essent minus idonei atque suspecti (77). Hinc consanguinei et affines, qui melius ceteris impedimenta quaedam scire possunt, testificari non prohibentur, sive pro valore sive pro nullitate matrimonii deponunt (78), nisi ob speciales rationes sint suspecti (79). Neque excluduntur alii testes alias suspecti et inhabiles, si eas depositiones facere capaces sint, quibus forte via ad ultiores dilucidationes aperiatur (80).

III. *Iusiurandum* a coniugibus praestitum aequè ac eorundem confessio probationem de *impedimenti* existentia supplere aut supplere nequit. Cui normae in Instr. Card. R. § 169. recte stabilitae non obstat (81), si ad probandam cir-

(74) *Schulte* l. c. §§ 41. sq. 45. sq.; *Mansella* l. c. p. 186. sq.; *Gross* l. c. p. 132. sq.; *Bassibey* l. c. p. 117. sq.; *Leitner* l. c. p. 572. sq.

(75) Cap. 5. X. de eo, qui IV. 13.

(76) Instr. Card. R. §§ 148. 149. 232.; *Schulte* l. c. § 49.

(77) Instr. Card. R. § 151.

(78) Cap. 3. X. IV. 18.

(79) Cap. 5. 22. 47. X. de testib. II. 20.

(80) Instr. Card. R. §§ 157. 218. 223.; *Feije* l. c. n. 585.; *Schmalzgr.* h. t. n. 22. sq.; *Mansella* l. c. p. 188. sq.; *Schulte* l. c. § 51.; *Rosset* l. c. n. 3744. sq.; *Bassibey* l. c. p. 257. sq.

(81) *Schulte* l. c. § 57. p. 187. Cfr. quoque de speciali iuramento imposito: S. C. Inq. 31. Aug. 1887.; *Gasparri* l. c. n. 982.

cumstantiam, a qua *ius accusandi* matrimonium dependet. iusiurandum coniugis a tribunali matrimoniali admittatur. Itemque si impedimenti natura prohibeat, ne *ex officio* procedatur, iusiurandum coniugis matrimonii *valorem asserentis*, ut probatio pro matrimonio militans admitti potest. Cfr. Instr. Card. R. §§ 170. 171. 175. (82). In causis *sponsalium* iuramentum ut modus transactionis tum ut medium probationis non est exclusum, in causis vero *separationis*, quae strictam transactionem non admittunt, iuramentum transactionis prohibetur, sed ut medium probationis, caute tamen et circumspecte, a iudice imponi potest. Cfr. Instr. Card. R. §§ 232. 233. (83); *Schulte* l. c. § 57. III. VII. VIII.; *Laemmer* in Arch. f. k. K. tom. 49. p. 295. sq. tom. 13. p. 55. 57.

746. *Finitis et publicatis probationibus* (84) proceditur ad *disceputationem finalem* (85), in qua adversario probationis conceditur facultas intra terminum statutum impugnandi probationem datam. Quae impugnatio cum altera parte communicatur, ut ipsa intra terminum statutum probationem suam per deductiones defendere possit. Maxime vero in causis *nullitatis* matrimonii ius est atque obligatio defensoris vinculi, ut absolutis investigationibus ea proferat, quae in acta et allegata habeat animadvertenda.

747. Postquam *partes* atque *praesertim defensor vinculi* declararunt se nihil amplius habere inquirenda vel deducenda (86) fit *conclusio in causa* et matura deliberatione facta ab iudice ecclesiastico (87) in forma legitima (88) ferenda atque publi-

(82) Cap. 7. X. de frig. IV. 15.

(83) * An iuramentum suppletorium ex parte coniugum concedendum, an iuramentum litis decisivum uni eorum imponendum vel permittendum sit, a tribunali decerni debet .

(84) Instr. cit. S. C. de Prop. F. (a. 1883.) n. 22.; *Bassibey* l. c. p. 367. sq.

(85) Instr. cit. S. C. de Prop. F. n. 23. 24.; *Schulte* l. c. § 58.; Instr. Card. R. §§ 176. 231.; *Mansella* l. c. p. 206. sq.; *Rosset* l. c. n. 3825. sq.; *Bassibey* l. c. p. 382. sq.

(86) Instr. cit. S. C. de Prop. F. n. 24.

(87) Si Episcopus postulat, ut schema sententiae a tribunali matrimoniali compilatum suae *approbationi* subiiciatur, tali mandato omnino obsecundandum est. Cfr. Instr. Card. R. §§ 178. 237.

(88) Cum processus matrimonialis sit processus *summarius*, forma sententiae ferendae in processu solemni non est necessario adhibenda. Cfr. cap. 2. de V. S. V. 11. in Clem. et cap. 2. de iud. II. 1. in Clement.; Instr. cit. S. C. de Prop. F. n. 24.; Instr. Card. R. §§ 193. 194. 195.

canda est *sententia* tum de controversia principali tum de causis accessoriis (89).

748. Contra *sententiam* (90) *definitivam* (91) latam a iudice *primae* instantiae in quacunque causa matrimoniali *appellatio* ordinarie bis (92) tantum permissa est, nisi in casibus a iure exceptis (93). Imo in causis *nullitatis* matrimonii, si *pro nullitate* matrimonii pronuntiatum sit, a Benedicto XIV. Const. " *Dei miseratione* ", § 10. defensori vinculi matrimonialis est *praescripta* (94). Quae obligatio defensoris vinculi cessat in casibus nunc per decretum S. C. Inquis. 5. Iun. 1889. exceptis (95).

Appellatio (96) vero in causa matrimoniali, postquam ab iis, quibus ius (97) vel obligatio appellandi competit, legitime interposita est, generatim eadem ratione tractari et expediri

(89) Generatim *sententia libello* conformis sit oportet; attamen in causis *nullitatis* vinculi matrimonialis imprimis secundum *veritatem* ferenda est *sententia*, licet *actoris* libello non correspondeat. Cfr. *Reiffenstuel* l. II. tit. 27. n. 86.; *Mansella* l. c. p. 211.; *Bassibey* l. c. p. 396. sq. Cfr. de *sententia* in causa sponsalium vel separationis: *Schulte* l. c. § 23. VI. § 35. III. c. § 59. III. IV.

(90) *Sententia* lata in causis *vinculi* matrimonialis etiam elapsis decem diebus termini fatalis nunquam transit in rem iudicatam. Cfr. cap. 7. 10. 11. X. de *sentent.* II. 27.; cap. 5. 6. X. de *frig.* IV. 15.; Bened. XIV. Const. " *Dei miseratione* " § 11.; *Pirhing* lib. II. tit. 27. n. 51. sq.

(91) Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 20. de *ref.*

(92) Cap. 39. 65. X. de *appell.* II. 28.; cap. 1. de *sent.* II. 11. in Clem. In causis *nullitatis* matrimonii extraordinaria est provisio, quod interdum possit vel debeat ad *quartam* instantiam appellari. Similiter quando *duplex* *sententia* conformis *pro validitate* coniugii lata est, pars impugnans matrimonium ad Sedem Apostolicam appellare non prohibetur. Cfr. Instr. cit. S. C. de Prop. F. n. 30.; Act. S. Sed. vol. I. p. 59.

(93) Id accedit, v. g. si pars accusata coniteatur adulterium. Cfr. de sponsalibus: Instr. Card. R. §§ 109. sq.; *Schulte* l. c. §§ 61. 62.

(94) *Bassibey* l. c. p. 414. sq.

(95) Cfr. S. C. Inq. 16. Febr. 1894. et 27. Mart. 1901. Nam in casibus hisce decretis enumeratis non amplius requiritur *duplex* conformis *sententia* pro *nullitate* matrimonii lata, ut transiri possit ad novas nuptias, sed *una* sufficit. Cuius novi decreti ea videtur esse ratio intrinseca, quod in istis casibus potius agatur de *facto existentiae* matrimonii, non de difficultioribus iuris quaestionibus circa validitatem vinculi matrimonialis et insuper non disceptari solet de facto obscuro, sed obvio et *notorio*, cui species et figura matrimonii saepe non competit. Cfr. cit. causam Wratislav. in Act. S. Sed. vol. XXII. p. 546. sq.; S. C. C. in caus. Trevirensi 29. Ian. 1853.; *Feije* l. c. n. 591.

(96) *Sententia* lata in causa matrimoniali etiam impugnari potest per *querelam nullitatis*. Cfr. Instr. Card. R. §§ 187. sq. 197. 240.; *Schulte* l. c.

69.; *Mansella* l. c. p. 213. sq. Cfr. quoque cap. 4. X. de *in integr.* I. 41.

(97) Benedict. XIV. Const. " *Nimiam licentiam* " 18. Maii 1743. § 7.; *Mansella* l. c. p. 214. sq.; *Schulte* l. c. §§ 62. sq.

debet atque appellationes in reliquis causis, salvis vero singularibus sanctionibus praesertim Benedicti XIV. Const. "*Dei miseratione* „ circa causas vinculi matrimonialis. Ex speciali natura causarum de valore matrimonii etiam illud consequitur, quod in his causis etiam in appellatorio "*nova* „ (98) ad iustificandam causam proponi possint (99).

749. *Iudices ecclesiastici et consultores Curiae Romanae* gratis officio suo funguntur in causis matrimonialibus. Benedictus XIV. Const. "*Dei miseratione* „ § 12. *hortatur defensorem vinculi*, ut pariter sine mercede operam suam exhibeat, sed non prohibet, quominus ei aequum salarium solvatur. Aliae expensae, quae cum processu matrimoniali v. g. propter *peritos, testes, scripturas* necessario sunt coniunctae, actioni partis pauperis non obstant; ipsius enim causa gratuito et more pauperum tractatur, dummodo de paupertate authenticè constet v. g. testimonio Ordinarii, si in Curia Romana v. g. penes S. R. Rot. causa oeconomice sit proponenda. Quo in casu oeconomicae tractationis ex decretis S. C. C. 12. Iun. 1869. et 10. Dec. 1884. etiam *defensor vinculi gratis* suam operam praestare tenetur. Quodsi actor pauper non sit, merito ad expensas processus solvendas adigitur; hinc ab initio processus tum in Curiis dioecesanis tum in Tribunalibus Romanis summam quamdam determinatam debet deponere, unde expensae solvi possint. Quod depositum in nonnullis Curiis non multum superat 100. vel 1000. libellas, at in aliis, praesertim si difficiliiores causae de impotentia sint definiendae, pertingit usque ad 2000. libellarum (100).

In causis coram S. Rota agendis ad occurrendum expensis iudicialibus universe sumptis deponenda est in arca nummaria S. Rotae pro prudenti Ponentis arbitrio pecuniae summa a 100. ad 500. libellas: Lex propria S. Rom. Rotae 29. Iunii 1908. Append. cap. 1. num. 7. De expensis iudicialibus cfr. Regulae servandae in iudiciis apud S. R. Rotae tribunal d. d. 4. Aug. 1910. § 184. sq. Acta Apost. Sed. II. 1910. pag. 837.

Si in Tribunalibus Romanis causa matrimonialis disceptatur et definitur, pars succumbens non debet alteri parti reficere

(98) Schulte l. c. §§ 66. 67. 68.

(99) Oberkamp in Arch. f. k. K. t. 18. p. 294. sq. de processu canonico in tribun. matrimonialibus secundae et tertiae instantiae.

(100) Gasparri l. c. n. 1207.; Rosset l. c. n. 3729.; Bassibey l. c. p. 445. sq.

expensas, nisi temere litigarit (101). At S. C. C. in uxore paupere admisit ius in causa nullitatis exigendi sumptus litis a marito divite (102). Cum iure canonico uxor et maritus in his causis pares reputentur, maritus pauper idem ab uxore divite postulare potest (103).

750. Scholion. I. Principes civiles si sibi vindicarunt ius indiscriminatim (104) condendi *leges* de matrimoniis suorum subditorum etiam christianorum, consequenter suam iurisdictionem extenderunt ad exercenda *iudicia* in iisdem causis matrimonialibus.

II. Qua in re ecclesia non movet difficultatem, si potestas civilis suis tribunalibus solummodo committit causas matrimoniales hominum non baptizatorum, dummodo salvum maneat *ius divinum*. Nam cum competentia principum civilium ad ferendas *leges* de matrimoniis hominum non baptizatorum merito sustineatur, exinde recte deducitur etiam legitima potestas *iudiciaria* eorundem principum, si limitetur ad causas sponsalium, nullitatis matrimonii, separationis a thoro et cohabitatione, neque extendatur ad *solutionem* vinculi matrimonialis ex iure divino potestati *civili* non permissam. Imo complures scriptores, licet potestati civili negent ius condendi *leges irritantes* de matrimoniis infidelium, tamen eodem rigore non videntur excludere competentiam *tribunalium civilium* ad diiudicandas matrimoniales causas. Id valet praesertim de iis auctoribus, qui cum *Perrone* principibus civilibus tribuunt saltem praerogativam condendi *leges* prohibitivas et poenales. At alii quoque non tam facile illam potestatem iudiciariam in dubium vocabunt, cum gravissimae causae praesertim *vinculi* matrimonii *privato* arbitrio non possint relinqui, sed *publicae* auctoritatis exigant interventionem. Quae interventio unice per potestatem civilem praestari potest, cum Ecclesia in homines non baptizatos crearet iurisdictione (105).

(101) *Gasparri* l. c. n. 1208.; *Lega* l. c. t. IV. p. 338.; *Bassibey* l. c. p. 451. sq.; *Schnitzler* l. c. p. 561. 566.

(102) S. C. C. in c. Rom. 5. Iun. 1858. aliisque in causis.

(103) Cap. 2. X. de divort. IV. 19.

(104) Codices civiles inter *catholicos* et *acatholicos* distinguere non solent. Cfr. *Hollweck*, D. Civileher. p. 34. sq. At ex cod. civ. Hisp. art. 103. tribunaia civilia tantum iudicant de nullitate matrimonii *civilis* (acatholicorum), non *canonici* (catholicorum), de quo ex art. 80. sententia nullitatis vel separationis competit foro *ecclesiastico*.

(105) *Wernz* h. tom. IV. n. 75. sq.; *Gasparri* l. c. n. 1164.

III. At legislatores civiles ulterius progressi sunt et tribunalibus fori saecularis praeter causas matrimoniales infidelium et de effectibus *mere civilibus* matrimonii *christiani*, de quibus nulla est controversia, etiam tribuerunt causas matrimoniales *fidelium* soli Ecclesiae reservatas atque adeo exorbitantem potestatem *dissolvendi* matrimonia *valide* contracta sive *rata* sive *consummata*. Quibus in iudiciis consueto ordine iudiciario processus civilis (106) expeditis, tribunalia saecularia, si solummodo competentia *formaliter* spectetur, usurpant iurisdictionem sibi nullo modo concessam, sed insuper quoad *materiam* frequenter excedunt limites potestatis suae; ferunt enim sententias iuri divino et canonico prorsus contrarias. Nam non raro decernitur *separatio* a thoro et cohabitatione propter causas a iure canonico non probatas, vel coniuges fideles constringuntur ad vitae matrimonialis consortium restaurandum, quibus communio thori ex iure divino est interdicta. Porro eadem tribunalia civilia saepe *declarant valida* matrimonia, quae in foro *ecclesiastico* habentur *invalida* et vicissim, denique *solvunt* per sententias *divortii* matrimonia iure divino et canonico prorsus *indissolubilia* (107).

IV. Qua in re principalis difficultas est, num *iudex civilis* licite possit fungi officio suo in causis matrimonialibus fidelium soli Ecclesiae reservatis et praesertim in ferenda sententia *divortii* iuri divino aperte contrarii.

Profecto iudex catholicus fori saecularis si cum *pertinacia* asserat causas matrimoniales *non spectare* ad iudices ecclesiasticos, est haereticus atque incurrit censuram a Concilio Tridentino Sess. XXIV. doct. de s. matr. can. 12. statutum et R. Pontifici specialiter reservatam; at si solummodo *de facto* illas causas definiendas *suscipiat*, formalis haereticus nondum est neque innodatur censura Tridentina. Nam ordo *credendum* (" *Si quis dixerit* „) non est confundendus cum ordine *agendorum* (" *Si quis fecerit* „); secus tandem omnes peccatores graviter violantes praecepta decalogi essent haeretici excommunicati. Talis vero iudex nisi excusetur ignorantia et

(106) *Hollweck* l. c. p. 183. sq. 190. sq.; *Rosset* l. c. n. 4063. sq.; *Scherer* l. c. p. 570. sq.; *Milas* l. c. p. 431. sq., ubi causas matrimoniales schismaticorum in Austria foro saeculari reservatas esse docet; at *Zhishman* l. c. p. 784. sq. etiam ex iure Ecclesiae orientalis non unitae vindicat causas matrimoniales tribunalibus ecclesiasticis.

(107) *Allègre* l. c. t. I. p. 164. sq.; *Hollweck* l. c. p. 16. sq. 183. sq.; *Bucceroni*, Supplem. cit. v. Divortium, n. 12.

bona fide, certa sua *usurpatione* iurisdictionis *peccat* et saltem concurrentibus quibusdam circumstantiis est suspectus de haeresi (108).

Porro Ecclesia sive *expresse* sive *tacite tolerat*, ut iudices catholici, quin officio suo cedere teneantur, in foro saeculari causas matrimoniales fidelium suscipiant, dummodo *fidem catholicam* hac de re palam profiteantur *et* tum circa valorem *et* nullitatem coniugii tum circa separationem corporum nullam proferant sententiam divino aut ecclesiastico iuri repugnantem, et in casibus dubiis *et* difficilioribus sese iudicio proprii Ordinarii dirigant vel ad Poenitentiarium Apostolicam recurrant (109).

Quare *iudex civilis* non prohibetur a ferenda *sententia separationis* a thoro *et* cohabitatione, si aliunde iudicio Episcopi iam constat de iusta causa v. g. de adulterio (110), vel *nullitatis* matrimonii, si validum matrimonium religiosum *nunquam existit* v. g. matrimonium civile Romae celebratum, vel pariter ex iudicio Ecclesiae invalide fuit contractum neque unquam convalidatum v. g. propter impotentiam, vel pleni *divortii*, si matrimonium ratum professione religiosa vel dispensatione Romani Pontificis, atque matrimonium in infidelitate consummatum vi privilegii Paulini fuerit solutum (111).

(108) Gasparri l. c. n. 1166. Quare Rosset l. c. n. 4067. et Schnitzer l. c. p. 78. nimis rigidam tenent opinionem, si indiscriminatim *et* generaliter docent iudices laicos incurrere excommunicationem Tridentinam, si *cognoscant* illas causas matrimoniales.

(109) S. C. Inq. 22. Maii 19. Dec. 1868. (pro Anglia); S. C. Inq. 3. Apr. 1878. (pro Helvetia) in Arch. f. k. K. t. 41. p. 178.; S. C. Inq. 25. Iun. 1885. (pro Gallia) iunct. aliis resp. S. C. Inq. S. Poenitent. apud Rosset l. c. n. 4067. sq. Quae responsa S. C. Inq. quamvis universalia non sint, tamen etiam in aliis regionibus ex tacita tolerantia Sedis Apostolicae videntur esse norma tuta in praxi, donec expressis *et* specialibus declarationibus provisum sit.

(110) S. C. Inq. 22. Maii 19. Dec. 1860. 3. Apr. 1877. 25. Iun. 1885.; Gasparri l. c. n. 1165. sq. iunct. Bucceroni l. c.; Rosset l. c. n. 4074. sq. Nam cum *fideles coniuges* eorumque *advocati* in istis casibus *licite* possint *petere* semiplenum *divortium* a iudice civili, ut *canonica* separatio effectus consequatur in foro saeculari, etiam *iudex civilis* *licite* fert sententiam a se expetitam.

(111) S. C. Inq. 25. Iun. 1885. Quibus in casibus pariter *coniuges* eorumque *advocati* *licite* possunt *petere* declarationem nullitatis vel *divortii ex titulo iuris civilis*, ut suam consequantur libertatem iure divino *et* canonico iam admissam ab omnibus obstaculis iuris civilis. Imo eae possunt esse circumstantiae, ut coniuges ad avertenda pericula animae *teneantur* postulare plenum *divortium* in foro saeculari, v. g. si ipsorum religiosum matrimonium propter impedimentum indispensabile convali-

Deinde iudex civilis licite fert sententiam *contra* divortium semiplenum, si causae canonicae non subsint, vel *contra* divortium plenum, si matrimonium religiosum certo sit validum neque ullo modo solutum. Nam eo in casu potius sequitur iudicium Ecclesiae et brachio saeculari corroborat *contra* frivolos *actores* et *advocatos*, quibus *reus* sive per se sive per advocatum etiam in tribunali incompetenti suam defensionem opponere potest.

V. Specialis difficultas unice restat, num *iudex laicus* possit licite ferre sententiam *pro divortio semipleno*, si causae canonicae desint, vel *pro divortio pleno*, si matrimonium iure divino et canonico sit omnino validum. Cum divortium semiplenum quandoque in foro civili excludatur aut facillime commutari possit in *divortium plenum*, praesertim de hoc quaestio est practici momenti *in iudice* (112). Qua de re est duplex opinio inter doctores catholicos. Alii defendunt opinionem mitiorem, quae *iudici* permittit pronuntiare plenum divortium civile *contra* matrimonium religiosum, dummodo iustae et graves causae concurrant (113).

dari nequit; secus enim facile fieri potest, ut una pars ab altero coniuge perverso in foro civili cogatur ad retinendam vitae coniugal communione. Inde denuo consequitur iudicem quoque saecularem et multo magis advocatum in istis actionibus *coniugibus permisis* licite fungi officio suo ad ferendam sententiam iuri divino et canonico (materialiter) non repugnantem. Cfr. *Gasparri* l. c. n. 1235.; *Rosset* l. c. n. 4076. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 78. sq. Causae *sponsalium* cum in foro saeculari aut omnino excludantur aut limitentur ad actiones de resarciendis damnis, theoreticam et practicam difficultatem non creant. Cfr. *Lehmkuhl*, D. h. Gesetzb. d. d. R. ad § 1297.

(112) *Reus* sane sua iura in huiusmodi processu sive per se sive per procuratorem vel advocatum licite *defendere* potest. Cfr. S. C. Inq. 22. Maii 1860. ad 1. *Actor* vero, qui petit divortium plenum cum *intentione* transcendi ad novas nuptias adulterinas evidenter promovet causam *intrinsece malam*; imo ab actione *divortii pleni* etiam prohibetur, licet non intendat novas nuptias, sed solummodo temporale lucrum emergens vel damnum cessans. Cfr. S. Poenit. 5. Ian. 1887. 14. Ian. 1891. et 7. Ian. 1892. Hinc *procuratores* vel *advocati*, qui regulariter *voluntarie*, non coacte suum officium exercent, istis aetoribus patrocinium praestare nequeunt. Cfr. *Gasparri* l. c. n. 1244. 1249. 1250.; *Leitner* l. c. p. 633.; *Hollweck* l. c. p. 84.; *Schnitzer* l. c. p. 79. 83.; *Lehmkuhl* l. c. ad § 1575. cod. civil. German.

(113) V. g. *Lehmkuhl*, Theolog. mor. vol. II. n. 701.; *Leitner* l. c. p. 634. sq. (saltem in Germania) cum *Ballerini*, *Piat*, *Grandelaude*, *Berardi*, *Zeining*er aliisque.

Quae opinio non raro iis argumentis confirmata est, quibus vera probabilitas vix concedi potest. Nam iudex nequaquam ut vir doctus proponit in ordine theoretico et speculativo vel historico sensum alicuius legis in-

Alii doctores severiores talem sententiam iudicialem de divortio civili habent *intrinsece malam*, quae ideo a iudice

intrinsece malae v. g. decreti persecutionis Diocletiani, sed practicae et cum auctoritate partes obligante applicat legem in casibus particularibus. Porro si iudex applicat legem divortii pleni, prout de facto nunc saltem frequenter lata est, non tantum *materialiter*, sed *formaliter* cooperatur ad actionem intrinsece malam; nam propria ipsius actio, qua cooperatur i. e. ipsius sententia est intrinsece mala; imo ratione illius sententiae intrinsece malae ipse non solum est causa cooperans, sed causa efficiens et principalis rei intrinsece malae; etenim pro sua potestate usurpata contra ius divinum attentat solvere vinculum indissolubile matrimonii. Cfr. S. C. Inq. 6. Iul. 1817 ad Praefect. mission. Martinicae etc.; *Bucceroni* l. c. n. 6. sq.; *Rosset* l. c. n. 4094.

Neque quidquam iuvat, si iudex motivis vel considerandis suae sententiae inserat clausulas attenuantes; etenim natura perversa sententiae ab istis clausulis non pendet neque per illas immutatur, quia actus malus de facto positus per verba contradictoria adiecta non fit actus licitus. Denique si non raro exinde arguitur, quod iudex tantum destruat *effectus civiles* vel disrumpat *vinculum civile*, tota ista argumentatio nititur imprimis falso facto i. e. falsa interpretatione quamplurimarum illarum legum civilium de divortio pleno. Qua in re etiam codex civilis Germaniae propter levissimas quasdam *verborum* immutationes per se et quoad rem non admittit benigniorem interpretationem, ut recte tenent *Hollweck* l. c. p. 12. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 72. sq. cum *Bendix* aliisque contra *Lehmkuhl* l. c. p. 415. sq. Deinde reticendum non est vel solam illam destructionem *effectuum civilium* posse continere gravissimam iniuriam, v. g. si coniuges filiique legitimi propter sententiam divortii ad instantiam *tertia*e personae latam habeantur *illegitimi*. Cfr. *Hollweck* l. c. p. 199. not. 3. de exorbitante dispositione cod. civ. Germaniae.

Denique sunt patroni benignioris opinionis, qui provocant ad paritatem cum matrimonio civili, cui magistratus quoque catholici licite assistere possunt. Cui argumento non raro respondetur per *negationem paritatis*, atque matrimonio civili datur *interpretatio* simplicis caeremoniae civilis. Cfr. *Bucceroni* l. c. n. 13. Quae responsio solummodo ex parte liquet. Nam si magistratus assistit matrimonio civili tanquam *«nudae caeremoniae civili»* non cooperatur ad rem intrinsece malam, etiamsi praevideat coniuges postea in forma ecclesiastica valide non esse celebraturos. Cfr. S. Poenitent. 15. Dec. 1865.; *Leitner* l. c. p. 633. At si magistratus assistit matrimonio civili, cui obstat impedimentum ligaminis ob praevium divortium illegitimum, inter magistratum assistentem tali matrimonio et iudicem decernentem divortium illegitimum videtur esse perfecta paritas, eo tantum discrimine, quod prior contra ius divinum duos coniuges videatur *unire*, alter *solvere*. Quod discrimen non impedire videtur *perfectam paritatem* in oppositione cum iure divino. Quare mirum non est, quod S. Poenitentia 27. Maii 1887. in casu particulari Italiae centralis respondit: *«Quaecunque tandem sint casus circumstantiae, syndicus non potest assistere, etiamsi exinde deberet suum officium dimittere»*. Nihilominus non desunt auctores, qui putant tali responso quaestionem de assistentia *generaliter* etiam in gravissimis difficultatibus nondum esse diremptam. Cfr. *Gennari*, Consult. t. I. p. 200. sq.; *Wernz* h. tom. IV. n. 208.

nunquam licite pronuntiari possit (114). Cuius sententiae ratio fundamentalis est illa, quod lex divortii *positive permittens* divortium plenum non obstante vinculo matrimonii est lex intrinsece mala, utpote iuri naturali et divino aperte contraria; at iudex sua sententia de divortio pleno practice applicat legem intrinsece malam; hinc ponit actum intrinsece malum (115). Cui argumento, ad quod reliquae rationes in-

Porro interpretatio illa matrimonii civilis tanquam « *nudae caeremoniae civilis* » profecto correspondet praecepto Ecclesiae *de intentione*, qua fideles et magistratus formalitates matrimonii civilis debeant explere. Cfr. S. Poenitent. 15. Dec. 1865.; Secret. S. C. C. cit. h. tom. IV. n. 208. not. 348. At ista interpretatio non dat eum sensum, quem lex saecularis de matrimonio civili ex se et iuxta intentionem legislatoris civilis habet, qui potius introduxerunt matrimonium civile tanquam *verum* et *unicum contractum* matrimonialem, cui pro more Protestantium actus religiosus solummodo accedit ad instar alicuius benedictionis vel approbationis ecclesiasticae. Cfr. *Hollweck* l. c. p. 19. sq. Imo ipsa quoque Ecclesia supponit in plurimis casibus vel ipsos fideles de facto in celebrando matrimonio civili habere *verum consensum maritalem*, non intentionem perficiendi nudam caeremoniam civilem. Secus enim intelligi plane nequit, quomodo Ecclesia matrimonia civilia celebrata in territorio a iure Tridentino exempto habeat *valida* (cfr. S. C. Inq. 6. Sept. 1876.), toties sanct in radice matrimonia tantum civiliter in territorio Tridentino v. g. in Gallia contracta. Quodsi « *ex sensu Ecclesiae, ex communi fidelium usu et opinione, ex natura actus, prout licite fieri potest* », ut loquitur Secretarius S. C. C. l. c., matrimonium civile in *celebratione* accepit interpretationem *nudae caeremoniae civilis*, quam ex se certe non habet, eadem interpretatio in aliis quaestionibus a limine non videtur esse repellenda.

(114) *Bucceroni* l. c. Suppl. v. Divortium; *Rosset* l. c. n. 4085. sq. cum *Baudier*, *Zigliara*, *Marc*, *Liberatore*; *Gasparri* l. c. n. 1248. saltem *inclinat* in rigidam opinionem, quam theoretice etiam amplectuntur: *Hollweck* l. c. p. 84. sq.; *Schnitzer* l. c. p. 82. sq., licet in *praxi* suadeant iudices et advocatos in *bona fide* esse relinquendos; *Scherer* l. c. p. 112. not. 68. videtur anceps haerere atque controversiam relinquere theologiae morali, sed p. 568. not. 83. docet « *consequentiam* » stare pro rigida opinione; nihilominus opinatur vi responsi S. Poenitent. 4. Sept. (?) 1890. (i. e. 4. Iun.) (cfr. *Arch. f. k. K. t.* 67. p. 177. sq.) iudicibus ex principiis iuris (?) prohibitionem non amplius ob stare (?), in *praxi* vero iudicem unicuique parti litiganti relinquere periculum processus cum suis sequelis. Quae solutiones « *practicae* » ultimo loco allegatae habent illud incommodum, quod saepe practicae non sint et claro quodam principio theoretico non innitantur; etenim non raro iudices sua iam habent *dubia* nec responso quodam « *evasivo* » sunt contenti nec pro *suis* actibus possunt relinquere periculum conscientiae aliorum.

(115) Quae ratio interna in *suppositione facta legis positive permittentis divortium plenum* est omnino peremptoria. At numquid *suppositio* facta semper et ubique verificatur? Certe ex *natura* rei nihil obstat, quominus ex gravissimis causis detur aliqua lex negative permittens divortium, qua divortio illicite facto solummodo conceditur immunitas a

ternae revocari possunt, accedit auctoritas complurium decisionum S. Cong. Inq. v. g. 25. Iun. 1885. 27. Maii 1886. 18. Nov. 1891. et S. Poenit. v. g. 5. Ian. 1887. 4. Iun. 1890. 14. Ianuarii 1891. 7. Ianuarii 1892. (116).

poenis. Qua ratione *Suarez*, De leg. l. IX. cap. 4. n. 9. recte docet: • *Lex de libello repudii* (apud Hebraeos) *si permissiva tantum erat, non erat mala; nam licet facere malum culpa sit, permittere malum praesertim in Deo non est malum, neque etiam est iniustum, quia, si id permisit, non fecit sine causa iusta, ut Christus etiam declaravit* ». Quodsi haec theoria de lege tantum permissiva, non concessiva divortii pleni applicatur (cfr. *Suarez* l. c. n. 10.), profecto argumentum de intrinseca malitia sententiae iudicialis non amplius sustineri potest; nam lex per iudicem applicanda non est intrinsece mala. Pariter altera ratio vim suam amittit, si inde arguitur, quod *actor petat* a iudice rem intrinsece malam. Nam licet actor prava sua intentione velit habere rem intrinsece malam i. e. divortium iuri naturali contrarium cum iure transeundi ad secundas nuptias, tamen iudex sua sententia *id non concedit*, sed ad tramites legis mere permissivae indulget tantum *immunitatem a poenis*.

Quae doctrina de lege permissiva, ut patet ex *Suarez* l. c. cap. 6. n. 11. (cfr. quoque *Wernz* h. tom. IV. n. 696. not. 12.) a multis scriptoribus usque ad nostram aetatem applicatur ad libellum repudii veteris testamenti. Doctores quoque non defuerunt (cfr. *Sanchez* l. c. l. X. disp. 1. n. 12.), qui putarent vel ipsas leges Romanas ab Imperatoribus christianis de pleno divortio contra ius divinum latas habendas esse leges mere permissivas.

Denique Martinus V., Paulus V., Greg. XIII., Greg. XV. ut principes civiles *Status pontificii* per Camerarium in quibusdam Hebraeis tolerarunt aut *polygamiam* aut aliquod divortium. Cfr. *Rosset* l. c. n. 521. sq., ubi recte istam tolerantiam explicat de concessione immunitatis a poenis et molestiis; at *Fahrner* l. c. p. 277. not. 2. iisdem permissionibus nimium pondus tribuit.

Hinc in casu universa quaestio tandem huc reducitur, num non obstante prava intentione legislatorum in positiva permissione divortii pleni, lex divortii per iurisprudentiam in praxi eam possit paulatim accipere interpretationem, ut sententia iudicis de divortio habeatur mera tolerantia sive *immunitas a poenis*. Certe in Gallia per iurisprudentiam effectum est, ut non obstante codice Napoleonis l. matrimonia a sacerdotibus catholicis attentata usque ad annum 1888. haberentur invalida. In Germania quoque catholici ipso antiquo codice civili Borussiae II. 1. §§ 733. sq. atque novo quoque codice civili imperii § 1588. aliquo modo videntur moneri de obligatione conscientiae suae, si sententia divortii velint abuti ad novas nuptias.

Ideirco ex Germania aliquod quaesitum Sedi Apostolicae nondum videtur esse propositum, quia iudices catholici passim videntur aestimare se suis sententiis divortii explere formalitatem quandam civilem et concedere meram immunitatem a poenis in foro saeculari. Cfr. Arch. f. k. K. t. 57. p. 193. sq.; *Scherer* l. c. p. 571.; *Lehmkuhl* l. c. ad § 1564.; *Leitner* l. c. p. 634. sq.

(116) Quae responsa sane rigidiori sententiae aperte favent. Cfr. *Rosset* l. c. n. 4091. At resp. S. C. Inq. 26. Iul. 1887. et S. Poenitent. 23. Septemb. 1887. ad Ep. Lucion. et 4. Iun. 1890. ad l. a patronis benignioris

At ipse *Bucceroni*, acerrimus et acutus vindex opinionis rigidioris, in suo opere: *Casus conscientiae* vol. II. p. 100. fatetur: "*Itemque quot Responsa non prodierunt ab ipso S. Officio et a S. Poenitentiaria de illicite sententiae divortii a iudice laico proferendae? Attamen positive declaratum etiam fuit, eas decisiones non continere Decretum Generale pro omni regione. Conferatur Enchiridion morale* ed. 3. p. 149. „.

Cuius verissimae assertionis alia ratio intrinseca reddi non potest praeter illam, quam scite etiam urget *Lehmkuhl*, D. b. Gesetzb. p. 419. ad § 1564., scil. *circumstantias* non semper et ubique esse easdem (117). Quare cum ipsa Ecclesia *generalem* decisionem nondum dederit in favorem opinionis rigidae etiam doctoribus privatis ab *absoluta et generali* ipsius propugnatione videtur esse abstinendum. Quod principium potiori iure est retinendum a patronis benignioris opinionis, in cuius favorem certe *nullum decretum generale* allegari potest. Praeterea in dubium vocari nequit, quin sententiae divortii a iudicibus saecularibus ferantur, quae intrinsecam contineant malitiam (118). Hinc Ecclesia *generaliter* declarare nequit sententias divortii pleni in foro saeculari latas esse licitas. Tandem ne dicamus S. C. Inq. et S. Poenit. in tot responsis aera verberasse, certe eae debent quandoque existere *circumstantiae*, quibus iudicibus saecularibus *non licet* ferre sententiam divortii pleni (119).

opinionis haud sine fundamento invocantur; nam praesertim ex responso Episcopo Lucionensi dato videtur sequi saltem in *certis circumstantiis* sententiam divortii a iudice laico licite ferri posse. Cfr. *Gasparri* l. c. n. 1247.

(117) V. g. quandoque propria est *curia divortii* velut in Anglia vel Canada, ad quam gubernia saepe tantum iudices acatholicos deputare solent. Hinc si catholicus iudex sponte in talem curiam specialem divortii adseisceretur, esset in eadem damnatione atque advocatus, qui *libere* illicitam causam divortii susceperet. Facile igitur intelligitur, cur Patres Concil. provincial. Quebec. IV. (a. 1868.) in Canada tanto rigore prohibuerint:.

* *In tali Curia divortii actoris partes agere vel iudicis vel notarii seu cancellarii, formaliter vel alio quocunque modo concurrere; non tamen intendimus damnare eos, qui coacti testimonium ferent de ipso facto adulterii* *. At in aliis regionibus v. g. in Germania, Gallia, Helvetia *ordinaria* tribunalia *civilia* definiunt causas matrimoniales; omnes igitur catholici ibidem a magistratibus in foro civili per se essent exclusi.

(118) Cfr. *Rosset* l. c. 4094., ubi affert decisionem curiae Aurelian. 25. Mart. 1892., quae evidenter sua *sententia* voluit magis solvere vinculum matrimonii quam ipsa morte fieri potest!

(119) *Bucceroni* l. c. n. 12.; *Rosset* l. c. n. 4091. At minus insistendum

Quare iudex catholicus, cui causa matrimonialis fidelium in foro saeculari definienda est, imprimis consulat conscientiae suae quoad *formalem* suam *competentiam*, ne videatur usurpare iurisdictionem alienam. Multo magis autem attendat necesse est, quid in sua regione de *obiecto* sive *materia* in causis divortii pleni sive expresse sive tacite ab auctoritate ecclesiastica saltem in casibus particularibus sit toleratum. Nequaquam igitur hac in re iudices et iuristae catholici proprium suum ingenium arbitrarie sequi possunt, sed a theologis et canonistis sunt edocendi, imo suorum Ordinariorum et, quatenus opus est, Sedis Apostolicae implorabunt declarationes.

esse puto declarationi datae pro Belgio, quae per Nuntium Apostolicum 14. Sept. 1886. nomine Sanct. Suae et S. C. Inq. refertur communicata; etenim de eius vi et ambitu et auctoritate non satis constat. Cfr. *Gasparri* l. c. n. 1243.; *Bucceroni* l. c.

Laus Deo.

O. A. M. D. G.

INDEX ALPHABETICUS.

Numeri referuntur ad numeros marginales, non ad numeros paginarum¹.

Accusatio matrimonii contrahendi 122. sq. 143. sq. vel contracti 743.

Actuarius 730.

Adoptio eiusque definitio et divisio 467. sq. Cfr. v. Cognatio legalis.

Adulterium. Cfr. v. v. Criminis impedimentum, Separatio a thoro et cohabitatione.

Aetas requisita in sponsalibus 92. sq. 313. sq., in matrimonio 319. sq.

Aetas superadulta mulierum est causa dispensationis 629.

Affinitatis impedimentum eiusque notio, divisio, historia 426. sq., origo et convenientia 430. sq., conditiones et ambitus 432. sq., cessatio et dispensatio 436. sq.; affinitas *superveniens* matrimonio contracto 440. sq.

Agentes 632.

Agnati 408.

Alimentatio uxoris et prolis 673.

Amentes eorumque inhabilitas ad sponsalia 93. et matrimonium 41. etiam. per procuratorem 45. vel sanationem in radice 653.

Angustia loci 329.

Apostata tenetur impedimentis canonici matrimonii 65.

Appellatio 748.

Arrhae in sponsalibus 108.

Arrogatio. Cfr. v. Adoptio.

Assessor 730.

Assistentia parochi et testium in celebratione matrimonii 176. sq. 188.

Baptismus in impedimentis disparitatis cultus 502. 506. sq., mixtae religionis 574. 577. sq., cognationis spiritualis 489. sq., in privilegio Paulino 702.

Banna. Cfr. v. Proclamationes.

Benedictus XIV. eiusque declaratio pro Hollandia 167.

Benedictio sponsalium 99., nuptiarum 191 sq., mixtarum 196., secundarum 192. 722., puerperarum 212., concedenda sine pravis exactionibus 197.

Bestialitas, num sit causa perpetuae separationis a thoro et cohabitatione 708.

Bigamia simultanea 357. sq., successiva 720. sq.

Bimestre coniugibus permissum ante consummationem matrimonii 698.

Bona fides in matrimonio putativo 29.

Bona matrimonii 52.

Bonum pacis, quomodo sit causa dispensationis matrimonialis 629.

Bulgaria antiqua non habuit perfectam adoptionem, quae produxit impedimentum cognationis legalis 472.

Caeci, num in matrimonio celebrando testes esse possint 181.

Caeremoniae. Cfr. v. v. Ritus sacri.

Cancellarius. Cfr. v. Actuarius.

Cardinales, num in propriis titulis

- vel d aconiis valeant assistere matrimoniois 176.
- Carcerati*, quinam sit proprius ipsorum parochus ad celebrandum matrimonium 179.
- Castitatis* votum, num rescindat sponsalia 113., quando impediatur 562. sq. vel dirimat matrimonium contrahendum 374. sq. vel dissolvat contractum 698., num tanquam conditio in celebrando matrimonio possit apponi 302.
- Casus* perplexus 619.
- Catechismi* ignorantia impedit matrimonium contrahendum 131.; impedimentum vero prohibens « *catechismi* » est abrogatum 487.
- Causa* apposita in sponsalibus 99. et matrimonio 46.
- Causae* matrimoniales, quotuplices sint 731. sq.; quis sit earum iudex 729., qualis servandus sit modus in iisdem procedendi 742. sq., quasnam requirant expensas 749. Cfr. v. Iudex.
- Cautiones* requisitae ad dispensationes super impedimentis disparitatis cultus 510. vel mixtae religionis 585. sq.
- Celebratio* sponsalium 99., matrimonii 128. sq.; praevium examen sponsorum 129. sq.; proclamationes matrimoniales 134.; forma substantialis celebrationis matrimonii 151. sq.; accidentales solemnitates in celebratione matrimonii 189. sq.; celebratio matrimonii civilis 200. sq. Cfr. v. v. Proclamationes matrimoniales. Forma Tridentina.
- Certioratio* de nullitate matrimonii, num requiratur ad ipsius convalidationem 651.
- Cessatio* impedimenti v. g. aetatis, num sufficiat ad convalidandum matrimonium 325. 648. sq. 650.
- Clandestinitatis* impedimentum 307. Cfr. v. v. Proclamationes matrimoniales, Forma Tridentina; Forma decreti « Ne temere ».
- Clausula* in rescriptis Datariae et Poenitentiariae 640.
- Clausum tempus* eiusque definitio, divisio, historia 542. sq., origo, convenientia, vis 545 sq., dispensatio 549. sq., poena 551., vigor tempore interdicti 552., praxis in foro saeculari 553.
- Clerici* maiores vel minores in ordine ad matrimonium contrahendum. Cfr. v. v. Ordo sacer.
- Coadiutor* parochialis, num valide matrimoniois assistere possit 176.
- Coelibatus* 34. 393. Cfr. v. v. Ordo sacer.
- Cognatio carnalis* sive naturalis eiusque notio, divisio, cum notis historicis 406. sq., origo et ambitus 410. sq., convenientia 413. sq., dispensatio impedimenti consanguinitatis vel cognationis naturalis 417. sq.; poenae statutae contra consanguineos attentantes matrimonium 419. sq.; accusatio et probatio consanguinitatis 422. sq.; impedimentum cognationis naturalis in foro civili 424.
- Cognatio legalis* eiusque notio, divisio cum notis historicis 467. sq., origo 470. sq., ambitus 473. sq., cessatio et dispensatio 476. sq., accusatio 478. sq.; valor in foro civili 480.
- Cognatio spiritualis* eiusque notio, divisio cum notis historicis 483. sq., origo et ambitus 486. sq.; conditiones requisitae ad illam contrahendam in administratione baptismi et confirmationis 489., in ministris baptismi et confirmationis 490., in patris et matris 491.; cessatio, dispensatio impedimenti cognationis spiritualis 493. sq., eiusque accusatio 497., vis, si superveniat matrimonio contracto 498., valor foro civili 499.

- Cahabitatio* coniugibus praescripta 670. sq., prohibita, si interveniat contumelia creatoris 701. sq., soluta per legitimam separationem 707. sq.
- Compaternitas*. Cfr. v. v. *Cognatio spiritualis*.
- Competentia* in condendis legibus 64. sq. vel dandis dispensationibus in causis matrimonibus 611. sq.
- Componenda* sive compositio in dispensationibus matrimonialibus a Sede Apostolica concessis 634.
- Computatio* canonica aetatis 310. sq. 313. sq. 319. sq., graduum consanguinitatis vel affinitatis 407. sq., temporis clausi 546.
- Conditio* appositae in contractu sponsalitis vel matrimoniali eiusque definitio, divisio, historia 292. sq., honesta et possibilis 293. sq., turpis et impossibilis 300., contra substantiam 302. sq.; quando accusatio matrimonii conditionati sit permissa 304.; quomodo conditio differat a modo, demonstratione, causa 304.; num in foro saeculari apponi non possit 306.
- Conditio servilis* eiusque notio, divisio, historia 236. sq., quomodo matrimonio obstat vel non 240. sq.
- Confessarius* in dispensationibus matrimonialibus 626.
- Confessio* peccatorum, num sit praescripta ante celebrationem matrimonii 191. vel in dispensationibus matrimonialibus 640.
- Confirmationis* sacramentum, num ante matrimonium sit suscipiendum 191., quomodo producat cognitionem spirituales 489. sq.
- Congregationes* Romanae, a quibus in causis matrimonialibus dispensationes conceduntur 613. vel iudicia exercentur 729.
- Consanguinitas*. Cfr. v. v. *Cognatio carnalis*.
- Consensus* in sponsalibus 97. sq. vel matrimoniis celebrandis 36. sq. 45. sq.; mutuus consensus solvit sponsalia 110., inducit semiplenum divortium 710.; parentum consensus, num in sponsalibus 331. sq. vel matrimoniis filiorum requiratur 334. sq.; renovatio consensus, quomodo exigatur in convalidatione matrimonii 648. sq. 650. sq.
- Conservatio* illustris familiae est causa dispensationis 629.
- Consuetudo* eiusque vis inducendi vel abrogandi impedimenta matrimonii prohibentia vel dirimentia 60., promulgandi cap. Tametsi 160., introducendi solemnitatem substantialem in celebrandis sponsalibus 99.
- Consummatio* matrimonii, quando habeatur 29. 427.
- Contractus* natura reperitur in sponsalibus 97. 100. et matrimonio 36. sq.; num Episcopus ratione contractus sit competens in iudicandis causis matrimonialibus 736.
- Convalidatio* matrimonii invalide contracti ex defectu consensus et formae Tridentinae 646. sq., vel ex inhabilitate personarum in forma ordinaria 650. sq., vel in forma extraordinaria per sanationem in radice; notio, divisio, historia 652. sq., potestas 655. sq., conditiones 657. sq., petitio et executio 661. sq., effectus sanationis matrimonii in radice 663. sq.
- Copula* carnalis, si accedat ad sponsalia, non amplius ex praesumptione iuris et de iure supponitur cum affectu maritali facta in locis formae Tridentinae non subiectis 29. 104.; est causa dispensationis 630.; si incestuosa fuerit, quomodo non amplius sit exprimenda 636.
- Credentes* haereticis, num haberi possint, qui celebrant matrimonia mixta 588.
- Crimina*, quae in iure antiquo fuerunt impedimenta prohibentia matrimonia, nunc abrogata 541.

Criminis impedimentum dirimens matrimonii eiusque definitio, divisio, historia 516. sq., origo, convenientia, ambitus 519. sq., ex adulterio et promissione vel attentatione matrimonii 523. sq., ex solo coniugicidio mutua complicum machinatione patrato 527. sq., ex adulterio et coniugicidio ab uno ex adulteris patrato 530. sq., cessatio et dispensatio 533. sq., poenae 535. sq., accusatio 188., valor in foro saeculari 539.

Cultus disparitatis impedimentum eiusque notio, divisio, historia 502. sq., origo et ambitus 505. sq., cessatio et dispensatio 509. sq., accusatio 511., supervenientia 512., valor in foro saeculari 513.

Cumulandi facultas in dispensationibus matrimonialibus 622.

Data, quomodo sit computanda in concessa dispensatione 639., vel in indultis facultatum dispensandi 622.

Dataria Apostolica usque ad 3. Nov. 908. dispensabat in impedimentis publicis etiam pro foro externo salvis quibusdam limitationibus 613.

Debitum coniugale 670.

Declaratio Benedicti XIV. Cfr. v. Benedictina.

Decretum Tridentinum eiusque origo legitima et conveniens 157. sq., promulgatio 159., extensio 162. sq., subiectum passivum 165. sq., vis localis et personalis 169., dispensatio et immunitas 172. sq., poenae 174. Cfr. v. v. Forma Tridentina.

Deductio sponsae solemnitis, quando sit prohibita 547.

Defensor vinculi matrimonialis, quibusnam in causis et quomodo sit adhibendus 730.

Deficientia dotis est causa dispensationis 629.

Delegatus ad assistentiam in matri-

monio 176. sq. 188., ad dispensationes matrimoniales 621. sq., ad diiudicandas causas matrimoniales 729. sq.

Demonstratio 46.

Denuntiatio impedimentorum, quomodo sit obligatoria 143. sq. Cfr. v. v. Proclamationes matrimoniales.

Diaconus, num ab impedimento ordinis sacri dispensetur 397.

Discessus coniugis infidelis, qualis requiratur ad usum privilegii Paulini 702.

Discretio mentis requisita in sponsalibus 92. sq. 313. sq., in matrimonio 41. sq. 319. sq.

Disparitas cultus. Cfr. v. v. Cultus disparitas.

Dispensatio ab impedimentis matrimonialibus eiusque definitio, divisio, historia 608. sq.; subiectum et ambitus potestatis dispensandi potestas dispensandi R. Pontificis 611. sq., Congreg. Roman., Legatorum Apostolicorum, Metropolitanorum 613., Episcoporum 614. sq., Vicarii capitularis et generalis 624. sq., aliorum inferiorum Praelatorum et clericorum 626., dispensationum matrimonialium causae 627. sq., petitio 632. sq., concessio et executio 638. sq.

Divortium eiusque definitio, divisio, historia 694. sq.; dissolutio vinculi matrimonii consummati fidelium per mortem 697., rati per professionem solemnem vel dispensationem R. Pontificis 698.; dissolutio vinculi contractus matrimonialis infidelium per privilegium Paulinum 702. sq. vel dispensationem R. Pontificis 704. sq.; separatio perpetua vel temporanea a thoro et cohabitatione 707. sq. 712. sq.

Domicilium 177.

Dubium de baptismo 507., dispensatione 642., impedimento 216.

- Ebrius**, num sit habilis ad contractum sponsalium 93. vel matrimoniale 41.
- Ecclesia** habet potestatem ad impedimenta matrimonii fidelium statuenda, abroganda, relaxanda 54. sq. Cfr. v. Impedimenta.
- Ecclesia orientalis** cum Sede apostolica unita sequitur proprium ritum in celebrandis sponsalibus 99. vel matrimoniis 190. 588., in computatione et extensione graduum consanguinitatis et affinitatis 409., et cognationis spiritualis 488., in secundis nuptiis 721.
- Effectus** sponsalium ratione contractus principalis 100. sq., stipulationum accessoriarum 105. sq., matrimonii 48. sq. 669. sq.
- Eleemosyna** in dispensationibus imposita 613. 639.
- Emancipatio** foeminarum 674.
- Episcopus** nequit praescribere solemnitatem substantialem sponsalibus 99., nec dispensare super sponsalibus 118., nec condere impedimenta dirimentia vel prohibentia matrimonii 63., at dispensare valet super proclamationibus 141. sq., et saepe etiam super impedimentis matrimonialibus partim ex ordinaria partim ex delegata potestate 614. sq.
- Epistola** potest adhiberi ad contrahenda sponsalia 99. 126. vel matrimonia 45.
- Erroris** impedimentum eiusque definitio, divisio, historia 222. sq., origo et ambitus 225. sq., dispensatio et ablatio 230. sq., accusatio 232. sq.; error *conditionis servilis*, quomodo sit impedimentum matrimonii 235. sq.
- Essentia** matrimonii 36. sq.
- Excommunicatio** incurritur a raptoribus mulierum in ordine ad celebrandas nuptias 288., a contrahentibus matrimonium, e quibus vel una pars ordine sacro vel professione solemniter est ligata 384. sq. 400. sq., a violentibus libertatem matrimonii 271. sq.
- Excommunicatus** ligatur impedimentis matrimonii 65., valet assistere matrimonio sive ut parochus sive tamquam testis 176. sq.
- Executio** dispensationum matrimonialium 639.
- Expensae** in processu matrimoniali 749.
- Extinctio** dispensationum matrimonialium 641.
- Eunuchi** sunt incapaces ad matrimonium valide contrahendum 345.
- Eucharistiae** sacramentum, num ante matrimonii celebrationem sit recipiendum 191.
- Facultates** dispensandi 613. 621. sq.
- Falsitas** expressa in petitione dispensationis, quemnam effectum habeat 627. sq. 636.
- Familiaritas** suspecta et periculosa est causa dispensationis 630.
- Famuli**, quem habeant parochum proprium 178.
- Fatui**. Cfr. v. Amentes.
- Favor** fidei vel iuris, quando praevalcat in matrimonio 702.
- Feriatum** tempus. Cfr. v. Clausum tempus.
- Fictus** consensus in sponsalibus 97. et matrimonio 45.
- Fides** bona, quomodo requiratur in matrimonio putativo 29., quamdiu perseverare censeatur in processu canonico iam inchoato etiam post litem contestatam 659.; mala fides, quomodo praesumatur propter omissionem bannorum 149.
- Filii** legitimi vel illegitimi quinam sint 678. sq.; qui sint effectus legitimitatis vel illegitimitatis filiorum 683.; quis sit iudex competentis, si legitimitas filiorum vocetur in dubium 684., et quae sit illius probatio 685.; filii illegitimi, quomodo fiant legitimati per sub

- sequens matrimonium 686. vel per rescriptum R. Pontificis, 687.; qui filii in foro civili habeantur legitimi vel legitimated 689.
- Filiorum familias*, quis sit parochus proprius 179.
- Finis* matrimonii 52.
- Fœcundatio* artificialis est illicita 347.
- Forma* sacramenti matrimonii 47.; forma substantialis 151. sq. vel accidentalis 189. sq. vel mere civilis in celebrando matrimonio 200. sq.; forma gratiosa vel commissoria 638., communis vel pauperum vel nobilium sive divitum in dispensationibus matrimonialibus 609. 613.
- Forma Tridentina* praemissis banis 134. sq. in celebratione matrimonii observanda coram parocho proprio vel eius delegato et testibus 176. sq.; modus assistendi celebrationi matrimonii per parochum et testes 182. sq.; probatio matrimonii in forma Tridentina vel clandestine contracti 186. sq.
- Forma* in celebratione matrimonii observanda ad normam decreti « Ne temere » 188.
- Formulae* facultatum a S. C. de Pr. F. concessarum 613.
- Fornicatio* partium, quando sponsis det iustam causam recedendi a sponsalibus 114. sq.
- Forum* competens in causis matrimonialibus 731. sq., externum et internum in dispensationibus matrimonialibus 609. 613.
- Frigiditas*. Cfr. v. Impotentia.
- Fulminatio* dispensationis. Cfr. v. Executio.
- Gradus** consanguinitatis vel affinitatis 408. in dispensationibus exprimendi 636.
- Gratia* facta vel gratia facienda 638.
- Graeci* Cfr. v. v. Ecclesia orientalis.
- Habilitas** personarum ad contrahenda sponsalia 92. sq. vel matrimonia 41. sq.
- Haeresis* vel schisma, si reperiatur in una parte, est impedimentum dirimens promissionis sponsalitiae 94. atque prohibens matrimonii 574.
- Haeretici* subiiciuntur impedimentis canonicis 41. sq., generaliter et ubique non sunt immunes a forma Tridentina servanda, ubi cap. *Tametsi* promulgatum est, nisi doceatur de speciali titulo v. g. ex declaratione Benedicti XIV. in Hollandia aliisque regionibus 165. sq. 172. sq., valide, sed non licite tamquam testes assistunt celebrationi matrimonii fidelium 181.
- Hermaphroditii*, num existant et matrimonii contrahendi sint capaces 353.
- Honestas publica* eiusque definitio, divisio, historia 446. sq., origo ex sponsalibus 449. sq. vel matrimonio rato 453. sq., cessatio et dispensatio 457. sq., accusatio et probatio 461. sq., praxis in Ecclesia orientali 463. et fori saecularis 464.
- Hospitalia*, cuinam parocho proprio subsint 178.
- Hispania* obtinuit approbationem praxis per scripturam publicam celebrandi sponsalia postea etiam ad Americam latinam extensae 99.
- Ignorantia** catechismi (cfr. v. Catechismus), est impedimentum prohibens matrimonii celebrationem 131.; num ignorantia eximat ab impedimento saltem in casu criminis 522.
- Illegitimi*. Cfr. v. Filii.
- Impedimentum* matrimonii eiusque notio, divisio, historia 215. sq., existentia, natura, ambitus potestatis Ecclesiae statuendi impedi-

- menta dirimentia et prohibentia 54. sq.; huius potestatis subiectum activum 63. sq., passivum 65. sq.; eadem potestas saecularibus principibus in matrimonia christianorum omnino non competit 67. sq., sed in matrimonia hominum non baptizatorum merito vindicatur 75. sq.
- Impotentia* eiusque notio, divisio, historia 342. sq., origo et ambitus 345. sq.; processus canonicus in declaranda nullitate matrimonii propter impedimentum impotentiae 348. sq.; hermaphroditi 353.; leges civiles de impedimento impotentiae 354.
- Impossibilitas* contrahendi matrimonia dissolvit sponsalia 112.; impossibilitas adeundi parochum proprium, quando eximat a forma ecclesiastica 173. 188.
- Impuberes* inter se et cum puberibus possunt contrahere sponsalia 92. sq. 313. sq., sed non matrimonia, nisi malitia suppleat aetatem 41. sq. 319. sq.; secus illa matrimonia sunt nulla, tamen habent vim sponsalium de futuro 326.; qua ratione paterfamilias pro suis filiis possit contrahere sponsalia 317. vel matrimonia 45.
- Incestuosa* copula, quaenam sit 440. sq., quomodo in dispensationibus matrimonialibus sit exprimenda 636.
- Indissolubilitas* matrimonii 357. sq. 694. sq. Cfr. v. v. Divortium, Ligamen.
- Infamia* mulieris est causa canonica dispensationis 630.; vidua in foro canonico non incurrit infamiam, si ante lapsum anni luctus transit ad secundas nuptias 721.
- Infans* ad ordines sacros promotus, quomodo teneatur impedimento ordinis sacri 394.
- Infideles* directe non subiiciuntur impedimentis iure mere canonico constitutis, at obnoxii sunt impedimentis iuris divini 65. vel iuris civilis legitime conditi 75. sq., imo indirecte ratione partis catholicae afficiuntur etiam impedimentis canonicis 40., item soluto matrimonio in vim privilegii Paulini per novas nuptias alterius partis pariter consequuntur libertatem ad novas nuptias celebrandas 702.
- Infirmi*. Cfr. v. Hospitalia.
- Iniuria* etiam adulterii exstinguitur sine acceptione partis sontis 707.
- Inspectio* corporalis in processu canonico de impotentia 351. vel solutione matrimonii rati 698.
- Instrumenta* in probanda morte alterius coniugis 371. vel in aliis processibus canonicis 745.
- Interpellationes*, quaenam sint necessariae in usu privilegii Paulini 703.
- Interpres* tum in sponsalibus 99. tum in matrimonio contrahendo adhiberi potest 45.
- Ioci* causa positus consensus non efficit valida sponsalia vel matrimonia. Cfr. v. v. Fictus consensus.
- Iudex* ecclesiasticus, quomodo ipsius tribunal constitutum esse debeat 729. sq., solus est competens in causis matrimonialibus fidelium, item inter fidelem et infidelem 731. sq.; iudex saecularis est competens de causis matrimonialibus infidelium 750., de effectibus mere temporalibus matrimonii etiam fidelium 732., item de delictis in actionibus ad vindictam 733.; quomodo inter iudices ecclesiasticos determinetur competentia ratione domicilii praesertim in matrimoniis mixtis vel ratione contractus 734.
- Iuramentum* sponsalium obligationem auget, sed non impedit ipsorum dissolutionem 99. 110. 114.; quomodo tamquam suppletorium

- adhiberi possit ad probandum status libertatem 371.; a quibus personis exigatur, quae interveniunt in tribunali matrimoniali constituendo 727. vel in ipso processu canonico 745.
- Iura* coniugum communia et singularia 670. sq. post separationem a thoro et cohabitatione retenta 707. sq.
- Legitimi.** Cfr. v. Filii.
- Leprosi* 252. sq.
- Libellus* repudii in antiquo testamento permissus 359. 696. nunc penitus abrogatus est 697.
- Licentia* proprii parochi requiritur, ut alius sacerdos matrimonio assistere possit 176. 188.
- Liber*, cui matrimonia sunt inscribenda, a parochis haberi debet, eique vis probandi competit 197. sq. 186. sq.
- Liberi muratores*, num ligentur impedimento mixtae religionis, et quomodo ipsorum matrimoniis parochus et testes assistere possint 580.
- Ligamen* matrimonii cum tertia persona initi solvit priora sponsalia 114.; ligaminis impedimentum eiusque notio 357.; polygamia et polyandria ipsi opposita 358.; historia 359., vis, origo 360., effectus impedimenti ligaminis 362.; poenae attentatae polygamiae 363. sq.; dispensatio et cessatio 365. sq., accusatio impedimenti ligaminis 369. sq.; leges civiles de ligamine matrimonii et polygamia vel polyandria 372.
- Limanum* Concilium de gradibus consanguinitatis 411. et affinitatis 430., de privilegio Paulino 703.
- Linea* in gradibus consanguinitatis vel affinitatis 408.
- Locus* legitimus ad faciendas proclamationes matrimoniales 139. et celebrationem matrimonii catholici 189. sq. vel mixti 195. sq.; locus regit actum quoad necessitatem servandi formam Tridentinam 169.
- Maleficium**, num existere possit et quomodo valeat impedire matrimonium 345.
- Malitia*, quomodo et quando suppleat aetatem in ordine ad celebranda sponsalia 315. vel matrimonia 322.
- Mandatum* procuratoris ad celebranda sponsalia 97. vel matrimonia 45.; quomodo mandatum dispensandi cesset 641.
- Manus* septimae testimonium, quibus in causis matrimonialibus et quomodo requiratur 351.
- Maritus* eiusque iura et obligationes 670.
- Materia* sacramenti matrimonii, quatenus sit 47.
- Matrimonium* eiusque definitio 28., divisio 29., historia 30., origo et institutio 31. sq., natura 36. sq.; individuitas contractus matrimonialis 40.; subiectum contractus matrimonialis et minister sacramenti matrimonii 41. sq.; consensus matrimonialis atque materia et forma sacramenti matrimonii 45.; effectus contractus et sacramenti matrimonii 48. sq.; potestas Ecclesiae 54. et principum civilium in matrimonium 67. sq.
- Matrimonium civile* eiusque notio, divisio, origo historica 200. sq., erronea et perversa fundamenta 205. sq., valor et licetitas 207. sq., opportunitas et obligatio 209. sq.; effectus et poenae 211. sq.; quomodo parochi et fideles procedant necesse est circa matrimonii civilis celebrationem et impedimenta matrimonii in foro civili reiecta vel de novo addita 212. i. f.; qua ratione intervenire possint syndaci in celebratione matrimonii civilis etiam secundi et iudices saecula-

- res in pronuntiandis sententiis separationis a thoro et cohabitatione aut nullitatis vel dissolutionis matrimonii 750.
- Matrina.** Cfr. v. v. Cognatio spiritalis.
- Metus**, num impediatur valorem sponsalium 97.; definitio, divisio, historia metus, ut impediatur matrimonii 260. sq.; origo et ambitus metus 263. sq.; dispensatio et cessatio 267. sq.; accusatio impediendi metus 269. sq.; poenae in violatores libertatis matrimonii statutae 271. sq.; leges civiles de impedimento vis et metus 273. Metus, si in recipiendo ordine subdiaconatus interveniat, num excludat impedimentum ordinis sacri 394.
- Milites**, quemnam habeant parochum proprium 178.
- Minister**, quis sit sacramenti matrimonii 42. vel ipsius solemnizationis 194., qua poena afficiantur, qui coram ministro haeretico vel schismatico celebrent matrimonium 588.
- Missa** pro sponso et sponsa, quando et quomodo celebrari possit, si utraque pars sit catholica 189. sq., non in matrimoniis mixtis 195. sq.
- Modus**, quam vim habeat, si apponatur sponsalibus 106. vel matrimoniis 304.
- Monitiones** tantum censentur complures clausulae in dispensationibus matrimonialibus 640.
- Morbus**, quando sit causa dissolutionis sponsalium 116. vel separationis a thoro et cohabitatione 713.
- Morganaticum** matrimonium, quid sit 29.
- Mors** alterius coniugis solvit ligamen matrimonii 693., quomodo sit probanda, antequam pars superstes ad secundas nuptias transire possit 721.
- Mutationes**, quatenus corporis, animi, fortunae sufficiant ad dissolutionem sponsalium 116.
- Nativitas** in iustis nuptiis num sufficiat ad legitimitatem proles 681.; nativitas in muliere praecedere debet copulam cum ipsius matre habitam, ut dispensatio ab impedimento obtineri possit 640.
- Nihil transeat**, quomodo interponi possit contra sponsalia et matrimonium cum tertia persona 125.
- Novitiatus**, num dissolvat sponsalia 113.; pars conversa post matrimonium in infidelitate, sed non post baptismum denuo consummatum, an suam compartem ex novitiatu revocare possit 699.
- Nuptiae secundae** 717. sq. Cfr. v. Matrimonium.
- Obligationes** fidelium denunciandi impedimenta 143. sq., coniugum sive communes sive singulares 670. sq.
- Obreptio** in dispensationibus matrimonialibus 627.
- Occulta** sponsalia 87., matrimonia 29., impedimenta 216.
- Onanismus** 670.
- Ordinarius**, quisnam dicatur in indultis et rescriptis Sedis Apostolicae 617. Cfr. v. Episcopus.
- Ordo sacer**, quid efficiat quoad sponsalia 92. 110.; ordinis sacri impedimentum ad contrahendum matrimonium eiusque definitio, divisio, historia 389. sq., origo et ambitus 392. sq.; dispensatio et cessatio 396. sq.; poenae statutae contra violatores impediendi ordinis sacri 400. sq.; processus canonicus de valore ordinis sacri vel metu in sacra ordinatione interveniente ad excludendum impedimentum ordinis sacri 403.
- Ovariorum** et uteri excisio, num inducat impedimentum impotentiae 345.

Pactum sponsalibus adiectum 105. sq.; conditio in pactum deducta, quando irritet matrimonium 302. sq.

Parentes, num pro filiis valeant contrahere sponsalia 93. 317. vel matrimonia 45., num baptizantes propriam prolem contrahant cognationem spirituales 498.; quatenam sint ipsorum iura et obligationes 669. sq. etiam post separationem a thoro et cohabitatione 707. sq.

Parochia, num debeat esse canonicè erecta, ut in illa caput *Tametsi* Concilii Tridentini promulgari possit 150. 169.

Parochus, quid praestare debeat in examine sponsorum 129., sq., in proclamationibus 136.; num matrimonium vetare possit 597.; quisnam sit proprius parochus etiam cum iure delegandi assistentiam in matrimoniis 176. sq. 188. quomodo matrimoniis assistere debeat 182. sq. 188.

Patrinus. Cfr. v. v. Cognatio spiritalis.

Pauperes, quinam in Curia Romana quoad dispensationes matrimoniales habeantur 609. 634.

Pax sive bonum pacis est causa dispensationis 629.

Periculum matrimonii civilis vel mixti vel concubinatus incestuosi est causa dispensationis 629.; periculum animi vel corporis est causa separationis a thoro et cohabitatione 712. sq.

Perinde valere, quid sit 642.

Personae habiles ad sponsalia 92. sq. et matrimonia 41. sq.

Poenae, num sponsalitis contractui adici possint 99.; quatenam poenae sint statutae in non revelantes impedimenta 143. sq. vel in negligentes proclamationes 148. sq. vel illegitime matrimonio assistentes 176. 188. vel contrahentes matrimonium coram ministro haere-

tico 588., in sacerdotes sine legitima deputatione concedentes benedictionem nuptialem 194., in violatores libertatem matrimonii 271. sq., in raptos 288., in polygamos 363., in attentantes matrimonium cum impedimento professionis sollemnis 384. sq. vel ordinis sacri 400. sq.

Poenitentiae sacramentum num ante matrimonii celebrationem sit suscipiendum 161.; quomodo dispensationes matrimoniales in sacramento poenitentiae sint executioni mandandae 639., et quatenam poenitentiae in earum executione imponendae 640.

Poenitentiaria Apostolica ex iure proprio et nativo dispensat in impedimentis occultis pro foro interno, ex speciali concessione in impedimentis publicis pauperum pro foro externo 613., quae dispensationes pauperum, num validae sint, si paupertas falso allegetur 613.

Polyandria et **polygamia**, quid sint et quo iure prohibeantur 358. 361.

Pontifex Romanus potest dispensare super sponsalibus 118., condere et abrogare impedimenta matrimonia fidelium 63., dispensare ab iisdem impedimentis 611. sq., sanare matrimonia in radice 652. sq. solvere matrimonia rata fidelium 698. et matrimonia contracta in infidelitate 705., dispensare ab interpellationibus in usu privilegii Paulini 709.

Potestas maritalis et patria 673. sq.

Praesentia parochi et testium, qualis requiratur in celebratione matrimonii 182. sq.

Praescriptio, num locum habere possit contra ius accusandi matrimonium in favorem legitimitatis proli 743.

Praesumpta sponsalia 87. 452. et matrimonia 29.

Princeps civilis non est competens

- legislator et iudex in causis matrimonialibus fidelium 67. sq., sed infidelium tantum 75. sq., nisi de effectibus mere civilibus 82 sq. 732. vel de delictis 733.
- Privilegium Paulinum* eiusque origo et vis et ambitus 701. sq.
- Probationes* iudiciales 645.
- Processus canonicus*, quomodo vitandus 737. sq. vel instituendus sit 742. sq.
- Proclamationes* matrimoniales earumque notio et origo 134. sq., subiectum, obligatio, vis 136. sq., tempus, locus, forma 138. sq., dispensatio 141. sq.; obligatio fidelium denunciandi impedimenta 143. sq.; poenae propter omissas proclamationes 148. sq.; sanctiones civiles de proclamationibus 150.
- Procurator* in sponsalibus 97. et matrimonio celebrandis 45.
- Professio religiosa* solvit sponsalia contracta 13., si solemniter fuerit, dirimit matrimonium contrahendum 378. sq., dissolvit matrimonium ratum fidelium 698.
- Promulgatio capitis Tametsi*, quomodo fieri possit vel debeat 159. sq.
- Propaganda*, S. C. de F. 613.
- Pubertas*. Cfr. v. Aetas.
- Publica* sponsalia 87., matrimonia 29., impedimenta 216.
- Querela** nullitatis 748.
- Raptus**, num irritet sponsalia 92.; raptus, quatenus est impedimentum matrimonii eiusque definitio, divisio, historia 276. sq., origo et ambitus 279. sq., dispensatio et cessatio 285. sq., accusatio 287., poenae 288., sanctiones civiles 290.
- Ratificatio* matrimonii illicite contracti 665.
- Ratum* matrimonium eiusque definitio 29., solvitur dispensatione Romani Pontificis, solemniter professione religiosa 698.
- Religionis mixtae* impedimentum eiusque definitio, divisio, historia 574. sq., origo et convenientia et ambitus 577. sq., cessatio et dispensatio 582. sq., sanctiones in foro saeculari 590.
- Religionis votum* solvit sponsalia 113. et impedit matrimonium contrahendum 563. sq.
- Remotio* scandalorum est causa dispensationis 629. sq.; clausula de remotione scandalorum in rescriptis dispensationum 640.
- Renovatio* consensus, quomodo requiratur in simplici convalidatione 651. vel quandoque in sanatione matrimonii in radice 659.
- Res iudicata*, num admittatur in omnibus causis matrimonialibus 748.
- Restitutio* expensarum, quando in processu matrimoniali a parte succumbente sit facienda 749.
- Revalidatio*. Cfr. v. Convalidatio.
- Revocatio* consensus in sponsalibus 97. vel in matrimonio, praesertim si per procuratorem nuptiae celebrentur 45.
- Ritualis* caeremoniae, num in matrimonio contrahendo necessario servandae sint 190.
- Sacramentum** matrimonii. Cfr. v. matrimonium.
- Sanatio* matrimonii in radice eiusque notio, divisio, historia 652. sq.; potestas sanandi matrimonii in radice 655. sq.; conditiones requisitae 657. sq., petitio et executio 661., effectus sanationis matrimonii in radice 663. sq.; sanctiones fori saecularis 667.
- Schismatici* ligantur impedimentis canonicis 41. etiam mixtae religionis 577. et clandestinitatis 165. sq.; schismaticus parochus, num valide matrimoniis assistat 176.; pars catholica, num excommunicationem incurrat, si coram

- parochi schismatico contrahat matrimonium mixtum 588.
- Secretaria* Brevium, quibusnam in impediendis dispensare possit 613.
- Sententia* iudicialis in causis matrimonialibus 748. sq.
- Separatio* a thoro et cohabitatione, quibusnam ex causis possit esse perpetua 707. sq. vel temporanea 712. sq.
- Sequestratio* mulieris non est raptus 280.
- Servi* eorumque coniugium inter se 240. vel cum parte libera, in qua interveniat error de conditione servili alterius partis 242.
- Silentium*, num sufficiat ad consensum sponsalium 99. vel matrimonialem 45.
- Simulatus* consensus. Cfr. v. v. Fictus consensus.
- Solemnitates* nuptiarum, quae et quando prohibeantur 542. sq.
- Species* et figura matrimonii, quid sit et importet 29.
- Sponsalia* eorumque nomen, definitio, divisio, historia 86. sq.; necessitas atque convenientia sponsalium 90. sq.; personae habiles ad contrahenda sponsalia 92. sq.; sponsalium consensus et obiectum et forma 97. Forma ad normam decreti « Ne temere » 99.; effectus 100. sq.; stipulationes accessoriae in sponsalibus 105. sq.; dissolutio sponsalium ex utraque parte 110. sq., per recessum unius partis 115. sq.; iudicium in causis sponsalium 119. sq.; leges civiles de sponsalibus 126.
- Status* liber sponsorum, quomodo sit probandus 133.; status matrimonii est inferior coelibatui 33.; status perfectionis solvit sponsalia, 113. et, si per solemnem professionem religiosam suscipiatur, etiam matrimonium ratum 698.
- Sterilitas*, quid sit 342. et cur non dirimat matrimonium 345. sq.
- Stipes* in consaguinitate et affinitate, quid sit 408.
- Stylus* Curiae Romanae, num ab Episcopis vi potestatis ordinariae dispensantibus necessario sit servandus 621., quemadmodum servari debet in dispensationibus ex facultatibus per indultum apostolicum delegatis 622.
- Subreptio* in rescriptis dispensationum, quid efficiat 627. sq.
- Surdi*, num possint sponsalia 93. vel matrimonia contrahere 41. vel nuptiis tamquam testes assistere 181.
- Synodus* dioecesis vel provincialis non est legitimus locus, in quo caput *Tametsi* valide promulgari possit 159. 169.
- Taxae* in celebratione matrimonii parochis 199. vel in dispensationibus matrimonialibus solvenda 634.
- Tempus* satisfaciendi obligationi ex sponsalibus contractae 100., perficiendi proclamationes praescriptas 138., celebrandi licite solemnitates nuptiarum 542. sq.
- Testes* ad probandum statum liberum sponsorum 133., pro assistentia in matrimonii celebratione 176. sq. 188. in causis matrimonialibus 745.
- Testimonium* septimae manus, quid sit et quibusnam in causis matrimonialibus solummodo requiratur 351.
- Transmissio* et acceptatio mutua sponsorum, num constituent materiam et formam sacramenti matrimonii 47.
- Transmissio* sponsae 547.
- Tribunal* ecclesiasticum in causis matrimonialibus, quomodo constituatur 729. sq. et quando sit competens 731. sq.
- Tridentinum* decretum. Cfr. v. v. Decret. Trident.

Unitas matrimonii, quo iure sit constituta. Cfr. v. Polygamia.

Usus matrimonii, quando sit illicitus vel in poenam incestus interdictus, quomodo intra primum bimestre non sit obligatorius 670.

Uxor eiusque iura et obligationes 670. sq.

Vagus, quis sit, et quinam sit parochus ipsius proprius in servanda forma Tridentina, quomodo parochus solummodo post obtentam licentiam Episcopi matrimonio vere, non momentanee vagi assistere possit, 178. 188.; ubi vagus in causis matrimonialibus conveniri possit 736.

Vetum Ecclesiae eiusque definitio, divisio, historia 594. sq., subiectum et causa 597. sq.; vis et effectus 600. sq., cessatio 604.; sanctiones civiles 605.

Vicarius Apostolicus comprehenditur nomine Ordinarii 617.

Vicarius capitularis vel *generalis*, num possint dispensare a procla-

mationibus 141. vel impedimentis matrimonialibus 624. sq. et assistere celebrationi matrimonii 176.

Vicarius parochialis, quando matrimonii assistere possit. Cfr. v. Coadiutor.

Virginitas casta novis nuptiis est praefenda 34. 720.

Vinculum matrimonii. Cfr. v. v. Indissolubilitas, Ligamen.

Violatio promissionis sponsalitiae dat ius recedendi a sponsalibus 115.

Virginitas, quid sit 564., num matrimonio sit praefenda 34. vel voto nuncupetur 563. sq.

Vis physica et absoluta irritat sponsalia 97. et matrimonia 265. Cfr. v. Metus.

Vitatio scandalorum est causa dispensationis 629. sq.

Votum, quodnam dissolvat sponsalia contracta 113. vel impediat 563. sq. aut dirimat matrimonium contrahendum 378. vel solvat matrimonium ratum 698.

3 2400 00630 0291

[illegible]

GTU Library
2400 Ridge Road
Berkeley, CA 94709
For renewals call (510) 649-2500
All items are subject to recall.

